İSLAMİ DAVADA
GÖK KUBBEDE HOŞ BİR SEDA
VE
İZ BIRAKANLAR
2

EBUBEKİR TANRIKULU

Allahım! Bu Kitabı okuyanın, okutanın veya okunmasına sebeb olanların, İmanını Sen koru. Bizi nurlu yolundan ayırma. Bizi affına ve rızana erdir. Bütün hayırlı işlerimizde bizi başarıya ulaştır. Şüphesiz herşeyi hakkıyla bilen, hidayete erdiren, herşeye gücü yeten Sensin. Allahım! Bizi, Habibin Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)Efendimizin ve onun ashabının, sıddık veli kullarının yolundan ayırma. Kendi dostluğuna seçtiğin kullarınla iki cihanda beraber eyle. Âmin.

Yazar: Ebubekir TANRIKULU

Tashih: EBTNUR-Y.ERDOĞAN

Kapak: Yılmaz ERDOĞAN

Baskı Yeri: ANKARA-2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5
GAZNELİ SULTAN MAHMUT 7
EBU'L-HASAN HARAKANİ(K.S) 35
ABDULKADİR GEYLANİ GEYLÂNÎ (K.S) 62
AHMED RIFAİ(R.A) 84
İMAM-I MATURİDİ(R.A) 108
İMAM-I EŞARİ (R.A) 122
NÛREDDİN MAHMUT ZENGÎ 157
SELAHADDİN EYYUBİ (R.Aleyh) 176
SULTAN BAYBARS (R.Aleyh) 196
SULTAN 1.KILICARSLAN (R.Aleyh) 221
SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT(R.Aleyh) 243
MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ (k.s) 280
MUHYİDDİN İBN ARABÎ(k.s) 292
SADREDİN KONEVİ(k.s) HAZRETLERİ 299
HACI BEKTAŞİ VELİ (k.s) 319
YÛNUS EMRE(K.S) 326
ERTUĞRUL GAZİ(R.Aleyh) 361
ŞEYH EDABALİ(K.S) 380
OSMAN GAZİ(R.Aleyh) 391
ŞEYH HAMİDİ VELİ SOMUNCU BABA(K.S) 420
DÂVÛD-i KAYSERÎ(K.S) 430

EMÎR SULTAN BUHARİ(K.S) 443
HACI BAYRAMI VELİ (K.S) 472
1.MURAT HÜDAVENDİGAR(R.ALEYH) 487
FATİH SULTAN MEHMET HAN(R.A)..... 505
YAVUZ SULTAN SELİM HAN(R.Aleyh)..... 560
KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN HAN(R.Aleyh)..... 599
MİMAR SİNAN (R.Aleyh) 632
BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (R.Aleyh)..... 662
SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAN(R.Aleyh) 677
İMÂM-ı RABBÂNÎ(R.A)..... 726
KAFKAS KARTALI ŞEYH ŞÂMİL(1797-1871)..... 780
ERZURÛM'LU İBRÂHİM HAKKI (K.S)..... 800

ÖNSÖZ

Euzübillahimineşşeytanirraciym Bismillahirrahmanirrahiym
İlahi ente maksudi ve rıdake ve likaike matlubi.
Elhamdulillahi Rabbil alemiyn vessalatü vesselamu ala rasulina Muhammedin ve ala alihi vesahbihi ecmaiyn.

Allah'a hamd, Rasulü Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v.) ve ona uyanlara salât ve selam olsun.

Allah'u Zülcelalin mahlûkat içerisinde yarattığı en şerefli varlık insanoğludur. İnsanında en şereflisi Müslüman olanıdır.

Rabbimize sonsuz hamdu sena olsun ki, bizleri İslam'la şereflendirdi, ahir zaman nebisi Hatemül enbiya Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ya ümmet kıldı, şerefli bir milletin evladı olarak Müslüman bir anadan babadan Müslüman bir vatanda vücuda getirdi. Rabbimize nekadar hamdetsek azdır. Bundan mahrum olarakda dünyaya gelebilir, İslamı Hak ve hakikatı bulmamız zor olabilir, belki ebediyyen karanlıklarda kalanlardan olabilirdik. Rabbimize sonsuz hamdüsenalar olsun ki Mümin ve Müslümanız.

Allah'u Zülcelalin ilk insan Hz. Âdem (a.s.)'dan son peygamber Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) kadar gelip geçen bütün peygamberler insanları tevhid dini İslama çağırmışlar, insanın dünyada ve ahirette mutlu olmasını istemişler, ilahi ahlak esaslarını öğretip örnekolmuşlardır.Peygamber varisi olan, âlimler, veliler, mürşidikâmillerde aynı görevi yapmışlar kıyamete kadarda insanları Hak'ka davete devam edeceklerdir.

Dünya kurulduğundan bu yana iki davete sahne olmuştur. Biri Hakkın daveti diğeri ise Batılın daveti. Hakkın daveti ilk insan ilk peygamber Hz.Adem(a.s)ile başlamış son peygamber Hatemül Enbiya Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ile tamamlanmıştır. Allah'u Zülcelalin insanlığın kurtuluşu, mutluluğu, dünyevi, uhrevi saadeti için gönderdiği din ise İslam'dır. Bugünde yarında insanlığın kurtuluşu İslam'dadır. Her devirde İslam'a inanan yaşayanlar olduğu gibi, inanmayan kabul etmeyen karşı çıkanlarda olmuştur. İnananlar Peygamberlerin safında yerini almış, inkâr edenlerde Nefis ve Şeytanın safında yerlerini almışlardır. Allah'u Zülcelâl'in bütün mahlûkata, ins ve cinne gönderdiği, Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)le tamamladığı ve razı olduğunu bildirdiği, ondan başka bir din, başka bir kitap, başka bir peygamber göndermeyeceğini haber verdiği Son Din İslam, son Kitap Kur'an'son elçi Hz.Muhammed Mustafa'dır. Bu

şerefli dine iman eden bu uğurda malıyla canıyla mücadele eden gökteki yıldızlar gibi ışık saçıp örnek olan, Rabbimizin ve Elçisinin methine layık olan nice Mümin ve Müslüman bahtiyarlar vardır. Rabbim cümlesine rahmetiyle muamele eyleyip Cennet-i A'la'daki derecelerini yüce, bizleride şefaatlerine mazhar kılıp, cennette komşu eylesin. Bu yüce dine hizmet eden, şu gök kubbede hoş bir seda bırakan, gönüllerde taht kurmuş, Allah'u Zülcelalin sevdiği ve sevdirdiği, güzel insanlardan, iz bırakan, güzel örnek olanlardan bahsedeceğim.

Dinimiz bize bu yolu göstermiş ve sorumluluklarımızı bildirmiştir. Bu mutluluğa erişebilmemiz, görevlerimizi yerine getirmeye bağlıdır.

Müslüman'a düşen, dini ve milli görevlerini doğru olarak öğrenmek ve bunları Allah'ın rızasına uygun bir biçimde yapmaya çalışmaktır.

Hiç şüphe yokki bu şerefli ümmet içinde, yağmurun toprağa düşmesi ile ölü toprağın nebat fışkırtması gibi, Hakk'ın izni ile ölmüş kalpleri diriltenlerde mevcuttur.

Peygamber Efendimiz(s.a.v)den sonra vahiy kesilmiş, ilham kapısı ise açık kalmıştır. İslam dini kıyamete kadar bakidir. İnsanlığın kurtuluşu da buna bağlıdır.

Ehl-i Sünnet vel Cemaat yolunda olan gerçek, adil idareci ve yöneticileri, mezhep, meşrep, tasavvuf ehlini, sevmek onların nasihatlerine kulakvermek, onların yolunda bulunmak, insana hem dünya, hemde ahiret saadetini kazandıracaktır. Bugün buna her zamankinden daha fazla ihtiyacımız vardır. Hak'la Batılın, İnsanla Şeytanın, Karanlıkla Aydınlığın, iyi ile kötünün bu mücadelesinde safımızı yerimizi bilmemiz şarttır. İlme irfana, ahlak ve adalete, ehliyet ve liyakate büyük önem vermek lazımdır. İnsanlığın özelliklede Müslümanların dünyevi ve Uhrevi kurtuluşu, Allah'a ve Resulü Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ya, Kur'an ve Sünnete bağlı şuurlu yaşamaya bağlıdır. Rabbim cümlemizi itikadı, ameli düzgün kullarından eylesin. Kendine kul, Habibine şuurlu ümmet, Ecdadına layık şuurlu evlad eylesin. Bizleride şu gök kubbede hoş bir seda bırakanlardan eylesin. Âmin.

Hizmet bizden muaffakiyyet âlemlerin Rabbi olan Allah'u Azimüşşandandır.

Ebubekir Tanrıkulu
Diyanet İşleri Başkanlığı
Emekli Uzmanı

GAZNELİ SULTAN MAHMUT

Hindistan fatihi, âlim, cömert, adil Türk sultanı.

(D.H.10 Muharrem 361.-M.2 Kasım 971.Buhara.-V.H. 23 Rebîülâhir 421-.M.30 Nisan 1030.Gazne)

Hindistan fatihi Gazneli Mahmut'(H.10 Muharrem 361.-M.2 Kasım 971) tarihinde Buhara'da doğdu. Babası, Kara Aslan oğlu Gazneli Hükümdarı **Sebük Tigin Samanoğulları Devleti'nin Cesur ve güçlü Horasan valisiydi.** Annesi Doğu Afganistan'daki Zâbülistan bölgesinden asil bir ailenin kızı idi. Bundan dolayı kendisine **Mahmûd-ı Zâbülî** de denilir**. Künyesi:*Ebü'l-Kāsım Yemînü'd-devle ve emînü'l-mille Kehfü'l-İslâm Nizâmü'd-dîn Gāzî Mahmûd b. Sebük Tegin. H. 23 Rebîülâhir 421-.M.30 Nisan 1030.Gazne'de vefat etti.***

Gazneli Mahmut'un çocukluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Geleneğe uygun olarak küçük yaştan itibaren gerekli dinî tahsili yaptı ve Kur'an'ı ezberledi. Ayrıca siyasî eğitimi de ihmal edilmedi ve iyi bir devlet adamı olarak yetiştirildi.Gazneli Mahmut, "sultan" unvanını kullanan ilk Türk hükümdarıdır.

GAZNELİ MAHMUT DÖNEMİ (998-1030)

Gazneli Mahmut, çocukluğundan itibaren eksiksiz bir dinî öğrenim görmüş, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemişti. İslâm'ı iyi öğrenmiş, Hanefi Fıkhı'nda bir fakîh derecesine ulaşmıştı. Babası ve Gazneliler Devleti'nin kurucusu Sebüktegin'in Pendnâme'sini kendisine,

uyulması gereken pek önemli bir düsturlar demeti olark değerlendirmişti.

Bu düsturlardan birkaçı şunlardır***:"Memleketin idaresinde gafil olma... Ordu ve askerin durumundan, silahlardan ve maaşlardan ve iaşelerden haberdar ol... Müstahak olanın hakkını ver... Yollan emin tut, zira bu çok önemli bir iştir ve çölde tüccardan çalınan her malın senin hâzinenden götürülmüş olduğunu bil. Hırsızı cezalandırıp malı hak sahibine iade edinceye kadar uyuma. Aksi halde Allah'ın sana kıyamet günü bundan dolayı hesap soracağını bilesin... Muâmelâttan, pazarlar, narhlar ve alış-veriş- ten haberdâr ol... Eğer gece yarısı senin memleketinde bir canlı aç uyursa Tanrı senin cezanı verir... Hiçbir zaman zulmü uygun görme... Cömert ve merhametli olmalısın ve senin affın öfkenden fazla olmalı ki, insanlar sana rağbet etsinler... Bir işi lâyık olmayan bir kimseye buyurmamalısın...Padişahın en büyük düşmanının kendini beğenmişlik ve istibdat olduğunu bil. Her işte dostluğu denenmiş sadık insanların tavsiyelerini al ve o hususta kendi aklınla karar ver... Memleketin her tarafına casuslar ve haberciler tayin etmelisin, tâ ki, gece ve gündüz durumdan seni haberdâr etsinler... Benim sana söylediğim bu sözlerin hepsini ezberlemeli ve kalbine nakşetmelisin ve bundan yüz çevirmeme- lisin, tâ ki, Allah seni iki cihanda talihli kılsın, inşaallahü Teâlâ. Bu benim sana nasihat ve vasiyetimdir."(Erdoğan Merçil, Sebüktegin'in Pend- nâmesi, İTAD., c. VI, S. 1-2 (İstanbul 1975), s. 203-232)***

Gazneli Mahmut bu düsturları ve yönetimle ilgili diğer prensipleri yalnızca öğrenmekle kalmamış, ilk gençlik yıllarından itibaren üstlendiği farklı görevlerde, teorik bilgilerini, uygulanabilir gerçekler hâlinde benliğine yerleştirmiştir. Nihayet siyasî yönünü de ihmal etmeksizin geliştirmiş, geçmiş padişahların başarılarının sırlarını, başarısızlıklarının sebeplerini çok iyi kavramıştır. Böylece büyük tarihçimiz Necip Âsim (Yazıksız)'ın ifadesiyle o, ***"Din-i mübîn''i politikasına üssü'l- harekât (davranışlarının başlangıç noktası) ittihaz etmişti"*** ve bütün bunlardan sonra Türk-lslâm Tarihi'nin en önde gelen sultanlarından biri olarak nitelenmeye hak kazanmıştı. Gazneli Mahmut, devletini yönettiği Mart 998-30 Nisan 1030 tarihleri arasındaki uzun saltanat yıllarında, hepsinde ordusunun

başında bulunduğu ve önceliği İslâm'ın neşrine verdiği, çok sayıda seferler gerçekleştirmiştir.

Gazneli Mahmut daha gençlik yıllarının başında devlet idaresinde görev almaya başlamış, Nitekim Sebük Tegin, Saffârîler'e karşı Sîstan bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için Büst şehrine çekildiğinde Mahmut'u Gazne'ye vekil olarak bırakmıştı. Mahmut bu dönemde babasıyla birlikte katıldığı savaşlarda cesaret ve zekâsıyla kendini gösterdi. Bir ara dedikodular yüzünden babası ile arası açılmış ve **Gazne Kalesi**'nde hapsedilmişti (380/990). Ancak bu anlaşmazlık uzun sürmedi ve birkaç ay sonra hapisten çıkarıldı. Sâmânî Emîri II. Nûh'un yardım istemesi üzerine Mahmud, babasıyla beraber **Sâmânîler**'in Türk kumandanları Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik'e karşı yaptıkları savaşta büyük yararlıklar göstermiş, bundan çok memnun kalan **II. Nûh**, Gazneli Mahmut'a **"Seyfüddevle"** lakabı vermiş ve kendisini Horasan ordusu kumandanı tayin etmişti.

GAZNELİ MAHMUT'UN KARDEŞLERİYLE TAHT MÜCADELESİ

Sebük Tegin öldüğü zaman (387/997) oğullarından Gazneli Mahmut Horasan ordusu kumandanı, Nasr Büst valisi, İsmâil ise Gazne ve Belh hâkimiydi. Sebük Tegin, İsmâil'in tahta geçmesini vasiyet etmişti. Bu vasiyet yerine getirildi ve İsmâil hükümdar ilân edildi. Bu sırada Nîşâbur'da bulunan Mahmut, İsmâil'in hükümdarlığını tanımadı, kardeşi Nasr ve amcası Buğracuk'u da kendi tarafına çekti. İki kardeşin orduları Rebîülevvel 388'de (Mart 998) karşılaştı, Gazneli Mahmut İsmâil'in kuvvetlerini yenerek Gazneliler tahtına çıktı.

Sultan Mahmut kardeşiyle taht mücadelesi yaptığı sırada Sâmânîler'den II. Nûh'un ölümüyle yerine oğlu II. Mansûr geçmişti. II. Mansûr, Horasan'a kendi kumandanlarından Begtüzün'ü sipehsâlâr tayin etti. Ancak Mahmut, Sâmânî başşehri Buhara'ya elçi gönderip Horasan'ın kendisine iadesini istedi. Bu teklifin reddedilmesi üzerine Nîşâbur'a yürüdü. Bu sırada Begtüzün ve Fâik, II. Mansûr'u yakalayıp gözlerine mil çektiler ve yerine henüz küçük yaşta bulunan Abdülmelik b. Nûh'u tahta çıkardılar. Mahmut, Sâmânî emîrinin intikamını almak için harekete geçti.

Yapılan savaşta Gazneli ordusu Sâmânî kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Mahmud bu zafer sonunda Horasan'ı ele geçirdi ve kardeşi

Nasr'ı oraya vali tayin etti (27 Cemâziyelevvel 389 / 16 Mayıs 999). Ardından Bağdat'a elçi göndererek zaferini Abbâsî Halifesi Kādir-Billâh'a bildirdi.

GAZNELİ MAHMUT'UN LAKABI/ÜNVANI

Halife, Gazneli Mahmut'un elçisini kabul edip saltanatını tasdik etti ve kendisine **"Yemînüddevle ve emînü'l-mille"** lakabını verdi (Zilhicce 389 / Kasım 999). Sultan Mahmud bu tarihten sonra İslâmiyet'i yaymak ve Hindistan tapınaklarındaki zengin servete sahip olmak amacıyla her yıl gazâya çıkmaya karar verdi. Bu sırada Karahanlılar Buhara'ya girip Sâmânî hânedanı mensuplarını Özkent'e gönderdiler (389/999).

Sâmânî Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Mahmud her yönden bağımsız bir hükümdar sıfatını kazandı. Amcası Buğracuk'un ölümüne sebep olan Sîstan hâkimi Halef es-Saffâr'ı cezalandırmaya karar veren Sultan Mahmud bu maksatla büyük bir ordunun başında Sîstan'a yürüdü. Ancak Halef'in 100.000 dinar para ödemeyi ve Mahmud adına hutbe okutmayı kabul etmesi üzerine anlaşma yaparak Gazne'ye döndü (390/1000). 393'te (1003) Sîstan'a bir sefer daha düzenleyerek bölgeyi itaat altına aldı.

27 YILDA 17 SEFER

Sultan Mahmûd, fütuhât açısından tarihteki en önemli hükümdarlardan biridir. Hâkimiyetini tesis ettikten sonra Sistan, Cûzcân, Cagâniyân, Huttel ve Hârizm'i zaptetti. Horasan'da henüz Müslüman olmamış Gurluların topraklarına 1011 ve 1020 tarihlerinde olmak üzere iki sefer düzenledi. Sultan Mahmûd, strateji sahibi bir hükümdardı. Topraklarını güvence altına almak için komşularıyla arasını iyi tutma konusunda da özverili davrandı. Karahanlı İlig Nasr Han'ın kızı ile evlenmek suretiyle iki hanedân arasında akrabalık ilişkisiyle bu siyasetini daha da güçlendirdi.

Gur bölgesine 1011 ve 1020 yıllarında iki sefer düzenlediyse de burayı tam olarak itaat altına alamamıştı. Samaniler üzerinde hâkimiyetini büyük ölçüde kabul ettirdikten sonra Hindistan üzerine İslam'ı yaymak amacıyla sefer yöneldi. Eylül 1000 târihinde ilk Hint Seferine çıkan Sultan Mahmut, bu tarihten 1027 yılına kadar Hindistan'a on yedi büyük sefer düzenledi.

Sultan Mahmûd ve Hindistan Seferleri

Sultan Mahmûd'un saltanatı süresinde Hint seferleri önemli bir yer tutar. İslâmiyet'in o bölgeye taşınmasına ve yerleşmesine vesile oldu. Tek amacı İslam Dinini yaymaktı. İslâm'ı yaymak için yaşadı ve öldü" Hindistan'daki fütuhâtı kapsamında evvela Kuzey Hindistan'ın fethiyle Vayhand'ı ele geçirdi ve bu başarısı neticesinde **'Gâzî'** unvanına erişti. Karmâti Mezhebi'nden olan Murtan'ı zaptetti ve Bâtınîlikle mücâdele ederek İslâmiyet'in aslı olan Ehl-i Sünnet'in yayılması için âlimleri görevlendirdi. 1014'te Keşmir'i aldı ve bundan sonra İslâm'ın bölgede yayılması hızlandı. Bu başarısı üzerine halife kendisine **'Nizâmeddin'** unvanını verdi. Keşmir'de tapınaklarıyla ünlü Muthura'da elde ettiği ganimetlerle **Gazne Camii**'ni yaptırdı. Hârizm bölgesine hâkim olmak zaruriyeti hâsıl olunca oraya sefer düzenleyip 1017'de Me'mûnîler hânedânına son verdi.

1025-26'da Somnat'a düzenlenen ve başarıyla neticelenen 16. Hindistan seferinde Somnat Putu ve binlerce put yerle yeksan edildi. Bu başarıya bağlı olarak kendisine **'Putkıran'** lakabı verildi ve halife tarafından **'Kehfüddevle ve'l-İslâm'** unvanıyla taltîf edildi.

SULTAN MAHMUT'UN HİNDİSTAN SEFERLERİ

Gazneli Mahmut, Karahanlılar ile bir anlaşma yaparak kuzey bölgesini emniyete aldıktan sonra Hint seferlerine başlamaya karar verdi. Şevval 390 (Eylül 1000) tarihinde **ilk Hint seferi**ne çıktı. Kâbil'in doğusunda Lamgan bölgesinde Hintliler'in elinde bulunan birkaç kaleyi ele geçirdikten sonra Gazne'ye döndü.

Gazneli Mahmut'un **ikinci seferi** Vayhand Racası Caypal üzerine olmuştu. Mahmud, Hintliler'e karşı kazandığı bu zaferden (392/1002) sonra Hinduşâhî hânedanının merkezi Vayhand (Und) şehrini zaptetti ve Gazne'ye döndü. Bu başarısından dolayı kendisine **"Gāzî"** lakabı verildi.

Üçüncü Hint seferi, Bhâtiya denilen bölgenin racası Beci Ray'a (Bacra) karşı yapıldı (395/1004-1005).

Gazneli ordusu Bhâtiya'yı ele geçirdiği gibi racalığın diğer bölgelerini de itaat altına aldı. Mahmud bu bölgede mescidler yaptırdı, İslâm esaslarını öğretmek için din âlimleri gönderdi. Onun Hindistan seferlerinin bir amacı da Sünnîliği korumak ve güçlendirmekti. O sırada Mültan'ın idaresini elinde bulunduran Karmatî Ebü'l-Fütûh

Dâvûd'un bâtınî düşünceleri yaymaya çalışması Mahmud'un oraya bir sefer düzenlemesine sebep oldu. Mültan'ı fethederek buradaki Karmatîler'i cezalandırdı (396/1006) ve Caypal'ın müslüman olan torunu Suhpal'ı (Nevasaşah) Mültan valiliğine tayin etti. Ancak Suhpal'ın tekrar Hindu dinine dönmesi üzerine Sultan Mahmud **beşinci** Hint seferine çıktı (398/1007-1008). Suhpal yakalandı ve Mültan valiliğine Gazneli kumandanlardan Tegin Hazîn getirildi.

Altıncı Hint seferi Caypal'ın oğlu Anandpâl'a karşı yapıldı. Pencap bölgesinin gittikçe artan İslâm baskısı altında bulunması, Anandpâl'ı Kuzeybatı Hindistan'daki diğer racalardan yardım istemeye sevketti. Racalar yaklaşan İslâm tehlikesi karşısında Anandpâl ile anlaşarak asker gönderdiler. Bu büyük Hint ordusuna Anandpâl'ın oğlu Brahmanpâl kumanda ediyordu. Mahmud bu hareketi kış ortasında öğrendi ve hava şartlarının kötülüğüne rağmen 29 Rebîülâhir 399 (31 Aralık 1008) tarihinde Gazne'den ayrıldı. Vaynand şehrinin karşısındaki ovada meydana gelen savaşta Hintliler'i mağlûp ederek Pencap yolunun güvenliğini sağladı. Ayrıca savaş alanından kaçanların sığındığı Nagarkot (Bhim Nagar) Kalesi üç günlük bir kuşatmadan sonra fethedildi (399/1009).

Gazneli Mahmut'un **yedinci seferi**, Nagarkot'tan dönüşünden kısa bir süre sonra Safer 400'de (Ekim 1009) büyük bir ticaret merkezi olan Narâyan (Narâyanpûr) üzerine gerçekleştirildi. Neticede Narâyan racası ile barış yapıldı; bu barış sayesinde Horasan ile Hindistan arasındaki yollar tüccarlara açıldı ve ticaret hız kazandı.

Gazneli Mahmut **sekizinci** Hint seferinde yine Mültan üzerine yürüdü; hiçbir zorlukla karşılaşmadan bölgeyi itaat altına aldı ve Karmatîler'e ağır bir darbe indirdi (401/1010).

Dokuzuncu Hint seferi Nandana'ya (Nâradîn, bugünkü Salt Range bölgesinde) karşı gerçekleştirildi ve burası ele geçirildi (404/1014). Sultan Mahmud daha sonra Raca Triloçânpâl'ın çekildiği Keşmir'e doğru ilerledi ve onu mağlûp etti. Mahmud yeni hâkim olduğu bölgelere İslâmiyet'i tebliğ için din âlimleri gönderdi ve camiler yaptırdı. Halife Kādir-Billâh bu başarısından dolayı kendisine **"Nizâmeddin" l**akabını verdi.

Onuncu seferini Thânesâr şehrine yapan Mahmud, Hintliler'ce mukaddes sayılan bu şehirdeki birçok tapınak ve putu

tahrip ettirdi (405/1014-15). Hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girmişti. Artık Hindular İslam dünyasını tanıyordu.

406 ortalarında (1015 sonları) **on birinci** Hint seferine çıkan Sultan Mahmud, Keşmir yolu üzerindeki Lokhot (bugünkü Loharin) Kalesi'ni kuşattıysa da şiddetli kış yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı.

KEŞMİR FATİHİ, İLK SULTAN

Gazneli Mahmut'un ünü kendinden önce gideceği yere varır hale gelmişti. O cesaretiyle zekâsını birleştirmişti.

On ikinci seferini Kannevc'e gerçekleştirmek üzere 13 Cemâziyelevvel 409 (27 Eylül 1018) tarihinde Gazne'den ayrıldı. Agra'nın 170 km. kadar doğusunda bulunan Sarsâva Kalesi ele geçirildi. Baran (bugünkü Bülendşehir) Racası Hordat itaatini bildirdi; raca ile birlikte 10.000 taraftarı İslâm dinini kabul etti. Gazneli ordusu, daha sonra Delhi ile Agra yolunun ortalarında bulunan Mathûrâ (Muttra) şehrine hâkim oldu. Sultanın asıl hedefi olan Kannevc ise 8 Şâban 409'da (20 Aralık 1018) fethedildi.

Sultan Mahmut 410 yılı ortalarında (1019 yılı sonları) **on üçüncü Hint seferi**ne çıktı. Amacı Kālincâr Racası Ganda ve müttefiklerini itaat altına almaktı. Bari şehri ele geçirildi, Ganda bir öncü savaşından sonra kaçtı.

On dördüncü Hint seferi yine Keşmir üzerine yapıldı (412/1021). Ancak Mahmud, Lokhot Kalesi önünde kışın şiddetle bastırması sebebiyle çekilmek zorunda kaldı.

On beşinci Hint seferinde Ganda'ya karşı tekrar harekete geçti (413/1022), önce Gevâliyâr'a, ardından Kālincâr'a yürüdü. Ganda'nın barış teklifini kabul ederek onu itaat altına aldı. Mahmud'un Hindistan'a yaptığı en önemli seferlerden biri Sûmenât (Somnât) seferidir. Sûmenât, Hindistan'ın batı sahilinde Kathiavar yarımadasında bir şehirdi. Mahmud, 30.000 atlı ve pek çok gönüllüden oluşan ordusuyla 416 Şâbanında (Ekim 1025) Gazne'den hareket etti. Gazneli ordusu 16 Zilkade 416'da (8 Ocak 1026) Somnât Kalesi'ni fethetti. Buranın tapınağındaki büyük put yerinden sökülerek dört parçaya ayrıldı. Parçalardan ikisi Gazne'deki ulucami ve sarayın kapıları önüne konulmuş, diğer ikisi Mekke ve Medine'ye gönderilmişti. Halife Kādir-Billâh bu başarısından dolayı kendisine **"Kehfüddevle ve'l-İslâm"** lakabını verdi.

Sultan Mahmut Hindistan'a **son seferi**ni, kendisine saldıran bölgenin yerli halkı Catlar'ı cezalandırmak ve yol güvenliğini sağlamak için yaptı (418/1027). İndus nehrinin iki yakasına hâkim olan Catlar aynı zamanda usta gemicilerdi. Mahmud, onlarla savaşabilmek için Mültan'da 1400 gemiden oluşan bir nehir filosu yaptırdı. İndus nehri üzerindeki savaşta Catlar mağlûp edildi. Sultan Mahmud, bu seferleriyle Hint ülkesinde yüzyıllarca sürecek olan Türk-İslâm hâkimiyetinin temellerini atmış, İslam dini Hindistan'da yayılma imkânını Gazneli Sultan Mahmut sayesinde bulmuş oluyordu. **Sultanın sarayı adeta bir ilim meclisi gibi dolup taşmaktaydı. Adına birçok eserler yazılmıştı. Kendisine sunulan bu eserlerden biri de Firdevsî'nin Şehnâme'siydi.**

Otuz üç sene süren saltanatında olayları en iyi şekilde değerlendirmekte ve kalabalık orduları sevketmekte üstüne yoktu. Gazneli Devleti sınırlarını genişletmekle kalmamış Gazne şehrini parklar, bahçeler, zafer âbideleri ve camilerle süslemişti.

Onun hâkimiyeti altındaki bölgelerde İslâm dininin yayılması, 1947'de kurulan bağımsız Pakistan Devleti'nin teşekkülünde birinci derecede etken olmuştur.

GAZNELİLERİN DİĞER TÜRK DEVLETLERİYLE MÜSADELESİ

Karahanlı Hükümdarı **Nasr b. Ali**, Buhara'yı zaptettikten sonra Sultan Mahmud ile birbirlerine dostluk mesajları gönderdiler. Ardından iki devlet arasında Ceyhun nehri sınır kabul edildi (391/1001). Fakat Nasr b. Ali, Sâmânîler'in bütün mirasına konmak istiyor ve Horasan'ı ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Nitekim Mahmud'un Hindistan'da bulunmasından yararlanarak iki koldan Horasan'a kuvvet gönderdi (396/1006). İki taraf arasındaki mücadele neticesinde Sultan Mahmud, Karahanlı kuvvetlerini Horasan'dan uzaklaştırdı (Zilhicce 396 / Eylül 1006). Nasr b. Ali ise kolay kolay Horasan'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Bu sebeple Karahanlı Yûsuf Kadır Han'dan yardım aldı. Mahmud birleşik Karahanlı ordusunu Belh civarında mağlûp etti (Rebîülevvel 398 / Aralık 1007).

Nasr b. Ali'nin halefi ve kardeşi Ebû Mansûr Arslan Han, Sultan Mahmud ile iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek amacıyla bir anlaşma yaptı. Ancak Ebû Mansûr daha sonra Yûsuf Kadır Han ile birleşti. Sultan Mahmud bu iki Karahanlı hükümdarının

ordularını Belh civarında yenilgiye uğrattı (410/1019). Bu defa Yûsuf Kadır Han, Sultan Mahmud ile kardeşine karşı anlaşmak istedi. Mahmud, yeni komşusu Ali Tegin'e güvenemediğinden Yûsuf Kadır Han ile Semerkant civarında buluştu (Muharrem 416 / Mart 1025). İki hükümdarın görüşmesinde önemli kararlar alındı.

Sultan Mahmut, Ali Tegin'in müttefiki olan Selçuklu **Arslan Yabgu**'yu (Arslan b. Selçuk) Mâverâünnehir ve Türkistan'dan uzaklaştıracaktı. Mahmud, kendi ülkesine gelebilecek tehlikeleri önlemek için Arslan Yabgu'yu tutuklatarak Kālincâr Kalesi'nde hapsettirdi. Daha sonra Karahanlılar arasındaki mücadeleden faydalanıp Sâmânî Devleti'nin topraklarına hâkim oldu. Sultan Mahmud her fırsatta **Hârizm bölgesi**ni itaat altına almaya çalışıyordu. Nihayet Karahanlılar'ın aracılığı ile Mahmud ve Me'mûnîler'den Hârizmşah Ebü'l-Abbas Me'mûn arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre Hârizmşah Gazneliler'e tâbi olacaktı. Hutbenin Sultan Mahmud adına okunmaya başlanması Hârizm ordusu kumandanları arasında anlaşmazlığa yol açtı. İsyan eden kumandanlar Me'mûn'u öldürerek yerine on yedi yaşındaki yeğeni Ebü'l-Hâris Muhammed'i geçirdiler. Sultan Mahmud aynı zamanda eniştesi olan Me'mûn'un intikamını almak bahanesiyle, gerçekte ise Hârizm'i zaptetmek için harekete geçti. Gazneli ordusu Hârizm kuvvetlerini yenerek bölgenin başşehri Gürgenç'e girdi, böylece **Me'mûnîler** hânedanına son verildi (408/1017).

Arslan Yabgu'ya bağlı 4000 çadırlık bir Oğuz obasının ileri gelenleri Sultan Mahmud'dan **Horasan**'a geçmek için izin istediler. Sultan, Tus Valisi Arslan Câzib'in muhalefetine rağmen Oğuzlar'ın Ceyhun'u geçmelerine izin verdi. Ancak Nesâ, Bâverd ve Ferâve halkı Türkmenler'den şikâyette bulundu (419/1028). Bunun üzerine Sultan Mahmud hayatının sonuna kadar Türkmenler'le mücadele etti ve onları ülkesinden uzaklaştırdı.

Öte yandan **Gurlular** yol kesiyor, türlü kötülükler yaparak Mahmud'un halkını rahatsız ediyorlardı. Sultan buraya ilki 401'de (1010-11), ikincisi 411'de (1020) olmak üzere iki sefer düzenledi. Bölgede İslâmiyet'i yaymak için din âlimleri görevlendirdi. Ayrıca 401 (1010-11) yılında isyan belirtileri gösteren **Kuslar** hâkimini itaat altına aldı. 1012'de **Garcistan** bölgesini Gazneli Devleti sınırları içine

kattı. **Ziyârî** Emîri Minûçehr, Sultan Mahmud'a tâbi olmak ve yıllık 50.000 dinar haraç ödemek suretiyle tahtında kaldı.

Mahmut, 420'de (1029) **Büveyhîler**'den Rey şehrini alarak Gazneli Devleti'nin topraklarını batı yönünde de genişletti. İndus nehriyle Gazne arasındaki dağlık bölgede yaşayan **Afganlar**, Sultan Mahmud'un ülkesinin sınır bölgelerine zaman zaman yağma akınları yapmakta, Horasan ile Hindistan arasında yol alan kervanları vurmaktaydılar. Mahmud, Afganlılar üzerine yaptığı seferle onları itaat altına aldı ve bölgenin İslâmlaşması için hocalar tayin ederek Gazne'ye döndü. (411/1020)

GAZNELİ MAHMUT'UN HALİFE İLE İLİŞKİLERİ

Sultan Mahmut başlangıçta Abbâsî halifeliğiyle iyi münasebetler içinde bulunmuş, Kādir-Billâh'ı halife tanımıştı. Kādir-Billâh da onun bu davranışından ve İslâm dinini yaymak için Hintliler'e karşı yaptığı gazâlardan memnun olmuş, Mahmud'a çeşitli lakaplar vermişti. Fakat daha sonra Gazneli-Fâtımî yakınlaşmasından şüphelendi ve bu yüzden Mahmud ile halifenin arası açıldı (414/1023).Buna rağmen Sultan Mahmud paralarında halifenin ismine yer vermiş, seferlerinde elde edilen ganimetten Bağdat'a hediyeler göndermeye devam etmiştir.

GAZNELİ MAHMUT'UN VEFATI

Sultan Mahmut 23 Rebîülâhir 421'de (30 Nisan 1030) Gazne'de vefat etti. Gazneli Mahmut 61 yıllık ömrünün 32 senesini Sultan, daha öncesinde de babasının nezaretinde olmak üzere 45 senesini, tam anlamıya gaza ve cihad hedefine yönelik olarak, hareket hâlinde geçirmiştir. Bu hareketli hayata sığdırılan Hint Seferleri'nin sayısı ise 17'dir. Bu sırada elde ettiği başarılar bir tarafa, o günün şartlarında, yer yer 1000 civarında fil ile takviyeli büyük Gazneli ordusunu, Gazne'den kaldırıp Hindistan içlerine götürüp getirmek bile başlı başına değerlendirilmesi gereken çok önemli bir olgudur. Bu seferlerine Birûnî gibi döneminin önde gelen din âlimlerini de birlikte götüren Gazneli Mahmut bir taraftan ülkeler fethedip, devletinin sınırlarını genişletirken, diğer taraftan da Islâm'ın aydınlığını, yeni ufuklara ulaştırmayı hedeflemiştir. Sultan Mahmud, hayatının büyük bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiş, özellikle Hindistan'a yaptığı seferler onu çok yormuş ve hastalanmasına sebep olmuştur. O doktorların bütün tavsiyelerine rağmen bir türlü istirahat etmiyor, bir

hükümdarın yapması gerekli bütün vazifeleri yerine getiriyordu. Sultanın son seferi, Bâtınî cereyanları bastırmak üzere, Irak-ı Acem bölgesine olmuştu. 1029 Mayıs'ında Rey'e girerek bölgeyi Bâtınîlerden temizlemişti. Buradan dönüşte, sıhhati bozulmuş olan Sultan, verem hastalığından vefat etmiştir.***(Nesimi Yazıcı, İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Ankara, 2014, s. 184. Erdoğan Merçil, Gazneli Mahmûd, Ankara, 1987, s. 19.74)***

Vefatından sonra yerine, sağlığında Rey valisi olarak görevlendirmiş olduğu oğlu Mesud geçti.

Moğol işgalinde Cengizhanın orduları, Firdevsi'nin Fars dilinin yazınsal başyapıtı Şehname'yi yazdığı, Islamın en büyük bilgini Biruni'nin yaşadığı şehir (Gazne) talan edilmiş ve halkı, sürgün edilen zanaatkarlardin âlimlerinin bir kısmı dışında hepsi öldürüldü...

Gazneli Mahmud'un mezarı da tahrip edildi: Büyük kralın cesedi toprak altında bulunup Moğolların anlayışına uygun bir biçimde, şehrin kazandığı anlamı yok etmek için topraktan çıkarıldı ve kemikleri yakıldı. Rabbim kâfirleri hainleri kahreylesin. Âmin.

GAZNELİ MAHMUT NASIL BİR HÜKÜNDARDI?

Gazneliler devleti en parlak devrini Sultan Mahmûd döneminde yaşamıştır. İdarî kabiliyeti, siyaseti ve muazzam fütühatı ile Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Mahmud hayatının büyük kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Öldüğü zaman Gazneli Devleti batıda Azerbaycan topraklarından doğuda Hindistan'ın Yukarı Ganj vadisine, kuzeyde Hârizm'den güneyde Hint Okyanusu sahillerine kadar uzanan çok geniş bir sahayı içine alıyordu. Mahmud dindar, zeki, ileri görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardı.

ÂLİMLERİ HİMAYE EDEN SULTAN

Âlimleri himaye eden Sultan Mahmud'un Şâfiî ve Hanefî fakihlerine huzurunda münazara yaptırdığı bilinmektedir. Âlimlere olan saygısı, adaleti ve iyi yönetimi, gerek kendi döneminde gerekse sonraki devirlerde edip ve şairler tarafından övülmüş, Fars edebiyatında adalet ve insafın timsali olarak gösterilmiştir. Başta Firdevsî olmak üzere Unsurî, Ferruhî-yi Sîstânî ve Ascedî gibi şairler onun ihsanlarına nâil olmuşlardır. Bir rivayete göre Firdevsî Şâhnâme'yi Gazne'ye giderek bizzat ona sunmuştur. Sultan Mahmud'un Şâhnâme'yi beğenmediği, bunun üzerine Firdevsî'nin ona

hicviye yazdığı hakkında bazı kaynaklarda yer alan bilgilerin asılsız olduğu anlaşılmaktadır. ***(Ateş, XVIII/70 [1954], s. 162-168).***

Farsça'nın büyük bir gelişme göstererek Hindistan topraklarında yayılması da Sultan Mahmud sayesinde olmuştur. Bîrûnî Gazneli sarayında uzun süre kalmış ve Taḥḳīḳu mâ li'l-Hind adlı eserini bu dönemde yazmış, ölümünün ardından Sultan Mahmud'u **"âlemin aslanı ve zamanın yegânesi"** olarak tanıtmıştır.

Sultan Mahmut, Hint yarımadasıyla İslâm dünyası arasındaki kültür ve ticaret hayatına canlılık kazandırmış, birçok Müslüman âlim, edip ve şairin Hindistan'a yerleşmesiyle İslâm kültürünün bu bölgeye ulaşmasını sağlamıştır.

Târih kitaplarında Sultan Mahmûd'un hususiyetleri ile ilgili birçok menkıbeler vardır. Nizâm-ül-mülk'ün **Siyâsetnâme**'sinde geçen bir menkıbede oğlunun bile mahkemeye verilmesinde gayret göstermiştir.

Bu menkıbe şöyledir: ***"Bir tüccar, Sultan Mahmûd'un huzuruna gelip, oğlu Mes'ûd'u şikâyet ederek şöyle dedi: "Ey efendimiz! Ben tüccar bir adamım. Oğlun Mes'ûd benden altmış bin dînârlık eşya ve kumaş satın aldığı hâlde, parasını vermiyor. Emir Mes'ûd'u benimle birlikte kadının huzuruna göndermeni isterim."***

Sultan, bu duruma çok üzüldü ve oğlu Mes'ûd'a; ***"Tüccarın parasını derhal vermeni isterim. Eğer bir sebeb göstereceksen, derhal kendisiyle birlikte karâr meclisinde ol. Dînin hükümlerini yerine getirsinler"*** diye haber gönderdi. Babasının bu mesajını alan Mes'ûd, hazînesinde bulunan paranın yirmi bin dînâr olduğunu öğrenince; ***"O parayı alınız ve tüccara götürünüz. Geri kalan kırk bin dînâr için üç gün mühlet isteyiniz"*** dedi. Sonra da durumu babasına bildirdi. Sultan bu durum karşısında; ***"Mahkeme meclisinde hâzır ol veya geri kalan kırk bin dînârın tamâmını tüccara teslim et. Şunu bil ki, bu paranın tamâmı tüccara ödemediğin ve ben onun ağzından, "Mes'ûd hakkımı bana ödedi" sözünü işitmediğim sürece, benim yüzümü bir daha göremezsin"*** dedi. *Bunun üzerine, Mes'ûd söyliyecek bir söz bulamadı. Her tarafa adam gönderdi ve borç isteyerek ikindi namazı vaktinde altmış bin dinarı tüccara gönderdi. Mes'ûd ve tüccar teşekkür etmek için Sultan'ın huzuruna çıktılar. Ancak o zaman Sultan, oğlu Mes'ûd'dan râzı oldu."* Onun bu adaleti bütün dünyâya yayıldı.

Sultan Mahmûd Gaznevî, gittiği yerlerde Allah'u Teâlânın dostlarını arar bulur; ziyaret ve hizmet etmekle şereflenirdi.

Sultan Mahmud Gazi, sivri, sarı bir yüzü, uzun ince boynu ve iri bir burnu olduğundan güzel değildi. Fakat Hindistan ve Horasan onun has malı idi. Bir gün sabah namazı vaktinde yatak odasında, sabah namazını kıldıktan sonra, önünde tarağı ve aynası olduğu halde, tesbih ve dua ile meşgul olduğu anda veziri Şemsu'l Kifat Ahmed- i Hasan odasına girerek selâm verdi. Mahmud dua ile meşgul olduğundan başı ile otur diye işaret etti. Vezir, Mahmud'un karşısına oturdu. Mahmud duasını bitirdikten sonra kaftanını giydi, başına serpuşunu koydu, çizmelerini çektikten sonra aynaya bakıp gülümsedi. *Ahmed-i Hasan'a, Şu anda hatırımdan ne geçiyor? Biliyor musun?" dedi. "Sultanım daha iyi bilir"* diye cevap verdi.

Yüzüm güzel olmadığından, halk da güzel yüzlü padişahları sevdiğinden halkımın beni sevmemesinden korkuyorum. Hasan-ı Ahmed, *"Padişahım. Halkın seni seveceği gibi çalış. O zaman kadın ve çocuk, avam ve havas seni canından çok sever, fermanın ile ateşe bile girerler" dediMahmud, "Ne yapayım?"* dedi.

Bütün dünyanın seni sevmesi icin altını kendine düşman kabul et. Bu söz Mahmud'un hoşuna gidip, *"Bu sözün altında binlerce fayda var"* dedi. Ondan sonra Mahmud bağışlayan ve dağıtan elini açtı ve çaresiz bütün dünyalılar onu sevip methetmeye başlayınca, büyük işler ve büyük fetihler onun eliyle oldu. Bir gün Ahmed-i Hasan'a, *"Ben elimi altından çekince, her iki cihan bana teslim olup avucuma geldi. Dünya'yı hakir olarak kabul edince iki cihan- da da eşsiz oldum" dedi*.

HARAKANİ HAZRETLERİNİN GAZNELİ MAHMUT'A VERDİĞİ NASİHATLER

Bir sefer esnasında Harkân şehri civarına varmıştı. Zamanın büyük evliyasından Ebü'l-Hasen-i Harkânî (rahmetullahi aleyh) de talihlerine feyzler saçıyordu. Onu tanımayan Hindistan fatihi büyük sultan Gazneli Mahmut Harakān köyü yakınlarına geldiğinde, medhini duyduğu Ebû'l-Hasan Harakani Hazretleri'ni ziyaret etmeden önce bir adamını çağırarak Harakānî Hazretleri'ne gitmesini ve:"Gazne Sultânı ziyaretinize gelecek, sizler de müridlerinizle beraber onu karşılamaya çıkın!" demesini emretti. Eğer tereddüt ederse de; ***"Allâh'a, Rasûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine (idârecilere) itaat ediniz..." (Nisâ Suresi, 59)***âyetini hatırlatmasını tembih etti. Bu

tâlimâtıyla Hazret'in nasıl davranacağını görerek onun mânevî kemâlini yoklamak istiyordu.

Elçi, kendisine verilen vazifeyi yerine getirince Ebü'l-Hasen-i Harkânî, elçiye özür beyân edip sultanın huzuruna gitmek istemedi. Harakānî Hazretleri ona şöyle dedi:"Mahmût'a de ki: «Ebû'l-Hasan***; "Allâh'a itaat edin!" fermânıyla öyle meşguldür ki, seninle ilgilenecek hâli yoktur.»"***

Durum sultana arz edildi. Bu söz, Afganistan ve Hindistan pâdişâhı Sultan Mahmût'a derinden tesir etti. Yanındakilere***:"Kalkın Şeyh'in huzûruna varalım, bu zât farklı bir insan, bizim bildiğimiz kişilerden değilOna biz gidelim"!" dedi…***

Sonra kendi elbisesini Kadı Iyâd'a giydirdi. Kendisi de silahdâr kıyafeti ile Kadı Iyâd'ın yanında yer aldı. Ebü'l-Hasen-i Harkânî, huzuruna değişik kıyafetle giren Sultan Mahmûd'u tanıdı. Hiç iltifat etmedi, hocası Bâyezîd-i Bistâmî ile ilgili sorduğu suâli cevaplandırdı. İsteği üzere ona dua etti. ***"Akıbetin Mahmûd (makbul) olsun"*** buyurdu. Sultanın verdiği bir kese altını kabul etmedi. Hırkasını teberrüken hediye etti. Ayrılırken ayağa kalktı. ***"Geldiğim zaman iltifat etmemiştin, giderken niçin ayağa kalkıyorsun?"*** diyen Sultan'a; ***"önce padişahlık gururu ile imtihan için geldin, şimdi ise inkısar ve dervişlik haliyle gidiyorsun. Dervişlik güneşinin ışıkları üzerinde parlamaya başladı. Pâdişâh olduğun için kalkmadım. Derviş olduğun için kalkıyorum"*** dedi.

Bu hâdiseden sonra Sultan Mahmûd'un gönlü Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin muhabbeti ile doldu. Bir savaşta düşman ordusunun çokluğu kalbine korku verdi. Atından inip, o mübarek zâtın verdiği hırkayı yanına alarak bir köşeye çekildi. Hırkayı eline alıp alnını toprağa sürdü; ***"Yâ Rabbî! Bu hırkanın sahibi yüzü-suyu hürmetine şu kâfirlere karşı zafer ihsan eylersen; alacağım ganîmetlerin hepsini dervişlere vereceğim"*** diye dua edip dilekte bulundu. Savaş sonunda zafere ulaştı. Sultan Mahmût***:"Bana bir nasihatte bulun!"*** dediğinde.

ŞU DÖRT ŞEYE DİKKAT ET

Harakānî Hazretleri***:"Ey Mahmût, dört şeye dikkat et buyurdu.1-Takvâ.2-Cemaatle îfâ edilen namaz.3-Cömertlik4-Halka şefkat."***Sultan Mahmût***:"Bana duâ et!"*** diye ricâ etti.

HASAN HARAKANİ HAZRETLERİNİN GAZNELİ MAHMUT'A DUASI

Hazret:"Beş vakit namazda; **«Allâh'ım, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları affeyle!»** diye duâ ediyorum. Sen de buna dâhilsin." buyurdu.

Sultan Mahmût:"***Husûsî duâ istiyorum!"*** dedi.

Harakānî Hazretleri:"***Ey Mahmût, âkıbetin mahmût (hayırlı ve güzel) olsun!"*** diye duâ etti ve onları ayakta uğurladı.

Sultan Mahmût***:"Geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hâl neydi, bu ikram nedir?"*** diye sordu.

Hazret:"***Gelirken sultanlık gururuyla ve imtihan için gelmiştin, şimdi ise gönül kırıklığı ve dervişlik hâliyle gidiyorsun. Dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için kalkmadım, şimdi derviş olduğun için kalkıyorum!"*** dedi. ***(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 298-300; Attâr, s. 598-599.)***

SEFERDEKİ DUASI

Bu seferlerin birinde oldukça şiddetli bir direnmeyle karşılaşmış, bu zor durumdan kurtulmak için Allah'a şöyle niyazda bulunmuştu***:"Ey Rabbim! Sen yardım edensin. Bizlere yardım eyle. Şayet bu savaştan galip çıkarsam aldığım bütün ganimetleri yoksullara dağıtacağım."*** Gazneli Mahmut, bu seferden zaferle çıkmıştı. Elde ettiği ganimetleri de yoksullara ve garibanlara dağıtmaya başlamıştı. Ancak sultanın yanındaki vezirler bu durumdan hoşnut olmamışlardı.

Bu durumu sultana, ***"Aman sultanım! Ne yapıyorsunuz? Bunca değerli altınlar, inciler fakir fukaraya dağıtılır mı? Hem onlar, bunların kıymetini ne bilecek? Üstelik devletin bu ganimetlere ihtiyacı var!"*** diyerek bildirmişlerdi.

Gazneli Mahmut'un kafası bu sözler üzerine karışmış, kararsızlığa düşmüştü. Bu kararsızlıktan kurtulmak için devrin âlimine bu durumu danışınca Âlim, Gazneli Mahmut'a şu şekilde tavsiyede bulundu: ***"Sultanım! Bunda kararsızlığa düşecek bir taraf***

yok!Çok basit bir tercih karşısındasınız. Eğer Allah'a bir daha işiniz düşmeycekse hemen adamlarınızın dediğini yapın, ganimetleri hazineye koyun; ama Allah'a tekrar işiniz düşecekse verdiğiniz sözü tutun, adağınızı yerine getirin, ganimetleri yoksullara dağıtın." Zor zamanlarda, sıkışık anlarda verilen sözler; durumlar iyileşince unutulmamalıdır. Aynı sıkışık durumlara düşmemeye kimse garanti edemez.

ONU GÖRMESEYDİM HAKİKATE EREMEZDİM

Sultan Mahmût gazâya gitmek üzere oradan ayrıldı. Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri'ni, buna benzer daha pek çok büyük zât ziyaret etmiş ve birçoğu da ona mürîd olmuştur. **İbn-i Sînâ** da Harakānî Hazretleri'ni ziyaret edip onun tesirinde kalanlardandır.***(Attâr, s. 597.)***

Menâzilü's-Sâirîn adlı eserinde mânevî hâl ve makamları anlatan ve tasavvuf tarihinde mühim bir yeri bulunan **Abdullah el-Ensârî el-Herevî** de Harakānî Hazretleri'nin müridlerindendir. Nitekim o şöyle der:"Hadis, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde pek çok üstaddan ders okudum. Tasavvuftaki üstâdım ise Ebû'l-Hasan Harakānî hazretleri'dir. Onu görmeseydim hakîkate eremezdim.***"(Câmî, Nefahât, 482.)***

SEN NE BİÇİM ÇOBANSIN?

Gazneli Mahmûd, Irak'ı aldığı zaman, kervan ile birlikte yolculuk eden bir hanımın eşyası Kirman bölgesi hırsızları tarafından çalındı. Hanım, Sultan Mahmûd'un huzuruna çıktı ve: "Hırsızlar benim eşyalarımı çaldılar. Eşyamı onlardan geri al veya öde" dedi. Sultan: "Bu hırsızların nereden geldiklerini biliyor musun?" diye sorunca, kadın: "Kirman vilâyetinden gelmişlerdi" cevâbını verdi. Sultan: "O vilâyet uzaktır ve benim mülkümün dışındadır. Ben onlara bir şey yapamam" dediğinde, kadın: "O hâlde tâbiiyyetini koruyamadığına göre niçin cihan kethudâlığı yaparsın? Ne biçim çobansın ki, koyunları kurttan koruyamıyorsun? Şimdi ha benim zayıflığım, ha senin kabiliyetsizliğin" dedi. Bu sözler karşısında sultanın gözlerinden yaşlar aktı ve "Ey kadın! Doğru söyledin. Eşyanın bedelini vereyim, hırsızların işi için de elimden geldiği kadar tedbir alayım" dedi. Gazneli Mahmud 'un, çocuğa " vezirin oğlu" diye seslenip çocuğun ismini söylememesi, veziri hayrete düşürünce,

padişah:"Vezir! Ben bu âna kadar, 'Muhammed(s.a.v)' ismini ağzıma abdestsiz almadım."

Gazneli Mahmud 'un, çocuğa " vezirin oğlu" diye seslenip çocuğun ismini söylememesi, veziri hayrete düşürünce, padişah:"Vezir! Ben bu âna kadar, 'Muhammed(s.a.v)' ismini ağzıma abdestsiz almadım."der.

Sultan Mahmut'un imtihanı

Gazneli Sultan Mahmud, bütün devlet adamlarının hazır olduğu bir sırada, divan toplantısının yapıldığı salona geldi. Cebinden bir mücevher çıkardı. Vezirinin avucuna koydu ve *"Bu nasıl bir mücevherdir? Değeri nedir?"* diye sordu. Vezir, *"Yüz eşek yükü altın eder"* dedi.

Sultan, *"Mücevheri kır, iyice döv"* deyince vezir,"*Sultanım! Bu mücevheri ben nasıl kırarım? Ben sizin malınızın iyiliğini isterim. Böyle paha biçilmez bir mücevheri kaybetmeye gönlüm razı olmaz"* dedi.

Sultan Mahmud, vezirin bu tutumunu takdir eder göründü. Ona bir elbise hediye etti. Bir müddet devletin başka işlerinden konuştuktan sonra, sultan vezirden aldığı mücevheri sarayın perdecisine vererek ona sordu*: "Bunu biri satın almak istese değeri nedir?"*

Perdeci, *"Bu mücevher, ülkenin yarısı ile eş değerde. Allah ülkemizi tehlikelerden korusun"* deyince, sultan, *"Bu mücevheri kır, parçala"* diye emir verdi. Perdeci*,"Ey kılıcı güneş gibi parlayan sultanım! Kırıp parçalarsak bu mücevhere çok yazık olur. Buna benim elim varmaz. Çünkü böyle bir şey, padişahımın hazinesine düşmanlık demektir"* dedi.

Sultan, perdecinin bu cevabını da beğenmiş göründü. Ona da bir elbise verdi. Maaşını artırdı. Aklını ve anlayışını öven sözler söyledi. Biraz sonra mücevheri bir emirin eline verdi. O da ötekilerle aynı şeyleri söyledi.

Padişah mücevheri kime verdiyse, hepsi mücevherinin paha biçilmez değerinden bahsedip mücevheri tekrar padişaha geri verdi. Sultan hepsine ihsanlarda bulundu.

Sultan birçok adamını denedikten sonra **sadık kölesi Eyaz'a**, *"Parlaklığı ve güzelliği eşsiz olan, bu mücevherin değerini bir de sen söyle"* dedi. Eyaz, "*Sultanım, bu mücevherin değeri benim*

söyleyeceklerimden fazladır" dedi. Sultan, *Öyleyse şu mücevheri kır, parçala, toz et"* dedi.

Eyaz hiç tereddüt göstermeden pırıl pırıl parlayan mücevheri, parçalayıp tuz buz haline getirdi.Mücevher kırılınca beylerden yüzlerce feryat ve figan koptu. Bu ne korkusuzluk, Allah hakkı için bu nurlu mücevheri kıran kâfirdir dediler.

Diğer beyler Eyaz'ı ayıplayıp kınarken Eyaz*:"Ey benim büyüklerim! Padişahın buyruğu mu daha değerli, bu mücevher mi? Mücevherin güzelliği ve değeri gözünüzü kamaştırdı, Sultanı göremediniz. Ben gözümü sultanımdan ayırmam. Müşrik gibi taşa yüz tutmam. Ne kadar değerli olursa olsun, bir taşı onun sevgisine ortak etmem"* dedi.

Az sonra padişah, kubbeleri çınlatan sesiyle ihtiyar cellada emrini bildirdi: ***"Bu aşağılık kişileri huzurumdan uzaklaştır. Bunlar bulundukları makama layık değiller. Bir taş parçası uğruna buyruğumu çiğneyenler, bulundukları makama layık olamazlar."***Sultanın buyruğu üzerine, Eyaz tahtın önüne koştu. El etek öperek beylerin affını diledi. Sultan, Eyaz'ın hatırı için suçluları bağışladı. ***(Mevlana Mesnevî,c.5. Feridüddîn Attâr, Mantıku't-Tayr, çev. Abdülbâkî Gölpınarlı, İstanbul 1990-91, C1, s.92-93 ; C2, s. 27,44-5,86-87,112-13,150)***

TÜRK TARİHİNDE

Devletlerin yönetim şekillerine bakılarak İslam tarihini, dolayısıyla Türk tarihini de üç kısma bölmek mümkün görünüyor**. Birincisi, halifeler dönemidir** ki adı üstünde Medine, Şam veya Bağdat yahut Dört Büyük Halife ile onlardan sonra gelen Emevi veya Abbasi halifelerinin bütün İslam dünyasına hükmetmesi anlamı taşır. Bu dönemde oluşan kurumsal yapı daha sonraki İslam devletlerine de model olacaktır.

İkinci dönem Gazneliler Devleti ile başlayan sultanlık dönemidir. Bu dönemde Haçlı Seferleri İslam dünyasını tahrip etmiş, Abbasi halifeliği iyice güçten düşmüş, Kuzey Afrika'da ortaya çıkan Şii Fatımi Hanedanı halifeliğini ilan etmiş; böylece bir merkez kaybı olmuş, dağınıklık ortaya çıkmıştır. Sultanlığın toparlayıcı etkisi kendini çok çabuk gösterdi. Önce İslam toprakları belli büyük devletlerin hâkimiyetini tanıdı; daha sonra ise Haçlılar sökülüp atılarak

fetihler kaldığı yerden devam etti. Bundan dolayıdır ki sultanlık dönemi bin seneden uzun sürebilmiştir.

Üçüncü dönemse Osmanlı saltanatının lağvedildiği 1923'te başlayan ve bugün de içinde olduğumuz ulus-devlet dönemidir.

İdarî Teşkilât. Gazneliler'de sultan devlet yönetimine mutlak bir şekilde hâkimdi ve "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" sayılıyordu. Hükümdar sarayı İran geleneği esas alınarak teşkilâtlandırılmıştı. Sultan, saraydaki toplantılarda şahsî muhafızları ile (gulâmân-ı saray) çevrilmiş olarak altın bir taht üzerinde otururdu. Sarayda sıkı protokol kuralları uygulanmakta ve sultanın halk ile doğrudan teması engellenmekteydi. Gazneli saray teşkilâtında da öteki müslüman-Türk devletlerinde mevcut görevliler yer alıyordu. Divan teşkilâtı Dîvân-ı Vezâret, Dîvân-ı Risâlet (Dîvân-ı Resâil/İnşâ), Dîvân-ı Arz, Dîvân-ı İşrâf ve Dîvân-ı Vekâlet, Dîvân-ı İstîfâ, Dîvân-ı Berîd, Dîvân-ı Âb (Dîvân-ı Mâ), Dîvân-ı Müsâdere'den oluşmaktaydı. Debîrlerin (memur-kâtip) çoğu Dîvân-ı Risâlet'te görev alırdı.

Adliye teşkilâtında yargı işlerini kadılar yürütüyordu. Her şehirde bir kadı ve her eyalette bir kādılkudât bulunurdu. Kadının devlet idaresinde özel bir konumu vardı. Kadıların dürüst görev yapmalarını sağlamak amacıyla onlara yüksek ücret ödenirdi. Sultan Mahmud adalet teşkilâtına büyük önem vermiş, kadıları bilgi ve dürüstlükleriyle ün kazanmış müftü ve fakihler arasından seçmişti. Gazneliler'de Dîvân-ı Mezâlim'e bizzat hükümdar başkanlık ediyordu. Sultan burada halkın şikâyetlerini dinler ve karar verirdi.

Bir eyalette devlet teşkilâtının üç önemli kolu mevcuttu. Bunlardan sivil idarenin başındaki görevliye "sâhib-dîvân" denirdi; sâhib-dîvân vergilerin toplanması ve yönetim işlerinden sorumlu idi. Eyaletteki ordunun ihtiyacını karşılamak da onun görevleri arasındaydı. Bunun dışında eyalette ordu kumandanı (sâlâr, sipehsâlâr), âmil, kādılkudât ve sâhib-i berîd gibi görevliler de vardı.

Gazneli Devleti başlangıçta genişleme siyaseti takip ettiğinden ordu bunu sağlayabilmek için daima savaşa hazır durumda bulunurdu. Gazneli ordusu genelde gulâmlar, düzenli birlikler, eyalet askerleri, ücretli askerler ve gönüllülerden oluşmaktaydı. Gulâmların çoğunluğu Türk olup sayıları yaklaşık 4-6000 kişiydi. Sonraları bu gulâmlara Hintliler ve Tacikler de katılmıştı. Bunların kumandanı "sâlâr-ı gulâmân" unvanını taşıyordu. Gulâmların içinde sultanın muhafız

kuvveti de yer alıyordu ve bunlara "gulâmân-ı hâs" deniliyordu. Gazneli Devleti'nin çöküşüne kadar gulâmlar ordu içinde önemli bir unsur olarak yerini korudu. Orduda kuzeyden gelen ücretli askerler de yer almaktaydı. Oğuzlar, Karluklar, Yağmalar ve Halaçlar gibi gruplardan yardımcı kuvvet olarak faydalanılıyordu. Eyalet valileri de mahallî savunmada kullanmak üzere kabilelerden asker kaydetmekteydiler. Devletin kuruluşundan itibaren düzenlenen Hindistan seferleri, orduya Horasan ve Mâverâünnehir'den gönüllü gazilerin katılmasını sağlamıştı. Sultan Mahmud'un 409'daki (1018) Kannevc seferine Mâverâünnehir'den 20.000 gazi katılmıştı. Gazneli ordusunda önemli bir unsuru da Hindistan'dan haraç olarak alınan savaş filleri teşkil ediyordu. Filler savaşta düşman saflarını bozmak ve yarmak, okçulara atış, kumandanlara orduyu sevk ve idare etmek için yüksek bir yer sağlamak, ayrıca ağır silâh ve mancınık gibi kuşatma makinelerini çekmek için kullanılıyordu. Ordudaki fil sayısı 1700 civarında idi.

Gazneli ordusunun sayısına gelince, Sultan Mahmud'un 414'te (1023) Şâbahar'da teftişi sırasında ordunun mevcudu 54.000 civarında idi. Bu sayı, savaş zamanında gönüllüler ve eyalet kuvvetleriyle büyük ölçüde artmaktaydı. Meselâ Mahmud 406'da (1015-16) Hârizm seferi için Belh'e ilerlediği zaman ordusunun 100.000 kişiden oluştuğu kaydedilmektedir.

İlim ve Kültür Hayatı. Gazneliler devri siyasî bakımdan olduğu gibi kültür bakımından da parlak geçmiştir. Sultan Mahmud ve oğlu Mesud geleneksel İslâm kültürüyle yetişmişlerdi. Her iki sultan da kendi saraylarında devrin en büyük simalarını toplamaya çalışmışlar, şairlere ve ulemâya hürmet ve sevgi göstermişlerdi. Ayrıca komşu ülkelerden şairleri kendi ülkelerine çağırmışlardı. Resmî dilin Farsça olduğu Sultan Mahmud'un sarayında 400 şairin bulunduğu yolundaki rivayet mübalağalı kabul edilse bile şiir ve edebiyata verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu şairlerin başında, devamlı olarak efendisini ve diğer saray mensuplarını övmekle meşgul olan Melikü'ş-şuarâ Unsurî geliyordu. Sebük Tegin ve Mahmud döneminin büyük edip ve münşîlerinden biri de Ebü'l-Feth el-Büstî idi. Daha sonra Sultan İbrâhim ve halefleri devrinde de Gazneliler sarayının İran edebiyatının gelişmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Bu şairler arasında Türk asıllı Ferruhî-yi Sîstânî ve

Menûçihrî, Escedî, Gazâirî ve Şâhnâme müellifi meşhur Firdevsî, Ebü'l-Ferec-i Rûnî, Senâî, Osmân-ı Muhtârî, Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân ve Eşref-i Gaznevî (Seyyid Hasan) sayılabilir. Bizzat Sultan İbrâhim de her yıl bir Kur'an istinsah eder ve onu diğer hediyelerle birlikte Mekke'ye gönderirdi. Sultan Mesud da iyi bir hattattı.

Tarih yazıcılığı bakımından da Gazneliler dönemi parlak geçmiştir. Sebük Tegin ve Mahmud devrine ait Kitâbü'l-Yemînî adlı bir eser kaleme alan Utbî, eseri Zeynü'l-aḫbâr'ı Sultan Abdürreşîd'e sunan Gerdîzî, Târîḫ-i Beyhaḳī müellifi Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakī Gazneliler devrinin önde gelen tarihçileridir. Türkler hakkında Tafżîlü'l-etrâk ʿalâ sâʾiri'l-ecnâd adlı bir risâle yazmış olan İbn Hassûl de bir süre Gazneliler'in hizmetinde çalışmıştır.

Sultan Mahmud Hârizm'e hâkim olunca, Ortaçağ'ın en büyük âlimlerinden biri olan Bîrûnî ile hocaları Ebû Nasr İbn Irâk, Abdüssamed b. Abdüssamed el-Hakîm ve Gürgenç'te ilmî münasebet kurduğu filozof hekim Ebü'l-Hayr İbnü'l-Hammâr'ı da Gazne'ye götürmüştü. Sultanla beraber Hint seferlerine katılan Bîrûnî'nin Hindistan'daki temasları, diğer inanç ve âdetler hakkındaki sınırsız merakı Taḥḳīḳu mâ li'l-Hind adıyla büyük bir eser yazmasına vesile oldu. Bu kitap, Hindular'ın inanç ve âdetlerini tarafsız olarak inceleyen ilk İslâmî eserdir. Bu eserde Hindistan'ın coğrafyası, ilmî ve dinî hayatı hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

Gazneli hükümdarları mimari faaliyetleriyle de dikkati çekmişlerdir. Sultan Mahmud ve Mesud büyük inşa faaliyetlerinde bulundularsa da onların eserlerinden çok azı günümüze kadar gelebilmiştir. Mahmud çarşılar, köprüler, su kemerleri yaptırmıştır. Bunlardan Gazne'nin kuzeyindeki Bend-i Mahmûdî bugüne kadar varlığını korumuş ve kullanılagelmiştir. Sultan Mahmud ayrıca Gazne'de birçok cami inşa ettirmişti. Gazneli sultanlarının büyük şehirlerde kendilerine saraylar ve bahçeler yaptırdıkları bilinmektedir. Büyük bir mimari kabiliyete sahip olan Sultan Mesud Gazne'deki sarayın planını bizzat çizmiş ve inşasına nezaret ettiği bu saray dört yılda tamamlanmıştı. Bundan başka Gazne'de bir köprü yaptırmıştı. Fransız arkeologları tarafından son yıllarda yapılan araştırmalarla Büst'teki Leşker-i Bâzâr'da ortaya çıkarılan büyük saray, Gazneli saraylarının bütün zenginlik ve ihtişamını ortaya koymaktadır. Ayrıca Sebük Tegin ve Mahmud'un türbeleri bugüne kadar gelmiştir. Sultan

İbrâhim ve III. Mesud'a ait olduğu söylenen türbe ve mezar taşları mevcutsa da bunların mimari ve sanat bakımından fazla bir değeri yoktur. Ancak Gazneliler'in Tûs valisi Arslan Câzib'in türbesi gelişmiş mimari özelliklere sahiptir.

Gazneliler'den günümüze intikal eden sikkeler bu devletin para basımıyla ilgili faaliyetleri konusunda bilgi vermektedir. Mahmûd-ı Gaznevî zamanında Lahor'da üzerinde Arapça ve Sanskritçe yazılar bulunan "tenge"ler basılmıştır. Sultanlar ayrıca Abbâsî halifeleri tarzında dinar ve dirhemler de bastırmışlardır.

Gazneliler'in Türk ve İslâm tarihindeki başlıca rolü, Kuzey Hindistan fütuhatına yol açarak İslâm dinine Pencap'ta güçlü bir dayanak noktası sağlamaları ve daha sonraki Hindistan fetihlerine zemin hazırlamış olmalarıdır. Gazneliler Hint dünyası kültürüyle de doğrudan doğruya temas kurmuşlar ve yıllar sonra Pakistan Devleti'nin kurulmasında birinci derecede etken olmuşlardır. Sultan Mahmud ve Mesud hâfızalarda halk kahramanları olarak yerleşmişlerdir. Mahmud daha sonraki İran edebiyatında adalet ve insaf timsali meşhur bir hükümdar olarak yer almıştır.

Gazneli Mahmut Biruni'ye karşı: " Sarayımın En Değerli Hazinesi"ifadesini kullanmıştır. Gazneli Mahmut Biruni'nin astronomin temelini attığı için ve jeoloji, eczacılık alanlarında çalışmalar yaptığından dolayı bu sözü söylemiştir.

Astroloji, astronomi ve matematik alanında çalışmalar yapmıştır.

Gazneli Mahmut Hint seferlerine Biruni'yi de götürmüştür. Biruni Hindistan'da yaptığı çalışmalarla dünyanın yarıçapını hesaplamıştır ve bu hesap günümüzdekine çok yakındır.

Dünyanın yuvarlak olduğunu Galileo'dan önce söylemiştir ve yerçekiminden bahseden ilk kişidir. NASA aydaki bir kratere Biruni ismini vermiştir.

Mimari. Gazne kuruluşunda küçük bir merkez iken Sultan Mahmud zamanında İslâm ve Hint medeniyetlerinin birleştiği önemli bir şehir haline gelmiştir. Gazneli mimarisinin önemli eserlerini ve ana özelliklerini burada görmek mümkündür. Ancak şehircilik bakımından da dikkat çekici özellikleri bulunan bu merkez çeşitli akınlar ve yıkımlardan kendini kurtaramamıştır.

İslâm mimarisi tarihi için olduğu kadar Türk mimarisi tarihi açısından da son derece önemli gelişmelerin işaretlerini Gazneli devri mimarisinde bulmak mümkündür. Tarihî kaynaklara ve özellikle Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî'nin nakillerine göre, günümüzde hiçbir izi kalmayan Gazne'deki en önemli eser olan Arûs-i Felek Camii, ağaç direkler üzerinde düz çatılı bir yapı olmakla birlikte bazı kaynaklarda kemerlerin de varlığından söz edilerek ağaç aksam üzerinde renkli nakışların güzelliği anlatılmaktadır. Yapıda ana özellikleriyle erken dönem İslâm camilerine benzer bir planlamadan bahsedilse bile ağaç direkler kullanılması ve kemerlerin bunlarla birlikte anılması, günümüzde geç devirdeki benzerleri çeşitli Asya camilerinde hâlâ yaşatılan ve Anadolu Türk mimarisinde Selçuklu dönemindeki önemli örnekleri bilinen camiler gibi, hem ağaç direk ve tavanlı hem de kemer ve eyvanlara sahip sentez bir yapı olduğu kanaati ağır basmaktadır.

XI. yüzyıl başlarından bir başka Gazneli camii olan ve Hilmend nehri kenarındaki ordugâh şehri Leşker-i Bâzâr'da bulunan Ulucami, Türk-İslâm cami mimarisi tarihi içinde çok önemli bir basamak teşkil eden yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş saray manzumesinin dış sur duvarına bitişik olarak meydana açılan durumu ile aslında bir ordugâh camii niteliğinde olan bu yapı, sur duvarındaki mihrap nişi önünde iki sıra pâye üzerinde taşınan tonoz-kubbe örtüsünden ibarettir. Bu özellikler yapının, kemerlerle avluya açılarak genişleyen cemaate hizmet edebilecek bir ordugâh camii şeklinde tasarlanmış olduğunu gösterir. Ancak en önemli nokta, mihrap önünde kare planlı mekânın üstünün kubbe ile örtülmüş olmasıdır. Böylece enine gelişen harim mekânında, mihrap önü kubbeli bir plan şeması ilk defa karşımıza çıkmakta ve bu Anadolu Türk mimarisinde takip edilebilecek bir gelişme çizgisinin başlangıcını teşkil etmektedir. Leşker-i Bâzâr kazıları sırasında temizlenerek aydınlatılmış olan bu caminin Sultan Mahmud (998-1030) veya en geç I. Mesud (1030-1041) döneminde yapılmış olduğu kabul edilir. Büyük Selçuklular'la farklı bir konstrüksiyona kavuşan mihrap önü kubbeli camiler Anadolu Selçukluları'nda ve Mısır Türk Memlükleri'nde de uygulanmıştır.

Daha önce bazı sanat tarihçileri tarafından Sultan Mahmud ve oğlu I. Mesud'a ait zafer kuleleri olduğu söylenen iki yapının, XX. yüzyılın ikinci yarısında Afganistan'da kazı yapan İtalyan ve Fransız

heyetlerinin çalışmaları sonunda bitişiklerindeki camilere ait minareler olduğu anlaşılmıştır. Gazne harabelerindeki ilk yapı, kitâbesinden III. Mesud'a ait olduğu anlaşılan XII. yüzyıl başlarından kalma bir minaredir. Taş kaide üstünde yıldız biçimi kesitli yani keskin yivli bu minarenin silindir şeklinde olan üst kısmı yıkılmıştır. Şerefelerin ahşap olma ihtimali vardır. Tuğla gövdenin her tarafı eşit karelere bölünmüş ve bunlar zengin tuğla süslemelerle dolgulanmıştır. Bunlarda yazı, bitki bezemeleri ve geometrik özellikteki değişik süslemeler yaygındır. Bunun daha basit bir tekrarı olan ikinci minare ise kitâbesine göre Behram Şah'a (1117-1157) aittir. Bu minareler, keskin yivli geniş gövdeleriyle civardaki eserler üzerinde önemli bir etki yapmış olmalıdır. Nitekim Delhi'deki Kutub Minâr da aslında bir cami minaresi olarak Gazne-Hint Türk ilişkilerinin bir devamı mahiyetinde ve aynı şekil özelliklerine sahip bir eser olarak değerlendirilmelidir.

Medreseler Büyük Selçuklular zamanında teşkilâtlanmış şekliyle bilinirse de ilk medreseler XI. yüzyıl başlarında Gazne'de kurulmuştur. Sultan Mahmud zamanında kurulduğu bilinen Beyhakıyye, Saîdiyye, Ebû Sa'd el-Esterâbâdî ve Ebû İshak el-İsferâyînî adlarını taşıyan dört medresenin mimari özellikleri hakkında bilgi yoktur. Yine Gazneliler'in Tûs valisi Arslan Câzib tarafından Sengbest'te yaptırılan külliyede bir medresenin varlığı biliniyorsa da 1913 yıllarında mevcut olan bu kalıntıların çizilen krokisinden tam bir fikir sahibi olmak mümkün olmamaktadır. Yine de sonraki gelişmeler dikkate alındığında ve Gazneliler'in eyvanlı taht salonlarına sahip sarayları sivil mimarinin aynısı olarak kabul edildiğinde bunların eyvanlı iç avlulu ev-konak şemasını tekrarlamış olduğu düşünülebilir.

Gazneli türbe mimarisinden de günümüze ulaşan örnekler çok azdır. Bunların en tanınmışı, Arslan Câzib'in yukarıda sözü edilen külliyesinde yer alan türbesidir. 1028 tarihli bu türbe kare planlı, tuğladan üstü kubbe ile örtülü büyük bir yapıdır. Duvarların iç yüzlerinde, kubbeye geçiş bölgesinde tuğlaların değişik dizilmesi yanında kalem işi kalıntıları da dikkati çeker. Belh'te XI. yüzyılın ilk yarısına ait Baba Hatun Türbesi, yonca tromplu kubbesiyle Karahanlılar'ın Arap Ata Türbesi'ne (978) benzerlik gösteren diğer bir önemli yapıdır.

Gazneliler'in sarayları, Türk saray mimarisinin erken örnekleri arasında olup kazılarla oldukça aydınlatılmış durumdadır. Güney

Afganistan'da Büst şehrinin karşı kıyısında, Hilmend nehri kenarındaki Leşker-i Bâzâr Sarayı geniş bir araziye yayılmış çeşitli yapılardan meydana geliyordu. Sultan Mahmud dönemine tarihlenen güney kasrı, geniş bir avlu çevresinde uzunlamasına tasarlanmış simetrik bir şemaya sahiptir. Dört eyvan şemasına bağlı avlunun kuzeyinde, girişinde mescidin de bulunduğu taht salonu vardır. Duvarların alt kısmında, Sultan Mahmud'un hassa ordusunu canlandıran 1/3 profilden resmedilmiş belge niteliği taşıyan tasvirler dikkati çeker. Temperra tekniğiyle yapılmış olan figürlerin kaftanları, sarkıtlı kuşakları ve gürzleri kıyafet tarihi açısından da önemlidir (ayrıca bk. *DİA*, IX, 439). Gazne şehrinde de 1112 yılından kalma III. Mesud'un sarayı dört eyvan şemasına bağlı avlu etrafında, kuşatma duvarları ve kubbeli taht salonu ile temeller hizasına kadar ortaya çıkarılmıştır. Burada avlu çevresini alt hizada uzun mermer bir süsleme kuşağı çevreler. Mermer dizisinin üst hizasında ise uzun bir Farsça kitâbe kuşağı dolanmaktadır.

Gazneliler'in Türk mimarisine önemli bir katkıları da kervansaray mimarisinde ortaya çıkar. 1019-1020 yıllarında Sultan Mahmud tarafından Şâhnâme yazarı Firdevsî'nin hâtırasına Meşhed yakınında ve Serahs yolu üzerinde bir kervansaray yaptırılmıştır. Ribât-ı Mâhî adıyla bilinen ve günümüzde harabe halinde olan bu muhteşem tuğla yapının ayakta kalan ana kapısı tuğla süslemeler bakımından dikkat çekicidir. En önemli özelliği ise burada dört eyvanlı avlu etrafında tasarlanmış olan yapının eyvan arkalarında kubbeli bölümlerin bulunmasıdır. Eser, tarihi bilinen en eski Türk kervansarayı olması yanında zor bağdaşan kubbe-eyvan birleşmesinin de bilinen ilk âbidevî örneği teşkil etmesi bakımından üzerinde önemle durulan bir yapıdır. Nitekim daha sonra Büyük Selçuklular tarafından bu kubbe-eyvan birleşmesi âbidevî Selçuklu camilerinde uygulama alanı bulacaktır. Erken dönemde Karahanlı-Gazneli ve Büyük Selçuklu mimarilerinin bağlantıları ve gelişmenin kesintisiz devamını anlamak için Gazneli dönemi yapılarını sağlam bir değerlendirmeye tâbi tutmak gerekir.

Gazneliler'e ait mimari kalıntılarda ve kazılarda bulunan tek renkli sırla sırlanmış, kabartma figürlerle bezenmiş tuğla levhalar, mimari süslemede yukarıda sözü edilen temperra tekniğinde resimler,

kalem işleri, mermer yanında sırlı tuğla-çini malzemenin de kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Gazneliler'in Sultan Mahmûd'un Vefâtından Sonraki Ahvâli

Sultan Mahmûd'un oğlu Mesud, özellikle Hindistan bölgesine sefer düzenleme konusunda özverili biriydi; fakat Selçuklularla olan mücadelede başarı gösteremeyince saltanatında kayda değer bir gelişme yaşanmadı. 1040 Dandanakan muharebesi sonucunda Sultan Mesud'un vefatıyla daha da zayıflayan Gazneliler'in ondan sonraki hükümdarı, 1041'de tahta çıkan, Sultan Mesud'un oğlu Mevdûd oldu. O da Hindistan üzerine yoğunlaştı ve bölgede Gazneliler'in hâkimiyetini yeniden tesis etti. Selçuklularla olan mücadelelerden başarılı çıkmayı o da başaramayınca, saltanâtı uzun sürmeden sona erdi.

Mevdûd'un ardından tahta sırasıyla Tuğrul, Ferruhzâd ve İbrahim geçti. İbrahim başta kaldığı dönemde ciddî başarılar gösterdi ve Gazneliler'i parlak devrine geri döndürme açısından mühim hamlelerde bulundu. Gur bölgesini ele geçirmesi büyük bir icraat olarak tarihe geçti ve aynı zamanda sikkelerde sultan unvanına yer veren, Gazneliler'in ilk sultânı oldu.

İbrahim'in 1099'daki vefâtının ardından yerine III. Mesud geçti. Onun ardından Şirzâd ve ondan sonra Behram Şâh, Gaznelilere hükümdar oldu. Behram Şâh'ın vefâtının ardından da oğlu Hüsrev Şâh başa geçti. Hüsrev Şâh'tan sonra tahta çıkan oğlu Hüsrev Melik Gazneliler'in son hükümdarı olurken, İslâm medeniyetine önemli katkılarda bulunmuş olan bu büyük devlet de tarih sahnesinden tamamen çekilmiş oldu.

GAZNELİ HÜKÜMDARLARI

Alp Tegin	352 (963)
Ebû İshak İbrâhim b. Alp Tegin	352 (963)
Bilge Tegin	355 (966)
Böri (Pîrî) Tegin	364 (975)
Sebük Tegin	366 (977)
İsmâil	387 (997)
Mahmud	388 (998)
Muhammed (birinci hükümdarlığı)	421 (1030)
I. Mesud	421 (1030)

Muhammed (ikinci hükümdarlığı) 432 (1041)
Mevdûd 432 (1041)
II. Mesud 440 (1049)
Ali 440 (1049)
Abdürreşîd440 (1049)
Ferruhzâd 443 (1052)
İbrâhim 451 (1059)
III. Mesud 492 (1099)
Şîrzâd 508 (1115)
Arslanşah 509 (1116)
Behram Şah 511 (1117)
Hüsrev Şah (önce Gazne ve Hindistan'da, sonra sadece Hindistan'da) 552 (1157)
Hüsrev Melik (Hindistan'da) 555-582 (1160-1186)

BİBLİYOGRAFYA

Târîḫ-i Sîstân (nşr. Bahâr), Tahran, ts., s. 346, 350-358, 362-363, 367-369.Beyhakī, Târîḫ-i Beyhaḳī (nşr. Ganî-Feyyâz), Tahran 1324 hş.Utbî, Târîḫ-i Yemînî (trc. Cerbâzekānî, nşr. Ca'fer Şuâr), Tahran 1345 hş.Gerdîzî, Zeynü'l-aḫbâr (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 160-206.Nizâmülmülk, Siyâsetnâme (Köymen), s. 56-57, 60-62, 81-82, 84-86, 90, 105, 108-109, 127, 135, 150, 193-195, 200-202, 207, 219-221, 226, 272-273, 276-277.Beyhakī, Târîḫ (Behmenyâr), s. 70-71.Râvendî, Râhatü's-sudûr (Ateş), I, 86-88, 91, 93-95, 98-101, 164.Ahbârü'd-devleti's-Selcûkıyye (Lugal), s. 2-12, 18-20, 40.İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IX-X, tür.yer.; a.e. (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, IX-X, tür.yer.Müstevfî, Târîḫ-i Güzîde (Nevâî), s. 389-402.Reşîdüddin, Câmiʿu't-tevârîḫ (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957.Şebânkâreyî, Mecmaʿu'l-ensâb (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 29-88.Mîrhând, Ravżatü'ş-şafâ' s. 88-141.Abdülhay Habîbî, Peştû ve Lûyekân-ı Ġazne, Kâbil 1341.Zambaur, Manuel, s. 282-283.Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, Târîḫ-i Yemînî (trc. Cerbâzekānî, nşr. Ca'fer Şuâr), Tahran 1345 hş., bk. İndeks.; Gerdîzî, Zeynü'l-aḫbâr (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 98, 100, 166, 171-194; Târîḫ-i Sîstân (nşr. Bahâr), Tahran, ts., bk. İndeks; Bîrûnî, Taḥḳīḳu mâ li'l-Hind (nşr. C. E. Sachau), Haydarâbâd 1377/1958, s. 342; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakī, Târîḫ (nşr. Kāsım Ganî - Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., bk. İndeks.; Nizâmülmülk, Siyâsetnâme (Köymen), bk. İndeks; Mücmelü't-tevârîḫ ve'l-ḳıṣaṣ (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 19-20, 382, 387-388, 397-398, 402-406, 463; Beyhakī, Târîḫ (Behmenyâr), s. 70,

121; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, bk. İndeks; Cûzcânî, Ṭabaḳāt-ı Nâṣırî (nşr. Abdülhay Habîbî), Kandehar 1328 hş., bk. İndeks; Şebânkâreyî, Mecmaʿu'l-ensâb (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., bk. İndeks; Müstevfî, Târîḫ-i Güzîde (Nevâî), s. 385, 390-391; Gaffârî, Cihânârâ (nşr. Müctebâ Mînovî), Tahran 1342 hş., s. 101-102; Muhammed Nazım, The Life and Times of Sultān Mahmūd of Ghazna, Cambridge 1931; D. Sourdel, Inventaire des monnaies musulmanes anciennes du Musee Caboul, Damas 1953, s. 28-52; C. E. Bosworth, The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040, Edinburgh 1963, bk. İndeks; a.mlf., The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186, Edinburgh 1977, s. 136-138, 147-148; a.mlf., "Maḥmūd b. Sebüktigin", EI² (İng.), VI, 65-66; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, Ankara 1972, s. 57, 65-71, 75; V. V. Barthold, Moğol İstilâsına Kadar Türkistan (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, bk. İndeks; Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Ankara 1987, I, bk. İndeks; Erdoğan Merçil, Gazneli Mahmûd, Ankara 1987; a.mlf., "Gazneliler'in Hindistan Siyaseti", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 547-561; M. Hanefi Palabıyık, Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı, Ankara 2002, bk. İndeks; A. Y. Yakubovsky, "Gazneli Mahmut, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair" (trc. A. Caferoğlu), Ülkü, XII/72, Ankara 1939, s. 505-511; XIII/73 (1939), s. 49-57; XIII/76 (1939), s. 321-333; Ahmet Ateş, "Şehnâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında", TTK Belleten, XVIII/70 (1954), s. 159-168; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmûd-ı Gaznevî", İA, VII, 173-183; B. Spuler, "Ghaznavīds", EI² (İng.), II, 1050-1053.Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Ankara 1979, I, tür.yer.; II (1984), s. 306-310, 360-373.Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, Ankara 1972, s. 67-91.Bayur, Hindistan Tarihi, I, 127-246.Abdülkerim Özaydın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 140-144.Hasan-ı Enverî, Iṣṭılâḥât-ı Dîvânî Devre-i Ġaznevî ve Selcûḳī, Tahran 2535. "Dîvân-ı İstifâ der Ḥükûmet-i Ġazneviyyân ve Selcûḳıyyân ve Berhây-ı Iṣṭılâḥât-ı Merbut be-ân", Berresîhâ-yı Târîḫî, VIII/6, Tahran 1974, s. 29-50.Abdülmün'im en-Nemr, Târîḫu'l-İslâm fi'l-Hind, Beyrut 1401/1981, s. 111-133.A. Y. Yakubovsky, "Gazneli Mahmut, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair" (trc. A. Caferoğlu), Ülkü Halkevleri Dergisi, XII/72, Ankara 1939, s. 505-513; XIII/73 (1939), s. 49-57; XIII/75 (1939), s. 241-246; XIII/76 (1939), s. 321-333.M. Halil Yinanç, "Çağrı Bey", İA, III, 324-327.Günay Tümer, "Bîrûnî", DİA, VI, 207-208.

EBU'L-HASAN HARAKANİ(K.S)
(D.H.352.M.963-V. H.425/M.1033)

Tarih sayfalarına isimleri altın harflerle yazılan gönül sultanlarından birisi de Peygamber (s.a.v)Efendimizin soyundan gelen Mücahit, mutasavvıf, âlim, veli Ebu'l Hasan Harakani(k.s) Hazretleridir.

Bin yıl önce Kars'a gelip Anadolu'da fütüvvet ahlakını yaşayan ve yayan Harakanî ve onun yetiştirdikleri alperen, derviş ve gazileri büyük medeniyetimize öncülük etmişler ve Anadolu'nun bize vatan olmasını sağlamışlardır. Peygamber (s.a.v)Efendimizin yolundan sünnetinden taviz vermeden nefsini mücadele ve mücahede ederek, İslam'ı şuurlu bir mümin ve Müslüman olarak yaşamış, gayri Müslimlere bile örnek olmuş, ibadet, tefekkür ve güzel ahlakın zirvelerinde bir hayat yaşamış, haçlı Bizanslılarla savaşırken şehadet şerbetini içmiş bir yiğit.

Ülkemizin doğusunda bulunan 1064 yılında Anadolu'da fethedilen ilk şehir Anı ve Kars şehridir. Bu kent aynı zamanda Müslüman Türklerin Anadolu'ya ilk giriş kapısı olmuştur. Kafkasya'nın incisi olan Kars Şehri pek çok maneviyat önderini ve şehidini de derununda barındırır. Burada bulunan Ebu'l -Hasan Harakanî Külliyesi ve çevresindeki tarihi eserler Kars'ın manevi tapusudur.

Horasan'dan hicret edip Kars'a gelen, sadece Peygamberimizin(s.a.v) izini takip ederek insanlığa iyiliği tavsiye edip kötülükten men edenlerden biri.

Harakanî Hazretleri beraberinde birçok ehlibeyt ve seyyidleri de getirerek Kafkasya, Karadeniz, Anadolu'nun içlerine kadar yerleştirmiş, İslam'ı yaşayarak güzel örnek olmuş, fütüvvet hizmetleri yürütmüşler, bu açıdan Kars bir tasavvuf ve maneviyat merkezi olmuştur.

Sevgili Peygamberimiz(s.a.v)den gelen hafi ve cehri tarik kolları Hz. Ebubekir (r.a) ve Hz. Ali (r.a) Efendilerimize ulaşmaktadır. Bu silsilenin ikisi de 6. İmam, İmam Cafer-i Sadık(r.a) Hz.lerinde birleşmektedir. Cafer-i Sadık(r.a)Hazretlerinden sonra Beyazid-i Bestami(k.s)'ye ve ondan da Ebul -Hasan Harakanî(k.s)'ye gelip ulaşmaktadır. Böylece Harakanî(k.s)Hazretleri Silsile-i Aliyelerin Altıncı Piri olup, tasavvuf ilminin dünyaya yayılmasında bir merkez olmuştur.

Allah'ın Resulü mübarek hadislerinde buyurdukları gibi; ***"Size iki şey bırakıyorum; Allah'ın kitabı Kur'an ve benim ehli beytimdir."***

"Size iki Emanet bırakıyorum bunları muhafaza ettikçe yolunuzu şaşırmaz dalalete düşmezsiniz; Birisi Allah'ın Kitabı Kur'an, hükmü kıyamete kadar baki, Diğeri benim Sünnetimdir."(İ.Malik, Muvatta. K.Sitte)

Kur'an ve maneviyat ilmi ehli beytin kalplerinden insanların kalplerine ulaşmaktadır. Harakanî (k.s)Hazretleri de Üveyesidir. Anadolu'nun İslam'la müşerref olması için hem manevi yönden hem de kılıcıyla mücadele etmiş, bu uğurda şehit düşmüştür. Yetiştirdiği insan-ı kâmillerle Anadolu'nun manevi fütuhatını yapmış olan Harakanî'yi, birçok büyük sûfi, edip, ilim adamı ve devlet ricali ziyaret etmiş, bunlardan bir kısmı da kendisine mürit olmuştur. Dînine ve ibadetlerine düşkünlüğü, nefsiyle mücâhedesi ve dâimî zikir ve murâkabe hâlinde bulunması sebebiyle, kendisine "Şeyhü'l-Asr", yani "Asrının Şeyhi" denilmiş. Pek çok kerâmetleri ve hâlleri müşâhede edilimişti***.(Zehebî, Siyer, XVII, 421.)***

II. Asır'dan itibaren hem İslâm dünyasında, İslâm'ın yaşanması ve yaşatılması, hem de gayr-i Müslim diyarlara ulaştırılmasında Peygamber(s.a.v)Efendimizin; "üsve-i hasene/model insan" Ebu'l-Hasan Harakânî, işte bu zümreden. Peygamber vârisi

sıfatıyla insanlığa örnek olmuş, sözleri, tavır ve davranışları, eser ve tesirleriyle ölümsüzlük kervanına katılmıştır. Ebu'l-Hasan Harakânî, Anadolunun İslamlaşmasında son derece önemli etkisi bulunan tasavvuf ekolünün ilk devir temsilcilerinden bir gönül eridir.

İnsan ile İslâm arasındaki tebliğe âid engelleri kaldıracak vasatlar hazırlamayı gündemine almış ve bu ortamın hazırlığı ***görevini İslâm muhîtinde leşker-i gazâ denilen mücâhidlerle leşker-i duâ denilen gönül erleri üstlenmiştir.*** Bizdeki "alperenlik" ise hem gazâ, hem de duâ fonksiyonlarını üstlenen gönül erleri için kullanılan bir tabirdir.

Doğumu: Horasan bölgesinin batısında ***Bistama bağlı Harakan'da hicri 352.M.963 yılındadünyaya geldi.Adı Ali Bin Cafer, künyesi de Ebul Hasan'dır. Babası; Cafer. Nisbesi*** Mu'cemü'l-büldân müellifi Yakut el-Hamevî'nin ifadesine göre ***el-Harakânî'dir,*** Ümmi olup Bayezıd-ı Bistami(k.s) Hazretleri'nin ruhaniyeti ile feyz alarak Üveysi tarikle yetişmiş hem zamana hem de kendisinden sonraki dönemlere damgasını vurmuştur.

Hilyesi: Uzunca boylu, kumral tenli, genişçe alınlı, gökçek yüzlü, irice gözlü, açık ve tok sözlü idi. Sûreti itibariyle Hz. Ömeru'l-Fâruk (r.a)'a benzerdi. İlim ve irfanı sebebiyle, "zamanın kutbu ve gavsi" ünvanlarıyla anılan bir gönül sultanıydı.

İlim Tahsili: Çocuk yaşından başlayarak ilim tahsili yapan Harakâni kısa zamanda bütün akranlarının önüne geçerek büyük bir âlim olmuştur. Tasavvuf ve hakikat piri olan Ebu'l Hasan Harakâni'ye Allah celle celaluhu tarafından vehbi ilim verilmiştir. Hz.Mevlana(k.s)'nın da mesnevisinde belirttiği gibi "Din şeyhi" Harakâni açık kerametleri, yüksek menkıbeleri ve yüce hallere sahip bir insanı kâmil idi.Yine Mevlânâ birçok sohbetinde 'Bizim söylediklerimiz Ebu'l Hasan Harakani'den aldıklarımızdan başka bir şey değildir.' diye belirtiyor.

Bayezıd-i Bistami(k.s) Hazretleri'nden 91 yıl sonra dünyaya gelmiş, geleceğinin müjdesini de Beyazidi Veli(k.s)keramet buyurmuştur. Bayezıd-i Bistami'nin (k.s) Dihistan'da şehitlerin bulunduğu kum tepeyi her yıl ziyarete gittiği ve Harakan'dan geçerken de durup havayı kokladığı, koku almadıklarını söyleyen ***müritlerine 'buradan öyle bir er gelecek ki benden üç derece önde olacak bu kişinin adı Ali künyesi Ebul Hasan'dır'*** ,diye haber verdiği,

Şathiyeleriyle tanınan mutasavvıf. Asrının Şeyhi, veli, âlim, şehit bir Hak dostudur.

Kendisinden bir asır önce Horasan da yaşayan Beyazid-i Bestam (k.s)inin tasavvufundan etkilenerek Bestami dergâhında bir süre türbedarlık yapmıştır. Bu süre içerisinde tasavvufa erişen Ebul Hasan daha sonra çağının en büyük manevi şahsiyetlerinden birisi olmuştur

On iki yıl boyunca Bayezid-ı Bistami Hazretleri'nin türbesine bekçilik eden Harakani Hazretleri ümmi olduğu halde Kur'an-ı Kerim'i hıfz etti. Harakani Hazretleri'nin her gün akşam vakti Harakan'dan Bistama dergâha gelir sabah namazına kadar şöyle dua ederdi: ***"Allah'ım Bayezıd'a ihsan ettiğin ilimlerden Hasan kuluna da ihsan eyle.'*** On iki yılsonunda nihayet duası kabul olur. Bayezıd-i Bistami Hazretleri'nin himmeti ile Kur'an-ı Kerim'i hıfz edip irşat mertebesine erişir.***(Attâr, s. 673).***

Ebul Hasan Harakâni(k.s)Hazretleri, Kolonizatör Türk Dervişlerinin, Anadolu'daki manevi sultanlarından ilkidir. Ömer Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri adlı makalesinde, dervişlerin oynadıkları önemli rolü şöyle açıklamaktadır: *"Osmanoğulları ile beraber, birçok şeyhler gelip Anadolu'nun garb taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, memleket açmak ve fütuhat yapmakla meşgul bulundukları gibi; bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müritleriyle beraber ziraatla ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Filhakika o zamanlar bu şayanı dikkat dini cemaatlere hemen her tarafta tesadüf edilmekte idi. Onların, tercihan boş topraklar üzerinde kurdukları zaviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri haline giriyordu. Bu zaviyeler ve fütüvvethanelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, onların harekâtını kolaylaştıran sebeplerden biri oluyordu..."*

Türk dervişleri; kağanların, sultanların fetihlerini edep dilinin sunduğu imkânlardan yararlanarak oluştururlarken, dervişliği sadece din duyuruculuğu olarak almıyorlardı. Ayrıca, siyasî, iktisadî, askerî, sosyal ve kültürel keşifler de yapıyorlardı. Onların hâl dili ile söyledikleri, kâl dili ile söylenenlerden çok daha etkili olmuştur.

Ahmet Yesevî'den bir asır önce yaşamış olan Harakâni Hazretleri, Yesevî Hazretlerinin Anadolu'ya yönlendirdiği Yesi Erenlerinden de bir asır önce Anadolu'ya gelerek binlerce yıl varlığını sürdürecek bir yaşam üslubunun yeşermesine öncülük etmiştir. O, bir din büyüğü olmanın yanı sıra Anadolu'nun manevî açıdan fethini gerçekleştiren öncü bir isimdir de. 1033'te Kars şehrinde şehit düşmesi de göstermektedir ki Sultan Alpaslan'ın orduları henüz Anadolu'ya gelmeden, Harakâni Hazretleri sözün kuşatıcı, kapsayıcı işlevleri ile Anadolu'ya gelmiş ve bir yaşam üslubunun iklimini bu topraklarda yaşayanlara açmıştır. Bu bakımdan Harakâni, yalnızca Kars şehrinin değil tüm Anadolu'nun eşiği gibidir. Bismillahlarla girilen bu eşikten sonraki yıllarda Hz. Mevlana, Hacı Bayram-ı Veli ve Yunus Emre gibi din ve dil büyüklerinin sesleri duyulacaktır.

Harakanî fütüvvet anlayışı ile Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurulmasına öncülük etmiştir, ona göre fütüvvet civanmertliğin şartı üçtür:1-Cömertlik.2-Şefkat.3-Halktan müstağni olmak.

İnsanlık ailesi içerisinde, hakikati ve marifeti bulma çabası içinde olanlara yol gösteren Ebu'l Hasan Harakanî Hazretleri şu dört grubun sözlerini dinlememizi tavsiye etmiştir.1-***Âlimler, 2-Müttakiler3-,Evliya ve 4-Mürşîd-i Kamiller.***

Gazneli Mahmut'tan İbn-i Sina'ya, Çağrı ve Tuğrul Beylerden Sultan Alparslan'a kadar birçok ilim ve devlet adamı Harakâni'nin huzuru saadetlerinde bulunarak onun irfanıyla olgunlaşmışlardır.

Harakanî'nin insaniyetçiliğinin temelinde "aşk"ın çok önemli olduğu kadar derin bir yeri de vardır. O, aşkın mahiyetini izah ederken boyutlarını ve işlevlerini de ele almıştır. Aşkın, insan hayatındaki yerini dikkatli bir şekilde açıklamıştır. O, bunu şu şekilde dile getirmiştir***:"Allah'u Teâlâ bana öyle bir fikir vermiştir ki, yarattığı her şeyi onda gördüm ve onda kalakaldım. Gece ve gündüzdeki meşguliyetlerimi (o fikir) görünmez hale getirdi. O fikir basiret oldu, küstahlık ve muhabbet oldu, heybet ve vakar oldu. O fikir nedeniyle O'nun vahdaniyetinin içine düştüm. Bir yere ulaştım ki fikir hikmet, dosdoğru yol ve halka karşı şefkat haline geldi. Onun yaratıklarına karşı, kendimden daha müşfik birini görmedim. O zaman dedim ki: Keşke bütün halkın yerine ben ölsem de halk ölüm yüzü görmese! Keşke bütün halkın hesabı benden sorulsa da kıyamet günü onların***

hesap vermeleri gerekmese! Keşke tüm halkın azabını bana çektirse de onların cehennemin yüzünü görmeleri gerekmese!"

Harakânî'nin İlmî Şahsiyeti ve Eserleri

Bazı kaynaklarda ümmî olduğundan bahsediliyorsa da Harakânî devrin sûfî âlimleri Ebu'l-Abbâs Kassâb gibi kimselerin talebesi olmuş ve Bâyezîd Bistamî'den de "üveysi" yolla feyz almıştır. "Ümmî" kelimesi, Arapça anne anlamına "ümm" kökünden gelmektedir. Annesinden doğduktan sonra bir muallimin talebesi veya bir mektebin müdâvimi olmayan kimseler için kullanılır. "Ümmî" câhil demek değildir. Aksine hayatı rûhî tecrübe ile tanımış, belki okuyup yazmamış ama irfân yoluyla olayları kuşatmış insan demektir. Bizdeki mektepli ve alaylı tabirlerinden "alaylı" bu mânaya uygun düşmektedir. Alaylı da mekteb okuyup diploma almamış, ama tecrübe ve çilelerle hayâtı, insanları ve olayları tanıyan kimse demektir. Nitekim Harakânî'nin sadece eşi sebebiyle âile hayâtında çektikleri, insanı marifet ve kemâle erdirecek boyuttadır.

Harakânî'nin Meşrebi ve Yolu

Harakânî, muhtelif kaynakların ittifakla haber verdiklerine göre, ondan yaklaşık bir asır sonra yaşamasına rağmen ***Bâyezîd Bistâmî meşrebindeydi. O'nun gibi coşkulu, cezbesi ve sekri, sahvına galipti. Fena ve baka, sekr ve sahv ile tevhid ve vahdet konularında pek çok söz söylemiş, Hallâc gibi "Ene'l-Hak" anlayışına uygun terennümlerde bulunmuştur.*** Attar, Tezkiretü'l-Evliyâ'sında onun bu vadideki sözlerine geniş yer vermektedir.

Devrinin muhtelif âlim ve şeyhlerini tanıyan ve onlardan okuyan Harakânî, en sonunda hemşehrîsî Bâyezîd Bistâmî'nin dergâhında karar kılmış, senelerce önce ölmüş bulunan Bâyezîd'in yolunu devam ettiren müridleriyle görüşmüş, kabrine on iki yıl türbedârlık etmiştir. Sevgi ve aşkla bağlandığı bu kapı onun gönül dergâhı olmuştur. Yılları aşıp gelen Bâyezîd sevgisi, onu yoğurmuş ve vuslata götürmüştür.

Harakânî, bağlısı bulunduğu Bâyezîd vasıtasıyla daha sonra ortaya çıkacak olan ***Yesevîlik, Bektâşîlik ve Nakşbendîlik'in de kendisinden neş'et ettiği insandır.*** Çünkü kendisinden sonra onun yolunu devam ***ettiren Ebû Ali Farmedî, hem Yûsuf Hemedânî'nin, hem de Gazzâlî'nin üstâdıdır. Dolayısıyla Harakânî, Gazzâlî'nin yolunun da kolbaşı sayılır.***

Yûsuf Hemedânî(k.s) ise hem Yesevîlik'in kurucusu Ahmed Yesevî(k.s)'nin, hem de Nakşbendîlik'in üveysî pîri Abdülhâlık Gucdüvânî(k.s)'nin mürşididir. Bektâşîlik'in Yesevîlik ile bağlantısını düşündüğümüzde Harakânî bu üç kolun kendinden çıktığı merkez konumundadır.

Ebul Hasan El Harakani Hazretleri'ni, ölmelerine rağmen halen yeryüzünde tasarrufu devam eden beş büyük zattan birisidir. Çünkü O daha dünyada iken ahireti görmeyi başardı. İnsanların imanlarının kurtuluşuna hizmet etmeyi varlığının gayesi olarak gördü. Birçok ulema gelip geçmiştir şu hayattan ama en önemli beş büyük zattan sayılmasına rağmen Harakani Hazretleri çok az kişi tarafından biliniyor.

Ebu'l Harakanî Hazretleri tüm insanlığa evrensel mesajını şu sözleriyle seslenmiştir. "Her kim bu dergâha gelirse ekmeğini verin ve dinini ve inancını sormayın; zira Ulu Allah'ın dergâhında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebu'l -Hasan'ın sofrasında ekmek yemeye de layıktır."

İlahi! Her koşulda senin ve Resul'ün bendesi, halkının hizmetçisiyim!

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN İBADET HAYATI

Harakānî Hazretleri küçüklüğünden beri ibadetlere düşkün idi. Farzların hâricinde pek çok nâfile namaz kılardı. Bâzen kendisine öyle bir hâl gelirdi ki, gafletle kıldığı endişesiyle namazlarını kazâ etme ihtiyacı hissederdi.***(Attâr, Tezkire, s. 637.)***

Harakanî(k.s)Hazretlerine göre gerçek kulluk, hakiki anlamıyla ibadet yapmaktır.

İbadet konusu, Harakanî'nin eserlerinde çok açık bir şekilde ve geniş olarak yer alır.O bu konuda şöyle demektedir:***"Amele devam et ki, ihlâs ortaya çıksın ve ihlâsa devam et ki,nur ortaya çıksın.Nur ortaya çıkınca ise Allah'ı görürcesine ibadet edersin."***

Harakani(k.s)Hazretleri mükemmel bir ruh inceliğine sahipti; ***'Allah'ım gariplerin benim tekkemde ölmelerine müsaade etme. Zira Ebu'l Hasan'ın tekkesinde bir garip öldü derlerse, ben o garibin ölümüne tahammül edecek güce sahip değilim'*** diye Allah'a yalvarıyordu.

Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri bir gün müritlerine: "Hangi şey daha üstün ve değerlidir?" diye sual etti.

Onlar da: "Ey Şeyh! Bilmiyoruz, bunun cevabını siz veriniz!" dediler.

O da: "Hayatın her safhasında, her zaman ve mekânda Allah'ın zikriyle dolu bir gönül!" cevabını verdi.*(Câmî, Nefahât, s. 444.)*Şöyle buyurdu: "Hak dostları daima büyük bir hüzün içindedir. Bunun sebebi de Cenâb-ı Hakk'ı şânına lâyık bir şekilde zikretmek isteyip de bunu yapamayışlarıdır.***"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 248.)***

Zira Peygamber Efendimiz(s.a.v) de şöyle niyâz ederdi:

"…Yâ Rabbî, Sen'i hakkıyla senâ etmekten âcizim. Sen zâtını nasıl senâ ettiysen öylesin!" ***(Müslim, Salât, 222)***

Harakānî Hazretlerinin Cenâb-ı Hakk'a olan tâzim ve muhabbeti o derecedeydi ki şu tavsiyede bulunurdu: **"Siz «Allah» derken, başka bir söz söyleyen kimse ile aslâ sohbet etmeyiniz.*(Câmî, Nefahât, s. 444.)***

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN DUALARI

Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri dâimâ ilâhî azamet ve kudret akışlarının tefekkürü hâlinde bulunur, murâkabe ve ihsan duygusu içinde yaşar, müridlerine de böyle olmalarını tavsiye ederdi. Onun şu sözleri, sahip olduğu maiyyet/Allah ile beraberlik şuurunu ne güzel aksettirmektedir**: "İnsanlar ekseriyetle dualarında şöyle derler, "Allah'ım, üç yerde imdadımıza yetiş: Can çekişirken, mezarda ve kıyamette! Ben de diyorum ki; "İlâhî, her zaman imdadıma yetiş*!"(Attâr, s. 638.)***

"Dilini öyle bir mühürle ki Allah'ın râzı olmadığı şeyleri konuşmasın!

Kalbini öyle bir mühürle ki Allah'tan gayrısına meyletmesin!

Ağzına öyle bir kilit vur ki helâl olmayan bir şey oradan geçmesin!

Diğer âzâlarını da öyle bir mühürle ki ihlâssız bir amel işlemesin!"(Attâr, s. 627.)

"İlâhî! İnsanları incittiğim zaman beni görür görmez yollarını değiştiriyorlar. (Sen ise Rabbim, ne kadar sonsuz bir merhamet sahibisin ki) Sen'i o kadar incittiğimiz hâlde Sen yine bizimle berabersin*!"(Attâr, s. 616.)*

"Allah Teâlâ şu dört şeyle kula hitâb eder: Beden, dil, kalp ve mal. Bedeni hizmete, dili zikre vermek kâfî değildir! Kalben Cenâb-ı Hak'la beraber olup malını da Allah yolunda cömertçe sarf etmedikçe bu vuslat yolunda mesâfe alamazsın*!"(Attâr, s. 631.)*

NEFSİ ARINDIRIP KEMÂLE ERDİRMEK

Harakānî Hazretleri, nefsin tezkiye ve terbiyesi hususunda şöyle buyururdu: **"Allah sizi dünyaya temiz olarak getirdi; siz de O'nun huzuruna kirli olarak gitmeyiniz*!"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 258.)***

Âyet-i kerimede Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:"**Rab'lerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük Cennet'e sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: «Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya!» derler." (*Zümer Suresi, 73)***

"Yüce mertebelere ulaşan Hak dostları, ihlâsla yaptıkları amelleri yanında, nefislerini de tezkiye ettikleri için yükseliyorlar.*"(Attâr, s. 622.)*

"Nasıl ki namaz ve oruç farzdır, îfâsı mecbûrîdir, aynı şekilde gönülden kibri, hasedi ve hırsı bertaraf etmek de zarurîdir.*"(Attâr, s. 629.)*

Zira ahlâkımızın seviye kazanması, ibadetlerimizin kabûlünün en büyük alâmetidir.

Harakani Hazretleri kibiri hiç sevmezdi. Zaten Allah dostlarının sıfatlarının biri de tevazu sahibi olmasıdır. Talebelerine şöyle buyurmuştur: **"Tandırdan elbisene bir kıvılcım sıçrasa, hemen onu söndürmeye koşuyorsun! Peki dînini yakacak olan bir ateşin, yani kibir, haset ve riyâ gibi kötü sıfatların kalbinde durmasına nasıl müsâade edebiliyorsun*?!"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 239.)***

"İki kişinin dinde çıkardığı fitneyi şeytan bile çıkaramaz:

1) Dünya hırsına sahip âlim ve

2) İlimden mahrum ham sofu*!"(Attâr, s. 624.)*

"Çok ağlayınız, az gülünüz; çok susunuz, az konuşunuz; çok infâk ediniz, az yiyiniz; başınızı yastıktan uzak tutunuz! (Uykunun esiri olup da iç dünyanızı hantallaştırmayınız*!)"(Attâr, s. 630.)*

Harakānî Hazretleri daha çok hüzün hâlinde bulunur, semâ ve rakstan hoşlanmazdı. Özel hırka ve husûsî seccâde gibi şeklî unsurlara ehemmiyet vermezdi.

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN HELÂL LOKMA HASSÂSİYETİ

Harakānî Hazretlerinin teveccühüne mazhar olan bir mürîdi vardı ki, Şeyh'in nazarında bütün müridlerden daha üstündü. Bir gün şeyhine: **"Efendim, bizim bâzı kardeşlerimiz var ki, onlar koyun sahibi olup malları helâldir. Uzun zamandır birkaç koyunu tekkeye bağışlama arzusundadırlar."** dedi.

Şeyh Hazretleri: **"Ben öyle bir tevekkül ve teslîmiyet içindeyim ki, Allah Teâlâ bana: «Senin ihtiyaçlarını Ben karşılarım.» buyurdu. Bir daha ısrar etmeyeceğine söz verirsen, bu defaya mahsus, helâl olması şartıyla kabûl ederim..."** buyurdu.

Koyunları toplayıp getirdiler. Şeyh Hazretleri tekkeden dışarı çıktı, kolunu sallayınca koyunların bir kısmı tekkeye girdi, bâzısı da hiç kimsenin tekkeye sokamayacağı şekilde kaçıp karşı tarafa gitti. Araştırdıklarında, tekkeye girmeyen koyunların helâl olmadığı anlaşıldı.***(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 315.)***

Bir gece hizmetçisi turşu yapmıştı. İçine Şeyh'in kendi eliyle ekmiş olduğu bahçeden çöğen otu koparıp koymuştu. Harakānî Hazretlerinin âdeti, yatsı namazını kılmadıkça yemek yemezdi: **"Allah'ım, Sana olan ibadetlerimi huşû ile tamamlamadan vücudumu beslemeyeceğim.**" derdi.

Yatsı namazından sonra yemek getirdiler. Hazret: **"Bu yemekten karanlık (şüphe) kokusu geliyor."** dedi. Ertesi gün o bahçeye gidip baktılar ki, bâzı insanlar buğdaylarını sulamak için harklarına su salmışlar, Efendi'nin bağına giden harkın bağlantısı da açık kaldığı için su oraya akmış ve Efendi'nin ektiği sebzeler bu sudan bir miktar almıştı.***(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 315-316.)***

Hadîs-i şerîfte buyrulur:**"Mü'minin firâsetinden sakınınız! Çünkü o, Allâh'ın nûruyla bakar."** ***(Tirmizî, Tefsîr, 15/3127)***

Bu firâset, basîret ve takvâ hassâsiyeti de Hakk'a yakın kalplerin sanatıdır.

AZ YEMEK VE AZ KONUŞMAK

Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri şöyle buyurmuştur: **"Kırk yıl var ki, misafir için hazırlanan dışında ne yemek pişirmiş ne de**

herhangi bir şey yapmışızdır. Misafir için pişen yemekten de kifâyet miktârı faydalanırdık."*(Attâr, s. 637.)*

Harakānî Hazretleri şu kıssayı naklederdi: Lokman Hakîm bir gün oğluna:"Yavrucuğum, bu gün oruç tut ve konuştuğun her şeyi not et! Akşam olunca konuştuklarını bana arz edip hesâbını verdikten sonra iftar edersin!" dedi.

Akşam olunca oğlu konuştuklarının hesâbını vermeye başladı. Vakit iyice geç oldu ve karnı iyice acıktı. Lokman Hakîm ertesi gün de aynı şeyi söyledi. Yine oğlu hesap verinceye kadar iftar iyice gecikti. Üçüncü gün de aynı şey olunca, dördüncü gün oğlu, lüzumsuz konuşmaları terk etti. Akşam babası hesap isteyince de: "Hesap verme korkusuyla çok az konuştum." dedi.

Lokman Hakîm: "Gel öyleyse, hemen yemeğini ye!" buyurdu.

Harakānî Hazretleri bu kıssayı anlattıktan sonra da:"Dünyada lüzumsuz konuşmaları terk edenlerin hâli, kıyâmet günü, Lokman Hakîm'in oğlunun hâli gibi selâmet olacaktır." buyururdu.*(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 265.)*

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN GAZNELİ MAHMUT'A NASİHATLERİ

İlk Müslüman Türk devletini kuran Gazneli Mahmûd da onu ziyaret ederek feyz alanlar arasındadır. Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sında verdiği bilgiye göre, Gazneli Sultan Mahmûd, Şeyh Harakânî ile birkaç defa görüşmüştür. Hindistan Fâtihi, büyük Sultan Gazneli Mahmut, Harakān köyü yakınlarına geldiğinde, medhini duyduğu Ebû'l-Hasan Hazretlerini ziyaret etmek istemişti. Evvelâ bir adamını çağırarak Harakānî Hazretleri'ne gitmesini ve:

"Gazne Sultânı ziyaretinize gelecek, sizler de müridlerinizle beraber onu karşılamaya çıkın!" demesini emretti. Eğer tereddüt ederse de; **"Allah'a, Resûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine (idârecilere) itaat ediniz..."** (en-Nisâ, 59) âyetini hatırlatmasını tembih etti. Bu tâlimâtıyla Hazret'in nasıl davranacağını görerek onun mânevî kemâlini yoklamak istiyordu.

Elçi, kendisine verilen vazifeyi yerine getirince Harakānî Hazretleri ona şöyle dedi:

"Mahmut'a de ki: «Ebû'l-Hasan; "Allah'a itaat edin!" fermânıyla öyle meşguldür ki, seninle ilgilenecek hâli yoktur.»"

Bu söz, Sultan Mahmut'a derinden tesir etti. Yanındakilere: **"Kalkın Şeyh'in huzuruna varalım, bu zât farklı bir insan, bizim bildiğimiz kişilerden değil!"** dedi. Huzura varan Sultan Mahmut: **"Bana bir nasihatte bulun!"** dedi.

Harakānî Hazretleri: **"Ey Mahmut, dört şeye dikkat et: Takvâ, cemaatle îfâ edilen namaz, cömertlik ve halka şefkat!"** buyurdu.

Sultan Mahmut:"Bana duâ et!" diye ricâ etti.

Hazret: **"Beş vakit namazda; «Allah'ım, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları affeyle!» diye duâ ediyorum. Sen de buna dâhilsin."** buyurdu.

Sultan Mahmut:"Husûsî duâ istiyorum!" dedi.

Harakānî Hazretleri: "Ey Mahmut, âkıbetin Mahmut (hayırlı ve güzel) olsun!" diye duâ etti ve onları ayakta uğurladı.

Sultan Mahmut: **"Geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hâl neydi, bu ikram nedir?"** diye sordu.

Hazret: **"Gelirken sultanlık gururuyla ve imtihan için gelmiştin, şimdi ise gönül kırıklığı ve dervişlik hâliyle gidiyorsun. Dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için kalkmadım, şimdi derviş olduğun için kalkıyorum!"** dedi.

Sultan Mahmut gazâya gitmek üzere oradan ayrıldı.*(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 298-300; Attâr, s. 598-599.)*

Harakânî ve Fütüvvet

Fütüvvet, gençlik demektir. Hz. Ali(r.a) gibi birtakım gençlerin asr-ı saâdetteki fedâkarlık, yiğitlik ve civânmerdlikleri sebebiyle bu kelime tasavvuf kültürümüzde yiğitlik ve cömertliği ifade eden bir âlem olmuştur. Bu yüzden hicrî ikinci asırdan sonraki sûfîlerden bu kavramı kullananlar pek çoktur. Ancak bu kavram daha sonra Abbâsî halifelerinden en-Nâsır li-dînillah tarafından gençleri ve san'atkarları organize eden, eğitip yetiştiren bir örgüt hâline gelmiştir. Bu fütüvvet anlayışı, Anadolu Selçukluları zamanında "Ahîlik" olarak sistemleşmiş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması ile Osmanlı'nın kurulup gelişmesinde önemli hizmetler ifâ etmiştir.

Fütüvvet ile ilgilenen Harakânî bu teşkîlâtın ve Ahîlik'in kurulmasını da hazırlayanlardandır. Ona göre fütüvvet ve civanmertliğin şartı üçtü:

1- Cömertlik,

2- Şefkat,

3- Halktan müstağnî olmak.

İçinde Allah'dan başkasına yer olan kalb, baştanbaşa ibadet ve taatla dolu olsa da ölüydü. Çünkü gönüllerin en aydını, içinde halk olmayanı, amellerin en güzeli, içinde mahlûk fikri bulunmayanıydı.

Amel ve ibadetlerdeki ölçüsü şuydu: "Hergün akşama kadar halkın beğendiği ve memnun kaldığı işler yapasın. Her gece de sabaha kadar Hakk'ın beğendiği amel ile olasın."

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN KERÂMETLERİ

Çocukken anne-babası, erzağını verip onu hayvanları gütmek üzere meraya gönderirlerdi. O da, hâlini belli etmeden oruç tutar, erzağını da sadaka olarak fakirlere verirdi. Akşamları gelip iftarını açar, ancak kimsenin bu durumdan haberi olmazdı.

Biraz daha büyüyünce kendisine, saban ve tohum işini verdiler. Bir gün tohumu saçmış saban sürüyordu. O esnâda ezan okundu. Hemen sabanı bırakıp namaza durdu. Selâm verdiğinde, öküzlerin kendi kendilerine çift sürmeye devam ettiğini gördü. Hemen başını secdeye koyarak şöyle niyâz etti: **"Allah'ım, duyduğuma göre Sen her kimi dost edinirsen onu insanlardan gizlermişsin! (Beni de insanlardan gizle*!)"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 280; Attâr, s. 593.)***

Ebû'l-Hasan Hazretleri on iki sene boyunca her gün yatsı namazını cemaatle kıldıktan sonra **Sultânü'l-Ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî Hazretlerinin türbesi**ne gidip büyük bir edep ve hürmetle ziyaret eder ve sabah namazında yine kendi tekkesinde hazır olurdu. Böylece üç fersah yol yürümüş olurdu. Nihâyet bir gün Bâyezîd Hazretlerinin türbesinden: **"irşada başlama zamanın geldi!"** diye bir ses işitti. Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri büyük bir mahviyet içinde: **"Ey Şeyh, benim işime himmet lütfet ki, ben ümmî bir insanım, şeriatı hakkıyla bilmiyorum, Kur'an'ı gerçek manasıyla öğrenebilmiş değilim!"** dedi. Türbeden gelen ses:**"Ey Ebû'l-Hasan, oku: «Eûzü billâh…»!"** diye ona okumayı tâlim etmeye başladı. Harakānî Hazretleri tekkesine varıncaya kadar Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiş oldu.***(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 307.)***

Hazretin o günden sonra Kur'ân ve Sünnet'e vukufiyeti daha da arttı.

Bir defasında müritlerinden biri, Âlemin Kutbu'nu görmek istediğini söyleyerek Hazret'ten izin alıp yola çıktı. Uzun gayretler neticesinde o makamda Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretleri'nin bulunduğunu görünce son derece mahcup ve pişman oldu. Mürîdine büyük bir tevâzû ve şefkatle yaklaşan Hazret ise şu tembihlerde bulundu: **"Gördüğün şeyi gizlemen gerekiyor. Zira ben Allah Teâlâ'ya beni hem bu âlemde hem de öbür âlemde insanlardan gizlemesi için duâ ediyorum.(*Attâr, s. 595.)***

Harakânî'ye nisbet edilen bir takım eserler bulunmaktadır. Onlar da:

1- Hidâyet-nâme,

2- Fakrnâme,

3- Nûru'l-ulûm'dur.

Bunlardan Fakrnâme, Genç-bahş Kütüphanesinde yazma nüshası bulunan yaklaşık 30 sayfa civarında bir risâledir. Bu risâlenin Nûru'l-ulûm ile aynı eser olup olmadığını tahkik imkânı bulamadık. Nûru'l-ulûm muhtelif tasavvufî konuları ihtivâ eden on bölümden oluşan yaklaşık 50-60 sayfalık Farsça bir eserdir. Eserin tek yazma nüshası British Museum, Or, nr, 249'dadır. Biri Müctebâ Minovî, diğeri Abdürrefi Hakikat tarafından yapılmış iki neşri bulunmaktadır.

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN VEFÂTI

Ebul Hasan Hicri 425 Miladi 1033 yılında 10 Muharrem Aşûre gününde -Aralık'ta) 73 yaşında Kars'a 15 km. uzaklıktaki Yahnı dağının eteğinde Bizans ordusu ile yapılan bir savaşta yaralanarak Kars'ta şehit olmuştur. Şahadet mertebesine erişen ilk Anadolu evliyalarından birisi olan Ebul Hasan için 1064 yılında Sultan Alpaslan'ın Kars'ı fethetmesinden sonra bugünkü Kaleiçi mahallesinde bir türbe yaptırılmıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı tarih olan 1064'den önce Anadolu'nun Türkleşmesi için gelen bu Alperen 70 yıllık ömrünün tamamında tasavvufunu insan sevgisi üzerine kurmuştur.

Harakânî, tasavvuf tarihinde Aynu'l-kudât Hemedânî, Necmeddin Dâye, Attar ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi coşkulu mutasavvıfları derinden etkilemiştir. Türklerin Anadolu kapısını açtığı Malazgirt zaferinden yaklaşık kırk yıl önce vefât eden bu gönül adamının; şahsının ve mensup olduğu tasavvufî ekolün Anadolu insanı üzerinde çok önemli etkileri olmuştur.

Harakānî Hazretleri vefatı yaklaşınca: **"Kabrimi otuz arşın derinlikte kazın, çünkü şu toprak Bistam toprağından yüksektir. Yatacağım toprağın, Bâyezîd Hazretleri'nin kabr-i şerîfinden yüksek olması câiz değildir, edebe de uymaz."** buyurdu ve bir müddet sonra vefat etti.***(Attâr, s. 639.)***

Bugün hem memleketi Harakan'da hem de Kars'ta iki ayrı türbesi mevcuttur.

Ebul Hasan Harakani türbesi şehit olduğu 1033 yılından 31 yıl sonra Kars'ın Sultan Alpaslan tarafından fethedilmesi sırasında yapılmıştır. Yüzyıllar içerisinde türbe bazı değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır.

Evliyanın Kars merkezinde Kaleiçi mahallesindeki türbesi Ortaçağın sonlarına kadar Kars ve Doğu Anadolu'da geçen siyasi mücadele ve savaşlar sebebiyle zamanla unutulmasına yol açmıştır. Ancak 1579 yılında Osmanlı Padişahı III. Murad doğu sınırlarındaki siyasi istikrarsızlığa son vermek için Lala Mustafa Paşa komutasında gönderdiği 100 bin kişilik Osmanlı ordusu Kars'ı eyalet merkezi yapmak için başlatılan imar çalışmaları sırasında bu Anadolu evliyasına ait kabir bulunarak Ebul Hasan'ın ismine izafeten Evliya Camii inşa edilerek evliyanın kabri de camii bahçesindeki türbeye defnedilmiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı ülkesini dolaşan ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin ise Ebu'l-Hasan Harakânî ile ilgili verdiği bilgiler çok ilginçtir. Evliyâ Çelebi şunları anlatmaktadır. Kars kalesi ikinci defa III. Murad zamanında Lala Mustafa Paşa tarafından inşâ ettirilmiştir. Kalenin onarımı yetmiş günde tamamlanmış, bütün cephâne ve levâzımı ikmâl edilmiştir. Tamir sırasında ümmetin sâlihlerinden hâfız bir asker şöyle bir rüyâ görüp Lala Mustafa Paşa'ya arzetmiştir***:"Rüyamda yaşlı bir zât zâhir olup: "Bana Ebu'l-Hasan Harakânî derler. Makamım bu mahaldedir. Alâmet ve nişan istersen ayağının ucundaki yeri kaz, durumu hayretle göreceksin" dedi. Bunun üzerine yüz işçi kuyuyu kazmaya başlar ve kuyuda dört köşe kırmızı bir mermer, üzerinde hüsn-i hat ile şu ibârenin yazılı olduğunu görürler: "Menem şehîd-i saîd Harakânî." Gaziler zikir ve tevhid ile mermeri kaldırınca altından kabir çıktı. Kabirde henüz vücûdu ter ü tâze bir halde, pazusundaki yaranın üzerinde bulunan makreme ile sırtındaki hırka bile henüz çürümemiş bir haldeymiş.***

Hatta vücûdunun sağ tarafındaki yara hâlâ kanamakta imiş. Gaziler bu hâli görünce tekbir getirerek kabri kapatmış. Bundan sonra kale içinde ilk olarak Harakânî tekke ve camii bina olunmuştur. Bu bina Lala Mustafa Paşa hayrâtıdır."

11. Asrın tasavvuf âlimlerinden Ebul Hasan Anadolu'nun Türkleşmesi için müritleri ile birlikte hizmette bulunmuş tevazu sahibi bir evliya idi. O Anadolu'nun fethi için Alperenlik ruhuyla ilk tohumları atmış, kendisinden bir asır sonra yaşayan Ahmed YESEVİ'yi de etkilemiştir. Ebul Hasan'ın tasavvuf görüşünü anlatan Nurul Ulum adlı eserden onun ***' Her kim bu dergâha gelirse ekmeğini veriniz, inancını sormayınız' şeklindeki düşüncesi daha sonra Mevlana'da ' Kim olursan ol yine gel' şeklinde ifadesini bulmuştur.*** Mevlana şiirlerinde Ebul Hasan Harakani'yi ' Şeyh-i Din' (Dinin Şeyhi) olarak nitelemiştir. Yine Ebul Hasan Harakani Nurul Ulum adlı eserin 6. bölümünde ' Bana seni gerek' şeklinde ifade ettiği Allah sevgisi Yunus Emre'nin şiirlerinde şekillenmiştir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve aydınlanmasında büyük rol oynayan Evliya Alperenlerden birisi olan Ebul Hasan Harakani ne yazık ki yeterince tanınmamış ya da tanıtılmamış Kars şehrinin önemli değerlerinden birisidir.

Evliya camii külliyesindeki kubbeli şadırvanın içerisinde Ebul Hasan Harakani'ye ait türbenin etrafında 21 adet mezar daha bulunmaktadır. Bu mezarlardan birisi 1767 yılında Kars Beylerbeyi Kethüda Mehmet Paşaya ait Kars'taki tek kavuklu mezardır. Diğer bir mezar ise 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Kars'ın 40 yıllık Rus işgali sırasında şehirdeki Ermeni ve Rus baskılarına karşı Türk ahaliyi eğiterek Kars'tan göç etmelerini önleyerek şehrin Türk nüfusunu korumak için mücadele veren Evliya camisinin o tarihteki imamı Hafız Kurban Efendiye ait mezardır.

Bir duasında***: "Ey Allah'ım benim zamanımda ve benden sonra, benim adımı duysun duymasın ziyaretime gelen topluluğu bağışlamanı dilerim". Diyordu.***

'Türbenin giriş kapısındaki 1854 tarihli Osmanlıca kitabe

Hak nasibitdi de yapıldı Merkad-i nevgül'zâr
Bû'l-Hasen Harakanî Şeyh'ün yatduğıdur bu mezâr.
Ol Muhammed-Dervîşitdi bu makamı böyle hoş
Evliyânun aşkına olsun fedâcânlar hezâr.

Her Murâd hâsıl olur sıdk-ile bunda ey dede
Her kim ihsâneyliye bulunur derdine izâr.
İncidenler bu makamı incidiser o Hakkı
Çün 'ihâninüihânu'l-Lah' Kelâmunda yazar.
Târih ün-Nebî-i birden Yûsuf Mollâ dedi
Bâşedîn-sâl sitte vü 'ışrînhezâr (1026-1617)

Tasavvufî Anlayışı

Ameller ve ibadetlerdeki ölçüsü şuydu: ***"Her gün akşama kadar halkın beğendiği ve memnun kaldığı işler yapasın. Her gece sabaha kadar Hakk'ın beğendiği amel ile olasın."***

Katilden***; yani adam öldürmekten beter olan fitnenin dinde iki grup insan tarafından çıkarılabileceğini söylerdi. Onlar da: Gözünü dünya hırsı bürümüş âlim ile ilimden mahrum ham sofuydu.***

El emeği ve göz nurunu üstün tutar, nimetlerin en helâl ve temiz olanının kişinin emek ve gayretiyle elde ettiği nimetler olduğunu anlatırdı.

Kendisine: "sûfi kimdir?" diye soranlara:

"Hırka ve seccâde ile sûfî olunmaz, merasim ve âdetlerle tasavvufa yol bulunmaz. Sûfî, mahv ve fenâ ile benlikten geçendir. Zira abası ve hırkası olan pek çoktur. Lazım olan kalp sâfiyetidir. Elbisenin ne faydası var? Çul giymekle ve arpa yemekle adam olunsaydı eşeklerin de adam olması gerekirdi. Çünkü onlar da çul giyer, arpa yerler."

Bir gün bir adam gelip şeyhten hırka talebinde bulundu. Şeyh derdi ki: *"Bir erkek çarşaf giymekle nasıl kadın olmazsa, sen de hırka giymekle bu yolun eri olamazsın. Önce gönlünü arıtmaya bak!"*

Ona göre sûfî, gündüz güneşe, gece yıldıza ve aya ihtiyacı olmayandı. Çünkü sûfîlik varlığa ihtiyacı olmayan yokluktu.

Bir gün müritlerine: "En güzel şeyin ne olduğunu" sordu ve kendisi bunu şöyle açıkladı: ***"En güzel şey, devamlı zikreden bir kalbdir. Çünkü bütün varlığını Allah istila etmiş bir kimse, tepeden tırnağa herşeyiyle Allah'ı ikrar eder."***

Sıdk'ı gönülde olanı konuşmak, ihlâs'ı her şeyi Hakk için yapmak, riya'yı da amelini halk için yapmak şeklinde tanımlardı.

Vâris-i Nebî denmeye lâyık olan kimse, O'nun fiil ve kavillerine uyan, O'nun izine basarak yürüyendir. Kâğıtların

yüzünü karalayıp kitap yazdığını sanan değildir. Ölümsüz bir hayata kavuşmanın günde bir kere ölüp yine dirilmek olduğunu söylerdi. İncitme ve incinme konusunda şunları söylerdi: İnsanlar üç zümredir:

1- Sen kendisini incitmediğin halde o seni incitir.

2- Sen kendisini incitirsen onlar da seni incitir.

3- Sen kendisini incitsen de o seni incitmez.

Bir mü ‘mini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse, o gün akşama kadar Hz.Peygamber (s.a.v) ile yaşamış gibi olur. Eğer mü ‘mini incitirse, Allah onun o günkü ibadetini kabul buyurmaz. ***.”(Attâr, s. 628.)***

Tasavvufi umdeleri Nebevî üslûpla şöyle anlatırdı: “***Çok ağlayın, az gülün, çok susun, az konuşun, çok verin, az yiyin, başınızı yastıktan uzak tutmaya çalışın.”***

Ebul Hasan Harakani'nin ölümünden 3 asır sonra müritlerinden birisi tarafından yazılan 'Nurul Ulum' adlı eserde; evliyanın ilmi ve hayatından kesitleri öğrenmekteyiz. Farsça el yazması bu eserin orijinali günümüzde Bristh Museum kataloğunda bulunan Nurul Ulum, 6 bölümden oluşmuş, son bölümü evliyanın yaşamını anlatan tek orijinal eserdir.

Ebu’l-Kâsım Kuşeyrî, Ebu’l-Abbâs Kassâb, Ebû Said-i Ebu’l-Hayr gibi mutasavvıflarla İbn Sînâ gibi felsefe ve tıp otoriteleriyle çağdaş. Kuşeyrî ile görüştüğünü Keşfu’l-Mahcûb müellifi Hücvirî’den öğreniyoruz. Ebu’l-Abbâs Kassâb onun hakkında: ***“Tasavvuf pazarında rihlet ve ziyaret Harakânî’ye lâyıktır”*** demektedir.

İbn Sinâ ve Harakânî

Tezkiretü’l-Evliyâ ve el-Hadâiku’l-Verdiyye’nin verdiği bilgilere göre Harakânî, çağdaş, felsefe ve tıp otoritesi, eserleri dört asır Batı üniversitelerinde okutulan İbn Sinâ ile de görüştü.

Tasavvuf ve tasavvuf erbâbına karşı ilgi duyan Filozof İbn Sinâ, Harakânî’yi ziyarete gelir. Şeyhin evine varıp karısından nerede olduğunu sorar. Karısı da, onun hakkında hiç de hoş olmayan lafızlar kullanarak evde olmadığını ve ormana odun getirmeye gittiğini söyler. İbn Sinâ, şeyhi görmek için orman tarafına, onu aramaya gider. İbn Sinâ yolda şeyhin gelmekte olduğunu ve yükünü bir aslanın taşıdığını görünce hayretle sorar:

"Efendi, bu ne hal böyle?" Şeyh de: "Evdeki aslanın yükünü çekmemiş olsak, Allah bizim yükümüzü dağdakilere çektirmezdi" der. Evdeki aslan karısıdır. Çünkü son derece geçimsiz bir kadındır, ama Harakânî Allah için onun sıkıntılarına katlanarak "kesb-i kemâlât" etmiştir. Ebû'l-Hasan Harakānî Hazretlerini, buna benzer daha pek çok büyük zât ziyaret etmiş ve birçoğu da ona mürîd olmuştur. **İbn-i Sînâ** da Harakānî Hazretlerini ziyaret edip onun tesirinde kalanlardandır.*(Attâr, s. 597.)*

Abdullah Ensârî ve Harakânî

(396-881/1006-1089) Menâzilü's-Sâirîn adlı eserinde tasavvufî hal ve makamları anlatarak tasavvuf tarihimizde haklı bir şöhret kazanan Abdullah el-Ensârî el-Herevî de, Harakânî'nin müridlerindendir. Onu bizzat hayat suyu şeklinde niteleyerek hakikati onun aracılığıyla bulduğunu şöyle anlatır: "**Hadis, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde pek çok üstaddan okudum. Tasavvuftaki üstadım ise Ebu'l-Hasan Harakânî'dir.** Onu görmeseydim marifete eremezdim. ***"O zamanın efendisi ve gavsı idi.***"*(Câmî, Nefahât, 482.)*

Ebû Said-i Ebu'l-Hayr ve Harakânî

Harakânî'nin Ebû Said'in çağdaşı olduğu ve kendisiyle zaman zaman görüştüğü bilinmektedir. Nitekim bir ziyaretinde Harakânî'nin huzurunda susmayı tercih ettiği görülmüştü. ***"Niçin susuyorsun?"*** diye soranlara: ***"Bir konuda iki tercümana ihtiyaç yok***" diye cevap verdiği nakledilir. Rivayete göre Harakânî, Ebû Said-i Ebu'l-Hayr'ı bast ehli kendisini ise kabz ehli olarak nitelerdi. Ebû Said semâ ve rakstan hoşlandığı halde Harakânî ise meşrebi gereği bundan pek hazzetmezdi.

Harakânî, belki de fütüvvet ve melâmet meşrebinde bir sûfî olmasının gereği hırka ve seccâde gibi sembolik unsurlara pek önem vermezdi. Oysa Ebû Said-i Ebu'l-Hayr, ilk sistemli tekke kuran şahıs sıfatıyla bunları önemserdi. Kendisiyle birlikte "onu bir mana denizi ve Harakanî'yi o denizden bir konuşmacı"olarak gören ve birçok müride sahip çağdaşı ünlü bilgin ve gezgin sûfi **Ebu Said-i Ebu'l- Hayr** (357-440/967-1049) onun

makamının yüceliğini ve manevi tesiriyle kendisinden aldığı feyzi şöyle ifade eder: ***"Ben pişmiş bir tuğla idim; Harakan'a varınca cevher olarak döndüm."***

Onun çağdaşı ünlü sûfi yazar **El-Hucviri** (Ebu'l-Hasan Ali b. Osman Cullabi ö. 465/1072), tasavvufun temel kaynaklarından sayılan **Keşfu'lMahcûb adlı eserinde Ebu'l- Hasan'ı şöyle tanıtır:** "***Yegâne imam, devrin ehlinin şerefi… Şeyhlerin en büyüğü idi… kendi döneminde Allah'ın bütün velileri tarafından övgüye mahzar bir zat idi.''***

Yine Hucviri'nin ifadesiyle, Ebu'l- Hasan'a çağdaş, birçok müridi bulunan devrin meşhur âlimi sûfi yazar ***Abdulkerim el-Kuşeyri (***376-465/986-1072) kendisini ziyaret ettiği Harakan'da ondan aşırı şekilde etkilendiğini şöyle ifade eder:"***ÜstadEbü'l-Kasım Kuşeyri'den (Allah ondan razı olsun) duydum ki (dedi):'Harakan vilayet (köy)'ine varınca, o pîrin haşmetinden dolayı fesahatim sona erdi ve (konuşacak)ibare kalmadı; öyle ki veliliğimden azledildiğimi sandım."***

Sem'ani (Ebü Said Abdülkerim b: Muhammed ö.562/1167) onun hakkında şöyle der:"…Harakan… Esterabad yolu üzerinde Bistam dağında hayrı bol büyük bir köyün adıdır. Asrının şeyhi ve zamanın yegânesi Ebu'l-Hasan Ali bin Ahmed el-Harakanî oralıdır."

Bazı şathiyelerini yorumlayan **Rüzbihan Baklı-i Şirazi** (ö. 606/1209) de Harakanî hakkında şöyle der: "***Aşkın kılıcı ve ateş denizinin usta yüzücüsü Ebu'l-Hasan Harakanî; onun meşhur kerametleri ve etkileyici (ünlü) sözleri vardı; hakikat ilminde hali seçkin ve sözü cömert idi."***

Ünlü sûfi yazar ve şairlerden **Feriduddin-i 'Attar** (Ebü Hamid Muhammed ö.618/1221)ın tasviriyle ***"Harakanî: Hüzün deniz, dağdan daha sağlam, ilahi güneş, sonsuz sema, rabbani harika, devrin kutbu…***

Sultan-ı salatin idi; âlemdeki evtad ve abdalın kutbu; tarikat ve hakikat ehli padişahı, dağ gibi bir sıfat şahikasının mütemekkini ve marifet sahasının yegânesi… Hakikat sırlarına sahip, himmeti yüce ve mertebesi ulu; Yüce Allah nezdinde yakın aşinalığı olan bir zat idi." der.

Tasavvufun şüphesiz en büyük şahsiyetlerinden sayılan ve Mesnevi'sinde ona geniş yer veren **Mevlana Celaleddin-i Rumi** (ö.670/1271) onun için, ***"Din'în Şeyhi (Şeyh-i Din)"ifadesini kullanarak, ''bizim söylediklerimiz Ebu'l Hasan Harakanî'den aldıklarımızdan başka bir şey değildir'' demiştir.***

Mesnevî'nin Hz. Harakâni ile ilgili en çarpıcı yeri Hz. Bayezid'in Hz. Harakâni'nin varlığından ve dünyaya geleceğinden haberdar edişidir. Bu hikâye Hz. Şems'ten de önce Attar'ın Tezkiretu'l-Evliyâ eserinde ve daha başka kimliği meçhul mutasavvıflar tarafından yazılan kitaplarda yer almıştır. Mevlânâ gönlü ile hadiseyi bildiği için diğer anlatılanlara ekler yapmıştır. Hz. Bayezid'in Harakâni'nin mânâsını, Peygamber'in hadisi ile açıkladığı ve 150 yıl önce Hz. Muhammed(s.a.v)'in Yemen'den Allah'ın kokusunu hissedişi gibi Harakan'dan gelecek olan büyük sultanın manevî kokusunu hissetmesini anlatmıştır.

Makālât'ta Hz. Şems: Bu Bâyezîd (k.s)Harakân köyünden geçerken şöyle demişti: 'Yüz elli yıl sonra, bu köyden beş derece benden üstün olan bir er çıkacak.' Öyle oldu. Aynı tarihte Ebu'l- Hasan-ı Harakanî ona mürit oldu ve onun türbesi başında hırka giydi" der.

Başka bir yerinde ise "Büyük Er" diye bahsettiği Ebu'l-Hasan-ı Harakanî'nin Sultan Mahmud ile olan hikâyesini anlatır ve Sultan'a:"Ey İslâm padişahı! 'Allah'a itaat ediniz' zevki bizi öyle kuşattı ki âlemdeResûlün bulunup bulunmadığından bile haberimiz olmadı; sizin gibi bir Sultan'dan nasıl haberdar oluruz?"dediğini, Sultan'ın ise ağlayıp titreyerek şeyhin elini öptüğünü

anlatır.Kuşeyrî,Harakanî'nin bu muazzam cevaba benzeyen"Lâ ilâhe illâllah'ı kalbin derinliklerinden,MuhammedunResûlullâh'ıkulağın dibinden söylerim" sözünü şöyle yorumlamıştır:Gerçekte Allah'ın dışında her şey Hakk'ın kadrine ortak koymaktır.

Menâkibu'l-'ârifîn'e göre Şems-i Tebrîzî sık sık Harakâni'ye ait olup mîrâcı anlatan şu sözleri tekrarlardı: ***"Bir ayağımı arşın üzerine koydum, ikincisi yerin en dibindeydi; dilek kapısı kapalıydı; niyaz eşiğine inmedikçe kapı asla açılmadı; niyazdan daha üstün ibadet yoktur."***

Osmanlının son devri büyük âlimi M. Zahid el-Kevseri'nin ifadesiyle: ***"Rabbani arif Ebu'l-Hasan Harakanî, Evliyanın en büyüklerinden ve seçkinlerin en kâmillerinden idi…"***

Erzurumlu Hace Muhammed Lutfi(k.s)Hazretleri de bir dizesinde Harakanî'yi şöyle tanıtır:***"Pir-i Harakanî namütenahi, kemalât-ı kâmil Hak'dır penahı.***

Mir'at-i Muhammed evliya şahı, Tarik-i Mevlâ'da merdan iledir."

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN HİKMETLİ SÖZLERİNDEN

Arifi Billah bir zat olan Ebu'l Hasan-ı Harakanî Hazretlerinin insanı özüne döndüren derin manalı çok veciz sözleri vardır. Bunlardan onun nasıl bir kulluk anlayışı içerisinde olduğunu anlayabilir ve nasiplenebiliriz.

O bir sözünde, ***" Kimin kapısında bir yıl beklersen, neticede bir gün, 'Gel bakalım! Niçin orada duruyorsun?' der. Allah'ın kapısında elli yıl bekle, sana ben kefil olurum" der.***

Huzuru Rahman'a gidecek bir kul olduğunun idrakine sahip, kulluğun şuuruna ermiş o büyük sultan şöyle söyler; "***Üç hâlden biri ortaya çıkmadan dünyadan gitme: Ya Allah'a olan muhabbetinden dolayı gözyaşların kan olmalı ya O'nun korkusuyla idrarın kana dönüşmeli veya uyanık olduğun hâlde kemiklerinin eriyerek inceldiğini görmelisin."***

"Her kim bu dergâha gelirse, ekmeğini verin ve inancını sormayın. Zira Allah katında ruh taşıyan herkes Ebu'l-Hasan'ın sofrasında ekmeğe layıktır". Harakanî'nin bu düşüncesi, daha sonra Mevlânâ'da:

"Gel, gel, her ne olursan ol, gel!
İnançsız da, putperest de olsan, gel!
Burası umutsuzluk dergâhı değil,
Yüz kere bozsan da tövbeni, yine gel!" şeklinde ifadesini bulmuştur.

Böylece bütün insanlık, dini, rengi, dili ne olursa olsun Harakanî'nin çağırdığı bu dergâha davetlidir. Yaşama sevinçlerini kaybedenler, hayata küsenler, tövbesini bozanlar bu "dergâh"ta yeni ümitlere ulaşabilirler. Harakanî bu davetiyle, insan kitlelerini parçalayan, insan gönüllerinin öze ulaşmasını engelleyen tüm bağların koparılmasını istemekte ve tüm insanlığı en iyiye, en doğruya, yegâne gerçeğe çağırmaktadır. Bu gerçek Hak din İslam'dır. Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v)in yoludur.

HARAKĀNÎ HAZRETLERİNİN ŞEFKAT, MERHAMET VE HİZMETİ

Müminlerin hizmetçisi olmak onun yolunun esasıdır

Ebu'l Hasan Hazretlerinin hayatında en çok önceledi̇ği amellerden birisi de mümin kardeşliğinin kural ve kaidelerinin hayata yansıtılmasıdır. Müminlerin derdleriyle dertlenmek, onların gönüllerini almak, sıkıntılarının giderilmesine vesile olmak, hülasa müminlere hizmetçi olmak, onun tasavvuf anlayışının esasıdır; insanın terakki etmesine vesile olan en önemli saiktir. Bunu şu sözlerinden anlamaktayız; ***"Sabahleyin kalkan âlim ilminin, zâhid de zühdünün artmasını ister. Ebû'l-Hasan ise, bir kardeşinin kalbine sevinç ve neşe verebilme derdindedir." (Attâr, s. 611.)***

"Allah'ım! Eğer bütün dünyada Sen'in mahlûkâtına karşı benden daha şefkatli biri bulunursa, o vakit ben kendimden hayâ ederim*!"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 247.)*

"İlâhî! Bütün şartlar altında Sen'in ve Resûl'ünün kölesi, mü'minlerin hizmetçisiyim*!"(Attâr, s. 616.)*

"En büyük kerâmet; yorgunluk ve bezginlik hissetmeden Allâh'ın mahlûkâtına hizmet etmektir.*"(Nâme-i Dânişverân-ı Nâsırî, I, 297.)*

Bir başka sözü de şudur;***"Türkistan'dan Şam'a kadar olan sahada bir din kardeşimin parmağına batan diken, benim parmağıma batmıştır;birinin ayağına çarpan taş, benim ayağımı acıtmıştır.Bir kalpte hüzün varsa, o kalp benim kalbimdir."(Attâr, s. 604.)***

Aynı anlamlarda bir başka sözü ise şudur; ***"Kâmil bir îmânın ilk meyvesi merhamet, onun en bâriz tezâhürü de Allah rızâsı için mahlûkâta "hizmet"tir."***

"Mü'minin âzâlarından (en az) birinin devamlı Yüce Allah ile meşgul olması gerekir. Bir mü'min Allah Teâlâ'yı ya kalbiyle hatırlamalı, ya diliyle zikretmeli, ya gözüyle O'nun görülmesini istediği (ilâhî azamet tecellîleri)ni görmeli, ya (kalbinden rahmet taşırarak) eliyle cömertlik yapmalı, ya ayağıyla insanları ziyaret etmeli, ya bütün varlığıyla mü'minlere hizmette bulunmalı, ya aklıyla tefekkür ederek mârifete ulaşmaya gayret etmeli, ya ihlâsla amel etmeli, ya da kıyâmetin dehşetinden korkmalı ve insanları bu hususta îkâz etmelidir."Böyle birinin, kabirden başını kaldırır kaldırmaz kefenini sürüye sürüye Cennet'e gideceğine ben kefilim*!"(Harakānî, Nûru'l-Ulûm, s. 240.***

"«Amel işlemen gerekmez!» demiyorum. Lâkin yaptığın ameli acaba sen mi yapıyorsun, yoksa sana yaptırılıyor mu, bunu bilmen gerekir. Aslında kul, Allâh'ın sermâyesiyle ticaret yapmaktadır. (Zira her şeyi yoktan var eden ve fâil-i mutlak olan Cenâb-ı Hak'tır.) Sermâyeyi Allâh'a verip gittiğinde, evvel de Allah, âhir de Allah, ortası da Allah'tır. Ticaretin O'nun sâyesinde kâr eder, senin sâyende değil! Pazarda kendisi için pay görene, oraya yol yoktur.*"(Attâr, s. 625.)*

"Allah Teâlâ kuluna, îmandan sonra temiz yürek ve doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihsân etmemiştir.*"(Attâr, s. 628.)*

"Kalblerin en aydını içinde mahlûkatın yer almadığı kalbdir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk düşüncesinin olmadığı ameldir.

Nimetlerin en helâli kendi gayretinle olanıdır. Arkadaşın en iyisi Hak ile yaşayandır."

"Hep sevindirici şeyler arama. Bazen seni üzecek şeylere yönel. Ağla, gözyaşların aksın. Çünkü Allah, gözyaşı akıtanları çok sever".

"On iki sene nefsimin demircisi idim; kendi nefsimden bir ayna yapmak için onu riyazet ocağına koyuyor, mücahede ateşiyle dağlayarak kızıl hâle getiriyor, sonra onu yerme örsünün üzerine koyarak kınama çekiciyle dövüyordum. Beş sene kendi aynam idim; her çeşit ibadet ve taatle bu aynayı parlatıyordum. Sonra bir sene boyunca kendime dikkatle baktım; kendimde (belimde) gururdan, ucuptan, kibirden ve kendi amelini beğenmekten mamul bir küfür zünnarı gördüm. On iki yıl onu kesmek için çalıştım, nefsin derinliklerinde bir başka zünnar gördüm, beş yıl da onun kesilmesi için gayret sabrettim. Onu nasıl keseceğime bakıyordum, keşif vâki oldu. Halka (mahlûkata) baktım onları ölmüş gördüm ve hepsinin cenaze namazlarını kıldım. Onların cenazesinden döndüm ve yeniden İslâm'a girdim.Kendi ömrüme bakınca, yetmiş üç yıllık bütün ibadetimi bir saat kadar gördüm; günahlarıma bakınca Nuh'un (as) ömründen daha uzun gördüm."

"Hak Teâlâ kulların paylarını bölüştürdü, her biri kendi payını aldı. Civanmert velilerin payına da hüzün düştü. Civanmertlerin hüznü O'nu O'na yaraşır şekilde anmak isteyip de yapamamalarıdır. Eğer sana hüzünlü olanların hikâyesini anlatırsam yer ve gök kan ağlar. "

Ebu'l-Hasan Harkani rahmetullahi aleyh Silsile-i Âliyye'de emaneti Ebû Ali Farmedî rahmetullahi aleyhe vermiştir. Kâtip Çelebi Cihannüma adlı eserinde Harakani'nin Türbesinin Kars'ta bulunduğunu kaydetmiştir.

Rabia Adeviyye ve benzeri sufiler gibi, cennet düşüncesinden, cehennem endişesinden geçenlerdendi. Şöyle konuşurdu bu konuda: ***"Cennet ve cehennem yok demiyorum. Benim dediğim, cennet ve cehennemin benim nezdimde yeri yoktur; zira her ikisi de mahluktur. Benim rağbetim ise mahlûkata değil, Hâlika'dır."***

İlimle ve bilgiyle övünmenin yersizliğini şöyle anlatırdı: "***Herkes, hiçbir şey bilmediğini anlayıncaya kadar hep bildiğiyle övünür, durur. Nihayet hiçbir şey bilmediğini anlayınca bilgisinden utanır ve işte o zaman marifet kemale erer. Çünkü gerçek bilgi bilmediğini bilmektir."***

Sulh ve cengin nerede ve ne zaman olacağını şöyle bildirirdi: ***"Sulh bütün halkla, cenk ise nefsledir."***

Dünyayı gölge gibi görürdü. Bu yüzden de: ***"Sen onun peşinde koştukça o senin padişahın; ondan yüz çevirince de sen onun padişahı olursun."*** derdi.

ALTIN SİLSİLESİNİN 6. HALKASI

Nakşibendiyye silsilesi olarak da bilinen silsile-i aliyeyi büyük âlim ve veliler oluşturur. Tıpkı altın bir gerdanlık gibi üç koldan Peygamber Efendimiz'e bağlanır. Ebul Hasan Harakani'ye kadar sıralama şu şekildedir:

1-Peygamber Efendimiz(s.a.v)
2- Ebu Bekir Sıddık (r.a)
3-Selmani Farisi (r.a)
4-Kasım bin Muhammed(r.a)
5-Cafer-i Sadık (r.a)
6-Bayezıd-ı Bistami (k.s))
7-Ebul Hasan Harakani (k.s)

Harakânî'den Bize Kalanlar

İnsanların adlarının yüzyılları aşıp gelmesi büyük bir mazhariyettir.Harakânî bunu yaşayan gönül sultanlarındandır.Çünkü o:

1- Tasavvuf kültürümüzde Yesevîlik, Bektâşîlik ve Nakşîlik gibi tariklerin kolbaşıdır.

2- Gazzâlî, Hemedânî, Necmeddin Dâye, Attâr ve Mevlânâ gibi sûfîleri derinden etkilemiştir.

3- Fütüvvet anlayışıyla Anadolu Ahîlik'inin kurulmasına öncülük etmiştir.

4- Adına inşâ edilen cami, tekke ve külliye ile Kars'ta hâlâ yaşamaktadır.

5- Kendisine izâfe edilen risâleleri tasavvuf kültürümüze zenginlik kazandırmıştır.

6- İnsanlarımız onun adıyla bütünleşmekten dolayı metafizik bir güç, mânevî bir hazz elde etmiştir.

Kaynaklar: Abdülmecid Hânî, el-Hadâiku'l-verdiyye, Kâhire 1308, s. 105.Ahmed Hilmi, Mir'ât-ı Bâyezid Bistamî ve Ebu'l-hasan Harakânî, İstanbul 1319.Attâr, Tezkiretü'l-evliyâ, (trc. S. Uludağ), s. 670-721.Câmî, Nefehâtü'l-üns, s. 298.Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, II, 330.H. Kâmil Yılmaz, Altın Silsile, İstanbul 2001.Hucvîrî, Keşfü'l-mahcûb, (trc. S. Uludağ), s. 102-103.İbn Batuta, Rihle, Beyrut 1405/1985, I, 433.İbrahim Alanka, Ebu'l-Hasan Harakânî, ts. (Elif matbaacılık).Kazvînî, Asâru'l-bilâd, Beyrut ts. 363.S. Uludağ, "Ebu'l-Hasan Harakânî", DİA, XVI, 93-94.Zehebî, Siyeru a'lâmu'n-nübelâ, XVII, 421.Nûrü'l-ʿulûm (nşr. Y. E. Berthels, Taşavvuf ve Edebiyyât-ı Taşavvuf [trc. Sîrûş İzdî], Tahran 2534 şş. içinde), s. 329-366; a.e. (nşr. Abdürrefi' Hakīkat), Tahran 1359 hş.; Herevî, Ṭabaḳāt, s. 373, 628; Muhammed b. Münevver, Esrârü't-tevḥîd, Tahran 1348 hş., s. 148, 395; Sem'ânî, el-Ensâb, V, 86; Baklî, Şerḥ-i Şaṭḥiyyât, s. 41, 317; Necmeddîn-i Dâye, Şerḥu ḳavli Ebi'l-Ḥasan el-Ḫaraḳānî, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2061, vr. 151[b]-154[a]; Zeynelâbidîn-i Şirvânî, Riyâżü's-seyâḥa [baskı yeri ve tarihi yok] (İntişârât Sa'dî), s. 520-521; Ma'sûm Ali Şah, Ṭarâʾiḳ, II, 701; Safâ, Edebiyyât, II, 211, 911; Abdürrefi' Hakīkat, Târîḫ-i ʿİrfân ve ʿÂrifân-ı Îrânî, Tahran 1372 hş., s. 356-381; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, Cüstücû der Taşavvuf-i Îrân, Tahran 1369 hş., s. 56-60; Schimmel, Mystical Dimensions of Islam, s. 90, 482; Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî Şerhi, İstanbul 1974, IV, 261-272; İbrahim Alanka, Ebü'l-Hasan Harakanî, Ankara, ts. (Elif Matbaacılık); Dihhudâ, Luġatnâme, II, 407; J. T. P. de Bruijn , "Kharaḳānī", EI[2] (İng.), IV, 1057-1059; H. Landolt, "Abu'l-Ḥasan Ḵaraqānī", EIr., I, 305-306.

Eş Şeyh Es Seyyid Gavs-ul A'zam
ABDULKADİR GEYLANİ GEYLÂNÎ (K.S)
(D.H.470-M.1078.V.H.561-M.1166)

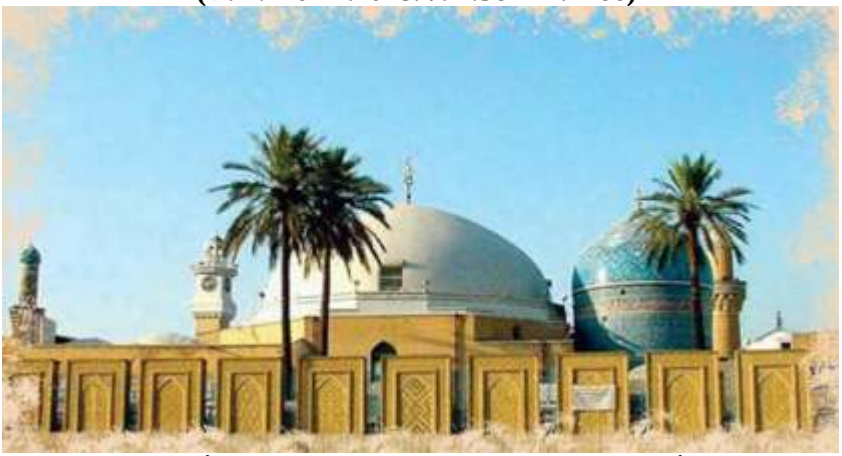

Selçuklu İmparatorluğu ve Abbasiler döneminde İran'ın Hazar denizinin, güney kesiminde Geylan'da GEYLÂNÎ (K.S) .470 M.1078 yılı Ramazan ayında dünyaya geldi. Babası Ebu Salih b.Musa Cengidost (k.s),annesi zamanın tanınmış sufi ve zahitlerinden Ebu Abdullah es-Savmai (k.s)nin kızı Ümmülhayr lakablı Emedetü'l Cebbar Fatma hanımdır. Kadın velilerdendir. Abdülkadir Geylani (k.s) Hazretleri hem ana hemde baba tarafından Peygamber Efendimizin (s.a.v) soyundandır, hem seyyid, hem şerifdir. Künyesi, Ebu Muhammed'dir. 91 yaşında GEYLÂNÎ (K.S) .561 M.1166 yılında Bağdatta Hakk'ın rahmetine kavuşmuşlardır.

Abdülkadir Geylani (k.s) Hazretleri ahlakta, hulkta Peygamber Efendimize (s.a.v), hüsni ve kemalda GEYLÂNÎ (K.S) Hz.Yusuf (a.s) a ve sıdk ve sadakatta GEYLÂNÎ (K.S) Hz. Ebu Bekir (r.a) efendimize ve adil olmada GEYLÂNÎ (K.S) Hz. Ömer'ül Faruk (r.a) efendimize ve hayâda GEYLÂNÎ (K.S) Hz. Osman Zinnureyn (r.a) efendimize ve şecaat, sehavet, kuvvet-i ilimde GEYLÂNÎ (K.S) Hz. Aliyyil Murtaza (r.a) Efendimize benzer olup, Hayatı boyunca bütün bu güzellikleri yansıtmış ins ve cinne ışık olmuştur. Gavsül Azam Gavsu's-semedani, Kutburrabbani, Mahbubu Sübhani, Heykelünnurani, Kandilinnürani, Gavsüssekaleyn, Bazül eşheb Muhyissünneti veddin, Gavsü Rabbul

Alemiyn, Eşşeyh Esseyyid Eşşerif Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkadir Geylani (k.s) diye anılmıştır.

Doğumu, Gençliği: Bu hususu bizzat kendisi,

Vesile Kasidesinde;"Atam Resulullah'tır (s.a.v) , ondan kastım Muhammed (s.a.v)"

Hamriye Kasidesinde;"Ben Hasan'a mensubum. Meşhur olan ismim Abdulkadir'dir. Atam, kemal sahibinin ta kendisidir. Aslında ceddim Resulullah (s.a.v), beni terbiye edip büyüttü."

Satıh ve tevhid hakkındaki kasidesinde; "Ceddim Resulullah'tır, Taha Muhammed. Ben Abdulkadir'im, bütün tasavvuf yollarının mürşidi "

Sababe adlı kasidesinde;"Taha olan Mustafa'ya (s.a.v), nispetim haktır. Dedem Mustafa'dır (s.a.v). İmamlık ise bana yeter. Ceddime her vakit salât ü selam olsun."

Bir başka kasidesinde de;"Ben Hasan'a (r.a) mensubum. Muhyiddin ile çağrılırım. Ceddim Habib Muhammed'e (s.a.v) rahmet eyle yarabbi! "cümleleriyle dile getirmektedir.

O (k.s) , Anne ve Babasını söyle tavsif eder:

"Ben evvel zamanda gelip geçen büyük zatların çocuğuyum. Peygambere (s.a.v) uyduğum, anama babama iyilik ettigim için Allah (c.c) beni bu işlere ehil kıldı. Babam zengindi, dünyalığı vardı. Fakat ona karşı bir yeterlik duygusuna sahipti, kanaatkârdı. Annem de ona uydu. Yaptıgı her işe razı oldu. Hiçbir zaman Babamın yaptıgına itiraz etmedi. Babam ve Annem ehl-i din olup daima iyilik ederlerdi. Kalplerinde halka karşı bir şefkat duygusu vardı. Üzerimde gördüğünüz iyilik onlardandır. Allah'ın(c.c) ve Peygamber'in (s.a.v) huzuruna onlarla birlikte varacagım. Onları ben götürecegim. Her hayrım ve bulundugum nimet onların sayesinde oluyor."

Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretlerinin daha doğmadan, ilerde büyük bir zât olacağına dâir birtakım alâmet ve işâretler görülmüş, Babası rüyâsında Peygamber (s.a.v) Efendimizi, Ashâb-ı kirâmı (r.a) ve evliyâyı görmüştü. Peygamber Efendimiz (s.a.v) kendisine; "Ey Ebû Sâlih! Allahü teâlâ bu gece sana kâmil, olgun ve derecesi yüksek bir erkek evlâd ihsân etti. O benim oğlum ve sevdiğimdir. Evliyâ arasında derecesi yüksek olacak." buyurdu. Yine oğlu hakkında;"On iki imâm dışında bütün velîler doğacak olan oğluna itâat edecekler, onun ayaklarını boyunlarına koyacaklar. O yüksek derecelere

kavuşacak, ona itâat etmeyenler Allahü teâlâya yakınlık devletinden mahrûm kalacaklar." diye müjdelenmişti. Doğduktan sonra yüksek hâlleri ile dikkatleri çekti. Ramazân-ı şerîfte gün boyunca süt emmez, iftâr olunca emerdi. Bu hâlini şu beyti ile anlatır:

"Başlangıcım şöyleydi, dillerde söylenirdi
Beşikteyken oruçtum, bunu herkes bilirdi."

Doğduğu senenin Ramazân-ı şerîf ayının sonunda havalar bulutlu geçmişti. Bunun için ramazanın çıkıp çıkmadığında tereddüd edilmiş, halk annesine çocuğun süt emip emmediğini sormuşlar, emmediğini öğrenince, ramazân-ı şerîfin henüz çıkmadığını anlayıp oruca devâm etmişlerdi.

Eğitimi:

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (k.s) hazretleri, önce doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Daha küçük yaşta iken, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Bağdad'a gidip, zamanın meşhûr âlimlerinden ilim tahsiline devam etti.

On yaşında mektebe giderken hergün insan kılığında bir melek gelirdi. Onun melek olduğunu bilmezdim. Beni evden alıp mektebe götürürdü, etrâfında meleklerin kendisi ile berâber yürüdüklerini görür, Mektebe gittiğimizde çocuklara bana yer vermeleri için" Yer açın evliyâdan bir zat geliyor." dediklerini duyardı. Akşamleyin eve gidinceye kadar yanımdan hiç ayrılmazdı. Meleklerin söylediklerini duyan birisi; "Bu çocuk kimdir?" diye sordu. Meleklerden birisi; "Bu asîl bir âilenin çocuğudur. İlerde büyük bir zât olacak. Arzu edenlere hep verecek ve hiç kimseyi kapısından boş çevirmeyecek. Her gün Allahü teâlâya yakınlığı artacak ve çok yüksek derecelere ulaşacak." Dedi. Birgün merak edip kim olduğunu sorunca bana şu cevabı verdi: "Ben meleklerden biriyim. Allah (c.c) beni sana gönderdi ve mektepte bulunduğun müddetçe seninle olmamı emretti. Hergün başka arkadaşların bir haftada öğrenemediğini öğreniyordum***." (Cevherden Gerdanlıklar sh. 456 Terc. Naim Erdoğan)***Çocuklarla berâber oynamak istediğinde; "Bana gel ey mübârek, bana gel." diyen bir ses işitir, korku ve heyecanla annesine koşardı." Çocuk iken maksadım, niyetim, ilim öğrenmek, onunla amel etmek, öğrendiklerime göre yaşamaktı. Küçüklüğümde Arefe günü çift sürmek için tarlaya gittim bir öküzün kuyruğundan tutunup, arkasından gidiyordum. Hayvan dile geldi ve dönüp bana; "Sen bunun için yaratılmadın ve bununla emrolunmadın"

dedi. Korktum, geri döndüm. Evimizin damına çıktım. Gözüme, hacılar gözüktü. Arafat'ta vakfeye durmuşlardı. Anneme gidip; "Beni Allahü teâlânın yolunda bulundur. İzin ver, Bağdat'a gidip ilim öğreneyim. Salih zatları ve evliyayı bulup ziyaret edeyim" dedim. Annem sebebini sordu, gördüklerimi anlattım. Ağladı, kalkıp babamdan miras kalan seksen altının yarısını kardeşime ayırdı. Kalanını bana verip, altınları elbisemin koltuğunun altına dikti. Gitmeme izin verip, her ne olursa olsun doğruluk üzere olmamı söyleyip, benden söz aldı. "Haydi, Allah selamet versin oğlum. Allahü teâlâ için ayrıldım. Artık kıyamete kadar bir daha yüzünü göremem" dedi. Küçük bir kafile ile Bağdat'a gitmek üzere yola çıktım. Hemedan'ı geçince, altmış atlı eşkıya çıka geldi. Kafilemizi bastılar. Kervanı soydular. İçlerinden biri benim yanıma geldi. "Ey çocuk! Senin de bir şeyin var mı?" diye sordu. "Kırk altınım var" dedim. "Nerededir?" dedi. "Koltuğumun altında dikili" dedim. Alay ediyorum zannetti. Beni bırakıp gitti. Bir başkası geldi, o da sordu. Fakat o da bırakıp gitti. İkisi birden reislerine gidip, bu durumu söylediler. Reisleri beni çağırttı. Bir yerde, kafileden aldıkları malları taksim ediyorlardı. Yanına gittim. "Altının var mı?" dedi. "Kırk altınım var" dedim. Elbisemin koltuk altını sökmelerini söyledi. Söküp, altınları çıkardılar. "Neden bunu söyledin?" dediler. "Annem, ne olursa olsun yalan söylemememi tembih etti. Doğruluktan ayrılmayacağıma söz verdim. Verdiğim sözde durmam lazım" dedim. Eşkıya reisi, ağlamaya başladı ve; "Bu kadar senedir ben, beni yaratıp, yetiştiren Rabbime verdiğim sözü bozuyorum" dedi. Bu pişmanlığından sonra tövbe edip, haydutluğu bıraktığını söyledi. Yanındakiler de, "İnsanları soymakta, yol kesmede sen bizim reisimiz idin, şimdi tövbe etmekte de reisimiz ol" dediler. Sonra, hepsi tövbe ettiler. Kafileden aldıkları malları sahiplerine geri verdiler. İlk defa benim vesilemle tövbe edenler, bu altmış kişidir." Abdülkâdir Geylânî (k.s) on sekiz yaşında Bağdad'a geldi. Buradaki meşhur âlimlerden ders almak sûretiyle hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde çok iyi yetişti.

Fıkıh ilmini; Ebû Hattâb Mahfûz, Ebü'l-Vefâ Ali bin Ukayl, Ebû Hüseyin bin Kâdı Ebû Ya'lâ ve diğer fıkıh âlimlerinden öğrendi.(R.Aleyhim Ecmain)

Hadîs ilmini; Hasan-i Bâkıllânî, Ebû Saîd Muhammed bin Abdülkerîm, Ebû Gânim Muhammed bin Muhammed, Ebû Bekr

Ahmed bin Muzaffer, Ebû Câfer, Ebû Kasım bin Ali, Ebû Tâlib Abdülkâdir, Ebû Bekr Hibetullah ibni Mübârek, Ebü'l- İzz Muhammed bin Muhtar, Ebû Nasr Muhammed, Ebû Gâlib Ahmed, Ebû Abdullah Yahyâ ve diğer hadîs âlimlerinden öğrendi. (R.Aleyhim Ecmain)

***Tasavvuf ilmini* ise**; Şeyh Ebû Saîd Mahzûmî ile Hammâd-i Debbâs'(Rahmetullah aleyhim Ecmain)tan almıştır. İlim tahsilini tamamlayıp yetiştikten sonra, vaaz ve ders vermeye başladı. Hocası Ebu Said Mahzumi'nin medresesinde verdiği ders ve vaazlarına gelenler medreseye sığmaz sokaklara taşardı. Bu sebeple, çevresinde bulunan evler de ilave edilmek suretiyle medrese genişletildi. Bu iş için Bağdat halkı çok yardımcı oldu ve zenginler para vererek, fakirler çalışarak yardım ettiler. Derslerine devam edenler arasında pek çok âlim ve veli yetişti.

Sabah ve ikindiden sonra tefsîr, hadîs ve fıkıh; öğleden sonraları Kur'ân-ı kerîm ve kırâat dersleri okuturdu. Akşam ve sabah ise, usûl-i fıkıh ile nahv, arabî cümle bilgisi verirdi. Onun bereketiyle talebeler çabuk ilerlerdi. Abdülkadir Geylani; on üç ilim dalında ders vermekle kalmamış, Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelam ve Edebiyat gibi ilim dallarında çok mühim âlimler de yetiştirmiştir. Onun meşhur halife ve talebeleri arasında, kendisinden Arafat'ta hilafet alan Ebu Medyen Şuayb el-Havari'yi, ömrünün son aylarında hazretin yanından hiç ayrılmayan İbn Kudame'yi, ünlü tarihçi ve âlim Sem'ani'yi, kadı Ebu Ya'la el-Kebir'i, Hanbelîlerin kadısı Ebu Ya'la es-Sağir'i, meşhur âlim Abdulgani el-Makdisi'yi ve daha nicelerini sayabiliriz.

Genellikle Cuma, Pazar ve Salı günleri vaaz eder, sohbetlerine pek çok âlim, veli ve devlet adamları katılırdı.

Bir gün Abdülkadir Geylani'ye, ***"Bu işe başladığınızda, bu yola adım attığınızda, temeli ne üzerine attınız? Hangi ameli esas aldınız da böyle yüksek dereceye ulaştınız?" diye sordular.*** *Buyurdu ki:* ***"Temeli sıdk ve doğruluk üzerine attım. Asla yalan söylemedim. Yalanı kâğıda bile yazmadım ve hiç yalan düşünmedim. İçim ile dışımı bir yaptım. Bunun için işlerim hep rast gitti.***

Evliliği ve Çocukları:

Bazı Salih Kişiler Kendisine; Niye evlendiniz? Diye sorduklarında, Resulullah (s.a.v) bana:"Evlen!"deyinceye kadar evlenmedim. Evlenmek istediğimde, vaktimi israf ederim endişesiyle

cesaret edemiyordum. Vaktaki zamanı geldi, Allah bana dört hanım gönderdi ve bunlarla evlendim. Hepsi gönül hoşnutluğuyla bana iteat edip, her yönden hizmetimi görürlerdi. "Bu evliliklerinden 49 çocuğu dünyaya gelmiş,27 si erkek geri kalanı kız çocuğudur. Eşleri ve çocukları âlim ve veli kişilerdi.***(Avariful Maarif, Şeyh Şihabuddin Es-Sühreverdi, Cevherden Gerdanlıklar sh.147)***

Nefs ve Şeytanla Mücadelesi:

Abdülkâdir-i Geylânî (k.s) hazretleri, bir müddet ders verip insanları irşâd ettikten, hak ve hakikatı anlattıkdan sonra, ders ve vaaz vermeyi bıraktı. İnzivâya çekilip, yalnızlığı seçti. Sonra sahrâlara çıktı. Bağdad'ın Kerh harâbelerinde yaşamaya başladı. Bütün vaktini ibâdet, riyâzet ve mücâhede ile nefsinin arzu ve isteklerini yapmamak, istemediklerini yapmakla geçirmeye başladı. Buyurdu ki: Irak'ın sahrâ ve harâbelerinde 25 sene insanlardan uzak kaldım. Benim kimseden, kimsenin benden haberi yoktu. Bâzan uzun müddet yemezdim ve "açım açım" diye içimin feryâdını duyardım. Bâzan üzerime öyle ağırlıklar gelirdi ki, bunlar bir dağın üstüne konsa, tahammül edemeyip, paramparça olurdu. Bu sırada; "Muhakkak zorlukla berâber bir kolaylık vardır, şüphesiz zorlukla berâber kolaylık vardır." meâlindeki İnşirâh sûresinin beşinci ve altıncı âyet-i kerîmelerini okuduğumda üzerimdeki ağırlıklar dağılıp, giderdi."

Şeytanlar çeşitli kılık ve kıyâfetlere bürünüp toplu hâlde yanıma gelir, beni yolumdan çevirmek için uğraşırlardı. Kalbimde büyük bir azim ve direnç hissederdim. İçimden bir ses; "Ey Abdülkâdir! Onlarla mücâdele et, onlara galip geleceksin." derdi. İçlerinde bir şeytan durmadan bana gelir; "Buradan git, şöyle yaparım, böyle yaparım." diye beni tehdit ederdi. Cân u gönülden, "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahil aliyyil azîm" okuyunca, onun tamâmen yandığını görürdüm Bir kere Abdülkâdir Geylânî (k.s) şöyle bir ses işitti: "Ey Abdülkâdir! Ben senin rabbinim! Sana haramları mubah, serbest kıldım." Bir rivâyete göre; "Başkasına yasak olan şeyleri sana helâl kıldım." diyordu. Bunun üzerine Abdülkâdir Geylânî Eûzü çekti. "Kovulmuş şeytandan Allahü teâlâya sığınırım. Sus ey mel'ûn!" diye bağırdı. Bunun üzerine aynı ses; "Ey Abdülkâdir! Rabbinin izni ile çeşitli yerlerde bana aldanmayarak, şerrimden, kötülüğümden kurtuldun. Hâlbuki ben bu yolda yetmiş kişiyi yoldan çıkardım." dedi. Onun şeytan olduğunu nasıl anladığını sorduklarında; "Sana haramları

helâl ettim, sözünden anladım. Çünkü Allahü teâlâ böyle şeyleri emretmez." buyurdu.

Başka bir kere gâyet çirkin ve pis kokulu birisi geldi. "Ben iblisim, şeytanım. Sana hizmet etmeye geldim, beni ve yardımcılarımı çok yordun." dedi. "Sana inanmıyorum, buradan uzaklaş." dedim. Bana vuracak oldu ise de onu perişan ettim. İkinci defâ elinde büyük bir ateş kıvılcımı ile hücum etmeye başladı. Bu esnâda elinde kılıç bulunan atlı birisi bana yardıma geldi. Yine onu mağlûb ettim. Üçüncü olarak iblisi çok uzakta ağlar gördüm. Gâyet üzgün olarak; "Senden ümîdimi kestim. Gâliba seni yoldan çıkaramayacağım." dedi. "Sus ey mel'ûn!" dedim ve kovdum. Allahü teâlâ her seferinde beni onlara karşı üstün kıldı.

Şeytanı başımdan savdıktan sonra bana pek lezzetli süslü ve parlak şeyler göründü. "Bunlar nedir?" dedim; "Dünyâ zevkleri ve zînetleridir." denildi. Dünyâ ve onun göz kamaştırıcı lezzeti ve çabuk tükenen nîmetleri kendine çekmek istedi fakat Allahü teâlâ beni onlardan da korudu. Onlara hiç kıymet vermedim. Bunun için kaybolup gittiler. Sonra Allahü teâlânın rızâsına kavuşma yolunda insanın önüne çıkan mânileri, engelleri gördüm. "Bunlar nedir?" dedim. "Senin içinde bulunan mânîlerdir." denildi. Bunlara üstün gelebilmek için bir sene uğraştım.

Sonra içimi seyrettim. Kalbimin birçok şeylere bağlandığını boş hayaller kurduğunu, kendini saraylarda sandığını gördüm. "Bunlar nedir?" dedim. "Arzu ve isteklerindir." denildi. Tam bir yıl uğraştıktan sonra kalbimi onlardan temizleyebildim.

Yine nefsim kendi şeklinde bana gelir, kendine dost olmam için yalvarırdı. Yüz vermeyince zor kullanmak isterdi. Bir kere onu, bütün hastalıkları üzerinde, arzu ve istekleri dipdiri, şeytanları emrine hazır olarak gördüm. Bir sene mücâdele ettim. Allahü teâlânın izni ile hastalıklarını iyileştirdim, arzu ve isteklerini kırdım, şeytanlarını kovdum. Kısaca nefsimle tedrîcen, safha safha mücâdele ettim. Onu iki elimle sımsıkı yakaladım. Yıllarca ıssız, sessiz, sadâsız yerlerde kalmaya mecbur ettim. Soğuk bir gece kırk defâ ihtilam oldum, havanın soğukluğuna bakmadan her seferinde, hemen yıkandım. Kerh harâbelerinde yıllarca kaldım. Yiyecekler malum; otlar, ağaç yaprakları... Dünyâ sevgisinden kurtulabilmek, nefse üstün gelebilmek için her çâreye başvurdum. Gördüğüm her yokuşa tırmandım. Nefsime

hiç fırsat vermedim. Bir gece merdivende kitap mütâlaa ediyordum. Nefsim; "Biraz uyu, sonra kalkarsın." dedi. Ona muhâlefet olsun diye tek ayağım üzerinde durdum. Kur'ân-ı Kerîmi hatmedinceye kadar uyumadım.

Bütün bunlara rağmen, henüz matluba, maksada ve asıl istediğime varamamıştım. Bunun için, tevekkül, şükür ve zenginlik gibi kapıları denedim. Aradığımı fakirlik kapısında buldum. Burada büyük bir şerefe kavuştum, kulluk sırrına erdim, sonsuz hürriyete ulaştım. Bütün arzu ve isteklerim buz gibi eridi. Bütün beşerî sıfatlarım kayboldu. Gönülden Allahü teâlâdan başka her şeyi çıkarıp, hep O'nunla olmak olan "fakr" mertebesine ulaştım".

Nihâyet bütün varlıklardan yüz çevirdim. Her şeyim Allah için oldu. Sahralarda cezbe hâlinde kendimden geçmiş olarak dolaşırdım. Kendime geldiğimde kendimi bulunduğum yerlerden çok uzaklarda bulurdum. Bir gün bu halde bir saat kadar yürümüştüm. Sonra kendimi Bağdad'a on iki günlük uzaklıkta bir yerde buldum. Düşünceye daldığımda bir ses bana; "Sen ki Abdülkâdir'sin, buna hayret mi ediyorsun?" dedi.

Sahralarda dolaşırken "Ol" sözü ile ihsân olundum. Allah'ü teâlânın izni ile istediğim olurdu. Bunun için çok yiyecek buldum. Dağdan bir parça koparırdım, helva olur, yerdim. Kuma deniz suyu dökerdim, tatlı su olurdu. Sonra böyle yapmaktan hayâ ettim. Allah'ü teâlâya karşı edebi gözeterek hepsini terk ettim. Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri bu uzun dolaşmalardan sonra Bağdad'a dönüyordu. Hızır(a.s) önüne çıkıp, şehre girmesine mâni oldu. "Emir var. Yedi sene Bağdad'a girmeyeceksin." dedi. Bu sebeple, Bağdad'ın kenarlarında yedi yıl, yerden biten mübah bakliyatı yiyerek bekledi. Bildirilen müddet bitince; "Ey Abdülkâdir! Bağdad'a gir, serbestsin." diye bir ses duydu. Soğuk ve yağmurlu bir gecede Bağdad'a girdi. Doğru Şeyh Hammâd bin Müslim Debbâs (k.s)'ın zâviyesine (dergâhına) geldi ve geceyi orada geçirdi. Sabahleyin Şeyh Hammâd Debbâs(k.s) onu görünce ağlayarak; "Oğlum Abdülkâdir! Bu devlet bugün bizim, yarın sizin olacaktır." Dedi.

Bir müddetten beri Bağdad'da bulunan Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri fitne ve karışıklıklar olunca tekrar sahrâlara çıkmak istedi. Hibe kapısı denilen yere gelince; "Nereye gidiyorsun? Dön, herkes senden faydalanacak." diyen bir ses işitti. "Ben dînimi

kurtarmak istiyorum." dediğinde; "Korkma, dînine bir zarar gelmeyecek." denildi. Düşünmeye başladı ve bu işin hakîkatını bildirmesi için Allahü teâlâya yalvardı. Bu esnâda Muzafferiyye denilen yerden geçerken birisi kapıyı açıp; "Ey Abdülkâdir! Buyurun." dedi. Yanına varınca; "Söyle, dün Allahü teâlâdan ne istemiştin?" dedi. Abdülkâdir Geylânî hazretleri şaşırıp cevap veremedi. Bunun üzerine o zât kapıyı şiddetle yüzüne çarptı. Dün Allahü teâlâdan ne istediğini düşünerek yürümeye başladı. Biraz sonra o zâtın Şeyh Hammâd Debbâs(k.s) olduğunu hatırladı.

Bundan sonra onun sohbetlerine gider, halledemediği, çözemediği esrarı, gizli şeyleri ondan sorardı. O da ona bir bir açıklardı. Bâzan ilim öğrenmek için başka taraflara gittiğinden onunla görüşemezdi. Dönünce hocası ona; "Allah aşkına nerelere gidiyorsun? Bu civarda senden daha âlim birisi var mı?" derdi. Şeyh Hammâd'ın(k.s) müridleri ona bâzan; "Sen âlim birisin. Burada ne işin var, buradan gitsene." derler; Şeyh Hammâd da onlara; "Utanmıyor musunuz? Onu buradan kovmak mı istiyorsunuz. İçinizde onun gibisi yok. Benim ona eziyet ettiğime bakmayın. Onu imtihan etmek, denemek, mânen kemâle ermesi, olgunlaşması için böyle yapıyorum, mânâ âleminde onu koca bir dağ gibi görüyorum." derdi.

Yine bir sohbet toplantısında, Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri dışarı çıkmıştı. Şeyh Hammâd; "Şu genci görüyor musunuz? Bir zaman gelecek ayağı bütün velîlerin boynunda olacak, her velî ona itâat edecek." dedi. Başka bir gün o gelince ayağa kalkıp; "Hoş geldin Abdülkâdir! Sen âriflerin, Allahü teâlâyı tanıyanların seyyidi, efendisisin. Senin sancağın doğudan batıya kadar dalgalanacak. Bütün boyunların sana eğileceğini ve akranlarının üstünde bir dereceye ulaşacağını müjdelerim." dedi. Zamânındaki diğer evliyâ da kerâmet olarak ilerde onun derecesinin yüksek olacağını haber verdiler. Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri zaman zaman Şeyh Tacül ârifîn Ebü'l-Vefâ (k.s) hazretlerinin yanına giderdi. Ebü'l-Vefâ (k.s) hazretleri o gelince ayağa kalkar, yanındakilere; "Ayağa kalkın, evliyâdan biri geliyor." derdi. Ona karşı bu şekilde iltifât etmesine hayret eden talebelerine; "Henüz zamânı var. Vakti gelince, okumuş, câhil herkes bu gence muhtâc olacak, onun feyzinden, mânevî ilminden faydalanacaktır. Sanki şu anda onun Bağdad'da cemâatlere vaaz ve nasîhat ettiğini, "Ayağım bütün velîlerin boynundadır."

dediğini ve bütün velîlerin boyunlarını ona uzattıklarını, görüyorum." derdi.

Bir defasında da; "Ey Bağdadlılar! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, onun başında bir ucu doğuda bir ucu da batıda olan sancaklar dalgalanacaktır." dedi ve Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretlerine dönüp; "Bugün söz bizim fakat ilerde senin olacak. O zaman bu ihtiyarı hatırlarsın." diye hitâb etti.

İrşad ve Nasihate Yeniden Başlaması:

Nihayet Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri Bağdad'da insanları irşâda, Allahü teâlânın beğendiği yolda bulunmaya dâvete ve nasîhat etmeye başladı. Bir gün kendini nûrların kapladığını gördü. Bu hal nedir diye sorunca, Resûlullah(s.a.v) Efendimiz Allahü teâlânın sana verdiği yüksek dereceyi tebrik etmeye geliyor, denildi. Nûrun git-gide çoğaldığı bir anda Resûlullah (s.a.v) Efendimiz görünerek bir elbise verdiler. Sonra; "Bu, kutubluk denilen velîlere âit evliyâlık elbisesidir." Buyurdular.

Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri tasavvuf bilgilerini herkesin anlayacağı şekilde sundu. Peygamber Efendimizin (s.a.v) bereketiyle sözleri gayet tatlı ve tesirli idi. Kendileri şöyle anlatır: Hicrî beş yüz yirmi bir senesi Şevval ayının on altısı olan Salı günü öğleden önce, Resûlullah (s.a.v) Efendimizi rüyâmda gördüm. "Ey oğlum, niçin konuşmuyorsun?" buyurdu. "Babacığım ben yabancıyım. Bağdad fasîhlerinin yanında nasıl konuşurum?" dedim. "Ağzını aç!" buyurdu. Ağzımı açtım. Yedi defâ mübarek ağzının suyundan ağzıma saçtı ve; "İnsanlarla konuş, onları güzel hikmet ve vaazlar ile Rabbinin yoluna çağır." buyurdu. Öğle namazını kıldım. Yanımda kalabalık insanlar gördüm. Nutkum tutuldu. Ali bin Ebî Tâlib'i (r.a) gördüm. Mecliste benim karşımda ayakta duruyor ve bana; "Ey oğlum niçin konuşmuyorsun?" diyordu. "Babacığım! Nutkum, konuşmam tutuldu, konuşamıyorum." dedim. "Ağzını aç." buyurdu. Açtım. Ağzının suyundan ağzıma altı defâ saçtı. "Niçin yediye tamamlamadınız?" dedim. "Resûlullah'a (s.a.v) karşı olan edebimden." buyurdu ve gözden kayboldu. Bundan sonra en fasîh bir dille konuşmağa başladım.

Birgün, minberde oturmuş vaaz ediyordu. Birden süratle en son basamağa indi. Ayakta, elini elinin üstüne koyarak, mütevâzi bir şekilde durdu. Bir müddet sonra minbere çıktı. Eski yerine oturdu ve vaazına devâm etti. Oradakilerden birisi, ne oldu diye suâl edince;

"Ceddim Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm. Geldi ve minber önünde durdu. Hayâ edip, son basamağa indim. Kalkıp, gitmeye başlayınca, bana yerime oturmamı ve insanlara vaaz etmemi emr etti, dedi. Resûlullah (s.a.v) Efendimizden Hz.Ali (r.a) vâsıtasıyla gelen feyzler, mânevî ilimler ondan sonra Hz.Hasan ile Hüseyin (r.anhüm)ve on iki imâmdan diğerleri ile devam etti. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler hep on iki imâm vasıtasıyla geldi.

Abdülkâdir Geylânî (k.s) hazretleri dünyâya gelip velî oluncaya kadar hep böyle idi. Fakat o evliyâlıkta yüksek dereceye kavuşunca, on iki imâmdan gelen feyzler, ilimler, bereketler onun vâsıtasıyla geldi. Başka hiç bir velî bu makâma ulaşamadı. Bunun için; "Önceki velîlerin güneşi battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, batmayacaktır." buyurdular. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vasıtasıyla gelecektir. Bunun için kendisine "Gavs-ül-A'zam; En büyük Gavs" denildi.

Tasavvufa İntisabı:

İlk intisabını Şeyh Ebul Hayr Muhammed bin Müslim ed Debbas (k.s)a yapmış. Kadı Ebi Said el Mübarek el Mahzumi(k.s)'den icazet almış, tarikat hırkasını onun elinden giymiştir.***(Ebul Hasan Nedvi, İslamda Fikir ve Davet Örnekleri. Sh.261.Ömer Rıza Doğrul İslamda Tasavvuf. Sh.113)***

Bağdatta Sufi Yusuf Hemadani (k.s) Hazretlerinin tavsiyesi üzerine cemaate vaaz ve irşada başlamış, insanlar onu dinlemek için birbirleriyle yarışmış, hitabeti çok etkili olduğundan, çabuk tesiri altına almış, bundan dolayıda kendisine; (Bazullah-Allah'ın Şahini-El Bazul Eşheb, avını kaçırmayan şahin,)ünvanıyla anılmıştır.***(Vassaf Hüseyin, Sefineyi Evliya sh.72)***

Orta boylu, geniş omuzlu, açık alınlı, ince bedenli, buğday benizli, saçlarını omuzlarını örtecek kadar uzatır, sesi gür ve heybetli, çok güzel giyinir, talebeleri dâhil kimseden bir şey kabul etmez, küçük çocuklar ve kölelerle sohbet eder, fakirlerle oturup kalkardı. Gözü yaşlı aşırı derecede heybetli, dua ve niyazı kabul olunan, üstün ahlaklı, islamdan taviz vermeyen, Allah'a ve Resulüne âşık, Kur'an'a ve Sünnete bağlı bir veliydi. Tasarruf ve kerametleri vefatından sonrada devam etmiştir.

91 yıllık hayatının 73 yılını Bağdat'da geçirmiş, Abbasi Halifelerinin ve Selçuklu Sultanlarının icraatlarına şahit olmuş, idarecileri adil olmaya devet etmiş, sultana yaltaklık edenlere,

zalimlere karşı çıkmış onları uyarmış, bütün ömrünü islama adamış, Allah'ın dinine hizmetten ve insanlara güzel örnek olup irşaddan ayrılmamıştır. Birçok gayri Müslim islamla şereflenmiş onun müridi olmuştur. Gavsu'l-Azam sadece vaazlarla, nasihat ve öğütlerle, özendirmeler ve teşviklerle yetinmezdi. Gerekli gördüğü yerde çok açık bir ifade ve cesaretle ma'rûfu emreder, kötülüklerden menetme görevini yerine getirirdi. Sultanları, büyük devlet görevlilerini, dönemin halifelerini çekinmeden uyarır, onların yanlış hareketlerini ve kararlarını tenkid etmekten de geri durmazdı. Bu konuda kimsenin makam ve mevkiine bakmaz, etki ve yetkisini asla gözönünde tutmaz, yalakalık yapmazdı.

Hafız İmâmüddîn İbn Kesîr, Tarih'inde şöyle yazıyor: "O, halifelere, vezirlere, sultanlara, kadılara, avam, havas herkese iyiliği emreder kötülükten menederdi. Gayet açık bir dille ve cesaretle kalabalığın içinde, minberde, alenî olarak onları uyarırdı. Herhangi bir zâlimi vali ve idareci yaparsa ona itiraz eder ve Hak konusunda hiç kimsenin kendisini kötülemesine aldırış etmezdi." Kalâidü'l-Cevâhir kitabının sahibi şöyle yazıyor: "Halife Muktedî Liemrillâh, Kadı Ebu'l Vefa Yahya'yı kadı tayin edince -ki bu zat, zâlim İbn Mürcem (taşlanmış şeytanın zalim oğlu) diye anılırdı. Abdulkadir Geylani (k.s)Geylânî (k.s) azretleri minbere çıkarak şöyle konuştu:"Sen müslümanlar üzerine zalimlerin zalimi bir adamı tayin ettin. Yarın kıyamet günü merhametlilerin merhametlisi olan Allah'a ne cevap vereceksin!"Bu sözleri duyan halife sarsıldı, titredi ve ağlamaya başladı ve o anda kadıyı görevden uzaklaştırdı.

Gavsul Azam, o sultanların ve Allah'tan korkmaz devlet erkânının yanında yer almış asalak (resmî ve saray mensubu) âlimleri, şeyhleri de şiddetle, ağır bir dille tenkid eder, iç yüzlerini açıklardı. Onlardan dolayı sultanlar ve erkân-ı devlet daha çekincesiz ve korkusuz hale gelmişlerdi. Bu sınıfa hitab ederek bir yerde der ki:" Siz neredesiniz, gerçek âhiret âlimleri nerede?.. Ey ilim ve amel hâinleri!... Ey Allah ve Resûlü'nün düşmanları! Ey Allah kullarının yol kesicileri!,.. Siz açıkça zulüm ve nifak içindesiniz... Bu nifak ne zamana kadar devam edecek?.. Ey âlim ve zâhid geçinenler!.. İdarecilerden ve sultanlardan dünya malını, zevk ve lezzetini alıncaya kadar mı onlara münafıklık yapacaksınız?.. Siz ve asrımızın birçok idarecileri Allah'ın malında ve kullarına verdiği nimetlerde ihanet ve

zulmet içindesiniz... Ey Yüce Allah'ım!.. Ya bu münafıkların şevketini kır veya onları tevbe ettirerek bundan vazgeçirt. Zulmü yık; yeryüzünü onlardan temizle veyahut da onları ıslâh eyle."

Bir başka yerde o gruptan bir insana hitab ederek şöyle diyor: "Sen utanmıyor musun ki, hırsın seni zalimlere hizmetçilik yapmaya ve haram yemeye âmâde kıldı? Sen ne zamana kadar zalim sultanlara hizmet etmeye, ne zamana kadar haram yemeye devam edeceksin. Hizmetçiliğini yaptığın kimsenin sultanlığı en kısa zamanda tükenmek üzere. Senin, hiç sonu olmayan Allah'a hizmet etmen gerekir.*(Kalâidul Cevahir, s.8.meclis: 51.52. Ebu'l-Hasan En-Nedevi, İslam Önderleri Tarihi 1, Kayıhan Yayınları: 1/287-289.)*

Abdülkâdir Geylânî (k.s) nin Devri ve Çevresi:

Abdulkadir Geylânî (k.s) Hazretleri, İslamî hilafetin, ruhunu ve peygamberlik emanetini yitirdiği, saltanat haline getirildiği bir dönemde o makamın yapması gereken işleri diğer rabbaniler gibi yüklendi. Davet ve sohbetleriyle insanlar, İslamî ahdi yenilediler. İslamı atadan kalma bir miras gibi adet yerini bulsun diye kabullenenler şuurlandılar. Talim ve terbiyeleriyle İslam'ın tadını, imanın lezzetini taddırdı. İnsanları nefsanî arzuların kölesi ve insanların kulu olmaktan çıkardı. İbadet ve taata canlılık getirdi.

Bu dönemde Abbasi halifelerinden beş tanesinin hilafetine şahit oldu. Bütün ömrünü halkı irşadla tüketti. Hak uğrunda kuvvetli bir mücadele verdi. Halife ve idarecileri tenkid ederek adil olmaya, Hakk'a çağırdı. Şirk ve bid'atle şavaştı. Cahiliyet ve nifakla mücadele etti. ***Onun Bağdat'a şeref verdiği günler Halîfe Mustazhirbillah Ebu'l Abbas (ö. 512 GEYLÂNÎ (K.S) .)'ın devri idi. Ondan sonra sıra ile Müsterşid Râşid, Muktedî Liemrillah ve Müstencid Billâh saltanata geçtiler.***

Şeyhin bu dönemi çok önemli tarihî olaylarla doludur. Selçuklu sultanları ile Abbasî halifelerinin aralarındaki çekişmeler en şiddetli şeklini almıştı. Bu sultanlar Abbasî idaresine tam hâkim olmak ve kesin söz sahibi olabilmek için bütün gayretlerini gösteriyor, canla başla uğraşıyorlardı. Bazan halifenin rızası ile bazan da onun karşı gelmesi ve istememesine rağmen, ara sıra halife ile sultanın orduları karşıya gelip savaşır, müslümanlar çekinmeden birbirinin kanını akıtırdı. Bu tür olaylar Müsterşid zamanında birkaç kez olmuştu. Hâlbuki bu halife Abbasilerin en aklı başında, tedbirli halifesi idi. Çok

kere de o üstün geldi. Fakat 10 Ramazan 519 GEYLÂNÎ (K.S) . tarihinde Sultan Mesûd'la yaptığı savaşta kesin yenilgiye uğradı. İbn Kesîr şöyle yazıyor:" Sultanın ordusu üstün geldi. Halife hapsedildi. Bağdatlıların malı mülkü yağmalandı. Bu haber bütün bölgelere yayıldı. Bağdat bu acı haberden çok müteessir oldu. Halkı arasında dış görünüş açısından olsun, manevî açıdan olsun depremler oldu, halk büyük sarsıntı geçirdi. Mescidlerin minberlerine varıncaya kadar kırdılar. Cemaatla namaz kılmayı dahi terkettiler. Kadınlar başlarındaki örtüleri atıp feryad ü figân ederek evlerinden dışarı fırladılar. Halifenin yakalanıp hapsedilmesine, düştüğü feci duruma, uğradıkları musibetlere matem tutmaya başladılar. Diğer eyaletler de Bağdat'ın yaptığı gibi hareket etmeye başladı ve bu fitne o kadar ileri gitti ki, az çok her eyâlet bundan etkilendi.

Sultan Sencer durumu gördü de yeğenine konunun nezaketini ve önemini haber vererek halifeyi serbest bırakmasını emretti. Sultan Mes'ûd onun emrini yerine getirdi, fakat Bâtınîler halifeyi Bağdat yolunda öldürdüler."

Bütün acı dolu olaylar Abdülkâdir Geylânî'nin gözleri önünde gelip geçti. O, müslümanların arasındaki parçalanışı, kardeş kavgasını, düşmanlığı gözleriyle gördü. Dünya sevgisi uğruna, mal, mülk, saltanat ve makam hırsı uğruna insanların herşeyi yapmaya hazır olduğunu, onlarda sadece saray debdebesi ve zevki kaldığını, halkın saltanat makamına mukaddes gözle baktıklarını, eyaletlerin ve şehirlerin idaresini ele geçirmek için birbirini boğazlayacak hale geldiklerini de gördü. Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin vücudu bu olayların içinde olmaktan uzak olsa da duygu ve şuuru ile o, ateşler içinde yanıyordu. Ve bu iç yanışı, ciğer ateşi bütün gücü, gayreti, heyecanı ve samimiyeti ile onu, insanları irşada, halka nasihat etmeye, onları nefislerini terbiye ve ıslah etmeye, kalpleri kötülüklerden temizlemeye çağırmaya, davet ve tebliğe yöneltti. Bu iç ateşi onu, bozgunculuğu ve dünya hırsını âdi ve aşağı görmeye, insanlarda iman şuurunu diriltmeye, onlara âhirete imanı hatırlatmaya, bu fânî âlemin geçici olmasına karşılık o ebedî âlem olan âhiretin önemini anlatmaya, ahlâkı güzelleştirmeye, gerçek tevhid inancına ve pürüzsüz ihlâs ve samimiyete çağırmak için bütün gücünü kullanmaya itti.***(Ebu'l-Hasan En-Nedevi, İslam Önderleri Tarihi 1, Kayıhan Yayınları: 1/265-267.)***

Geylanî'nin manevi talebeleri, bu âlim zatın önünde Allah ve resulü ile yaptıkları biat, tevbe ve imanı yeniden tazeledikten sonra, sorumluluklarının şuuruna erdiler. Şeyhle aralarında; talebelerin hocalarıyla, askerin komutanıyla, sürünün çobanıyla olan bağlarından çok daha kuvvetli, sağlam ve köklü bir bağ, kopmayan, çözülmeyen dini ve ruhi bir alaka meydana geldi. Bu asla bozulmayan ve ihanet edilmeyen bir misaktı.

İşte Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin yaşadığı dönem birçok fitne ve kargaşanın arkasından, Moğol istilası gibi birçok siyasî zülüm ve karışıklığın olduğu, buna rağmen, İslamî ilimler sahasında oldukça münbit ve tarihin sayfalarına altın harflerle geçmiş büyük insanların da yetiştiği bir devirdir. Meselâ şu manâ büyükleri onunla çağdaş sayılırlar:İmam Gazzalî (505/1111), Aynu'l-Kudat el-Hemedanî (525/1131), Şeyhu'l-İslam Ahmed en-Namekî (536/1141), Ahmed er-Rifaî (578/1182), Ahmed Yesevî (562/1167), Ebû Medyen el-Mağribî (594/1198), Abdülhalık el-Gücdevanî (595/1199), Rüzbihan Baklî (606/1209), Necmüddin el-Kübra (618/1221), Feridüddin Attar (632/1234), Hasan el-Çiştî (633/1236), İbn Arabî (638/1240).

Kâdiri tarîkatının kurucusu olan Abdulkadir Geylani (k.s) Fıkıh ve hadîs ilimlerinde müctehid idi. Ehl-i sünnet îtikâdını ve din bilgilerini her tarafa yaydı. Hanbelî mezhebine mensuptu. Birçok kız ve erkek çocuğuna sahipti. Böylece onun müntesib ve talebeleri İslâma davet, iman ve cihad şuurunun yaygınlaşıp güçlenmesinde büyük katkıda bulundular. Çocukları ve müridleri vasıtasıyla Kadiri tarikatı, Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, Irak, Suriye, Sudan, Habeşistan, Anadolu, Kafkaslar, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Türkistan, Çin, Endenozya ve Malezyaya kadar dünyanın birçok yerine yayıldı. Temiz ve saf yapısıyla insanların kalplerini fethetmiştir. Abdulkadir Geylani'nin çocukları ve torunları Kuzey Afrikada daha çok şerif, Irak, Suriye, Anadolu'da ise Seyyid ve Geylani diye anılırlar.

Kadiri tarikatı Anadoluya, Osmanlı Devleti zamanında Eşrefoğlu Rumi (k.s)tarafından, İstanbul'a da İsmail Rumi (k.s) Hazretleri tarafından getirilmiş burada neşvü nema bulmuştur. Bugün Anadoluda en yaygın olan kollardan biriside Kadiri tarikatının Halisiyye koludur.***(Sadık Vicdani, Tomar Sh.108-109.Mustafa Kara, Bursada Tekkeler ve Tarikatlar 1/19) (Nedvî, Ebü'l-Hasan, İslamda Fikir ve Davet Önderleri, s.283-284.285.)***

İslam Dünyasında en yaygın tarikat olup, bugünde aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmekte, gönülleri fethetmektedir. Birçok insanın islamı seçmesine ve olgun Müslüman olmasına vesile olmaktadır.

Yunus Emre (k.s) ona duyduğu derin sevgi ve hayranlığından:

"Seyyah olup şu âlemi arasan,
Abdulkadir gibi bir er bulunmaz."

Eşrefoğlu Rumi (k.s)de:

"Arısının balıyım bahçesinin gülüyüm,
Çayırının bülbülüyüm. Şeyh Abdulkadirin"

Erzurum'lu Alvarlı Muhammed Lütfi (k.s)de:

"Pîr-i Geylâni dir, Kemer-i himmet,
Eflak-ı şeriat nur-i hakikat,
Mir'at-ı Muhammed bahr-ı marifet,
Üstad-ı kül, rih-i Rahman iledir." Der.

Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'nin Müridlerine Olan Şefaati

Gavs'ul-Azam Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'nin müridleri sayılamayacak kadar çoktur. Onlar dünya ve ahiret mutluluklarına da ermişlerdir. Dervişlerinin hiçbiri tevbesiz ölmemiştir. Şeyh Ali El-Garseni'nin (k.s) Pir Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'nin şöyle buyurduğunu naklediyor: *"Cehennem hazineleri ile ilgili aramızda şöyle bir konuşma geçti: 'Dervişlerinden cehennem'e giren varmı?' dedim. 'Allah (c.c) hakkı için hayır.' dediler. 'Tabi olmayacak. Çünkü elim müridlerimi, göğün yeri kuşattığı gibi kuşatmıştır.' dedi. Rabbimden yetmiş küsur defa söz aldım ve Rabbimin İzzet-i Hakk'ı için, dervişlerimin hepsi kendimle birlikte Cennet'e girinceye ve onları cennete götürünceye kadar Rabbimin huzurundan ayrılmam'."*

Hz. Pir'e (k.s) sordular: *"Biri senin tarikatına girse ya da sana intisab etse (baglansa), fakat senden ders almaz ise, senin hırkanı giymezse senin dostların sayılabilir mi?" Cevap verdi: "Her kim bana intisab ederse, Allah-u Teâlâ (c.c) onu kabul eder ve o benim dostlarımdan olur. Her kim medresemin kapısının önünden geçerse, muhakkak Allah-u Zülcelâl (c.c) onun ahirette azabını hafifletir."* Biri

gelip O'na (k.s) Babül-Ezc civarındaki kabristanın birinden korkunç bir ses duyduğunu söyledi. Hz. Pîr (k.s) bunun üzerine sordu: "O adam benden feyz aldı mı?" Onlar da: "Bilmiyoruz." dediler. Bu sefer Gavsı Geylani (k.s) Hz.leri: "Meclisimde hiç hazır bulundu mu?" diye sordu. Yine "Bilmiyoruz." dediler. Gavs (k.s) Hz.leri bu sefer: "Arkamda namaz kıldı mı?" diye sorunca yine "Bilmiyoruz." Dediler. Başını bir saat kadar eğdi. Murakabaya daldı. Sonra başını heybetle kaldırarak haykırdı: "Melekler (Allah'ın selâm'ı üzerlerine olsun) gelip bana, o kişinin yüzümü gördüğünü ve hakkında iyi niyet taşıdığını, bu yüzden Allah (c.c) Hz.leri tarafından afv edildiğini haber verdiler." Bunun üzerine bir daha ondan, böyle korkunç bir ses duyulmamıştır.

Pir Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri, Allah-u Teâlâ Hz.leri'nden, müridlerinin hiçbirinin tevbesiz ölmeyeceğine dair garanti almıştır. Her müridi, Hz. Pir'in (k.s) müridlerinden yedi kişi kurtarabileceğini, Hz. Pirimiz sık sık ifade etmiştir. Hatta bir keresinde demiştir ki*: "Mağripte bir müridimin avreti açılırsa, biz onu meşrikten mutlaka örteriz. Himmetimizle (Allah'ın (c.c) izni ve inâyetiyle) dostumuzu kurtarırız."*

Şeyh Ali El-Kureşiy'e (k.s) göre Pîr Gavsu'l-Azam (k.s) Hz.leri ona demiş ki: *"Bana, gözün alabileceği kadar bir kitab verilmiştir. Onda, bana intisab edecek olan dervişlerimin ve arkadaşlarımın (Müridlerimin) ve kıyamete kadar bana mürid olacakların isimlerini gördüm."*Hz. Pir Abdulkadar-i Geylani (k.s) Hz.leri'ne sordular: *"İyi müridleriniz malum. Ya kötüleri ne olacak?" Bunun üzerine Hz. Pir (k.s) şu cevabı vermiştir: "İyiye gelince, o kendini bize adamıştır. Kötüye gelince, biz kendimizi, onu kurtarmak için adamışızdır."*

Şeyh Adiy bin Misafir (k.s) Hz.leri şu mühim açıklamayı yaptı: "Bütün şeyhlerin müridlerinden her kim benden feyz hırkasını istedi ise, rahatlıkla giydirdim, ama Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'nin müridlerine karşı bunu yapamadım. Çünkü hepsini, Rahmet deryasında yüzerlerken gördüm. Böyle olan kimseler, denizi bırakıp da bir bardak ile su dağıtan kişinin yanına gelirler mi hiç?"

Gavsu'l-Azam (k.s) Hz.leri'nin dervişlerinden El-Betayihi (k.s) anlatıyor: "Bir gün şeyhimiz Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'nin evine girdim. Önceden görmediğim, tanımadığım dört kişi gördüm. Onlar kalkıp çıkmak için yürüyünce, Hz. Pir (k.s) bana:

‘Yetiş onlara da, sana dua etsinler.’ emrini verdi. Koştum, onları medresenin avlusunda yakaladım ve bana dua etmelerini rica ettim. Onlardan biri bana dönerek dedi ki: ‘Ne mutlu sana. Sen böyle bir şahsın dervişi ve hizmetindesin ki, Allah (c.c) Hz.leri O’nun bereketiyle yerleri, tepeleri, dereleri, denizleri ile birlikte ayakta tutuyor. O’nun duası sayesinde, halkın iyisine de kötüsüne de Allah (c.c) merhamet ediyor. Biz diğer Veliler, O’nun ayağı gölgesi altındayız, O’nun emrindeyiz. O’nun emrinden hiç ayrılamayız.’ Sonra yanımdan uzaklaşıp gittiler. Hayret ve dehşet ile Hz. Pir’e (k.s) koştum. Daha bir şey söylemeden bana hitâb etti: ‘Ey Allah’ın (c.c) kulu. Ben hayatta iken, onların sana anlattıklarını kimseye söyleme.’ Ben: ‘Bunlar kimdi?’ diye sordum. Hz. Pir (k.s) Hz.leri: ‘Bunlar Kâf Dağı’nın ileri gelenleridir ve halen oradadırlar.’ dedi.”

Şeyh Ömer El-Bezzâz (k.s) Hz.leri anlatıyor: “Hz. Pir Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri’nden dinledim: ‘Hüseyin El-Hallacın (Hallac-ı Mansûr (k.s) ayağı kaymıştı. O asırda elinden tutup onu kaldıracak kimse (Veli) yoktu. Eğer ben, onun zamanında olsaydım, (bulunsaydım) elinden tutup onu kurtarırdım. Çünkü kıyamete kadar ayağı kayan her müridimin, ahbabımın, arkadaşımın elinden tutup kurtaracağım.’

Ebu-l Ferec bin El-Hamami’nin bir müşahedesi: “Hz. Pir Gavsul Azim (k.s) hakkında duyduğum şeyleri bir türlü kabul edemezdim, inkâr ederdim. Böyle şey olmaz derdim. Bir gün Babil-Ecz'de bir işim çıktı. Oraya gitmem gerekti, gittim. Dönüşümde Hz. Pir’in (k.s) medresesinin önünden geçiyordum. Müezzin İkindi ezanını okuyordu. İçimden ‘Bakalım şu namazı onun arkasında abdestsiz kılayım farkına varacak mı?’ diye bir düşünce geçirdim. Camiye girdim, arkasında İkindi Namazını kıldım. Namaz bitince Hz. Pir bana dönerek: ‘Ey Oğul? Bana bir hacet için gelseydin, mutlaka hacetini görürdüm. Lakin gaflet, bütün mevcudiyyetini kuşatmış ve bu yüzden arkamda abdestsiz namaz kıldın.’ Bunu hiç doğru yapmadın.’ demez mi? Hayretten az kaldı düşüp bayılacaktım. O (k.s), benim içimdekileri nasıl bilebilirdi? O andan itibaren tevbekâr olup yanından, hizmetinden hiç ayrılmadım. Gün geçtikçe O’nu sevmeye, saymaya başladım. O’nun feyz ve bereketini çok gördüm.”

Şeyh Matar El-Barzani’nin (k.s) oğlu Şeyh Ebul-Hayr Kerûm (k.s) anlatıyor: “Babam ölüm döşeğindeyken kendisine: ‘Senden sonra

kime uymamı vasiyyet edersin?' diye sordum. 'Şeyh Abdulkadir-i Geylani (k.s) Hz.leri'ne intisâb et.' dedi. 'Galiba ağır hasta olduğundan ne dediğini bilmiyor.' dedim. Bir saat sonra yine: 'Senden sonra kime intisâb edeyim?' diye sordum. 'Şeyh Abdulkadir'e (k.s)' diye cevab verdi. Bir saat bekledikten sonra yine sordum. Bu defa şöyle dedi: 'Bir zaman gelecek ki, Şeyh Abdulkadir'den (k.s) başka hiç kimseye intisab edilmeyecek.' Babam ölünce Bağdat'a Şeyh Abdulkâdir (k.s) Hz.leri'nin yanına gittim. Orada bütün Meşâyıh-ı Kirâm'ı gördüm. Hz. Pir (k.s) durmadan konuşuyor ve şöyle diyordu: 'Ben sizin vaizleriniz gibi değilim. Beni yukarıdakiler de dinler. Çünkü ben Allah (c.c) Hz.leri'nin emri ile konuşurum.' Bir ara başını kaldırdı. Ben de başımı yukarıya kaldırınca, nurdan atlar üzerinde nurdan adamlar saf saf olmuş, Hz. Pir'i (k.s) başları eğik, huşu içinde dinliyorlar. Kimisi hüznünden ağlıyor, kimisi titriyor, kimisinin elbisesi tutuşmuş ateşler içinde yanıyor. Bunu görünce korktum ve kürsüye doğru koştum. Hz. Pir'in (k.s) yanına çıkınca kulağımdan tutarak: 'Babanın ilk vasiyyetiyle neden yetişmedin?' diye çıkıştı. Heybetinden korktum ve başımı eğdim."***(Cevherden Gerdanlıklar, Sh.58)***

Vefatı:

Gavs'ul-Azam,uzun bir süre dünyayı, zahirî ve bâtını üstün meziyetleriyle, manevî kemâlâtı ile faydalandırdıktan, İslâm dünyasında maneviyatın ve Allah'a yönelmenin zevkini, neşesini meydana getirdikten sonra 561 . yılında.1166 yılının Rebiul Ahir ayında Cumartesi gecesi Bağdat'ta Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, Bağdatta Kadiri külliyesindeki türbesine defnolunmuştur. Onun için şu ibare meşhur olmuştur:***"Veliler Sultanı Abdulkadir Geylani, Aşk ile doğdu, kemal ile ömür sürdü ve kemal-i aşk ile Rabbine vasıl oldu."***diyerek tarih düşürülmüştür ki, ebced hesabına göre "aşk" 470, "kemal" 91, "kemal-i aşk" ise 561'e tekabül etmektedir. Buna göre Geylânî 470'de doğmuş 91 senelik bir ömürden sonra 561 tarihinde vefat etmiştir.

Oğlu Şerefüddîn İsa (k.s) ölümünü şöyle anlatıyor: "Vefat etmesine sebep olan hastalığa yakalandığında oğlu Şeyh Abdülvehhab (k.s) kendisine, sizden sonra yapmam için bana bazı tavsiyelerde bulunun dediğinde buyurdu ki: Daima Allah'tan kork. Allah'tan başka kimseden korkma, Ondan başka birinden de bir şey bekleme. Bütün ihtiyaçlarını Allah'a havale et. Sadece ona güven ve herşeyi ondan iste.

Allah'tan başka hiç kimseye güvenme. Tevhid yolunu tut ki o yol, herkesin birleştiği noktadır, dedi ve şöyle devam etti: Kalb Allah ile yoğrulmuş olursa hiçbir şey ondan kopmaz ve hiçbir şey oradan dışarı çıkamaz. Ve dedi ki: Ben kabuksuz özüm. Vefat edeceği sırada, oğullarına: "Yanımdan ayrılın. Çünkü zahirde sizinle, batında sizden başkasıyla (yani Allah'u Zülcelal'le) beraberim. Yanımda sizden başkaları da (melekler) var. Onlara yer açın. Onlara karşı edebli olun. Buraya büyük bir rahmet iniyor. Onları sıkıştırmayın." Sonra selam aldı. "Ve aleyküm selam ve rahmetullahi veberekatuhu" Allah'ın selâmı, bereketi, rahmeti sizin üzerinize olsun. Allah sizi de beni de bağışlasın, benim de sizin de tevbenizi kabul etsin. Bismillah, gelin ve geri gitmeyin. İşte bunları bir gece bir gündüz sürekli söyledi durdu. Sonra şöyle dedi: Yazık size. Ben hiçbir şeye aldırış etmiyorum. Ne bir meleğe, ne de ölüm meleğine. Ey ölüm meleği, bizim amellerimiz senden çok bize bir şeyler vermiştir".

Öldüğü gecenin gündüzünde müthiş bir sayha attı. İki oğlu Şeyh Abdürrezzak (k.s) ve Şeyh Musa (k.s) diyorlar ki: Tekrar tekrar ellerini kaldırıp uzatıyor ve diyordu ki; Allah'ın rahmeti, bereketi, selâmı size olsun. Hakka dönün, sıfata girin. Ben şimdi sizin yanınıza geldim. Bir de şöyle diyordu: Yumuşak olun. Sonra hakkın emri geldi de ölüm hali kapladı. O vaziyetteyken dedi ki: Benimle sizin ve bütün insanların arasında yerle gökler arası kadar fark vardır. Beni kimseyle kıyaslamayın, kimseyi de benimle kıyaslamayın. İki defa "Allahümme Refikul A'la,"Yüce dosta gidiyorum"dedi. Bir ara,"Durun" Ölüm ve sekerat hali geldi, bu halde iken, bana kimse bir şey sormasın. Ben Allah'u Zülcelalin ilminde bir halden başka bir hale geçmekteyim." Dedi.

Oğlu Şeyh Abdülaziz hastalığının gidişini sorduğunda; benim hastalığımı kimse bilmez, kimse de anlamaz, ne insan, ne cin, ne de melek. Allah'ın hükmünden Allah'ın bilgisi şaşmaz, (Kendi hükmünü yine en iyi kendi bilir.) Hük mü değişir ama bilgisi değişmez, hükmü nesholur ama ilmi nesholmaz. Allah istediğini yok eder, istediğini bırakır. Onun katındadır asıl yazı. Ne yaparsa yapar ondan sebep sorulmaz, insanlardan sebep sorulur, dedi.

Sonra oğlu Şeyh Abdülcebbâr, kendisine: Neren ağrıyor? Diye sorduğunda ise şöyle dedi: "Her tarafım ağrıyor. Fakat kalbimde bir ağrı yok. O Allah'la sağlam olarak birliktedir.

Sonra son demi geldi. Şöyle söylemeye başladı: "Kendinden başka hiç bir mâbud olmayan Allah'tan yardım istiyorum. O münezzeh ve yücedir, canlıdır. Yok, olması düşünülemez. Kendi kudreti ile izzetini gösteren, ölüm ile kullarına galip gelen o Allah arınmıştır. Ondan başka mâbud yoktur. Muhammed (s.a.v) Efendimiz Allah'ın peygamberidir."

Oğlu Şeyh Musa (k.s)diyor ki, Babam: Vefat ettiğinde, son sözlerinde, üç defa***:"Allahümme Refikul a'la. Lailahe illallah Muhammedün Resulullah. Allah, Allah, Allah"***deyip sesini kesti, dilini damağına yapıştırıp mükerrem ruhunu canana teslim etmiştir.

Rabbim derecesini âli eyleyip bizleri şefatinden, himmetinden mahrum etmesin. Âmin.

Vefâtı büyük bir üzüntüyle karşılandı. Cenâze namazını kılmak üzere, görülmemiş bir kalabalık toplandı. Cenâze namazını oğlu Şeyh Abdülvehhâb(k.s) hazretleri kıldırdı. O kadar insan toplanmıştı ki, kalabalık sebebiyle ancak gece defn edilebildi. İnsanlar, büyük kalabalıklar hâlinde ziyâretine geldiler. Bu ziyâretler günlerce devâm etti.

Kabri ziyaretgâh olup, kerametleri ve tasarrufu kıyamete kadar devam edecek büyük bir Allah dostudur. O mübarek şöyle diyordu:

"Öncekilerin (velilerin) güneşi battı,

Bizim güneşimiz sonsuza dek batmıyacaktır".

İranlı Şiiler ve Şah İsmail tarafından yıktırılan, türbeleri Osmanlı Devleti zamanında yeniden inşa edilmiş, Tekke ve zaviyesi bakımlı bir hale getirilmiştir. Bugünde dünyanın her yerinden gelinerek ziyaret edilmektedir.

Gavs'ul-Azam bu dünyadan göçüp gitti, ama arkasında İslâm davetçilerinden, ahlâk ve nefisleri temizleyip terbiye eden bir kitle bırakarak gitti. Bu kitle onun hizmetini kıyamete kadar devam ettirecektir. Cenab-ı Hak rızası için çalışan Habibinin yolundan gidenlerden eylesin. Âmin. ***(Ebu'l-Hasan En-Nedevi, İslam Önderleri Tarihi 1, Kayıhan Yayınları: 1/294-297.)***

Eserleri:

Birçok eser bırakmış, bu eserlerden bir kısmı okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Bu eserlerinden bir kısmı: ***1-El Günye li-Talibi Tarikil Hak, 2-El Fethur Rabbani ,3-Futuhul Gayb, 4-El Füyuzatur Rabbaniyye fi Evradil Kadiriyye, 5-Mektubat, 6-Cilalül***

Hatır min Kelami Şeyh Abdulkadir, 7-Sırrul Esrar ve Mazharul Envar, 8-Ed Delail, 9-Es Siracul Vehhac fi Leyletil Mirac, 10-Akidetul Bâzil Eşhe, 11-Tefsirül-Kur'an .(İslam Ansk. C.1 sh.236. İslamiyetin Getirdiği Tasavvuf, Ömer Rıza Doğrul, sh.113)

AHMED RIFAİ(R.A)

(D.H.512 Receb 1118-BağdatV. H. H.578 Cemâzil-evvel M.1182-Bağdat)

Evliyânın büyüklerinden. Rıfâiyye yolunun reîsidir. İmâm-ı Mûsâ Kâzım'ın evlâdından olup seyyiddir. Bu îtibârla Peygamber (s.a.v)Efendimizin soyundandır. Babası Seyyid Ali, annesi Fatma el Ensari dir. Benî-Rıfâe kabîlesinden olması sebebiyle Rıfâî denildi. Anne tarafından da, Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye (r.a) dayanır. Bunun için kendisine Zül-Alemeyn yâni iki sancak sahibi künyesi verilmiştir. Ebü'l-Abbâs da denir. Babası Irak'a gelerek, Basra civarında Arz-ul Betâih'deki Ümm-i Ubeyde mevkiine yerleşmişti. Seyyid Ahmed Rıfâî, 1118 (H.512) senesinin Receb ayında bir Perşembe günü Irak'ın güneyindedek Bataih bölgesinde Ümmüabide köyünde doğdu. 1182 (H.578) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmiikisinde, Perşembe günü ikindi vaktinde, altmış altı yaşında iken vefât etti.

Dedesi Seyyid Yahya, Abbasi halifesi tarafından Basra'da bulunan Şiiler veSünniler arasındaki kavgalara son vermek üzere görev verilmiş o da bugorevi en iyi şekilde yerine getirerek Basra, Vasıt ve Bataih bölgelerindehuzuru sağlamayı başarmıştı.

Ahmed Rıfâî(k.s) hazretlerinin dayısı, büyük âlim Mansur (r.aleyh) şöyle anlattı: "Bir gün manevî âlemde Peygamber(s.a.v) efendimizi gördüm. Bana; "Ey Mensur! Kız kardeşinin kırk gün sonra Ahmed isminde bir çocuğu olacak. Onu Aliyy-ül-Kârî Vâsıtî'nin terbiyesine teslim et. Bu zât, Allah indinde azîzdir, sakın ihmâl etmeyiniz" buyurdular. Tam kırk gün sonra Ahmed dünyâyı teşrif etti."

Ahmed Rıfâî (k.s) yedi yaşında iken babası vefât etti. Onu, dayısı Mensur Betaihî, husûsî bir ihtimam ile büyüttü, ilim öğretti. Önce Kur'ân-ı Kerîmi ezberledi. Kur'ân-ı kerîm hocası Abdülmelik Harnûtî'dir. Ahmed Rıfâî (k.s) anlattı: "Henüz yedi yaşında idim. Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına ait bilgilerde mârifet sahibi olan hocam Abdülmelik Harnûtî'yi ziyârete gittim. Bana şöyle nasîhat etti: "***Ey Ahmed! Sana diyeceğim şeyleri hafızanda tut, ezberle ve hiç unutma!" Ben de; "Peki efendim" dedim. Buyurdu ki: "Başkalarına iltifat edip gezen, hedefine varamaz ve hakîkate kavuşamaz. Şüpheden kurtulamıyanın, dünyevî düşüncenin, nefsî arzularının peşinde koşanın; Felaha, hidâyete kavuşması mümkün değildir. Bir kimse, kendi kusur ve noksanını bilmiyorsa, bütün zamanı noksan geçer." Bu kıymetli sözleri hemen ezberledim. Bir yıl bu sözlere göre amel ettim. Bir yılsonunda yine nasîhat istediğimde; "Hakîkî âlimleri, evliyâyı tanıyamamak çok kötüdür. Tabîbin hasta olması ne fenâ, akıllı kimsenin câhil kalması ne kötüdür"*** buyurdular.

Ahmed Rıfâî (k.s) çocukken bir velîler topluluğunun yanından geçiyordu. Hepsi, kendisine bakıyorlardı. Birisi "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah, bu mübarek ağaç (çocuk) büyümeye başladı" dedi. İkincisi; "Biraz sonra dallanır", üçüncüsü; "Kısa zamanda gölgesi etrafa yayılır", dördüncüsü; "Çok geçmeden meyve verir ve ay gibi etrafa ışıklarını salar", beşincisi; "Yakında, insanlar onun kerâmetlerini, fevkalâde hâllerini görürler", altıncısı; "Pek kısa zamanda şânı yücelir", yedincisi; "Onun talebeleri pek fazla olur" diye söyleştiler.

Ahmed Rıfâî'yi (k.s) dayısı, bir müddet sonra, büyük âlimlerden ilim öğrenmek üzere Vâsıt şehrine gönderdi. Vâsıt'a göndermesinin sebebi, rüyada Peygamberimiz(s.a.v)in emr-i şerîfleri idi. İslâm âlimleri umumiyetle Vâsıt'a gelir, talebelere ders verirlerdi. O zaman büyük âlim Aliyy-ül-Kârî Vâsıtî(k.s) hazretleri ve Ebû Bekr el-Ensârî el-Vâsıtî(k.s) hazretleri de, Vâsıt'ta bulunuyordu. Bunlar, Ahmed Rıfâî'yi (k.s) öyle yetiştirdiler ki, tasavvufta zamanının bir tanesi oldu. Aliyy-ül-Kârî, 1182 (H.578)'de vefât etti. 1607 (H.1016)'da vefât eden Aliyy-ül-Kârî başkadır ki, bu, hakîkî Ehl-i sünnet âlimlerine dil uzatmıştır. Ahmed Rıfâî(k.s), Aliyy-ül-Kârî ve Ebû İshak Şîrâzî hazretlerinden bütün ilimleri öğrendi. Büyük bir fıkıh, hadîs, tefsîr âlimi oldu. Tasavvufta emsaline az rastlanacak

büyük vilâyet derecelerine kavuştu. Allah'ü Teâlânın emirlerini harfiyyen yapar, yasaklarından titizlikle kaçardı. Bildikleriyle amel eder ve başkalarına da tavsiyede bulunurdu.

Şâfiî mezhebine mensup olan Rifâî(k.s)Hazretlerinin tarikatı vefatından sonra daha çok Ortadoğu, Anadolu ve Balkanlar'da yayılmıştır. *Seyahatnâme*'de Rifâiyye kültürü ile ilgili olarak verilen bilgiler daha çok Suriye, Filistin ve Mısır kaynaklıdır.

Ahmed Rıfâî(k.s)hazretlerinin, namaz kılarken benzi sararır, kendinden geçerdi. Gönlünde hissettiklerini, zahirinden tâkib etmek mümkündü. Fakat heybetinden kimse cesaret edip soramazdı. Bir gün; "Namaza kalktığım zaman, sanki Allahü teâlâ bana Kahhâr sıfatıyla tecellî edecek diye korkuyorum" buyurdu.

Seyyid Ahmed Rıfâî (k.s); alçak gönüllü olup meclislerde baş köşeye geçmezdi. Dâima az konuşur ve; "Sükûtla emr olundum" derdi. Konuştuğunda kalpleri harekete getirir, sohbetine doyulmazdı. Konuşmasını uzaktakiler, hattâ sağırlar bile duyardı. Yemeği soğutarak yerdi. Kendisine âid olan misafir konağı, her gün dolup taşar, günde iki öğün yemek çıkardı. Yolda her rastladığı kimseye, hattâ çocuklara bile selâm verirdi, Hâsta ziyâretine önem verir, ihtiyarlara, âmâlara ve sıkıntıda olanlara yardımcı olurdu. Peygamber efendimizin; "Kim saçı-sakalı ağarmış müslüman bir kimseye ikram ederse, Allah da ona ihtiyarladığında hürmet ve ikramda bulunacak kimseleri vazifelendirir, ona ikrâm ederler" hadîs-i şerîfinde bildirildiği gibi hareket etmeyi düstûr edinmişti.

Ahmed-er Rufai, Şeyh Aliyyul Vasıti(k.s)'dan hem icazet aldı,hem de hırka giydi. Vasıti Onun icin : "Herkes üstadıyla, ben ise talebem Rufai ile iftihar ederim" demiştir.

İlk eşi Hatice binti Ebi Bekir el Vasıt- en Neccavi'den Fatıma ve Zeynep adlı iki kızı olmuş, eşinin vefatından sonra evlendiği ikinci eşi Rabia'dan sonra Salih isminde bir oğlu olmuş ve küçük yaşta vefat etmiştir. Nesli iki kızı ile devam etmiştir. Fatıma'dan İbrahim Azeb ve Ahmed-el Ahdar adlı devrinde meşhur olan iki Sufi, Zeyneb'den ise ikisi kız, altısı,Erkek torunları olmuştur. Bunlardan İzzeddin AHMED Sayyad (574-670)Rufaiye'nin Sayyadiye kolunun kurucusu olup, Rufai Tarikatının İslam âlemine yayılmasında tesiri olmuştur.

Ahmed-er Rufai (k.s)Hazretleri, çok farklı özelliklere sahipti. Peygamber(s.a.v) Efendimize çok yakın idi. Ona her şeyi ile tutkundu.

Cenab-ı Hakk, yaradılışında onunla kader birliği içinde yaratmış, bir takım hikmetlerle onun isminin musemması kılmıştır. Dünyaya gelmeden annesi ve dayısı Mansur el-Bataihi'ye rüyalarında isminin Ahmed olması mujdelenmiş ve emredilmiştir. Küçük yaşta Peygamber(s.a.v) Efendimiz gibi yetim kalmıştır. Nesli kız evlatları ile devam etmiş, erkek evladını küçük yaşta kaybetmiştir. Hayatında kendisine hakaret edilmiş, eziyet görmüş, O ise **Peygamber(s.a.v)** Efendimiz gibi sabırla, dua ile mukabelede bulunmuş, hasımlarına karşı tevazu göstermiştir.

Ahmed-er Rufai Hazretleri, Mecal bin Yunus ve Abdul Mu'min adında ikimuridi ile sahrada geziyorlardı. Birbirlerine olan sevgi ve muhabbetleri pekziyade idi. Onların bu yakınlığı ve duydukları manevi haz, her ikisini desarhoş etmişti. Bu durum onları zaman zaman kendilerinden geçiriyordu..Cezbeye tutuluyorlardı. Hatta muritlerden biri;-Sana bu kadar zamandır Ahmed-er Rufai (k.s)Hazretleri'nin yakınlığından ne erişti? Diye sordu.

O'da: Ne dilersem kabul edilme lütfu.

Öyleise: Dile bakalım Allah (c.c) lütfedecek mi?

O'da: Ya Rabbi ateşten azad olduğuma dair şu aciz kuluna bir ferman göster. Diye niyaz etti. Allah (c.c)sonsuz kerem sahibidir. Fazlına nihayet yoktur. Ve iki muridinönüne sağa sola yalpa yaparak bir kâğıt düştü. Kâğıda baktılar, Kâğıt bembeyazdı. Üzerinde hiçbir yazı yoktu. Alıp Seyyide götürdüler. Vehiçbir şey söylemediler. Seyyid bu bembeyaz kâğıda baktı ve hemen şükürsecdesine kapandı. Secdeden başını kaldırınca: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun ki bağlılarımın cehennemdenkurtuluşunu bana dünyada gösteriyor." Buyurmuş. " Bunun üzerinde yazıbulunmayan beyaz kâğıt " diyen oradakilere: "Evlatlarım kudret eli siyahla yazmaz, bu nurla yazılmıştır." Cevabınıvermiştir.

Seyyid Ahmet Rufai(k.s); orta boylu, nuryüzlü ve buğday benizli idi. Saçları siyah, sakalı seyrek, alnı açık ve genişidi. Gözlerine sürme çeker, devamlı tebessum eder halde bulunurdu. Öylegüzel konuşurdu ki, kalpleri harekete geçirir, sohbetine doyum olmazdı. Hatta bir keresinde cemaate vaaz-u nasihat ediyordu. Cemaatte bulunanâlimlerin Ahmet Rufai Hazretlerine çok fazla soru sorduğunu goren EbuZekeriyya (k.s.) onlara mudahale etti. Bunun uzerine Ahmet Rufai (k.s)tebessum edip, "Ey Ebu Zekeriyya! Bu dunya fanidir.

Bırakınız ben hayattaiken sorsunlar." buyurdular. "Bu dünya fanidir" buyurduğunda, cemaatfevkalade heycana kapıldı, içlerinden beşkişi orada vefat etti. Orada hazırbulunanlar içinden, ibadetlerini tam olarak yapamayan binlerce kişi tövbeedip doğru yola geldi.

Bir gün Ahmed Rıfâî'nin (r.aleyh) paltosunun eteğinde, evin kedisi gelip uyudu. Namaz vakti geldiğinde kediyi uyandırmağa kıyamadı. Bir müddet onu şefkatle seyretti. Uyanmayacağını anlayınca, kedinin yattığı yeri kesti. O haliyle kalkıp namaza gitti. Geldiğinde kedi uyanıp oradan gitmişti. Kesik parçayı paltosuna tekrar dikti. Öyle ki, kesildiği yer hiç belli değildi.

Ahmed Rıfâî hazretleri, bir gün etrafına toplanan yakınlarına; "İçinizde, benim bir ayıbımı, kusurumu görüp de söylemeyen var mıdır? Varsa lütfen söyleyiniz" buyurdular. Oradakilerden biri; "Efendim, ben sizde bir kusur görüyorum" dedi. Bunu işiten Seyyid hazretleri hiç üzülmedi, söyleyeni kınamadı ve; "Ey kardeşim! Lütfen kusurumu söyleyiniz" buyurdu. O kimse; "Bizim gibi size lâyık olmayan kimseleri huzurunuza kabul buyurmanızdır" deyince, başta Ahmed Rıfâî (r.aleyh) olmak üzere oradakiler ağlamaya başladılar. Bir ara Ahmed Rıfâî; "Hepinizden daha aşağı olduğumu biliyorum ve sizlerin hizmetçinizim" buyurarak, onları tesellî edip, tevâzû gösterdiler.

İbrâhim Bestî isminde bir kimse, Ahmed Rıfâî hazretlerini hiç sevmezdi. Hakkında uygun olmayan çirkin şeyler söylerdi. Bir gün hakaret dolu bir mektup yazıp, gönderdi. Ahmed Rıfâî (r.aleyh) getiren kimseye mektubu sesli okumasını söyledi. O kimse, her türlü iftiranın bulunduğu bu mektubu okuyunca, Seyyid hazretleri, sükûnetle dinlediler ve "Doğru söylemiş. Eğer Allahü teâlânın indinde şüpheli bir durumum yoksa insanların bana ettiği iftiralara hiç aldırış etmem" buyurdular ve mektubuna cevap olarak şunları yazdırdılar: "Muhterem İbrâhim Bestî hazretleri, Allahü teâlâ beni dilediği gibi ve istediği yerde yarattı. Sizin doğruluğunuza güveniyorum. Hayır, duâlarınızdan beni mahrum bırakmamanızı ve haklarınızı helâl etmenizi yüksek zâtınızdan istirham ediyorum." Bu tevazu dolu mektubu alan İbrâhim Bestî çok şaşırdı. Yüzünü yerlere sürüp dışarı çıktı ve kendisinden hiç haber alınamadı.

Fıkıh âlimlerinden Yûsuf Ebû Zekeriyyâ (r.aleyh), Ahmed Rıfâî hazretlerini ziyâret için Ümm-i Ubeyde kasabasına gitti. Burada

gördüklerini şöyle anlattı: "Seyyid Rıfâî hazretleri binlerce kişiye câmide vâz ü nasîhat veriyordu. Nasîhat ederken, cemâatteki âlimler, kendisine anlaşılması ve cevaplandırılması güç suâller sordular. Seyyid hazretleri her sorunun cevâbını ânında ve en ince teferruatına kadar açıklıyordu. Bütün sorulara cevap verdi. Dayanamadım, suâl soranlara: "Yeter artık. Ne kadar sorarsanız sorunuz, hepsine cevap verileceğini anlamadınız mı?" dedim. Bu sözüm üzerine Seyyid Ahmed Rıfâî (r.aleyh) tebessüm edip; "Ey Ebû Zekeriyyâ! Dünyâ fânîdir. Bırakınız ben hayatta iken sorsunlar" buyurdular. "Bu dünyâ fânîdir" buyurduğunda, binlerce cemâat fevkalâde heyecana kapıldı, içlerinden beş kişi orada vefât etti. Orada hazır bulunanlardan ibâdetlerini tam yapmayan bir çok kimse tövbe edip doğru yola geldi."

Ahmed Rıfâî hazretleri, bir gün nasîhat ederken şöyle buyurdular: "Allah'ü Teâlâ, bir kimseyi evliyâlık makamlarına çıkarmak dilerse, önce ona kendi nefsini terbiye etme vazifesini verir. Eğer nefsini terbiye etmeyi başarır, doğru yola kavuşursa, ona başka bir vazife verir. Bu defâ çoluk-çocuğunu doğru yola getirme, terbiye etme vazifesini verir. O da onlara iyilik eder, iyi geçinirse, bu seferde komşularını ve o mahallede bulunanları doğru olan hak yola getirme vazifesini verir. Şayet onlara da iyilik eder, yardımcı olur, iyi geçinirse, vazifesi yine değiştirilir. Bulunduğu bölgenin idaresi kendisine verilir. Onlarla da iyi geçinirse, bu defâ memleketinin idaresi kendisine verilir. Bunu da başarır, dînin emirlerini yapar, yasaklarından şiddetle kaçınır, Allah'ü Teâlâyı unutmaz ise, mevkîi biraz daha yükseltilir. Bu defa, yer ile gök arasındakilerin idaresi kendisine verilir. Buradaki varlıkların sayısını ancak Allah'ü Teâlâ bilir. Bütün bunlar, birer imtihandır. Hepsinde başarı kazanırsa, yükselmeye başlar. Yüksek makamlara kavuşup Gavslık makamı verilir. (Resûlullah efendimize tam uyan bir kimse, ona uymakla nübüvvet dereçelerini bitirince, İmâmet makamı verilir. Vilâyet-i kübrâ derecelerini bitirene Hilâfet makamı verilir. Zıl derecelerinde imâmmet makamı uygun olan, Kutb-i irşâd makamıdır. Hilâfet makamı uygun olan da, Kutb-i medâr makâmı'dır. Aşağıda bulunan bu iki makam, sanki yukarıda olan o iki makamın zıllı gibidirler. Gavs, kutb-i medardan başkadır (daha üstündür). Kutb, işlerinin birçoğunda Gavs'dan yardım ister, Ebdâlin makamlarına getirilmesinde Gavs'ın

da te'siri vardır. Bu, Allah'ü Teâlânın öyle bir ihsânıdır ki, dilediğine verir. Allah'ü Teâlânın ihsânları pek çoktur.)

Hicri 560 yılında Abbasi halifesi olan el-Mustencid, kendisini Bağdat'adavetinde karşılamak üzere oğlunu vazifelendirmiştir. Sarayda davetlilerarasında devrin ileri gelen şeyhleri- mutasavvıfları da hazır bulundular. Her biri sırayla sohbet eder, soz sırası Ahmed-er Rufai(k.s) Hazretlerine gelincebir konuşma yapmış Halife el Mustencid, Ahmed-er Rufai(k.s)'nin sohbetiniağlayarak dinlemiştir. Daha sonra Seyyid Ahmed-er Rufai(k.s) babasınınBağdad'taki turbesi civarında zikir meclisi tertip ederek, Halife de bizzatbu mecliste bulunmuştur. Kaynaklarda Rufai hazretlerinin, ikinci bir defa daha hacca gittiği, arafattaHızır (a.s) ile karşılaştığı ve Hızır(a.s)'ın kendisine tac ve hırka giydirdiği ifadeedilmektedir.

Ahmed-er Rufai(k.s) Hazretleri, dört büyük kutuptan biridir. Abdulkadir. Geylani (k.s)Hazretlerinden sonra Kutbiyet makamına yukseldiğini kaynaklarbelirtmektedir. Gavsiyet ve Kutbiyet âlemi kendisine bundan önce de birkere daha tevdi edildiği ve onun bu vazifeden af dilediği, bunun uzerineAbdulkadir Geylani'(k.s)ye verildiği, O'nun vefatı üzerine tekrar kendisine tevdiedilince bu vazifeyi kabul ettiği ve onaltı sene birkaç ay bu makamdabulunduğunu ifade etmektedirler. Kendisine Ebul Alemeyn (iki sancaksahibi) künyesinin bu duruma işaret olarak verildiği kaydedilmektedir. Ahmed-er Rufai(k.s) Hazretleri muritlerini şöyle mujdeliyor:" Rabbim bana lutf'u ihsanınla gözlerin göremediği, kulakların işitmediği, beşerin akıl ve hayaline gelmediği, birçok nimetler ihsan etti. O'nunkerem elçisi Rasulullah, (s.a.v.) beni temin edip söz vermiştir kiMuridlerimi, sevenlerimi, zurriyetimi sevenleri, yerinde kaim olanlarıellerinden tutup kaldıracak ve kurtaracak. Bu hal, kıyamete kadar böylesürecek. İşte ruhen biat böyle hâsıl oldu. "Allah (c.c) verdiği sözdendonmez."

TARİKATIN ESASLARI

Ahmed-er Rıfai(k.s)Hazretleri tarafından tesbit edilmiş, Kitap ve Sünnete dayanan, tevazu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı bir tarikattır.

Rufai Hazretleri tarikatın esaslarını şöyle açıklar. "yolumuz üç şey üzerine bina edilmiştir: İstememek, Geri çevirmemek, Mal yığmamak."

"Benim yolum, içinde bidat bulunmayan din, tembellik bulunmayan amel, fesat bulunmayan niyet, yalan bulunmayan doğruluk, riya bulunmayan hal, iddia ve makam isteği düşüncesi bulunmayan makam ve Allah'a tamamen tevekkül etmekten ibarettir."

Samarrai, Rufai tarikatının şu esaslara dayandığını yazar: Allah'ın birliğine iman, Kur'an'ı sorumlulukların kaynağı bilmek. Peygamber Efendimizin sünnetine bağlılık, Sürekli zikir ve iç dünyayı dinlemek Sevgi İlk İslam âlimlerinin çerçeveledikleri inanç sistemine bağlılık, Peygamberimizin Sahabilerine saygı, Kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna iman, Tefekkür Dostlarla açık zikir Hz.Muhammed'in (s.a.v.) ahlakıyla ahlaklanmak, İlim tahsili peşinde olmak, Sürekli Kur'an okumak Şöhretten kaçınmak, Lüzumsuz ve boş konuşmayı terk etmek, Bid'atlardan kaçınmak,

Mustafa Kara ise bu tarikatın esaslarını şöyle açıklar: Allah'ın emrini yerine getirmek, yasaklarından sakınmak Şeriat ve tarikata ters düşen şeylerden sakınmak. Dininde ve ahdinde sağlam durmak. İlim öğrenmek ve uygulamak. Kişilerin ayıp ve kusurlarını araştırmamak. Muhtaç olanlara insaf ve merhamet etmek. Yaramaz ve çirkin huyları terk etmek. Şeyhin öğütlerini kabul etmek.

Rıfaiyyede şeyhe intisab müridle mürşid arasında bir anlaşma ve sözleşme(biad ve mübayaa)olarak kabul edilmekte ve bir merasimle gerçekleştirilmektedir. Tarikata giren salikten evvela şeriatın emir ve yasaklarını öğrenerek yerine getirmesi, sonra farzlarla birlikte çokça nafile ibadetlerle meşgul olması istenir. Salik için şeriat edeplerinden tercih edilen öncelikle sohbettir. Yani mürid mürşidin sözlerini dikkatle dinlemeli, onun hal ve hareketlerine dikkat etmeli, davranışlarını ona göre düzenlemelidir. Şeyh ile sohbet ve beraberlik müridin kötü huylarını güzel huylara dönüştürmesine yardımcı olur.Seyrü sülukun başlangıcı Hakk'a yönelip kalp huzurunu elde etmektir.Bu huzura mürşidin talimatına göre çokça salatu selam getirmekle ulaşılır.Salatü selam vesilesiyle aradaki perdeler kalkmakta ve salik Resul-i Ekrem(s.a.v)den zat nurlarını görebilmektedir.Buna göre Hakk'ın huzuruna vasıl olmada

Resulullah(s.a.v)bir kapı mesabesindedir.Salatu selam her namazdan sonra mürşidin belirleyeceği sayıda okunan beş şekli olmakla birlikte ümmi müridler için,Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin ve ala alihi ve sahbihi ve sellim. Okunması yeterli görülmüştür. Müridler,tek başlarına yaptıkları bütün zikirleri kendi işitecekleri kadar yüksek sesle(cehri)yaparlar.Toplu zikir hem oturarak(kuudi)hem ayakta (kıyami)yapılır.Zikir meclislerinde genellikle Ahmed er Rifai(k.s)nin tertip ettiği evrad ve ahzabdan bir bölümü(8.hzip)okunmaktadır.Ayrıca bazı gün ve gecelerde zikir sırasında "burhan"denilenkerametlerin izharıda söz konusudur.İsmi celal zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyh kılıç,şiş,tığ,topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak,karın,gırtlak,gözçukuru ucu gbi vücudun değişik yerlerine saplar.Dervişler vucutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler.Bunun yanı sıra şeyh yassı bir kaşık biçimindeki"gül"denilen,ateşte akkor haline getirilmişl demiri yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlere temas ettirir.Bu tip gösterler arasında ateşe girme,zehir içme,vahşi hayvanlarla oynama,ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da zikredilebilir.Bu gösterilerle Allah dilemedikçe ateşin yakmasının,yırtıcı hayvanların zarar vermesinin,kesici aletleri kesmesinin,mümkün olmayacağını deliliyle isbatlanmak istenmekte,ayrıca bu yolla inkarcıların hidayete ermesi hedeflenmektedir. ***(el Burhanül-müeyyed sh.62-63,88.el Mecalisüs seniyye sh.17-18)***

Ahmed er Rifai(k.s)Hazretleri velayet yolunda olan insanlarda bu hallerin meydana gelmesi mümkün olmakla birlikte bunlar o aşamada kemal alameti olmadığında önemsenmemelidir. Der.

Mürşidin müride verdiği ilk zikir, "Lailahe illallah" zikridir. Sonraları Rahman, Rahim, Vehhab, Kuddüs, Hakk, Halim, Hannan, Hayy, Hafız, Hamid isimleri verilir.

Ahlakı güzelleştirmek gayesiyle biri hilafet, diğeri de muharremiyye olmak üzere iki çeşit halvete girilir. Bu halvette mürid oruç tutar. Rufailer siyah sarık sararlar.

Rıfaiyye tarikatında riyazet halvet müridin mertebesine göre değişiklik gösterir. Dokuz çeşit riyazetin dördü salikin

çavuşluk mertebesine, beşi de nakiplik mertebesine gelmesinden sonra uygulanır.

Tarikatta sünnet olduğu kabul edilen siyah tac tercih edilmiş, kendisine has şekil ve nitelikte bayrak(âlem)ve sancak, nefse karşı yapılan büyük cihad ordusunda saf tutup sebat etmenin sembolleri olarak kabul edilir. Cuma günü yapılan zikir merasimlerinde def ve nevbet vurmak adet haline gelmiştir. ***(Diy. VakfiİsI. Ans. C.35.sh.101)***

TARİKATIN ÖZELLİKLERİ

Seyyid Ahmed el Kebir-i Rufai hazretleri eserlerinin birçok yerlerinde; Bir tarikatın önderinin fikirlerinin ve yaşantısının, onun hulefasında ve tabilerinde görüldüğünü vurgulamışlardır ve devamla; Hallac-ı Mansur'un tabilerinde Vahdet-i Vücud üzere konuşmaların olduğu ve sair meşayihin etbaında da Pirlerinin özelliklerinin gözüktüğünü söylemişlerdir.

Hazret kendisine bizzat Resul-ü Zişanı ve sünnetini rehber tuttuğundan, tabilerinde de Sünnet-i seniyye ye sımsıkı bir temessük göze çarpar.

Rufai hazretlerinin yolu bilindiği gibi Cehri, yani sesli zikri benimseyen bir tarikattır. Tarikatında Ehl-i Beyte, Sahabe-i Kirama, On iki imamlara, Fukahaya, Fukaraya, Ulemaya son derece bağlılık vardır.

Rufai tarikatında gerek zikir sırasında gerekse zikir haricinde adabın çok büyük ehemmiyeti vardır. Cezbe bu tarikatta sülükten sonra geldiğinden zikir sırasında dervişlerde adaba aykırı olarak bağırmalar çağırmalar gözükmez.

Zikir büyük bir nizam ve intizam içinde ahenkli bir şekilde sürer. Zikirler toplu olarak haftada bir veya iki kez Cuma veya Pazartesi geceleri tercih edilerek yapılır.

Sohbet meclisine girerken kapıya gelince sağ el kalpte, sol el belde çapraz bir biçimde bağlı olarak ve sağ ayağın başparmağı sol ayağın üzerine basar vaziyette hafifçe eğilerek HUU! Diye selam verilir, Şeyh efendi ise; Eyvallah der, içeriye girecek kimse; İllallah der, tekrar şeyh efendi; Muhammeden resulullah der. İhvan ise hep birden Sallallahu aleyhi ve selem derler ve o kimse içeriye girip kendisine gösterilen yere oturur.

ZİKİR ve İCRA ŞEKLİ;

Tarikat-ı Rufaiyyede zikrullah icrasından önce Resul-ü Ekrem, Cem-i Enbiya, Sahebe, Tabiin, Meşayıhin ve Ulemanın isimleri tek tek yâd edilerek ruhu şeriflerine hediyeler gönderilir.

Daha sonra istiğfar-ı Şerifeler okunup, Tarikatın seçmiş olduğu Salavat-ı Şerifeler toplu olarak icra edildikten sonra Erkan Zikri olarak bilinen Esma-i Seb'a oturarak ve ayakta olmak üzere yapılır. Zikrullah sırasında güzel sesli kimseler tarafından ilahiler ve naatlar okunur, bunların okunması zikre ayrı bir ahenk verir. Zikrin hitamında ise yine Tarikatın Hatmi olarak adlandırılan esmalar hep birlikte icra edilir.

Bazı günlerde ise Rufai Hatmi olarak bilinen sureler ve dualar Şeyh Efendi tarafından aşikâre, dervişan tarafından ise alçak bir sesle okunur.

ŞİŞ BATIRMA, KILIÇLA KESME ÂDETİ

Ahmed er-Rufai Hazretleri, peygamberimizin mübarek elini öpünce, müridleri de bu nimetten istifade etmek istemişler, ancak bu durum gerçekleşmeyince üzülmüşler ve ellerine geçirdikleri tahta parçası, bıçak ve demirle vücutlarına vurmaya başlamışlar. Bir kısmı da ateşle vücudunu dağlamaya çalışmış. Şeyh çadıra girince bu durumu görünce hayret etmiş. Bunun üzerine şöyle dua etmiş, " Ya Rab, tarikatıma girenlere, bu sırrı bahşeyle!". Ve bu hal tarikat mensublarında baki kalmıştır. Buna "Bürhan" denilir. ***(Tarikatlar 1- İsmail Mutlu)***

RUFAİ TARİKATI GİYİSİLERİ;

Tac; Şeyhlerin giydiği 12 dilimli, etrafında siyah sarık sarılı olan kavuk.

Tennure; Şeyhlerin ve Dergâh imamlarının namaz kılarken giydiği omuzu dar, altı geniş olan uzun kollu yeşil bir cübbe.

Haydariye; Dervişlerin giydiği yeşil renkli, kolsuz, düğmesiz, cepsiz ve omuz uçlarında oval kumaş parçalarının dikili olduğu bir yelek.

Sarık; Şeyh efendinin ve dervişanın takkelerinin etrafına sarmış oldukları siyah renkli kumaş. Bu kumaşın boyu 2,5-3 metre civarındadır. Şeyhler Seyyid veya Şerif iseler bazen devamlı surette bazense Kandil ve Mübarek gecelerde yeşil Sarıkta sararlar...

Tarikatın aslı Allah'ın(cc) kitab'ına ittibâ, Rasûlullah'm(s.a.v) Sünnet'ine temessük, nefsin hevâ ve arzularından uzaklaşma, bid'atlerden sakınma, emirlere v e nehiylere karşı sabırdır.

Kim ki hallerini, sözlerini, fiillerini her vakitte Şeriatın, Kitabın ve Sünnetin öIçüsü ile ölçmüyor, tartmıyor ve onu ölçü kabul etmiyorsa ona ittibâ edilmez. O bizim tarikatımızın rehberlerinden ve tarikatımızın mücazlarından değildir.

Bu Tarîkatın gerçek erleri, bid'atten aslandan kaçar gibi kaçarlar. Cüzzam ve vebadan uzaklaşır gibi uzaklaşırlar. Her hallerinde sıdk ve safâ vardır.

Bütün hallerinde ve sözlerinde Kitab'a bağlılık ve Sünnete ittibâ vardır. Bütün tavırlarında Allah'a karşı miskinlik, boynu büküklük görülür.

Karşısındakini kendinden üstün görme, itirazcı olmama, inkârcı olmama, sıdka ve doğruluğa muhalif fiillerden uzak durma vardır.

Öyle ise; müridin bu yoldaki ilk adımı, sıdk ve samimiyet olmalıdır. i'tikadı sahih, Rabbine karşı mütevazı', Rabbine karşı saf, şahsi ve nefsi zanlardan uzak, sapıklık ve bid'atlerden arınmış bir hal iktiza eder.

Bir kimse bu Tarîkat'ın mürşidliğini, şeyhliğini çavuşluğunu, nakipliğini, dervişliğini iddia ediyor ve elinden bu tarîkat'a mahsus olan harikulade haller (Şiş, yılan, ateş, akrep) zuhur ediyor da bu vasıflarla muttasıf değil ise bilin ki o,şeytanın yardımı ile istidraç yapmaktadır. O bizden değildir. Biz de ondan değiliz..."

Tarikatın Devam eden Kolları:

1-En yaygın kolu Sayyadiyye.2-Haririyye.3-Keyyaliyye.4-İmadiyye.5-Cendeliyye.6-Diriniyye.7-Ataiyye.8-Katnaniyye.9-Nuriyye.10-İzziyye.11-Cebertiyye.12-Fenariyye.13-İseviyye.14-Şa'raniyye.15-Burhaniyye.17-Cemiliyye.18-Sebsebiyye.19-Aclaniyye.20-Mahmudiyye.21-Ulvaniyye.22-Marufiyye.23-Vasıtiyye.

SİLSİLESİ

Önce Ebül Fazl Ali el- Vasıti(k.s)den, daha sonra dayısı Mansur el Bataihi(k.s)den hilafet almış, Hz.Ali(r.a)ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır.

1-Ebul Fazl b.Kamih el Vasıti(k.s)
2-Gulam b.Türkan(k.s)
3-Ebu Ali er Rüzbari(k.s),
4-Ali el Acemi(k.s),
5-Ebu Bekir eş Şibli(k.s),
6-Hz.Ali(r.a)
Diğer silsile:
1-Ebu Mansur et Tayyib(k.s),
2-Ebu Said en Neccar(k.s),
3-Ebu Ali el Karmezi(k.s),
4-Ebu'l-kasım es-Sendusi(k.s),5-Ebu Muhammed Ruveym el-Bağdadi(k.s),
5-Cüneydi Bağdadi(k.s),
6-Hz.Ali(r.a),Diy.*(Vakf.İsl.Ans.c.35 sh.99)*

VEFATI

Ahmed-er Rufai Hazretleri, Hicri (578), Miladi (23 Ağustos 1182) tarihinde şiddetli bir ishal hastalığı sonunda vefat etmistir. Vefatından once ; "Beni dilenci keşkülü yerine koymayın, tekkemi bugün harem, öldükten sonra mezar etmeyin. Ben Hakk Teâlâ'dan tek olarak yaşamayı diledim. O beni toplum içinde yaşattı. Öldükten sonra belki o muradıma erişirim. Toprak üstünde her ne varsa eninde sonunda yine toprak olacaktır." Bu sözü ile Keramet buyurmuşlardır. Türbe-i Saadetleri yanında kimse yoktur. Kırın ortasında tenha bir yerde Bağdad'ın güneyinde Vasıt yakınlarında bulunmaktadır.

Ahmed-er Rufai Hazretleri, cok farklı ozelliklere sahipti. Peygamber Efendimize cok yakın idi. Ona her seyi ile tutkundu. Cenab-ı Hakk, yaradılısında onunla kader birliği icinde yaratmıs, bir takım hikmetlerle onun isminin musemması kılmıştır. Dunyaya gelmeden annesi Ve dayısı Mansur el-Bataihi'ye ruyalarında isminin Ahmed olması mujdelenmiş ve emredilmistir. Kucuk yasta Peygamber Efendimiz gibi yetim kalmıştır. Nesli kız evlatları ile devam etmiş, erkek evladını kucuk yaşta kaybetmiştir. Hayatında kendisine hakaret edilmiş, eziyet görmüş, O ise **Peygamber(s.a.v)** Efendimiz gibi sabırla, dua ile mukabelede bulunmuş, hasımlarına karşı tevazu göstermiştir.

Vefât etmeden önce Kelime-i şehâdet getirdi ve; "Dünyâda âhıret için çalışıp yorulan, pişman olmaz, rahata kavuşur. Her hayr

işleyenin ameli kendisine sunulacaktır. Her şer, kötü iş yapanın da ameli, kıyamet gününde önüne çıkacaktır" buyurdu. Vefâtında o kadar insan toplandı ki, meydanları mahşerî bir kalabalık dolduruyordu. Binlerce insan, mübarek cenazesini taşımak için gayret gösterdiler. Defalarca cenaze namazı kılındı. Dedesinin türbesine defnedildi. Mübarek kabr-i şerîfleri, her zaman ziyâretçilerle dolup taşmakta, ziyâret edenler, rûhâniyyetinden istifâde etmektedirler.

ESERLERİ

1-el-Hikemü'r Rufaiyye.2-en-Nizamü'l-Has li-Ehli'l-İhtisas.3-Hadis-i Erbain Şerhi.4-el-Burhanü'l-Müeyyed.5-el-Mecalisü's-Seniyye.6-el-Eş'ar.7-el-Ahzab ve'l-Evrad.8-Mecalis-i Ahmediyye.9-Kitabü'l Hikem.10-Ahzabu'r Rufaiyye.11-es-Sıratu'l-Müstakim.12-er-Rivaye.13-et-Tarikİlallah.14-el-Akaidü'r-Rufaiyye.15-Şerhü Tenbih.16-Tefsirü Sureti'l Kadir.17-Rahiku'l Kevser.18-Bahçe fi'l Fıkh

Seyyid hazretlerinin hayâtı hep dîne hizmet ile geçti. Bid'at sahiplerine nasîhat eder, gittikleri yolun bozukluğunu bildirir, kurtuluşlarına vesîle olurdu. İnsanların hidâyete kavuşmaları için pek çok eser yazdı. Bürhan-ı müeyyed, Şerhüt-tenbîh, Hikem-i Rıfâiyye, Nizâm-ül-hasl li ehl-il ihtisas ve Akâid-i Rıfâiyye eserlerinden bâzılarıdır.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin tefsîr ettiği kırk adet hadîs-i şerîf, bir kitap hâline getirilmiş ve Hâletü Ehl-il-Hakîkat ismi verilmiştir. Bu eserde Ahmed Rıfâî hazretleri, hadîs-i şerîfleri menkıbelerle îzâh etmiştir.

Seyyid Ahmed Rıfâî (k.s)Hazretleri, Burhân-ül-müeyyed isimli kitabında, Ashâb-ı kirâmı anlatırken buyuruyor ki: "Peygamber(s.a.v) Efendimizin mübarek sohbetleriyle şereflenen Ashâb-ı kirâmın (r.anhüm), en faziletlisi sıddîk-ı ekber, Hz. Ebü Bekr(r.a)'dir. Sonra fârûk-i a'zam, Hz.Ömer(r.a)'dir. Sonra Hz.Osman(r.a) ve Hz. Ali(r.a)'dir.Ashâb-ı kirâmın hepsi hidâyet üzeredirler. Peygamber(s.a.v) efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde; "Benim eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet üzere olursunuz" buyurdu. Eshâb-ı kirâmı çok sevmeli, onlara karşı dili muhafaza etmeli, şanlarına uymayan sözleri asla söylememelidir. Onları, lâyık oldukları şekilde medhetmeli, yüksek ahlâkları ile ahlâklanmalıdır.

Peygamber(s.a.v) Efendimizin Ehl-i beytinin (mübarek hanımları, Hz. Ali(r.a), Hz. Fâtıma(r.a), Hz Hasan(r.a) ve Hz.Hüseyn (r.anhüm) ve onların çocukları, torunları) sevgisiyle kalbi doldurmalı, nûrlandırmalıdır. Onları sevmek, îmânla ölmeye sebeptir. Allah'ü Teâlâyı sevenler, Habîbini de severler. Peygamber(s.a.v) Efendimize muhabbet edenlerin, O'nun Ehl-i beytini de sevmeleri lâzımdır. Çünkü "Kişi, sevdiği ile beraberdir" hadîs-i şerîfine göre, Ehl-i beyt, Peygamberimizle beraber olacaklardır. Onları sevenler, onları, kendi nefsine tercih etmelidir. Onların önüne geçmemelidir.

Evliyâya hürmeti anlatırken buyurdu ki: "Allah'ü Teâlânın evliyâ kullarının üstünlüğünü kabul etmeli ve onlara çok hürmet göstermelidir. Çünkü onlara, kıyamet gününde korku ve hüzün yoktur. Velî olan kimse, Cenâb-ı Hakk'a pek fazla muhabbet besler, îmânları kemâl mertebesindedir ve takva üzeredirler. Allah'ü teâlâ, evliyâsına zorluk göstermez. Hadîs-i kudsîde; "Evliyâ kullarımdan birine eziyet eden, bana harb ilân etmiş olur" buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hak, evliyâ kullarını korur, onlara eziyet edenlerden intikam alır. Onları sevenleri ise muhafaza eder, korur. Evliyâ ile beraber olmalı, onları sevmelidir. Onlar hakkında kötü söz sarfetmemeli, sû-i zan etmeyip hüsn-i zan içinde bulunmalıdır."

Ahmed Rıfâî(k.s) Hazretlerinin edeb ve hikmet dolu sözlerinden bâzıları şunlardır:

"Herkes bilir ki, dünyâ hayâldir ve dünyâda ne varsa hepsi yok olmağa mahkûmdur. Şeytanın vesveselerine aldanmamalı, kötülerin dostluğundan şiddetle kaçınmalı, onlarla sohbet etmemelidir. Yoksa sonu dünyâda pişmanlık, âhırette ise üzüntü ve hasrettir. O hâlde bu kötü akıbetten sakınmalıdır. Çünkü orada pişman olmak fayda vermez; mazeret ve behâne de kabul edilmez."

"İnsan kabrinde emelleriyle başbaşa kalır. Onun için dünyâda, hayırlı işler, âhırette fayda sağlayacak ameller yapmalıdır. Günahlardan sakınmalı, dînin yayılması için gayret etmelidir. Bütün işlerini iyi niyetlerle yapmalıdır. Helâl rızık kazanmalıdır. Fakirlere yardımcı olmalı, akrabaların ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Yumuşak sözlü olmalı, herkesin anlayacağı şekilde konuşmalıdır. İnsanlarla güzel geçinip, kimsenin kalbini kırmamalıdır. Öksüzlerin işlerine yardım etmeli, çaresiz kalanlara, dul kadınlara, yaşlı kimselere hizmet edip, duâlarını almalıdır. Merhamet eden merhamet bulur."

“Âlimlere karşı hürmetli olmalı, onların huzurunda edebi muhafaza etmeli ve az konuşmalıdır. Onların hizmetiyle şereflenmeyi büyük kazanç bilmelidir.”

“Az bir edebe sâhib olmak, edebe aykırı olmayan ilim ve amelden efdaldır. Akıllı kimse, nefsini iyi idare edebilendir. Nefsini idare edemiyen ve insanlara güzel muameleden uzak olan câhildir.”

“Evlâdım! Kulluğun birinci şartı, nefsi tanımaktır. Hâlbuki onu tanıyan çok azdır. Onu tanımak şöyle dursun, varlığını kabul edenler bile kıymetli kabul edilirler. Allah’ü Teâlâ, nefsten daha ahmak, daha çirkin ve ondan daha pis kokulu bir şey yaratmadı. İrfan sahipleri için, ondan daha dar bir zindan düşünülemez. Nefsini tanıyabilen, her tarafı emin olan, tehlikelerden korunmuş bir kaleye sığınmış olur. Tanıyamayan, hattâ anlamak istemeyen için tehlike büyüktür. Onu anlamadıkça, şerrinden kurtulmak mümkün değildir.”

Seyyid Ahmed Rıfâî(k.s) Hazretlerinin, mü’minlerin îmânlarının kemâle ermesi için gösterdiği yola Rıfâîlik denilmiştir. Kendisine tamamen bağlı olan, yolunu bozmıyan, yâni her işinde, her sözünde dînimizin emir ve yasaklarına tabî olanlara da Rıfâî denildi. Fakat zamanla diğer tarîkatlar gibi bu yol da bozuldu. Dünyâya düşkün olanlar, dîni dünyalık arzularına âlet edenler, Ahmed Rıfâî hazretlerinin isminden istifâdeye çalıştılar. Şeyh ve tarîkatçı olarak ortaya çıkıp, ağızlarına ateş koymak, ağızlarından alevler çıkarmak, bir yanağına bıçak, şiş sokup öteki yanağından çıkarmak, sokak ortasında yatarak üzerinden araba geçirmek gibi işleri yaparak, kerâmet sahibi olduğunu iddia edenler görüldü. Hâlbuki bunların kerâmet ile hiç bir alâkası yoktur. Allah’ü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâm zamanında sihirbazların bulunduğunu haber veriyor ve sihir olduğunu beyân buyuruyor. Bu ve benzeri işleri sihirbazlar da yapmaktadırlar.

Tasavvuf; hüzün hırkası doğruluk tacı tevekkül elbisesinde bürünmektedir. İnsanın kalbi haşyet, bedeni edep, nefsi ve benliği yokluk ve dili de zikir örtüsü ile örtündüğü takdirde, tasavvuf yolunda bulunmuştur.

Mükemmel sofi her halde Hz. Peygamber (s.a.v)'a tabi olan ve kulluk derecesini en yüksek derecede olarak benimseyen kimsedir. Kul, ancak Allah'dan gayri her şeyin kulluğundan kurtulduğu ve hürriyet makamına ulaştığı vakit mükemmel bir kul olabilir.

ÖPÜLEN EL!

Seyyid Ahmed Rıfâî(k.s) Hicri 555 hacca gitmişti. Dönüşte, Medîne-i münevverede, ceddi Peygamber (s.a.v)Efendimizin mübarek türbesini ziyâret etti. Peygamber (s.a.v)Efendimizin kabri onunde şu nidada bulunmuştur. "Esselamu Aleyke ya Ceddi!" Peygamber Efendimizin kabrinden: "Aleykum Selam Ya Veledi"cevabı duyulmustur.. O sırada orada bulunan butun ziyaretciler bu sesi işitmişlerdir. Bunun uzerine vecde gelen Ahmed er Rıfai(k.s):

"Fi hâleti'l bu'di rûhi küntü ursilühâ
Tukabbilü'l - erda anni ve hiye nâibeti
Ve hazihi devletü'l -eşbâhı kad hadarat
Femdüd yemineke key tehzâ bihâ şefeti"
Manası:
Uzaktık, toprağını öpmek için efendim,
Kendim gelemez, vekil rûhumu gönderirdim.
Şimdi seni ziyâret nîmeti oldu nasîb,
Ver mübarek elini, dudağım öpsün Habîb!

mânâsına gelen bir manzûme okudu. Manzûme bitince, Peygamber (s.a.v) Efendimizin kabr-i şerîflerinden mübarek elleri göründü. Seyyid Ahmed Rıfâî son derece hürmetle bu eli öptü. Orada bulunan herkes bu hâdiseyi gördü. Bu kerâmet pek meşhûr olup, dilden dile, gönülden gönüle günümüze kadar gelmiştir.. Şahidler arasında devrin tanınmışsofileri de vardır.

Seyyid Rufai (k.s.) mubarek başını Ravza-i mutahhara'nın eşiğine koyarak "Bu mukaddes eşiğe yüzümü koyuyorum,beni çiğneye çiğneye geçiniz." Bunun üzerine alimler, arifler başka kapılardan çıktılar, Muridan kendisinden geçti Ellerine o anda ne geçti ise vücutlarına sokmaya başladılar. Çivi, şis, bıçak, kama vs. neye ve nereye rastlarlarsa sapladılar.Bir kısım müptedi ise O'nu çiğneyerek çıkarlarken büyük Veli şöyle diyordu:-"Allah'ım manevi gücümü, imanımı zat'ı Ecelli-Ala'na ve bilgimi de peygamberine karşı arttır. Bu hali yoluma bir huccet kıl.."Bu hadiseye Abd'ul Kadir Geylani (k.s) Cenab Zağferani,Şeyh Adi b.Musafir., Şeyh Aliyyul Heyti b.Kays, Şeyh Ali b.Umeys, Şeyh Ali Taberi şahid olmuşlardır.Bu vak'a dan sonra, bir cok ulemanın şu sekilde bir fetva vermesine sebep teşkil etmiştir.:"-Her kim bu kerameti inkar ederse .. Dalalete düşer ve sapar"Bu vak'a aynı zamanda dönemin tasavvuf akımları arasında

büyük dalgalanmalara yol açmış, bu olay uzerine pek çok şeyh dergahını kapatıpAhmed-er Rufai(k.s) 'ye murid olmuştur. Seyyid ile aynı yıllarda yaşamıs Gavs'ul Azam Abdulkadir Geylani (ks.)Hazretleri, O'nun evliya üzerine huccet-i ilahi olduğunu soylemiştir.

Ahmed er Rufai(k.s)'nin haline nigahban olan Abdulkadir Geylani(k.s) Hazretleri O'nu en guzel sekilde tarif ediyor:." Sahabe-i Kiram, muctehidinden mada tabakat-ı evliyadanhiç kimse Ahmed'er Rufai (k.s)Hazretlerinin makamına vasıl olamamıstır."Demistir.*(**Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 296; Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf, s. 244; İz, Tasavvuf, s. 213; D. S. Margoliouth, "Ahmed Rifâî", İA, 1/203-204.)*

Dünyaya rağbet etmemek(Zühd) Allah'ın razı olduğu hallerin ve Yüce makamların başlangıcıdır. Allah'a tevekkül eden ve rıza makamına ulaşanların ilk adımıdır. İlk mertebe olan zühd konusunda temeli sağlam atmayanlar, bundan sonraki manevi ilerlemelerinde başarılı olamazlar.

Hurma ağacına bakınız. Başı dik olduğu için Allah ona meyvelerinin yükünü nasıl taşıtıyor. Kabak, kavun, karpuz gibi bitkiler ise yüzünü ve dallarını yere koyduğu için Allah onların meyvelerini yere taşıtıyor.

Sadaka bedeni ibadetlerden ve nafile namazlardan daha üstündür.

Bizim yolumuz üç şey üzerine kurulmuştur. İSTEMEYİZ, REDDETMEYİZ, BİRİKTİRMEYİZ.

Zenginlere ve dünyaya düşkün olanlara karşı küçülme, Onlara ayağa kalkma. Kapılarına seni davet etseler bile yanaşma. Çünkü dünya düşkünleri, eğer onlara cömert davranırsan seni hafife alırlar, yine onlara icabet edersen senden hoşlanmazlar. Öyleki bütün durumlarda seni ayıplarlar. Onlar senin kendilerini sevdiğini görmezler aksine, onların dünyasına ve onların gücüne ihtiyacın olduğunu sanırlar. O nedenle onlarla konuşmanda ve hizmetlerinde kendini şerefli tut. Nitekim Resulullah Efendimiz S.A.V. onlara yaklaşmayı ve onlara alçak gönüllü olmayı yasaklamıştır. Bu konuda şöyle buyurmuştur. "Allah zengine, zenginliğinden dolayı ikram edeni, fakiri fakirliğinden dolayı hafife alanı lanetlemiştir. Kim bunu yapar, O göklerde Allah'ın ve Peygamberin düşmanı olarak adlandırılır. Onun hiçbir duası kabul edilmez, hiçbir ihtiyacı karşılanmaz.. Yine zengin

birine zenginliği sebebiyle alçak gönüllülük gösteren kimseyi, Allah Cehennemde ateşe yüzüstü atar. Eğer zengine hizmet edersen o, kibrini ve zulmünü arttırır. Sen de Allah'ın gözünden düşersin. Eğer fakire hizmetedersen ve onun kalbini iyileştirirsen, dileğini yerine getirirsen, Yüce Allah katında yükselirsin.

Seni ilgilendirmeyen şeyle meşgul olma. Gaflet yolundan nefsini geri tut ve büyüklük taslayacağın yerlerden uzak kal!. Katiyyen hased etme! Çünkü hased hataların kaynağıdır. Yalan, büyüklenmek ve hased kulun Rab kapısından atılma sebebidir.

Sen zannediyorsun ki bu tarikat, baba mirasıdır. Ced'den atadan kalır ve Bekr Amr namına yazılarak secereye kaydolur, böylece hırkanın yakasına yafta olarak geçer veya taca takılır. Yoksa sen sufiliği bir kalın hırka, bir külah, bir değnek, bir tesbih, bir sarık ve sadece kıyafetten ibaret mi sanıyorsun! Allah'a and olsun böyle değildir. Çünkü Allah bunlara nazar etmez! O kalbe nazar eder, O'nun nazargahı kalbdir. Esrarını ilka için Hak Teala gönle nazar buyurur. Tekarrubu İlahinin makarrı da orasıdır. Sen bütün bunlarndan gafilsin. Çünkü sen tac ile, hırka ile, tespih ile, asa ile, kilimle uğraşıyorsun! Kalbin onlarla meşgul ve perdeli! Marifet nurundan Hali olan akıl nedir? Akıl cevherinden mahrum olan kuru kafa nedir? Bu ne iştir ki, sufilerin salih amellerini yapmadan kisvelerine bürünerek sufi olmaya çalışıyorsun!

Ben size; Esbaba sarılmayın, ticaret ve san'attan vazgeçin demiyorum. Fakat her zaman gaflet ve haramdan uzak durun derim. Yine ben size çoluk çocuğunuzu ihmal edin, ve güzel elbiseler giymeyin demiyorum. Fakat çoluk ve çocuğunuzla olan meşguliyetiniz size Allah'ı unutturmasın. Allah'ın fakir kullarına karşı elbiseniz ile böbürlenmekten de sakının. Elbiselerin güzelliklerini açığa vurarak fakirlerin gönlünü incitmeyin derim. Ben sizin kendinizi beğenip böbürlenerek gaflete düşmenizden korkarım.

Allah'ın kullarından ve velilerinden istimdad ettiğniz zaman, göreceğiniz yardımı onlardan değil Allah'tan biliniz. Çünkü bu itikad şirktir. Fakat Allah'ın veli kullarına olan muhabbetine istinaden dilek ve ihtiyaçlarınızı bu vesile ile Allah'tan isteyebilirsiniz. Nice tozlu topraklı ve kapılardan kovulan kimseler vardır ki ! edeceği andı Hak Teala icra eder.(Hadisi Şerif) Yani böyle birisi bir konuda yemin ederse; Hak Teala onu yemininde yalancı Etmez, istediğini yapar.

Allah Teala bunlara kainatta tasarruf bahşetmiş ve onlara dualarının bereketi ile bazı Şeyleri değiştirme ihsanında bulunarak, onları "Ol deyince oluverir" ayetinin sırrına mazhar kılmıştır.

Kalb temiz olursa, dilden iyi söz sadır olur. Zira kalbin mahsulü dilin sermayesidir. Kişinin nefsine olan edebi, ona muhalefet etmektir.(Zira o hep size kötülüğü emreder.)

Dünya öyle bir topraktır ki kucağındakini kendi besler, yine kendi yer. İbret nazarı ile bakılınca görülürki yerde halı gibi serili toprak, bizden önce gelip gidenlerin uzuvları olduğu görülür. Bizim bastığımız toprak değil geçmişlerin yüzleri, yanakları ve sair azalarıdır. İşte dünyanın mahiyeti budur. Bunu bilip durumu ona göre hazırlamak gerekir.

Hikmetlerin başı Allah korkusudur.

Kalbini zahidlerin meclisine yaklaştır. Belki o bu yaklaşmasıyla gafletten uzaklaşır.

Nefsini ıslah edebilen, çalışırsa başka şeyleri de ıslah etmeye muvaffak olur. Kendinden daha ziyade ilmi olan bir kimseyi görüp de kibir ve gururundan dolayı ondan istifade etmeye çalışmayan kişi en büyük cahildir.

İzzet mezellet ile şeref kanaat ile, ilim ise tevazu ile olur.

İrfan ehlinin dünya ve ahiret ticareti güzel ahlaktır.

Az bir edebe sahip olmak edebe mukarrin olmayan ilim ve amelden efdaldir. Kendi nefsini iyi idare edebilen akıllı; nefsini idare etmekten aciz ve halka güzel muameleden gafil olan cahildir.

Mücazatın acısı, kabahatin lezzetini unutturur.

Yalnız kendisine değer veren kişinin Allah indinde hiçbir değeri yoktur. Eğer bir abid, butun insanlarla cinlerin ibadeti kadar ibadet etse, fakat buarada kendisinde zerre miktarı bir kibir bulunsa, o, Allah'ın daResulullah(s.a.v)'ın da düşmanlarındandır... Üç haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa o kimse veli-Allah dostuolamaz. Meğerki Allah onu o kötü hasletlerden temizlemiş ola: Bunlar:

— Ahmaklık,

— Ucub; kendini beğenmişlik,

—Buhul; cimriliktir.

Allah'a ve halka karşı insanların en yalancısı, kendisini diğer insanlardandaha hayırlı görendir. Zulüm ve haksızlığın her çeşidi, kendisini diğerinsanların üstünde görmektir.. Kişinin, hakkı

olmadığıhalde, bir cümle ile veya bir celse, mümin kardeşinden üstün olmayıistemesi de bu cümledendir. Diğerleride buna kıyas edilebilir...

Kim ki insanlardan alacağını kaba kuvvetine dayanarak alırsa, onlarınkalbinde kendisine karşı kin ve düşmanlık tohumları ekmiş olur.. Kim dealacağını tatlılıkla alırsa, kendisi güçlü birisi de olsa, zayıf da olsa, insanların kalbinde, kendisinin iyiliğini itiraf edecek bir duygu bırakmışolur.

Allah'ın mülkünde Allah korkusu ve takva ne guzel arkadaştır. Yine Allah'ınmülkünde, ihlas ne guzel ferahlık, ne güzel neşe dir.

Bir kulda, "Ben"kelimesinin hançerinden bir bakiyye bulunduğu sürece, o, kemal ehlininmertebesine erişemez. Şathıyyat ile uğraşan kimse, şer'i hududu aşmadıkca şathıyatıyla basşbaşakalır. Kemal ehli büyükler, onların hizmetine devam ederler (Şatahat veyaşathiyye Allah'a karşı teklifsiz almak ve hazan ilahi tasarrufa mudahaleeder tarzda söz söylemek demektir. Şathiyyatın ölçüsüz olanları insanışeriatın zahirine göre küfre bile düşürebilir.

Kuru ve kör iddiacılık, nefsteki bir ahmaklık kalıntısıdır ki, kalb onutaşımaz. Onu ancak ahmakın dili konuşur. Allah'ın nimetlerini dilegetirmek, Allah'a yakınlığı hatırlamak ve kulluk mertebesini aşmaktankurtulmak demektir. Arif ne dunyaya itibar eder, ne de ahirete. Kemalin tamamı şunlardan ibarettir:

l) Allah'dan gayri hiçbir şeyin sevgisine gönlünde yer vermemek,

2) Dünyevi meselelerden ve olup bitenlerden ötürü sevinmeyi terketmek,

3) Ebedi ve ezeli olan Allah'ın huzurunda, yokluk-fena kisvesini giyipmutevazi olmak.

Sakın şeyhinin, mürşidinin tekkesini harem, kabrini sanem (put), halini gecimkaynağı yapma. Hak yoluna suluk etmiş asıl murid odur ki, o yolda ihlâsla ve sadakatle katettiği merhaleden dolayı şeyhi onunla iftihar eder. Yoksa, asıl mürid, şeyhiile iftihar eden değildir. Kim ki Allah'ın kelamından gayrine kulaklarını tıkarsa, ***"...Bugun mulkkimindir?" (O kavuşma güüu onlar kabirlerinden fırlayıp çıkarlar. Onlardansadır olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Allah buyurur: Bugün mülkkimindir? Sonra, yine kendisi cevap verir: Bir olan, Kahhar olan Allah'ındır. (Mumin suresi, ayet:16))*** nidasını

işitir. Neticedeyalan, ucub, enaniyet - benlik, güçlülük ve başına buyrukluk atından inerve ubudiyet - kulluk makamında yerine oturur.

Tasavvuf ehlinin bazısının ayağını kaydıran vahdet-i vucud konusunda sözsöylemekten sakın. Şathiyyata varan ölçüsüz sözlerden de sakın. Çünküböyle ölçüsüz sözlerle küfre düşüp kafir damgası yemek, günahlaperdelenmekten daha beterdir.Şanı yüce olan Allah şöyle buyurur***:" Hiç şüphe yok ki, Allah, kendisine şirk koşulup ortak tanınmasınımağfiret etmez.Ondan başkasını, dileyeceği kimseler icinmağfiret eder.".. (Nisa Suresi, Ayet: 48).***

Ahmed-er Rufai(k.s) Hazretleri'nin tasavvuf ve Tarikat anlayısı, kitap ve sunnete tabi olan bir anlayıştır. Onun ifadeleri içerisinde İslam dini, zahir ve batını ile bir bütündür.

Kalp cesetsiz olmaz, Kalbi olmayan bir cesed ise çürür. Tasavvuf ilmi, kalbin ıslahından ibarettir. Tarikat şeriat demektir. Hakikat, şeriata muhalefet etmez. Tasavvuf, söz konusu ettiği Tarikat, şeriatın bizatihi içinde taşıdığı mana ve hikmetlerdir. Tasavvuf, Yün hırka ve tac giymek değildir.

Tasavvuf; hüzün hırkası, sıdk tacı, tevekkul elbisesinde bürünmektedir.İnsanın kalbi haşyet, bedeni edep, nefsi,, benliği yokluk ve dili de zikir örtüsü ile örtündüğü takdirde tasavvuf yolunda bulunmuştur.

Mükemmel sofi her halde Hz. Peygamber (s.a.v)'a tabi olan ve kulluk derecesini en yüksek derecede olarak benimseyen kimsedir. Kul ancak Allah'dan gayri herşeyin kulluğundan kurtulduğu ve hürriyet makamına ulaştığı vakit, mükemmel bir kul olabilir.

Tasavvuf edeptir. Bu da Peygamber'in sunnetine tabi olmakla kazanılır. Derviş olmak için cemiyet hayatından uzaklaşmak gerekmez. Muritler, dunyevi meşguliyetlerini terk etmeksizin helal ve harama dikkat ederek gafletten uzak kalmak suretiyle Hakk yolunda ilerleyebilir. Bütün iş, kalbi temizlemek ve temiz tutmaktır. Kerametlere rağbet etme. Çünkü veliler bundan kaçınmışlardır. Müritler için ne bir noksanlıktır, ne de Allah'ın kapısından ayrılma Kalbini Rasulullah'a yönelt, şeyhin ve mürşidin vasıtalarıyla O'nun yüce kapısından yardım iste..Karşılıksız, garazsız şeyhine hizmet et. Ona karşı son derece terbiyeli ve edepli ol. Gıyabında dahi onun şerefini koru. Kendini onun hizmetine ver, evinde hizmeti artır. Huzurunda az konuş. Ona tanzim ve vakarla bak. Ona sakın

küçümseyici bakışlarla bakmayasın. Kardeşlerine öğut ver, kalplerini kazanmaya çalıs. İnsanların arasını bul. İnsanları Allah'a yoneltmeye bak. Sadakat ve ihlâsla dervişlerin yolundan gitmelerini sağla.

Kalbini Zikir ile kalıbını da fikirle tamir edip güzelleştir. Gayen su üstünde yürümek, havada uçmak olmasın. Bunları balıklar ve kuşlar da yapıyor. Himmet kanatlarıyla sonsuzluklara uçabiliyor musun? Sen ona bak...

Ahmed-er Rufai(k.s) Hazretleri, kendisinin tevazu, zul, inkisar yoluyla matlubuna vasıl olduğunu, bunları tarikinde bir esas olarak tercih ve tespit ettiğini söylemektedir.

ÖLÇÜ

Eğer birisinin havada uçtuğunu görürsen,onun gerek sozlerini ve gerekse fiillerini şeriat terazisinde tartıp uygunluğunu görmedikce kendisine itibar etme!Sakın ha, Allah yolunun yolcuları tasavvuf erbabının gerek sözlerinde ve gerekse fiillerinde kendilerine karşı çıkma!.. Onların hallerini kendilerine bırak. Ancak, şeriatın tamamen reddettiği bir durum mevzubahis ise, o zaman şeriatla beraber ol. Masivayı, yani Allah'tan başka şeylerin sevgisini terk etmeden önce hakikatlerden konuşmağa kalkışmak, nefislerin hevai arzuları cümlesindendir. Kim ki, nefsindeki hevai bir arzuya uyarak hakdan ayrılır da batıla yönelirse o, dalalette bir mekân tutmuş olur. Marifetullah kapılarının ilki, noksanlıklardan münezzeh ve yüce olan Allah ile ünsiyettir. Zühd, Aziz ve Celil olan Allah'a yönelenlerin attıkları ilk adımdır. Kim ki Allah'ı seven birisi olarak ölürse şehid olarak ölmüş olur. İhlaslı olarak yaşayan mes'ud - bahtiyar olarak yaşar. Her iki husus da, şanı yüce olan Allah'ın vereceği muvaffakiyet iledir...

Kim ki nefsi ile birlikte Allah yoluna girerse kahren (zorla) geri çevrilir. Bu tarikat, yani Allah yolu yolculuğu, babadan ve dededen miras olarak elde edilmez. Bu yol; Bazı cahiller, sırf onun-bunun sozlerini nakletmekle, mal -mülk ile ve sadece bedeni hareketlerden ibaret kalan zahiri amellerle bu tarikata ulaşılacağım sandılar. Hayır. Allah'a yeminle söylerim ki oyle değil.

Allah yolu yolculuğuna ancak doğrulukla, nefsin kibir ve gurur duygularım kırmakla, alcak gönüllülükle, Allah'ın kudreti karşısında aczini itirafla, seçkin peygamber Muhammed

(s.a.v)ın sünnetine uymakla ve Allah'dan gayri her şeyin sevgisini terketmekle nail olunur...

Kim ki izzet ve Celal sahibi Allah ile teşerrüf ederse izzet sahibi olur. Kimde Allah'tan başkası ile izzet sahibi olmağa kalkışırsa izzet ve şeref sahibi olamadan kalır.Allah'ın kitabı, toplayıcı öyle bir ayettir ki,onda rabbani ayetler toplanmıştır.Allah kime ki kitabının batıni manalarını anlamayı ve şeriatın zahirine sarılmayı ihsan ederse o kişi iki ganimete birden konmuş olur.Kim ki sırf kendi fikri ve kendi görüşü ile hareket ederse dalalete düşer,sapıtır, batından da zahirden de mahrum kalır.

İMAM-I MATURİDİ(R.A)
(D.H.232.M.863.-V.H. 333.M.944. Semerkant)

Ehl-i sünnetin iki itikad imamından birincisidir. Matüridî'nin asıl adı Ebû Mansur Muhammed bin Mahmud el-Hanefî Alemü'l Hüda el-Mütekellim el-Matürîdî es-Semerkandî'dir **Künyesi,** Ebu Mansur olup, Matüridi ismiyle meşhur olmuştur.Bugünkü Özbekistan'ın **Semerkant'ın Matürid nahiyesinde** Abbasi halifesi **Câfer el-Mûtevekkil**zamanında, yani hicri 232 – 247.**M.**863 **yılında dünyaya gelmiş, Hicri 333 (m. 944) yılında Semerkant'ta vefat etmiştir.** Ebu Mansur Matüridi'nin soyunun ashabı kiramdan Ebu Eyyub Halid bin Zeyd el-Ensari'ye ulaştığı rivayet edilmektedir.

İmam Matürîdî, Abbasî hilafetinin iktidarının zayıflayarak müstakil beylikler dönemi denilebilecek bir çağda, Samanoğulları'nın Maveraünnehir'de hâkim oldukları devirde yaşamıştır. Kaynaklar İmam Matürîdî'nin nasıl bir eğitim aldığı konusunda yeterli bilgi sunmasa da tespit edebildiğimiz kadarıyla Ebu Bekr Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî (III. Asrın ortaları), Ebû Nasr Ahmed b. El-Abbas el-İyâzî (ö. IV. Asrın başları), Muhammed b. Mukatil er-Râzî (v. 862), Nusayr b. Yahya el-Belhî (ö. 881), Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî hocaları arasındadır . Yine kaynaklardan elde edilen bilgiye göre öğrencileri olarak Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hâkim es-Semerkandî (ö. 951), Ebu'l-Hasan Ali Saîd er-Rüstüğfenî (ö. 956), Ebu Ahmed b. Ebi Nasr Ahmed b. Abbas el-İyâzî

(ö. ?), Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevî (ö. 1000) görülmektedir.

İmam-ıMatüridî(r.a), Ebu Hanife(r.a)'nin yolunu izlemiş, ölümüne kadar Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmamıştır. Cenazesi Semerkand'ın Cakerdize mahallesindeki bilginlerin gömüldükleri mezarlığa defnedilmiştir. 2005 yılında kabri üzerine türbe yaptırılmıştır.

İmam-ı Maturidî(r.a), İmam-ı Azam(r.a)'ın öğrencileri zincirinde bulunmaktadır. İmam-ı Azam'dan nakledilen itikat bilgileri, önde gelen öğrencisi İmam Muhammed Şeybanî kanalıyla Ebu Bekir Cürcanî'ye, ondan Ebu Nasr Iyad'a, ondan da Ebu Mansur Maturidî'ye ulaştı. İmam Maturidî İmam Azam'dan hareketle kendi sistemini kurdu. (İsimleri zikrolunan bu âlimlerimizin hepsinden Mevlâ razı olsun, onlara rahmet eylesin.)

İmam-ıMâtürîdî(r.a)Hazretlerinin birçok lakabı vardır bunlardan bazıları;

İmâmü'l-hüda yani "Hidayet önderi".

Alemü'l-hüda yani "Hidayet meş'alesi".

İmâmü'l-mütekellimîn yani "Kelâmcıların lideri".dir.

Küçük yaşta ilim tahsiline yönelen, **İmam-ı Matüridi, İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin naklen bildirdiği ve yazdığı Ehl-i sünnet itikadının, kelam bilgilerini, ondan nakledenler vasıtasıyla kitaplara geçirdi, izah ve ispat etti. Kelam ilminde, akaitte müçtehit olan imam-ı Matüridi, kelam ve fıkıh ilmini Ebu Nasr İyad'dan öğrendi.** Diğer akli ve nakli ilimleri de zamanının âlimlerinden tahsil etti.

İlimde çok iyi yetişen imam-ı Matüridi(r.a)Hazretleri, çeşitli kitaplar yazmak ve talebe yetiştirmek suretiyle Ehl-i sünnet itikadını yaymıştır.

Yetiştirdiği talebelerden el-Hâkim es-Semerkandi adıyla meşhur Ebul-Kasım ishak bin Muhammed, Ebu Muhammed Abdülkerim bin Musa el-Pezdevi, Ebul-Leys el-Buhari ve Ebul-Hasen bin Said gibi ilim ve takva yönünden yükselmiş olan büyük âlimler başta gelmektedir. Böylece, İmam-ı a'zam hazretlerinden gelen itikad bilgilerini nakleden İmam-ı Matüridi'den sonra da,

talebeleri ve talebelerinin talebeleri bu hususta binlerce kitap yazarak, Peygamber Efendimizin(s.a.v) gösterdiği doğru yol olan Ehl-i sünnet itikadını yaymışlardır.

Ehl-i sünnet vel-cemaatın kelâm ilmindeki reisleri iki zattır. Bunlardan birisi Hanefi, diğeri Şafiî'dir. Hanefi olanı, Ebu Mansur Maturidî(r.a), Şafiî olanı ise Ebü'l Hasen el-Eş'ari(r.a)'dir.

Her ikisi de bidat ve dalâlet fırkalarına karşı Ehl-i sünnet itikadını savunmuşlar, ispat etmişler ve anlatmışlardır. Aralarında ilmi noktada bazı içtihat farkları vardır. Fakat bu farklar temelde değildir. Temelde her ikisi de Ehl-i sünnettirler ve temel fikirlerde birleşmişlerdir. İmam Maturidî, İmam-ı Azam Ebu Hanife'den naklen gelen inanç ve itikat bilgilerini ispat etti ve kitaplara geçirdi.

Peygamber (s.a.v)Efendimizin: "İslâm ümmetinin kendisinden sonra 73 fırkaya ayrılacağını, birinin Cennet'e diğerlerinin Cehennem'e gideceğini; kurtuluşa eren fırkanın da kendisinin ve ashabının yolundan gidenler olduğunu" haber vermesi birçok sahabe,tabiin,tebeu tabiin ve müçtehit imamları bu konuda dahada hassaslaştırmış,fitneyle,küfürle büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. ***(Tirmizî, İbn Mace, Ebu Davud, Darimî)***

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ne demek?

İslâm bilginleri, buradaki Hz. Peygamber (s.a.v)Efendimizin yolundan gidenleri "Sünnet" kelimesi ile Ashab-ı Kiram (r.a)'ın yolundan gidenleri ise "Cemaat" kelimesi ile ifade ettiler. Böylelikle Peygamber (s.a.v)Efendimiz ve ashabının yoluna uyanlara "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" (Sünnet ve Cemaat mensupları) denildi.

Bununla birlikte, kurtuluşa erenlerin yalnızca bir tek fırka olmasından hareketle, bunun çok küçük bir zümre, diğer 72 fırkanın da çok büyük bir kesim olduğunu düşünmemek gerekir.

Yine, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'i, tarihte ve bugün, İslâm dünyasını parçalara ayıran fırkalar gibi bir fırka olarak değerlendirmemek de gerek. Tam tersine, 72 fırka dediğimiz gruplar bu tür küçük fırkalardır. Ehl-i Sünnet ise, İslâm âlimlerinin ve İslâm ümmetinin asıl büyük çoğunluğunu oluşturan ana caddedir. İslâm'ın temel kurallarının ve ana esaslarının oluşturduğu tertemiz yoldur. Bu

özelliğiyle Ehl-i Sünnet, İslâm bilginleri tarafından bir fırka ya da mezhep olarak değerlendirilmedi. İslâm'ın ruhuna tam anlamıyla nüfuz etmiş, Kur'an ve Sünnete en uygun yol, yani bizzat İslâm'ın kendisi olarak değerlendirildi ve öyle kabul edildi.

Hak mezhepler:

İslâm'ın kendisini temsil eden bu ana caddede, itikat ve amelin temel konularında tam bir birlik bulunmaktadır. 'Füruat' dediğimiz ayrıntı meselelerde ise, fikir ayrılığını İslâm dini son derece normal karşılar. Hatta kolaylık açısından, fikir ayrılıkları gerekli görülmüştür bile denilebilir. Nitekim Peygamber (s.a.v) Efendimiz; ***"ümmetimin ihtilafı rahmettir"*** buyurmuşlardır.

İşte gerek itikat, gerekse amelî (uygulamalarla ilgili) meselelerde Ehl-i Sünnet dediğimiz ana caddede bazı hak mezhepler ortaya çıktı. Amelde Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî; itikatta da Maturidî ve Eş'arî mezhepleri oluştu. Bunların hepsi Kur'an ve Sünnet kaynaklı, hak olduğu İslâm âlimlerinin ve İslâm ümmetinin şahitliği ile sabittir. **Bu mezhepler İtikatta;1-Maturidi.2-Eş'ari. Amelde ise:1-Hanefi.2-Şafi.3-Hanbeli.4-Maliki. dir.**

Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarma gücüne sahip olamayan taklit ehlinin, hem itikatta, hem de amelde bunlardan birine uymaları zorunludur.

Karışıklıklar ve doğru anlayışa ihtiyaç:

Ehl-i Sünnet itikadının ve kelâmının önde gelen isimlerinden biri İmam-ı Azam Ebu Hanife (r.h)'dir. Nitekim Fıkh-ı Ekber başta olmak üzere, bugün elimizdeki eserlerinin hepsi akaid ve kelâmla ilgilidir. Ehl-i Sünnet'in diğer bir önemli ismi de Selefiyenin imamı Ahmed b. Hanbel'dir.

Ancak, İmam-ı Azam(r.a)'dan İmam Maturidî(r.a) ve İmam Eş'arî(r.a)'e kadar geçen yaklaşık iki asır içerisinde Ehl-i Sünnet çizginin dışında olan Mutezile kelâmı mutlak hâkimiyetini kurmuştu. O dönemlerde Kelâmı yeren eserler, daha çok Mutezile kelâmına karşı yazılmıştır.

Bu yüzden, gerçek itikat esaslarının yeniden belirlenmesi için yeni bir çıkışa ve daha önce var olan altyapı üzerinde yeni bir bina

kurulmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bunu yerine getirme görevi de iki büyük âlime, İmam Maturidî (r.a) ve İmam Eş'ari (r.a)e nasip oldu. Bu iki imam, Ehl-i Sünnet'in görüşlerini sistemleştirdiler ve yaydılar. Aralarında temel inanç konularında hiçbir ayrılık yoktur.

İmam-ı Matüridi'nin yaşadığı devir, Abbasi Devleti'nin zayıflamaya başladığı ve yeni İslam devletlerinin kurulduğu, çeşitli siyasi güçler ve itikadi fırkalar arasında mücadelenin arttığı bir zamana rastlar.

İslâm dünyasında hicrî ikinci asırdan itibaren bir taraftan akla dayanan felsefî ilimler tercüme ve telif yoluyla yayılırken, diğer yandan yine aklı ifrat derecede ön planda tutan Mutezile ortaya çıkmış ve görüş ve kanaatlerini yaymaya başlamıştı. Buna karşılık itikat ve inanç konularını doğru biçimde ortaya koymak için yeni izah tarzlarına ihtiyaç vardı. Bu yeni izah tarzları nakle bağlı kalmakla birlikte akla da ehemmiyet vermeliydi. İşte farklı bölgelerde yetişen İmam Maturidî ile Ebu Hasan el-Eş'ari ehlisünnetin kelâm ilmini oluşturmuş, ehl-i sünnet itikadını dalâlet fırkalarına karşı korumuşlardır.

İmam Maturidî Samaniler devletinin hâkim olduğu bir coğrafyada yetişti. Samaniler devleti (389 / 999) yıkılıncaya kadar ilim adamlarını korumuş ve onlara destek olmuştur. İmam Matüridî tahsilindeki ilmi silsile itibariyle İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşlerine ve onun mezhebine uyarak İmam-ı Azam'ın nakil yanında akla da büyük önem veren tutumunu benimsemiştir. Semerkant ve civarında Karamitiler, Şiîler ve Mu'tezile Mezhebiyle mücadele etmiş ve büyük başarılar elde etmiştir. Doğuda Mutezile ile Matüridî mücadele ederken, çağdaşlarından el-Eş'ari de aynı zamanda Irak'ta Mutezile ile mücadele etmiştir.

İmam-ı Matüridi de diğer İslam âlimleri gibi, kendi zamanında Ehl-i sünnet itikadını müdafaa etmiş, açık bir şekilde izah ederek yaymış ve Müslümanların bu doğru itikada uymalarını sağlamıştır. Bu hususta takip ettiği usul, İmam-ı A'zamın el-fıkh-ül-ekber, er-Risale, el-fıkh-ül-ebsat, el-Âlim vel müteallim ve el-Vasiyye gibi itikadla ilgili kitaplarında bildirilen itikad bilgilerini, akli ve nakli delillerle açıklayarak tasnif etmek

olmuştur. Kendine has ispat ve ikna metoduyla çeşitli sapık fırkaların bozuk fikirlerine cevap verip, reddiyeler yazdı. Böylece temiz müslümanların sapıklıktan kurtulmalarına vesile oldu. **Böylece Matüridi hazretleri, Ehl-i sünnet itikadında müctehid imam oldu.** Onun bildirdiği bu yola tabi olanlara Matüridi denildi. Ebu Mansur Matüridi'den sonra da talebeleri, talebelerinin talebeleri bu kıymetli bilgileri, yazdıkları yüzlerce kitapla kendilerinden sonraki nesillere ulaştırdılar. Amelde (ibadette) Hanefi mezhebine tabi olanların ekserisi Matüridi itikadındadırlar.

Mâtürîdî 'nin Düşüncesi,Akaid (İnanç ilkeleri) ile ilgili metodu;

İmam-ı Mâtürîdî(r.a) 'nin inanç ilkeleri (akaid) ile ilgili en kapsamlı eseri *Kitab üt-Tevhid*'dir. Bu esere göre dinin öğrenilmesinde başvurulacak "vasıtalar iki olup, biri nakil, diğeri akıl" dır. Nakil'den maksat Kur'an ve Sünnet yani (Hadis)'lerdir. En başta 'Kur'an' gelir ve Kur'an'ın anlaşılması konusunda Matüridî'nin Selefiyye, Mutezile mezheplerinden ve filozoflardan ayrılan metodu vardır. Selefiyye, nakli akıldan önce tutar ve Kur'an'ın ancak hadis ışığında açıklanmasına izin verir, felsefi ve te'vile dayalı yoruma izin vermez. Mutezile, Kur'an ve akıl birbiriyle çelişirse nakli yani Kur'an'ı bırakır, aklı esas alır. Filozoflara göre gerçek yalnız akıl ile bilinir ve bulunur, Kur'an genellikle aklî verilere göre yorumlanır. Daha önce de belirtildiği gibi Matüridî'ye göre dinin kaynağı olarak nakil (Kur'an) ve akıla aynı oranda itimat etmek gerekir. Matüridî, İslâmın evrenselliğine zarar vermeyecek biçimde, itici olmaktan çok kucaklayıcı bir yaklaşımla dini anlatır. Bu sebeple Matüridî, dinin "özünü" ilgilendirmeyen görüş farklılıklarını hoş görür, onların sahiplerini dinden çıkmış saymaz. Kendisiyle aynı görüşte olmayanları zorlamaz. "Akıl" ile "nakli" dengeli bir şekilde kullanır. *Akıl, bilgi kaynaklarından biri, insana verilmiş ilâhi bir emanettir. İnsanlar akılları sayesinde güzellik ve çirkinlikleri tanır, kendi üstünlüklerini onun sayesinde anlarlar. Kulun kusur işlemesi aklını kullanmayışı yüzündendir*. "Allah'ın emirleri akıllı olana hitabendir". *Allah'ın*

emirlerini anlayacak akıl seviyesine sahip olmayanlar, ilâhi emirlerin dışında kalır, sorumlu olmazlar.

İmam-ı Mâtürîdî(r.a) 'ye göre insan "Fizyolojik yapıyla beraber aynı zamanda akla da sahip kılınarak yaratılmış; yaratılmışları (mahlûkat) yönetmek yeteneği ile sivrilmiş, her türlü zorluğa katlanarak, onların üstesinden gelmek için aklı devreye sokmakla mümtaz kılınmıştır. Zira *akıl, temyiz kabiliyetinin en güçlü silâhıdır*"

Netice olarak İmam-ı Mâtürîdî(r.a) dine; akıl, ilim, hoşgörü ve taassuptan uzak bir tavırla yaklaşır. İnancın ana ilkelerini ilgilendirmeyen (esasa müteallik olmayan) eylem ve ibadet farklılıklarını hoşgörü ile karşılar, *kelime-i şehadet getiren, Kıble'ye yönelen herkesi mü'min olarak değerlendirir*. Ancak Allah-u Teâla Kur'an'da, sadece Allah'a ulaşmak isteyenlerin 'Hak Mümin' olduğunu, sadece bu insanların tevhid'i oluşturan takva sahipleri olduğunu ve sadece Allah'a ulaşmak isteyenlerin cennete gireceğini açık bir dille anlatmıştır. Açık bir yalanlamada (inkâr) bulunmadıkları sürece insanların ibadet ve işlerine karışılmaması gerekliliğini savunur. Bu, eylemin amele dahil edilmemesi anlamını taşır. Yani, Matüridî insanları, Mutezile ve Hariciler gibi kendi prensip ve görüşlerine uymaya zorlamaz. "Dinde zorlama yoktur" yaklaşımını esas alır.

Fıkıhla ilgili metodu

İmam-ı Matüridî(r.a), "Irak fıkıh mezhebinin pîri" kabul edilen Ebu Hanife (V.767) nin yolu ve metodunu benimsemiştir. Ebu Hanife'ye göre fıkıh "Ma'rifet ün-Nefsi ma lehâ ve ma aleyhâ" dır. Anlamı, fıkıh ilmi içine insanın lehinde ve aleyhinde olan her şey girer, demektir. İnsanın inanç meseleleri de, eylemleri de fıkhın konusunu oluşturur. Bu sebeple ebu Hanife kelâm (ilâhiyat) kitabına *el-Fıkıh ül-Ekber* adını vermiştir. Ebu Hanife'nin öğrencisi sayılan Matüridî de hem inanç (iman) ve Tanrı bilimi, hem de insan eylemleri (ameli) yönlerini fıkhın içinde mütalaa eder. Bu sebeple "Matüridî"; fıkıhta akıla, kıyas'a önem veren ve fıkıh tarihinde *Ehl-i Re'y* diye anılan guruba dahildir. Daha sonraları dinin füruuna (ikinci derecede önemli olan) ameli hayata (dünyada yapılan eylemlere) ait bilgi ve kararları kapsayan bilim dalının adı olmuştur.

İmam-ı Matüridî(r.a), fıkıh alanında bağımsız hareket eden bir müctehid değil, Hanefi mezhebinin âlimidir ve görüşlerini hep bu çerçeveye sokmuştur. Ebu Hanife(r.a)'de olduğu gibi, o'na göre de bilgi edinme yolları; nakil, duyular ve akıl'dir. Fıkhın kaynakları da; Kitap (yani *Kur'an*), *Sünnet*,Hadis*İcmâ, kıyas, istihsân* (güzel bulma, beğenme), *geçmiş şeriat*, "sahabe sözleri"dir.

Müfessirliği

İmam-ı Matüridî(r.a)Hazretlerinin tefsirle ilgili mufassal bir eseri vardır. Bu eserin adını Kâtip Çelebi, "Te'vîlât ül-Matüridiyyeti fî Beyâni Usûli Ehli's-Sünneti ve Usûl it-Tevhîd" adıyla verir. Eserini, *Te'vilâtü Ehl is-Sünneh* adıyla ananlar da vardır. Biz kısaca "Te'vilat" adını kullanacak, belli başlı özellikleri üzerinde duracağız.

İmam-ı Matüridî(r.a)'ye göre dinin öğrenilmesinde "başvurulacak vasıtalar iki olup, biri nakil, diğeri de akıl'dır." 'Nakil'in başında Kur'an gelmektedir. Kur'an'dan dinin bilinmesi konusunda Matüridî'nin Selefiyye'den, Mutezile'den ve filozoflardandan ayrılan bir metodu vardır, demiştik. Filozoflar için gerçek akıl ile bilinir ve bulunur. Matüridî, Kur'an'ın tefsiri ile ilgili olarak bizlere bıraktığı Te'vilat ül-Kur'an adlı tefsir kitabında ilk defa dirayet metodu nu kullanmıştır. Ancak Matüridî bu Kur'an tefsirinde *tefsir* kelimesini değil, *te'vil* kelimesini kullanmıştır. O'na göre *tefsir* Allah'ın kelâmından murad edilen şey hakkında kesinlikle hüküm vermektir. Fakat *te'vil*, kelimenin (lafzın) ihtimallerinden birini tercih etmektir. Burada Allah'ı şahit gösterme ve kendi görüşlerini Allah'ın muradı gibi sanmaya yer yoktur. Temelde mutlaklık değil, izafilik (görecelik) söz konusudur.

Matüridî'nin tefsirinde izlediği yolu M.Ragıp İmamoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu'nun çalışmalarından özetle sunarsak:

1-Matüridî ayetleri ayetle tefsir etmiş ve bu metodu yaygın biçimde kullanmıştır. Ayeti ayetle tefsir ederken, ayetler arasında ilişki kurmuş, asılsız haberlerden, rivayetlerden kaçınmıştır.

2-Kıraat ve mushaf farklarıyla tefsir yapmıştır.

3-Ayetleri hadislerden yararlanarak tefsir etmiştir. Ancak, hadislerin sıhhati üzerinde titizlikle durmuştur.

4-Ayetlerin lügat anlamlarına başvurulmuştur. Şiirlere az yer verilmişitir.

5-Arapça olmayıp da Araplaşmış (muarreb) kelimeleri de tefsir eder. Belâgat (düzgün anlatım san'atı, retorik) bilimine hâkimiyeti görülmektedir.

6-Ayetlerin nüzul (iniş) sebeplerine yer verilmiş ve onlardan yararlanılmıştır. Nüzul sebepleri ile, hükümle sebep arasında ilişki kurmuştur.

7-Gramer tahlilleri çok azdır.

8-Hanefî mezhebine bağlı olduğu için ahkâm ayetlerinin tevilinde Hanefîliğin esaslarını ön plânda tutmuştur.

ESERLERİ

Hayatını ilme ve Ehl-i sünnet itikadını yaymaya hasreden ve bu hususta büyük hizmetler veren İmam-ı Matüridi(r.a) hazretleri, benzerine rastlanmayacak ölçüde değerli eserler yazmıştır. Bunlardan "Kitabu't-Tevhid" ve "Te'vilâtu'l-Kur'- an" adlı eserleri çok kıymetlidir.

İmam Maturidî, akılla nakil arasında esaslı bir denge kurdu. Dinin hakikatini anlayabilmek için aklın gerekliliğine inandı. Dine aykırı olmayan noktalarda aklın hükmünü esas kabul etti. **Başlıca eserleri şunlardır**

1) Kitab-üt-tevhid: Bu kitapta sapık fırkaların sözlerinin yanlış olduğunu ispat edip, doğru itikad olan Ehl-i sünnet itikadını çok mükemmel bir şekilde açıklamıştır.

2) Tevilat-ül-Kur'an: Tefsire dair benzeri az bulunan bir eserdir. Semerkandi bu esere büyük bir şerh yazmıştır.

3) Reddü Evaili'l-Edille lil Ka'bi ve Beyanü vehmi'l Mutezile: Mutezileyi reddeden ve çürüten bir eserdir.

4) Er-Reddü ala usül'il Karamita: Karamita fırkasını reddeden bir eserdir.

5) Reddu kitab-ül-imame li Ba'zir-Revafiza: Ashab-ı kirama düşman olanları reddeden bir eseridir.

6) Kitab-ül-makalat fil-kelam: Kelam ilmine dair bir eseridir.

7) Me'haz-üş-şeriyye: Fıkıh ilmine dairdir.

8) Kitab-ül-cedel: Usül-ü fıkıh ilmine dair olan bu eserinden başka kitapları da vardır.

İmam-ı Matüridi'nin naklen bildirdiği Ehl-i sünnet itikadının Sistematik hale getirdiği önemli esaslar şunlardır:

1-İman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. İmanın yeri kalptir. Kalpteki imana hükmetmek kimsenin iktidarında değildir. İslâm ise Allah'a teslim olmak ve O'nun emirlerini yerine getirmektir. İslâm, Allah'ı keyfiyetsiz bilmektir, bunun yeri göğüstür. İman, Allah'ı Allahlığı ile bilmektir, bunun yeri de kalptir, bu ise göğsün içindedir. Marifet, Allah'ı sıfatları ile bilmektir, bunun yeri ise gönüldedir, bu da kalbin içindedir. Tevhit, Allah'ı birliği ile bilmektir, bunun yeri sırdır, bu ise gönlün içindedir. Bu dört şey birbirinden ayrı gayrı değildir. Dördü birleşince din olur. İman bir bütündür, artıp eksilmesi söz konusu olmaz. Ancak kuvvetlenir ve zayıflar. Amel imandan bir parça değildir. Yani günah işleyenin imanı gitmez. Ancak zayıflar ve azaba müstahak olur. "İnşallah Müslümanım" değil, "elhamdülillah Müslümanım" demelidir.

2- Kur'an-ı kerim Allah kelamıdır, Onun sözüdür. Allah'ın kelâm sıfatının ifadesi olduğu için kadimdir. Yani sonradan yaratılmış değildir. Ancak Kur'an'ın yazıldığı harfler ve ifadeler yaratılmıştır.

Allah'u Teâlâ Kur'an-ı kerimi harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûktur. Bu harf ve kelimelerin manası, Kelam-ı ilahiyi taşımaktadır. Bu harflere, kelimelere Kur'an denir. Bu harf ve kelime kalıpları içinde Kelam-ı ilahi olan Kur'an mahlûk değildir. Allah'u Teâlânın öteki sıfatları gibi ezelidir, ebedidir.

3-Bilgiyi elde etme yolları akıl, beş duyu ve yalan söylemesi mümkün olmayan kalabalık bir topluluğun verdiği mütevatir denilen haberlerdir.

4-Allah'ın birliğini ifade eden sayısız ayet vardır. İmam Maturidî Allah'ın birliği noktasında aklî delil olarak, âlemdeki düzenin bozulmadan işleyişini gösterir.

5-Allah bütün kemal sıfatları ile muttasıftır. Bu sıfatlar olmaksızın onu düşünmek imkânsızdır. Allah, ahirette müminler tarafından keyfiyetsiz olarak görülecektir.

6-Peygamberlik, Allah'ın emirlerinin ve yasaklarının bilinmesi açısından gereklidir. Peygamberler, kavimleri içerisinde çocukluklarından beri tertemiz ve örnek şahsiyetlerdir. Bu yüzden kendilerine peygamberlik gelince insanlar onları kabul etmeseler bile onlara karşı mazeretleri kalmaz. Ayrıca mucizelerle desteklenirler. Peygamberlikte zirve Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v)'dir.

7-Her şeyin ve bu arada insanın fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. Ancak insan, iradesi ile o fiilleri kesb edendir (elde eden, kazanandır). Bu haliyle insan, yaptığı fiillerinden sorumlu olur. Ahiretteki durumu da bunun sonucuna göre belirlenir.

8-Allah'u Teâlâ kadim olan zatı ile vardır. Her şeyi, O yaratmıştır. Birdir. İbadete hakkı olan da Odur. Ondan başka hiçbir şey, ibadet olunmaya layık değildir. Kâmil sıfatları vardır. Bu sıfatları; hayat, ilim, semi', basar, kudret, irade, kelam ve tekvin'dir. Bu sıfatları da ezelidir. Allah'u Teâlânın isimleri tevkifidir, yani dinimizde bildirilen isimleri söylemek uygun olup, bunlardan başkasını söylemek yasak edilmiştir.

9-Allah'u Teâlâyı müminler Cennette, cihetsiz olarak ve karşısında bulunmayarak ve nasıl olduğu anlaşılmayarak ve ihatasız, yani şekli olmayarak görecektir. Nasıl görüleceği düşünülemez. Çünkü Onu görmeyi akıl anlayamaz. Allah'u Teâlâ, dünyada görülemez. Bu dünya ve insanın bu dünyadaki yapılışı Onu görmek nimetine kavuşmaya elverişli değildir. Dünyada görülür diyen yalancıdır. Hz.Musa(a.s), Peygamber olduğu halde bu dünyada göremedi. Peygamber Efendimiz(s.a.v) mirac gecesinde gördü ise de, bu dünyada değildi. Dünyadan çıktı, ahirete karıştı. Cennete girdi ve orada gördü.

10-Allah'u Teâlâ, insanları yarattığı gibi, insanların işlerini de, O yaratıyor. İyi ve kötü işlerin hepsi Onun takdiri, dilemesi iledir. Fakat iyi işlerden razıdır, fenalardan razı değildir, insanın yaptığı işte, kendi kuvveti de tesir eder. Bu tesire "kesb" denir.

11-Peygamberler Allah'u Teâlâ tarafından seçilmiş, gönderilmiş insanlardır. Onların Allah'u Teâlâdan getirdiği her haber doğrudur, yanlışlık yoktur.

12-Kabir azabı, kabrin sıkması, kabirde Münker ve Nekir denilen meleklerin soru sorması, kıyamette her şeyin yok olacağı, göklerin yarılacağı, yıldızların yollarından çıkıp dağılacakları, yer küresinin, dağların parçalanması ve herkesin mezardan çıkması, mahşer yerinde toplanması, yani ruhların cesetlere gelmesi, kıyamet gününün zelzelesi, o günün dehşeti, korkuşu ve kıyamette sual ve hesap, iyiliklerin ve günahların oraya mahsus bir terazi ile tartılması, Cehennem üzerinde sırat köprüsünün bulunması vardır. Bunların hepsi olacaktır.

Müminlere mükâfat ve nimet için hazırlanmış olan Cennet, kâfirlere azap için hazırlanmış Cehennem şimdi vardır. Her ikisini de Allah'u Teâlâ yoktan var etmiştir. Cennet ve Cehennem ebedi, sonsuz kalınacak yerdir. Zerre kadar imanı olan ve bu iman ile ahirete göçen Cehennemde ebedi (sonsuz) kalmayacaktır.

13-İbadetler imana dâhil değildir. Farzların farz olduğuna inanıp, tembellikle yapmayan kâfir olmaz.

Mümin ne kadar büyük günah işlerse işlesin imanı gitmez. Ancak farzlara ve haramlara, olduğu gibi inanmak lazımdır. Emir ve yasaklardan herhangi birine inanmamak veya hafife almak veya alay etmek, değiştirmeye kalkışmak imanı giderir ve sonsuz olarak Cehennemde yanmaya sebep olur.

14-Halifelikten konuşmak, dinin esas bilgilerinden değildir. Dört halifenin yüksekliği halifelik sıralarına göredir. Ashab-ı kiramın hepsini istisnasız sevmek ve hürmet etmek lazımdır. Hepsi adil ve din ilimlerinde müçtehit idiler.

Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ya iman edenler, başka Peygamberlerin ümmetinden daha üstündür.

15-Matem tutmak, dinde yoktur. Üzülmek başka, matem tutmak başkadır. Hadis-i şerifte, (İki şey vardır ki, insanı küfre (imanın gitmesine) sürükler. Biri, bir kimsenin soyuna sövmek, ikincisi, ölü için matem tutmaktır) buyuruldu.

16-Resulullaha, Ashab-ı kirama, Tabiine ve evliyaya tevessül ederek, yani onları vesile ederek dua etmek, duanın kabulüne sebep olur.

17-Dini deliller müctehidler için dörttür: Kitap, Sünnet, icma-i ümmet, Kıyası fukaha. Avamın delili müctehidin fetvasıdır.

18-Tenasühe, yani ölen insanın ruhunun başka bir çocuğa geçerek, tekrar dünyaya gelmesine inanmak, dine aykırıdır. Böyle inananın imanı gider.

19-Kıyamet günü Allah'u Teâlâ'nın izni ile iyiler kötülere şefaat edecek, araya girecektir. Peygamber efendimiz, (Şefaatim ümmetimden günahı büyük olanlaradır) buyurdu.

20-Peygamberin mucizesi, evliyanın kerameti ve salih müminlerin firaseti haktır. Evliyanın kerameti, vefatından sonra da devam eder.

21-Her bid'at dalalettir, sapıklıktır. Bid'at, dinde sonradan yapılan şey demektir. Peygamberimiz ve dört halifesinin zamanlarında bulunmayıp da, onlardan sonra dinde meydana çıkarılan, itikad ve ibadet olarak yapılmaya başlanan değişikliklerdir ve büyük felakettir.

22-Mest denilen ayakkabı üzerine mesh ederek (ıslak el ile dokunarak) abdest alınır. Çıplak ayak üzerine mesh edilmez.

Ebu Mensur-i Matüridi hazretleri, irade-i cüziyye hakkında buyurdu ki: İrade-i cüziyye, bir varlık değildir. Var olmayan şey, yaratılmış olmaz, irade-i cüziyye, kullarda bir haldir. Kuvveti, bir şeyi yapmak ve yapmamakta kullanmaktır. Kullar, irade-i cüziyyelerini kullanmakta serbesttir. Mecbur değildir. Şeytana, (İrade, bende bir haldir, iyiliğe kullanırsam Allah'u Teâlâ iyiliği yaratır. Kötülüğe sarf edersem, onu yaratır. Eğer sarf etmezsem, ikisini de yaratmaz) diye cevap verilir.

Allah'u Teâlâ'nın, kul irade etmeden de, yaratması caiz ise de, ihtiyari olan işleri yaratmaya, kulların iradelerini sebep kılmıştır. İrade-i cüziyyemizin sebep olması da, Allah'u Teâlâ'nın iradesi iledir. Kul, bir iş yapmak irade edince, Allah'u Teâlâ da, o işi irade ederse, o işi yaratır. Kul irade etmezse, ihtiyari olan o işi yaratmaz. Şu halde, kul

irade-i cüziyyesini ibadete sarf ederse, Allah'u Teâlâ, ibadeti yaratır. Eğer günahlara sarf ederse, günahları yaratır.

O zaman kul, dünyada fena olur, ahirette azap görür. Böyle olduğunu bilen bir kimseye, şeytan bir şey diyemez.

(Siz, ancak Allah'u Teâlâ'nın dilediğini arzu edersiniz!) mealindeki âyet-i kerimenin manasını, Ebu Mansur-i Matüridi hazretleri şöyle açıklıyor: "İhtiyari işleriniz, yalnız sizin iradenizle olmaz. Sizin iradenizden sonra, Allah'u Teâlâ da, o işi irade edip yaratır.

Görüşlerini bu şekilde özetlediğimiz İmam Maturidî(r.a)Hazretlerinin mezhebine en çok hizmet etmiş olan âlim, Ebu'l-Muin Nesefî (r.a)'dir. Hâkim Semerkandî, Ömer Nesefi, Nureddin Sabunî, Maturidî ekolüne mensup İslâm bilginlerinin önde gelenlerindendir. Rabbim cümlesine rahmetiyle muamele eylesin.Bizleride bu mübarek salih insanların yolundan ayırmasın. Onların yolu Kur'an ve Sünnet yolu kısaca Ehl-i Sünnet vel cemaat yoludur.

İmam Maturidî(r.a)Hazretleri, fıkıh 'ta Hanefî mezhebine bağlı olanların itikattaki imamıdır. Başta Türkler olmak üzere pek çok Müslüman Maturidî mezhebine bağlıdır.

İMAM-I EŞARİ (R.A)
(D:H.260.M.879.senesinde Basra. VH.324.M.936. Bağdat)

Ehl-i sünnetin iki itikad imamından birisi de İmam-ı Eşari(r.a)Hazretleridir.. İsmi, Ali bin İsmail'dir. **Künyesi Ebu'l-Hasan, lakâbı ise, Nâsiru'd-dîn'dir.**260 veya 266 (m. 879) senesinde Basra'da doğdu. Eş'ârî'nin doğum tarihinde ihtilaflar olduğu gibi vefat tarihinde de bir takım ihtilaflarvardır, tercih edilen görüşe göre O, **(324/936-37) yılında Bağdat'ta vefat etmiş,** Basra kapısı ile Kerh arasındaki kabristana defnedilmiştir. Soyu, Ashab-ı kiramdan büyük bir sahabeEbu Musel Eşari(r.a) dayanmakta olup, şeceresi şöyledir: ***Ali bin İsmail bin İshak bin Sâlim bin İsmail bin Abdullah bin Musa bin Bilal bin Ebi Bürde bin Ebu Müsel-Eşari'dir.***

İmam Eş'arî, İmam Şafiî rh.a.'in öğrencileri zincirinde bulunmaktadır. Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhebi mensuplarının itikadi meselelerde İmamı, Ebu'l-Hasen el-Eşari'dir

Eş'ari'nin hayatını, doğumundan on yaşına kadar, on yaşından Mu'tezile mezhebinden ayrıldığı zamana kadar ve bundan sonraki hayatı olmak üzere üç devrede incelemek mümkündür.

1. Doğumundan on yaşına kadar olan dönem: Bu dönem O'nun çocukluk ve ilk tahsilini tamamladığı dönemdir ki, çeşitli ilimleri tahsil etmiş ve daha ziyade babasının ahlakı ve ilmî terbiyesinde bulunmuştur.

2. On yaşından Mu'tezile mezhebinden ayrılmasına kadar olan dönem: Otuz yıllık bir dönemi kapsayan bu dönem O'nun, üvey babası Ebû Ali el-Cubbâî (302/914-15) ile ilmî yakınlığı bulunduğu dönemdir. O Kelâm ilmini de Cubbâî'den öğrenmiştir. Fıkıh'ta Hanefi

ve Şafi olan Eş'ârî, itikatta hocasının tesiriyle koyu bir Mu'tezile mezhebi savunucusu olmuştur. İmam-ı Eşari, üvey babası ile mutezile kelamcılarından olan Ebu Ali Cübbai'nin talebesi olduğundan, bu bozuk yol üzerine yetiştirilmişti. 40 yaşına kadar mutezile fırkasında bulundu. Bu fırkanın meşhurlarından oldu. Hicrî 300 tarihinde O'nun Mu'tezile'den ayrılarak, Ehl-i Sünnet akîdesine bağlandığı bilinmektedir. 40 yaşından sonra, Ramazan-ı şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) Efendimiz'i üç defa rüyasında görüp Ehl-i Sünnet'in başarısı için çalışma emri almasıdır. Diğer bir sebep de, hocası Cübbaî ile arasında geçen "üç kardeş meselesi"ne ait tartışmadır. Bu bozuk yoldan dönüp, ehlisünnet itikadına girdi.

Bu rüyasından sonra onbeş gün evinden çıkmadı. Meseleleri derinlemesine inceleyip, gözden geçirdi. Sonra Basra Camii'ne gidip, kürsüye çıktı. O sırada mutezile bozuk yolunun meşhur ve kuvvetli âlimlerinden sayılan ve böyle bilinen imam-ı Eşari, kürsüden cemaate şöyle hitap edip: "Ey insanlar, Beni tanıyanlar, beni tanıyorlar. Tanımayanlara da ben kendimi tanıtıyorum. Ben falan oğlu falanım. Çoktan beri size görünmez oldum. Dikkatle düşündüm. İnsafla inceledim. Yanımdaki delilleri gözden geçirdim. Tercih hususunda zorlandım. Ben, Kur'an'ın yaratılmış olduğunu, Allah'ın gözlerle görülemeyeceğini, kötü fiilleri kendimizin yaptığını söylüyordum. Ben bunlardan tövbe ediyor ve bu fikirlerden vazgeçiyorum. Ey İnsanlar, ben bu süre zarfında evime kapandım ve bu fikirlerle ilgili delilleri düşündüm. Onların hiç birisi bana tercih sebebi olarak uygun gelmedi. Yüce Allah'tan bana hidayet etmesini istedim. Sonunda Allah'u Teâlâ beni hidayete, kavuşturdu. Bunun üzerine, şu elbiseden soyunduğum gibi, bütün içinde bulunduğum fikirlerden soyunuyorum. Mutezile yoluna ait itikatlarımın hepsinden vazgeçip, kurtuldum" diyerek, Ehl-i sünnet itikadına girdiğini herkese ilan etti.

3. Kırk yaşından ölümüne kadar olan dönem: Mu'tezile mezhebinden ayrılıp, selef akidesi üzere geri kalan hayatını devam ettiren Eş'ârî, yaklaşık yirmi beş yıllık bu süre zarfında, bol bol eser telif etmiş ve selef akidesini müdafaa ile geri kalan ömrünü geçirmiştir. Ehl-i Sünnet adına üslendiği müdafaa ile büyük taraftar

kazanmış ve kendisinden sonra daha da gelişecek olan Eş'ariyye ekolünün kurucusu ve temsilcisi olmuştur. Zaten bir görüşe göre Eş'ariyye mezhebi, Mu'tezile'ye antitez olarak doğmuştur. İlme olduğu kadar zühd ve takvâya da bağlılığı ile bilinen Eş'ârî, Subkî'nin rivayetine göre yirmi yıl yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kılmıştır. ***(Subkî, Tabakâtu's-Safiyye, 2/248).***

Önceden mutezile yolu üzere yazdıklarını ve bildirdiklerini iptal etmiş, Ehl-i sünnet itikadı üzere kitaplar yazıp, dağıtmış, ömrünün sonuna kadar bu doğru itikadın yayılması için uğraştı.

Ebu'l-Haseni Eşari hazretlerinin Ehl-i sünnet mezhebine geçmesi ile, kelam ilmi, mutezilenin elinden kurtulmuş oldu. Onların elinde tehlikeli ve zararlı iken, doğru yolda gidenlere rehber oldu. Onun Ehl-i sünnete geçmesi, Ehl-i sünnet itikadının yayılmasında büyük bir zafer olmuştur. O zaman tesirli ve zararlı olan mutezile yolu mensupları, imam-ı Eşari hazretleri tarafından susturulmuştur. Onları öyle zorlayıp sıkıştırdı ki, hepsi küçük ve güçsüz karıncalar gibi kaldılar. Daha önce hocası olan mutezilenin ileri gelenlerinden Ebu Ali Cübbai ile yaptığı münazarada onu mağlup etti. Çok meşhur olmasına rağmen, Eşari hazretlerinin karşısında cevap vermekten aciz kaldı.

Ebu Sehl Sulûki şöyle anlatır: "Basra'da bir mecliste Ebu'l-Hasen Eşari ile mutezililer arasında çetin bir münazara oldu. Mutezililer çok kalabalıktı. Onunla münazaraya giren herkes yeniliyor, susmak mecburiyetinde kalıyordu. Öyle oldu ki, o gün artık kimse onun karşısına çıkamadı. İkinci defa böyle bir münazara için gittiğimizde, mutezileden kimse gelmemiş, münazaraya cesaret edememişlerdi. Bunun üzerine bir zat imam-ı Eşari'ye, **"Firar ettiler, kaçtılar yaz, kapıya as" dedi**.

İmam-ı Eşari hazretleri; tefsir, hadis ve fıkıh ilmini zamanın meşhur âlimlerinden olan Zekeriyya bin Yahya es-Saci'den, Ebu Halife el-Cumhi, Sehl bin Serh, Muhammed bin Yaküb el-Mukri, Abdurrahman bin Halef ed-Dabi'den öğrenmiştir.

Bağdat'ta Cami-i Mensür'da Cum'a günleri Ebu İshak Mervezi'nin hadis derslerine devam etmiş, kendisi de Ebu İshak Mervezi'ye kelam ilmini öğretmiştir.

İmam-ı Eşari hazretleri tasavvuf ilminde de âlim ve evliya idi. Ebu İshak İsferani şöyle demiştir: "Benim ilmim, Şeyh Ebu'l-Hasen Bahili'nin ilmi yanında, deniz yanında bir damla gibidir. Ebu'l-Hasen Bahili'nin de, (benim ilmim, Ebu'l-Hasen Eşari'nin ilmi yanında, deniz yanındaki bir damla gibidir) dediğini işittim."

İmam-ı Eşari, gayet tatlı, açık ve ikna edici konuşurdu. Bu sebeple hocası Cübbai, daha önce münazaralara kendi yerine onu gönderirdi. Hakkın, doğrunun ortaya çıkması için mücadeleyi sever, yazarak ve anlatarak hak uğrunda müdafaadan yılmazdı.

İmam-ı Eşari hazretlerinin zamanı, mutezile fırkasının Ehl-i sünnete çok saldırdığı, hatta zorbaya başvurduğu bir döneme rastlamaktadır. Valilik, kadılık gibi makamlar, mutezile fırkasından olanların elinde bulunuyordu. Böylece bozuk itikadlarını yayıyorlar, insanları saptırıp, imanları ile oynuyorlardı. Bu sırada imam-ı Eşari ve diğer Ehl-i sünnet âlimleri, kitaplar yazarak onları reddediyor, bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. İmam-ı Eşari ayrıca, mutezile fırkasının ileri gelenleri ile çetin münazaralara girip, onları susturdu. Kendisine, neden onların yanlarına, hatta devlet erkânından olanlarının makamına gittiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Onlar valilik, kadılık gibi makamlarda bulunuyorlar. Kibirleri sebebi ile bize gelmezler. Biz de gitmezsek, hak nasıl ortaya çıkacak? Ehl-i sünneti anlatanların, onu yayıp, hizmet edenlerin bulunduğunu nasıl bilecekler ve nasıl anlayacaklar?"

Ebu Abdullah ibni Hafif şöyle anlatmıştır: "Gençliğimde, imam-ı Eşari hazretlerini görmek için Basra'ya gitmiştim. Basra'ya vardığımda, heybetli ve güzel yüzlü, yaşlıca bir zat gördüm. Ona, "Ebu'l- Hasen Eşari hazretlerinin evi nerededir?" dedim. "Onu niçin arıyorsun?" dedi. "Onu seviyorum ve görüşmek istiyorum" dedim. Bana, "Yarın erkenden buraya gel" dedi. Ertesi gün erkenden söylediği yere gittim. Beni yanına alıp, Basra'nın ileri gelenlerinden birinin evine götürdü, içeri girince, o zata yer gösterdiler. O da oturdu. Mutezilenin meşhur âlimleri, münazara için orada toplanmıştı. Biz girip oturduktan sonra, o mecliste bulunanlar, aralarında oturan bir mutezile âlimine çeşitli meseleler sormaya başladılar. O şahıs cevap

vermeye başlayınca, beni oraya götüren zat karşısına çıkıp, söylediği yanlış şeyleri reddediyor, doğrusunu söyleyip, onu susturuyordu. Öyle konuşuyordu ki, dinleyenleri tam ikna edip, doyurucu bilgi veriyordu.

Ben, bu zatın haline ve ilmine hayran oldum. Yanımda bulunan birine "Bu zat kimdir?" dedim. "Ebu'l-Hasen Eşari'dir" dedi. İmam-ı Eşari evden çıktıktan sonra, yine peşinden gittim. Yanına yaklaşınca, İmam-ı Eşari'yi ve hizmetini nasıl buldun?" buyurdu. "Fevkalade" dedim.

Sonra, "Efendim, o mecliste neden siz baştan bir mesele sormadınız? Başkaları sorduktan sonra mevzuya girdiniz?" dedim.

"Biz, bunlarla konuşmak için söze girmiyoruz. Ancak Allah'u Teâlâ'nın dininde yanlış ve sapık şeyler söylediklerinde reddediyoruz. Yanlış olduğunu isnat edip, kendilerine doğrusunu bildiriyoruz" buyurdu."

İmam-ı Eşari; eser yazmak, münazaralara girmek ve kıymetli talebeler yetiştirmek suretiyle, Ehl-i sünnet itikadının yayılması ve böylece insanların saadete kavuşması hususunda büyük hizmetler yapmıştır.

Yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı şu zatlardır: Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah, Ebu'l-Hasen Bahili, Ebu Abdullah bin Hafif Şirazi, Hâfız Ebu Bekr Cürcani el-ismaili, Şeyh Ebu Muhammed Taberi el-Iraki, Zahir bin Ahmed Serahsi, Ebu Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, Dimyani. Bunlardan Ebu Abdullah Tai, imam-ı Ebu Bekr Bakıllani'nin hocasıdır. Ebu'l Hasen Bahili de Ebu İshak isferani'nin ve hocası olan Ebu Bekr Fürek'in hocasıdır. Bu zat, önceden imamiyye fırkasından iken, Ebu'l-Hasen Eşari hazretleri ile yaptığı bir münazara ve ilmi mübahese sonunda hatasını anlayıp, imamiyye fırkasını terk edip, Ehl-i sünnet itikadına girdi, imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikadı Basra'da yaydı, ibni Hafif ise, İmam-ı Eşari'nin en meşhur talebelerinden olup, (Şeyh-i Şiraziyyin) Şirazlıların şeyhi, üstadı ismiyle meşhur olmuştur.

Diğer meşhur bir talebesi olan Dimyani ile İbni Hafif, İmam-ı Eşari'nin münazara meclislerinde yanında bulunurlardı. Talebelerinden Ebu Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, uzun müddet imam-ı Eşari'nin

yanında bulunmuştur. Sonra memleketi Sirafa dönüp, orada ders verip, talebe yetiştirmiş; imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikad bilgilerini memleketinde yaymıştır.

Şeyh Ebu Ali Zahir de, hocası imam-ı Eşari'den öğrendiği Ehl-i sünnet bilgilerini Horasan'da yaydı. Böylece imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikad bilgileri, Ehl-i sünnet mezhebi, doğuda ve batıda yayıldı. Hicri 300 senesinden itibaren Irak havalisinde, İran'da yayıldı. Selçuklu devleti hükümdarlarının resmi mezhebi oldu. Daha sonra Atabekler tarafından müdafaa edilip, Şam ve Bağdat çevresinde yayıldı. Selahüddin Eyyübi Mısır'ı fethedince, orada da yayıldı.

ESERLERİ

Ebu'l-Hasen Eş'ârî'nin eserlerinin sayısı bazı kaynaklarda üçyüze kadar çıkarılmış olup, bunların bir kısmı, Mu'tezilı görüşleri benimsediği döneme aittir. Ancak bunlardan hiç birisi günümüze kadar ulaşmamıştır.

Eş'ârî'nin eserlerini kaynaklarda zikredilen konularına göre şu gruplara ayırarak ele almak mümkündür: İmam-ı Eşari hazretlerinin eserleri, beş grupta toplanır:

a) Kırk yaşından önce mutezile iken yazdığı eserler. Bunları sonradan iptal etmiştir. Kelam ilmiyle ilgili olan ve özellikle Mutezileyi reddi hedef alan eserler.

b) Filozoflar, Tabiatçılar, Dehrîler, Brahmanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi cereyanları reddeden eserler.

c) Hariciye, mutezile, şia ve zâhiriyye fırkalarına yazdığı reddiyeler.

d) Makâlât kitapları.

e) Tefsir, Hadis, Fıkıh ve diğer İslâmî ilimler sahasında meydana getirdiği, Kendisine sorulan suallere cevap olarak yazdığı risaleler eserler. ***(Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi, 137).***

İmam-ı Eşari hazretlerinin pek çok eseri vardır. Bunları ibni Asakir "Tebyin" isimli eserinde, ibni Fürek'den nakledip, isimlerini yazmıştır, ibni Fûrek ise, "Ebu'l-Hasen el-Eşari, el-Umed (veya el-Gamed) adlı kitabında, kendi eserlerini saydığını bildirmektedir. Bu eserler, onun yanında dersini dinleyenlere söyleyerek yazdırdıkları,

çeşitli İslam memleketlerinden sorulan suallere verdiği cevapları ihtiva eden, üçyüzyirmi senesine kadar yazdığı kitaplardır. Bundan sonra üçyüzyirmidört senesine kadar da pek çok eser yazmıştır" demektedir, İbni Fürek ayrıca, Ebu'l-Hasen el-Eşari'nin el-Umed adlı eserinde isimlerini bildirdiği eserlerden başka kitaplarını da bildirmektedir.

"El-Umed" adlı eserde bildirilen kitaplardan bazıları:

1) Kitab-ül-F'usül: Mülhidler (dinsizler), tabiatçı felsefeciler, dehriler, zamanın ve âlemin kadim olduğuna inananlara reddiyedir. Bu kitapta; brehmenler, yahudiler, hristiyanlar ve mecusilere de cevaplar vermiştir. Bu kitap büyük bir eserdir.

2) Mücez: On iki kitaptan ibarettir.

3) Halk-ül-efal

4) İstitaa hakkındaki kitap

5) Sıfatlar hakkındaki kitap

6) El-Luma fi'r-reddi ala ehli'z-zeygi ve'l bida': Kur'an-ı kerim, Allah'u Teâlânın iradesi, Allah'u Teâlânın görülmesi, kader, istitaa, va'd ve va'id ve imamet meselelerinden bahseden on bölüm ihtiva eden kıymetli bir kitaptır, İmam-ı Eşari hazretlerinin bu mevzularda söyledikleri hakkında iyi bir kaynaktır. Yakın zamanda Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, ayrıca Richard J.Mc. Carthy tarafından bir mukaddime ve İngilizce'ye tercümesi vardır. Spitta, bu eseri hülasa ederek, Joselp Heli tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

7) Risalet-ül-iman: Spitta bu kitabı Almancaya tercüme etmiştir.

8) Kitab-ul-Funün: Mulhidlere (dinsizlere) cevap olarak yazılmıştır.

9) Kitab-ün-Nevadir: Kelam ilminin inceliklerini anlatır.

10) Dehrilerin (dinsizlerin) Ehli tevhide karşı yaptıkları bütün itirazlarının toplandığı bir kitap.

11) El-Cevher fi'r-Reddi ala ehli'z-Zeygi vel-Münker.

12) Nazar, istidlal ve şartları hakkında Lübbai'nin suallerine verilen cevaplar.

13) Mekalat-ül-felasife: Felsefecilere cevap olarak yazılmış bir eserdir. Kitap üç makaleyi ihtiva eder. Eserde ibni Kays ed-Dehri'nin bazı şüpheleri, Aristo'nun sema (gök) ve alem hakkındaki fikirleri çürütülmüş; hadiseleri, saadet ve şekaveti yıldızlara bağlıyanlara lazım gelen şeyler açıklanmıştır.

14) Cevab-ül-Horasaniyyin: Çeşitli meseleleri ihtiva eder.

El-Umed'de bildirilenlerden başka, ibni Fürek'in zikrettiği eserlerinden bazıları da şunlardır:

1) Tenasühe inananlar hakkındaki eser.

2) Mantıkçılara dair yazılan eser.

3) Hristiyanlar hakkında yazılan kitap.

4) Delail-ün-nübüvve hakkındaki kitap.

İmam-ı Eşari'nin ayrıca: Risale ketebbiha ila ehli's-sagr bi bab-ül-ebvab adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas dağlarının Hazar denizi ile bitiştiği yerde bab-ül-ebvab (Demirkapı yahud Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat âlimlerini geniş olarak anlatmaktadır.

Bunlardan başka şu eserleri de meşhurdur:

Makalat-ül-islamiyyin: Bu eserinde itikadi fırkalardan ve kelam ilminin ince meselelerinden bahsetmektedir. Matbudur.

El-ibane an usül-üd-diyane; Ehl-i sünnet dışı fırkaların reddi için yazılmış olup, bu hususta ki delilleri içinde topladığı eseridir.

Kavl-ül-cumlat, Eshab-ül-hadis ve Ehlüs-Sünne fi'l-itikad (basılmamıştır.)

Risalet-ül-istihsan el-Havdu fi ilm-il-kelam, basılmıştır, ingilizce tercümesi vardır.

İzah-ül-Bürhan et-Tebyin ala usülid-din.Kitab-ül-ulüm. Tefsir-ül Kur'an- eş-Şerh vet-tafsil.

Diğer Eserleri:

Bu grupta Eş'ârî'ye ait olduğunu kaynaklardan öğrendiğimiz diğer eseri sıralamak istiyoruz. Çeşitli kaynaklarda bunların sayısı verilmekle kalmayıp, yüz kadar eserinin de isimleri zikredilmiştir. ***(bk. el-İbâne, Dr. Fevkiye Hüseyin Mahmud mukaddime s.38-71)***

1. Kitâbu fi Halki'l-A'mâl
2. Kitâbu fi'l-İstitâ'a
3. Kitâbu fi Cevâzı Rü'yetullah bi'l-Ebsâr
4. Kitâbu fi'r-Reddi Ale'l-Mücessime
5. Kitâbu fi'l-Cisim
6. Kitâbu fi'l-İstihşâd
7. Kitâbu fi'r-Rü'yet
8. Kitâbu fi'l-İmâme
9. Kitâbu fi Müteşâbihi'l-Kur'an
10 . Kitâbu fi Ef'âli'n-Nebî
11. Kitâbu fihi Beyâni Mezhebi'n-Nasârâ
12. İzâhu'l-Burhân fi'r-Reddi 'Alâ Ehli'z-Zeyğ ve't-Tuğyân
13. eş-Şerh ve't-Tafsıl fi'r-Reddi Alâ Ehli'l-İfk ve't-Tadlıl
14. el-Muhtasar fi't-Tevhıd ve'l-Kader
15. en-Nevâdir fî Dakâiki'l-Kelâm
16. Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân: Bu eserin yetmiş cilt olduğu söylenmektedir.

Doğru yolun temel bilgileri**.** İmam-ı Eşari hazretlerinin, Kafkas sıradağlarının Hazar Denizine ulaşan ucunda Bab-ül-ebvab (Demirkapı veya Derbend) denilen kasaba âlimlerine, Ehl-i sünnet itikadını bildirmek için yazdığı "Risaletün ila ehli's-sagr" (Hudüd ahalisine bir mektub) adlı eserinde bazı bölümlerin tercümesi şöyledir: Allah'u Teâlâya hamd olsun ki, bizi, doğru yola ulaştıran sünnet-i seniyyeye uymayı sevdirdi. Helake götüren bid'atlerden uzaklaştırdı. Kalblerimizi, yakînin (kat'i ve kuvvetli imanımızın) hasıl ettiği serinlik ve huzur ile doldurdu. Müslümanlık ile bizi aziz kıldı. Bizi, Resulüne uyanlardan, Onun rehberliğine yapışanlardan eyledi. Bid'atlere dalıp, Resulullahın ve Ashab-ı kiramın yolundan ayrılarak yalnız kalmaktan kurtarıp, cemaatle beraber olmayı ihsan etti.

Resulullaha salat-ü selam olsun ki, bizi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına davet etti. Allah'u Teâlâ bu hususta ona âyetleriyle yardım etti. Kendisine mucizeler vererek, hakkındaki şüpheleri giderdi. Kendi rızasına nasıl ulaşılacağını Onun ile bildirdi, içlerinde

kendisine delalet eden deliller bulunduğunu en açık bir şekilde haber verdi. Nihayet bâtıl, sönüp gitti. Hak, galip ve muzaffer olarak parladı.

Resulullah, Peygamberlik vazifesini yerine getirdi. Kendisine bildirilenleri tebliğ edip, ümmetine nasihatte bulundu.

Şimdi! Ey Bab-ül-ebvab halkından olan âlimler ve büyükler! Allah'u Teâlâ sizleri yüce kudreti ile muhafaza buyursun. Sizlere yardım eylesin. Medinet-üs-Selam'da (Bağdad'da) mektubunuzu aldım. Allah'u Teâlânın nimetleri içerisinde olduğunuzu, halinizin düzgünlüğünü yazıyorsunuz. Bu sebeple, kederim ve üzüntülerim dağıldı.Cenab-ı Hakk'a çok şükrettim. Size olan ihsanını tamamlamasını, size ve bize olan nimetlerini artırması için Rabbime yalvardım. Duaları kabul eden Odur. Büyük lütuflarda bulunmak Ona layıktır.Cenab-ı Hak yardımcınız olsun. Geçen sene 267 (m. 881) bir takım sualler sormuştunuz.

Mektubunuzda bundan da bahsediyorsunuz. Verdiğim cevapları beğendiğinizi, faydalı olduğunu, doğruluğunu kabul ettiğinizi, şüphelerinizin gittiğini, sizi kendilerine inandırmak isteyen (o kimselerden) yüz çevirdiğinizi yazıyorsunuz.Bunları okuyunca, dinde saptıranların, Resulüne uymaktan alıkoyanların şüphelerinden bizi ve sizi muhafaza buyurduğu için Allah'u Teâlâya hamd ettim.

Yine siz mektubunuzda, benden Selef-i salihinin asıl kabul edip, dayandıkları bazı hususları (yazmamı) istiyorsunuz.Sonra gelenler de bu asıllara (bilgilere) uymak suretiyle, bid'at sahiplerinin düştüğü, Kur'an-ı kerim ve Sünnet-i seniyyeye muhalefet durumuna düşmekten kurtulmuşlardır. Bu bilgilere şiddetle ihtiyacınız olduğunu bildirdiğiniz için, size olan hürmetim ve üzerimdeki hakkınızdan dolayı, suallerinize ve isteklerinize cevap vermekte acele ettim.

Size bazı temel bilgileri, delilleri ile beraber bildirdim. Bu deliller, sizin Selef-i salihine tâbi olmakta haklı olduğunuzu, Ehli bid'atin ise, Selef-i salihine muhalefet edip, daha önce üzerinde bulundukları haktan sapmakla hata ettiklerini, bununla şer'i delillerden, Resulullahın bildirdiği şeylerden ayrıldıklarını gösterecektir. Yine bu delilleri red eden, Peygamberlerin getirdiklerini inkâr eden felsefecilerin yollarına uyduğunu da gösterecektir. Size ve

söylediklerimi düşünen diğer kimselere söylenmesi gerekenleri söyledim. Allah'u Teâlâdan yardım dileyerek ve Ona güvenerek, sizin isteklerinizi yerine getirmekle, sevaba kavuşacağımı ümit ediyorum. Allah'u Teâlâ bana kâfidir ve O ne güzel vekildir.

Allah'u Teâlâ sizi doğru yola hidayet eylesin. Biliniz ki, Selef-i salihinin ve onların yolunda giden halefin (sonra gelen âlimlerin) yolu şudur: Allah'u Teâlâ, Muhammed aleyhisselamı bütün dünyaya Peygamber olarak gönderdiği zaman, insanlar, birbirine zıt bir takım fırkalara ayrılmışlardı. Onlardan bir kısmı kitabi idi. Bunlar, Allah'u Teâlânın gönderdiği Tevrat ve İncil'i değiştirmişler, kendi uydurdukları şeyler ile insanları Cenab-ı Hakk'a davet ediyorlardı.

Bir kısmı felsefeci idi. Bunlar, akıl ile elde ettikleri bir takım bilgilerde, yanlış neticelere varmaları sebebiyle, birçok bâtıl ve yanlış yollar ortaya çıkmıştı.

Bir kısmı, Brehmen idi. Bunlar, Allah'u Teâlâ'nın Peygamberlerini inkâr ediyorlardı.

Bir kısmı, Dehri idi. Bunlar da, kâinatın sonsuz olarak devam edeceğini, yok olmayacağını iddia ediyorlardı.

Bir kısmı, Mecusi idi. Bunlar ise, hiç tecrübe etmedikleri, bilmedikleri şeyleri iddia ediyorlardı.

Bir kısmı Putperest idi. Bunlar, putlara tapıyorlardı. Bunlar da şaşkınlık içerisinde kalmışlardı.

Peygamberimiz Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v) ise, insanların, kâinat ve içindekilerin sonradan yaratılmış birer mahlûk olduğuna, onların hepsinin yaratıcısı, sahibi ve maliki olan Allah'u Teâlâ'nın varlığı ve birliği inancına davet etti.

Onlara, üzerinde bulundukları yolun yanlış olduğunu, böyle bâtıl yolları terk etmelerini istedi. Resulullah onların yollarının bozukluğunu, kendisinin ise, Allah'u Teâlâdan bildirdiği hususlarda doğru olduğunu, apaçık âyetler ve mucizelerle ispat etti. Sonra Allah'u Teâlâ'ya nasıl kulluk edileceğini açıkladı. Cenab-ı Hak Peygamberimiz Muhammed(s.a.v)ı bunları insanlara bildirmesi ve izah etmesi için gönderdi. Resulullah, insanlara, kendilerinde dil, suret ve daha başka yönlerden farklılıklar bulunduğunu, böyle değişikliğin ise

onların sonradan yaratılmış olduklarını gösterdiğini bildirdiği gibi, gerek kendilerinde ve gerekse, onların dışındaki varlıklarda, Allah'u Teâlâ'nın varlığına, iradesine ve tedbirine delalet eden şeyler ile, Allah'u Teâlâ'yı tanıma yolunu da bildirdi. Şöyle ki; Allah'u Teâlâ Kur'an-ı kerimde mealen, ***"Arzda da gerçekten tasdik edenler için birçok ibretler vardır. Nefslerinizde de (hücrelerde vücut yapınıza kadar;) bir çok alametler vardır (ki, hep Allah'u Teâlâ'nın kudretine, ilmine azamet ve iradesine delalet ederler;) Hâlâ görmeyecek misiniz" buyurdu. (Zariyat Suresi 20-21)***

Yine, insanın yaratılış safhaları, suret ve şekillerindeki değişik durumlara da mealen şu âyet-i kerime ile işaret buyuruldu: ***"Andolsun ki, Biz insanı (Âdem'i) şüphesiz ki, çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem'in neslini, sağlam bir yerde (rahimde) bir nutfe (az bir su) yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Ondan sonra kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler haline çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratışla (ruh ve nutuk verip) insan haline getirdik. Bak ki, şekil verenlerin en güzeli olan Allah'u Teâlâ'nın şanı ne kadar yücedir." (Müminun Suresi, 12-13-14)***

Bunlar, Cenab-ı Hakk'ın varlığının muhakkak lazım olduğunu ifade eden, Onun irade ve tedbirine delalet eden en açık delillerdendir.

İnsan çamur özünden yaratıldı. Çamur özünün birçok şekil ve durumlara kabiliyeti vardır. Fakat insanın başka bir suretle değil de, kendisine has özellikleriyle malum olan ve en güzel surette meydana gelmesi mutlaka bir yaratıcının varlığını göstermektedir.

İnsana baktığımızda şunları görüyoruz:

1- İnsanın başka varlıklarda bulunmayan, kendisine mahsus bir sureti vardır.

2- İşitmek, görmek, koklamak, hissetmek, tatmak gibi, ihtiyaçlarını temin edebilmesi için hazırlanmış bir takım vasıtalara (duyu organları) sahiptir.

3- İhtiyaç hâsıl oldukça, tertip üzere hazırlanmış gıda aletleri, mesela, yeni doğmuş çocuk gıdasını, önce annesini emmek suretiyle temin eder. Çünkü o, bu sırada dişsizdir. Gıdasını kendiliğinden temin

edemez. Bir müddet sonra, dişlerle donatılır. Gıdasını yemekle elde eder.

4- Ağızdan alınan gıdalar, mideye gelir. Mide, kendisine ulaşan gıdaları pişirir. Bu gıdalara öyle bir incelik verir ki, bunlar en ince yollardan geçerek, tâ saçlara ve tırnaklara kadar ulaşır.

5- Karaciğer, öd (safra) çıkarmak, vücudun şeker durumunu ayarlamak, zehirleri bir dereceye kadar zararsız hale getirmek gibi bazı vazifeler için hazırlanmıştır.

6- Akciğer, dışarıdan temiz havayı (oksijen) alıp, kan dolaşımı ile dokulara iletmek ve kandan (karbondioksit alarak) kirlenen havayı nefesle dışarı vermek için hazırlanmıştır.

7- Ayrıca alınan gıdalardaki fazlalıkların atılması için gerekli aletler (a'zalar). Bunlardan başka, tesadüfi olarak düşünülmesi imkânsız olan, mutlaka bunları tertip ve düzenleyen bir yaratıcının varlığını gerektiren sayılamayacak kadar çok şey vardır.

Bütün bunların çamur özü ve su ile düzenlenip, kısımlara ayrılması, mutlaka bir yaratıcıyı, bir düzenleyiciyi gerektirir. Bunu, düşünen her akıl sahibi anlar. Aynı şekilde, bir plan dairesinde düzenleyen, kasteden bir bina yapıcısı olmadan, bir binanın meydana gelmesi bile mümkün olmayınca, yukarıda saydığımız hallerin de bir yapıcı ve yaratıcı olmadan çamur ve su ile kendiliklerinden, tertip ve düzen içerisinde meydana gelmeleri mümkün olamaz.

Sonra Cenab-ı Hak mealen: ***"Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akıl sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir, kesin deliller vardır" âyet-i kerimesiyle [Al-i imran Suresi, 190]*** bu hususu (Allah'u Teâlâdan başka her şeyin sonradan yaratıldığı, bunları Cenab-ı Hakk'ın yarattığını) ve bunda çeşitli hikmetler bulunduğunu daha ziyade beyan eyledi. Feleklerin (Dünya, Ay, Güneş v.s.) hareketiyle, meydana gelen faydaların büyüklüğüne ve miktarına işaret buyuruldu.

Mesela, gece, insanların istirahatı olduğu gibi ve mahsüllerine fazla gelen güneş hararetini (sıcaklığını) serinletmektedir.

Gündüz ise, mahlûkatın dağılıp hareket etmeleri, geçimlerini temin etmeleri için yaratılmıştır. Eğer devamlı gece olsa idi, karanlık,

onların fayda temin edecek şeylerin peşine düşüp, bunları elde etmeye mani olacaktı. Aynı şekilde devamlı gündüz olsa idi, bu da zararlı olurdu. Gündüzün aydınlığı fırsat bilinerek takatin (gücün) üstünde hırsla çalışılır, kâfi miktarda istirahat etmedikleri için insanlar helak olurlardı.

Bundan dolayı, onlara, çalışmaları için takatlarını geçmeyecek şekilde, zamanın bir kısmı gündüz, istirahatları için yeterli bir miktarı da gece kılındı. Böylece, onların halleri mutedil (normal) olarak gecenin serinliğinden, gündüzün sıcaklığından, kendileri, ekinleri, malları ve hayvanları için lazım olan kadarını alacaklardır.

Böyle yapmakla, Allah'u Teâlâ mahlûkatına merhamet buyurmuş, lütuf ve ihsanda bulunmuştur. Yine, mahlûkatı kuşatan renk tabakası, onların gözlerine münasip ve muvafık gelen renklerden yaratılmıştır. Eğer bu renk, şimdi âlemi saran renkten olmasaydı, gözleri bozacaktı.

Cisimlerin büyük ve ağır olmasına rağmen, yer ve göklerin ve onlarda bulunan hükümlerin (kanunların); Allah'u Teâlânın tutmasına muhtaç olduğuna, mealen ***"Doğrusu, gökleri ve yeri zeval bulmaktan Allah'u Teâlâ koruyup, tutuyor. Andolsun ki zeval bulurlarsa, onları Ondan başka kimse tutamaz. Gerçekten O, hâlimdir. Azap için acele etmez, gafurdur (çok bağışlayıcıdır) âyet-i kerimesiyle işaret buyuruldu.*** ***(Fatır Suresi, 41)***

Bu âyet-i kerime ile bize, yer ve göklerin yerlerinde durmalarının Allah'u Teâlâ'dan başkası tarafından olmadığı ve onları bir durduran olmadan da yerlerinde durmalarının mümkün olmadığı bildirildi.

Sonra felsefecilerin tabiatçı inanışlarından dolayı, ağaçların ve onlardan çıkan meyvelerin ancak, yer, su, ateş ve havanın tesiri ile meydana geldiği hakkındaki iddialarının bozukluğunu bize; Allah'u Teâlâ mealen ***"Arzda birbirine komşu kıt'alar (kara parçaları), üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanıyor. Hâlbuki yemişlerin de bazısını bazısına üstün kılıyoruz. (Tad, renk ve kıymetleri başka başkadır.) Şüphesiz ki, bunlarda da***

düşünen bir topluluk için pek çok ibretler (alametler) vardır" buyurdu. (Rad Suresi, 4)

Daha sonra Cenab-ı Hak, her şeyin yaratıcısı olduğuna, bir olduğuna, işlerinin intizam ve tertip dairesinde cereyan etmesi ile delil getirdi. Cenab-ı Hak işlerinde hiçbir ortağı bulunmadığını mealen, ***"Eğer yer ile gökte, Allah'tan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de fesada uğrar, yok olurdu" âyet-i kerimesi ile bildirdi. (Enbiya Suresi, 22)***

Sonra, önce yaratıldıklarını kabul ettikleri halde, öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr edenlere karşı tekrar yaratılmalarının mümkün olduğunu bildirdi. Onlar tekrar yaratılmayı uzak görerek, çürümüş kemikleri kim diriltecek dedikleri zaman mealen "(Ey Resulüm) de ki: ***"Onları ilk defa yaratan diriltir ve O her yaratılanı tamamiyle bilir" buyurdu. (Yasin Suresi,79)***

Sonra bunu onlara: Mealen "***O (Allah) ki, size yeşil ağaçtan bir ateş yaptı da, şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz" âyet-i kerimesi ile beyan eyledi. (Yasin Suresi, 80)***

Yaş ve yeşil iki ağaç olan ve rüzgâr sebebi ile biri diğerine sürtülünce tutuşan uşar ve murah denilen ağaçlardan ateşin çıkarılmasını, çürümüş kemiklere, parçalanmış derilere, hayatı iade etmenin caiz olduğuna delil getirdi. (Uşar ile murah) eskiden Arapların ateş çıkarmak için kullandıkları iki ağaçtır.)

Sonra putlara tapanların yüzlerine vurarak, kendi yonttukları şeylere ibadet etmenin bozukluğunu mealen, ***"Siz kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" kavli ile beyan etti. (Saffat Suresi, 95)***

Sonra mealen ***"Sizi de, yaptıklarınızı da Allah'u Teâlâ yarattı" buyurdu. (Saffat Suresi, 96)***

Böylece putlara değil, kendisine ibadetin vacip olduğunu beyan etti. Eğer sizin yontmanız olmadan, put, put olmuyorsa, Allah'u Teâlâ'nın yaratması olmadan da, sizin suret ve heyetlerinizin olmayacağı, evvel emirde (kolayca) bilinen bir şeydir. Bundan dolayı, sizi ve sizin yonttuğunuzu yaratmak sureti ile yonttuğunuz şeyleri de ben yaratmış olduğumdan, ibadete onlar değil ben layığım; çünkü sizi, işlerinizi yapmanıza muktedir kılan benim, buyuruyor.

Allah'u Teâlâ. Peygamberlerini inkâr edenleri de **Enam suresi 91. âyet-**i kerimesinde red buyurdu. Mealen; "***Yahudiler, Allah'u Teâlânın kadrini, gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü: "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" dediler. (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) Onlara de ki: "Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kağıtlar haline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size (Peygamber diliyle Kur'an-ı kerimde) öğretilmiştir. Ey Resulüm! Sen, Allah (indirdi) de! Sonra onları bırak. Bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar."***

Nisa suresi 165. âyet-i kerimesinde ise mealen: "(iman edenleri Cennetle) müjdeleyici, (küfredenleri Cehennemle) korkutucu olarak Peygamberler gönderdik ki, bu Peygamberlerin gelişinden sonra insanların (yarın) kıyamette "Bizi imana çağıran olmadı" diye Allah'u Teâlâya bir hüccet ve özürleri olmasın" buyuruldu.

Resulullahın Ehl-i kitaba karşı onların kitaplarında, kendi vasıflarının bildirilmesi, isim ve hususiyetlerine işaretlerin bulunması ile delil getirdi. Ehl-i kitap bunları gizledi.

Allah'u Teâlâ, Resulullaha hak Peygamber olduğu ve bildirdiklerinin doğru olduğu hakkında, mucizelerle yardım eyledi. Resulullaha en büyük mucize olarak Kur'an-ı kerim verildi. Müşrikler, Kur'an-ı kerimin Allah'u Teâlâ'nın kelamı olduğuna inanmıyorlar, Hazret-i Muhammed'in sözüdür, diyorlardı. Allah'u Teâlâ, o zaman en fasih ve edebiyatta zirveye ulaşmış olanlarından, Kur'an-ı kerimin on suresi veya bir suresi gibi bir söz söylemelerini istedi, insanlar ve cinler bir araya gelseler bunu yapamayacaklarını bildirdi. Nitekim onlar, böyle bir söz söylemekten aciz kaldılar. Böylece onların, Resulullaha iman etmeme hususunda özürleri ortadan kalkmış oldu.

Hz.Musa(a.s) da Firavun'un sihirbazlarını, asasıyla rezil ve rüsva etmekle, hem sihirbazların ve hem de diğer insanların kendisine iman etmeme mazeretlerini gidermişti. Hz.Musa (a.s)ın asasından meydana gelen harikulade hallerin kendi güçleri dışında olduğuna, böyle bir şeyi yapabilmenin hatırlarından bile geçmediğine, böyle bir

şeyi ancak Allah'u Teâlâ'nın yapacağına, hem sihirbazları ve hem de başkaları kanaat getirdi. (Nihayet, bu mucize karşısında sihirbazlar, Hazret-i Musa'ya iman ettiler.)

Hz.İsa(a.s) da ölüleri ilaçsız diriltmek, anadan doğma körleri ve derisi alaca olanları iyileştirmek, o zamanda insanları aciz bırakan şeylerle (mucizelerle), o devre göre tıpta en yüksek dereceye ulaşan tabiplerin kendisine inanmama mazeretlerini ortadan kaldırdı. (Çünkü böyle işleri, ancak Allah'u Teâlâ'nın yardım ettiği bir kimse yapabilirdi.)

Resulullah(s.a.v) da, kendi kavminden olan, edebiyatta yüksek dereceye ulaşan edebiyatçıların, kendisine iman etmeme hususunda bu mazeretlerini bertaraf etti. Çünkü Kur'an-ı kerimin edebi yüksekliğini onlar da kabul ediyorlardı.

İşte Resulullah (s.a.v) Efendimiz, yukarıda bildirilen yanlış yollara sapmış kimselere, getirdiği deliller ve mucizelerle, yollarının bozuk olduğunu, davet ettiği yolun ise doğru olduğunu anlatıyordu. Resulullah efendimiz, onlara daima karşısında duramayacakları deliller getirdiği, aralarında uzun müddet kaldığı halde, fevkalade ihtiraslarından dolayı, iman etme şerefine kavuşamadılar.

Allah'u Teâlâ'nın Resulullaha(s.a.v) verdiği mucizelerden bazısı şöyledir: Şiddetli açlık vakitlerinde, kalabalık cemaatı, az bir yiyecek ile doyurması, susuzluk zamanlarında, mübarek parmakları arasında fışkıran suyla, hayvanları ve sahiplerini kanana kadar su içirmesi, kurdun kendisine konuşması, kızartılmış koyunun ben zehirliyim diye haber vermesi, ayın ikiye bölünmesi, çağırması üzerine ağacın yerinden sökülerek huzurlarına gelmesi, emri üzerine ağacın tekrar yerine gitmesi, insanlar kalblerinde saklayıp da haber vermesini istedikleri şeyleri haber vermesi.

Allah'u Teâlâ gizliyi, gizliden daha gizli olanları da bilir. Her şey Onun yanında hazır gibidir. Yer ve gökte hiç bir şey ondan gizli kalamaz.

Kıyamet günü müminler Cenab-ı Hakk'ı göreceklerdir.Cenab-ı Hak, Kur'an-ı kerimde mealen: ***"Nice yüzler vardır ki, o gün***

(kıyamette) güzelliği ile parıldar. (O yüzleri) Rablerine bakar" buyurmaktadır. (Kıyamet Suresi, 22-23)

Resulullah(s.a.v) da:"***Ayı gördüğünüz gibi, kıyamet gününde Rabbinizi mutlaka göreceksiniz. Onu görmekte güçlük çekmeyeceksiniz"*** buyurmaktadır.

Cenab-ı Hak yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. O istediğini saptırır, istediğini hidayetiyle doğru yola iletir, istediğini aziz, istediğini fakir, istediğini zengin eder. Onun işlerinde asla noksanlık yoktur. O, her şeyin mutlak sahibi ve malikidir. O istediğini yapar.

Allah'u Teâlâ mahlûkatını iki kısma ayırdı. Cennete gidecekleri, isimleri ve babalarının isimleri ile beraber yazdı. Cehenneme gideceklerin isimlerini de yazdı. Resulullah (s.a.v)Efendimizle Hazret-i Ömer arasında şöyle bir konuşma oldu. Hazret-i Ömer Peygamber efendimize "Ya Resulallah! Bizim evvelce hesap ve kitabımız görülüp bitmiş mi, yoksa daha yeni başlanmış bir iş mi?" diye sorunca, Resulullah (s.a.v)Efendimiz: "[Allah'u Teâlâ ezeli ilmi ile kimin cennetlik, kimin cehennemlik olduğunu bildiği için] Bunlar, hesabı ve kitabı görülüp bitmiş işlerdir" buyurdu. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: "Öyleyse niçin ameller yapıyoruz (çalışıp, çabalıyoruz) ya Resulallah?" diye sorunca Peygamber efendimiz: "İbadet yapınız! Herkese ezelde takdir edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur" buyurdu.

[İnsanın işlerini Allah'u Teâlânın ezelde takdir etmesi demek, insanın neleri irade edeceğini bilmesi ve dilemesi demektir. Bunları Levh-i mahfuz'da yazmıştır. Böyle olduğu için, kulun mecbur olması gerekmez.

Takvimlere, bir sene içinde güneşin ne zaman doğup, ne zaman batacağı, hesaplanarak yazılmıştır. Güneş, takvimde bildirilen saatlerde doğup batar. Güneş, takvime öyle yazıldı diye bilinen saatlerde doğup batmaz. Takvime yazılması, güneşin doğmasına ve batmasına tesir etmez.

İşte Cenab-ı Hakk'ın da, ezeli ilmi ile, kulların kendi istekleri ile günah veya sevap işleyeceklerini bilmesi, kulların işlerine cebri bir müdahale değildir.]

Allah'u Teâlâya ve Peygamber efendimizin iman etmeye davet ettiği şeylere iman eden kimseleri, küfürden başka hiçbir günah imandan çıkarmaz, imanlarını, ancak küfür giderir. Ehl-i kıble, günahları sebebiyle imandan çıkmayıp, dinin bütün emirleriyle mükelleftirler.

Ehl-i kıbleden olup, günahkâr olanları da, Cenab-ı Hak mealen: ***"Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi (dirseklerinizle beraber) yıkayın, başınızı mesh edin ve ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz boy abdesti alın" Maide suresi, 6. âyet-i kerimesi ile mümin diye isimlendirmiştir. Eğer akidesi bozuk olan Kaderiyye'nin [ve vehhabilerin] dediği gibi günahkârlar, günahları sebebiyle imandan çıkmış olsalardı, onlara abdest farz olmazdı. Allahü teâlânın hitabı da bütün müminlere değil, yalnız itaat edenlere olurdu. Yine Allahü teâlâ, mealen "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman, Allahü teâlânın zikrine (hutbe dinlemeye, namaz kılmaya) koşunuz. Alışverişi bırakın" buyurdu. (Cum'a Suresi, 9)***

Bu hitabı yalnız itaat edenlere tahsis buyurmadı. Bu hitap aynı zaman da günahkârları da içerisine almaktadır.

Küfrü gerektiren bid'at ve işlerden başka herhangi bir günahı yaparak, günahkâr olanlardan hiçbir kimse hakkında Cehennemliktir diye hükmedilemez. Allah'ın ve Resulünün Cennetle müjdelediklerinden başka hiçbir Müslüman için isim vererek cennetliktir denilemez.

Cenab-ı Hak Kur'an-ı kerimde mealen, ***"Muhakkak ki, Allah'u Teâlâ, kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bu günahtan başkasını dilediği kimseden mağfiret buyurur (affeder)" âyet-i kerimesi ile delalet ediyor. (Nisa Suresi, 6)***

Çünkü Cenab-ı Hak kendisi haber vermedikçe, asiler hakkındaki iradesinin ne olduğunu bilmeye kimse için yol yoktur.

Peygamber efendimiz: ***"Ehl-i kıbleden hiç kimseyi, kendi kendinize Cennete yahut Cehenneme koymayınız" buyurdu.***

İnsanların amellerini yazan hafaza melekleri vardır. Allah'u Teâlâ bu hususa mealen, ***"Hâlbuki üzerinde gözetleyici melekler var. (Amellerinizi yazan ve Allah katında) kerim olan kâtip melekler var" âyet-i kerimesi ile delalet buyurdu. (İnfitar Suresi, 10-11)***

Kabir azabı haktır, insanlar, kabirlerinde diriltildikten sonra imtihan edilecek. Kabirde sual sorulacak, Cenab-ı Hak dilediği kimseye cevap vermeyi kolaylaştıracaktır. Kıyamet günü ilk sur üfürülünce, göklerde olanlar ve Cenab-ı Hakk'ın diledikleri bayılıp düşecek, (ölecekler) ikinci surun üfürülmesi üzerine hepsi bakarak ayağa kalkacaklar (dirilecekler). Cenab-ı Hak insanları, ilk yaratmasında olduğu gibi, yalın ayak ve çıplak olarak diriltecek, (Dünyada iken) Allah'u Teâlâ'ya itaat eden ve isyan eden bedenler, kıyamet günü diriltilecektir. Yine dünyada iken sevap ve günah işleyen eller, ayaklar ve diller de diriltilecek, sahipleri hakkında şahidlik edeceklerdir. Allah'u Teâlâ insanların amellerini tartmak için terazi koyacak. Kimin sevabı ağır gelirse, o kurtulacaktır. Kimin de sevabı hafif gelirse, hüsran ve zarara uğrayacaktır. Kıyamet gününde insanlara, amel defterleri verilecek. Amel defteri sağ eline verilen kimsenin hesabı kolay görülecektir. Amel defteri sol eline verilenler azap göreceklerdir.

Sırat, Cehennem üzerine kurulmuş bir köprüdür, insanlar oradan amellerine göre süratli veya yavaş olarak geçecekler. [Yalnız kıyamette köprü, terazi vardır denince, dünyadaki köprü ve teraziler akla gelmemelidir. Sırat köprüsü için de durum böyledir. Ahirette amellerin tartılması için terazi kurulacağına inanmalı, fakat nasıl, ne şekilde olduğunu düşünmemelidir. Mesela, (Sınıf geçmek için imtihan köprüsünden geçilir) diyoruz. Hâlbuki imtihanın köprüye benzer tarafı yoktur. Sırat köprüsü de, bilinen köprülere veya imtihan köprüsüne hiç benzemez.

Kalbinde zerre miktarı imanı olan kimse, Cehennemde günahı kadar yandıktan sonra, Cehennemden çıkacaktır.

Resulullahın(s.a.v) şefaati, ümmetinden büyük günah sahipleri için olacaktır. Ümmetinden bir kavmi yanıp, kara kömür olduktan sonra ateşten çıkarılarak hayat nehrine atılacaklar, vücudu hiç azap görmemiş gibi terü taze olacak. Kıyamet gününde Resulullahın havzı bulunup, içmek için ümmeti oraya gelecektir. Ondan içen kimse, bir daha susamıyacaktır. Tuttukları doğru yolu; Peygamber efendimizden sonra değiştirenler, o havuzdan uzaklaştırılacaklar.

Resulullahın(s.a.v) mirac gecesi semaya çıkarıldığına dair habere iman etmek vaciptir.

Deccal'e, İsa aleyhisselamın inerek Deccal'i öldüreceğine, güneşin batıdan doğacağına, Dabbet-ül-ardın çıkacağına ve bunlardan başka, sika (güvenilir) zatların Peygamberden bize nakledip, doğruluğunu bildirdikleri, diğerleri gibi kıyametten önce vukua geleceklerine dair tevatür ile bildirilen diğer alametler hakkında gelen haberlere iman etmek lazımdır.

Peygamber efendimizin, gerek Allah'u Teâlâ'nın kitabında ve gerekse sahih olan hadis-i şeriflerinde, bütün getirdiklerini tasdik etmeye, bunların muhkemleriyle amel, müşkil, müteşabih olanların nassını ikrar etmenin (kabul etmenin) tefsirini, ilim ihata edemeyecek olanların hakikatini, ilmi ilahiyeye havale etmek vaciptir.

Müminlerin üzerine, emr-i maruf ve nehy-i anil-münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) vaciptir. Muktedir olurlarsa, yapılan kötülüğe el ve dil ile mani olurlar. Muktedir olmazlarsa kalbleri ile o işi kötü görürler.

Peygamber (s.a.v)Efendimizin hadis-i şerifi gereğince, asırların hayırlısı, Ashab-ı kiramın zamanıdır (asrıdır) Sonra Tabiin ve Tebe-i tabiin asırlarıdır.

Ashab-ı kiramın en üstünü, Bedir muharebesine katılanlardır. Bunların en üstünü, Aşere-i mübeşşeredir (Cennetle müjdelenen on Sahabi). Aşere-i mübeşşerenin en üstünü dört halifedir. [Hazret-i Ebu Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman, Hazret-i Ali (radıyallahü teâlâ anhüm)] Bunların halifelikleri, o zamandaki müslümanların rızası ile olmuştur. Müslümanlar bu tertip üzere ittifak ettiler (birleştiler).

Muhacir ve Ensardan ibaret olan Bedir ehli arasında, Aşere-i mübeşşereden sonra efdaliyet, hicret ve önce müslüman olmaya göredir. Peygamberimizin da'vet ettiği şeylere iman ederek, bir saat olsun kendisi ile görüşen yahut onu bir defa gören Eshab-ı kiram, Tabiinden üstündür.

Ashab-ı kiram için, haklarında söylenen hayır sözlerden başkasından sakınmalıdır. Onların iyiliklerini yaymalı, yaptıkları işler için sahih ve doğru tevil yolları aramalı, takip ettikleri yolun en iyi yol olduğuna hüsni zan etmelidir.

[Ashab-ı kiram arasında olan muharebeleri iyi sebeplerden dolayı bilmelidir. Bu ayrılıklar, nefsin arzuları, mevki, rütbe, sandalye kapmak, başa geçmek sevgisinden dolayı değildi. Çünkü bütün bunlar, nefs-i emmarenin kötülükleridir. Ashab-ı kiramın nefsleri ise, insanların en iyisinin (aleyhisselam) sohbetinde, karşısında tertemiz olmuştu.

Şu kadar var ki, Emir'in yani Hazret-i Ali'nin halifeliği zamanında olan muharebelerde, o haklı idi. Ondan ayrılan hata etti. Fakat ictihad hatası olduğundan bir şey denemez. Nerde kaldı ki, fâsık denilsin, ictihad hatası, fısk, günah değildir. Hatta ayıplamaya bile izin yoktur. Çünkü ictihadda hata edene de bir sevap vardır. Ashab-ı kiramın hepsi müctehid idi. Hepsi adil idi.

Herbirinin verdiği haber makbul idi. Hazret-i Ali'ye uyanların ve ondan ayrılanların verdikleri haberler, doğrulukta ve güvenilmekte farksız idi. Aralarındaki muharebeler, itimadın gitmesine mani olmamıştır.

O halde hepsini sevmek lazımdır. Çünkü onları sevmek, Peygamber efendimizin sevgisinden dolayıdır. Bir hadis-i şerifte, "Onları seven, beni sevdiği için sever" buyurulmuştur. Onlara düşmanlık, Peygamberimize düşmanlık olur. Hadis-i şerifte, "Onlara düşmanlık eden, bana düşman olduğu için eder" buyurulmuştur. O büyükleri tazim etmek, hürmet etmektir. Onlara hürmetsizlik, tahkir etmek, Onu tahkirdir. Evliyanın büyüklerinden Ebu Bekr-i Şibli buyuruyor ki: "Eshab-ı kirama tazim etmeyen, kıymet vermeyen bir kimse, Resulullaha iman etmemiş olur."] Bu hususta Selef-i salihin,

Peygamber efendimizin "Ashabımı zikrederlerse, siz kendinizi tutunuz" hadis-i şerifine uydular. Ehli ilim, bu hadis-i şerifin manası için "iyiliklerinden başkası ile onları zikretmeyiniz (anmayınız) demektir, dediler.

Yine Peygamber (s.a.v)Efendimiz: ***"Ashabım hakkında bana eziyet etmeyiniz. Nefsim kudretinde olan Allah'u Teâlâya yemin ederim ki, eğer sizin biriniz hayır yolunda Uhud dağı kadar altın infak etse, onların küçük ölçek, hatta yarım ölçeklerine bile varamazsınız"*** buyurdu. Yine Allah'u Teâlâ mealen ***"Muhammed (aleyhisselam) Allah'u Teâlâ'nın Peygamberidir. Onun beraberinde bulunanlar (Ashab-ı kiram) kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları rüku ve secde eder halde (namaz kılarken) Allah'u Teâlâdan sevap ve rıza, istediklerini görürsün. Secde eserinden (çok namaz kılmaları yüzünden meydana gelen) nişanları yüzlerindedir. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur" âyet-i kerimesi ile meth ve sena eyledi. (Feth Suresi, 29)***

Şeyhaynın (yani Hazret-i Ebu Bekir ile Hazret-i Ömer'in), diğer bütün ümmetten üstün olduğu muhakkaktır. Buna inanmayan ya cahildir veya inatçıdır.

Yakub aleyhisselamın oğulları arasında meydana gelen işler, onların kıymetini düşürmeyeceği gibi, dünya işlerinde, Ashab-ı kiram arasında olup-biten işler de onların kadr-u kıymetlerini düşürmez. İster icma ettikleri, ister ihtilaf ettikleri şeylerde olsun, Selef-i salihinin sözlerinin dışına çıkmak hiçbir kimseye caiz değildir.

Peygamber (s.a.v)Efendimizin, ***"Ehli havaric Cehennemin kelbleridir" ve "iki fırka var ki, onlara şefaat etmem; mürcie ve kaderiyye"*** diye rivayet edilen, hadis-i şeriflerine binaen Ashab-ı kiramı sevmeyenler, hariciler, kaderiyye ve mürcieden ibaret olan Ehl-i bid'ati zem ve onlardan uzak olup, onlarla beraber olmamak gerektiğini islam âlimleri bildirmişlerdir.

Yine Peygamber (s.a.v)Efendimiz, ***"Kaderiyye bu ümmetin mecusileridir"*** buyurdu.

Bunlar, Allah'u Teâlânın yaratması gibi yaratabileceklerini iddia ettiler.

Müslümanların birbirlerine iyilik etmesi ve sevişmesi lazımdır. Fakat Peygamberimizin Ashabından birini yahut Ehl-i beytini ve ezvacını (mübarek zevcelerini) kötüleyenlerden uzaklaşmak gerekir.

İşte Selef-i salihinin üzerinde bulunduğu temel bilgiler bunlardır. Selef-i salihin, bilgilerde kitap ve sünnetin hükmüne tâbi oldular. Halef (sonra gelen âlimler) de bu hususta onlara uydu. Allah'u Teâlâ bizi ve sizi faydalandırsın.)

İmam Eş'arî (r.a)

Üzerinde durduğu önemli esaslar özetle şunlardır:

1-İman, marifet ve kalple tasdiktir. Büyük günah işleyen imandan çıkmaz, fakat fasık olur.

2-İmam Eş'arî, Allah'ın varlığına delil olarak insanın yaradılışını gösterir. Böylelikle, insandan Allah'a ulaşmada Batılı filozof Descartes'tan öncedir.

3-Allah, yarattıklarına benzemez. Eğer benzediği kabul edilirse, onun hükmü yarattıklarının hükmü gibi olur. Bu da Allah hakkında düşünülemez.

İmam Eş'arî de Allah'ın birliğine, İmam Maturidî gibi âlemin nizamının bozulmadan işleyişini gösterir. Allah cisim değildir. Kemal sıfatları vardır. Ahirette müminlere cemalini gösterecektir.

4-Allah'ın melek aracılığı ile vahiy gönderdiği kişilere nebi, yeni bir şeriatla gönderilen nebilere de rasul denir. Nübüvvet ve risalet, kemal mertebesinde Hz. Muhammed s.a.v.'de bulunmaktadır.

5-Peygamberin şefaati haktır. Peygamberlerin mucizesi, velilerin kerameti vardır.

6-İnsanı ve fillerini yaratan Allah'tır. Kesb, insanın iradî fillerine verilen isimdir. Kesb, fiil olma yönünden insana, yaratma yönünden Allah'a aittir.

7-Ölümden sonra dirilme ve ahiret hayatı haktır. Mutezile inkâr etse de, kabir hayatı vardır.

8-Dört halifenin imameti gerçektir. Bütün Sahabe-i Kiram hak üzeredir. Aralarında anlaşmazlık gibi görülen olaylar kendi ictihadları sonucudur.

Görüşlerini bu şekilde özetlediğimiz İmam Eş'- arî'nin mezhebini kendisinden sonra Bakıllani, Cüveynî, İmam Gazalî ve Fahreddin Razî gibi âlimler devam ettirmişlerdir. (Zikrolunan bu âlimlerimizin hepsinden Allah razı olsun, onlara rahmet eylesin.) Fıkıh'ta Şafiî ve Malikî mezhebine bağlı olanlar ile az sayıda Hanbelî, Eş'arî'yi itikatta imam olarak kabul etmişlerdir.

EŞ'ARİ İLE MATURİDÎ'NİN İLMİ İHTİLÂFLARI

Maturidî, Eş'ari ile birlikte ehl-i sünneti temsil etmesi ve temel fikirlerinde paralellik olmasına rağmen, aralarında ilmi bazı ihtilâflar mevcuttur.

Bu ihtilâfların başlıcaları şunlardır:

1. Cüzi irade: Eş'arilere göre cüzi iradede meyletme gücü vardır ve bunu Allah yaratır. Fakat bu meyletme işindeki tasarruf yok hükmünde bir varsayımdır. Bu açıdan tasarruf kula verilebilir. Maturidîlere göre ise cüz'î iradede meyletme gücü yok hükmünde bir varsayımdan ibarettir. Dolayısıyla yaratılmış değildir. Çünkü gerçek bir varlığı yoktur. Allah, kul irade etmeden de yaratır; fakat Allah ihtiyarî olan işleri yaratmaya, kulların iradelerini sebep kılmıştır. İrademizin sebep olması da Allah'ın iradesi iledir.

2. Allah'ı tanıma: Eş'ariler, Allah'ı tanımanın dinen vacip olduğunu söylerler. Maturidîler ise Allah'ı tanımanın aklen vacip olduğu fikrindedirler. Yani hiçbir peygamber gelmese de herkes aklıyla Allah'ı bulmakla mükelleftir.

3. Tekvin (Kâinatı var etme): Eş'ariler tekvini fiil sıfatlarından saymışlardır. Maturidîler ise bu sıfatı, sübuti sıfatlardan saymışlardır.

4. İlliyet ve hikmet: Eş'ariler 'Allah'ın fiilleri için sebep aranamaz' der. Onun fiilleri hikmet ile bağlı da değildir. Çünkü Allah yaptığından sorumlu değildir. Sorumlu olan kullardır. Maturidîlere göre Allah abesten münezzehtir. Allah yaptıklarından elbette sorumlu değildir. Fakat Allah'ın fiilleri hikmeti icabı meydana gelir. Çünkü Allah Hakîm'dir, Alîm'dir. Allah tekvinî fiillerinde ve teklifî hükümlerinde hikmetini gösterdi ve irade etti.

5. Eş'arilere göre peygamberlik için erkeklik şart değildir, kadınlar da nebi olabilirler. Nitekim Hz. Meryem, Hz. Asiye, Hz. Sare, Hz. Hacer, Hz. Havva ve Hz. Musa'nın annesi nebidirler.

Maturidîlere göre ise peygamberliğin şartlarından birisi erkek olmaktır. Kadınlar nebi olamazlar. Hz. Meryem, Hz. Asiye, Hz. Sare, Hz. Hacer, Hz. Havva ve Hz. Musa'nın annesine vahiy gelmiştir; fakat nebi değildirler.

6. İbadetin ifası: Eş'arilere göre Müslüman olmayanlar da ibadetle mükelleftirler. Maturidîlere göre ise, Müslüman olmayanlar ibadet ile mükellef değildirler. Onlar öncelikle Allah'a iman etmekle mükelleftirler.

Şefaat Hakkında

Bütün İslam âlimleri, ittifakla, hepsi şefaati kabul etmişlerdir. Sadece nakilden çok akla tâbi olan Mutezile denilen sapık bir fırka ve Vehhabiler şefaati inkâr etmiştir.

Yeni türedi bazı yazarlar da Peygamber efendimize düşmanlık ederek, "Kur'anı getirmekle onun vazifesi bitmiştir. Kimseye faydası olmaz, şefaat edemez" diyorlar. Onun, âlemlere rahmet olarak geldiğini kabul etmiyorlar, Mutezileye, Vehhabilere inanıyorlar da, şefaatin hak olduğunu bildiren âyet ve hadisleri inkâr ediyorlar.

Hâlbuki Kur'an-ı kerimde mealen buyuruluyor ki:(**Resule itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.)** ***[Nisa Suresi, 80]***

(Allah ve Resulüne itaat eden, en büyük kurtuluşa ermiştir.) ***[AhzabSuresi) 71]***

(Peygamberin verdiğini alın, yasak ettiğinden sakının!) ***[Haşr Suresi, 7]***

(De ki; "Bana uyun ki, Allah da sizi sevsin!") ***[Al-i İmran Suresi,31]***

{Bu âyet-i kerime gelince, münafıklar, "Muhammed kendisine tapılmasını istiyor" dediler. [Şimdiki mezhepsizler de, "Peygamber, Allah'tan üstün tutuluyor" diyorlar.] Bunun üzerine aşağıdaki âyet-i kerime inmiştir. ***(Şifa-i şerif)}***

(De ki; "Allah'a ve Peygambere itaat edin! [İtaat etmeyip] yüz çeviren [kâfir olur] Elbette Allahü teâlâ kâfirleri sevmez.) [Al-i İmran Suresi,32]

Kur'an-ı kerimde mealen buyuruluyor ki:

(Allahü teâlâ, şefaat edene ve şefaat edilene izin vermedikçe, hiç kimse şefaat edemez. Kalblerindeki müthiş korku giderilince, [şefaat bekleyenler, şefaat edenlere] "Rabbiniz şefaat hakkında ne buyurdu?" diye soracaklar. Onlar [şefaat edenler] ise, "Hak olanı buyurdu [şefaate izin verdi]" diyecekler.) ***[Sebe Suresi, 23]***

(O gün, kimse şefaat edemez. Ancak Rahman olan Allah'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığı kimse şefaat eder.) ***[Taha Suresi,109]***

(Rahman olan Allah'ın nezdinde söz ve izin alanlardan başkası şefaat edemez.) ***[Meryem Suresi, 87]***

(Allah'ı bırakıp da, taptığı putlar şefaat edemez. Ancak hak dine inanıp ona şahitlik eden kimseler şefaat eder.) ***[Zuhruf Suresi, 86]***

(Onlar, Onun [Allah'ın] rızasına kavuşmuş olandan başkasına şefaat etmezler.) ***[Enbiya Suresi,28]***

(Sadece Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimselere şefaat etmesi için izin verilen, göklerde nice melekler vardır.) ***[Necm Suresi, 26]***

(Allah'ın izni olmadan kim şefaat edebilir?) ***[Bakara Suresi,255]***

(Allah'ın izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz.) **[*Yunus Suresi, 3]***

(Bütün şefaatler Allah'ın iznine bağlıdır.) ***[Zümer Suresi,44]***

Bu âyet-i kerimelerde görüldüğü gibi, şefaat yetkisine sahip olanlar, (Peygamberler, âlimler, şehidler gibi) ancak Allah'u Teâlânın izni ile şefaat edeceklerdir.

Yukarıdaki âyet-i kerimelerde, Allah'ın izni olmadan kimsenin şefaat edemiyeceği açıkça bildirilmektedir. Ancak Allah'ın izin verdiklerinin bundan müstesna oldukları, yani ancak Allah'ın izni ile şefaat edecekleri bildirilmiştir.

Kimler şefaate kavuşur?

Kâfirlere şefaatçi olmadığını ve putların şefaat edemiyeceğini gösteren âyetleri vehhabiler müslümanlara yüklemeye çalışıyorlar, Peygamberler de şefaat edemez diyorlar. Şefaate sadece iman ehli kavuşacak, kâfirler şefaatten mahrum kalacaklardır.

Kur'an-ı kerimde mealen buyuruluyor ki*:(Artık şefaat edicilerin [Peygamberlerin, meleklerin, salihlerin, şehidlerin] şefaati, onlara [kâfirlere] fayda vermez.) [Müddesir Suresi, 48]*

*(O gün zalimler [kâfirler] için, müşfik bir dost, sözü dinlenecek şefaatçi de yoktur.) [Mümin Suresi,18](*Kâfir için dost ve şefaatçi yok) demek, (Müminler için dost ve şefaatçi var) demektir. Mesela Mümin suresinin 7, 8 ve 9.âyet-i kerimelerinde, meleklerin müminler için dua ettiği bildirilmektedir. Meleklerin duası elbette kabul olur.

(Kitabın haber verdiği sonuçtan başka bir şey mi bekliyorlar? Haber verilenler ortaya çıktığı gün, önce onu unutmuş olanlar, ***"Rabbimizin Peygamberleri elbette bize gerçeği getirmişti, şimdi bize şefaat etsin, yahut geriye çevrilsek [dünyaya tekrar gitsek] de işlediklerimizin başka türlüsünü işlesek" derler. Doğrusu kendilerini mahvetmişlerdir, uydurdukları şeyler [putlar] onları koyup kaçmışlardır.) [Araf Suresi, 53]***

(Orada putlarıyla çekişerek derler ki: "Vallahi biz apaçık bir sapıklıkta idik; çünkü biz sizi âlemlerin Rabbine eşit tutmuştuk; bizi saptıranlar ancak suçlulardır; şimdi şefaatçimiz, yakın bir dostumuz yoktur; keşke geriye bir dönüşümüz olsa da, inananlardan olsak.) [Şuara Suresi,96-102]

(Allah'a koştukları) ortaklarından kendilerine hiçbir şefaatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.) [Rum Suresi, 13]

(Ondan başka ilahlar mı edineyim? O Rahman olan Allah, eğer bana bir zarar dilerse putların şefaati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramaz.) [Yasin Suresi,23]

Yukarıdaki âyetler, kâfirlere putların şefaat edemiyeceğini göstermektedir. Bu âyetleri ileri sürerek, (Müslümanlara Peygamberler, melekler, âlimler, evliya, şehidler, Kur'an-ı kerim şefaat edemez) diyerek cahilce iftira ediyorlar.

Kur'anı insanlara açıkla Eşsiz mucize olan Kur'an-ı kerime uyabilmek için, Kur'anın muhatabı olan Peygamber efendimize uymak ve şerefli sözlerini [hadis-i şeriflerini] kabul etmek lazımdır. Allah'u Teâlâ, Resulüne Kur'anın açıklamasını, hüküm koymasını emredip,

iman, itaat ve Kelime-i şehadette de Resulünü kendisiyle birlikte bildiriyor:

(Kur'anı insanlara açıklayasın diye sana indirdik.) ***[Nahl Suresi,44]***

(İhtilaflı şeyleri insanlara açıklayasın ve iman eden bir kavme de hidayet ve rahmet olsun diye bu Kitabı sana indirdik.) ***[Nahl Suresi,64]***

(İhtilaflı bir işin hükmünü Allah'tan [Kur'andan] ve Resulünden [Sünnetten] anlayın!) ***[Nisa Suresi, 59]***

(Aralarındaki anlaşmazlıkta seni hakem tayin edip, verdiğin hükmü tereddütsüz kabullenmedikçe, iman etmiş olmazlar.) ***[Nisa Suresi, 65]***

(Allah ve Resulü, bir işte hüküm verince, artık inanmış kadın ve erkeğe, o işi kendi isteğine göre, tercih, seçme hakkı kalmaz.) ***[Ahzab Suresi, 36]***

(Allah'a ve ümmi nebi olan Resulüne iman edin!) ***[Araf Suresi,158]***

(Allah'a ve Resulüne itaat edin!) ***[Enfal Suresi,20]***

(Allah'a ve Resulüne inanmayan [kâfir olur] kâfirler için de çılgın bir ateş hazırladık.) ***[Feth Suresi, 13]***

(Size kitabı, hikmeti getiren ve bilmediklerinizi öğreten bir Resul gönderdik.) ***[Bakara Suresi,151]***

(Yalnız Kur'an) diyenler kesinlikle Kur'an-ı kerime inanmıyorlar. İslamiyet'i yıkmak için inanmış gibi görünüyorlar. Bunların, Kur'an ve Sünneti kabul etmedikleri için kâfir olduklarını âyetlerle bildirdik.

Bu konudaki hadis-i şerifler de şöyledir:

(Cebrail aleyhisselam, Kur'an ile beraber açıklaması olan sünneti de getirmiştir.) [Darimi]

(Bana Kur'anın misli kadar daha hüküm verildi.) [İ. Ahmed]

(Yalnız Kur'andaki helal ve haramı kabul edin diyenler çıkar. İyi bilin, Peygamberin haram kılması, Allah'ın haram kılması gibidir.) [Tirmizi, Darimi]

(Bana uyan Cennete girer, bana isyan eden ise giremez.) [Buhari]

(Bir zaman gelir "Kur'andan başka şey tanımam" diyenler çıkar) [Ebu Davud]

(Kur'ana ve sünnete uyan hiç sapıtmaz.) [Hâkim]

(Sünnetimden yüz çeviren benden değildir.) [Müslim]

(Bir zaman gelir, beni yalanlayanlar çıkar. Bir hadis söylenince, "Resulullah böyle şey söylemez. Bunu bırak, Kur'andan söyle" der.) [Ebu Ya'la]

Yalnız Kur'an diyenler, Kur'andaki İslam diyenler, utanmadan yalan söylüyorlar. Sözlerinde zerre kadar samimiyet yoktur. Kur'ana inanmalarında samimi olsalardı, âyetlere inanırlardı. Allahü teâlâ yalnız Kur'an mı diyor? (Resulüme uyun, onun bildirdiği her şeyi kabul edin, haram ettiklerinden sakının, Resule uyan bana uymuş olur. Ona isyan eden bana isyan etmiş olur. Onun sözleri vahye dayanır. Onun sözünü benim sözüme aykırı görenler ve Allah'ın yolu ile Peygamberin yolunu birbirinden ayırmak isteyenler kâfirdir) buyurmuyor mu?

İşte âyet-i kerime mealleri:

(Resulümün verdiğini alın, yasakladığından da sakının!) [Haşr Suresi,7]

(O, [Resulüm] vahiyden başkasını söylemez.) [Necm Suresi, 3,4]

(Resulüme uyun ki, doğru yolu bulun!) [Araf Suresi,158, Nur Suresi,54]

(Resule itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.) [Nisa Suresi,80]

(Allah ve Resulüne itaat eden Cennete, isyan eden Cehenneme gider.) [Nisa Suresi,13,14]

(Aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve Peygambere çağırıldıkları vakit: "İşittik, itaat ettik" demek, ancak müminlerin sözüdür, işte kurtuluşa erenler onlardır.) [Nur Suresi, 51]

(Allah'a ve Resulüne karşı gelen, bilsin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.) [Enfâl Suresi,13]

(Allah'a ve Resulüne itaat edin! [uymayıp] yüz çeviren [kâfirdir] Allah da kâfirleri sevmez.) [A. İmran Suresi,32]

(Allah ile resullerinin emirlerini birbirinden ayırıp ikisi arasında bir yol tutmak isteyen kâfirdir.) [Nisa Suresi,150,151]

Kur'anda, (yalnız Kur'ana uyun) denmiyor, (Allah'a ve resulüne uyun) deniyor. Resulünü devreden çıkaran, Kur'anın açıklaması olan hadisleri delil saymayan, Kur'anın ifadesi ile kâfir olur.

Resulullah efendimiz açıklıyor Allah'u Teâlâ, ***(Ey Resulüm, Kur'anı insanlara açıkla) buyuruyor. Resulü de açıklıyor:(İsra suresinin (yakında Rabbin sana makamı mahmudu verecektir) [mealindeki] âyet-i kerimedeki "Makamı mahmud" bana verilecek şefaat hakkıdır.) [Tirmizi]***

(Ahirette ilk şefaat eden ve şefaati kabul olan ben olacağım.) [İbni Mace]

(Kıyamet günü en önce ben şefaat edeceğim.) [Müslim]

(İmanla ölen herkese şefaat edeceğim.) [Buhari, Müslim]

*(Her Peygamberin, müstecab [kabul olan] bir duası vardır. Ben duamı, ümmetime şefaat etmek için ahirete sakladım**.) [Buhari]***

*(Ümmetimin yarısının Cennete girmesi ile şefaat etmem arasında serbest bırakıldım. Şefaat etmeyi seçtim. Çünkü şefaatimle daha çok kimse Cennete girer.) **[İbni Mace]***

*(Benden önce hiçbir Peygambere verilmeyen beş şeyden biri şefaattir. Şirk üzere ölmeyen [imanla ölen] herkese şefaat edeceğim.) **[Bezzar]***

*(Ümmetimden büyük günah işleyenlere şefaat edeceğim.) **[İmam-ı Ahmed, Nesai, Tirmizi, Ebu Davud]***

Peygamber efendimiz, günahkârlara şefaat edeceğini bildirince, Hz. Ebüdderda, (İmanı olan hırsız ve zâniler de şefaate kavuşacak mı?) diye sual etti, (Evet, onlara da şefaat edeceğim) buyurdu. (Hatib)

(Nefslerine aldananlara şefaat edeceğim.) [Deylemi]

(Kıyamette, kum sayısından daha çok kimseye şefaat ederim.) [Taberani]

(Ehl-i beytimi sevenlere şefaat edeceğim.) [Hatib]

(Ashabımı kötüleyenden başka, herkese şefaat edeceğim.) [Buhari]

(Kabrimi ziyaret edene şefaatim vacip oldu.) [Buhari, Müslim]

(Kabrimi ziyaret edenin şefaatçisiyim.) [Taberani]

(Sırf beni ziyaret için gelen, Allah'ın izniyle şefaatime kavuşur.) [Müslim]

(Medine'de ölenlere şefaat ederim.) [Tirmizi]

(Medine'nin sıkıntılarına katlanana, şefaat ederim.) [***Müslim]***

(Sünnetimi [imanını] elinden kaçıran kimseye [kâfire] şefaatim haram oldu.) ***[Şir'a]***

(Şefaatime inanmayan kimse, ona kavuşamaz.) ***[Şir'a]***

(Şefaatime kavuşmak isteyen kızını fasıka vermesin!) ***[Şir'a]***

(Şefaatime en layık olan, bana en çok salevat okuyandır.) ***[Tirmizi]***

(Cuma günü ve gecesi çok salevat getirene şefaat ederim.) ***[Beyheki]***

(Ümmetimden geri kalan olur korkusu ile Cennete girdiğim halde tahtıma oturmam. Allah'u Teâlâya, "Ya Rabbi ümmetim ümmetim" derim. Rabbim "Ümmetine ne yapmamı istiyorsun?" buyurur. Ben de "Ya Rabbi onların hesaplarını çabuk gör, sıkıntıdan kurtulsunlar" derim. Cehennemliklerin listesi bana verilir. Onlara şefaat ederim. Hatta Cehennem hazini Malik "Ümmetinden cezalanacak kimse bırakmadın" der.) ***[Beyheki, Taberani]***

(Rabbin sana [ahirette çeşitli nimetler, şefaat izni] verecek, sen de hoşnut, razı olacaksın) mealindeki Duha suresi beşinci âyet-i kerimesi inince, Resulullah (s.a.v)Efendimizin, (Ümmetimden bir kişi Cehennemde kalsa razı oldum demem) diye söylediği tefsirlerde bildirilmiştir. ***(Tibyan)***

Lütfu ile daha fazla verir Şuarâ suresinin 100. âyetinde, Cehennemdekilerin, (Bizim için şefaat edici [şefaat etmesine izin verilen] kimse yoktur) dedikleri bildirilmektedir.

Şurâ suresinin 26. âyetinde ise, (İman edip salih amel işleyenlerin dualarına icabet eder. Lütfundan, fazlasını da verir) buyuruluyor. Fazlasını verir ifadesi, "Onlara şefaat edici arkadaşlar verir ve beraber Cennete girerler" diye tefsir edilmiştir. (İhya)

Hadis-i şerifte de buyuruldu ki:(Kıyamette Peygamberler, âlimler ve şehidler şefaat eder.) ***[İ.Mace]***

Bütün müfessirler, muhaddisler ve fakihler gibi, dört mezhep imamı da şefaatin hak olduğunu bildirmişlerdir. Bütün âlimlerin en büyüğü olan imam-ı a'zam hazretleri, (Peygamberler, âlimler ve salihler, günahkârlara şefaat edecektir) buyurdu. *(Fıkh-ı ekber)*

Buraya kadar, şefaatin hak olduğunu bildiren âyet-i kerime ve hadis-i şerifler ile Ehl-i sünnet âlimlerinin yazılarından bazısını bildirdik. Kur'an-ı kerimi açıklayan Peygamber (s.a.v)Efendimiz ve Ashabı ve Ehl-i sünnet âlimlerinin tamamı şefaatin hak olduğunu bildirmiştir. Bir hadis-i şerifin Kur'an-ı kerime aykırı olup olmadığını en iyi bilen muhaddisler ve diğer Ehl-i sünnet âlimleridir. Bütün muhaddisler, şefaatle ilgili hadis-i şerifleri bildirmişlerdir. Onlar, bir hadisin Kur'an-ı kerime aykırı olup olmadıklarını bilemiyor da, Mısırlı, Suriyeli ve yerli türedi mezhepsizler mi biliyor?

Sen razı olana kadar Putlarla ilgili âyet-i kerimeleri gösterip, (Resulullah müminlere şefaat edemez) demek, mezhepsizliğe has bir taktiktir.

Duha suresinin, (Sen razı olana [yeter diyene] kadar, her dilediğini vereceğim) mealindeki 5. âyeti, Allah'u Teâlânın, Peygamberine bütün ilimleri, bütün üstünlükleri, ahkâm-ı İslamiyeyi, düşmanlarına karşı yardım ve ümmetine kıyamette her türlü şefaat ve tecelliler ihsan edeceğini vaad etmektedir.

Bu âyet-i kerime gelince, Cebrail aleyhisselama bakıp, (Cehennemde bir müminin kalmasına razı olmam) buyurdu.

Yine buyurdu ki:(O kadar çok kimseye şefaat ederim ki, ***Rabbim bana, "Razı oldun mu?" diye sorunca, "Evet razı oldum" derim.) [Beyheki, Bezzar, Taberani]***

(Kıyamette Sırat köprüsünün başında durur, ümmetimin geçmesini beklerim. Allah'u Teâlâ, "Dilediğini iste, istediklerine şefaat et, şefaatin kabul olunacaktır" buyurur. Ümmetime şefaatten sonra, yalvarmaya devam ederim. Rabbim bana "Ümmetinden ihlasla bir defa "La ilahe illallah" diyen ve imanla ölen herkesi Cennete koy" buyuruncaya kadar yerimden kalkmam.) [İ. Ahmed]

(Allah'u Teâlâ bana, "Ümmetinin üçte ikisini sorgusuz sualsiz Cennete koymamı mı istersin, yoksa şefaat izni mi istersin?"

buyurdu. Ben de şefaat hakkı vermesini istedim. Şefaatim elbette bütün müslümanlaradır.) [Taberani]

(Şirk üzere ölmeyen [imanla ölen] herkese şefaat edeceğim.) ***[İbni Hibban]***

Resulullahı vesile edenlerin, onun şefaati ile tevbelerinin kabul olunacağını şu âyet-i kerime de göstermektedir:

(Nefslerine zulmedenler, sana gelip, Allah'tan af diler ve Resulüm olarak sen de, onlar için af dilersen, Allah'u Teâlâyı, tevbeleri kabul edici ve merhamet edici bulurlar.) ***[Nisa Suresi,64]***

Resulullah gibi şefaatçi olmasaydı Kabirden, önce Resulullah efendimiz, üzerinde Cennet elbisesi ile kalkacak. Burak üzerinde, elinde liva-ül-hamd isimli bayrakla mahşer yerine gidecek, Peygamberler ve bütün insanlar bu bayrağın altında duracak, hepsi, beklemekten çok sıkılacak, önce Peygamberlerden Hz. Âdem(a.s), sonra Hz. Nuh(a.s), sonra Hz. İbrahim(a.s), Hz. Musa(a.s) ve Hz. İsa(a.s)'ya gidip, hesaba başlanması için şefaat etmelerini dileyeceklerdir. Her biri, birer özür bildirerek, Allah'u Teâlâdan utandıklarını söyleyecekler, şefaat edemiyecekler, sonra Resulullaha gelip yalvaracaklardır.

Önce, Onun ümmeti, Sırattan geçip Cennete girecektir. Sonra bütün Peygamberler şefaat edecektir. ***(Buhari)***

Peygamber efendimizin şefaati şöyle olacak:

1- Makam-ı Mahmud şefaati ile mahşerde beklemek azabından kurtaracaktır.

2- Çok kimseyi, sorgusuz, sualsiz Cennete sokacaktır.

3- Azap çekmesi gereken müminleri azaptan kurtaracaktır.

4- Günahı çok olan müminleri Cehennemden çıkaracaktır.

5- Sevapla günahı eşit olup, Araf'ta bekleyen kimselerin Cennete gitmelerine şefaat edecektir.

6- Cennete girmiş olanların derecelerinin yükselmesine şefaat edecektir.

Şefaat ile hesaptan kurtardığı yetmiş bin kimsenin her birinin şefaatleri ile de, yetmişer bin kişi sorgusuz, sualsiz Cennete girecektir.

İmam-ı Rabbani hazretleri buyurdu ki:(Peygamberlerin sonuncusu gibi bir şefaatçi olmasaydı, bu ümmetin günahları kendilerini helak ederdi. Bu ümmetin günahları çok ise de, Allahü teâlânın af ve mağfireti de sonsuzdur. Allah'u Teâlâ, bu ümmete af ve mağfiretini o kadar saçacak ki, geçmiş ümmetlere böyle merhamet ettiği bilinmiyor. Doksandokuz rahmetini, sanki bu günahkâr ümmet için ayırmıştır.

Allah'u Teâlâ, af ve mağfiret etmeyi sever. Günahı çok olan bu ümmet kadar af ve mağfirete uğrayacak hiçbir şey yoktur. Bunun için, bu ümmet, ümmetlerin en hayırlısı oldu. Bunların şefaatçileri olan Peygamberleri, Peygamberlerin en üstünü oldu.

Furkan suresi, 70. âyet-i kerimesinde mealen, (Allah'u Teâlânın, günahlarını iyiliklerle değiştireceği kimseler, onlardır. Onun mağfireti, merhameti sonsuzdur) buyuruldu.) [C.2, m.3]

İmanlı ölen herkese şefaat İmanını muhafaza ederek ölen herkes şefaate kavuşacaktır. Şefaate kavuşabilmek için imanlı ölmek şarttır. İmanlı ölenler de ebedi kurtuluşa kavuşmuş demektir.

Kur'an-ı kerimde mealen buyuruluyor ki:(O gün Allah, Peygamberlerini ve iman edip onunla beraber olanları rüsvay etmez.) ***[Tahrim Suresi,8]***

Peygamber efendimiz, (Ya Rabbi, ümmetimin kusurlarını başkalarının duymaması için onların hesaplarını bana ver!) deyince, Allah'u Teâlâ, (Onlar senin ümmetin ise, benim de kullarımdır. Ben onlara senden daha merhametliyim. Ne sen, ne başkaları onların kusurlarını bilemez, hesaplarını gizli görürüm) buyurdu. ***(İ. Gazali)***

(Kıyamette "Ya Rabbi, zerre kadar imanı olanı Cennete koy!" diyeceğim. Hepsi şefaatimle Cennete girecek.) ***[Buhari]***

Hz. Ebu Hüreyre(r.a) anlatır:

Resulullah (s.a.v)Efendimizden, kıyamette şefaatine kavuşacak en mutlu kişinin kim olduğunu sordum. (Senin hadislerime olan sevginin çokluğunu bildiğim için, böyle bir soruyu senden önce hiç kimsenin sormayacağını tahmin etmiştim. O mesud kişi, La ilahe illallah Muhammedün Resulullah diyerek imanla ölen kişidir) buyurdu. (Buhari)

NÛREDDİN MAHMUT ZENGÎ

Adil, âlim, veli, Peygamber aşığı, cömert Sultan.

(D.H. 17 Şevval 511'de M.1118.Halep.V.H.569.M.1174.Şam)

Künyesi: Ebü'l-Kāsım (Ebü'l-Muzaffer) el-Melikü'l-Âdil eş-Şehîd Nûruddîn Mahmûd Zengî b. İmâddiddîn Zengî b. Kasîmiddevle Aksungur. Dımaşk ve Halep atabegi (1146-1174).

El-Emirü'l -Âdil Nureddin Zengi; Tarih, ismini ve şanını bilmediğimiz kahramanlarla doludur. İslam dünyasında da tarih boyunca muazzam ve muazzez şahsiyetler var olmuştur. İlim, amel, sanat, cihat gibi alanlar başta olmak üzere birçok alanda kendini yetiştirmiş güzide insanlar. Bu insanların elleriyle İslam Toplumu ilimde, hikmette, edep ve infakta dünya tarihinin en güzel örneklerini vermiş ve topyekûn insanlığa irfan membaı olmuştur. Açılan fetih kapıları sayesinde küfür içerisinde, kendi batıl itikatlarını yaşama gayretinde olan pagan, Yahudi, Hristiyan gibi topluluklar bile bu anlayış sayesinde mağrur yaşamışlardır. Bu kültür hazinesinden beslenen istidatlı nesiller yepyeni bir dünyanın kapısını aralamakta ve bunun kavgasını vermektedir. Bu mana çerçevesinde öncü nesillerden biriside Nureddin Zengi hazretleridir.

Nureddin Zengi, H.17 Şevval 511-M.11 Şubat 1118 yılında Halep'te dünyaya gözlerini açtı. Musul ve Haleb Atabeyi İmâmeddîn Zengî'nin oğludur. İyi bir eğitim ve öğretim görerek, İslâm terbiyesiyle yetiştirildi. Gençliğinden itibaren babasının seferlerine

katılarak kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Yaptığı savaşlarda şehit olmayı çok istediğinden kendisine Eş-Şehid'de denilmekteydi. Babası İmâmeddîn Zengî'nin 1146'da Caber Kalesi kuşatmasında şehit düşmesinden sonra kardeşiyle birlikte yönetimi devraldı. Musul Atabeyliği, oğullarından Seyfeddin Gazi ile Nureddin Mahmud arasında paylaşıldı. Seyfeddin Gazi, Musul merkez olmak üzere Fırat Nehri'nin doğusunda kalan yerleri alırken, Nureddin Zengî Haleb merkez olmak üzere Fırat Nehri'nin batısında kalan yerleri aldı.

Bu sırada Zengî'nin ölümünü fırsat bilen Haçlı liderlerinden İkinci Joscelin, durumu fırsat bilerek Ermenilerle birlikte Urfa'yı kuşattı. bir kısım Hıristiyan halkla anlaşarak Urfa'yı ele geçirmeye muvaffak oldu. İç kalede direnen Müslümanlar Nureddin Zengi'den yardım istedi. Nureddin Zengi'nin geldiğini duyan II. Joscelin geri çekildi. Nureddin Mahmut süratle gelerek kaleyi tekrar ele geçirdi. İhanet eden Hıristiyanları cezalandırdı.

Bu durum Avrupa'da büyük yankı uyandırdı Papa, Fransa kralına ve Şövalyelere mektup yazarak doğudaki kardeşlerine yardım etmelerini istedi. Böylece II. Haçlı Seferi'ne katılan ordular 1148 yılında Dımaşk'ı (Şam) kuşattılar. Nureddin Mahmud haçlıları ağır bir yenilgiye uğratarak onları geri çekilmeye zorladı.

Nureddin Mahmud'un hedefi Mısır'ı ele geçirmekti. Mısır'a giden yolun Dımaşk hâkimiyetinden geçtiğini bildiği için bu şehri haçlılar ele geçirmeden hâkimiyeti altına aldı.

Haçlıları püskürten Nureddin Zengi daha sonraları sürekli Haçlılarla ve Fatımilerle mücadele içinde oldu. Hükümdarlığı boyunca tebaasına adaletle muamele ettiği için kendisine halk tarafından el-Emir'ul-Âdil (Âdil Hükümdar) Şehid Nureddin Mahmud Zengi lakabı verildi.

"Müslümanlar, frenk elinde esir iken Hak Teâlâ'nın beni tebessüm ederken görmesinden hayâ ederim." İslam tarihinde, kahramanlar ve destanlar o kadar çoktur ki, çokluğundan mı yoksa artık öylelerinin yokluğundan mı bilinmez unutulmuşlardır. Bazılarının sadece ismi hafızalarda vardır o kadar. İşte öyle büyük kahramanlardan biri de Zengilerin sultanı Nureddin Mahmud Zengi'

en temel tarih kaynaklarımızdan olan el-Kamil fi't-Tarih'te kendisi "İkinci Ömer bin Abdülaziz" olarak vasfedilmiş bu yüce sultanın ancak ideallerine, karakterine, mücadelesine ve en önemlisi uğruna yanıp tutuştuğu İslam Birliği hayali, onun hem Mısır'ın fethedilip Şia Fatımilerin elinden kurtarmasını, hem Kudüs'ün fethine giden yolda pürüz ve mânia teşkil eden elliden fazla kaleyi fethedip Şarkın sevgili sultanı Selâhaddin Eyyubi'ye işi âsân kıldığını anlatmaya kâfi gelmez.

Dedesi Aksungur Selçuklu 'ya çok değerli hizmetler yapmış bir validir. Babası da kendisi gibi Haçlılara kan kusturmuş bir fatih olan İmadüddin Zengî'dir ve Urfa Haçlı Kontluğunu tarihin derinliklerine gömmüş bir komutandır. İmadüddin, Müslümanları zillete düçar eden çekişmeleri bir kenara bırakıp unutulan cihat anlayışına çağrı yapmış ve hayatını bir mücahid olarak tamamlamıştır.

Fethettiği her yerde hemen şer'i kaideleri hayata geçiren ve bu hususta oldukça hassas olan İmaduddin Zengî için İmad el İsfahanî, ***"Zaman senin etrafında dönüyor artık ve sen İslam'ın muhafızı ve gözbebeğisin."*** demişti.

İLİM EHLİ ÂLİMLERE TEVECCÜHÜ

İbnü'l-Esir diyor ki: ***"Nureddin toplantılarında Efendimiz Aleyhisselam'ın sünnetine riayet ederdi. Oturup kalkmasında hep edep ve hayâ vardı. Haramlara ve mekruhlara dikkat ederdi. Onun yanında hep âlimler konuşur, ilmi sohbetler yapılır ya da devlet işleri istişare edilirdi, ya da hep cihat planları yapılırdı."***

Âlimler ve sufiler huzuruna geldiğinde hep ayağa kalkan Nureddin Zengî ilimde bir fakih, özel hayatında bir zahid, harp meydanında ise bir mücahit idi. Fetihlerde elde edilen ganimetlerden kendisine helal olanlardan bile çok az alır ve sadece iaşesini sağlardı. Kendisine gelen hediyelerin tamamını kadıya teslim eder ve onları sattırarak tasadduk ederdi. Sadece Şeriatın haram kıldığı ipek ve altından değil mübah olan gümüşten bile sakınır ve hiç kullanmazdı.

Hanımı Razi Hatun kendisinden nafakasını arttırmasını talep edince öfkesinden yüzü kıpkırmızı olan Nureddin şöyle demiştir: ***"Bu hazinede olan paranın bizim mi olduğunu zannediyorsun? Yazıklar***

olsun sana! Bu para ümmetindir. Onda bütün insanların hakkı vardır. Biz sadece bu paranın bekçisiyiz."

Kişiliği

Nureddin Mahmud Zengi, adaletli bir hükümdardı. Bu nedenle kendisine halkı tarafından el-Emir'ul-Adil (Adil Hükümdar) lakabı verilmiştir. Çocukluğunda iyi bir eğitim alan Nureddin devlet yönetiminde diplomatik bir üslup kullanmıştır. Uygulamış olduğu usta siyaset sayesinde Müslümanların birliğini sağlamış ve sonradan komutanlarından Selahaddin Eyyubi tarafından gerçekleştirilecek olan Kudüs'ün fethinin zeminini hazırlamıştır.

Nureddin Mahmud'un gerçekleştirmek istediği üç hedefi vardı. Birincisi Suriye kıyıları ve Sina yarımadasına sıkıştırdığı haçlıları ortadan kaldırmak. İkincisi Mısır'daki Fatımi hâkimiyetine son vermek. Son hedefi ise İstanbul'u fethetmekti.

İleri görüşlü bir lider olan Nureddin adımlarını daima geleceği düşünerek atardı. Bu hayal ve hedefleri daha sonra hep gerçekleşmiştir. İlki Müslümanları birleştirerek İslam birliğini kurmaktı ki bunu hayattayken başardı.. İkincisi Kudüs'ü fethetmekti. Bu hayali kendisinden hemen sonra Selahaddin Eyyubi gerçekleştirmiştir. Son hayali ise Konstantiniyye'nin fethiydi. Bu hayali de Fatih Sultan Mehmed'e nasip olmuştur.

Nureddin eğitime çok önem vermiştir. Şam, Halep, Hama, Humus ve Baalbek şehirlerinde medreseler kurmuştur. Ayrıca ilk Darul Hadis'i kendisi kurdurmuştur. Kurdurduğu rasathanede güneş saati yaptırmıştır.

Komutanlarına da özel önem vermiş ve başta Selahaddin olmak üzere birçok kişiyi gerek kumandanlık, gerekse siyaset konusunda yetiştirmiştir. Öldüğünde kendisi tarafından yaptırılan Şam'daki Nuriye Medresesi'ne defnedilmiştir.

Şam'da yaptırdığı büyük hastane, dönemin en meşhur doktorlarının hizmet verdiği bir sağlık kurumuydu. Hadis üniversitesi mahiyetindeki ilk dar-ül-hadisi kendisi kurdu ve birçok kitap vakfetti.

Dindar bir şahsiyet olan Nureddin Mahmud Zengi, karargâhında dahi Kur'an-ı Kerim okutup, hürmetle dinlerdi. Haftada

iki gün halkın huzuruna çıkarak şikâyetleri dinlerdi. Haksızlıkların önüne geçmek ve devletin menfaatlerini korumak için, hassas bir haber alma teşkilatı kurdu. Kendisinin ve aile çevresinin ihtiyaçlarını şahsi malından karşılardı. Ganimetten, âlimlerin helal dediklerinden başkasını almaz, altın, gümüş kullanmaz ve ipek giymezdi.

Mücahitlerin Emiri Nureddin Zengi

Dinimizin emri gereği cihat Müslümanlara farz bir ibadettir. Bazı âlimlerimizin ifadesiyle: "***Cihad şifadır.***" Gerçek bir mümin olan Nureddin Zengi'nin hayatı cihad meydanlarında geçmiştir. O zamanı kasıp kavuran Haçlı istilalarına karşı muazzam mücadeleler vermiştir. Aynı zamanda İslam inancından sapan Fatımilerin saldırılarını püskürtmeyi başarmıştır. Toplumun sürekli cihada hazır olmasının, din için çabalamanın önemini çok iyi bildiğinden ulemanın topluma bunları anlatmalarını söylemiş ve kendisi bu şuuru aşılamak için '***Kitabu'l Cihad'*** isminde bir risale kaleme almıştır. Bu risalede cihadın önemini anlatmaktadır.

Mücahid ve kudretli bir sultan olmasına rağmen kendisine sadece "emir" diye hitap edilmesini emredip, diğer sıfatları kullanmaktan yanındakileri men etmesi ve bir yazışmada böyle lakaplar kullanan kâtibi azarlayarak mektubu yırtmasını, bütün yazışmalarda besmele-hamdele-salvele ile başlanmasını emretmesi bile sanırım onun takvasına en büyük delildir.

Tam bir cihat aşığı olan Nureddin'e, meşhur Şafii âlimi Kutbeddin Nişaburî ***"Sen savaşa bizzat katılma. Allah muhafaza sen şehit düşersen ümmeti kim muhafaza edecek?"*** diye nasihatte bulununca Nureddin hüngür hüngür ağlayarak şöyle cevap verir: ***"Öyle deme. Bu Allah'a isyan olur. Zira cihat herkese farz değil midir?"*** Ve Nureddin ömrü boyunca bu konuşmayı ne zaman hatırlasa hep ağlar, yanındakileri de ağlatırdı.

Kendisini Allah yolun da öylesine feda etmiş ve hiçliğe bürünmüştü ki, Tel-Harim savaşında şöyle dua etmişti: ***"Ya Rabbi Müslümanlar da senin kulun kâfirler de. Ama Müslümanlar dostun, kâfirler ise düşmanın. Düşmanlarına karşı dostlarına yardım et. Ben***

zafer kazanınca şımaracağım diye Müslümanları zelil etme. Nureddin'i rezil et ama Müslümanları zelil etme!"

Hayatı boyunca sürekli Halifeye bağlılığını arz ederek İslam birliğini tesis etmeye gayret etmesi, Haçlılarla hem Bâtıniler ve Fatımilerle mücadeleler edip, tüm İslam devletlerine ve emirlerine cihada davet etmesi, hayatını bir sultan gibi değil de derviş bir mücahit hayat sürmesi, Ehl-i Sünneti devlet politikası haline getirmesi ona İkinci Ömer bin Abdülaziz sıfatını kazandırmıştır. Allah ona rahmet eylesin ve şu iki sözünü sultanlara kanun eylesin:

"Biz nasıl devleti, devlete ait yolları ve arazileri, halkın malını ve canını muhafaza ediyorsak; dinin emirlerini de korumalı, Allah'ın emirlerine aykırı işlerle mücadele etmeliyiz."

"Biz yolları hırsızlardan ve yan kesicilerden korumakla görevliyiz. İnsanları, başlarına gelecek diğer şeylerden de muhafaza etmeliyiz. Peki, o zaman Allah'ın emirlerine nasıl riayet etmeyiz? Biz Allah'ın kanunlarına aykırı her şeye şiddetle karşı çıkarız. Aslolan bu emirlere uymaktır. BİZ ŞERİATIN HİZMETKÂRI VE TARAFTARIYIZ."

Ehli Sünnet Muhafızı Nureddin Zengi

İslam'ın temiz akidesine karşı saldırıların İslam davetinin başladığı andan kıyamete kadar devam edeceği malumdur. Müslümanların saf itikatlarını bozmak suretiyle ümmeti böleceğini sananların fitne üretmesi şaşılacak bir durum değildir. Zira İslam'ı bozmak suretiyle ortaya atılan çeşitli fitnelerden çeşitli fırkalar teşekkül etmektedir. Efendimizin **"Ümmetim 73 fırkaya ayrılacaktır. Sadece bir fırka kurtulacaktır. Bu fırka-i naciyedir."** hadisi şerifini bilen Nureddin Zengi bu tarz fitnelerle mücadele etmiş bir isimdir. Nuriyye Medresesi gibi birçok medrese kurarak Ehl-i Sünnet ulemasına devlet eliyle imkân sunmuştur. Tabi bu durum Şia'nın Nureddin Zengi'ye karşı tavır almasına sebep olmuştur. Hasan Sabbah ve Fatımiler birçok kez isyan etmişlerdir. Lakin Nureddin Zengi bu isyanları savurmayı bilmiştir. İleride Kudüs Fatihi olacak Selahaddin Eyyubî ile Nureddin Zengi arasında fitneler çıkarmak suretiyle hem Kudüs'ün fethi sürecini baltalamak hem de Zengiler ve Eyyubileri

birbirine düşürmeye çalışmışlardır. Kâfirlerle ve ehl-i bidata daha iyi mücadele yapabilmek için spor yapmaktan başka eğlencesi bulunmayan İmadüddin'in oğlu Nureddin de tıpkı babası gibi küffara ve mudillere karşı cihad aşkıyla yanıp tutuşuyordu ve babasından sonra ağabeyi Seyfeddin Gazi'yle ve daha sonra onun vefatıyla kendisi Hilafetin gölgesinde İslam birliği hedefine ulaşmak için adım adım ilerliyordu.

Ehl-i Sünnet akidesini yaymak için, Bâtınilerle ve Fatımilerle mücadele etmek için Nizamiye medreselerinden yetişenleri devlette istihdam eden, Nuriye Medreselerini tesis eden ve özellikle Kudüslü çocukları Abdülkadir Geylani hazretlerinin tekkelerine gönderip yetiştiren ve Hayat el Harrani hazretlerini de ziyaret edip destek isteyen, Hafız İbn Asakir'den yol haritası isteyen Nureddin Zengi her daim Selçuklularla iyi ilişkiler içinde olmuş ve Bağdat'ta bulunan halifeye her daim bağlılık arz etmiş ve fethettiği her yerde onun adına hutbe okutmuştur. Hem Selçuklular olsun hem diğer küçük büyük İslam devletleri olsun hepsini cihada ve birlikte mücadeleye davet etmiştir. Hatta onlara yazdığı mektuplardaki asr-ı saadet havası muhatapları üzerinde oldukça müessir olmuştur.

Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçarslan, Danışmendlilere saldırmıştı. Bunun üzerine Nureddin, Haçlı ve Bâtıni tehlikesi mevcutken kendi kardeş devletine saldıran Kılıçarslan'ın üzerine ordusuyla hareket etmişti. Kılıçarslan barış teklif ettiğinde Nureddin Zengî barış için şunları şart koşmuştur:

"Senden şu üç şeyi istiyorum, birincisi Müslümanlara saldırdığın için tevbe edeceksin ve bizden de özür dileyeceksin. Ayrıca tecdid-i iman yapacaksın. Zira yaptıkların Müslüman bir devlet adamına hiç yakışmıyor. İkincisi, Allah İslam topraklarının büyük kısmını sana nasip etmiş fakat sen Bizans ve diğer İslam düşmanlarıyla mücadele etmeyi bırakıp başka işlere yönelmişsin. Şu halde tekrar cihada başlayacaksın ve haçlılara karşı ihtiyaç duyduğumda bana destek olacaksın. Üçüncüsü kızını yeğenim Seyfettin Gazi ile evlendireceksin."

Kılıçarslan bu şartlara hayret etmiş ve artık Nureddin'in daimi dostu olmuştur. Bu birleştiriciliğinin ardında hep Şeriata bağlılığı vardı. Yine **Emiru'l-Adil Şehid Nureddin Mahmud Zengi** bir gün Haçlılara karşı Hasankehf beyini yardıma davet etmişti. Fahrettin, kendi açısından zûl, Nureddin Zengi açısından şeref sayılan şu cümleyi söylemiştir***: "Bu Nureddin'in başına çok namaz kılıp oruç tutmak vurmuş. Hem kendini hem adamlarını tehlikeye atıyor."*** Ama Cenab-ı Hakk, Emir Fahrettin'in yardım göndermediği o zor durumda Nureddin'ni muzaffer kılmıştı.

Haçlılarla Mücadelesi ve Sosyal Hayata Etkileri

İmadeddin Zengî 1144'de Urfa'yı fethetti ve I. Haçlı Seferi sonunda kurulan Urfa Kontluğu'na son verdi. Bu zafer Haçlılara karşı kazanılmış ilk önemli başarıdır. Urfa'nın kaybedilmesi üzerine Avrupa, ikinci bir Haçlı Seferi'ne hazırlanmıştır. Ortaçağ İslâm dünyasının en parlak simalarından olan Nureddin Mahmud Zengî, babasından devraldığı Haçlı mücadelesinde ağabeyi ve Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi'yle ve 1148'de ağabeyinin ölümünden sonra yerine geçen küçük kardeşi Kudbeddin Mevdud'le birlikte hareket ederek, Haçlılara karşı İslâm cephesini birleştirmiş, II. Haçlı Seferi'nde Haçlılarla mücadeleler yapmıştır. Zengîlerin bu fedakârlıkları sonucu Haçlılar daha fazla ilerleme imkânı bulamayarak sahil şeridine sıkışıp kalmışlardır.

1147-1149 yılları arasında gerçekleşen İkinci Haçlı Seferi'ni neticesiz bırakan İslâm kahramanı Nureddin Zengî, kurduğu eğitim kurumları, sosyal tesisler ve yaptığı imar faaliyetlerinin yanında, güçlü bir devlet kurucusu olan Selahaddin Eyyubî'yi yetiştirmesiyle de tanınmaktadır. Haleb, Şam, Hama, Humuş Baalbek, Menbic ve diğer şehirlerde büyük medreseler, camiler, imaretler, kervansaraylar, hastane ve dârü'l-hadisler yaptırdı. Masrafların karşılanması, tamiratı ve yaşatılması için büyük vakıflar bıraktı. Şam'da yaptırdığı büyük hastane, devrin en meşhur mütehassıs doktorlarının hizmet verdiği bir sağlık müessesesiydi. Hadis üniversitesi mahiyetindeki ilk dârü'l-hadisi o kurdu ve pek çok kitap vakfetti. Rasathane kurdurarak güneş saati yaptırdı.

Nureddin Mahmud'un hedefinde olan Mısır aynı zamanda Haçlıların da hedefindeydi. Haçlılar Mısır'ı ele geçirmek için Bilbis'i alarak Kahire önlerine geldiler ve şehri kuşattılar. Fatımı Halifesi, Nureddin'e mektup göndererek haçlılar karşısında kendisinden yardım istedi. Nureddin Mahmud askerini göndererek şehri haçlıların elinden kurtardı ve Kahire'ye hâkim oldu.

Mısır'a yolladığı kumandanı ölünce yerine geçen isim ileride Kudüs fatihi olarak tanıyacağımız Selahaddin-i Eyyübi oldu. Fatımi halifesinin de ölmesinden sonra Nureddin Zengi bütün Mısır'a hâkim oldu.

Mısır'ın Türkler'in eline geçmesinden büyük bir korkuya kapılan Haçlılar, Avrupa'dan yardım alarak 565 yılının Safer-Rebîülevvel aylarında (Kasım-Aralık 1169) Dimyat'ı elli gün boyunca kuşattılar. Nûreddin Mahmûd, bir yandan Mısır'a asker göndermeye devam ederken bir yandan da Haçlılar'ın Suriye kesimindeki bölgelerine etkili akınlar yapmaya başlayınca Haçlılar kuşatmaya son vermek zorunda kaldılar. Nûreddin, Musul Atabegi Kutbüddin Mevdûd'un ölümünün ardından yeğeni ve damadı II. İmâdüddin Zengî'nin yardım isteği üzerine Rahbe, Habur ve Nusaybin bölgelerini ele geçirdi, daha sonra Musul'u da hâkimiyeti altına aldı (566/1170).

Nûreddin 567 (1171) yılında başkumandanı ve nâibi Selâhaddîn-i Eyyûbî'den Mısır'da hutbenin artık Abbâsî halifesi adına okutulmasını istedi. Selâhaddin, ülkede karışıklık çıkacağını öne sürerek bunun ertelenmesini talep ettiyse de Nûreddin'in kesin emri üzerine Fâtımîler adına okunan hutbeye son vererek hutbeyi Abbâsî halifesi adına okutmaya başladı (7 Muharrem 567 / 10 Eylül 1171). Birkaç gün sonra Âdıd-Lidînillâh'ın ölümüyle Fâtımî Devleti yıkıldı ve bütün Mısır Nûreddin Mahmud'un hâkimiyeti altına girmiş oldu. Fâtımî Devleti'nin yıkılması üzerine Abbâsî halifesi Müstazî-Biemrillâh, Nûreddin'e saltanat alâmetleriyle bir temliknâme gönderdi.

Böylece Kuzey Irak, Güneydoğu Anadolu'nun birçok kesimi, kıyı şeridi dışında bütün Suriye, Mısır, Trablusgarp'a kadar Kuzey Afrika, Sudan'ın kuzey kısmı, Yemen ve Hicaz Nûreddin Mahmud'un hâkimiyeti altına girdi.

Nûreddin Mahmud ile Selâhaddîn-i Eyyûbî güçlerini birleştirip Haçlılar'a karşı savaşmaya karar verdiler. Ancak Selâhaddin'in kararlaştırılan yerde Nûreddin'le buluşmadan Mısır'a geri dönmesi aralarına bir soğukluğun girmesine sebep oldu. Bu olayın bir benzeri ertesi yıl tekrar yaşandı. Nûreddin'in öldüğü sıralarda Selâhaddin Mısır, Libya, Yemen ve Sudan'ın bir kısmını onun adına âdeta bağımsız bir hükümdar gibi idare ediyordu. Ancak Nûreddin'le ilişkilerini kesmemişti ve Nûbe, Libya, Yemen seferlerine onun izniyle girişmişti.

567'de (1172) Müslümanların iki ticaret gemisine el koyan Haçlılar, Nûreddin'in karşı saldırıya geçtiğini görünce ele geçirdikleri şeyleri geri vermek zorunda kaldılar. Nureddin ertesi yıl Ermeni Kralı Leon'un oğlu Mleh'i hizmetine alarak onu sınır boylarında kendi dindaşlarına karşı kullandı. Bizans ordusuna karşı Mleh'e ordusuyla destek sağlayan Nûreddin Mahmud, Rumlar'ı büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu sayede Mleh Adana, Misis ve Tarsus'u zaptettiği gibi çok miktarda ganimet ele geçirdi, Nûreddin de bu ganimetten pay aldı.

Nûreddin Mahmud 568 (1173) yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıcarslan ile karşı karşıya geldi. Kılıcarslan'ın kardeşi Şâhinşah, Malatya hâkimi Feridun ve Dânişmendli Zünnûn, Nûreddin'e sığındılar. Bir süre sonra Dânişmendli emîrleri, Şâhinşah, Mardin ve Harput Artuklu emîrleri ve Ermeni Mleh'in bir araya gelmesiyle oluşturulan birleşik güçler II. Kılıcarslan'a karşı Sivas'ta toplandı. Nûreddin'in barış çabaları bir yarar sağlamadı. Bu sırada Sivas Dânişmendli meliki İsmâil öldürülünce tahta çağrılan Zünnûn, Nûreddin'in yardımıyla Sivas'ta yönetimi eline geçirdi. Bunun üzerine Kılıcarslan Kayseri yakınlarında Nûreddin'in karşısına çıktı. Ancak iki Müslüman devletin savaşmasının sadece Haçlılar'ın işine yarayacağını söyleyen âlimlerin ve din adamlarının araya girmesiyle anlaşma sağlandı (Zilkade 568 / Haziran-Temmuz 1173).

Buna göre Nûreddin ele geçirdiği topraklardan çekilecek, II. Kılıcarslan da Zünnûn'u Sivas hükümdarı olarak tanıyacaktı. Bu sefer sırasında Abbâsî halifesi, Kemâleddin Şehrezûrî'yi bir menşurla elçi

olarak Nûreddin'e gönderip onun Musul, el-Cezîre, Erbil, Ahlat, Suriye, Mısır ve Konya sultanı olduğunu bildirdi.

Elde ettiği siyasi başarıların yanında eğitime ve mimariye de büyük önem vermiştir.Depremler ve yangınlar yüzünden harap olan Halep Ulucami'sini yeniden inşa ettirmiştir. Hama'da Asi nehri kıyısına ve Dımaşk'ta kendi adına yaptırdığı camiler hala ayaktadır.Nureddin'in en büyük ve en güzel eseri 1173 yılında tamamlanan Musul Ulucami'dir.

Nureddin Mahmud aynı zamanda Nizamülmülk'ten sonra çok sayıda medreseyi hizmete açan devlet adamıdır. Dımaşk'taki en-Nuriyyetü'l-kübra ve en-Nuriyyetü'l-Hanefiyyetü's-suğra onun yaptırdığı medreselerin en önemlileridir. Ayrıca çok sayıda han, ribat, hankah ve sebil inşa ettirmiştir.Dımaşk'ta yaptırdığı Darülhadis Medresesi (Nuriyye Darülhadisi) Osmanlılar'a kadar varlığını devam ettirmiştir.

Yetimler için okullar yaptırmış dul kadınları ve yardıma muhtaç kimseleri koruyup kollamıştır. Nureddin Mahmud'un yaptığı bu faaliyetler sosyal devlet anlayışının en güzel örneklerindendir.

Minberin Sırrı Nureddin Zengi

Kudüs, ilk kıblemiz. Her Müslümanın ortak davası. Kutlu beldemiz. Mübarek mescidimize ev sahipliği yapan muazzam beldedir. Günümüzde işgal edildiği gibi tarihte de birçok kez işgale uğramıştır. Zira Kudüs toprakları, Yahudilerin ve Hristiyanların da önemsediği topraklardır. Nureddin Zengi Kudüs'ü istiladan kurtarıp Konstantiniyye'yi fethetmek istiyordu. Zira Nureddin Zengi, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) Konstantiniyye'yi fethedenin müjdelediği isim olmak istiyordu. Kudüs'ü bu fethin kapısını açacak yol olduğunu düşünen Zengi sürekli gönlünde Kudüs'ü yaşattı. Kudüs için mücadele etti. Günün birinde güzel bir minber yaptırdı. Bu minberi Kudüs'e istiladan kurtarınca Mescid-i Aksa'ya koymak istiyordu. Lakin kendisine Kudüs'ü kurtarmak nasip olmadan Rabbine kavuştu. Sonrasında Kudüs'ü fetheden Selahaddin Eyyubî o minberi Mescid-i Aksa'ya yerleştirdi.

Adil Hükümdar

Dindar olup, ilim adamlarının hâmisiydi. Karargâhında Kur'ân-ı Kerim okutup, hürmetle dinlerdi. Ülkesini adâletle idare ettiği için "Melikü'l-âdil" lakabıyla tanındı. Haftada iki gün halkın huzuruna çıkarak şikâyetleri dinlerdi. Haksızlıkların önüne geçmek ve devletin menfaatlerini korumak için, hassas bir haber alma teşkilâtı kurdu. Haberleşmede güvercinlerden de faydalandı. Kendisinin ve aile çevresinin ihtiyaçlarını, ihsanlarını, şahsî malından karşılardı. Ganimetten, âlimlerin helâl dediklerinden başkasını almaz, altın, gümüş kullanmaz ve ipek giymezdi. Sultanlığı devrindeki siyasî hadiseler büyük, bulunduğu çevre çok karışık bir yapıya sahip olmasına rağmen ülkesinde şarabın satılmasını ve içilmesini yasaklayarak, Allah'u Teâlâ'nın emrine riayet edip halkının sağlığını ve memleketin huzurunu korudu. Şehit olmayı çok arzu ettiğinden Nureddin-i Şehit diye de tanındı. Ancak arzusuna kavuşamadı.

Bir defasında bir şahıs onu mahkemeye verdi. Davacı ile birlikte Hâkim Kemaleddin Şehrezurî'nin huzuruna çıktı. Hâkime; "***Ben davalı olarak geldim. Davalılara nasıl davranıyorsan bana da öyle davran.***" dedi. Mahkeme sonunda haklı çıktı. Hakkını davacıya bağışlayıp dedi ki: ***"İddia ettiği şeyi ona verip gitmek istedim. Fakat bunun beni kibre ve gurura sevk edip adalet meclisine girmeme mani olmasından korkup da geldim. Şimdi iddia ettiği şeyi ona verdim."*** dedi. Bu onun adalete ve hukuka saygısını gösteren en güzel örneklerden biridir. Çeşitli mahkeme binaları yaptırdı. Müslim, gayr-i Müslim herkesin hakkını korurdu. Huzuruna fakir ve yoksullar rahatça gelir, derdini anlatırdı. Hanefi fıkhını iyi bilmesine rağmen yine de âlimlere danışırdı. Savaşlarda en ön saflarda savaşırdı. Kendisini böyle tehlikeye atmasını istemeyenler, ***"Allah aşkına, ne olursun, kendini ve İslâm'ı tehlikeye atma. Eğer savaşta şehit düşecek olsan, Müslümanlardan tek kişi kalmamak üzere hepsi kılıçtan geçirilir."*** deyince; ***"Sultan Nureddin de kim oluyor? Benden önce İslâm'ı ve Müslümanları kim korumuş ise yine o korur."*** diye karşılık verdi.

Hanefî fıkhını iyi bildiği, ancak kendisinde mezhep taassubu bulunmadığı, hadisle de meşgul olduğu, geceleri zikir yaptığı, zikre kalkmak isteyenleri uyandırmak amacıyla Dımaşk Kalesi'nde belli saatlerde davul çaldırdığı kaydedilmektedir. İbnü'l-Esîr, Hulefâ-yi Râşidîn ile Ömer b. Abdülazîz'den sonra Nûreddin'den daha iyisini, daha adaletli ve merhametlisini görmediğini söyler. ***(el-Kâmil, XI, 403).***

Nûreddin Mahmud bir İslâm mücahidi, dindar ve adaletli bir önder olmanın yanında üstün nitelikli bir devlet adamıdır. Siyaset açısından büyük başarılar elde ederken bir yandan da devleti ayakta tutan kurumlar tesis etmiştir. Bu sebeple onun İslâm kurumları tarihinde apayrı bir yeri vardır. Depremler dolayısıyla büyük yıkımlara sahne olan Dımaşk, Humus, Hama, Halep, Şeyzer ve Ba'lebek gibi şehirlerin kale ve burçlarını yeniden yaptırmış veya tamir ettirmiştir. Yine yangın ve depremler yüzünden yıkılan Halep Ulucamii'ni yeniden inşa ettirmiş, Urfa Ulucamii'ni hükümdarlığının ilk yıllarında yaptırmıştır.

Hama'da Âsi ırmağının kıyısındaki cami de onun eserlerindendir. Dımaşk'ta kendi adını taşıyan cami halen ayaktadır. Nûreddin'in en büyük ve en güzel eseri 568 (1172-73) yılında tamamlanan Musul Ulucamii'dir (Câmiu'n-Nûrî).

İbn Şeddâd sultanın Dımaşk'ta yaptırdığı diğer camilerin de adlarını vermektedir. Nûreddin Mahmud aynı zamanda Nizâmülmülk'ten sonra çok sayıda medreseyi hizmete açan devlet adamıdır. Dımaşk, Humus, Hama, Ba'lebek, Halep ve Urfa medreselerinin zengin vakıfları vardı. Dımaşk'taki en-Nûriyyetü'l-kübrâ ve en-Nûriyyetü'l-Hanefiyyetü's-suğrâ onun yaptırdığı medreselerin en güzel örnekleridir.

Yetimleri devletin koruması altına alıp onlar için okullar yaptırmış, dul kadınları ve düşkün kimseleri korumuş, toplumun hemen her kesimine hayat güvencesi sağlamıştır. Ayrıca çok sayıda han, ribât, hankah ve sebil inşa ettirmiştir. Dımaşk'ta yaptırdığı Dârülhadis Medresesi (Nûriyye Dârülhadisi) Osmanlılara kadar uzanan güzel bir örnek oluşturur. Ancak medrese, 1893'te geçirdiği yangın sonucunda kuzey ve güney cephesindeki birkaç duvar dışında

tamamen yıkılmıştır. Onun en değerli eserlerinden biri de günümüzde Dımaşk'ta müze olarak kullanılan bîmâristandır. Nûreddin Mahmud bunun bir benzerini Halep'te yaptırmıştır.

Haftanın belli günlerinde baş kadısı ve diğer kadılarla birlikte Dımaşk'ta yaptırdığı dârüladlde oturup davalara bakan sultan ülkesinin hiçbir yerinde İslâm'a aykırı davranışlara izin vermemiştir. Ayrıca inşa ettirdiği bütün bu eserleri zengin vakıflarla desteklemiş, uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalarla halkın refah düzeyini yükseltmiştir.

Tarihçiler onun gayri şer'î vergileri (mükûs) kaldırdığını ve adaletli bir vergi politikası takip ettiğini söyler. Dımaşk'ta ve diğer şehirlerde gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle ekonomik hayata canlılık kazandırmıştır. Kaynaklarda vakıflara tahsis ettiği arazi ve dükkân gelirlerinin yıllık 30.000 dinarı bulduğu, vakıflara yardım ve sadaka olarak 200.000 dinar dağıttığı belirtilmektedir. Nûreddin Mahmud müderrislere ve fukahaya, hac yolcularına, fakir ve kimsesizlere, Ali evlâdına, gazi ve mücahitlere, Müslüman esirlere, zâviye ve ribâtlara, hastahane, cami ve mescitlere yardım ederek toplumun sevgisini kazanmıştır. Onun döneminde başta Dımaşk olmak üzere Halep, Musul, Humus ve Hama gibi şehirler sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir gelişme göstermiştir.

Nureddin Zengî'nin rüyası, Manevi Görev

Suriye Atabey'lerinden Nureddin Mahmud Zengî (1146-1174) devlet adamlığı ve komutanlığının yanı sıra, ruh iklimi de zengin ve derin bir şahsiyetti. Tüm Müslümanlar gibi Resulullah aşığıydı. Takvimler 1162 yılını gösterdiğinde Nureddin Zengi bir rüya görür. Rüyasında Allah Resulü'nü görmüştü. Kâinatın efendisi, ona, parmağıyla işaret ettiği üç kişiyi göstererek "Beni bu üç kişiden kurtar" buyurmuştu.

Bu gayr-i Müslimler Vatikanının,Papanın direktifiyle Yüzbinlerce altın karşılığı, Endülüs'ten Medine'ye gelerek Peygamberimiz (s.a.v.)'in naaşını kaçırmak istedi. Bunlar Müslüman kılık ve kıyafetine girerek, hacca gelmiş gibi Medine'ye girmişlerdi. Mescid-i Nebevî'nin kıble tarafından Kabr-i Şerif'e çok yakın bir eve yerleşmişlerdi. Bunlar, namazları mescidde kılıp Peygamberimiz

(s.a.v.)'in kabrini ziyaret ediyorlar¸ her sabah Bâkî Kabristanı'na¸ cumartesi günleri de Kuba Mescidi'ne gidiyorlardı. Kılık kıyafetleri ve fakirlere yaptıkları yardımlarla halkın güvenini kazanmayı başaran bu kişiler¸ Peygamberimiz (s.a.v.)'in mübarek naaşını kaçırmak için geceleri bulundukları evden Peygamberimiz (s.a.v.)'in kabrine doğru gizlice tünel kazmaya başlıyorlar¸ buradan çıkan toprakları torbalara doldurarak kabirleri ziyaret bahanesiyle Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na döküyorlardı. Kazdıkları tünel Peygamberimiz (s.a.v.)'in kabrine iyice yaklaşınca büyük bir tehlike ortaya çıktı. Ama halkın bundan haberi yoktu.

İşte tam bu sırada¸ Selçuklu Atabeyi Nureddin Mahmud Zengî Aksungur teheccüd namazını kılıp yatmıştı. Rüyasında Peygamberimiz (s.a.v.)'i gördü. Efendimiz (s.a.v.) bu yabancıları göstererek¸ ***"Ey Nureddin¸ beni bunlardan kurtar!"*** dedi. Hükümdar¸ bu rüyanın tesiriyle bağırarak uyandı. Abdest alıp namaz kıldıktan sonra yattı. Yine aynı rüyayı gördü. Yine feryat ederek uyandı. O gece aynı rüyayı üç defa görünce kalktı ve iyi bir insan olan veziri Cemaleddin Musulî'yi yanına çağırdı ve gördüğü rüyayı anlattı. İstişare ederek Medine'ye gitmeye karar verdiler. Hükümdar¸ kimseye duyurmadan veziri ile beraber yirmi süvari ve pek çok eşya ile Şam'dan yola çıktı¸ gece-gündüz devam ederek 16 günde Medine'ye vardılar.

Hükümdar¸ abdest alıp Mescid-i Nebevî'ye girerek iki rekât namaz kıldı ve Peygamberimiz (s.a.v.)'i ziyaret etti. Valiye verdiği talimatta Medine halkının Mescidin Nebinin önünde toplanmasını, izzet ve ikram verileceğini bildirmişti. Medine halkı hükümdarın yanına toplanmıştı. Vezir¸ ***"Hükümdar¸ Peygamberimiz (s.a.v.)'i ziyaret maksadı ile gelmiş¸ yanında da sizlere hediye getirmiştir. Medinelilerin isimlerini yazın."***Dedi. Bütün halkın, önünden geçmesini istedi. Emri yerine getirildi.

Onlar da bütün Medinelilerin isimlerini yazdılar. Bu isimlere göre herkes gelip hükümdardan hediyesini almaya başladı. Bundan maksat¸ Peygamberimiz (s.a.v.)'in rüyada ***"Beni bunlardan kurtar."*** dediği o üç kişiyi tanıyıp tespit etmekti. Bunun için halk¸ hediyeleri hükümdarın huzuruna gelerek aldı. Bu esnada hükümdar gelenlere

dikkatle bakıyordu. Herkes hediyelerini aldı¸ isim listeleri bitti. Fakat hükümdar¸ bu gelenler arasında Peygamberimiz tarafından rüyada kendisine gösterilen kişileri göremedi.

Bunun üzerine; ***"Hediye almayan kimse kaldı mı?"*** diye sordu. Orada bulunanlar¸ ***"Kimse kalmadı. Ancak Endülüs'ten gelen üçkişi var. Onlar kimseden bir şey almazlar. İhtiyaç sahiplerine sadaka verirler." dediler***. Hükümdar¸ onların da yanına getirilmesini istedi. Onların bulunduğu ev muhasara edilerek eve girildiğinde¸ rüyada gördüklerinden birisi evin ortasında bir hasırın üzerinde önünde sofra tahtası gibi basit bir şeyin başında oturuyordu. Hükümdar rüyada kendisine gösterilen kişilerden birisi olduğunu gördü ve kendilerine¸ nereli olduklarını sordu.

Onlar da: ***"Biz Endülüs'ten hac maksadıyla geldik ve bu sene Peygamberimiz (s.a.v.)'in yakınında bulunmayı arzu ettik."*** dediler. Evde süslü kitaplar ve değerli eşyalar gördü. Bu arada halk¸ onların her gün oruç tuttuklarını¸ namazları mescitte kıldıklarını ve hiçbir dilenciyi boş çevirmediklerini söyleyerek onları övüyordu. Nureddin Zengî¸ odayı dolaştı ve burada serilen hasırı kaldırdı. Baktı ki¸ altında kazılmış bir tünel var. Tünel¸ Peygamberimiz (s.a.v.)'in kabrinin yanına kadar uzanıyordu. Bunu gören insanlar mahcup olup başlarını önlerine eğdiler ve artık söyleyecek bir şey bulamadılar. Diğer iki kişide Efendimiz(s.a.v)in kabrini ulaşmışlar mübarek kolları ortaya çıkmış. Medine-i Münevvere de günlerce Gül kokusu hissedilmiştir. Bunun üzerine hükümdar bu iki kişiyi sorguladı. Onlar da gerçekten Müslüman olmadıklarını ve Peygamberimiz'in naaşını buradan alıp ülkelerine kaçırmak için görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Bunu yapabilmek için derviş kıyafetine bürünerek halkı kandırdıktan sonra geceleri tünel kazmaya devam ettiklerini ifade ettiler ve ***"Peygamber'in kabrine iyice yaklaştığımız gece¸ gök gürültüsü ve şimşekler öyle bir sarsıntı meydana getirdi ki¸ sanki dağlar yerinden oynayacaktı. Bundan fena hâlde korktuk ve sabahleyin de sizin geldiğinizi haber aldık."*** dediler. Nureddin Zengî bunları muayene ettirir. Suçluların sünnetsiz ve Hıristiyan oldukları ortaya çıkar. Bunlar sorguya çekilince ifadelerinde "Bizler Hristiyan'ız. Kralımız bize çok

para verdi Muhammed'in na'şını çalmamızı istedi. Bizde yeraltından tünel kazıp Peygamber'in kabrine girip na'şını çalıp Avrupa'ya götürecektik" derler. Bu kralın maksadı Peygamberimizin kabrini Medine'den kaldırarak Müslümanların müşterek noktası ve Ümmet şuuruna ermelerini sağlayan mekânların fonksiyonunu ortadan kaldırmaktır. İslam'ın Avrupa'da, dünyada yayılmasının önüne geçmekti. Lakin Allah, Nureddin Zengi eliyle buna izin vermemiştir Zengî, üçünü de, hemen idam ettirdi. Türbenin dört tarafına, gayet derin hendekler açtırıp, erimiş kalay kurşun eriterek doldurdu. İleride böyle bir teşebbüse engel olacak bütün tedbirleri aldırttı. Mekânı cennet ola…***(Eyüb Sabri Paşa, Miratü'l-Harameyn (Kostantiniyye-1301), 3-4/684-684; Evliya Çelebi, Seyahatname (İstanbul-Üçdal/Belde), 9-10/132,133; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (İstanbul-1988), 7/550-561.)***

Hakkında söylenen sözler

*İbn Cevzi****:"Ben önceki Sultanların hayatını inceledim. Raşid halifeler ve Ömer bin Abdülaziz hariç, Nureddin'den daha temiz hayat yaşayan, ondan daha ahlaklı hayat süren adaletli bir Sultana rastlamadım"***

*İbnü'l-Esir Cezer****:"Nureddin pahalı giysileri sırtından atıp kaba kumaşlara büründü"***

*Halepli vakanüvis Kemaleddin****: 'Her ne olursa olsun sonuç ortadadır: Arap dünyasını Frenkleri ezebilecek bir güç haline Nureddin getirecek ve zafer meyverlerini sağ kolu olan Selahaddin toplayacaktır"***

VEFATI

Ömrü boyunca şehid olmayı arzuladığı için harplerde en önde hatta iki elinde ayrı kılıçlarla savaşan Nureddin ömrünün sonuna doğru "çok istediğim halde bana şehidlik nasip olmadı" der ve ağlardı. Nûreddin, Mısır'a gitmek üzere hazırlık yaptığı sırada Dımaşk Kalesi'nde vefat etti 11 Şevval 569 (15 Mayıs 1174)'da hastalıktan yatağında vefat etmiş olmasına rağmende İmam Zehebi ondan hep Nureddin eş-Şehid olarak bahsetmiştir.

Önce iç kaledeki bir odaya gömüldü, daha sonra Havvâsin denilen çarşının girişinde Hanefîler için yaptırdığı en-Nûriyyetü'l-kübrâ adını taşıyan medresesinin girişindeki türbesine nakledildi.

Yerine on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil geçti. Nûreddin Mahmud adaleti ve dindarlığından dolayı "el-Melikü'l-âdil" lakabıyla anıldığı gibi Haçlılar'la yapılan savaşlarda şehid olmayı çok arzu ettiğinden "Şehîd" lakabıyla da anılmıştır.

Öte yandan Zengilerin Oğuzların Avşar boyundan geldiği bilinmektedir. Zengi devleti yıkılınca buradan göç eden bir kısım Avşar boyları Karamanoğulları Beyliğini kurmuşlardır.

Nureddin Zengi hayatına birçok güzel iş sığdırmış mübarek bir zattır. Ömrü boyunca kâfirlerle, bidatçılarla mücadele etmiştir. Medreseler, çeşmeler, kervansaraylar yaparak İslam medeniyetine büyük katkılar sunmuştur. Fakirlere yardımlar yapmıştır. Müslümanların maslahatına uygun işler yapan, Nebevî Metodu ayakta tutan bir emir olmuştur. Günümüz Müslümanlarının Nureddin Zengi'nin hayatını derinlemesine incelemeye ihtiyaçları vardır. Zira hayatında birçok problemin çözümünü göreceklerdir. Rabbim rahmetiyle muamele eylesin. Mekânı makamı Cennet-i Firdevs olsun.

BİBLİYOGRAFYA:

Eyüp Sabri Paşa, Miratü'l-Harameyn, c. 2, s. 684.Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 9-10, s. 132, 133.Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. 7, s. 550-561.İslam Ansiklopedisi, Nureddin Zengî maddesi, c. 9, s. 360.Mehmet Sılay, "Ortadoğu Barışının Mimarı Selahaddin Eyyubi", İstanbul 2009.Seyyid Şerif Şihabuddin İbnü'l-Abbas Ahmed Hüseynî, Vefâü'l-Vefa Bi Ahbâr-i Dârü'l-Mustafa, c. 2, s. 648.İbnü'l-Kalânisî, Târîḫu Dımaşḳ (Zekkâr), s. 511, ayrıca bk. İndeks; İbn Asâkir, Târîḫu Dımaşḳ, XVI, 294-296; İbnü'l-Cevzî, el-Muntaẓam, X, 248-249; İbn Cübeyr, er-Riḥle, Beyrut 1384/1964, s. 255-257, 265, 280; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, XI, 69-551; a.mlf., et-Târîḫu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevṣıl (nşr. Abdülkādir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 1-174; İbnü'l-Adîm, Buġyetü'ṭ-ṭaleb (Zekkâr), bk. İndeks; a.mlf., Zübdetü'l-ḥaleb, II, 289-340; Ebû Şâme, Kitâbü'r-Ravżateyn, Beyrut, ts. (Dârü'l-cîl), I, 1-279; İbn Hallikân, Vefeyât, V, 184-189, ayrıca bk. İndeks; İzzeddin İbn Şeddâd, el-Aʿlâḳu'l-ḫaṭîre fî ẕikri ümerâʾi'ş-Şâm ve'l-Cezîre (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Dımaşk 1375/1956, II, 85-229; Zehebî, Aʿlâmü'n-nübelâʾ, XX, 531-539; İbn Kesîr, el-Bidâye, XII, 98-333; İbn Kādî Şühbe, ed-Dürrü'ṣ-ṣemîn fî sîreti Nûriddîn: el-Kevâkibü'd-dürriyye fî sîreti'n-Nûriyye (nşr. Mahmûd Zâyid), Beyrut 1971; Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şıhne, ed-Dürrü'l-münteḫab fî târîḫi memleketi Ḥaleb (nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dımaşk

1404/1984, s. 33, 50, 64, 76, 87, 106-107, 110-112, 115-116, 230-231; Süyûtî, Ḥüsnü'l-muḥâḍara, Kahire 1321, II, 29-31; a.mlf., Târîḫu'l-ḫulefâʾ (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 143-144, 445-447; Nuaymî, ed-Dâris fî târîḫi'l-medâris (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 99-100, 606-649; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 319; Corcî Zeydân, Medeniyyet-i İslâmiyye Târihi (trc. Zekî Mugāmiz), İstanbul 1328, III, 396-397, 401, 444; N. Elisséeff, Nūr ad-Dīn, Damas 1967, I-III; a.mlf., "Les monuments de Nūr ad-Dīn, inventaire, notes archéologiques et bibliographiques", BEO, XIII (1949-51), s. 5-43; a.mlf., "La titulature de Nūr ad-Dīn de' après ses inscriptions", a.e., XIV (1952-54), s. 155-196; a.mlf., "Nūr al-Dīn Maḥmūd b. Zankī", EI² (İng.), VIII, 127-133; Ahmed Çelebi, İslâmda Eğitim-Öğretim Târihi (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 108-110, 112, 114, 121-130, 364-367; Ramazan Şeşen, Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti, İstanbul 1983, tür.yer.; Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, II, 197-334; Mahmûd Fâyiz İbrâhim es-Sertâvî, Nûreddîn Zengî fi'l-edebi'l-ʿArabî fî ʿaṣri'l-ḥurûbi'ṣ-ṣalîbiyye, Amman 1990; Bahattin Kök, Nureddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri, İstanbul 1992; a.mlf., "Mısır'ın Alınmasından Sonra Nûreddin Mahmûd'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri", TTK Belleten, LVII/219 (1993), s. 413-446; Gülay Öğün Bezer, Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği), İstanbul 2000, bk. İndeks; Ebru Altan, İkinci Haçlı Seferi (1147-1148), Ankara 2003, s. 50-53, 98-99, 104-106, 111, 117-124, 126; M. K. Setton, "Nureddin'in Faaliyetleri" (trc. K. Yaşar Kopraman), TAD, IV/6-7 (1968), s. 505-520; İmâdüddin Halîl, "el-Cânibü'l-idârî fî memleketi Nûriddîn", Âdâbü'r-Râfideyn, VIII, Musul 1977, s. 41-81; a.mlf., "en-Neşʾetü'l-ʿilmî fî devleti Nûriddîn Maḥmûd Zengî", el-Mevrid, IX, Bağdad 1980, s. 97-112; İbrâhim b. Muhammed b. Hamed, "Simâtü'l-ḥükmi'z-Zengî fî ʿahdi Nûriddîn Maḥmûd (541-569 h./1146-1174 m.)", Mecelletü Câmiʿati'l-İmâm Muḥammed b. Suʿûd el-İslâmiyye, sy. 22, Riyad 1419/1998, s. 415-464; Selami Bakırcı, "Arap Şiirinde Nureddin Mahmûd b. Zengî (D. 521/1118 - Ö. 569/1174)", Akademik Araştırmalar Dergisi, sy. 2, İstanbul 1999, s. 141-158; Osman Turan, "Kılıç Arslan II.", İA, VI, 690-692; K. V. Zetterstéen, "Nûr-ed-Din", a.e., IX,İmam Zehebi, Siyerü A'lami'n-Nübela, I-XVII, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 2010.İbnü'l-Esir, El-Kamil fi't-Tarih, I-X, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 2012.İbnü'l-Kesir, El Bidaye Ven Nihaye, I-XV, Çağrı Yayınları, Ankara 2018.Ebû Şâme, Kitâbü'r-Ravzateyn (nşr. M. Hilmi Muhammed), Kahire 1402/1981.

SELAHADDİN EYYUBİ (R.Aleyh)
(D.H. 532.M.1138-Ö.H. 589.M.1193)

İsmi ve Künyesi: Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî.

Haçlılar'a karşı mücadelesiyle tanınan Selahaddin-i Eyyubi, Mısır, Suriye, Yemen ve Filistin sultanı ve Eyyubi hanedanının ilk hükümdarıdır. Kudüs'ü Haçlılardan Hıttin Savaşı'yla 2 Ekim 1187 tarihinde alarak kentte 88 yıl süren Hristiyan Haçlı Frank işgaline son vermiş, Haç'ı indirmiş Hilali yeniden göndere dikmiş, Ezan sesiyle Hakkın davasını birkere daha cihana haykırmış, Hıristiyanların misilleme olarak düzenledikleri III. Haçlı Seferi'ni de etkisiz hale getirmiştir.

Doğulu ve Batılı tarihçilerin övgüyle söz ettiği Selahaddin-i Eyyubi, Hicaz bölgesine verdiği önem dolayısıyla "Hadimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan ilk hükümdardır.

Selahaddin-i Eyyubi 1138 yılında Tikrit şehrinde dünyaya geldi. **Babası** Tikrit, Ba'lebek ve Dımaşk (Şam) valilikleri yapmış Necmeddin Eyyub, amcası Nureddin Zengi'nin ordu komutanı Esedüddin Şirkuh'tu.Babası Necmeddin Eyyub, Selçuklu emiri

MusulAtabeği İmadeddin Zengi'nin hizmetinde görevliydi**. Annesi; Âmine Hatun bin Onur,**Selçukluların Harim emiri Şihabeddin Mahmud ibn Tokuş el-Harimi'nin kızkardeşidir.

Çocukluğu:

İmadeddin Zengi'nin, babası Necmeddin Eyyub'u vali olarak atadığı Baalbek ve Şam'da büyüyen Selahaddin, iyi bir din eğitimi aldı. Askeri eğitimden ziyade dini derslere meraklıydı. Sanatla ve ilimle uğraşırdı. Mantık, felsefe, sosyoloji, fıkıh ve tarih öğrendi, Şam'daki Dar'ul-Hadis'den (Hadis Üniversitesi) mezun oldu. Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe dillerini biliyordu.

Öklid Geometrisi, Astronomi, Matematik ve Aritmatik konularında ve Mantık, felsefe, sosyoloji, fıkıh (İslam hukuku), tarih öğrendi.

Askeri yaşamı, amcası Şirkuh'un hizmetine girmesiyle başladı. Şirkuh'un, Mısır'ın I. Haçlı Seferi sonucunda kurulan Latin-Hıristiyan devletlerinin eline geçmesini önlemek amacıyla düzenlediği üç sefer sırasında, Kudüs'ün Latin kralı I. Amalricus, Mısır'ın Fatımi halifesinin güçlü veziri Şavar ve Şirkuh arasında karşılıklı bir mücadele gelişmişti. Selaheddin Şirkuh'un ölümünden ve Şavar'ın öldürülmesinden sonra, henüz otuz bir yaşındayken hem Suriye birliklerinin komutanlığına, hem de melik unvanıyla Mısır vezirliğine 1169 yılındaatandı.

İmâdüddin Zengî ölünce oğlu Nûreddin Mahmud, Halep ve civarının hükümdarı oldu (541/1146), Şîrkûh da onun en yakın kumandanı haline geldi.

Nûreddin, Şîrkûh'u ordu kumandanlığına, Eyyûb'u Dımaşk valiliğine tayin etti. Böyle bir ortam içinde şehzade gibi yetişen ve iyi bir eğitim gören Selâhaddin genç yaşlarında Haçlılar'a karşı yapılan seferlere katıldı ve Dımaşk şahneliğine kadar yükseldi.

SELAHADDİN EYYUBİ DÖNEMİ NEEEDEN ÇOK ÖNEMLİ?

Haçlılar 1098'de Ortadoğu'ya geldiklerinde Selçuklu Devleti taht kavgaları ve kriz içindeydi. Bundan faydalanarak Ortadoğu'daki Selçuklu beyliklerini birer birer yenip küçük fakat

güçlü Haçlı devletleri kurdular. İç mücadelelerle uğraşan Selçuklu Devleti onlarla meşgul olacak vakit bulamadı. Sonuçta Haçlı devletleri iki asra yakın bir süre varlıklarını sürdürdüler.

ŞARK'IN EN SEVGİLİ SULTANI; Neredeyse bütün ömrünü Kudüs'ün ve Mescid-i Aksa'nın Haçlılardan geri alınmasına adayan büyük kumandan, Çölde çadırda yatarken kendisine bir saray yapmayı teklif edenlere; ***"Allah'ın evi esir iken, muhasara altındayken ben nasıl saray düşünürüm!"*** diyen sadık insan. 1187'de Kudüs'ü fethederek, 88 yıllık Haçlı işgaline son veren muzaffer komutan.

Peygamber (s.a.v)Efendimizin en büyük Mucizelerinden biri olan İsra ve Miraç mucizesinin gerçekleştiği yer. Mescid-i Aksa, Kubbet'üs Sahra, Ağlama Duvarı, Kıyamet Kilisesi… Üç semavi dinin pek çok kutsal mekânı Kudüs'te bulunuyor. Dünyanın en eski kentlerinden biri olan Kudüs, binlerce yıllık tarihi boyunca çok sayıda savaşa sahne oldu. Kuşatıldı, yıkıldı, yeniden inşa edildi. Ortadoğu'nun bu gizemli şehri çatışmaların ortasında kalmaktan bir türlü kurtulamadı.

Müslümanların ilk kıblesi Mescid-i Aksa'nın da içinde yer aldığı şehri 638'de Bizans işgalinden kurtaran **İslam'ın ikinci Halifesi Hz Ömer(r.a), Kudüs'ün ilk fatihi oldu.** Kudüs, kan dökülmeden İslam topraklarına katıldı. 1099'da ise Vatikan'ın önderliğinde ki, Avrupalı Hristiyan devletler, I. Haçlı Seferi ile Kudüs'ü işgal ettiler. Ardından, bir Haçlı krallığı olan Kudüs Krallığı kuruldu. Haçlılar Kudüs'ü işgal ettiğinde akla hayale gelmedik işkencelerle Yüzbinlerce Müslümanı katlettiler.

Haçlı işgali altındaki şehir, işgale son verecek fatihini beklemeye başladı.

Peygamberler şehri olarak da bilinen Kudüs, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptı.

1170, 1171 ve 1173 yıllarında Selâhaddin, Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı seferlere çıktı. Eyle'yi zapt etti, iki defa Kerek bölgesine sefer yaptı. Hicaz ve Yemen'e seferler düzenledi, bu yerler devletin birer eyaleti haline geldi. Libya ile Tunus'un bir kısmı

Selâhaddin'e bağlandı. Libya'daki hâkimiyet 1212 yılında Şerefeddin Karakuş'un Veddan'da öldürülmesiyle son buldu.

KUDÜS: Üç ilâhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir.

MESCİD-i AKSÂ: Müslümanların ilk kıblesi, en kutsal sayılan üç mescitten biri.

HAÇLILAR: XI. yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının "Kudüs'ü kurtarma" sloganı ile, Türkler'i Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmek için başlattığı siyasî amaçlı askerî harekâta katılanlara verilen ad.

HİTTÎN SAVAŞI: Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Haçlılar'ı bozguna uğrattığı ünlü meydan savaşı (583/1187).

KĀDÎ el-FÂZIL: Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri, Dîvân-ı İnşâ başkanı, edip ve şair.

Emrinde bulunduğu hükümdar: NUREDDİN ZENGÎ Mahmut. Dımaşk ve Halep atabegi (1146-1174).

KARAKUŞ Şerefeddin: Selâhaddîn-i Eyyûbî devrinde Libya ve Güney Tunus'ta faaliyet gösteren kumandan.

İBNÜ'l-MİTRÂN. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin baştabibi.

Kardeşi: el-MELİKÜ'l-ÂDİL I,Eyyûbî hükümdarı (1200-1218).

KİTÂBÜ'r-RAVZATEYN. Ebû Şâme el-Makdisî'nin (ö. 665/1267) Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye dair eseri.

MISIR'A YAPILAN SEFERE KATILDI

Selahaddin Eyyubi'nin askerlik hayatı, amcası Esedüddin Şirkuh'la başladı. Mısır üzerine tam üç sefer gerçekleştirdiler. Amcası Şirkuh'un kumandasında 1164 ve 1169 yıllarında Fatımi egemenliğindeki Mısır'a yapılan seferlere katılan Selahaddin, usta bir kumandan ve devlet adamı olarak sivrildi. 1169'da amcasının ölümünün ardından 'el Melikü'n-Nasır' unvanıyla vezir oldu.Şîrkûh'un ordusunun büyük kısmı Oğuzlar'dan oluşuyordu. Böylece Mısır'da Türk hâkimiyeti devri başlamış oldu. Şîrkûh iki ay sonra ölünce Halife Âdıd, kumandanların baskısıyla onun yerine yeğeni Selâhaddin'i "el-

Melikü'n-Nâsır" unvanıyla vezir tayin etti (25 Cemâziyelâhir 564 / 26 Mart 1169). bu iki önemli görevi üstlendi.

Selahaddin, daha sonra Nureddin Zengi'nin vekili olarak Mısır'ı ve Mısır'a bağlı yerleri müstakil bir hükümdar gibi yönetmeye başladı. Selahaddin, Mısır'a hâkim olunca kendisine ve Türkler'e karşı direnen Fatımi çevreleriyle, onları destekleyen Haçlılar ve Bizanslılarla mücadeleye girişti. Mısır'a tam anlamıyla hâkim olan Selahaddin orduyu yeniden teşkilatlandırdı. Sünni medreseleri ve yeni kurumlar açtı. Fatımi bürokrasisini kademeli olarak tasfiye etti. Nureddin Zengi'den gelen emir üzerine 1171'de Fatımi hilafetine son verdi. **Selahaddin Eyyubi'nin ilk işi, Mısır'da Abbasi halifesi adına hutbe okutarak Fatımileri ortadan kaldırmak oldu. Ardından Abbasi halifesi tarafından Suriye, Yemen, Filistin ve Kuzey Afrika'nın sultanı ilan edildi.**

Selçuklunun 1128 yılında, İmameddin Zengî'Musul Atabeyliği'ne tayini Haçlılarla mücadelede Müslümanlar lehine yeni bir devrin başlangıcı olmuştu. Sonra oğlu Nureddin Mahmud b. Zengî (1146-74) ve Selahaddin Eyyûbî (1169-93) devirlerinde Ortadoğu'da Haçlılara karşı güçlü bir İslam birliği ve üstünlük oluşturuldu.

İki halifeli sistemi ortadan kaldırarak bölgede Müslüman birliğinin kurulmasını sağlamıştır. Böylece İslam dünyasındaki iki başlılık son bulmuş ve biri Bağdat'ta, biri de Mısır'da olmak üzere mevcut olan iki halifeli yapı değiştirilmiş oldu.Selâhaddin Eyyubi Hazretleri, Nureddin Mahmud Zengi Hazretlerine hayatı boyunca bağlı kaldı, fakat onun 1174 yılında vefat etmesiyle durum değişti. Suriye, Kuzey Mezopotamya, Filistin ve Mısır'daki tüm Müslüman topraklarını kendi bayrağı altında birleştirmeye girişti ve İslam birliğini tekrar kurdu. **Selahaddin Eyyûbî devri birlik ve üstünlüğün doruğu sayılır.**

KUDÜS HAÇLI KRALLIĞI'NA KARŞI SEFERE ÇIKTI

1170 ve 1173 yıllarında Selahaddin, Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı seferlere çıktı.1173'de ağabeyi Turan Şah kumandasında Yemen

ve Hicaz'a düzenlediği seferlerle bu şehirler devletin birer eyaleti haline getirildi.

Nureddin Mahmud Zengi 1174'te ölünce yerine on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Salih İsmail geçti. Selahaddin, el-Melikü's-Salih'e bağlı kaldı ve onun adına hutbe okuttu, para bastırdı.

SELAHADDİN'İN YOKLUĞUNDA İKTİDAR MÜCADELESİ

12 Ekim 1174'te, 700 süvarinin başında Kahire'den Dımaşk'a hareket eden Selâhaddin'in başlıca iki hedefi vardı: Nûreddin'in kurduğu devletin dağılmasını önlemek, Haçlıların elinde olan Kudüs'ü ve diğer toprakları kurtarmak.

Halep-Musul ittifakı Haçlıların ve Haşhaşilerin desteğiyle ona karşı direnişe geçti. Selâhaddin, Musul-Halep kuvvetlerini 1176'da yenilgiye uğrattı, Halep'in etrafındaki bazı kaleleri aldı. Kendisiyle dost geçinmesi şartıyla Halep ve civarındaki birkaç önemli kaleyi el-Melikü's-Sâlih İsmâil'e bıraktı. Bu arada sultanlığı Abbâsî halifesi tarafından tanındı, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyeti onaylandı.

FIRAT'IN DOĞUSUNU ELE GEÇİRDİ

Melikü's Salih'in de genç yaşta ölümünün ardından Selahaddin, Haziran 1182'de Kahire'den Suriye'ye hareket etti. Fırat'ın doğusuna geçti; Urfa, Harran, Rakka, Habur, Re'sül'ayn, Dara, Nusaybin gibi el-Cezire bölgesi şehirlerini ele geçirdi. Ardından Diyarbakır'ı alıp Nureddin Muhammed'e verdi.

1176 yılında kardeşi Turan Şahla berâber Yemen'deki Abdünnebi Fırkasını yıkan Selâhaddîn Eyyûbî, Abbâsî halîfesi tarafından Suriye, Yemen, Filistin ve Kuzey Afrika'nın sultânı îlân edildi. Bu durum aynı zamanda halîfe tarafından devletinin kabul edilmesi demekti.

Musul'u kuşattıysa da şehrin müstahkem olması yüzünden, ayrıca halifenin ricası ile bir süre sonra kuşatmayı kaldırdı. Bu arada Musul'a bağlı önemli bir merkez olan Sincar'ı aldı ve kışı geçirmek üzere Harran'a çekildi.

SURİYE'DEKİ HÂKİMİYETİ TEHDİT ALTINDAYDI

Selâhaddin, Ağustos 1176'da Halep-Musul kuvvetleriyle anlaştıktan sonra Haşhaşîlerin merkezi Mısyâf Kalesi'ni kuşatıp topraklarını yağmaladı. Haşhaşîler bu olayın ardından onunla iyi geçinmeye söz verdiler ve bir daha Selâhaddinle Haşhaşîler arasında olay çıkmadı. O da Haçlılarla uğraşmaya imkân buldu.

Haçlılar'la mücadelesi

1183'te Halep'i ele geçirerek muhaliflerini etkisiz hale getirdiği gibi büyük bir stratejik avantaj sağladı ve Kudüs yolu kendisine açılmış oldu. Bu sebeple Halep'in Selahaddin'in eline geçmesi Haçlıları telaşlandırdı.

1185'te çıktığı ikinci doğu seferinde Erbil ve Meyyafarikin gibi önemli yerleri topraklarına kattı. Musul Atabegleri onun hâkimiyetini tanıdı. Selahaddin bir yandan devleti dağılmaktan kurtarmak, Ortadoğu'da İslam birliğini sağlamak için uğraşırken bir yandan da Haçlılar ‘la mücadele etmek zorunda kalmıştı. Onun bu dönemde Haçlılara karşı ilk önemli seferi 14 Kasım-9 Aralık 1177 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Gazze-Askalan seferi oldu.

KUDÜS YOLU HALEP İLE AÇILDI

Tell Hâlid ve Ayıntab'ı alarak Halep'i kuşattı. Şehrin bu sıradaki sahibi II. İmâdüddin Zengî bir süre direndikten sonra onunla anlaşmaya karar verdi. Sincar, Habur, Nusaybin, Serûc şehirleri karşılığında Halep'i Selâhaddin'e bıraktı ve 11 Haziran 1183'te ona tâbi olmayı kabul etti.

Sultan, Halep'i ele geçirmekle muhaliflerini etkisiz hale getirdiği gibi büyük bir stratejik avantaj sağladı ve Kudüs yolu kendisine açılmış oldu. Bu sebeple Halep'in Selâhaddin'in eline geçmesi Haçlıları telâşlandırdı.

İSLAM BİRLİĞİNİ SAĞLAMAK İÇİN MÜCADELE ETTİ

"Selahaddin Eyyubi, Kudüs'ü fethetmek için güçlü bir ordu kurdu. Kudüs'ün fethedilmesi için Abbasilerin başkenti Bağdat'a mektup göndererek kutsal şehri Haçlılardan kurtarmak için yardım istedi ancak İslam kaynaklarında yer alan rivayetlere göre Abbasilerden yeteri kadar yardım alamadı. Abbasiler, Kudüs'ün

kurtarılması için sadece at gibi lojistik anlamda değerlendirilebilecek birtakım yardımlar gönderdi. Selâhaddin bir yandan devleti dağılmaktan kurtarmak, Ortadoğu'da İslâm birliğini sağlamak için uğraşırken bir yandan da Haçlılarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Gazze-Askalân seferi sırasında düşmanın direncinin az olduğunu görünce hemen Remle'ye doğru ilerledi.

Bu esnada Kral IV. Baudouin ile Renauld de Châtillon kumandasındaki Kudüs Krallığı güçlerinin âni baskınına uğradı. Başta yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin Ömer olmak üzere yanındaki askerlerin kahramanca müdafaası sayesinde savaşarak geri çekilebildi.

HAÇLILARA AİT KALEYİ ELE GEÇİRDİ

Haçlılar, Dımaşk yoluna hâkim bir noktadaki Beytülahzân denilen yerde müstahkem bir kale inşa etmişlerdi. Selâhaddin bu kalenin yapılmasını engellemeye çalışmış, fakat başaramamıştı. Kalenin inşaatı bittiği sıralarda Haçlılara karşı akına çıkan yeni Dımaşk valisi ve sultanın yeğeni Ferruhşah'ın himayesinde düşman topraklarına akına gönderdi. Bu akınlardan birinde Ferruhşah, Merciuyûn mevkiinde Kral IV. Baudouin kumandasındaki Haçlı şövalyelerinin saldırısına uğradıysa da, Selâhaddin'in yardıma gelmesiyle Haçlılar ağır bir yenilgiye uğratıldı.

KIZILDENİZ'DE HAÇLI TEHLİKESİ ARTMIŞTI

Selâhaddin'in 1182 ve 1185 yıllarında Musul, Halep üzerine yaptığı seferler sırasında Haçlılar Suriye topraklarına saldırdılar. 1182 yılı sonlarında, Kızıldeniz'e gemiler göndererek deniz ticaretini ve limanları tehlike altına soktular.

Selâhaddin'in Mısır nâibi olan kardeşi el-Melikü'l-Âdil, Kızıldeniz'e Hüsâmeddin Lü'lü' kumandasında bir filo yollayıp bu tehlikeyi ortadan kaldırdı. 1183 ve 1184 yıllarında Haçlı ordusuyla bir meydan savaşı yapmanın yollarını denedi, ancak buna fırsat bulamadı.

ANLAŞMAYA RAĞMEN MÜSLÜMANLARI ESİR ALDILAR

1185 Musul ile ihtilâfı hallederek ordusunu daha da güçlendiren Selâhaddin, aradığı fırsatı 1187 yılında yakalayabildi. Bu

arada Kudüs Kralı IV. Baudouin ölmüş, yerine küçük yaştaki oğlu V.Baudouin geçmiş ve Trablus Kontu III. Raimond kral nâibi olmuştu. V. Baudouin'in annesi bir müddet sonra Guy de Lusignan ile evlendi ve Guy kral seçildi.

Guy de Lusignan'ın kral olmasına kızan III. Raimond, Selâhaddin ile ittifak yapmanın yollarını aramaya başladı. Bu sırada Kerek-Şevbek bölgesi hâkimi Renauld de Châtillon, topraklarından geçen zengin bir Müslüman kervanını aradaki anlaşmaya rağmen yağmalayıp mallarına el koydu, yolcuları esir aldı.

Selâhaddin malların ve esirlerin iadesini istedi, ancak hem kral, hem Renauld bunu reddettiler. Bunun üzerine Selahaddin, 1187'te Kerek'e karşı büyük bir sefere çıkmaya karar verdi.

FETHİN YOLUNU AÇAN ZAFER

Dımaşk'ın güneyinde Re'sülmâ denilen yerde oğlu el-Melikü'l-Efdal'i askerlerin başında bıraktıktan sonra hassa birliğiyle ilerleyip Kerek topraklarını yağmaladı. Bu arada el-Melikü'l-Efdal, çevreden gelen askerlerden oluşturduğu seçkin bir birliği Muzafferüddin Kökböri kumandasında akına gönderdi. Bu birlik Frankların öncü birliğini ağır yenilgiye uğrattı.

Selâhaddin bunu öğrenince Taberiye gölünün doğusundaki Aşterâ'ya döndü. Mısır'dan gelen askerlerle el-Melikü'l-Efdal'in yanında toplanan askerler birleşti, böylece 12 bin süvari toplanmış oldu. **Selahaddin Eyyubi'nin adını ölümsüzleştiren olay, hâkimiyet sahasının genişlediği o yıllarda yaşandı. Ordusuyla birlikte 1187'de Haçlıların üzerine yürüdü.**

Selahaddin, yeni ya da gelişmiş askeri teknikler kullanmak yerine, çok sayıdaki düzensiz kuvvetleri birleştirip disiplin altına alarak askeri güç dengesini de kendi lehine çevirmeyi başardı.

Kudüs'ün kaderi Selahaddin Eyyubi'yle birlikte değişti. Selahaddin Eyyubi'nin hüküm sürdüğü yıllarda Kudüs Krallığı iç karışıklıklar yüzünden zayıf durumdaydı. IV. Baldwin'in ölümüyle boşalan tahta Lüzinyanlı Guy geçmişti. Kudüs Haçlı ordusu, 4 Temmuz 1187'de Selahaddin Eyyubi'nin ordusuyla karşı karşıya geldi.

Tarihe Hittin Savaşı olarak geçen kuşatmada Selahaddin Eyyubi, boğma stratejisi uyguladı. Selahaddin Eyyubi, şehrin su ve yiyecek akışını kesti. Etrafa büyük ateşler yaktırarak kuşatılanları dumana boğdu. Kral Lüzinyanlı Guy ve şövalyeleri kuşatmayı yarmak için surların dışına çıktı. Selahaddin Eyyubi'nin ordusu, şövalyelerin karşısında önce taktik gereği zayıfça savaşarak ikiye ayrıldı. Kuzey Filistin'de Taberiye yakınındaki Hıttin'de Haçlılar'la yaptığı meydan savaşında büyük bir zafer kazandı. Haçlı ordusu imha edildi, bir kısmı esir alındı. Esirler arasında Kral Guy de Lusignan ve Kerek-Şevbek bölgesi hâkimi Renauld de Chatillon da vardı.

MİRAÇ'IN YILDÖNÜMÜNDE KUDÜS'Ü FETHETTİ

Selâhaddin bu zaferden sonra hızlı bir fetih hareketine girişti. Filistin'de Akkâ, Taberiye, Askalân, Nablus, Remle, Gazze dâhil birçok kaleyi ele geçirdi. Birkaç hafta içinde büyüklü küçüklü elli iki şehir fethedilmiş, sıra Kudüs'e gelmişti.

İslam dünyasında büyük sevinç Kudüs'ün fethi.

Sultan Selâhaddin, 20 Eylül 1187'de Kudüs'ü kuşattı. Mi'rac mûcizesinin yıl dönümü olan 2 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs'ü fethetti.

Kudüs aşığı Sultan Selahaddin, kuşatma sırasında şehre zarar gelmesini önlemek için büyük özen gösterdi. Ünlü komutanın Kudüs'ü korumak için kuşatma sırasında, **"Kudüs'ün, Allah'ın kutsal saydığı beldelerden biri olduğuna büyük bir inancım vardır. Sizin de kutsallığına inandığınız bu beldeye muhasara ve savaşın gerektirdiği yollarla hücum etmek ve girmek istemiyorum."** ifadelerini kullandığı rivayet edilir. Birkaç hafta içinde büyüklü küçüklü elli iki şehir fethettikten sonra 20 Eylül 1187'de Kudüs'ü kuşattı.

12 gün süren kuşatma

Sıra Kudüs'ü Haçlılardan geri almaya gelmişti. Selahaddin Eyyubi, 30 bin kişilik ordusuyla Kudüs üzerine yürüdüğünde takvimler 20 Eylül 1187'yi gösteriyordu. Tüm ordusunu Hittin Savaşı'nda kaybeden Kudüs Krallığı'nın şehri savunacak kadar askeri kalmamıştı.

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü alacağına dair inancı tamdı. Kararlılığının en büyük kanıtı, **"Ya bu uğurda ölür ya da şehri Haçlılardan alırım"** sözüydü. Böylece, Selahaddin Eyyubi'nin ordusu şehrin surlarına dayandı.

Kudüs'ü İbelinli Balian koruyordu. Selahaddin Eyyubi ordusuyla birlikte surları ateş altına aldı. Karşı taraf da onları surlardan geçirmemek için zorlu bir mücadele veriyordu. Haçlılar şehri 60 bin kişiyle müdafaa ediyordu. Şehirde eli kılıç tutan kimvarsa savaştaydı. Nihayet dirençleri 12 gün sonra kırıldı ve Kudüs teslim alındı.

Kuşatmayı kıramayan Kudüs'ün işgalci komutanı İbelinli Balian'ın 12 Ekim 1187'de şehri Eyyubilere teslim etmesiyle Kudüs'teki 88 yıllık Haçlı işgal sona erdi.

Kudüs'ün fethi İslam âleminde sevinçle karşılanırken, Vatikan ve Hristiyan aleminde şoka neden oldu. Haçlılarca tahrip edilen Mescid-i Aksa'yı kendi elleriyle süpüren ve gül yağıyla yıkatan Selahaddin Eyyubi, Harem-i Şerif'i Hristiyanlara ait sembollerden arındırdı.

Fethin ardından Kubbetü's Sahra'daki haçın indirilmesinin ardından 88 yıl boyunca duyulmayan ezan sesi tekrar şehrin semalarında yankılanmaya başladı.

Şehre birçok eser kazandıran Sultan Selahaddin, Halep'ten getirttiği minberi Mescid-i Aksa'ya yerleştirdi. Adına kıssalar dizilen ve **"Selahaddin Minberi"** olarak adlandırılan bu tarihi eser Kudüs'ün fethinin simgelerinden biri haline geldi.

Sûr şehri hariç Filistin'deki bütün kaleler bir yıl sonra tamamen Selâhaddin'in eline geçti. Ertesi yıl Trablus Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği'ne karşı sefere çıkan Selâhaddin, Trablusşam'a ait birkaç kale ile Antakya Prinkepsliği topraklarının çoğunu ele geçirdi.

Diğer yandan Kudüs'ün ve birçok kalenin düşmesi üzerine bütün Batı Avrupa ülkelerinin katıldığı yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. Haçlılar 1189'da Akkâ'yı kuşattılar. Selâhaddin ile Haçlılar arasında Akkâ önünde iki yıla yakın süren şiddetli savaşlar yapıldı.

SELAHADDİN HAÇLILARI HEZİMETE UĞRATTI

Kudüs'ün düşmesiyle derinden sarsılan Batılılar yeni bir Haçlı seferi çağrısında bulundu. III. Haçlı Seferi çok sayıda büyük soylu ve ünlü şövalyenin yanı sıra, üç ülkenin krallarını da savaş alanına çekti. **Fransa Kralı Philippe Auguste, Alman İmparatoru Barbarossa, İngiltere Kralı Richard** orduları ve donanmalarıyla gelip savaşa katıldılar. III. Haçlı Seferi uzun ve tüketici oldu. Akkâ 12 Temmuz 1191'de Haçlıların eline geçti. Ancak Akkâ ile Yafa arasındaki sahil şeridini de ele geçiren Haçlıların Kudüs'ü almak için yaptıkları teşebbüsler Selâhaddin tarafından başarısızlığa uğratıldı.

I. Richard (Aslan Yürekli) tartışmasız askeri dehasına karşın hiçbir sonuca ulaşamadı. Haçlılar Doğu Akdeniz'de ancak güvensiz bir toprak parçasına tutunabildiler. Kral Richard Ekim 1192'de dönüş için yelken açtığında savaş sona ermişti.

Nihayet 1 Eylül 1192 tarihinde iki taraf arasında üç yıl sekiz ay süreli barış antlaşması imzalandı. Haçlıların bir dereceye kadar başarılı olmasının asıl sebebi donanma desteği ve dinç kuvvetlerle savaşmalarıydı. Selâhaddin, Muvahhitlerden donanma yardımı istemiş, fakat yardım alamamıştı. Kudüs'ün fethedilmesiyle Haçlılar büyük moral kaybı yaşadı ve böylece Selahaddin Eyyubi, işgal altında kalan Akdeniz kıyısındaki bölgelerin ve diğer İslam bölgelerinin fethedilmesinin de önünü açtı."

SELAHATTİN EYYUBÎ'NİN NESEBİ

Uzun zamandır tartışılan ve polemik konusu yapılan bir konu var. O da Haçlılara kan kusturan ve onları Kudüs'ten söküp çıkaran ve Eyyubî Devleti'nin ünlü sultanı Selahattin Eyyubî'dir. Peki Selahattin'in nesi tartışılıyor? Tek kelimeyle kimliği ve nesebi ve buna dayanarak kurduğu devletin bir Türk Devleti olup olmadığı tartışma konusu yapılıyor. Yaygın rivayetler onun baba tarafını Kürt olarak gösterirken, birkaç kaynak da Arap olduğunu söyleyerek ona şecere isnat etmektedir. Birçok kaynak da onun Türk kökenli olduğunu belirtmektedir. Onun kimliğini ve nesebini tayin etmede kaynaklar ne derece güvenli, dönemindeki tarihi ve kültürel veriler ne derece incelendi? Selahattin kendini ne olarak hissediyor? Bunların belgeleri

var mıdır? İşte cevabını aramamız gereken sorular bu ve bu nevi sorulardır. Selahattin Eyyubî Kimdir? Mısır, Suriye, Fırat havzası (Irak) ve Yemen bölgelerinin hükümdarı, Eyyubî Devletinin kurucusu, Hıristiyanların 88 yıl egemen olduğu Kudüs'ü Hıttin savaşıyla Haçlılardan geri alan ve III. Haçlı seferini etkisiz hale getiren tarihe mal olmuş büyük bir kahramandır. **Mehmet Akif** 'in ifadesiyle **"Şarkın en sevgili Sultanı**", Fransız tarihçi Champdor'un beyanıyla **"İslam'ın en saf kahramanı"**dır. Asıl adı "El-Meliku'n-Nâsır, Ebu'l-Muzaff er Selahattin Yusuf bin Necmettin Eyyup bin Şazi el-Eyyubî'dir.

El-Meliku'n-Nâsır. Yardıma koşan Sultan anlamında olup I. lakabıdır. Ebu'l-Muzaff er= Galip gelenlerin babası anlamında olup künyesidir. Selahattin= Dinin iyileştiricisi anlamında olup II. lakabıdır. Yusuf asıl adıdır. Necmettin Eyyub babasımn lakabı ve adıdır. Şazi (Bazı kaynaklarda Sadi okunmuş) de dedesinin adıdır. El-Eyyubî ise şöhretidir.

Selahattin'in kardeşlerinin isimleri şöyledir: Muhammed Ebu Bekir, Şemsuddevle Turanşah, Seyfülislam Tuğtekin ve Tâcülmülük Börü (Kurt)'dür.

İsimlerin önüne bir lakap almak o zamanlar İslami bir gelenekti. Dolayısıyla Turanşah'ın lakabı Şemsuddevle (=Devlet güneşi), Tuğtekin'in lakabı Seyfülislam (= İslam'ın kılıcı), Börü'nün lakabı ise Tacülmüluk (Ülkelerin tacı)'dır.

Şu halde asıl isimleri: Turanşah Tuğtekin ve Börü'dür. Bu isimlerin tamamı Türk isimleridir. Türk olmayan birisi çocuklarına niye bu isimleri koysun ki... bu isimler "Şerefname"de bile aynen kayıtlıdır.

Selahaddin'in annesi, **Âmine Hatun bin Onur,** Şehabeddin Mahmut bin Tokuş'un kardeşidir. Türk'tür. Selahattin'in kız kardeşi Rabia Hatun, önce Saadettin Mesut bin Onur (Üner), sonra da Muzaffererüddin Gökbörü ile evlenmiştir. Her ikisi de Türk'tür. Gökbörü Türkçede Bozkurt demektir. Ağabeyi Şahinşah'ın eşinin adı Kutlukız Hatun idi. (Şeşen, 1987: s. 10).

Selahattin'in kendi kızının adı Munise Hatun'dur. Görüldüğü gibi, Selahattin'in hanımı, annesi, yengesi, kız kardeşinin ve kızının isimlerinin yanında "Hatun" tabiri yer almaktadır. Hanımların isimlerinin yanına Hatun(=katun) sözü ilave edilmesi Türklere has bir özelliktir. Bu eski bir Türk geleneğidir. Hatun sözcüğünün aslı Öztürkçede "katun" dur. Kadın sözcüğü buradan gelir.

Tarih boyunca Selahaddin Eyyubi'ye farklı etnik kökenler atfedilmiştir. Ancak Zeki Velidi Togan, Eyyubîlerin evvelâ Kürtleşmiş sonra da Türkleşmiş bir Cenubî Arap sülâlesinden olduğunu aktarmıştır. Bunun yanı sıra Türk kökenli olduğu da iddia edilir. Tarihçi İbn Haldun'a göre ise Selahaddin Eyyubi'nin ataları, Yemen'in Himyeri vilayeti eşrafından Hezbâniyye Kürtlerinin Ravvadi aşiretine mensup Araplardandı.

Burada asıl olan Selahattin'in, babasının ve amcasının kısaca Eyyubi ailesinin Türk-İslam kültür ve geleneklerine göre yetiştiği, ordusunun ekseriyetinin Türklerden oluştuğu ve kurduğu devletin büyük bir Türk devleti olduğu, zamanında, yaşamış şairlerin yüzüne karşı okuduğu şiirlerde Türklüğünü vurgulamış olması ve bundan dolayı kendilerini ödüllendirmiş bulunması, Türklüğü alçaltan hiçbir şeye tahammül edememesi, en azından kendini Türk hissettiğinin açık ve bariz kanıtıdır.

Farz edelim ki Selahattin etnik olarak Türk olmasa bile o, safkan Türküm diyenlerden çok daha Türk'tü. İnsanı insan yapan ve onun şahsiyetine şekil veren ırkı değil, aldığı terbiye ve içinde yaşadığı kültürdür. O Türk-İslam kültürü içinde kimliğini bulmuş ve Müslümanları Haçlıların boyunduruğundan kurtarmış muzaffer bir kumandandır

Dünya tarihinde haklı bir şöhret kazanan ve örnek bir sultan olarak gösterilen Selahaddin Eyyubi, İslâm tarihinin en tanınmış kahramanlarından biridir. Önemli olan da onun bu yönüdür.

Selâhaddin kaynakların ittifakla belirttiğine göre dindar, merhametli, cömert, güler yüzlü, vakur, sağlam iradeli, mert ve heybetli bir kişiydi. Her konuda Nûreddin Mahmud Zengî'nin takipçisi, onun başlattığı eserlerin tamamlayıcısı olmuş, yeni bir

devlet kurduğunu bile iddia etmemiştir. Müslümanlar onun şahsında ideal bir sultan, Haçlılar gerçek bir İslâm kahramanı görmüştür. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Sultanlığı döneminde aynı kişilerle çalışmış, onlara değer vermiştir. Bunların başında veziri Kādî el-Fâzıl, kâtibi İmâdüddin el-İsfahânî gelir. Emîrlerinden hiçbiriyle bir ihtilâfa düşmemiş, danışmanlarının görüşlerine daima önem vermiştir. Danışmanlarından Üsâme b. Münkız onu Hulefâ-yi Râşidîn devrini yeniden canlandıran bir kişi olarak anar.

AFFETMEYİ SEVEN BİR HÜKÜMDARDI

Tarihçilerin anlattığına göre Selâhaddin zamanını ya ilim ya cihad veya devlet işleriyle geçirirdi. Kur'an'ı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe biliyordu. Amelde Şafiî, itikadda Eş'arî idi. Müneccimlere inanmazdı. Bahâeddin İbn Şeddâd tarih bilgisinin kuvvetli, kültürünün geniş olduğunu, meclisinde bulunanların başkasından duymadıkları şeyleri ondan duyduklarını söyler.

ADALETLİ VE CÖMERT BİR KİŞİLİĞE SAHİPTİ

Selâhaddin, verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutar, affetmeyi severdi.Eman verdiği kişileri kesinlikle cezalandırmamış, Haçlılar onun bu yönünü çok takdir etmiştir. İbn Cübeyr onun, **"Af konusunda hata etmek, haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gider."** dediğini nakleder. Aman verdiği kişileri kesinlikle cezalandırmamış, Haçlılar onun bu yönünü çok takdir etmiştir. Adaleti İbn Şeddâd ve İbn Cübeyr tarafından özellikle vurgulanmıştır.

Aşırı derecede cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece bir Mısır dinarıyla otuz altı veya kırk yedi Nâsırî dirhemi çıktığı kaydedilir. İmâdüddin el-İsfahânî, Selâhaddin'in savaşa girdiği zaman kendi atını askerlere verip başkasından at istediğini, herkesin onun atına bindiğini ve onun iyiliğini beklediğini, III. Haçlı Seferi sırasında askerlere 12.000 at dağıttığını söyler. İbn Şeddâd ise herkes hakkında iyi sözler söylenmesini istediğini ve ahde vefa gösterdiğini belirtir.

İmar faaliyetleriyle yakından ilgilenen Selâhaddin'in devrinde Filistin, Mısır, Hicaz ve Yemen'de çok sayıda medrese, zaviye, cami, köprü, kale, hamam inşa edilmiştir. Bunların en önemlileri Kahire surları ile kalesi, Nil nehri üzerine yaptırdığı köprüler, Bahrü Yûsuf denilen kanallar, Akkâ ve Kudüs'ün tahkimi, Amr b. Âs Camii, Kubbetü's-sahra ve Mescid-i Aksâ'nın tamiri, Kahire'deki Saîdüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı ve Salâhî Hastahanesi'dir.

Bu dönemde İslâm dünyasının her tarafından Eyyûbîler ülkesine akın eden âlimler ve talebeler çok sayıda ilmî eser kaleme almıştır. Onun faaliyetleri kendisinden sonra gelen devlet adamlarına örnek teşkil etmiş, Suriye ve Mısır İslâm dünyasının önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. Hicaz bölgesine, özellikle Mekke ve Medine'ye önem veren Selâhaddin **"Hâdimü'l-Haremeyn"** unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur.Fetihten sonra Selahaddin Eyyubi'nin daha önce şehri işgal edenleri bölgeden çıkardığını ancak bu kişilerin eşleri ve çocuklarının Kudüs'te kalmasına izin verdi. Kutsal mekanların ziyareti konusunda Hz.Ömer(r.a)'in yolundan gitti .

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'teki kilise ve sinagog gibi diğer dinlere ait ibadethanelere saygı gösterdi, başka dinlerden olan insanların şehri ziyaret etmesine izin verdi. Tüm tarihi belgeler ve tarih otoriteleri, Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü her inançtan olan sivil halka açtığını belirtir.

Bu kutsal şehrin fethi, İslam dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı. Kudüs, yeniden Müslümanların eline geçtikten sonra Selahaddin Eyyubi ilk iş olarak savaşın izlerini yok etti. Kubbet'üs Sahra ve Müslümanların ilk kıblesi Mescid-i Aksa yeniden onarıldı. Selahaddin Eyyubi, Yahudilerin şehre dönmelerine izin verdi. Yayınladığı fermanla şehirde yaşayan Hıristiyanların ibadet haklarını resmileştirdi. Kudüs yeniden huzura kavuştu.

Selahaddin Eyyubi ayrıca Hz. İsa(a.s)'nın kabrinin bulunduğuna inanılan Kıyamet Kilisesi'nin anahtarlarını da iki Müslüman aileye teslim etti. Bunun nedeni, farklı Hristiyan mezhepler arasında kilise nedeniyle yaşanan gerilimlerdi. O günden bu yana Hristiyan dünyasının en kutsal mabetlerinden birinin kapısı her gün

Müslümanlar tarafından açılıp her akşam Müslümanlar tarafından kapatılıyor.

VEFATI:

Ortadoğu'daki Haçlı varlığının belini kırarak İslam dünyasının kudretini bütün Avrupa'ya gösteren Kudüs'ün fatihi Selahaddin Eyyubi, **27 Safer 589-4 Mart 1193**'te Şam'da vefat etti.. Kabri, Şam'da Emeviye Camii haziresindedir. Bu tarihte Mısır, Libya, Yemen, Filistin, Suriye ile Malatya ve Ahlat'a kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Hemedan'a kadar Kuzey Irak'ta onun adına hutbe okunuyordu. Yerine büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali geçti.

Aşırı derecede cömert olan Selahaddin, öldüğünde özel hazinesinden sadece 1 Mısır dinarıyla 36 Nasıri dirhemi çıktı.

Selahaddin Eyyubi'nin 17 oğlu ve bir kızı olmuştur. Ömrünü Kudüs'ü kurtarmaya adayan yalnız yiğit, yaşayan şehit… O bir Sultan… Kul Sultan, garip Sultan… Ayaklarının altına tüm dünya nimetleri serilen, buna rağmen hak bildiği kutlu davasından başka hiçbir sevdaya dilbeste olmayan bir büyük âşık…

"Kudüs işgal altındayken ben nasıl gülerim?" diyerek gülmeyi ve uykuyu kendine haram kılan, koca bir ömür sermayesini, Müslümanların bu ilk kıblesini haçlı zalimlerinden kurtarmaya harcayan yalnız yiğit, yaşayan şehit… Vefatından önce vasiyetinde; Vezirine kefeninin Şam sokaklarında dolaştırılmasını ve Tellalın halka; Ey Ahali Selahaddin bu dünyadan ancak bir kefenle gidiyor "diye seslenmesini söylemişti. Ruhu şâd olsun. Makamı Cenneti Firdevs olsun.

Vefatının ardından ülke toprakları akrabaları arasında paylaştırıldı. Bu siyasî birlik Eyyûbîler'in ardından Memlükler'le devam etmiş, 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Kahire'yi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Türkler Selâhaddin devrinde Mısır, Libya, Kuzey Sudan, Hicaz, Yemen gibi yerlere hâkim olmuş, bu hâkimiyet asırlarca devam etmiştir.

Çocukları

Selahaddin Eyyubi'nin 17 oğlu ve bir kızı olmuştur. Eyyubilerin tarihçisi İbn Kesir' in eserinde verilen bilgilere göre günümüze gelen çocuklarının isimleri şunlardır.

- Efdal Nureddin Ebu Hasan Ali. Doğum: 1170 Mısır / Ölüm: Haziran 1225 Eyyubiler Şam Emiri (1193-1196)
- Aziz İmadeddin Ebu´l Feth Osman. Doğum: Ocak 1172 Mısır / Ölüm: Kasım 1198 Eyyubiler Mısır Sultanı (1193-1198)
- Zafir Muzaffereddin Ebu´l Abbas Hızır. Doğum: Nisan 1173 Mısır.
- Zahir Gıyaseddin Ebu Mansur Gazi. Doğum: Nisan 1173 Mısır / Ölüm: Ekim 1216 Eyyubiler Halep Emiri (1193-1216)
- Aziz Fetheddin Ebu Yakub îshak. Doğum: 1174 Dımaşk
- Necmeddin Ebu´l Feth Mesud. Doğum: 1175 Dımaşk
- Ağar Şerefeddin Ebu Yusuf Yakub. Doğum: 1176 Mısır
- Zahir Mücireddin Ebu Süleyman Davud. Doğum: 1177 Mısır
- Muzaffer Kutbeddin Ebu´l Fadl Musa. Doğum: 1177 Mısır
- Eşref Muizzeddin Ebu Abdullah Muhammed. Doğum: 1179 Şam
- Muhsin Zahireddin Ebu´l Abbas Ahmed. Doğum: 1181 Mısır
- Muazzam Fahreddin Ebu Mansur Turanşah. Doğum: Temmuz 1181 Mısır / Ölüm: 1260
- Galib Nusayreddin Ebu´l Feth Melikşah. Doğum: 1182 Şam
- Rükneddin Ebu Said Eyyûb

Kudus'ün bugünkü durumu.

Osmanlı Devletinin Birinci dünya harbinden sonra, Kudüs'ten çekilmesi sonrası, 1918 de İngiliz işgal kuvvetleri Filistini ve Kudus'ü işgal ettiler. 1948 de İsrail devletini kurdurdular. Esaret altındaki Filistin ve Kudüs bugün büyük bir zulüm ve işkence, esaret altındadır. Yeni Selahaddinleri, Yavuzları beklemektedir. Rabbim Ümmetin uyanıp birleşmesine vesile kılsın.

Mescid-i Aksa'nın içerisinde yer alan Kıble Mescidi, 1969 yılında Denis Michael Rohan adlı Avusturalyalı fanatik bir Yahudi'nin

saldırısına maruz kalmış, çıkardığı yangın sonucu, mescit'teki Selahaddin Minberi ile güney duvarı tamamen yandı.

Ürdün Kraliyet Divanı tarafından Ürdün'deki Balka Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde aslına uygun olarak yaptırılan yeni minber 2007'de Kıble Mescidine yeniden konuldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Mescidi Aksa ve Kudüsteki diğer İslami eserleri yeniden restore ettirdi.

Tüm İslam âleminde olduğu gibi Filistin'de de büyük sevgi duyulan Selahaddin Eyyubi, Kudüs'ün tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Filistinliler, büyük komutana sevgilerini göstermek için Kudüs'ün en meşhur caddesine "Selahaddin Caddesi" adını vermişlerdir..

KAYNAKLAR:

Arslan, Ahmet, Ibn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987. Batur, Ahsen, Kürdoloji Yalanları, Selenge Yayınlan, İstanbul 2011. Hanbeli, Ahmet b. İbrahim, Şifâu'l-Kulûb fi Menâkıbı Beni Eyyub, Tahkik: Nâzım Reşid, Irak 1978. İbn Haldun, Veliyuddin Ebu Zeyd Abdurrahman Mukaddime, Çev. Zakir Kadiri Ugan, Şark-İslam Klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986. İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed, Vefeyâtu'l-Ayan ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman, Dara Sâdır, Beyrut 1972. İbn Khaldun, Valiyouddin, Discours Sur l'Histoire Üniverselle (Al-Muqaddima),(I-III), Traduction nouvelle, preface et Notes par Vincent Monteil, Sindbad, Paris 1967- 1968. İbn Munkız, Usâme b. Munkız, Kitabu'l-İ'tibâr, Tercüme: Yusuf Ziya Cömert, (Philippe K. Hitti'nin İngilizce Tercümesinden) Ses Yayınlan, İstanbul 1992. İbn Şeddâd, Bahaddin, En-Nevâdiru's-Sultaniyye vel-Mehâsinu'l-Yusufi yye, Siretu Salahaddin, 2 Baskı, Kahire 1994. İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed, Muferricu'l-Kulûb fi Ahbâri Beni Eyyub, (I-V), Kahire, 1954 İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu'l-Hasan, El-Kâmil fi 't-Tarih, (I-XI), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrouth 2003. İstahrî, Ebu İshak İbrahim, Mesâliku'l-Memâlik, MJ. de Goeje neşri, L.-Batavorum 1927. Kaşgarlı, Mahmut, Divanu Lügati't-Türk, Tercüme: Besim Atalay, TDK, Yay., 3. Baskı, Ankara 1992. Kuşçu, Ayşe Dudu, Eyyubî Devleti Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013. Makrizî, Takiyüddin Ahmet, Kitâbu's-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l- Mulük, Nşr: Muhammet Mustafa Ziyâde, Kahire 1956. Minorsky, Vladimir, The Prehistory of Saladin, Studies in Caucasian History, Cambridge University Press, 1957. Orkun, H. Namık, Eski Türk

Yazıtları, Ankara, 1994. Özdemir, Ali Rıza, Kürtler ve Türklük, Kripto Yay., Ankara, 2009. QeybuUahayev, Qiyaseddin, Azerbaycan Türklerinin Teşekkül Tarihinden, Bakı, 1994. Sevinç, Necdet, Selahaddin Eyyubî Türk'tür, Yeniçağ, 5-12 Ekim, 2004. Şeşen, Ramazan, Selahaddin Eyyûbi, Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 36 /337-340, İstanbul 2009. Şeşen, Ramazan, Salahaddin Eyyûbî ve Devlet, Çağ Yayınları, İstanbul 1987. Togan, Zeki, Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1983. Turki, Abdulmacid, De Quelques Affi nités Culturelles Tuniso-Turques, Estrato Delia Rivista "Alifba", 2, 4, Gennaio-Giugno 1985. www. tarihtendersler.com. erişim tar. 25.01.2017 Kürt Tarihi Nasıl Uyduruldu?

SULTAN BAYBARS (R.Aleyh)
H.D.620'de-M.1223.Desti Kıpçak- Kırım
V.M. 17 Haziran 1277.Şam)

Hadimul Haremeyn. Dağılan İslam dünyasını yeniden toparlayan, Haçlı ve Moğol belalarını bertaraf eden. İslam dünyasına derin bir nefes aldıran "Çöl panteri" ilme, âlimlere değer veren, yiğit mücahit bir sultan.

SULTAN BAYBARS(1260-1277)Hüküm süren, Memluklerin dördüncü Sultanı olup,*.(H.620'de-M.1223) Deşt-i Kıpçak'ta,Kırım. Kıpçak Türkü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi.* Kıpçak kabilelerinden Borçoğlu veya Borlu kabilesine mensuptur. Deşt-i Kıpçak kavramı; eski tarihi kaynaklarda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kıpçak-Kuman Türklerinin yaşadığı Orta Avrupa sınırlarından, Türkistan içlerine kadar geniş bir coğrafyayı adlandırmada kullanılıyordu ve "Kıpçak Çölü" anlamına geliyordu. Baybars ilk çocukluk dönemini, bu geniş coğrafyanın Karadeniz'e yakın kısmı olan, sonradan "Eski Kırım" ismiyle bilinecek aşağı tarafında geçirdi. Baybars bir asker ve kumandan olarak Ortaçağ İslâm-Türk tarihinin büyük simalarındandır.

Kaynaklarda uzun boylu, esmer tenli, mavi gözlü, güzel görünüşlü olmasının yanında zekâ ve yeteneğiyle de dikkatleri üzerine çeken, Ayrıca çevgân oyununa çok düşkün olduğu, birçok hayır eseri meydana getirdiği de bilinmektedir. Üçü erkek on çocuğu olmuştur. ***Baybars Moğollar'ı bozguna uğrattıktan sonra Antakya üzerinden Dımaşk'a döndüğü bir sırada ansızın hastalandı,14 gün süren bir dizanteri rahatsızlığının ardından 17 Haziran 1277'de hayata gözlerini yumdu.*** Naaşı önce Şam Kalesi'ne, ardından da türbeye dönüştürülen Selahaddin Eyyûbî'nin babasının sarayına defnedildi.

O, ömrünün ilerleyen yıllarında, Memluk tahtına oturduğunda, Altın-Orda Devleti ile gelişen ilişkiler çerçevesinde ana vatanına vefa göstergesi olarak bu bölgede bir cami inşa ettirecekti. Tarihçilere, Baybars'ın doğum yerinin netleştirilmesinde, kendi ismiyle anılan bu caminin çok faydası olmuştu.

Baybars Deşt-i Kıpçak'ta geçen ilk çocukluğunun ardından, bir çapul-baskın neticesinde ailesinden koparıldı ve köle tüccarlarının eline geçti. Önce Sivas'a Anadolu köle pazarına getirildi. Sonra buradan Halep'e götürüldü. Orada bir kuyumcuya satıldıktan sonra Hama'da mahpus bulunan ve Halep'te Emir Aytekin Bundukdâri tarafından "memluk adayı olarak" satın alındı. Onunla birlikte Kahire'ye gitti. O, gözündeki bir lekeden dolayı gerçek değerinin çok altında bir fiyata, birkaç dirheme satılmıştı. Aytekin, Eyyübî Devleti'nin sultanı Necmeddin Salih Eyyûb'a bağlı emirlerden biriydi. Satın aldığı Baybars'ı, Sultan Necmeddin Salih'e bir bağlılık ve saygı göstergesi olarak hediye etti.

Mısır"da hüküm süren Eyyubiler, Abbasilerden sonra süregelen şekilde Türklerden oluşan bir ordu kurmuşlardır. Özellikle Eyyubi Devleti sultanlarından Melikü"s-Salih, Türklere büyük önem vermiş ve ordusunu Türk kölelere dayandırmıştır. Hatta sultan Nil nehri üzerinde Türklerden oluşan Bahriye denilen bir askeri sınıf oluşturmuştur. Baybars, satın alındıktan bir süre sonra Eyyubi Devleti sultanı Melikü's Salih tarafından Bahriye sınıfına dâhil edilmiştir. Baybars, burada askeri eğitimini tamamladıktan sonra kısa zamanda kendini göstererek Bahriye Memlûklerinin başarılı askerleri arasına

girmiştir. Sultan Necmeddin Salih, kendisine ait memlukleri Nil nehrinde bulunan Ravza adasında özel olarak inşa ettirdiği mekânlarda hususi bir ilgiyle eğitiyordu. Mısır'da Nil nehrine "bahr" yani "deniz" denildiği için, buradaki memlukler ***"Bahrî Memlukler"*** ismiyle biliniyordu. Baybars da bu Bahrî Memlukler arasına katıldı. Bahrî Memlukler genellikle Baybars gibi paganist Kıpçak Türklerinden seçiliyor, sonra özel bir dini eğitimden geçirilerek Müslüman olarak yetiştiriliyordu. İncelikle yetiştirilen bir Bahrî Memluk, ilerleyen yaşlarında dinine bağlı bir Müslüman ve yetenekli bir savaşçı olarak devletin çeşitli kademelerinde rol alıyordu. Büyük İslam Tarihçisi İbn Haldun, onlarla alakalı şu değerlendirmeleri yapmaktaydı: ***"Allah'u Teâlâ, düştükleri bu esarete bedel olarak, bunlara; önce Müslümanlığı, sonra da saltanata sahip olmayı nasip etti."***

Baybars Ravza adasında bir memluk olarak eğitilirken, talih onun lehine işleyecek, tarih boyunca her zaman olduğu gibi Orta Dünya'da olaylar çok hızlı gelişecekti. Eyyûbî Sultanı Necmeddin Salih, 1244 yılında Harezmlilerin desteği ile, Selahaddin Eyyûbî'den sonra bir süre Haçlılara bırakılan Kudüs'ü yeniden fethetti. Eyyubilerin gücünü yitirmesi nedeniyle Mısır"ı işgal edip bu topraklara sahip olmak isteyen Haçlılar, bir ordu hazırlayarak Eyyubiler üzerine göndermeye karar vermişlerdir. Düzenlenen yedinci Haçlı Seferinin başında Fransa kralı IX. Lui bulunmaktadır. Kral IX. Lui, Mısır"ı alma hevesiyle yola çıkarak 1249 yılında Dimyat"a asker çıkarmış ve şehri kuşatarak almıştır.

Bu sırada hasta olan Melikü"s-Salih, Dimyat"ın ele geçirildiği haberini alınca bu duruma çok üzülmüş ve bir süre sonra da üzüntü içerisinde ölmüştür. Zaten sıkıntılı olan durum, Müslümanlar için sultanın ölümüyle daha nazik bir hal aldı. Askerlerin ve halkın ümitsizliğe düşmesinden korkan sultanın eşi Şeceratu'd-Dûr, onun ölümünü gizleyerek hemen Hasankeyf'te bulunan oğlu Şehzade Turan Şah'a haber gönderdi. Kimseyi durumdan şüphelendirmek istemeyen Şeceratu'd-Dûr sanki eşi hayattaymış gibi odasına yemekler gönderiyor, fermanları onun imzasını taklit ederek çıkartıyordu. Ne var ki alınan önlemler işe yaramadı ve sultanın ölüm haberi hızla yayıldı.

Ölümden haberdar olan Haçlılar, şiddetli bir taarruzla Mansûra şehrine saldırdı. Kısa bir süre direnen Eyyûbî ordusu bozguna uğradı. Hatta Fransa Kralı, Sultan'ın köşkünün kapısına kadar ulaştı. Bu kırılma noktasında, içlerinde henüz yirmili yaşlarında olan Baybars'ın da bulunduğu Bahrî Memlukler, çetin bir mücadele vererek savaşın gidişatını değiştirdi. Önce kuvvetli bir savunma, ardından karşı taarruzla savaşı kazanan az sayıdaki Memluk, birçok esir ele geçirdi. Bu savaş Memluklerin İslam dünyasında şöhretinin yayılmasındaki ilk basamaktı. Savaşta gösterdiği kahramanlıklardan dolayı artık Kahire'nin ara sokaklarında kulaktan kulağa Baybars'ın ismi fısıldanıyordu.

Baybars, bu askeri birlikte birçok savaşa katılmış özellikle bu topraklara saldırılar düzenleyen Haçlılara karşı verilen mücadelede Melikü"s-Salih"in ordusunda yer almıştır. Onlara karşı elde edilen başarılarda rol oynamıştır. Daha sonra askeri açıdan yetenekli olması ve görevinde gösterdiği başarılar onun Bahriye sınıfında emirliğe kadar yükselmesini sağlamıştır.

Melik "'Salih öldükten sonra oğlu Turan Şah başa geçmişti. Bu arada Fransa Kralı IX.Lui,Mansura"ya doğru ilerlemeye devam etmiş. 1500 kişilik bir öncü Haçlı birliği Mısır ordusuna ani bir baskın düzenlemiştir. Bu baskında Müslümanlardan emir Fahreddin dâhil pek çok kişi hayatını kaybetmiştir.

Daha sonra Mansura"ya kaçan Müslümanların ordusunun arkasından tedbirsizce şehre giren Haçlı birliği burada Eyyubi askerleri ile karşılaşmış ve bozguna uğratılmıştır. İçlerinde ileride sultan olacak olan Baybars"ın da bulunduğu Memlûkler, şehirde Haçlıları kılıçtan geçirmişlerdir. 1250 yılında da Dimyat'ta Haçlı ordusunu tamamen bozguna uğratmışlardı.

Turan Şah, Mısır"a gelerek devletin başına geçmiş fakat zor durumdaki Eyyubi devletini gerektiği gibi yönetememiş devletin gidişatını düzeltememiştir. Haçlılara karşı başarı kazanılmasında büyük paya sahip olan memlûklere iyi davranmamıştır. Turan Şah, babasının zamanında ki Memlûklu emirlerini görevinden alarak yerine

kendine yakın kişileri yerleştirmiştir. Bu durum Baybars gibi ileri gelen Bahriye emirlerini rahatsız etmeye başlamıştır.

Turan şahın Memlûkler aleyhinde yürüttüğü faaliyetleri karşısında sessiz kalamayacaklarını Hilafet merkezinin gayrimüslimler tarafından işgal edilip, Hilafetin ilga edilmesinin ardından bütün umutların tükendiği bir anda ortaya çıkan ve İslam dünyasını koruma ve bütünleştirme yolunda önemli adımlar atan Türk lider, Hilafet umudunu da yeniden ayağa kaldırdı…

1258 yılında Bağdat Moğollar tarafından işgal edilmiş ve şehir yakıp yıkılmış, **Halife Mutasım Billah ve ailesi de kılıçtan geçirilmek suretiyle Hilafet ortadan kaldırılmıştı.** İslam dünyasının halifesiz kalması üzerine harekete geçen ve **Kıpçak Türkü olan Mısır Sultanı Baybars,** Hilafetin yeniden canlandırılması için çalışma başlattı.

Baybars'ın doğduğu yıllarda, İslam dünyasında kuvvetli "memluk" rüzgârları esiyordu. Hükümdarlar, beyler, çeşitli kademelerde bulunan devlet adamları farklı coğrafyalardan, özellikle de Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden, kendilerine özel "memluk" isminde muhafız birlikleri topluyorlardı. Memluk; sözlük anlamı olarak, her ne kadar ***"buyruk altında köle"*** demek ise de İslam devletlerinde özel bir statüye işaret ediyordu. Abbasîlerden itibaren kaçırma, satın alma veya savaşta esir etme gibi yöntemlerle ele geçirilen çocuklar, belirli yollarla taşınıyor, ardından köle pazarlarında sergileniyor, oradan bir devlet yetkilisi tarafından satın alınarak "memluk" olarak yetiştiriliyordu. Bu işlemlerin her bir aşaması çok titiz biçimde yerine getiriliyor, "memluk" adayları köle pazarında çok hassas bir seçimden geçiriliyordu. Böylece yola köle olarak çıkan birisi, bir süre sonra geçirdiği eğitimin ardından devletin en üst kademelerine kadar yükselebiliyor, hatta sultan dahi olabiliyordu. Yine Ortadoğu'da bu memluklerin kurduğu devletler dahi vardı. Mısır'da kurulan Tolun Oğulları ve Ihşîdîler devletleri Türk Memlukler tarafından kurulmuştu.

Şehzade Turan Şah, babasının vefatından ancak iki ay sonra Mansûra'ya ulaşabildi. Şehre ulaşır ulaşmaz hemen babasına bağlı

beylerden biat alan ve sultanlığını ilan eden Turan Şah, zaman kaybetmeden Dimyat'a, Haçlıların üzerine yürüdü. Dimyat yakınlarında bulunan Faraskus'da yapılan savaşta Haçlılar ağır bir yenilgi aldı. Binlerce Haçlı askerinin kırıldığı savaşta, Fransa Kralı San Lui de Bahrî Memluklere esir düştü. Fakat zaferi kendine mal eden ve önemli işler yapan Bahrî Memlukleri görmezden gelen Turan Şah, güçlü bir kadın olan annesiyle de ters düşünce kendi sonunu hazırlamış oldu. Bahrî Memluklerle anlaşan Şeceratu'd-Dûr bir suikastla oğlu Turan Şah'ı ortadan kaldırdı. Turan Şah'ın ölümüyle beraber Mısır'da Eyyubiler defteri kapandı; artık 2 asır sürecek Memlukler çağı başlıyordu.

Oğlunun yerine geçerek kısa bir süre tahtta kalan ve dirayetli bir yöneticilik sergileyen Şeceratu'd-Dûr, tüm çabalarına rağmen bir süre sonra tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Abbasi Halifesi, Suriye'deki Eyyubiler ve kendisine bağlı beyler, kadın bir yöneticiyi kabullenemiyordu. Şeceratu'd-Dûr 30 günlük saltanatında; esir bulunan Fransa Kralı'nı büyük bir miktar fidye ve Dimyat'ı boşaltması karşılığında serbest bıraktı. Serbest kalan San Lui yine bir Haçlı seferinde Tunus'ta ölecekti. Sahipsiz kalan tahta, Memlukler tarafından Şeceratu'd-Dûr ile evlendirilen Bahrî Memluk İzzeddin Aybek geçti.

Tarihçiler tarafından ilk Memluk sultanı kabul edilen Aybek, saltanatı boyunca Suriye'de Mısır'daki değişimi kabul etmeyen Eyyubilere sultanlığını kabul ettirme, Kahire'de Eyyûbî hanedanlığına bağlı beyleri sindirme ve Filistin çevresinde Haçlılarla mücadele gibi önemli meselelerle uğraştı. Bu dönemde onun haricinde Bahrî Memlukler içerisinde üç isim daha siyasette etkili olmaya başladı: **Aktay, Baybars ve Kalavun**… Aybek, muhaliflerini susturmak için görünürde bir süre tahtı Eyyubi hanedanından 6 yaşındaki Musa isminde bir çocuğa bıraksa da, daha sonra Bağdat'a yönelen Moğol tehdidini ileri sürerek, tekrar sultan oldu.

Aybek'in Bahriyye Memlükleri'nin önde gelen reislerinden Aktay'ı öldürtmesi üzerine arkadaşlarıyla birlikte Dımaşk ve Kerek

Eyyûbî meliklerinin yanına sığındı. Aybek'in yerine Mısır tahtına Kutuz geçince tekrar Kahire'ye döndü ve onun hizmetine girdi.

Sultan Kutuz devrinde Moğollar Suriye'yi işgal etmişlerdi. Yeni Sultan Nureddin Ali, 16 yaşında ve tecrübesiz olduğu için devlet işlerini asıl onun geri plandaki atabeyi Kutuz yürütüyordu. O, Aybek'in kendine has memluklerinden maharetli bir savaşçıydı. Harzemşah Sultanı Celaleddin'in yeğeni olan Kutuz, Moğollar tarafından çocukken esir edilmiş ve bir memluk adayı olarak Aybek'e satılmıştı. Yeni sultan Nureddin Ali ve atabeyi Kutuz, iki yıl boyunca sınır dışında buldukları çeşitli müttefiklerle Mısır'a saldıran Bahrî Memluklerle uğraşmak zorunda kaldılar.

Moğolların neredeyse yok ettiği Hilafet makamını, yeniden canlandırarak İslam âlemini fitneye düşmekten kurtaran büyük Türk İslam Sultanı Baybars've Bahrî Memlukler girdikleri birçok savaş ve mücadelede çok çeşitli başarılar elde edmişler, bu sürede isimlerini her tarafta duyurmuşlardı. Tam o günlerde Kahire'ye, İran Moğol Devleti olan İlhanlıların Bağdat'ı yerle bir ettiği haberi geldi. Ayrıntılar dehşet vericiydi: İlhanlı Hükümdarı Hülâgû, Bağdat'ta tam bir katliam ve kıyım yapmış, Abbasi halifesini feci şekilde idam etmiş, sayısı milyonlara varan insanı öldürmüş ve şehri askerlerine yağmalatmıştı. Moğol ordusu daha sonra Suriye ve Mısır'ı istila etmek için batıya yönelmişti.

Hülâgû, Bağdat'tan sonra Diyarbakır, Mardin ve Halep'i de yerle bir etti. Şam, yöneticileri tarafından barış yoluyla ona teslim edildi. Son Suriye Eyyûbî hükümdarı, fazla bir direniş gösteremeden Hülâgû'ya tabi oldu. Bu sırada Mısır'da Kutuz seferberlik ilan etmişti. Asker toplanıyor, vergiler artırılıyor, dört bir yana cihat daveti iletiliyordu. Hülâgû bir süre sonra Mısır'ın kapısı sayılan Gazze'ye ulaştı ve Memluk Sultanı Kutuz'a teslim olması için elçiler gönderdi. Sultan Kutuz, Baybars'ın teklifi ile bu elçileri öldürttü, cesetlerini de ikiye böldürerek, kellelerini mızraklara taktırıp şehrin kapılarına astırdı. Yine Baybars'ın ısrarı ile bir meydan savaşı yapmak düşüncesiyle yola çıktı. Bahtın yeli, yönünü Moğollar aleyhine değiştirmişti. Büyük Moğol Devleti hükümdarı Möngke Kaan öldüğü

için Hülâgû, taht mücadelesine katılma düşüncesiyle Orta Asya'ya dönmek zorunda kaldı. Geride 10 bin kişilik bir orduyla meşhur komutanı Ketboğa'yı bıraktı. Hülâgû aslında Budist olmasına rağmen sevdiği eşlerinden biri Hıristiyan olduğu için Hıristiyanlarla iyi ilişkiler kuruyor, hatta zaman zaman onları destekliyordu. Kendi de Nastûrî bir Hristiyan olan Ketboğa, bölgedeki Ermeni ve Haçlılardan aldığı destekle ordusunun mevcudunu 20 bin kişiye kadar çıkardı. Bu sırada Kutuz tesir eden konuşmaları ile beylerini topluyor, halka cesaret veriyor, cihattan kaçanların sopayla dövülmesini emrediyordu.

Kutuz durumun kritik olduğunu ve devletin aklı başında ciddi bir sultana ihtiyaç duyduğunu söyleyerek, 12 Kasım 1259 tarihinde tahta geçti. Moğollara karşı sonuna kadar cihat yapacağını söyleyen bu yetenekli adam, korku içindeki Mısır halkının son umuduydu. Kutuz, tahta geçer geçmez Baybars'la anlaştı ve Bahrî Memluklerini Moğollara karşı oluşan kritik durum karşısında eski düşmanlıkları bir tarafa bırakarak yeniden Kahire'ye kabul etti.

AYNCALUT'TA MOĞOLLARI BOZGUNA UĞRATTI

Memlûkler¸ 1250 ile 1517 yılları arasında Mısır'da ve Suriye'de hüküm sürdüler. Kurdukları devletin en önemli özelliği¸ adının ***"Devlet-i Türkiye"*** yani Türkiye Devleti olmasıydı. İslâm ordularında¸ 9. yüzyılın başlarından itibaren yer alan ve çoğu Türk asıllı olan kölelerle askerler¸ 1250 yılında Eyyubi Hanedanı'nda ortaya çıkan yönetim boşluğundan istifade ederek Mısır'ı ele geçirmişlerdir. ***"Kölemenler"*** olarak da anılan bu devletin dünya ve İslâm tarihi açısından en önemli özelliği¸ bu hanedana dayanmak yerine hürriyetine kavuşmuş köleler olan askerlerin en güçlüsünün tahta çıkmasıydı ve tarihte bunun başka bir örneğine rastlanmamıştı. Suriye'de bulunan Baybars da burada Moğollarla mücadelelere girmiştir.

Baybars¸ Kutuz'a haber göndererek¸ Moğollarla mücadele için onun hizmetine girmek istediğini bildirmiştir. Kutuz ile Baybars'ın arası bozuk olsa da Moğol saldırısı söz konusu olunca bu durum göz ardı edilmemiştir. Kutuz¸ Moğollar karşısında düşmanlığı unutup

birlik olmaları gerektiğine karar vererek Baybars'ın teklifini kabul etmiştir.

Moğolların Yenilgisi

Memlûklerin en büyük başarısı, İslâm dünyasını ciddi biçimde tehdit eden Moğollar ile Haçlıları yenerek bölgeden atmalarıydı. Moğollar, 13.yüzyılda Çin Seddi'nden Macaristan'a kadar her yeri kasıp kavurmuşlardır. Geçtikleri topraklarda canlı bırakmadıkları gibi, her şeyi yakıp yıktıkları için, insanlığa ***"Moğol İstilası"*** tabirini armağan etmişlerdir ve karşılarında hiçbir millet duramamıştır. ***Moğollar, sadece, Mısır ve Suriye'de devlet kurmuş olan Memlûk Türkleri tarafından durdurulmuşlardır.*** Moğol Hükümdarı Hülagu Han, Halep'i ele geçirdikten sonra Mısır yolu kendisine açılınca Kutuz'a elçi göndererek onu teslim olmaya çağırmıştır. Baybars'ın katılmasıyla daha çok güçlendiğini düşünen Kutuz Moğollara karşı direnmek konusunda kararlı davranmıştır. Baybars da teslim olunmasını istememiştir. Memluk ordusu 26 Temmuz 1260'da hazırlıklarını tamamlayarak Kahire'den ayrıldı. Kutuz, Baybars'ı hazırlanan ordunun öncü birliğinin komutanlığına getirmiş ve ona savaşın kazanılması koşuluyla Halep naipliği vaat etmiştir. Kutuz, Moğollarla savaşmaya karar verince hazırladığı orduyla yola çıkmıştır. Baybars keşif için öncüleriyle beraber ordudan ayrıldıktan sonra ani bir taarruzla civarda bulunan Moğol öncü birliklerini bozdu ve Gazze şehrini aldı. Bu ilk zafer Memluk ordusunda tekbirlerle karşılandı, ordunun morali yükselmişti.

Kutuz, Akka'da iken Moğol ordusunun yaklaşmakta olduğu haberini alınca ordusunu buradan güneydoğuya doğru sevk ederek Ayn Câlud'a ulaşmıştır. Kutuz ve Baybars, yaygın inanışa göre Talut ve Hz. Davud'un Calut'u yendiği yer olarak bilinen Ayn Calut'ta birleşti. Savaş öncesi komutanlarını toparlayan Kutuz onlara etkileyici bir konuşma yaptı. Askerlerine Müslümanların Moğollar eliyle neler çektiklerini anlattı. Onlara İslam'ın ve kendilerinin namuslarını korumak zorunda olduklarını söyledi. Kutuz'un konuşmasından etkilenen askerler sonuna kadar onun yanında savaşmaya söz verdiler. Bir süre sonra Moğol ordusu da görünmüştür. Ayn Câlud denilen

mevkide iki ordu karşı karşıya gelmiş ve böylece savaş başlamıştır. Baybars idaresindeki öncü birlikleri, savaş meydanında bir kez daha Moğol öncülerini mağlup etti.

3 Eylül 1260 günü iki ordu asıl savaş için bir araya geldi. Bu tarih aynı zamanda ramazan ayının 25'inci günüydü. Savaşın gerçekleştiği vadinin yamaçlarını dolduran civar beldelerinin sakinleri, İslam ordusunun zaferi için dualar ediyordu. O gün, İslam'ın genel tarihi akışı içerisinde en hassas günlerden biri yaşanıyordu. Hemen hemen aynı sayıda askere sahip olan iki ordu, güneşin doğmasıyla beraber çetin bir mücadeleye başladı. Moğolların şiddetli saldırısı karşısında, Memluk ordusunun sol kanadı bozuldu. O tarafa yardım gönderen Kutuz, miğferini yere fırlatarak askerlerini İslam'ı kurtarmaya çağırdı. Onun bu tutumunun heyecanıyla galeyana gelen askerler şiddetli bir hücuma geçti. Komutan Baybars'ın Türklerin kadim taktiği olan hilal, sahte geri çekilmeyle, bu taktiği aslında çok iyi bilen Moğolları tuzağa düşürmesi, Moğol ordusunun sonunu getirdi. Memluk askerlerinin ortasında kalan Moğol ordusu imha edildi. Bu zaferde; savaş esnasında Memluk askerlerinin kullandığı ***"humbara"*** denilen el bombaları da önemli bir rol oynadı. ***Komutan Ketboğa savaş meydanında öldürüldü.*** Baybars savaş meydanından kaçan Moğolları Fırat nehrine kadar takip etti. Yakalananlar kılıçtan geçirildi.

Ayn Câlud Savaşı'nın kazanılması Memlûkler Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Moğolları yenen Memlûkler bu galibiyet sayesinde yeni kurulan devletlerini tehdit eden en büyük tehlikeyi durdurmuşlardır. Ayn Câlud Savaşı ile Moğolların yenilmez olmadıkları anlaşılmıştır.

Moğolların bir meydan savaşında aldığı ilk yenilgi olan Ayn Calut, İslam dünyasında Memluklere büyük bir saygınlık kazandırdı. Eyyûbî hanedanı ve onların İslam dünyasındaki etkisi kayboldu. Moğol istilası bu yenilgi ile beraber sona erdi ve Kuzey Afrika Moğol talanından kurtuldu. Yine tüm dünyada, dünya hâkimiyetine koşan Moğolların yenilemeyeceğine dair genel inanç yıkıldı. Savaşın kaybedilmesi ile beraber Moğollar, Filistin ve Suriye'den çekildi.

Sultan Kutuz, zaferinin ardından büyük bir karşılamayla, savaştan birkaç gün sonra ramazan bayramının ikinci günü sabahı Şam'a girdi. Zafer haberi Şam'a, Kadir Gecesi ulaşmıştı.

Moğol istilaları sonucunda birçok yerde acımasızca insanların katledilmesi ile dehşete kapılan Müslümanlar¸ bu galibiyetle biraz olsun rahatlamışlardır. Moğolların hiç beklemedikleri bir anda aldıkları mağlubiyet¸ onların güçlerinin kırılmasına ve bir süredir devam eden ilerlemelerinin yavaşlamasına sebep olmuştur.

Bu arada Sultan Kutuz'un devlet idaresinde sert ve şiddetli bir yol izlemesi düşmanlarının çoğalmasına sebep oldu.

Burada gösterdiği başarılar sebebiyle Baybarsa Kutuz'Halep nâibliğini vermemiş,. Gerek bu verilen sözün tutulmaması, gerekse Bahriye Memluklerinin reisi Aktay'ın öldürülmesi işine karışması dolayısıyla Kutuz'a karşı kin iyice artmış, onun ortadan kaldırılması için bir suikast planı hazırlanmıştı. Savaştan önce kendisine Halep valiliği sözü verilen Baybars, Şam'da bu söz yerine getirilmeyerek gücendirildi. Yine Moğol tehlikesinin ortadan kalkmasıyla eski kinler yeniden alevlendi. Aybek taraftarı Kutuz ile Aktay taraftarı Baybars'ın arasına yeniden soğukluk girdi. Kutuz yaşanan gelişmeler neticesinde aslında niyeti Halep'e gitmekken Kahire'ye yöneldi. Ordu Kahire'ye yakın, Sâlihiyye'de konaklamak için durdu. Sultan Kutuz'u karşılamak için Kahire'de çok büyük bir merasim hazırlanmıştı. *Kahire sokakları, İslam dünyasını darmadağın eden Moğol ordularına, Ayn Calut'ta ilk büyük yenilgilerini tattıran Memluk Sultanı Kutuz'u karşılamak için süslenmişti. 20 bin kişilik Moğol ordusunu kılıçtan geçiren sultanın şerefine her türlü hazırlık yapılmış, zaferin büyüklüğüne ve önemine yakışır ziyafetler, şenlikler tertiplenmişti.*

Sonunda avlanmak üzere karargâhtan uzaklaşan Kutuz, tavşan avlamak için sahraya açıldığı bir zamanda onu gözetleyen Baybars ve iki arkadaşının yardımıyla öldürdü (23 Ekim 1260). Ardından Baybars sultanın otağına giderek kendisi için biat aldı. Taht için girişilen bu tarz siyasi suikastlara alışkın olan emirler, bu oldu-bittiği kabul etmek zorunda kaldı. Zaten bir devlette, aynı zaman diliminde böylesi iki önemli adamın olmasının, ikisinden birinin diğerini sindirmesiyle

sonuçlanacağı az çok kestiriliyordu. *Ama ordudan gelen haberler Kahire halkını hem şaşırtacak hem de endişelendirecek türdendi. Söylentiye göre, Mısır'ın girişinde bulunan El-Kusayr'a mevkiinde avlanmak için otağından ayrılan Sultan Kutuz, önemli Memluk komutanlarından; birçok başarılı işe imza atmış Baybars tarafından düzenlenen bir suikastla öldürülmüştü. Devletin ileri gelenleri ve ordu, Memluk geleneğine göre sultanı öldüren sultan olacağı için Baybars'a itaat etmişlerdi. 26 Ekim 1260 gece yarısı Baybars'ın maiyeti ile beraber, sultan olarak Kahire'ye girmesi tüm söylentileri doğru çıkardı. Ancak yeni sultanın aldığı yerinde tedbirler ve isabetli kararlar, Kahire halkına endişelerinde haksız olduklarını çok kısa bir sürede gösterecekti…*

Kutuz'un cesedi, kabri halkın ziyaretgâh edinmemesi için, Baybars tarafından bilinmeyen bir yere defnettirildi. Kutuz'un katli üzerine Sâlihiye'de saltanat otağında toplanan Bahriye Memluklerinin ileri gelenleri Baybars'ı sultan ilân ettiler. Baybars Kahire'ye girip **Kal'atülcebel'e** çıkarak el-***Melikü'z-Zâhir unvanı ile 26 Ekim 1260'ta tahta geçti.***

MEMLÜK DEVLETİ'NİN GERÇEK KURUCUSU OLDU

Baybars'ın tahta çıkışı ile Memluk tarihinde yeni bir dönem başladı. On yedi yıl kadar süren saltanatı sırasında Mısır ve Suriye'deki Memluk Devleti'nin gerçek manada kurucusu oldu. Başa geçer geçmez dışarıda Moğol ve Haçlı tehlikesine karşı koyarak nüfuzunu Nûbe ve Arap yarımadasına yayacak bir siyaset takip etti. İçeride ise ayaklanmaları bastırarak emniyet ve asayişi sağladı. Ayrıca Mısır ve Suriye'de kendisinden sonra da uzun müddet devam edecek olan idarî düzenlemelerde bulundu. Baybars icraatını yapabilmek için İlhanlılara karşı Altın Orda Hanlığı, Suriye'deki Haçlılara karşı da Bizanslılarla anlaşmaktan çekinmemiş, ayrıca Mısır ve Suriye'deki Memluk hâkimiyetini kuvvetlendirmek için Bağdat Abbasî hilâfetini Mısır'da yeniden kurmuştur.

Devrin halifesi¸ kendisine biat edilmesinden sonra Baybars'a kılıç kuşatarak saltanat menşuru vermiştir ve bütün İslâm beldelerinin ve fethedilecek yerlerin idaresini ona verdiğini açıklamıştır. Baybars¸

hutbelerde halifenin adının söylenmesini ve basılan paralara halifenin adının yazılmasını emretmiştir. Bu olay, Müslümanların gözünde saygınlıklarını arttırıp, İslâm âlemindeki konumlarını güçlendirmiştir. Baybars, saltanatını meşrulaştırmakla İslâm'ın savunuculuğunu üzerine almış, İslâm âleminin önderi olma görevini üstlenmiştir.

Baybars, saltanatını meşrulaştırmakla İslâm'ın savunuculuğunu üzerine almış, İslâm âleminin önderi olma görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda, Müslüman-Türk devletleriyle ve özellikle de Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler kurmuş ve Anadolu'daki Müslümanlara yardım etmiştir.

Baybars, 27 Ekim 1260 gecesi Kahire'ye girdi. Burada eşraftan ve devletin savaşa iştirak etmeyen ileri gelenlerinden biat aldı. Kendisi için belirlediği "el-Meliku'l-Kâhir" unvanını, çevresindekilerin bu unvanın uğursuz olduğunu söylemesi üzerine "el-Meliku'z-Zâhir" olarak değiştirdi. İlk iş olarak Bahrî Memluklerin olası zorbalıklarından çekinen halka güvence verdi ve savaş nedeniyle konulan ağır vergileri kaldırdı. Devletin kritik konumlarına güvendiği adamlarını atadı. Suriye ve Mısır'da Eyyûbî hanedanından yeniden sultanlığa oynaması muhtemel isimleri sindirdi. O, Memluk-Eyyûbî çatışmasıyla Suriye-Mısır ayrılığını engellemek istiyordu. Ardından karışık siyasi ortam nedeniyle ihmal edilen imar faaliyetlerine girişti. Kudüs ve civarındaki İslam eserlerinde önemli tadilatlar yaptırdı. Mescid-i Aksa ziyaretçileri ve yolcular için buraya büyük bir han inşa ettirdi. Önceki yıllarda yanan Hz. Peygamberin Medine'deki haremini ihya etti. Bütün ülkeyi muntazam bir yol şebekesi ile Kahire'ye bağlamak için kolları sıvadı ve ömrünün ilerleyen yıllarında bunu yerine getirdi. Devlete ait tersaneleri geliştirdi. Bunun yanında Kahire'ye haftada iki gün ülkenin dört bir yanından haber getiren sürat postalarını kurdu. Önceden beri yaptıklarıyla halkın gözünde kendine önemli bir yer edinen Baybars, bu konumunu iyice sağlamlaştırdı ve hakkındaki şüpheleri bertaraf etti.

BAŞA GEÇER GEÇMEZ HAÇLILARA HÜCUM ETTİ

Baybars Moğollar karşısında gösterdiği başarıları Haçlılar karşısında da gösterdi. Daha başa geçer geçmez Haçlılara hücuma

başladı. 1261'de VI. Bohemond'un İlhanlılar 'la anlaşması üzerine Antakya'ya saldırdı, 1262'de de bu saldırısını tekrarladı. Baybars Haçlılara karşı topyekûn bir mücadeleye girişmek ve onları Ortadoğu'dan çıkarmak amacındaydı. 1265 ve 1266 yıllarında Suriye'ye iki sefer düzenleyerek Kayseriya, Yafa, Arsuf ve Sis şehirlerini ele geçirdi. 1266'da ise doğuda Akkâ üzerine hücum etti. Ancak buranın çok müstahkem olduğunu görünce Safed'e yöneldi, aynı yılın yazında Remle'yi aldı. Ayrıca Ermeni Kralı I. Hetum'un Moğollar 'la iş birliği yapması dolayısıyla Kalavun kumandasında büyük bir orduyu onun üzerine yolladı. 24 Ağustos 1266'da I. Hetum'un kuvvetlerine büyük bir darbe indirildi.

1270 yılında İsmailîler üzerine yürüyerek onları Mısır devletine vergi vermeye mecbur etti. Moğollara karşı birçok zaferler kazanan Sultan Baybars 1277 'de Elbistan civarındaki Moğol kuvvetlerini bozguna uğrattı ise de bunlar Moğolların sadece birkaç müfrezesi idi. Moğollar memleketlerinden hayli uzakta bulunan Baybars'tan intikam almak için müdafaasız Türk halkından binlercesini öldürdüler. Anadolu'da Türklere gösterdikleri zulüm ve baskıyı artırdılar.

HAÇLILARIN KURDUĞU İKİNCİ PRENSLİK ORTADAN KALDIRILDI

Memlük ordusu Adana, Misis, Tarsus, Sis gibi şehirleri yağmaladı. 1267'de Baybars Taberiye ve Akkâ bölgelerini vurdu. Nihayet 1268 Nisan ayı başlarında Antakya'ya hücum etti, kısa bir kuşatmadan sonra şehri zaptetti. Bu fetih Haçlılar'ın doğuda kurdukları ikinci prensliğin ortadan kaldırılması demekti. Baybars daha sonra 1271'de Tarablus prensliğine saldırarak birçok şehri ve kaleyi ele geçirdi. Ancak 1270'te Kıbrıs'ı fethetmek için gönderdiği donanmanın fırtınaya yakalanarak birçok geminin kaybolması, bu seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. Baybars ayrıca Suriye'de Bâtınîler'in direnişlerini kırıp onları kendine bağladı. Onun bu başarıları üzerine 1271'de, ileride İngiltere tahtına geçecek olan Prens Edward kumandasında küçük bir Haçlı kuvveti Akkâ'ya geldi. Bunlar Suriye'deki Haçlılara pek yardımda bulunamadılarsa da Baybars ile Haçlılar arasında on yıllık bir barışı sağladılar.

SELÇUKLULARIN TALEBİ ÜZERİNE İLHANLILARI BOZGUNA UĞRATTI

Aynicâlût yenilgisinden sonra İlhanlıların 1265'te Fırat üzerindeki Birecik Kalesi'ne hücumları Baybars'ı bizzat sefere çıkmaya mecbur bırakmış. Onun bu hareketi üzerine İlhanlılar kuşatmayı kaldırarak geri çekilmişler. Aynı yıl Hülâgû'nun ölümü üzerine İlhanlı tahtına geçen Abaka Haçlılar'la anlaşarak 1269'da Halep yakınlarındaki Sâcûr'a kadar ilerlemişti.

Baybars buraya bir ordu sevk ettiği gibi kendisi de Suriye üzerine yürüdü. Henüz Dımaşk'a ulaştığı bir sırada da İlhanlıların bozguna uğrayarak geri çekildikleri haberini aldı. Ancak Abaka bu başarısızlıktan yılmadı. 1271'de Antep ve Hârim'e hücum etti; fakat Baybars'ın kuvvetleri İlhanlıları Harran'da yendi ve müttefikleri olan Haçlıları da bozguna uğrattı. Bunun üzerine Abaka barış istemek zorunda kaldı, buna rağmen bir taraftan da 1272'de askerî harekâtını sürdürdü. Birecik'i tekrar kuşattıysa da Baybars'ın geldiğini duyunca kuşatmayı kaldırdı. İlhanlı saldırıları üzerine Baybars sadece müdafaada kalmadı. Selçuklulardan gelen istekler üzerine harekete geçerek Nisan 1277'de Elbistan'da İlhanlıları ağır bir bozguna uğrattı.

Memlûklerin Anadolu'ya Gelmesi ve Elbistan Savaşı

Selçuklu Veziri Muinüddin Süleyman Pervane, İlhanlı Hanı Abaka'nın yanına gittiği sırada ayaklanan Selçuklu devlet adamlarından Hatiroğlu Şerafeddin, Memlûkleri Anadolu'ya çağırdı. (1275) Elbistan'a gelen Memlûk Emiri Bedreddin Begtut, Selçuklu beylerine gönderdiği mektuplarla, Anadolu'da İlhanlılara karşı birlik kurmaya çalışıyordu. Onun için komutanların kendisine yeminle bağlanmasını istedi ancak küçük çapta destek alabildi. Sultan Baybars, Selçukluları İlhanlı zulmünden kurtarmak için Anadolu'ya sefere çıktı. Bu sırada Selçuklu veziri Süleyman Pervane'nin, Moğollarla sıkı bir iş birliği halinde olması, Anadolu'da pek çok itibarlı ve hatta Moğol düşmanı şahısların Mısır'a göçmelerine sebep oldu. Bunlar orada Sultan Baybars'ı Moğollar üzerine cihada teşvik ettiler. Tabiî ki bu gelişmeleri iyi değerlendiren Süleyman Pervane, gizlice İlhanlılara karşı Memlûkler ile ittifak kurarak Baybars'ı yardıma çağırdı. Moğol

ve Haçlılara karşı İslâm dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan Baybars, ısrarlı davetler üzerine Anadolu'ya hareket etti. Moğollar Memlûk ordusunu Akçaderbend Geçidi'nin Elbistan ağzında bekliyordu. Öncü birliklerin yaptığı vuruşmayı Memlûkler kazandılar.

Moğol ordusunda 10.000 Moğol, Gürcü ve çok sayıda da Selçuklu askeri vardı. Moğol komutanlar Selçuklulara ve Gürcülere güvenmedikleri için o askerleri kendilerinden ayırmışlardı. İki ordu Elbistan Ovası'nın Kalfa Çayırı'nda karşı karşıya geldi. Yapılan savaş Memlûklerin zaferi ile sonuçlandı.(15 Nisan 1277)

Moğolların korktukları, savaş esnasında meydana gelmişti. Selçuklu askerleri savaşa katılmayarak seyrettiler. Bu durum, Moğol yenilgisini kolaylaştırdı. Üstün Memlûk ordusu karşısında Moğol ve yardımcı Gürcü birlikleri yenildi. Tümen kumandanları ve Noyanlar başta olmak üzere bütün Moğol ordusunun imhası ile sonuçlanan bu savaş neticesinde, bölgeye geçici bir süre için Memlûkler hâkim oldular.

Sultan Baybars, bu zaferden sonra, önce Zillihan'da dinlenmiş; daha sonra Hurman Kalesi'ne uğramış ve Ashabü'l-Kehf Mağarası'nın bulunduğu Efsus yakınlarından geçerek Kayseri'ye doğru ilerlemiş, Yalak (Yeşilkent), Sarız, Yedioluk, Zamantı ve Karatay Kervansarayı üzerinden geçerek Kayseri'ye gelmiştir.

Selçuklu yöneticileri önceden şehri terk etmişlerdir. Bir süre burada kalan Sultan Baybars, Moğollara karşı savaşmak için davet mektupları gönderen Selçuklu Veziri Süleyman Pervane'nin kendisine katılmaması ve Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev ile beraber Tokat'a gitmesi üzerine Kayseri'yi terk ederek geldiği yoldan Suriye'ye geri dönme kararı almıştır.

Baybars'ın kısa sürede Kayseri'yi terk etmesinin sebebi; Selçuklu Veziri Pervane'nin ikiyüzlü siyaset uygulaması, erzak sıkıntısına düşmesi ve Moğol Hükümdarı Abaka Han'ın büyük bir ordu ile üstüne doğru gelmesidir. Baybars, dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. Alâeddin Kervansarayı, Yabanlu Ovası ve Zamantı Kalesi takip edilerek 30 Nisan'da Elbistan'a gelindi. Memlûk Sultanı Baybars, kendisini karşılayan Elbistan'ın ileri gelenlerine savaş

alanında ölen Moğol askerinin sayısını sormuş, onlarda 6770 kişi saydıklarını belirtmişlerdi. Ancak bu sayı savaş meydanında öldürülenler olup, bu sayıya kaçarken telef edilenler dâhil değildi. Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaşan Baybars, ordusunun ağırlıklarını ve Moğollardan aldığı ganimetleri hazinedarı Bedreddin idaresinde önce yollamış ve iki gün bekledikten sonra, geri kalan kuvvetlerle ilerleyerek Akçaderbend'in yanındaki kervansaraya gelmişti. Onun, buradan yolunu değiştirerek, sarp dağlar üzerinden ilerlediği görülmektedir. Baybars'ın bu şekilde hareket etmesinin sebebi, muhtemel bir Moğol saldırısı ve pusudan sakınmasıdır. Baybars, yine taktik icabı yolunu değiştirerek ülkesine, geldiği Antep üzerinden değil de Maraş tarafından gitti.

Abaka Han, 1277'nin Temmuz'unda Elbistan Ovası'na gelip savaş meydanındaki Moğol ölülerini görünce üzüntüsünden ağladı. Ölüler arasında hiçbir Selçuklu askerinin ve beyinin cesedine rastlamayınca gazaba geldi ve öfkesi bir kat daha arttı, tuzağa düştüklerine dair söylentilere inanmıştı. Bundan dolayı da kendisine Vezir Pervane'nin ihanet ettiğini gördü. Ancak ihaneti karşılıksız bırakamazdı. Öncelikle Anadolu Selçuklularını cezalandırmaya karar verdi. Çünkü Anadolu halkından ve Selçuklulardan Baybars ile anlaşıp onu çağırttıkları ve Moğolların yenilmelerine yol açtıkları için intikam alacaktı. ***Vezir Pervane'yi, 1277'nin Ağustos'unda, Van'ın kuzeyinde bulunan Aladağ'da idam ederek öldürttü.*** Başta Elbistan olmak üzere, Anadolu baştanbaşa yakılıp yıkıldı, binlerce insan öldürüldü. Anadolu'da 200 bin insan kılıçtan geçirildi. Moğollar, Baybars'tan alamadığı intikamın acısını Anadolu halkından çıkarmıştır. Moğollar, Elbistan Savaş'ından sonra Selçuklu sultanlarının, yöneticilerinin yetkilerini sınırlayarak ülkeyi genel valilerce idare etmeye başlamışlardır.

Anadolu'dan uzun zamandan beridir gelen yardım taleplerine kayıtsız kalamayan Sultan, bir sefere çıkmaya karar verdi. O hem mazlum Müslümanlara yardım etmek istiyor hem de Moğollara nihai bir darbe indirmeyi amaçlıyordu. Anadolu Moğollara tabi Anadolu Selçukluları tarafından yönetiliyordu. Halk Moğol zulmünden

bıkmıştı. Baybars son ümit olarak görünüyordu. Anadolu Selçuklularının yönetimi Memlukler ile Moğollar arasında ikili oynayan vezir Muînuddîn Pervane'deydi. Pervane zeki ve ihtiraslı bir devlet adamıydı. Sultanları dahi sindirmiş, yönetimde ipleri elinde toplamıştı.

Sultan Baybars'ın bizzat geldiği Kayseri, Anadolu Selçuklularının iki başkentinden biriydi. Birkaç kez ertelenen Baybars'ın Anadolu seferi nihayetinde 1277 yılında gerçekleşti. Memluk kuvvetleri 12 bin kişi kadardı. Moğollar, onları destekleyen Gürcü, Ermeni ve Selçuklu kuvvetleri ile 18 bin kişiye kadar ulaşmışlardı. Moğol ordusuna Abaka'nın kardeşleri ve Muînuddîn Pervane komutanlık ediyordu. İki ordu bugünkü Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde karşı karşıya geldi. Memluk öncü kuvvetleri Moğol öncü kuvvetleriyle yapılan ilk savaşı kazandı. Ordunun motivasyonu artmıştı. 15 Nisan 1277 Cuma günü başlayan şiddetli savaş sonucunda Memluk ordusu çok parlak bir zafer kazandı.

Savaş esnasında Selçuklu kuvvetleri ya Memluklere katılmış ya da gönüllü olarak esir olmuşlardı. İki Moğol komutanı ölmüş, Muînuddîn Pervane ise Tokat'a çekilmişti. Bugün Kalfa Çayırı olarak bilinen savaş meydanı binlerce Moğol cesediyle dolmuştu. Savaş bitince Sultan Anadolu Selçuklularının iki başkentinden biri olan Kayseri'ye hareket etti. Burada kendisine çok büyük bir karşılama töreni hazırlandı. Çünkü Kayseri halkı onu beklenen kurtarıcı olarak görüyordu.

Burada Sultan Baybars, adına hutbe okutarak Anadolu Selçuklu tahtına oturdu. Baybars, Muînuddîn Pervane ve onun güdümündeki Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahtlarına oturmaları için Kayseri'ye davet etti. Fakat Pervane olası bir Moğol intikamından çekinerek bu davete yanaşmadı. O hem Baybars'a hem de İlhanlı hakanı Abaka'ya iyi görünmeye çalışıyordu. Pervaneyi kararsız gören Sultan, ordunun merkezden uzak olunduğu için düşen motivasyonu ve yiyecek sıkıntısını da hesaba katarak, 15 gün kaldıktan sonra Kayseri'den ayrıldı.

Pervane'nin kararsızlığı yüzünden bu tarihi hamle boşa çıktı. Tekrar Elbistan'a uğrayan Baybars, burada bir müddet kalarak savaş meydanındaki Moğol cesetlerini seyretti. Sonra Şam'a doğru hareket etti. Sultan Şam'a ulaştığında Abaka'nın Elbistan'a geldiği haberi ona iletildi. Bunun üzerine o son ve kesin bir zafer için yine savaşa niyetlendi. Fakat Abaka'nın savaşa niyetli olmadığı ve nihayetinde kaçacağı düşünülerek bundan vazgeçildi. Savaş meydanını inceleyen Abaka, alanda hiç Selçuklu ölüsü görmeyince öfkelendi. Baybars'ın karşısına çıkmayı göze alamayarak öfkesini Anadolu halkından ve vezir Pervane'den çıkardı. Kayseri ve Sivas gibi birçok büyük şehir yakıldı, yerle bir edildi.

İLME VE ÂLİMLERE DEĞER VERDİ

Şam'a özel ilgi gösteren ve burada sık sık zaman geçiren Baybars, buraya bir saray inşa ettirmişti. Bu saraya mermerlerinin renkliliğinden dolayı alaca manasında "Ablak" deniliyordu. Yine Şam'a Zâhiriyye isminde büyük bir medrese yaptırmıştı. Bu medresede Hanefî ve Şâfiî fıkhı beraber okutuluyordu. Kendi ilmi dünyası zayıf olan Baybars, ilim adamlarına çok önem vermiş, onlara çok iyi davranmıştı. Büyük hadis âlimi Nevevî ile sık sık mektuplaşmış, mutasavvıflara özel ihtiramda bulunmuştu. Kendisi de "Hızır" isminde bir şeyhe bağlanmıştı. Mısır'da dört mezhepte kadı tayini uygulamasını o başlatmıştı. İçkiyi ve fuhşu yasaklamıştı. O, Müslümanlığında samimi ve sefahatten uzak bir hayat yaşamıştı. Polo oyununu çok seven Baybars, her fırsatta bu oyunu oynamıştı. Hatta bu oyun için Kahire dışına bir meydan dahi yaptırmıştı. ***Seferlerinde toplam 40 bin kilometre yol kat etmiş; Moğollarla 9, Ermenilerle 5, Haçlı kalıntılarıyla 21 savaş yapmıştı.*** Bu savaşların birçoğuna bizzat katılmış ve en ön safta savaşmıştı. Sultan Baybars, öldüğünde arkasında artık oturmuş bir Memluk devleti bırakmıştı. O birçok savaş mültecisine sığınak olmuştu. Dağılan İslam dünyasını yeniden toparlamış, Haçlı ve Moğol belalarını bertaraf etmişti. Bunalan İslam dünyası onunla derin bir nefes almıştı***. "Çöl panteri"*** olarak bilinen Baybars'ın ismi üzerine nice efsaneler ve destanlar yayılmıştı. Belki bugün bile Kahire'nin ara sokaklarında onun cömertliğinden, halkına

olan sevgisinden, samimi dindarlığından bahseden ve fetihlerin babası oluşunu anlatan hikâyeciler hala geziniyordur...

HÜLAGU HAN'IN ÖLMÜ VE ANADOLU

İlhanlı hükümdarı Hülâgû, Ocak 1265'te öldü. Yerine oğlu Abaka geçti. Nastûrî bir Hristiyan olan Abaka, Bizans İmparatorunun kızıyla evlenerek, Bizans'la da ittifak kurdu. Altın Orda devleti üzerine giden Abaka büyük bir yenilgi aldı. Baybars o zamanlarda Moğollara bağlı olan Ermeni krallığı ile uğraşmaktaydı. O, Ermeni krallığının üzerine yakın arkadaşı Kalavun'u gönderdi. Kalavun, Ermeni Krallığına ağır bir darbe vurarak başkentleri Sis'e (bugünkü Adana'nın Kozan ilçesi) kadar girdi. Birkaç sene sonra Baybars, bizzat bir sefere çıkarak Ermeni krallığını büyük ölçüde fethetti. Müteakiben Antakya üzerine yürüyen Baybars, burayı çetin bir mücadeleden sonra ele geçirdi. O, çok büyük ganimet elde ettiği bu fetihle aynı zamanda bölgedeki en büyük Haçlı varlığına da son vermişti. Kuzey Afrika üzerine sefere çıkan sultan, bölgedeki Bâtınî İsmâilî varlığını ortadan kaldırdı. Moğol Hakanı Abaka, zaman zaman Baybars'a tahkir edici mektuplar gönderiyor ve ona aslında bir köle olduğunu hatırlatıyordu. Baybars bu mektuplara misliyle mukabele ediyor, nihai hesaplaşma için gün saydığını belirtiyordu.

HİLAFETİN MISIRA TAŞINMASI

1258 yılında Bağdat Moğollar tarafından işgal edilmiş ve şehir yakıp yıkılmıştır. Halife Mutasım Billah ve ailesi de kılıçtan geçirilmiştir. Abbasi hanedanından olan Ebu'l-Kasım Ahmed, Moğolların Bağdat katliamından kurtularak Irak'ın batısında bulunan Arap kabilelerin yanına sığınmıştı. İslâm dünyası Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilmesi ve Abbasi halifesi Mutasım Billah'ın öldürülmesinde en sonra halifesiz kalmıştı. Baybars, İslâm dünyasında halifelik makamının önemini bildiğinden Abbasi hilafetini Kahire'ye getirmeye karar vermiştir. Böylece saltanatına meşruiyet kazandırmak, devlet içinde istikrar ve dış düşmanlara karşı da siyasi güç kazanmak istemiştir.

Ebu'l-Kasım Ahmed ise 1261 yılında bir mektup göndererek Mısır'a, Memlûk Sultanı Baybars'ın yanına gelmek istediğini

bildirmişti. Zaten daha önce Ebu'l-Kasım Ahmed'i Mısır'a getirmeye karar vermiş olan Baybars, durumdan haberdar olunca Ebu'l-Kasım Ahmed'in Kahire'ye getirilmesini emretti.

Kahire'ye gelen Ebu'l-Kasım Ahmed, Baybars tarafından devlet erkânı ve halktan kişilerin de katılımı ile büyük bir törenle karşılandı (Haziran, 1261). Bu törene Kahire'de bulunan İslâm dini mensuplarının yanı sıra diğer dinlerin mensupları da iştirak ettiler. Daha sonra bir toplantı tertip edilerek, ilmi bir heyet önünde, şahitlerin tanıklığı ile Ahmed'in Abbasi hanedanından olduğu tespit edildi ve ona "Mustansır" unvanı verildi. Bunun üzerine yeni halife için büyük bir biat töreni düzenlendi. Düzenlenen merasimin ardından Ebu'l-Kasım Ahmed, Halife ilan edildi. Başta Baybars olmak üzere orada bulunan herkes de Halifeye biat etti. Halife, kendisine biat edilmesinden sonra Baybars'a kılıç kuşatarak, saltanat menşuru verdi ve bütün İslâm beldelerinin ve fethedilecek yerlerin idaresini ona verdiğini açıkladı. **Baybars,** hutbelerde Halifenin adının söylenmesini ve basılan paralara Halifenin adının yazılmasını emretti.

Halife Ahmed, Sultan Baybars'ı İslam dünyasının yegâne hükümdarı olarak ilan etti, ona hil'at giydirdi. Yeni halifenin herhangi bir askeri veya siyasi işlevi yoktu. O daha çok ruhani ve sembolik bir anlam taşıyordu. Sultan Baybars, yeni halifeyle beraber İslam dünyasındaki yerini sağlamlaştırmak istemişti. Yine aynı dönemde, bölgedeki istikrarsızlık ve çatışmalar nedeniyle kesintiye uğramış olan Kâbe'ye örtü gönderme geleneği yeni halife Mustansır eliyle yeniden başladı.

Baybars, böylelikle İslâm'ın savunuculuğunu üzerine almış ve İslâm âleminin önderi olma görevini üstlenmiş oldu. Halifeliğin Mısır'da olması Memluklerin İslâm dünyası üzerindeki etkinliğini artırdı. Bu bağlamda Müslüman Türk devletleriyle ve özellikle bu devletlerden biri olan Anadolu Selçuklu Devleti ile de iyi ilişkiler kurdu. Osmanlıların Memlûk Devleti'ni sona erdirip Halifeliği de ele geçirmesine kadar Hilafet makamı Mısır'da varlığını sürdürdü.

Halife Ebu'l Kasım Ahmed'in ölümünden sonra, Baybars yine Abbasi soyundanEbu"l-Abbas Ahmed"i Mısır"a çağırarak onu halife

ilan etmiş (Kasım 1262) ve herkes ona biat etmiştir. Mısır Abbasi halifelerinin ikincisi olan bu halife de devlet yönetimini tümüyle Baybars"a teslim etmiştir. Baybars bu halifenin Bağdat"a gitmesine müsaade etmemiştir. Baybars tarafından yetkileri sınırlanan Mısır"daki Halifeler devlet siyasetine müdahale etmemişlerdir.

Baybars"ın halifeliği Mısır"da yeniden tesis etmesiyle halifelik Memlûklere geçmiş ve Osmanlıların Memlûk Devleti"ni sona erdirip halifeliği de ele geçirmesine kadar halifelik makamı Mısır'da varlığını sürdürmüştür. Halifeliğin Mısır"da olması Memlûklerin çok işine yaramış İslâm dünyası üzerindeki etkinliğini artırmıştır.

YABANCI DEVLETLERİN RAĞBETİ

Baybars, daha o günlerde çok büyük bir şöhrete mazhar olmuştu. İslam dünyasında isminin etrafında efsaneler dönüyor, beyler ve emirler kendi rızalarıyla gelip ona tabi oluyordu. Mekke emiri Ebu Numeyy de Baybars'a bağlılığını bildirdi ve onu hacca davet etti. Baybars, çevresine ava çıktığını ilan ederek gizlice hacca gitti. 1269 hac mevsiminde görevini ifa eden Sultan, bizzat omuzunda gül suyu taşıyarak Kâbe'nin yıkanmasında görev aldı. Ardından başkent Kahire'ye geri döndü. Hac yolcularına sık sık zarar veren Kıbrıs adası üzerine bir donanma gönderse de, bu donanma şiddetli bir fırtınadan dolayı başarısız oldu. Kuzey Suriye'yi her fırsatta taciz eden Moğollardan sıkılan Baybars kesin bir zafer kazanmak istese de, Moğol orduları onun karşısına çıkmak istemiyordu. Sultan, birkaç defa Moğol üzerine sefere çıkmış olmasına rağmen, karşısında kimseyi bulamadı. En son seferinden sonra Kahire'de onun için büyük bir karşılama töreni yapıldı. Tarihçi İbni Şeddad'ın ifadesiyle bu tören o güne kadar Baybars'tan başka hiçbir İslam hükümdarına nasip olmamıştı. Törende Yemen, Alman, Altın Orda, Bizans ve Cenova elçileri, Baybars'ın huzurunda yer öptü.

Kuzey Sudan'a ordu gönderen Baybars buraları fethetti ve Dongola gibi birçok önemli şehri ele geçirdi. Bu bölgeler ilk defa İslam hâkimiyetiyle tanışıyordu.

DEVLET İDARESİ

Devlet idaresine getirdiği yenilikler ve kurduğu müesseselerle Memlük Devleti'nin gerçek kurucusu sayılan Baybars, haleflerinin gelecekte takip edecekleri siyasetin ana hatlarını çizmiş, halk hikâyelerine konu teşkil edecek kadar büyük şöhret kazanmıştır. Samimi bir Müslüman olan Baybars aynı zamanda Cengiz yasasını ve töresini de uygulardı. Düzenli ve çalışkan bir devlet adamı olarak ülkenin idaresini sıkı kontrolü altında tutar, adalete, hak ve hukuka büyük önem verirdi. Dört büyük Sünnî mezhep mensuplarının işlerini görmek için her mezhebe ait ayrı ayrı kadıların başına kādılkudâtlar tayinini ilk önce o gerçekleştirmiştir.

Devlete merkeziyetçi bir yapı kazandırmaya çalıştığı gibi bütün ülkeyi düzenli bir yol şebekesiyle Kahire'ye bağladı. Mükemmel bir posta teşkilâtı kurdu, ordusunu yeni silâhlarla donattıktan başka İskenderiye, Kahire, Dimyat tersanelerini genişletti. ***"Hâdimü'l-Haremeyn" sıfatını kullanan ve önceleri taşıdığı "Rükneddin" unvanını, hıristiyan ve müşrik Moğollar'a karşı kazandığı zaferler dolayısıyla "Seyfeddin" şeklinde değiştiren Baybars'ın, ayrıca Suriye'nin çeşitli yerlerine Türkmenler'i yerleştirdiği, Türk Memlükleri çoğalttığı, Türk-Moğol geleneklerine değer verdiği, Berke Han'ın kızı ile evlendiği ve veliaht olarak ilân ettiği oğluna Türk adı verdiğine göre millî şuura sahip olduğu anlaşılmaktadır.***

Baybars'ın hayatı hakkında en önemli kaynaklar, onunla ilgili olarak yazılan üç hususi tarihtir. Bunlar İbn Abdüzzâhir'in er-Ravżü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Ẓâhir, İbn Şeddâd'ın Sîretü'l-Meliki'z-Ẓâhir Baybars ve Şâfi' b. Ali'nin Ḥüsnü'l-menâḳıbi's-sırriyyeti'l-münteze'a mine's-sîreti'z-Ẓâhiriyye adlı eserleridir. İbn Abdüzzâhir'in eserinin British Museum'daki eksik bir nüshası (Add., 23, 331) Fâtıma Sâdık tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilmiş (Baybars I of Egypt, Dacca 1956), Abdülazîz el-Huveytır daha sonra bu nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi nüshasını (Fâtih, nr. 4367) esas alarak eserin tenkitli neşrini yapmıştır (Riyad 1396/1976). İbn Şeddâd'ın eserinin ikinci kısmını (Edirne Selimiye Ktp., nr. 1507) Şerefettin Yaltkaya Türkçe'ye tercüme etmiş (Baypars Tarihi, İstanbul 1941), Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde (nr. 2306) bulunan nüshanın "Târîḫu'l-Meliki'z-Ẓâhir" başlığını taşıyan kısmı da Ahmed Hutayt tarafından neşredilmiştir (Die Geschichte des Sultan

Baibars, Wiesbaden 1983). Eserin III. kısmı Süleymaniye (Fâtih, nr. 4392), V. kısmı da Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 1607) kütüphanelerinde bulunmaktadır (bk. Şeşen, I, 120). Şâfi' b. Ali'nin eserini neşreden Abdülazîz el-Huveytır (Riyad 1976), Baibars The First (London 1978) adıyla başka bir eser de kaleme almıştır.

VEFATI

Baybars Moğollar'ı bozguna uğrattıktan sonra Antakya üzerinden Şam'a döndüğü bir sırada ansızın hastalandı,14 gün süren bir dizanteri rahatsızlığının ardından **17 Haziran 1277'**de hayata gözlerini yumdu. Naaşı önce Şam Kalesi'ne, ardından da türbeye dönüştürülen Selahaddin Eyyûbî'nin babasının sarayına defnedildi. Ölümü üzerine devletin başına 17 yaşındaki oğlu Melik Said geçti.

Hayatının en verimli çağında, saltanatının en parlak ve kudretli bir zamanında ölen Baybars, Ortaçağ Türk İslam tarihinin en büyük simalarından biridir. Çok güçlü bir vücuda, sağlam bir iradeye, benzeri görülmemiş bir cesarete ve parlak bir zekâya sahip idi.

En önemli ve cesur hareketlerinde bile daima ihtiyatlı hareket eder, en küçük bir tedbiri bile almakta ihmalkârlık göstermezdi. Harplerin en tehlikeli anlarında bir nefer gibi ön saflarda çarpışır, en büyük tehlikelerden dahi çekinmezdi. Dinine çok bağlı bir Müslümandı. Ehl-i sünnet mezheplerine mensup halkın hizmetlerinin eksiksiz şekilde görülebilmesi gayesiyle; her mezhep için ayrı ayrı atanan mezhep kadılarının başına Kadı-ul Kudatlar (Başkadı) tayin edilmesi usûlünü ilk olarak o ortaya koymuştu. Mükemmel bir posta teşkilatı kurarak, ülkesindeki haberleşmeyi en iyi şekilde temin etmiştir. Ayrıca geniş bir casus teşkilatı kurmuş ve casusları kontrol eden casuslar kullanmıştı. Devrin her türlü kara ve deniz harp mühimmatının yapımına büyük ehemmiyet vermiş, tersaneler kurdurmuştu.

Kahire'de 1266-69 arasında yaptırdığı cami, Memlük sultanlarının Kahire'de yaptırdığı camiler arasında günümüze ulaşanların en eskisidir. Baybars Camii, aynı zamanda bânisinin pek çok hayır eseri arasında en büyük ve sanat tarihi bakımından en değerli olanlarından biridir…

Mısır'da kurulan Türk devletlerinden biri olan Memlûkler Devleti sultanlarından Baybars, on yedi yıl süren saltanatında birçok düşmanla savaşmak zorunda kalmış, düşmanlarını bertaraf ederek devletini dönemin güçlü devletlerinden biri haline getirmeyi başarmıştır.

Baybars sultanlığı boyunca Haçlılara karşı verdiği mücadeleyi kararlılıkla sürdürerek Antakya başta olmak üzere Haçlıların elinde olan birçok şehri ele geçirmiştir. Böylelikle onları bu topraklardan tamamen atamasa da güçlerini büyük oranda kırmıştır. Baybars, Suriye ve Mısır üzerinde kurulan devletini başarılı faaliyetleriyle hem siyasi hem de devlet teşkilatı açısından sağlam bir temele oturtmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

İbn Abdüzzâhir, er-Ravżü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'ẕ-Ẓâhir (nşr. Abdülazîz el-Huveytır), Riyad 1396/1976, s. 9-13, 29-39, ayrıca bk. İndeks.Ebü'l-Fidâ, el-Muḫtaṣar fî aḫbâri'l-beşer, İstanbul 1286, III, 208 vd.Makrîzî, es-Sülûk, I, 435-639.İbn Tağrîberdî, en-Nücûmü'z-zâhire, VII, 101 vd., 175-258.G. Wiet, L'Egypte Arabe, Paris 1926, s. 431 vd.a.mlf., "Baybars I", EI² (İng.), I, 1124-1126.Saîd Abdülfettâh Âşûr, eẕ-Ẓâhir Bâybârs, Kahire 1963.a.mlf., el-Ḥareketü'ṣ-ṣalîbiyye, Kahire 1986, II, 1084-1085, 1092, 1130-1131.Ramazan Şeşen, Nevâdirü'l-maḫṭûṭâti'l-ʿArabiyye fî mektebâti Türkiyâ, Beyrut 1975, I, 120.Abdul-Aziz Khowaiter, Baibars The First: His Endeavours and Achievements, London 1978.Robert Irwin, The Middle East in the Middle Ages, the Early Mamluk Sultanate 1250-1382, Kent 1986, s. 37-61.Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, III, 264-296.Kâzım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517), Mısır'da Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 1987, VI, 455-466.Abdülkādir el-Mağribî, "el-Melikü'ẕ-Ẓâhir Bâybârs", MMLADm., XII/3-4 (1946), s. 137-140; XII/5-6, s. 227-235; XII/7-8, s. 329-337.M. L. Bates, "The Coinage of the Mamluk Sultan Baybars I: Additions and corrections", American Numismatic Society Museum Notes, sy. 22 (1977), s. 161-181.M. R. Broome, "The Silver Coins of Baybars I. Without mint name", a.e., sy. 24 (1979), s. 219-223.Jonathan M. Bloom, "The Mosque of Baybars al-Bunduqdārī in Cairo", AIsl., XVIII (1982), s. 45-78.M. Fuad Köprülü, "Baybars I", İA, II, 357-363.Andre Clot, Kölelerin İmparatorluğu ve Memlûklerin Mısır'ı, Çev. Ilgaz Turhan, İstanbul 2005.Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993.Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986.Gülay Çalık, Sultan Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi, Ankara 2008.İlyas Gökhan, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş, Ankara 2011.Osman Turan, Selçuklular Zamanın da Türkiye, İstanbul 1993.Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul 1993.Oğuz Mete Öztürk, Geçmişten Günümüze Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 2007.

SULTAN 1.KILICARSLAN (R.Aleyh)
(D.M.1079.V.H. 20 Zilkade.500.M.1107.Silvan)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan *Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman Şâh*'ın oğlu, şehit ve ikinci Türkiye Selçuklu Sultan'ı. Anadolu'yu Haçlılara mezar eden,600.000 kişilik Haçlı ordusunun 500.000 kişisini Anadolu yaylalarına gömen Sultan)

I.Kılıç Arslan 1079 yılında dünyaya geldi**. Anadolu Selçuklu Devleti'nin** kurucusu olan ***Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman Şâh***'ın oğlu ve ikinci Türkiye Selçuklu Sultan'ıdır**.*(V.H. 20 Zilkade.500.M.1107)*Çocukları:** I. Mesud, Melikşah,Şehinşah**Torunu:** II. Kılıç Arslan. Eşi Sevindik Hatun ve kızı Aydın Hatun.

Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu Sultanlığının kurucularından olup; Haçlı ordularına karşı Anadolu'yu ve hatta bütün İslam âlemini müdafaa eden bir Türk hükümdarıdır. Vatan topraklarının nasıl

müdafaa edilmesi lazım geldiğini, bu uğurda yaptığı kanlı mücadelelerle bütün insanlığa ispat etmişti.

Kılıçarslan olmamış olsaydı, belki bugün Anadolu'da bir Türk hâkimiyeti yerine bir Latin devleti mevcut bulunacaktı.Anadolu kıtası; 26 Ağustos 1071 yılında Alpaslan'ın Bizanslılarla yaptığı Malazgirt Meydan Savaşı ile fethedilmişti. Bu fetih üzerine Horasan ellerinde bulunan birçok Oğuz Türkmen oymakları, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşmişlerdi.

Anadolu'nun kuzey bölgesinde Oğuzların Bozok kabileleri, güney bölgesinde de Üçok kabileleri yurt tutmuştu. Büyük kütleler ise Orta Anadolu'yu doldurmuştu. Bunların çoğu Kınık kabileleri idi. İlk etapta Anadolu'ya bir milyon Türkmen gelmişti. Bunların bir kısmı hayvan sürülerine sahip olduklarından Yörük kaldılar. Bir kısmı da toprağa yerleşerek çiftçi oldular. Ancak, Anadolu'nun Marmara kıyıları henüz Bizanslıların elinde bulunuyordu. Marmara havzasının fetihlerine Kutalmuş oğlu Süleyman ile kardeşi Mansur gönderilmişti.

Bu iki kardeş, Anadolu'nun fetih olunmamış kısımlarını Türk topraklarına
katarak Anadolu Selçuklu Sultanlığı devletini kurdular. Fakat bu iki kardeş birbiriyle uğraşmaya başladılar. Bunun üzerine büyük Selçuklu Hakanı Melikşah, Mansur'un üzerine Porsuk Bey ve kuvvetlerini gönderdi. 1077 tarihinde Mansur mağlup edilerek öldürüldü. Melik Şah, Anadolu'nun idaresini Sultan unvanıyla Kutulmuş oğlu Süleyman'a bıraktı. İşte, bu şekilde Anadolu Selçuklu Sultanlığını kuran Aslan'ın torunu Kutulmuş oğlu Süleyman oldu. Anadolu'da bu devlet 1077 yılında kuruldu. Anadolu Selçuklularından on yedi hükümdar gelmişti.

Kutalmuşoğlu, Konya şehrini merkez yaparak Bizanslılarla savaşlara girişti. İznik şehrini fethettikten sonra burayı merkez yaptı. Bir müddet sonra Antakya'yı da fethetti. O zaman Melikşah'ın kardeşi Tutuş ile harbe girişerek yenildi. Babası **Süleyman Şah**'ın 1084 yılında Antakya seferi sırasında yanında bulundu. Babası Haziran 1086 yılındaO zaman Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş ile harbe girişerek yenildi.

Tutuş ile yaptığı savaşta ölümünden sonra I. Kılıç Arslan, Vezir Hasan b. Tâhir'in koruması altında Antakya'da kaldı. Süleyman Şâh öldüğü zaman oğulları çocuk yaşta idi. Süleyman Şâh'ı çok seven 1087 ilkbaharında **Antakya**'ya gelen Büyük Türk Hâkanı **Melik Şâh,** bu çocukları yetiştirmek, tahsil ve terbiyelerine bizzat nezaret etmek üzere yanına aldı ve Büyük Türk Hâkanlığı'nın (Büyük Selçuklu) taht şehri olan **İsfahân** Sarayında daire tahsis etti. Burada **I. Kılıç Arslan tam bir Türk-İslâm terbiyesi ile yetişti.** Bu suretle Süleyman Şâh'ın ölümünden (5 Haziran 1086), Melik Şâh'ın ölümüne kadar (20 Kasım 1092), Büyük Selçuklu Devleti, 6 yıl, 5 ay, 15 gün Süleyman-Şâh'ın kardeşi Melik Dâvûd'un idaresinde kaldı. Gerçek hükümdar olan **I.Kılıç Arslan**, Anadolu'da (Türkiye'de) değil İsfahân Sarayı'nda idi.İsfahân Sarayı'nda fevkalâde itina ile yetişen Sultan Süleyman Şâh'ın büyük oğlu **Kılıç Arslan**, Melik Şâh'ın ölümü üzerine Sultan Berkyaruk'tan müsaade aldı ve kardeşi ile beraber **İznik**'e geldi.

SULTAN I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1079-1107)

11. ve 12. Yüzyıllar Büyük Selçuklu Devletinin bölünmesi, Fars ve Arap toplumlarının İç Asya'daki demografik yapıyı etkilemesi ve Anadolu'nun Türk Yurdu haline gelmesiyle bölgedeki Türk toplumları kitleler halinde Anadolu içlerine göç ediyorlardı. Kılıç Arslan, Bizans'tan boşalan Güney Marmara hattını özellikle Horasan bölgesinden göç eden kitlelere açarak ve teşvik ederek bölgenin Türkleşmesini sağlandı.

Kılıç Arslan, eskiden babası Süleyman Şah'a tâbi olan **Orta Anadolu**'dan büyükçe bir kuvvet toplayarak 1092 sonları, 1093 başlarında **İznik**'e geldi. **Kılıç Arslan Selçuklu hükümdarı olarak genç yaşta tahta çıktı.** Melik Dâvûd'un yaşının küçük olması dolayısıyla Devletin idaresi, Süleyman Şâh'ın Başkumandanı olan Ebulkasım Bey'in elindeydi. Yanındaki Türkmen ailelerini İznik' e yerleştirerek, Anadolu' da dağılmış olan birliği yeniden te'sis etti.

Kutalmuşoğlu Süleyman Şah'ın ölümü ile Anadolu'da karışıklıklar baş gösterdi. Beyler her tarafta bağımsızlıklarını ilan ettiler. Süleyman'ın oğlu Kılıç Arslan, Büyük Selçuklu İmparatoru tarafından hapse atılmıştı. Anadolu'nun karışıklığını ancak Kılıç

Arslan düzene koyabilirdi. Kılıç Arslan babası zamanından kalan büyük kumandanları başına topladı. İznik şehrini tekrar zapt ederek burayı kendisine merkez yaptı. Bundan sonra bağımsızlık hevesinde bulunan bütün beyleri ortadan kaldırdı. Bu suretle babasının elde ettiği bütün toprakları tekrar ele geçirdi. Bir donanma yaparak Çanakkale Boğazı önlerindeki adaları birer birer fethetti.

Kılıç Arslan çok yiğit, aynı zamanda pek cesur bir hükümdardı. Anadolu'nun birliğini kurmaya muvaffak oldu. Bu sebeple şöhret ve namı her tarafa yayıldı. Kılıç Arslan'ın en büyük amacı Bizanslıların elinden İstanbul'u almaktı. Bu amacına ulaşmak için Marmara kıyılarında bir tersane kurup çok sayıda harp gemileri yaptırdı. Türklerin bu hazırlığını gören Bizanslılar telaşa düştüler.O zamanlar Bizans tahtında Yedinci Mihal Dükas bulunuyordu. Türklerin kara ve deniz kuvvetleriyle başa çıkamayacağını anlayınca, Roma'da oturan Papa Yedinci Greguvar'a elçiler gönderdi. Papaya, batı devletlerinin yardımına muhtaç olduğunu bildirdi. Eğer bu yardım gelmezse, İstanbul Türklerin eline geçecek ve Doğu Roma İmparatorluğu tarihe karışacaktı. Papa, Ortodoksların Katolik kilisesine müracaatını kendi menfaatine uygun buldu. İleride bu iki kilisenin birleşeceğini düşündü. Bu sebeple Batı Avrupa devletlerinden 40,000 kişilik bir ordu toplanılarak İstanbul'a gönderilmesi için çok çalıştı. Fakat muvaffak olamadı.

Bizans'ı korku sardığı sıralarda, Kılıç Arslan durmadan donanma yaptırıyor; bir an öne İstanbul'u Türk topraklarına katmayı arzu ediyordu. O devirde Avrupa'da dinî taassup çok şiddetli idi. Papazların halk üzerinde büyük tesirleri vardı. Bütün papazlar, Hazret-i İsa'nın doğduğu mukaddes Kudüs şehrini İslamların elinden kurtarmak için halkı haçlı seferine teşvik ediyorlardı. Bilhassa Fransa'da kurulmuş olan Kloni tarikatının halk üzerinde etkisi büyüktü.1095 tarihinde Fransa'nın Klermon şehrinde Papa İkinci Urban, ruhanî bir meclis topladı. Bu meclise on dört başpiskopos, iki yüz elli piskopos, dört yüzden fazla papaz katıldı. Ayrıca birçok da şövalye bulundu. Bu ruhanî meclis, Kudüs'ün İslamlardan alınmasına karar verdi. Bu işe ön ayak olan Piyer Lermit adında bir papazdı. Buna

Yoksul Gotye adında bir şövalye de katıldı. Bunların teşvikiyle Avrupa'da büyük bir haçlı ordusu hazırlandı. Bu sel Anadolu'ya akmak üzere idi. Bu seli Kılıç Arslan nasıl durdurabilecekti?

Haçlı ordusunun sayısı altı yüz bin kişi idi. Haçlı ordusu muhtelif Hıristiyan milletlerinden kurulmuş olup, içinde ihtiyarlar, gençler ve kadınlar da bulunuyordu. Hepsi göğüslerine birer kırmızı Haç takmışlardı. Bu haçlı ordusunun önünde eski Cermen efsanelerinde mukaddes sayılan bir Keçi ile bir de Kaz bulunuyordu. Bu insan seli Batı Avrupa'dan yaya olarak Bizans'a geldi. Bizans imparatoru bu kalabalıktan ürkerek bunların hepsini Anadolu yakasına geçirtti.

ÇAKA BEY 'İN ÖLÜMÜ

Babasının ölümünün ardından kumandanları kendilerine teslim edilmiş olan şehirlerde bağımsız hareket etmeye başlamışlardı, bu yüzden devletin birliği dağılmıştı. Başlangıçtaki hâkimiyet alanı sadece İznik ve civarıyla sınırlı görünen Sultan Kılıç Arslan ilk iş olarak dağılmış bulunan devletin birliğini kurmaya çalıştı. Yıllardan beri Bizans ile savaşan **İzmir Beyi Çaka**'nın kızıyla evlenerek Bizans'a karşı Çaka Bey ile birlikte hareket etmeye başladı. Bu durumdan endişeye kapılan **İmparator Aleksios**, Sultan Kılıç Arslan'ı Çaka Bey'in aleyhine tahrik ederek ikisinin arasını bozmaya uğraştı. Esasen Sultan Kılıç Arslan da Çaka Bey'in gittikçe güçlenmesini kendi hâkimiyeti açısından tehdit edici bir gelişme olarak görmekteydi. Bu etkenler Sultan Kılıç Arslan'ın 1095 yılında Çaka Bey'i öldürtmesine sebep oldu.

HAÇLI SEFERLERİ

1071 Malazgirt seferinden 10 sene sonra Türkler, Marmara'ya eriştiler. İznik'i başkent yapan Anadolu Selçuklu (Türkiye) Devleti kuruldu. Bu Devlet, Büyük Türk Hâkanlığı'na (Büyük Selçuklu Devletine) bağlı idi. Türk zaferleri ve yengileri baş döndürücü idi. Gerçi Araplar'da yüzyıllarca evvel Boğaziçi'ne gelmişler, İstanbul'u muhasara etmişlerdi. Fakat bu teşebbüsler geçici bir akın mahiyetinden ileri gidememişti. Türkler; Anadolu da yurt kurmak azminde idiler. Yüz binlerce Oğuz doğudan devamlı dalgalar hâlinde gelip

Anadolu'ya yerleşiyor, köyler ve kasabalar kuruyor, eski şehirler ise Türk nüfusunun yerden bitercesine çoğaldığı, yerli halkı azınlıkta bıraktığı görülüyordu.

Türkiye Devletinin kuruluşu dünyanın en müteşebbis ve enerjik milletinin Anadolu'da yurt kurması; Avrupa'yı dehşet içinde bıraktı. Avrupa'nın en büyük devleti olan Bizans'ın ise Türklerin eline geçmesinin bir zaman meselesi olduğunda tereddüt kalmadı. Bizans'ın düşmesiyle Türkler Avrupa'nın hâkimi olacaklar ve hiçbir kuvvet onları durduramayacaktı. Ne pahasına olursa olsun; Türkler' in Rumeli'ne geçmelerini önlemek, mümkünse onları Anadolu, Suriye ve Filistin'den atmak, Akdeniz'den uzaklaştırmak lazımdı. Böyle bir harekete ise hiçbir Avrupa devleti tek başına girişemezdi. Bütün Avrupa birleştiği takdirde ümit vardı.

İşte Haçlı Seferlerinin en mühim sebebi bu Türk meselesidir. Türkiye'nin kuruluşunu önlemek, Türkiye'nin bir Avrupa devleti haline gelmesine mani olmak davasıdır. Şimdi bütün İslâm âleminin savunulması gibi çok ağır bir tarihî yük, Türkler' in omuzlarına yükleniyordu.

Haçlı Seferleri'nin ikinci sebebi iktisadîdir. Avrupa XI. Asırda fakir ve büyük bir yoksulluk içindeydi. Hükümdar sarayları bile çıplak taş yığınından ibaretti. Altın, değerli taşlar ve madenler tamamen Türkler'in ve başka Doğu kavimlerinin elinde birikmişti. Dünyanın bütün zenginliği Asya'da toplanmıştı. İspanya'da Murâbıtlar, Anadolu'da Türkler, Avrupa'nın iki yakasını tutmuşlardı. Dünya ticaret yolları mutlak surette Müslümanların elinde idi. Doğu Avrupa'nın Türk kavimleri, bu taraftan da geniş dış ülkelerini Avrupa'ya kapalı tutuyorlardı. Avrupa en iptidaî maddeler için bile Doğu'ya muhtaç bulunuyordu. Bu maddeleri altınla satın almaya mecburdu. Altın ise, artık Avrupa piyasasında görülmez bir metâ haline gelmişti ve tükenmek üzereydi. Üç asırdan beri Avrupa da bir tek altın sikke kesilmemişti.

Avrupa'da (milyonluk İstanbul'un dışında) nüfusu yüz bini bulan hiçbir Hıristiyan şehri yoktu. Nüfusu 20.000 i geçen şehir sayısı ise 20 den ibaretti. Doğu da ise (milyonluk birkaç şehir dışında) her

ülkeden birkaç tane yüz bin nüfuslu şehir vardı. Şehir ekonomisinin teşekkül edemediği ve burjuvanın doğamadığı Avrupa'da, orta sınıf yoktu; **esir - fakir köylü ile zadeğân** (aristokrat) diye başlıca iki iktisadî sınıf vardı. Ziraat iptidaî idi. Ziraat aletleri tahtadandı. Sulama sistemi yoktu. Fransa, Almanya, Venedik gibi büyük sayılan Avrupa devletlerinin yıllık geliri en mütevazı bir Türk beyliğinin gelirinden azdı. Avrupa'da ancak 7 Devletin nüfusu 1 milyonu geçiyordu: Almanya, Fransa, İngiltere, Macaristan, Lehistan, Sicilya ve Bizans. Bunlardan hiç birinin nüfusu 10 milyona yaklaşmıyordu. Türk İmparatorluğu'nda ise 100; Çin'de en az 60 milyon insan yaşıyordu.

HAÇLILARA KARŞI SAVAŞAN İLK HÜKÜMDAR

1095′ de Malatya üzerine sefere çıkan Kılıç Arslan kaleyi tam düşürmek üzere iken, yüzbinlerce kişilik haçlı kuvvetlerinin Türkiye topraklarına girdiğini haber aldı. Bunun üzerine, muhasarayı kaldırarak süratle memleketini müdafaaya döndü. İznik' i muhasara eden haçlılara karşı hisar önün de ordusunu savaşa soktu. Haçlı seferinin öncüsü durumunda olan **Keşiş Pierre l'Hermite**'in idaresinde Anadolu'ya gelen **ilk Haçlı ordusu** İznik üzerine yürürken Sultan Kılıç Arslan tarafından Drakon vadisinde 21 Ekim 1096'da pusuya düşürüldü ve hemen tamamı imha edildi. Şiddetli çarpışmalar sonun da iki taraf da ağır zayiat verdi. Birçok haçlı kumandanı öldürüldü. Kazandığı bu başarı Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlıları küçümsemesine yol açtı.

Papa'nın teşviki ile Kudüs'ü Müslümanlardan alıp Cennet'e kavuşmak ve zengin Doğu ülkelerini yağmalamak üzere mutaassıp ve cahil Hıristiyan kitleleri, Avrupa'da gittikçe huzursuzluğu arttırıyordu. Yalnız Pierre I'Ermite adında yoksul bir Fransız keşişi etrafına 50.000 Fransız toplanmıştı. Her türlü dünya nimetinden uzak yaşayan ve bu nimetlere erişmek için de hiçbir ümitleri olmayan bu sürü, Kudüs'e gitmek hülyasıyla Fransa'dan ayrıldı. Almanya'ya gelince kendilerine 50.000 de Alman serserisi katıldı. Macaristan'da ve Balkanlar'da daha da büyüyen sefiller ordusu karşısında irkilen zengin Bizans, bunları acele Yalova'da Anadolu toprağına çıkardı yani Türkiye'ye soktu. Bu sürü yollarda, Müslüman ve Hıristiyan farkı gözetmeksizin önlerine

çıkanı boğazlayıp soyuyordu. Büyük fakat hiçbir disiplin ve kumanda altında bulunmayan kafile, Anadolu Selçuklu Devleti, Türkiye'nin başkenti **İznik**'i almak sevdasıyla bu şehre yaklaştı fakat şehir yakınlarında **1096** Eylülünde **Sultan Kılıç Arslan** tarafından yolları kesildi. Türkler tarafından tamamen kılıçtan geçirilen bu zavallılar sürüsünün ancak işe yarayanları esir edildi.

BİTHYNİA BÖLGESİNE AKINLAR

Sultan Kılıç Arslan, imparatorun Balkanlarda **Kumanlar** ile yaptığı savaşlardan yararlanarak **Bithynia bölgesi**nde İzmit ve çevresine akınlar düzenlemeye başladı. İmparator da Kumanlar ile savaşı bitirdikten sonra Türk akınlarına karşı Sapanca gölünün güneyinden İzmit körfezine uzanan bir kanal kazdırıp içini su ile doldurarak Türkler' in İzmit çevresine girmesini engellemek istedi.

I. HAÇLI SEFERİ

Fakat bu sürünün arkasından Avrupa'nın bütün eli silâh tutanlarından, şövalyelerden, kontlardan ve dukalardan oluşan gerçek bir ordu geliyordu. Bu ordunun başında Godefroy de Bouillon vardı. Ordu Bizans'a yaklaştığı zaman **600.000 kişiyi** bulmuştu. Tabiî bu kitlenin içinde meslekten asker olanlar dışında yolda katılan sürüyle çapulcu da vardı. Güya Bizans'ı kurtarmak üzere gelen bu sürü, imparator Alexius Komnenos'u gerçekten ürküttü. Genç ve muktedir İmparator bu Avrupalılar'ı başından defetmek için aralarında aynı topraklarda yan yana yaşamaktan doğan bir yakınlaşma olan Türklerle anlaşmaya taraftardı. Balkanlar'da ve Güney İtalya'da Bizans hâkimiyetini tekrar kurarak Anadolu'nun kaybını bir dereceye kadar telâfiye çalışan İmparator, Haçlı kumandanları ile acele bir anlaşma yapıp onları Anadolu'ya yani Türkiye Selçuklu devletine geçirdi. Yapılan anlaşmaya göre Haçlılar, Anadolu'da Türkler 'den koparabildikleri ülkeleri Bizans'a verecekler ancak Anadolu dışında fetihler yaparlarsa, kendileri için alıkoyacaklardı.

Sultan I. Kılıç Arslan Yarım Milyon Haçlı'yı Anadolu Yaylalarına Gömdü

Bu sırada askerî gücü çok yüksek büyük Haçlı ordularının **İstanbul'dan Anadolu'ya** geçerek **Pelekanon**'da toplandıkları ve

hedeflerinin **İznik'i zapt etmek** olduğu haberini aldı. 1097 Mayıs'ında Haçlılar, Anadolu Selçuklu Devleti Türkiye'nin Başkenti İznik'i muhasara altına aldılar. 600.000 kişilik sürüye karşı koyamayacaklarını anlayan ve Haçlıların vahşetini bilen Türkler, İznik'i medenî saydıkları Bizans'a teslim etmek üzere Bizanslılar 'la müzakereye giriştiler. Fakat tam bu sırada Sultan Kılıç Arslan'ın İznik'e yaklaştığını duyurdu. Bundan cesaret alan İznik'teki Türk garnizonu, kaleyi Bizans'a teslimden vazgeçti. Sultan Kılıç Arslan ile Haçlılar arasında geçen ve 10 a 1 nispetinde kuvvetler arasında cereyan eden meydan muhaberesinde her iki taraf da ağır zayiat verdi. Düşmanın kahredici sayı üstünlüğü karşısında meydan muhaberesi vererek kesin zafer kazanmanın imkânsızlığını anlayan Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan Türkiye Hükümdarı gerilla harbine karar verdi ve geri çekildi.

Sultan Kılıç Arslan, şehre girişi sağlayabilmek için güney surları karşısında yerleşmiş olan **Kont Raymond de Saint-Gilles**'in ordusuna hücum etti. Savaş bütün gün sürdü. Türk ordusu **Haçlıları**n sayıca üstünlüğü yüzünden kuşatmayı yaramadı. Gece olunca Sultan ordusunu daha fazla yıpratmadan geri çekmeye karar verdi. 19 Haziran 1097'de Haçlıların genel hücuma hazırlandığı belli olunca Türkler bir gece önce şehri **Bizans** kuvvetleri kumandanı **Butumites**'e teslim ettiler. Sultan Kılıç Arslan'ın hanımı ve çocukları İstanbul'a götürüldü.

Ordusuyla **İznik** önünden çekildikten sonra Haçlıların yolunu kesmek amacıyla yeni bir savaşa hazırlanan Sultan Kılıç Arslan, Haçlıların **Eskişehir**'e doğru ilerlediğini haber alınca bölgeye gidip ordusunu **Sarısu** ovasının yamaçlarına yerleştirdi. Türkler 30 Haziran 1097'de hücuma geçip **Haçlı karargâhı**nı kuşattılar. Bu sırada arkadan gelen **II. Haçlı ordusu** karşısında şaşıran Türkler iki ordunun birleşmesini önleyemediler. Haçlılar saldırıya geçince Sultan Kılıç Arslan bir gün sonra fazla kayıp vermemek için ordusunu hızla geri çekti.

Bu olayın ardından Sultan **Kılıç Arslan**, kendilerinden çok fazla olan Haçlı ordularına karşı doğrudan savaşa tutuşmak yerine engelleme taktiği uygulamanın daha yararlı olacağına karar verdi.

Anadolu'da yürüyüşlerini zorlaştırmak için geçecekleri yol üzerindeki bütün su kaynakları kullanılmaz hale getirildiği gibi her türlü yiyecek maddesi de yok edildi. **Haçlılar**, iki gün sonra **Eskişehir**'den hareket ederek **Akşehir** üzerinden **Konya**'ya yürüdüler. Türkler, bütün yol boyunca uzanan bölgedeki yerleşim mahalleri gibi Konya'yı da boşaltmışlardı. Haçlılar, tahrip edilmeden kalan **Meram**'da birkaç gün dinlendikten sonra **Ereğli**'ye doğru yola devam ettiler. Sultan Kılıç Arslan, Dânişmentli Beyi **Gümüştegin Gazi** ve Kayseri Beyi **Hasan** ile birlikte Ereğli yakınında Haçlıların önünü kesmeye çalıştıysa da sonuç alamadı.

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NE BÜYÜK DARBE VURDU

I.Haçlı Seferi orduları, Sultan Kılıç Arslan'ın dört yıldan beri yeniden kurup genişletmeye çalıştığı **Anadolu Selçuklu Devleti**'nin gelişmesine **büyük darbe vurdu**; sadece başşehir İznik değil Ege ve Marmara kıyılarına kadar ulaşan topraklar da kaybedildi. Türkler, Menderes vadisinden Bolvadin ve Akşehir'e kadar doğuya çekildiler. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin batı sınırı **Eskişehir-Antalya hattı**na kadar geriledi. **Çukurova'nın kaybı** Toros dağlarında oturan **Ermeniler**in bölgeye yerleşmesine imkân verdi. Ayrıca Haçlı seferi sonunda 1098 yılında Urfa'da ve Antakya'da birer **Haçlı devleti** kuruldu.

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ NASIL TOPARLANMIŞTIR?

Sultan Kılıç Arslan, bir taraftan Haçlıların ülkesine verdikleri zararları gidermeye çalışırken bir taraftan da Bizans kuvvetlerine karşı batı sınırlarını savunmak ve Avrupa'dan akıp gelen küçüklü büyüklü Haçlı gruplarına karşı mücadele etmek zorunda kaldı. Bu durum, Selçukluların **Orta Anadolu**'da bütünleşerek daha kısa bir sürede kendilerini toparlayıp güçlenmeleri sonucunu doğurdu.

KONYA NE ZAMAN BAŞKENT OLMUŞTUR?

İznik yerine **Konya** başkent yapıldı ve Anadolu'nun ortasında köklü bir yerleşme ve gelişme süreci başladı.**Dânişmentli Gümüştegin,** Malatya üzerine yürüyünce şehrin hâkimi Ermeni

Gabriel, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'u yardımına çağırdı. Malatya'ya gelen Bohemund, Gümüştegin tarafından esir alınıp Ağustos 1100 yılında Niksar'da hapse atıldı.

ANADOLU'DA HAÇLILARLA MÜCADELE ETMİŞ OLAN DEVLETLER

Sultan Kılıç Arslan'ın böyle bir orduya karşı sadece kendi kuvvetleriyle savaşması mümkün değildi. **Danişmetli Beyi Gümüştegin**'i durumdan haberdar ederek yeni **Haçlı tehlikesi**ne karşı uyardı. Gümüştegin de Selçuklu ordusuyla birleşti. **Harran Beyi Karaca**, **Artuklu Belek b. Behrâm** ve **Halep Selçuklu Meliki Rıdvan**'da yardıma geldi. Bütün Türk kuvvetleri Çankırı'da toplandı. Sultan Kılıç Arslan, Ankara'yı boşaltarak ve bölgeyi tahrip ederek Haçlıların önü sıra geri çekilip **Çankırı**'ya ulaştı.

SULTAN KILIÇ ARSLAN'IN TAKTİĞİ

Kılıç Arslan, Anadolu'ya çıkan bu korkunç afet karşısında soğukkanlılığını muhafaza etti. Neye mal olursa olsun, bu müstevli kuvvetlere karşı Türkün öz yurdu olan Anadolu'yu müdafaa etmeğe ant içti. Kılıç Arslan, bu büyük kuvvetlere karşı bir gerilla harbi yapmaya karar verdi. Türk kuvvetlerini muhtelif çetelere ayırdı. Şehirlerde bulunan halkı dağlara ve yaylalara çıkarttı. Ambarlarda ne kadar zahire varsa yaktı ve suları da zehirletti. Selçuk askerleri baskın halinde grup grup haçlıların üzerine atılarak ilk çıkan kafileyi bir anda imha etti. Fakat arkadan daha büyük kuvvetler Anadolu'ya çıktılar. Kılıç Arslan o büyük kuvvetleri de Eskişehir ovasında yıprattı. Bundan sonra kuvvetleriyle Çorum'a çekildi. Bu durum karşısında bütün Anadolu Türkleri top yekûn silaha sarıldı. Saadetini yıkanlarla kanlı mücadelelere girişti. Bu tarihte eşine az rastlanır bir vatan müdafaası idi. Askerî kıtalar her tarafta bir şimşek gibi çakıyorlar; düşmanın yurt tutmasına imkân bırakmıyorlardı. Anadolu şehir ve kasabalarında büyük bir yangın vardı.

Kılıç Arslan bir taraftan Haçlıların, topraklarına verdiği zararları gidermeye çalışırken, bir taraftan da **Bizans kuvvetlerine** karşı da mücadele verdi. Ayrıca, I. Haçlı Seferi arkasından durmadan

Avrupa'dan gelen küçüklü büyüklü Haçlı gruplarına da karşı mücadele etmek zorunda kaldı.

1101 yılında Suriye üzerinden geçip **Filistin ve Kudüs'te** yerleşen Frank Haçlılarına destek sağlamak için 1101'de Avrupa'dan ek Haçlı seferi yapıldı. Bu ek Haçlı seferi İstanbul'dan birbiri arkasından yürüyüşe geçen üç değişik sefer ordusu halindeydi. Birincisi Mayıs 1001'de **İtalya'dan Lombardlardan** oluşan 20.000 kişilik bir Haçlı ordusu Ankara üzerinden **Niksar ve Merzifon'a** yürüdü. İkinci ek Haçlı ordusu Haziran sonunda **Nevers Kontu Giyom'un komutasında Fransızlardan** oluşmaktaydı ve Ankara, Konya üzerinden **Ereğli'ye** ilerledi. Üçüncü ek Haçlı ordusu **Akitanya'lı Giyom idaresinde Fransızlar ve Baverya Dükü Wolf komutasında Almanlardan** oluşmakta idi ve ikinci orduyu bir hafta arayla takip edip Ankara, Konya üzerinden **Ereğli'ye** ilerledi.

Haçlılar, Ankara'yı Bizans imparatorunun adamına teslim ettikten sonra 2 Temmuz'da Çankırı önüne geldiler. Türk kuvvetlerinin Çankırı'da toplandığını görünce savaşa girişmeden kuzeye yönelip Bizans'a ait topraklardan Amasya bölgesine ilerlemek istediler. Sultan **Kılıç Arslan'ın taktiği**, Haçlıları yol boyunca âni baskınlarla yıpratıp kendi bölgelerine çektikten sonra savaşa girişmekti. Bunda da başarılı oldu ve Haçlıları ağustos ayı başlarında **Merzifon** yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrattı. **Kont II. Guillaume**de Nevers idaresindeki **II. Haçlı ordusu**nu da ağustos ayı ortalarında Konya yakınında imha etti. Sultan Kılıç Arslan Nevers ordusuyla uğraştığı sırada **Akitanya Kontu Guillaume** ve **Bavyera Dükü IV. Welf**'in idaresindeki **III. Haçlı ordusu** da İznik-Akşehir üzerinden ilerleyerek Selçuklu topraklarına girmişti. Sultan Kılıç Arslan, Gümüştekin ve diğer Türk beyleriyle birlikte bu orduyu da Ereğli suyu kıyısında yok etti. 1101 yılında üç ayrı Haçlı ordusuna karşı kazanılan bu başarılar Türkleri Anadolu'dan söküp atmayı hedefleyen **Haçlı hareketi**ni durdurdu. İstanbul'dan Suriye'ye giden yol hem Bizans hem de Batı dünyasının Haçlı ordularına kapanmış oldu.

Bu kıyametin içine girenler de şaşırıp kaldılar. Bunlar nasıl bir millet! Vatanlarını canla başla ne şekilde müdafaa ettiklerini görüp öğrendiler. Nihayet haçlılar kırıla kırıla bir geçit bularak Kudüs'e gidip bir Latin Krallığı kurdular. Fakat güzel Anadolu'da yerleşemediler. Çünkü buranın bekçileri yüksek vatansever ve kahraman Türklerdi. Kumandanları da Kılıç Arslan gibi cesur bir yiğitti.

Türkler bu şekilde Anadolu için kan döktüler. Bu sebeple Anadolu toprakları Türkün kanıyla yoğrulmuş bir ana vatandır. Kılıç Arslan'ın haçlılara karşı kazandığı zaferler onun adını Türk tarihinde ebediyen yaşatmaya kâfi gelmiştir. Onun hayatı büyük destandır. Tarih onun (Ebulgazi) unvanını vermişti. Sekiz buçuk ay süren bu kanlı mücadeleden sonra Birinci Kılıç Arslan Konya Sarayına yerleşti. Bir sabah sarayından çıkıp bir meydanda toplanmış binlerce esirin arasından geçerken bir ses yükseldi.

-Bizler ne olacağız?

Kılıç Arslan sesin geldiği tarafa baktı. Bu sözü söyleyen genç ve güzel bir esir kızdı. Ona:-Kimsin, ne istiyorsun? Diye sordu. Esir kız: Savaşta esir düşen Efon Ejyid'in kız kardeşi İzabella'yım. Bir an önce vatanıma dönmek istiyorum! Dedi. Kılıç Arslan şöyle mukabele etti:-Biz Türkler, yurdumuzda oturanlara çıkıp gidin! Demeyiz ve yurdumda din ve âdetiniz üzere hür yaşayabilirsiniz. Fakat arzu ettiğiniz gün de yurdunuza dönebilirsiniz. Ben vatan hasretini takdir edenlerdenim…

Hiç beklemediği şekilde bir cevapla karşılaşan dilber Fransız kız, hem hayrette kaldı, hem de çok sevindi. Kılıç Arslan, yiğit olduğu kadar da yakışıklı bir Türk delikanlısı idi: bu esire Kılıç Arslan'ın yüzüne dikkatli bakarak:-Sizi nerede ziyaret edip minnet ve şükranlarımı bildirebilirim? Diye sordu.

-Her saat, nerede bulunursam!

Meydana toplanmış olan bütün esirler Türk Hakanının bu yüksek kalpliliğine hayran kaldılar. Teşekkür makamında hepsi birden boyun kestiler. Kılıç Arslan bütün esirlere harçlık verilmesini emretti. Eğlence yerlerine gitmelerine de izin verdi. Bir müddet sonra da bu haçlı ordusunun esirleri grup grup memleketlerine iade edildiler

Bu sıralarda Türkler bir yandan da Bizans ordusu ile vuruşuyorlardı. Anadolu'daki Türk ordusunun 150.000 kişiden ibaret olduğu hatırlanırsa tekmil Türkiye'yi bu kadar kuvvetle bütün birleşmiş Avrupa'ya karşı tutmanın ne derecelerde zor olduğu anlaşılır. Gerçekten İmparator Alexius fırsattan faydalanarak Türk askerinden boşalan Batı Anadolu'yu ve bu arada İzmir'i Türklerden geri almıştı. Türkler Anadolu'nun merkez yaylasına sıkışıp en güç şartlar altında vatan müdafaasına koyuldular. Bu sıralarda Toroslardaki Ermeni beyleri de vakti fırsat bilip Kilikya'da bir Ermeni Devleti kurdular.

Antakya'yı kuşatmak üzere Anadolu topraklarını terk eden Haçlı kuvvetleri artık 100.000 kişiye inmiş bulunuyordu. Sultan Kılıç Arslan; Anadolu yollarında gerilla harbiyle yarım milyon Haçlı'yı yok etmişti.

Haçlılar Antakya'da (21 Ekim 1097)

Yarım milyon Haçlı askeri kayıp pahasına Türkiye'yi baştanbaşa çiğneyip geçen Haçlılar 100.000 kişiye yaklaşan sürüsü ile çok önemli olan Antakya kalesini muhasaraya başladılar. Bu sıralarda Antakya; Türkiye'ye dâhil değildi. Kutalmışoğlu Süleyman Şâh'ın ölümünden sonra doğrudan doğruya Büyük Türk Hâkanlığı'na (Büyük Selçuklu Devleti) bağlanmıştı. Kalenin kumandanı Yağıbasan Bey, Sultan Melik Şâh devrinden beri bu vazifede idi.

21 Ekim 1097 de Haçlılar Antakya'yı muhasaraya aldılar ve bu 7 aydan fazla sürdü. Yine de Haçlılar, şehri alamayacaklardı. Fakat kaledeki bir Hıristiyan, Türklere ihanet etti ve Haçlılara yol gösterdi. 2 Haziran 1098 de şehir Haçlıların eline düştü. Bu çok önemli kaleyi kurtarmak üzere Büyük Türk Hâkanı, Musul umumî Valisi Kerboğa Bey'i düşmanın üzerine yolladı. Kerboğa, Haçlıları Antakya kalesi içinde kuşattı. Kale Türkler'in eline geçmek üzere iken güya şehirde Hazret-i İsa'nın böğrüne saplanan mızrak bulundu. Bu sahte mucize Hıristiyanlar'a adeta yeniden can verdi. 28 Haziran'da kaleden beklenmeyen bir huruç (yararak dışarı çıkma) yapan Haçlılar, Türk ordusunu dağıttılar.

Antakya'da, Urfa'dakinden sonra ikinci Haçlı devleti kuruldu.

KUDÜS HAÇLI KRALLIĞININ KURULUŞU

Anadolu'da bu olaylar cereyan ederken **Antakya**'yı ele geçiren I. Haçlı Seferi orduları, **Suriye** üzerinden güneye inerek **Kudüs**'ü zapt edip 15 Temmuz 1099'da burada **Kudüs Haçlı Krallığı**'nı kurmuşlardı. Bu başarının Avrupa'da yarattığı heyecanla**. Haçlı Seferi**'nden sayıca daha büyük yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. **Lombardlar, Fransızlar** ve **Almanlar**dan oluşan bu Haçlı ordusunun sayısı yüzbinlerle ifade edilmektedir.1101 ilkbaharında İstanbul'a gelen bu ordu, **İmparator Aleksios** tarafından Anadolu yakasına geçirilerek İzmit yöresindeki karargâhlara yerleştirildi. Lombardlar, hem kendi reisleri kabul ettikleri Bohemund'u esaretten kurtarmak hem de **Anadol**u'nun bu bölgelerini zapt etmek amacıyla harekete geçtiler.

Haçlılar Kudüs'te

Haçlılar yola çıktıktan 3 yıl sonra hedefleri olan Kudüs'e eriştiler. Kudüs önlerine geldikleri zaman yola çıktıklarında 600.000 kişi olan Haçlı sürüsü, 40.000 e düşmüştü. Kudüs bu sıralarda Büyük Türk Hâkanlığı'nın (Büyük Selçuklu Devleti) elinden çıkmış tekrar Fâtımîler'e geçmişti yani Kahire'den idare ediliyordu. Zayıf Şiî Arap savunmasından sonra şehir düştü. Daha Ren kıyılarında 10.000 Yahudi'yi kılıçtan geçirmek suretiyle sefere başlamış olan Haçlılar, Kudüs'te tam 70.000 Müslüman ve Yahudi'yi boğazladılar. Camilere sığınan kadınlar ve çocuklar bile görülmemiş bir vahşetle kılıçtan geçirildi. Şehrin sokaklarından, dereler gibi kan aktı cesetlerden yollar yer yer tıkandı. Haçlılar ve atları baştanbaşa kana batıp kıpkızıl kesildiler.

Bu suretle 467 yıllık Müslüman şehri Kudüs, Katolik bir Latin Krallığın merkezi oldu. Bu Krallık bütün Haçlı devletçiklerinin metbû (kendisine tabi olan) sayıldı. Mekke ve Medîne den sonra Müslümanların 3. mukaddes şehri bu suretle Avrupalıların eline geçti. Haçlılar her şeye rağmen hedeflerine vasıl oldular. Hristiyanların Doğu Akdeniz kıyılarında yerleşmeleri Türkler tarafından asla müsamaha ile karşılanacak bir şey değildi. Türkler iki asır, Avrupalıları bu sahillerden tamamen çıkarmaya ve bütün Anadolu'yu

Türk idaresinde birleştirmeye çalışacaklardı. Bu suretle Haçlı seferleri tarihin akışını durdurmuş oluyordu. **İstanbul'un Fethi, 3,5 asır ileriye atılmıştı.**

DANİŞMENTLİLER İLE NEDEN KARŞI KARŞIYA GELİNMİŞTİR?

Dânişmentli Gümüştekin'in 18 Eylül 1102'de Malatya'yı zapt etmesi Sultan Kılıç Arslan'ı endişelendirdi. Ancak Dânişmentliler ile mücadeleye girmeden önce **Bohemund**'un Niksar'da hapiste bulunmasından yararlanarak Antakya üzerine yürümeye karar verdi. Halep Meliki Rıdvân ile anlaşıp 1103yılı yaz aylarında harekete geçen Sultan Kılıç Arslan, **Maraş** yakınlarına geldiği sırada Gümüştekin'in para karşılığında Bohemund'u serbest bıraktığını öğrenince seferi yarıda kesip Gümüştekin'in üzerine yürüdü ve Dânişmentli ordusunu yenilgiye uğrattı. Bohemund'un serbest bırakılması, hem Antakya seferinin sonuçsuz kalmasına hem de **iki Türk hükümdarı**nın arasının bozulmasına sebep oldu. Ayrıca Bohemund'un Antakya'ya dönüşüyle cesaret bulan Haçlılar yeniden **Halep bölgesi**ne şiddetli saldırılar düzenlemeye başladılar.

ANADOLU TÜRK BİRLİĞİ NASIL SAĞLANMIŞTIR?

Gümüştekin'in ölümünden sonra Sultan Kılıç Arslan iki ayı aşkın bir kuşatmanın ardından 2 Eylül 1106 yılında Malatya'yı ele geçirdi. Bu başarı ona hem rakibi **Dânişmentlilerin nüfuzu**nu kırma, hem de sınırlarını Güneydoğu Anadolu'ya doğru genişletme imkânını verdi. **Bizanslılar**, bu sıralarda **Balkanla**rda yeniden Normanlar'la savaşa tutuştuğu için batı sınırı da güvenlikteydi. Bu durumu değerlendirip doğuya yönelen Sultan Kılıç Arslan'ı bölgeye hâkim olan ve hepsi de Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bulunan **Türk beyleri** memnuniyetle karşıladı. Sultan Kılıç Arslan önce **Silva**n'a gitti ve burada hüküm süren **Ziyaeddi**n'e Elbistan'ı iktâ olarak verip onu kendisine vezir yaptı. Bundan sonra **Saltuklular** ve **Ahlat Şahlar** dışında bölgedeki bütün beyler Sultan Kılıç Arslan'a itaatlerini arz ettiler ve kendisiyle birlikte Haçlılara karşı mücadele edeceklerini bildirdiler.

SULTAN KILIÇ ARSLAN'IN ASIL AMACI

Sultan Kılıç Arslan, 1106 yılında **Urfa Haçlı Kontluğu** üzerine yürüyüp Urfa'yı kuşattı. Ancak şehrin sağlam surlarını aşmak mümkün olmadı. Bu sırada Musul Valisi Çökürmüş'ün Harran'daki adamları şehirlerini teslim etmek üzere kendisini çağırdılar. Kuşatmayı kaldıran Sultan Kılıç Arslan Harran'a gidip şehri teslim aldı. Burada iken hastalanarak bir süre için **Malaty**a'ya döndü. Bu arada Büyük Selçuklu Sultanı **Muhammed Tapar**, Sultan Kılıç Arslan'ın Güneydoğu Anadolu'daki ilerlemesinin sadece Haçlılara karşı olmadığını, onun dedesi Kutalmış'tan beri süregelen Büyük Selçuklu tahtını ele geçirme çabası içinde bulunduğunu anlamıştı. **Musul Valisi Çökürmüş**'ün de Sultan Kılıç Arslan'la gizli bir anlaşma içinde olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple 1106'da Diyarbekir, el-Cezîre ve Musul'un idaresini **Çavlı** 'ya vererek **Çökürmüş** 'ten kurtulmak istedi. Çavlı yapılan savaşta Çökürmüş'ü yendi, fakat Musul halkı şehri Çavlı'ya teslim etmedi.

Sultan Kılıç Arslan'a haber gönderip **Musu**l'a gelmesini ve idareyi eline almasını istedi. Sultan Kılıç Arslan da hemen Malatya'dan Musul'a doğru yola çıktı. Bu arada Musul ileri gelenleri **Nusaybi**n'de kendisine bağlılıklarını bildirdiler. Heyetle birlikte Musul'a giden Sultan Kılıç Arslan 22 Mart 1107 Cuma günü halkın sevgi gösterileri arasında şehre girdi ve ilk iş olarak Sultan Muhammed Tapar adına okunan **hutb**eyi kendi adına okutmaya başladı. Böylece **Büyük Selçuklu Sultanlığına aday**lığını açıkça ilân etmiş oluyordu.

SULTAN KILIÇ ARSLAN'A KARŞI YAPILAN İTTİFAK

Sultan Kılıç Arslan'ın el-Cezîre ve Suriye'nin Kuzeyi'nde hâkimiyet kurmasından rahatsızlık duyan **Mardin Artuklu Beyi Necmeddin İlgazi** ile **Halep Meliki Rıdvân** ona karşı **Çavlı** ile birleşerek Sultan Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini kabul etmiş olan Rahbe'yi 19 Mayıs 1107'de ele geçirdiler. Bunu haber alan Sultan Kılıç Arslan, Çavlı üzerine yürümeye karar verdi. Oğlu **Melikşah**'ı melik ilân edip Musul'da kendisine vekâlet etmekle görevlendirdi; **Emir Bozmış**'ı da ona atabek tayin etti. Hanımı **Ayşe Hatun** ve en

küçük oğlu **Tuğrul Arslan** Musul'da kaldı. Çavlı'ya karşı savaşa karar vermesine rağmen bütün ordusu yanında değildi. Balkanlarda Bohemund ile savaşan İmparator Aleksios Komnenos'a yardım için gönderdiği birlikler henüz geri dönmemişti. Yine de Anadolu'dan kendisine takviye birlikleri yollanmasını istedi. Ancak bu birliklerin gelmesini beklemeden **Habur suyu** kenarında savaşa karar verdi.

Sultan Kılıç Arslan Devrinde Türkiye

En kötü şartlar içinde vatan müdafaası yapan Sultan I.Kılıç Arslan 600.000 kişilik Haçlı sürüsünün yarım milyonunu imha ederek Türkiye'den attıktan sonra büyük bir faaliyetle devleti kalkındırma işine girişti. Orta Asya'da çok meşgul olan Büyük Türk Hâkanlığı'ndan gittikçe daha az yardım geliyor bazı yıllar Türkiye, kendi yağıyla kavrulmak mecburiyetinde kalıyordu. Gerçi **Sultan 1. Kılıç Arslan'ın azmi Türkiye Devletini kurtarmış, Oğuz Türklüğü'nün kırılamaz enerjisi, Anadolu topraklarından sökülememişti.** Fakat Süleyman Şâhın birçok fetihleri elden çıkarıldığı gibi, devletin bünyesi de Birinci Haçlı Seferinin ve Bizans'ın darbeleri altında zayıflamış hatta gerçek bir krize girmişti. Haçlılar karşısında verilen zayiat; Türkistan'dan gelen yüzbinlerce yeni göçmenle kapatılmaya çalışılıyordu. Batı Anadolu ve Marmara havzası tamamen Bizans'ın eline geçmiş Türkiye sınırlarında büyük bir daralma olmuştu. Bizans, Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde de birçok yeri Türkler'den almıştı. Türkler'i denizden uzaklaştırmaya yani hayat yollarını kesmeye çalışıyordu.

Diğer taraftan Anadolu'daki feodal beylerden üçü, Dânişmendoğulları, Mengücoğulları ve Saltıkoğulları kuvvetlenmişler, birer krallık haline gelmişler ve Sultan Kılıç Arslan'ı sadece ismen metbû tanımak derecesinde istiklâl kazanmışlardı. **Anadolu Selçuklu Devletinin (Türkiye'nin) ikinci taht şehri Konya olmuştu.** Konya bu Türk Devletlerinin başkentleri olan Sivas'a, Erzincan'a, Erzurum'a söz geçirmekte güçlüklere yakalanmış oluyordu. Bunların en kuvvetlileri Dânişmendoğulları idi. Devletin kurucusu Ahmed Dânişmend Gazi, Anadolu fethinde kız kardeşinin oğlu olan Süleyman Şâh'ın yanında önemli rol oynamıştı. Haçlılar'a karşı bu beylikler,

Sultan Kılıç Arslan'ın etrafında, sıkı bir şekilde toplanmakla beraber, Haçlı sürülerinin def'inden sonra tavır değiştirmişlerdi. Kılıç Arslan Dânişmendlilere taarruz etti. 1106'da Malatya'yı Dânişmendlilerden geri aldı. Dönüşünde Urfa Haçlı Kontluğu üzerine yürüyerek Urfa'yı kuşattı. Harran'ı teslim aldı. Sultan Kılıç Arslan, Mart 1107'de Musul fethetmek üzere yola çıktı.

I.Kılıç Arslan'ın Şahsiyeti

Kılıç Arslan; Haçlı muharriri Guillaume de Tyr'in dediği gibi: "çok cesur, bilge, devlet işlerinde mahir ve tecrübeli, büyük bir hükümdar" idi. Meziyetlerini düşmanlarına da kabûl ettirmişti. Onun karşılaştığı buhranla tarihte pek az hükümdar ve lider karşı karşıya gelmiştir. Türk ordusunun beş-on mislini bulan Haçlı sürüleri karşısında bir an için bile ümit ve azmi kırılmamış en kritik anlarda vaziyeti kurtarmanın yolunu bulmuştur. Bu arada Bizans gibi büyük bir askeri devletle de savaş edilmekte olunduğu düşünülürse; Sultan Kılıç Arslan'ın tekabül ettiği yükün ağırlığı anlaşılır. Türkiye için bir ölüm ve kalım meselesi bahis mevzuu olmuş ve yaşanmıştır. Anadolu, çeyrek asır öncesi gibi bir Bizans eyaleti olabilir, Türkiye Devleti yıkılabilir, Türkler, Fırat'ın ve Toroslar'ın ötesine atılabilirdi. Daha Anadolu'nun birçok bölgesinde Türkler, azınlık hâlinde idiler.

İnsan gücünün üzerinde çalışan genç Türk hükümdarı Kılıç Arslan en zor şartlar içinde bile şaşalamamıştır. Eskişehir'de yarım milyon Haçlı'yı bir arada görünce dehşet içinde kalan kumandanlarına şöyle demişti: ***"Gördüğünüz gibi göz alabildiğine dağlar, tepeler ovalar, vadiler, düşman sürüleriyle dolmuş. Fakat ordumuzu bu sürünün elinden kurtaracağız. Sözlerimi iyi dinler ve bana inanırsanız, yurdumuzu da kurtarırız"*** Bu sözler müthiş bir irade kuvvetinin ifadesidir. **Yalnız Amasya civarında Sultan Kılıç Arslan'ın 300.000 Haçlı'yı tamamen imha etmesi Türk tarihinin en büyük zaferlerden birini teşkil etmektedir.**

Bu merhametsiz savaş boyunca Anadolu Selçuklu Devleti Türkiye Hükümdarı Kılıç Arslan, Anadolu'daki Hıristiyan tabaasından şefkatini esirgememiştir. Onlara eskisinden farklı hiçbir muamelede bulunmamışır. Nitekim Hristiyan tabaa da Haçlılar geçerken

Hükümdarlarına karşı ayaklanmayı akıllarından geçirmemiştir ki, Türk idaresinden ne derecede memnun olduklarını gösterir. Kılıç Arslan'ı çağdaşı Urfalı meşhur tarihçi Matthieus şöyle yazmaktadır: "Yüksek ruhlu ve hayırsever hükümdarımızın mevcudiyeti, biz bütün Hıristiyanlar için en büyük teminattır. Haçlı savaşlarına bizzat katılan bir Latin tarihçi, karşı karşıya savaştığı Türkler hakkında şu satırları yazmaktan kendini alamamıştır: "Türkler'in fetanet (üstün zekâ gücüne sahip olma), kahramanlık ve muharebe kabiliyetlerini kim tasvir edebilir? Eğer Türkler Hıristiyan olsa idi kudret ve cesarette, harp sanatında kimsenin onların kabına varamayacağı şüphesizdi"

SULTAN KILIÇ ARSLANIN VEFATI

1.Kılıç Arslan Nehirde Boğularak Öldü (Temmuz 1107)

Sultan Kılıç Arslan ömrünü Haçlı seferlerini püskürtmeye adadı. 1107 Mart ayında Musul'u fethetti ve 11 yaşındaki oğlu Melik Şâh'ı **"Şehenşah"ı** oraya **"melik"** yaptıktan sonra kuzeybatıya doğru yol aldı. 1107 Temmuz ayında; Diyarbakır, El-Cezire ve Musul hâkimi Emir Çavlı ile Habur Irmağında karşılaşır. Büyük bir meydan muharebesi başlar. Kılıç Arslan burada kahramanca savaşır.

Sultan Kılıç Arslan'ın yanındaki beyler Çavlı'nın askerlerinin çokluğunu fark edince savaşı göze alamayıp çekildiler. Sultan Kılıç Arslan'ın kuvvetinin iyice azalmasından yararlanan Çavlı 13 Temmuz 1107'de hemen saldırıyı başlattı. Sultan Kılıç Arslan, sayılarının azlığından dolayı daha savaşın başında moralleri bozulan askerlerinin savaş alanından kaçmaya başlamaları üzerine artık başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını anladı. **Esir düşmemek için** karşı kıyıya geçmek amacıyla atını **Habur suyu**na sürdü. Habur ırmağını geçerken atı ve kendisi, zırhlı olduğu için atıyla birlikte boğuldu. Türk tarihinin en büyük kahramanlarından ve sultanlarından biri olan Kutalmışoğlu Süleyman Şâh oğlu **Kılıç Arslan**'ın hazin bir şehadeti oldu. Cesedi birkaç gün sonra Habur'un **Şemsâniye köyü** yakınlarında bulundu. Buradan Meyyâfârikîn'e götürüldü. Atabeki **Humartaş** burada onun için **"Kubbetü's-sultan"** adıyla meşhur olan bir türbe yaptırdı. Oğlu Sultan I. Mesut 1143-44 yılında babasının mezarını Konya'ya nakletmek istemişse de bu gerçekleşmemiştir. 14. yüzyıl tarihçileri

Sultan Kılıç Arslan'nın Meyyâfârikîn'deki türbede yattığını yazmışlardır. Fakat günümüzde bu türbe ayakta değildir.

Cesedi çıkarılıp Meyyâfârikıyn'e (şimdiki **Silvan)** getirilip gömüldü. Üzerine türbe yaptırıldı. Saltanatı; Sultan Melik Şâh'ın ölümü üzerine Türkiye'ye geliş tarihinden itibaren 14 yıl 8 aydır. **Ölümünde 35 yaşından daha genç olduğu muhakkaktır.**

Sultan Kılıç Arslan'ın yerine 11 yaşındaki büyük oğlu Melik Şâh geçti. Fakat çocuk olduğu için Büyük Türk Hakanı olan Sultan Melik Şâhın oğlu - Sultan Muhammed Tapar tarafından Türk İmparatorluk Başkentine çağırıldı. Babası gibi 2 yıl orada talim ve terbiye gördükten sonra 1109'da eline Türkiye Sultanlığı fermanı verilip Konya'ya gönderildi. 2 yıl zarfında Türkiye, Sultan Melik Şâh (bazı kaynaklarda **"Şehenşâh)** adına saltanat naipleri tarafından idare edildi. Sultan Melik Şâh 1116'da öldü. 20 yaşında idi. Saltanatı 9 yıl olup bunun 2 yılı ismen saltanattır. Yerine kardeşi **Sultan Mes'ud** geçti ki Anadolu Selçuklu Devleti Türkiye'nin 4. hükümdarıdır.

Sultan Kılıç Arslan'ın genç yaşta beklenmedik ölümüyle Güneydoğu Anadolu'da ve Suriye'nin Kuzeyinde **Haçlılar**a karşı yürütülen mücadele ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasî birliği zaafa uğradı. **Dânişmentliler**, durumdan faydalanarak Anadolu'da siyasî güçlerini arttırma ve topraklarını genişletme imkânını buldular. **Bizans** da Ege bölgesine doğru yayılmaya başlamış olan Türkleri **Batı Anadolu**'dan tekrar geriye itme fırsatını yakaladı.

Türkiye Selçuklu Devleti' nin en buhranlı devrelerinde hükümdar olanBirinci Kılıç Arslan,teşkilatçı bir devlet adamıydı.Üstün kumandanlık kabiliyetine sahip, hayatı mücadele içinde geçen büyük bir kahraman ve gazidir. Mutaassıp haçlı ordusuna ağır kayıplar verdirerek, Türklerin Anadolu topraklarından atılamayacağını isbat etti. Çok hayır işleyip ahalisinin sevgisini kazandı. Hıristiyan halka da adalet ve şefkatle davrandı. Bu yüzden devrin tarihçileri "Kılıç Arslan' ın ölümü Hristiyanlar için de bit matem oldu." demişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

İbnü'l-Kalânisî, Târîḫu Dımaşḳ (Amedroz), s. 138, 143, 150, 156, 157, 164; a.mlf., The Damascus Chronicle of the Crusades (trc. H. A. R. Gibb), London 1932, s. 41, 50, 59, 73, 77, 79, 80; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, X, 228, 280, 314, 333, 340, 342, 344, 345, 366; Ebü'l-Ferec, Târih, I, 331, 335; II, 345-347, 349, 351; Aksarâyî, Müsâmeretü'l-aḫbâr, s. 21, 27-29; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 164, 187, 190, 215, 218, 231, 281, 282; Anna Komnene, Anne Comnène. Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène: 1081-1118 (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, II, 78, 79, 165, 166, 211; III, 8, 9, 13, 19, 24, 144, 154, 156, 157, 169, 170, 187, 188, 205, 206, 210; W. Tyrensis, Geschichte der Kreuzzüge und Königreichs Jerusalem (trc. E.-R. Kausler), Stuttgart 1844, s. 29, 30, 60, 65; Süryani Mikhail, Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199 (nşr. ve trc. J.-B. Chabot), Paris 1899-1924, III, 185, 189, 192, 193; F. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis ler Comnène, Les Comnène, Paris 1912, I, 127, 136, 147, 195, 196, 198, 227, 228, 232, 255, 264; A. Aquensis, Albert von Aachen. Geschichte des ersten Kreuzzuges (trc. H. Hefele), Jena 1923, I, 67, 68, 69, 70, 80, 84, 85, 86, 87, 89; II, 84, 95, 98; Cl. Cahen, La Syrie du nord, Paris 1940, s. 181, 182, 206, 228, 235, 247, 248, 253, 254, 570, 572, 573; a.mlf., "Kilidj Arslan I" , EI² (İng.), V, 103-104; F. Carnotensis, Fulcher of Chartres. A History of the Expedition to Jerusalem: 1095-1127 (trc. R. Ryan), Knoxville 1969, s. 83, 84, 108, 165; Gesta Francorum (nşr. ve trc. R. Hill), Oxford 1979, s. 22; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, bk. İndeks; a.mlf., "Kılıç Arslan I.", İA, VI, 681-688; Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, 60, 101, 135-145; Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146), Ankara 1990-94, I, 8, 10, 109-112, 115, 130; II, 5, 26, 52, 60; a.mlf., Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, Ankara 1996; a.mlf., Haçlı Seferleri, İstanbul 1997, s. 16, 27, 29, 30, 32-37, 64-66, 70, 71, 82, 85, 98, 104, 151, 277; Abdülkerim Özaydın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 59-69.

SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT(R.Aleyh)
(D.H. 586-M. 1190.V.H.634-M. 31 Mayıs 1237.Kayseri)

Anadolu Selçuklu Devletinin en güçlü sultanı. Adil, âlim, şehit.Uluğ Sultan.

Alaattin Keykubat, Konya'da H. 586'.M. 1190'da doğdu. ***Annesi Ümmühan Hatun Babası I. Gıyasettin Keyhusrev'dir.*** **1221 ile 1237 tarihleri arasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarlığını yapmıştır.** Hükümdarlığı boyunca birçok önemli işe imza atan Alâeddin Keykubat, onlarca önemli eser inşa ettirmiştir. Alâeddin Keykubat'ın özellikle Konya, Niğde, Antalya ve Beyşehir'de yaptırdığı eserler günümüze kadar gelmiştir.

Çocukları; II. Gıyasettin Keyhüsrev, Rükneddin, 'İzzeddin Kılıçaslan. **Eşi; Hun at Hatun.Gaziye Hatun.Alaaddin Keykubat**, Hicri,**634-M. 31 Mayıs 1237.Kayseri'de zehirlenerek şehit edildi.**

İyi bir tahsil ve terbiye ile yetiştirilen I. Alaeddin Keykubad Türkçe'nin yanı sıra Farsça, Rumca ve Arapça öğrendi. Türk-İslam geleneğine göre Emir Seyfeddin, Ay-Aba ve Emir Bedreddin Gevhertaş kendisine atabeg tayin edildi. Ana dili olan Türkçe'nin yanında Farsça, Rumca ve Arapça öğrendi.

Dördüncü Haçlı Seferi öncesine kadar (1200 - 1204 arası) İstanbul'da Bizans İmparatorluğu'nda kaldı. Sultan II. Süleyman Şah'ın ölümü üzerine tekrar sultan olmak üzere Konya'ya doğru harekete geçen babası Gıyaseddin Keyhüsrev, geçişine izin vermesi için İznik

Rum İmparatoru I. Teodor Laskaris ile anlaşma yaparak Lâdik, Honas ve bazı kaleleri bırakmayı kabul ettiğinde kaleler teslim edilene kadar onu ağabeyi İzzeddin Keykâvus ile İznik'te rehin bıraktı. İki kardeş, bir süre İznik'te tutsak olarak kalsa da daha sonra Hacib Zekeriya'nın yardımı ile kaçarak Anadolu'ya geçtiler.

Babası **I. Gıyasettin Keyhusrev**, 1196'da tahtı kardeşi **Rüknettin Süleyman**'a bırakmak zorunda kalıp gurbet hayatına çıktığında Alaattin Keykubat ağabeyi I. İzzettin Keykâvus'la birlikte babasının yanında bulundu. I. Gıyasettin Keyhusrev, 1205 yılında yeniden **Selçuklu tahtı**na geçince Alaattin Keykubat'ı Tokat'a Melik tayin etti. Meliklik döneminde bastırdığı paralarda **"el-Melikü'l-mansûr Alâüddevle ve'd-dîn Nâsıru emîri'l-mü'minîn"** unvan ve lakabını kullandı.

Alaeddin Keykubad, büyük bir siyasetçi ve asker olduğu kadar da ilim adamıydı. Âlimleri sarayında toplar, onları korurdu. Necmeddîn Dâye, Ahmed bin Mahmudi Tûsî el-Kâniî, Ahi Evren gibi dönemin pek çok önemli siması onun saltanatının ve kişiliğinin özellikleri nedeniyle yaşamak için Anadolu'yu tercih etmişlerdi. Yine Bahaeddin Veled ve sultanın döneminde ve çevresinde yetişen oğlu Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve yine onun döneminde yetişen Sadreddin Konevî Anadolu kültür hayatında büyük öneme kavuşmuşlardır.

Gayet olumlu şartlarda devraldığı ülkeyi on yedi yıllık saltanatı boyunca her yönü ile daha da geliştirerek zirveye taşımayı başarmıştır. Başarısındaki en büyük etkenlerden birisi hiç şüphesiz ticarete verdiği büyük önemdir. Babasının Selçuklu hâkimiyeti altına aldığı iki önemli liman şehri olan Antalya (1207) ve Sinop'tan (1214) hareketle ülkesinin sahil şeridini genişletmiş, donanma inşaatına ve ticarete kuzey-güney ekseninin de dâhil edilmesine büyük önem vermiştir. Özellikle Alâiye'nin (Alanya) mamur bir Selçuklu limanı haline getirilmesi (1221-1222) ve Kıbrıs Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmalarla Selçukluların ve onlara tabi tüccarların bölge ticaretindeki konumu son derece güçlenmiştir.

Alâeddîn Keykubad'ın Müslüman tebasının yanı sıra gayrimüslim tebası ile ilişkileri de her zaman iyi olmuştu. Genceli Giragos'un naklettiğine göre, Sultan Yassı çimen Savaşı'ndan dönerken Kayseri'ye yaklaşınca Müslümanlar imamlarıyla,

Hristiyanlar da papazlarıyla ve ellerinde haçları ve çalgıları ile Sultanı karşılamaya çıkmışlar, Müslümanlar, Hristiyanları geriye iterek, tebrik ve dostluk dileklerinde ön sırada olmalarına meydan vermek istememişler, Hristiyanlar da bunun üzerine bir tepeye çıkarak bir şekilde kendilerini göstermişlerdir. Hristiyan tebasının ayrı durduğunu fark eden Alâeddîn Keykubad ordugâhından kalkıp yanlarına gelmiş ve aralarına karışıp, çalgılarını çalmalarını ve yüksek sesle şarkılarını söylemelerini buyurmuştur. I. Alaeddin Keykubad'ı, Türkmenler "Uluğ Sultan" ve devrin kaynak yazarı İbn Bibi de, "Uluğ Keykubâd" ad ve unvanı ile anmışlardır.

Alaaddin Keykubat tahta geçince, aldığı idari, iktisadi, siyasi ve askeri tedbirler ile iktidarını kuvvetlendirdi. Orta Asya'dan, Orta Anadolu'ya doğru gelen Moğolların zulmünden kaçan Türkistan, Horasan, İran, Azerbaycan, Kafkasya ve Kıpçak ilinden gelen Müslüman Türklere, âlim, ulema, sanatkâr, tacir ve ahaliyi şefkatle karşıladı. Anadolu'nun muhtelif şehir ve bölgelerine yerleştirdi. Moğol istilasına karşı hudut şehirlerine, başta Konya, Kayseri ve Sivas olmak üzere mühim şehirlerin sur ve kalelerini yeniden yaptırdı.

SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT'IN TAHT MÜCADELESİ

Babasının Alaşehir savaşında ölümü üzerine 1211'de ağabeyi **I. İzzettin Keykâvus** en büyük oğul olduğu için devlet erkânı tarafından Kayseri'de Sultan ilân edilince Keykubat, ağabeyinin hükümdarlığını kabul etmeyip ittifakına aldığı **Ermeni Kralı Leon** ve Erzurum Meliki olan amcası **Mugīsüttin Tuğrul Şah** ile birlikte Kayseri'yi muhasara etti. Ancak sonuç alamayıp Ankara Kalesi'ne çekildi, erzak stoku tükenince kendisine ve Ankara halkına zarar verilmemesi şartıyla teslim oldu ve 1212'de hapse atıldı.

I. İzzettin Keykâvus kardeşini öldürmek istediyse de hocası **Mecdüttin İshak** buna engel oldu. Alaattin Keykubat, I. İzzettin Keykâvus'un vefatı üzerine hapisten çıkarılıp 1220'de Sivas'ta hükümdar ilân edildi. Daha sonra muhteşem törenlerle Konya'da yeniden tahta oturdu. **Halife Nâsır-Lidînillâh Şehâbettin es-Sühreverdî** ile menşur, hil'at, çetr ve diğer saltanat alâmetlerini göndererek hükümdarlığını tasdik etti. I. İzzeddin Keykavus ölümüne yakın tahtın I. Alaeddin Keykubad'a verilmesini vasiyet etti. Hapisten

çıkarılan Keykubad, büyük bir törenle Konya'ya getirilip Selçuklu tahtına oturdu.

HÜKÜMDARLIĞI

Batıda Bizanslıların yanında Doğu'da Moğol tehlikesinin baş göstermesi üzerine Eyyubilerle dost olmanın faydasına inanan I. Alaeddin Keykubad, Eyyubi Hükümdarı el Melikül Adil'in kızı Melike Adile ile evlenerek bozulmuş olan ilişkileri düzeltme yoluna gitti.

Keykubad tahta geçtikten sonra Moğol tehlikesine karşı çeşitli önlemler aldı. Birçok şehirde kale ve surları tamir ettirdi. Moğolların Bağdat'a saldırma ihtimali üzerine halifenin hizmetine 5000 kişilik bir ordu gönderdi. Moğol saldırısı olmayınca bu ordu geri döndü.

1223 yılında Akdeniz'in önemli noktalarından biri olan Kalonoros'u (Alanya) ele geçirdi. Burada büyük bir tersane kurdurarak deniz filosunu güçlendirdi. Ayrıca şehri kendisine teslim eden Kyr Vart'ın kızı ile evlendi.

Keykubad, Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun gücünü kırmak için Sinop'ta bir donanma kurdu. Bu dönemde Selçuklu tüccarlarının şikâyetleri üzerine Kastamonu emiri Hüsameddin Çoban'ı Karadeniz donanmasıyla Kırım Seferi'ne gönderdi. Emir Çoban önemli bir ticaret şehri olan Sugdak'ı fethetti. Daha sonra şehirde bir cami inşa ettirdi ve askerlerini yerleştirdiği bir garnizon kurdu. Ruslar Sugdak'ın Selçuklu hâkimiyeti altına girmesini tanımak zorunda kaldılar. Çavlı Bey'de Silifke'ye kadar olan Akdeniz kıyılarını fethetti. Güneyden gelen ticaret yollarını tehdit eden küçük Ermenistan krallığını cezalandırmak üzere Mübarezeddin Çavlı ve Mübarezeddin Ertokuş komutasında bir ordu göndererek İçel'i ele geçirdi.

Moğol istilasına karşı Harezmşah Hükümdarı Alaeedin Muhammed'in oğlu Celaleddin Mengüberti ile ittifak denemesi yapmasına rağmen bu girişim sonuçsuz kaldı.

SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT'IN İLK İŞİ

Sultan Alaattin'in ilk icraatı Eyyubilerle bozulmuş olan münasebetleri düzeltmek oldu; daha sonra Eyyubi Hükümdarı **Melik Adil**'in kızı **Adile Sultan** ile evlenerek dostluğunu kuvvetlendirdi. Yaklaşmakta olan Moğol istilâsına karşı tedbir olarak Konya, Sivas ve Kayseri'yi sağlam surlarla çevirtti. 1222'de Alanya'yı fethetti. **Türk denizciliğinin ilk dönemi**nde önemli bir yeri olan Alanya'da bir tersane inşa ettirdi. Şehri kendisine teslim eden **Kyr Vart**'ın kızı ile

evlendi. Ertesi yıl sadakatinden şüphe ettiği Beylerbeyi Seyfettin Ayaba, Mübârizüttin Behram Şah, Niğde Subaşısı **Zeynüttin Başara** ve daha önce Malatya Subaşısı olan **Bahattin Kutluca** gibi değerli emirleri öldürttü. Sultan Alaattin, bir ara onlara mensup olan bazı emirleri de sürgüne gönderdiyse de daha sonra affetti.

SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT'IN KIRIMLILARI HİMAYE ETMESİ

Moğolların 1223 yılında **Kırım** sahillerindeki **Suğdak**'a hücumları üzerine halkın çoğu şehirden ayrılmıştı. Bunlardan bir kısmı gemilerle **Karadeniz** kıyısındaki limanlara gelip **Anadolu Selçuklu Devleti**'ne sığındı. **Trabzon Rumları**nın Suğdak Limanı'nı elde etmeye çalıştıklarını haber alan Sultan Alaattin, oradan gelen tâcirlerin teşvikiyle Suğdak'a bir ordu gönderdi. **Kastamonu Beyi** Hüsâmettin Çoban kumandasındaki **Selçuklu donanması** 1224'te Suğdak şehrini fethetti.

Yine tüccarların şikâyeti üzerine, Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım yarımadasında ticari açıdan son derece önemli bir liman şehri olan Sudak'ı fethetti. Rus Knezliğini vergiye bağladı. Sudak'ı fetheden Hüsameddin Çoban'a tebrik mektubu göndererek, Sudaklıların tüccarlardan vaktiyle gasp ettikleri mal ve eşyalarının tazmin edilmesini istedi. Sultanın isteği doğrultusunda, tüccarların her akçesine karşılık bir altın tazminat ödendi.

ERMENİLERİN VERGİYE BAĞLANMASI

Daha sonra Kilikya Ermeni Krallığı'nı üzerine gönderdiği ordularla sıkıştırıp küçülten Alaeddin Keykubad, ele geçirdiği bölgelere Türkmenleri yerleştirdi. Buraya yerleşen Türkmenler ileride Karamanlı Beyliği'ni kurmuştur.

Gürcistan'a gönderdiği ordu ile kraliçeyi kendi tabiyetine aldı. . Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızını, oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e alarak dostluk ve akrabalık kurdu. Bunun yanında Van Gölü havzasını fethetti. Ancak bu fetih Eyyubilerle arasının bozulmasına neden oldu. Eyyubilerin gönderdikleri orduyu Torosların güneyinde yenerek Harput ve Urfa'yı ele geçirdi.

Sultan Alaattin, 1225 yılında tüccarların Franklar ve Ermenilerden şikâyetçi olması üzerine Ermenilerle **Haçlılar**a savaş açtı. Mübârizüttin Çavlı ve **Emîr Komnenos** kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri Mut ve Silifke yörelerini kolaylıkla fethetti.

Alanya'dan ilerleyen Antalya Subaşısı **Mübârizüttin Ertokuş** da Anamur, Gülnar ve diğer bazı kaleleri aldı. Her iki yönden yapılan taarruzlara dayanamayan Kıbrıs Frankları **Kıbrıs**'a kaçtılar.

Sultan Alaaddin Keykubat, Ermeni ülkesinden geçerken malları gaspedilen tüccarların şikâyetleri artması üzerine, Ermenistan'a seferler düzenledi. 4-5 tane Ermeni kalesini ele geçirdi. Göksun-Elbistan yöresinden hareket eden bir Selçuklu kuvveti de **Ermeni Krallığı**'nın topraklarına girerek **Çinçin Kalesi**'ni ele geçirdi. **Ermeni Kralı Hetum**, Sultan Alaattin'e elçi göndererek barış isteyince Sultan, Kralın teklifini 1225'te kabul etti. İmzalanan antlaşmaya göre fethedilen Ermenek, Mut, Gülnar, Anamur ve muhtemelen Silifke yöreleri **Selçuklu ülkesi**ne katıldı. Ayrıca Ermeni Kralı her yıl sultana 40 bin altın ödeyecek ve **Sultan** istediği zaman bin atlı ile 500 çarkçı gönderecekti.

SULTAN ALAATTİN KEYKUBAT'IN EYYÜBİLERLE AKRABALIK KURMASI

Saltanat değişiminin ardından ayaklanan bir diğer beylik de Diyarbekir bölgesinde hâkim olan Artuklular'dı. Artuklu Bey'i Mesud'un Alâeddin Keykubat adına okunan hutbeyi kaldırarak bağımsızlığını ilan etmişti. Zira Camilerde okunan hutbeler içtihat gereği Caminin bulunduğu bölgenin hükümdarı olan kişinin ismi ile okunur, Hâkimiyet ve Bağımsızlığından emin olunmayan bölgelerde Cuma namazı kılınamazdı. Artuklu Beyi Mesud'un bu davranışı açıkça bağımsızlık ilanıydı. Alâeddin Keykubat, bu isyanı bastırmak üzere ordusunu görevlendirerek sefere çıkarttı. Artuklu Beyi Eyyübiler tarafından desteklenmekteydi ve Eyyübi Sultanı Artuklu Beyine yardım etmesi için müstakil bir birlik göndermişti. Selçuklu Ordusu, Eyyübilerin desteğine rağmen galip gelerek hem isyanı bastırdı hem de Çemişkezek bölgesini hâkimiyeti altına aldı.

Bu tarihlerde Orta Doğu bölgesinde yeni bir tehlike baş göstermişti. İç Asya'dan istila ve talan ile gelen Moğollar Anadolu'ya yaklaşmışlar, Anadolu Selçuklu Devleti için tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Olası Moğol tehlikesine karşı komşularıyla iyi geçinmeyi amaçlayan Alâeddin Keykubat, Eyyübiler ile iyi ilişkiler içerisine girmek için Savaş sonrasında ele geçirilen Eyyübi Ordusunun komutan ve askerlerini serbest bıraktı. Mesud Han ve ordu komutanlarını da yüksek fidyelerle salıverdi.1226'da **Mübârizüttin**

Çavlı ve **Esedüttin Ayaz** kumandasındaki Selçuklu ordusu, Malatya yöresindeki Kâhta ve Adıyaman kaleleriyle Harput yöresindeki Çemişkezek Kalesi'ni **Artuk Hükümdarı Mesut Bey**'den aldı. Mesut Bey, zengin hediyeler göndererek bir daha tâbilikten ayrılmayacağını bildirince Sultan onu affetti. Eyyûbîlerle ilişkilerini iyileştirmek isteyen Sultan Alaattin, ertesi yıl Malatya'da yapılan bir düğünle **Eyyûbî Hükümdarı** Melik Eşref'in kız kardeşiyle evlendi.

MENGÜCEK BEYLİĞİ NEDEN ORTADAN KALDIRILDI?

Öte yandan bu dönemde Mengücekoğulları huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardı. İlerde Moğollarla yapacağı savaşlarda Mengücekoğulları tarafından arkadan vurulacağını hesaplayan Keykubad, 1225 yılında Erzincan'ı fethederek tehlikeyi ortadan kaldırdı. Sultan Alaattin, 1228'de tâbilikten ayrılıp bağımsızlık isteyen **Mengücükoğulları Beyliği**'ni ortadan kaldırdı. Divriği hariç bütün Mengücüklü ülkesini Selçuklu topraklarına kattı.

1225-1228 yılları arasında Mengücüklerin başına geçen Davud Şah bin Behramşah'ın Anadolu Selçukluları aleyhine Tuğrul Şah, Harezmşah Celaleddin Menguberdi ve İsmaili reisi Alaeddin'le ittifak kurduğunu duyan Alaeddin Keykubad bunlara karşı harekete geçirerek Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar'ı topraklarına kattı. Bu sırada Celaleddin Mengüberti Ahlat'a saldırdı.

Bunun sonucunda yapılan Yassı Çemen Muharebesi'nde Celaleddin büyük bir yenilgiye uğradı ve Erzurum ele geçirildi. Daha sonra Gergoman Noyan komutasındaki Moğollar Sivas'a kadar gelerek bu bölgeyi tahrip ettiler. Selçuklu kuvvetleri Moğolları Erzurum'a kadar takip ettiyse de yetişemedi. Bu saldırının Gürcü kraliçesi Rosudan'ın tahrikiyle meydana geldiğinin anlaşılması üzerine Gürcistan'a sefer düzenlendi. Gürcülerle yapılan savaşlarda Gürcü kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğratıldı. Yapılan anlaşmayla Gürcistan'da bazı kaleler Anadolu Selçuklu Devleti'ne bırakıldı.

Daha sonra Kilikya Ermeni Krallığı'nı üzerine gönderdiği ordularla sıkıştırıp küçülten Alaeddin Keykubad, ele geçirdiği bölgelere Türkmenleri yerleştirdi. Buraya yerleşen Türkmenler ileride Karamanlı Beyliği'ni kurmuştur.

Gürcistan'a gönderdiği ordu ile kraliçeyi kendi tabbiyetine aldı. Bunun yanında Van Gölü havzasını fethetti. Ancak bu fetih

Eyyubilerle arasının bozulmasına neden oldu. Eyyubilerin gönderdikleri orduyu Torosların güneyinde yenerek Harput ve Urfa'yı ele geçirdi.

Daha sonra amcası Mugīsüttin Tuğrul Şah'ın oğlu **Cihan Şah**'ın elinden Erzurum'u almak için harekete geçti. Cihan Şah, Sultan Alaattin'in, üzerine yürüyeceğini düşünerek Eyyûbî Hükümdarı Melik Eşref'i metbû tanımıştı. **Melik Eşref** iyi donatılmış bir askerî birlik gönderince Eyyûbîlerle bozuşmak istemeyen Sultan geri dönmek zorunda kaldı. Oğlu II. Gıyasettin Keyhusrev'i Mengücük iline Melik olarak gönderdi; Antalya Subaşısı **Mübârizüttin Ertokuş**'u da ona atabek tayin etti.

II. GIYASETTİN KEYHUSREV'İN ESİR DÜŞMESİ

Sultan Alaattin, Erzincan'da iken Trabzon Rumlarının Selçukluların elinde bulunan Karadeniz kıyılarını yağmaladıkları haberini aldı. Sultan, oğlu **II. Gıyasettin Keyhusrev** kumandasındaki bir orduyu **Trabzon**'un fethine gönderdi. Mübârizüttin Ertokuş kumandasındaki Selçuklu ordusu Trabzon'u kuşattı. Fakat günlerce yağan yağmur ve şiddetli rüzgâr Selçuklu ordusunun dağılmasına sebep oldu. Keyhusrev, **Rumlar** tarafından esir alındı. İmparator **Andronikos** kendisine saygılı davrandı ve onu fazla bekletmeden 1228'de babasına gönderdi.

YASSI ÇEMEN SAVAŞI (1230)

Alâeddin Keykubat, Rum, Ermeni ve Artuklular tarafından girişilen faaliyetleri bertaraf etmişti ancak başkaldırılar sona ermedi. Bu kez Mengüçlü Beyliği ile Harezmşahlılar ile ittifak etmişlerdi. Durumu önceden fark eden Alâeddin Keykubat, Erzincan Kemah ve Şebinkarahisar bölgelerini Merkezi otoriteye bağlayarak bu bölgelerin denetim ve kontrolünü eline aldı (1228). Mengüçlü Beyliği, Selçuklu Devletine karşı Harezmşahlılar ile münasebetlerini geliştirmişlerdi ancak Harezmşahlılar'ın ittifak amacı kendilerine doğru yaklaşan Moğol Tehdidine karşı Mengüçlü Beyliğinin desteğini almaktı. Önceleri Merkezi otoriteye birkaç kez başkaldırmış olan Harezmşahlılar ise yaklaşan Moğol tehdidi nedeniyle Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler içerisine girmeye gayret ediyordu. Ancak ortaya çıkan bu siyasi keşmekeş Alâeddin Keykubat'ı tedirgin etti. Bu durumdan istifade etmek isteyen Moğol Hakanı Cengiz Han, askerlerine Harezmşah askerlerinin kıyafetleri giydirerek Selçuklu

Şehirlerine yağma ve talanlar düzenleyip Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmşahlılar arasında husumet meydana getirmeye çalıştı. Cengiz Han'ın bu hamlesi başarılı oldu. Harezmşah Sultanı Celalettin Harezm, bu yağma faaliyetlerinin kendi ordusu tarafından yapılmadığını bildirse de Alâeddin Keykubat Kendisine inanmayarak Harezmşahlıları sorumlu tuttu.

Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmşahlılar arasındaki husumette bardağı taşıran son damla ise Ahlât Kalesi meselesi oldu. Anadolu Selçuklularının eski Ahlât Valisi Hacip Ali, Harezmşahlıların ele geçirdiği Ahlât Kalesi'ni geri almak için harekete geçti ve geri aldı. Harezmşah hükümdarı Celalettin, bunun üzerine kaleyi geri almak için Ahlât Kalesini kuşatınca Selçuklu Hükümdarı Keykubat ile iyi ilişkiler kurmuş olan Hacip Ali, Harezm Hükümdarı Celalettin'in kuşatmayı kaldırmasını istemesini talep etti. Sultan Keykubat, Hacip Ali'nin talebi üzerine Harezm Hükümdarı Celalettin'e kuşatmayı kaldırmasını istedi. Harezm Hükümdarı Celalettin, kalenin zaten kendisinin olduğunu, Hacip Ali'nin kaleyi iade etmesi gerektiğini belirtse de Sultan Keykubat, Celalettin Harezm'in taleplerini umursamayıp Ahlât Kalesi Kuşatmasını kayıtsız şartsız kaldırmasını emreder bir üslupla talep edince savaş kaçınılmaz hale geldi. Alâeddin Keykubat, bizzat ordusunun başına geçerek tarihe "Yassı Çemen Savaşı" olarak gerçekleşen sefere çıktı.

Selçuklu taarruzuna hazırlıklı olan Celalettin Harezm, Selçuklu Ordusunu Erzincan yakınlarındaki Yassı Çemen Ovasında karşıladı. Harzemşahlılar, her ne kadar güçlü bir devlet geçmişleri olsa da Moğol İstilalarıyla oldukça zayıflamışlardı. Üstelik Türk ve Müslüman olan Anadolu Selçukluları ile savaşmaktan kaçınıyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti ise en parlak dönemini yaşıyordu Anadolu'nun büyük kısmına hâkim durumdaydı. **Ahlat**'ı kuşatan **Celalettin Harzemşah**'ın kendi üzerine yürüyeceğini haber alan Sultan Alaattin, Ermeni Kralı'ndan ve Haçlılardan yardım istedi, Eyyûbîlere de yardıma gelmeleri için beş defa elçi gönderdi. Sonunda **Melik Eşref** 10 bin kişilik bir orduyla Sivas'a gelerek Sultan Alaattin ile buluştu. Sultan Alaattin ve Melik Eşref, Celalettin Harzemmşah'ı 1230'da Erzincan ile Suşehri arasındaki **Yassı Çimen**'de karşıladılar. 1230 yılında meydana gelen Yassı Çemen savaşı sonunda ağır bir yenilgiye uğrayan Harzemşah hükümdarı

yenilgiden sonra hem düşman askerlerinden hem de kendi askerlerinden kaçmak zorunda kaldı. Beraberinde kendisine bağlı birkaç asker alabilen Celaleddin Harezm, savaş meydanından kaçabilse de kaçış yolunda yolunu kesen atlı hırsızlar tarafından öldürüldü.

Celalettin Harzemşah'ın ortadan kalkması Selçukluları Moğollarla karşı karşıya getirdi. 1232 yılında bir **Moğol** birliği yağmalar yaparak Sivas yakınlarına kadar geldi. Bu akının Gürcü Kraliçesi **Rasudan**'ın tahrikiyle yapıldığı kanaatine varılarak Erzurum Subaşısı **Mübârizüttin Çavlı** ile birlikte Gürcü topraklarına girilip bazı kaleleri zaptedildikten sonra barış yapıldı. Rasudan'ın kızı ile Sultan'ın oğlu Keyhusrev'in evlendirilmesine karar verildi.

Yassı Çemen Savaşı neticesinde Harezmşah Devleti tamamen yıkılmış ve Anadolu Selçuklu Devleti, sınırlarını Ahlât, Bitlis, Van, Malazgirt ve Tiflis'e kadar genişletmişti ancak Harezmşahlıları İç Asya'dan koparıp Anadolu'ya sürükleyen Moğollar ile karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştu.

Ancak, Türk ve Müslüman devletler arasında vuku bulan bu savaşlar, Anadolu'ya doğru harekete geçen Moğolların işini kolaylaştırmaktan öte bir işe yaramadı.Moğollar, kalabalık orduları ile talan ve yağmalarla ilerliyor, İç Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyada kendisine karşı koyabilecek bir güç bulunamıyordu. Nihayet Anadolu Hudutlarına dayandıklarında ise karşılarına çıkacak ilk güç olan Harezmşahlı Devleti ve toprakları Anadolu Selçuklu Devleti tarafından yıkılmış ve sahiplenilmişti. Moğol tehlikesini gören Alaeddin Keykubad, doğu sınırlarını sağlamlaştırdı. Bu sağlamlaştırma esnasında Ahlat fethedildi. Ancak bu fetih, Eyyubîlerle arasının bozulmasına yol açtı. Eyyubîlerin gönderdikleri orduyu, Torosların güneyinde yenerek, Harput ve Urfa'yı da ele geçirdi. Vefatından önce gelen Moğol elçilerini ustaca idare ederek, Anadolu'yu Moğol istilasından kurtardı.

Moğol İmparatoru Cengiz Han, Harezmşahlılar ile Selçukluların birleşmesi durumunda Anadolu'ya giremeyecekti. Zira Kadim bir Türk olan Cengiz Han'ın kullandığı savaş stratejileri ve okçu süvarileri Bozkır Savaş Taktikleri ile bu denli başarılı olabiliyordu. Bu taktikleri en iyi kullananlar ise şüphesiz Bozkır'ın en iyi savaşçıları olan Türklerdi. Bu haseple Harezmşahlılar ile

Selçuklular'ın ittifak etmesini engelleyen Cengiz Han, Harezmşahlıların yıkılması ile Anadolu'ya ilk taarruzunu gerçekleştirip yağma ve talan faaliyetleri ile Sivas'a kadar ilerlediler. Moğol Saldırısından çok geç haberi olan Alâeddin Keykubat, Ordusu ile Sivas'a doğru yola çıksa da Moğollar geri çekilmişti. Moğol Ordusunu Erzurum'a kadar takip etse de yetişemedi. Moğolların fetih amaçlamayan bu yağma saldırısının Gürcü Kraliçesi Rodusan'ın kışkırtmasıyla ortaya çıktığını öğrenince ise teşkil edilmiş ordularıyla Erzurum'dan Gürcistan'a doğru yola çıkarak Gürcü Sarayını kuşattı ve Gürcü Krallığını ağır bir mağlubiyete uğrattı (1231). Ve yapılan anlaşmayla Gürcistan'da bazı kaleler, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bırakıldı.

Moğol Ordusu, her ne kadar Anadolu içlerine ilk taarruzunu düzenlemiş olsa da kendisine karşı koyabilecek tek güç olan Selçuklu Türklerinler ve Büyük bir hakan olan Alâeddin Keykubat'dan çekinmekteydi. Alaeddin Keykubat da Moğol Hükümdarı Cengiz Hanın kalabalık ordusundan ve gücünden çekinir durumdaydı. Bu haseple Moğol İstilalarına karşı Eyyübiler ile iyi ilişkiler içerisine girilmişti. Ancak Ermeni Krallığı saldırısından sonra Eyyübi askerlerinin iadesiyle başlayan iyi ilişkiler Ahlât Kalesi meselesinden ötürü bozuldu. Moğol Akınlarına karşı önemli bir savunma hattı olan Ahlât Kalesine sahip olmak isteyen Alâeddin Keykubat bu kaleyi zaptetmişti. Ancak bu kale Eyyübilere bağlı bir beyliğin idaresinde olduğu için Eyyübiler ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu anlaşmazlık üzerine Eyyübi Ordusu kendisine saldırınca Savaş kaçınılmaz hale geldi. Alâeddin Keykubat, Her ne kadar savaşı kazanıp Harput ve Urfa'yı hâkimiyeti altına alsa da olası bir Moğol Saldırısında Eyyübi desteğinden yoksun kalacaktır.

Alâeddin Keykubat, Moğollara karşı güçlü bir ittifak kuramadığı için doğrudan mücadeleden kaçındı. Ancak Moğolların siyasi baskılarına boyun eğmek zorunda kalarak Moğol Hakanı Cengiz Han'ın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Yine de gerçekleştirdiği siyasi hamlelerle Anadolu'yu Moğol istilalarından uzak tutmayı başarmıştır.

Çünkü Harzemşahlıların ortadan kalkmasıyla Yassı Çemen Savaşından 13 yıl sonra gerçekleşen Kösedağ Savaşı ile Moğollar Anadolu'ya girerek Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılma sürecine

girmesine sebep olmuştur. Alaeddin Keykubad, saltanatı zamanında Türkiye Selçuklu Devletini Moğol istila ve zulmünden korumuştur. Alaeddin Keykubad, 1 Haziran 1237 tarihinde Kayseri'de vefat etmiş yerine İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmesine rağmen, büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçmiştir.

KUBBET'ÜL İSLAM, BELDET'ÜL TÜRK: AHLAT

Birbirini takip eden **Moğol akınları** yüzünden Eyyûbîler **Ahlat** bölgesini terkedince bölgede dirlik düzenlik kalmadı, birçok şehir harap ve metrûk hale düştü. Sultan Alaattin, kendisine çok güvendiği **Kemalettin Kamyar**'ı bu bölgeye göndererek ondan bölge ile komşu yöreleri Selçuklu idaresi altına alıp düzenliği sağlamasını istedi. Kamyar, verilen görevi başarıyla yerine getirdi. Kaleler onarılıp içlerine muhafızlar konuldu. **Ahlat,** büyük bir subaşılığın merkezi oldu. **Emîr Sinânettin Kaymaz** Ahlat subaşılığına tayin edildi. Sultan Alaattin, Ahlat bölgesinde yaşayan 4 bin **Harizmli**'nin devlet hizmetine alınmasını emretti.

ANADOLU'NUN FATİHİ

Sultan Alaattin'in **Ahlat bölgesi**ni imar ederek oraya sahip çıkması üzerine Eyyûbîler bölgenin gasbedildiğini iddia etmeye başladılar. Mısır Eyyûbî Hükümdarı **Melik Kâmil**, Anadolu'yu zaptedip aralarında paylaştıracağı vaadiyle diğer Eyyûbî meliklerini de hizmetine alıp kalabalık bir askerle 1234'te Anadolu'ya yürüdü. Yapılan savaşta yenilen **Eyyûbîler** yiyecek sıkıntısının başlaması üzerine geri döndüler. Aynı yıl Harput, ertesi yıl da Siverek, Urfa, Harran ve Rakka Selçuklu hâkimiyetine girdi.

1237'de Sultan Alaattin, bütün ordusunu Kayseri'de topladı; amacı Eyyûbîleri Güneydoğu'dan tamamıyla çıkarmaktı. Büyük oğlu Keyhusrev'i eskisi gibi Erzincan Melik'i olarak bıraktı. Emîrleri biat ettirerek Eyyûbî Melikesi'nden doğan küçük oğlu İzzettin Kılıçarslan'ın veliahtlığını ikinci defa ilân etti.

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EN GÜÇLÜ DÖNEMİ

Sultan Alaattin, âdil, ciddi ve otoriter bir hükümdardı. Devlet işlerini bizzat yakından takip eder, görevini ihmal edenlere müsamaha göstermezdi. Onun zamanı **Selçukluların en güçlü dönemi**dir. Önce, Ermenilerle Doğu Latinler arasındaki çatışmadan faydalanarak Ermenilerin elindeki Kalonoros Kalesini aldı. Yeniden inşa edilen ve

sağlam surlarla çevrilen şehre Sultan'ın ismine izafeten Alâiye (günümüzde Alanya) ismi verildi. Alaeddin Keykubad bu kentte bir tersane ve tophane kurdurdu ve kentin kalesini yeniden yaptırdı. Tüccarların karada Ermenilerin, denizde Avrupalı korsanların saldırılarına uğraması üzerine İçel'den Antalya'ya kadar bütün kıyı şeridini topraklarına kattı.

Sultan Alaattin, doğuda **Fırat**'a kadar bile gitmeyen ülkesinin sınırlarını Aras boylarına ve Van gölüne kadar ulaştırdı. Sultan Alaeddin, Trabzon Rum İmparatorluğunun gücünü kırmak için Sinop'ta bir donanma inşa ettirdi. Bu arada Selçuklu tüccarlarının şikâyetleri üzerine Kastamonu emiri Hüsameddin Çoban'ı Karadeniz donanmasıyla Kırım Seferine memur etti. Emir Çoban önemli bir ticaret şehri olan Sudak'ı fethetti. Şehirde bir cami inşa ettirdi ve askerlerini yerleştirdiği bir garnizon kurdu. Ruslar Sudak'ın Selçuklu hâkimiyeti altına girmesini tanımak zorunda kaldılar.

Yine onun devrinde Akdeniz ve Karadeniz'de donanma meydana getirildi.

ÂLİMLERİ HİMAYE ETTİ

Alaeddin Keykubad, büyük bir siyasetçi ve asker olduğu kadar da ilim adamıydı. Sultan Alaattin, âlimlere çok değer verir, onları himaye ederdi. **Muhyittin İbnü'l-Arabî**, Abdüllatîf el-Bağdâdî, Necmettîn-i Dâye, Kāniî-i Tûsî, Sultânülulemâ Bahâettin Veled ve Ahî Evran gibi âlim, mutasavvıf, edip ve şairler onun zamanında Anadolu'ya gelmiş, ilgi ve itibar görmüştür**.** dönemin pek çok önemli siması onun saltanatının ve kişiliğinin özellikleri nedeniyle yaşamak için Anadolu'yu tercih etmişlerdi. Yine Bahaeddin Veled ve sultanın döneminde ve çevresinde yetişen oğlu Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve yine onun döneminde yetişen Sadreddin Konevî Anadolu kültür hayatında büyük öneme kavuşmuşlardır.

Gayet olumlu şartlarda devraldığı ülkeyi on yedi yıllık saltanatı boyunca her yönü ile daha da geliştirerek zirveye taşımayı başarmıştır. Başarısındaki en büyük etkenlerden birisi hiç şüphesiz ticarete verdiği büyük önemdir. Babasının Selçuklu hakimiyeti altına aldığı iki önemli liman şehri olan Antalya (1207) ve Sinop'tan (1214) hareketle ülkesinin sahil şeridini genişletmiş, donanma inşaatına ve ticarete kuzey-güney ekseninin de dâhil edilmesine büyük önem

vermiştir. Özellikle Alâiye'nin (Alanya) mamur bir Selçuklu limanı haline getirilmesi (1221-1222) ve Kıbrıs Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmalarla Selçukluların ve onlara tabi tüccarların bölge ticaretindeki konumu son derece güçlenmiştir.

Alâeddîn Keykubad'ın Müslüman tebasının yanı sıra gayrimüslim tebası ile ilişkileri de her zaman iyi olmuştu. Genceli Giragos'un naklettiğine göre, Sultan Yassıçimen Savaşı'ndan dönerken Kayseri'ye yaklaşınca Müslümanlar imamlarıyla, Hristiyanlar da papazlarıyla ve ellerinde haçları ve çalgıları ile Sultanı karşılamaya çıkmışlar, Müslümanlar, Hristiyanları geriye iterek, tebrik ve dostluk dileklerinde ön sırada olmalarına meydan vermek istememişler, Hristiyanlar da bunun üzerine bir tepeye çıkarak bir şekilde kendilerini göstermişlerdir. Hristiyan tebasının ayrı durduğunu fark eden Alâeddîn Keykubad ordugâhından kalkıp yanlarına gelmiş ve aralarına karışıp, çalgılarını çalmalarını ve yüksek sesle şarkılarını söylemelerini buyurmuştur. I. Alaeddin Keykubad'ı, Türkmenler "Uluğ Sultan" ve devrin kaynak yazarı İbn Bibi de, "Uluğ Keykubâd" ad ve unvanı ile anmışlardır.***(Prof. Dr. Faruk Sümer, Keykubad I, TDV)***

Vefatı esnasında Selçuklular Ortadoğu'nun en kuvvetli ve en büyük devleti idi. Çukurova'daki Ermeni kralı, Trabzon Rum imparatoru, Halep Eyyûbî meliki ve Mardin Artuklu meliki Keykubad'ı metbû tanıyordu. Hatta İznik Rum Devleti'nin de onun tâbileri arasında yer aldığı söylenir. Para ve kitâbelerinde "es-sultânü'l-a'zam" unvanı ile anılır. Abbâsî halifesi de gönderdiği yazılarda ona aynı unvanla hitap etmiştir. İbnü'l-İbrî, Keykubad'ın çok akıllı, siyasî zekâsı yüksek, ahlâklı ve namuslu bir hükümdar olduğunu kaydettikten sonra devletinin gücünü arttırdığını, şanını yücelttiğini, ülkesini genişlettiğini, birçok hükümdarın kendisine tâbi olduğunu, âlemin onun önünde eğildiğini ve bundan dolayı kendisine "dünyanın sultanı" denildiğini kaydeder. ***(Ebü'l-Ferec, Târih, II, 536-537)***

Alâeddin Keykubat Ertuğrul Gazi İle Görüştü mü?

Ertuğrul Gazi, Sultan Alaaddin Keykubat'görüşmüş, Selçuklu Devletine bağlılığını daima sürdürmüş. Selçuklu ve Harzemşahlar arasında gerçekleşen Yassıçemen Savaşı'nda Selçuklu Ordusu'na yardım etmiştir. Sultan, Ertuğrul Gaziye iltifat ederek hil'at gönderdi ve Ankara yakınındaki Karadağlar mıntıkasını ıkta olarak verdi (1230). Ertuğrul Bey, bir müddet burada kaldıktan sonra, oğlu Savcı Beyi

Konya'ya gönderince, Bursa ile Kütahya arasındaki Domaniç Dağları yaylak, Söğüt ile Karacaşehir kışlak olmak üzere kendilerine verildi. Bunun üzerine Ertuğrul Gazî aşiretiyle beraber gelip, Söğüt ve Domaniç'e yerleşti.

VEFATI

I. Alaaddin Keykubad, Suriye'yi fethetme ve Amid seferi için hazırlıklara devam ederek Hârzemli, Ermeni, Rum, Gürcü, Frank, Rus, Kıpçak ve Kürtlerden oluşan ordusuna Kayseri'nin Meşhed ovasında bir resmigeçit yaptırdı. Büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i eskisi gibi Erzincan meliki olarak bıraktı; küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan ederek ve bütün devlet ileri gelenlerine bu veliahtlığı kabul için yemin ettirdi. **Hicri,634-M.31 Mayıs 1237** tarihinde yani Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü 45 yaşındayken Kayseri'de huzurunda bulunan yabancı elçiler için büyük bir ziyafet verdi ve bu ziyafette yediği kuş etinden zehirlenerek o gece öldü. Oğlu Gıyâseddin Keyhusrev tarafından zehirlendiği iddia edilmektedir. Sultan Mesud tarafından Alâeddîn tepesinde yaptırılmış olan ve "Kümbed-hâne" adı ile anılan anıt mezarda defnedilmiştir.

ALAADDİN KEYKUBAT'IN YAPTIRDIĞI ESERLER

Saltanatı boyunca inşa ettirdiği ve çoğu günümüze kadar erişen eserler, idari ve askeri bakımdan hem şahsına hem de devletine kazandırdığı prestij nedeniyle en ünlü Selçuklu sultanı olarak biliniyor. Konya'daki Alâeddin Camii, Niğde'deki Niğde Kalesi, Antalya'daki Yivli Minare Camii ve Beyşehir Kubâd-Âbad Sarayları yaptırdığı en önemli eserlerdir.

Devlet teşkilatı

Anadolu Selçuklu Devleti kuruluş döneminde, tümüyle Türkmen beylerinin emrindeki aşiret savaşçılarından oluşan bir orduya ve bu beylerin görev aldığı sivil devlet yönetimine sahiptir.[49] Devletin kuruluş döneminde, yani 11. yüzyılın son çeyreğinden 12. yüzyıl sonlarına kadar orduda olduğu kadar idari yapıda da Türkmen unsurların hâkim olmuştur.Bununla birlikte ilk Anadolu Selçuklu sultanlarının az sayıda da olsa kendilerine bağlı gulamlardan oluşan bir hassa kuvveti olduğu kaynaklarda açıktır.

Merkez teşkilatı

Merkez teşkilat esas olarak devlet ricalini ve saray görevlilerini kapsar. Sarayda pek çeşitli işlere bakan hizmetkârlar

istihdam edilirdi. Farklı alt bölümlerin, örneğin mutfak, ahırlar, silahhane, şaraphane gibi kendi personeli ve amirleri olurdu. Birçok saray çalışanı daha sonra saray dışında idari görevler almışlardır. Bunların bir kısmı, gayrı Müslüm ailelerin çocuklarıyken tutsak olarak ele geçirilen ve köle (gulam) olarak köklü bir eğitimden geçirilmiş unsurlar iken bir kısmı da yine sarayda Türk kültürüyle yakinen temas eden tacik unsurlardır. Örneğin Esededdin Arslan, Şemseddin Hasoğuz, Celâleddin Karatay, Mübarizeddin Ertakuş, Seyfeddin Torumtay, Cemaleddin Ferruh gibi tanınmış devlet görevlileri Müslüman olmayan halklardanken Kemaleddin Kamiyar, Sâhib Ata Fahreddin Ali , Nasireddin Müstevfi gibi İran kökenli insanlardır. Bu saray görevlilerinin farklı görevleri vardır.

Temel teşkilatlanma askeri, yönetsel, mali, şer'i ve hukuki, tahriri olmak üzere beş kısımdan oluşurdu ve amirleri devlet ricalini oluşturur. Askeri konulara "beylerbeyi", mali ve yönetsel işlere "sahip" ya da "vezir" ve onlara bağlı daire amirler bakarlardı. Şer'i ve hukuki işlerden ise "Kadılkuzat" ve ona bağlı kadılar sorumludur. Her bölümün amirlerince oluşturulan "divan"lar vardır.

Divanlar ve emirler

Anadolu Selçuklu Devleti merkez teşkilatının saraydaki esas yönetim organları sultana bağlı çalışan çeşitli divanlardır. Sözcük arapça olmakla birlikte bir devlet yüksek organı olarak Sasaniler'den alınmadır.

•"Divan-ı Ali". Ya da "Büyük Divan". Bu divan, devlet yönetiminin en üst organı olup devlet işlerinin görüşülüp karara varıldığı teşkildir. Vezirin başkanlık ettiği büyük divanın üyeleri "Sahip-i Azam", "Naib-i Sultan", "Atabey", "Pervane", "Müstevfi", "Tuğrai", "Emir-i Arz", "Emir-i Dad" ve "Müşrif-i Memalik", "Emir-i Hacib"tir.

•Vezir ya da "Sahib-i Azam", "Sahib-i Divan". Sultandan sonra en yüksek yönetim makamıdır ve doğrudan doğruya sultana karşı sorumludur. Her gün toplanan Divan-ı Ali'ye vezir başkanlık ederdi. Devlet gelirlerinin toplanmasından üst sorumludur ve olağanüstü giderler için ihtiyat akçesi adıyla ayrıca bir hazine oluşturmaktadır. Yargı yetkisini de sultanın vekili olarak kullanır, sultanın katılamadığı hallerde "Divan-ı Mezalim"e başkanlık ederdi.

Pervane Sâhib Ata Fahreddin Ali 'nin 1285'te ölümünden sonra vezirler artık İlhanlı sarayı tarafından atanmaya başlanmıştır.

•"Naib-i Sultan", ya da "Niyabet-i Saltanat". Vezirden sonra gelen bu makam, sultanın yokluğunda devlet işlerinin üstlenilmesi, sultana vekalet edilmesi gibi son derece önemli bir makamdır. Diğer yandan askeri seferlere katılarak orduya kumanda etmek de bir diğer görevidir. Moğol tahakkümü altında ister istemez Moğol direktiflerine göre hareket etmiştir. Bu dönemde Naib-i Sultan'ın ("Niyabet-i Hazret") yanı sıra bir de İlhanlı sarayı tarafından görevlendirilen "Niyab-ı Hazret" bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu'daki her konuda İlhanlı sarayına rapor vermesi gerekmektedir.

•"Atabey". Şehzadelerin eğitiminden sorumlu bir devlet adamıdır. Bazen eğitimi üstlendikleri şehzadenin sultan olması üzerine vezirliğe kadar yükselen atabeyler olmuştur.

•"Pervane". Devlet tarafından verilen iktaların kaydını tutan, takibini yapan yetkilidir.

•"Müstevfi". Divan-i İstifa'nın amiridir. Divan-ı İstifa, başta saray giderleri olmak üzere devletin maliyesinin idare ve takibinden sorumlu divandır. Saray giderleriyle ilgili ödeme emirler, devlet ricalinden on iki kişinin imzasını taşıması gerekmektedir.

•"Tuğrai". "Divan-ı Tuğra"nın amiridir. Tüm atama, berat ve mektupların yazılmasından, üzerlerine sultanın tuğrasının çekilmesinden sorumludur.

•"Emir-i Arz". Divan-ı Arz'ın amiridir. Ordunun ihtiyaçlarına bakan, maaşları ödeyen, kayıt defterlerini düzenli tutarak yoklamaları yapan dairenin amiridir.

•"Emir-i Dad". "Divan-ı Mezalim"in amiridir. Başta devlete karşı işlenen suçlar olmak üzere tüm üst seviyedeki örfi davalara sultan adına bakan görevlilerin amiridir. Şer'i davalara ise kadılar bakmaktadır. Sultanlığın ilk evrelerinde bu davalara sultan başkanlık ederdi. Daha sonraları ülke ve devlet teşkilatı büyüdüğünden sultan yerine Emir-i Dad bu davalara başkanlık eder olmuştur. Hem kendilerinin, hem de kadıların verdikleri hükümlerin infazında görevlidirler. Çok güçlü emirleri hatta vezirleri dahi, sultanın emriyle tutukladıkları biliniyor.

•“Müşrif-i Memalik” ya da “Müşrif-i Mülk”. “Divan-ı İşraf-ı Memalik”in amiridir. Devletin mali ve yönetsel işlerine üst denetimini yapar, mali kayıtları tutar, hanedana ait mallara ve giderlere bakardı.

•“Emir-i Hacib” ya da “Melikü’l-Hüccab”. Devlet ricali hiyerarşisinde sultan ve vezirden sonra üçüncü kademe, saray görevlileri hiyerarşisinde ise sultandan sonra ikinci kademe görevlilerdir. Sultan ile Divan-ı Ali ve tebaa arasındaki teması sağlamakla görevlidirler. Halkın istek ve şikâyetlerini sultana iletir, halka sonuçlar hakkında bilgi verirler. Fuat Köprülü’ye göre günümüzde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği makamına karşılık gelmektedir. Sultana gelen konuklara hizmet etmek protokolü düzenlemek görevlerindendir.

Divan-ı Ali dışında ikinci derecedeki divanlar, günümüz parlamenter rejimlerdeki bakanlıklara denk gelen kurullardır. Bunlar içinde Niyabet-i Saltanat, Divan-ı Tuğra, Divan-ı İstifa, Divan-ı Arz ve Divan-ı İşraf-ı Memalik amirleri, Divan-ı Ali toplantılarında hazır bulunurlar. Bunların dışında yine ikinci derecede divanlar ve amirleri de vardır.

•“Emir-i Candar”. Candar, sultanı ve sarayı korumayla görevli hassa askerleri olup komutanları Emir-i Candardır. Görev sınıfları olarak gece nöbetçileri pasbanan, gündüz nöbetçileri nevbetiyan kapı nöbetçileri ise derbanan’dır. Saray dışında ise diğer hassa kuvvetleriyle birlikte görev yaparlardı. I. Alaeddin Keykubat’ın bazı emirleri öldürmesinde candarlar görev yapmışlardır.

•“Emir-i Çaşnigir”. Sultanın mutfak görevlileridir. Yemekleri ve sofrayı hazırlayan, sofrada hizmet eden ve tüm yiyecekleri sultan yemeden önce tadarak zehirli olmadıklarını garantileyen görevlilerdir. Sultanın düzenlediği şölenlerde hizmet görenlerdir. En güvenilir hizmetkârlar arasından seçilir, sultan gerek gördüğünde devlet yönetimi konusunda bunların görüşlerini zaman zaman aldığı bilinmektedir.

•“Emir-i silah”. Sultanın silahhanesinin yönetiminden, buradaki silahların bakımından, seferlerde taşınmasından ve muhafazasından sorumlu görevlilerdir. Amirlerine Emir-i Silah adı verilmektedir.

•“Şarabdar-ı has”. Sultanın içeceklerinden sorumlu görevlilerdir. Sarayda sadece sultana has bir şarabhane-i sultan odası

bulunurdu. Askeri seferler gibi saray dışındaki görevlerde de yer alırlardı.

•"Alemdar" ya da Emir-i Alem. Sancak ya da bayraktan sorumludurlar. Sultanın saray dışına çıkmalarında sancak ya da bayrağı taşıyanlardır.

•"Emir-i Ahur". Sarayın ve sultanın binek hayvanlarının bakımından sorumludur. Sultana ait ahırlar sadece sarayda değil, büyük tüm vilayet merkezlerinde bulunurdu. Bunların binek takımlarını üreten saraçlar da Emir-i Ahur'un emrindeydiler.

Bu saray görevlilerinin dışında protokolde görece daha düşük mevkili saray görevlileri ise Camedar (Sultanın kendi giysilerinin ve hil'at olarak verilecek eşyanın, görevlilere özgü giysilerin dikildiği ve muhafaza edildiği camehanenin ve burada çalışanların şefi), Emir-i Hares (zindan görevlisi), Üstadüddar (tüm saray hizmetkârlarının amiri), Emir-i Şikar (sultanın katıldığı avları, bu avlarda kullanılan köpek ve kuşların bakımınında çalışanların amiri gibi görevliler vardır.

Taşra teşkilatı

Anadolu Selçuklu hâkimiyet sahası, merkeze bağlı eyaletlerle tabi (vassal) devletlerden oluşmaktadır. Merkeze bağlı eyaletler yine merkezden atanan valilerle yönetilirken tabi devletler kendi hanedanlıklarınca özerk olarak yönetilmektedir. Tabi devletler Kilikya Ermeni Krallığı, Mardin, Hasankeyf ve Amid Artuklu Beyliği, Erzincan ve Divriği Mengüçlü Beyliği, Sümeysat (günümüzde Samsat ve Halep Eyyubileri ile zaman zaman Musul Atabeyliği'dir.Yine de sultan tabi devletlerin hükümdarlarını onaylıyor ya da azlederek yerine başka birini atayabiliyordu. Eyaletlerde de merkezdeki divanlara benzer divanlar ve Divan-ı Ali benzeri bir "Eyalet Divanı" vardır. Eyalet Divanı'na vali başkanlık ederdi. Eyaletlerde de merkezdekine benzer bir vezir olmakla birlikte merkezden atanan bu vezir, merkeze karşı sorumlu olmasıyla, merkezin eyaletler üzerindeki erkini, dolayısıyla denetimini temsil etmektedir. Özellikle eyalet valisi bir melikse, meliklerin merkezce kontrolünde bu vezirler baş rol oynamaktadır. Valinin emri altında istihdam edilen memurlara "Reis" denmektedir ve bunların da başkanlık ettiği, "Divan-ı Riyaset" adı ile bilinen divanlar vardır. Reisler "soylu" ailelerden seçilirdi ve babadan oğla geçerdi. Eyaletin iç işleri, mali, adli, asayiş, belediye işleri ile vakıfların kontrolü reislerin görevleri arasındadır, ilgili divanlarda

alınan kararlara göre yürütülürdü. Eyaletlerdeki askeri konular ise subaşı olarak adlandırılan komutanlar sorumludur. Eyaletlerdeki hukuki anlaşmazlıklara merkezden atanan kadılar bakmaktadır, fakat tebaa ve askerler arasındaki anlaşmazlıklara ayrı kadılar bakmaktadırlar. Askeri davalara ve miras işlerine "kadı-i leşker" adı verilen askeri kadılar bakmaktadır.

Eyalet valileri, 12. yüzyıl sonlarına kadar, Büyük Selçuklularda olduğu gibi eyaletlerde geniş iktalara sahipken, bu geniş iktaların valilere bağımsız hareket etme olanağı vermesiyle, merkezi otorite için sakıncalı bulunmuş, sonradan terk edilmiştir. Valilere, yönettikleri eyalet dışında parça parça iktalar verilmiştir. Bununla birlikte işlenebilen toprakların büyük kısmı sultanın tasarrufundadır ve askeri ikta olarak, belirlenmiş bir askeri görevin yerine getirilmesi koşuluyla ikta askerlerine tahsis edilmiştir.

Uçlarda ise durum farklıdır. Anadolu Selçuklu yönetiminin ülke toprakları üzerinde kurduğu ve yönettiği sosyoekonomik düzen, Türkmenlerin halen göçebe ya da yarı-göçebe yaşam sürdüren topluluklarının sürdüregeldiği yaşam tarzıyla bir arada var olabilecek bir yaşam tarzı olamamıştır. Bu yüzden merkezi yönetim bu toplulukları elden geldiğince sınır boylarına, tercihan Hristiyan komşuların sınırlarıyla temas halinde olan bölgelere, ılımlı bir ifadeyle göndermiştir. Bu topluluklar buralarda, kendi şeflerinin idaresinde yarı bağımsız olarak varlıklarını sürdürmektedir. Doğudan sürekli yeni Türkmen grupları geldiği için zamanla uçlardaki Türkmen nüfus artmıştır. Hristiyan Bizans yerleşimleri yakın olduğu için de zaman zaman Bizans topraklarına yağma akınları yapıyorlar, Müslüman ahaliye zararları dokunmuyordu.

Ordu

Anadolu Selçuklu ordusunda kuruluş döneminde, sultanların özel bir muhafız kuvveti olarak hassa birlikleri olmasına karşın ordu esas olarak Türkmen aşiretlerinin savaşçılarına dayanmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti başlangıçta, hem ordu, hem idare, hem de günlük yaşamda bütünüyle askeri esaslara dayanmaktaydı. Ordu neredeyse bütünüyle Türkmen beylerinin yönetimindeki aşiret savaşçılarından oluşmaktadır. Devlet idaresi de bu beylerin sorumluluğundaydı. Fakat zamanla devlet, klasik Türk – İslam devletleri modeline yaklaştı, sivil bir devlet kadrosu, buna uygun sivil

bir devlet teşkilatı oluşturuldu. Bu şekilde Anadolu Selçuklu'da bir "payitaht düzeni", merkeziyetçi bir devlet cihazı, "İran karakterli İslami sistem" gelişmiştir. Önce devlet kadroları sivilleşirken Türkmen beyleri buradan çekildiler. Daha sonra Türkmen savaşçılarından oluşan ordu, bu sivil teşkilata uyacak, onun gereksinimlerini karşılayacak bir yapıya dönüştü. Bu dönüşüm zorunluydu ancak sivil devlet teşkilatı, tümüyle Türkmen savaşçılarından oluşan bir orduya uymazdı, Türkmen savaşçıların yanı sıra, çeşitli etnik unsurlardan oluşan gulamlara ve ikta sahiplerine doğru bir dönüşüm oluşmuştur. Sivil kadrolar, gulamlıktan gelen çoğu İranlı unsurlardı. Devlet yönetiminin en önemli mevkilerini bunlar doldurduğu gibi merkezde ve eyaletlerde askeri teşkilatın önemli rütbelerine atanıyorlardı.

Gelişme döneminde ise zaman içinde bu bileşim, Türkmen savaşçılarını kapsayan bileşim, sayıca olmasa bile ana bileşenin Türkmen savaşçıları olması anlamında büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. En belirgin olarak Alaeddin Keykubat, iktidarı için tehlikeli bulduğu neredeyse iki düzine kadar Türkmen beyini ordudan tasfiye etmiştir. Olgun dönemde Anadolu Selçuklu ordusu, sarayı ve sultanı korumak için gulamlardan oluşan güçlü bir hassa kuvveti, ikta askerleri, emirlerin yine gulamlardan oluşan özel kuvvetleri, şehir kuvvetleri, gönüllüler ile paralı askerlerden ve savaş ya da sefer durumlarına mahsus olmak üzere bağlı devletlerden gelen kuvvetler ve yine savaş durumuna bağlı olarak Türkmen savaşçılarından oluşmaktadır. Harzemşahlar'ın dağılmasıyla gelen çok sayıda Kıpçak asker olmakla birlikte yine de Anadolu Selçuklu ordusunda çok sayıda Türk olmayan unsur seferber edilebilmektedir. Ordunun üçte birinin ise Türkmen olmadığı ileri sürülmektedir.

Bütünüyle Türkmen savaşçılarından oluşan ordudan, yukarıda unsurları belirtilen orduya dönüşüm, aynı nedenlerin yarattığı problemlere karşı, aynı çözüm yollarının, hemen hemen aynı tarzda uygulanmasıyla, Büyük Selçuklu Devleti'nde de yaşanmıştı. Olayların akışı, her iki devletin tarihinde neredeyse tümüyle benzer çizgide yürümüştür. Büyük Selçuklu da, Türkmen grupların, yerleşik – tarımcı topluluklara karşı tutumlarından ve devlet otoritesine her fırsatta karşı çıkmasından duyulan rahatsızlıklara karşılık olarak Türkmenleri "uçlar"a, büyük kısmıyla Anadolu'ya itmişler, askeri seferlerin hemen öncesinde seferber ettikleri tümüyle Türkmenlerden oluşan ordu

yerine, sürekli silahaltında tutulan güçlü bir ordu oluşturmuşlardır. Bu ordunun bileşimi de her iki devlette çok benzerdir.

Orduda başkomutan "Beylerbeyi"dir, arapça "Emirü'l-Ümera" ya da "Melikü'l-Ümera" ünvanlarının yerine ilk kez Anadolu Selçuklu'da yer yer kullanılan Türkçe bir sözcüktür. Beylerbeyi, hükümdarlığın ordularının başkomutanlarıdır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde merkez ve uç (batı) olmak üzere iki beylerbeyi bulunurdu. Uç beylerbeyi ise Türk askeri geleneğine uygun olarak sağ ve sol kol olarak iki komutanlıktır. Sağ Kol Uç Beylerbeyi merkezi Kastomonu, Sol Kol Uç Beylerbeyi'nin merkezi ise Ankara'dır. Uç Beyleri, bölgedeki Türkmen kabile şefleri arasından merkez yönetimce atanırdı.

Gulam

Anadolu Selçuklu Devleti kuruluş döneminde tümüyle Türkmen savaşçılarından oluşan bir orduya sahiptir. Bu aşiret savaşçıları kendi beylerinin emrinde savaşa gelirlerdi. Devletin sivil yöneticileri de bu Türkmen beylerinden oluşmaktaydı.Anadolu Selçuklu Devleti, II. Süleyman Şah'tan (1196 – 1204) itibaren, önce ağır ağır, sonra hızla Türk aşiret yapılanışını tasfiye ederek, bütünlük gösteren merkezi bir devlet yapısını esas almıştır.Anadolu Selçuklu ordusunun ve sivil devlet yönetiminin ne zaman dönüştüğü konusu günümüzde halen açık değildir. Devletin kuruluş döneminde, yani 11. yüzyıl sonlarından 12. yüzyıl sonlarına kadar orduda olduğu kadar idari yapıda da Türkmen unsurların hakim olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre gulam istihdamı 12. yüzyıl sonlarından itibaren gelişmiştir. Bu bir yüzyıllık dönem hakkında bilgi veren kaynaklarda gulamlara ilişkin hiçbir bilgi bulunmaz, 1176 yılındaki Miryokefalon Muharebesi'nde sonra bu konuda bilgiler bulunmaktadır. (Bu tespit dikkate değer olmalıdır, Doğan Avcıoğlu, Miryokefalon'da yenilgi üzerine Konstantinopolis'e çekilen Bizans ordusuna refakat etmek üzere üç komutan idaresinde üç birliğin görevlendirildiğini yazmaktadır. Ancak Türkmenler yolun bir kısmında Bizans ordusuna saldırırlar. İmparator I. Manuil yakınmalarına II. Kılıç Arslan "Bu Türkmenler benden bağımsız, onları kontrol edecek güçte değilim." karşılığını vermiştir. Gerçekten de sultanın Bizans imparatoruyla anlaştığı haberi duyulunca Türkmenlerin, sultanı hainlikle suçladıkları, küfrettikleri ve ganimet paylarının alarak yurtlarına döndükleri, bir

kısmının ise geri çekilmekte olan Bizans ordusuna ganimet için saldırılar düzenledikleri kaynaklarda yer almıştır. Bizans ordusuna refakat eden Selçuklu subayları ise Türkmenleri, "Kendilerine tabi olmayan kaba, asi Türkler" olarak tanımlamışlardır. Miryakefalon Muharebesi Anadolu Selçuklu Devleti ordusu ve devlet cihazı yönünden, kökten bir dönüşümün ilk işaretlerini verir, Türkmenlerin hem devlet cihazı hem de ordu için artık "güvenilmez" olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz bu dönüşümün tek nedeni Türkmenlerin bu anlamda güvenilmez görülmesi değildir. Değişen silah bileşimleri ve askeri donanım, hafif süvarinin kullanımını sınırlamaktadır. Türkmen hafif süvarisi hızlı ve okçulukta son derece becerikli olmakla birlikte müstahkem mevkilerini kuşatılmasında yetersiz kalmaktadır. Üstelik ağır süvari birlikleri karşısında uygun donanıma sahip değillerdir.[54] Bununla birlikte Türkmen savaşçıları Anadolu Selçuklu ordusunda daha sonraları da görülmeye devam edilmiştir. Ancak başlarda, kabile şeflerinin emri gereği ya da gönüllü olarak sultanın askeri seferlerine katılan ve sadece ganimetten pay almakla yetinen Türkmenlerin II. Süleyman Şah'ın 1202 yılındaki Gürcistan seferinde paralı asker olarak yer aldıkları ileri sürülmektedir. Daha sonraki tarihlerde paralı Türkmen askerleriyle ilgili kayıtlara rastlanır.

Görünürde sultana tabi oldukları üstün körü ileri sürülen Türkmenlerin esasen kendi kabile şeflerine itaat ettikleri kabul edilirse, merkezi devlet düzenine uyum sağlamalarının beklenemeyeceği ortadadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin klasik İslam devletlerinin merkezi devlet düzenini alması sırasında Türkmenlerle payitaht arasındaki uyumun ve bağın giderek yıpranması kaçınılmaz olacaktır. Merkezi devleti tanımlayan prensiplerin, Türkmenlerin göçebe ya da yarı-göçebe bir yaşam tazına aykırı gelecektir.

Gulamların ana kaynağı askeri seferler sırasında alınan esirlerdir. Savaş esirleriyle ilgili kayıtlar Miryokefalon Muharebesi'nden sonra büyük ölçüde artmıştır. İbn Bibi, II. Kılıç Arslan'ın oğullarının çevre ülkelere yaptıkları yağma seferlerinde her yıl yüz binin üzerinde esir getirildiğini belirtmiştir. I. İzzeddin Keykavus'un (h.y. 1211 – 1220) Çinçin Kalesi'nin ele geçirilmesinden sonra köle pazarlarına o denli çok köle sürülmüştür ki, fiyatlar ciddi biçimde düşmüştür. Tarihi kaynaklar, bu esirler arasında normal olarak kadın ve çocukların da olduğunu kaydetmiştir. Asi Türkmenlerden de

hayli esir alınmaktadır.Diğer yandan Selçuklu sultanlarına hatırı sayılır çoklukta gulam hediye edildiği belgelerden görülmektedir. Sultanların da çeşitli hükümdarlara, devlet ricaline, hatta dönemin halifesine gulam ve cariyeler hediye gönderdiği bilinmektedir. Sonuç olarak gulam olarak yetiştirilmek üzere çok sayıda ergenlik çağına ulaşmamış oğlan çocuğu vardır. İbn Bibi'ye göre, Selçuklu sarayında Rum, Ermeni, Gürcü, Rus, Frank, Deylemli, Kazvinli, Kürt, Tacik, Hitaylı, Keşmirli, Kıpçak ve Türk vardır. Esasen gulamlar da maaş alırlardı, yılda dört kez, "bişegani" adı verilen bir maaş almaktaydılar.

Gulamlar, sultanın eli altında olduğu kadar, hatta bazen daha yüksek sayılarda olmak üzere, emirin maddi gücüne bağlı sayıda onların maiyetinde de bulunmaktadır. Öyle ki I. Alaeddin Keykubat'ın öldürttüğü 24 emirin maiyetindeki gulamların, sarayın ve sultanın güvenliğini tehdit edebilecek kadar yüksek sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Sultanın konuya dikkati Naib Hokkabazoğlu Emir Seyfeddin tarafından çekilmiş, öldürülen emirlerin gulamlarının, kölelerinin ve hizmetkarlarının da öldürülmesini tavsiye edilmiş, sultan da bu emri vermiştir. Akabinde, sultanın kayınpederi olan Emir Komnenos'un adabınca uyarısı üzerine emir geri alınmıştır. İbn Bibi'nin anlatımından anlaşıldığı kadarıyla, birinci gruptakiler yaşça ileri, ikinci gruptakiler küçük yaşta olanlar olmak üzere iki kategori gulam vardır. Birinci gruptakilerin malları hazineye alındıktan sonra serbest bırakılmasına, ikinci gruptakilerin ise saraya taştdar olarak alınması ya da gulamhanelere gönderilmesi emrolunmuştur.

Saray gulamları içinde bir alt sınıf olarak "gulam-ı hass", saray gulamları içinden seçilen ve sadece sultana bağlı bir kıt'a vardır. Bu sınıf, kendi içinde de çeşitli alt sınıflara ayrılarak sultanın tüm özel hizmetlerini ve muhafızlığını üstlendikleri anlaşılmaktadır. Sadece sultanın katıldığı savaşlarda değil, zaman zaman sultanın katılmadığı askeri seferlere de katıldıkları biliniyor. Sultanın emri üzerine devlet ricali ve emirlerin tutuklanması ya da kim olursa olsun birinin sultanın huzuruna çağrılması işlerini doğal olarak yerine getirmektedirler.

İkta askerleri

Anadol Selçuklu Devleti'nde askeri ikta, 12. yüzyılın sonları itibarıyla yaygın uygulama haline gelmeye başlamıştır. En belirgin olarak II. Kılıç Arslan'dan sonra subaşıların yetkilerinin sınırlandığı, böylece askeri iktaların küçültüldüğü, subaşlarının ise kendilerine

bağlanan maaşlarla gelir elde ettikleri ileri sürülmektedir. İkta sahibi olan birçok bey belirlenmiş bir sayıda asker beslemekle yükümlüdür. Diğer yandan devlet ricali de maddi gücüne göre asker yetiştirirdi. Alaeddin Keykubat döneminde ikta askerlerinin sayısı 100 bine ulaşmıştır. Anadolu Selçuklunun gelişme döneminde ordunun en büyük bileşeni ikta askerleridir.

Paralı askerler

Paralı askerler daimi ordu içinde değil, askeri seferler öncesinde, bu sefer için tutulan askerlerdir.Anadolu Selçuklu ordusunda paralı askerlerin istihdam edildiğine dair en eski kayıtlar II. Süleyman Şah'ın 1202 yılındaki Gürcistan seferine ilişkindir.Çok farklı etnik unsurlar arasından alınan paralı askerlere örnek olarak Gotlar, Germenler, Normanlar, Franklar, Ermeniler, Ruslar, İskandinavlar, Sırplar, Kıpçaklar, Uzlar, Peçenekler, diğer Türkopoller sayılmaktadır.

Ekonomi ve maliye

Köyler tarımsal üretimin merkezleriyken, kalabalık kent nüfusunun çoğunluğunu zanaatçılar ve işçiler oluşturmaktadır. Bu nüfusun kentlerde toplanabilmesini sağlayan ise ticarettir. Uluslararası transit ticaret yollarının uzağındaki bile hatırı sayılır bir ticaret hacmi görülmektedir.

Anadolu Selçukluları ticarete ve yol güvenliğine büyük önem verdiler. Kervan yollarının güvenliğinin sağlanmasına bağlı olarak Anadolu'da ticaret çok gelişti. Karadeniz ve Akdeniz'deki limanlar önemli birer dış ticaret merkezi durumuna geldi. Ticareti güvence altına alan devlet, karada haydutların, denizde korsanların saldırısına uğrayarak malları yağmalanan tüccarların zararlarını karşılıyordu. Gerek yolculukları sırasında, gerekse kervansaray ve hanlarda konakladıklarında tüccar ve yolcuların güvenliği ve ihtiyaçları sağlanıyordu. Anadolu Selçuklularında özellikle dokumacılık çok gelişmişti. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki demir, bakır, gümüş gibi madenler işletiliyordu.

Şehirlerin sağladığı vergi gelirleri içinde en büyük toplam tutan ticari emtiadan alınan vergilerdir. Ayrıca pazarlardan "bac" adı altında bir harç alınırdı. Ticaretten alınan vergileri toplayan ve denetleyen, maaşlı ya da iltizam usülü çalışan "şahne" adı verilen görevlilerdir. Gayrımüslim halktan alınan cizyeyi "muhassılan-ı harac"

adı verilen görevliler tahsil etmektedir. Cizye, Anadolu Selçuklu hazinesi içinde en büyük gelir kalemidir.

Toprak kullanımı

Anadolu Selçuklu Devleti'nde uygulanan şekliyle toprak kullanımı rejiminde mevcut tarım yapılan arazi, miri topraklar ve bir kısım koşullara göre özel topraklar olarak iki farklı statüdedir. Miri topraklar, mülkiyeti sultana ait olmak üzere, has arazi, ikta ve vakıf arazileri olarak kategorilenmektedir. Esasen, mülkiyeti uygulamada sultana ait görünmekle birlikte gerçekte devlete ait arazilerdir, sultan değiştiğinde mülkiyet hakları yeni sultana devrolmaktadır. Has arazilerin vergi gelirleri sultana ve hanedan üyelerine ait olan topraklardır. İkta arazileri ise mülkiyet hakların yine devlete ait olmak üzere, vergi gelirlerinin tümü ya da bir kısmı devlete verilen belirlenmiş bir hizmet karşılığı olmak üzere şahıslara tahsis edilen arazilerdir. Bu şahıslar ümera, yani devlet bürokrasisinde bir makam işgal eden ve o makama bağlanan hizmetleri yerine getiren devlet ricali ya da ikta askerleridir.

İkta sistemi

Anadolu Selçuklu Devleti'nde toprak mülkiyeti düzeni "Miri toprak düzenidir. Mülkiyet esas olarak devlete aittir ve devlet toprağı işlemek üzere vergi ödemek karşılığında köylülere bir bakıma kiraya vermiştir. Bu toprakların vergisini toplama hakkı ikta sahiplerine verilmiştir. İkta sahibinin aldığı bu vergiler onun, belirlenmiş bir devlet hizmetini yerine getirmek karşılığında alacağı maaş yerine geçmektedir. Yönetimi ve mali durumu özerktir, devlet tahsildar gönderemez. Anadolu Selçuklu 'da hemen hemen bütün topraklar miri rejime tabidir. Devlet ricali de ikta sahibi kılınmıştır. Ama çoğunluğu askeri ikadır. İktalar verasete tabi olmadığı gibi kaydi hayat şartı da yoktur, verilen hizmet süresi için verilmiştir. Devlet ricali de çok büyük arazilerden ikta olarak yararlanıyor olmasına karşın aynı statüdedir.

İkta sisteminin sonucu olarak tarımdan alınan vergiler hazineye değil ikta sahibine ödenirdi. Devlet zekâtın onda birini ürün vergisi olarak toplardı. Vergiye esas olan toprak birimi "çift-i avamil"dir, bir çift hayvanla sürülebilecek genişlikteki tarımsal arazidir ve yıllık vergisi nakden ödenmek üzere bir dinardır.

Mülk arazi

Mülk arazisi, çoğu kez devlete önemli hizmeti geçmiş kişilere mülkiyet hakkıyla birlikte verilen arazidir. Mül arazisi sahibi, mülkiyetin getirdiği tüm haklara, kullanma, miras bırakma, bağışlama, kiraya verme vs. sahiptir.

Vakıf arazisi

Çeşitli vakıfların faaliyetlerini sürdürmek için gereken geliri sağlayan gayrimenkul varlıklarıdır. Bu arazilerin vergi ya da kira gelirleri doğrudan doğruya vakıflara kalmaktadır.

Uluslararası transit ticaret

Anadolu Selçuklu Devleti'nde uluslararası transit ticaret. Uluslararası transit ticaretin gelişmesiyle birlikte yeni yeni pazar alanları oluştu, var olanlar genişledi. Özellikle Kayseri'de 13. yüzyılda yazları çalışan ve yabancı tüccarın büyük rağbet ettiği geniş bir pazar ün kazandı. Yabancı tüccarın büyük ölçüde faaliyette bulunduğu bu pazar "Yabanlu Pazarı" olarak bilinmektedir.

Sosyal teşekküller

Anadolu Selçukluları döneminde ülkenin hemen her yerinde imarethaneler vardı. Buralarda yoksul halka, öğrencilere ve yolculara parasız yemek verilirdi. Başlıca eğitim kurumları medreselerdi. Başta Konya, Sivas, Tokat ve Amasya olmak üzere birçok kentte medreseler kurulmuştu. Darüşşifa denen hastaneler daha çok Divriği, Sivas, Tokat, Amasra, Kayseri, Konya ve Kastamonu gibi kent merkezlerinde yoğunlaşmışlardı. Kent ve kasabaları birbirine bağlayan yollar üzerinde han ve kervansaray denen konaklama yerleri vardı. Ulaşım ve ticaretin gelişmesine bağlı olarak bu tür konaklama yerlerinin sayısı gittikçe arttı. Bu kurumların giderleri vakıflarca karşılanırdı.

Kültür

Anadolu Selçuklu Devleti'nde kültürel yapı, iki yüzyıl süreye yayılan Oğuz göçleriyle, Orta Asya Türk kültürünün, sıkı, ya da gevşek bir İslam anlayışı süzgecinden geçmiş yapıları, İran kültürü ve yerli Bizans kültürünün bir bileşkesi olarak şekillenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan, orijinal, benzersiz bir kültürel sentezdir. Doğal olarak Anadolu'nun bütününde aynı kültürel yapıların görülmesi beklenemez. Orta Asya ve Horasan'dan gelen göçebe – sürücü Türkmen topluluklarının yoğun olduğu Danişmend illeri olan Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri bölgelerinde Orta Asya kültürünün, Artuklu

bölgesinde İslam önce Iran kültürünün, siyasi merkez olan Konya ve çevresi açılımında ise Orta Asya birikiminden kopuk, Bizans – İslam sentezlemesi denilebilecek bir kültürel yapılanış görülmektedir. Öyle ki bu durum oğullara verilen adlarda belirtin olarak izlenmektedir. Hanedan ailesi, eski Türk adlarını kısa sürede terk ederek oğullarına Keykavus, Keykubat, Keyhüsrev gibi tarihi İran efsanevi kahraman ya da hükümdar adları vermeyi yeğlemiştir. Türkler yönünden ise, henüz Orta Asya yaşam biçimini, kültürel ögelerini ve inançlarını taşımaya devam eden, İslam kültür ve inançlarını bütünleştirememiş görünüm vardır. Köy ya da kente yerleşenler İran ve İslam kültürlerinin etkisine girerken, halen yarı göçebe geçim ekonomisini sürdüren gruplar ise yerleşim yerlerinde uzak, bol yağış alan bölgeleri, ya da "uçları" tercih etmişlerdir.

Dil

Anadolu'nun yeni sahipleri Oğuzlar, 11. ve 12. yüzyıllarda Türkçeyi sadece konuşma dilinde ve sözlü edebiyat geleneklerinde yaşatmaktaydılar. Bu döneme ait Anadolu'da Türkçe yazılmış hiçbir eserin olmayışı, bize Oğuzların yazı dillerinin bulunmadığını, hatta Kutadgu Bilig gibi dev bir eserin dilini, yani Türkistan yazı dilini bilmediklerini düşündürmektedir. Büyük Selçuklu Devletine hakim olan dil anlayışı, Anadolu'da da değişmemiş ve iki yüz yıl, yazı dili ihtiyacına Arapça ve Farsça cevap vermiştir. Bu süre içinde Anadolu Selçuklularının resmi ve edebi dili Farsça, ilim dili Arapçadır.İbn Bibi, Anadolu Selçuklu döneminde Anadolu'da beş dil konuşulduğunu belirtmektedir. Bunlar muhtemelen Rumca, Türkçe, Farsça, Ermenice ve Süryanice'dir.

Toplumsal yapı

Anadolu'ya kabaca 1075 civarından itibaren büyük sayıda Oğuz göçü gerçekleşmişti. Anadolu Selçuklu Devleti bu göç hareketinin sağladığı nüfus şartlarında doğmuştur. Ancak Anadolu nüfusu halen seyrektir. Hele 11. yüzyıl boyunca Haçlı Seferleri'nin ve iç çatışmaların soncu nüfus daha da seyrelmişti. Bununla birlikte I. Mesud'un hükümdarlık döneminde (116 -115) imar çalışmaları başlatılırken Anadolu Türkmenler için çok daha güvenli bir hal almıştı. Yine de Türkmen nüfus çok büyük ölçüde göçebe – sürücü olduğundan ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve devlet gelirlerinin artırılabilmesi için daha fazla yerleşik – tarımcı nüfus gerekmektedir.

Oysa zaten önceki yüzyıllarda yaşanan Bizans – Sasani ve Bizans – Arap savaşları Anadolu ekonomisini bir hayli daraltmıştı. Arap akınlarının ardından gelen Selçuklu akınları da, tarımdan beslenen Bizans kentlerini büsbütün daraltmıştır. Sonuçta Anadolu, tarımsal nüfusun ekonomiyi döndüremediği bir duruma gelmiş, tarımsal nüfusun büyütülmesi gerekmiştir. Bu gereksinimle I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve bazı Danişmendli, Artuklu yöneticiler civar bölgelerden nüfus getirerek toprak, tarım hayvanları, tarım aletleri, tohumluk vs. vermişler, çalışan – üreten nüfusu genişletmeye çalışmışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminden Moğol istilasına kadar olan varoluş süresi boyunca nüfus yapısını söyleyecek yeterlilikte kaynak bulunmamaktadır. Anadolu'ya ilk Türk akınlarında Rumların doğu bölgelerinden batıya doğru iskân değiştirdikleri, bu bölgelere zamanla daha büyük Türk nüfusu geldiği bilinmektedir. Bu Türkmen nüfusun bir bölümü, sultanlar tarafından ele geçirilen kentlerin yerli halkı tahliye edilerek onların yerlerine yerleştirilmesiyle yerleşik yaşama geçmişlerdir. Bu konuda çeşitli örnekler vardır. Örneğin Muhiddin Mesud Şah, 1197'de Kastamonu'ya bağlı Zalifre'yi (günümüzde Safranbolu) aldıktan sonra yerli Hristiyanların vergi ödeyerek şehirde kalma taleplerini kabul etmeyerek onları sürmüş, yerlerine Türkmenleri yerleştirmiştir. Bu tarz uygulamalar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerindeki uygulamadır. Daha sonra Türkmenlerin iskânı, parçalara ayrılarak "uç"lara yerleştirilmesi şeklindedir. Böylelikle hem sınır boylarında bir düşman tecavüzüne karşı devletin ordusunun müdahalesinden önce karşı koyacak kuvvetler bulundurulmuş oluyordu, hem de ülke içinde çeşitli sorunlara yol açabilecek Türkmen nüfusu değişken ve otoritenin zayıf olduğu bölgelere gönderiliyordu.

Bu ve daha sonraki dönemlerde Anadolu'ya gelen Türklerin tümü göçebe – sürücü değildir, bir kısmı geldikleri yerlerde yerleşik hayata uyum sağlamış ailelerdir. Yine de Türklerin çoğunluğu hayvancılık, halı ve kilimcilikle geçim sağlayan unsurlardı. Yarı göçebe Türkmenler gruplarının çoğunluğu Batı, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde toplanmıştır. Orta Anadolu'da çoğunluk yerleşik köy ve şehir topluluklarıdır. Yine de yerleşik toplulukları Anadolu nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak devlet,

yerleşik tarımcıları, zanaatçıları ve tüccarları, üretimin ve dolaşımın gereği olarak himaye etmektedir. Diğer yandan yarı göçebe Türkmen toplulukları bu himayenin dışında yer alır. Bu durum yerleşik halk ve sonuçta devlet için üstesinden gelinmesi güç sorunlar da yaratmıştır. Yarı göçebe Türk topluluklarının yazlak – kışlak arasındaki mevsimlik göçlerinde tarlalara, bağ ve bahçelere zarar verdikleri, bu yüzden köylülerle aralarında zaman zaman da olsa sürtüşmeler yaşandığı, devletin zarara uğrayan köylerin o yılki vergi borçlarını iptal ettiği, hatta tohumluk ve hayvan vermek zorunda kaldığı ileri sürülmektedir. Sonuçta o devirlerden günümüze ulaşan belgelerde Türkmenlerle ilgili ağır ithamlar görülür. Benzer sorunlar Büyük Selçuklu Devleti'yle kendi topraklarındaki Türkmen grupları arasında da yaşanmış, sultanlar Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmeye çalışmışlardır. Sarayın yönetim prensiplerine göre şekillenen yönetim tarzı, Türkmen grupların henüz yerleşik yaşama geçmemiş olan büyük kısmıyla uzlaşamamasının yol açtığı bu durum karşısında merkezi yönetim, bu Türkmen gruplarının yerleşik yaşamın süregeldiği alanların dışına, ama Hristiyan sınır boylarına sürmüştür. Bu bölgelerde, yine saray tarafından kendi aralarından belirlenerek atanan bir uç beyinin yönetiminde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu beyler dışında kalan ve saraya hâkim İran kültürü ile etkilenmiş ve sarayın yönetim tarzıyla uyum sağlayabilmiş Türkmen seçkinler ise, buna rağmen geleneksel yaşam görüşlerini inatla, bilinçli bir direnme göstererek sürdürmüş görünmektedirler.

Selçuklular Devleti'nde edebiyat ve düşüncede büyük gelişmeler oldu. Necmeddin İshak, Muhiddin Arabi, Sadreddin Konevi, Mevlana Celaleddin Rumi gibi bilgin ve yazarlar yetişti.

Mimari

Selçuklu mimarisi: Anadolu Selçukluları ülkenin pek çok yerinde cami, han, kervansaray, imaret, köprü, çeşme ve medreseler yaptırdılar. Beyşehir'deki Eşrefoğlu Camisi (1296), Anadolu Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşıyan en önemli örneklerden biridir. Ağaç direkler üzerine kurulan, içi çini mozaik ve ağaç oyma işleriyle süslenen tip camilerin başka örnekleri de vardır.

Anadolu Selçuklu sultanları adına yapılan kervansaraylar "Sultan Han" ya da "Han" olarak adlandırılırdı. Hanlar çok büyük boyutlu yapılardı, bir bakıma sultanın ihtişamını yansıtmaktaydılar.

Anadolu Selçuklu mimarisinin günümüze kalan en önemli örnekleri arasında, Konya'da Alâeddin Camii, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Beyşehir'de Kubadabad Sarayı, Niğde'de Alaeddin Camii, Ankara'da Aslanhane Camisi, Kayseri'de Huand Hatun Camii ve Külliyesi, Afyonkarahisar'da Ulucami, Erzurum'da Çifte Minareli Medrese, Sivas'ta Gök Medrese, Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese, Kırşehir'de Melik Gazi Kümbeti, Ahlat'ta Ulu Kümbet ve Çifte Kümbetler ile Nevşehir'de (Tuzköy camii, Kızılkaya camii) ve diğer yapılar (Nevşehir Kalesi vb), Çankırı'da Taşmescid gösterilebilir.

Anadolu Selçuklu büyük mimari yapıtlarının hepsi de emirler, komutanlar gibi devlet ricali ya da sultanlar tarafından yaptırılmıştır. Bu inşa girişimlerindeki birincil amaç, politik yaşamın gereklerine göre şekillenmiş bir araç ve politik kariyerin bir unsur olmalarıdır. Bu konuda en belirgin örnek, I. Alaeddin Keykubat'ın ele geçirdiği Alanya'nın son Bizans beyinin kızı olan ilk eşi Mahperi Hatun'un eşinin ölümünün hemen ardından Müslüman olması ve bir külliye yaptırmış olmasıdır. Mahperi Hatun eşinin ölümünde Sadeddin Köpek'le anlaşarak oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i devlet ricaline sultan seçtirmiş olması, kocasının ikinci eşi Gaziye Hatun'u ve iki oğlunu ki bunlardan İzzeddin Kılıçarslan Alaeddin Keykubad tarafından veliaht gösterilmişti, öldürtmesi, iki kızını ülke dışına sürdürmesi ile bilinir. Dahası oğlu tahta çıktığında henüz 16 yaşındadır ve annesinin onun vasiliğini üstlenmesi gerekecektir. Bunların sonucunda Müslüman olmasının zorunlu olduğu ileri sürülür. Daha sonra politik durumunu pekiştirmek amaçlı olduğu ileri sürülen bir külliye ve dört kervansaray yaptırmıştır.

Anadolu'daki değişim

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ve genişlemesi, Anadolu'da kendi düzenini kurması, Anadolu toplumlarını, bir bütün olarak büyük ölçüde değiştirmiş, dönüştürmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkler'in Anadolu'ya büyük kitleler halinde, bu kez yurt edinmek için gelmeye başladıkları 1075'ten önce, Anadolu'da hem toplumsal yapı, hem nüfus yoğunluğu, hem de ekonomik ilişkiler ağır bir gerilemenin sonuç tablosunu göstermekteydi. Anadolu Selçuklu'nun kuruluş dönemi bu durum daha da sarsılmıştır. Hele I. Haçlı Seferi'nin yol açtığı çalkantılarla bütün bu yönlerden durum kötüleşmiştir. Ancak siyasi ve toplumsal çalkantılar, Konya Sultanlığı

halindeki Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da görece bir siyasi birlik sağlaması, merkezi bir devlet cihazı oluşturmasıyla gelişme yönüne girmiştir.

Anadolu Selçuklu'nun sarsıntılı kuruluş dönemi ve öncesinde, bazıları bütün bütün terk edilmiş ya da nüfusları büyük ölçüde azalmış kentlerin, devletin gelişme döneminde yeniden canlandığı, yeni yeni kentlerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Arap coğrafyacı İbn Said, Anadolu'da gelişkin 24 şehrin bulunduğunu belirtmektedir. Ticaret yollarıyla birbirine bağlı olan bu kentlerden bazılarında nüfus 100 binin üzerindedir. İlhanlı Devleti'nin yıkılması ve Anadolu üzerindeki Moğol baskısının kalmasıyla ortaya çıkan Anadolu Beylikleri Dönemi'nde Anadolu Selçuklu'nun iç politika prensiplerinin esasen sürdürülmesi sayesinde sosyoekonomik ve kültürel gelişme sürdürülmüştür. Arap gezgin İbn Batuta, 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu için "refah ve şefkat ülkesi" diye yazmaktadır.

Doğuda Moğol yayılması ve onların önünden çekilen Kıpçaklar'ın etkisi yanında Anadolu'daki belirtilen sosyoekonomik gelişmeler, kalabalık Oğuz topluluklarının Anadolu'ya gelip yerleşmesine yol açmıştır. Günümüzde Osmanlı Tahrir Defterleri üzerinde yapılan bir araştırma, Anadolu'da Oğuz boylarının adını taşıyan 890 köy olduğunu göstermektedir.

Dönemi

Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlığı sırasında Anadolu Selçuklu Devleti en parlak dönemini yaşamıştır. Cami, kervansaray, medrese, köprü ve hastane gibi birçok eser inşa edilmiştir. Ayrıca orduya ve donanmaya da büyük önem verilmiştir. Bunun yanında şeker, dokuma ve silah imalathaneleri kurulmuştur.

Alaeddin Keykubad siyasi başarılarının yanı sıra ülkesinin iktisadi ve kültür yönünden gelişmesine önem vermiş, yaptığı seferler ile ticaret yolarının güvenliğini sağlamış ve bu amaçla birçok kervansaray inşa ettirmiştir. İlim ve kültür ile uğraşanları himaye eden Keykubad, Moğollardan kaçan birçok âlim, sanatkâr ve şaire kucak açmıştır. Devlet işleri, askeri seferleri ve ilmi sohbetlerin dışında eğlenceye de vakit ayırırdı. Mızrak, ok, santraç gibi oyunlardan hoşlanırdı. Müzik, resim, oymacılık, marangozluk sanatlarında ustaydı.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Antalya fethedilmişti. (1207) Sultan Alaaddin Keykubat da doğal güzelliği, aynı zamanda liman şehri olan Alanya'yı ele geçirdi. (1221) buraya Sultanın ismine saygıdan Alaiye (Alanya) denildi. Akdenizden gelen malların, Anadolu'daki dağıtım üssü olan bu iki liman kenti (Antalya ve Alanya), Selçukluların denetimine girmişti. Ticarete büyük önem verdi. Avrupa Dukalıklarına, özellikle Venediklilere, bir takım ticari imtiyazlar verdi. Venedikliler de, Selçuklu tabiyetindeki ticari bir gemiyi gördüklerinde selamlamayı kabul ettiler. Bu durum, Selçuklu devletinin milletler arası ticari platformda prestijini artırmıştı.

Alaaddin Keykubat, Moğol tehlikesini diplomasi yoluyla durdurmak için elçi gönderdi. Her yıl belirli hediyeler göndermek suretiyle, Moğol istilasını ülkesinden uzak tuttu.

Âlim, ulema, zahit yurdu olan medeniyet eserleriyle süslü Ahlat, Moğolların tahribatıyla harabeye dönmüştü. Bu şehri, Bitlis ve havalisini imar etti ve ihtiyaçlarını temin etti. Nüfus, arazi ve emlak tahririni yaptırdı. İskân ettiği ahaliye hayvan, tohum dağıttı. Halkı bir süre vergiden muaf tuttu.

Sultan ayrıca, Selçuklu şehirlerinde cami, medrese, hastane, tersane, köprü, kervansaray, han, hanegah, zaviyeler inşa ettirdi. Akdeniz sahilinde Alaiye, Beyşehir gölü üzerinde Kubadabat, Kayseri'de Keykubadiye saraylarını yaptırdı.

Avrupalılar ve diğer devletler Anadolu'yu, Selçuklu devletini zenginlik, refah, hazineler diyarı olarak görüyorlardı. Sultan adına Sikke-i Alai ve Keykubadi denilen altın paralar basılmıştı. Bütün bunlar Anadolu Selçuklu Devletinin gücünü gösteriyordu.

İktisadi ve ticari hayata önem veren Alaaddin Keykubat, kara ve deniz yollarına da önem verdi. Kervan yollarının emniyete alınması, tüccarların mallarının korunması için, ticaret yolu üzerine kervansaraylar yaptırdı. Ticaret yollarını emniyete aldı. Kervan trafiğinin ve ticaret yolunun adı İpek Yolu idi. Selçuklular bu yola hâkim olmuşlar, doğu ile batı arasında bu yol, tüccarları, seyyahları, zanaatkârları, hacıları, askerleri, elçileri taşımıştır. Asya ile Avrupa'nın seyahat yolu idi. Çin'den Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Selçuklu Sultanları, milletler arası ticaret yollarının önemini kavradıkları için, fetih ve sefer politikalarını buna göre tanzim ediyorlardı. Selçuklular bu yolda, yüzden fazla kervansaray denilen barınak, konaklama

merkezleri kurmuşlardı. Kervansarayda kadın-erkek, köle, Müslüman, Gayrimüslim, herkese açık bir yer olup, gelen bu insanlara her türlü hizmet veriliyordu. Vakıf hizmeti sunulur, herkes ücretsiz kalır, hastalar tedavi edilirdi. Bu kervansaraylar farklı insanların bir araya geldiği, faydalandığı bir yerdi. Kayseri, bu ticaret yolu üzerinde önemli bir merkezdi. Daha sonra Konya, Selçukluların manevi ve kültürel merkezi haline geldi. Selçukluların orta Asya, İran, Bizans ve İslam kültürlerinden oluşan birikimi özüne almış, zengin kültürel bir hayatı vardı. Konya'da, 13. Yüzyılda bu birikimi ile din ve kültür alanlarında büyük bir gelişme yaşadı.

Alaaddin Keykubat âlim, ulema, kadı, şeyh, ahi ve devlete bağlı bey ve erkana çok değer verirdi. Âlimlere, şeyh ve ulemalara daha çok hürmet ederdi. Konya'ya gelen Abbasi Halifesi Nasır'ın elçisi ilimde mahir Şeyh Şihabüddin Sühreverdi'ye özel ilgi gösterdi ve ağırladı. Yine Necmeddin Razi, Muhiddin Harabi, Hüseyin Elbekri, Ahi Evren, Seyit Burhaneddin Muhakkik Tırmızi, Mevlana Celaleddin Rumi ve babası Bahaddin Veled, Sultan Alaaddin Keykubat devrinde yaşadı. Sultan, onlarla münasebette bulunarak sohbetlerine katıldı. Türkistan'dan gelen Kani, üç yüz bin beyitlik, otuz cilt Selçuklu Şeyhnamesini yazdı. Astronomi alanında sözü geçen Müneccim Bibiyyi, Şam'dan Konya'ya davet etti.

Moğol istilasından yurtlarını terk ederek Anadolu'ya gelen Türkistan'lı, İranlı ilim ehli pek çok âlim, edip, şair ve sanatkârı himaye etti, imkân tanıdı. Onlara medrese, hanegah, zaviye, darüşşifa yurtları ve mekânları inşa etti. Konya'da kendi adına Darüşşifai Alaiyi (hastane) yaptırdı.

Mevlana Celaleddin Rumi de, Selçuklu kültürünün o dönemde temsilcisiydi. Mevlana 1207 yılında Belh şehrinde doğdu. Babası Sultanul Ulema Bahaddin Veled, Mevlana çocukluk yıllarındayken Moğol tehlikesi baş gösterince, Belh şehrinden ayrıldı. Nişabur'dan Bağdat'a, daha sonra Kufe yolu ile Kabeye gitti. (1212-1213) Dönüşte Şam'a, sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Karaman'a geldi. Burada yedi yıl kaldı. Mevlana Hazretleri, kendileriyle beraber bu yolculukta gelen, Şerafettin Lala'nın kızı Gevher Banu Hatunla evlendi. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alaaddin adlı çocukları oldu. Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat, Bahaddin Veled ve oğlu Celaleddin Rumi'nin Karaman'a geldiğini öğrendi.

Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın Mevlana Hazretlerine Mektubu

Sultan Alâeddin Keykubat, Mevlana ailesini Konya'ya davet etti. ***"Ey hakikat âlemini aydınlatan güneş" diye hitap eden mektubunda, Sultan şöyle diyordu:"Ey afitab-ı alemtab-ı hakikat! Elhamdulillah-i taala kereminizden bu kadar kurb-i menzilet husule geldi. Mezid-i atifetlerinden eminiz ki isti'cal-i kudum-i meymenet luzum-i kudsiyatlarıyla Konya şehri dahi ma'mur ve eşi'e-i hurşid-i cemalleriyle hane-i çeşm-i dil purnur ve mesrur olsa Allah'a hamd olsun ki, kereminizle bu kadar yakın bir mevkiye geldiniz."***

Bugünkü Türkçesiyle şöyle ifade edilmektedir:"*İhsan ve merhametinizin feyzinden emin olarak uğurlu ve bereketli ayaklarınızla biran önce şehrimizi şereflendirmeniz ve ihtiyaç duyduğumuz mukaddesatınızla Konya şehri dahi imar edilsin; güneş gibi aydınlık cemalinizle gönül gözümüzün hanesi nurla ve sevinçle dolsa"*

İlim ve kültür Merkezi Konya'da Mevlana Hazretleri, Sultan Alaaddin Keykubat'ın manevi ve siyasi danışmanı haline geldi. 12 Ocak 1231 yılında Konya'da vefat etti. Onuruna türbe yapıldı. Türbedeki lahdin üzerindeki Sufi sarığı, Selçuklu kültürünü ifade edip, sınırları aşarak, yedi yüz yıldır devam etmesiyle, dünyanın dört bir tarafına yayılarak fikri, inanışı, hoşgörüyü temsil etti.***(Konya'da yaşayan Lutfiye Nur Kunter isimli hanım Konya yazma eserler kütüphanesine on biri el yazması, altmışı matbu kitapla birlikte çok sayıda belge ve mektup bağışladı. 1890'lı yıllarda, Konya'da yaşayan Müstantık (savcı-sorgu hakimi) Ali Beyin tuttuğu notların arasında bulunduğu eserlerin içinde Selçuklu Sultanı Keykubat'ın, Mevlana Celaleddin Rumi ve ailesini Karaman'dan Konya'ya davet ettiği mektubun el yazması kopyası bulundu. Bu, Selçuklu tarihi açısından önemli bir belge olmuş oldu. Bu mektup, 1890 yıllarında, o zamanın önemli olaylarını şahsi defterine yazan, zamanın savcı konumundaki bir kişinin kayıtlarıydı. Bekir Şahin-http//akademik.semazen.net- Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü)***

SULTAN ALAEDDİN KEYKUBAT'IN RÜYASI

Bağdat halifesi, Şeyh Şehabettin Sühreverdi hazretlerini elçilikle Selçuklu Sultanı Alâ'eddin Keykubad'a göndermişti. Konya'ya ulaştığı sırada Sultan, Gavale kalesine gitmişti. Sultan'ül-Ulema Bahaeddin Veled hazretlerini de birlikte götürmüştü. Sultan, Sühreverdi'yi de kaleye getirmelerini emretti. Halifenin elçiliğini ifa

ettikten sonra şeyhe, Bahaeddin Veled hazretleri son derece izaz ve ikramda bulundu. Çünkü Sühreverdi de Bağdat'ta Bahaeddin Veled hazretlerine hadsiz hesapsız hizmetlerde bulunmuştu. Bahaeddin Veled hazretleri: "Sühreverdiler hem Ebubekir'e mensuplar, hem de bizim yakın akrabalarımızdandılar" buyurdu...

O gece Sultan Alâ'eddin acayip bir rüya gördü. Şaşkın bir vaziyette uyandı. Rüyasını Bahâeddin Veled hazretlerine ve Şeyh Sühreverdi'ye anlattı: "Rüyamda başımın altından, göğsümün ham gümüşten, göbeğimden aşağısının tamamiyle tunçtan, her iki kalçamın kurşun, iki ayağımın da kalaydan olduğunu gördüm..."

Bütün rüya tabircileri, bu rüyanın yüceliğinden hayrette kaldılar. Şeyh Şehabeddin hazretleri, derhal bu rüyanın tabirini Bahâeddin Veled hazretlerine havale etti ve hiçbir şey söylemedi. Sultan-ül-Ulema, rüyayı şöyle yorumladı: "Sultanım, sen dünyada oldukça insanlar rahat, temiz yaşayacaklar ve altın gibi kıymetli olacaklar. Oğlunun zamanı, senin zamanına nispetle gümüş derecesine, oğlunun oğlu zamanında ise tunç mertebesine düşecekler, alçak ve haris insanlar başa geçecekler. Saltanat üçüncü batna (nesle) geldiği vakit, her taraf karışacak, halk arasında dürüstlük, vefa ve şefkat kalmayacak. Dördüncü ve beşinci batna eriştiği vakit, Diyâr-ı rûm (Anadolu) tamamiyle harap olacak. Selçuk ailesi zevale uğrayacak, Moğol istilâsı bütün dünyayı harabeye çevirecek..."

Bunun üzerine Selçuklu Sultanı ve orada bulunanlar ağlayıp sızlamaya başladılar. O gün Selçuklu Sultanı, Bahaeddin Veled ve şeyh Sühreverdi hazretlerine kıymetli hediyeler verdi. Diğer âlimler ve fakihlere de bahşişlerde bulundu ve onların da dua etmelerini istedi. Hakikaten bu rüya, tabir ettikleri gibi çıktı. Sultanı Alâ'eddin Keykubad kısa bir zaman sonra vefat etti ve memleket karışıklıklar içinde kaldı. Sonra da Moğollar Anadolu'yu istila ederek büyük bir kaos başladı...

BİBLİYOGRAFYA

İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, XII, 354, 458-459, 465, 478-489, 491, 495; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, Sîretü's-Sulṭân Celâliddîn Mengübirtî (nşr. O. Houdas), Paris 1891, s. 20, 110, 155 vd., 185 vd., 196-198, 205-209; İbn Nazîf, Târîḫu'l-Manşûrî (nşr. G. A. Gryaznevitch), Moskva 1970; Sıbt İbnü'l-Cevzî, Mirʾâtü'z-zamân, VIII/2, s. 598, 660, 703; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-ḥaleb, III, 188, 198, 209, 216, 218, 220, 226, 232; İbn Bîbî, el-Evâmirü'l-ʿAlâʾiyye, tür.yer.; İzzeddin İbn Şeddâd, Description de la Syrie

du nord (trc. A. M. Edde-Terrasse), Damas 1984, s. 81, 104, 114, 117, 214-215; Ebü'l-Ferec, Târih, II, 521, 530, 536-537; a.mlf., Târîḫu muḫtaṣari'd-düvel (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, s. 223, 246, 250, 254; İbn Vâsıl, Müferricü'l-kürûb, III, 217-219, 268; IV-V, bk. İndeks; Aksarâyî, Müsâmeretü'l-aḫbâr, s. 31, 33, 73, 100; Târîh-i Âl-i Selçuk (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 46-47, 63; Eflâkî, Menâḳıbü'l-ʿârifîn, I-II, bk. İndeks; Cl. Cahen, La Syrie du nord, Paris 1940, s. 112, 626-628, 632, 634, 638, 644-646, 651, 681, 693; a.mlf., Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, bk. İndeks; a.mlf., "Kaykubād", EI² (İng.), IV, 817-818; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971; a.mlf., Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara 1988, bk. İndeks; a.mlf., "Keykubâd I.", İA, VI, 646-661; Mehmet Çayırdağ, "I. Alaaddin Keykubad'ın Sikkeleri", Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri 1992-1998, [baskı yeri yok] 1996, s. 79-83; Emine Uyumaz, Sultan I. Alâeddin Keykubat Devri Selçuklu Tarihi: 1220-1237 (doktora tezi, 1997), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İbrahim Artuk, "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", TTK Belleten, XLIV/174 (1980), s. 265-273. Bekir Şahin-http//akademik.semazen.net- Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü.Prof. Dr. Osman Turan-Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti- Boğaziçi Yay. İst.1966.Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu- Mevlananın Hayatı ve Çevresi, Konyadan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik- Konya- 2002.Yard. Doç. Dr. Emine Uyumaz- Sultan I.Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi- (1220-1237) TTK.2003.Abdulbaki Gölpınarlı-Mevlana Celaleddin- İnkilap Kitabevi- İst. 1985.Ahmed b. Feridun-Mevlana ve Etrafındakiler er-Risale- Çev.Tahsin Yazıcı-İst.1977.Sezai Küçük- Mevleviliğin Son Yüzyılı- İst. 2003 Hayat Yayınları.

MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ (k.s)
(D.H.604.M.1207.Belh–V.H.672.M.1273.Konya)

Devrinin büyük velilerinden, âlim Mevlevi tarikatının kurucusudur. İsmi Muhammed lakabı Celaleddin olup Mevlana nisbesiyle meşhur olmuştur. Hüdavendigar, Sultan'ül-Aşıkin, Sultan'ül-Mahbubin, Molla'yı Rum, Molla Hünkâr gibi lakablarıyla anılır. Babası Belh Şehrinin ileri gelenlerinden olup, sağlığında "Bilginlerin Sultânı Sultan'ül-Ulema adıyla meşhur âlim, veli " ünvanını almış olan Hüseyin Hatibî oğlu Muhammed Bahâeddin Veled'tir. Soyu Hz.Ebubekir Sıddık (r.a) Hazretlerine ulaşır. Annesi Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. Hz.Ali (r.a) soyundandır. Mevlâna **30 Eylül 1207** yılında bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Horasan Ülkesi'nin Belh şehrinde doğmuştur.

Sultânü'I-Ulemâ Bahaeddin Veled (k.s), bazı siyasi olaylar ve yaklaşmakta olan Moğol istilası nedeniyle Belh'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Sultânü'I-Ulemâ 1212 veya 1213 yılllarında aile fertleri ve yakın dostları ile birlikte Belh'den ayrılmış, ilk durağı Nişâbur olmuştur. Nişâbur şehrinde tanınmış mutasavvıf Ferîdüddin Attar (k.s) ile karşılaşmış, küçük yaşına rağmen Mevlâna burada Ferîdüddin Attar'ın ilgisini çekmiş ve takdirlerini kazanmıştır. Feridüddin Attar (k.s) Hazretleri kendisinin yazdığı Mantık'u Tayr adlı eserini Mevlanaya hediye eder.

Sultânü'I Ulemâ Nişabur'dan Bağdat'a ve daha sonra Kûfe yolu ile Kâ'be'ye hareket eder. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra, dönüşte Şam'a uğrar. Şam'dan sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende'ye (Karaman) gelirler. Karaman'da Subaşı Emir Mûsâ'nın yaptırdıkları medreseye yerleşirler.

1222 yılında Karaman'a gelen Sultânü'l-Ulemâ ve ailesi burada 7 yıl kalırlar. Mevlana (k.s) nın annesi Mümine Hatun ve ağabeyi Muhammed Alaaddin Karaman'da vefat eder. Mevlâna 1225 yılında Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Karaman'da evlenir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi adlı iki oğlu olur. Yıllar sonra Gevher Hatun'u kaybeden Mevlâna bir çocuklu dul olan Kerrâ Hatun ile ikinci evliliğini yapar. Mevlâna'nın bu evlilikten de Muzaffereddin ve Emir Âlim Çelebi adlı iki oğlu ile Melike Hatun adlı bir kızı dünyaya gelir.

EĞİTİMİ VE TASAVVUFA İNTİSABI

Mevlânâ (k.s)'nın ilk hocası babasıdır. Babasının vefâtından (638/1240) sonra onun halîfelerinden Burhâneddin Muhakkik Tirmizî (k.s)' den eğitimini tamamlamış, medresede müderris ve vâiz iken 642/1244'de Konya'da Pirinçciler Hanı kapısında karşılaştığı Şems-i Tebrizî (k.s) vâsıtasıyla gönlündeki aşk ateşini tutuşturmuştur. Babası vâsıtasıyla Kübreviyye tarîkatına mensub olan Mevlânâ, Şems ile aşk ve cezbe yolu olan tarîk-i şuttâra girmiştir. Şems'den sonra Mevlânâ Selâhaddin Zerkûbi ile dost ve arkadaş olmuş, Hüsameddin Çelebi'Onun Mesnevî adlı âbide eserine kaynaklık eden insan olmuştur.

Bu yıllarda Anadolunun büyük bir kısmı Selçuklu Devleti'nin egemenliği altında idi. Konya'da bu devletin baş şehri idi. Konya sanat eserleri ile donatılmış, ilim adamları ve sanatkârlarla dolup taşmıştı. Kısaca Selçuklu Devleti en parlak devrini yaşıyordu ve Devletin hükümdarı Alâeddin Keykubâd idi. Bu sultan Sultânü'I-Ulemâ Bahaeddin Veled'i Karaman'dan Konya'ya davet etti ve Konya'ya yerleşmesini istedi.

Bahaeddin Veled (k.s), Sultanın davetini kabul etti ve Konya'ya 3 Mayıs 1228 yılında ailesi ve dostları ile geldiler. Selçuklu Sultanı kendilerini muhteşem bir törenle karşıladı ve Altunapa (İplikçi)

Medresesi'ni ikametlerine tahsis ettiler. İki sene sonra Şeyh Bahaaddin Veled (k.s) Hazretleri 83 yaşında**, H.628.M.1230**'da Konyada vefat etti.

Mevlana (k.s) Hazretleri babasının vefatında 24 yaşında idi. Babasının vekili ve halifesi olan Şeyh Seyyid Burhaneddin (k.s) Hazretlerinin derslerine katılmaya devam etti.9 sene boyunca şeyhinin sohbetlerinde yetişti. Nefsini terbiye etti, "Mana sultanı" oldu. Şeyhi Kayseriye gidince, şeyhi onu ilim tahsilini tamamlaması için Şam'a gönderdi. Mevlana Şam ve Halep medreselerinde zamanın büyük âlim ve velileriyle tanıştı. Bunlardan Şeyh Muhyiddin-i Arabî (k.s) , Şeyh Kemaleddin bin Adım (k.s), Şeyh Sadeddin Hamavi (k.s),Şeyh Osman Rumi (k.s),Şeyh Evhadeddin Kirmani (k.s),ve Şeyh Sadreddin Konevi (k.s) Hazretlerinin sohbetlerinden yararlandı. Eğitimini tamamlayıp Şeyhinin yanına Kayseriye döndü. Daha sonra şeyhinin emri üzerine Konya'da irşad hizmetlerine başladı. Şeyhinin vefat haberi H.644.M.1265. üzerine Kayseriye tekrar döndü. Şeyhinin kabrini ziyaret edip Kur'an okuyup dua etti. Şeyhinin vasiyetini yerine getirdi. Şeyhinin kitaplarını alarak Konya'ya döndü. Medresede ve camide irşad ederek insanların gönül dünyalarını aydınlatmaya, binlerce arayış içinde olan insanlara ışık oldu.

Mevlana Celaleddin-i Rumi (k.s) Hazretlerinin manevi terakkisinde muhakkakki Şemsi Tebrizi (k.s) Hazretlerininde önemli bir yeri olmuştur. Şems-i Tebrizi Makalat adlı eserindede belirttiği gibi Cenab-ı Hakk'a bir duasında***"Allahım beni velilerinle tanıştır."***diye duasından sonra rüyasında***,"seni bir veliye yoldaş edelim"***denildiğini, onun nerede olduğunu sorduğunda, o velinin anadoluda olduğunu, ancak tanışma vaktinin gelmediğini, vakti gelince kendisine bildirileceği söylenir.

Mevlana için 38 yaşında Tebrizli Şems (k.s) ile tanışması, onun Allah aşkını daha da coşturdu. Velilerin Sultanı denilen Tebrizli Şems (k.s), devrinin bütün bilgilerine sahip bir dervişti. Bir yere bağlanıp kalamadığı için ***"Şems-i Perende"*** yani ***"Uçan Şems"*** diye de anılırdı. Bu kadar çok gezmesinin nedeni ise kusursuz, tertemiz Muhammedi yolda, yaşayan bir sahabe gibi lekesiz, tertemiz bir şeyh aramasıydı. Çeşitli âlimler, şeyhler görmüş, ama hiçbirinde aradığını bulamamıştı. Menfaat ve gösteriş peşinde koşan şeyhlerden daima

kendini uzak tutan 60 yaşındaki Şems, en sonunda aradığı şeyhi Konya'da bulmuştu.

ŞEMS İLE MEVLANA BULUŞMASI

İlk olarak Tebriz'de buluşan Mevlana ile Şems'in ikinci buluşmaları Konya'da oldu. Mevlana artık kemale ermiş bir dervişti. O süreçte Mevlana ile Şems, çok yakın iki dost oldu. Mevlana Şems'in aynasında gördüğü kendi eşsiz güzelliğine âşık oldu. "***Mevlana'nın Şems'e karşı olan sevgisi, Allah'a olan aşkının ölçüsüdür. Çünkü Mevlana, Şems'te Allah cemalinin parlak tecellilerini görüyordu. Mevlana açılmak üzere bir güldü. Şems ona bir resim oldu. Mevlana bir aşk şarabı idi, Şems ona bir kadeh oldu."***

Mevlananın olgunlaşması için manevi bir emir üzerine Şam'dan Konya'ya gelmiş. Buluşmuşlar, Karşılaştıklarında uzun bir müddet konuşmadan birbirlerine bakıp süzmüşler, Sonra Şems (k.s) söze başlayarak Bayazid-i Bestami (k.s) nin, Hz.Peygamber (s.a.v) Efendimizin kavunu nasıl yediğini bilmediği için ona bağlılığı sebebiyle ömrü boyunca hiç kavun yemediği halde,"***Kendimi tesbih ederim, şanım yücedir." "Cübbemin içinde Allah'dan başka kimse yoktur."***gibi sözler ettiğini, Peygamber (s.a.v) Efendimizin ise**,** ***"Bazan gönlüm bulanır da o sebeble ben Allah'a hergün 70 defa istiğfar ederim"dediğini ve bunları nasıl yorumlamak gerektiğini sorar.*** Mevlana (k.s) Hazretleride; Bayazid Bestami (k.s) Hazretleri kamil velilerden olmakla birlikte çıktığı Tevhid makamının yüceliği kendisine gösterilince bu sözleri söyledi.Peygamber (s.a.v) Efendimiz ise hergün 70 makam geçtiğini,ulaştığı makamın yüceliği yanında bir önceki makamın küçüklüğünü görünce daha önce o kadarla yetindiğinden dolayı istiğfar etmiştir.Bu cevabı çok beyenen Şems (k.s) ayağa kalkarak Mevlanayı kucaklamış işte aradığımı buldum demiştir.***(Risale sipahsalar s.126-127.Diy.Vkf.İsl.Ans.c.29 s.443)***

Mevlana (k.s) Hazretleri Şems (k.s)i evinde misafir etmiş, hizmetinde bulunmuş, günlerce süren sohbet toplantıları, dışarı hiç çıkmamaları dedikodulara sebeb olmuş birçok hasta ruhlu insanların ortalığı karıştırmasına neden olmuştu. Bu konuşmalardan incinen Şems (k.s), Konya'yı terk etme kararı alır ve Mevlana'nın tüm ısrarlarına rağmen Konya'dan ayrılıp, Şam'a gider. Mevlana Şeyhinin gidişine ve dedikodulara çok üzülmüş bu ayrılığa dayanamayıp oğlu Sultan Veledi Şam'a göndererek hocasını ikna edip geri getirmesini

söylemiş, bunun üzerine Şems-i Tebrizi (k.s) Hazretleri Konya'ya geri dönmüş. Mevlana (k.s) Hazretlerinin evine misafir olmuş, eskisi gibi kaldıkları yerden sohbetlerine devam etmişler, günlerce evden dışarı çıkmamışlardır. Bu durum tekrar bozguncuların fitnesine neden olmuş, Şems-i Tebrizi (k.s) Hazretlerine suikast düzenleyip, bir gece yarısı evinin kapısını çalarak dışarı çıkmasını sağlamışlar, çıktığındada şehit ederek cesedini götürüp bir kuyuya atmışlardır.

Şems (k.s) Hazretlerinin eve geri dönmeyişi. Mevlana (k.s) yı ve hane halkını tedirgin etmiş, Şems (k.s) i aramaya başlamışlar, fakat günler süren aramadan bir netce alamamışlardı. Bir gece rüyasında Sultan Veled (k.s) Şems (k.s) in cesedinin bir kuyuda olduğunu görür, bu rüyayı babsı Mevlana (k.s) ya anlatır. Bunun üzerine gittikleri kuyuda Şems (k.s) in cesedini bulmuşlar ve oraya defnetmişlerdir. H.645.M.1247.

Şeyhinin şehadetinden bir müddet sonra talebe ve cemaate ders ve nasihatlere yeniden başlar. Bu arada ilahi aşk ve nuru anlatan 24.000 beyitlik Mesnevi Şerifi ilk 18 beytini bilhassa kendisi yazar diğer beyitleride öğrencisi Hüsameddin Çelebiye yazdırır. Ayrıca 48.000 beyitlik Divan-ı Kebiri yazdırır.

Mevlana Celaledin-i Rumi (k.s) Hazretlerinin dini, tasavvufi düşüncesinin kaynağı Kur'an ve Sünnettir."Canım tenimde oldukca, ben Kur'an-ın kölesiyim. Seçilmiş Muhammed Muhtar'ın yolunun toprağıyım"der.

"Ben pergel gibiyim, bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmişiki milleti dolaşırım"diyerek bir Müslüman olarak insanlığı kucakladığını belirtmiştir. **Cehri zikri esas almış**, vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından tarikat bir disipline sokulup, kuralları, nizam ve intizamı sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti zamanında en yaygın tarikatlardan birisidir. Devlet erkânı ve kültür seviyesi yüksek rical tarafından daha çok ilgi görmüş birçok insanın gönül dünyasını aydınlatmıştır.

Cumhuriyet döneminde Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra, bütün tarikatlarda olduğu gibi Mevlevi tarikatıda büyük bir darbe almış, ancak Mevlana (k.a) yı anma gecelerinde zikir ayinleri yapılır olmuş, son dönemde dahada istismar edilerek düğünlerde derneklerde açılış merasimlerinde, turistlere gösteri olarak olur olmaz

heryerde yapılmaya başlanmıştır. Bu durum gerçek müntesiblerini üzmekte, Mevlana (k.s) Hazretlerinin felsefesine uymamaktadır.

Mevlevîlik, Mevlânâ'dan sonra onun soyundan gelen ve "Çelebi" unvanı verilen şeyhlerce devam ettirilmiştir. Özellikle "kalem efendisi" denilen devlet memurları, tahsilli ve sanattan anlayan kişiler, Mevlevi tarîkatına ilgi duymuşlardır. Mevlevîlik kuruluşundan bu yana en yaygın tarîkatlardan biri olma özelliğini korumuştur. Konya'dan sonra başta İstanbul olmak üzere Şam, Hâlep, Kâhire, Bursa, Balkanlar ve Kırım gibi Osmanlı ülkesinin önemli merkezlerinde Mevlevî dergâhları ve mensupları her devirde bulunmuştur. Osmanlı sultanları da Mevlevîliğe ilgi duymuşlar, zaman zaman Çelebilerden kılıç kuşanmışlardır. III. Selim gibi Mevlevî muhibleri de çıkmıştır. Mevlevîliğin merkezi Konya'daki Mevlânâ âsitânesidir. Tarîkatın yaygın bulunduğu yerlerde mevlevîhâneler vardı. Mevlevîhâneler, diğer tarîkatların tekke ve zâviyelerinden daha büyük olurdu. Bunun sebebi tarîkattaki semâ âyininin büyük mekânlara ihtiyaç göstermesiydi. Mevlevî dergâhları, Mesnevî okunan, zikir ve semâ yapılan eğitim merkezleri olduğu kadar, mûsîki ve hüsn-i hat gibi güzel sanatların da meşk edildiği mahâllerdi.

Mevlevîliğin en önemli iki özelliği semâ ve çiledir. Semâ, dönerek yapılan Mevlevî âyinidir. Mevlevî âyin ve semâında ney ve kudüm gibi mûsikî âletlerine de yer verilmiştir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk onsekiz beytinde insan-ı kâmilden kinaye olarak anlattığı "ney" Mevlevîlikte ayrı bir önem kazanmıştır.

Mevlevîlikte çile 1001 günlük bir süredir. Çile çıkarılan Mevlevî dergâhlarına âsitâne adı verilirdi. Çile sırasında hizmette bulunanlara "çilekeş", çilesini tamamlayanlara "çile çıkarmış", çileyi tamamlamadan yarıda bırakanlara "çile kırgını" denirdi. Çilesini tamamlayan derviş "Dede" unvanı almaya hak kazanırdı.

Mevlevîlik diğer tarîkatlardan farklı olarak şubesi olmayan tarîkattır. Tarîkatte sâdece Veled ve Şems kolu

diye ikili bir tasnif yapılmıştır ki bu da tamamen meşreb farklarını ifâde eder. Şems kolu aşk ve cezbe doludur. Veled kolu ki Mevlânâ'nın oğluna bağlıdır, daha zâhidâne bir tavra sâhiptir.

Mevlânâ ve Mevlevîlik'in kültür târihimizde önemli bir yeri vardır. Özellikle iyi eğitim görmüş yabancıların bu yolla ihtidâ ettikleri sıkça görülmektedir. Mevlânâ, geniş ufku ve kucaklayıcı düşünce tarzı ile her devirde ilgi uyandırdığından, tekkelerin kapatılmasından kısa bir süre sonra Mevlânâ türbesi müze olarak açılmış; semâ gösterilerine müsâmaha ile bakılmıştır.

Tüm dünyada büyük ilgi gören Mevlevi seması sırasında, dervişlerin kendi eksenleri çevresinde dönüşleri tarikatın estetik tarafını ortaya koyuyor. Göktürk kabartmalarında döner şekilde nakşedilen insan figürleri ve Mısır kabartmalarındaki M.Ö. 5 bin yıllarına ait olduğu sanılan neyzen şekilleri, sema ve Ney'in tarihçesi hakkında bilgi veriyor. Hatta Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in huzurunda 'sema eder' şekilde raks eden Cafer-i Tayyar (r.a)'a sessiz kalması, Tayyar'ın hareketini onaylaması olarak nitelendiriliyor.

TÖREN HALİNE GELDİ

Mevlana'nın ne zaman ve niçin sema ettiğine dair herhangi bir bilgi yok. Mevlana' (k.s) nın dergâhta, evde, çarşıda, bazen de ders sırasında aşka gelip herhangi bir kurala tabi olmadan içinden geldiği gibi sema ettiği biliniyor. Mevlana'nın, Tebrizli Şems'in kaybolmasının ardından kendisine halef seçtiği Kuyumcu Selahaddin'in dükkânının önünden geçerken duyduğu çekiç darbelerindeki ritimle aşka gelip sema ettiği de belirtiliyor. Sema etmek, Mevlana'nın ölümünden sonra tarikat haline gelen Mevleviliğin sembolü olarak kabul ediliyor. Yapılan düzenlemelerle müzikle birleşen ve belli kurallara bağlanan Sema gösterileri, Mevleviler'de zamanla tören halini aldı.

HER ŞEYİN ANLAMI VAR

Sema'nın yapıldığı alana 'Semahane' deniyor. Mevlevilik'te semahanenin şeklinden, üstüne oturulan postların renklerine, semazenin giydiği her giysiden, yaptığı her harekete kadar hepsinin bir anlamı var. Semahane'nin daireselliği, evreni sembolize ediyor. Mevlevilik'te, şeyhin oturduğu kırmızı post Mevlana'nın makamı sayılıyor. Güneş akşam batarken gökyüzü nasıl kırmızı olursa,

Mevlana da güneş batarken vefat etmiştir. Postun kırmızı rengi 'vuslat'- ı yani Allah'a kavuşmayı anlatır. Mevleviliğe yeni girenlerin oturduğu post siyah olur. Siyah renksizliğin rengidir, tevhidi temsil eder, bütün renkleri içinde barındırır. Derviş bilgilenip yol alınca beyaz renkli posta oturmaya hak kazanır. Semazenlerde insanın kötü huylarının, yani nefsinin mezar taşını sikke, nefsinin kefenini tennure, nefsini de üstüne giymiş olduğu hırka simgeliyor. Semazen semaya başlarken hırkasını çıkarır ve manevi temizliğe adım atmış olur.

Semazenin, kollarını çapraz bağlı olarak duruşu Allah'ın birliğini ifade eder. Semazen, kollarını iki yana açarak sağdan sola dönerken evreni kalbiyle kucaklar. Gökyüzüne dönük olan sağ eli ile Allah'tan aldığını yeryüzüne dönük olan sol eli ile halka dağıtır. Ayrıca semada, semazenin Allah'ta yok oluşu da vurgulanır. Sema töreni Mustafa Itri Efendi'nin bestelediği 6 peygamberi öven Na't-ı şerif ile başlar.

HAK'TA YOK OLUŞ

Allah'ın kâinatı yaratışındaki "Ol" emrini sembolize eden Kudüm sesinin ardından ilahi nefes olan ney sesi duyulur. Böylece evreninin oluşumu ve can buluşu anlatılır. Şeyhin önderliğindeki semazenler, semahane'nin etrafında bir yol izleyerek yürür. Her bir dairenin ilk yarısı maddi dünyayı, ikinci yarısı manevi dünyayı sembolize eder. Semazen nefis sembolü olan hırkasını çıkarır ve şeyhinden izin alarak semaya başlar. Dört selam'dan oluşan semayı Celaleddin Bakır Çelebi, "Semkulun hakikate yönelip akılla - aşkla yücelip, nefsini terk ederek Hak'ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş kâmil bir insan olarak tekrar kulluğa dönüşüdür" diye özetler. Sema talimine yeni başlayan "Can", önce çıplak ayakla "Sema talim çivisi"nin veya "Semmeşk tahtası"nın yanına gelir ve önce çiviyi öper. Sonra bir miktar tuzu, parmaklarının arasını pişirsin ve yara olmasını önlesin diye çivinin bulunduğu yere döker. Sonra ayağa kalkar, sol ayağının başparmağı ile yanındaki parmağının arasına talim çivisini yerleştirir. Dökülen tuz, sol ayağının dönüşü sırasında rahat kalkmasını da sağlar. Semazenin sol ayağına 'direk', sağ ayağına ise 'çark' denilir. Direk denilen sol ayak yerinden hiç kaldırılmaz ve diz hiç bükülmez. Semazen sol ayağı sabit kalmak üzere vücudunu döndürür. Buna 'Çark' denir. Yeni öğrenenler 180 derecelik dönüşler yaparken, ilerleyen zamanlarda semazenler 360 derecelik çark yapar.

KONYA MERKEZ

Bugün dünyada 134 Mevlevihane var. Bunlar arasında Konya Mevlevi Asitanesi, Yenikapı Mevlevihanesi, Üsküdar ve Gelibolu Mevlevihaneleri başta geliyor. Konya Mevlevihanesi'nde Mevlana'nın babası Bahaüddin Veled'in kabrinin yapıldığı gül bahçesi zamanla bugünkü haline geldi. Daha sonra Mevlana vefat edince babasının başucuna gömüldü. Ardından saray burayı türbe haline getirdi. Mevlana'nın cesedinin mahzende olduğu biliniyor. Onu, üst kattaki sanduka sembolize ediyor. Mevlana türbesine zamanla yakınları ve ailesi de defnedildi ve türbe bugünkü halini aldı. 6 bin 225 metrekarelik Mevlana Asitanesi'ne Dervişan Kapısı'ndan giriliyor. Asitane'de 18 hücre bulunuyor. Toplantıların yapıldığı mekâna da 'Meydan-ı Şerif' deniyor. Asitanede iki tane de mutfak bulunuyor. Canlar Odası'nın da bulunduğu mutfaklarda tarikata girmek isteyenler kontrol ediliyor. Şeyhlerin kaldığı Çelebi Dairesi 'Niyaz Penceresi' olarak da biliniyor. Bugün Mevlana Müzesi, İhtisas Kütüphanesi olarak kullanılıyor.

Mevlana yaşadığı dönemde hiçbir zaman kendini bir şeyh ve tarikat Piri olarak görmedi. Mevlana'nın fikir ve düşünceleri, onun ölümünden sonra belli kurallara ve bir bütün olarak tarikata dönüştü. Ölümüne kadar Mevlana'nın yanından hiç ayrılmayan Sultan Veled, babasından boşalan makamı reddetti. Mevlana da, Mesnevi'nin yazılmasına sebep ve aracı olan Hüsameddin Çelebi'yi makama uygun gördü. Hüsameddin Çelebi, Mevlana'dan boşalan makama otursa da Sultan Veled'in fikirleri doğrultusunda hareket ediyordu. Mevlana türbesi üzerinde yer alan Yeşil Kubbe'yi o inşa ettirmiş ve bugünkü şeklinin ilk temellerini atmıştı. Aynı zamanda Mevlana'nın mürit ve dostlarını da etrafında toplayarak irfan meclislerinde Kur'an-ı Kerim ve Mesnevi okutuyordu. Bu usul zamanla Mevlevi'nin ana özelliklerinden biri oldu.

OĞLU KURUMSALLAŞTIRDI

Hüsameddin Çelebi 11 yıl posta oturduktan sonra vefat etti. O ölünce yerine 58 yaşındaki Sultan Veled geçti. 28 yıl makamda hizmet veren Sultan Veled döneminde mürit ve dostlar arttı, sarayla olan ilişkiler kuvvetlendi, sema, müzik ve Mesnevihanlık usulleri belli bir düzene sokularak kurumsallaşmanın temelleri atıldı. Sultan Veled öldüğünde Mevlevilik'in esasları büyük ölçüde belirlenmişti. Sultan

Veled'den sonra posta oturan Ulu Arif Çelebi Mevleviliği yaymak için Karaman, Beyşehir, Akşehir, Afyon, Amasya, Niğde, Sivas, Tokat, Birgi, Denizli ve Tebriz'de Mevlevihaneler kurulmasını sağladı. Ulu Arif Çelebi'den sonra posta oturan kardeşleri Şemseddin Abid ve Hüsameddin Vacid ise Anadolu'daki siyasi karışıklıklar nedeniyle Mevleviliği yayma imkânı bulamadı.

YENİ YAPILANMA

Daha sonra posta Çelebi oturdu. Posta oturanlardan Adil Çelebi Sultan Veled'den sonra fazla bir değişikliğe uğramayan semayı aslına sadık kalarak yeniden yapılandırmış, tarikatın usullerini de gözden geçirerek yeni bir oluşum yoluna gitmiştir. Tabii ki bu oluşumdakendi döneminde yaygınlaşıp kurumsallaşmaya başlayan Bektaşilik, Halvetilik ve Kadirilik gibi tarikatlardan Mevleviliği ayırma fikri önemli bir etken. Cemaleddin Çelebi dönemi ise Mevlevilik kadar Konya ve Anadolu tarihinin de önemli köşe taşlarının konulduğu bir çağ oldu. Mevlevilik Konya'nın Osmanlı topraklarına katılmasıyla Afyon, Denizli, Kütahya, Bursa, Muğla, Isparta, Burdur, Aydın, İzmir, İstanbul ve çevresinde yayıldı. Mevlana'nın torun Mutahhara Hatun'un kızı Devlet Hatun'un oğlu olan Yıldırım Beyazıd Mevleviliğe büyük destek verdi. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultkan Süleyman'da doğuya sefere çıktıklarında mutlaka Mevlevi Asitanesi'ne uğrardı.

ESERLERİ

1-Divan- Kebir,
2-Mesnevi,
3-Fîhi mâ fih,
4-Mecalis-i Seb'a,
5-Mektubat,
6-Evrad-ı Kebir,
7-Evrad-ı Sagir.Bu eserler İslâm dünyâsında en çok okunan eserler arasında yer alır.

VEFATI

Mevlana (k.s) **H.672.M.1273** senesinde 68 yaşında fani âleme veda etmiştir. Ölüm gününü Şeb'i Arus-Düğün gecesi ilan etmiştir. Vasiyeti üzerine cenaze namazını Şeyh Sadreddin Konevi (k.s) Hazretleri kıldırdı. Bugünkü türbeye babasının yanına defnedildi***.(Ahmet el Eflaki, Menakibul Arifin)***

BABA TARAFI SOY ŞECERESİ

1-Hz.EbubekirSıddık(r.a)V.H.13.M.634.(Medine)

2-Oğlu Hz.Abdurrahman (r.a).V.H.53.M.672

3-Oğlu Şeyh Hammad (k.s)

4-Oğlu Şeyh Madhar (k.s)

5-Oğlu Şeyh Musib (k.s)

6-Oğlu Şeyh Sabit (k.s)

7-Oğlu Şeyh Mevdud (k.s)

8-Oğlu Şeyh Mahmud (k.s)

9-Oğlu Şeyh Ahmed el-Hatıbi (k.s)

10-Oğlu Şeyh Hüseyin el-Hatıbi (k.s)

11-Oğlu Şeyh Sultan'ül-Ülema Bahaaddin Veled (k.s). V.H.628.M.1230.(Konya)

12-Oğlu Şeyh Mevlana Celaleddin-i Rumi (k.s) ***Mevleviyye Tarikat Piri.*** V.H.672.M.1273.(Konya)

ANNE TARAFI SOY ŞECERESİ

1-Hz.Ali (r.a).V.H.40.M.660.(Necef)

2-Hz.Hüseyin (r.a).V.H.61.M.680.(Kerbela)

3-Oğlu İmam Zeynelabidin (r.a). V.H.94.M.712 .(Medine)

4-Oğlu İmam Muhammed Bakır (r.a). V.H.113.M.731. (Medine)

5-Oğlu İmam Cafer Sadık (r.a).V.H.148.M.765. (Medine)

6-Oğlu İmam Musa Kazım (r.a) V.H.183.M.799. (Bağdat)

7-Oğlu İmam Ali Rıza (r.a).V.H.203.M.818. (Meşhed)

8-Oğlu Muhammed Taki (r.a). V.H.220.M.830. (Bağdat)

9-Oğlu Şeyh Seyyid Musa Sani (k.s) V.H.305.M.917

10-Oğlu Şeyh İbrahim Sarahsi (k.s) V.H.376.M.986

11-Oğlu Şeyh Seyyid Abdullah Evvel Sarahsi (k.s) V.H.450.M.1058

12-KızıSeyyide Halise Hatun(Şeyh Ahmed el-Hatıbi'nin annesi. V.H.505.M.1111

13-Oğlu Şeyh Seyyid Abdullah Sani Sarahsi (k.s) V.H.578.M.1182

14-Kızı Seyyide Firdevs Hatun (r.aleyh)

15-Oğlu Şeyh Hüseyin el-Hatıbi (k.s)

16-Oğlu Şeyh Hüseyin el-Hatıbi (k.s)

17-Oğlu Şeyh Sultan'ül-Ülema Bahaaddin Veled (k.s) V.H.628.M.1230.(Konya)

18-Oğlu Şeyh Mevlana Celaleddin_i Rumi (k.s) ***Mevleviyye Tarikat Piri***. V.H.672.M.1273.(Konya)

MEVLEVİYYE TARİKAT ŞECERESİ

1-Hz.Ali(r.a)V.H.40.M.660.(Necef)

2-Hz.Hüseyin(r.a).V.H.61.M.680.(Kerbela)

3-İmam Zeynelabidin (r.a). V.H.94.M.712. (Medine)

4-İmam Muhammed Bakır(r.a)V.H.113.M.731. (Medine)

5-İmam Cafer-i Sadık (r.a).V.H.148.M.765. (Medine)

6-İmam Musa Kazım (r.a) V.H.183.M.799. (Bağdat)

7-Şeyh Maruf-u Kerhi (k.s) V.H.200.M.815. (Bağdat)

8-Şeyh Seriyyi Sakati (k.s).V.H.251.M.865. (Bağdat)

9-Şeyh Cüneydi Bağdadi (k.s) H.297.M.909. (Bağdat)

10-Şeyh Ali Rudbari (k.s) V.H.322.M.933.(Mısır)

11-Şeyh Ebu Ali Kâtibi (k.s) V.H.353.M.964. (Mısır)

12-Şeyh Ebu Osman Mağribi (k.s) V.H.372. M.982 .(Endülüs)

13-Şeyh Ebu'l-Kasım Gürkani (k.s) V.H.460. M.1067. (Gürkan)

14-Şeyh Ebu Bekir Nassac (k.s) V.H.474.M.1081. (Nassac)

15-Şeyh Ahmed Gazzali (k.s).V.H.520.M.1126

16-Şeyh Ziyaaddin Ebu Necip Abdülkahir Sühreverdi (k.s) V.H.563.M.1167.(Sühreverd)

17-Şeyh İsmail Kasri (k.s).V.H.565.M.1169.

18-Şeyh Necmeddi-i Kübra (k.s) ***Kübreverdiyye Tarikat Piri.*** V.H.618.M.1221.(Harzem)

19.Şeyh Sultan-ül Ülema Bahaeddin Veled (k.s) .V.H.628.M.1230. (Konya)

20-Oğlu Şeyh Mevlana Celaleddin-i Rumi (k.s) ***Mevleviyye Tarikat Piri.*** V.H.672.M.1273.(Konya)

Mevlana (k.s) HazretlerininŞeyh Sadrettin Konevi (k.s),Şeyh Muhyiddin-i Arabi (k.s),Şeyh Ebu Medyen Şuayb el-Endülüsi (k.s),Gavs'ul Azam Abdulkadir Geylani (k.s),Hasan Basri (r.a) kanalıyla Hz.Ali (r.a)ya ulaşan şecereleride vardır.***(Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri c.2.s.334-339.Nefahatül Üns.s.516.Hadikatül Evliya ks.6 s.4-5.Sefineyi Evliya c.1 s.297-298.Sefineyi Mevleviyye s.66.Diy.Vkf.İsl.Ans. c.29.s.441-444)***

MUHYİDDİN İBN ARABÎ(k.s)
(D.H.560.M.1165 –V.H.639.M. 1239)

Muhyiddin İbn-i Arabî (k.s), Muvahhidun döneminde **27 Ramazan 560'da** Mursiye (Murcia), İspanya'da doğdu. Babası Ali b.Muhammed, annesi Nur hanımdır. Takva ehli, Kur'an ve Sünnete bağlı ailesi ve dayıları âlim ve veli kişilerdir. Künyesi Ebu Abdullah'dır. İbnü'l Arabî ve Şeyhi Ekber diye meşhur olmuştur. Bilinmeyen bir sebeple 8 yaşında ailesiyle birlikte İşbiliye'ye (bugünkü Sevilla) geldi (muhtemelen babasının memuriyeti nedeniyle). Ailesi Arap Tayy kabilesine mensuptu. Yakın cedleri hakkında fazla bir şey bilinmiyorsa da, anne ve baba tarafından nüfuz ve itibar sahibi kimseler olduğu anlaşılıyor. Akrabaları arasında tasavvufî bilgilere sahip kimseler vardı. Dayısı Ebû Müslim el-Havlânî (k.s) de, kutubların büyüklerinden sayılır**.** ***(Diy. Vkf. İsl. Ans. c.20 sh.493)***

EĞİTİMİ VE TASAVVUFA İNTİSABI

İlk Kur'an derslerini ehli tarik olduğunu bildiği komşularından Ebu Abdullah el Hayyat'tan almış, İlk mürşidide Ebu Abbas el Uryebi (k.s)Hazretleri olmuş, Ebu Medyen (k.s) Hazretlerinin manevi ruhaniyetinden hayatı boyunca istifade etmiştir. İlk tahsilini bu şehirde yapmış, uzun bir süre burada kalmıştır. Çocuk yaşlarında 'Ahmed İbnu'l-Esirî' adında genç bir Sufi ile arkadaş olmuş, bu tahsil sırasında bir aralık Halvet'e çekilmiş her sahada ve özellikle tasavvufî marifetler sahasında hiçbir şey bilmezken ve bu hususta hiçbir kitap da okumadan, keşif ve keramet yoluyla birçok şeylere muttali olarak halvetten çıkmıştır.

Muhyidin ibnü'l-Arabi (k.s) Hazretleri birçok şeyhle görüşmüş,onların telkin ve tavsiyelerinden faydalanmış,onlardan ve Hızır (a.s) dan hırka giymiş,bunları üstadları ve şeyhleri olarak anmıştır.Bu husus,doğuştan sahip bulunduğu manevi istidadın ve kendi ifadesiyle"hatmül-velaye"(veliliğin mührü)dir.20 yaşında tasavvuf yoluna girmiş bütün makamları çok kısa zamanda aşmıştır.***(el-Fütuhat,II.425)***

Peygamber (s.a.v)Efendimizin ve birçok velinin manevi ruhaniyetinden feyiz almış, ilim ve marifet ağırlıklı bir tasavvuf anlayışı savunduğundan, tasavvufa yeni yorumlar getirmiştir.

İbnül-Arabi (k.s) hırka giydirdiği manevi oğlu Sadreddin Konevi (k.s) şeyhin vefatından sonra onun irşad postuna oturmuş dini mübini islama hizmete devam etmiştir.Onun irşad tarzı ilim ve irfan yolu olduğundan kitaplarındaki sırlar da takipçileri için çok büyük önem taşımıştır.Müridlerine,kendisinin ve ibnül-Arabi (k.s) nin eserlerindeki derin ve kapalı yerlerin üzerinde fazla durmamalarını,Kur'an ve Sünnete sarılmalarını,Zikr-i daimiye riayet etmelerini tavsiye etmiştir.Müridlerinin kendisiyle ruhani bağlarını devam ettirmelerini söyler.Kendisi Resulullah (s.a.v) Efendimizle ruhani bağlantı ile görüştüğünü tarikatı doğrudan doğruya ondan aldığını söyler.***(Haririzade,Tıbyan,I,vr.101)***

Yolu üveysi bir karakter taşır. İbnü'l-Arabî, şeyh-i Ekber ünvanından dolayı Ekberiyye, soy nisbetinden dolayıda Hâtemiyye ve Arabiyye, mahlası Muhyiddine nisbetlede Muhyiyye adlarıyla anılan bir ehlisünnet tarikatıdır. Kadiri tarikatının kollarından birisidir**.** ***(Teftazani, sh.308)***

Abdulkadir Geylani (k.s) Hazretleri, vefatımdan sonra hırkamı Mağribden zuhur edecek olan Muhyiddin'e giydirin diye vasiyette bulunmuş ve bu hırka Şeyh Cemaleddin Yunus b.Yahya el-Haşimi (k.s) vasıtasıyla İbnü'l-Arabî (k.s) ye giydirilmiştir.

Endülüs'de bir süre daha kaldıktan sonra, seyahate çıkmış, Şam, Bağdad ve Mekke'ye giderek orada bulunan tanınmış âlim ve şeyhlerle görüşmüş, 1182'de İbn-i Rüşd ile görüşmüş, bu görüşmeyi eserinde anlatmıştır. Bu İbnu Rüşd'ün bilginin akıl yoluyla elde edileceğini söylemesiyle meşhur olduğu yıllardır. 17 yaşındaki genç Muhyiddin gerçek bilginin sadece aklımızdan gelmediğine, böyle bir bilginin daha çok ilham ve keşf yoluyla elde edilebileceğine inanmıştı.

Bu senelerde 'Şekkaz' isminde bir şeyhle tanışmış; bu zat küçük yaşlardan itibaren ibadete başlayan, Allah korkusu taşıyan, hayatında bir kerecik olsun 'ben' dememiş olan ve uzun uzun secde eden bir kimsedir. Muhyiddin o ölene kadar onunla sohbete devam etmiş, daha sonraları,1182-1183'de İşbiliyye'ye bağlı Haniyye'de 'Lahmî' isimli bir şeyhden, bu zatın adını taşıyan bir mescidde Kur'an dersi almış,1184 - 1185'de Ureynî isimli bir şeyhle tanışmış, eserlerinde ondan 'ilk hocam' diye bahseder ve çok faydalandığını söyler. Ureynî, Ubudiyet kulluk meselesinde derin bir bilgiye sahiptir, bu yıllarda 'Martili' adlı bir şeyhten de istifade eder. Ureynî ona, 'Sadece Allah'a bak.' derken Martilî 'Sadece nefsine bak, nefsin hususunda dikkatli ol, ona uyma' diye öğüt vermişti. Martilî'ye bu zıt önerilerin içyüzünü sordu. Bu zat, kendi nasihatinin doğruluğunda ısrar edecek yerde, 'Oğlum, 'Ureynî'nin gösterdiği yol, doğru yolun ta kendisidir. Ona uyman lazım. Bizim ikimiz de, kendi halimizin gerekli kıldığı yolu sana göstermiştir.' dedi.

Bu yıllarda İşbiliyye'de Kordovalı Fatma adında yaşlı bir kadına (tanıştıklarında 96 yaşındadır) 14 sene hizmet etti. Bu kadın, erkek ve kadınlar arasında müttaki ve mütevekkile olarak temayüz etmişti. Çok iyi bir kimseyle evliydi. Yüzü o kadar güzeldi ki, İbn Arabî (k.s) onun yüzüne bakmaktan utanırdı.

1189'da Ebu Abdullah Muhammed eş-Şerefî adında biriyle tanıştı. Kendisi doğu İşbiliyye'li olup, Hatve ehlindendi. Beş vakit namazını Addis Camii'nde kılardı. İbadete aşırı düşkünlüğünden namaz kılmaktan ayakları şişerdi.

Arabî, İşbiliyye'deyken (miladi 1190) hastalandı. Okuma kabiliyyetini kaybetti. İki yıl bu halde kaldıktan sonra (Hicri) 589'da,Sebte Şehri'ne giderek orada ahlak makamına erdiğini söylediği İbnu Cübeyr ile tanıştı. Bir süre sonra İşbiliyye'ye döndü. Aynı yıl Tlemsen'e geldi. Burada Ebu Medyen (ö. 594) hakkında gördüğü bir rüyayı anlatacaktır.

1196'da Fas'a gitti. Orada yaptığı seyahatler sırasında büyük şöhret kazandı. 1198'de tekrar Endülüs'e geçti. Gırnata Şehri dolaylarındaki Bağa kasabasında Şekkaz isimli bir şeyhi ziyaret etti. Onun tasavvuf yolunda karşılaştığı en yüce kimse olduğunu söyler. 1199 - 1200'de ilk defa Hac için Mekke'ye gitti. Orada el-Kassar (Yunus ibnu Ebi'l-Hüseyin el-Haşimi el-Abbasi el-Kassar) isimli bir

şahısla sohbet etti. Hac'dan sonra Mağrib'de, oradan da Ebu Medyen'in şehri olan Becaye'de bulundu. Bir süre sonra tekrar Mekke'ye geldi ve "Ruhu'l-Kuds", "Tacu'r-Rasul" adlı eserlerini yazdı.

1204'de Medine, Musul ve Bağdad'da bulundu. Musul'da, "et-Tenezzülatu'l-Musuliyye" yi yazdı. Musul'dan ayrıldıktan sonra Konya'ya geldi. Orada tanıştığı Sadreddin Konevi (k.s)'nin dul annesi ile evlendi. Konya'da iken "Risaletü'l-Envar"ı yazdı. Selçuk Meliki tarafından hürmet ve ikram gördü. Sonra Mısır'a geçti. Orada Futuhat-ı Mekkiye'deki sözlerinden ötürü Mısır uleması tarafından hakkında verilen idam fetvasıyla yüz yüze gelince gizlice oradan kaçtı. Tekrar Mekke'ye geldi ve burada bir süre kaldı. Mekke'de el-Futuhatu'l-Mekkiyye ***23 senede tamamladı***, Fusus'u rüyada gördüğü Peygamber (s.a.v)in emriyle ve onun istediği şekilde yazmış Şam'da tamamlamış, bu eserin önsözünde belirtir. ***"Veliler bilgilerini, peygambere vahyi getiren meleğin aldığı kaynaktan almaktadırlar."*** Bağdad ve Halep'de bir süre dolaştıktan sonra 612 (miladi 1215)'de tekrar Konya'ya geldi. 617'de Şam'a yerleşti. Zaman zaman civar şehirlere seyahatler yaptı.İlk evliliğini Endülüsün ileri gelenlerinden Abdun el Bicai'nin kızı ile İşbiliyede yapmış,ikinci evliliğini Mekkede Haremeyn Emiri Yunus b.Yusuf'un kızı ile yapmış,bu evliliğinden Muhammed İmaduddin adında bir oğlu dünyaya gelmiş,Üçüncü evliliğini Malatya'da Sadeddin Konevi (k.s) Hazretlerinin dul annesiyle yapmış,bu evlilikten Muhammed Sadeddin dünyaya gelmiş,dördüncü evliliğinide Şam Maliki kadısı Zevavi'nin kızıyla yapmış,,eşleri ve çocukları alim ve veli kişilerdir.

VEFATI

Zamanın idareci, yönetici ve aşırı dünyaya dalmış ilim adamlarını uyarması birçoğunu rahatsız etmiş, onlara "***sizin taptığınız benim ayaklarımın altındadı***r" sözü devrin gerçeği anlayamayan ülemanın fetvası üzerine 78 yaşında idam edilerek şehid edilmiştir. Onlara ***"Sin Şına gelince siz benim doğru söylediğimi o zaman anlayacaksınız "***dedi.**638'de 22 R. Evvel'de (1239)** Kabri Şam şehri dışında Kasiyun Dağı eteğindedir. Çocuklarıda vefat edince babasının yanına defnedilmiştir. 1516 yılında Sultan Selim, Şam'ı Osmanlı toprağı yaptığında oraya türbe, camii ve imaret inşa ettirdi. Medfun bulunduğu türbenin kubbesinde -İbn Arabî'nin kendisine ait olduğu iddia edilen;"***Bütün yüzyıllar yetiştirdikleri büyük insanlarla tanınır,***

benden sonraki yüzyıllar benimle anılacak." mealindeki bir beyit yazılıdır.

İbnül-Arabî (k.s) nin vahdet-i vücud, meratibül-vücud, hakikat-ı Muhammediyye, velayet, tecelli-i zat, tecelli-i sıfat ve tecelli efal, müşahede, dairetül vücud, seyr gibi konulardaki görüşlerini kabul edenler onun yolundan sayılır.

Şeyh Muhyiddin Arabî (k.s) Hazretleri. melamiyyeyi son tarikat kabul etmesi ile melamiliği devam ettirmiştir. ekberiyye melamiyyedir. Melâmet ve fütüvvet gibi Ekberilik'te bir neşve ve zevk hali, bir irfan yoludur.

Sadreddin Konevi, Müeyyidüddin Cendi, Afifüddin et-Tilemsani, Abdürrezzak el-Kaşani, Saidüddin el-Fergani, Fahreddini Iraki, Davud-i Kayseri (r.anhüm) gibi şeyhlerle devam eden, Osmanlı dönemindede Molla Fenari, Niyazi-i Mısri, Ömer Gürani, Bedreddin Simavi, Selahaddin Uşşaki, İsmail Hakkı Bursevi, Muhammed Nur el-Arabî'(r.anhüm)le devam etmiştir.***(Diy. Vkf. İsl. Ans. c.10 sh.545)***

ESERLERİ

Molla Cami, bir Bağdad Şeyhi'ne dayanarak O'nun 500 kadar eseri olduğunu nakleder. Kendisi dostlarının yardımıyla tasnif ettiğini söylediği firhistinde çoğu tasavvufla ilgili olan 250'yi geçmeyen eserini sayar. En büyük eleştiriyi de 'Fususu'l-Hikem' aldığını söyler. Ona göre onun ıstılahlarını anlamadan, tenkidlerin düşünülmeden veya bir başkasının farkındaki söz ve tenkidleri göz önünde bulundurularak yapılmaktadır bu eleştiriler. O çözümü şu tavsiyelerde arayacaktır:

a) Şeriat'a Aykırı olduğunu zannettiğimiz bir söz nakledilirse, naklin sıhhatli olup olmadığına bakarız. Sıhhatli değilse, bu sözün o kişi tarafından söylendiği iddiasını reddederiz.

b) Te'vil'e imkân buluyorsak te'vil eder, aksi takdirde 'Tasavvuf Ehli katında belki Te'vil'i vardır' demeliyiz.

c) Bu sözler sekir halinde söylenenler cümlesindedir diyerek, anlayamadığımızı beyanla o söz ile amel etmemeliyiz.'

Bu fihristler birbirinden ayrı 3 yazma halinde bugüne geldi. Bugüne gelenlerin bazıları:

1-El Fütuhatül Mekkiyye,2-Füsusül-hikem,3-el-Cem ve't-tafsil fi esraril meanive't-tenzil,4-et-tedbiratül-ilahiyye fi islahil-memleketil insaniye,5-Tercümanül-eşvak,6-Risaletül-envar,7-el-isfar'an netaicil-esfar,7-el-isra ilel-makamil esra,8-Ruhul-Kuds,9-et-

Tecelliyatül-ilahiyye,10-Ankaü muğrib fi marifeti hatmil-evliya ve şemsil-mağrib,11-Resailü ibnül Arab, ***(Diy.Vkf.İsl.Ans.c.20 sh.515)***

EKBERİYYE TARİKAT ŞECERESİ

Birkaç kanaldan Hz.Ali (r.a) ulaşır. Bu şecerelerden birisi Ebu Medyen Şuayb Endülüsi (k.s) (Medyeniyye Tarikat Piri)V.H.590 M.1193),Diğer bir şecere Şeyh Cemalettin Yunus bin Yahya bin Ebu'l Abbas Haşimi Kassar (k.s)V.H.599 M.1202)yoluyla hem Gavs'ul Azam Abdulkadir Geylani (k.s)V.H.561 M.1165 Hazretlerine, hemde Şeyh Şihabüddin Ömer Sühreverdi (k.s) (Sühreverdi Tarikat Piri) V.H.632 M.1234) vasıtasıyla ulaşmaktadır. Bunlardan iki şecereyi arzedeceğim.

Birincisi:

1-Hz.Ali (r.a)V.H.40-M.660(Necef)

2-Şeyh Hasan Basri (r.a),V.H.110.M.728(Basra)

3-Şeyh Habib-i Acemi (k.s), V.H.120-M.737 (Basra)

4-Şeyh Davud-u Tai (k.s), V.H.165-M.781 (Bağdat)

5-Şeyh Maruf-ı Kerhi (k.s),V.H.200-M.815 (Bağdat)

6-Şeyh Seriyyi Sakati (k.s),V.H.251-M.865 (Bağdat)

7-Şeyh Cüneydi Bağdadi (k.s)V.H.297-M.909 (Bağdat)

8-Şeyh Ebu Ali er-Ruzbari (k.s)V.H.322-M.933 (Mısır)

9-Şeyh Ebu Ali Hüseyin bin Ahmed Katibi (k.s) V.H.353-M.964 (Mısır)

10-Şeyh Ebu Osman Said bin Selamül Mağribi (k.s) V.H.373-M.983 (Endülüs)

11-Şeyh Ebu'l-Kasım Ali bin Abdulvahid Gürkani (k.s)V.H.460-M.1067

12-Şeyh Ebubekir Nassac Muhammed Tusi (k.s), V.H.474-M.1081

13-Şeyh Ahmed Gazzali (k.s) İmam Gazzali (k.s) nin kardeşi. V.H.520-M.1126

14-Şeyh Ebu'l-Fazıl İbrahim (k.s), V.H.531-M.1136 (Bağdat)

15-Şeyh Ebu'l-Bereket Ali (k.s),V.H.582-M.1186 (Bağdat)

16-Şeyh Ebu Yağzil Mağribi (k.s)Yağziyye Kolu Piri.(Endülüs)

17-Şeyh Ebu Said Mağribi (k.s) V.H.589-M.1193 (Endülüs)

18-Şeyh Ebu Medyen Şuayb el-Endulisi (k.s) Medyeniyye Tarikat Piri. V.H.590-M.1193(Tilemsan)

19-Şeyh Muhyiddin İbn'ül_Arabî (k.s)Ekberiye Tarikat Piri. V.H.638-M.1240 (Şam)

Bir Başka Şeceresi

1-Gavs'ul Azam eş-Şeyh es-Seyyid Abdulkadir Geylani (k.s) ***Kadiri Tarikat Piri.*** V.H.561-M.1165 (Bağdat)

2-Şeyh Cemalettin Ebu Muhammed Yunus bin Yahya Ebu'l-Abbas (k.s).V.H.599-M.1202

3-Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî (k.s) ***Ekberiyye Tarikat Piri***. V.H.638-M.1240(Şam)

1-Şeyh Ahmed bin İbrahim Vasıti (k.s)

2-Şeyh Necmeddin İsfahani (k.s)V.H.721-M.1321(İsfahan)

3-Şeyh Raziyeddin İbrahim Mekki (k.s) (Mekke)

4-Şeyh Abdullah Yafi (k.s) ***Yafiyye Kolu Piri.*** V.H.769-M.1367.(Mekke)

5-Şeyh Seyyid Nimetullah bin Abdullah (k.s) V.H.827-M.1423

6-Şeyh Seyyid Muhammed bin Abdullah Mekki (k.s).(Mekke)

7-Oğlu Şeyh Seyyid Amir (k.s).V.H.1046-M.1636

8-Şeyh Yek-Dest Hace Ahmed Cüryani (k.s)Ahmediyye Kolu Piri. V.H.1120-M.1708 (Mekke)

9-Şeyh Mehmed Emin Tokadi (k.s). V.H.1158-M.1745 (İstanbul)

10-ŞeyhMüstakimzade(k.s).V.h.1202-M.1787(İstanbul)

Bir Başka Şeceresi

1-Şeyh Seyyid Abdulkadir Geylani (k.s) ***Kadiri Tarikat Piri. V***.H.561-M.1165 (Bağdat)

2-Şeyh Ali bin Heyti (k.s).V.H.564-M.1168

3-Şeyh Ebu Said Kilevi (k.s).V.H.570-M.1174

4-Şeyh Ebu Medyen Şuayb el-Endulisi (k.s). ***Medyeniyye Tarikat Piri***. V.H.590-M.1193 (Tilemsan)

5-Şeyh Ebu Muhammed Yunus bin Yahya Ebu'l-Abbas Haşimi (k.s)V.H.599-M.1202

6-Şeyh Şihabuddin Ömer Sühreverdi (k.s) ***Sühreverdi Tarikat Piri***. V.H.632-M.1234. (Bağdat)

7-Şeyh Muhyiddin İbnu'l-Arabî (k.s).***Ekberiyye Tarikat Piri***. V.H.638-M.1240.(Şam)

SADREDİN KONEVİ(k.s) HAZRETLERİ
(D.H.605.M.1207.Malatya –V.H.673.M. 1274.Konya)

Asıl adı **Eb'ül Me'ali Muhammed bin İshak'tır.** Dedesinin adını almıştır. Lakabı Sadreddîn'dir. Hicri 605, Miladi 1207 yılında Malatya'da doğdu. **Babası İshak Efendi**, kendisi gibi büyük bir âlim ve Anadolu Selçukluları nezdinde itibarlı ve mevki sahibi bir zattır.

Sadreddin Konevi(k.s)'nin Babası Mecdüddin İshakMalatya'lıdır. Mecdüddin ishak Bağdat'ta fütüvvet teşkilatında hizmet etmiş, önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nde üst düzey bir yöneticiydi. Kaynaklarda Mecdüddin'in Selçuklu sarayı ile Abbâsîler arasında elçilik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mecdüddin, Selçuklu sarayında şehzadelere hocalık yaptığından bazı rivayetlerde "sultanın şeyhi" lakabıyla anılmıştır. O, hem Alaşehir'de şehid edilen büyük sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in isteği üzerine oğlu, 9.Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keykavus'un hocası olmuş, hem de Anadolu Selçuklularının uluğ sultanı Alaeddin Keykubat'ın, kardeşi

tarafından katledilmesinin önüne geçerek unutulmaz bir hizmet gerçekleştirmiştir. Nitekim bu sebeple Alaeddin Keykubat her zaman, Sadreddin Konevi'ye büyük hürmet ve saygı göstermiştir.

Sadreddin Konevi(k.s)'in annesinin Selçuklu sarayına mensup olduğu nakledilir. Bu mensubiyetin mahiyeti hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı menkıbelerde annesinin hükümdarın kız kardeşi olduğu vurgulanır. Konevî için söylenen "sultanoğlu" ifadesi böyle menkıbelere dayanır.

Konevî(k.s)Hazretleri, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders aldı, dinî ve felsefî ilimler alanında iyi bir öğrenim gördü. Babasının ona bıraktığı en önemli miras âlim ve mutasavvıflarla olan dostluğuydu. Bunların arasında başta gelen isim Muhyiddin İbnü'l-Arabî idi. İbnü'l-Arabî, Mekke'de tanıştığı Mecdüddin İshak'ın daveti üzerine Dımaşk, Urfa ve Diyarbekir yoluyla Malatya'ya gelmiş, bir süre onunla beraber kalmıştı. Bu dönemden itibaren İbnü'l-Arabî ile Mecdüddin arasındaki arkadaşlık güçlenmiş ve sağlam bir dostluğa dönüşmüştü. Mecdüddin, menkıbelerde sultanın çocuklarının eğitimi diye zikredilen bir görevle Konya'ya gittiğinde İbnü'l-Arabî de onunla birlikte veya bir müddet sonra Konya'ya gitmişti. Mecdüddin'in ilişkileri sayesinde İbnü'l-Arabî'nin Selçuklu sarayı nezdinde yüksek itibar kazandığı ve önemli dostluklar kurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun Selçuklu sultanlarıyla yakın ilişki içinde olduğu ve kendileriyle yazıştığı bilinmektedir. Bu münasebetlerin Konevî'nin hayatı ve fikrî gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Konevî'nin daha sonra yerleşeceği Konya'da üst düzey yönetici ve bilim adamlarıyla ilişkileri büyük ihtimalle babası ve İbnü'l-Arabî ile başlayan bu ilişkilerin bir devamıydı.

Şeyh Sadreddin-i Konevi babasını 9-10 yaşlarında kaybetti ve o yıllarda Konya'ya gelen Şeyh'ül-Ekber Muhyiddin-i Arabi(k.s) Hazretleri, onun annesiyle evlendi.**(Lâmiî, s. 632).** Küçük Sadreddin, bundan sonra tamamen babalığının terbiye ve tedrisi altına girdi ve iyi bir tahsil gördü. Muhyiddin-i Arabi ile birlikte Halep ve Şam'a gitti ve

devamlı onun derslerini takip etti.İbnü'l-Arabî' Konevî'yi Kirmânî'ye emanet etmiş, Onun vefatından sonra, büyük âlim ve mutasavvıf **Evhadüdin-i Kirmani(k.s)** Hazretlerinden feyz almış, yüksek mânevî bilgiler tahsîl etmiş. Daha sonra Mısır'a ve hacca gitti ve hac dönüşü Konya'ya yerleşti. Orada güzel halleri ve kerâmetleriyle çok meşhûr oldu.Konevî'nin, Kirmânî'den aldığı bir seccadenin "teberrüken" mezarına konulmasını vasiyet etmesi ona olan bağlılığını göstermektedir. Bir menkıbede Konevî'nin, ***"İki âlimden yararlandım, biri Evhadüddin, diğeri İbnü'l-Arabî'dir"***

Mevlânâ'nın zamanında Konya'da yaşayan en büyük şeyhlerden, mürşidlerden olup, büyük şeyh manasına gelen "Şeyh-i Kebir" diye anılmakta idi. Bu mübaret zat, Muhyiddin-i Arabi Hazretleri'nin üveyoğlu olmak dolayısıyla, onun en yakını ve ona nisbetle kurulan "Kadiri Tarikatının bir kolu olan,Ekberiyye Tarikatı"nın en tanınmış mümessili idi.

Zamânının en büyük âlimlerindendi. Kelâm ilmindeki yeri eşsizdi. Bu ilimde birçok ince meseleleri açıklığa kavuşturdu. Muhyiddîn-iArabî'(k.s)nin "Vahdet-i vücûd" hakkında söylediklerini ve yazdıklarını dîne ve akla uygun olarak îzâh etti.

Nasîruddîn-i Tûsî ile hikmete âit bâzı meselelerde mektuplaşmaları oldu ve aralarındaki uzun süren münâzaralardan sonra, Nasîruddîn-i Tûsî aczini îtirâf ederek, onun üstünlüğünü kabûl etti.

Konya'da binlerce talebe yanında pek çok da hikmet ve tasavvuf ehli kimseler yetiştirdi. Bunların arasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî(k.s), Sa'îdeddîn-i Fergânî(k.s) gibi birçok hikmet ve tasavvuf ehlide vardı..

Sadreddîn-i Konevî(k.s)'nin hayâtı, zühd ve takvâ içerisinde geçti. Haramlardan çok sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasından kaçardı. Hiç kimsenin kalbini kırmaz, dünyâ malına aslâ meyletmezdi.

Sadreddin Konevi (ks) dünyadaki en şanslı yetimlerden birisi olsa gerekir. Geldiği makamı, belki de Şeyhu'l Ekber Muhyiddîn-i Arabi (k.s) gibi üvey bir babaya borçlu. Muhyiddîn-i Arabi(k.s)

Hazretleri, Tasavvuf ve Kelam alanında ortaya koyduğu düşünce ve yaşamla, tarihteki yerini almış, mana üstatlarından birisidir.

Muhyiddîn-i Arabî(k.s) üvey evladının evliyalar arasında aşk mertebesindeki yerini alabilmesi için ona iyi bir eğitim vermiştir. En büyük terbiyesi, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) büyük cihat olarak nitelendirdiği ***"Nefis terbiyesi"*** olmuş. *Muhyiddîn-i Arabî hazretleri Sadreddîn-i Konevî'ye nefsini terbiye yollarını öğretti. Sadreddîn Konevî günlerini riyâzet ve mücâhede ile nefsiyle uğraşmakla geçirdi.*

Nefsin en kötü yoldaşı olan yeme içme duygusunu, Sadreddin Konevi'den uzaklaştırmak için ona az yemeyi, az içmeyi, az uyumayı öğretmiştir. Muhyiddîn-i Arabî(k.s), nefis terbiyesinde o kadar ileri gitmiş ki, Sadreddin Konevi(k.s)'yi alır yüksek bir yere çıkartır, düşme korkusu yaşadığı için uyuyamayan Sadreddin Konevi tefekkür âlemine dalarmış. Muhyiddîn-i Arabî maddi olarak durumu iyi olmasına rağmen Sadreddin Konevi'ye az yedirir, az içirir, az uyuturmuş.

Dışardan bakanlar, ne olacak üvey baba demeden kendilerini alamazlarmış. Bazıları Sadreddin Konevi'nin annesine giderek: ***"Sen zengin, îtibârlı bir kişinin hanımı iken, şimdi bir Pîr-i Mağribî'ye vardın. Hâlin nasıl, hayâtından memnun musun?"*** dediler. O da; ***"Hâlimden memnunum. Geçimim de iyidir. Lâkin gözümün nûru oğlum büyük sıkıntılar içindedir. Gecesi de gündüzü de yoktur. Efendim Muhyiddîn-i Arabî kendisi kuş eti yer, ballı şerbetler içer, lâkin ciğerpâreme bir arpa ekmeği dahi vermez. Yememek ve içmemekten bir deri bir kemik kaldı. Üstelik onu da göremez olduk. Onu kimseye göstermez. Uykusu gitsin diye zembile koyup bir yere asar.***" dedi.

O akşam Muhyiddîn-i Arabî(k.s) hazretleri hanımından yine kızarmış bir tavuk istedi. Yemekten sonra Muhyiddîn-i Arabî hazretleri hanımına: "***Tavuğun kemiklerini bir yere topla."*** buyurdu. Kadıncağız kemikleri bir araya topladı. O

zaman Muhyiddîn(k.s) Hazretleri; ***"Bismillah! Kalk git ey tavuk!"*** buyurdu. Allah'ın izniyle, hayvan, et ve kemiğe büründü ve kanatlanarak uçtu. Bunun üzerine Muhyiddîn Hazretleri; ***"Hanım! Oğlun böyle olduğunda ancak tavuk etini yiyecek."*** buyurdu. O zaman kadıncağız, Muhyiddîn hazretlerinin ellerine kapanıp özür diledi ve cân-u gönülden istiğfâr etti. Sonra oğlu Sadreddin-i Konevi(k.s) Hazretleri de mânevî dereceleri geçip büyük velîler arasına girdi.

Her şeye rağmen Konevî'nin hayatındaki en önemli isim İbnü'l-Arabî'dir. Konevî kitaplarında en çok İbnü'l-Arabî'den söz etmiş ve genellikle "şeyh" veya "imam" diyerek bağlılığını dile getirmiştir. Konevî ölümünün ardından İbnü'l-Arabî ile "vâkıa"larda görüştüğünden söz eder. Bu güçlü ilişkilere rağmen aralarında bazı üslûp ve yaklaşım farkları bulunduğu söylenebilir. İbnü'l-Arabî, Konevî kadar sistemli ve düzenli bir müellif sayılmaz. Onun muhatapları Konevî'ye göre daha geniş bir kitledir ve temsil ettiği ilim adamı tipi de Konevî'ye göre geleneksel anlamıyla âlim tipidir. Tasavvufun çok özel bir alanında eser veren Konevî'nin üslûbu olabildiğince felsefîdir. İbnü'l-Arabî ile Konevî arasındaki üslûp ve yaklaşım farkı tasavvuf geleneğinde her iki düşünürü tanımlamak için kullanılan, "İbnü'l-Arabî sûfî hakîm, Konevî ise hakîm sûfîdir" sözünde ifadesini bulur.

Ahmet Eflaki, Menakıb'ül-Arifin isimli eserinde Mevlana ile aralarındaki münasebet ve dostluğa ait pek çok menkibe nakleder. ***Ayrıca Mevlana Celaleddin-i Rumi(k.s)Hazretleri, cenaze namazının Sadreddin-i Konevi(k.s) tarafından kılınmasını vasiyet etmiştir.***

Sadreddin-i Konevi, hocası Muhyiddin-i Arabi(k.s)'nin kendisinin yüksek makamlara kavuşması için çok uğraştığını, vefatından sonra da üzerinde tasarruflarının devam ettiğini uzun uzun anlatır.

Hocam Muhyiddîn-i Arabî(k.s) hayatta iken, benim yüksek makamlara kavuşmam için çok uğraştı. Lâkin hepsi mümkün olmadı. Vefâtından sonra bir gün, kabrini ziyâret edip dönüyordum. Birden kendimi geniş bir ovada buldum. O anda

Allah'u Teâlânın muhabbeti beni kapladı. BirdenMuhyiddîn-i Arabî(k.s)'nin rûhunu çok güzel bir sûrette gördüm. Tıpkı sâf bir nûrdu. Bir anda kendimi kaybettim. Kendime geldiğimde onun yanında olduğumu gördüm. Bana selâm verdi. Hasretle boynuma sarıldı ve "Allah'u Teâlâya hamd olsun ki, perde aradan kalktı ve sevgililer kavuştu, niyet ve gayret boşa gitmedi. Sağlığımda kavuşamadığın makamlara, vefâtımdan sonra kavuşmuş oldun." buyurdu.

Yine kendisi anlatır: 1255 senesi Şevvâl ayının on yedisine rastlayan Cumartesi gecesi, rüyâmda hocam Muhyiddîn-i Arabî(k.s) hazretlerini gördüm. Aramızdaki uzun konuşmalardan sonra, ona, Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâsı ile ilgili kalbime doğan bilgileri arz ettim. O da; "Çok doğru, pek güzel!" deyince, ona; "Efendim! Hakîkatte güzel olan sizsiniz. Çünkü bu ilimleri bana siz öğrettiniz. Siz olmasaydınız, bu ilimleri bana kim öğretirdi?" dedim. Mübârek ellerini öptüm ve "Efendim! Bütün mahlûkâtı, her şeyi unutup Allah'u Teâlâyı dâimî olarak hatırımda tutabilmem için bu fakîre duâ ve himmetlerinizi istirhâm ediyorum." diye yalvardım. O da, benim bu arzuma kavuşacağımı müjdeledi ve uyandım."

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri, bundan sonra çok büyük mânevî derecelere yükseldiğini, "Alemi şühûd"ün mânevî âlemlerin kendisine seyrettirildiğini, hiçbir zaman Allah'u Teâlâyı hatırından çıkarmadığını, bir an bile unutmadığını Nefehât isimli eserinde bildirdi.

Hadis ve tasavvufta ünü dünyaya yayılan Sadreddin-i Konevi(k.s), Konya'ya geldiğinde, Hoca Cihan'ın kendisine hediye ettiği konakta oturdu. Çeşme Kapısı içindeki bir mescidde imâmlık yapmaya başladı. O günlerde kendisini kimse tanımaz ve îtibâr etmezdi. O da tanınmayı istemezdi. Bir gün Selçuklu Sultanı Alâeddîn'e, şahdan kıymetli bir cevher hediye geldi. Sultan, kuyumcu başısını çağırıp cevheri süslemesini emretti. Kuyumcubaşı, cevheri alıp giderken düşürdü. Sultan

Alâeddîn cevherin düştüğünü görünce, veziri Sâhib-i Atâ'yı gönderip onu aldırdı ve bir yerde muhâfaza etmesini söyledi.

Kuyumcubaşı dükkânına gelince, yolda cevherin düştüğünü anladığında korkudan rengi sarardı ve feryâd edip; "Mahvoldum." dedi. Aklı başına geldiğinde, büyük bir üzüntü içinde bu hâlini yakınındaki câmide bulunan Sadreddîn-i Konevî'ye arz etmek istedi. Sadreddîn hazretleri onun hâlini öğrenince; "Ey kuyumcubaşı! Eğer sır aramızda kalır da kimseye söylemezsen, cevheri bulmamız kolay olur." buyurdu. Kuyumcu buna sevinip söz verdi. O zaman Sadreddîn-i Konevî(k.s)hazretleri bir mikdâr toprak getirtip cevherin büyüklüğünü sordu. Kuyumcubaşı da; "Yumurta kadar." deyince, Sadreddîn hazretleri mübârek ağzının suyundan bir mikdâr katıp çamuru güneşte kuruttu. Çok geçmeden o toprak parçası misli bulunmayan bir cevher hâline dönüverdi. Sadreddîn hazretleri cevheri kuyumcuya verdi. Kuyumcu çok sevinip hemen onu Sultan Alâeddîn'e götürdü. Sultan cevheri görünce, hayretler içinde kaldı. Vezîri Sâhib-i Atâ'ya emredip önceki cevheri getirtti. Vezir cevheri getirip Sultanın huzûruna koydu. Kuyumcudan bu işin sırrını açıklamasını istediler. Kuyumcu çâresiz kalıp başından geçenleri tek tek Sultana anlatıp, Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerinin kerâmetini haber verdi. Sultan derhal hazırlanıp, Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerini ziyâret için onun mescidine koştu.

Sultanın, Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerini ziyâret ettiği mevsim, narların olgunlaştığı sonbahar mevsimi idi. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri ona bir tas içinde nar hediye etti ve bunları götürmesini söyledi. Sultan bu narları alıp sarayına döndü. Kaptaki narlara baktığında her birinin mücevher hâline döndüğünü gördü. Bunun bir kerâmet olduğunu anladı ve Sadreddîn-i Konevî'ye(k.s) karşı sevgisi daha da fazlalaştı. Sonradan bu mücevherlerle Konya iç kalesini yaptırdığı rivâyet edilmektedir.

Sultan Alâaddîn zamânında, Hâce(Hoca) Cihân adında Konya'da çok zengin biri vardı. Malının hesâbı bilinmezdi. Bu zenginin oğlu Sara hastalığına tutuldu. Derdine çâre bulunamadı. Zenginin ona çâre için başvurmadığı tabip kalmadı. Bunun için çok para sarfetti. Lâkin hiçbir çâre bulamadı. Hâce Cihân'ın yolu bir gün Sadreddin-i Konevî Hazretlerinin dergâhına uğradı. Derdini ona açıp: "Şu dünyâda bir oğlum vardı. O da sara hastalığına tutuldu. Ne olur bu çâresize bir derman olun." dedi. Bunun üzerine Sadreddin-i Konevî hazretleri ona oğlunun adını sordu.. Hâce Cihân; "İsmi Alican, vâlidesinin ismi de Hân'dır." dedi. Sadreddîn hazretleri hizmetçiden kâğıt kalem istedi ve Eûzü besmele okuyup; ***"Bismillahillezî lâ yedurru maasmihî şey'ün fil erdı velâ fis semâî ve hüvessemîul alîm. Eûzü bi kelimâtillah-it-tâmmâti küllihâ min nefsihî ve ikâbihî ve şerri ibâdihî ve min hemezât-iş şeyâtîn."*** yazdı ve dua etti. Duasının bereketiyle şifa buldu. Hâce Cihân eve gittiğinde oğlunun sara illetinden tamâmen kurtulmuş olduğunu gördü. Allah'u Teâlâya şükürler etti ve bunun kerâmet olduğunu anlayıp, Sadreddîn-i Konevî hazretlerine karşı sevgisi arttı. Hoca Cihan, Konevi Hazretleri'nin camii ve zaviyesinin bulunduğu sahayı kendisine bağışlamıştır.Bu ev, Çeşme Kapısı denilen Konya sur kapılarının birinin dışında ve şimdiki türbesinin bulunduğu yerde idi.

Acem diyârından bir derviş birçok yerler dolaşıp birçok kimseler görüp Konya'ya gelmiş ve Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerinin dergâhına misâfir olmuştu. Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin mal ve mülkünü, hizmetçilerinin çokluğunu görünce, içinden; ***"Keşke bu kişinin bu malları kendisine ayak bağı olmasaydı da hak yolda bulunaydı. KeşkeAcem diyârına bir gidip de oradaki evliyâ ile münâsebeti olsaydı. Kendisi için bu ne iyi olurdu."*** diye geçirdi.

Bir zaman sonra bu düşüncesini Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerine açtı ve ***"Ey Efendi! Siz bir Acem diyârına gitseniz oradaki âlim ve velîlerle görüşseniz bu dünyâya bağlılığı terk edip Cenâb-ı Hakk'a kavuşursunuz."*** dedi.

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri dervişin bu sözleri üzerine; ***"Ey derviş! Pekâlâ, bu dediklerini kabûl ettim. Gel gidelim."*** buyurdu ve birlikte Acem diyârına doğru yola çıktılar. On beş gün kadar yol gittikten sonra derviş, hırkasını Konya'da unuttuğunu hatırlayıp, aklı başından gitti ve yüzü üzerine yere düştü. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri dervişin yüzüne su serpip ayılttı. Derviş***; "Ey arkadaşım! Ben dergâhınızda abdest almak için hırkamı çıkarmıştım. Onu unutmuşum. Şimdi hatırıma geldi de ondan fenâlaştım."*** dedi. Bunun üzerine Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri ona tebessüm edip; ***"Ey Acem dervişi! Dünyâ sevgisi bütün günâhların başıdır. Biz bunca mal ve mülkü hizmetçileri geride bıraktık. Lâkin birisi hatırımıza gelmedi. Sen ise iki paralık hırkanı terk ettiğinde aklın başından gitti."*** buyurdu. Sonra o dervişi yolda bırakıp Konya'ya döndüler.

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri bir gün, Allah'u Teâlâya yalvarıp; ***"Yâ Rabbî! Sana lâyıkı ile ibâdet, kulluk yapamadım ve seni hakkıyla tanıyamadım. Senin lutf ve ihsânına güveniyorum. Cennet'teki makâmımı görmek arzu ediyorum."*** dedi. O gece bir rüyâ gördü. Rüyâsında kıyâmet kopmuş ve insanlar kabirlerinden kalkıyordu. Bu durumu kendisi şöyle anlatır:"***Beni de Rabbimin huzûruna götürdüler. Allah'u Teâlâ meleklere emredip; "Alın Cennet'e götürün."*** buyurdu. ***Beni alıp Cennet'e götürdüler. Orada türlü türlü köşkler ve bahçeler vardı. Onları seyrettim. Bir bahçe vardı ki, onun meyvesi miskti. O esnâda bir elma mikdârı misk almak istedim ve aldım. İşte o esnâda rüyâdan uyandım. Uyandığımda sağ elimde bir avuç misk duruyordu. O miskin kokusu da her tarafı kaplamıştı. Bu miskin kokusu hocam Şeyh Muhyiddîn-i Arabî(k.s) hazretlerinin bana hediye ettiği hırka-i şerîfe sirâyet etti."*** buyurdu. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri vefât ettiklerinde kefenine bu miskten konulmuştur.

Bir zaman Sadreddîn-i Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Kâdı Sirâcüddîn ve başka âlim ve sâlih zâtlar Konya'nın

Meram Bağlarına gittiler. Mevlânâ hazretleri oradaki bir değirmene girdi ve uzun bir süre kaldı. Kâdı Sirâcüddîn değirmene girdi. Sonra da Sadreddîn-i Konevî hazretleri geldi. Değirmen taşını dinlediler. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri; "***Ben de bu taşın Allah'u Teâlâyı zikrettiğini, Sübbûhun Kuddûsün, dediğini işittim.***" buyurdular.

Şems-i Tebrizî(k.s) hazretleri Konya'ya gelince, Mevlânâ(k.s) hazretleri devamlı bununla sohbet edip, hiç dışarı çıkmaz oldu. Konya'nın ileri gelen diğer âlimleri buna üzülüp, hep birden şehri terk ederek Denizli'ye gittiler.

Bunu duyan Selçuklu Sultânı çok üzüldü. Çünkü âlimleri seven, onları koruyan biriydi.

Bir Cumâ günü Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerinden ricâda bulunup; ***"Ben âlimler arasındaki şeylere karışamam. Bu iş, pâdişâhların karışacağı bir iş değildir. Ancak Cumâ namazında âlimlerin bulunmaması şânımıza noksanlık verir. Lütfen bunları bulup getirin!"*** dedi.

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri hemen katırına binerek yola çıktı. Bir anda kendisini Denizli'de buldu. Orada âlimleri bulup; ***"Cumâ namazı vakti geçmeden Konya'ya dönmemiz lâzımdır. Sultânın kalbini kırmayınız; pâdişâhlar, Allah'u Teâlânın emrini îfâya memur kişilerdir. Onlara karşı gelmek, onları üzmek hiç uygun değildir. SonraAllah'u Teâlânın gazâbına uğrarsınız."*** buyurdu.

Daha buna benzer birçok iknâ edici sözler söyledi. Yanında evliyâdan Ahî Evren(k.s) de vardı. Âlimler iknâ olur gibi oldular. Dediler ki: "***Biz teklifinizi kabûl edip gelecek bile olsak, Cumâ vakti Konya'da bulunmamız imkânsızdır."*** Sadreddîn-i Konevî(k.s) de; ***"Siz kabûl edin, Allah'u Teâlâ müslümanları sevindirenleri mahcûb etmez."*** buyurdu. "Âlimler teklifi kabûl edip, hemen yola çıktılar. Birkaç günlük yolu bir anda kat edip, Cumâ vaktinden evvel Konya'ya vardılar. Sultan Alâeddîn buna çok memnun oldu. Sadreddîn-i

Konevî(k.s) hazretlerine olan sevgi ve muhabbeti daha da arttı. İslâm âlimlerine dâimâ yardımcı oldu.

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri anlatır: ***"Rüyâmda Fahr-i kâinât efendimizi gördüm. Yanlarında Ashâb-ı kirâm olduğu halde medreseyi teşrif etmişlerdi. Sofanın ortasına oturdular. Bu sırada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de oraya gelip, uygun bir yere oturdu. Peygamber efendimiz Mevlânâ'ya çok iltifât ettiler ve hazret-i Ebû Bekr'e dönerek; "Yâ Ebâ Bekr!Ben, Celâleddîn ile, diğer peygamberlerin arasında öğünürüm. Çünkü onun öğrendiği ilim, işlediği amelin feyz ve nûru ile ümmetimin gözleri aydın olur. O benim oğlumdur." buyurdular. Mevlânâ'yı sağ tarafına oturttular. Peygamber efendimiz bu rüyâ ile talebelerinden Mevlânâ'nın derecesinin yüksekliğine işâret buyurdular. Bu durumu diğer talebelere anlattım ki, onun hatırını gözetip ilminin yüksekliğini anlasınlar."***

Bir gün büyük bir ilim meclisi kurulmuş ve Konya'nın büyükleri orada toplanmışlardı. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri de orada bir seccâde üzerinde oturuyordu. Mevlânâ(k.s) içeri girince seccâdeye oturmasını teklif etti. Bunun üzerine Mevlânâ; ***"Sizin seccâdenize otursam, kıyâmette bunun hesâbını nasıl verebilirim?"***dedi. Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri de; ***"Senin oturmada fayda görmediğin seccâde bize de yaramaz."*** deyip, seccâdeyi oradan kaldırdı. Mevlânâ, Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretlerinden önce vefât etti. Vasiyeti üzerine, cenâze namazını Sadreddîn-i Konevî hazretleri kıldırırken bayıldı. Namazı Kadı Siraceddin tamamladı.Hatta bir rivayete göre Celaleddin Rumi ye Mevlanâ ismini koyan Konevi'dir.

Ömrünü Allah'u Teâlânın kullarına hizmet etmekle, ilim ve edep öğretmekle geçiren ***Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri duâlarında:***

"Yâ Rabbî! Kalbimizi senden başka şeye yönelmekten ve senden başkasıyla meşgûl olmaktan temizle. Bizi bizden al,

bizim yerimize bizi kendinle doldur. Bizi başkalarına ve şeytana oyuncak yapma. Bize nûr bahşet. Duâlarımızı çabucak, kendi istediğin şekilde kabûl buyur. Sen işitensin. Sen bize yakınsın. Sen duâlara icâbet edensin." buyururdu.

Bir gün Hazreti Mevlânâ, Sadreddin Konevi hazretlerini ziyarete gitmişti. Şeyh-i kebir, hadis dersi okutmakla meşguldü. Mevlânâ'nın geldiğini görünce edeben, onun yanında hocalık yapmaktan utandı. Hadis dersinin okutulmasını Mevlânâ'dan rica etti. Hadis dersini o gün Mevlânâ okuttu ve dinleyenleri hayretler içinde bıraktı. Hadislerin ışığında ne hakikatler söylendi, ne manevi zevklere varıldı, Hazreti Muhammed(s.a.v)'in mübarek sözleri, Hak aşıkı Mevlânâ'nın gönlünde tesirini artırdı. Başka manevi bir hal aldı. Sanki o gün yüce peygamberimiz o dergâha geldi de sevdiği Mevlânâ'nın dili ile konuşmuş oldu.

Yine bir gün Sadreddin Konevi hazretlerine Mevlânâ'nın sireti, manevi ahlaki hakkında sorulduğunda, şeyh heyecana kapılarak:"Eğer Bayezid'le Cüneyd bu devirde olsalardı, Allah erinin gaşiyesini (sınnalı at örtüsünü) omuzlarında taşır, bu hizmeti, canlarına minnet sayarlardı. Muhammed dininin fakirlik sofracısı odur. Biz, onun sofracısından manevi gıdalar almaktayız, bütün zevkimiz, şevkimiz onun kutlu ayağının bereketindendir."

Anadolu'da gelişen iki büyük tasavvufî düşünce ekolünü temsil edecek olan Ekberî-Konevî geleneğiyle Mevlevîlik arasındaki bazı farkları vurgulayan bu menkıbelerde Mevlânâ geleneksel anlamıyla bir mutasavvıf, Konevî tasavvuf kitaplarında tanımlanan ehl-i zâhir olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda Konevî üst düzey kesimlerle irtibatı olan bir kişidir ve bunun bir tür böbürlenme anlamına geldiği ima edilir. Mevlânâ ise sıradan insanlarla seçkin insanları etrafında toplamış bir sûfîdir. Bunun kanıtlarından biri, Mevlânâ'nın çevresindeki insanların toplumun bütün kesimlerinden gelen kimselerden oluşmasıdır. Öte yandan Mevlânâ'nın cenaze namazını Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmesi iki düşünürün arkadaşlığının başka bir kanıtı olarak zikredilir.

Sadreddîn-i Konevî hazretleri, talebesi Mevlânâ'nın cenâze namazını kıldırmak için ilerlediği zaman, ona birden bire bir hıçkırık gelip kendinden geçti. Bir müddet sonra kendine gelip namazı kıldırdı. Mevlânâ hazretlerinin vefâtına çok üzülmüştü. Talebelerinin ileri gelenlerinden ba'zıları; "Efendim! Namaz kıldıracağınız zaman üzerinizde hiç görmediğimiz bir hâl vardı. Acaba hikmeti nedir?" dediler. Bunun üzerine; "Namazı kıldırmak için ilerlediğim vakit, meydanda meleklerin saf saf dizilip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) arkasında cenâze namazı kılmakta olduklarını gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi elbiseler giyinmiş ağlıyorlardı" buyurdu.

FAKR NEDİR?

Bir defâsında Mevlânâ hazretleri Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin dergâhına gitmişti. Karşılıklı durmuşlar, hiç konuşmuyorlardı. Bu sırada Sadreddîn Konevî'nin hizmetini gören dervişlerden olan Hacı Mâruf Kâşifî içeri girdi. Bu hizmetçi defâlarca yaya olarak hacca gitmişti. Pekçok velînin sohbetinde bulunmuştu. İçeri girince, Mevlânâ hazretlerine; **"Fakr nedir?"** diye bir suâl sordu. Fakat hiç cevap vermedi. Bunun üzerine tekrar; **"Fakr nedir?"** diye sordu. Yine cevap vermedi. Tekrar tekrar sorunca, Mevlânâ hazretleri kalkıp gitti. Bunun üzerine Sadreddîn-i Konevî huzursuz olup; **"Ey pîr-i ham! Neden vakitsiz suâl sorarsın? Sordun cevap verdiler. Tekrar neden sordun?"** deyince, derviş; **"Ne cevap verdiler?" dedi. "Fakrın târifini yaptı. O; "Allahü teâlâyı tanıyınca, dil tutulur."** hadîs-i şerîfi gereğince cevab verdi. Şimdi lâyık olan şudur ki, derviş, şeyhi huzûrunda tam bir teslimiyetle bulunmalıdır…"

Düşünceleri. Sadreddin Konevî, İbnü'l-Arabî ile birlikte tasavvufu yeni bir döneme ve aşamaya taşıyan bir sûfîdir. Bu yeni döneme kelâm tarihiyle ilişkilendirilerek müteahhirîn sûfîler devri veya tasavvufun iç gelişim süreci dikkate alınarak olgunluk dönemi denilebilir. İbnü'l-Arabî ve Konevî daha çok olgunluk dönemi nitelemesini kabul eder görünmektedir. Ebû Nasr es-Serrâc, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzî gibi sûfîlerin eserlerinde görülen tasavvuf "bâtınî fıkıh"tı. Bu sûfîler tasavvufu Sünnîliğin itikadî ve amelî ilkeleriyle uyumlu biçimde yorumlamıştır. Serrâc hadis, tefsir, kelâm ve fıkıh gibi ilim dallarının karşısında tasavvufun mânevî ve kalp alanıyla ilgili bir ilim olduğunu

söylemiş, Kuşeyrî aynı yoldan giderek sûfîlerin kavram üretme haklarından söz etmiş ve tasavvufu bir ilim şeklinde görmek gerektiğini belirtmiş, Kelâbâzî de Ehl-i sünnet inancıyla sûfîlerin inançları arasında uyum bulunduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. İbnü'l-Arabî ve Konevî döneminde tasavvuf, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlere göre değil başta felsefe olmak üzere İslâm düşüncesinin teorik ilimlerine göre ele alınmıştır. Konevî tasavvufu "ilm-i ilâhî" (metafizik) olarak tanımlar (Tasavvuf Metafiziği, s. 9). Ona göre felsefî ilimlerde metafizik diğer tikel ilimlerle nasıl bir ilişki içindeyse sûfîlerin bilgi alanlarına adını veren ilm-i ilâhî de aynı işleve sahiptir. Böylece yeni bir tasavvuf anlayışı geliştiren Konevî

İlimlerin Sınıflandırılması. Sadreddin Konevî, temel eseri Miftâḥu'l-ġayb'da ilimlerin sınıflandırılmasına dair kitaplarda dile getirilen hususları olduğu gibi benimser. Bunların başında ilmin ne anlama geldiği, bir ilimde konu, mesele ve ilkelerin niteliği ve ilimler arası ilişkiler gelir. Buradan hareketle önce metafiziğin bir ilim olması üzerinde durur. Metafizik bir ilim ise onun öncelikle herkes tarafından kabul edilmiş, tartışmaya açık olmayan bir konusu olmalıdır. Konevî'ye göre metafiziğin konusuAllah'u Zülcelalin varlığıdır.

Nazarî tasavvufun tarihinde hiçbir mutasavvıf Konevî kadar etkili olmamıştır. Bunun tek istisnasının İbnü'l-Arabî olduğu söylenebilir. Ancak İbnü'l-Arabî'nin anlaşılmasında Konevî'nin yorumlarının rolü dikkate alındığında onun etkisinin Konevî vasıtasıyla gerçekleştiği ortaya çıkar. Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinin anlaşılmasındaki etkisi Abdurrahman-ı Câmî tarafından şöyle dile getirilir: "Şeyh Sadreddin, Hz. Şeyh'in sohbet ve hizmetinde terbiye gördü. Şeyhin vahdet-i vücûda dair görüş ve sözlerini iyice anladı, akla ve şeriata uygun gelecek tarzda yorumladı. Onun bu konudaki araştırma ve yorumlarını görmeksizin vahdet-i vücûd meselesini gereği gibi anlamak mümkün değildir" (Lâmiî, s. 633).

Hayatına tanık olanlar şöyle anlatıyor: Dergâhına zamanın emirleri, beyleri, bilginleri, vezirleri, sultanları devam eder, feyz alırlardı. Padişahlar gibi yaşayan, dergâhı bir sarayı andıran, kapıcıları, perdedarları bulunan Sadreddin Konevi'nin yaşayışıyla, mütevaziane, dervişane bir hayat süren, tam bir halk adamı ve fakirlerin, yoksulların dostu olan Mevlânâ'nın yaşayışı arasında dağlar kadar fark olduğu halde bu iki mana sultanı, birbirlerini pek sayıyor ve seviyorlardı. Ne

Mevlânâ, Sadreddin'in ihtişamlı hayatını kıskanıyor, ne de Sadreddin, Mevlânâ'nın dervişane hayatına yukardan bakıyordu. Aralarında meşreb ve yukarda arzedildiği gibi bazı konularda fikir ve görüş ayrılıkları vardı. Bu ayrılık, onları benlikle, kinle, nefretle birbirinden ayırmıyor, sevgi, müsamaha, hoşgörürlükle birbirine bağlıyordu. Bu iki sultan, ikisi de ayrı ayrı usul ile, ayrı ayrı yaşayış tarzı ile, fakat aynı gaye ile Allah yolunda yürüyerek insanları irşad ediyorlar, yol gösteriyorlardı.

Gördüğü bir Rüya: Moğolların 656 (m. 1258) Bağdad'ı işgal ettiği sıralarda, Sadreddîn-i Konevî bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, Sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) Sekerât-ül-mevt hâlinde hasta imiş. Orada bulunanlar, Peygamber efendimizi vefât etti, diye mübârek vücûd-i şerîflerini yıkayıp kefenlemişler.

Bu haberi duyan herkes oraya koşuyordu. Ben de koşarak vardım ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek başları, kefenin dışında açıkta idi. Orada bulunanlara; "Siz ne yapıyorsunuz?" dedim. Onlar da; "Peygamber efendimiz âhırete intikâl etmiştir, techiz ve tekvin hizmetleriyle şereflenmek istiyoruz" dediler. Kalbime öyle bir ilham geldi ki, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) daha vefât etmemiştir. Oradakilere; "Sevgili Peygamberimizin mübârek yüzleri, ölen bir kimsenin yüzüne benzemiyor. O'nun vefât etmemiş olduğunu sanıyorum. Biraz sabredip bekliyelim de mes'ele anlaşılsın" deyip, mübârek yüzlerine doğru eğildim.

Dikkatle incelediğimde çok zayıf kalb atışlarını ve yavaş yavaş nefes aldıklarını anladım. O zaman oradakilere, yüksek sesle Resûlullah efendimizin sağlığını müjdeledim. Ve heyecanla uyandım.

Bu rü'yâdan anladım ki, İslâm âleminde büyük bir musibet meydana gelmek üzeredir. Bu rü'yâyı gördüğüm günün târihini bir yere kaydettim.

Sonradan öğrendim ki, Moğollar Bağdad'ı o târihte istilâ etmişler ve pekçok müslümanı kılıçtan geçirerek şehîd etmişler. Kütüphânelerdeki kıymetli kitapları yakmışlar, sulara atmışlar. (Moğol hükümdârı Hülâgu ve müşaviri Ashâb-ı Kirâm düşmanı olan Nâsırüddîn-i Tûsî, Bağdad'ı müslümanların elinden almak için saldırdılar. Neft ateşleri ve mancınık taşları ile hücum eden ikiyüzbin kişilik Tatar ordusu karşısında, mevcûdu yirmibine yakın halîfe ordusu dayanamadı. Muhasara elli gün sürdü. Halifenin veziri İbn-i Alkam da

Ashâb-ı Kirâm düşmanı idi. Halife muhasaranın neticesinde mağlup olacağını anlayınca, veziri İbn-i Alkam'ı sulh için Hülâgu'nun yanına gönderdi, Hülâgu ile gizlice anlaşan İbn-i Alkam, halîfeye gelip; "Teslim olursak, bizi serbest bırakacaklar" dedi. Bu hileden sonra halîfe esîr alınarak, yanındakilerle beraber idâm edildi.

Dörtyüzbinden ziyâde müslüman kılıçtan geçirildi. Milyonlarca İslâm kitabı Dicle nehrine atıldı. Nehrin suyu günlerce mürekkep renginde aktı. Böylece büyük bir ilim hazînesi ve târihi kültür yok edildi. Güzel şehir harabeye döndü. Peygamberimizin (aleyhisselâm) hatırası olarak saklanan mübârek emânetler (Hırka-i Se'âdet ve Asâ-yı Nebî) yakılıp külleri Dicle'ye atıldı. Beşyüzyirmidört senelik Abbasi Devleti yok oldu. Hülâgu'nun asıl hedefi, Suriye'yi ele geçirmekti. Haleb'i aldı. Şam'a giderken Hülâgu'nun kardeşi Möngeke'nin ölüm haberi üzerine İran'a döndü. Şam seferini tamamlamak üzere gönderdiği ordu, 659 (m. 1260) senesinde Mısırlılara yenildi. Hülâgu'nun bu seferi sonunda bir milyon kadar müslüman şehîd edildi. Zaptettiği yerlerdeki müslümanlara çok eziyet etti. Hıristiyanlığı korudu ve pekçok puthâne yaptırdı.

Vefatı:

Sadreddin-i Konevi, 673 Hicri, 1274 miladi yılı Muharrem ayının 16. Pazar günü vefat etti. Türbesi II. Abdülhamid Han zamanında ve onun direktifleri ile Konya Valisi Ferid Paşa tarafından, 1899 yılında yeniden imar ve ihya edilmiştir.

Konevi ile Mevlana'nın vefatları arasında 8 ay gibi kısa bir süre vardır*Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri vefât ettiğinde cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Vasiyetine uyularak kabri üzeri kapatılmayıp, açık bırakıldı. Kabrini ziyâret edenler, onun feyzlerinden istifâde ederler. Onu vesîle ederek yapılan duâlar, bi-iznillah kabûl olur. Sıkıntıda kalanlar ondan yardım isteseler, Allah'u Teâlânın izniyle rûhâniyetleri imdâda yetişir.*

İ'caz'el-Beyan, Miftah'ül-Gayb, Nusus, Mir'at ül- Arifin, Nefahat gibi pek çok değerli eseri vardır. Eserlerinden Fatiha Tefsiri 1310'da Haydarabad'da basılmıştır. Son yıllarda, eserleri Türkçe'ye çevrilip yayınlanmaya başlanmıştır.

Türbesine hizmet edenlerden biri rivâyet etti: "Zamânın devlet erkânından yüksek rütbeli bir subay türbeyi ziyârete geldi. Câmide namazı kıldıktan sonra, Sadreddîn-i Konevî'nin nefsini terbiye etmek

için yaptırdığı çilehânesini ziyâret etmek istedi. Kapısını açtık. Yalnız bir kişinin namaz kılabileceği büyüklükteki, feyz, bereket, huzûr ve saâdet mekânı olan çilehâneye girdi. Uzun bir secdeden sonra cenâb-ı Hakk'a yalvarmaya başladı. Daha sonra kabr-i şerîfin yanına Sadreddîn-i Konevî'nin huzûruna gelip, Allahü teâlâya, onu vesîle ederek uzun bir duâ etti. Biz de âmin dedik. Duâ bitince bize dönerek; "***Bizler, ellerimizdeki silâhlar ve diğer askerî güçlerimizle, memleketimizin görünürdeki bekçileriyiz. Fakat huzûrunda bulunduğumuz Sadreddîn-iKonevî ve onun emsâli olan büyükler, bu memleketin hakîkî kumandanlarıdır. Allahü teâlânın yardımı ve bunların mânevî destekleri olmadıkça, bizim görünürdeki güç ve kuvvetimizin hiçbir tesiri olamaz. Onun için biz, bir memlekete vardığımız zaman, önce o memleketin mânevî kumandanlarını ziyâret ederiz."*** dedi.

Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin kabrini ziyâret edenler, onun feyzlerinden istifâde ederler. Onu vesile ederek yapılan duâlar, bi iznillah kabûl olur. Sıkıntıda kalanlar ondan yardım isteseler, Allahü teâlânın izniyle rûhâniyetleri imdâda yetişir.

SON VASİYETİ

Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri ömrünün sonlarına doğru şöyle vasiyette bulundu:"***Rabbime hamd eder, Resûlullah efendimize salât ü selâm ederim.***

Ben yakînen inanıyorum ki, Cennet ve Cehennem haktır. Amellerin tartılacağı mîzân haktır, doğrudur. Ben bu inançla yaşadım ve bu îmânla vefât ediyorum.

Sevdiklerim ve talebelerim vefâtımın ilk gecesinde Allah'u Teâlânın beni her türlü azâbdan bağışlaması ve kabûl etmesi niyetiyle, yetmiş bin kelîme-i tevhîd yâni Lâ ilâhe illallah diyerek tevhîd okusunlar.

Defnedildiğim gün kadın, erkek, fakir, kimsesiz ve düşkünlere kör ve kötürüm olanlara bin dirhem sadaka dağıtılmasını vasiyet ediyorum.

Bekâr olanlarınız Şam'a hicret etmeye çalışsın. Çünkü yakında buralarda bir takım fitneler zuhûr edecek ve çoğunuzun rahatı kaçacak ve size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işimi cenâb-ı Hakk'a havâle ediyor ve

O'na bırakıyorum. Dostlarım duâlarında beni hatırlasın ve bana her türlü haklarını helâl etsinler. Benim bıraktığım bilgiler de onlara helâl olsun.

Allah'u Teâlâdan kendim ve sizin için mağfiret diliyorum. Yâ Rabbî bana mağfiret et. Şüphesiz sen merhâmet edicisin."

(Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin; "Yakında öyle bir fitne kopacak ki, çok kimseler bu zulümden kurtulamayacaktır. Onun için, evlenmeyen kimseler bundan sonra Şam'a gidebilirler." sözleriyle, Moğolların Selçuklu Devletini yıkacaklarını ve çok zulüm edeceklerini işâret etmişlerdir.)

Felsefe ile ilgili kitaplarım satılıp parası sadaka olarak dağıtılsın. Tıp, Fıkıh, Tefsir gibi diğer ilimlerle ilgili kitaplarımı da Şam'a vakfediyorum. Onların hepsi orada bulunan ve Allah (c.c.) için ilim tahsil edenlere verilsin. Kendi yazdığım kitaplarım da benden bir hatıra olarak Afifüd-Din'e ulaştırılsın. Ve ehli olan kimselere onları okutması söylensin.

Kızım Sekine'ye de [Allah (c.c.) onu muvaffak kılsın] namaza ve diğer farzlarla birlikte istiğfar etmeye, Allah (c.c.) 'tan mağfiret dilemeye devam etmesini, Allah (c.c.) a itaatte bulunmasını vasiyet ediyorum.

Dostlarıma da ancak yaşanılmak sureti ile bilinebilen zevkî marifetlere, anlaşılması güç ve kapalı olan bilgilere dalmamalarını; ister benim, ister şeyhimin (Allah ondan razı olsun) sözleri olsun, onların sadece sarih ve açık olanları ile yetinmelerini, bunların dışında kalan, açık ve sarih olmayanların tevilini düşünmemelerini vasiyet ederim.

Kendilerine yol gösterici olarak yazdığım "Er-Risalet-ül Hadiye vel-Mürşide" adlı risalemde olduğu gibi Cenab-ı Hakk'ın huzurunda başka şeyleri kalbinden çıkarmakla meşgul olsun. Ve Allah(c.c) hakkında hüsn-ü zanda bulunsun. Gerek nazarî ve gerek lüzumsuz başka ilimlerle meşgul olmasın. Aksine zikirle ve Kur'an okumakla meşgul olsun ve görevlendirildiği virdlere devam etsin. Yukarıda işaret edildiği

üzere, açık ve sarih beyanları mütalaa etsin. Konevi'nin vasiyetnamesi şöyle son bulmaktadır:"Allah'tan kendim ve sizin için mağfiret diliyorum. Allah'ım! Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih eder, Sana hamdederim. Senden başka ilah yoktur. Sana tevbe eder, senden mağfiret dilerim. Beni bağışla ve bana merhamet et. Şüphesiz sen çok bağışlayıcı ve merhamet edicisin."

Ömrünü Allah'u Teâlânın kullarına hizmet etmekle, ilim ve edep öğretmekle geçiren Sadreddîn-i Konevî(k.s) hazretleri duâlarında:

"Yâ Rabbî! Kalbimizi senden başka şeye yönelmekten ve senden başkasıyla meşgûl olmaktan temizle. Bizi bizden al, bizim yerimize bizi kendinle doldur. Bizi başkalarına ve şeytana oyuncak yapma. Bize nûr bahşet. Duâlarımızı çabucak, kendi istediğin şekilde kabûl buyur. Sen işitensin. Sen bize yakınsın. Sen duâlara icâbet edensin." buyururdu.

Eserleri.

1. Miftâḥu'l-ġayb ve'l-cemʿ ve tafṣîlühû. Konevî'nin temel kitabı olup Fuṣûṣü'l-ḥikem ile birlikte yeni dönem tasavvufunun etrafında şekillendiği ana metindir. Üzerine birçok şerh yazılmış, Muhammed Hâcevî tarafından Molla Fenârî'nin şerhiyle birlikte tahkikli olarak yayımlanmış (Tahran 1374 hş.), Ekrem Demirli tarafından Tasavvuf Metafiziği adıyla tercüme edilmiştir (İstanbul 2002).

2. İʿcâzü'l-beyân fî tefsîri Ümmi'l-Ḳurʾân. Fâtiha sûresinin geniş bir tefsiri olan eser, diğer kitaplarında ortaya koyduğu bütün görüşleri içermesi bakımından Sadreddin Konevî'nin eserleri için bir "mısdak" sayılabilir.

3. Şerḥu esmâʾillâhi'l-ḥüsnâ. Konevî, "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, bunları öğrenen cennete girer" diye bilinen bir hadisten hareketle böyle bir kitap yazmaya niyetlendiğini söyler.

4. el-Fükûk fî esrâri müstenidâti ḥikemi'l-Fuṣûṣ. Teknik anlamıyla bir şerhten ziyade belirli konulardaki açıklamalardan oluşan eserin Fuṣûṣü'l-ḥikem şerhi

5. Şerḥu erbaʿîne ḥadîṯ. Konevî'nin hadis şerhi yöntemini gösteren eser yirmi dokuz hadisin şerhini içerir.

6. en-Nefeḥâtü'l-ilâhiyye. Konevî, tasavvuf edebiyatında "vâridât" diye bilinen tarzın en önemli örneklerinden biri olan bu kitabında belirli konulardaki tecrübelerini, düşüncelerini akıcı bir üslûpla dile getirir.

7-en-Nuṣûṣ fî taḥḳīḳi't-ṭavri'l-maḥṣûṣ. Sadreddin Konevî, yirmi iki kısa bölümden oluşan bu eserinde diğer kitaplarında ayrıntılı biçimde açıkladığı görüşleri veciz bir üslûpla anlatmıştır.

8. el-Mürâselât beyne Şadriddîn Ḳonevî ve Naṣîriddîn eṭ-Ṭûsî. Eserde Konevî özellikle İbn Sînâ felsefesi başta olmak üzere filozofların çeşitli meselelerdeki görüşlerine eleştiriler yöneltir ve buradan hareketle felsefenin ve aklın imkânlarını tartışır.

9. Tebṣıratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî. Mârifet ve velâyet konusunda sâliklere rehber olarak kaleme alınan bu risâle Farsça'dır. Ahmed Remzi Akyürek eseri tercüme etmiş,

Kaynaklar:

1) Nefehât-ül-Üns; s.632

2) El-A'lâm; c.6, s.30

3) Miftâh-üs-Se'âde; c.1, s.451, c.2, s.121, 212, 451, 452

4) Tabakât-üş-Şâfiîyye; c.8, s.45

5) Câmiu Kerâmât-il-Evliyâ; c.1, s.133

6) Tabakât-ül-Kübrâ; c.1, s.203

7) Esmâ-ül-Müellifîn; c.2, s.130

8) Tezkiret-ül-Huffâz; c.4, s.1491

9) Mu'cem-ül-Müellifîn; c.9, s.43

10) Kâmûs-ül-A'lâm; c.4, s.2944

11) Regâib-ul-Menâkıb, Süleymâniye Kütüphânesi,Hacı Mahmûd Kısmı, No: 4618

12) Sefînet-ül-Evliyâ; s.68

13) İslâm Âlimleri Ansiklopedisi; c.9, s.247

14)Sadreddin Konevî, Tasavvuf Metafiziği: Miftâhu gaybi'l-cem ve'l-vücûd (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002,

15)Vahdet-i Vücûd ve Esasları: en-Nusûs fî tahkîki tavri'l-mahsûs (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002

16)Sadreddin Konevî ve Nasreddin Tûsî Arasında Yazışmalar: el-Mürâselât (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002,

17)İlâhî Nefhalar: en-Nefhatü'l-ilâhiyye (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002,

18)Fâtiha Suresi Tefsiri: İ'câzü'l-beyân fî te'vîli'l-ümmi'l-Kur'ân (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s

19)Kırk Hadis Şerhi (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002,

20)İbn Sînâ, Kitâbü'ş-Şifâ: Metafizik (trc. Ekrem Demirli - Ömer Türker), İstanbul 2004,

21) Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Fütûhât-ı Mekkiyye (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006,

22)Cendî, Şerḥu Fuṣûṣi'l-ḥikem (nşr. Seyyid Celâleddin Âştiyânî), Meşhed 1361 hş.

23)Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1964,

24)Lâmiî, Nefehât Tercümesi, s. 632-634;

HACI BEKTAŞİ VELİ (k.s)
(D.H.645.M.1247-V. H.738.M.1337)

Hacı Bektaşî Velî' (k.s) nin babası Şeyh Seyyid İbrahim, annesi Şeyh Ahmed Nişâbûri'nin kızı Hâtem Hatun'dur. Hacı Bektaş-ı Velî (k.s) hicrî 645.M.1247 yılında Nişâbur'da doğdu. Künyesi Seyyid Muhammed bin İbrahim Ata olup, lakabı Bektaştır. Seyyid olup nesebi soyu Hz.Ali (r.a)'ye dayanmaktadır. Babası onu küçük yaşta Ahmet Yesevi (k.s) Hazretlerinin halifesi Şeyh Lokman-ı Parende (k.s) Hazretlerinin eğitim ve terbiyesine teslim etmiştir. Şeyhinin rahlei tedrisinden geçerek yüksek makamlara erişmiş ondan tarikat hırkasını giymiş icazet almıştır.

Çocukken birçok kerametleri görülmüş, Lokman-ı Perende (k.s) hacca gidip Arafat'ta kıbleye döndüğü sırada, bir anda karşısında Bektaş-i Veli'yi görür, Nişabur'a dönünce bu kerameti herkese anlatır ve Hacı lakabını verir. Hacı Bektaş-i Veli (k.s) kendisinden keramet görenlerin şaşırdıklarını görünce; ***¨Ben Rasulullah'(s.a.v) ın soyundanım. Bana bunları çok görmeyiniz. Bunlar bana Allah'u Teâlâ'nın bir ihsanıdır d***emiştir. Hızır (a.s)ile buluştuğu rivayet edilir.

Şeyhinin tavsiyesiyle uzun sürecek bir yolculuğa çıkmış, önce Necef'de Hz.Ali (r.a) ın kabrini ziyaret etmiş, daha sonra Mekke'ye gitmiş burada 3 yıl kalıp, Medine'ye gelmiş Hac ibadetini ifa etmiş,

Medine'de Peygamber Efendimi (s.a.v) in kabri saadetlerinde inzivaya çekilmiş, daha sonra Suriye, Haleb'e geldiklerinde Cami-i Kebirde Hz.Davut (a.s) kabri şeriflerinde, daha sonrada Bostan nahiyesinde Ashab-ı Kehf mağarasındada 40 ar gün inzivaya çekilmiş Çile inzivası bittikten sonra H.680 M.1281 yılında Anadolu'ya geçerek, Kırşehir yakınında Suluca Karahöyüke yerleşmiştir. Bu dönem siyasi kargaşalıkların arttığı Anadolu Selçuklu Devletinin son dönemleri idi, halka doğru yolu göstermeye başlayıp kıymetli talebeler yetiştirdi. Kısa zamanda herkes tarafından tanındı ve büyük iltifat ve rağbet gördü.

Bu sırada Anadolu'da dini, iktisadi, askeri ve sosyal bir teşkilat olan ve kendisine bağlı ahilik teşkilatı ile büyük hizmetler yaptı. Bundan dolayı Osmanlı sultanları tarafından sayılıp sevildi. Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerine oturmasında büyük himmetleri oldu. Hacı Bektaş-i Veli (k.s), Sultan Orhan ile sohbetler etti. Ayrıca yeniçeri askeri ocağın kurulmasında duada bulundu. Onlara islamiyet'ten ayrılmamaları için nasihat etti. Böylece Hacı Bektaş-i Veli '(k.s) yi manevi bir pir olarak kabul eden bu ordu, manevi hayatını ve disiplinini O'na bağladı. Asırlarca yeniçeriliğin piri, üstadı ve manevi hamisi olarak bilindi. Bu bağlılık ve muhabbet, yeniçerilerin sulh zamanlarındaki talimleri ve harplerdeki gayret ve kahramanlıklarında çok iyi neticeler verdi. Yeniçeriler, dervişler gibi cihad azmiyle dolu olarak büyük kahramanlıklar gösterdi.

Yeniçerilerin; Baş üryan, sine püryan kılıç al kan Bu meyanda nice başlar kesilir kahrınız, kılıcınız düşmana ziyan kulluğumuz padişaha ayan. Üçler, yediler, kırklar! Gülbang-i Muhammedi, Nur-i Nebi Kerem-i Ali Pirimiz, Sultanımız Hacı Bektaş-i Veli! Diyerek savaşa başlamaları bunun manidar bir ifadesidir.

Hacı Bektaş-i Veli (k.s) Hazretleri'nden feyz alanlara Bektaş-i denildi. Hacı Bektaş-i Veli; ¨İşin esası, elini, dilini haramdan korumaktır.¨ buyurmuştur. Bektaşiler zamanla azaldı. Daha sonra yapılan bir takım değişiklikler sebebiyle hakiki Bektaşilik unutuldu. Herkes tarafından sevilen, hürmet ve itibar edilen bu isim, hurufiler tarafından siper olarak kullanıldı. Bunlar Bektaşi adı altında toplanıp

haramlara helal, nefsin arzu ettiği kötü isteklere serbesttir demekle, bozuk ruhlu insanlar arasında yayıldı. Halk arasında anlatılan Bektaşi fıkraları bu sahte Bektaşilere aittir,

Hacı Bektaş da Ehl-i Sünnet inancı üzerine tarikatını yaydı. Birçok insanın hidayetine vesile oldu. **H.738.M.1337** de Hacı Bektaş'da vefat etti. Osmanlıların yaptırdığı cami ve türbeye defnedildi.

Bektaşîlik, Anadolu'nun ortasında ıssız bir köyde doğmuştur. Âlimlerden uzak kaldığı gibi şehirlilerden çok köylüler ve yörükler arasında yayıldı. Hatta çoğu kez göze bile çarpmadı. Ancak tamamıyla kurulduktan ve dal budak saldıktan sonra anlaşıldı. Bektaşilik Ehl-i Sünnet inancında olmasına rağmen zamanla içerisine sızan ifrat ve tefrite kaçanlar tarafından tahrif edilmiş yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşilik yasaklanmış, Bektaşi dergâh ve tekkelerine Nakşî tariakat şeyhleri görevlendirilmiştir. Her tarikat gibi batınîdir. Bâtına ait birtakım tasavvufî esrar ile içli dışlıdır. Fakat bâtınilik meselelerinde öbür tarikatlardan ayrılır. Mâlum olan "Bâtınî"lere yaklaşır. Bektâşîler her şeylerini gizli tutarlar. Her türlü teşkilatları saklıdır. Birtakım işaretler ve remizler kullanırlar. Buna binâen tarihte meşhur olan "Bâtınî"lerle alâkaları vardır. Tarikatların birçoklarında bulunan "seyr-i sülûk" Bektaşilik'te yoktur. Muayyen "evrad ve ezkâr" bile mevcut değildir. Ancak **"inâbe**" ve **"ikrar"** ile **"âyin-i Cem"** vardır. Bilhassa Sırb asıllı Balım Sultan zamanından itibaren Hacı Bektaşi Veli (k.s) nin yolundan sapmalar olmuş, tarikatın özünde olmamasına rağmen sanki Hacı Bektaşi Veli emretmiş, yapmış gibi ehlisünnet yolundan sapmalar olmuştur.

Bektaşîlik'te Ehl-i Beyt'e fazla sevgi gösterilir. Bektaşi tarikatı tahrif edildikten sonra, bu muhabbet ifrata kadar varır. Hatta Bektaşiliği mezhep itibarıyla "Ca'feri"; irfan ve felsefe itibarıyla "Hurûfi" diye tanımlayanlar vardır. Gerçekten Anadolu Bektaşîleri (Alevîler) Ca'feri mezhebinde olduklarını açıktan açığa söylerler. Mezhepte Ca'feri, tarikatte Bektaşî ve Alevî bulunduklarını itiraf ederler.

Bektaşîler, Ca'ferî fıkhını kabul ettikleri gibi İmamiyye mezhebini de kabul etmişlerdir. Oniki imamı takdis ederler. Hz. Ebû

Bekr, Hz.Osman, Hz.Ömer ile Hz. Âişe'(r.a)yi pek sevmezler. Bektâşîlik'te az çok tasavvuf, büyük miktarda Hurûfilik, Ahilik, Bâbailik, Bâtınilik, Hulûl ve Tenâsuh, Ca'ferilik, Şiî'lik, İmami'lik, Şâmani'lik, Lama'lık hatta teslis gibi eski ve yeni birçok unsurlar vardır. Onun için içinden çıkılmaz bir şekil almıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda Hacı Bektaş Velî (k.s) dua etmiş, bu nedenle Yeniçeriler onu pir olarak tanımışlardır. Yeniçeri Ocağı'na "Hacı Bektaş Ocağı" denmesi bundan dolayıdır. Bu tarikatın Türkler arasında tutunmasının, yaygınlık kazanmasının sebeplerinden birisi, Yeniçerilerle ilgisinin bulunmasıdır. Çeşitli grupları ve cereyanları bünyesinde barındırması, toleransı, tarikat mensuplarının halkla içli dışlı olması; özellikle Bektaşî edebiyatını oluşturan eserlerin Türkçe ile ve halkın rahatlıkla anlayacağı bir üslupla yazılması, Bektaşîliğin yaygınlık kazanmasını sağlayan başlıca hususlardır.

Bektaşîlik Anadolu sınırları içinde kalmamış; Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Mısır, Arnavutluk ve Macaristan'a kadar yayılmıştır.

Sünnî bir yapıya oturan Osmanlı devletinde, Şiî-Bâtınî unsurların karıştığı Bektaşîlik, aynı tempo ile yürüyemedi. Yeniçeri Ocağı'nın etkisi azalınca, hatta Sultan II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı ilgasıyla Bektaşîlik de ilga edildi. Ancak Sultan Abdülaziz zamanında yeniden canlandı, gelişimini sürdürmeye başladı. 30 Kasım 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla Bektaşîlik resmen son buldu.

Bektaşîlik başlıca iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Hacı Bektaş Veli (k.s) 'nin evli olduğunu kabul eden ***Çelebiler koludur***. Bunlar, kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin neslinden sayarlar. Bu nedenle bunlara ***"bel oğlu"*** adı verilir. Bu kol Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. İkinci kol mensuplarına ***Babağân kolu*** denilir. Bunlar tarikat yoluyla Hacı Bektaş Veli'ye bağlı oldukları için ***"yol oğlu"*** adıyla anılırlar. Bu kola mensup olanlar Hacı Bektaş Velî'nin bekâr olduğunu kabul ederler. Bu anlayış İstanbul, Rumeli ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Zaman zaman bu iki grup birbirlerine karşı düşmanca tavır takınmışlardır.

Bektaşîliğe girecek olan kişi belirli bir müddet denenir. Sonra ***"ikrar âyini"*** denilen bir törenle tarikata girer.

Bektaşîlik'te müridler beş dereceye ayrılır: 1-Muhiblik, 2-Dervişlik, 3-Babalık, 4-Mücerredlik, 5-Halifelik.

Muhib'in iki Bektaşî'nin kefâletiyle tarîkata intisabı kabul edilir. Buna "el almak" veya "nasib almak" da denilir. Dervişliği isteyen erkek muhib tekkeye alınır. Hizmetleriyle bunu isbata çalışırsa dervişliğe kabul edilir ve dervişlik tacı giydirilir. Üçüncü derece babalıktır. Babalık dervişe halife tarafından verilen bir mertebedir. Yeteneğini ispat eden dervişe bizzat halife tarafından bu pâye verilir. Halîfenin icâzetiyle bundan sonra muhib ve derviş yetiştirebilir. Babaların Hz. Peygamber (s.a.v) soyundan geldiklerini kabul edenler yeşil sarık sararlar.

Dördüncü derece mücerredliktir. Bu dereceye yükselmek için evlenmemiş olmak gerekmektedir. Mücerredliğe seçilen aday dervişlerden ve babalar arasından seçilir. Bu derece halifeye en yakın olanıdır. Belirli bir merâsim yapılır. Adayın sağ kulağı delinir; Mengûş adı verilen bir küpe takılır. Bunlar kendilerini tarikata adadıkları için evlenemezler, çocuk sahibi olamazlar.

Bektaşî babası halifelik makamlarından birine müracaat eder. Eğer halifeliğe gerek varsa ve müracaatı da kabul edilirse ona halifelik icazeti verilir. Bunun dışında bir baba, üç mücerredin imzasıyla da halifelik makamını elde edebilir.

Bektaşîlik dört temel üzerine oturur. *Bu dört temele dört kapı denir. Şerîat kapısının mensupları Şerîata ve Ehl-i Beyt'in yoluna uymak zorundadır. Tarikata giren "yol oğlanları" da bu yolun gereklerine uymağa mecburdur. Hakikat kapısının mensubu, evrenin sırrını öğrenecek, marifet kapısının mensubu da nefsini mâsivâdan temizleyecektir.*

Bektaşîlikte ana ilke Hz. Muhammed (s.a.v)'in soyunu ve oniki imamı sevmek ve Ehl-i Beyt düşmanlarından uzak olmaktır.

Bektaşî tarikatının kendine özgü gelenekleri vardır: Bıyıklarını ve sakallarını uzatırlar. Karşılaştıkları zaman sağ ellerini kalplerinin üstüne koyarlar. Birbirinin ellerini öperler. Başlarına oniki dilimli taç giyerler. Göğüslerine "teslim taşı" adını verdikleri oniki dilimli bir taç takarlar. Hırka giyerler, kemer kuşanırlar.. Birbirlerine ömür boyu yardımcı olmak amacıyla :"yol kardeşi" adını verdikleri bir arkadaş

edinirler. Evli Bektaşîler boşanmazlar. Nasib kapanmasın diye kaşığı sofra üzerine yüzüstü bırakmazlar. Kapının eşiğine basmazlar. Hulûl, tenâsuh ve hattâ teslis anlayışı, inanç olarak Bektaşîliğe hâkim olmuştur.

Bektaşîlik alevîlikle iç içe girmiş bu nedenle özellikleri bozulmuştur. Bazı âdetler değişikliğe uğramıştır- Çelebiler ile Babağân arasındaki mücadeleden sonra evlenmemek âdet haline getirilmeye çalışılmıştır. Daha önceleri şerbet içilirken, sonraları bunun yerini şarap ve içki içme âdeti almıştır. Allah'ın yasakladığı bazı haramlar mübah sayılmaya başlanmıştır. Namaz kaldırılmış, yerine niyaz ikame edilmiştir.

Bektaşî tekkeleri genellikle dağ eteklerinde, ıssız, sakin yerlerde kurulmuştur.

Bektaşî edebiyatı halk şiirinden yararlanmış, genellikte halk şiirindeki vezin, kafiye vb. özelliklere sadık kalınmıştır.

Bektaşî tekkelerinde ve dergâhlarında icra edilen musîki genelde halk musîkisine çok yakındır. Bektaşîlik zengin bir tekke musîkisine sahiptir.

Hacı Bektaşi Veli (k.s) Hazretleri derki; Allah u Teâlâ nın dostlarını ve kerametlerini tasdik etmek imandır. Zira onlar, kendi nefslerinin arzularını dünyayı sevmeyi bıraktılar. Cenab-ı Hakk'a yaklaştıkça Rablerine olan korku ve saygıları gittikçe çoğaldı. Allah 'u Teâlâ o velilerin hatalarını yüzlerine vurmadı. Sen ise her gün türlü türlü günahlar işliyorsun da hesaba ve sorguya çekileceğini, kıyametin kopmayacağını veya mezardakilerin tekrar dirilmeyeceğini veya saidlerin şakilerden ayrılmayacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip giyiyorsun. Yaradanın nimetlerini yiyorsun ama emirlerine uyup yasaklarından kaçınmıyorsun?Hiç Allah 'u Teâlâ nın cezalandırmasından korkmuyormusun ki kötü olan işleri yapmaya devam ediyorsun?

BEKTAŞİ TARİKAT SİLSİLESİ

1-Hz. Ali (r.a)
2-Hz.Hüseyin (r.a)
3-İmam Zeynel Abidin (r.a)
4-İmam Muhammed Bakır (r.a)

5-İmam Cafer-i sadık (r.a)
6-Şeyh Bayazidi Bestami (k.s)(***Tayfuriyye Kolu Piri)***
7-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Harakani (k.s)
8-Şeyh Ebu Ali farmedi et-Tusi (k.s)
9-Şeyh Hace Yusuf Hemedâni (k.s)
10-Şeyh Hoca Ahmed Yesevî (k.s)(***Yeseviyye Tarikat Piri)***
11- Şeyh Lokman Parende (k.s)
12-Pir-i Tarikat Es-Seyyid Muhammed Bektaş-ı Velî (k.s ***)(Bektaşi Tarikat Piri)***

HACI BEKTAŞİ VELİ SOY ŞECERESİ

1-İmam Ali (r.a)
2-İmam Hüseyin (r.a)
3-İmam Zeynelâbidin (r.a)
4-İmam Muhammed Bakır (r.a)
5-İmam Cafer-i Sadık (r.a)
6-İmam Musa el-Kâzım (r.a)
7-Şeyh Seyyid İbrahim (k.s)
8-Şeyh Seyyid Hasan (k.s)
9-Şeyh Seyyid Muhammed (k.s)
10-Şeyh Seyyid Mehdi (k.s)
11-Şeyh Seyyid İbrahim Sani (k.s)
12-Şeyh Seyyid Hasan (k.s)
13-Şeyh Seyyid İbrahim (k.s)
14-Şeyh Seyyid Muhammed (k.s)
15-Şeyh Seyid İshak (k.s)
16-Şeyh Seyyid Musa (k.s)
17-Şeyh Seyyid İbrahimü's Salis (k.s)
18-Şeyh Seyyid Hacı Bektaşî Velî (k.s)

(Şakayıkı Numaniye Terc.Zyli Mecdi Efendi s.383.Müncü Baba Risalesi s.12-13.Aşık Paşazade Tarihi s.205.Silsile-i Name-i Aliyye Saadeti Sofiyye s.39.Sefineyi Evliya c.1 s.291)

YÛNUS EMRE(K.S)
(D.H.648.M.1240.V.H. 720.M.1320)

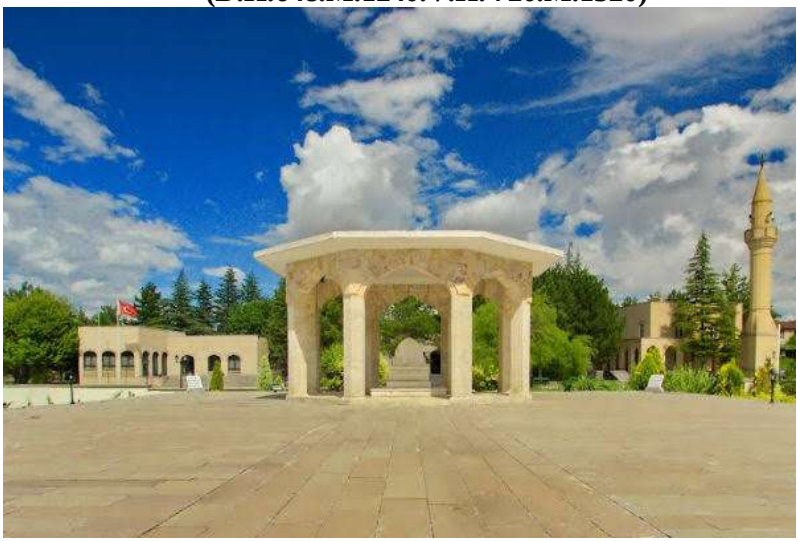

Doğumu: Yunus Emre, H.648.M.1240. **senesinde Eskişehir'in Sivrihisar beldesinde dünyaya geldi.** H. 720.M.1320, seksen iki yaşında Eskişehirde vefat etmiş,**Tasavvuf ehli ve şiir kabiliyeti çok yüksek olan bir velidir. Hayatı ve kimliği hakkında kesin bilgi yoktur. Şiirleri asırlar boyunca zevk ve hayranlıkla okunmuş, yalnız bizde değil, birçok ülkelerde de ilgi uyandırmış bulunan müstesna bir şahsiyettir, Doğduğu dönem Anadolu'da düzenin bozulduğu, Moğol akınlarının Türk yerleşkelerini tehdit ettiği, kıtlık-kuraklık gibi pek çok doğal afetin yaşandığı bir zamandır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük-büyük Türk Beylikleri'nin kurulmaya başladığı 13. yy ortalarından Osmanlı Beyliği'nin filizlenmeye başladığı 14. yy'ın ilk çeyreğinde Orta Anadolu havzasında doğup yaşamış bir Türkmen hocası, şair bir erendir.**

1241 yılı Anadolu' da Selçuklu Devletinin çöküşüne denk gelen, Moğollar tarafından istilaya uğranmış karışıklığın ve zulmün olduğu bir dönemdir. Bu dönemde dünyaya gelen Yunus Emre'nin eğitimi ile ilgili de net bir bilgi bulunmamaktadır. Çocukluğu hakkında bilgi bulunmayan Yunus Emre, bir işaret üzerine genç yaşta Taptuk Emre

Hazretleri'nin yanına gitmiş Kırk yıl onun hizmetinde bulunmuş, Ondan feyiz almış,onun manevi rahlesinden geçmiştir. Hatta bazı kaynaklar Taptuk Emre Hazretleri'nin, kızını Yunus Emre'ye verdiğini, hem talebesi, hem de damadı olduğunu kaydetmektedir.

Yûnus'un yaşadığı yıllar, Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasî otorite zayıflığıyla, dahası kıtlık ve kuraklıklarla perişan olduğu yıllardır.

13. yy'ın ikinci yarısı, sadece siyasî çekişmelerin değil, çeşitli gayrı sünni mezhep ve inançların, batınî ve mutezilî görüşlerin de yoğun bir şekilde yayılmaya başladığı bir zamandır.

İşte böyle bir ortamda, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahî Evrân-ı Velî, Ahmed Fakih gibi ilim ve irfan kutuplarıyla birlikte Yûnus Emre, Allah sevgisini, aşk ve güzel ahlakla ilgili düşüncelerini, her türlü batıl inanca karşı, gerçek İslam tasavvufunu işleyerek Türk-İslam birliğinin oluşmasında önemli vazifeler yapmıştır.

1241 yılı batıya doğru yayılan Moğol istilası ile birlikte birçok sanatçı, bilim adamı, mutasavvıf ve Türkmen çoğunluk Anadolu' ya göç etmiştir. Moğol zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelen bu erenler arasında Fahrüddin Iraki, Necmedddin-i Dâye, Evhadüddin-i Kirmani, Sadreddin Konevî, Muhiddin Arabî, Ahi Evren, Hacı Bektaş, Bahaeddin Veled, Mevlâna… gibi maneviyat büyükleri de bulunuyordu. Anadolu bu isimler sayesinde hem fikri anlamda hem de dil, kültür ve edebiyat sahasında bir canlılığa kavuştu. Halk, sufîlerin bu çalışmalarıyla kendini derleyip toparlayarak yeni bir yaşama ruhu ve üslubu kazandı. Birlik ve beraberlik yeniden tesis edildi. Yunus Emre'nin hayatı tam olarak Selçuklu devlerinin çöküşü, Moğol hâkimiyetinin olduğu döneme denk geldiği için, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı, isyanlar ve savaş onun tüm eserlerine yansımıştır. Yunus Emre, işte böyle bir Anadolu'nun son birkaç yüzyılı içinde hem baharı hem kışı yaşayan, önemli olaylarla, sınavlarla karşılaşan Anadolu'nun Osmanlı öncesi, yeniden toparlanma eyleminin öncülerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu dönem yıkılışla dirilişin bir arada yaşandığı bir dönemdir. Yunus Emre, böyle bir çağın yıkılışını dirilişe yönlendiren, manaya dayanarak çöküşü büyük bir uygarlığa dönüştürenlerin arasında hizmet eden mutasavvıf

bir şair, bir gönül eri, bu topraklarda inşa edilen Türk-İslam medeniyetinin kurucularından biridir.

Tarihî Şahsiyeti.

Yûnus Emre'nin tarihî şahsiyeti hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Onun Yıldırım Bayezid devrine (1389-1402) eriştiğini söyleyen ***(Beygu, s. 171-175),*** Kanûnî Sultan Süleyman dönemi (1520-1566) şairleri arasında ona da yer veren ***(Hammer, II, 566), VII. (XIII.) asrın sonu ile VIII. (XIV.)*** asrın ilk yıllarında yaşadığını ileri süren ***(Gibb, I, 165)*** *araştırmacılar varsa da bu görüşler, Adnan Erzi'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki* bir mecmuadan (***nr. 7912, vr. 38b)*** alarak neşrettiği belge ile ortadan kalkmıştır. Belgede Yûnus Emre'nin 638 (1240-41) yılında doğduğu, seksen iki yıl yaşadığı ve 720'de (1320) vefat ettiği kaydedilmektedir. ***(TTK Belleten, XIV/53 [1950], s. 85-89)***

Buna göre Taşköprizâde'nin Yûnus'u Yıldırım devri şairi ve şeyhleri arasında göstermesi (Mecdî, s. 78) ve Âşıkpaşazâde'nin Orhan devriyle (1324-1362) I. Murad zamanını idrak ettiğini söylemesi (Âşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 193-194) doğru değildir. Yûnus Emre'nin doğum yeri hakkındaki rivayetlere dayanan görüşler de tutarsızdır. Vilâyetnâme'de (DİB Ktp., nr. 714, vr. 128a) onun Sivrihisar'ın Sarıköy'ünde doğduğu, mezarının da bu köye yakın bir mevkide bulunduğu kaydedilir. Mecdî, Tapduk Emre'nin Sakarya nehrine yakın bir yerde yerleşmiş olduğunu, Yûnus'un ise Bolu çevresinde ikamet ettiğini belirtir (Şekāik Tercümesi, s. 78). Lâmiî, Yûnus'un Kütahya suyunun üzerinde bu suyun Sakarya'ya karıştığı yere yakın bir mahalde yattığını söyleyerek Vilâyetnâme'ye katılırken (Nefehât Tercümesi, s. 691) Âşık Çelebi onun Bolulu olduğunu yazmaktadır (Meşâirü'ş-şuarâ, II, 689). Yûnus'un yaşadığı çevre hakkında Bektaşî geleneğinin doğruluğunu kabul eden Mehmed Fuad Köprülü, onun XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar'da yahut Bolu civarında Sakarya suyuna yakın köylerden birinde yetişmiş bir Türkmen olduğunu belirtir. ***(Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 262-265).*** Kâmil Kepecioğlu'nun yayımladığı belgelerde, Şeyh Hacı İsmâil topluluğuna mensup olan Yûnus'un Karamanoğlu İbrâhim Bey'den Lârende'de Yerce denilen araziyi satın aldığı ve İsmâil adlı bir oğlunun bulunduğuna dair bilgiler vardır ***(Nilüfer, sy. 4 [1945], s. 68; Gölpınarlı, s. 63-64).***

Bu belgelerde yazılanlarla Vilâyetnâme'de yer alan bilgiler çelişmektedir ve burada adı geçen Yûnus'un Yûnus Emre olup olmadığı bilinmemektedir. Hacı İsmâil cemaatine mensup Yûnus Emre'nin bir iddiaya göre Horasan'dan geldiği düşünülecek olursa şiirlerinde yer alan Oğuz Türkçesi'nin izahı zorlaşacaktır. Dolayısıyla söz konusu belgelerin ciddi bir tenkide ihtiyacı vardır (metinler ve tenkidi için bk. Yûnus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, s. XXVI).

Neticede oluşan kanaate göre Yûnus, Orta Anadolu'da Sakarya nehri çevresinde bir yerde doğmuş ve Nallıhan'a yakın Emrem Sultan'daki zâviyede Tapduk Emre Dergâhı'nda yaşamıştır. Sarıköy'deki arazisini zâviyeye bağışlamış, ölümünden bir süre önce Karaman'da arazi satın almıştır. Yûnus Emre'den başka Bursa'da yaşayan diğer bir Yûnus'un varlığından ilk defa söz eden Faruk K. Timurtaş'a göre bilinen iki Yûnus'tan ikincisi XV. yüzyıl başlarında vefat eden Bursalı Âşık Yûnus'tur.***(Yunus Emre Dîvânı, s. 19)***

Yûnus Emre bir yerde adının "Yûnus" olduğunu söyler: "Yûnus çağırırlar adım gün geçtikçe artar odum / İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni." İbrâhim Hâs'ın Tezkire'sinde "Şeyh Emrem Yûnus (k.s.) hazretleri" şeklinde geçmektedir ***(Tezkiretü'l-Hâs, vr. 37b)***

Şiirlerinde isminin önüne ***"Âşık, Bîçâre, Koca, Tapduklu, Miskin, Derviş"*** gibi sıfatlar da getirmektedir. Bursa'da yaşayan Âşık Yûnus'un ismi de bazı müellifler tarafından "Âşık Yûnus, Yûnus Emre" şeklinde anıldığı için bu iki şair tarih boyunca birbirine karıştırılmıştır ***(Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, vr. 35b; Mustafa Lutfî, s. 73; Mehmed Şemseddin, s. 63-84)***

Hacı Bektâş-ı Velî'nin "nefes"ini kabul etmeyen Yûnus'un ***"Ehl ü iyâl var, nefes karın doyurmaz, bana buğday gerek"*** sözünden hareketle evlendiği ve çocukları olduğu söylenebilir. Başbakanlık Arşivi'nde 871 sayılı Konya Defteri'ndeki 924 (1518) tarihli bir belgede Yûnus'un İsmâil adında bir oğlundan söz edilerek, "Amma Yerce nâm yeri bu cemaatten Yûnus Emre, Karamanoğlu İbrâhim Bey'den satın almış, elinde mülknâmesi vardır. Yûnus Emre fevtolup evlâdına intikal eylemiştir" kaydı yer almaktadır**. *(Öztelli, Belgelerle Yûnus Emre, s. 7; Kepecioğlu, sy. 4 [1945], s. 68)***

Yûnus'un bir şiirinde, "Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helâl / Ondan dahı geçti arzum benim âhım dîdâr için" demesi de çoluk çocuğunun bulunduğunu gösterir.

Tarihî kişiliği menkıbelerle iç içe giren Yûnus Emre'nin destanî hayatına dair ilk ve en geniş mâlûmat Uzun Firdevsî'nin (ö. 918/1512) yazdığı Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî'de yer almaktadır. Buna göre Yûnus Sarıköy'de yaşayan, çiftçilikle geçinen fakir bir kişidir. Önce buğday almak üzere Karahöyük'e gider, bir süre Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanında kalır, geri döneceği sırada buğday yerine Hacı Bektaş ona "nefes" vermeyi teklif eder, fakat Yûnus ısrar edince kendisine dilediği kadar buğday verilerek gönderilir. Köyüne yaklaştığı esnada gafletinin farkına varan Yûnus, buğdayın bir gün tükenip nefesin ise tükenmeyeceğini düşünerek tekrar tekkeye döner ve nasip ister.

Durum Hacı Bektâş-ı Velî'ye arzedilince o, "***Bundan sonra olmaz. Biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, varsın nasibini ondan alsın"*** der ve onu Tapduk Emre'ye gönderir. Yûnus da Tapduk Emre'nin yanına varıp durumu ona anlatır; Tapduk Emre halinin kendisine mâlûm olduğunu, hizmet edip emek vermesi halinde nasibini alacağını söyler. Yûnus kırk yıl boyunca erenler meydanına eğrinin yakışmayacağı düşüncesiyle tekkeye sadece düzgün odun taşır. Rum erenlerinin Tapduk Emre'nin tekkesinde büyük bir meclis kurdukları bir gün mecliste Yûnus Emre ile birlikte Yûnus-ı Gûyende denilen başka bir Yûnus daha bulunmaktadır. Tapduk Emre cezbeye gelince Gûyende'ye, ***"Yûnus, söyle!"*** der, fakat Gûyende işitmez. Tapduk bu sözü üç defa tekrarladığı halde Yûnus-ı Gûyende yine işitmez. Bu defa Yûnus Emre'ye dönüp, ***"Yûnus, vakit geldi, o hazinenin kilidini açtık, nasibini aldın, hünkârın nefesi yetişti, sen söyle!"*** der. Gönlü açılan, gözlerinden perde kalkan Yûnus "şevk denizine düşüp" inci ve mücevher değerinde sözler söylemeye başlar. ***(Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî, s. 48-49).***

Aziz Mahmud Hüdâyî(k.s)Hazretlerinin, şeyhi Üftâde(k.s)Hazretlerinin sohbetlerinden derlediği Vâḳıʿât'ta yer alan Yûnus'la ilgili rivayetler Vilâyetnâme'de anlatılanları tamamlar gibidir. Hüdâyî'ye göre Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre "şeştâ" çalardı. Bir gün Tapduk yine şeştâ çalmaya başlayınca sesi Yûnus'a dokunur, Yûnus cezbelenir ve sanatını bırakıp Tapduk'a derviş olur. Vâḳıʿât'taki bir rivayette Yûnus Emre'nin Tapduk Emre'ye otuz yıl

hizmet ettiği, şeyhinin kızıyla evlendiği, pîrinin nefesinin bereketiyle şair olduğu belirtilir. ***(Vâḳı'ât-ı Üftâde, s. 91, 256).***

Yine Vâḳı'ât'ta yer alan bir başka rivayete göre otuz yıl hizmetten sonra Yûnus, ***"Ben bu yolculuktan bir şey anlayamadım, muhtemelen sülûkü tamamlayamayacağım"*** diyerek tekkeden ayrılmış, fakat yolda rastladığı erenler ve onlarla yaşadığı olağan üstü hallerle gafletten uyanıp geri dönmüş ve Tapduk'un ayaklarına kapanarak kendini bağışlatmıştır. ***(a.g.e., s. 374; İsmail Hakkı Bursevî, Rûḥu'l-beyân, I, 171).***

XVI. yüzyıl tezkirecilerinden Âşık Çelebi, Yûnus'un ***"kullâb-ı cezbe ile âlem-i mülkten cenâb-ı melekûta çekilmiş, âlemin insân-ı kâmil ve ferîdlerinden"*** olduğunu kaydetmiş, ardından onun ümmîliğine işaret ederek hal diliyle şiir söylediğini belirtmiştir. ***(Meşâirü'ş-şuarâ, II, 689)***

XVII. yüzyıl Bayramî şeyhi Bolulu Himmet Efendi, sülûkünü tamamlayamayan sâlikin yolculuğunun hızlandırılması için celâl terbiyesinden geçirilebileceğini anlatırken Tapduk Emre ile Yûnus arasında geçen olayı örnek verir. ***(Tapsız, s. 165)***

XVIII. yüzyıl Halvetî-Şâbânî dervişlerinden İbrâhim Hâs da Tezkire'sinin iki ayrı yerinde Yûnus Emre'den ve şeyhi Tapduk'tan bahseder.Süleyman Şeyhî de Yûnus'tan, Tapduk Emre'den, şiirlerinden ve tekkeye taşıdığı odunlardan söz etmiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Yûnus hakkında, ***"İlâhî menzillerin hangisine çıktımsa bu Türkmen kocasının izini önümde buldum, onu geçemedim"*** dediğini nakletmiştir.***(Bahrü'l-velâye, vr. 143b)***

Yûnus Emre(k.s)Hazretleri ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî(k.s)Hazretleri arasında geçtiği aktarıla gelen başka bir rivayete göre Yûnus bir gün karşılaştığı Mevlânâ'ya, ***"Mesnevî'yi sen mi yazdın?"*** diye sormuş, Mevlânâ ***"evet"*** deyince Yûnus, ***"Uzun yazmışsın. Ben olsam, 'Et ü kemik büründüm / Yûnus diye göründüm' derdim"*** karşılığını vermiştir.

Diğer bir halk rivayetine göre Yûnus 3000 şiir söylemiş, daha sonra Molla Kasım adlı bir zâhid bunları şeriata aykırı bularak 1000 tanesini yakmış, 1000 tanesini suya atmış, kalan 1000 şiiri okurken, "Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme / Seni sîgaya çeken bir Molla Kasım gelir" beytine rastlayınca pişman olup tövbe etmiş ve Yûnus'un velîliğine inanmıştır. Bu inanışa göre yakılan şiirler gökte

melekler, suya atılanlar balıklar, kalan şiirler de insanlar tarafından okunmaktadır.

Tahsili.

Eski kaynaklarda Yûnus Emre'nin ümmîliğinden söz edilmektedir. ***(Mecdî, s. 78)*** Âşık Çelebi, Yûnus'un medresede başarılı olamayıp "Tanrı mektebi"nde ders okuduğunu ifade eder. ***(Meşâirü'ş-şuarâ, II, 689)*** Bektaşî geleneğinde de Yûnus ümmî kabul edilmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî, Yûnus'un ümmî fakat hikmet sahibi olduğunu belirttiği halde, "Çıktım erik dalına ..." diye başlayan şathiyesini şerhederken onun sülûkünden önce müftülük yaptığını söyler. ***(Ferahu'r-rûh, haz. Mustafa Utku, III, 438; Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, vr. 40b)***Bu bilgi İsmâil Hakkı'dan önceki kaynaklarda yer almadığına göre adı geçen zat Bursalı Âşık Yûnus olmalıdır. ***Gibb (HOP, I, 170-175) ve Rıza Tevfik de (Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri, s. 36)***

Yûnus Emre'nin okuma yazma bilmediği kanaatindedir. Hüseyin Vassâf onu "ümmî-i kâmil" diye niteler. ***(Sefîne-i Evliyâ, I, 146-154)***Yûnus'un harfleri bile telaffuz edememesi iddiası gibi onun medresede tahsil görmüş bir kişi sayılmasının da bir abartı olduğuna işaret eden Köprülü'ye göre ***(Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 273)*** o devrin ilmî ve felsefî sistemlerine Yûnus'un divanında yer yer beliğ işaretler vardır. Bunları gördükten sonra Yûnus'un ümmîliği hakkındaki geleneğin hiçbir zaman tarihî bir hakikat sayılamayacağı anlaşılır **.**

Bazı kaynaklara göre Arapça ve farsça bildiği ancak bu eğitimi nerden aldığı ile ilgili bir kaynak bulunmamaktadır. Bazı rivayetlere göre Yunus Emre'nin okuma yazma bilmediği, babası ile çiftçilik yaptığı yönündedir. Günümüze aktarılan yazılı bir kaynak olmadığından dolayı eğitimini nerden aldığı hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yunus Emre'nin Selçuklu Devletinin çöküş sürecinde neler yaptığı, ne ile uğraştığı tam olarak bilinmese de bazı kaynaklardan edinilen bilgiler onun bazı kişilerden eğitim aldığı yönündedir.

Gölpınarlı ise Yûnus'un Sa'dî-yi Şîrâzî'den ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den tercüme yapacak kadar Farsça bildiğini kaydeder. Medrese öğrenimi görüp görmediği, icâzet alıp almadığı

hususu açık değilse de Yûnus iyi bir tahsil görmüştür. ***(Yûnus Emre ve Tasavvuf, s. 100-101)***

Yine Gölpınarlı, divanındaki bazı beyitlerden hareketle onun Konya'da eğitim almış olabileceğini ileri sürer. ***(Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân, s. XIX)***

F. K. Timurtaş'a göre de Yûnus ümmî değildir ve büyük ihtimalle tahsilini Konya'da yapmıştır. ***(Yunus Emre Dîvânı, s. 15)***

Sâdık Vicdânî, Yûnus'un ümmî olmadığı halde Resûl-i Ekrem(s.a.v)'in vasfıyla nitelenmek için ümmî bilindiğini söyler. ***(Tarikatler ve Silsileleri, s. 155)***

Bizzat Yûnus'un kendi tahsili hakkında verdiği bilgilerde de farklılık vardır. Bazı beyitlerine bakarak ümmîliğini ileri sürmek mümkündür: ***"Ne elif okudum ne cim varlıktandır kelecim (sözüm) / Bilmeye yüz bin müneccim tâliim ne yıldızdan gelir // Yerde gökte bu aşk ile aşktan gelir bu söz dile / Bîçâre Yûnus ne bile ne kara okudu ne ak."***

Başka bir şiirinde ise gönlünde ***"ilm-i usûl" (tefsir, hadis, fıkıh, kelâm) sevdası olup zâhirî bilgi peşinde koştuğunu söyler. Onun ilmi ilhâm-ı rabbânî ile elde ettiği ilâhî aşk ve ahlâktan ibarettir. Bu da ancak bir mürşid-i kâmilden öğrenilebilir.*** Yûnus ve onu takip eden pek çok sûfî şair yaşadığı çağın kültürünü şifahen almıştır. Dolayısıyla Yûnus'un da öğrenimini yetiştiği tekke ve çevre içinde düşünmek gerekir.

Şiirlerinde kendisi hakkında sık sık kullandığı ümmî sıfatı da ***"gelenekten gelen saf bilgiye sahip olan"*** anlamındadır. Divanındaki bazı beyitlere ve menkıbelere göre Yûnus Emre pek çok yeri gezmiş, "yukarı iller" dediği Azerbaycan'a kadar gitmiştir. İlden ile yürüyüp dost sırrını aradığını, Urum'da, Şam'da kendisi gibi bir garip bulamadığını, gurbet ilinde âşık olup Mecnun gibi dolaştığını, Şîraz, Bağdat, Tebriz, Şam, Nahcıvan gibi beldeleri gördükten sonra Rum'da (Anadolu'nun bazı illerinde) kışlayıp baharda memleketine döndüğünü söyler.

Yûnus'un seyahatlerinin sebepleri, bunların ne şekilde gerçekleştiği tam olarak bilinmese de tarikatlar döneminde seyahat sûfîlerin hayatında nefis terbiyesinin önemli bir unsurudur. Ayrıca Yûnus'un, şeyhi Tapduk Emre'nin ailesi veya tarikat şeceresi bakımından bu yöreyle bağlantısı olabileceğinden "yukarı iller"de

dolaşması tesadüfî değildir. Nitekim Tapduk Emre, Rumeli'ye ve özellikle tarikat silsilesinde adı geçen Sarı Saltuk'un ikamet ettiği Varna Zâviyesi'ne de bazı dervişlerini göndermiştir. Yûnus'un Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve yine yukarı illere geri dönen bir derviş olduğu yönündeki görüş ise ***(İlaydın, sy. 384 [1983], s. 522)*** doğru değildir.

Mürşidi ve Tarikatı.

Yûnus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir, ancak tarikatı kesin olarak belli değildir; bu konuda da değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım araştırmacılar Yûnus'un tarikat pîrlerini Horasan'a bağlarken onun Nakşî, Halvetî, Mevlevî olduğunu veya Kādirîliğe mensup bulunduğunu söylemiştir.

Yunus Emre, Taptuk Emre(k.s) Hazretleri'nin hizmetinde bulunurken, manevî âleminde bir ilerleme olmadığını sanarak, üzüntüsünden dağlara, kırlara düştü. Yolculuğu sırasında bir gün iki kişiye rastladı. Onlarla arkadaş oldu. Her öğün bunlardan biri dua eder, dualarının bereketiyle bir sofra yemek gelirdi. Dua sırası Yunus Emre'ye geldi. O da dua etti. Duada***: "Ya Rabbi! Benim yüzümü kara çıkarma. Arkadaşlarım kimin hürmetine dua ettiyse, onun hürmetine duamı kabul buyur"*** dedi. Dua bitince, iki sofra yemek geldi. Arkadaşları: ***"Kimin yüzü suyu hürmetine dua ettin?"*** diye sordular. Yunus Emre: ***"Önce siz söyleyin"*** dedi. Arkadaşları da: ***"Biz, Taptuk Emre Hazretleri'nin kapısında hizmet eden Yunus'un hürmetine, diye dua ettik"*** dediler. Bunun üzerine Yunus Emre durumunu anlayıp, tekrar Taptuk Emre Hazretleri'nin yanına döndü. Kapısının önüne yattı. Taptuk Emre Hazretleri'nin gözleri görmüyordu. Kapının önüne varıp, ayağı bir şeye takılınca: ***"Bu bizim Yunus değil mi?"*** diye sordu ve onu kabul etti.

O andan itibaren Yunus Emre, halkın dillerinden düşüremediği ilahilerini söylemeye başladı. Yıllarca dağlardan hocasının tekkesine odun taşıdı. Getirdiği odunlar ip gibi düzgün idi. Taptuk Emre bir gün: ***"Ey Yunus! Bu ne iştir? Hiç eğri odun getirmiyormuşsun?"*** buyurdu. Buna karşılık Yunus Emre: ***"Efendim, bu kapıya eğri odun yakışmaz"*** karşılığını verdi.

Yunus Emre, şiirlerini aruzla ve daha çok hece vezniyle yazmıştır. Şiirleri açık, derin manalı, samimi ve heyecanlıdır. Yunus Emre'yi aynı yolda takip eden birkaç şair daha görülmüştür. Bunlardan

bilinenlerinden İkisi, ***"Âşık Yunus" ve "Derviş Yunus"tur.*** Yunus Emre'nin en önemli takipçisi olan Âşık Yunus Bursalı olup, 843 (m.1430) yılında vefat etmiştir

Bunların içinde üzerinde en fazla durulan tarikatlar Mevlevîlik'le Bektaşîlik'tir. ***Yûnus, divanında tarikat silsilesini Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk şeklinde kaydetmiştir. Saltuknâme'de Tapduk Emre'nin Sarı Saltuk ve Yûnus Emre ile görüştüğü belirtilir.*** Ancak gerek Barak Baba'nın gerekse Sarı Saltuk'un gerçek kimlikleri ve tarikatları da bilinmemekte***(Ocak, Sarı Saltık, s. 78)*** Ebülhayr Rûmî'nin Saltuknâme'sinde ise Sarı Saltuk kâfirler ve Râfizîler'le savaşan Sünnî ve Hanefî bir velî şeklinde tanıtılır. Yûnus Emre'nin divanında on iki imamın adının hiç geçmemesi de onun Sünnîliğini gösterebilir.

Kaynaklarda Sarı Saltuk'un Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Tapduk Emre ile görüştüğü belirtilmektedir.
Yûnus Emre şiirlerinde Hacı Bektâş-ı Velî'den doğrudan söz etmez. Vilâyetnâme'de Tapduk Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî ile münasebetine yer verilirse de bu münasebet Tapduk'un Hacı Bektâş-ı Velî'ye mensubiyetini göstermez. Gölpınarlı'ya göre Hacı Bektaş'tan hiç söz etmeyen Yûnus Bektaşî değildir. Hatta Sarı Saltuk'un, Barak Baba'nın ve Tapduk Emre'nin de Hacı Bektâş-ı Velî ile alâkası yoktur. ***(Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân, s. XIII)***

Yûnus ve Tapduk Emre, Kalenderî mizaca sahip olmakla birlikte Bâtınî bir erkâna bağlı değildir. Yûnus'un seyahati sırasında konakladığı Yukarı Azerbaycan'daki Zâhidiye çevresi Ahî Mîrem'i de yetiştirmiştir. Dolayısıyla Ahî Mîrem'in Anadolu'ya gelip Tapduk Emre'den kalan bir zâviyede irşadda bulunması mümkündür. Bu durumda Yûnus Emrem ile Ahî Mîrem'in kabirleri karıştırılmış olmalıdır. Yûnus'un seyahat esnasında Tebriz'den Nahcıvan'a, oradan Gâh'a gittiği yahut Anadolu'dan Gâh'a, buradan da Nahcıvan ve Tebriz'e geçtiği düşünülebilir ***(Tatcı, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, sy. 58 [2011], s. 155-170).***Neticede Yûnus Emre'nin Tapduk Emre ve Barak Baba vasıtasıyla Sarı Saltuk'a ulaşan silsilesinin Hacı Bektâş-ı Velî ile alâkasının belli olmadığı söylenebilir.

Yunus Emre Hazretleri, Mevlana Celaleddin-i Rumî Hazretleri'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Bu sohbetin, onun

yetişmesinde büyük rolü olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile bütün yakınlarının, dört halifenin, Peygamber Efendimiz(s.a.v)'in soyundan gelenlerin, bütün İslam âlimlerinin ezelî aşığıdır. Hiçbir batıl cereyana kapılmadığı gibi, onlar karşısında ahlakî nizamı, din sevgisini ve gerçek tasavvufu koruyan kültür ve sanat şeddi olmuştur. Yunus Emre(k.s) Hazretleri için dervişlik, herkese faydalı olmak ülküsüdür. Şiirlerinde tembelliği, tufeyli ve faydasız olmayı kınamıştır.***"Şeriat, tarikat yoldur varana,Hakikat, ma'rifet andan içeri"***diyerek gerçek tasavvufu o tarif etmiştir.

Vefatı.

Yûnus Emre, "Risalet-ün Nushiyye" adlı mesnevîsinin sonunda verdiği;

Söze târîh yedi yüz yediydi

Yûnus cânı bu yolda fidîyidi

beytinden anlaşıldığı kadarıyla H. 707 (M. 1307-8) tarihlerinde hayattadır.Yine, Adnan Erzi tarafından Bayezıd Devlet Kütüphanesi'nde bulunan 7912 numaralı yazmada şu ifadelere rastlanmaktadır:Vefât-ı Yûnus Emre,Müddet-i 'Ömr 82,Sene 720.Bu belgeden anlaşılacağı üzere, Yûnus Emre, H. 648 (M. 1240-1) yılında doğmuş, 82 yıllık bir dünya hayatından sonra H. 720 (M. 1320-1) yılında vefat etmiştir.Ruhu şâd olsun.Makamı Cennet olsun.Amin.

Türbesi

Anadolu'nun pek çok yerinde ve Azerbaycan'da Yûnus'a ait mezar ve makamlar mevcuttur. Bunlar Yûnus'un seyahat ettiği yerlerdeki sohbetlere katıldığını, çok sevildiğini ve hâtırasının yaşatıldığını gösterir. Muhtemelen bazı seyahatlerinde mürşidi Tapduk Emre ile beraber bulunduğundan destanî hayatları sevenlerinin tahayyülünde yaşamış ve yaşatılmıştır. ***(Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 274)***

Fuad Köprülü'nün başlattığı Yûnus Emre araştırmalarıyla birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ona ait mezarlardan üçünün Yûnus'un gerçek mezarı olduğu iddiası gündeme gelmiş ve bu iddia zaman zaman büyük tartışmalara yol açmış, konuyla ilgili çoğu popüler nitelikte birçok yazı yayımlanmıştır. Anadolu'da Yûnus'un mezarının bulunduğu söylenen yerler şunlardır: ***Eskişehir Sarıköy (şimdi Yûnusemre köyü), Karaman, Aksaray Ortaköy, Bursa,***

Manisa Kula Emresultan köyü, Erzurum Dutçu (Düzcü) köyü, Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıklı, Ankara Nallıhan Emremsultan köyü, Ünye ve Sivas. Bunların yanında Azerbaycan'ın Gâh bölgesinde de bir makam mevcuttur. Bazı kaynaklarda Yûnus'un mezarının Sivrihisar yakınlarındaki Sarıköy'de olduğu belirtilmektir.*(meselâ bk. Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî, s. 49; Lâmiî, s. 691; Mecdî, s. 78; Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, s. 529)*

Sarıköy'deki mezar Ankara-Eskişehir demiryolu hattının yapılması esnasında 6 Mayıs 1946 tarihinde açılmış, kabirdeki bakiyeler geçici mezara nakledilmiş, 1970'te yeni yapılan bir anıtmezarla bugünkü yerine getirilmiştir. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk K. Timurtaş da Yûnus'un mezarının burada yer aldığını kabul ederler.

Türbesi ile ilgili önemli bir tespit de şöyledir: **Sarıköy'deki kabir Ankara-Eskişehir demiryolu hattının yapılması için nakline karar verilmiş, 6 Mayıs 1946 tarihinde açılmış, nakil işlerine başlanmış,** Fakat bir türlü bu işte muvaffak olunamamış. Hatta bir defasında döşenen rayların sökülüp, sekiz metre geriye atıldığı görüldü. Bunun üzerine Yunus Emre için bir türbe yapılıp, kabrinin oraya nakline karar verildi. Yunus Emre Hazretleri'nin yeni kabri, eskisine göre yüz metre kadar daha ileride bir tepecik üzerinde yapıldı. Yeni kabrine taşıyacak beş kişilik heyet, kimseye haber vermeden ve hiçbir merasim yapmadan çalışacaktı. Karar verildiği şekilde hareket edildi. Yalnız ertesi gün Yunus Emre Hazretleri'nin çevresine davetsiz, ilansız otuz binden fazla insan kalabalığı toplandı. Yunus Emre Hazretleri'nin kabri itina ile açıldı. Bedeni, 700 yıldan beri hiç bozulmamış bir halde, bir eli yüzünde, bir eli kalbinin üzerinde rahat bir şekilde uzanmış yatıyor görüldü. Mübarek bedeni oradan alındı, tabuta konuldu ve kalabalığın elleri üzerinde, yüz metrelik mesafe tam üç saatte kat edildi.

Yunus Emre Hazretleri'nin vasiyeti şu idi: ***"Beni hocamın türbesinde, giriş yolu üzerine gömsünler."*** Bundan maksadı, şeyhini ziyarete gelenlerin, kendisini çiğneyip geçmeleriydi. Bu, hocasına ne ölçüde bağlı olduğunu göstermektedir. **1970'te de yeni yapılan bir anıtmezarla bugünkü yerine getirilmiştir. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk K. Timurtaş da Yûnus'un mezarının burada yer aldığını kabul ederler.**

Şiiri

Yûnus Emre şiirlerinde kendisini ***"şairler kocası", "bir âşık koca"*** diye niteler.

Ozanlığının yanısıra dili, düşünceleri, işlediği konularla Anadolu'da gelişen Türk edebiyatının en büyük adlarından sayılan Yûnus Emre, yalnız halk ve tekke şiirini değil, divan şiirini de etkiledi, yaşarlığını çağlar boyu sürdürdü. Hece ve aruzla yazdığı şiirlerinde sevgiyi temel aldı.

Tasavvufla, İslam düşüncesiyle beslenen dizelerinde insanın kendisiyle, nesnelerle, Allah'la ilişkilerini işledi, ölüm, doğum, yaşama bağlılık, İlahi adalet, insan sevgisi gibi konuları ele aldı.

Çağına hâkim olan düşünüş biçimini ve kültürü konuşulan dille, yalın akıcı bir söyleyişle dile getirdi; kendinden önce yetişmiş İran ozanlarının, çağdaşlarının yapıtlarında geçen kavramlara yeni bir öz, yeni bir deyiş kattı. Bu yanıyla tasavvuf düşüncesini zenginleştirdi, kendi adına bağlanan tekke şiirinin Anadolu'daki ilk temsilcilerindendir.

Yûnus'un ilâhileri daha söylenip yazıldığı tarihten itibaren dilden dile dolaşmaya, ezberlenip okunmaya başlanmış, XIV. yüzyıldan itibaren abdalân-ı Rûm vasıtasıyla Osmanlı fetihlerine paralel şekilde bütün Türk-İslâm coğrafyasına yayılmıştır. Akıncı ocaklarında ve zâviyelerde besteli Yûnus ilâhilerinin okunduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde Anadolu'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada Müslüman Türk kültürünün izlerinin sürmesinde Yûnus'un ilâhilerinin büyük etkisi vardır. Bunlar aynı zamanda asırlardan beri Anadolu'da ve Rumeli'de faaliyet gösteren tarikatların ortak düşüncesi ve sesi haline gelmiştir.

Yûnus'un 417 şiirinden 138'i aruz, diğerleri hece vezniyle yazılmıştır. Aruzla kaleme alınan şiirlerdeki kusurlar biraz da o devirde veznin henüz yeterince işlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Şiirlerin çoğunluğu beyit esasına göre, bir kısmı da musammat tarzında tertip edilmiştir. Bu sebeple aruzla veya heceyle yazılan bazı gazeller ikiye bölündüğünde her beyit kıta şekline de girebilmektedir. Musammatlar genelde "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" vezniyle kaleme alınmıştır.

Heceyle söylenen şiirler şeklen gazele benzediğinden bunlara "heceli gazel" demek mümkündür. Böylece Yûnus Emre ilk defa

gazeli hece veznine uyarlayıp yeni bir şekil ortaya koymuş, daha sonraki mutasavvıf şairleri de bu gazelleriyle etkilemiştir.

İlâhi, nefes ve nutuk, seyrüsülûk ile fenâ ve tevhid makamlarına yükselerek bekāda karar kılan mutasavvıf şairlerin "Hak ve hakikatten söyledikleri" kelâmlardır. Divanda münâcât, na'ت, istişfâ, mi'râciyye, nasihatnâme, vücudnâme, yaşnâme, baharnâme ve lugaz" denebilecek türden şiirlere rastlanmaktaysa da bütün bu konular ilâhi başlığı altında değerlendirilebilecek niteliktedir. İbrâhim Hâs da Tezkire'sinde Yûnus'un şiirleri için ilâhi demektedir.***(vr. 39[a], 169[b]).***

Yunus'un şiirlerinde tasavvufun söylenmesi güç fikir ve heyecanları, berrak bir su içindeymiş gibi, hemen görülür. Yunus bu şiirleri, eskiden öğrendiği bazı unutulmaz şiirleri hatırlıyor, onları tekrarlıyormuşçasına kolay söylemiştir.

Bunun içindir ki Yunus, yedi yüz yıldan beri gittikçe artan bir ilgiyle, bütün Türk halkı tarafından sevilmiş, okunmuş, taklit olunmuş, şiirleri bestelenmiştir

Yunus Emre Divanı'nın birçok yazma nüshası vardır. Fakat bu divandaki bütün şiirlerin Yunus'un olduğu söylenemez. Bu divana, Yunus tarzında söylenen daha sonraki şairlerin şiirleri de karışmıştır. Eski harflerle taş basması nüshaları bulunan Yunus divanını önce Burhan Toprak, sonra Abdülbâki Gölpınarlı yeni harflerle yayımlamışlardır. Bu divanın daha güzel ve ciddi bir basımına yine de ihtiyaç vardır. Yunus Emre hakkında şimdiye kadar yapılan incelemelerin en güzeli, Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar isimli eseridir.

Öte yandan Yûnus Emre, Eski Anadolu Türkçesi'nin oluşumunda çok önemli rol oynayan ilk Türk şairidir. Onun kullandığı kelimeler ve ifade kalıpları, bunlara yüklediği anlamlar ve mecazlar Türkçe'nin edebî bir dil haline gelmesi yolunda büyük bir merhaledir. Esasen Yûnus'u diğer mutasavvıf şairlerden ayıran özelliği de budur. Süleyman Şeyhî, Yûnus'tan sonra gelen şairlerin onun gibi şiir söylemeye muvaffak olamadıklarını kaydederken (Bahrü'l-velâye, vr. 143[b]) İsmâil Hakkı Bursevî, "Şeyh Yûnus bu lisanın hatmidir. Zira ondan sonra gelen erbâb-ı mezâkın her biri onun mezâkı üzerine gitmiş, nazımda onu taklit etmiştir" der (Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, vr. 41[a]). **Yûnus'tan önce sözlü bir edebiyat varsa da Anadolu'da gelişen Batı Türkçesi'yle ilk ve en**

güzel şiirleri Yûnus ortaya koymuş, şifahî birikimden yararlanarak dili sanatkârane bir üslûpla işleyip Türkçe'de bir tasavvuf dili oluşturmuştur. Yûnus'un sade dilinde yer alan, devrin Türkçe'sinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden bazıları Türkçe fonetiğe uydurulmuştur. Ayrıca onun divanında günümüzde kullanılmayan (arkaik) birçok kelime mevcuttur. Şiirlerinde dönemin kültürünü yansıtan dinî terim ve kavramların yanında çok sayıda halk söyleyişi ve deyim de vardır. Yûnus Emre'nin fikirleri Gülşehrî, Kaygusuz Abdal, Âşık Paşa ve Ahmed Fakih'ten farklı değildir. Ancak o Türkçe'ye getirdiği değişik bir sesle ve kelimelere yüklediği anlamlarla onlardan ayrılır. İlâhilerinin asırlarca okunup günümüze ulaşmasının sebebi şiirlerine hâkim olan bu üslûptur ***(Timurtaş, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II, 405-412; ayrıca bk. Mansuroğlu, I/1 [1946], s. 9-17; IV/3 [1951], s. 215-219; Banarlı, III/7 [1974], s. 37-46).***

Lâmiî Çelebi; "Yûnus'un şiiri baştanbaşa tevhid sırlarıyla dolu remizlerdir" der. ***(Nefehât Tercemesi, s. 691)***

Âşık Çelebi onu, "Yûnus irfan mektebinde okuyan bir ârif, sözü hâle dönüştüren bir Allah dostu ve sır sahiplerinin sırlarını açıklayan bir dilin sahibidir" sözleriyle tanıtır. ***(Meşâirü'ş-şuarâ, II, 689)***

Süleyman Şeyhî de Türkçe ibarelerle gazel ve ilâhi tarzında pek çok tasavvufî sırrı açıkladığını söyler. ***(Bahrü'l-velâye, vr. 143^{b})***

Yûnus'un divanında âyet ve hadislerden, klasik dönem mutasavvıflarından ve halk kahramanlarından pek çok alıntı vardır. Onun şiirlerinde sosyal olayların ve mahallî hayatın izlerini görmek mümkündür. Yûnus'un sanatı tefekkürünü, tefekkürü sanatını örtmez. Düşünceleri şiirin sınırlı yapısı içinde kaybolup gitmez. Şiirlerindeki öğreticilik insana bıkkınlık vermez. Çeşitli aşk halleriyle hallenen Yûnus'un şairliğini ispat etmek gibi bir düşüncesi de yoktur; zira Hak sırrının peşindeydi, sabırla aradığını bulmuş ve "Hak'tan gelen şerbeti içmiştir."

Düşünceleri.

Türk tasavvuf edebiyatı sahasında kendine has bir tarzın kurucusu olan Yûnus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan tekke şiiri geleneğini özgün bir söyleyişle Anadolu'da yeniden ortaya koymuş ve Rumeli coğrafyasında gelişen tasavvuf edebiyatı ondan büyük ölçüde etkilenmiştir. Yûnus tasavvufî düşünceyi derinden kavrayıp yaşamış,

ilâhilerinde samimiyeti, heyecan ve aşkıyla derinlikli, akıcı bir üslûba ulaşmış, bütün insanlığı ilâhî aşka, kardeşliğe, merhamet ve şefkate davet etmiş, insan olmanın, kendini bilmenin, Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın şartlarını ve yollarını anlatmıştır. Onu panteist, mistik veya hümanist kabul etmek yahut bu düşüncelerin temsilcilerine yakın görmek isabetli değildir.

Her şeyden önce Yûnus'un tasavvuf anlayışı Kur'an ve Sünnet'e, kendisinden önce yaşayan mutasavvıfların düşüncelerine ve tecrübelerine dayanır.

Gerçekte Yûnus'un sevgi temeli üzerine kurulu düşünce dünyası insanı sevme noktasında kalmayıp Allah sevgisine uzanır. Ondaki sevgi kademe kademe zerreden küreye bütün varlığı içine alan ilâhî bir sevgiye dönüşür. Şiirlerinde çevresinden, tabiattan, insanî değerlerden bazı örnekler verse de Yûnus hiçbir zaman maddî unsurları amaç edinmemiştir. Her şeyin özünde mevcut mutlak varlık olunca varlıklara ve insana verilen değer de Allah için olmaktadır. Onun tarif ettiği insan Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen "insân-ı kâmil"dir (er kişi). Bu insan yaratılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşmış, üstün özelliklerle donanmıştır.

Yûnus'a göre ahlâk insana yakışmayan davranışları terkedip ilâhî yaratılıştaki asla (fıtrat-ı asliyye) yönelmektir. Ahlâkî olmayan davranışlar Yûnus'un dilinde hayvanî nefse ait "yaramaz" kelimesiyle ifade edilir. Yaramaz davranışların yararlı hale dönüştürülmesi insân-ı kâmil olmanın esasıdır. Kâmil insan aşk ile Allah'a ulaşmış, ilâhî ahlâkla ahlâklanmıştır.

Yûnus'un tanımını yaptığı ikinci insan tipi iyi ile kötü, güzel ile çirkin gibi ikilikler arasında bocalayan sûfî veya gerçek sevgiyi bilmeyen âşık tipidir. Böyle kişilerin davranışları dramatiktir. Yûnus Emre insân-ı kâmilin üstün özelliklerini sayarak insanların bu mertebeye ulaşmasını ister ve onları aşka, ilâhî fakra ve tevhide davet eder. Bunun için izlenecek yol bellidir: Tapduk Emre'nin izinden yürümek ve onun mânevî şahsında temsil ettiği Muhammedî ahlâkın rengine boyanıp benlikten geçmek, "fenâfillâh"a ulaşmak. Ancak mâna yolu nefs-i emmâresine yenik düşen insanlara kapalıdır. Yûnus bu kişiler için, "Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır"; "Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer"; "Bu hayale aldanan otlar davara benzer" der.

Yûnus tevhid ehli bir mutasavvıftır. Ona göre varlık tektir, mutlak varlık Allah'tır. Eşya Hakk'ın esmâ, ef'âl ve sıfatlarının tecellisidir. Eşyanın kendine ait müstakil bir varlığı yoktur. Varlıklara bağımsız bir vücut nisbet etmek insanı şirke götürür. Bu sebeple, "Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu" der.

Ledün ilmi insanın benliğinden sıyrılıp kurtulmasıyla başlar. İnsanı insan yapan öz yaratılışındaki aşk cevheridir. Aşk var olmanın sebebidir; kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a lâyık kılan bir cevherdir. Yûnus kesrette vahdet idraki içinde yaşamış bir erendir. Düşüncelerini yorumlarken onun Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını göz ardı etmemek gerekir.

Eserleri

1-Divanı: Yunus Emre'nin şiirleri bu Divanda toplanmıştır. Şiirler aruz ölçüsüyle ve hece ölçüsüyle yazılmıştır.

2-Risaletü'n – Nushiyye.1307'de yazıldığı sanılmaktadır. Eser, mesnevi tarzında aruz vezninde yazılmıştır ve 573 beyitten oluşmaktadır. Eser; dinî, tasavvufî, ahlakî bir kitaptır. "Öğütler kitabı" anlamına gelmektedir.

Yunus Emre Hazretleri'nin şiirlerinden birkaç örnek:

DERTLİ DOLAP

Benim adım dertli dolap,
Suyum akar yalap yalap,
Böyle emreylemiş Çalap,
Derdim vardır inilerim.
Ben bir dağın ağacıyım,
Ne tatlıyım, ne acıyım,
Ben Mevla'ya duacıyım,
Derdim vardır inilerim.
Beni bir dağda buldular,
Kolum kanadım kırdılar,
Dolaba lâyık gördüler,
Derdim vardır inilerim.

Dağdan kestiler hezenim,
Ben bir uslanmaz ozanım,
Derdim vardır inilerim.
Sol dülgerler beni yondu,
Her âzam yerine kondu,
Bu iniltim Hakk'tan geldi,
Derdim vardır inilerim.

Yunus bunda gelen gülmez,
Kişi muradına ermez,
Bu fânide kimse kalmaz,
Derdim vardır inilerim.

Bozuldu türlü düzenim,
Suyum alçaktan çekerim,
Dönüp yükseğe dökerim,
Görün ben neler çekerim,
Derdim vardır inilerim.

DAĞLAR İLE TAŞLAR İLE

Dağlar ile taşlar ile,
Çağırayım Mevlam seni.
Seherlerde kuşlar ile,
Çağırayım Mevlam seni.

Gökyüzünde İsa ile,
Tür Dağında Musa ile,
Elindeki asa ile,
Çağırayım Mevlam seni.

Sular dibinde mâhiyle,
Sahralarda âhû ile,
Abdal olup "Yâ Hû" diye,
Çağırayım Mevlam seni.

Yunus okur diller ile,
Ol kumru bülbüller ile,
Hakk'ı seven kullar ile,
Çağırayım Mevlam seni.

GELDİ GEÇTİ ÖMRÜM BENİM

Geldi geçti ömrüm benim,
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi,
Şol göz yumup açmış gibi.

İşbu söze Hak tanıktır,
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide
Kafesten kuş uçmuş gibi.

Miskin âdem oğlanını
Benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yeter
Yere tohum saçmış gibi.

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüm
Yiğid iken ölenlere
Bir hastaya vardın ise
Bir içimi su verdin ise
Yarın anda karşı gele
Hak şarabın içmiş gibi.

Bir miskini gördün ise
Bir eskice verdin ise
Yarın anda sana gele,
Hak libâsın biçmiş gibi.

Yunus Emre bu dünyada
İki kişi kalır derler
Meğer Hızır İlyas ola
Âb-ı hayât içmiş gibi.

Gök ekini biçmiş gibi

AH NİDEYİM ÖMRÜM SENİ

Yok yere geçirdim günü
Ah nideyim ömrüm seni
Seninle olmadım gani
Ah nideyim ömrüm seni

Hayrım şerim yazılacak
Ömrüm ipi üzülecek
Suret benden bozulacak
Ah nideyim ömrüm seni

Geldim ve geçtim bilmedim
Ağlayıp güssa yemedim
Senden ayrılam demedim
Ah nideyim ömrüm seni

Gidip geri gelmiyesin
Gelip beni bulmayasın
Bu benliğe sermayesin
Ah nideyim ömrüm seni

Hani sana güvendiğim
Guveniben yuvandığım
Kaldı külli kazandığım
Ah nideyim ömrüm seni

Miskin Yunus gideceksin
Acep sefer edeceksin
Hasret ile kalacaksın
Ah nideyim ömrüm seni

ŞOL CENNETİN IRMAKLARI

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu
Çıkmış islam bülbülleri
Öter Allah deyu deyu

Aydan aydındır yüzleri
Şekerden tatlı sözleri
Cennette huri kızları
Gezer Allah deyu deyu

Salınur Tûbâ dalları
Kur'an okur hem dilleri
Cennet bâğının gülleri
Kokar Allah deyü deyü

Yunus Emre var yarına
Koma bugünü yarına
Yarin Hakk'ın divanına
Varam Allah deyu deyu

gibi şiirlerini bu heyecanla söylemiştir. Bu arada sevgilisine varamamak endişesi, bütün Hak âşıkları gibi, zaman zaman Yunus'un da gönlünü acıtmıştır:
Murâdıma, maksûduma ermezsem
Hayıf bana, yazık bana, vah bana
Kaadir Mevlâm cemâlini görmezsem
Hayıf bana, yazık bana, vah bana

gibi kullandığı güzel Türkçedeki "yazık" ifade eden bütün kelimelerle feryat edişi bundandır. Allah dan uzak kaldıkça, kalabalıklar içinde dahi kimsesiz olan insanın sonsuz garipliğini şiir dolu bir Türkçe söyleyiş haline getirmek için, Yunus'un şöyle bir düşüncesi yeter:
Acep şu yerde var m'ola,
Şöyle garip bencileyin,
Bağrı başlı, gözü yaşlı,
Şöyle garip bencileyin.

Bir garip ölmüş diyeler,
Üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar,
Şöyle garip bencileyin.

Yunus Emre'nin
Bâd-ı sabâya sorsunlar
Cânan illeri kandedür
Görenler haber versinler
Cânan illeri kandedür"

diye, diyar diyar aradığı Allah'ı bir gün kendi içinde bulunca:
Canlar canını buldum
Bu canım yağma olsun
Ballar balını buldum
Kovanım yağma olsun

diyerek, nasıl coşkun bir şevki dile getirdiğini biliyorsunuz.

İLİM KENDİN BİLMEKTİR

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır

Okumaktan murat ne
Kişi Hak'kı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru emektir

Okudum bildim deme
Çok taat kıldım deme
Eğer Hak bilmez isen
Abes yere yelmektir

Dört kitabın ma'nasi
Bellidir bir elifte
Sen elifi bilmezsin
Bu nice okumaktır

Yiğirmi dokuz hece
Okursun uçtan uca
Sen elif dersin hoca
Ma'nisi ne demektir

Yunus Emre der hoca
Gerekse bin var hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir

NİÇİN AĞLARSIN BÜLBÜL HEY

Sen burda garip mi geldin
Niçin ağlarsın bülbül hey
Yorulup iz mi yanıldın
Niçin ağlarsın bülbül hey

Karlı dağlardan mı aştın
Derin ırmaklar mı geçtin
Yârinden ayrı mı düştün
Niçin ağlarsın bülbül hey

Hey, ne yavuz inilersin
Benim derdim yenilersin
Dostu görmek mi dilersin
Niçin ağlarsın bülbül hey

Kal'alı şehir mi yıkıldı
Ya nam-u arın mi kaldı
Gurbette yârin mi kaldı
Niçin ağlarsın bülbül hey

Gulistanlarda yaylarsın
Taze gülleri yeğlersin
Yavlak zarılık eylersin
Niçin ağlarsın bülbül hey

Uykudan gözüm uyandı
Uyandı kana boyandı
Yandı sol yüreğim yandı
Niçin ağlarsın bülbül hey

N'oldu şu Yunus'a n'oldu
Aşkın deryasına daldı
Yine baharistan oldu
Niçin ağlarsın bülbül hey

ÇEKE GELDİ ÇEKE GİDER

Aşkın odu ciğerimi
Yaka geldi yaka gider
Garip başım bu sevdayı
Çeke geldi çeke gider
Kâr etti firak canıma
Aşık oldum cananıma
As zencirin dost boynuma
Taka geldi taka gider

Sadıklar durur sözüne
Gayri görünmez gözüne
Bu gözlerim dost yüzüne
Baka geldi baka gider

Bülbül eder ah-ü figan
Hasret ile yandı bu can
Benim gönülcüğüm ey can
Hakk'a geldi Hakk'a gider

Arada olmasın asi
Onulmaz bağrımın başı
Gözlerimin kanlı yaşı
Aka geldi aka gider

Miskin Yunus'un sözleri
Efgan eder bülbülleri
Dost bahçesinin gülleri
Koka geldi koka gider

GEL GİDELİM DOSTA GÖNÜL

Bir karardan durmayalım
Gel gidelim dosta gönül
Hasretinden yanmayalım
Gel gidelim dosta gönül

Kılavuz ol gönül bana
Gel gidelim yârdan yana
Canım kurbandır canana
Gel gidelim dosta gönül

Kara haberin almadan
Can bedenden ayrılmadan
Azrail bizi bulmadan
Gel gidelim dosta gönül

Gerçek murada varalım
Yârin hatırın soralım
Yunus Emre'yi alalım
Gel gidelim dosta gönül

KALANLARA SELAM OLSUN

Bu dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua
Kılanlara selam olsun

Ecel büke belimizi
Söyletmeye dilimizi
Hasta iken halimizi
Soranlara selam olsun

Tenim ortaya açıla
Yakasız gömlek biçile
Bizi bir aşan vech-ile
Yunanlara selam olsun

Azrail alır canımız
Kurur damarda kanımız
Yuyacağın kefenimiz
Saranlara selam olsun

Sala verile kastimize
Gider olduk dostumuza
Namaz için üstümüze
Duranlara selam olsun

Dünyaya gelenler gider
Hergiz gelmez yola gider
Bizim halimizden haber
Soranlara selam olsun

Miskin Yunus söyler sözün
Yaş doldurmuş iki gözün
Bizi bilmeyen ne bilsin
Bilenlere selam olsun

AŞK

İşitin ey yârenler,
Kıymetli nesnedir aşk.
Değmelere bitinmez,
Hürmetli nesnedir aşk.

Hem cefadır hem safâ
Hamza'yı attı Kaf'a.
Aşk iledir Mustafa,
Devletli nesnedir aşk.

Dağa düşer kül eyler,
Gönüllere yol eyler,
Sultanları kul eyler,
Hikmetli nesnedir aşk.

Kime kim vurdu ok?

Gussa ile kaygu yok.
Feryad ile âhı çok,
Firkatli nesnedir aşk.

Denizleri kaynatır,
Mevce gelir oynatır.
Kayaları söyletir,
Kuvvetli nesnedir aşk.

Akılları şaşırır,
Deryalara düşürür.
Nice ciğer pişirir,
Key odlu nesnedir aşk.

Miskin Yunus n'eylesin?
Derdin kime söylesin?
Varsın dostu toylasın,
Lezzetli nesnedir aşk.

GELİN EY KARDEŞLER

Gelin ey kardeşler gelin
Bu menzil uzağa benzer
Nazar kıldım şu dünyaya
Kurulmuş tuzağa benzer

Bir pirin eteğin tuttum
"Ara beni" deyip gitti
Nice yüzbin günah ettim
Her biri de bir dağa benzer

Çağla Derviş Yunus çağla
Sen özünü Hakk'a bağla
Ağlar isen haline ağla
Elden vefa yoğa benzer

ŞÖYLE GARİP BENCİLEYİN

Acep şu yerde varm'ola
Şöyle garip bencileyin
Bağrı başlı gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin

Gezdim urum ile şamı
Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garip bencileyin

Kimseler garip olmasın
Hasret oduna yanmasın
Hocam kimseler duymasın
Şöyle garip bencileyin

Söyler dilim ağlar gözüm
Gariplere göynür özüm
Meğer ki gökte yıldızım
Şöyle garip bencileyin

Nice bu dert ile yanam
Ecel ere bir gün ölem
Meğer ki sinimde bulam
Şöyle garip bencileyin

Bir garip ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin

Hey Emre'm Yunus biçare
Bulunmaz derdine çare
Var imdi gez şardan şara
Şöyle garip bencileyin

GÖNÜL ARZULAR SENİ

Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Hakk nasip eylese görsem yüzünü
Ya Muhammed gönül arzular seni

Yitirdim o dostu bilmem ne yanda
Sevgisi gönülde muhabbet canda
Yarın mahşer günü ulu divanda
Ya Muhammed gönül arzular seni

Yunus senin methin eder dillerde
Sevilirsin bütün bu gönüllerde
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde
Ya Muhammed gönül arzular seni

GEL GÖR BENİ AŞK NEYLEDİ

Ben yürürüm yana yana
Aşk boyadı beni kana
Ne deliyem ne divane
Gel gör beni aşk neyledi

Gah eserim yeller gibi
Gah tozarım yollar gibi
Gah akarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi

Akar suların çağlarım
Dertli ciğerim dağlarım
Şeyhim anuban ağlarım
Gel gör beni aşk neyledi

Ya elim al kaldır beni
Ya vaslına erdir beni
Çok ağlattın güldür beni
Gel gör beni aşk neyledi

Ben yürürüm ilden ile
Şeyh anarım dilden dile
Gurbette halım kim bile
Gel gör beni aşk neyledi

Mecnun oluban yürürüm
O yâri düşte görürüm
Uyanıp melül olurum
Gel gör beni aşk neyledi

Miskin Yunus biçareyim
Baştan ayağa yâreyim
Dost elinde avareyim
Gel gör beni aşk neyledi

AŞKIN ALDI BENDEN BENİ

Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü bana seni gerek seni
Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni

Aşkın aşıklar öldürür aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur bana seni gerek seni
Aşkın şarabından içem Mecnun olup yola düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

Sufilere sohbet gerek Ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leyla gerek bana seni gerek seni
Eğer beni öldüreler kulum göğe savuralar
Toprağım anda çağırır bana seni gerek seni

Cennet dedikleri ne ki bir kaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver onları bana seni gerek seni
Yunus-durur benim adım gün geçtikce artar ödüm
İki cihanda maksudum bana seni gerek seni

SEN DERVİŞ OLAMAZSIN

Dervişlik der ki bana
Sen derviş olamazsın
Gel ne deyeyim sana
Sen derviş olamazsın

Derviş bağrı baş gerek
Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen derviş olamazsın

Döğene elsiz gerek
Söğene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsın

Dilin ile şakırsın
Çok mailer okursun
Vara yoğa kakırsın
Sen derviş olamazsın

Kakımak varmışsa ger
Muhammet de kakırdı
Bu kakımak sende var
Sen derviş olamazsın

Doğruya varmayınca
Mürşide yetmeyince
Hak nasip etmeyince
Sen derviş olamazsın

Derviş Yunus gel imdi
Ummanlara dal imdi
Ummana dalmayınca
Sen derviş olamazsın

ÖLÜM

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler

Kiminin başında biter ağaçlar
Kiminin başında sararır otlar
Kimi masum kimi güzel yiğitler
Ne söylerler ne bir haber verirler

Toprağa gark olmuş nazik tenleri
Söylemeden kalmış tatlı dilleri
Gelin duadan unutman bunları
Ne söylerler ne bir haber verirler

Yunus derki gör taktirin işleri
Dökülmüştür kirpikleri kaşları
Başları ucunda hece taşları
Ne söylerler ne bir haber verirler

ÂDEM OĞLU

Miskin Âdem oğlanı, nefse zebun olmuşdur
Hayvan canavar gibi, otlamağa kalmıştır
Hergiz ölümün sanmaz, ölesi günin anmaz
Bu dünyadan usanmaz, gaflet önin almışdur

Oğlanlar öğüt almaz, yiğitler tevbe kılmaz
Kocalar taat kılmaz, sarp rüzgar olmuştur
Beğler azdı yolundan, bilmez yoksul halinden
Çıktı rahmet gölünden, nefs gölüne dalmışdur

Yunus sözi alimden, zinhar olma zalimden
Korkadurın ölümden, cümle doğan ölmüşdür.

ELHAMDÜLİLLAH

Haktan gelen şerbeti içtik elhamdülillah
Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah

Şol karşıki dağları meşeleri bağları
Sağlık safalık ile aştık elhamdülillah

Kuru idik yaş olduk kanatlandık kuş olduk
Birbirmize eş olduk uçtuk elhamdülillah
Vardığımız illere şol safa gönüllere
Halka tapduk manisin saçtık elhamdülillah

Beri gel barışalım yad isen bilişelim
Atımız eğerlendi estik elhamdülillah
İndik Rum'u kışladık çok hayır şer işledik
Uş bahar geldi geri göçtük elhamdülillah

Dirildik pınar olduk irkildik ırmak olduk
Artık denize dolduk taştık elhamdülillah
Taptuğun tapusuna kul olduk kapusuna
Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah

Literatür.

1. Hayatı ve tasavvufî kişiliği: H. Baki Kunter, Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler (Eskişehir 1966); Memet Fuat, Yûnus Emre (İstanbul 1971, 5. bs., 2007); Sabahattin Eyüboğlu, Yûnus Emre (İstanbul 1973); Cahit Öztelli, Belgelerle Yûnus Emre (Ankara 1977); Yûnus Emre (İstanbul 1986); İsmail Tosun, Yûnus Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü (İzmir 1981); N. Ziya Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı (İstanbul 1981); Mustafa Uzun, Çağrı: Yunus'dan Seçme Şiirler (İstanbul 1981); Refik Soykut, Emrem Yûnus (Ankara 1982); Abdullah Rıza Ergüven, Yunus Emre (İstanbul 1982, 2001); Kul Sadi, İrfan ve Yûnus Emre (İstanbul 1983); Cevdet Kudret, Yûnus Emre (3. bs., İstanbul 1985); İlhan Başgöz, Yunus Emre (İstanbul 1990, 3. bs., 2003); Önder Göçgün, Dünden Bugüne Yûnus Emre (Ankara 1995); Hikmet İlaydın, Yûnus Şiirinden Günümüze Yaklaştırmalar-Korkma Ebedî Varsın (Ankara 1998); Azmi Bilgin, Yûnus Emre (İstanbul 2000); Talat Sait Halman, A'dan Z'ye Yûnus Emre (İstanbul 2003); Cengizhan Orakçı, Yûnus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Konya 2005); Hayati Develi, Yûnus Emre Divanı'ndan Seçmeler (İstanbul 2011).

2. Doktora çalışmaları: Behçet Dede, Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili (1990, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü); Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Divanı (inceleme-metin, I-II, 1990, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Said Khourchid (Sait Hurşid), La langue de Yunus Emre: Contribution à l'histoire du turc pré-Ottoman (Ankara 1991); Mustafa Taşpınar, Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta İnsan Sevgisi (1992, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Bildiri kitapları: Uluslararası Yunus Emre Semineri-Bildiriler: 6-7-8 Eylül-İstanbul 1971 (İstanbul 1971);
Uluslararası Yûnus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri: 10-12 Haziran 1977, Konya Mevlana Enstitüsü (Ankara 1977, s. 1-149); II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri (Ankara 1987); Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler), 2-5 Mayıs 1988 (Ankara 1990); IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri: Yûnus Emre Seksiyonu (Ankara 1991);

Yunus Emre Sempozyumu: Bildiriler (İstanbul 1991) (İstanbul 1992); Yûnus Emre Sempozyumu: Bildiriler, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2 Mayıs 1991 (İstanbul 1992); 454. Manisa Geleneksel Mesir Şenlikleri 1. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu (Ankara 1995); Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991) (Ankara 1995); Aksaray Üniversitesi I. Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı (Aksaray 2009); Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007 (I-II, Erzurum 2009); X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010) (haz. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011); Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu-Bildirileri (ed. Hacı Bayram Başer, İstanbul 2010); I. Ulusal Yûnus Emre Sempozyumu (22-23 Mayıs 2009) (Karaman 2010).

3. Bibliyografik çalışmalar: Türker Acaroğlu, "Yunus Emre İçin Bir Bibliyografya Denemesi" (Kitap Belleten, sy. 4 [İstanbul 1963], s. 8-10; Emre, I/1[Eskişehir 1964], s. 21-24; II/15 [1965], s. 23-25);Fethi Erden, "Yunus Emre Bibliyografyası" (Türk Yurdu, V/319 [Ankara 1966], s. 188-198); Cahit Öztelli, "Yeni Bir Yunus Emre Bibliyografyası" (Türk Folklor Araştırmaları, XIII/253 [İstanbul 1970], s. 5698-5699); Ferit Rağıp Tuncor, "Bibliyografya" (Türk Edebiyatı, I/5 [İstanbul 1972], s. 40-43);İsmet Binark – Nejat Sefercioğlu, "Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi'ne

Ek" (Türk Kültürü, XIV/167 [Ankara 1976], s. 47-74); İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Yunus Emre Bibliyografyalarına Ek" (Türk Kültürü, XVI/184 [Ankara 1978], s. 51-59); Mustafa Can, "Yunus Emre Bibliyografyası" (Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, sy. 4 [Konya 1987], s. 301-319); Süleyman Tülücü, "1991-1997 Yılları Arasında Yûnus Emre Üzerine Yayınlanmış Bazı Kitaplar" (EKEV-Akademi Dergisi, I/2 [İstanbul 1998], s. 107-115); İsmet Binark – Nejat Sefercioğlu, Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi: Kitap, Makale (Ankara 1970); Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Bibliyografyası (Ankara 1988); Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler (der. Hüseyin Özbay – Mustafa Tatcı, İstanbul 1994).

Yûnus Emre'nin bestelenmiş ilâhileri konusundaki en önemli çalışma Cemalettin Server Revnakoğlu'nun "Yûnus'un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?" başlıklı makalesidir ***(Türk Yurdu, İstanbul 1966, V, 319, s. 128-137).*** En beğenilen Yûnus ilâhilerinin notaları ise Yûnus İlâhîleri Güldestesi (der. Cüneyt Kosal, Ankara 1991) ve Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri (der. Ahmet Hatiboğlu, Ankara 1993) adlı eserlerde bir araya getirilmiştir. Yûnus Emre çeşitli tiyatro oyunlarına, televizyon filmlerine ve birkaç romana da konu olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Eskişehir Valiliği 2013 yılını "Yunus Emre Yılı" ilân etmiş ve bunun için 2012 yılında "Yunus Emre Tiyatro Oyunu Yarışması" ve "Yunus Emre Roman Yarışması" adıyla iki yarışma açmıştır.

Kaynaklar:

Yûnus Emre Dîvânı (haz. Faruk Kadri Timurtaş), İstanbul 1972; Hacı Bektâş-ı Velî, Vilâyetnâme, DİB Ktp., nr. 714, vr. 128[a]; a.mlf., Velâyetnâme (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 157-165, 185-186, 385, 558; Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi (haz. Hamiye Duran – Dursun Gümüşoğlu), Ankara 2010, s. 223-224; Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî: Vilâyetnâme (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1958, s. 48-49, 87-90; Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü'ş-şefîk, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4518, vr. 21[b]; İbn Battûta, Voyages, II, 416; Âşıkpaşaoğlu Tarihi (haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 193-194; Ebülhayr Rûmî, Saltuknâme (haz. Şükrü Halûk Akalın), Ankara 1987-88, I-II; Lâmiî, Nefehât Tercümesi, s. 691; Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, Mevhûb-ı Mahbûb (haz. Ahmet Kartal), Eskişehir 2000, s. 529; Taşköprizâde, Osmanlı Bilginleri: eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî-ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye (trc. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 69; Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-şuarâ (haz. Filiz Kılıç), İstanbul 2010, II, 689; Mecdî, Şekâik Tercümesi, s. 78; Aziz Mahmud Hüdâyî, Vâḳı'ât-ı Üftâde, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 574, s. 91, 237, 256, 274, 374; Baldırzâde Mehmed Efendi,

Vefeyâtnâme, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1381, vr. 4[a]; a.mlf., Ravza-i Evliyâ (haz. Mefail Hızlı – Murat Yurtsever), Bursa 2000, s. 73; İsmâil Hakkı Bursevî, Rûḥu'l-beyân, İstanbul 1306, I, 171; a.mlf., Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1521/2, vr. 40[b], 41[a]; a.mlf., Ferahu'r-rûh (haz. Mustafa Utku), İstanbul 2002, III, 438; Belîğ, Güldeste, s. 71; İbrâhim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4543, vr. 37[b]-39[a], 168[a]-169[b]; Süleyman Şeyhî, Bahrü'l-velâye, Berlin Staatsbibliothek, nr. 1683, vr. 143[b]; Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, Hulâsatü'l-vefeyât, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2257, vr. 35[b]; Hammer, GOD, II, 566; Mustafa Lutfi, Tuhfetü'l-asrî fî menâkıbi'l-Mısrî, Bursa 1309, s. 73; Gibb, HOP, I, 165, 170-175; Osmanlı Müellifleri, I, 193; Bursalı Mehmed Tâhir, Aydın Vilâyetine Mensûp Meşayih, Ulemâ, Şuara, Müverrihîn ve Etıbbânın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324, s. 31; M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (İstanbul 1919) (haz. Orhan F. Köprülü), Ankara 1976, s. 262-265, 273, 274, 296, 334; a.mlf., "Yûnus Emre'nin Mezarı", Meydan, sy. 20, İstanbul 1965, s. 24; Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ (trc. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 146-154; Mehmed Şemseddin, Gülzâr-ı Mısrî, Mustafa Tatcı özel kütüphanesi, s. 63-84; Sâdık Vicdânî, Tarikatler ve Silsileleri: Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (haz. İrfan Gündüz), İstanbul 1995, s. 155; Filibeli Ahmed Hilmi, Hikmet Yazıları (haz. Ahmet Koçak), İstanbul 2005, s. 91-113; Abdürrahim Şerif Beygu, Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul 1936, s. 171-175; Abdülbâki Gölpınarlı, Yûnus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961, s. 63-64, 73-84, 100-101; H. J. Kissling, "Yunus Emre Dîvânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerinde Düşünceler", Uluslararası Yunus Emre Semineri, Bildiriler, İstanbul 1971, s. 160-164; M. Necmettin Hacıeminoğlu, "Yûnus'un Türkçesi", Atsız Armağanı (haz. Erol Güngör v.dğr.), İstanbul 1976, s. 283-285; Cahit Öztelli, Belgelerle Yûnus Emre, Ankara 1977, s. 6-7, 21 vd.; a.mlf., "Yûnus Emre'nin Mezarı ile İlgili Yeni Belgeler", TDl., IV/38 (1954), s. 100-103; a.mlf., "Yûnus Emre'nin Yeni Divanı Üzerine", Emre, sy. 15, Eskişehir 1965, s. 11-13; Faruk Kadri Timurtaş, "Yûnus Emre'nin Dili Üzerine Notlar", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1982, II, 405-412; Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 36; Mikâil Bayram, "Yûnus Emre Eskişehirli Olabilir mi?", 25. Türk Dili Bayramı ve Yûnus Emre'yi Anma Törenleri, 6-7 Temmuz, Karaman 1985, s. 48-51; a.mlf., Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evran, İstanbul 2001, s. 50-52; Sezai Karakoç, Yunus Emre, İstanbul 1989; Hüseyin Ayan, "Risâletü'n-Nushiyye Üzerine", Yûnus Emre Sempozyumu (Bildiriler), 2-5 Mayıs 1988, Ankara 1990, s. 121-126; Meliha Tapsız, Bolulu Himmet: Dîvan, Manzum Tarikatnâme, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat (yüksek lisans tezi, 1995), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 165; B. Flemming, "Yunus Emre'nin Eserlerinin Metinsel Tarihinin Bazı Yönleri", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991), Ankara 1995, s. 355-362; Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî (haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1229-1230; İsmail Yakıt, Yûnus Emre'de Sembolizm: Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002; Ahmet Yaşar Ocak, Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü, Ankara 2002, s. 78; a.mlf., "Sarı Saltık'ın Kimliği ve Tarihsel Rolü", Toplumsal Tarih, sy. 97, İstanbul 2002, s.

25-30; Mustafa Tatcı, Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2012; a.mlf., "Yukarı İllerde Bir Gezgin Dervîş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları)", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, sy. 58, Ankara 2011, s. 155-170; a.mlf. – Abdülkerim Erdoğan, Bizim Yunus, Ankara 2012; Turan Alptekin, Bir Ene'l-Hak Şüri Yunus Emre / Âşık Yunus ve Yunus'lar, İstanbul 2007; a.mlf., "Yûnus Şürlerinin Stilistik ve Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Denemesi İçin Giriş", TUBA, XXIV/1 (2000), s. 9-56; Meşedihanım Nemet, Azerbaycan'da Pirler, Bakü 2010, s. 162; Yunus Emre (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2012; K. Foy, "Die Altesten Osmanischen Transcriptions texte in gothischen Lettern II", MSOS, V (1902), s. 233-293; Rıza Tevfik, "Yûnus Emre Hakkında Biraz Daha Tafsilat", Büyük Duygu Mecmûası, sy. 10, İstanbul 1329, s. 177-183; Azmi Avcıoğlu, "Karaman'da Kirişçi Câmii", Konya, sy. 34, Konya 1940, s. 1984-1985; M. Çağatay Uluçay, "Yûnus Emre'nin Kabri Meselesi", Gediz, VI/68, Manisa 1943, s. 5-7; Kâmil Kepecioğlu, "Yûnus Emre Nerede Yatıyor?", Nilüfer, sy. 4, Bursa 1945, s. 68; İbrahim Hakkı Konyalı, "Yûnus Emre Nerelidir?", Yedigün, sy. 626, İstanbul 1945, s. 5; a.mlf., "Karaman'daki Yûnus Emre", TY, V/319 (1966), s. 145-159; Mecdut Mansuroğlu, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının İlk Mahsulleri", TDED, I/1 (1946), s. 9-17; a.mlf., "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", a.e., IV/3 (1951), s. 215-219; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", VD, sy. 2 (1942), s. 270-304, 379-384; Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I: Yûnus Emre'nin Hayatı Hakkında Bir Vesika, I.", TTK Belleten, XIV/53 (1950), s. 85-89; İsmail Tosun – Merdan Dinçkök, "Kula'daki Yûnus Emre", TY, V/319 (1966), s. 33-42; Şahabettin Tekindağ, "Büyük Türk Mutasavvıfı Yûnus Emre Hakkında Araştırmalar", a.e., V/319 (1966), s. 169-174; Fethi Erden, "Yûnus Emre Mezarları, Makâmları veya Başka Yûnuslar", a.e., V/319 (1966), s. 183-187; Mehmet Kaplan, "Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü (Risâlât al-Nushiyya'nın Tahlili)", TDED, XXI (1973), s. 65-82; Nihad Sâmi Banarlı, "Millî Tekevvünümüzde Yûnus Emre'nin Yeri", KAM, III/7 (1974), s. 37-46; Şinasi Tekin, "İkinci Bâyezît Devrine Ait Bir Mecmûa", TUBA, III (1979), s. 354; Hikmet İlaydın, "Yûnus Emre", TDl., sy. 384 (1983), s. 514-522; Tahsin Ünal, "Yûnus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi", TK, sy. 296 (1987), s. 31-38; Talât Tekin, "Yûnus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzûmesi", Erdem, III/8, Ankara 1987, s. 367-392; Mürsel Öztürk, "Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre", a.e., III/9 (1987), s. 759-768; Orhan Kemal Tavukçu, "Yunus Şürlerini Ayırt Etmeye Yönelik Bazı Tespitler", TUBA, XXVIII/2 (2004), s. 59-84; Cihan Okuyucu, "Yûnus Emre veÂşık Paşa'nın Karışan Şürleri", Kültür, sy. 4, İstanbul 2006, s. 32-37; Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", İA, X, 220-221.

ERTUĞRUL GAZİ(R.Aleyh)
(D.M. 1198 – V. H. 680.M. 1281)

Osmanlı Cihan Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in babası. Dindar, Adil, cömert, Gazi, İyi bir Yönetici, Kahraman yiğit.

ERTUĞRUL GAZİ(D.M. 1198 -V.H. 680.M.1281) Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in babası olan Ertuğrul Gazi, Türk tarihindeki en önemli kişilerden bir tanesidir. Zira Osman Gazi'nin babası olmakla beraber; Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesinde ve Bizans'ın hâkimiyetine son verilmesinde üstün bir çaba göstermiştir.

Şurası açıktır ki, Oğuz boyunun Gün, Ay ve Yıldız Hanlarından meydana gelen kollarına Bozoklar denmektedir; Gün Han'ın Kayı, Bayat, Elkaevli ve Karaevli ismiyle dört boyu bulunmaktadır. Sağlam ve kudret sahibi demek olan Kayı Boyunun sembolü (ongun) şahindir ve Osmanlılar da Kayı Boyundandırlar. Osmanlı Devleti'ni kuran ve ona adını veren Osman Bey'in ve babası Ertuğrul Gâzî'nin, ne kadar küçük olursa olsun, Kayılara mensup bir aşiretin başında bulunduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun dışında, Kayıların Hz.

Âdem'e kadar giden şecereleri ile ilgili izahlar, sadece menkıbevî kıymete haizdirler.

Ertuğrul Gazi'nin ataları, Anadolu'nun ilk fethi sırasında Sultan Tuğrul Bey ve Alparslan'ın emîrlerinin maiyetinde olarak önce Ahlat bölgesine gelmişler ve buradan Anadolu'ya yapılan gazâ ve fütuhat hareketlerine katılmışlar, daha sonra Ahlat emîrlerine bağlanıp onların maiyetinde Gürcüler'e ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı savaşmışlardı.

Kimliği ve hayatı hakkında bilinenler, birçoğu geç dönemlerde kaleme alınmış eserlere dayanır. Kendisiyle çağdaş olan Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres ile XIV. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Ioannes Kantakuzenos ve Nikephoras Gregoras'ın eserlerinde Ertuğrul Gazi'nin ismine rastlanmaz. Yine eserlerini XIV. yüzyıl ortalarında yazmış olan İbn Fazlullah el-Ömerî ile İbn Battûta gibi İslâm tarihçileri de Osman Bey'den bahsettikleri halde Ertuğrul Gazi hakkında hiçbir bilgi vermezler. Ona dair bilgiler, XV. yüzyıl başında yazılmaya başlanan ilk Osmanlı kroniklerinde yer alır. Bu kaynakların birçoğunda Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babasının adının Ertuğrul olduğu ve Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup bulunduğu belirtilmektedir.

Ertuğrul Gazi'nin nesebi, kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış söz konusu kaynaklarda değişik şekillerde Oğuz Han'a ve oradan Nûh peygamberin oğlu Yafes(a.s)e kadar götürülür. Osmanlı Devleti'nin ilk yılları hakkında hemen hepsi menkıbevî bilgilere boğulmuş olan bu kaynaklarda Ertuğrul Gazi'nin babasının adı iki ayrı şekilde belirtilmiştir. İlk Osmanlı tarihçilerinden Ahmedî, Enverî ve Karamânî Mehmed Paşa babasının Gündüz Alp olduğunu yazarlarken Oruç b. Âdil, Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi tarihçiler onun adını Süleyman Şah olarak kaydetmişlerdir. Şükrullah(ö. 1488), İdris-i Bitlisî(ö. 1520), Kemalpaşazâde(ö. 1536), Lütfi Paşa(ö. 1541), Hoca Sadeddin(ö. 1599) ve Gelibolulu Mustafa Âlî(ö. 1600) de bu rivayeti kabul ederler.

Süleyman Şah Kayı Türküdür ve Ertuğrul Gazinin babasıdır, Türbesi Suriye'de dir ve türbenin olduğu yer Türkiye Cumhuriyetine aittir.Süleyman Şah bin Kaya Alp (M.1178.Horasanda doğmuş,1227 tarihinde Halep'tevefat etmiştir. Kaya Alp'in oğlu, Ertuğrul Gazi'nin babası, Osman Gazi'nin dedesidir. 12. yüzyılın sonlarında doğduğu ve Kayı boyunun reisi olduğu bilinir.

Süleyman Şah'ın Kayı boyundan birkaç bey ile Caber'e giderken Fırat Nehri'nde boğulduğu Ölümünden sonra Caber Kalesi'nin Fırat nehri hizasındaki kuzeyde (Türkiye'ye kuş uçuşu 30 km kadar güneyde) bir kümbete defnedildi. Mezarın bulunduğu bölge, I. Dünya Savaşı sonrasında Suriye Osmanlı Devleti'nden ayrılınca Fransız Suriye Mandası sınırları içerisinde kalmıştır. Ancak Ankara Anlaşması ve Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'nin toprağı sayılmıştır. Aşıkpaşazâde ve Neşrî Tarihi'nde Kayıların Moğol istilası sebebiyle asıl memleketleri Mahan'a dönmek istedikleri bir sırada gerçekleşen olayla ilgili rivayet şöyledir: "Süleyman Şah, aşiretiyle birlikte vatanı aslîsine yönelip, Halep diyarından gitmek isteyip, Caber Kalesi yanına geldi. Orada Fırat ırmağından geçmek istedi. Atını suya sürdü. Suda çukur/yar olduğu için at sürçüp Süleyman Şah suya düşünce burada vefat etti. Caber kalesi altında defn ettiler. Şimdilerde buraya **Mezarı Türk** derler."Bugün bazı kaynaklar ve bazı araştırıcılar iki Süleyman Şahı karıştırmaktadırlar. Birisi Anadolu Selçuklu Devletinin kurucusu Süleyman Şah. Diğeri Osman Gazinin dedesi Ertuğrul Gazinin babası Süleyman Şah.

Kaynaklarda ismi geçen Süleyman Şah'ın 1075'te İznik'te Türkiye Selçukluları'nı kurduğu bilinen ve Halep yakınlarında Tutuş(Alparslan'ın oğlu ve Suriye Meliki)'la 1086'da yaptığı Ayn Saylam Savaşı sonrasında vefat eden Kutalmışoğlu Süleyman Şah olması kronolojik olarak mümkün değildir. Nitekim 1181'lerde doğduğu kabul edilen Ertuğrul Gazi ile aralarında 100 yıl olup bir baba-oğul ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir. Süleyman Şah'la ilgili bu hikaye tarihî hadiselere de mutabık değildir. Çünkü söz konusu kaynaklarda Süleyman Şah'ın babası Kutalmış olarak değil de Kaya Alp olarak verilmektedir. Dolayısıyla burada adı geçen Süleyman Şah'ın, Türkiye Selçuklularının kurucusu olması tarihsel verilere uygun değildir.

Bu noktada Süleyman Şah'la ilgili bir başka yaklaşım ise Caber kalesinde yatan kişinin Kutalmışoğlu Süleyman Şah olamayacağı şeklindedir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın mezarı Halep kapısında olup, Rakka şehrindeki Caber kalesinde olması düşünülemez. Ayrıca Caber kalesi Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Melik Şah tarafından alınmış olup Haleb kapısında yatan Süleyman Şah'ın oraya nakledilmesi için de ne bir delil ve ne de bir sebep vardır. Osmanlı

kroniklerinde nehri geçerken boğulduğuna inanılan şahıs ise aslında I. Kılıçarslan olup 1107'de Habur nehrini geçerken boğulmuştur.

Nitekim Haçlılara karşı başarılarından dolayı kendine güveni artan Kılıç Arslan, 1107'de Musul'u ele geçirmiş, Musul'a bir dizdar atayıp Habur'a yönelmiştir. Ancak burada yerinden ettiği Musul Emiri Cavalı/Çavlı ile Halep Emiri Rıdvan'ın birlikleriyle karşılaşmıştır. Savaşın başlarında harikulade bir cesaret gösteren Kılıç Arslan, savaşın aleyhine seyretmesiyle atıyla Habur nehrine atlamış ve yüzmeye başlamıştır. Bar Hebraeus'a göre, **"Kendisi ve atı zırhlı oldukları ve arkasından gelenler de ona ok attıkları için atı boğuldu ve o da atı ile birlikte aynı akıbete uğradı. Birkaç gün sonra cesedi nehrin kıyısına vurdu ve Kılıç Arslan Damşan(Bugünki Silvan ilçesi) adlı köye gömüldü."**

İşte muhtemelen Süleyman Şah'ın Halep önlerinde ölümüyle, oğlu I. Kılıç Arslan'ın Habur nehrinde boğularak ölümü sözlü tarihte birleştirilmiş ve bu rivayet Osmanlı tarihçilerinin bir kısmı tarafından 'Süleyman Şah'ın suda boğularak ölümü'ne' dönüştürülmüş ve Habur nehri de Fırat nehrine dönüşerek günümüze intikal etmiştir.

İnalcık'a göre, 1380'lerde Osmanlı'yı küçümseme amacıyla Kadı Burhaneddin, kayıg boyu kelimesinden hareketle Osman Gazi'nin bir kayıkçı oğlu olduğunu iddia etmiş, Timur da bir mektubunda Yıldırım Bayezid'e "bir kayıkçı Türkmen soyundan gelmişsin" diye hakaret etmek istemiştir. Dolayısıyla Osmanlı hanedanının soyu Timur'dan sonra oğlu Şahruh zamanında bir diplomatik tartışma konusu olmuştur. Fetret devri sonrasında Şahruh'a tabilik ve özellikle Selçuklu sultanlarının eski payitahtı Konya'ya yerleşerek kendilerini Türkiye Selçukluları'nın varisi ve diğer uc beylerinin hâmisi sayan Karamanoğulları'na karşı Selçuklu sultanlarının varisi olma iddiasıyla Ertuğrul'un babası Süleyman Şah rivayeti dillendirilmiştir. **Adı geçen Gündüz Alp'in kabri ise Ankara Beypazarı'na bağlı Hırkatepe köyündedir.**

Süleyman Şah'ın Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul Bey ve Dündar Bey adında dört oğlu vardı. Sungur Tekin ve Gündoğdu, kabileleriyle birlikte eski yurtlarına döndü. Dündar Bey ve Ertuğrul Gazi, 400 çadırlık aile efradıyla beraber yeni bir yurt aramak için Pasinler Ovası ile Sürmeliçukur yöresine gittiler.

Ertuğrul Gazi'nin eşi ise ***Gül açtı Kadın'***dır ve **Gül açtı Kadın** Kayı Aşireti'nin ileri gelenlerinden Gazi Ana (Taci Kadın)'ın kızıdır. İki ağabeyinin biri Moğollarca, küçük yaşta kaçırılmış, diğeri Lokman ise Söğüt yakınlarında Ertuğrul Bey'in yanında, bir muharebede öldü.

Ertuğrul Gazi'nin annesinin adı Hayme'dir. Boy içerisinde **"Hayme Ana"** deniliyordu. İç Anadolu'daki Haymana Yöresinin adı O'ndan gelmektedir. **Ertuğrul Gazi'nin üç oğlu vardı: Savcı Bey, Gündüz Alp ve Osman Bey.** İkinci oğlu dünyaya geldiğinde Ertuğrul Gazi' oğluna Gündüz Alp ismini vermiştir. Üçüncü oğluna öncelikle Osman adını vermiştir. Daha sonra İslam Dünyası'yla ilişkileri geliştirmek için Osman, Osman Bey olarak anılmaya başlamıştır.

Ertuğrul Gazi'nin aynı zamanda Sungur Tekin, Gündoğdu ve Dündar isimli üç de kardeşi bulunmaktadır.

13. Yüzyıl'da dünya yeni kudretini arıyordu. Ve Anadolu, emperyallerin kavgaya tutuştuğu bir diyardı. 1071' Malazgirt Meydan Muharebesiyle Türklerin girdiği bu topraklara şimdi, Haçlılar ve Moğollar da ortak olmak istiyordu. Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar, Kafkasya ve Mezopotamya yeni sahibini arıyordu. İşte bu yangın yerinde ortaya çıkan Ertuğrul Gazi, hayallerine giderken aslında dünyaya yeni bir medeniyet armağan etti. Temellerini attığı devlet, dünyanın kaderini değiştirdi.

Sözün özünü Ahmed Cevdet Paşa söylemiştir:*"Devlet-i Aliyye, başlangıçta, her ne kadar bir küçük hükümet şeklinde idi; lakin Türklüğe mahsus olan üstün sıfatlar ile İslâmî şecâ'at ve dindarlığı kendisinde toplamış bir kabile olduğundan, kendisinde İslâm milletinin birliğine vesile olmak gibi bir kabiliyet vardı. Bu Devlet-i Aliyye, diğer devletler gibi, imtiyazlı bir toplum içinden ortaya çıkıp da hazır millet ve memleket bulmuş bir devlet değildi; belki yeni topraklar feth ederek, kendine yer edinmiş ve teşkil ettiği Osmanlı Milleti dahi, dilleri farklı, tavır ve ahlakları ayrı ayrı çeşitli milletlerin en güzel edeb ve tavırlarından seçilmiş üstün ve güzel bir topluluktur. Bunların dedeleri de, çok eski zamanlardan beri Türkistan'da dahi han ve sultan olarak el-hakk asîl ve soylu bir Türk hânedânıdır".*

İkinci konuya yani Ertuğrul Gâzî'nin babası meselesine gelince, Osman Bey'in babasının Ertuğrul Gâzî olduğu, ortaya çıkan Osman Bey'e ait bir sikkeyle ve kaynakların ittifakı ile kesinlik kazanmıştır.

Ancak Ertuğrul Gâzî'nin babası konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Meşhur olan birinci rivâyet, ilk dönem tarih kaynaklarının çoğunun ve hatta elimizdeki şecerelerin ifadesine göre Süleyman Şah'dır. Ahmed Cevdet Paşa ve benzeri birçok son dönem tarihçileri de bunu ifade etmişlerdir.

ERTUĞRUL GAZİ'DEN ÖNCE KAYILAR

Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman Şah önderliğindeki Kayılar, Ata yurtları olan Orta Asya'dan Moğol baskıları neticesinde batıya doğru ilerlemek zorunda kalan kitlelerden biriydi. Bu baskılar neticesinde önce Büyük Selçuklu Devleti topraklarına girmiş, göç hareketleriyle İran coğrafyasına girmiş, Horasan'ın Mahan şehrinde yerleşmişlerdi. 12. Yüzyılın ortalarında Selçuklu Devleti zayıflamış, Harzemşahlar Devleti ise yarı bağımsız statüden kurtularak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bu münasebetle Kayılar aslında Selçuklu tebaası değil Harzemşahlar Devletinin tebaası durumundaydılar. Kayıların Mezopotamya'ya ulaştıkları dönemde, dönemin şartları hasebiyle herhangi bir Devlete derin bir bağlılık göstermediğini düşünebiliriz. Zira bu dönemde coğrafyayı tahakküm altına alabilmiş yegâne bir güçten söz edemeyiz. Bu minvalde gerek Selçuklu ardılı olan Türkmenler, gerek Moğol baskılarıyla batıya kayan Ortaasya'lı Türk (Gayrimüslim) göçerler, gerek Abbasilerin zayıflaması nedeniyle bölgedeki nüfuzlarını kaybeden Araplar, gerekse bölgelerindeki Arap nüfuzundan kurtulmak isteyen Farslar hasebiyle büyük bir sosyo-politik keşmekeş yaşanmaktaydı.

Süleyman Şah, işte bu siyasi atmosfer çerçevesinde Harezmşahlar Devletine tabii ancak kendi istikbalini tayin etmeye muvaffak olabilmiş güçlü bir aile/aşiret lideriydi. Ertuğrul Gazi'nin doğduğu 1188 yılında Harzemşahlar Devleti Mezopotamya'nın yükselen devleti durumundaydı. Harzemşahlar, baş edilemez bir kuvvet olarak görünen Moğollara (Karahıtaylılar) karşı fevkalade mücadele etmiş, kazandığı zaferlerle Moğol ilerleyişini durdurabilmişlerdi. Özellikle 1194 yılında Irak Selçuklularına karşı kazandığı savaşla Irak Selçuklu Devletinin topraklarını da hâkimiyeti altına alarak tarihinin zirve noktasına ulaşmıştı.

Batı İran bölgesi, 12. Yüzyılın sonlarında Türk-Fars-Arap eksenli bir sosyopolitik yapıya sahipti. Selçuklu Devleti yıkılmış, Harzemşahlar Devleti yükselerek eski Selçuklu topraklarını hakimiyeti

altına almıştı. Ancak Abbasilerin zayıflamasına rağmen bölgede varlıklarını sürdüren Arap kitleler, bir zamanlar idareleri altındaki bu coğrafyadan vazgeçmek istemiyorlardı. Türkler ise İç Asya'dan gelen göçler ve Harzemşahlar Devletinin varlığı ile en önemli güç unsuru durumundaydılar. Farslar yerli halkın temelini oluşturuyorlardı ancak bu politik atmosferde rol alabilecek kadar güçlü değillerdi. İşte Ertuğrul Gazi bu atmosferde doğmuş, o henüz çocukken Süleyman Şah, kazandığı zaferlerle Kayıların güçlenmesini temin etmişti. 12. Yüzyılın sonları İran coğrafyası için bir Arap-Fars mücadelesine sahne oluyordu. Aynı zamanda Selçuklu ve Harzemşahlar devletinin varlığı münasebetiyle bölgeye yerleşen Türk-Moğol kitleler de önemli bir askeri güç durumundaydılar. Yerli İranlılar, Araplara karşı giriştikleri mücadelede Türkler (Müslüman olmayan Türkler) ve Türkmenler ile ittifak kurdular. Bu ittifak neticesinde Batı İran coğrafyasındaki sosyo-politik denge, zaten zayıflamış olan Abbasi nüfuzunun bertaraf edilmesine, İranlıların nüfuzlarını yeniden kazanabilmelerine olanak sağladı. Esasında Süleyman Şah, bu dönemde bir beyliğin maliki durumunda değildi. Küçük sayılabilecek bir aşiretin liderliğini üstlenmiş, cengâver bir bozkır savaşçısıydı. Farsların diğer konar-göçer Türk kitlelerle yaptığı ittifak neticesinde gerçekleşen mücadelelerde cengâverliği ve kahramanlıklarıyla ön plana çıktı. Bunun üzerine irili ufaklı diğer konar-göçer kitleler, Süleyman Şah'ın liderliğinde hareket etmeye karar verdiler. Âşık Paşazadenin belirttiği üzere Türkmen, Türk ve Tatarlardan oluşan 50 Bin çadırlık bir kitle, yani en az 200 Bin nüfus Süleyman Şah'a bağlılığını bildirdiğinde, Osmanlı Devletinin kurucu unsuru olan Kayı Boyu'nun vücut bulmuş oldu. Buradan anlayacağımız üzere Kayı Boyu yalnızca Kayılardan oluşmuyordu. Hatta tebaasının tamamı topyekûn İslâm da değildi. Üstelik Türkleşmiş Moğollar olan Tatar kabileler Kayıların sosyopolitik dokusu içerisinde önemli de bir yer etmiş durumdaydı. Selçuklu Devletinin yıkılmasına müteakip bölgede güç kazanan Harzemşahlar Devletinin tebaası olan Kayılar, İran bölgesindeki siyasi keşmekeşten uzaklaşmak, Müslümanlarla değil gayrimüslimlerle savaşarak gaza ve yağma elde etmek gayesiyle Anadolu'ya hareket etme kararı aldılar (1224). Kayıların Anadolu serüveni Ahlat'ta başladı. İlk gazalarını ise Ermenistan üzerine yaptılar. Ardından Erzurum, sonrasında ise Erzincan'a yerleştiler.

Moğollara karşı bir set teşkil eden Harzemşahlar Devletinin, Anadolu'nun hâkimiyetini elinde bulunduran Anadolu Selçuklu Devleti ile arasında siyasi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Moğollar, Asya'nın kuzey hattı boyunca önlenemez ilerleyişlerine rağmen Anadolu'ya girmeye çekiniyorlardı. Zira kendileri gibi bir bozkır savaşçısı olan Harzemşahlar, kendilerini daha önce defa kez mağlup etmeyi başarmışlardı. Üstelik Anadolu, Harzemşahlar gibi güçlü başka bir Türk Devletine daha ev sahipliği yapıyordu; Selçuklular. Harzemşahlar ve Selçukluların ittifakı, Moğolların Anadolu'ya girmelerine izin vermeyecekti. İki Türk Devleti arasındaki bu çekişme elbette Moğolların emellerini kolaylaştırıyordu. Nihayetinde giderek büyüyen sorunlar neticesinde Harzemşah hükümdarı Celalettin ile Selçuklu Devleti hükümdarı I.Alaeddin arasında yaşanan Yassı Çemen Savaşı sonrasında Harzemşahlar Devleti mağlup oldu (1230). Dolayısıyla bağlı oldukları devletin yıkılması üzerine Kayılar, Ata yurtları olan Ortaasya'ya dönmek gayesiyle göç etmek zorunda kaldılar (1231).

Bu tarihe kadar Ertuğrul Gazi'ye ait herhangi bir vaka kaydedilmemiştir. Muhtemel ki Ertuğrul, ağabeyleri Sungur ve Gündoğdu ile birlikte Kayı Boyunun liderliğini üstlenebilecek yaş ve tecrübeye sahipti. En küçük kardeşleri olan Dündar ise, ölüm tarihi dikkate alınacak olursa bu tarihte henüz küçük yaştaydı. Kayıların Orta Asya'ya göç etme teşebbüsleri Caber kalesi yakınlarında sekteye uğradı. Süleyman Şah, tebaanın karşılaştıkları nehri geçmekten imtina etmesi üzerine öne atılarak bizzat karşıya geçmeye çalışması neticesinde atından düşerek nehirde hayatını kaybetti. Bunun üzerine başsız kalan Kayılar ihtilafa düştüler. Bir kısım Orta Asya'ya göçe devam etme, bir kısım ise Anadolu'da kalma taraftarıydılar. Nihayetinde Ertuğrul Gazi liderliğindeki yalnızca 400 çadırdan mürekkep kitle, geldikleri güzergâhtan geri dönerek Erzurum yakınlarında ki Sürmeliçukur'a döndüler. Küçük kardeş Dündar ve ailenin öktemi olan anneleri Hayme Hatun da Ertuğrul Gazi'ye katılmışlardır. Göç yoluna devam eden esas kitle daha sonra tekrar kendi içlerinde ihtilafa düştü. Bir kısım, Horasan'a dönmeyi reddederek Suriye'ye yerleştiler. Sungur ve Gündoğdu'yu takip edenler ise Horasan'a ulaştılar. Bu vaka neticesinde Kayılar üç ayrı parçaya bölündüler. Küçük bir kitle Anadolu'ya geri dönüp istikbalde Osmanlı

Devletinin tebaasını oluştururken diğer kısım Suriye'de yerleşerek bugünün Suriye Türkmenlerini oluşturdular. Yaşanan ayrılıklar neticesinde Sungur ve Gündoğdu'ya bağlı kalanlar ise Horasan'a döndüler.

ERTUĞRUL GAZİ'NİN HÜKÜMDARLIK DÖNEMİ

Ertuğrul Gazi, Sürmeliçukur'a döndüğünde 36 yaşındaydı. Muhtemel ki evlenmiş, ilk oğlu Saru Yatı (Savcı) doğmuştu. Kayılar Sürmeliçukur'da bir süre mukim kaldıktan sonra Batıya göç etme gayesiyle belki keşif, belki topyekûn harekete geçtiler. Bu hareketleri esnasında hasbelkader bir mücadeleye tesadüf ettiler. Bu mücadele Selçuklu Hükümdarı I.Alaeddin'in bizzat katıldığı ve Moğol Tatarlarına karşı girişilen bir savaş durumuydu. Kayıtlara bakıldığında, Ertuğrul Gazi'nin rast geldiği bu savaşta savaşan tarafların kim olduğunu bilmediği halde mağlup olan tarafın yanında yer aldığı, bu tevafuk münasebetiyle I.Alaeddin'in teveccühünü kazandığı belirtilir.

ERTUĞRUL GAZİ'NİN ANADOLU'YA GELMESİ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu sınırında bulunan uç emirliklerindeki Türk sayısı, 1243 yılında gerçekleşen Kösedağ Muharebesi sonrasında Anadolu'da başlayan Moğol baskısı sebebiyle artış göstermiş; buna paralel olarak Bizans topraklarına yapılan akınlar artmıştı. Bu akınlar sonucunda, Bizans topraklarında ikinci halka uc beylikleri kurulmaya başladı. 13. yüzyılın ikinci yarısında bu beyliklerin en güçlüsü konumunda olan ve Kütahya civarında hüküm süren Germiyanoğulları Beyliği, 1300'lere doğru Batı Anadolu'da fetihler yaparak üçüncü halka uc beyliklerinin kurulmasını sağladı. Sultan Öyüğü (günümüzde Eskişehir) bölgesinde, ucun en ileri hattı olan Söğüt'te yerleşen Türk boyunun başında Ertuğrul Gazi bulunmaktaydı. Ertuğrul Gazi'ye bağlı boyun bu bölgeye ne zaman ve nasıl geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, konu hakkında farklı görüşler mevcuttur.

Tarihî an‘aneye göre hükümdar çıkaran beş Oğuz boyundan biri olan Kayılar’a mensup Ertuğrul Gazi’nin ataları, Anadolu’nun ilk fethi sırasında Sultan Tuğrul Bey ve Alparslan’ın emîrlerinin maiyetinde olarak önce Ahlat bölgesine gelmişler ve buradan Anadolu’ya yapılan gazâ ve fütuhat hareketlerine katılmışlar, daha sonra Ahlat emîrlerine bağlanıp onların maiyetinde Gürcüler’e ve Trabzon Rum İmparatorluğu’na karşı savaşmışlardı.

XIII. yüzyıl başlarında Ahlat'ın Eyyûbîler'in eline geçmesi ve ardından Moğollar'ın Ahlat bölgesini istilâsı üzerine Mardin'e gelerek kendileri gibi Kayı boyuna mensup bulunan Artukoğulları'na bağlandılar. Moğollar'ın Mardin ve çevresini yağmalaması sonucunda bu bölgeden de ayrılarak Anadolu içlerine doğru hareket ettiler.Kayılar da batıya göç ederek önce Erzurum yakınlarındaki Pasinler ovasına, Sürmeliçukur'a yerleştiler.

İLK KONAK YERİ KARACADAĞ'DIR

Ruhî Tarihi'ne göre Ertuğrul Gazi veya atalarının önderliğindeki 340 kişilik Türk boyu, Selçuklular ile birlikte Türkistan'ı terkedip Anadolu'ya gelerek Engüri (günümüzde Ankara) civarındaki Karacadağ eteklerine yerleşti. 1222-1230 yılları arasında, İznik İmparatoru III. İoannis ile Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad arasında Sultan Öyüğü ve Engürü civarında gerçekleşen mücadelelerden haberdar olan Ertuğrul Gazi, orduya hizmet amacıyla çarpışmalara katıldı, bu kapsamda Karacahisar'a yapılan kuşatmada yer aldı. Bunu memnuniyetle karşılayan I. Alâeddin Keykubad, Ertuğrul Gazi'yi akıncı başı yaptı. 1230 yılında, Harezmşahlarla yapılan Yassı Çemen Muharebesi ve Moğollarla yapılan Kösedağ Muharebesi sebebiyle I. Alâeddin Keykubad ile III. İoannis arasında barış sağlandı. Kısa süre sonra I. Alâeddin Keykubad, Ertuğrul Gazi veya atalarına Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i yaylak olarak verdi. Ertuğrul Gazi akınlarına buradan devam ederken, I. Alâeddin Keykubad'ın ayrılmasının ardından Karacahisar elden çıktı. Bunun üzerine Ertuğrul Gazi, yerli tekfurlarla uzlaşma yoluna gitti. Ruhî Tarihi'nde yer alan bu bilgileri Neşrî, Ruhî'den aktarmaktadır. Âşıkpaşazâde ise bu anlatılanları kısaltmış ve içeriğini değiştirerek, yaşananları Osman Bey dönemine nakletmiştir. Başka bir hikâyeye göre ise Sürmeli Çukur (Aras Nehri vadisi) veya Ahlat'tan Engüri civarındaki Karacadağ eteklerine yerleşen Ertuğrul Gazi ve aşireti, burada bir süre kaldı ve İznik İmparatoru III. İoannis'e karşı I. Alâeddin Keykubad'ın ordusunda yer aldı. Ancak Moğol saldırıları sebebiyle I. Alâeddin Keykubad'ın Konya'ya dönmesinin ardından Ertuğrul Gazi'ye Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i yaylak olarak tayin etti.

Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubat, Ertuğrul Gazi idaresindeki Kayıhanlıları bu savaşlardaki hizmetlerinin karşılığında ödüllendirdi ve Ankara'nın batısındaki Karacadağ'ı kışlak-yaylak

olarak verdi. Bu müjdeli haber Kayıhanlılar Kayseri'de bulunurken, Selçuklu başkenti Konya'ya gönderilen Ertuğrul Gazi'nin oğlu Saru Batu Savcı Bey tarafından getirildi. Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'daki ilk konak yeri Karacadağ'dır. Böylece Ertuğrul Gazi ilk olarak tarih sahnesinde görünmüştür.

CİHAD EMRİNİ YERİNE GETİRMEK İSTEDİ

Kayıhanlıların şanını yüceltmek ve İslam'ın cihad emrini, cihan mefkûresini yerine getirmek isteyen Ertuğrul Gazi'nin batı uc bölgesinde gaza hareketlerinde bulunmaya başlaması; ileride kurulacak olan devletin siyasi hayatında uc geleneğinin yerleşmesine ve Bizans üzerine daimi gaza hareketlerinin yapılmasına vesile oldu.

GAZİ ÜNVANI VERİLDİ

Ertuğrul Gazi'nin siyasi ve askeri dehası, cesareti, yiğitliği, zekâsı ve aksiyonunun bir sonucu olarak, XIII.asrın ortalarında Karacahisar ve Söğüt fethedildi. Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubat, bu fetihlerin sonucunda mükâfat olarak Domaniç, Söğüt ve çevresini kendisine yurt/mülk olarak verdi. Yazları Domaniç yaylalarında, kışları Söğüt'te geçiren Ertuğrul Gazi, Selçuklu Devleti'nin kuzey-batı uç sınırlarını en iyi şekilde koruyup, asayişi temin etti. Domaniç-Söğüt ve çevresine hâkim olduktan sonra, Bizans sınır boylarında bulunan diğer uç beyleriyle birlikte cihad ve gaza ile meşgul olmaya devam etti. Ertuğrul Gazi, komşu Bizans tekfurlarına (valilerine) karşı kazandığı parlak başarılarından dolayı "gazi" unvanı aldı.

Yine tarihî an‘aneye göre Moğol saldırılarının bu bölgelerde de hissedilmesi üzerine ağabeyleri Sungur Tegin ve Gündoğdu’nun Ahlat’a geri dönmelerine rağmen Ertuğrul Gazi kardeşi Dündar Bey ile beraber batıya doğru hareket etti. Sivas yakınlarına gelip konakladığında burada Selçuklu ordusu ile büyük bir Moğol birliğinin savaştığını ve Moğollar’ın Selçuklu ordusunu bozmak üzere olduğunu gördü. Ertuğrul Gazi Selçuklu ordusuna yardım edince savaşın seyri değişti ve savaşı Selçuklular kazandı. Sadece Neşrî’nin Cihannümâ’sında kaydedilen bu savaşın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad ile Hârizmşahlar arasında yapılan Yassıçimen Savaşı (1230) olduğu da söylenmektedir. Savaştan sonra Alâeddin Keykubad Ertuğrul Gazi’ye yardımlarından dolayı iltifatlarda bulunarak hil‘at

giydirdi ve Selçuklu ülkesinde yaşamak için göç ettiklerini öğrenince Ankara yakınlarındaki Karacadağ ve çevresini ona verdi (1230).

SÖĞÜTE YERLEŞME

I. Alâeddin Keykubad bu zaferden sonra bölgenin önemli merkezlerinden olan Karahisar'ı (Karacahisar) kuşattı, ancak bu sırada Moğollar'ın Anadolu'ya girdikleri haberini alınca şehrin muhasarasını Ertuğrul Gazi'ye bırakarak geri dönmek zorunda kaldı. Ertuğrul Gazi ve beraberindeki Türkmen beyleri uzun süren bir mücadele sonucunda Karacahisar'ı ele geçirdiler (629/1231-32). Şehrin tekfurunu yakalayarak elde edilen ganimetin beşte biriyle birlikte Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderdiler. Ganimetin geri kalanını da gaziler arasında paylaştırdılar. Ertuğrul Gazi Karacahisar Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Söğüt üzerine yürüyerek Osmanlı Beyliği'nin ilk başşehri olan bu yere de hâkim oldu. Onun bu başarıları sonucunda Selçuklu sultanı Söğüt ve çevresini kendisine yurt olarak verdi.Selçuklu Hükümdarı I.Alaeddin, Ertuğrul Gazi'yi, tebaası olmamasına rağmen saflarında mücadele etmiş olması hasebiyle ödüllendirerek bu cengaverden istifade etmek gayesiyle kendisine hilat giydirip tabiiyetini kabul etti. Mükafat olarak da Ermenibeli Dağlarını yaylak, Söğüt ovasını da kışlak olarak bağışladı. Ertuğrul Gazi, nihayetinde gayesine ulaşmış, Selçuklu Devletinin tebaası olmuş, Erzurum'un çetin tabiatına nispeten daha mümbit topraklar olan İç Anadolu'da bir hudut beyliğine sahip olmuştu. Ertuğrul Gazi, Söğüt'de hatırı sayılır bir süre (Belki 10 yıl) kalmış, ancak daha sonra, nüfus ve askeri kuvvet bakımından zayıf olmaları hasebiyle daha sakin bir bölgede iskan etmek istemiştir. Ertuğrul Gazi Karacadağ'da bir müddet kaldı, ardından da oğlu Savcı Bey'i (Saru Yatı) Sultan Alâeddin Keykubad'a göndererek ondan yeni yurt istedi. Osmanlı kaynaklarına göre sultandan gerekli izni aldıktan sonra belki de daha verimli topraklar elde etmek üzere batıya doğru hareketle Bizans sınırlarına kadar gelerek Söğüt dolaylarına, Aşağı Sakarya havzasına yerleşti. Burada Bizans sınırlarındaki kasaba ve köylere karşı akınlar düzenlemeye başladı. Bu sırada I. Alâeddin Keykubad ülkesinin batı sınırlarını itaat altına almak amacıyla Bizans topraklarına bir sefer düzenledi. Konya'dan 1231 yılında hareket eden ordu Sultanöyüğü'ne (Eskişehir) geldiğinde Ertuğrul Bey de maiyetiyle birlikte buraya gelerek sultana katıldı. Selçuklu ordusuyla Nikaia (İznik) Rum

İmparatoru Teodoros Laskaris'e bağlı birlikler arasında bugünkü Pazaryeri ile Bozüyük arasındaki Ermeni derbendi denilen yerde yapılan savaşı, Ertuğrul Bey'in emrindeki akıncı süvarilerinin başarılı mücadelesi sonucunda Selçuklu ordusu kazandı. Bu haber Sultanöyüğü'nde bulunan Alâeddin Keykubad'a ulaştığında sultan çok sevindi ve Ertuğrul Gazi'yi taltif ederek Eskişehir ve çevresini kendisine verdi.

I.Alaeddin'in Ertuğrul Gazi'ye tahsis ettiği yeni arazi bugün Kütahya'nın kuzeyinde, Porsuk (Porsak) bölgesiydi. Kayılar bir süre burada sükûnet içerisinde ikamet ettiler. Ancak Bilecik bölgesinde bulunan ve aslında I.Alaeddin'e tabiiyeti kabul etmiş Rum ahali, Ertuğrul Gazi'nin nüfuzundan rahatsız olup taarruz etmeye teşebbüs ettiler. Ertuğrul Gazi, bu teşebbüsler üzerine I.Alaeddin'in izniyle Bilecik'e bir sefer düzenledi. Doğrudan I.Alaeddin'in kumandanı sıfatıyla giriştiği bu seferde muvaffak olarak Bilecik'i zaptetti. İlk taarruzda mağlup olan Rumlar, bölgede ikamet eden Aktav Tatarlarıyla ittifak ederek Ertuğrul Gazi'yi durdurmaya çalıştılar. Ancak Ertuğrul Gazi, Bursa Yenişehir dolaylarında gerçekleşen ve üç gün süren çetin bir muharebeyle bu ittifakı da bertaraf etmeyi başardı. Rum ve Tatar kuvvetler, ancak kadırgalara binip Gelibolu'ya kaçarak canlarını kurtarabilmişlerdi. Ertuğrul Gazi, bu seferlerinde 444 süvariden mürekkep bir orduya sahipti. Buradan anlamaktayız ki; Kayılar halen küçük bir oba durumundaydılar.

Sultan I.Alaeddin, Ertuğrul Gazi'nin zaferini kışlak olarak Sarayönü ve yaylak olarak Domaniç'i tahsis ederek ödüllendirdi. Kayıları artık daha sakin ve itidalli bir istikbal bekliyordu. Bilecik ahalisi gayrimüslim, başlarında ise valileri (Tekfur) idaresinde bulunuyordu. Bilecik tekfuru, Selçuklu Devletinin tahakkümünü tanıyor ve hükümdarlığını kabul ediyordu. Buna mütevellit Bilecik bölgesi Selçuklu Devletinin siyasi otoritesi altındaydı.

Malazgirt zaferi sonrasında Türkler ile birlikte Anadolu'ya giren Tatarlar'dan (Türkleşmiş Moğollar) bir kısmı Bilecik'e at koşumu mesafesinde ikamet ediyor, bozkır alışkanlıkları gereği müreffeh bir şehir olan Bilecik'e yağma ve talan gayesiyle tecavüz ediyorlardı. Ertuğrul Gazi, Selçuklu toprağı statüsü taşıyan Bilecik'e karşı girişilen yağma faaliyetlerine karşı kentin güvenliğini tesis etmekle meşgul oldu.

Kayıların Horasan'da başlayıp Ahlat, Erzincan ve Halep'de devam eden serüvenleri, nihayetinde Bilecik'e ulaştı. Ertuğrul Gazi, pek çok meşakkat ve tehlikeyle baş etmiş, nihayetinde Bilecik'te huzurlu ve müreffeh bir istikbale kavuşmuş oldu. 93 yıl **yaşamış** olan Ertuğrul Gazi, Domaniç'in tahsisinden sonra Bilecik'in ve Karacahisar'ın emniyeti, muhafazası ve güvenliğiyle meşgul olmuştur.

Ertuğrul Gazi'nin Bilecik ve Karacahisar Tekfur'unun tecavüzlerine karşı emniyetini aldığı Tatarlar, muhtemel ki Çavdarlar'dır (Toharlar) . Zira Osman Gazi döneminde yine Tatarlar olarak anılan Çavdaroğulları'nın Osman Gazi'nin kurduğu pazarı yağma etmeleri vakası yaşanmıştı. Osman Gazi, Çavdaroğulları'nın tecavüzünü henüz Müslümanlığı kabul etmiş olmaları münasebetiyle affetmiş, ancak Tatar olmaları hasebiyle kendilerine güvenilmemesi gerektiğinin altını çizmişti. Buradan anlıyoruz ki; Çavdarlar, Ertuğrul Gazi döneminde henüz Müslüman olmamışlardır. Bu münasebetle Çavdaroğullarını bir Türk Beyliği gibi neşreden kaynakların meseleye hâkim olmadıklarını ve isminin Türkçe olması münasebetiyle peşin hükümlü yaklaştıkları anlayabiliyoruz.

Ertuğrul Gazi Söğüt ve çevresine yerleştikten sonra Bizans sınırı boylarında bulunan diğer uç beyleriyle birlikte mücadeleyi sürdürdüğü gibi komşu Rum beyleriyle (tekfurlar) dostluk kurmaya da çalıştı. Özellikle Belocome (Bilecik) ve Melangeia (Lefke, bugünkü adı Osmaneli) tekfurları Ertuğrul Bey ile gayet iyi geçiniyorlardı. Ertuğrul Gazi, kendisi gibi Kayı Türkleri'nden olup Selçuklular'ın Kastamonu uç beyi olan Hüsâmeddin Çoban'ın oğulları ile de dostane münasebetlerde bulunuyordu. Bu şekilde kışları Söğüt'te, yazları da Domaniç yaylalarında geçiren Ertuğrul Gazi zaman zaman Bizans sınırlarındaki bölgelere akınlar düzenliyordu. Onun Bizans'a karşı yaptığı bu akınlar sırasında çevrede bulunan Akça Koca, Samsa Çavuş, Kara Tegin, Aykut Alp ve Konuralp gibi tecrübeli uç beyleri de etrafında toplanmışlardı. Böylece Söğüt'e yerleşmiş olan Kayı aşireti her geçen gün biraz daha büyüyerek kuvvetlendi. Osmanlı kaynaklarındaki rivayetlere göre Batı Anadolu'da Anadolu Selçukluları'na bağlı bir uç beyi olarak faaliyetlerini sürdüren Ertuğrul Gazi, Cimri olayından sonra Bizans sınırlarına gelen Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev'i karşılamış ve ona bağlılık bildirip hediyeler takdim etmişti (1279). Bu tarihten sonra Ertuğrul Gazi'nin

oldukça yaşlandığı ve Kayı aşiretinin idaresini oğlu Osman Bey'e bırakmıştır.

ERTUĞRUL GAZİ'NİN RÜYASI

Nakledilen rivayete göre Ertuğrul Gazi, bir ulema zata misafir olur ve zat, Ertuğrul Gazi'nin önünde bulunan dolaptan bir kitabı alıp - belki de okuduktan sonra- yüksek bir yere koyar. Ertuğrul Gazi, bu kitabın ne olduğunu ve ne anlattığını merak eder. Zat, kitabın Allah'ın Peygamber vasıtasıyla tebliğ ettiği Kelâmullah olduğunu söyler. Ertuğrul Gazi, kitabı alır ve bütün gece okur ve nihayetinde uykusu gelir. Uyuduğunda rüyasında, gaybdan gelen bir ses kendisine şu şekilde nida eder; "***Madem ki sen benim Kelâm-ı Kadîm'i o denli hürmetle okudun, evladın ve evladının evladı, neslen nail-i izz'ü şan olacaktır***". Söz konusu rüyayı nakleden Mehmed Neşri, çağdaşı olan tarihçilere nispeten daha gerçekçi ve sağlam deliller ile neşretmesiyle bilinen bir tarihçidir. Kitabı olan Kitab-ı Cihannüma da çağının neşriyatına nispetle bilimsel bir üslupla yazılmış olması münasebetiyle dikkat çeker. Ertuğrul Gazi, çocukluk yaşlarından itibaren İslam bir ailede doğmuş ve yetişmiş, ancak Kur-an'ı Kerim'i daha önce hiç okumamıştır. Ayrıca Ertuğrul Gazi'nin okuduğu kitabın Arapça değil Türkçe'ye çevrilmiş bir tercüme/meal olması daha kuvvetlidir. Bu vaka ayrıca şu hususa da tahakkuk ettirilebilir; Ertuğrul Gazi'nin ilk iki oğlu Gündüz ve Saru Yatı'nın isimleri Türkçe, en küçük oğlu Osman'ın ise Arapçadır. Osman Gazi'nin doğumunda Ertuğrul Gazi'nin 70 yaşında olduğunu düşünecek olursak (1258), bu olasılık daha kuvvetli gibi görünür ki; Ertuğrul Gazi evvelce Müslümandı ancak Kur-an ile tanışması onun inanç dünyasını güçlendirmiş ve şekillendirmiştir. Belki de Ertuğrul, bu vakadan sonra Gazi unvanını kullanmayı tercih etmiştir.

ERTUĞRUL GAZİ'NİN SON YILLARI

Ertuğrul Gazi'nin oğullarından Saru Yatı (Savcı) ile Osman'ın arasında hatırı sayılır bir yaş farkı vardı. Zira Saru Yatı'nın 1237'de vefat eden I.Alaeddin Keykubat'a elçi olarak gönderildiğini biliyoruz. Buradan hareketle Saru Yatı'nın doğum tarihi en geç 1220 olmalıdır. Özellikle Osman'ın gençlik yıllarında Ertuğrul Gazi'nin ilerleyen yaşı hasebiyle devletin idaresinde oğullarını daha aktif görevlerle vazifelendirmiş olmalıdır. Kaynaklar, Osman Gazi ve diğer varisler

hakkında pek fazla kayıt düşmemişlerdir, ancak neşredilen bilgiler dönemin şartlarını değerlendirebilmemiz için yeterlidir.

Ertuğrul Gazi, çevresinde bulunan beyliklerden devletlerin durumlarını ve siyasî şartlarını gayet iyi değerlendirirdi. Komşuları ile daima iyi geçinerek aşîret ve tebaasını güçlü bir durumda huzûr ve rahat içinde yaşattı. Çok cömert olan Ertuğrul Gazi, fakirlere, düşkünlere daima yardım ederdi. Yarım asır adaletle idare ettiği bölgede Hıristiyanlara da İslamiyet'i sevdirdi.

OSMAN GAZİN'İN AŞKI

Ertuğrul Gazi'nin son yıllarına dair en önemli kayıt Osman Gazi'nin Mal hatun ile evlenmesi sürecidir. Osman Gazi, ergenlik-gençlik yıllarında Ertuğrul Gazi'nin büyük hürmet ve saygı gösterdiği Şeyh Edebali'yi ziyaret ediyor, sohbetlerine iştirak ediyordu. Bu ziyaretleri esnasında Şeyh Edebali'nin kızı Mal hatun ile karşılaşmış, fevkalade şiddetli bir aşka tutulmuştu. Ancak Edebali, Osman'ın iyi niyetinden emin olmamış, hatta onu kızına denk görmediği için bu izdivaçlarına müsaade etmemişti.

Osman Gazi, belki de gençliğinin verdiği hezeyan ile aşkının ıstırabını silah arkadaşları ve çevresiyle paylaşıyordu. Bunlardan biri de EskişehirAvşar Sancak Beyiydi. Ancak bu bey, Osman'ın hikâyesinden bir şekilde etkilenerek Mal hatuna meyletti ve Edebali'den kızını istedi. Edebali, bu beyi de reddetti. Şeyh Edebali, Osman'ın değil Eskişehir Bey'inin intikam ya da cezalandırmasından korkup buradaki ikametini terk edip Ertuğrul Gazi'nin topraklarına yerleştiler. Ancak vaka burada son bulmadı. Osman ile Eskişehir Beyinin arasında husumet giderek tırmandı. Osman, gençlik yıllarından itibaren uzak mesafelere ava gidiyor, komşu vilayetlerin tekfurlarıyla ilişki kuruyor, belki de ihtiyarlayan babasının varisi olarak ön plana çıkmaya gayret ediyordu.

Bu ziyaretlerinden birinde ağabeyi Gündüz ile birlikte İnönü Tekfurunu ziyarete gitmişti. Eskişehir Beyi, müttefiki Harmankaya Tekfuru Köse Mihal ile birlikte harekete geçip İnönü Tekfurunun kalesine gelerek Gündüz ve Osman'ın kendisine verilmesini istedi. İnönü Tekfuru, bu mütecaviz tavır karşısında misafirlerini teslim etmeyi reddetti. Gündüz ve Osman ise Tekfurun himayesinde kalmak yerine kendisini almak üzere kalenin kapısına dayanmış olan kuvvetler üzerine taarruz etti. Eskişehir Beyi, bu taarruz karşısında geri çekilmek

zorunda kaldı, ancak müttefiki Köse Mihal esir edildi. Bu vaka Köse Mihal ile Osman Gazi'nin ilk karşılaşmasıydı. Mevzubahis bir husumet olsa da bu tanışma sonrasında Mihal ve Osman Gazi, uzun yıllar sürecek bir dostluğun temellerini atmış oldular.

Osman Gazi, ümitsiz aşkının ıstırabını tahammül ile yaşıyordu. Bu hislerle tekrar Şeyh Edebali'ye misafir oldu. Gün boyu devam eden misafirliği sonrasında geceyi yine Edebali'nin hanesinde geçirdi. Odada duvarda asılı Kur'an'ı görünce sabaha kadar uyuyamadı. Kur'an'a karşı el pençe divan durdu. Sabah namazına kalktıklarında hizmetçiler Osman'ın uyumadığını görünce Şeyh Edebali'ye durumu arz ettiler. Şeyh Edebali de durumu sorunca; Allah'ın Kitabının asılı durduğu bire odada ben ayaklarımı uzatıp yatamam dedi. Bunun üzerine Şeyh Kur'an'ı Kerimi aldı öptü odadan çıkardı. Daha sonra istirahate çekildi. Uykuya daldı ve şu rüyayı gördü; Şeyh ile aynı odada yatmaktaydılar. Edebali'nin göğsünden bir hilal yükseldi. Hilal büyüyerek yüceldi ve Osman'ın göğsüne geçti. Hilalin etrafında bir ağaç yükseldi. Bu ağaç yücelerek dallarının gölgesi üç kıtanın ufuklarını kuşattı. Ağacın kökünden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna nehirleri akıyordu. Bu muazzam manzara bir halka gibi genişlemişti ve Osman halkayı parmağına takmak üzereyken ter kan içerisinde uyandı. Osman Gazi'nin bu rüyası, Şeyh Edebali'nin rızası için yeterli olacaktır.

VEFATI

Ertuğrul Gazi, yöneticiliği döneminde aşiretinin nüfusunun az olmasından dolayı barış merkezli, tedbirli ve ihtiyatlı bir siyaset izledi. Çevresinde bulunan Türkmen beylikleri ve Bizans (İnegöl-Karaca Hisar-Bilecik) tekfurlarıyla daima iyi geçinip onların durumlarını ve siyasi şartları gayet iyi değerlendirerek başında bulunduğu aşiretini ve idaresi altında yaşayanları sulh ve sükûn içinde yaşattı. Ertuğrul Gazi, emri altındaki topraklarda yaşayan halk tarafından çok sevilen ve sayılan bir kişiydi. Söğüt'teki Hıristiyan tebaası da Ertuğrul Gazi'yi yürekten seviyor ve sayıyordu. Yurt tuttuğu bölgede huzur ve güveni sağladı. ***Ertuğrul Gazi, (H.680.-M.1281) senesinde 93 yaşlarında iken Söğüt'te vefat etti.***

Ertuğrul Gâzî, ölümünden bir kaç yıl önce küçük oğlu Osman Bey'i, Karakeçili Aşireti'nin reisliğine getirmiştir. Bu konuda, Selçuk hükümdarı Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev'in de onayını almıştı. Dündar Bey'in-muhalefetine rağmen-Karakeçili Aşireti'nin ileri

gelenleri, çoğunlukla, Ertuğrul Gâzî'nin yaptığı bu tasarrufu onaylamıştır. 1281 yılında Ertuğrul Gâzî, Hakk'a yürüyünce Osman Bey, tam yetki ile yönetimi ele almış ve bir yönetim boşluğu yaşanmamıştır. İslâmî kurallar ve de millî gelenekler, göz önünde bulundurularak Ertuğrul Gâzî'nin cenaze namazı kılınmıştır. Vasiyeti üzere naşı, Söğüt'ün kuzeybatısında ve SüğüdBilecik yolu üzerinde yer alan hâkim bir tepeye defnolunmuştur.

Mezarı, asırlar boyunca, başta Karakeçili Aşireti olmak üzere bütün Türkmenler ve yürük oymakları tarafından ziyaretgâh olarak kullanılmıştır. Günümüze kadar ulaşan türbe binası, Orhan Gâzî tarafından yaptırılmıştır. Orhan Gâzî'den sonra bu türbe ile yakînen alâkadar olan Osmanlı hükümdarları, sırasıyla: Çelebi Sultan Mehmed, Sultan III. Mustafa Sultan Abdülmecid ve Sultan II. Abdülhamid'dir.

Türbenin dışında ve hemen yakınında Ertuğrul Gazi'nin eşi Halime Hatun ile oğlu Savcı Bey'in mezarları bulunur. Osman Gazi'nin makam mezarı da burada yer alır. Bunların yanı sıra kardeşi Dündar Bey'in kan kardeşi Akçakoca'nın silah arkadaşları olan Konur Alp, Karamürsel, Abdurrahman Gazi, Hasan Alp, Saltuk Alp, silah öğreticisi Kaplan Çavuş, Osman Gazi'nin silah arkadaşlarından Aktimur Bey, Çoban Mirza Bey, Hamit Bey, Emir Ali, Aykut Alp, Gündüz Bey, Aydoğdu Bey, Pazarlı Bey, Yorgan Ata ve Akbıyık Bey'in mezarları da burada bulunmaktadır.

Türbe altıgen planlıdır. Beden duvarları bir sıra taş, iki sıra tuğladan ve taşlar arası dikey konumda derzli olarak yapılmış olup saçak silmeleri düz mekânı örtmekte olan kubbe, kurşunla kaplıdır.

Ertuğrul Gazi Türbesi, Yunan işgalinde tahrip edilmiş, mezarı parçalanmış ve kurşunlanmıştır. Türbenin duvar ve pencerelerindeki kurşun izlerini bugün dahi görebilmeniz mümkündür.

Türbesi Bilecik ili Söğüt ilçesinin 1 km. doğusunda Söğüt-Bilecik yolu üzerinde bulunmaktadır. Kayı aşiretine mensup olanlar ve özellikle Karakeçili aşireti Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra onun türbesini mânevî bir ziyaret yeri haline getirmişler ve yıllarca burayı ziyaret ederek şölenler tertiplemiş, cirit, güreş gibi millî oyunlarla atalarını anmışlardır. Ertuğrul Gazi'nin türbesi bugün de aynı şekilde ziyaret edilmekte ve Söğüt'te her yıl şenlikler düzenlenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

İbn -i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter, sh. 201-204; Lütfi Paşa, Tevârîh-i Âl-i Osman, sh. 17-27; Âlî, Künhü'l-Ahbâr, Ahmed Uğur neşri, sh. 29-41, Köprülü, Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1994, sh. 3-5, 68-73; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, sh. 93-103; Gibbons, H. A., The Foundation of the Ottoman Empire, chapter I; Tevkı'î Mehmed Paşa Tarihi, TOEM, nr. 79, sh. 87 vd.; Kantemir, c. I, sh. 57-58; Köprülü, M. Fuad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'elesi", Belleten, c. VII, sayı 28(1943), sh. 219-313; Köprülü, M. Fuad, "Kayı Kabilesi Hakkında Yeni Notlar", Belleten, c. VIII, sayı 31(1944), sh. 421-452., İnalcık, Halil (Ağustos 2007). "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg". Belleten (Ankara) (261. sayı)., İnalcık, Halil, 2007; sf. 479, sf. 486, sf. 487, sf. 488, sf. 489, sf. 490, İnalcık, Halil, 2010., Aşık Paşazade (Osmanoğullarının Tarihi), Hammer (Büyük Osmanlı Tarihi), Mehmed Neşri (Kitab-ı Cihannüma)Ahmedî, İskendernâme (nşr. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 65b.Karamânî Mehmed Paşa, Tevârîhu's-selâtîni'l-Osmâniyye (trc. İbrahim Hakkı Konyalı), İstanbul 1949, s. 343.Şükrullah Çelebi, Behçetü't-tevârîh (nşr. Nihal Atsız), İstanbul 1949, s. 51.Âşıkpaşazâde, Târih, s. 2-5.Oruç b. Âdil, Tevârîh-i Âl-i Osmân, s. 4, 6.Neşrî, Cihannümâ (Unat), I, 55-65.İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân, I. Defter, s. 52-57.Mehmed b. Halîl el-Konevî, Tevârîh-i Âl-i Osmân (nşr. R. Anhegger, TD, sy. 3-4 içinde), İstanbul 1952, s. 52-53.Enverî, Düstûrnâme, s. 73-82.Hamîd Vehbî, Meşâhîr-i İslâm, İstanbul 1301, I, 5-37.M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (1959), Ankara 1972, s. 123 vd.a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meselesi", TTK Belleten, VII (1944), s. 219-303.Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, Ankara 1972, s. 423-425.İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920, Ankara 1980, s. 28-29.W. Eberhard, "Kayılar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar", TTK Belleten, VIII/32 (1944), s. 567-584.M. Şakir Ülkütaşır, "Ertuğrul Gazi İhtifâli", TY, sy. 252 (1956), s. 536-538.a.mlf., "Söğüt Beyliği Üzerine Bir Araştırma", TK, VIII/95 (1970), s. 769-775.M. Tayyib Gökbilgin, "Ertuğrul Gazî Türbesi: Söğüt", TED, IV-V (1974), s. 79-90.Sefa Öcal, "Ertuğrul Gazi, Türbesi ve Haziresinde Yatanlar", TDA, sy. 45 (1986), s. 97-184.Mükrimin Halil Yınanç, "Ertuğrul Gâzî" , İA, IV, 328-337.V. L. Ménage, "Ertoghrul", EI2 (İng.), II, 710-711.

ŞEYH EDABALİ(K.S)
(D.M.1206, İnaç.V.H. 726. M.1326.Bilecik)

Şeyh Edebali **1206 senesinde Kırşehir'in Mucur ilçesi İnaç köyünde** dünyaya geldi.Selçukluların Şeyh'ül İslam'ı Şeyh Sadrettin Konevi ve Mevlâna Celâleddini Rumi'nin çağdaşıdır. Asıl adı, Künyesi İmadüddin Mustafa b.İbrahim b.İnac el-Kırşehri'dir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in kayınbabasıdır. 120 yıl ömür sürmüş, zahir ve bâtını ma'mur ünlü bir şeyhtir. İlk tahsilini Karaman´da yaptı. Hanefi hukukçusu Necmeddin ez-Zahidi´den eğitim aldı. Daha sonra Şam'a giderek Sadreddin Süleyman b.Ebül-iz ve Cemalettin el-Hasiri gibi dönemin tanınmış âlimlerinden din alanında dersler aldı. Şam'dan ülkesine dönünce tasavvufa yöneldi ve Eskişehir yakınlarında bulunan İtburnu köyünde bir zaviye kurarak halkı irşada başladı.

Tefsir, hadis ve İslam hukuku alanlarında uzmanlaşan Edebali, Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Hacı Bektaşi Veli gibi dönemin ünlü âlimlerinin sohbetlerinde bulundu.

Bu sırada Selçuklu Devleti, çöküntüye doğru gidiyordu. Moğollardan kaçan Oğuz Boyları, Anadolu'ya büyük gruplar halinde

gelerek çeşitli bölgelere yerleşiyorlardı. Bu Boylardan biri de Kayı Boyu idi. Kayı Boyu'nun başında, Ertuğrul Bey bulunuyordu. Ertuğrul Bey ve oğlu Osman Bey'in velilere olan saygı, hürmet ve ilgileri, büyük bir devletin müjdesini veriyordu.

Moğol istilâsının ardından büyük bir çalkantı ve buhran yaşayan Müslüman Anadolu'nun, içinde bulunduğu bu girdaptan kurtulması için büyük gayretler sarf eden şahsiyetlerin başında Edebali Hazretleri gelmektedir.

O, beyliklere bölünüp parçalanarak ciddî yara almış olan Anadolu birliğini yeniden tesis ile İslâm sancağını ehl-i küfür karşısında muzafferen dalgalandırmak için çırpınıyordu. Bu gâyesini gerçekleştirebilmek yolunda bütün Anadolu beyliklerini hassas bir değerlendirmeye tâbî tutmuştu.

Birbirleriyle Selçuklu'nun yerini almak maksadıyla devamlı ve kıyasıya bir sûrette kavga hâlinde olan beyliklerin durumu, Şeyh Edebali'ye ümit vermiyordu. Nihâyet henüz dört yüz atlı kadar bir kuvvete mâlik olup uç beyliği yapmakta olan ve hiç kimsenin ilerisi hakkında parlak şeyler düşünmediği Osmanlı Beyliği'ni tahlil eden Edebali Hazretleri, bu küçük beylikte aradığı ulvî cevheri buldu.

Gerek Osmanlı Beyliği'nin mevcut coğrafî durumu, gerekse fertlerindeki İslâm'a hizmet heyecan ve aşkı ile dolu bir i'lâ-yı kelimetullâh anlayışı, Şeyh Edebali Hazretleri için mükemmel bir zemin idi. Bunun için bütün yakınlarıyla birlikte Osmanlı mülküne yerleşti ve cümle gayret ve himmetini bu beyliğin madden ve mânen büyüyüp gelişmesi için sarf etmeye başladı. Öncelikle Bilecik'te bir zâviye kurarak halkı ve bilhassa başta Osman Gâzi olmak üzere beyliğin idârecilerini irşad seferberliğine girişti. Tarihçi Âşıkpaşazâde, zâviyesinin hiç boş kalmadığını, Şeyh Edebali'nin gelip geçen derviş ve fukarânın her türlü ihtiyacını giderdiğini, hattâ bu gâye ile dâimâ bir koyun sürüsü bulundurduğunu kaydeder.

Osman Gâzi, gençliğinden itibaren ilim ve tasavvuf ehlini çok sever, husûsiyle mübârek günlerde üstâdı Edebali Hazretleri'nin yanına giderek ondan feyz alırdı. Bilecik'te bir dergâh yaptıran **Şeyh Edebali,** halkı irşad ediyor, insanlara sulh ve sukûn dağıtıyordu. **Osman Bey'i birçok kez burada misafir etti.** Edebali, **Anadolu Ahileri'nin reislerindendir.**

Ertuğrul Bey ve oğlu Osman Bey, Şeyh Edebâli'nin derslerine devam ediyorlardı. Söğüt ve Domaniç yöresi Selçuklu Devleti tarafından aşiretine yaylak-kışlak olarak verilen Osman Bey, sık sık Edebali'nin misafiri oldu.

Ertuğrul Gazi, bir gece gittiği Kur'ân-ı Kerim sohbetinde, o güne kadar işitmediği şeyleri dinledi. Dünyada bulunmasının bir sebebi olduğunu, ilk defa düşünüyordu. Rabbine sarılmayı, Rabbine sığınmayı, biricik Allah'ına ulaşmayı diledi. O gece uyumak için girdiği odada, sabaha kadar Kur'ân-ı Kerim'in huzurunda, hürmet ve tazimle ayakta durdu. Fakat sabaha karşı dayanamayıp uykuya daldı. Bu sırada rüyasında kendisine: "Sen Benim kelâmıma hürmet ve tazimde bulundun. Ben de senin evlâdına, kıyâmet gününe kadar daim olacak bir ulu devlet ihsan eyledim." dendi.

Ertuğrul Gazi, bunun üzerine yanına oğlu Osman Bey'i de alarak Konya'ya, Mevlâna'ya giderek ona tâbî oldu. Mevlâna, küçük Osman'ın başını okşayarak: "Biz, kendimize bir oğul bulduk." dedi ve hayır dualar etti.

Çocukları: Malhun Hatun, Rabia Bala Hatun, Mahmud Paşa, Mehmed Paşa.

Torunları: Orhan, Alâeddin Paşa ,

Torun çocukları: I. Murad, Süleyman Paşa, Şehzade Halil.

ŞEYH EDBALİ HANGİ TARİKATA MENSUPTU?

Kâtip Çelebi merhumun "Süllemü'l- Vusul ilâ Tabakâti'l-Fühûl" adlı eserinde ariflerin baştacı Bağdatlı Ebü'l-Vefa el-Bağdâdî'ye (ö. 501/1107) nisbet edilen Vefâiyye tarikatına mensup olan Edebâli aynı zamanda Ahî Teşkilâtı'nın reisidir. ***(Terceme-i Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifîn, vr. 2 a-b, 10b; Kâtib Çelebi, vr. 43b)***

Ahî şeyhliğinin Edebâli'den sonra kime geçtiği ise bilinmemektedir; ancak daha sonra I. Murad'a intikal etmiştir. ***(Barkan, II, 288; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 531).***

Son zamanlarında kızı ve torunu Alâeddin Bey ile Bilecik'te oturan Edebâli'ye Kozağaç köyünün öşür ve hâsılatı verilmiş, kızı Râbia Hatun (veya Bâlâ Hatun) kendilerine verilen bu köyü tekkeye vakfetmiştir. ***(BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 561)***

Edebâli'nin kızı Mal Hatun adına Eskişehir'de bir Mal Hatun Ünâs Mektebi'nin mevcut olduğu da belgelerden öğrenilmektedir. ***(Şer'iyye Sicilleri, Ankara-Ayaş, Defter, nr. 34, s. 42, Belge, nr. 237)***

Edebâli mutasavvıf olması yanında ilk Osmanlı kadısı ve müftüsüdür. Döneminin birçok fakihi ile görüşmüş ve onlardan ders almış, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Önde gelen öğrencilerinden damadı Dursun Fakih, şeyhten sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur. ***(Leknevî, s. 85).(Osman Nûri Topbaş, Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı, Erkam Yayınları. Kâmil Şahin, Diyanet İslam Ansiklopedisi)***

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN MANEVİ KURUCUSU ŞEYH EDEBALI

Alçak gönüllü, her daim nefsine hükmeden, adalet konusunda dirhem şaşmayan Edebâli'nin 13. Yüzyılda dile döktüğü sözler öylesine bilge, öylesine derin ki bugünkü devlet idaresinin dahi onun yaktığı meşaleyle aydınlanması takdire şayandır. Sadece devletler değil sözlerini işiten herhangi bir kişinin ruhsal yolculuğunda değişmemesi mümkün olamaz. Bu önemli gönül adamının ardında bıraktığı en büyük eserin ne olduğunu biliyor musunuz? Osmanlı İmparatorluğu!

Aşıkpaşazade zaviyesinin hiç boş kalmadığını, Edebali'nin gelip geçen fukaranın her türlü ihtiyacını gidermeye çalıştığını, hatta bu maksatla koyun sürüsü bulundurduğunu kaydederler.

Söğüt ve Domaniç yaylaları, Selçuklu Devleti tarafından aşiretine yaylak ve kışlak olarak verilen Osman Gazi sık sık Edebalı'nın zaviyesinde misafir olarak kalırdı. Orta Asya'dan getirdikleri bir takım özelliklerden dolayı âlim ve sûfilere karşı son derece hürmeti olan Osman Gazi, mübarek günlerde Edebali'nin zaviyesine giderek dini ve idari konularda, onun görüşlerini alırdı.

Kutlu rüya ve koca çınarın doğuşu

Şeyh Edebali(k.s)Hazretleri, Sultan Osman Gazi hakkındaki rüyayı yorumu ve hayır duası, bütün Osmanlı tarih kitaplarında yazılıdır. Osman Beyin misafir olarak kaldığı bir gecede gördüğü Kutlu rüya ve koca çınarın doğuşu şöyle idi. Şeyh Edebali'nin koynundan çıkan bir ay geldi kendi koynuna girdi. Göğsünden bir ağaç bitti. Öylesine büyük bir ağaç oldu ki dalları gökleri, kökleri tüm dünyaya sardı. Gölgesi bütün yeryüzünü tuttu. İnsanlar o ağacın

gölgesinde toplandılar. Ulu dağlara ve dağların eteğinden çıkan coşkun sulara hep o ağaç gölge etti.

Osman Bey rüyasını Şeyh Edebalı'ya anlatır. Edebalı rüyayı şöyle yorumlar: "Oğul Osman, Hak Teâla sana ve soyuna hükümranlık verdi mübarek olsun, kızım Malhun Hatun senin helâlin olsun."der. Edebali'nin bu yorumu üzerine Osman Gazi Malhun Hatun(Rabia Bala Hatun)ile evlenir.***(Âşıkpaşazâde, s. 6; ayrıca bk. Terceme-i Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifîn, vr. 3b; Mecdî, s. 20-21; Cenâbî Mustafa Efendi, vr. 556[a]).***

Şeyh Edebalı ahi teşkilatının reisi idi. Ahi Şehliğinin Edebalı'dan sonra kime intikâl ettiği bilinmemekle beraber talebesi Dursun Fakîh'e icâzet vermiş, bu icâzet ve hilâfet daha sonraları torunu 1. Murad Hân'a intikal etmiştir. Bilecik'in Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra zaviyesini buraya taşıyan Edebalı, aynı şekilde dini hizmetlerine devam etmiştir. Osman Gazi'nin vefatından sonra Şeyh Ede-Balı, son zamanlarında, kızı ve torunu Alâaddin Bey ile Bilecik'te Edebalı'ya Kozağaç(Şimdiki Karaağaç) köyünün öşür ve hasılatı verilmiş, kızı Rabia Hatun da kendilerine verilen bu köyü tekkeye vakfetmiştir.

Vefatı:

Şeyh Edebali uzun bir hayat sürdükten sonra 726(1326)yılında Bilecik'te 120 yaşında vefat etti. Zaviyesinin mescid olarak kullanılan odasına defnedildi. Türbesi Osman Gazi tarafından yaptırılmıştır. Vefatından bir ay sonra kızı, dört ay sonra da damadı Osman Gazi vefat etmiştir.

Edebali, mutasavvıf olmasının yanında ilk Osmanlı kadısı ve müftüsüdür. Dönemin birçok fakihi ile görüşmüş ve onlardan ders almış, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Önde gelen öğrencilerinden aynı zamanda damadı Dursun Fakih, Edebali dan sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur. Mevlidi Şerif'in yazarı Süleyman Çelebi, Mahmut Paşa yönüyle ikinci kuşaktan Şeyh Edebali'nin torunudur.

Bilecik Edebali zaviyesine kendisiyle birlikte hanımı, kızı, zamanın büyüklerinden Molla Hattab-ı Karahisar, Şeyh Muhlis Baba ve isimleri bilinmeyen bazı yakınları defnedilmiştir.

Bilecik'teki en önemli tarih miraslarından bir tanesidir. Orhan Gazi Camii'nin üst tarafındaki tepelik alandadır. Yapılış tarihi belli olmamakla birlikte Orhan Gazi devrinde inşa edildiği kabul edilmektedir.

Türbede Şeyh Edebali ile birlikte, şeyhin neslinden altı büyük ve dört küçük sanduka vardır. Sanduka odasının haricinde iki oda daha bulunmaktadır. Türbe ve dergâh, Sultan II. Abdülhamid döneminde ve son olarak da 2012 yılında tadilat görmüştür. Türbenin hemen yanında aynı tarihlerde inşa edildiği tahmin edilen, Osman Gazi'nin eşi Bala Hatun ve annesinin sandukalarının bulunduğu bir türbe daha bulunmaktadır.

Âşık paşazade tarihindeki şu "Orhan Gazi'nini anası Allah'ın rahmetine vardı. Ve hem dedesi Edebali ve hatta kızından bir ay önden Allah'ın rahmetine vardı. İkisini dahi Bilecik hisarında kodular" şeklindeki ifadesine göre Bilecik'te metfun bulundukları anlaşılmaktadır.

Arşiv belgelerden hareketle, Şeyh Ede-Balı'nın oğlu Mahmud Şeyh, Mahmud Şeyh oğlu Şeyh Mehmed ve Şeyh Mehmed'in oğulları Derviş Paşa ve Derviş Mahmud'un da burada metfun oldukları tahmin edilmektedir. Bu ismi sayılanlar zaviyede silsile halinde şeyhlik yapmışlardır.

Şeyh Edebali Hazretleri Selçuklu döneminin Karaman Eyaletine bağlı Kayseri sancağından dır. Oğlu Şeyh Mahmut olarak tanınan "MAHMUT GAZİ" dir. Torunu İvaz Ahmet Paşa olup, bu Ahmet Paşanın oğlu da Mevlit Nazımı Süleyman ÇELEBİ dir. ***(Kayseri Kocasinan Tapu Müdürlüğü Cilt 65 S.40 - Vakıflar Genel Müd. Kayseri Kadı Mahmud Vakfiyesi ve "Dün gibi" Edebali'nin Kayseri deki izleri Laçin Yayınları Hayrullah Adnan ŞİŞLİOĞLU)***

Şeyh Edebali'nin babası olarak kayıtlara geçmiş, ancak tarihi şahsiyeti bilinemeyen İbrahim ise Vezir Sadettin Köpek tarafından Ankara da hukuksuz bir şekilde recim ettirilmiş bulunan Pervane Taceddin İbrahimdir. Kendileri Abdülkadir Geylani Hazretlerinin Abdülaziz kolundan gelen üçüncü kuşak torunu olmaktadır. Dolayısıyla dördüncü kuşak torunda Şeyh Edebali Hazretleridir. ***(Kayseri deki Kadim Hisarcık suyu vakfiyesi)***

AHÎLİK

Şeyh Edebali, Anadolu Ahilerinin reislerindendir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Anadolu'da kurulan üretici, esnaf ve çiftçi yardımlaşma teşkilâtı olan Ahîlik teşkilâtı özellikle Anadolu'nun yurt edinilmesinde, halk ve esnaf arasında İslâmî prensip ve emirlerin uygulanmasında büyük bir rol oynamıştır.

Gerek Selçuklu ve gerek Osmanlı Sultanlarından bazıları da bu teşkilâta vezirleriyle birlikte üye olmuşlardır. Ahilik teşkilatı, Osmanlı devletinin kuruluş döneminde fetih hareketlerinde büyük rol oynamış ve üyeleri cihad hareketlerine katılmışlardı. Moğolların Anadolu'yu istilâları sırasında Ahîler tam bir cihad anlayışıyla bu amansız düşmana karşı koymuşlardır.

BAZI TAVSİYELERİ

"Toprağa bağlanın. Suyu israf etmeyin. Mirasınızın sağlam kalmasına dikkat ediniz. Veriniz, cömert olunuz, elleriniz yumuk kalmasın. İlim sahiplerini koruyunuz. Ağaç dikiniz. Ödünç aldığınızı fazlasıyla iade ediniz. Kur'an-ı Kerimi güçlü olmak için okuyunuz. Bağınızı bahçenizi viran bırakmayınız. Hadis ezberleyiniz. Bildiklerini öğretenler unutmazlar. Asıl ölüm, ilimden payını almayanlaradır. Faydalı ile faydasızı bilenler bilgi sahipleridir..."

Şeyh Edebali nasihatleri ile meşhur bir âlimdir. Osman Bey'e verdiği öğütler ise meşhurdur. Fakat Şeyh'in Osman Bey'e yaptığı nasihatlerini, sadece ona değil bütün insanlığa yapmıştır. Örnek vermek gerekirse;

Ey oğul!

Bundan sonra öfke bize, uysallık sana.
Güceniklik bize, gönül almak sana.
Suçlama bize, katlanmak sana.
Acizlik bize, yanılgı bize, hoş görmek sana.
Geçimsizlikler, çatışmalar, anlaşmazlıklar bize, adalet sana.
Kötü göz, şom ağız haksız yorum bize, bağışlamak sana.

Ey Oğul!

Bundan sonra bölmek bize, bütünlemek sana.
Üşengeçlikbize,uyarmak,gayretlendirmek,şekillendirmek sana.

Ey Oğul!

İnsanlar vardır şafak vaktinde doğar, gün batarken ölürler. Unutma ki, dünya sandığın kadar büyük değildir. Dünyayı bize büyük gösteren bizim küçüklüğümüzdür.

Bu yolda nazarımızı sonsuzluğa dikip; büyük yürümek ve büyük ölmek gerek. Bu yolda hırs, diken; benlik ve kibir, engeldir oğul. Sakın hâ kendine takılmayasın ve kendinde boğulmayasın.

Teklik sadece Allah'a mahsustur, tek başına karara durup hoyrat dünyanın dayanılmaz ağırlığını kaldırmayasın. İşlerini ehil kişilerle, ehil kişilere danışarak tutasın. Danışırsan yol alırsın, danışmazsan yolda takılıp kalırsın oğul.

Ey Oğul!

Güçlüsün, akıllısın, söz sahibisin; ama bunları nerede, nasıl kullanacağını bilemezsen, sabah rüzgârında savrulup gidersin.

Bir dem gelir bir tekmeyle dünyaları yıkacak olursun. Bir dem gelir yerdeki karıncaya mağlup olursun.

Güç hayvanda bile mevcut. Akıl sadece anahtar. Anahtara takılmayasın. Aslolan anahtarın açacağı kapılardır. Kapıların ardında hazineler, kapıların ardında sır vardır. Sırlar ki, ebedî muştuları koynunda barındırır; sonsuza kavuşturur. Aklını kullanıp dünyadayken Cennet'in kapılarını aralayasın oğul.

Öfken ve benliğin bir olup aklını yener!

Dâima sabırlı, sebatlı ve iradene sahip olasın. Azminden dönmeyesin. Çıktığın yolu, taşıyacağın yükü iyi bil. Her işin gereğini vaktinde yap.

Ey Oğul!

İnsanı yaşat ki, Devlet yaşasın.

Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı.

Allah (C.C) yardımcın olsun Beyliğini mübârek kılsın. Hak yoluna yararlı etsin. Işığını parıldatsın. Uzaklara iletsin. Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalp versin."

Sen ve arkadaşlarınız kılıçla, bizim gibi dervişler de düşünce, fikir ve duâlarla bize vaad edilenin önünü açmalıyız. Tıkanıklığı temizlemeliyiz."

Ey Oğul!

Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelâmlısın... Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen, sabah rüzgârlarında savrulur gidersin!

Öfken ve nefsin bir olup aklını mağlûb eder. Bunun için dâimâ sabırlı, sebatkâr ve irâdene sahip olasın!.

Sabır çok önemlidir. Bir bey, sabretmesini bilmelidir. Vaktinden önce çiçek açmaz. Ham armut yenmez; yense bile bağrında kalır. Bilgisiz kılıç da tıpkı ham armut gibidir.

Milletin, kendi irfânı içinde yaşasın. Ona sırt çevirme. Her zaman duy varlığını. Toplumu yöneten de, diri tutan da bu irfandır.

Ey Oğul!

Ananı ve atanı say! Bil ki bereket, büyüklerle beraberdir.

Bu dünyada inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin.

Açık sözlü ol! Her sözü üstüne alma! Gördün, söyleme; bildin, deme! Sevildiğin yere sık gidip gelme; muhabbet ve îtibârın zedelenir..

Şu üç kişiye; yani câhiller arasındaki âlime, zenginken fakir düşene ve hatırlı iken îtibârını kaybedene acı!

Ey Oğul!

Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildir.

Haklı olduğun mücâdeleden korkma! Bilesin ki, atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli (korkusuz, pervâsız, kahraman, gözüpek) derler.

En büyük zafer nefsini tanımaktır. Düşman, insanın kendisidir. Dost ise, nefsi tanıyanın kendisidir.

Ey Oğul!

Ülke, idâre edenin, oğulları ve kardeşleriyle bölüştüğü ortak malı değildir. Ülke sadece idâre edene âittir. Ölünce, yerine kim geçerse, ülkenin idâresi onun olur. Vaktiyle yanılan atalarımız, sağlıklarında devletlerini oğulları ve kardeşleri arasında bölüştürdüler. Bunun içindir ki, yaşayamadılar, yaşatamadılar...” (Bu düstur Osmanlı’yı altı asır yaşatmıştır.)

İnsan bir kere oturdu mu, yerinden kolay kolay kalkamaz. Kişi kıpırdamayınca uyuşur. Uyuşunca lâflamaya başlar, lâf dedikoduya dönüşür. Dedikodu başlayınca da gayri iflâh etmez. Dost, düşman olur; düşman, canavar kesilir.

Ey Oğul!

Kişinin gücü, günün birinde tükenir, ama bilgi yaşar. Bilginin ışığı, kapalı gözlerden bile içeri sızar, aydınlığa kavuşturur.

Hayvan ölür, semeri kalır; insan ölür eseri kalır. Gidenin değil, bırakmayanın ardından ağlamalı... Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli.

Savaşı sevmem. Kan akıtmaktan hoşlanmam. Yine de bilirim ki, kılıç kalkıp inmelidir. Fakat bu kalkıp-iniş yaşatmak için olmalıdır. Hele kişinin kişiye kılıç indirmesi bir cinâyettir. Bey, memleketten öte değildir. Bir savaş, yalnızca bey için yapılmaz.

Ey Oğul!

Durmaya,dinlenmeye hakkımız yok.Çünkü zaman yok,süre az!

Yalnızlık, korkanadır. Toprağın ekim zamanını bilen çiftçi, başkasına danışmaz. Yalnız başına kalsa da... Yeter ki, toprağın tavda olduğunu bilebilsin.

Sevgi davanın esası olmalıdır. Sevmek ise, sessizliktedir. Bağırarak sevilmez. Görünerek de sevilmez!

Ey Oğul!

Geçmişini bilmeyen, geleceğini de bilemez. Osman! Geçmişini iyi bil ki, geleceğe sağlam basasın. Nereden geldiğini unutma ki, nereye gideceğini unutmayasın!.."

Şeyh Edebali Hazretleri'nin en büyük eseri:

Birçok zevât-ı kirâmın yaptığı gibi kitaplar değil, birbirini takip eden îman ve İslâm yolunda seferber mücâhid nesiller olmuştur. Bu anlamda 623 senelik Osmanlı cihan devleti de Edebali silsilesinin böyle bir gönül eseridir. Edebali Hazretleri, Osman Gâzi'ye gerçek zaferin "nefsini aşmak ve onun aldatmacalarına kanmamak" olduğunu öğretti. Kendisinden sonra gelen mânevî ricâl de, Osman Gâzi silsilesine aynı teveccühte bulundu.

Bu Allah dostları, devlet ve milletin iptilâ, musîbet ve gâilelerden bunalan ve yorulan gönüllerine birer merhem ve şefkat kucağı olmuşlardır. Devletlerin kaderlerinde rol sahibi kahramanlar, her zaman bu irşad ve rûhâniyete muhtaç olagelmişlerdir.

Hak dostları, bu kahramanların gönül âlemlerini zenginleştirerek onları, İslâm, Kur'ân ve Sünnet'in dillere destan bir hürmet ve muhabbetiyle feyizlendirmişlerdir. Zaferlerinin aslî sebeplerinin ve sırrının şuûruna erdirmişlerdir. Dünyanın en heybetli neslini ortaya çıkarmışlar, bu aşk ve vecd, 1. Murad'ın şehâdeti gibi fedâkârlıklarla kemâle ermiştir.

Medîne-i Münevvere müdâfaası için Yemen çöllerinde karargâh kuran bu nesil, i'lâ-yı kelimetullâhı dünyanın dört bir yanına şerefle taşımıştır.

İşte bu cengâver ruhlar, kanlarının son damlalarına ve nefeslerinin son ânına kadar Hazret-i Peygamber –sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mânevî, şerefli neferleri oldular. Bu nesil, İstanbul surlarına ateş lavları arasında tırmanırken şehîd olabilmenin aşk ve şevki içinde:"**Bugün şehîdlik sırası bizde!**" diyerek birbiriyle yarış ediyordu. İşte bu yarışın temelini oluşturan kâmil ruhlar, toprak altında çürümez. 623 senelik Osmanlı cihan devleti de, Edebali silsilesinin böyle bir gönül eseridir. Denilebilir ki, Edebali Hazretleri'nin en büyük eseri, birçok zevât-ı kirâmın yaptığı gibi kitaplar değil, birbirini takip eden îman ve İslâm yolunda seferber mücâhid nesiller olmuştur.

Böylece Hazret-i Peygamber –sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den iktibas olunup sahâbe neslinde tezâhür eden o ruh, Şeyh Edebali ve emsâli Hak dostlarının aşk, vecd ve rûhâniyetleri ile Osmanlı tarihinin müteselsil cengâver nesillerine intikâl ettirilmiştir.

OSMAN GAZİ(R.Aleyh)
(D.H.656M.1258.Söğüt'.V.H.724M.1Ağustos1326,da Bursa)

Osmanlı Cihan Devletinin kurucusu, âlim, veli, adil, cihangir, Kur'an ve Peygamber aşığı,gazi sultan.

Osman Bey; Doğumu, Lakabı, Çocukluğu: *Osman, Osman Gazi, Osman Bey ya da Osman Han, mahlasıyla Fahrüddin veya Osmancık, Osmanlı Beyliği ve Osmanlı Hanedanı'nın kurucusu, adını devletine ve soyuna vermiş bulunan beyliğin ilk padişahı olan Türk hükümdarı. Kendisine Kara Osman, Fahreddin ve Mu'înüddin de deniliyordu.*

Dedesi Süleyman Şah, büyükannesi Hayme Hatun, babası Ertuğrul Gazi ve annesi Halime Hanım'dır. Hicri 656 Miladi 1258 de Söğüt'te dünyaya geldi.1 Ağustos 1326,da* Bursa'nın *fethinde vefat etti.Osmanlı Devleti'nin ve hanedanlığını yönett.(1302-1324).

Osman Bey, uzun boylu, yuvarlak yüzlü, esmer tenli, ela gözlü ve kalın kaslıydı. Omuzları arası oldukça geniş, vücudunun belden yukarı kısmı, aşağı kısmına oranla daha uzundu. Başına kırmızı çuhadan yapılmış Çağatay tarzında Horasan tacı giyerdi. İç ve dış elbiseleri geniş yenliydi.

Tarihçi İbn-i Kemal'in Tevarih-i Al-i Osman adlı eserinde Osman Gazi'nin doğumundan '' aslan yapılı ay yüzlü'' küçük çocuk doğdu diye bildirilir. Yine tarihçi İbn-i Kemal, Osman'ın gençliğinde yiğitlerin arasına girdiğini, vurmada, tutmada, durmada ve oturmada herkesi kendine uydurduğunu belirtir. Osman Gazi'nin kardeşlerden en

küçüğü olmakla beraber şimşir (kılıç) ve tedbirle hepsinden daha başarılı olduğunu bildirir.

Eşi: Rabia Bala Hatun (e. 1289–1324), Mal Hun Hatun (e. 1280–1323)Çocukları: Orhan, Alâeddin Paşa, Melik Arslan Bey, Pazarlı Bey, ***Çoban bey, Hamid Bey,*** Savcı Bey,***Fatma Hatun.***

Kardeşleri: Gündüz Alp, Saru Batu Savcı Bey **Babasından 4800 km2 olarak aldığı toprakları 16.000 km2'ye çıkardı.**

Osman Gazi çok küçük yaşından itibaren mükemmel bir dinî tahsil almaya ve harp san'atını öğrenmeğe başlamıştır.

KÜÇÜK OĞLU OSMAN BEY REİS OLDU

Osman Bey, doğmadan önce yapacağı büyük işler babası Ertuğrul Gazi'ye manen bildirilmişti. Nitekim yüksek kabiliyeti ve idaredeki dirayetinden dolayı, babasının vefatından sonra diğer bütün beyler, en küçük evlat olmasına rağmen O'nu ittifakla **"Kayı Bey"**i olarak tanıdılar. Böylece ittifâkla beyliğin başına geçen Osman Bey, babasından kalan 4800 km² toprağı 16 bin km²'ye çıkardı. İlk sikke, onun döneminde bastırıldı.

Osman Bey'in bağrından çıkarak denizleri, diyarları, kıtaları ve ülkeleri muhteşem dalları arasına alacak olan çınarın kökü toprağa yayılmaya başladı. Öyle ki bu çınarın gölgesi altında bütün insanlık, **Asr-ı Saâdet'**ten sonra, bir daha görüp hayâl edemediği bir şekilde tam altı asır yaşadı.

24 yaşındayken babasının yerine geçti. **Osman Gâzî**, önce Kastamonu'daki Çobanoğlularına, sonra da Kütahya'daki Germiyanoğlularına bağlı idi. Onlar da **Selçuklu Sultanına** bağlıydı. İlk evliliği, 1280 civarında, Sultan Orhan'ın annesi ve Selçuklu vezirlerinden Ömer Abdülaziz Beyin kızı olan Mâl Hâtun iledir. 1289 yılına doğru Şeyh Edebali'nin kızı Rabî'a Bâlâ Hâtun ile evlenince, nüfuzu ve kudreti arttı. Bu hanımından da Şehzâde Alâ'addin dünyaya geldi.

Osman Bey değerli bir devlet adamıydı. Dürüst, tedbirli, cesur, cömert ve adalet sahibiydi. Fakirlere yedirip, onları giydirmeyi çok severdi. Üzerindeki elbiseye kim biraz dikkatlice baksa, hemen çıkartıp ona hediye ederdi. Her ikindi vakti, evinde kim varsa onlara ziyafet verirdi.

Osman Bey, 1281 yılında Sögüt'te, Kayı Boyu'nun yönetimine geçtiğinde, Ata binmekte, kılıç kullanmakta ve savaşmakta çok

ustaydı. Aşiretin ileri gelenlerinden, Ömer Bey'in kızı Mal Hatun ile evlendi ve bu evlilikten ileride Osmanlı Devleti'nin başına geçecek olan oğlu Orhan Bey doğdu.

Sögüt'te temelleri atılan, altı yüzyıllık bir tarih diliminde ve üç kıtada hüküm sürecek olan Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, 1326'da Bursa'da Nikris (goutte) hastalığından öldü.

Kayı (Kayıg) boyu XI. yüzyılda diğer Oğuz boyları gibi büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmiş ve küçük gruplar halinde ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmiştir. ***(Köprülü, VII/27 [1943],s. 38, 66)***

Bunu Anadolu'da yer adları haritası kanıtlamaktadır. Osman ailesinin ortaya çıktığı Sultan önü bölgesinde Kayı veya Kayı-ili adıyla köylere rastlanır. Hânedan kuran diğer Türk boyları gibi Osmanlılar Kayı damgasını bir egemenlik sembolü olarak sikkelerinde ve önemli eşyada kullanmışlardır. M. Fuad Köprülü'ye göre Kayılar, Osmanlı Devleti'nin ilk etnik çekirdeğini oluşturmuştur.

Oğuz Name'ye göre Oğuz Han yirmi dört boy arasında egemenlik kavgası olmaması için töre koymuş, her birinin mansıbını, nişan ve damgasını tayin etmiştir. Oğuz'un öncelik verdiği oğlu Gün Han'dır. Ona bağlı boylar başta Kayı olmak üzere Bayat, Alkaevli, Karaevli'dir. Kayı'nın damgası "IYI"dır. Oğuz Han'ın kendisinden sonra töre gereği Kayı hanlar hanı olmuştur. (***Âşıkpaşazâde, Târih's. 92)*** Osman'ın soy kütüğünü Oğuz Han'a kadar götürür. Bu soy kütüğü Yazıcıoğlu tarafından Reşîdüddin'in Câmiʿu't-tevârîḫ'indeki Oğuz faslından alınmıştır ***(Woods, s. 173-182).*** Oğuz Han rivayeti çeşitli Türk devletleri tarihlerine az çok farklarla geçmiş (bu arada özellikle Akkoyunlular ve Timur tarihlerinde), Osmanlı tarihlerine ilk defa Yazıcızâde Ali'nin Târîh-i Âl-i Selçuk'unda ayrıntılarıyla nakledilmiştir. Osmanlı sultanları bundan sonra bu teoriyi hararetle benimsemiş ve bir Oğuzculuk geleneği yerleşmiştir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ucun idaresini Kayı boyundan Çoban'a (Kastamonu'da Emîr Hüsâmeddin Çoban) ve Kayı beylerinden Ertuğrul, Gündüz Alp ve Gökalp'e havale ettiğini yazar. Osman'ın han olarak seçilişini ise şu ifadelerle nakleder: "Uçtaki Türk beyleri ki Oğuz'un her boyundan cem' olmuşlardı, Tatar şerrinden korkup ol etrafta yaylarlar ve kışlarlardı, rûzgârla Tatar'dan incinenler uca gelip çoğaldılar; pes Osman katına geldiler, meşveret kıldılar, eyittiler ki: Kayı Han hod mecmû' Oğuz boylarının Oğuz'dan sonra

ağası ve hanı idi ve Oğuz töresi mûcebince hanlık ve padişahlık Kayı soyu varken özge boya değmez, şimdiden sonra hod Selçuk sultanlarından bize çare ve medet yoktur.. . Merhum Sultan Alâeddin'den dahi size safarnazar olmuştur, siz han olun ve biz kullar bu tarafta hizmetinizde gazâya meşgul olalım dediler; Osman Bey dahi kabul etti. Pes mecmû' örü durup Oğuz resmince üç kere yükünüp baş kodular, dolu obalardan kâmran getürdüp Osman Bey'e sundular ..."

Şükrullah'ın Behcetü't-tevârîẖ'ine göre Osman'ın soy kütüğü Oğuz, Gökalp, Kızıl Boğa, Kayaalp, Süleyman Şah, Ertuğrul şeklindedir.Âşıkpaşazâde'de Oğuz, Gökalp, Basuk, Kayaalp, Süleyman Şah, Ertuğrul silsilesi bulunur. Neşrî'de soy kütüğü Süleyman Şah ve onun oğulları Sungur Tekin, Ertuğrul, Güdoğdu, Dündar olarak verilir. Ertuğrul'un üç oğlu Saru Yatı, Osman ve Gündüz'dür.

Düstûrnâme soy kütüğünde asıl ilginç olan Osman'ın atalarının taşıdığı alp unvanıdır. Osman Gazi'nin başlangıçtan beri yoldaşları Turgut, Aykut, Saltuk, Hasan gibi alplerdir; alp unvanı gazi unvanı ile eş anlamda kullanılır. Alpler, Selçuk uç toplumunda Türkmen savaşçılarını sefere götüren deneyimli, iyi silâhlanmış kumandanlar durumundadır. Alp gaziler göçebe Türkmenler'i gazâ için örgütlemekte ve bu kuvvetlerle fetihler yaparak beylik kurmaktadırlar.

Başlangıçta Alpler Osman Gazi ile birer yoldaş olarak seferler yapmaktaydı. ***(Âşıkpaşazâde, s.99)*** Öyle anlaşılıyor ki Osman Gazi önemli başarılar kazanıp sivrilince uçlarda alpler onun kumandası altına girdi. Osman'ın seferlerinde alpler "yarar yoldaş" ve "nöker"leri idi. Osman, Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir ülke sahibi olduğunda (698/1299) İnönü'yü oğlu Orhan Bey'e, Yarhisar'ı Hasan Alp'e, İnegöl'ü Turgut Alp'e verdi. ***(Neşrî, I, 112)*** Osman ile sefere giden Saltuk, Hasan ve Konur önde gelen alplerdir. Bu alp ve nökerlerin çocuk ve torunları sonraları devlet idaresinde önemli makamlara gelecekler ve bir çeşit Osmanlı aristokrasisi oluşturacaklardır.

Osman Bey; 1299 yılında Osmanlı'yı uç beyi olmaktan çıkarıp **Söğüt ve Domaniç'te Osmanlı Beyliğini** kurdu. 1302'de **Koyunhisar Muharebesinden** sonra kazanarak bağımsızlığını ilan etti. Moğol istilalarından kaçan Müslümanların, beyliğine sığınması ile siyasi ve askeri gücü arttı. Çöküş döneminde

bulunan Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki karışıklıkların da etkisiyle kısa sürede **Anadolu ve Doğu Roma'nın** hâkimi durumuna geldi.

1301 yılında Bursa'ya yakın bir yerde **Yenişehir'i** kurdu ve saltanat merkezini buraya nakletti. Bu arada bütün bu fetihlerde kendisine yardım edenleri de unutmadı ve kardeşi Gündüz Bey'e **Eskişehir'i;** oğlu Orhan Bey'e **Sultânönü'nü**; Hasan Alp'a **Yarhisâr'ı**; Şeyh Edebali'ye **Bilecik'i** ve Turgut Alp'e **İnegöl'ü** verdi ve Edebalı'nın torunu Alâ'addin'i yanında götürdü. 1308 yılında İlhanlı Hükümdarı Ahmed Gazan tarafından Selçuklu Devletine son verilince Osmanlı Devleti tamamen müstakil hale geldi.

1313'de **Harmankaya Hâkimi** Köse Mihal Bey'in Müslüman olmasıyla **Mekece, Akhisar ve Gölpazarı** Osmanlının eline geçti. 1320 yılından itibaren çevrede fazla görünmeyen Osman Bey, 1324 yılında beyliği oğlu Orhan Bey'e devretti.

OSMAN GAZİ'NİN RÜYASI

Babası **Ertuğrul Gazi**, hayatı boyunca hocası ve mürşidi Şeyh Edebali Hazretlerini kendine **rehber** edinmiş, O'nun manevi terbiyesi ile kemâl sahibi bir bey olmuştu. Bu sebeple oğlunun da O'nun terbiyesi altında yetişmesini çok arzu ediyordu. Osman Gazi de sık sık Edebali Hazretlerini ziyaret ediyor, duâsını alıyordu. Osman Gazi aldığı terbiye icabı, son derece mütevazı, imanlı, secaatli bir idarecidir. Bir yandan elinde kılıç düşmanları titretirken, diğer yandan Cenab-ı Hakka kullukta kusur etmemeye âzami dikkat sarfetmektedir. Şu hadise O'nun Hak dine bağlılığının müşahhas bir misalidir. Osman Gazi ilerde kayınpederi olacak Şeyh Ede-Bâli'yi zaman zaman ziyaret edip çeşitli mevzularda ona danışırdı. Yine böyle bir ziyaret gününün gecesi uyumak için kendisine hazırlanan odaya girdiğinde, duvarda asılı duran Kur'an-ı Kerim'i görür. Kelâm-ı İlâhî'nin bulunduğu bir yerde uzanıp yatmaktan hayâ eder ve Kur'an-ı Kerim'i eline alarak sabah namazına kadar okur. Sabah namazını eda ettikten sonra başını yatağın kenarına koyduğu bir esnada uyku ile uyanıklık arasında şöyle bir nida işitir.

"Ey Osman! Mademki sen benim kitabıma bu kadar hürmet edip, sabaha kadar okudun. Ben de seni ve senin evlâdını mübarek ve said eyledim. Dünyada ve ukbâda sen ve neslin mesud ve bahtiyar olacaksınız. Devlete nail olacaksınız. Kur'an'a ve O'nun

hakikatlerine hürmet edip, onunla amel ettiğiniz müddetçe şanla, şerefle yaşayacaksınız"

Niçin uyumadığını soran Şeyh Ede-Bâli'ye akşamdan beri olanları ve en son gördüğü rüyayı anlatır. Çevrenin tanınmış, âlimi, mürşidi anlatılanları dinledikten sonra uzun uzun düşünür ve hiçbir yorum yapmaz...

Osman Gazi'nin ideâli kâinatı kuşatacak kadar geniştir. O Cenab-ı Hakkın yüce ismini bütün kâinata duyurmak, yaymak istemektedir. Bu uğurda canını seve seve vermeğe hazırdır... İdeâlinin genişliğini, henüz ilk beylik anlarından itibaren İstanbul'a göz koymasından anlıyoruz. Kendisine izafe edilen bir şiirinde şöyle demektedir.

Osman Ertağrul oğlusun,
Oğuzhan Karahan neslisin,
Hakkın bir kenter kulusun
İstanbul'u aç gülzâr yap!

Bu ideali İlham-ı Rabbani olarak kendisine rüya âleminde gösterilmiştir. Yine Şeyh Ede Bâli'nin misafiri olduğu bir günün akşamı şöyle bir rüya görür: ***Rüyasında Şeyh Ede-Bali'nin yanında yatmaktadır. Bu esnada Şeyh Edebâli'nin koynundan bir ayın çıkarak yükselmeye başladığını görür. Ay bedir haline geldiği zaman gökten inerek kendisinin koynuna girer. Daha sonra göbeğinden bir çınar ağacı çıkarak süratle büyümeye başlar. Ağaç büyüdükçe yeşillenmektedir. Dallarının gölgesi bütün dünyayı örtmektedir. Ağacın yanıbaşında dört sıra halinde dağlar yükselmektedir. Bu dağlar, Kafkas, Atlas, Toros ve Balkan dağlandır. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna nehirlerinin çıktığını görür. Dağlardan çıkan bu sular, gül ve çeşitli çiçeklerle bezenmiş bahçeler arasında dolaşarak akmaktadır. Bu geniş sulann üzerinde gemiler yüzmektedir. Bu sularla sulanan tarlalar mahsullerle dolup taşmaktadr. Dağların tepeleri sık ormanlarla örtülüdür. Vadilerde sayısız şehirler vardır. Bu şehirlerde çok güzel binalar vardır. Bu binaların hepsinin altın kubbelerinde birer ay yükselmektedir. Sayısız minarelerinden bülbül sesli müezzinler Ezan okumaktadır. Ağacın üzerinde bulunan bülbüller ve türlü çeşitli kuşlar okunan bu Ezan-I Muhammediye kendi hal dilleriyle iştirak etmektedirler. Ağacın yaprakları gittikçe uzamaktadır. Tam bu hengâmede aniden***

bir rüzgar çıkar ve ağacın yapraklarını İstanbul'a doğru çevirir. Şehir, iki denizin ve iki kıtanın birleştiği yerde, iki zümrüt ile firuze arasına oturtulmuş bir elmas gibi parlamaktadır. Böylece bütün dünyayı kuşatan geniş bir ülkenin çerçevelediği yüzüğün kıymetli taşını teşkil etmektedir. Osman gazi tam bu yüzüğü parmağına takarken uyanıvermiştir.

ŞEYH EDEBALİ HAZRETLERİNİN RÜYA TABİRİ

Abdest aldı. Müsâade alarak Edebali'nin huzûruna girdi. **Rü'yâ**sını anlatmağa başladı. Anlattıkça şeyhin yüzünde tatlı tebessümler beliriyor, gözleri, nûrânî bir ışık ile parlıyordu. Zîrâ Edebali, kalp gözüyle bu rü'yânın sırrını çözmüştü. Osman Bey susunca, Şeyh, başını kaldırdı; gözlerinin içine bakarak yumuşak, âhenkli sesi ile konuşmaya başladı:***"–Oğlum! Gâibi ancak Allah bilir. Lâkin gördüğün bu rü'yâda dolu dolu hayır vardır. Cenâb-ı Hakk sana ve soyuna saltanat nasîb edecektir. Dünya, oğullarının himâyesine girecektir. Benim zürriyetimden bir kız ile evleneceksin. Bu izdivaçtan doğanlar, senin kuracağın ve giderek büyüyecek olan büyük bir devletin başına geçeceklerdir. Bu devlet de Batı'ya doğru genişleyecektir..."***

"Osman, padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun. Kızım Bâlâ Hâtûn da senin helâlin olsun." Böylece, Osman Gazi, daha önce tâliblisi olduğu Bâlâ hatunla izdivaç etmiştir. Bu izdivaçtan Alaaddin Bey dünyaya gelmiştir. Oğlu Orhan Gazi'nin annesi ise Türkmen Beylerinden Ömer Bey'in kerimesi Mal Hatun'dur...

OSMAN GAZİ'NİN EVLİLİĞİ

Şeyh Edebali'nin tâbir ettiği rü'yânın üzerinden uzun bir zaman geçmeden Osman Bey, Şeyh'in kızı **Bala Hatun** ile evlendi. Bu izdivaç, iktisâdî kuvveti ve fütüvvet erbabını Osman Gazi'nin etrafına topladı. **623 yıl** dünyayı hidayet ve Allah'ın dînini yüceltmek cehdiyle nûrlandıracak nizâm-ı âlemi sağlayacak devletin, maddî temeli atılmış oldu. Diğer taraftan zamanının bütün manevi ricali de, Osman Gazi ve ailesinin liderliğinde ittifak ettiler. Husûsiyle Edebali Hazretleri, Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran, bunu çok arzu etmişler ve Allah'a niyazda bulunmuşlardır.

İBNÜL ARABİ OSMANLI'YI MÜJDELEDİ Mİ?

Bu arzu ve niyazların sebebi, daha evvel verilen birtakım manevi işâretlerdi. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa'nın naklettiği

vechile **Muhyiddin İbnül Arabi** Hazretleri, Osmanlı Devleti kurulmadan yetmiş sene önce onun müjdesini vermişti. O, bunu ilm-i cifir ile Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerden istinbât etmiş ve üstelik eserinin ismini henüz Osmanlı beyliği bile ortada yok iken **"ed-Dâiratü'n-Nu'mâniyye fi'd-Devleti'l-Osmâniyye"** *(Osmanlı Devleti'nde Soy Dâiresi)* koymuştur. Ayrıca bu eserde Osmanoğulları'ndan birinci halifenin Yavuz Sultan Selîm Han olacağı v.s. birtakım hâdiseler de yer almaktadır.

OSMANLI'NIN AÇTIĞI BAYRAK

İşte bu ve benzeri ulvî müjdelerle Osmanlı'nın açtığı bayrak, büyük evliyaların manevi kanatlarının gölgesinde yükseldi. Moğolların binbir zulümle dolu kasıp kavuran istilası neticesinde bunalan Anadolu'nun mü'min insanı, Allah dostu olan gönül insanlarının kanatları altına koşarak huzura erdi; canlandı ve dirildi. Aksi halde bütün bir Anadolu, manevi kimliğini yitirmek tehlikesi ile karşı karşıya gelmişti. Çünkü puta tapıcı bir kavim olan Moğolların, İslam'ın en kuvvetli ordularını yene yene batıya ilerleyişi, Anadolu halkını, elemli, kederli, hattâ ümitsiz kılmıştı. Öyle ki, büyük bir bıkkınlıkla yavaş yavaş özünden kopma emareleri başgöstermiş ve Moğol âdetleri, gelenekleri ve yaşayışları moda hâline gelmeye başlamıştı. İşte Osmanlı, bu elîm vaziyete **Edebali silsilesi** ile gönül gönüle vererek **"dur"** diyebilmiş ve o âna kadar vâkî mağlûbiyetlerin haktan inhirâfın bir neticesi veya imtihan olduğunun tecrübe ve idrâki içinde olmuştur. Teb'asına, Allah'ın te'yîdine mazhar olan mü'minlerin, tekrar mansûr ve muzaffer olacağını ilan ve telkîn etmiştir.

SELÇUKLU DEVLETİ'NE SADIK KALDI

Osman Bey, Karacahisar fethiyle bütün bölgeye hâkim olmuş, fiilen bu kesimdeki Selçuklu-İlhanlı nâibleri yerine geçmiş görünmektedir. Neşrî'ye göre Osman Gazi Karacahisar'ı fethedip Eskişehir'e mâlik oldu (Cihannümâ, I, 86). Konya'ya gönderdiği yeğeni Aktimur'un sancak beyliği sembolleri getirdiği doğru kabul edilirse Osman'ın 1288'de bölgeye Selçuklu sultanı adına hâkim olduğu söylenebilir. Sonraki tahrir defterlerinde Sultanönü sancağı Bilecik, Eskişehir, İnönü, Seyitgazi kazaları ile Karacaşehir ve Günyüzü nahiyelerini içermekteydi. Tahrirlerde Eskişehir'de gayri

müslim kaydı yoktur. Burası başlangıçtan beri bir Türk-müslüman şehri olarak kurulmuştur.

Rivayete göre Osman, Karacahisar'da kendi adına hutbe okutmuş, bağımsız beylik iddiasında bulunmuştur. Âşıkpaşazâde'de (bab 14) Osman'ın bağımsızlık, yani kendi adına hutbe okutması iddiasında bulunması için şu olgular üzerinde durduğu ileri sürülür ki bu iddialar aslında çok sonraları hânedanın Osman ile başladığı inancında olanlar tarafından eklenmiştir: Karacahisar müslüman halk ile iskân edilip bir beylik merkezi durumuna gelmiş; müslüman halk mescid ve pazar yeri kurmuş; dolayısıyla imam, kadı ve hatip istemiş; Osman bu şehri kendi kılıcı ile aldığını, kendisine Allah tarafından gazâ ile hanlık verildiğini, Selçuklu sultanı Osman'a sancak gönderip gazâda onu temsil etme yetkisi vermiş denirse buna karşı kendisinin kâfirlerle uğraşarak bölgeyi fethettiğini ve büyük atasının Anadolu'ya ilk gelen Süleyman Şah olduğunu ve Gökalp neslinden geldiğini söylemiştir. Âşıkpaşazâde'nin rivayetine göre Osman han sıfatıyla kanun koymuş, belli başlı alp yoldaşlarına beyliğin belli kısımlarını timar, daha doğrusu il-yurtluk tayin etmiştir. Bütün bunlar, Osman'ın beyliği han sıfatıyla Türk devlet geleneğine göre teşkilâtlandırdığını anlatmak için kullanılmış argümanlardır. Bu teşkilât Osman'ın beylik yapısının esasları olmuştur. Genelde Osmanlılar bir yeri fethedince üç şeyi hemen yerine getirirlerdi: Bir kadı, bir subaşı tayin edilir, pazar yeri belirlenirdi. Kaynaklar bu aşamada Osmanı diğer Türkmen beyleri gibi gazâ ile bağımsızlığa hak kazanmış, kendi adına hutbe okutabilecek bir bey, bir han gibi göstermeye çalışmaktadır. Neşrî, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle Selçuklu hânedanının ortadan kalkması üzerine, "Hutbe Osman Gazi adına okundu" diye farklı bir yorum yapar. ***(Cihannümâ, I, 106-112)*** O tarihte Osman Bey, Neşrî'ye göre hutbe ve sikke sahibi bir İslâm hükümdarı olmuştur. Aslında Selçuklu Sultanı III. Alâeddin 1302'de Moğollar tarafından Tebriz'e götürülmüş, son Selçuklu hükümdarı II. Mesud'un idaresi 1308'e kadar sürmüştür.

1281 yılında babasının yerine aşiret beyi olan Osman Bey, bir görüşe göre, **Selçuklu Sultânı II. Gıyâseddin Mes'ûd'un** 1284'de Söğüd ve çevresinin kendisine tahsis edildiğine dair olan fermanı ve yanında hediye ettiği ak sancak, tuğ ve mehterhâne ile uc beyi oldu. 1288 veya 1291 tarihinde Karacahisâr'ı fethetmesi ve Dursun Fakih'e

kendi adına hutbe okutması, **Osman Bey**'in yarı istiklâlini kazandığını gösterdi.

Osman Gâzi'nin Bizans sınır şehirlerini birer birer fethetmesi üzerine telâşa düşen **Bizanslılar** onu ortadan kaldırmak için bir düğün vesilesiyle bir baskın hazırlar. Baskına baskınla cevap veren Osman Bey, 1299 yılında Yarhisâr ve Bilecik'i fethetti ve beylik merkezini Bilecik'e nakletti ve fitneye sebep olan Yarhisâr Tekfurunun kızı Nilüfer'i (Holofura'yı) oğlu Orhan ile evlendirdi. Bu tarih, daha önce açıklanan sebeplerle **Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı** kabul edildi. 27 Ocak 1300'de Selçuklu Sultânı III. Alâ'addin Keykubad'ın saltanat alâmeti olan tabl, âlem ve tuğu Osman Beye bir ferman ile göndermesi ile artık Osman Bey müstakil bir uc beyi oldu. 1301 yılında Bursa'ya yakın bir yerde Yenişehir'i kurdu ve saltanat merkezini buraya nakletti. Bu arada bütün bu fetihlerde kendisine yardım edenleri de unutmadı ve kardeşi Gündüz Bey'e Eskişehir'i; oğlu Orhan Bey'e Sultânönü'nü; Hasan Alp'a Yarhisâr'ı; Şeyh Edebalı'ya Bilecik'i ve Turgut Alp'e İnegöl'ü verdi ve Edebalı'nın torunu Alâ'addin'i yanında götürdü. 1308 yılında İlhanlı Hükümdarı Ahmed Gazan tarafından Selçuklu Devletine son verilince Osmanlı Devleti tamamen müstakil hale geldi. 1313'de Harmankaya Hâkimi Köse Mihal Bey'in Müslüman olmasıyla Mekece, Akhisâr ve Gölpazarı Osmanlının eline geçti. 1320 yılından itibaren çevrede fazla görünmeyen Osman Bey, 1324 yılında beyliği oğlu Orhan Bey'e devretti. 1324 yılı Şubat ayında Bursa'nın fethini görmeden 67 yaşında vefat eden Osman Bey, vasiyeti üzerine, geçici olarak gömülü bulunduğu Söğüd'den alınarak 2.5 yıl sonra 1326 yılında Bursa'daki Gümüş Künbed'e defn oldu.

Bugünkü mülkî taksimata göre, Osman Bey zamanında Osmanoğullarının ülkesi, Bilecik, Eskişehir merkez, Sakarya'ya bağlı Geyve, Akyazı ve Hendek, Kütahya-Domaniç ve Bursa ilinin Mudanya, Yenişehir ve İnegöl ilçelerini kapsıyordu.

Osmanlı'nın Anadolu beylikleri arasındaki faydasız boş çekişmelere karışmayıp batıya doğru fetih rûhuyle ilerleyip cihâd üzre olması, bu îlân ve telkîndeki samîmiyeti sergilediğinden Osman Gazi'nin etrafında sarsılmaz bir tevhîd hâlesi oluşturdu. **İ'la-yı kelimetullah amacının** kendisi için İslam'ın bir emri olduğu şuûrunda olan herkes, O'nun açtığı mukaddes bayrağın altına koştu. O sıralarda Moğol istilası ile dağılmış

bulunan **Selçuklu**'nun ulemâ ve ümerâsı da Osman Gazi'nin yanına gelmiş ve kendisine bey'at etmişlerdir. Bunda son Selçuklu Sultanı'nın Osman Gazi'ye olan teveccühü de, rol oynamıştır.

O, Osman Gazi'ye:**"–Oğul Osman Gazi! Sende saadet nişanları çoktur. Sana ve nesline âlemde mukâbil yoktur. Benim duam, Allah'ın inayeti, Hazret-i Peygamber'in mucizâtı ve evliyanın himmeti seninledir."** iltifâtını yapmış ve i'lâ-yı kelimetullâh yolundaki muvaffakıyet ve gayretleri dolayısıyla O'na tuğ, âlem, kılıç ve bir de ferman göndermişti. Bunun içindir ki, Osman Gazi, Selçuklulara, onlar tamamen târih sahnesinden çekilene kadar bağlı kalmış ve hukûken bizzat Selçuklu Sultanı tarafından müstakil hâle getirilmesine rağmen böyle bir hareket içine girmemiştir. Bütün bunlar da göstermektedir ki, Osmanlı, Selçuklu Devleti'nin vâris-i tabîisi olmuştur.

OSMANLI DEVLETİ NE ZAMAN KURULDU?

Osman Gazi döneminin dikkat çeken en mühim husûsu, O'nun, devletin temelini manevi ve kalıcı esaslar üzerine kurmuş olmasıdır. O'nun çevresinde Edebali Hazretleri, Şeyh Mahmut, Dursun Fakıh, Kâsım Karahisârî, Şeyh Muhlis Karamânî, Âşık Paşa, Elvan Çelebi gibi ilim, îmân ve irfân sahibi has kimseler mevcuttu. Devlet yapısında maneviyatın o kadar ehemmiyeti vardı ki, Osman Gazi'nin Beyliği, 1299 yılında Karacahisar Kalesi'nin fethinden sonra Dursun Fakıh'ın Cuma namazındaki hutbesiyle tasdik olunmuştu.

OSMANLI'NIN PEYGAMBERİMİZLE AKRABALIĞI VAR MI?

Birçok rivâyete göre Edebali Hazretleri, **"Evlâd-ı resul"dendir.** Osmanoğulları, anne tarafından böyle bir şeref ve şâna da nâil olmuşlardır. Böylece silsile ile anne tarafından Resûlullâh'a vâsıl olmuşlardır.

ERTUĞRUL GAZİ'NİN VASİYETİ

Ertuğrul Gazi, Allah dostlarına ihtimâm husûsunda oğlu Osman Gazi'ye ve O'nun şahsında bütün haleflerinin rûhlarına yön verecek olan şu kıymetli vasiyette bulunmuştur:

"Bak Oğul!

Beni incit, Şeyh Edebali'yi incitme!

O, bizim aşîretimizin maneviyyat güneşidir. Terâzîsi dirhem şaşmaz!

Bana karşı gel, O'na karşı gelme! Bana karşı gelirsen üzülür, incinirim; O'na karşı gelirsen gözlerim sana bakmaz olur, baksa da görmez olur!

Sözümüz Edebali için değil, senceğiz içindir! Bu dediklerimi vasıyetim say!.."

Edebali Hazretleri, çok hareketli bir genç olan Osman Gazi'yi terbiye ve tasarrufu altına almış, O'na Allah'ı tanıyabilmenin zevkini tattırmış, O'nu güzel ahlak, diğergamlık, ağırbaşlılık ve olgunluğa kavuşturmuştur. Böylece O'nu cihan-şümûl bir devletin başkanlığına hazırlamıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NİN MİMARI

Osmanlı Devleti'nin asıl mimarı Şeyh Edebali Hazretleridir. Diğer beyliklerde bir Şeyh Edebali olmadığı için erimeler olurken **Osmanlı Beyliği**, kısa zamanda devlete, devletten de **cihan hâkimiyetine** yükselmiştir. Osmanlı, dünyayı altı asır İslam'la tanıştırmış, adaletin ve hakkın tevzîinde bulunmuş ve hakkın terâzîsi olmuştur.

ŞEYH EDEBALİ HAZRETLERİNİN OSMAN GAZİ'YE NASİHATİ

Şeyh Edebali Hazretlerinin, Osman Gazi'yi ve O'nun şahsında gelecek olan devlet adamlarını istikâmetlendirecek tavsiyelerinden bir kısmı şöyledir:

"Ey Oğul!Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana... Güceniklik bize; gönül almak sana... Suçlamak bize; katlanmak sana... Âcizlik bize, yanılgı bize; hoş görmek sana... Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adâlet sana... Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana..."

"Ey Oğul!Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana.. Üşengeçlik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..."

"Ey Oğul!Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı.. Allâh Teâlâ yardımcın olsun. Beyliğini mübârek kılsın. Hakk yoluna yararlı etsin. Işığını parıldatsın. Uzaklara iletsin. Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalb versin."

"Sen ve arkadaşlarınız kılıçla, bizim gibi dervişler de düşünce, fikir ve duâlarla bize va'd edilenin önünü açmalıyız. Tıkanıklığı temizlemeliyiz."

“Oğul!Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelamlısın.. Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen, sabah rüzgârlarında savrulur gidersin.. Öfken ve nefsin bir olup aklını mağlup eder. Bunun için dâimâ sabırlı, sebâtkâr ve irâdene sahip olasın!..”

“Sabır çok önemlidir. Bir bey sabretmesini bilmelidir. Vaktinden önce çiçek açmaz. Ham armut yenmez; yense bile bağrında kalır. Bilgisiz kılıç da tıpkı ham armut gibidir.”

“Milletin, kendi irfânı içinde yaşasın. Ona sırt çevirme. Her zaman duy varlığını. Toplumu yöneten de, diri tutan da bu irfândır.”

“Oğul!İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, akşam ezânında ölürler.”

“Dünya, senin gözlerinin gördüğü gibi büyük değildir. Bütün fethedilmemiş gizlilikler, bilinmeyenler, ancak senin fazilet ve adaletinle gün ışığına çıkacaktır.”

“Ananı ve atanı say! Bil ki bereket, büyüklerle beraberdir.”

“Bu dünyada inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin.”

“Açık sözlü ol! Her sözü üstüne alma! Gördün, söyleme; bildin, deme! Sevildiğin yere sık gidip gelme; muhabbet ve itibarın zedelenir...”

“Şu üç kişiye; yâni câhiller arasındaki âlime, zenginken fakîr düşene ve hatırlı iken itibarını kaybedene acı!..”

“Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyyette değildir.”

“Haklı olduğun mücâdeleden korkma! Bilesin ki, atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli (korkusuz, pervasız, kahraman, gözüpek) derler.”

“En büyük zafer nefsini tanımaktır. Düşman, insanın kendisidir. Dost ise, nefsi tanıyanın kendisidir.”

“Ülke, idâre edenin, oğulları ve kardeşleriyle bölüştüğü ortak malı değildir. Ülke sâdece idare edene aittir. Ölünce, yerine kim geçerse, ülkenin idaresi onun olur. Vaktiyle yanılan atalarımız, sağlıklarında devletlerini oğulları ve kardeşleri arasında bölüştürdüler. Bunun içindir ki, yaşayamadılar, yaşatamadılar..” (Bu nasîhat Osmanlı’yı 600 sene yaşatmıştır.)

"İnsan bir kere oturdu mu, yerinden kolay kolay kalkamaz. Kişi kıpırdamayınca uyuşur. Uyuşunca laflamaya başlar, lâf dedikoduya dönüşür. Dedikodu başlayınca da gayri iflah etmez. Dost, düşman olur; düşman, canavar kesilir..."

"Akacak kan boş yere akmamalı. Ona yol ve yön lâzım.. Zîra kan, toprak sulamak için akmaz."

"Kişinin gücü, günün birinde tükenir, ama bilgi yaşar. Bilginin ışığı, kapalı gözlerden bile içeri sızar, aydınlığa kavuşturur."

"Hayvan ölür, semeri kalır; insan ölür eseri kalır. Gidenin değil, bırakmayanın ardından ağlamalı... Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli."

"Savaşı sevmem. Kan akıtmaktan hoşlanmam. Yine de bilirim ki, kılıç kalkıp inmelidir. Fakat bu kalkıp-iniş yaşatmak için olmalıdır. Hele kişinin kişiye kılıç indirmesi bir cinâyettir. Bey memleketten öte değildir. Bir savaş, yalnızca bey için yapılmaz."

"Durmaya, dinlenmeye hakkımız yok. Çünkü, zaman yok, süre az!.."

"Yalnızlık, korkanadır. Toprağın ekim zamanını bilen çiftçi, başkasına danışmaz. Yalnız başına kalsa da... Yeter ki, toprağın tavda olduğunu bilebilsin."

"Sevgi dâvânın esâsı olmalıdır. Sevmek ise, sessizlikliktedir. Bağırarak sevilmez. Görünerek de sevilmez!."

"Geçmişini bilmeyen, geleceğini de bilemez. Osman! Geçmişini iyi bil ki, geleceğe sağlam basasın. Nereden geldiğini unutma ki, nereye gideceğini unutmayasın..."

DEVLETİ TEHDİT EDEN GÜÇLER

İşte bu kıymet hükümleriyle Edebali Hazretleri, Osman Bey'i hamur gibi yoğuruyordu. Yoğurması da gerekiyordu. Çünkü Osman Bey, zor durumdaydı.. Her yönden gelip kendine iltihak eden beylikleri mi birlik içinde tutsun; dengeyi mi bozmasın; Bizans'ı mı kollasın, Germiyan'ı mı?.. Moğol'u mu gözetsin; tekfurlarla mı savaşsın?

OSMAN BEY'İN MANEVİ REHBERİ

İşte Edebali Hazretleri, bütün bu ve benzeri ehemmiyetli mevzûlarda Osman Bey'e bir **manevi rehber** oluyor ve kendisinin yürüyeceği yolları erişilmez takvânın feyizleriyle donatıyordu.

Bu yüksek manevi terbiye ile, gerek Osman Gazi, gerekse teb'ası, İslam ahlakını en mükemmel bir surette hayata ve tatbikata intikal ettirerek sâlih bir topluluk hâline geldiler. Az sayıdaki aşiret gücü ile Bizans Ordusu'nu ve tekfurları üst üste mağlûb ederek cihan-şümûl bir sultanlık kurdular. Dörtyüz çadırla başlayan bu aşiret, manevi terbiye bereketi ile büyük bir ihsân ve ikrâm-ı ilâhîye mazhar oldu. Uzun müddet, babadan oğula dehalar silsilesi devam etti. Dünya, onlarla saadet ve adaletin ka'bına varılmaz sayısız tezahürlerine şahit oldu. Her gittikleri yerde bir nizam-ı alem ve muvâzene unsuru oldular. Bu büyük oluşa vücut veren **Osman Gazi**, hiç şüphesiz ki tarihimizin en dikkate şayan bir şahsiyeti olma şerefiyle mücehhez bulunmaktadır. Bunun içindir ki dünyanın en büyük devletinin ismi, O'nun adına nisbet edilmiştir.

OSMAN GAZİ NASIL BİRİYDİ?

İyi bir dînî ve manevi terbiye alan Osman Gazi Hazretleri, gâyet dindar, salih bir bey idi. Ahirete meyli ziyadeydi. Dînen yasak olan şeylerden son derece kaçınırdı. Bütün amacı, **"fî sebîlillâh"** cihada matuftu. Tatlı sözlü, halim bir zat olup müddet-i ömründe bir kere gazap etmediği rivayet edilir. Bunun yanında teşebbüs ve iktidar sahibi olarak hüsn-i idâresinde son derece kâbiliyetliydi. Tahakküm tanımaz bir yiğit gaziydi. O'nun hakkında aşağıdaki ifadeleriyle Hıristiyan târihçiler dahî, ilmin haysiyetine riayet ederek hakikati feda etmeyip hakkı teslîm etmek mecbûriyetinde kalmışlardır.

DÜNYANIN EN BÜYÜK DEVLETİ

Tarihçi Hammer der ki:"O'nun bıraktığı devlette teşkilat ve esas temeller o kadar kuvvetliydi ki, Osmanlı, kısa bir müddet sonra dünyanın **en büyük devlet**i oldu. Farz-ı muhâl O'nun devrindeki insanlara: **«Bu gazinin torunları, karşısına çıkan birçok güçlü devletleri mağlup ederek Avrupa'yı dize getirecek ve şu harita bölgelerine hâkim olacak!»** deselerdi, bunları işiten herkes: «Bu bir hayaldir; boş bir masaldır!» derdi. Fakat o namdar Gazi ile etrafı, bilhassa tasavvuf erbabı ve ulema, buna can ü gönülden inanıyor ve bu büyük zuhur için yorulup dinlenmeden gayret sarfediyorlardı."

Gerçekten Osman Gazi ve yiğitleri, at sırtından inmediler; gece gündüz akından akına koştular. Hızla geliştiler, büyüdüler ve çoğaldılar. Bizans için korkulu bir rü'ya oldular. İslam'ın gür sesini

dünyaya yaymak yolunda yediden yetmişe savaştılar. Küffar, artık kalelerinden dışarı çıkamaz oldu.

Lamartin şöyle der:**"Osman Gazi'nin tabiî istidadı sade, doğru ve adilane idi. Akıl ve zekâsını Allah'ın birliğine hasrederek yeryüzünde Allah'ın birliği ve varlığı karşında bulunan batıl itikatları ve putperestliği men'e çalışırdı. Bununla beraber fatihlerin siyasetini takip ederek zaptettiği ülkelere tasarruf etmeye ve yerleşmeye başladı. Osman Gazi, yavaş yavaş ilerledi; fakat hiçbir zaman geri dönmedi."**

Nitekim Osman Gazi'nin, daha devletinin kuruluşunu tamamlamakla meşgûl olmasına rağmen en büyük hedefi, İstanbul yönünde ilerlemek ve Hz. Peygamber'in müjdesine nail olabilmekti.

OSMAN GAZİ'NİN FETİH POLİTİKASI

Osman Gazi'nin fetihleri harita üzerinde incelendiğinde onun hayret verici şu amaçları rahatlıkla göze çarpar:

1) Sınırları denize dayandırmak arzusu,

2) Yıkılmaya yüz tutmuş Bizans'ı kıskaca almak,

3) Rum topraklarını yarma şeklinde hareketlerle birbirinden ayırmak, ardından irtibatı kesilen parçaları fethetmek.

OSMAN GAZİ'NİN VASİYETİ

Kendisi bu istikâmette gayret ettiği gibi evlâdına da aynı gayreti vasiyet etmiş ve vefâtından önce Bursa önlerine kadar gelerek oğluna uzaktan parıldayan bir manastırın kubbesini işâret etmiş ve***:"Beni şol gümüşlü kubbenin altına koyasın!"***demişti. Ömrü, devamlı gayret ve gazâ içinde geçen Osman Gazi, Bizans'la sınır olmanın verdiği avantajı iyi kullanmış ve devletine müthiş bir dinamizm kazandırarak mütevazı beyliğine cihan devleti olma yolunda hızla mesafe aldırmıştır. Başlangıçta hiçbir ululuk ve ihtişam iddiâsı taşımayan Osman Gazi'nin varisleri, gaziler sultanı olmuştur. O, hayal zannedilen bir ideali hakîkat yapmıştır.

Bunu Gibbons şöyle takdîr eder:**"Osman Gazi, bir Sultan oğlu değildir. Toprakları küçük ve teb'ası az olmasına rağmen devleti, seneden seneye mütemâdiyen büyümüştür. Bu kesintisiz büyüme ise, elbette onu te'sîs eden dehanın hakiki büyüklüğüne delalet eder. Türk milletinin Atilla ve Cengiz gibi hükümdarları, göz kamaştırıcı muzafferiyetlerine rağmen akıncı olarak kalmış ve imparatorlukları da temsil edilmemiş amaçsız bir fütuhattan**

ibaret olmuştur. Arkalarında sadece kan, irin ve gözyaşı bırakmışlardır. Çünkü onlar, idealsiz kuru cihangirler olarak sadece boru ve trampet sesleri arasında yakıp yıkıyorlardı. Osman Gazi'nin yaptıkları ve geride bıraktıkları ise, çok farklı idi. Bunun için ardındakiler de, hak ve hukuku temsil ve tevzî etme hususunda daimâ ön safta bulunmuşlar ve devletleri, "devlet-i ebed-müddet" olmuştur. Şu halde Osman Gazi'nin mevkîi, öncekilerle kâbil-i kıyas bile değildir."

OSMAN GAZİ'NİN MAL VARLIĞI

Fevkalâde müttakî bir hayat süren Osman Gazi'nin, vefat ettiğinde geriye bıraktığı şahsi mal varlığı, bir zırh, bir çift çizme, birkaç tane sancak, bir kılıç, bir mızrak, birkaç at sürüsü, üç sürü koyun ve emsalinden ibaretti."

Selçuklu Devleti Moğol istilası karşısında harap ve bîtap düşmüştü. Alêm-i İslâm'ın yeni bir lidere ve devlete ihtiyacı vardı. Bunu gören Selçuklu Sultanı, Anadolu'da parlayan bir yıldıza, Osman Gazi'ye destek verdi.

Osmanlı'nın Anadolu beylikleri arasındaki faydasız ve boş çekişmelere karışmadan batıya doğru fetih rûhuyla ilerleyip cihâd üzere olması, bu îlân ve telkindeki samîmiyeti sergilediğinden, Osman Gâzi'nin etrafında sarsılmaz bir tevhîd hâlesi oluşturdu. İ'lâ-yı kelimetullâh gâyesinin kendisi için İslâm'ın bir emri olduğu şuûrunda olan herkes, onun açtığı mukaddes bayrağın altına koştu. O sıralarda Moğol istîlâsı ile dağılmış bulunan Selçuklu'nun ulemâ ve ümerâsı da Osman Gâzi'nin yanına gelmiş ve kendisine bey'at etmişlerdir. Bunda son Selçuklu Sultânı'nın Osman Gâzi'ye olan teveccühü de, rol oynamıştır.

O, Osman Gâzi'ye: *"–Oğul Osman Gâzi! Sende saâdet nişanları çoktur. Sana ve nesline âlemde mukâbil yoktur. Benim duâm, Allâh'ın inâyeti, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mûcizâtı ve evliyânın himmeti seninledir."* iltifâtını yapmış ve i'lâ-yı kelimetullâh yolundaki muvaffakıyet ve gayretleri dolayısıyla ona tuğ, âlem, kılıç ve bir de ferman göndermişti.

Bunun içindir ki, Osman Gâzi, Selçuklular'a, onlar tamamen tarih sahnesinden çekilene kadar bağlı kalmış ve hukûken bizzat Selçuklu sultânı tarafından müstakil hâle getirilmesine rağmen böyle

bir hareket içine girmemiştir. Bütün bunlar da göstermektedir ki, Osmanlı, Selçuklu devletinin vâris-i tabiîsi olmuştur.

İLME VE ÂLİMLERE DEĞER VERİRDİ

Osman Bey zamanındaki büyük âlimler ve şeyhlerden bazılarını: Âlimlerden en önemlileri Mevlânâ Şeyh Edebalı, Dursun Fakîh ve Hattâb bin Ebî Kâsım Karahisârî'dir. Maneviyât reislerinden ise, Şeyh Muhlis Baba, Şeyh Âşık Paşa, Şeyh Ulvân Çelebi, Şeyh Hasan Çelebi ve Baba İlyas mutlaka zikredilmelidir.

Rum abdalları, bâciyân ve ahîlerle yan yana bir taife, yani belli bir statü altında bir grup olarak zikredilen gāziyân Osman dönemindeki alpler ve maiyetindeki gazilerden başkası değildir ve bu alpler belli nitelikler taşıyan bir gruptur. Osman Gazi'nin hayatında başarısı seferlerde alpleri ve nökerleri bayrağı altında toplayabilmesidir. Osman Gazi döneminde nökerlik / yoldaşlık egemen bir kurum olarak görünmektedir.

Uç toplumunda Osman Gazi'nin mânevî destekleyicisi hukukî ve içtimaî hayatı örgütleyici olarak ahîler ve fakihlerdir (fakı). Osman bir bölgeyi ele geçirdikten sonra burayı nasıl örgütleyeceğini ve dinî kuralları fakihlerden sormaktadır. Fakihler İslâm hukukunu, Sünnî akaidini ve İslâm kurumlarını bilen insanlar olarak gazi önderi yönlendirici bilgiler sağlar, daha aşağı düzeyde şehir ve köylerde imâmet hizmeti görürlerdi.

İlk Osmanlı beyleri Osman ve Orhan tarafından ahîler ve fakihlere verilmiş birçok vakıf köy ve çiftlik tahrir defterleri kayıtlarıyla bugüne ulaşmıştır. Osman döneminde bu fakihlerin en meşhuru Dursun Fakih'tir. Eskiden Osman Gazi'nin uç toplumunda daha çok ahîlerin önde geldiği sanılıyordu. Fakat tahrir defterlerindeki vakıf kayıtları fakihlerin daha ağır basmakta olduğuna işaret eder. (***BA, MAD, nr. 16016, s. 13-17).***

OSMAN GAZİ'NİN SON SÖZLERİ

İnsanlığın ekseriyetle kuvvete râm olup nefs sultasında yaşadığı günümüzde, Osman Gâzî ve nesli gibi diğergâm, gönül eri ve kendisini Hakk'a adayan âbide insanlara ne kadar muhtâcız.

İslâm târihinin sahâbe devrinden sonra en ihtişamlı safahâtını teşkîl eden Osmanlı Devleti, sultanından çobanına kadar bütün halkının Peygamber muhabbetiyle temeyyüz ettiği bir devlettir. Hz. Peygamber'e -aleyhi's-salâtü ve's-selâm- her adı anıldığında salât ü

selâm getirmenin yanında, ihtirâm ile elini kalbine koymak, O'nun mevlid-i şerîfi okunurken velâdet ânını ifâde eden mısrâları topyekûn ayakta dinlemek gibi sayısız ihtirâm tezâhürünün en mükemmel örneklerini bu yüce devletin zirvesindeki sultanlar, bir örf hâline getirerek ortaya koymuştur. Medîne-i Münevvere postası geldiği zaman abdestini tazelemeden, oradan gelen kâğıtları öpüp gözüne sürmeden ve ayağa kalkmadan okutturan bir tek Osmanlı sultanı yoktur.

Ayrıca Mescid-i Nebevî'nin ta'mîrinde her taşı, büyük ve küçük abdestli olarak ve besmele ile yerine koyan Osmanlıların bu ta'mîr esnâsında çekiçlerine keçe bağlayarak rûhâniyet-i Resûlullâh'ı tedirgin kılmaktan teeddüb etmeleri, misli görülmemiş birer edeb ve ihtirâm nümûnesidir.

Yine Osmanlılar devrinde Medîne-i Münevvere'ye müteveccihen gelen sürre alayı, şehre girmeden, yakın bir yerde konaklar, kendilerini Medîne'nin mânevî havasına hazırlayıp istihâreden sonra mânevî işâretle huzûr-i Resûlullâh'a yaklaşırlar, ziyâretlerini îfâ ederlerdi. Dönüşlerinde de memleketlerine şifâ ve teberrük olarak Medîne'nin mübârek toprağını götürürlerdi.

SARIKLARIN UCUNDAKİ SORGUCUN SIRRI

Osmanlı sultanlarının zamanının portreleri demek olan minyatürlerde sarıkların ucundaki sorgucun bir süpürge maskotu olduğunu acabâ kim bilir? Bununla Harameyni'ş-Şerîfeyn'in süpürgecisi olduğunu telâkkî ederler ve Harameyn'in süpürgecilerinin maaşlarını, kendi servetleri içinden verirlerdi. Yine Hazret-i Peygamber'den -sallâllâhü aleyhi ve sellem- muazzez bir hâtırâ olarak saç ve sakallarının mübârek tellerinin, câmî minberlerinde kırk bohça içinde saklanıp "sakal-ı şerîf" adı ile asırlardan beri ümmete bir bereket ve rahmet olması, ne büyük bir muhabbet ve ihtirâm nişânesidir.

OSMAN GAZİ'NİN SON SÖZLERİ

Bütün bu muhabbet tezâhürleri ve ulvî husûsiyetler gösteriyor ki, Osman Gâzî'nin***:"Gâyemiz, kuru bir cihangirlik değil, i'lâ-yı kelimetullâh'dır!"*** şeklindeki son sözleri, bütün sultanlara rehber olmuş, bu vasıyetten ayrılmamak için târihî bir îtinâ ve titizlik gösterilmiştir. Orhan Gâzî'nin, oğlu Murâd Han'a verdiği şu tâlimat, bir îmân vecdinin ufkunu göstermeye kâfîdir:"Osmanlı'ya iki kıt'a

üzerinde hükmetmek yetmez! Zîrâ i'lâ-yı kelimetullâh ***(Allâh'ın dînini yüceltmek)*** azmi iki kıt'aya sığmayacak kadar büyük bir dâvâdır! Selçuklular'ın vârisi biz olduğumuz gibi Roma'nın (Avrupa'nın) da vârisi biziz!.."

OSMAN GAZİ'NİN ORHAN GAZİ'YE VASİYETİ

Osman Gazi'nin oğlu için hazırladığı bu meşhur vasiyet, Osmanlı'nın gelecek padişahları için yazılmış bir vizyon ve misyon levhası niteliğindeydi.

Osman Gazi, vefatından önce, 1320 yılında oğlu Orhan Gazi'yi yerine vekil tayin ederek, kendisinden sonra kimin padişah olmasını istediğini belli etmiştir. Oğlu Orhan Gazi'ye vefatından önce yaptığı nasihat ve vasiyet asırlar boyu idarecilerin kulağına küpe olmuştur.

Orhan Gâzî, 1326'da Bursa'yı fethetti. Bu sırada ölüm döşeğinde bulunan babası Osman Gâzî, buna çok sevindi ve bir fermânla oğlunu yanına çağırttı. Orhan Gâzî de, babasının emrini alır almaz yanına koştu. Bir yanda hâfızlar, içli ve dokunaklı seslerle Kur'ân-ı Kerîm okumakta, bir yanda Ahî Şemseddîn, Ahî Hasan, Turgut Alp, Saltuk Alp ve diğer kumandanlar Osman Gâzî'nin yanına diz çökmüş gözyaşları dökmekteydiler. Orhan Gâzî'nin geldiğini farkeden Osman Gâzî, eliyle işâret ederek O'nu yanına oturttu. Sonra etrafındakilere O'nu yerine tâyin ettiğini bildirdi. Evlâdlarına ve kumandanlarına, Orhan Gâzî'ye itâat edip, O'na bey'at etmelerini emretti. Ardından Orhan Gâzî'ye, Osmanlı Devleti'nin temel harcı mâhiyetindeki şu vasıyet ile son îkâzlarını yaptı:

Oğluna; milletin istikbaline ışık tutan ilim adamlarına, millete pak ahlak yolunu gösteren salih kişilere ve millet için can vermiş olan şehitlerin evlatlarına hürmet ve itibar etmesini vasiyet eden Osman Gazi, devamla şöyle demiştir:"Daima gaza ve cenge devam ediniz. Cihadın kemâline varıp, Sancağ-ı Şerifi daima yüksekte tutunuz. Hanedanımdan ve torunlarımdan her kim ki, doğru yoldan ve adaletten geri kalır, O, rûz-i mahşerde, Peygamber Efendimizin(s.a.v) şefaatinden mahrum kalsın!

Oğlum; dünyaya gelen hiç bir padişah yoktur ki, ölüme itaat etmesin. Şimdi Hâkim-i Mutlakın hüküm ve iradesiyle ölüm yaklaştı. Bu mânevi yolculukta, artık, dünya nimetlerinden ümidi kesmek gerektir. Ey bahtiyar oğlum, bu devleti, bu emaneti sana bırakıyorum. Seni Hüdâya emanet ediyorum. Bütün işlerinde

kanunları üstün tut. Askerleri ve halkı kendi akraban gibi sev, haklarını tamamen ve noksansız ver!"

OSMANLI DEVLETİ'NİN ANAYASASI

"Oğul! Biricik vasıyetim şudur ki, Allâh buyruğundan başka bir iş işleme! Bilmediğini ehlinden sorup öğren! İyice öğrenmediğin bir şeyi yapmaya kalkışma! Askerlerine in'âm ve ihsânını eksik eyleme! Bil ki insan, ihsânın kuludur. Oğul! Dîn işlerini her şeyden öne al! Çünkü bir farzın yerine getirilmesini sağlamak, dîn ve devletin güçlenmesine sebep olur! Bunun için ulemâya hürmette ve onların hakkına riâyette kusûr etme ki, şerîat işleri düzgün yürüsün! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet et; ikbâl ve yumuşaklık göster!

Ancak dînî gayreti olmayanları, sefih hayat yaşayanları ve tecrübe edilmeyen kimseleri, sakın devlet işine yaklaştırma! Zîrâ yaradanından korkmayan, yaradılanlara merhamet etmez! Zulüm ve bid'atlerden son derece uzak dur ki, seni yıkılışa sürüklemesin!.. Bil ki bizim mesleğimiz, Allâh yoludur ve maksadımız da O'nun dînini yaymaktır. Bizim dâvâmız, kuru bir kavga ve cihangirlik dâvâsı değil, "i'lâ-yı kelimetullâh"dır, yâni Allâh'ın dînini yüceltmekdir!. Cihâdı terketmeyerek rûhumu şâd et!..

Oğul! Benim hânedânımdan her kim doğru yoldan ve adâletten ayrılırsa, mahşer günü Peygamberimiz'in (s.a.v.) şefâatinden mahrûm kalsın!.. Oğul! Allâh -celle celâlühû- rızâsı için devlet hizmetlerinde ömrünü tüketen sâdık adamlarına dâimâ vefâkâr ol! Onları gözet! Vefatlarından sonra da onların âilelerini koru! Devlete mânen güç veren fazîlet sahibi sâlih âlimlere hürmet, ikrâm ve ihsânda bulun.

Diğer bir ülkede olgun bir âlimin, bir ârifin, bir velînin bulunduğunu duyarsan, onu nezâket ve tâzimle memleketine dâvet et! Dîn ve devlet işleri, onların bereket ve himmetleri ile istikâmetlensin! Sakın orduna ve zenginliğine mağrûr olma! Benim şu hâlimden ibret al ki, şu anda güçsüz bir karınca gibiyim. Hiç lâyık olmadan, Allâh -celle celâlühû-'nun birçok lutuflarına mazhar oldum!.. Sen de benim yolumdan yürü!. Allâh'ın ve kullarının hakkını gözet! Beytülmaldeki gelirin ile kanâat et! Devletin zarûrî ihtiyaçlarının dışında sarfiyatta bulunma! Senden sonra gelecek nesil, seni kendilerine örnek alsın! Zulme meydan verme! Dâimâ

adâlet ve insaf üzere ol! Her türlü işinde Allâh'a sığın, O'ndan yardım iste ve O'na ilticâ et!."

Yukarıda zikredilen Osman Gâzî'nin oğluna vasıyeti, 620 senelik cihan-şümûl bir devletin âdetâ anayasası olmuştur. Orhan Gâzî, babasının bu yüce nasîhatlerini bir hayat düstûru olarak dâimâ can u gönülden tatbik etmiştir. Bunun bir bereketi olarak da, kendisine, babasının bıraktığı vatan topraklarını altı kat genişletmek, yâni 16.000 km2'den otuz üç yıllık pâdişâhlık müddeti sonunda 95.000 km2'ye ulaştırmak nasîb olmuştur.

Oğlu Orhan Gazi ve nesli bu vasiyyetini harfiyyen yerine getirmekte kusur etmeyeceklerdir. Bu yüzdendir ki, Osmanlı devletinin hudutları 3,5 asırda "bin" kat büyüyüp genişleyecektir...

Osman Gazi vefat ettiğinde geriye, dünya malı olarak zarurî eşyalarından başka birşey bırakmamıştı. İşte terekesi: Denizli bezinden içi âlemli yapılmış sarık bezi, bir at zırhı, bir tuzluk, bir kaşıklık, bir çift çizme, Alaşehir dokuması sancaklar, bir kılıç, bir tirkeş, bir mızrak, birkaç at ve üç sürü koyun...

Osman Gazi padişah iken devlet hazinesinden maaş almamıştır. Koyunlarının gelirleri ile geçimini temin etmiştir. Zaten elinde olanı fakirlere, muhtaçlara dağıtırdı. Bundan büyük lezzet alırdı. Gelecek nesillere dünyaya bedel bir devlet bırakmıştı. O'nun kurduğu devlet, üç kıtaya hükmedecek ve dünyaya, ilim, irfan, adalet, iman nurunu yayacaktı...

ALIŞILMADIK BİR TAHT KAVGASI

Bu sözlerle de bizzat Osman Gâzî tarafından beyliğin başına getirildiği tekrar te'yîd edilen Orhan Gâzî, babasının vefatından sonra riyâset yükünün ağır mes'ûliyetinin idrâki ile büyük bir asâlet ve nezâket göstererek onu ağabeyi Alâaddîn'e teklîf etti: "Babamın bıraktığı tahta buyur sen otur!.." dedi. Târihte eşine çok ender rastlanan bu tahta dâvet teklîfi üzerine ağabeyi Alâaddîn de, kendisinin almış olduğu mânevî ve yüce terbiye îcâbı gerçeği takdîr ederek: "Hayır! Cennet-mekân babamız bu vazîfeyi sana tevdî buyurdu. Onun duâ ve himmetleri senin üzerindedir. O, kendi zamanında seni nasıl askerin başına serdar yaptıysa, şimdi dahî aynı vazîfe senindir; beylik sana yaraşır…" dedi.**(**Osman Nuri Topbaş, Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriye Osmanlı, Erkam Yayınları)

VEFATI

Osman, oğlu Orhan'ı kendi sağlığında deneyimli kumandanlar Akça Koca, Konuralp, Köse Mihal ile seferlere gönderip onu beylik için hazırlıyordu. Hasta olan Osman son yıllarında beyliği fiilen oğlu Orhan'a bırakmıştı.

Osmanlı rivayeti erken bir tarihten, 1305'ten sonra Osman'ın herhangi bir faaliyetinden söz etmez. Bu rivayetlerde Osman Bey'in ayağında "nikris zahmeti" bulunduğu için işleri Orhan'a bıraktığından kendisinin yaşlanıp **"mütekait"** olduğundan söz edilir. ***(Âşıkpaşazâde, s. 112; Neşrî, I, 136***

Osman Bey'ın ölüm tarihi Asporça Hatun ile Mekece vakfiyelerine göre belirlenebilir. Birincisinde Osman hayatta, ikincisinde vefat etmiş görünmektedir. Dolayısıyla Osman ***H.724'te M.1326)*** vefat etmiştir. Osmanlı rivayetine göre vefatında hicrî yıl hesabıyla altmış dokuz yaşındaydı ve yirmi yedi yıl hükümdarlık yapmıştı. Osmanlı rivayetine göre vefatında Orhan Bey Bursa'yı kuşatmakla meşguldü. Bu kahraman padişah 1326'da bir rivayete göre Bursa'nın fethi haberini aldıktan sonra, diğer bir rivayete göre de fetihten önce beka âlemine göçmüştür. Osman Gazi Söğut'te vefat etmiştir. Daha sonra vasiyeti gereği 6 Nisan 1326'daki fethi müteakip Bursa'ya getirilerek vasiyeti gereği hisarda Tophane'de "***Manastırda kubbenin altında"*** defnettiler. Gümüşlü kubbe denilen manastır.(H.1271. M.1855) depreminde yıkılınca (H.1280'de M.1863) şimdiki sade türbe Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. ***Rabbim rahmetiyle muamele eyleyip Cennetteki derecesini Firdevs'i a'la eylesin. Peygamber Efendimize(s.a.v)komşu eylesin. Bizleride kendisine layık hayırlı evlat etsin. Âmin. Ya Muin.***

OSMANLI KRONOLOJİ

1258 Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin doğumu.

1281 Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'nin ölümü.
Osmanlı tarihinde ilk savaş, Ermeni-Beli çatışması.

1284 Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın, Osman Gazi'ye Söğüt Uç Beyliği'ni verdiğini bildiren fermanı göndermesi.
Osman Gazi'nin oğlu Orhan Bey'in doğumu.

1285 Osman Gazi'nin ilk zaferi "Kuluca-Hisar" (İnegöl'e yakın)ı fethi.

1286 İnegöl ve Karacahisar Tekfurlarının Osman Gazi'ye karşı ittifakları.

1288 Karacahisar'ın fethi.

1289 Alaeddin Keykubat tarafından, Eskişehir ve İnönü taraflarının da Osman Gazi'ye verilmesi.

1292 Osman Gazi'nin kuzey Sakarya'ya akın hareketi.

1298 Bilecik, Yarhisar ve İnegöl Kaleleri'nin fethi, esir alınan Nilüfer Hatun'un Orhan Gazi'ye eş olarak verilmesi.

1299 Selçuklu saltanatının sona ermesi.
Osman Gazi'nin bağımsız idaresinin, Osmanlı Devleti (Batı Türk Devleti) nin tarihî varlık alanına çıkışı.

1300 Yondhisar ve Yenişehir Kaleleri'nin fethi.
Yenişehir'in devlet Merkezi olması.

1301 Osman Gazi'nın Koyunhisar zaferi.
Kirmasti, Mihalıç ve Ulubad'ın Bizanslılardan alınması.

1302 Köprühisar'ın fethi.

1303 İznik'in abluka altına alınması.
Marmarıcık Kalesi'nin fethi.

1306 Osman Gazi'nin Dinboz zaferi, Kestel, Kete ve Ulubat Kaleleri'nin fethi.
Osmanlılarla yabancılar arasında ilk askeri mukavelenin imzası.

1307 İlk İznik kuşatması ve Yalova akını.

1308 İmralı Adası'nın fethi, Marmara Denizi'ne çıkış.

1313 Harmankaya Tekfuru Köse Mihal'in, Osman Gazi maiyetine girmesi.
Akhisar, Geyve, Lüblüce, Lefke, Hisarcık, Tekfurpınarı, Yenikale, Karagöz ve Yanıkçahisar Kaleleri'nin fethi.

1314 Bursa kuşatmasının başlaması.

1316 Şehzade Süleyman'ın doğumu.

1317 Karatekin, Ebesuyu, Karacebeş, Tuzpazarı, Kapucuk ve Keresteci Kaleleri'nin fethi.

1320 Osman Gazi'nin, oğlu Orhan Gazi'yi yerine vekil tayin etmesi.

1321 Mudanya'nın fethi.
Gemlik seferi.
Trakya bölgesine ilk Osmanlı akınının başlaması.

1323 Akyazı'nın fethi.

1324 Karamürsel'in fethi.

1325 Orhaneli'nin fethi.
Bolu, Kandıra, Ermenipazarı ve Devehisarı Kaleleri'nin fethi.

1326
Osman Gazi'nin ölümü.
Orhan Gazi'nin tahta çıkışı.

BİBLİYOGRAFYA

BA, MAD, nr. 16016, s. 13-17; nr. 18333; BA, TD, nr. 438; BA, KK, nr. 3358; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri (haz. Ö. Lütfi Barkan – Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 283; İbn Bîbî, el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 124-129, 243 vd.; G. Pachymeres, Relations historiques (nşr. A. Failler, trc. V. Laurent), Paris 1999, IV, 25, 358-368; XI, 21, 650; Aksarâyî, Müsâmeretü'l-ahbâr (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 238-244; Âşık Paşa, Garibnâme (haz. Kemal Yavuz), İstanbul 2000, II/2, s. 549-579; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989, II, 234 vd., 342-345; Yazıcızâde Ali, Târîh-i Âl-i Selçuk, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391, vr. 431[a], 444[a]; İbn Battûta, Seyahatnâme (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 430-435; N. Gregoras, Rhomäische Geschichte (trc. J. L. van Dieten), Stuttgart 1973, I. Register: Türken; Ahmedî, Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân (haz. Çiftçioğlu N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I içinde), İstanbul 1949, s. 6-9; Şükrullah, Behcetü't-tevârîh (trc. Çiftçioğlu N. Atsız, a.e. içinde), s. 51-53; Âşıkpaşazâde, Târih (Atsız), s. 91-116; Oruç b. Âdil, Tevârîh Âl-i Osmân, s. 4-14; Neşrî, Cihannümâ (Unat), I, 60-147; Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466) (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, s. 10-23; İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân, I, 1-204; Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 3-15; Rûhî Târîhi (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tıpkıbasımı ile birlikte, nşr. Halil Erdoğan Cengiz - Yaşar Yücel), s. 359-383; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, İstanbul 1279, I, 12-30; Şikârî, Karamanoğulları Tarihi, tür.yer.; Hammer, GOR, I, 71-86; Ch. Texier, Asie Mineure, Paris 1862, s. 130; P. Wittek, The Rise of the Ottoman Empire, London 1938, tür.yer.; a.mlf., "The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and its Transformation", Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb (ed. G. Makdisi), Leiden 1965, s. 662-672; a.mlf., "Der Stammbaum der Osmanen", Isl., XIV (1925), s. 94-100; a.mlf., "Deux chapîtres de l'histoire des turcs de Roum", Byzantion, II, Bruxelles 1936, s. 285-319; Ahmet Temir, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959, s. 97, 202; İbrahim Hakkı Konyalı, Söğüt'de Ertuğrul Gâzi Türbesi ve İhtifali, İstanbul 1959; Osmanlı Tarihine Ait Takvimler (nşr. Atsız), İstanbul 1961, s. 25, 67-68, 101; Cl. Cahen, "The Mongols and The Near East", A History of the Crusades (ed. R. Lee Wolff - H. W. Hazard), Philadelphia 1962, II, 715-734; a.mlf., "La Question d'histoire de la province de Kastamonu au XIIIe siècle",

Turcobyzantin et Oriens Christians, London 1974, s. 146-158; V. L. Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography", Historians of the Middle East (ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, s. 168-179; a.mlf., "The Menaqib of Yakhshi Faqih", BSOAS, XXVI (1963), s. 50-54; I. Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes de règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I, Monachii 1967, tür.yer.; a.mlf., "La conquête de la Bithynie maritime: étape décisive dans la fondation de l'état ottoman", Byzans als Raum (ed. K. Belke v.dğr.), Wien 2000, s. 21-36; S. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor, London 1971; a.mlf., "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", Dumbarton Oaks Papers, sy. 23-24, Washington 1969-70, s. 253-308; a.mlf., "Nomadization and Islamization in Asia Minor", a.e., sy. 29 (1975), s. 41-71; M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (nşr. Adnan Erzi), Ankara 1972, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", TTK Belleten, VII/27 (1943), s. 284-301; J. E. Woods, The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire, Minneapolis-Chicago 1976, s. 173-183; İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gâzî'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920, Social and Economic History of Turkey, 1071-1920 (ed. Osman Okyar – Halil İnalcık), Ankara 1980, s. 27-33; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, İstanbul 1980, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", TTK Belleten, XII/47 (1948), s. 575-615; a.mlf., "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ile İlgili Meseleler Üzerinde Araştırmalar", Türk Dünyası Tarih Dergisi, V/51, İstanbul 1991, s. 3-9; R. P. Lindner, Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia, Bloomington 1983, s. 1-51; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul 1984, s. 509, 613-614, 648, 653-657; E. Werner, Die Geburt einer Grossmacht-Die Osmanen (1300-1481), Weimar 1985, tür.yer.; K. Hopwood, "Türkmen, Bandits and Nomads: Problems and Perceptions", Proceedings of CIEPO Sixth Symposium (ed. J. L. Bacqué-Grammont – E. van Donzel), İstanbul 1987, s. 23-30; a.mlf., "Nomads or Bandits", Byzantinische Forschungen, XVI, Amsterdam 1991, s. 179-194; Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-oğulları Beyliği, Candar-oğulları Beyliği, Ankara 1991, I, 183-203; J. S. Langdon, Byzantium's Last Imperial Offensive in Asia Minor, New Rochelle 1992, tür.yer.; Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ankara 1992, tür.yer.; Halime Doğru, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul 1992, tür.yer.; a.mlf., "Karahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin

Kuruluşunda Önemi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, I/1, Eskişehir 2001, s. 105-127; The Ottoman Emirate, 1300-1389 (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, tür.yer.; Cemal Kafadar, Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State, Berkeley 1995, tür.yer.; C. Imber, "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History", Suleyman the Magnificent and His Age (ed. C. Woodhead – Metin Kunt), London 1995, s. 138-153; a.mlf., "What does Ghazi Actualy Mean?", The Balance of Truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis (ed. Çiğdem Balım – Harding-Clmber), İstanbul 2000, s. 165-178; a.mlf., "The Ottoman Dynastic Myth", Turcica, XIX, Paris 1987, s. 7-27; a.mlf., "ʿOthmān I", EI² (İng.), VIII, 180-182; Halil İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", Osmanlı Beyliği: 1300-1380 (trc. Gül Çağalı Güven v.dğr.), İstanbul 1997, s. 78-100; a.mlf., "Karacahisar ve Karacaşehir Üzerinde Bir Belge (MAD 18333, Sultanönü Evkaf Defteri)", Osmangazi Sempozyumu, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1998; a.mlf., "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", Tarih Boyunca İznik (haz. Işıl Akbaygil v.dğr.), İstanbul 2004, s. 59-85; a.mlf., "Ottoman Methods of Conquest", St.I, II (1954), s. 103-129; a.mlf., "The Question of the Emergence of the Ottoman State", IJTS, II (1980), s. 71-79; C. Heywood, "The Frontier in Ottoman History, Old Ideas and the New Myths", Frontiers in Question: Euro-Asian Boderlands, 700-1700 (ed. D. Power - N. Standen), New York 1999, s. 228-250; a.mlf., "Between Historical Myth and 'Mythohistory': The Limits of Ottoman History", Byzantine and Modern Greek Studies, XII, Oxford 1988, s. 315-345; D. M. Nicol, Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453 (trc. Bilge Umar), İstanbul 1999, s. 135-153; Raif Kaplanoğlu, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., Bursa Ansiklopedisi, Bursa 2001, I, tür.yer.; Feridun M. Emecen, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası, İstanbul 2001, s. 1-23; La Bithynie au moyen âge (ed. B. Geyer – J. Lefort), Paris 2003, tür.yer.; H. W. Lowry, The Nature of the Early Ottoman State, Albany 2003, tür.yer.; E. A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", Söğütten İstanbul'a: Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar (haz. Oktay Özel - Mehmet Öz), Ankara 2005, s. 341-396; a.mlf., "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", Byzantine and Modern Greek Studies, III, Oxford 1977, s. 57-70; a.mlf., "Observations on Some Turcica of Pachymeres", REB, XXXVI (1978), s. 261-267; The Ottoman Empire: Myths, Realities and Black Holes (ed. E. Kermeli – Oktay Özel), İstanbul 2006, tür.yer.; Fr. Giese, "Das Problem der Entstehung des Osmanischen

Reiches", Zeitschrift für Semitistik und Verwandte Gebiete, II, Leipzig 1923, s. 246-271; Hüseyin Hüsameddin, "Orhan Bey'in Vakfiyesi", TTEM, XVI/94 (1926), s. 284-301; J. H. Kramers, "Wer war Osman?", AO, VI (1928), s. 242-254; Fr. Taeschner, "Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien (14.-15. Jhdt) auf Grund neuer Quellen", Islamica, IV, Leipzig 1929, s. 1-47; a.mlf., "Beiträge zur frühosmanischen Epigrafik und Archäologie", Isl., XX (1932), s. 109-186; XXII (1935), s. 69-73; A. Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", THİTM, I (1931), s. 1-42; İhsan Uludağ, "Osman Gaziye Dair Mühim Bir Vesika: Aspurça Hatun'un Vakfiyesi", Uludağ, sy. 26, Bursa 1940, s. 61-68; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, 724 Rebîülevvel / 1324 Mart", TTK Belleten, V (1941), s. 277-288; a.mlf., "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", a.e., IX (1945), s. 207-211; Adnan Erzi, "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", TM, VII-VIII (1940-42), s. 323-326; Şevkiye İnalcık, "İbn Hacer'de Osmanlılara Dair Haberler", DTCFD, VI (1948), s. 189-195; E. Francès, "La féodalité byzantine et la conquète Turque", SAO, IV (1962), s. 69-90; H. Glykatzi-Ahrweiler, "l'Histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques, 1081-1317", Travaux et Mémoires, I, Paris 1965, s. 1-204; D. Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens en Romanie (1305-1332)", Studi Medievali, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; C. Foss, "The Defenses of Asia Minor against the Turks", Greek Orthodox Theological Review, XXVII, Brookline 1982, s. 145-205; a.mlf., "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius", Anatolian Studies, XI, Ankara 1990, s. 161-184; R. C. Jennings, "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", WZKM, sy. 76 (1986), s. 151-161; Şinasi Tekin, "XIV üncü Yüzyıla Ait Bir İlm-i Hâl: Risāletü'l-İslām", a.e., sy. 76 (1986), s. 279-292; a.mlf., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, 'Gaziliğin Yolları' Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ/Cihâd Kavramları Hakkında", JTS, XIII (1989), s. 139-204; L. Darling, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context", St.I, XCI (2000), s. 133-169; a.mlf., "Persianate Sources on Anatolia and the Early History of the Ottomans", Studies on Persianate Societies, II, Tihran 2004, s. 126-144; M. Tayyib Gökbilgin, "Osman", İA, IX, 431-443.

ŞEYH HAMİDİ VELİ SOMUNCU BABA(K.S)
(D.M.1331, Kayseri. H.815.M.1412, Darende-Malatya)

Anadolu'nun manevi mimarlarından olan, Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri başta olmak üzere birçok talebe yetiştirerek Osmanlı Devleti'nin manevi anlamda büyümesinde ve gelişmesinde büyük katkısı olmuş bir Allah dostu Alperendir. "Somuncu Baba" lakâbıdır. Asıl adı Hamid Hamidüddin'dir. Kaynaklarda "Hamid-i Veli", "Şeyh Hamid-i Veli", "Hamidüddin-i Veli", "Hamid Hamidüddin-i Veli" Hamîd-i Kayserî, Hamîd-i Aksarayî, Somuncu Koca, Ekmekçi Koca ve "Somuncu Baba" isimleriyle geçmektedir. 1331 yılında Kayseri 'nin Akçakaya köyünde doğmuştur. Anadolu'ya manevi fetih için gelen Horasan erenlerinden Şemseddin Musa Kayserî 'nin oğludur.

4. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid Han zamanında yaşayan Somuncu Baba Hazretleri, 24. kuşaktan Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in neslinden gelmektedir yani Seyyid'dir. İlk eğitimini babasından almış daha sonra ilim alanındaki çalışmalarını Şam, Tebriz, Hoy ve Erdebil'de sürdürmüştür. Bayezid-i Bistâmi'nin ruhâniyetinden istifâde etmiş ve Alaaddîn-i Erdebilî'den icâzet alarak tekrar Anadolu'ya dönmüştür.

Osmanlı kuruluş dönemi Anadolu'ya İslam'ı mayalayan, ünlü mutasavvıf, veli, âlim. Aynı zamanda Bayramiyye Tarikâtı kurucusu Hacı Bayram Veli(k.s)'nin de hocasıdır.

Hamîdüddin Aksarâyî, Erdebil Tekkesi'nde tasavvuf eğitimini tamamladıktan ve bir süre inziva hayatı yaşadıktan sonra şeyhinin emriyle Anadolu'ya dönüp Bursa'ya yerleşti.

Bursa Ulu Camii Açılışı ve Somuncu Baba

İrşad vazifesi için Anadolu'ya dönen **Somuncu Baba Hazretleri** Osmanlı Devleti 'nin pâyitahtı Bursa'da yaşadığı yıllarda manevi kimliğini gizleyerek talebelerinin eğitimi ile meşgul olmuştur. Bursa'da iki göz bir fırın yaptırdı, bir kısmında ekmek yaparken, diğer kısmında inzivaya çekildi. Bursa'da çilehanesinin yanında yaptırdığı ekmek fırınında, somun pişirip çarşı pazar dolaşarak "Somunlar Müminler" nidâsıyla insanlara somun dağıtmıştır. Yaptığı ekmeğin lezzeti ve bereketi dilden dile yayıldı, halk arasında 'Somuncu Baba' olarak tanınmaya başladı. Söylentiler Yıldırım Bayezid Hanın damadı Emir Sultan'ın da kulağına gitti ve onu fırınında ziyaret etti. Emir Sultan, Hamîdüddin Aksarâyî'nin kendini gizlemiş bir âlim olduğunu görür görmez anlar, sık sık onu ziyaret eder.

Yıldırım Beyazıt Han'ın Niğbolu Savaşı'nın kazanılmasına Allah'a şükür nişânesi olarak yaptırdığı Bursa Ulu Cami, Osmanlı Devleti'nin ilk selâtin camisidir. Bursa'da çilehanesinin yanına yaptığı ekmek fırınında somun pişirerek çarşı pazar dolaşıp "Mü'minler, Somunlar" nidâlarıyla ekmek dağıtan Şeyh Hamidi Veli Hazretleri Ulu Cami'nin inşâası sırasında da işçilere ve halka somun dağıtmış, manevi yönünü gizlediğinden dolayı halk arasında "Somuncu Baba" lâkabıyla bilinir olmuştur. Yani bu dönemde Somuncu Baba kimdir? Diye sorsanız tüm halk her gün ekmek dağıtan yaşlı nurâni zâtı gösterecektir.

Cami inşaatı tamamlanıp da açılış günü geldiğinde Padişah Yıldırım Beyazıt Han ilk hutbeyi okuması için dönemin tasavvuf büyüklerinden Emir Sultan Hazretleri'ni görevlendirmiştir. Şeyh Hamidi Veli Hazretlerinin manevi yönünü Bursa'da ilk keşfeden kişi olan Emir Sultan Hazretleri;

"Padişahım bu beldede benden daha âlim kimseler vardır. Onlar aramızda iken hutbe okumak bize düşmez"diyerek bu görev için Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'ni işaret etmiştir. Padişahın huzurunda görevi reddetmeyen Hamidi Veli Hazretleri hutbede Fatiha Suresi'ni 7 farklı şekilde yorumlayarak işârî tefsirini yapmıştır. Bu olağanüstü hutbeyi dinleyen cemâat Somuncu Baba olarak bildikleri Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'nin manevi büyüklüğünün farkına varmıştır.

Namazdan sonra halk Somuncu Babanın elini öpüp duasını almış, Caminin üç kapısıından çıkanlaruın hepsi elini öptüğünü duasını aldığını söylemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin ilk şeyh'ül islâmı Molla Fenâri Hazretleri ise bu tefsir üzerine "Ayn'ul Ayan" isimli Fatiha Tefsiri kitabını kaleme almıştır.

"Sırrımız Fâş Oldu"

Bursa'da manevi büyüklüğü ortaya çıkan ve kendi ifadesiyle sırrı fâş olan Hamidi Veli Hazretleri ise talebeleri ile birlikte Bursa'dan ayrılmıştır. Melamilik 'in en önemli temsilcilerinden olan Şeyh Hamidi Veli Hazretleri halk içinde Hakk ile birlikte olma yolunu seçmiş insanların teveccühünden ziyâde talebe yetiştirmek ve âlem-i İslâm'a hizmet etmekle meşgul olmuştur.

Bu sebeple Somuncu Baba aşkın sırrı yolculuğunda kendi sırrı nerede ortaya çıktı ise oradan uzaklaşmıştır. **Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri** şöhretten ve cemaatin teveccühünden sakındığı için talebeleriyle birlikte Bursa'dan ayrılarak Aksaray'a gelmiştir.

Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'nin Bursa'dan ayrılmasını Bursalı İsmail Hakkı Silsilenâme'sinde şu şekilde anlatmıştır:"Şeyh Hamid ol gece merkebine suvar olup Aksaray tarafına gitmiştir. Ve burada kendisinin Muzaf Mescidi vardır. Ve Aksaray'dan dahi Darende'ye hicret buyurup ve anda intikal-i bekâ kılmıştır. Ve hâlâ türbesi ziyaretgâhtır."

Somuncu Baba Bursa'dan ayrılmıştır ama hem o dönemde kullandığı fırını hem de hayatı günümüze kadar unutulmamıştır. Hatta çarşı esnafının her sabah iş başı yaparken Hamid-i Veli Hazretlerinin

ekmek dağıttığı yerde dua ederek işe başlaması tesirlerinin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Somuncu Baba Aksaray'da yaşadığı yıllarda talebelerinin meşhurlarından halifesi Hacı Bayramı Veli Hazretleri'ni dinî ve dünyevî ilimlerde eğiterek irşâd vazifesi ile Ankara'ya görevlendirmiştir. Hacı Bayramı Veli Hazretleri'nin Osmanlı Devleti'ne etkileri ayrı bir yazı konusu yalnız o kadar tesirli olmuştur ki; *Somuncu Baba kimdir?* Denildiğinde ilk akla gelen *Hacı Bayramı Veli'nin hocası* olduğudur. Oğullarından Yusuf Hakiki Baba'yı da Aksaray'a görevlendiren Hamidi Veli Hazretleri diğer oğlu Halil Taybi ile birlikte Hac ziyaretinde bulunmuştur.

Somuncu Baba Hazretleri'nin Talebeleri ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba Hazretleri ve en meşhur talebesi **Hacı Bayramı Veli**'nin Osmanlı Devletinde yeni Anadolu ve Rumeli üzerinde çok büyük etkileri vardır. **Somuncu Baba Hazretleri**'nin talebesi Hacı Bayram-ı Veli'nin, İstanbul'un manevi fâtihi **Akşemseddin Hazretleri**'ni yetiştirmiş olması bunun en büyük örneğidir.

Osmanlı kültürünü etkileyen bu önemli simaların hizmetlerini ve kültürümüze katkılarını anlamak için bizzat yetiştirdiği ve yetişmesine vesile olduğu bazı isimleri zikretmemiz yeterlidir. Böylece kültürümüz için ne kadar önemli olduklarını ve büyük değerler ifade ettiklerini anlamaya çalışabiliriz. Bu önemli isimler ve metfun oldukları yerler şu şekildedir:

Halil Taybi- Darende.Baba Yusuf Hakiki- Aksaray. Akşemseddin–Göynük. Ömer Dede-Göynük. Hızır Dede-Bursa. Akbıyık Sultan-Bursa. İnce Bedreddin-Darende. Yazıcıoğlu-Gelibolu. Şeyh Lutfullah-Balıkesir. Şeyhî-Kütahya. Şeyh Üftade-Bursa. Aziz Mahmud Hüdayi-İstanbul. Muslihiddin Halife-İskilip. Uzun Selahaddin-Bolu

Somuncu Baba Hazretleri'nin günümüze kadar gelen uzantıları ve yansımaları o kadar mükemmeldir ki Anadolu'nun her köşesinde bir parçasını bulmak ve yüreklerde hissetmek mümkündür.

Âlim ve tasavvuf ehli kimseler üzerinde emeği ve etkisi bulunan **Somuncu Baba Hazretleri** için kültürümüzün temel taşlarından biridir diyebiliriz. Öyle ki uzantılarının günümüze kadar devam etmesi neseb-i âliyesinin halen etken olması günümüz insanları için Allah'ın bir lütfudur.

Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba, zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki derin bilgisine rağmen, çok az eser vermiş veya çok az eseri bize ulaşmış bir âlim kişidir. Onun fazla eser vermiş olmaması, Onun melâmet meşrebinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim onun yanında yetişmiş bulunan ve halifesi olan **Hacı Bayram-ı Veli** de, müderris olmasına rağmen eser yazmamış ve hatta "Muhammediyye" müellifi, halifesi Yazıcıoğlu, eserini kendisine takdim ettiğinde:"Mehmet, bununla uğraşacağına bir gönül halketseydin; bir gönle girip onun terbiyesiyle meşgul olsaydın, daha iyi olmaz mıydı?"diyerek kendi düşüncesini de dile getirmiştir.

ESERLERİ

Somuncu Baba 'nın bize kadar ulaşan **Şerh-i Hadis-i Erba'în** (**Kırk Hadis**), **Zikir Risalesi** ve **Silâh'u-l Mürîdîn** adında 3 adet eseri mevcuttur.

Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba Hazretlerinin Zikir Risâlesi isimli eserinin son bölümünde ***"Arkadaşlarıma ve Yolumuzdan Gidenlere Tavsiyelerim"*** başlığı altında bizlere önemli nasihatler bırakmıştır. Bu tavsiyeler şu şekildedir:

"Gizli ve aşikâr her yerde Allah'tan korksunlar.
Az yesinler, az konuşsunlar, az uyusunlar.
Avâmın arasına az karışsınlar.
Tüm mâsiyet ve kötülüklerden uzak dursunlar.
Dâima şehvetlerden kaçınsınlar.
İnsanların elindekilerden ümitlerini kessinler.
Tüm zemmedilmiş sıfatları terk etsinler.
Övülen sıfatlarla süslensinler.
Şiir ve şarkı (günaha götürüyorsa) dinlemekten kaçınsınlar.
Ayrı bir görüşle, kendini cemaatten ayrı bırakmasınlar.
Aç olarak ölseler bile şüpheli hiç bir lokmayı yemesinler."

VEFATI

Anadolu'ya döndükten sonra özellikle Kayseri, Bursa, Aksaray ve Darende olmak üzere birçok merkezde bulunan ve talebe yetiştirerek İslam'a hizmet eden Şeyh Hamidi Veli Hazretleri ömrünün son kısmını daha önce de yaşadığı Darende'de geçirmiştir. Kaynaklarda Hıdırlık mevkii adı verilen günümüzdeki Zaviye Mahallesi'nde Tohma Irmağı'nın yanına halvethanesini kuran Şeyh Hamidi Veli Somuncu Baba Hazretleri, **H.815.M.1412.** yılında **Darende**'de ebedi âleme göç etmiştir. Cenâze namazını **Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri** kıldırmış ve halvethanesinin bulunduğu mekâna defnedilmiştir. Kabri şerifleri, misk ü amber kokulu, **Darende**'de Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba Türbesi'nde, cevizden oyma sanduka içerisindedir.

Vefatından sonra Türbesinin bulunduğu mekân zamanla cami ve türbe olarak kullanılmaya başlanmış**,** Darende Somuncu Baba Hazretleri 'nin gelmesiyle şereflenmiş bir ilim ve irfan yurdu haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti de bu aileye büyük önem vermiş gönderdiği fermanlar ile Somuncu Baba ve evlatlarına sahip çıkmıştır.

Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'nin Darende'deki soyunu devam ettiren evlâdı Halil Taybi Hazretleri de babasının yanına defnedilmiştir. Günümüzde Darende'de bulunan ve külliye şeklinde hizmet veren Somuncu Baba Türbesi ve Külliyesi her yıl binlerce misafir tarafından ziyaret edilmektedir. Somuncu Baba Darende'deki ebedî istirahatgâhında âşıklarının gönlünde yaşamaya devam etmekte, günümüzde de manevi anlamda irşâd etmektedir.

Somuncu Baba Hazretleri'nin Çocukları ve Nesli

Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'nin **Yusuf Hakiki**, **Halil Taybî** ve **M. Said Taybî** adında üç oğlu, **Mahmude** adlı bir kızı olduğu bilinmektedir. Yusuf Hakiki, Aksaray'da kalarak burada hizmetlerde bulunmuş ve Aksaray'da vefat etmiştir. Diğer oğlu Halil Taybi, hacdan döndükten sonra babası ile birlikte **Darende**'ye yerleşmiştir. Diğer çocukları hakkında kayıtlarda pek fazla bilgi geçmemektedir.

Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri'nin nesli her iki oğlu vasıtasıyla hem Darende'de hem de Aksaray'da günümüze kadar devam etmiştir. Şeyh Hamid-i Veli neslinden büyük devlet adamları, âlim ve fâzıl zatlar yetişmiştir. **Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi** de bunlardan bir tanesidir.

Somuncu Baba Türbesi'nin bulunduğu 600 yıllık cami 14. yüzyıl tarihi eserlerindendir. Minaresi 1685 yılında, **Şeyh Hamid-i Veli** neslinden Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Külliye, 1990-2000 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izni ile Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı tarafından restore edilmiştir. 2009-2013 yılları arasında yapılan restorasyon çalışmaları ile Külliye haline dönüştürülen, manevi havası ve dikkat çeken mimari özellikleri ile ziyaretçilerini etkileyen Somuncu Baba Külliyesi dahilinde; Somuncu Baba Türbesi, Hulusi Efendi Haziresi, Yeni Cami Bölümü, Somuncu Baba Tanıtım Merkezi Müzesi, Şeyh Hamid-i Veli Kütüphanesi, Balıklı Kuyular ve Balıklı Havuz, Hamidiye Çarşısı, Kudret Havuzu, Çilehane ve Mesire Alanları bulunmaktadır.

TARİKAT ŞECERESİ

1-Şeyh İbrahim Zahid Geylani (k.s) (***Zahidiye kolu piri)*** H.700 M.1300

2-Şeyh Safiyyuddin-i Erdebili (k.s).(***Safaviyye kolu piri)*** H.735.M.1334

3-Oğlu Şeyh Musa Sadreddin Erdebili (k.s). H.790.M.138

4-Oğlu Şeyh Ali Erdebili.(k.s) H.802.M.1407.

5-Oğlu Şeyh İbrahim Erdebili.(k.s) H.809.M.1406

6-Şeyh Hamidüddin bin Musa Aksarayi.(k.s) (**Somuncu Baba)** H.815.M.1412

7-Şeyh Hacı Bayramı Veli (k.s) ***(Bayramiyye Tarikatı Piri).*** H.833.M.1429-Ankara.

BAŞKA BİR ŞECERESİ

1-Hz.Ali (r.a)H.40.M.660

2-Hz.Hüseyin (r.a)H.61.M.680

3-İmam Zeynel Abidin (r.a)H.94.M.712

4-İmam Muhammed Bakır (r.a).H.113.M.731.

5-İmam Cafer-i Sadık (r.a)H.148.M.765

6-ŞeyhBayazidiBestami(k.s***)(TayfuriyyeKoluPiri)***H.268.M.881

7-Şeyh İbrahim Hindi (k.s)

8-Şeyh Musal Bestami (k.s)

9-Şeyh Ebu'l-Hasan Cürcani (k.s)

10-Şeyh Ahmed Horasani (k.s)

11-Şeyh Süleyman İsfahani (k.s)

12-Şeyh Süleyman Buhari (k.s)

13-Şeyh İshak Havarzimi (k.s)

14-Şeyh Sadeddin Bağdadi (k.s)

15-Şeyh Mahmud Kerhi(k.s)

16-Şeyh Osman Rumi (k.s)

17-Şeyh Mahmud Basri (k.s)

18-Şeyh Hasan İstirabadi (k.s)

19-Şeyh Süleyman İskenderi (k.s)

20-Şeyh İbrahim Basri (k.s)

21-Şeyh Şadil Rumi (k.s)

22-Şeyh Hamideddin bin Musa Aksarayi (k.s) ***(Somuncu Baba)***H.815.M.1412

23-Şeyh Hacı Bayramı Veli (k.s) ***(Bayramiyye Tarikat Piri)***H.833.M.1429-Ankara.

(Şakayıkı Numaniyye Terc.(Zeyli Mecdi Efendi)s.44.Nefahatül Üns s.68.Osm.Müellifleri c.1 s.56.sefineyi Evliya c.2 s.256.Miratul Makasıd s.36.)

Şiirleri

Şeyh Hamidi Veli Hazretleri'nin günümüze kadar ulaşmış iki adet şiiri bulunmaktadır.

Biz Ol Uşşak-ı Serbazuz

Biz ol uşşak-ı serbâzuz
Akıl rüşd bize yâr olmaz
Mey-i aşk ile sermestiz
Bize hergiz humâr olmaz

Diriyiz dâim, ölmeyiz

Karanlûda(karanlukta) kalmayız
Çürüyüp toprak olmayız
Bize leyl ü nehâr olmaz

Bizim illerde ay ü gün
Sebât üzre durur dâim
Televvün erişip âna
Gehi bedr ü hilâl olmaz

Bizim gülşendeki güller
Dururlar tâze solmazlar
Hazân olup dökülmezler
Zemistân ü bahâr olmaz

Şarâb-ı aşkı çün içtik
Feragât mülküne göçtük
Yanıp aşkınla tutuştuk
Bize tahrîk ü târ olmaz

Ereliden şems nuruna
Vücudum zerreden katre
Ne katre ayn-i bahar oldu
Âna k'ar ü kenâr olmaz

Bırak ey Hamida vârı
Görem desen sen ol yârı
Göricek ol tecellâyı
Ândan özge kemâl olmaz

Senden Dolu İki Cihan

Senden dolu iki cihân
Oldum zuhurundan nihân
Ger bulayım seni âyan

Ya Rab n'ola halim benim

Dilde kanaat olmaya
Züht ile tâat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n'ola halim benim

Şol gün ki mizân kurula
Hak kapusunda durula
Halâyık oda sürüle
Ya Rab n'ola halim benim

Ağlarım işte zâr ile
Kaldum diriğ ağyâr ile
Bilişmedim sen yâr ile
Ya Rab n'ola halim benim

Hâmidi'nin gözü yaşı
Doldurur dağ ile taşı
Bilmem n'idem garip başı
Ya Rab n'ola halim benim

DÂVÛD-i KAYSERÎ(K.S)
(D.H.656-M.1258.Kayseri -V.H.751-M.1350.İznik)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi büyük âlim ve velilerindendir. Asıl adı, Davud b. Mahmud b. Muhammed'dir. Lakabı, Şerefüddin'dir. Davud-i Kayseri diye meşhur olmuştur. H.656.M.1258 yılında Kayseri'de doğmuştur. Karaman'da doğduğunu söyleyenler de vardır. Kaynaklar, hocaları arasında gösterilen Kadı Sirâceddin el-Urmevî'nin Kayseri'den Konya'ya başkadı olarak tayin edildiği 1273'te Dâvûd-i Kayserî'nin on iki on beş yaşları arasındadır. Nitekim kendisi de nisbesini "er-Rûmî el-Kayserî" şeklinde verir.

***T*ahsil Hayatı**

Dâvûd-i Kayserî tahsil hayatına Kayseri'de başladı. Dinî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra özellikle dinî ilimlerde bilgisini arttırmak için Daha sonra Mısır'a giderek zahir ilimlerini tamamladı. Oradan İran'ın Sava şehrine geçerek Sadreddin Konevî Hazretleri'nin talebelerinden Kemalüddin Kâşânî'nin talebeleri arasına karışıp, onun sohbetlerinde bulundu.

İznik şehri Bizanslılardan fethedildikten sonra,Orhan Gazi, 1336 yılında inşaatı biten İznik'teki ilk Osmanlı medresesinin müderrisliğine Dâvûd-i Kayserî'yi 30 akçe maaşla tayin etti. Ölümüne kadar on beş yıla yakın bir süre bu görevde kalan Dâvûd-i Kayserî bir yandan öğrenci yetiştirirken bir yandan da eserlerini kaleme aldı.

Onun İznik medresesinde okuttuğu dersler hakkında bilgi bulunmamakla birlikte hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlerin yanı sıra felsefe ve mantık gibi aklî ilimler okuttuğu söylenebilir.

Kaynaklarda Şeyh Edebâli, Yûnus Emre, Geyikli Baba ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin çağdaşı olarak gösterilir (Âşıkpaşazâde, s. 42-43). Kaynakların çoğunda 751'de (1350) İznik'te vefat ettiği bildirilirse de kendisinden bahseden bazı eserlerde 745 (1344) (Sicill-i Osmânî, II, 323), 1335 (Yurdaydın, s. 100) gibi farklı tarihler de verilmiştir. Mezarının İznik'te Çandarlı Halil Paşa Camii'nin karşısında bugün Çınardibi denilen yerde olduğu rivayet edilmektedir. Dâvûd-i Kayserî'nin vefatından sonra yerine öğrencisi Tâceddin Geredevî tayin edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi ve ilk düşünürlerinden biri olan Dâvûd-i Kayserî'nin eserlerinden dinî ve aklî ilimlerde iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Dinî ilimlerden bilhassa fıkıh ve hadis sahalarında derin bilgiye sahipti. Ancak daha ziyade tasavvuf, kelâm ve felsefe alanlarındaki dirayetiyle temayüz etti. Bu sırada İznik'i fetheden Orhan Gazi, Dâvud-ı Kayseri Hazretleri'ni ilk olarak yaptırdığı Orhaniye Medresesi'ne müderris olarak tayin etti. Vefatına kadar bu medresede ilim ve irfan neşriyle meşgul oldu. Dâvud-ı Kayseri Hazretleri'nin yetiştirdiği talebeler, Osmanlı Devleti'nin ilk ilmiye sınıfını teşkil etmiştir.

Zâhirî ilimlerle tasavvufu kendinde birleştiren Dâvûd-i Kayserî özellikle İbnü'l-Fârız, İbnü'l-Arabî ve Abdürrezzâk el-Kâşânî gibi büyük sûfîlerin geliştirip sistemleştirdikleri vahdet-i vücûd nazariyesini benimsemiştir. Ayrıca Aristo gibi Yunan filozoflarıyla Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî gibi İslâm filozoflarını tenkit edebilecek seviyede felsefe bilgisine sahipti. Vahdet-i vücûd nazariyesini felsefî mahiyette yorumlayan ve savunan ilk sûfî müelliftir. Bu görüş, onun

eserleri sayesinde Anadolu'nun dışında özellikle İran'da yayılma imkânı bulmuştur.

Dâvûd-i Kayserî, tasavvufî düşünce açısından İbnü'l-Arabî'nin yolunu takip etmekle birlikte tarikat mensubu ve irşad faaliyeti yürüten bir şeyh değildir. Bazı kaynaklarda İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen Kadiri tarikatının bir kolu olan Ekberiyye tarikatı müntesibi olarak gösterilmesi, Şeyh-i Ekber'in düşünce sistemini benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Ekberiyye diğer tarikatlar gibi âdâb ve erkânı olan bir tarikat değildir. Bu kaynaklarda Dâvûd-i Kayserî'nin tarikat silsilesi, hocası Abdürrezzâk el-Kâşânî ve Sadreddin Konevî Hazretleri vasıtasıyla İbnü'l-Arabî'ye ulaştırılmaktadır.

Düşünce ve Önemli Görüşleri

Dâvûd-i Kayserî tabiat felsefesiyle ilgili görüşleri açısından da önemli bir düşünürdür. Tabiatta var olan her şeyin esasını ve bütün tabiat olaylarını enerji ve enerji değişimiyle açıklayan fizik ve felsefe doktrini enerjetizmi, Batı'da bu görüşün kurucusu olan Wilhelm Ostwald'dan (ö. 1932) altı yüzyıl önce Dâvûd-i Kayserî temellendirmiştir. Ona göre tabiatın da içinde yer aldığı görünür görünmez maddî ve ruhî bütün varlıkların toplamı olan âlem Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisidir. **"Küllî unsur"** adını verdiği tabiattaki her şey atom (cüz) ve moleküllerden (mürekkeb) teşekkül etmiştir. Varlıkların nitelik ve niceliğini atom ve moleküller tayin eder. Tabiat kendi özünde enerjiden ibarettir. Enerjinin özelliği ve tezahürü ışık ve ateş olmasıdır.

Dâvûd-i Kayserî bu fikrini, "Sonra O, özü duhân olan gökyüzüne yöneldi" ***(Fussılet Suresi,11)*** âyetinde geçen "duhân" kelimesine dayandırır. Ona göre tabiattaki her şeyin kendisinden oluştuğu duhân enerjinin şekil almamış durumudur. İlk enerji olan duhân zaman içinde çok çeşitli formlar almış ve varlıkların şeklini belirleyen dört unsura (su, hava, ateş ve toprak) dönüşmüştür. Öte yandan Demokritos gibi varlıkların atomlardan ve moleküllerden teşekkül ettiğini, ancak kendisinden önceki Yunan filozofları ve onların takipçisi olan Müslüman atomist filozoflardan farklı olarak

atomların enerji yüklü olduğunu söyler. Dâvûd-i Kayserî bu konudaki görüşünü, ***"Tabiat ışık veren ve yakıcı özelliğe sahip olan genel toplam enerjidir"*** cümlesiyle özetler. Aynı fikirler, XIX. yüzyılın sonlarında enerjinin sakınımı, termodinamik ve antropi kanunlarından esinlenerek W. Ostwald tarafından ortaya konulmuştur.

Dâvûd-i Kayserî'nin düşünce sisteminde metafizik ve fizikî açıdan suyun özel bir yeri vardır. Rahmânî nefes ***(en-nefesü'r-rahmânî),*** küllî madde ***(el-heyûle'l-külliyye),*** asıl cevher ***(el-cevherü'l-aslî)*** olarak nitelediği su, hayat sırrının kendi içinde eridiği temel bir unsurdur; hayatın sırrıdır. ***"Su, varlıkları teşkil eden bütün unsurları kendisinde bulundurur"*** diyen Dâvûd-i Kayserî bu fikirlerini, ***"Canlı olan her şeyi sudan yarattık" (el-Enbiyâ Suresi,30)*** meâlindeki âyete dayandırır.

Su bir yandan ilâhî bilgiyi ve hayatı temsil ederken aynı zamanda bunların yansıması olan tabiat hayatının kendisi, onun sırrının temelidir. Bu mânada su yaratıcı ve üretici bir unsurdur. Allah'ın hayat sıfatı, celâl sıfatıyla yarattığı maddî suda ve heybet sıfatıyla yarattığı maddî ateşte iki yönlü olarak yansımış, su ve ateş Allah'ın arzusuna boyun eğerek birleşmiş, bu birleşmeden enerji bulutu olan duhân meydana gelmiştir. Bulutun hafif ve latif kısmından gökler ve gök cisimleri, kaba ve ağır kısmından toprak oluşmuş, böylece hayat denen olay başlamıştır.

Kâinatta var olan her şeyin canlı olduğunu kabul eden tümcanlıcılık (panbioizm) nazariyesini Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflarda bulmak mümkündür. Bu mutasavvıf düşünürler gibi Dâvûd-i Kayserî de benimsediği vahdet-i vücûd görüşünün mantıkî bir sonucu olarak kâinattaki her şeyin canlı olduğunu söyler. Çünkü kâinatta ne varsa hepsi Allah'ın hay ve hayat sıfatının yansımasıyla var olmuştur.

Allah'ın bu sıfatlarının tecellisi olan her varlık O'nun gibi canlıdır. Dolayısıyla kâinatta canlı (organik) ve cansız (inorganik) ayırımı yoktur. Fakat insanlar bunu çıplak gözle açıkça göremezler. Dâvûd-i Kayserî***, yer ve göklerdeki her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini (el-İsrâ Suresi,44), onların sabah akşam ister istemez Allah'a secde***

ettiklerini (er-Râd Suresi,15) bildiren âyetlerdeki tesbih ve secde keyfiyetinin gerçek anlamda olduğunu söyleyerek âyetlere mecazî mâna veren kelâm ve tefsir âlimlerinden ayrılır. Ona göre varlıklar sadece lisân-ı hâl ile değil tabii hayattan kaynaklanan şuur ve ilimle Allah'ı zikrederler.

Dâvûd-i Kayserî, Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zamân adlı eserinde zamanın mahiyetini araştırarak bir zaman felsefesi temellendirmeye çalışmıştır. Zaman konusunda kendisinden önce ortaya konan Aristo ve Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin görüşlerini özetledikten sonra bunların tenkidini yapmış ve kendi görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre fizikî zaman aynı zamanda matematiksel bir zamandır. Bu da varlıklar arasındaki ilişkinin süresinin ölçümüdür. O halde fizikî zaman empirik (ampirik) bir zamandır. ***(Nihâyetü'l-beyân, vr. 68b vd.)***

Vahdet-i vücûd nazariyesinin yanı sıra Allah aşkı ve bu aşkın insana verdiği sarhoşluk da tasavvufun en önemli konularından biridir. Zâhir ulemâsı insanın Allah'a âşık olamayacağını ileri sürerek sûfîlere itiraz etmişse de sûfîler bu konuyu işlemeye devam etmişlerdir.

İlahi Aşk ve Tevhid

Dâvûd-i Kayserî, İbnü'l-Fârız'ın ilâhî aşkı anlattığı el-Kasîdetü'l-mîmiyye'sine yazdığı şerhte ve bu şerhin girişinde bu konudaki görüşlerini açıklamıştır. Ona göre ilâhî aşk, insanın Allah'ın cemâl ve celâli karşısında duyduğu heyecan ve derin sevgidir. İnsan elest bezminde, "***Ben sizin rabbiniz değil miyim"*** sorusuna ***"evet"*** demiş ve bu arada Allah'ı müşahede etmekle sarhoş olmuştur. İnsan dünyaya gelince bu sarhoşluğunu dili, kalbi ve ruhuyla Allah'ı zikrederek yeniden hatırlamak suretiyle bu dünyada da ilâhî sarhoşluğa düşebilir. Bu sarhoşluğun şarabı Allah'ı sürekli şekilde anmaktır.

Davud-i Kayserî, tevhid konusunu avamın ve havassın tevhidi şeklinde ikiye ayırarak inceler. Kelime-i tevhidi dil ile söyleyip kalp ile tasdik etmekten ibaret olan avamın tevhidi tevhidlerin en alt mertebesidir. Bu tevhide mantıkî kıyaslama ve istidlâl, peygamberleri taklit veya bu iki yolun birleştirilmesiyle ulaşılır. Ona göre halkın tevhidine birinci yolla elde edilirse ***istidlâlî tevhid,*** ikinci yolla elde

edilirse ***naklî tevhid***, üçüncü yolla elde edilirse ***istidlâlî-naklî tevhid*** adı verilir. İnsan ayrıca bunların ötesinde üstün bir aklî çaba ile tevhide ulaşırsa buna da ***istidlâlî-aklî tevhid*** denilir.

Havassın tevhidi avamın tevhidinin üstündedir; bu, şuurla yaşanan mutasavvıfların ulaştıkları tevhid olup fiillerin, sıfatların ve zâtın tevhidi olmak üzere üçe ayrılır. **Üç çeşit tevhide "beraberce yaşanan tevhid"** ***(et-tevhîdü'ş-şühûdiyye)*** **adını veren Dâvûd-i Kayserî'ye göre tevhidin dinî, mantıkî ve aklî veya ontolojik üç temeli vardır. Dinî tevhid** insanın, peygamberlerin ve dinlerin öğretilerini takip ederek Allah'ın birliğini kabul etmesidir. **Mantıkî ve aklî tevhid,** insanın kendi düşüncelerinin kendisini Allah'ın varlık ve birliğine götürmesidir. **Ontolojik tevhid** ise insanın bir şuur varlığı olarak Allah'tan başka hiçbir varlığın olmadığına inanması ve bunu bilmesidir.

Dâvûd-i Kayserî, daha çok Fuṣûṣü'l-ḥikem şerhiyle kendisinden sonraki müellif sûfîleri etkilemiştir. Bu şerh daha kendi döneminde Anadolu'nun dışında tanınmış, Altın Orda Devleti'nin merkezi Saray'a ulaşmış ve burada Emîr-i Kebîr Hemedânî (ö. 786/1385) Fuṣûṣü'l-ḥikem'e yazdığı şerhte Dâvûd-i Kayserî'nin eserini esas almıştır. Anadolu sahasında ise ilk olarak Şeyh Bedreddin onun şerhine bir ta'lîkāt kaleme almış, ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. Molla Fenârî, Kutbüddin İznikî, Sofyalı Bâlî Efendi, Abdullah Bosnevî ve İsmâil Hakkı Bursevî gibi Osmanlı âlim ve mutasavvıfları da Dâvûd-i Kayserî'nin Fuṣûṣü'l-ḥikem şerhindeki görüşlerinden etkilenmişlerdir. Onun bu şerhinin tesiri XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim İzmirli İsmail Hakkı, Dârülmuallimîn'de öğrenci iken Fuṣûṣü'l-ḥikem dersi almak isteyince hocası Ahmed Âsım Bey kendisine Dâvûd-i Kayserî'nin şerhini okuttuğunu söyler.

Etkileri

Dâvûd-i Kayserî'nin İranlı düşünürler üzerindeki tesiri daha büyük olmuştur. Ona ilgi duyan bu düşünürlerin ilki olan büyük Şiî kelâmcısı ve mutasavvıfı Haydar el-Âmülî (ö. 787/1385'ten sonra) Nassü'n-nusûs, Naḳdü'n-nuḳūd fî maʿrifeti'l-vücûd ve Câmiʿu'l-esrâr

adlı eserlerinde Dâvûd-i Kayserî'nin eserlerine sık sık atıflarda bulunmuştur. İranlı filozof Molla Sadrâ Şîrâzî'nin (ö. 1050/1640) eş-Şevâhidü'r-rubûbiyye ve el-Esfârü'l-erbaʿa adlı eserlerinde Dâvûd-i Kayserî'nin tesirlerini açıkça görmek mümkündür. eş-Şevâhidü'r-rubûbiyye'yi yayımlayan Celâleddin Aştîyânî, bu eserin birinci bölümünün âdeta Matlaʿu husûsi'l-kilem mukaddimesinin bir şerhi olduğunu söyler. Molla Sadrâ'nın eserini şerheden Molla Hâdî-i Sebzevârî ile Molla Demâverdî de Dâvûd-i Kayserî'den etkilenen İranlı müellifler arasında sayılabilir. Dâvûd-i Kayserî Arap düşünürleri üzerinde de etkili olmuştur. XV. yüzyılda yazıldığı sanılan ve müellifi kesin olarak bilinmemekle beraber Şemseddin İbn Nasr es-Siczî'ye atfedilen Mecmaʿu'l-bahreyn adlı eserde Dâvûd-i Kayserî'nin Fuṣûṣü'l-ḥikem şerhinden bahsedilmektedir. Mevlevî ve Nakşibendî tarikatına mensup Abdülganî en-Nablusî ile (ö. 1791) Cezayir'in millî kahramanı Emîr Abdülkādir de (ö. 1883) Dâvûd-i Kayserî'den etkilenen Arap müellifleri arasında sayılabilir. Matla'u hususi' l kelim filmaani fususi'l hikem adlı eseri hala İranda ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bu eseri arapça olarak kaleme almıştır.

Nasihatleri

Hayâtını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Dâvûd-i Kayserî Talebelerine yaptığı nasihatleri meşhurdur. Buyurdu ki:

"Eğer, insanlar velî zâtların kadrini, kıymetini bilip iyice anlayacak derecede olsalardı, herkes karşılaştığı bütün insanlara karşı edebli olurdu. Çünkü görünüş îtibâriyle velî de bizim gibi bir insandır ve karşılaştığımız bir kimse de, Allahü teâlânın bir velî kulu olabilir.

Velî, şekil ve şemâil bakımından, giyinip kuşanma bakımından ve diğer birçok beşerî sıfatlarla, öteki insanlardan farklı olmayan bir kimse gibi görünür. Hâlbuki haddizatında o, diğer insanlardan tamamen farklı, apayrı bir insandır. Her ân gönlü Allah'u Teâlâ iledir ve O'nun muhabbeti ile yanmaktadır. İşte velînin asıl hâlini bildiren bu husûsiyetini, ancak onun gibi olanlar anlar. Diğer insanlar ise, onu kendileri gibi bir kimse zannederler..."

"Allahü teâlâ bir kulu için hayır murâd edince, onun kalbine hakîkî ilimleri yerleştirir."

İlim su gibidir

Davud el-Kayserî Ledünnî İlmi ***"Hayat Suyu"*** sembolüyle anlatmıştır. Çünkü ilim, su gibidir. Nasıl hayatın ve canlılığın kaynağı su ise, ilim de bütün varlığın kaynağıdır. Allah, varlığı ilmiyle yaratmıştır. Hayatın ve varlıkların sırrı ilimde ve suda çözülmüştür. Bu sırra vakıf olmak için Hızır gibi bu hayat suyundan içmek gerekir; yani başka bir ifadeyle ledünnî ilme sahip olmak gerekir. İnsanı gerçek manada, Hızır'ın durumu gibi, hem ruhen, hem de bedenen ölümsüz kılan şey, hayat suyu veya ledünnî ilimdir.

Davud el-Kayserî'ye göre, sevgi bilginin neticesidir. Dolayısıyla bilgi, sevgiden daha öncelikli ve önemlidir. Allah'ı sevmek demek, O'nu hakkıyla bilmek ve gereği gibi kulluk etmek demektir. Diğer varlıkları sevmek, onların varlıklarını ve haklarını korumak demektir. Sevginin, sözde kuru sevgi olmaması için hakiki sevginin neticelerini göstermek gerekir. O halde hakiki sevgi son tahlilde çıkarsız sevgidir. Bu da Allah için sevgidir.

Düzenbazlık olmasa.

"Mahlûklar arasında hîlekârlık, düzenbazlık olmadığı zaman, Allah'u Teâlâ'nın tevfîk, yardım ve başarı ihsânları yağmur misâli yağmağa başlar."

"Hakîkî irfân sâhibi makbûl bir zâta tâbi olarak peşinden bir adım gitmen, kendi boş arzunla, nefsine uyarak ve güyâ hak yol zannederek, kendine göre tuttuğun yolda yüz bin fersah yürümenden daha faydalı ve daha hayırlıdır."

"Bir talebe, kendisine ilim ve edeb öğreten ve hakîkî âlim olan hocasına edep ve muhabbetle nazar edip bakınca, hak yoluna girmiş olur."

Dâvûd-i Kayserî hazretleri, vefatından bir müddet evvel buyurdu ki:

"Bir kimse birini severse, onun bu sevgisi, bu sevgiye kavuşmasına sebeb olanı da sevmeyi gerektirir."

Davud el-Kayseri'nin *Risâle fî ma'rifeti'l-mahabbeti'l-hakîkiyye* ve *El-İlmü'l-Ledünnî* isimli risaleleri Prof. Dr. Mehmet Bayraktar tarafından*Ledünni İlim ve Hakiki Sevgi* adıyla Kurtuba Kitap'tan yayımlandı. Kurtuba Kitap yayınevince yine Mehmet Bayraktar'ın daha önce yayımlanmış olan Davud Kayseri isimli doktora tezi de yeniden basıldı.

Davud Kayseri(k.s)Hazretleri bize varoluş veren şeyin "bağışlanan bilgi" olduğunu, bu bilginin sevgiyi netice verdiğini ve bu sevgiyle hem âlemi, hem insanları sevmeyi bellediğimizi, bunun da bizi Allah'a ulaştıracağını, söyler.

Din ve milletin şerefi!

Davud el-Kayseri, İbn Arabi'ye bağlanan tasavvufi düşüncesiyle Osmanlı'nın en büyük âlimlerinden biridir. Ona ***"din ve milletin şerefi"*** anlamına gelen ***"şerefü'd-din ve'l-mille"*** lakabı verilmiştir. Ekberi ekolün sürdürücülerinden biri olan Davud Kayseri, İbn Arabi Okulu'nun Anadolu'da ulema nazarında da, halk arasında da tanınmasını, Osmanlı ve İran başta olmak üzere bütün İslam dünyasında etkili olmasını sağladı. İranlı düşünür, mürşid Kaşani'nin onun üzerindeki etkisi de hayli büyüktür ve onun hocasıdır. Davud Kayseri'nin astrofizik ilminde hayli önemli görüşler ileri sürdüğü yakın zaman araştırmalarıyla anlaşılmaya başlanmıştır [Tabiatın enerjiden meydana geldiği görüşünü savunan ilk kişidir. Kâinata ***"küll unsur",*** suya beyaz atom, varlıklara sabit öz, der. Yeni bir fiziki zaman anlayışı savunur].

Vefatı:

Dâvud-i Kayseri Hazretleri (H.751 –M.1350) yılında İznik'te vefat etti.

İznik'te medfundur. Kabri *Davudi Kayseri Çınarı* olarakta bilinen İznik Topkapı kapısının yakınındaki 1252 yıllık *Topkapı Çınarı* yanındadır. [Çınarın mahkemede Eşrefoğlu Rumiye şahitlik ettiği söylenir. Malumdur Davudi Kayseri ve Eşrofoğlu Rumi İznik'te komşudurlar.] Yunan işgalinde Yunanlılar kaçarken İznikte birçoık cami külliye türbe ev yakarak kaçmıştı.Bu zulümden Davudi Kayseri Külliyeside Eşrefoğlu Cami ve külliyeside nasibini almış tahrib

edilmişti.Bugün hala Kabri bulunan Davudu Kayseri Türbesi ve külliyesi yeniden ihya edilmeyi beklemektedir.

Kabrinin hemen yanında evi bulunan, adeta Davud Kayseri'nin türbedarı haline gelmiş Nigar Teyze'nin anlattıklarına göre naaşı bu çınarın kolları arasında bulunmuştur. Nigar Teyze; "sanki çınarın kolları bir kundak gibi onu sarmalamıştı" diyor.

Eserleri.

Osmanlı eğitim sisteminin banisi sayılır. 1330'da Orhan Gazi'nin çağrısı üzerine İznik'e gelerek yeni yapılan medreseye Baş Müderris (*Müderris-i 'Amm*) oldu. Hayatının sonuna kadar burada Talebe yetiştirdi ve Eserler yazdı.

Davud-ı Kayseri Hazretleri, Enerjitizm, yani tabiatta var olan her şeyin ihsasını ve bütün tabiat olaylarını enerji ve enerji değişimiyle açıklayan bir fizik doktrininin kurucusudur. İlim ve fazilette yüksek, güzel ahlak sahibi, çok ibadet eden, dünyaya önem vermeyen ve çok merhametli bir zat olan Dâvud-i Kayseri Hazretleri, başta tasavvuf olmak üzere, kelam sahasında eserler vermiş ve felsefeyi tenkit eden eserler yazmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır.

1. Maṭlaʿu ḫuṣûṣi'l-kilem fî meʿânî Fuṣûṣi'l-ḥikem. Dâvûd-i Kayserî'nin en meşhur eseridir. Mukaddimesinde felsefî tasavvufun bütün meseleleri on iki bölüm halinde incelenmiştir. Müellifin "Mukaddimât" adını verdiği bu kısım, genellikle ayrı bir eser gibi değerlendirilip şerhin metninden ayrı olarak istinsah edilmiştir. Müstensihlerin Risâletü'l-vücûd, Risâletü vahdeti'l-vücûd, el-Usûl fi't-tasavvuf, Risâle fi'l-gayb ve'l-ʿayn gibi adlar verdikleri mukaddime, bazı kaynaklarla kütüphane kataloglarında da ayrı bir eser gibi gösterilmiştir. Dâvûd-i Kayserî eserini İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın veziri Gıyâseddin Muhammed İbn Reşîdüddin Fazlullah'a ithaf etmiştir. Bu vezir hükümdarla birlikte 736 (1335) yılında şehid edildiğine göre kitap bu tarihten önce kaleme alınmış olmalıdır. Birçok yazma nüshası bulunan eser mukaddimesiyle birlikte ilk defa Tahran'da (1299 hş.), ertesi yıl da Bombay'da Mirza Muhammed Şîrâzî tarafından taşbaskı olarak yayımlanmıştır. Celâleddin Aştîyânî eserin mukaddimesini Şerh-i Mukaddime-i

Kayserî ber Fuṣûṣü'l-ḥikem adıyla Farsça olarak şerhetmiştir (Meşhed 1385; 2. bs. Tahran 1991).

2. Şerḥu Ḳaṣîdeti't-Tâʾiyye. İbnü'l-Fârız'ın Nazmü's-sülûk diye de adlandırılan et-Tâʾiyyetü'l-kübrâ adlı kasidesinin şerhidir. Şerhin çeşitli tasavvuf meselelerinin incelendiği mukaddimesi müstakil bir eser gibi istinsah edilmiştir. Risâle (Kitâb) fî ʿilmi't-tasavvuf, Şeceretü'l-yakın fî ʿilmi't-tasavvuf gibi adlar verilen mukaddimenin bazı bölümleri de ayrı ayrı istinsah edilip Merâtibü't-tevhîd, Risâletü't-tevhîd vb. isimlerle çoğaltılmıştır. Bu mukaddimesinin Arapça metni Mehmet Bayraktar tarafından Risâle fî ʿilmi't-tasavvuf adıyla yayımlanmıştır (İFD, XXX [Ankara 1988], s. 171-215).

3. Şerḥu'l-Ḳaṣîdeti'l-mîmiyye. İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye olarak da adlandırılan el-Kasîdetü'l-mîmiyye'sinin şerhidir. İlâhî aşkın ele alındığı bir mukaddimesi bulunan şerh, İlhanlı vezirlerinden Abdülkâfî b. Abdullah et-Tebrîzî'ye ithaf edilmiştir. Eserin kütüphanelerde çeşitli nüshaları vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4075, Fâtih, nr. 3964, 3965, Hâlet Efendi, nr. 888/6; İÜ Ktp., AY, nr. 1586, 3738).

4. Şerhu Besmele bi's-sûreti'n-nevʿiyyeti'l-insâniyyeti'l-kâmile. Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin Kitâbü Teʾvîlâti'l-Kurʾâni'l-Kerîm adlı eserinin mukaddimesinde besmele hakkında verdiği bilgilerin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1693/16; Cârullah Efendi, nr. 2061/3; Fâtih, nr. 141/2; Hekimoğlu, nr. 49/2).

5. Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zamân. Dâvûd-i Kayserî bu eserinde Aristo ve Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin zaman anlayışlarını tenkit ederek yeni bir zaman felsefesi geliştirmeyi denemiştir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1511; Esad Efendi, nr. 1682/8).

6. Taḥḳīḳu mâʾi'l-ḥayât ve keşfü esrâri'z-zulümât. Dâvûd-i Kayserî, Hızır'ın yaşayıp yaşamadığını, velî mi peygamber mi olduğunu tartıştığı eserde Hızır'ın şeriat getirmemiş bir nebî olduğunu ve artık cismanî bedenle bu dünyada yaşamadığını ileri sürer. Bazı kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında adı Risâle fî beyâni ahvâli'l-

Hızr olarak geçen eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 2687/2), diğer bir nüshası Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Garrett Collection'u içinde (nr. 731) bulunmaktadır. Sekiz varaktan ibaret olan risâle Mehmet Bayraktar tarafından Hayat Suyunu İncelemek ve Karanlıkların Gizliliklerini Açığa Çıkarmak başlığıyla tercüme edilmiştir (Kayserili Dâvûd içinde, s. 45-63).

7. Keşfü'l-hicâb ʿan kelâmi Rabbi'l-erbâb. Müellif, Allah'ın kelâm sıfatını ele aldığı bu eserinde Mu'tezile, Hanbeliyye ve Kerrâmiyye mezheplerinin konuyla ilgili görüşlerini özetledikten sonra bunları tenkit etmiş, daha sonra kendi vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde konuyla ilgili yeni yorumlar ve görüşler ortaya koymuştur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1682/8; Lala İsmâil, nr. 714/5).

8. Esâsü'l-vahdâniyye ve menbaʿu'l-ferdâniyye. Eserde vahdet-i vücûd nazariyesi açısından vahdet-kesret meselesi ele alınmıştır (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1814/3).

Bazı kaynaklarda Dâvûd-i Kayserî'ye nisbet edilen Şerḥu ʿAnḳāʾi muġrib (Massignon, IV, 42), Şerḥu Menâzili's-sâʾirîn (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 323; *Osmanlı Müellifleri*, I, 68), Şerhu'l-esmâʾi'l-hüsnâ (Defter-i Kütübhâne-i Köprülü Mehmed Paşa, s. 148), Risâletü'l-irâde (Defter-i Kütübhâne-i Süleymâniyye, s. 18), Risâletü'l-mermûze (Massignon, IV, 42), Şerḥu Kitâbi'l-Ḥucüb (Massignon, IV, 42) adlı eserlerin Dâvûd -i Kayserî'ye ait olup olmadığı henüz kesinlik kazanmamıştır . Şerḥu ʿArûżi'l -Endelüsî, Ḳurretü'l-ʿayni'ş-şühûd, Şerḥu Ḥadîṯi'l -erbaʿîn, Şerḥu'l-Ferâʾiż adlı eserlerin ise ona ait olmadığı bilinmektedir. Dâvûd-i Kayserî üzerine Mehmet Bayraktar tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.).

Ledünni İlim ve Hakiki Sevgi kitabını oluşturan risaleler daha önce Mehmet Bayraktar tarafından Resail ismiyle Davud Kayseri'nin sekiz risalesinden oluşan bir kitap olarak 1997'de Kayseri Belediyesi'nce yayınlanmıştır.Kitap iki risaleden oluşuyor. "Birinci risalede Davud el-Kayserî Ledünnî İlmi (el-ilmü'l-ledünnî) konu

edinmektedir; ikincisinde ise, Hakiki Sevgi (el-muhabbetü'l-hakîkîyye) kavramını ele almaktadır.

Kaynaklar

Dâvûd-i Kayserî, *Maṭlaʿu ḫuṣûṣi'l-kilem* (nşr. Mirza Muhammed Şîrâzî), Bombay 1300, s. 306-309.a.mlf., *Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zamân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1682/8, vr. 68[b] vd.Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 42-43, 199-200.Taşköprizâde, *eş-Şeḳāʾiḳ*, s. 7, 8.Süleyman el-Kefevî, *Ketâʾibü aʿlâmi'l-aḫyâr min fuḳahâʾi meẕhebi'n-Nuʿmân el-muḫtâr*, İÜ Ktp., AY, nr. 2345, vr. 192[a].Mecdî, *Şekāik Tercümesi*, s. 27.Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, I, 43.Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 14[b].*Defter-i Kütübhâne-i Köprülü Mehmed Paşa*, İstanbul 1311, s. 148.*Defter-i Kütübhâne-i Süleymâniyye*, İstanbul 1311, s. 18.*Sicill-i Osmânî*, II, 323.*Osmanlı Müellifleri*, I, 67-69.W. Ostwald, *Der Energetische Imperativ*, Leipzig 1912.Brockelmann, *GAL*, II, 231, 299; *Suppl.*, II, 323.*Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 361.Sarton, *Introduction*, III/1, s. 626.Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 227.H. Corbin, "La Philosophie islamique depuis la mort d'Averroes jusqu'à nos jours", *Histoire de la philosophie Islamique*, Paris 1974, III, 1289.a.mlf., *Corps spirituel et terre céleste*, Paris 1979, s. 139.L. Massignon, *La Passion d'al-Hosayn Ibn Mansour al-Hallāj*, Paris 1975, IV, 42.Mehmet Bayraktar, *La Philosophie mystique de la religion chez Dâvûd de Kayserî* (doktora tezi, 1978), Paris, Sorbonne.a.mlf., *Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayseri)*, Ankara 1988.Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 100.Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 68.Bursalı Mehmed Tâhir, "Terâcim-i Ahvâl: Dâvûd-i Kayserî", *SM*, VI/134 (1326), s. 55 vd.A. Turan Akbulut, "Dâvûd-i Kayserî", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, IV/3, İstanbul 1980, s. 61-83.İzmirli İsmail Hakkı, "Âsım Bey", *İTA*, I, 583.

EMÎR SULTAN BUHARİ(K.S)
(D.H.770-M. 1368. Buhara -V.H.833-M.1429.Bursa)

Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde yaşıyan, tefsîr, hadîs, kelâm âlimi ve mutasavvıf, Yıldırım Bayezid Han'ın damadı. Anadoluya İslamı mayalayan Hak dostlarından veli Sultan.

Buhara'da doğdu. **Adı, Mehmed Şemseddin, babası Seyyid Muhammed b. Ali'dir. Bir zamanların ilim ve irfan beldesi Buhara'da dünyaya gelmiştir. "Emir Sultan" olarak meşhur olmuştur. Bursa denilince akla ilk gelen şey Emir Sultan Hazretleri'dir. Horasan diyarından gelen Emir Sultan Hazretleri'nin soyu ta İmam-ı Ali (k.v.) Hazretleri'ne kadar uzanır. Seyyid olduğu için**"Emîr", çömlekçilik yaparak geçimini sağladığı için "Külâl" unvanları verilen ve Emîr Külâl diye tanınan babası Seyyid Ali Buhara'nın tanınmış mutasavvıflarındanalim bir velidir. Seyyid Ali, Bahâeddin Nakşibend'in aynı unvanı taşıyan mürşidi Emîr Külâl ile karıştırılmamalıdır. Emîr Sultan'ın H.770 –M.1368 yılında Buhara'da doğmuştur. Ona, Buhârâ'da doğduğu için Muhammed Buhârî, Seyyid olduğu için "Emîr Buhârî", Yıldırım Bâyezîd Hân'ın dâmâdı olduktan sonra da "Emîr Sultan" denilmiştir.

İLİM TAHSİLİ

Anadolu'yu aydınlatan, anadoluya İslam'ı mayalayan, alperen bahtiyarlardandır. Çocukluk yılları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte iyi bir tahsil gördüğü söylenebilir. Bizzat kendi ifadesine dayanılarak yazıldığı söylenen menâkıbnâmelerin birçoğuna ve onlara dayanan tarih ve biyografi kitaplarına göre soyu yedinci kuşakta on ikinci imam Muhammed el-Mehdî el-Muntazar'a ulaşır. Bazı menâkıbnâmelerde Muhammed el-Mehdî'den önceki isim Hasan el-Askerî yerine Ali şeklinde kaydedilmiştir. Akrabası olduğunu söyleyen Emîr Hasan Nûrî, Emîr Sultan'ın yedinci İmam Mûsâ el-Kâzım'ın oğlu İbrâhim'in soyundan geldiğini bildirerek farklı bir silsile kaydeder. İmam Mûsâ el-Kâzım'ın gerçekten İbrâhim adlı bir oğlu bulunduğuna göre en mâkul rivayetin bu olduğu düşünülebilir.

Emir Sultan, Türk-İslâm dünyasının başlangıçta ilim membaı olan Buhara'da yetişmiştir. Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de de ayrıca ilim tahsil etmiştir.

On yedi on sekiz yaşlarında iken babası vefat eden Şemseddin Muhammed, muhtemelen bir süre çömlekçilik yaptıktan sonra Seyyid Usûl, Seyyid Nâsır, Seyyid Ni'metullah, Ali Dede, Baba Zâkir gibi mutasavvıflarla hacca gitmek üzere Buhara'dan ayrıldı.Daha çocuk denilecek yaşta iken Buhara'da bir rüya gördü. Rüyasında Rasulüllah Efendimiz onu Medine'ye çağırıyordu. Hacılar kervanına katılarak Medine'ye ulaştı. Rasulüllah Efendimiz'in Ravzasına kavuştu. Ne var ki, hacılar kendilerine birer mesken bulup yerleştiği halde ona sahip çıkan olmadı. Sonunda seyyidlere mahsus olan boş bir oda bulup oraya doğru yürüdü. Orada bulunan bir kimse yöneldiği yerin seyyidlere mahsus olduğunu bildirerek girmemesini söyledi. Emir Muhammed Efendi, kendisinin seyyid olduğunu söylediyse de, o zat kılık kıyafetinin seyyidlere benzemediğini, bunun için de onlara mahsus odaya kabul edemeyeceğini söyledi. Sonunda, kendisini seyyid olarak kabul ettirmek için Rasulüllah Efendimiz'e sormayı kabul ettiler. Birlikte Ravza-i Mutahhare'ye vardılar ve Emir Muhammed Efendi: "Esselâmü aleyke yâ ceddi!" diye seslendi. Bu sese: "Ve aleykes selâm yâ veledi yâ Seyyid Muhammed Buhari!" diye karşılık geldi. O andan

itibaren değeri anlaşıldı ve orada bulunanlar eline, eteğine sarılmaya başladılar. Bundan sonraki Medine hayatı Rasulüllah Efendimizin Ravzası'nda coşkunluklar ve vecdler halinde geçti

Hac farizasını ifayı müteakip Medine'de, birkaç yıl kaldıktan sonra, bir gece rüyasında yine' yanında İmam-ı Ali (k.v.) Hazretleri bulunduğu halde Efendimiz (s.a.v.)'i gördü. İmam-ı Ali(r.a), kendisine dikkatle bakarak: "Oğlum, sana burada mekân tutmak yok. Yüce Allah seni Ceddim Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın yolunda hizmet için görevli kıldı. Rum diyarına gidecek, halkı irşad edeceksin. Senin önünde ilerleyen nurdan üç kandil belirecek. O kandiller hangi yerde gözden kaybolursa, orayı kendine mekân tutacak ve orada kalacaksın. Kabrin de orada olacaktır." Bu rüya üzerine şaşkına döndü. Gönlü Medine'den, bilhassa Rasulüllah Efendimiz'in Ravzası'ndan ayrılmak istemiyordu. Önce Irak -Bağdat'a uğrayarak tezkire müellifi Âşık Çelebi'nin ceddi Seyyid Muhammed en-Nattâ'nın misafiri oldu. Çaresiz yeniden Buhara'ya döndü. Hasret ateşiyle tutuştuğu Rum diyarına vakit geçirmeden yürümeye koyuldu. Dağ tepe demeden yol aldı, onunla birlikte Anadolu'ya geçerek, Karaman, Niğde, Hamîd-ili, Kütahya ve İnegöl yoluyla Bursa'ya ulaştı. Gelir gelmez de yanan kandiller gözden kayboldular. Kendisine hazırlanan yere geldiğini hemen anladı ve Bursa'da yerleşip kalmak üzere kararını verdi. Bursa'ya Yıldırım Bayezid Han zamanında gelmiştir.

Zahir ilimleri sahasında kendisini imtihana çekmek isteyen Molla Fenârî, Molla Yegân, Alî-i Rûmî gibi âlimlerin onun mânevî gücü karşısında bir süre ağız açamadıkları ve onlarla giriştiği tartışmadan başarıyla çıktığı şeklindeki rivayetlerden onun bu âlimlerle yakın münasebeti olduğu anlaşılmaktadır. Emîr Sultan bu yıllarda Molla Fenârî'den Sadreddin Konevî'nin Miftâḥu'l-ġayb'ını okuyup istinsah etmiş ve bu nüshaya Molla Fenârî bir icâzetnâme yazmıştır**.** ***(Taşköprizâde, s. 55)***

Mutasavvıflara ilgisi olan Bursa halkı tarafından kısa sürede sevilmiş ve etrafında birçok mürit toplanmıştır. Bursa ulema ve meşayihi ile de münasebette bulunmuştur. Emir Sultan; Bursa'da

Şemseddin Fenâri'den ders aldı ve icazet diploması da hocası tarafından yazılıp verilmiştir.

AİLESİ VE ÇOCUKLARI

Daha sonra I. Bayezid'in kızı Hundî Hatun ile evlenmiş bu evlilikten iki kızı ve Emir Ali Çelebi adında bir oğlu olmuştur. Çocukları hep kendisinden önce ölmüştür. Emir Sultan, "kerametler Sultanı" diye de anılmıştır.

Kaynaklarda uzun boylu, güzel yüzlü, seyrek sakallı olarak tanıtılan Emîr Sultan'ın on iki terkli taç üstüne yeşil imâme sardığı, ömrünü derin bir zühd ve takvâ içinde ibadet ve irşadla geçirdiği rivayet edilir.

Menâkıbnâme müellifi Hüsâmeddin ile tarihçi Âlî, Niğbolu Muharebesi sırasında (798/1396) Bursa'da bulunduğu kesin olan Şemseddin Muhammed'in evlenmesinden bahsederken Yıldırım Bayezid'in bu sırada Eflak seferinde olduğunu söylerler ki bu takdirde 1394'ten önce Bursa'ya gelmiş olmalıdır. Bursa'da ilk olarak Pınarbaşı'na veya Gökdere civarındaki bir mağaraya ya da bir savmaaya yerleştiğine dair farklı rivayetler vardır. İlk ikamet yerinin türbesinin bulunduğu mahal olduğu da söylenir. Bursa'da şöhreti kısa zamanda yayılan Şemseddin Muhammed giderek şehrin en çok saygı gören şahsiyetlerinden biri haline gelir; Emîr Sultan veya Emîr Seyyid adlarıyla anılmaya, ulemâ ve meşâyih arasında da itibar görmeye başlar.

Emîr Sultan Bursa'ya geldiği zaman, Yıldırım Bâyezîd Hân Macarlarla savaşıyordu. Düşman kuvvetleri, Osmanlı ordusuna büyük zayiat verdiriyorlardı. Bu esnada bir genç, yaralıların yaralarını sarıyor, ba'zan da ellerini açıp duâ ediyordu. Kolundan yaralanan Yıldırım Bâyezîd, bu genç askerin gayretle ve mehâretle yaraları sardığını görünce, o gence karşı kalbinde bir yakınlık hâsıl oldu.

Yanına kadar giderek; "Benim de kolumda yara var, yaramı sar" deyince, Emîr Sultan cebinden bir mendil çıkarıp; "Buyurun Pâdişâhım, sizin yaranızı da bu mendil ile sarayım" dedi. Sabah olunca, sarılan bütün yaraların iyi olduğunu, askerlerin ayağa kalktıklarını Yıldırım Bâyezîd Hân'a haber verdiler. Yıldırım Bâyezîd

de merak edip kendi yarasını açarken, kolundaki mendilin, hanımının nişanlı iken kendisine hediye ettiği mendilin yarısı olduğunu gördü. Akşam yaraları saran askerin, yanına getirilmesini emretti. Fakat o kimseyi bulamadılar.

Yine Niğbolu Kalesi'nin fethinde günlerce kanlı çarpışmalar oldu. Kale bir türlü feth edilemedi. Hücumların en şiddetli ânında, bir genç, kale kapısını ardına kadar açtı. Yıldırım Bâyezîd ve askerleri kaleye girdiler. Kaledekiler, bu durum karşısında teslim olmak mecbûriyetinde kaldılar. Zaferden sonra bu genci aradılar, bir türlü bulamadılar. Yıldırım Bâyezîd Hân, Rumeli fethinden sonra Bursa'ya gelmeyip Edirne'de konakladı.

Bu sırada Osmanlı padişahı olan Yıldırım Bayezıd Han Rumeli fethinde bulunuyordu. Zafer nasip olmuş, bir süre orduyu dinlendirmek için Edirne'de kalmıştı. Zaten Edirne Osmanlı'nın o dönemde ikinci payitahtı idi. Yıldırım Bayezıd'ın güzeller güzeli kızı Hundî Hatun bir gece rüyasında Rasulüllah (s.a.v)Efendimiz'i gördü. Efendimiz ona; ***"Ey güzel kız! Seyyid Muhammed Buharı ile evleniver. O benim oğlumdur."*** Bu rüyasını kimseye açmayan Hundî Sultan'ın gönlüne aşk ateşi dolmuş, yanıp yakılıyor. Ancak derdini kimseye açamıyordu.

Yine bir gece rüyasında Rasulüllah Efendimiz(s.a.v)'i gördü. Bu defa da ona şöyle buyurdu: ***"Kızım! Eğer kıyamet gününde benden şefaat umuyorsan, Muhammed Buharı ile hayatını birleştir."*** Uyandığında, içinin bir ateşle kavrulduğunu duydu. Kimseye açamadığı derdini, yüceler Yücesi Allah'a açmaya karar verdi. Şöyle yalvarmaya başladı: ***"Ey Rahman ve Rahim olan Allah'ım! Düşenlerin elinden ancak sen tutarsın. Benim de elimden tut. Eğer o Seyyid Muhammed Buharı kulunun bu ateşimden haberi yoksa onu da haberdar eyle."*** Sabah olunca hizmetçisini çağırdı ve ona: "İki gecedir üstüste aynı rüyayı görüyorum. Var Emir Sultan'a olanları anlat. Bu rüyalardan o da haberdar mıdır, bileyim" dedi. Hundî Sultan'ın cariyesi eteklerini sürüyerek Emir Sultan'ın kapısına vardı.

Emir Sultan Hazretleri de gelecek haberci misafirini beklemekte idi. Cariye kendisine bir şey söylemeden: "Var hanımına

söyle. Bu husus bizim de malumumuzdur." Cariye, kuş gibi uçarcasına haberi Hundî Sultan'a iletti. Hundî Sultan sevinçten uçuyordu. Bir ara kendine geldi ve: ***"Takdir-i İlâhî bozulmaz. Bu durumdan herkesi haberdar etmeliyiz."*** Rüyasını bütün saray halkına anlattı. Sonunda nikâhları kıyıldı.

Kötü huylu kimseler derhal Edirne'de bulunan Yıldırım Bayezıd Han'a haber uçurdular. ***"Sultanımız, kızınız Hundî Hatun, derviş parçası bir adamla evleniyor"*** diyerek sultana olan bitenleri ilaveli bir şekilde Sultan'a aktardılar. Yıldırım Bayezıd Han, öfkesinden çılgına döndü. Vezirlerinden Süleyman Paşa'yı huzuruna çağırdı ve: "Paşa! Kendi kapı halkından kırk kişi al ve birçok sipahi ile Bursa'ya git. Emir Sultan denen dervişle kızım Hundî Sultan'ın başlarını koparıp bana getir. Çabuk ola! Süleyman Paşa, aldığı emri yerine getirmek üzere maiyeti ve sipahilerle Edirne'den hareket etti. Yıldırım hızıyla Bursa'ya ulaştı. Kaplıcalar semtinde bir yerde konup adamlarına emir verdi: ***"Sizlerden Emir Sultan denilen derviş ile Hundî Sultan'ın başlarını istiyorum."*** Cengâverler sarayın çevresini kuşattılar ve Emir Sultan ile Hundî Hatun'u aramaya başladılar.

Emir Sultan'ın dervişlerinden biri onlara şöyle seslendi: ***"Ey yiğitler! Münafık sözüne uyup olay çıkarmayın."*** Bu sözü Emir Sultan ve Hundî Hatun birlikte duydular. Emir Sultan Hundî Hatun'a bakarak şöyle dedi: ***"Ey Hundî Hatun! Duvarda asılı duran yayı al ve bir ok koy kirişini ger. Sonra da evliyanın cümbüşünü seyret."*** Askerler kapıya yüklenmiş, saraydan içeri dolmuşlardı. Hemen orada beliren kırk yeşil ok hücumda olan kırk askerin kalbine saplandı ve hepsi yere cansız düştüler. Olup bitenler Süleyman Paşa'ya bildirildi. Öfkeyle atına binip saraya doğru harekete geçtiyse de atından düşerek boylu boyunca yere serildi. O sırada Emir Sultan Hazretleri kendi kendine konuşuyordu: "Lütfen sabredin." Anadolu evliyaları Emir Sultan Hazretlerinin yardımına koşmuşlardı. Süleyman Paşa da attan düştüğü yerde ölüp kalmıştı.

Haber en kısa zamanda Yıldırım Bayezıd Han'a ulaştırıldı. Yıldırım Bayezıd Han bu defa Bursa kadısına durumu tahkik için bir mektup gönderdi. Kadı da Emir Buharî Hazretleri'nin büyüklüğünü,

Rasulüllah Efendimizin emri üzerine Bursa'ya geldiğini, bu evlenme işi de yine onun emri olduğunu bir bir anlattı. Yaptıklarından pişmanlık duyan Yıldırım'ın öfkesi geçti ve bir yakınını göndererek Emir Sultan Hazretleri'nden özür diledi. Böylece bu izdivaç Padişah tarafından da onaylanmış oldu. Rivayete göre, Hundî Sultan bir atlas bohça içerisinde nişanlısı Emir Sultan Hazretleri'ne Harem Ağası ile bir takım giyecekler gönderdi. O sırada Emir Buharı Hazretleri küçük bir hücrede, dervişlerine sohbette bulunuyordu. Bohçayı alıp içerisinden atlas bir yemeni aldı. İçerisine önündeki mangaldan kıpkırmızı koru koydu ve nişanlısına hediye olarak gönderdi. Hediye sarayda açıldığında, yemeni içinde nadide mücevherlerin parlamakta olduğu görüldü.

Emîr Sultan'ın Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Hatun ile evlenmesi kaynaklarda farklı şekillerde anlatılmaktadır. Menâkıp kitaplarına göre Hundi Hatun rüyasında gördüğü mânevî işaretler üzerine, Rumeli taraflarında seferde bulunan babasının rızâsını almadan Emîr Sultan ile evlenmiş, dönüşte durumu öğrenen padişah gazaba gelerek kızıyla damadını öldürmek üzere Süleyman Paşa maiyetinde kırk kişilik bir kuvvet göndermiş, ancak Emîr Sultan'ın kerametiyle bunlar birer "kadîd" kesilmiştir. Bursa'nın Yıldırım semtindeki Kaditler Mezarlığı'nın adının bu olaydan kaynaklandığı rivayet edilmektedir.

Molla Fenârî, Yıldırım Bâyezîd'e şu mektûbu yazdı:"Mektûbuma, dâima kullarına acıyıcı olan Allahü teâlânın adıyla başlarım. İnsanların en âcizi olan ben, Türk ve İslâm memleketlerinin koruyucusu, Osmanoğullarının övündüğü ve Hak uğruna savaş edenlerin başkanı, İslâm dîninin ve müslümanların yardımcısı olan, Pâdişâhımın ömrünün uzun olmasını ve evlâdının çoğalıp kıyâmete kadar şan ve şerefle yaşamasını Rabbimden niyaz ederim.

Sultânımızın şunu bilmesi gerekir. Bizim Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafâ'dan (aleyhisselâm) önce, Îsâ aleyhisselâm, kendine inananlardan üç kişiyi Hak dîne da'vet için bir

beldeye göndermişti. Fakat oranın halkı, onları yalanlayıp öldürdüler. Bu cinâyeti işledikten sonra, sevinerek evlerine gittiler. Cenâb-ı Hak onların bu davranışlarından râzı olmadı ve Cebrâil aleyhisselâma, o belde üzerinde yürekleri parçalayıcı, korkunç ve keskin bir sesle haykırmasını emretti. Cebrâil aleyhisselâm haykırınca, orada bulunanların hepsi bir anda öldü. Böyle büyük bir felâkete düşmemek için Allahü teâlâya sığınırız.

Şimdi bizim de Sultânımızdan bir ricamız vardır. Dün öldürülmesini emrettiğiniz Emîr Sultan, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) neslinden hürmete değer bir insandır. Bu zât gibi temiz kalbli, Peygamber neslinden bir kişi, zamanımıza kadar Anadolu'ya ayak basmamıştır. Buna benzer aslı temiz bir kimseyi elleri hediyeler dolu da'vetçiler göndererek Buhârâ'dan Anadolu'ya getirmeye çalışsa idiniz, sizin için ebedî bir şeref olurdu. Böyle yapmadığınız hâlde, ma'nevî irâde üzerine yurdumuza gelen bu zât dolayısıyla Peygamber efendimize (aleyhisselâm) yakınlık kazanırsanız, sizin dünyâ ve âhıret saadetiniz artacaktır.

Şunu da bildireyim ki, bu dâmâdınız, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm); "Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının nebileri gibidir" buyurduğu kimselerdendir. Bizim böyle seyyidlerden gördüğümüz feyz eserlerini, Hazreti Muhammed'den sonra kimse göstermemiştir. Eğer bir daha onun başını kestirmek için asker gönderirseniz, bütün yurdumuzun felâketi olacağından şüphemiz yoktur. Son ferman sultânımızındır."(***metni için bk. Baldırzâde, Ravza-i Evliyâ, vr. 9b-10a; Mehmed Şemseddin, s. 6)***

Öte yandan Mecdî ve Belîğ, padişahın çok sevip saydığı Emîr Sultan'la kızını kendi rızâsıyla evlendirdiğini söylerler ki doğrusu da bu olmalıdır.

Zamanında Osmanlı sultanları kendisine hürmet eder, sefere çıkacaklarında huzura gelip, mübarek duasını alırlardı. Emir Sultan,

aynı zamanda birinci Bâyezid'in 'Bilim Danışmanı' idi. Ordu onun eliyle kılıç kuşanırlardı. Emir Sultan; hayatı boyunca din ve vatan için yapılan gazaları teşvik etti. Müritlerine bu işlerin kutsiyetini anlatarak onların da bu yola gönül bağlamalarını sağladı.

Emir Sultan'ın vefatından sonra bile manevî yardımlarının serhat boylarındaki gaziler tarafından görüldüğü sürekli bir şekilde anlatılırdı. Bu cümleden olarak onun, çok gayret sarf etmesine rağmen Timur-Yıldırım çarpışmasının önüne geçemediği ve savaşın da Emir Sultan'ın işaret ettiği gibi Yıldırım Bayezid'in aleyhine sonuçlandığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin genişleyip büyümesinde maddî ve manevî yardımları olan Emir Sultan, asıl kurduğu tarikat ve yetiştirdiği müritleri vasıtasıyla hizmet etmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi-İslâmlaşması sürecinde onun da büyük rolü olmuştur. Kendisi, daha çok "toplumun hocası" olarak görev yapmış, öğrenci yetiştirmiş, şairlik yönü itibariyle de birkaç şiir yazmış ve söylemiş, fakat bunun dışında da herhangi bir eseri bulunmamakta, ama ona ait bir menakıpname ölümünden bir müddet sonra müritleri tarafından kaleme alınarak birkaç nüsha halinde yazılmıştır.

Akar gözlerümden yaş yerine kan
Zerrece görünmez gözüme cihân
Deryâlar nûş idüb kanmaz iken cân
Aşıklar kandıran ummânı buldum
Emîr Sultan dir ne hoş bâzâr imiş
Aşıklar seyr idüb gezerler imiş
Cümlenün maksudı ol dîdâr imiş
Hakk'a karşı duran divanı buldum" ***(Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL, Türk Halk Şiiri***
Emir Sultan Efsanesi)

Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân'a, Abbasî halîfesi tarafından "Sultân-ı İklîm-i Rûm" ünvanı verildiğinde, Pâdişâha Emîr Sultan kılıç kuşatmıştı. Devrinin en üstün velisi olan Emîr Sultan, "Kerâmetler Sultânı" diye de anılmıştır. Zamanındaki Osmanlı sultanları ona hürmet eder, bir sefere çıkacaklarında, huzûruna gelip mübârek duâsını

alırlardı. Onun eliyle kılıç kuşanırlardı. Emîr Sultan, hayâtı boyunca, din ve vatan için yapılan gazâları teşvik etti.

EMİR SULTAN HAZRETLERİNİN KERAMETLERİ VE MENKIBELERİ

Emîr Sultan hazretlerinin kerâmetleri ve menkıbeleri pek çoktur. Ba'zıları şöyle anlatılır:

Yıldırım Beyazıd savaşa gider. Emir Sultan, Yıldırım Beyazıd'ın damadı olduğu için Bursa'dan ayrılmaz. Bu duruma Yıldırım Beyazıt'ın karısı ve Emir Sultan'ın kızı çok içerlenir. Emir Sultan'a "Sana yakışıyor mu? Babam harp meydanında savaşıyor, sen buradasın." Emir Sultan da "Hanım bizim harbe gidecek zamanımız henüz gelmedi. Allah kısmet eder, izin verirse, o zamanda gelecek." der. Birkaç gün sonra çadırında otururken çadırın bir ucunu kaldıran Emir Sultan karısına savaş meydanını gösterir. Bakarlar ki Yıldırım Beyazıd ayağından yaralanmış. Ordusu da yenilmek üzere, Emir Sultan karısına "şimdi Allah'ın izniyle babana yardıma gidiyorum" diyerek hanımının başörtüsünü alır ve ortadan kaybolur. Bu sırada savaş meydanın da beyaz bir atlı belirir. Beyaz atlı savaşçı önüne çıkan düşmanı perişan eder. Kaybedilmek üzere olan savaş zaferle sonuçlanır. Evden çıkarken karısının başından aldığı başörtüsünü de Yıldırım Beyazıd'ın ayağına sarar ve ortadan kaybolur. Zafer dönüşü Bursa'ya gelen Yıldırım Beyazıd, ilk iş olarak damadı Emir Sultanı huzuruna çağırır. Hiddetle "Ben senin gibi karısının koynundan çıkmayan zavallı bir damat istemiyorum, Benim damadım halk meydanında düşmanı perişan eden beyaz atlı gibi bir yiğit olmalıydı." der.

Emir Sultan "Affedersiniz Sultanım" diyerek beyaz atlının kendisi olduğunu açıklamaz. Orada bulunan Hundi Hatun, babasının bacağına sarılı olan örtüyü hemen tanır. "Hayır, baba" der. Bacağınızdaki çevreye bir bakar mısınız, o benim çevrem" der. Padişah bacağındaki çevrenin kızına ait olduğunu görünce kendisine yardım edenin Emir Sultan olduğunu anlar. Hemen yerinden fırlayarak

Emir Sultanın elini öpmeye çalışır. Emir Sultan ***"Siz benim büyüğümsünüz, ben sizin elinizi öpeyim" der. Ve zaferlerin daim olmasını diler.***

Molla Fenârî gibi bazı büyüklerin de yardımıyla Emîr Sultan, Yıldırım Bayezid'in Timur tarafından gönderilen elçileri öldürtmesine engel oldu. Ankara Savaşı'nın ardından Bursa'nın Timur ordusu tarafından işgali sırasında Molla Fenârî ve İbnü'l-Cezerî ile birlikte Emîr Sultan da Kütahya'da bulunan Timur'un huzuruna götürüldü. Bir süre sonra serbest bırakılarak yine Molla Fenârî ile birlikte Bursa'ya döndü. II. Murad'ın, amcası Mustafa Çelebi'ye karşı sürdürdüğü mücadelede hükümdarın yanında yer aldı. Mustafa Çelebi büyük bir kuvvetle Bursa'ya yaklaşırken padişahın Emîr Sultan'a başvurup amcasına karşı yürüttüğü mücadelede onun sözlerinden cesaret aldığı, olaydan sonra kendisine daha çok bağlandığı, huzurunda diz çöküp oturduğu rivayet edilir.

Emîr Sultan çok gayret göstermesine rağmen, Timur-Yıldırım çarpışmasının önüne geçemedi. İki müslüman-Türk ordusunun birbirleri ile savaşmasını istemiyen Emîr Sultan, sonucun ne olacağını da çok iyi biliyordu. Ankara Savaşı'nın başlamasına çok az bir zaman varken, eşi Hundi Hâtun'un isteği üzerine, Allahü teâlânın izniyle bir ânda cepheye vardı. Orada Sultan Bâyezîd Hân ile görüşmesine rağmen, kararından dönmeye niyetli olmayan Pâdişâhı, savaştan vazgeçiremedi. Emîr Sultân'ın ikâz ettiği şekilde, savaş Yıldırım Bâyezîd'in aleyhine sonuçlandı.

Ankara Savaşından sonra Tîmûr Hanın ordusu Bursa önlerine gelip konakladı. Ordu uzun süre burada kaldığı için, Bursa'da yiyecek tükendi ve halk sıkıntı içine düştü. Bunun üzerine halk Emîr Sultan'a gidip yardım istedi. Emîr Sultan onlardan birisine; "Tîmûr'un ordusuna git, orada kumral sakallı, kırmızı yüzlü, kimsenin yüzüne bakmayan, bizi yürekten sevenlerden bir eskici var. Ona selâm söyle ve bir aydan beri müslümanlar yiyeceksiz kaldı. Göçmezler mi acabâ? de!" buyurdu.

Bu emri alan kişi, Tîmûr'un ordusundaki eskiciyi buldu ve Emîr Sultan'ın sözlerini nakletti. Eskici Baba; "Evet, buraya geleli epey oldu. Artık göç vakti geldi." diyerek elindeki iğne ipliği bir kutuya yerleştirdi. O anda orduda toplanma hazırlıkları başladı. Kısa süre sonra Tîmûr'un ordusu şehri terk etti.

Yıldırım Bâyezîd'in Ankara Savaşı mağlubiyetinden sonra, Amasya'da bulunan Şehzâde Çelebi Mehmed, bir gün Molla Ali'yi huzûruna dâvet edip dedi ki: "Yâ Molla Ali! Meydana gelen hâdiseden ibret aldın mı? Babam Yıldırım Bâyezîd'in başına gelen musîbet ve belâların sebeplerini düşünebiliyor musun? Görüyorsun ki, herbirimiz bir yere ayrıldık. Kardeşim Mûsâ Çelebi, Îsâ Çelebi'nin üzerine yürüdü ve Bursa'da tahta oturdu. Kardeşim Süleymân Çelebi ise Edirne'de tahta oturdu. Düşman bizden korkarken, şimdi biz âleme maskara olduk. Özellikle Edirne'de oturan kardeşim Süleymân Çelebi'nin fitne ve fesâdından korkulur. Din ve devlete taşıdığım iyi niyet ve gayret, bu olaylar karşısında beni daha da hassas kıldı. Gel seninle tac ve taht düşüncesini terk ederek hacca gidelim!"

Çelebi Mehmed hem söylüyor, hem ağlıyordu. Akşam ikisi de istihâreye yattı. Çelebi Mehmed rüyâsında dedesi Murâd-ı Hüdâvendigâr'ı gördü. Yanında Emîr Sultan vardı. Ona bir kılıç, bir de eğerlenmiş at vererek; "Haydi yiğidim! Din esâslarını ikâme eyle!" dediler. Çelebi, ata binmek istemediği hâlde, çâresizlik içinde binmek zorunda kaldığını ve Gelibolu istikâmetine hareket ettiğini gördü. Molla, aynı gece rüyâsında Bursa'da olduğu ve Çelebi Mehmed'i tahtın üstünde, Mûsâ Çelebi'yi ise tahtın altında gördü. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, Bursa'ya hareket etti ve Osmanlı tahtına geçti.

Rüyâda gördüğü gibi Osmanlı tahtına sâhib oldu. Bir gün sohbet esnâsında bir zât, Emîr Sultan'a, Peygamber efendimizin mîrâca çıkmasının cismânî mi, yoksa rûhânî mi olduğunu sordu. Emîr Sultan hazretleri buyurdu ki: "Ceddim Resûl-i ekrem, mîrâca bedeniyle çıktı. Mekânsız, zamansız, cihetsiz, sıfatsız olarak Allahü teâlâyı gördü. Gözsüz, kulaksız, vâsıtasız, ortamsız olarak Rabbi ile konuştu. Bu hususta kimsenin şek ve şüphesi olmasın.

Bunun doğruluğu, Necm sûresinde bildirilmiştir. Resûl-i ekrem için cümle melâike ve bütün mahlûkât salevât getirirler. Böyle yüksek bir zâtİn mîrâcında, bedenen veya rûhen olmasında Şüpheye gerek yok. Bu beden, göz ve kulaklar, günde bir defâ değil, dört yüz kere mîrâc yapabilir. Buna şüphe etmemek gerekir.

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde; ***"Ey Habîbim, sen olmasaydın, hiçbir şeyi yaratmazdım."*** buyuruyor. Bu hadîs-i kudsî, bunun doğru olduğunu gösterir."

Emîr Sultan hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın yolunda olan bir kimsenin kalbinde, Allahü teâlâya kavuşmaktan başka bir arzu bulunmaz."

Talebelerinden birisi anlatır: Bir gece rüyâmda şöyle gördüm: Bursa'nın uzak kasabalarından birkaç kişi: "Bursa'da bir evliyâ var. Allahü teâlânın izniyle ne hâcetin varsa verirmiş." diye yola çıktılar. Ben de yatakta yatıyordum. Onların dediklerini duyunca, aralarına katılarak, biz de duâsını alalım diye birlikte Bursa'ya gittik. Dergâha girip Emîr Sultan'ı görünce bayılmışım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkacak tâkati bulamadım. Emekliye emekliye Sultan hazretlerinin yanına vardım. "Sultânım, beni talebeliğe kabûl edin!" dedim. "Kâbûl eyledik!" diyerek mübârek elleri ile sırtımı sığadılar. Heyecanla uyandım. Rüyâmı anneme anlattım ve tâbir etmesini istedim. Annem; "Sen hemen o büyük velînin yanına koş, himmetine kavuşarak duâsını al." dedi. Hemen yola çıktım. Bir grup insanın, rüyâmdaki gibi; "Gidip Emîr Sultan'ı ziyâret edelim. Onun duâsını alalım." diye yürüdüklerini gördüm. Aralarına katılarak, rüyâmdaki gibi, sırayla dergâha girip huzûrlarına çıktık. Emîr Sultan'ın mübârek nazarlarına kavuşunca, aklım başımdan gitti. Düşüp bayıldım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkamayıp, emekliyerek ayakuçlarına kadar gittim. "Bizi talebeliğe kabûl buyurun Sultânım." deyince; "Biz seni talebeliğe kabûl edeli kırk yıl oldu." buyurdular.

Emîr Sultan'ın büyük sevgi ve saygı gördüğü, adının yediden yetmişe herkesin dilinde dolaştığını duyan iki kişi, ziyâretine gitti. Yolda giderken biri; "Benim gönlümdeki tâze ekmek ile kaymak olsun." diğeri de; "Benimkisi de hayır duâ olsun." dedi. Dergâha

vardıklarında Emîr Sultan talebeleri ile bahçede sohbet ediyordu. Emîr Sultan; "Şu gelenlerden filâna ekmek ve kaymak verin, ötekisi için de hayır duâ edelim. Nefsinin hevâ ve hevesinden uzak ve Allah korkusunda müdâvim olsun!" buyurdu.

Kalbinden hayır duâ isteyen zât, Emîr Sultan'ın talebesi olarak uzun yıllar hizmetinde bulundu.

II. Murad tarafından 1422'de yapılan İstanbul kuşatmasına Emîr Sultan da katıldı. Bu kuşatmanın tarihini yazan Bizans tarihçisi Ioannec Kananoc, Emîr Sultan'ın 500 kadar dervişiyle birlikte büyük bir debdebeyle padişahın ordugâhına geldiğini, hücum vakti olarak tayin ettiği 24 Ağustos Pazartesi günü öğleden bir saat sonra dervişlerinin başında at üstünde kılıç ve kalkanıyla surlara yaklaşıp kılıcını çekerek üç kere salladıktan sonra hücuma geçtiğini, bu işaret üzerine Türk ordusunun taarruza kalktığını anlatır.

Bütün kaynaklar Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın Emîr Sultan'a saygı gösterdiklerini, sefere giderken onun eliyle kılıç kuşanıp duasını aldıklarını belirtir. Padişahlara kılıç kuşatma geleneği, Emîr Sultan'ın Hammer'e göre Yıldırım Bayezid'e, Atâ Bey'e göre ise II. Murad'a kılıç kuşatmasıyla başlamıştır. Osmanlı padişahları Emîr Sultan'ın vefatından sonra da ona hürmet göstermeyi sürdürmüşler, Bursa'ya geldiklerinde türbesini mutlaka ziyaret etmişlerdir. II. Bayezid ile Yavuz Sultan Selim'in Emîr Sultan'ın sandukasının örtüsü altına girip uzun süre dua ettikleri bilinmektedir. Menâkıbnâme müellifi Ni'metullah'ın "eimme-i ma'sûmîn"den "ismet-i kesbiyye" sahibi olarak tanıttığı ve muhtemelen İmâmiyye mezhebine mensup olan Emîr Sultan'ın Sünnî Osmanlı muhitinde bu kadar büyük itibar kazanması üzerinde durulması gereken bir husustur.

Birgün Emîr Sultan talebelerine ders veriyordu. Dersde; ***"Şeytan onlara va'd eder, onları uzun emel ve kuruntulara düşürür. Şeytanın kendilerine va'd ettikleri, aldatmadan başka birşey değildir."*** meâlindeki Nisa sûresi yüzyirminci âyet-i kerîmesinin tefsîrini şöyle yapıyordu: Bizim yolumuzda gaflete yer yoktur. Şeytanın aldatması kuvvetlidir. Avvâmı başka yoldan aldatır. Sâlihleri başka yoldan aldatır. Âlimleri başka yoldan aldatır. Nitekim

işitmişsinizdir ki; Mûsâ aleyhisselâmın ümmetinden olan Bel'âm bin Bâûrâ, İsm-i a'zamı biliyordu. Onun her duâsı kabûl oluyordu. Sonunda nefsine yenik düşmüş ve helak olmuştu.A'râf sûresinde, soluyan köpeğe benzetildi.

O sırada mecliste bulunanlardan bir zât, Emîr Sultan'a; "Sultanım, ba'zı âlimler şeytanın aldatmasından kurtulmamışlarsa, biz nasıl kurtuluruz?" dedi. Bunun üzerine Emîr Sultan şu kıssayı anlattı: "Birgün Hasen-i Basrî, bir yerde ibâdet ediyordu. O sırada şeytan elinde bir yularla oradan geçiyordu. Hasen-i Basrî onu yanına çağırdı ve; "Yâ mel'ûn, bu yularlar nedir?" diye sordu. Şeytan da; "Yâ Hasen! Bu yularları, halkın güçlü olanlarının başına vururum. Bunlar benim mahkûmum olur. Kendi başlarına hareket edemezler" dedi. Hasen-i Basrî; "Yâ mel'ûn! Bu yularlardan bize de var mıdır?" diye sorunca, şeytan; "Bu yularlardan sana yok" dedi.

Emîr Sultan hazretleri, devamlı olarak sazdan örülmüş hasır üzerinde otururdu. Mübârek dudakları devamlı hareket ederdi. Şu şiiri sık sık söylerdi:

Eğer gönlün benimle olursa,

Yemen'de olsan bile yanımdasın.
Eğer gönlün benimle değilse,
Yanımda olsan bile uzaktasın.
Dinle bak Hak ne hoş söyledi.
Zebur'unda Davud'a buyurdu.
Düşman ol önce nefs belâsına,
Ondan, bana uymakla kurtulasın.
Gel şimdi sen de düşman ol nefsine,
Zayi eyle onu her ne dilerse,
Eğer bu işte atarsan riyayı,
Kendine rehber kıl evliyâyı.
Eğer anlarsan budur sana ol,
Nefsinin şerrinden halâs ol,
Nefsinin muradından uzak dur.
Düşersen eğer şeytana uzak dur.

Şeyh-ül-İslâm, Emîr Sultan'dan icâzet (diploma) aldıktan sonra, Câmi-i Kebîr'de va'z verirdi. Birgün va'z vermek için yine kürsüye çıkmıştı. Emîr Sultan hazretleri bir talebesini, birşeyler almak

için çarşıya göndermişti. Bu talebe, Şeyh-ül-İslâm'ın va'z vereceğini duyunca, kendi kendine; "Gidip va'zı dinliyeyim, Şeyh-ül-İslâm'ın hayır duâsını alayım" diye düşünerek Câmi-i Kebîr'e gitti.

O ânda câmide zelzele olmaya başladı. Cemâatin bir kısmı dışarıya kaçtı. Fakat dışarıda zelzele olmadığını gördüler. Bu durumdan haberi olan Şeyh-ül-İslâm, murâkabeye daldı. Sonra cemâate dönüp; "İçinizde Emîr Sultan'ın hizmeti ile emr olunan kim ise, çabuk câmiden dışarı çıksın. Yoksa bizi helak ettirecek" dedi. Talebe hemen dışarı çıktı. Câminin sallanması durdu. Bu talebe işini görüp dergâha gitti. Emîr Sultan'ın huzûruna girdi. Talebe selâm verdi. Emîr Sultan başını kaldırıp, sâdece talebeye baktı. Selâmına cevap vermedi. Talebe, hocasının heybetinden düşüp bayıldı. Ayılınca, Emîr Sultan ona; "Ey oğlum! Dünyevî ve uhrevî ihtiyâçlarınız karşılanmadı mı ki, başkalarından yardım beklersiniz. Bir kimse hocasından çeşit çeşit ni'metlere kavuşurken, gidib başkasından yardım istemesi, ona suâl sorması, ilim öğrenmesi, hem ayıp, hem gevşekliktir" buyurdu.

TASAVVUFA BAĞLILIĞI

Emîr Sultan'ın mensup olduğu tarikat Kübreverdi tarikatıdır.Atâî'nin Zeyl-i Şekāik'te kaydettiği silsileyi dikkate alarak Emîr Sultan'ın babası ***Seyyid Ali'den, onun da Hâce İshak Huttalânî'den (ö. 826/1423) tarikat aldığını ve tarikatın Ali el-Hemedânî (ö. 786/1384), Muhammed Mazdekânî, Alâüddevle-i Simnânî (ö. 736/1336), Nûreddin İsferâyînî, Ahmed Zâkir-i Curfânî, Ali Lala şeklinde yürüyerek Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618/1221)*** ulaştığını ve dolayısıyla Emîr Sultan'ın Kübreviyye tarikatına mensup olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan halifelerinden Hasan Efendi Müzîlü'ş-şükûk, Lutfullah Efendi de Cenâhu's-sâlikîn adlı eserlerinde, bizzat kendisinden işitmiş olduklarını söyleyerek şeyhin tarikat silsilesini babadan oğula intikal ettirip on iki imam kanalıyla Hz. Ali(r.a)'ye ulaştırırlar. Hz.Hüseyin(r.a)soyundandır. Seyyiddir.

Şöhreti Bursa'dan sonra Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda giderek yayılmış ve hakkında birçok menkıbe teşekkül etmiştir. Bunların en meşhuru, Bursa'da Yıldırım Bayezid tarafından Emîr Sultan'ın tavsiyesiyle yaptırılan Ulucami ile ilgili olanıdır. Bu menkıbeye göre caminin inşaatı sırasında Yıldırım Emîr Sultan'a bina hakkındaki görüşünü sormuş, Emîr Sultan da caminin dört köşesinde

birer meyhâneden başka bir eksiği kalmadığını söylemiş, bu uyarı üzerine padişah içkiye tövbe etmiştir. Bazı kaynaklarda bu olayın Yıldırım Bayezid ile Somuncu Baba arasında geçtiği nakledilir.

Vefatından sonra Emîr Sultan'ın yerine halifelerinden Hasan Hoca şeyh olmuş ve on üçüncü halife İbrâhim Efendi'ye kadar (ö. 1178/1764-65) dergâhta Emîr Sultan'ın silsilesi devam etmiştir. İbrâhim Efendi'den sonra Emîr Sultan Dergâhı'nın şeyhliği Celvetî meşâyihinden Selâmi Ali Efendi'ye intikal etmiştir. Dergâh 1225 (1810) yılına kadar Celvetî olarak faaliyet göstermiş, bu tarihte Hacı Ahmed Efendi'nin şeyh olmasıyla Nakşibendî dergâhına dönüşmüştür. Emîr Sultan'ın takip ettiği irşad usulü bilinmemektedir. Kaynaklarda dergâhta "usûl-i Emîr" üzere âyin yapıldığı söylenmekteyse de bu âyinin uygulama tarzı hakkında bilgi verilmemiştir.

Emîr Sultan'ın halifeleri daha şeyhin sağlığında Bursa, Balıkesir, Edremit ve Mihaliç'e, Karaman sınırlarına, Aydın ve Saruhan sancaklarına kadar yayılmışlardı. Kendisine mensup şeyh ve dervişler Rumeli yakasına geçip mürşidlerinin âdet ve menkıbelerini Gelibolu'dan başlayarak sınır boylarına kadar götürmüşlerdir. Osmanlı ordusunun bazı seferlerine bizzat katıldığı gibi müridlerini de gazâya teşvik eden Emîr Sultan'ın öldükten sonra da asırlarca Osmanlı ordusundan himmetini esirgemediğine inanılmıştır. Hakkında yazılan menâkıbnâmelerin çoğunda, sağlığında gösterdiği kerametler yanında vefatından sonra da özellikle darda kalmış askerlere himmeti hakkında anlatılanlar geniş yer tutmaktadır. Bütün bunlar Emîr Sultan'ın Türk halkı üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

VEFATI

Emîr Sultan (H.833-M.1429) tarihinde Bursada Vebadan vefat etmiştir. Bursalı Ahmed Paşa'ya ait olduğu söylenen. "İntikāl-i Emîr Sultân'a / Oldu târîh intikāl-i Emîr" beytindeki "intikāl-i Emîr" terkibi 833 (1429) yılını vermektedir. Eski kaynaklar onun Bursa'da çıkan bir veba salgınında öldüğünü kaydetmekle yetinirler. Peygamber Efendimiz(s.a.v) ahirete intikal ettiği yaşta iken Hakk'a yürüyen Emir Sultan Hazretleri'nin cenaze namazını vasiyeti üzerine Hacı Bayram-ı Veli kıldırmıştır. Emir Sultan Hazretleri'nin naaşı, Bursa'da Emir

Sultan Külliyesi içinde yer alan türbesine defnedilmiştir. Vefatından sonra da halkın ve sultanların kendisine hürmeti devam etmiştir. Buna örnek olarak; Yavuz Sultan Selim Han, Mısır'ı fethe giderken Emir Sultan Hz'nin türbesini ziyaret etmiş ve dualarda bulunmuştur. Emir Sultan Hazretleri Bursa'nın manevi mimarı, gönüllerin fethini gerçekleştiren sultanı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin genişleyip büyümesinde maddî ve manevî yardımları olan Emir Sultan, asıl kurduğu tarikat ve yetiştirdiği müritleri vasıtasıyla hizmet etmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi-İslâmlaşması sürecinde onun da büyük rolü olmuştur. Kendisi, daha çok ***"toplumun hocası"*** olarak görev yapmış, öğrenci yetiştirmiş, şairlik yönü itibariyle de birkaç şiir yazmış ve söylemiş, fakat bunun dışında da herhangi bir eseri bulunmamakta, ama ona ait bir menakıpname ölümünden bir müddet sonra müritleri tarafından kaleme alınarak birkaç nüsha halinde yazılmıştır.

Akar gözlerümden yaş yerine kan
Zerrece görünmez gözüme cihân
Deryâlar nûş idüb kanmaz iken cân
Aşıklar kandıran ummânı buldum
Emîr Sultan dir ne hoş bâzâr imiş
Aşıklar seyr idüb gezerler imiş
Cümlenün maksudı ol dîdâr imiş
Hakk'a karşı duran divanı buldum" ***(Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL, Türk Halk Şiiri***
Emir Sultan Efsanesi)

Türk edebiyatında Emîr Sultan hakkında yazılmış birçok manzume bulunmaktadır. Bunlardan, şiirleri Yûnus Emre'nin şiirleriyle karıştırılan Yûnus adlı bir şairin manzumeleri Emîr Sultan hakkındaki menâkıbnâmelerde yer almaktadır. Emîr Sultan'a dair yazılan şiirlerin en meşhuru Bursalı Ahmed Paşa'nın, "Ey âlem-i velâyete sultân olan Emîr / Vey mülk-i Rûm'a rahmet-i rahmân olan Emîr" mükerrer beytini ihtiva eden terciibendidir.

Emîr Sultan'ın sağlığında Bursa'dan uzak yerlerde oturan dervişler yılda bir defa kafile halinde yola çıkarak mürşidlerini görüp

duasını almaya gelirlerdi. Bu ziyaretler ölümünden sonra bir gelenek halini alarak asırlarca devam etmiştir. Bursalılar'ca bir bereket vesilesi sayılan bu gelenek XX. yüzyılın başlarında terkedilmişse de ramazan ve kurban bayramlarının ikinci günlerinde Eşrefî şeyh ve dervişlerinin zikrederek Emîr Sultan türbesine yaptıkları ziyaret ve Eşrefiyye usulüne göre icra ettikleri âyin şeklindeki geleneği bir süre daha devam etmiştir. Emîr Sultan'la birlikte Anadolu'ya gelen sûfîlerin bir kısmı Bursa'nın çeşitli yerlerinde zâviyeler açmışlardır. Bunlardan Seyyid Nâsır Bursa Pınarbaşı'nda, Ali Dede İncirli Hamamı civarında, Seyyid Usûl Kuruçeşme mahallesinde, Seyyid Nattâ da Ebû İshak Kâzerûnî zâviyesinde tarikat faaliyeti göstermişlerdir.

Yakın zamanlarda yayımlanan bir makalede, Emîr Sultan'ın Alaşehir'de faaliyet gösteren halifesi Şeyh Sinan ile meşhur Osmanlı şairi Şeyhî'nin aynı kişi olduğu öne sürülmüştür. ***(Bilgin, s. 123-139)***

ESERLERİ

Emîr Sultan hakkında çeşitli menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır. Bunların ikisi, kendisinden sonra dergâhına şeyh olan **Hasan Efendi'nin Müzîlü'ş-şükûk'ü ile***(Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 168)* üçüncü şeyh ***Lutfullah Efendi'nin Cenâhu's-sâlikîn adlı eserleridir.*****Diğer menâkıbnâmelerin önemlileri şunlardır:İbrâhim b. Zeynüddin, Vesîletü'l-meṭâlib fî cevâhiri'l-menâḳıb (***Emîr Sultan'ın on yedi menkıbesini ihtiva eden Arapça eserin [Keşfü'ẕ-ẓunûn, II, 1841] Türkçe tercümesi Millet Kütüphanesi'ndedir [Ali Emîrî, nr. 1060]);***Yahyâ b. Bahşî, Menâkıb-ı Cevâhir****(Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 410/1);****Ni'metullah, Menâkıb-ı Emîr Sultan****(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4564);****Müdâmî, Dîvân-ı Müdâmî der Vasf-ı Emîr Sultan****(İÜ Ktp., TY, nr. 5520);****Hüsâmeddin, Târîh-i Emîr Sultan****(Millet Ktp., Pertev Paşa, nr. 457);****Senâî, Menâkıb-ı Emîr Sultan****(İstanbul 1290).*

Emîr Sultan hakkında bazı müstakil kitaplar da yayımlanmıştır (Gazalî Saltık, Bursa'da Emîr Sultan ve Kerametleri, Bursa 1959; Şinasi Çoruh, Emîr Sultan, İstanbul, ts.; Hüseyin Algül, Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emîr Sultan, İstanbul 1981).

Bursa'da bir peygamber torunu... Emir Sultan Hazretleri'nin hayatı ibretlerle dolu

EMÎR SULTAN HAZRETLERİNİN YAYI VE OKU

Emîr Sultan hazretlerinin yayı ve bir de oku vardı. Bunlar, gazâda kullanılmak üzere asılı dururdu. O yaya ok koydukları zaman, kırk ok çıkar, kırk kişiye isâbet ederdi. Her nereye atmak isterse, bir talebesinin eline verir, o tarafa atmasını emr ederdi. Şeyh-ül-İslâm'ın da hazır bulunduğu birgün, Emîr Sultan okunun ve yayının getirilmesini istedi. Getirilen ok ve yayın Şeyh-ül-İslâm'a verilmesini emr buyurdu. Yay ile ok, Şeyh-ül-İslâm'a verildi. Emîr Sultan ona; "Oku doğuya doğru at. Ok nereye düşerse, mezarımız orası olsun" buyurdu. Şeyh-ül-İslâm, emirleri üzerine oku attı. Ok, şimdiki türbenin olduğu yere düştü. Orası, o zaman ağaçlık ve yeşillik idi. Hâlbuki ok atılan yer ile, düştüğü yer arası çok uzak idi. Atmak ile oraya gitmesi mümkün değildi. Zîrâ okun atıldığı yer ile düştüğü yer arasındaki mesafe, üç ok atımlık idi. Orada bulunanlar, bu işin Emîr Sultan'ın kerâmeti olduğunu anladılar.

Emîr Sultan hazretlerinin türbesi, vefâtından sonra yapıldı. Türbeyi yapan zât, rü'yâsında Emîr Sultan'ı gördü. O zâta; şurayı şöyle yap, burayı şöyle yap diye, türbesi bitinceye kadar, her gece rü'yâda emir verdiler. O zât, türbe yapımını bitirdikten sonra, bir daha Emîr Sultan'ı rü'yâsında görmedi.

İznikli âlim bir zâtın oğlu, birgün uzun bir süre kalmak için Emîr Sultan hazretlerinin türbesine geldi. Altı gün sonra, oradan ayrılmaya karar verdi. Emîr Sultan'ın talebeleri ona; "Efendim, siz uzun zaman kalacaktınız. Niye şimdi gidiyorsunuz?" diye sordular. O da; "Benim bir ihtiyâcım vardı. Kırk yıl çile çeksem o muradıma kavuşamazdım. Emîr Sultan hazretlerinin rûh-ı şerîflerini vesile edip, uzun süre i'tikafta kalmak için buraya gelmiştim. Fakat Emîr Sultan'ın himmeti yetişip feyzi nehirler gibi aktı. O muradıma altı günde kavuştum. Bunun için şimdi gidiyorum" dedi. Şiir:

Gene dinle bu sözü sen, ey server,
Gamı sev, zikr üzeredir rehber.
Gel ey mü'min! Terk eyle riyayı,

Cân-ı gönülden sev evliyâyı.
Kişi severse bunlardan birisini,
Hem de sevmiş olur cümlesini.
Birisini râzı edersen gönülden,
Hepsi râzı olur cân-ı gönülden.

EMÎR SULTAN HAZRETLERİNİN TALEBELERİ

Emîr Sultan hazretlerinin çok talebesi vardı. Ba'zı talebeleri gündüzleri oruç tutar, geceleri de sabaha kadar namaz kılarlardı. Haftada bir gün Emîr Sultan hazretlerine gelip, ihtiyâçlarını ondan alırlardı. Aldıkları ile bir hafta boyunca idâre ederlerdi, ihtiyâçları bitince, yine gelir alırlardı. Birgün bu talebelerinden birisi, yine Emîr Sultan'ın huzûruna geldi. Onun elini öptü. Emîr Sultan talebesine; "Bulunduğunuz yerdeki müslümanlar iyiler mi? Hâlleri nasıldır?" diye sordu. Talebe; "Sizin himmetinizle, sıhhat ve selâmetteler, duâcınızdırlar" deyince, Emîr Sultan elini cebine soktu ve bir akçe çıkardı. O talebesine verdi ve; "Bizden onlara selâm söyle, biz hayatta olduğumuz müddetçe bu akçe ile yetinsinler. Bize duâ etsinler. Başkalarına muhtaç olmasınlar" dedi. O talebe, o bir akçeyi alıp, arkadaşlarının yanına geldi ve onlara; "Emîr Sultan hazretlerinin size selâmı var" dedi. Hepsi selâmı ayakta alarak; "Sultan hazretleri ne buyurdular?" diye sordular. Bunun üzerine o talebe; "Emîr Sultan hazretleri bir akçe verdi ve; "Ben ölünceye kadar bununla iktifa etsinler, kimseye muhtaç olmasınlar" buyurdu" dedi. Bu söz üzerine hepsi dünyâ malından soğudular. Kimseden birşey almaz oldular. Pencerelerinde bir kutu vardı. Kimin ihtiyâcı olursa, o kutunun içinden bir akçeyi alır, iftar için herkese bir miktar ekmek ve üzüm alıp, onunla oruçlarını açarlardı. Ertesi gün o akçe yine yerinde dururdu. Emîr Sultan vefât edinceye kadar böylece ihtiyâçlarını karşıladılar. O akçe yerinden hiç eksilmedi.

O zamanın ileri gelen âlimlerinden Ali hoca şöyle anlatır. "Birgün bir köylü Emîr Sultan'ın huzûruna gelip; "Sultânım, bir sıkıntım var. Başım dertte, bana bir duâ yazın ve himmet edin" dedi. Beni işâret edip; "Yazıyoruz" dedi. Ben de duâyı yazdım. Emîr Sultan ve yanında bulunan talebeleri kime duâ yazsa, Allahü teâlânın izni ile şifâ bulurdu. Hattâ öyle olurdu ki, sar'a hastaları gelse, şifâ bulup giderlerdi, ölünceye kadar bir daha hasta olmazlardı."

Dûyi Halîfe adıyla meşhûr bir zât vardı. Ona; "İlmi kimden tahsil ettin?" diye sorulduğunda; "Üstadım Emîr Sultan hazretleridir. Birgün, babam ve birçok kişi ile Emîr Sultan hazretlerini ziyârete gitmiştik. Mübârek nazarlarına kavuşup, elini öptük. Babama bakıp; "Oku" buyurdular. Babam Kur'ân-ı kerîm okumaya başladığında, orada bulunanların birçoğu kendinden geçip ağladılar. Ondan sonra babamın bütün çocukları çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurlardı. Hattâ kız kardeşlerim bile bizim gibi okurdu" dedi. Şiir:

Gene Resûlullahı dinle ey can!
Ne buyurdu bu ümmete o sultan;
Kim bir mü'minin cân-ı gönülden,
Giderirse üzüntüsünü onun gönlünden.
Hak teâlâ gör ona ne verir;
Kıyâmet üzüntüsünü ondan giderir.
Gel bu öğüdü kabûl eyle,
Menkıbe geldi, yine onu dinle.

O zamanda yaşamış bir zât anlatır: Bir gece rü'yâmda şöyle gördüm: Bursa'nın uzak kasabalarından birkaç kişi: "Bursa'da bir evliyâ var. Allahü teâlânın izniyle ne hacetin varsa verirmiş" diye yola çıktılar. Ben de yatakta yatıyordum. Ben onların dediklerini duyunca, onlara katılarak, biz de duâsını alalım diye beraberce Bursa'ya gittik. Dergâha girip Emîr Sultan'ı görünce bayılmışım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkacak takati bulamadım. Emekliye emekliye Sultan hazretlerinin yanına vardım. "Sultânım, beni talebeliğe kabûl edin" dedim. "Kabûl eyledik" diyerek mübârek elleri ile sırtımı sığadılar. Heyecanla uyandım. Rü'yâmı anneme anlattım ve ta'bir etmesini istedim. Annem; "Sen hemen o evliyânın yanına koş, himmetine kavuşarak duâsını al" dedi. Ben hemen yola çıktım. Bir grup insanın, rü'yâmdaki gibi; "Gidip Emîr Sultan'ı ziyâret edelim. Onun duâsını alalım" diye yürüdüklerini gönlüm. Ben de onlara katıldım. Rü'yâmdaki gibi, sırayla dergâha girip huzûrlarına çıktık. Emîr Sultan'in mübârek nazarlarına kavuşunca, aklım başımdan gitti. Düşüp bayıldım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkamayıp, emekliyerek ayak uçlarına kadar gittim. "Bizi talebeliğe kabûl buyurun Sultânım" dedim. O da; "Biz seni talebeliğe kabûl edeli kırk yıl oldu." buyurdu.

Ali Efendi isimli bir zât şöyle anlatır: "Emîr Sultan hazretleri, birgün beni Balıkesir'e göndermek istediler. Kalbimden şöyle

geçirdim: “Acaba Balıkesir’e varıp gelinceye kadar vaktimi nasıl geçireyim?” Hemen kalkıp tesbihlerini getirip elime verdiler ve; "Gidip gelinceye kadar bu tesbîhle meşgul ol" buyurdular. Tesbihi alıp yola düştüm. Balıkesir'e Cum'a vakti vardım. Emîr Sultan'ın îkâz için gönderdiği hoca efendinin hutbesine yetiştim. Sonra ona bozuk düşüncelerini ve doğrusunu anlattım. Fakat o beni dinlemedi ve kendi düşüncesinde ısrar etti. Geri dönerken, akşam karanlığında bir köye girdim. Köye girdiğim sırada, dere kenarındaki kumluk bir yere bastım ve kayarak düştüm. O esnada tesbîh elimden düştü. Ne kadar aradım ise bulamadım. Yolculuk bittiğinde, ağlıyarak Emir Sultan hazretlerinin huzuruna girdim. Buyurdular ki: "Yâ Oğlum! Yolculuğun nasıl geçti, hâlin nasıldır?" Ben de; "Sultânım içim yanıyor. Karanlıkta ayağım kaydı, tesbihi suya düşürdüm" dedim. Bunun üzerine Emîr Sultan; "Yâ Oğlum! Onun için niye üzülürsün? Biz onu suya düşürmedik" dedi ve cebinden tesbihi çıkararak verdi."

Hacı Bayram-ı Velî, Emîr Sultan ile sohbet etmek için talebelerinden bir kısmı ile Bursa’ya gitti. O sırada Emîr Sultan’ın Bursa kalesi kenarındaki evleri harabeye döndüğü için, ustalar tarafından ta’mir ediliyordu. O esnada marangozlar ellerinden büyük bir ağacı düşürdüler. Emîr Sultan’ın mübârek bakışları düşen ağaca ilişince, ağaç boşlukta kaldı. Hacı Bayram-ı Velî bu olaya şâhid oldu ve içinden; “Herhalde Emîr Sultan, bana kerâmetlerinden birini göstermek istedi” diye geçirdi. Emîr Buhârî ona; “Biz, bununla size kerâmet göstererek evliyâdan biri olduğumuzu isbatlamak istemedik. Kale kenarında çocuklar oynuyorlardı. Ağaç onların başına düşüp ezilmesinler diye bunu yaptık. Gayemiz, çocukları büyük felâketten kurtarmaktı” dedi. Çocuklar oradan kaçtıktan sonra ağaç yere düştü. Hacı Bayram-ı Velî, daha önce hatırından geçenlerden dolayı Emîr Sultan’dan özür diledi.

Yahyâ Halîfe diye tanınan bir vâ’iz vardı. Bu zât şöyle anlatır: “Ben, nerede bir velî kulun olduğunu duysam, derhâl oraya gidip ona hizmet ederdim. Nihâyet Emîr Sultan’ın talebelerinden Sinân Halîfe’nin yanına gittim. Kendisine; “Size muradım, elinizde tövbeye erişip nefs-i emmâreden kurtulup nefs-i mutmeinneye kavuşmak ve kalbimi temizlemektir” dedim. O da bana; “Bursa’da Emîr Sultan’ın kabrine gideceksin, orada tövbe eli sana nasîb olacak” dedi. Derhâl oradan ayrılarak, hiç dinlenmeden Bursa’ya gittim. Emîr Sultan

hazretlerinin kabrine vardım. Emîr Sultan'ı, kabrinin üzerinde oturur hâlde gördüm. Hürmetle selâm verip, elini öptüm ve tövbe ettim. Sonra gözümden kayboldu. Ben de muradıma eriştim, dünyâ ve âhıret saadetine kavuştum."

İznik'te medfûn bulunan velîlerden Eşrefoğlu Abdullah, sağlığında bir iş için Bursa'ya gitmişti. Fakat fırsatı olmadığı için, Emîr Sultan'ın kabrini ziyâret edememişti. İznik'e geri dönerken, yolda Halîl Paşa, oğlu İbrâhim Paşa'yı gördü ve ona; "Siz, her hâlde Bursa'ya gidiyorsunuz. Emîr Sultan hazretlerinin kabrini ziyâret ettiğinizde, selâmımı iletmenizi sizden rica ediyorum" dedi. İbrâhim Paşa, Bursa'ya girer girmez Emîr Sultan'ın türbesinin bulunduğu yere gitti, İki rek'ât namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra Emîr Sultan'ın türbesine girdi ve; "Sultânım! Eşrefoğlu Abdullah, size selâm söyledi" dedi. O ânda türbeden; "Ve aleykesselâm" sesi geldi. Orada bulunanlar bu duruma çok şaşırdılar, İbrâhim Paşa diyor ki: "Bu heybetli sesten dolayı bir süre kendime gelemedim."

Mücâhid Bahâdır şöyle anlatır: "Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında bir sefere katılmıştım. Bir kale muhasara edilmişti. İslâm askerleri düşman kalesine tırmanıyorlardı. Ben de bir yerden burçlara doğru tırmanmaya başladım. Kale burcuna yaklaştığım sırada, önüme bir kaya parçası çıktı. Bu kaya parçası yüzünden yerimden oynıyâmıyordum. O sırada aklıma Emîr Sultan geldi ve cân-ı gönülden; "Ey Emîr Sultan! Bana yardım eyle! Beni bu belâdan kurtar!" diye yalvardım. Birdenbire karşımda bir nûr şelâlesi gördüm. İçinde de yeşil elbiseler giyinmiş bir zât belirdi. Bana engel olan taşın üstüne geldi. Üsündeki elbisesini sarkıtıp; "Ey Gâzi! Elbiseye tutun! Sakın korkma!" dedi. Ben de; "Yâ Allah!" deyip, tutundum ve engeli aşmış olarak kendimi kalenin içinde buldum. Emîr Sultan hazretlerinin elini öpüp, ayağının tozuna yüzümü sürmek istediğimde gözümden kayboldu. Nereye gittiğini de anlıyamadım."

Emîr Sultan hazretleri için yazılan bir şiir:

Gerçi âşıklara salâ denildi.
Derdi olan gelsin dermanı buldum.
Ah ile vah ile cevlân ederken,
Canımın içinde cânânı buldum.
Akar gözlerimden yaş yerine kan,
Zerrece görünmez gözüme cihan.

Deryalar nûş edip, kandırmaz iken,
Âşıklar kandıran ummanı buldum.
Âşıklar meydana doğru varırlar,
Erenler cem olmuş, verir alırlar.
Cümle velîler, dîvân dururlar,
Hakka mahbûb olan sultânı buldum.
Açılmış dükkânlar kurulmuş pazar,
Canlar mezad olmuş dellâl de gezer.
Oturmuş ümmetin berâtın yazar,
Cevâhir bahş olan dükkânı buldum.
Emîr Sultan ne hoş pazar imiş,
Âşıklar meydan edip gezer imiş.
Cümlenin maksudu ol dîdar imiş,
Hakka karşı duran dîvanı buldum.

Emîr Sultan hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın yolunda olan bir kimsenin kalbinde, Allahü teâlâya kavuşmaktan başka bir arzu bulunmaz."

Bursalı Ahmed Paşa'nın Emîr Sultan için yazdığı methiye şöyledir:

Ey âlem-i velâyete Sultân olan Emîr,
Ve mülk-i Rûmâ rahmet-i Rahmân olan Emîr,
Muhibb-i Hak olur sana candan muhib olan,
Devlet bize muhabbetin olmuş şehâ hemin.
Kim bakarsa revzana açılur canı gül gibi,
Zira mezârın oldu deri Cennet-i Berin.
Ne aktı Rûma bir ulu derya senin gibi,
Ne âleme getürdi, Buhârâ senin gibi.
Can mülkünü muhabbetin ârâyiş eyledi,
Kimdir cihanda memleket ârâ senin gibi.
Göstermeye yer ehline didâr-ı nûrunu,
Âyine verdi Allahü teâlâ senin gibi.
Çok evliyâ bu tahta kadem bastılar velî,
Kim kıldı şer' haddîni icra senin gibi.
Ey nâm-ı a'zamın deri gencine-i şifâ,
Dil derdine kim ide müdâvâ senin gibi.

Bu methiyenin açıklaması şöyledir: "Ey velîler âleminin sultânı olan ve Anadolu'ya rahmet olarak gönderilen Emîr. Seni candan seven Allahü teâlânın sevgili kullarından olur. Ey rûhumuzun

şahı, bize muhabbetin devlettir. Bahçe durumundaki kabrini kim ziyâret ederse, kalbi gül gibi açılır. Zîrâ türben Cennet kapısına benziyor. Sen bir ummânsın, senin gibisini ne Anadolu, ne Buhârâ gördü. Senin gibi Hak sevgisi ile kalb süsleyeni hiç kimse gösteremez. Allahü teâlânın kudsiyâtını görmemiz için senin yüzünün nûru bize aynadır. Velilik makamına oturanların çoğu, senin makamına erişemedikleri için, dinin emirlerini en iyi şekilde tatbik edemediler. Ey azgın nefslerine uyan günahkârlara şifâ hazînesi olan büyük Emîr. Doğru yolu göstermenle âcizlerin ızdırâbını dindirdin."

KERÂMET VE MENKÎBELERİ İHTİYAÇLARI KADAR ALIRLARDI

Emîr Sultan hazretlerinin çok talebesi vardı. Bunlardan bâzıları gündüzleri oruç tutar, geceleri de sabaha kadar namaz kılarlardı. Haftada bir gün Emîr Sultan hazretlerine gelip, ihtiyâçlarını alıp giderlerdi. Aldıkları ile bir hafta boyunca idâre ederlerdi. İhtiyaçları bitince, yine gelir alırlardı.

Bir gün bu talebelerin biri, Emîr Sultan'ın huzûruna gelerek, elini öptü. Emîr Sultan talebesine; "Bulunduğunuz yerdeki müslümanlar iyiler mi? Hâlleri nasıldır?" diye sordu.

Talebe; "Sizin himmetinizle, sıhhat ve selâmetteler, hepsi duâcınızdır." deyince, Emîr Sultan elini cebine soktu ve bir akçe çıkardı. O talebesine verdi ve; "Bizden onlara selâm söyle, biz hayatta olduğumuz müddetçe bu akçe ile yetinsinler. Bize duâ etsinler. Başkalarına muhtâc olmasınlar." dedi. O talebe, o bir akçeyi alıp, arkadaşlarının yanına geldi ve onlara; "Emîr Sultan hazretlerinin size selâmı var." dedi. Hepsi selâmı ayakta alarak; "Sultan hazretleri ne buyurdular?" diye sordular.

Bunun üzerine o talebe; "Emîr Sultan hazretleri bir akçe verdi ve; "Ben ölünceye kadar bununla iktifâ etsinler, kimseye muhtâc olmasınlar." buyurdu." dedi. Bu söz üzerine hepsi dünyâ malından soğudular. Kimseden bir şey almaz oldular. Pencerelerinde bir kutu vardı. Kimin ihtiyâcı olursa, o kutunun içinden bir akçeyi alır, iftar için herkese bir mikdâr ekmek ve üzüm alıp, onunla oruçlarını açarlardı. Ertesi gün o akçe yine yerinde dururdu. Emîr Sultan vefât edinceye kadar ihtiyaçlarını böyle karşıladılar. O akçe yerinden hiç eksilmedi.

O SÂHİBİNE TESLİM OLDU

Sultan İkinci Murâd Hanın otuz bin akçe değerinde bir atı vardı. At, yanına kimseyi yaklaştırmıyordu. Birgün Sultan Murâd, Emîr Sultan'ı ziyâret için gittiğinde; "Biz sizin için bir at almıştık. Siz nasıl isterseniz öyle yapalım. Atı getirecek birisini verin de atı size gönderelim." dedi. Bu arada Emîr Sultan'ın yanında bulunan talebelerinden, Hacı Baba denilen bir zât vardı. Sultânın sözü üzerine; "Ah! Hocam bu hizmeti bize verse de, atı alıp gelsem, atın timar ve bakım işlerini yapsam." diye kalbinden geçirdi.

Emîr Sultan hazretleri ona dönerek; "Ey Hacı Babam! Gidin o ata, "Senin şimdiki sâhibin, Allahü teâlânın emrine mutî olup, fermânına mahkûm olmuştur. Sen dahî sâhibine tâbi olup, Allahü teâlânın emrine itâat edip, kötü huylardan vazgeçer misin?" deyin. Bakalım ne işâret eder?" dedi. O da hemen atın yanına gidip, hocası Emîr Sultan'ın dediklerini söyleyince, at üç defâ başını önüne eğip kaldırdı.

O, hemen hocasının yanına gidip durumu arz etti. Bunun üzerine Emîr Sultan; "Hacı Baba, o kötü huylarını terk etti. Siz ondan kaçmayın, onu tımar edin." dedi. Bunun üzerine, Hacı Baba, hiç korkmadan atı alıp, eve getirdi. Emîr Sultan hazretleri o ata binip, Cumâ günleri câmiye giderdi. Hacı Baba da, her gün o ata binerek pazar işlerini görürdü. O atı bir kenara bağlar, çarşıya giderdi. At, yanına yaklaşmak isteyen bâzı kimselere saldırır, onları öldürmek isterdi. Onlar, o attan canlarını zor kurtarırlardı.

Daha sonra bu saldırdığı kimselerin bid'at, kötü îtikâd sâhipleri olduğu anlaşıldı. Atın yanından Ehl-i sünnet itikâdında olan biri geçse, ona başını eğip, sâkin sâkin dururdu. Bu hâli o kadar meşhûr olmuştu ki, çarşı halkı o atı görünce, bid'at sâhiplerine yanına yaklaşmamaları için tenbihte bulunurlardı.

ESARETTEN KURTULUŞ

Talebelerinden Yahyâ isimli bir zât düşman ile yapılan savaşlardan birine katılmak istedi. Bunun için hocası Emîr Sultan'dan izin aldı. Emîr Sultan; "Bu gittiğin gazâdan başka gazâya gitmeyesin." diye tenbihde bulundu ve onun için hayır duâ etti. Düşmana karşı yapılan savaşa katıldı. Düşman yenildi ve çok mikdârda ganîmet elde edildi. Aradan zaman geçti. Arkadaşları o talebeye; "Bir gazâya daha gidelim, sen hayırlı bir kişisin, aramızda bulun." dediler. Onlara;

"Hocam ikinci defâ savaşa katılmama izin vermedi." demesine rağmen, arkadaşları ısrar etti. Onların ısrârına dayanamayarak yola çıktı. Yolda kalabalık bir düşman topluluğu ile karşılaşınca savaşa başladılar. Bu savaşta kimisi şehîd oldu, kimisi esir düştü. O talebe de esirler arasında idi. Onları bir kaleye götürüp, zindana attılar.

Yahyâ Efendi, hocasını vesîle ederek Allahü teâlâya yalvarıyordu. Bir gün kale kapıcısının bir yakını, onu yanına getirtti. Yanındaki adamları çıkardı. Başbaşa kaldılar. Ondan hocası Emîr Sultan'ı sordu. Kendisinin îmân ettiğini söyledi. Sonra ona; "Bundan sonra sana düşman elbisesi versinler, çekinmeden giy. Ben de onlara; "Bu esir, bizim dînimize girdi, buna zahmet vermeyin diyeyim. Sen, hiç olmazsa tenhâ yerlerde Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olursun." dedi.

O da onun dediklerini kabûl etti. Tenhâ yerlerde Allahü teâlâya yalvarıp, hocasını düşünüyordu. Bir gün oturduğu yerde, kulağına çeşitli gürültüler geldi. Bir alay askerin yaklaştığını sandı. Kalbinden de; "İnşâallah, kurtuluş zamânı gelmiştir." diye geçiriyordu.

O sırada kendisini bir elin tuttuğunu gördü. Fakat elin kime âid olduğunu tahmin edememişti. Birden kendisini Bursa'da buldu. Düşman diyârında iken günlerden Cumâ idi. Bursa'daki müslümanların Cumâ namazı için câmiye gittiklerini gördü. Bulunduğu yer, hocasının dergâhına yakın bir yer idi.

Karşı tarafta birkaç kişi; "Bu filân değil midir?" diye söyleşiyorlardı. Onu ismiyle hatırladılar, fakat üzerindeki düşman kıyâfeti onları şaşırtmıştı. Gidip durumu Emîr Sultan'a anlattıklarında, "O, bizim dostlarımızdan olup, yedi yıldır düşman elinde esir idi. Kurtulması için Allahü teâlâya yalvarıyordu. Elimizi uzatıp, Allahü teâlânın yardımı ile kurtardık. Gidip onu yanıma getirin." Onlar Yahyâ Efendiyi Emîr Sultan'ın huzûruna götürdüler. Emîr Sultan hazretlerinin eşiğine yüz sürdü ve teşekkür etti. Ondan sonra uzun yıllar hocasının hizmetinde bulundu.

KAYNAKLAR

1)Kitâbü Cevâhirnâme 2) Menâkıb-ı Emîr Sultan; Üniversite Kütüphânesi No: 6412 3) Hulâsat-ül-Vefeyât; v-8 4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye; c.1, s.59 5) Kâmûs-ul-A'lâm; c.2, s.1041 6) Tuhfet-ül-Ahbâb; c.1, s.33 7) Yâdigâr-ı Şems; s.4 8) Menâkıb-ı Emîr Sultan; Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd kısmı No: 4564 9) Zübdet-ül-Menâkıb; Üniversite Kütüphânesi No: 2370 10) Menâkıb-ı Emîr Sultan; Bâyezîd Umûmî

Kütüphânesi No: 3832 11) Tam İlmihâl Seâdeti Ebediyye; (49. Baskı) s.1074 12) Güldeste-i Riyâz-ı İrfân; s.70 13) Sicilli Osmânî; c.3, s.159 14) Şakâyık-ı Nu'mâniyye Tercümesi; s.76 15) Vefeyâtnâme (Baldırzâde); v-3 16) Rehber Ansiklopedisi; c.5, s.109 17) İslâm Âlimleri Ansiklopedisi; c.11, s.356 18) Tâc-üt-Tevârih; c.5, s.44.18)Tabersî, İʿlâmü'l-verâ bi-aʿlâmi'l-hüdâ, Beyrut 1985, s. 329.19)Âşıkpaşazâde, Târih, s. 117.20)Lâmiî Çelebi, Şehrengiz-i Bursa, Bursa 1288, s. 11.21)Rüstem Paşa, Tevârîh-i Âl-i Osmân, İÜ Ktp., TY, nr. 2438, vr. 104b.22)Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 61-62)23)Taşköprizâde, eş-Şeḳāʾiḳ, s. 54-55).24)Mecdî, Şekāik Tercümesi, s. 76-78, 132).25)Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, I, 145, 188, 345.).27)Âlî, Künhü'l-ahbâr, İstanbul 1277, V, 83, 195-197.).28)Atâî, Zeyl-i Şekāik, s. 61, 62, 161.

29)Baldırzâde, Ravza-i Evliyâ, İÜ Ktp., TY, nr. 2556, vr. 2b-10a.

30)a.mlf., Vefeyatnâme, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1381, vr. 3a.

31)Keşfü'z-zunûn, II, 1841.

32)Sarı Abdullah Efendi, Semerâtü'l-fuâd, İstanbul 1288, s. 231.

33)Evliya Çelebi, Seyahatnâme, II, 16, 47-50.

34)Mehmed Şemseddin, Yâdigâr-ı Şemsî, Bursa 1332, s. 3-27.

35)Müneccimbaşı, Sahâifü'l-ahbâr, I, 365; III, 309, 313, 337, 340, 348.

36)Belîğ, Güldeste, s. 69-79.

37)Hammer (Atâ Bey), I, 42, 76, 277-280, 343.

38)Atâ Bey, Târih, I, 35.

39)Harîrîzâde, Tibyân, III, vr. 205b-208b.

40)Osmanlı Müellifleri, I, 57.

41)Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 264-265.

42)A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire Byzantin, Paris 1932, II, 330.

43)Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4519-4522.

44)Maʻsûm Ali Şah, Ṭarâʾiḳ, III, 71.

45)Ahmed Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 1969, s. 126-128.

46)Cavit Baysun, "Emîr Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", TD (1949), I, 77-94.

47)Orhan Bilgin, "Şeyhî Hakkında Yeni Bilgiler", MÜTAD, sy. 7 (1991-92), s. 123-139.

HACI BAYRAMI VELİ (K.S)
(D.H.753.M.1352. Solfasol. **V. H.833.M.1429** Ankara**.)**

Hacı Bayram Veli, Orhan Bey zamanında H.753.M.1352. Ankara'da Solfasol (Zülfadl) köyünde doğmuştur. Asıl adı Nu'man'bin Ahmed bin Mahmud (k.s) dır. Lakabı Hacı Bayram'dır. Şeyhi ile Kurban Bayramı'nda tanıştığı ve çok mütevazı olduğundan Bayram adını almış ve bu adla ün yapmıştır. Babası, Koyunluca Ahmed adında bir köylüdür, Safiyüddin ve Abdal Murat isminde iki küçük kardeşi vardır. Annesi, Fatma Hatun'dur. Kızı, HayrunNisa, erkek çocuklarından nesli devam etmektedir, Bayramiyye tarikatının kurucu Piri dir.***(M. Ali Aynî, Hacı Bayram Velî, İstanbul 1343, s. 50)***

Hacı Bayram'ın beş erkek (Ahmed Baba, Edhem Baba, Baba Sultan, İbrâhim ve Ali) ve üç kız çocuğu vardır. Ahmed Baba'nın 941'de (1534) vefat eden oğlu Şeyh Edhem Baba vasıtasıyla devam eden şecere, daha sonra çeşitli tâli kollara ayrılarak günümüze kadar ulaştırılmıştır. (***Bayramoğlu, I, 85, 102-104).***

EĞİTİMİ VE TASAVVUFA İNTİSABI

Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başladı. Ankara ve Bursa'da bulunan âlimlerden tefsir, hadis, fıkıh ve zamanın fen ilimlerini öğrendi. Dini ilimleri tamamlayarak önce müderris oldu. Çocukluk hayatı hakkında fazla malûmat sahibi değiliz. Onun meşhûr olması o zamanlarda çok büyük bir kıymet taşıyan müderrisliğiyle başladı. **Ankara'da** Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese 'de, **müderrislik (hocalık) yapmıştır.**

Ankara savaşında Timur'un Osmanlı Devletini dağıtmasından sonra başlayan taht kavgası (fetret) döneminde Ankara'ya dönmüş, etkili şahsiyeti ve sohbetleriyle, gönüllere ilaç olmuş, gönülleri aydınlatarak büyük bir moral kaynağı olmuştur. Etrafında toplanan derslerine sohbetlerine, zikir meclislerine iştirak edenler hergeçen gün artmış, bir taraftan da fitneci ve bozguncular, fırsattan pay çıkararak aleyhde çalışmalar yapmışlardı.

Şöhreti kısa zamanda her yere ulaştı. Daha sonra Medresede müderrisliği bırakarak devrin ünlü şeyhi "Somuncu baba" lakabıyla anılan Ebü Hamid Hamidüddin Aksarayi (k.s)'ye intisab etti. Şeyhi onu Ankara'dan getirmesi için öğrencisi Şüca-i Karamani'yi görevlendirdi. Birlikte Kayseriye döndüler. Döndükleri gün Bir Bayram günü idi. Şeyhi bugün iki bayramı birlikte kutluyoruz. Bundan sonra senin isminde Bayram olacak. O yıl şeyhiyle beraber Hac farizasını yerine getirdiler bundan sonra Hacı Bayram Veli olarak anılıp tarikat piri oldu. Şeyhi H.815.M.1412 de vefat etti. O'nun vefatından sonra Ankara'da kendi adıyla anılan dergâhında irşad hizmetine başladı.

Çelebi Mehmet'in tahta geçmesiyle velinin nüfuzu iyice artmış, bu durumdan etkilenen II. Murat, Hacı Bayram'ın padişahlık davası güttüğü kuşkusu ile tutuklama tehdidiyle Hacı Bayram'ı Edirne'ye getirtmiş, sonra serbest bırakmıştır.

İlim ve irfanı sayesinde devrin sevilen bir şeyhi oldu. Sultan 2.Murad bu değerli âlim veliye sahip çıkmış onun müridlerini askerlik ve vergiden muaf tutmuştur. Daha sonra birçokları bu durumu suistimal etmiş, şikâyetler ve dedikodular Edirne'ye kadar ulaşmış Sultan 2.Murad, Şeyhi Edirne'ye davet etmiştir. Bu davet üzerine Edirne'ye gitti. Orada ilim ve devlet adamlarıyla görüştü. Padişahın misafiri oldu. Edirne Eski camide ve saray ülamasına çok önemli nasihatlerde bulundu. Bir ara Sultan; Hacı Bayramı Veli (k.s)ye Konstantinopolin fethiyle ilgili bir soru sordu, o da: Elbette Resulullah (s.a.v) in müjdesi, mucizesi gerçekleşek. Ama onu Siz ve Ben görmüyeceğiz. Fakat bizim köse Akşemseddin ve sizin mahdumunuz Muhammed görecek onlara nasib olacaktır. Dedi. Daha sonra bu

keramet gerçekleşmiş Bu fetih Fatih Sultan Muhammed Hana, öğrencisi, halifesi Akşemseddin (k.s) hazretlerine nasib olmuştur.

Sultan İkinci Murad Han kendisinden nasihat isteyince; **İmam-ı Azam**'ın, talebesi Ebu Yusuf'a yaptığı uzun nasihatı yaptı: ***"Tebean içinde herkesin yerini tanıyıp bil; ileri gelenlere ikramda bulun. İlim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. Halka yaklaş, fasıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Kimseyi küçümseyip hafife alma. İnsanlığında kusur etme. Sırrını kimseye açma. İyice yakınlık peyda etmedikçe kimsenin arkadaşlığına güvenme. Cimri ve alçak kimselerle ahbablık kurma. Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme. Bir şeye hemen muhalefet etme. Sana bir şey sorulursa ona herkesin bildiği şekilde cevap ver. Seni ziyarete gelenlere faydalanmaları için ilimden bir şey öğret ve herkes öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umumi şeyleri öğret, ince meseleleri açma. Herkese itimad ver, ahbablık kur. Zira dostluk, ilme devamı sağlar. Bazan da onlara yemek ikram et. İhtiyaçlarını temin et. Onların değer ve itibarlarını iyi tanı ve kusurlarını görme. Halka yumuşak muamele et. Müsamaha göster. Hiçbir şeye karşı bıkkınlık gösterme, onlardan biri imişsin gibi davran."***

Hacı Bayramı Veli (k.s) Hazretleri daha sonra Ankara'ya dönmüş bütün müridlerini bir meydanda toplayarak onları büyük bir imtihandan geçirmiş, onlara; Bugün Allah yolunda benim için Canını kim feda edecek dediğinde, binlerce mürid içerisinden iki kişi çıkmış biri erkek biri kadın. Hacı Bayramı Veli (k.s) kurdurduğu çadıra onları almış, içerde bulunan koçları kurban etmiş, çadırdan dışarı kan akmaya başlayınca, bizide kesecek bu adam diyerek toplanan kalabalık kaçışmıştır. Bunun üzerine Sultan 2.Murad'a yazdığı mektupta; Sultanım benim gerçek 1,5 müridim var. Gerisinden vergini alabilir askere götürebilirsin demiştir. Hacı Bayrama tam teslimiyetle boynunu uzatan zatın Ömer Sikkini (k.s) Hazretleri olduğu belirtilir.***(Fazlullah Rahimi Efendi s.47-48.T.D.V.İsl. Ans. C.34 s.55)***

İlim ve devlet ricalinde pek çok kimse kendisinden feyz aldı. Başta Fatih'in Hocası Akşemseddin olmak üzere Yazıcıoğlu Mehmed, Ahmed Bican, Akbıyık Sultan, Dede Ömer Sikkını gibi pek çok halife

yetiştirdi. Bayramiyye tarikatı genellikle Halvetiyye ile Nakşibendiyye tarikatlarının prensiplerini birleştiren bir tarikat oldu

Hacı Bayramı Veli' (k.s)nin Şeyhi Hamidüddin Aksarayi (k.s)'nin hem Safevi ailesi vasıtasıyla Halvetiyye hemde Şam'daki Şeyhi Şadi-i Rumi (k.s) aracılığıyla Nakşî eğitim gördüğü kaydedilir. Bayramiyye daha kurucusunun zamanında temel esasları belirlenmiş, Ankara Bursa ve Edirne çevresinde yayılmıştır.

Hacı Bayram Veli' (k.s) nin çiftçilik yaparak kendi el emeği ile geçinmesi mürid ve müntesiblerini bir meslek ve sanata yönlerdirmesi onun "Ahilik ve Melâmet"meşrebine yakınlığı şeklinde değerlendirilmektedir. ***Bayramiyye Halvatiyye gibi cehri usul üzere esma zikrini benimsemiş bir tarikattır.*** Ancak Bayramiyye'nin Melamiyye kolunda ***"gönül bekleme"*** denilen ***bir hafi zikir şekli*** vardır. Bayramiyye ***"cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilahi"*** şeklinde üç temel esasa sahibtir.

Hacı Bayram (k.s)'ın Ankara'da faaliyette bulunduğu sıralarda Anadolu'da siyasi otorite boşluğu yaşanıyordu. Fetret devri denen bu zaman diliminde halk büyük sıkıntılar içindeydi. Bu dönemde Ankara'ya gelen Hacı Bayram, mürşidi Somuncu Baba (k.s)'nın yanından ayrılırken sordu**: "Sultanım, ne amel üzerine olalım, sanat bilmem, ne işleyelim?"**

-"Ekin ek, burçak ek" cevabını alır.

Ankara'ya gelen Hacı Bayram'ın başlangıçta tekke inşa etmeyip çiftçilikle meşgul olduğu söylenebilir.

Tasavvuf kurumlarının özelliklerinden biri şudur: *Toplumun ve devrin ihtiyaçlarına göre hareket etmek. Bu fütuhat olur, çiftçilik olur, zenaatkârlık olur. Bu arada manevi eğitim devam eder.*

Bütün bu faaliyetler sırasında "**el işte gönül Hak'ta olmak**" ilkesi vazgeçilmez prensiptir.

O sırada ihtiyaç o yönde olduğu için, Hacı Bayram (k.s) çiftçilik yapıp, el emeğiyle geçindi. Müridleriyle birlikte imece usulü ekin işledi. Esnaf arasında "Ahi Baba" diye tanındı. Çarşı pazarda dolaşıp sadaka ve zekât toplayarak ihtiyacı olanlara dağıttı. Böylece halkla bütünleşmiş oldu.

Onun döneminde Bayramiyye daha çok köylü ve esnaf zümreleri arasında yaygınlık kazandı. Hacı Bayram (k.s) ve Bayrami şeyhlerinin, Anadolu halkı arasında birlik ve bütünlüğün sağlanması ve manevi hayatın şekillenmesinde büyük katkıları oldu.

"Akşemseddin Ankara'ya geldiği zaman Hacı Bayram (k.s)'ı müritleriyle ovada mahsul toplarken bulur. Yanına yaklaşır; fakat iltifat görmez. Aldırmayarak işe girişir; yemek zamanına kadar Şeyhin müritleriyle beraber çalışır. Yemek vakti olur, Hacı Bayram (k.s) kendi eliyle aş dağıtır. Fakat Ak Şemşeddin'in çanağına ne burçak çorbası, ne de yoğurt koyar; artan aşı da köpeklerin önüne döker. Ak Şemşeddin (k.s) darılıp gideceği yerde şeyhin kapısının köpekleriyle ve onların çanağından karnını doyurur. Bu alçak gönüllülük, bu *teslim* üzerine Hacı Bayram (k.s) onu yanına çağırır, müritliğe kabul eder. Ölünce de kendisine halef olur."

Bayramîlik, kendisinde sesli ve sessiz hafî ve cehrî zikri toplamıştır. Sesli zikri Halvetîlikten, sessiz zikri de Nakşîlikten aldığı kabul edilir. İhtiyârî ve ıztırarî ölümle zevk edilen vahdet-i vücûd olgusuna inanmak, bu tarikatın fikrî alandaki önemli özelliğidir. Vahdete inanmak diğer tarikatlarda; sonunda varılan bir netice iken; Bayramîler'de, henüz işin başında iken bulunması gereken bir husustur. Bu inanç, zamanla oluş haline gelmelidir. Fenâfillah mertebeleri diye de adlandırılan ve Tevhîd-i Ef'âl (Fiillerin birlenmesi), Tevhîd-i Sıfât (Sıfatların birlenmesi) ve Tevhîdi Zât (Zâtın birlenmesi), yani sırayla; her fiilin fâilinin, her sıfatın mevsûfunun Allah olduğu ve Allah'tan başka gerçek varlık bulunmadığı şeklinde özetlenen Tevhîd anlayışına çok önem verilir. Hacı Bayram bu Tevhîd mertebelerini "bilmek","bulmak" ve "olmak" diye ifade eder ***(Mehmet Demirci, Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi, İstanbul 1987, s. 39).***

Akşemseddin döneminde Bayramiler; halka halinde cehri zikir yaparlar, zikir esnasında Yunus Emre'nin şiirlerini okurlardı. Bu esnada vecde gelip haykırırlardı. Eski ve yamalı elbise giyerler, asa kullanırlardı. Zaman zaman halvete girip kırk gün çile çıkartırlardı.

Başlarına uzun ve büyük taç takarlardı. Taçlarının bazıları altı köşeli, bazıları da on iki köşeliydi.

VEFATI

Hacı Bayramı Veli (k.s) Hazretleri zamanın büyük velilerinden Emir Sultan (k.s) Hazretleryle sık sık görüşüyorlardı. Emir Sultan (k.s) Hazretlerinin vasiyeti üzerine vefat edince H.833 M.1429,Emir Sultan (k.s)ın cenaze namazını kıldırıp Ankara'ya dönmüştür.***(Geçmişten Günümüze Tarikatlar Ve Silsileleri c.1 sh.314.S.O.Ustaoğlu)***

Hacı Bayramı Veli (k.s) Hazretleride aynı yılda **H.833.M.1429** da Ankara'da vefat etmiş, Vasiyeti üzerine cenazesini Akşemseddin (k.s) Hazretleri yıkamış ve namazını kıldırmış, Hacı Bayram Camiisindeki türbeye defnedilmiştir.***(Doç.Dr. Fatma Ahsen Turan, H.Bayramı Veli.Ank.2004.Sh.46.Akçağ Yay.)***

Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak eden ve kurduğu Bayramîlik tarikatıyla Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-ı Velî, vefatından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin yanına defnedildi. "İrtihâlü'l-insân" terkibi ölümüne tarih düşürülmüştür. Kabrinin üzerine daha sonra inşa edilen türbe Ankara'nın en önemli ziyaretgâhıdır.

Hacı Bayramı Veli (k.s) Hazretleride aynı yılda **H.833.M.1429** da Ankara'da vefat etmiş, Vasiyeti üzerine cenazesini Akşemseddin (k.s) Hazretleri yıkamış ve namazını kıldırmış, Hacı Bayram Camiisindeki türbeye defnedilmiştir.***(Doç.Dr. Fatma Ahsen Turan, H.Bayramı Veli.Ank.2004.Sh.46.Akçağ Yay.)***

Caminin bahçesinde sekizgen planlı ve kubbeli başka bir türbe de yer alır. Osman Fazıl Paşa Türbesi olarak tanınan bu eser 18. yüzyıla aittir. Diğer kabirler Cumhuriyet döneminde bilhassa Nevzat Tandoğan zamanında Hacı Bayram Kabristanlığı kaldırılmıştır.

Caminin yanında,* Ankara Augustus Tapınağı*vardır. Roma Dönemi öncesinde Kybele ve Men'e adanmış bu tapınma yerinde İmparator Augustus için yaptırılmıştır. Muhtemelen M.Ö. 25-20 yıllarında yaptırılmıştır. 36x54,82 m. ölçülerindeki mermer tapınak 2 m. yükseklikte, çok basamaklı bir podyum üzerindedir.

Tapınak Augustus'un yapmış olduğu işleri anlatan Yunanca ve Latince kitabeleri ile büyük önem taşımaktadır. Augustus Tapınağı oldukça iyi korunarak günümüze ulaşmıştır.

Bayramîliğin Hacı Bayram (k.s)'ın ölümü üzerine iki kola ayrıldığı kabul edilir. Bir kısım, zikr-i cehrîyi kabul ederek Hacı Bayram (k.s)'ın halifesi Ak Şemseddin (k.s)'e (864/1459) bağlanmış; bir kısmı da diğer halîfesi Bursalı Ömer Dede (k.s)' ye (880/1475) uyup, zikir ve vird gibi şeylerden, özel giyimden, hatta tekkelerden bile feragat ederek Melâmî adını almıştır. ***Bayrâmîlik adıyla ün salan tarikat, Ak Şemseddin koluyla yayılmıştır***. Bilhassa Anadolu'da Ankara, İstanbul, Bolu, Bursa, İzmir ve Kastamonu'da yayılmış ve özellikle Türk tasavvuf çevrelerinde etkili olmuştur. Bayramîliğin yukarıda zikrettiğimiz iki şubesinin yanında, ayrıca ***Tennûriyye, Himmetiyye, İseviyye ve Hamzaviyye kolları vardır***. Aziz Mahmud Hüdâî'nin kurduğu ***Celvetîlik*** de Bayrâmîlik'den doğmuş ve onun devamı sayılmıştır.

Hacı Bayram-ı Velî (k.s)'den sonra tarîkatın en büyük şeyhi sayılan Akşemseddin (k.s) 'in eserleri, tarîkatın temel esaslarının korunmasında büyük bir hizmet ifâ etmiştir. Çünkü Hz. Bayram-ı Velî '(k.s) nin birkaç manzumesi dışında herhangi bir eseri günümüze ulaşmamıştır.

Gerek Akşemsedin (k.s) ve gerekse İbrahim Tennûrî (k.s)' nin İbn Arabî (k.s) fikirlerini savunan eserleri, Bayramiyye 'nin çizgisini gösterir. Bayramiyye'nin bir başka özelliği de bir Türk tarafından Anadolu topraklarında kurulan ilk tarîkat olmasıdır. Yayıldığı bölgeler de genelde Anadolu ve Balkanlar'daki Türk bölgeleridir.

Bayramiyye tarîkatının tâcı önceleri oniki dilimli ve kırmızı renkli iken, Hacı Bayram-ı Velî (k.s) tarafından altı dilimli beyaz çuhaya dönüştürülmüştür. Tâcın boyu başlangıçda Mevlevî sikkesi gibi uzun olduğu hâlde, daha sonraları kısaltılmıştır. Tâcın tepesinde Hamîdüddin-i Aksarâyî (k.s)'nin Şam'daki Bâyezidiyye dergâhına intisabını sembolize eden, gülü andıran bir düğme vardır. Bayramiyye tarîkatının Akşemseddin (k.s) tarafından kurulan Şemsiyye, Dede Ömer Sikkînî (k.s) tarafından temsil edilen Melâmiyye ve Akbıyık (k.s) vâsıtasıyla Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s)'ye nisbet edilen

Celvetiyye adlı üç kolu vardır. Asıl Bayramîlik, Şemsiyye ve onun kolu Himmetiyye olarak devam etmiştir. Ankara'daki merkez tekkeden başka İstanbul, Bursa, Edirne ve Balkanlar'da da Bayramî tekkeleri, sayıları az da olsa başlangıçtan beri vardır.

Melâmiyye bir meşrebin adı olmasının yanı sıra Dede Ömer Sikkînî (k.s) ile birlikte bir tarîka'ın adı olmuştur. Bayramî melâmîleri, Osmanlılar döneminde en çok takibata uğrayan tarîkat mensupları olarak dikkat çekmektedir. Şemsiyye ile Melâmiyye aynı tarîkatın iki ayrı kolu olduğu hâlde, her ikisi de tarîkat silsilesi açısından çelişkili bir konumdadır. Hafî zikri iltizam eden Melâmiler, cehrî zikri esas kabul eden Halvetî silsilesini, cehrî zikri tercîh eden Şemsîler de Nakşbendî silsilesini benimsemişlerdir.

Celvetiyye tarîkatı her ne kadar Bayramiyye'nin bir şubesi ise de, zamanla müstakil bir tarîkat hâline gelmiştir. Celvetiyye'nin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s)(ö.1038/1628)'dir. Osmanlı döneminde yetişen en nüfûzlu şeyhlerden biri olan Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s) iyi bir medrese tahsilinden ve müderrislik payesine eriştikten sonra tarîkata girmiştir. Otuza yakın eseri ve yüzbinlere varan mürîdi bulunan Hüdâyî'nin tarîkatı, sağlığında ve vefâtından sonra İstanbul, Bursa ve Balkanlar'da yayılmıştır. "Tevhîd zikri ve mücâhede" esasına dayanan tarîkat, ilim ve devlet ricâlinin de ilgisini çekmiştir. Bursalı İsmail Hakkı (k.s) (ö.1137/1724) gibi velûd mutasavvıf müellifler, bu tarîkattan yetişmiştir. Tarîkatın **Hakkıyye, Fenâiyye, Selâmiyye ve Hâşimiyye** adlı kolları, İstanbul'da otuz kadar tekkesi vardı..***(Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar; Prof. Dr. H. Kamil YILMAZ; Ensar Neşriyat)***

Bayrami dervişlerinin nefisleriyle sürekli bir mücadele halinde oldukları ve gece- gündüz ibadet ettikleri biliniyor. Bunun sonucu olarak sahip olacakları ilahi nimetlerle asıl bayramı ahirrette yapacaklarına inanıyorlar. Bu nedenden dolayı kendilerine Bayrami denildiği de rivayet ediliyor.

ZİKİR USULÜ

Bayramiliğin zikrinde öncelikle 12 rekât teheccüd namazı kılınıyor. Hacı Bayram Veli (k.s)'nin hazırladığı uzun bir vird ile Bakara, Secde, Yasin, Duhan, Feth, Vakıa, Mülk ve Amme sureleri

okunuyor. Ardından Kelime-i Tevhid zikri yapılıyor. İbret almak için kâinattaki olağanüstülükleri düşünme anlamına gelen ve "tefekkür fi acaibi-l kudre" denilen düşünme tarzı da Bayramiyye'nin esaslarını oluşturuyor. Zikrin sonunda kısa bir münacat okunuyor.

İstanbul Üsküdar Himmet Efendi Tekkesi son postnişin Hacı Bayramı Veliden intikal eden pazartesi-Cuma geceleri okunan evradı şöyle nakleder:"Ya Mani, ya Dafi, ya Muin, İyyakenağbüdü ve iyyakenestaiyn.(7 kere).İnne Rabbi latifun lima yeşâ. İnne Rabbi Lesemîud'dua. İnne Rabbi kâribün mücib. Feseyekfîkehumullah vehüvessemiyul âlim.(7 kere).

Günlük Evrad: Allahümme Salli ala seyyidina Muhammed vesahbihivesellim.(7kere). Estağfirullah el aziym. (7 kere).Allahümme ya Vedud. (7 kere). Lailahe illallah. (100 kere).İsmi Celal. (100 kere). İsmi Hu.(100 kere).

Sabah ve ikindi namazlarından sonra. Fatiha Suresi.(7 kere).Ayetelkürsi.(7 kere).Muavizeteyn.(7 kere) .KafirunSuresi. (7kere). Estağfirullah. Subhanallah. Elhamdulillah. Lailahe illallah vallahu ekber vela havle vela kuvvete illa billahil aliyyil aziym.(7 kere).Allahümme salli ala seyyidina Muhammed vesahbihi veselli.(7 kere) okunur.*(Tasavvuf Ve Tarikatlar. S.492Dr.S.Eraydın.)*

40 GÜN HALVET Bayramiler Halvet'e girdiklerinin ilk gecesi 1000 Salâvat, 1000 Kelime-i Tevhid okuyorlar. Hz. Peygamberin (s.a.v) katına ermek için iki rekât namaz kılan Bayramiler, Halvetin ikinci gecesinde 1000 İhlâs, 1000 Kelime-i Tevhid okuyor ve Allah'ı görme dileğiyle iki rekât namaz kılıyorlar. Halvetin üçüncü gecesinde ise 1000 Felak suresi, 1000 Kelime-i Tevhid ve kalpteki perdelerin kalkması için iki rekât namaz kılan Bayramiler, dördüncü gece 1000 Nas suresi ve 1000 Kelime-i Tevhid okuyup yine iki rekât namaz kılarak ibadetlerine devam ediyorlar. Bayramiler'de Halvet 40 gün sürüyor. ***Bayramiler halka halinde ve devran şeklinde sesli zikir yapıyorlar.*** Bayramilik'te sessiz zikri esas alan Nakşîlik ile sesli zikri benimseyen Halvetilik'in izleri görülüyor. Ancak Nakşîliğin etkisinin daha az olduğu belirtiliyor.

Zikir sırasında ise Hacı Bayram Veli (k.s) ile aynı dönemlerde yaşamış olan Yunus Emre (k.s)'nin şiirlerini okuyorlar. Zikir sırasında aşka gelip sayhaya başlıyorlar. Özellikle "La ilahe illallah" ile zikreden Bayramiler, gözlerini kapatıp, nefeslerini tutuyorlar. Ardından başlarını sağa ve sola sallayarak zikirlerini tamamlıyorlar. Buna Bayramiler'de 'Gönüle Varmak' deniyor. Hacı Bayram Veli (k.s) 'nin sesli zikir uygulamasını Akşemseddin (k.s)' in kurduğu Bayrami Şemsiler uygulamaya devam etse de, Bayrami-Melamiler "gönül bekleme" dedikleri bir sessiz zikri benimsiyor. Çeşitli kaynaklarda, Bayramiler'in kendileri veya başkaları için yardım topluyorlar. Asa kullanıp, aba veya eski yamalı elbiseler giyen Bayramiler, Allah'ın rüyada görülebileceğine ve miracda Hz. Paygamberin (s.a.v) Allah'ı zahir gözüyle gördüğüne inanıyorlar.

BAYRAMİ TEKKELERİ

Hacı Bayram Veli (k.s)' nin ölümünden sonra Ankara'daki Bayrami Asitanesi'nin şeyhliğine büyük oğlu Ahmed Baba (k.s) geçti. Ondan sonra ise torunu Edhem Baba (k.s) şeyhlik makamına oturdu. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar ailenin en büyük çocukları padişahın onayıyla şeyhlik görevini sürdürdü. Asitane şeyhleri, **Şemsi-Himmeti** kolunun tarikat anlayışını benimsedi. Dergâhın 27'inci ve son şeyhi Şemseddin Efendi (k.s) oldu.

1840 yılında İstanbul'da dokuz Bayrami Tekkesi bulunuyordu. Tekkelerin kaldırıldığı 1925 yılında ise Emekyemez, Himmetzade, Fatih Çarşamba'da Mehmed Ağa Camii ve Şehzadepaşa Bozdoğan Kemeri'nde Helvai Yakup tekkeleri kalmıştı. Günümüzde birçok tekke gibi Bayrami tekkeleri de yok olmuş durumda. Bayrami tekkelerinden hala zamana meydan okuyanlardan Şehzadebaşın'daki Helvai Yakup tekke ve türbesi bugün harap halde. Tekkenin duvarları da, çatısı da yıkılmış durumda. Bakım ve onarım beklemektedir.

BAYRAMİLİĞİN DAYANDIĞI TEMELLER

Hacı Bayram Veli (k.s) tarafından Ankara'da kurulan Bayramiyye tarikatı, aynı zamanda Anadolu'da doğup büyüyen bir mutasavvıf tarafından kurulmuş olan ilk Türk tarikatıdır. Nitekim bu tarikat Şeyhin sağlığında büyük bir yaygınlık kazanmıştı.

Bu tarikatın kuruluşunu Ebu Hamüdüddin Aksarayi'nin vefat tarihinden sonra Hacı Bayram Veli'nin Ankara'ya dönüp 1400'lü yıllarda irşad faaliyetlerine başladığı yıllar olarak belirlemek doğru olacaktır. Bayramiliğin temelleri esasen üç önemli dayanağa dayanmaktadır. ***Bunlar; cezbe, muhabbet ve Sırr-ı İlahi'dir.*** Cezbe; Allah'ın kulunu kendine çekmesi olarak tanımlanırken, muhabbet ise kulun sadece Allah'ı istemesine ve Allah'ın da bu kuluna yüce haller vermesi şeklinde açıklanmaktadır. Sırr-ı İlahi ise; tarikat ve vahdet sırlarının, tasavvufa yabancı olanlara açılmayıp gizlenmesidir. Bayramilikte, dervişin cezbe ve muhabbetten sonra; İlahi sırları elde etmeye çalışması hedef olarak görülmüştür. ***(M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, İstanbul 1983, s. 181).***

Bayramîlik, dünya hayatında kimseye yük olmamayı, alınteriyle kazancı esas alır. Bizzât Hacı Bayram (k.s), Ankara'da geçimini ziraatle sağlamıştır. Bayramîlik'te aynı zamanda, başkasının da geçim zorlukları karşısında yardımına koşmak prensibi vardır. Bu husus ile ilgili olarak Hacı Bayram (k.s)ın üç aylarda halktan zekât toplayıp fukarasına dağıttığı bilinmektedir. Bu davranış aynı zamanda nefsi kınamaya da işaret sayılabilir.

Bayramîlik geleneklerine gelince onları şöylece özetleyebiliriz: Tekke veya bir mecliste toplanmak, oniki rekâtlık bir teheccüd namazı kılmak, sonra zikir halkası oluşturmak, kudûm çalarak çarşıyı dolaşmak. Zikirlerinde "Lâ ilâhe illâllah" derlerdi. "Gönüle varmak" diye adlandırılan zikirde, gözler kapanır, nefes tutulur ve başlar sağa sola sallanırdı. ***(Mehmet Demirci, a.g.e, s. 39).***

TARİKAT ŞECERESİ

1-Şeyh İbrahim Zahid Geylani (k.s) (***Zahidiye kolu piri)*** H.700 M.1300

2-Şeyh Safiyyuddin-i Erdebili (k.s).(***Safaviyye kolu piri)*** H.735.M.1334

3-Oğlu Şeyh Musa Sadreddin Erdebili (k.s). H.790.M.138

4-Oğlu Şeyh Ali Erdebili.(k.s) H.802.M.1407.

5-Oğlu Şeyh İbrahim Erdebili.(k.s) H.809.M.1406

6-Şeyh Hamidüddin bin Musa Aksarayi.(k.s) (**Somuncu Baba)** H.815.M.1412

7-Şeyh Hacı Bayramı Veli (k.s) ***(Bayramiyye Tarikatı Piri).*** H.833.M.1429-Ankara.

BAŞKA BİR ŞECERESİ

1-Hz.Ali (r.a)H.40.M.660

2-Hz.Hüseyin (r.a)H.61.M.680

3-İmam Zeynel Abidin (r.a)H.94.M.712

4-İmam Muhammed Bakır (r.a).H.113.M.731.

5-İmam Cafer-i Sadık (r.a)H.148.M.765

6-ŞeyhBayazidiBestami(k.s***)(TayfuriyyeKoluPiri)***H.268.M.881

7-Şeyh İbrahim Hindi (k.s)

8-Şeyh Musal Bestami (k.s)

9-Şeyh Ebu'l-Hasan Cürcani (k.s)

10-Şeyh Ahmed Horasani (k.s)

11-Şeyh Süleyman İsfahani (k.s)

12-Şeyh Süleyman Buhari (k.s)

13-Şeyh İshak Havarzimi (k.s)

14-Şeyh Sadeddin Bağdadi (k.s)

15-Şeyh Mahmud Kerhi(k.s)

16-Şeyh Osman Rumi (k.s)

17-Şeyh Mahmud Basri (k.s)

18-Şeyh Hasan İstirabadi (k.s)

19-Şeyh Süleyman İskenderi (k.s)

20-Şeyh İbrahim Basri (k.s)

21-Şeyh Şadil Rumi (k.s)

22-Şeyh Hamideddin bin Musa Aksarayi (k.s) ***(Somuncu Baba)***H.815.M.1412

23-Şeyh Hacı Bayramı Veli (k.s) ***(Bayramiyye Tarikat Piri)***H.833.M.1429-Ankara.

(Şakayıkı Numaniyye Terc.(Zeyli Mecdi Efendi)s.44.Nefahatül Üns s.68.Osm.Müellifleri c.1 s.56.sefineyi Evliya c.2 s.256.Miratul Makasıd s.36.)

BAYRAMİLİĞİN KOLLARI

Hacı Bayram Veli (k.s) vefat ettikten sonra tarikatın başına ilmi ve kıdemi sebebiyle Akşemseddin (k.s) geçmiştir. Bundan sonra bütün müridler Akşemseddin (k.s)'in etrafında toplanmışlardır.

A-**Şemsiyye-i Bayramiyye**

Hacı Bayram Veli (k.s) vefat ettikten sonra Akşemseddin (k.s) onun makamına geçerek Şemsiyye-i Bayramiyye kolunu kurmuştur. Akşemseddin (k.s) H.863.M.1458. Bunlar açık zikri benimseyerek birkaç yan kola ayrılmışlardır. Bu kollardan Tennuriyye, Akşemseddin (k.s)'in halifesi Kayserili İbrahim Tennuri (k.s) tarafından kurulmuş, Himmetiyye ise Himmet Efendi (k.s) tarafından kurulmuştur. Şemsiyye-i Bayramiyye'nin diğer bir alt kolu olan İseviyye ise Saruhanlı İlyas (k.s) tarafından kurulmuştur.

B- **Melamiyye-i Bayramiyye**

Hacı Bayram Veli (k.s)'nin halifelerinden Bıçakçı Ömer Dede (Sikkini) (k.s), Akşemseddin (k.s)'in zikir ve sohbetlerine katıldıktan sonra ondan bazı görüşleri nedeniyle ayrılarak Melamiyye-i Bayramiyye kolunu kurmuş ve gizli zikir ile melâmet tavrını benimsemiştir.

C-**Celvetiyye**

Celvetiyye tarikatının kurucusu olan Aziz Mahmud Hüdai (k.s)'nin silsilesi Hacı Bayram Veli (k.s)'nin halifelerinden Akbıyık (k.s) Meczub'a dayanmaktadır. Özellikle Hacı Bayram Veli (k.s)'nin halifelerinden Hızır Dede (k.s)'den feyz alan Üftade (k.s)'nin halifesi olan Aziz Mahmud Hüdai (k.s)'nin kurduğu bu tarikat silsile olarak Bayramiyye'nin bir kolu olmakla birlikte genel olarak müstakil bir tarikat olarak gelişmiştir.

BAYRAMİLİĞİN YAYILIŞI

Bayramilik ortaya çıktığı zamandan itibaren geçen zaman diliminde devamlı olarak yayılma fırsatı bulmuş bir tarikattır. Bu tarikat sadece Anadolu toprakları ile sınırlı kalmayıp Anadolu'nun çevresinden başlamak suretiyle değişik kıta ve sahalarda yayılma imkânı bulmuştur.

Avrupa'da özellikle Edirne, Selanik, Peç, Peşte, Mora, Mostar, Saraybosna, Vidin, Belgrat, Serez, Manastır, Üsküp, İştip, Tikşev,

Köprü ve İsnefçe yolları ile yayılan Bayramilik, Asya ve Afrika'ya Ankara, Konya, Aksaray, Bursa, Şam, Mekke, Medine ve Kahire yollarından ulaşmıştır. Özellikle Mısır'da Bosnalı İbrahim bin Timur Han bin Hamza sayesinde geniş yayılma sürecine girmiştir.

Anadolu'da dünyaya gelen Hacı Bayram Veli (k.s), fikirleri ve hareketleri ile zamanında yaptığı etkiyi kurduğu tarikat ve yetiştirdiği halifeleri ile gelecek nesillere kadar ulaştırmıştır. Özellikle Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun geçirdiği zor durum esnasında ortaya çıkarak ehl-i sünnet inancının yayılmasını sağlayan Hacı Bayram Veli (k.s), Osmanlı Devleti'nin dini ve milli birliğinin sağlanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Özellikle bir mutasavvıf olarak dünyayı terk yerine onu imara yönelmesi onun ileri görüşlülüğünü simgeler. ***(Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, "Bayramiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.5, İstanbul 1992, s.270.)***

Hacı Bayram-ı Velî'(k.s)den Nasihatler

Hiddet ve kin, hakîkatleri gören gözleri kör eder. Öfke, iyi düşünmeyi daraltır, yanıltır.

Hiçbir günâhı küçümsemeyin, çok çalışın. Boş gezenler, zengin bile olsa, arkadaşları şeytan, kalbleri şeytanın konağı olur.

İnsanların fitnesinden kurtulmak istiyorsanız, çarşı ve pazarlarda sık sık bulunmayınız

Dünyâ gamından, nefsin sıkıştırmasından hafifleyip kurtulmak istiyorsanız, kabristanları sık sık ziyâret ediniz

Ayıp ve kusurlarını gördüğünüz arkadaşlarınızın, komşularınızın, sırlarını ifşâ etmeyiniz. Çünkü gördüğünüz bu sırlar, size emânettir. Emânete hiyânet ise, çirkin bir harekettir.

Emaneti koruyunuz. Zira din de size emanettir, beden de.

İLAHİLERİNDE

Bilmek istersen seni
Can içinde ara cânı
Geç canından bul ânı
Sen seni bil sen seni
Görünen sıfatındır
Onu gören zâtındır
Gayri ne hâcetindir
Sen seni bil sen seni

Kim bildi efâlini
Ol bildi sıfatını
Anda gördü zâtını
Sen seni bil sen seni

Kim ki hayrete vardı,
Nûra müstagrak oldu
Tevhîd-i zâtı buldu,
Sen seni bil, sen seni.

Bayram özünü bildi,
Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,
Sen seni bil,sen seni.

1.MURAT HÜDAVENDİGAR(R.ALEYH)

(D.H. 726.M. 29 Haziran 1326.Bursa-V.H. 791.M.15 Haziran 1389.Kosova-Bursa)

Devleti Beylikten İmparatorluğa çıkaran, Adil, âlim, veli, cömert, şehit, ahi şeyhi Sultan.

(D.H. 726.M. 29 Haziran 1326.Bursa-V.H. 791.M.15 Haziran 1389.Kosova-Bursa)

***I. Murat, (1326-1389) yılları arasında hüküm süren üçüncü Osmanlı Sultanıdır. 29 Haziran 1326, Bursa'da doğdu. Babası Orhan Gazi, annesi Bizans tekfurlarından Yar Hisar Tekfuru'nun kızı olan Nilüfer Hatun'dur (Holofira). Doğduğu sene, dedesi Osman Gâzî vefat etti ve Bursa fethedildi.* H. 791.M.15 Haziran 1389'da Kosova'da şehid oldu.**

I. Murad Osmanlı kaynaklarında orta boylu, yuvarlak yüzlü, koç burunlu; hayırsever, âdil, ömrünü gazâya sarfetmiş bir hükümdar olarak tasvir edilir. Bizans kaynaklarında ise az konuşan, fakat konuştuğunda güzel sözler söyleyen, ava düşkün, yorulmak bilmeyen, Hristiyanlara karşı merhametli, ancak hataya göz yummayan ve

sertliğe başvurabilen, düşmanlarına karşı daima başarılı bir sultan şeklinde anılır. ***Erkek çocukları: Yakup Çelebi, Yıldırım Bayezid, Savcı Bey ve İbrahim. Kız çocukları: Nefise ve Sultan Hatun.***

Kalın ve adaleli bir vücuda sahipti. Âlim, veli ve ahi şeyhiydi. Başına mevlevî sikkesi üzerine destar sarılı bir başlık giyerdi. Çok sade giyinir ve kırmızı zeminli beyaz elbiseden hoşlanırdı. Küçük yaştan itibaren devrin âlimleri tarafından büyük bir ihtimamla yetiştirildi. İlk eğitimini, annesi Nilüfer Hatun'dan aldı. Daha sonra tahsilini tamamlamak için Bursa'ya gitti. Buradaki Medreselerde ilim ve sanat adamları ile beraber çalıştı. Sultan 1. Murât Han, devrinin zâhirî ve bâtınî ilimlerinde otorite olan büyük şahsiyetler tarafından yetiştirilmiştir. Bir devlet adamında bulunması gereken mümtaz vasıflara mâlik olan Murât Han, aynı zamanda kalbî derinliğe de sahipdi. İşte bu kalbî derinlik sebebiyle velîlik, ahî şeyhliği ve şehîdlik gibi mânevî pek yüce makamlara vâsıl oldu. Daha sonra Lala Şahin Paşa´ nın yanında idare ve harp bilgilerini öğrendi.

Sultan Birinci Murad, gayet nazik, sevimli ve çok halim selim bir insandı. Âlim ve sanatkârlara hürmet gösterir, fakirlere ve kimsesizlere şefkatli davranırdı. Dahî bir asker ve devlet adamıydı. "Derviş Gazilerin, Şeyhlerinin, Kralı Murad Gazi" diye anılan Sultan Birinci Murad, bütün hayatı boyunca plânlı ve programlı hareket etti.

Babası Orhan Gazi hayatta iken ona Bursa ile Bey sancağını verdi. İzmit'in fethinden sonra ise Eskişehir sancağına nakledildi.

PADİŞAHLIK DÖNEMİ

Murad Han, ağabeyi Süleyman Paşa´ nın başlattığı Rumeli fütuhatını büyük bir siyasi deha ile kısa zamanda geliştirdi. Ağabeyi Rumeli fâtihi Süleyman Bey'in vefatı üzerine veliaht tâyin edildi. Kısa bir müddet sonra babası vefat etti. Bursa'ya dâvet edilerek Osmanlı tahtına oturtuldu. Hüdâvendigâr ve Gâzî-Hünkâr diye anıldı. (1360).

1361 yılında Şehzade Murat, Rumeli kuvvetlerini emri altında toplayıp Edirne üzerine yürüdü ve şehri teslim aldı. Ordusuyla birlikte Kum Kalesi kapısından şehre girdi. Daha sonra Edirne'yi güvence altına almak için Lala Şahin ile birlikte kuzeyde Bulgaristan'a ait Eski Zağra ve Yukarı Meriç vadisinde Filibe doğrultusunda sefere çıktı.

Fakat bu sırada Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil'den 1362 yılında Sultan Orhan'ın ölümü haberi geldi.

Şehzade Murat, Rumeli lalası Şahin'i uç beyleri üzerinde beylerbeyi tayin edip Çandarlı Halil Paşa ile buluşmak üzere Bursa'ya gitti. Şehzade Murat gelene kadar Çandarlı duruma hâkim olmuş böylece Murat Han güvenle tahta çıkabilmişti.

I.Murat tahta geçtikten sonra 1365 yılına kadar Karaman ve Eretna tehdidi yüzünden Anadolu'da kaldı. 1362 kışını Bursa'da geçirdikten sonra güçlü bir ordu toplayan I. Murat sefere çıktı ve Eretna Moğol birliklerini Eskişehir bölgesinde bozguna uğrattı ve Karaman ordusunu da püskürttü. Böylece bu tehdit ortadan kalktı. 1362´ de Edirne'yi fethederek devlet merkezini buraya taşıdı. Anadolu´daki Türkmenaşiretlerini, fethettiği bölgelere yerleştirerek bölgede Türk nüfusunun çoğunluğu ele geçirmesini sağladı. Bu göçler sayesindedir ki, Osmanlı Türkleri Viyana önlerine kadar ilerledi ve Rumeli´ de Osmanlı hâkimiyeti beş yüz yıl devam etti.

I.Murat Han, Bizans ve Haçlılar'a karşı Trakya'daki fetihleri korumak ve İstanbul doğrultusunda yeni fetihler yapmak için Rumeli'ye geçmişti. 5 yıl boyunca Rumeli'de kalan Murat Han, bu zaman zarfında Bizans ve Bulgar topraklarında birçok fetihte bulundu.

PENÇİK SİSTEMİ

O, Anadolu'da sükûn ve huzûru kısa bir zamanda sağladıktan sonra istikâmetini Rumeli'ye çevirdi. O'nun zamanında fütûhât, Avrupa'ya yayıldı, İslâm hukûkuna göre harpte elde edilen ganimetlerin beşte biri devletin hakkı olduğundan "Pençik (beşte bir) Kânunu" çıkarıldı. Fethedilen yerlerde Osmanlı devlet teşkilâtı mükemmel bir surette tesis edildi. Kimse aç ve açıkta bırakılmayıp, fakir-zengin, Müslim-gayr-i Müslim herkes büyük bir huzur ve saadete kavuşturuldu.

SIRPSINDIĞI ZAFERİ

Bütün bu güzel hamleler devam ederken Osmanlı'nın batıdaki fütuhatı neticesinde krallıklarının son bulacağından endişe eden Avrupalı Hıristiyan devletler, Papa Beşinci Urban´ ın teşvikiyle

Macar, Sırp, Bosna, Eflak ve Bulgar kuvvetlerinden meydana gelen 60-100 bin kişilik bir bir haçlı ordusu ***"haçlı seferi"*** düzenlediler.

Osmanlı Devleti´ nin Rumeli´ de ilerlemesini durdurmak için meydana getirilen haçlı ordusunun üzerine Sultan I. Murat Han, Hacı İlbey kumandasındaki dört bin kişilik bir orduyu, keşif maksadıyla onların üzerine gönderdi. Diğer taraftan haçlılar da, Meriç'i geçtikleri halde hiçbir mukavemet ile karşılaşmadıklarından zafer çığlıkları atarak şenlikler yapmaya başlamışlardı. Yiyip içip sarhoş olduktan sonra uyudular. Düşmanın gafletinden istifade eden Hacı İlbey, üç koldan düşman üzerine bir gece baskını yaptı.

Dört bin kişilik Osmanlı askerinin hücumu ile neye uğradığını şaşıran ve paniğe kapılan müttefik haçlı askerleri büyük bir bozguna uğradılar. Gece karanlığında pek çoğu birbirini kırarak çekilirken, geriye kalanların ekserîsi de Meriç Nehri'nde boğuldu. Kurtulabilen çok az bir kısmı kaçabildi. Tan yeri ağardığında artık bütün kâfirler tamamen helâk olup gitmişti. Çirmen veya Sırp Sındığı savaşı (15 Rebîülevvel 773 / 26 Eylül 1364)

Böylece târîhteki meşhur **"Sırp sındığı"** zaferi meydana gelmiş oldu. Haçlılar perişan oldular. Bu hâdiseden sonra başşehir, Bursa'dan Edirne'ye nakloldu.). Bu büyük zaferi Yanbolu, Samaku, Gümülcine, İskeçe, Kavala, Dırama, Serez ve Karaferye gibi önemli kalelerin fethi takip etti. Bu arada harekât halindeki Osmanlı akıncıları Vardar´ ı geçip Sırbistan, Bosna, Arnavutluk ve Dalmaçya´ ya kadar uzanan Adriyatik denizine dayandılar.

Murad Han bir taraftan fetih hareketlerine devam ederken, diğer taraftan ortaya çıkan mali, idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak için tedbir aldı. Tımar teşkilatı geliştirildi. Yaya, müsellem ve yeniçerilere ilaveten kapıkulu askerinden maaşlı süvari ocağı kuruldu.

Murad Han 1387´ de Osmanlı topraklarına tecavüzü adet haline getiren Karamanoğlu üzerine sefere çıktı. Konya önünde Karamanoğlu kuvvetlerini bozguna uğratarak Konya ve Beyşehir´ i alıp Bursa´ ya döndü.

Azim, irade, vakar ve ciddiyet sahibi olan Sultan Murad Han, din farkı gözetmeksizin tebaasına karşı çok şefkatli ve merhametli idi.

Samimi şahsiyeti ile içte ve dışta sevgi ve saygı uyandırdı. Hukuki, mali ve askeri sahalarda yaptığı esaslı teşkilatlar ile kudretli bir devletin temellerini attı. Kararlarını mutlak surette tecrübeli beyleriyle müzakere ettikten sonra verirdi. Kendi mütalaasına aykırı fikirleri de dinler yerinde gördüklerini kabul eder, itirazlara ehemmiyet verirdi. Bu hali başarılarında çok etkili olmuştur.

Fethedilen yerlerde imar faaliyetlerine de önem veren Murad Han, yeni fethettiği Edirne´ yi; cami, medrese, han, hamam saray gibi eserlerle Türk-İslam beldesi haline getirdi. Memleketin çeşitli yerlerini hayır eserleri ile donattı. Edirne, devletin aynı zamanda bir medeniyet merkezi hâline getirildi. Anadolu'dan yeni fethedilen yerlere göç eden Müslümanlar, oralarda da İslâm'ın yüce hayat tarzını ve yaşayışını sergilediler. Ahlâk ve fazilet numunesi oldular. Devletin âdil idaresi ve kurduğu hayır müesseseleri, her yerde büyük bir hoşnutluk meydana getirdi. Hudutlar, tâ orta Avrupa'ya kadar dayandı. Artık sıra Avrupa'da fitnenin başı olan Sırp unsurunu bertaraf etmeye gelmiş oldu.

1368 yılında I. Murat, Doğu Bulgaristan'da önemli askeri harekâta geçti. Aydos, Karin ovası, Sozopol Kalesi gibi yerleri kolaylıkla fethetti. Ertesi yıl Edirne Sarayı'nda kaldı ve 1369 yılının bahar ayında Bizans'a karşı yeniden harekâta geçti. Bu hareketler Bizans İmparatorluğunu tedirgin ediyor ve bir haçlı ordusu düzenleme planları kuruyordu. Bizans diplomasisi, Haçlı girişimlerini daha ziyade Osmanlılar üzerine çekmek için yoğun çaba gösteriyordu.

1367/70 yıllarında I. Murad'ın Trakya'daki fetihleri İstanbul'da korku ve telaşa sebep olmuş, imparator sultana elçi heyeti göndererek barış istemiş, I. Murad Gelibolu'nun geri verilmesinde ısrar etmişti. Kydenos'a göre Türkler, Rodop dâhil Trakya'nın önemli bir bölümünü ellerinde tutmaktaydı. İstanbul halkı "bir hapiste veya kafesteki hayvanlar gibi" şehirde kapalı kalmıştı. Makedonya Sırp Despotu Jovan Uglyeşa'dan İstanbul'a gelen Sırp heyeti, ortak düşman olan Türkler'e karşı ittifakı bir izdivaçla güçlendirme teklifini getirmiş ve para sunmuştur. Kydenos'a göre, yardım ancak İtalyanlar ve Macarlar gibi para ve asker bakımından zengin Batı ülkelerinden

gelebilirdi. I. Murad, Gelibolu geri verilmedikçe barış yapmayacağını bildirdi. İstanbul'daki çoğunluk Gelibolu'nun teslimine razıydı. Kydenos ve Latin yanlıları ise uzlaşmaya karşıydılar. Sonunda Sırplar'ın ittifak teklifi kabul edildi.

Türk Korkusu

Çirmen'deki yenilgi haberi üzerine papa, bir Haçlı seferi hazırlamak için Hıristiyan hükümetlerinin bir araya gelip görüşmelerini istedi. Venedik, Cenova, Kıbrıs, Yunanistan'daki bütün Latin devletleri ve Aragon kralı toplantıya davet edildi. O zaman Levant'ta Batılı Latinler, Pera, İzmir, Atina, Rodos, Kıbrıs, Antalya, Ege adaları ve Mora'da hâkimdiler. Türk istilasını durdurmanın yollarının konuşulduğu toplantıdan bir sonuç alınamadı.

İmparator, İstanbul'da Osmanlılar ile anlaşma yanlılarına katılmaktan başka çare kalmadığını gördü; diğer Balkan hanedanları gibi I. Murad'ın haraç güzarı olmayı kabul etti. Yılda 15.000 "hyperper" (1 hyperper yarım Venedik altını) ödeyecek ve sultanın seferlerine askeriyle bir vasal olarak katılacaktı. İmparatorun Osmanlı sultanının vasalı olması I. Murad için son derece önemli bir başarı idi. Böylece Gelibolu Boğazı'ndan Rumeli'ye tehlikesiz geçme imkânı doğuyor, Rumeli'de Osmanlı hâkimiyeti güvence altına alınıyordu.

Papa, 1375 yılında İstanbul'un Türkler tarafından işgal edilmesi ihtimalinden ciddi olarak kaygı içindeydi. Papalık için şimdi acil konu, Türkleri Batı'ya yayılmaktan alıkoymaktı. Papa, Haçlı seferi için endüljanslar dağıtıp para topladığı gibi, Türklerle ticaret yapan Hristiyanları aforoz ediyordu. Tebriz'den İstanbul'a gelen bir piskoposun gözlemine göre, imparatorla anlaşma arefesinde birçok Türk İstanbul'a gelmiş, şehir sanki onların işgalinde imiş gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı. I. Murad'ın Batı'daki gelişmelerden korkusu yoktu.

Reform Dönemi

Üçüncü kez Rumeli'ye geçen sultan Murat, burada bir kış geçirdi. Bu dönemde Rumeli'de önemli reformlar gerçekleştirildi. Yerli Hristiyan askerlere tımar verilerek eski topraklarının bir kısmında Osmanlı ordusunda hizmet şartıyla yerlerinde bırakılması

sağlandı. Bu reform Osmanlıların Balkanlılaşması sürecinde önemli bir adım oldu.

Bu sırada Osmanlı diplomasisi 1377 yılında Gelibolu'yu geri aldı. 1379 yılında ise I. Murat siyasetini değiştirdi. Anadolu beyleri üzerinde kontrolünü sağlamak için diplomatik bir teşebbüse geçti ve Bursa'da büyük bir düğün düzenledi. Anadolu beylerini çağırdı. Düğün esnasında önemli diplomatik antlaşmalar yapıldı.

1381/83 yıllarında I. Murat Anadolu'da işlerini yoluna koyduktan sonra 1883 yılında dördünce kez Edirne'ye döndü.

Balkanlar'da yayılma politikasında Osmanlıları durdurabilecek büyük güç Macaristan idi. Ancak yeni Macar Kralı Sigismund'un Tuna'nın diğer yakasında nüfuzunu sürdürme siyaseti onu Lazar ve Bosna kralıyla karşı karşıya getirmiş, bu durum Kosova Savaşı arefesinde I. Murad'ın işine yaramıştır. Gazânâme'ye göre Sırplar, I. Murad'ın planını ve askerinin durumunu öğrenmek için bir elçi gönderilmesine karar vermişler, Lazar'ın tavırlarına öfkelenen I. Murad ordusuyla harekete geçip Kiçi Morava'nın dar dağ geçidinden Kosova ovasına inmek zorunda kalmış ve ovada Gümüş Hisar önünde ordugâhını kurmuştur. Kosova Savaşı Osmanlı kuvvetlerinin kesin galibiyetiyle sonuçlandı.

KOSOVA'YA DOĞRU

Bu sırada Sultan Murad´ ın Anadolu´ da uğraşmasını fırsat bilen Bosna, Sırp ve Bulgar kralları Osmanlıları Balkanlardan atmak için ittifak kurmuşlardı. Sultan Murad Han 150.000 kişilik bu müttefik kuvvetlerini Kosova´ da karşıladı. 8 Ağustos 1389 berat gecesi idi. Abdest alıp iki rekât hacet namazı kılan Sultan sonra ellerini açıp Cenab-ı Hakk´a gözyaşları içinde şöyle yalvardı.

SULTAN I. MURAT'IN DUASI

Sultan, 8 Ağustos 1389'da Kosova ovasına girdiğinde ortalığı toza dumana katan bir fırtına ile karşılaşmıştı. Bu durumda âdetâ göz gözü görmüyordu. İşte o gece Berât Gecesi idi. I. Murat Han, iki rekât namaz kıldıktan sonra, gözyaşları içinde şu duâyı yaptı: ***"Yâ Rabbî! Bu fırtına, şu âciz Murat kulunun günâhları yüzünden çıktıysa, mâsûm askerlerimi cezâlandırma!***

Allâh'ım! Onlar ki buraya kadar sadece Sen'in adını yüceltmek ve İslâm'ı teblîğ etmek için geldiler!

İlâhî! Bunca kerre beni zaferden mahrûm etmedin. Dâimâ duâmı kabul buyurdun. Yine sana ilticâ ediyorum; duâmı kabûl eyle! Bir yağmur nasîb eyle! Bu toz bulutu kalksın.. Kâfirin askerini âşikâr görüp, yüz yüze cenk edelim!

Yâ İlâhî! Mülk de, bu kul da Sen'indir. Ben âciz bir kulum.. Benim niyetimi ve esrârımı en iyi Sen bilirsin.. Mal ve mülk maksadım değildir. Yalnız Sen'in rızânı isterim.

Yâ İlâhî! Bu mü'min askerleri küffâr elinde mağlûb edip helâk eyleme! Onlara öyle bir zafer lutfet ki, bütün müslümanlar bayram eylesin! Dilersen o bayram gününde şu Murat kulun yolunda kurbân olsun!

Yâ İlâhî! Bunca müslüman askerin helâkine beni sebep kılma! Bunlara yardım eyle ve zafer bahşeyle! Bunlar için ben cânımı kurbân ederim; yeter ki tek Sen beni şehîdler zümresine kabûl eyle! Asâkir-i İslâm için teslîm-i rûha râzıyım. Tek ki, bu mü'minlerin uğruna benim rûhum fedâ olsun.. Beni gâzî kıldın. Sonunda da lutfen ve keremen şehîd eyle! Âmîn!"

Bu âbidâne münâcaattan sonra Sultan, fevkalâde bir huzûr içinde Kur'ân-ı Kerîm tilâvetine başladı. Çok geçmeden rahmet bulutları peydâh oldu. Kosova Meydanı üzerine sağnak hâlinde yağmur boşandı. Rüzgâr durdu. Toz bitti..

Rüzgârın kesilmesi ve yağmurun toz bulutlarını sindirmesi üzerine bütün Osmanlı ordusunda büyük sevinç ve memnunluk yaşandı. I. Murat Han, secde-i şükrâna kapandı. O gün sevinç gözyaşları, yağmur damlalarıyla kardeş oldu.

SULTAN I. MURAT'IN KOSOVA'DA ASKERLERİNE YAPTIĞI KONUŞMA

Harp başlamadan evvel I. Murat Han, mümtaz askerlerine şu târihî hitâbede bulundu:

"Yiğitlerim! Bugün gayret günüdür. İbrâz-ı hamiyyet vakti, erlik zamanı ve mertlik demidir... Bunca senedir vatan sizinle

fahreder. Şimdi dahî sizden cihâna yayılmış bulunan şân ve şerefle dolu geçmişimizi te'yîd edecek büyük muvaffakıyetler bekler.

Bugün mehâbetinizle titreyen şu Kosova Meydanı, bi-izni'llâh muzaffer bir şekilde dalgalanacak olan şanlı sancağımızın Macaristan içlerine doğru gitmesini bundan sonra hiçbir düşman hamlesi durduramayacaktır. Bugün kazanacağımız şanlı bir galebe, bütün Rumeli'nde i'lâ-yı kelimetullâha sebep olacaktır.

İnsanın ömrü uzun olsa da ebedî değildir. Âkıbet bitecektir. Dâim bâkî olan yalnız Allâh Azîmü'ş-şân'dır. İ'lâ-yı kelimetullâh ile cennete kavuşmak isteyenlere, işte şu meydân-ı şân ü celâdet duruyor.

Gâzîler! Benimle beraber Allâh sadâları ile hücûm ve savlet eyleyiniz!"

Priştine'nin güney batısındaki Kosova sahasında, müttefik haçlı kuvvetleri ile Osmanlı ordusu karşı karşıya geldi. Müttefikler, yaklaşık 150 bin kişilik bir güce sahipti. Osmanlı ordusu ise, ancak 60 bin kişi idi.

Şafak sökerken Osmanlı ordusu, muhârebe nizâmına girdi. Merkeze Sultan I. Murat Han, sağ cenaha Şehzâde Yıldırım Bayezid, sol cenaha da Şehzâde Yakup Çelebi kumanda ediyordu. Baba ve oğulları, tek bir kalp ve tek bir nefes hâline gelmişlerdi.

I. KOSOVA ZAFERİ

Bu sözlerin ardından başlayan şanlı mehterin cenk marşları arasında yükselen «Allâh, Allâh...» sesleri ile düşman saflarına hücûm başladı. 8 Ağustos 1389 sabahı başlayan meydan muhârebesi, sekiz saat sürdü. Hemen hemen düşmanın tamamı imhâ oldu.

Muhârebenin sonunda zaferin kesinleştiğini gören I. Murat Han, bunun şükrânesi olarak muhârebe sahasında geziniyor, bir şehîde rastladığında: "Muhakkak ki biz, Allâh içiniz ve hiç şüphesiz ki biz O'na döndürüleceğiz!.." (el-Bakara, 156) diyordu.

Yaralı bir cengâverinin yanına geldiği zaman ise, onu okşuyor ve ızdırabı olup olmadığını, bir arzusunun bulunup bulunmadığını sorarak merhamet ve şefkat gösteriyordu. Bu esnada ölüler arasından yaralı bir Sırp askeri kalkarak; "–Beni bırakınız; Sultanın elini öpüp

müslüman olacağım! Ayrıca size bir müjdem var! Kral Leyan da yakalandı. Getiriliyor..” dedi.

Hünkâr’ın muhâfızları, bir anlık gafletle, getirilmekte olduğu söylenen kralı görmek üzere etrafa bakınırken, yaralı taklidi yapan Sırplı, Sultanın elini öper gibi yaptı ve koltuğunun altında sakladığı hançerini hızla çıkararak kaşla göz arasında Hünkâr’ın göğsüne sapladı. Muhâfızlar, neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Kâtili yakalayıp bir anda paramparça ettiler.

Böylece I. Murat Hân’ın duâsı da kabul olmuş oldu. Zîrâ Sultan I. Murat Han, daha önce Rabbinden şehîdlik temennî eden ve târihde meşhur olan bir duâ yapmıştı.

Ertesi gün Birinci Kosova savaşında düşman büyük bir bozguna uğradı. Ancak sultan zaferin şükranesi olarak savaş meydanında gezerken Miloş Obiliç adında bir Sırp tarafından hançerle vurularak yaralandı. Çok geçmeden de arzuladığı şehidlik mertebesine kavuştu.

VEFATI

Sultan Birinci Murad, fethettiği yerlerde yaşayan Hristiyan halka iyi davrandığı için onların sevgisini kazanmıştı. 1382 yılından itibaren “Murad Hüdavendigar” diye anılan Sultan Birinci Murad, birkaç hasekisiyle gelip cesetler arasında dolaşırken, kendisini cesetker arasına saklamış bir asker Sırp Asilzâdesi Milos Obraviç (Sırp Kralı Lazar’ın damadı) tarafından hançerle yaralandı ve hayatını kaybetti şehit oldu. (1389) Rabbim rahmetiyle muamele eylesin. Cennetteki derecesini Firdevs’i a’la eyleyip, Peygamber(s.a.v)Efendimize komşu eylesin. Bizleride ecdadımıza layık şuurlu Müslüman evlat etsin. Âmin.

SULTAN I. MURAT’IN TÜRBESİ

Osmanlı’nın ilk şehit sultanıdır. Kosova Muharebesi, Murad Hüdavendigar'ın son savaşı olmuştur. Sultan I. Murat Han’ın hançerle parçalanan azîz bedeninin iç organları, şehît olduğu yere gömüldü (**H. 791.M.15 Haziran 1389.Kosova**) ve oraya bir türbe yapıldı. Asıl cesedi ise, Oğlu Yıldırım Bayezid Han tarafından Bursa’ya getirilerek

Çekirge ’de yaptırmış olduğu câmi ve külliyenin yanındaki türbesine defnedildi. Yaralandığı ve öldüğü yere Hudavendigar Meşhedi denilen bir türbe yapıldı.

Yıldırım Bayezid tarafından miladi 1389 yılında inşa edilmiştir. Orhan Gazi'nin türbesinin planıyla aynıdır. 1854 yılındaki deprem sonucu türbenin tamamının yıkıldığı, sonradan temelleri üzerine bugünkü türbenin yapıldığı bilinmektedir. Türbede, Sultan I. Murad'ın etrafı pirinç parmaklıklı sandukasının yanı sıra oğlu Şehzade Yakup (1364 - 1389), torunu Emir Süleyman (öl. 1410), Emir Süleyman'ın oğlu Orhan (1395 - 1429) ve Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed'in (1476 - 1506) sandukaları bulunmaktadır. Toplam 8 sandukadan diğer üçünün kime ait olduğu bilinmemektedir.

SULTAN I. MURAT’IN SON SÖZLERİ

Hünkâr’ın şehît olmadan önceki son sözleri şunlardı: ***“İslâm’ın muzafferiyeti, benim şehîd olmama bağlı ise, şehîdlik şerbetini nasîb buyurmasını Cenâb-ı Hakk’dan duâ ve niyâz etmiştim. Demek ki duâm kabûl buyuruldu. Allâh’a hamd ve senâ olsun ki, İslâm askerlerinin zaferini gördükten sonra hayâtım son bulmaktadır!***

Ben artık sizleri, muzaffer askerlerimi ve devletimi Mevlâ’ma emânet ediyorum..”

Bu sözlerinin ardından Sultan I. Murat’ın temiz nâşı, şehâdetin mübârek kanlarına bürünerek, ilâhî ve ebedî yolculuğa sefer etti!

“MEŞHED-İ HÜDAVENDİGAR”

Sultan I. Murat’ın iç organlarının gömülü olduğu Kosova’daki yer de “***Meşhed-i Hüdâvendigâr”*** olarak meşhûr oldu. Meşhed, ism-i mekân olduğundan Sultan I. Murat’ın şehîd olduğu yere “Meşhed-i Hüdâvendigâr” ismi verildi. Meşhed-i Hüdâvendigâr, o kadar mukaddes sayılmıştır ki, Osmanlı, Balkanlar’dan çekilirken bile imzaladığı anlaşmalara bu yer için husûsî bir madde koydurtmuştur.

Arnavut asıllı Kosovalı rahmetli Ali Yakub Efendi, Osmanlıları çok sever ve hep rahmet ile anardı. Şöyle derdi: “Ben Osmanlılar’ı nasıl sevmeyeyim ki, onlar gelmeseydi, bizler küfrün karanlığı içinde kalacaktık... Bizim memlekette Osmanlı ile dîn

muhabbeti öyle mecz olmuştur ki, Osmanlı ile Müslümanlık, değişik lafızlarla birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Öyle ki, bazen gayr-i ihtiyârî olarak İslâm'ın şartı yerine ***«Türklüğün şartı kaçtır?»*** diye sorulur olmuş, cevaben de İslâm'ın şartları sayılmıştır. Ben her gün bir hatm-i şerîf okusam, her nefeste «Yâ Rabbî! Bu kavme rahmet eyle!» diye duâ etsem, yine de Osmanlıların haklarını ödeyemem!.."

SULTAN I. MURAT'IN LAKAPLARI

Halkı ve askeri tarafından çok sevilen I. Murat Han, birçok ünvân ve lâkaplarla yâd olunur. Bunların başlıcaları: ***Sultânü'l-guzât ve'l-mücâhidîn (gâzîlerin ve mücâhidlerin sultanı), Melikü'l-meşâyıh (mürşidlerin sultanı), Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn (dîn ve dünyâ işlerine imdâd edici, yardım edici), Ebu'l-feth (fethin babası), Es-sultânü'l-adl (adâletli sultan), Leysü'l-İslâm (İslâm'ın arslanı), Ve en meşhûru olarak da Hüdâvendigâr (mücâhid, kahraman, sahip ve hükümdar)'dır.***

I. Murat Hüdavendigar, yirmi dokuz sene hükümdarlığı müddetince zaferden zafere koştu. Mağlûbiyet yüzü görmedi. Babasından küçük bir beylik olarak aldığı devleti, kısa zamanda yüce bir imparatorluk haline getirdi. Gerçekten babası Orhan Gazi'nin vefatında 95.000 km2 olan Osmanlı'nın toprakları, I. Murat Han devrinde 500.000 km2'ye ulaşmıştır.

HIRİSTİYAN ÂLEMİNİ ACİZ BIRAKAN CİHANGİR

Sultan I. Murat Han, 29 senelik saltanatı müddetine 37 muharebe sığdırmış, ömrünü harp meydanlarında geçirmiş ve tarihin ender şahsiyetlerinden olmuştur.

Bütün Hıristiyanlık âleminin lideri olan Papa dahi, O'nun satvetine karşı âcizdi. Şâir bu ihtişâmı şöyle anlatır: Çünkü ol Gazi Murat'a erdi baht, Buldu arayış anınla tâc ü taht..O, ağabeyinin Rumeli'de başlattığı fütuhatı, büyük bir ihlâs ve azim ile kısa zamanda geliştirdi ve Orta Avrupa'ya kadar genişletti. Balkanlar kâmilen Türk nüfusuna dâhil olmuş, Bizans, Bulgaristan ve Sırbistan, Osmanlıların haraç-güzârı olmuştu.

I. Murat Han, fethettiği yerlere, devrin manevi büyüklerini yerleştirdi. Oralara, zamanının en mükemmel ilim ve irfan müessesesi

olan tekke ve zaviyeler inşa ettirdi. Ayrıca, ciddî bir iskân siyaseti takip etti. Türkmen aşiretlerini getirip bu bölgelere yerleştirdi. Bu göçler sâyesinde torunlarının fütuhatı, Viyana önlerine kadar ilerleyebildi. Rumeli'de beş yüz yıl devam edecek olan Osmanlı Devleti hâkimiyetinin temelleri atılmış oldu.

HÜNKÂR'I ÜZEN HADİSE

Osmanlı sultanları, küffara karşı gazâ ve cihat üzre iken Anadolu'daki birtakım beylikler tarafından zaman zaman saldırılara maruz kalıyorlardı. Nitekim Sultan I. Murat Han, Rumeli'de gazâ ve cihat üzre iken de böyle bir durum vâkî oldu ve Karamanoğlu Alâaddîn Bey, Osmanlı topraklarına taarruz etti. Bunu öğrenen Hünkâr, son derece üzülerek yanındakilere:

"Şu zalimin yaptığına bakın! Bizler bir aylık mesafede kâfirler ile cenk üzre olup gece gündüz gazâ eyleyelim, o da gelip Müslümanların mülkünü yağma etsin! Ey gaziler! İmdi cihadı bırakıp da ben nasıl Müslüman kardeşlerime kılıç çekeyim?!." diyerek tevhîd-i ümmet için Anadolu beyliklerine karşı sabır ve tahammül-fersâ müsamahasını sergiledi.

Çünkü ceddi gibi O da, Anadolu beyliklerine düşman nazarıyla bakmıyordu. Ayrıca, beylikleri kuvvet ve cebir zoruyla kendilerine râm etmeyi mahzurlu buluyor, böyle kurulacak bir vahdetin çok çabuk zevâl bulacağını biliyordu. Bu sebepledir ki O'nun ve diğer Osmanlı sultanlarının, Anadolu'da işi hep ağırdan almaları, bir zaaf eseri değil, kendileri gibi Müslüman olan Anadolu'yu ikna yoluyla birleştirip bütünleştirmeyi daha münasip bulmalarındandır.

ORHAN GAZİ'NİN OĞLU SULTAN I. MURAT'A VASİYETİ

Babası Orhan Gâzî, velî ve şehît bir Sultan olan Sultan I. Murat Hân'a yaptığı vasiyetinde: ***"Nasıl Selçukluların vârisi biz isek, Roma'nın da vârisi biziz!."*** buyurarak oğluna Avrupa'yı hedef göstermişti.

Sultan I. Murat Hân da, kendinden sonra gelenlerin önünü açmış ve Avrupa'yı onların fethine âmâ de bir hâle getirmiştir.

Avrupa, ova ve yaylaları hâlâ O'nun cevval atının ayak izleri ile doludur.

SULTAN I. MURAT'IN ŞAHSİYETİ

Bütün bunlar da göstermektedir ki I. Murat Han, büyük bir ahlâkî, irâdî ve idârî güce sahipti. Yaptıkları dâhiyâne idi. Şer'î kânûnları büyük bir titizlikle tatbîk ederdi. Geliştirip güçlendirirdi. Âni karar vermedeki mâhirâne hasleti, kendisine çok zaferler kazandırmıştır. Gâyet dîndar, ulemâ ve meşâyıha karşı hürmetkârdı.

Bizans târihçisi Halkondil, Sultan I. Murat hakkında şu îtirafta bulunmuştur: "*Sultan Murât, Anadolu ve Rumeli'de otuz yediden ziyâde harbi idâre ederek zafer üzerine zafer kazanmıştır. Düşmandan kaçtığı ve arkasını döndüğü hiç görülmemiştir, askerini bir müddet istirahat ettirmeyi arzu ettiği zamanlarda bile, kendisine bir meşguliyet bulurdu. Tembellikten nefret ederdi. İstirahat nedir bilmezdi. Askerleri, istirahat ederken O, ava çıkardı. Yaşlılığında da cevvâliyetini hiç kaybetmemiştir.*

Kemâl-i sükûnetle boyun eğen milletlere ve sarayındaki ecnebî çocuklara şefkatle muamele ederdi. Mükâfât vermede de cömert ve sür'atli idi. Harbe gireceği zaman, askerini cesaretlendirip coştururdu. Yapılan yanlış hareketleri müsamahasız cezalandırırdı. Verdiği söze riâyet ederdi.

I. Murat Hân'ın maiyyeti, O'nun heybeti ve şiddeti ile titrerdi. Bununla beraber, onlara bir kumandanın gösteremeyeceği yumuşaklık, şefkat ve muhabbetle muamele ederdi."

Gibbons'un şu ifâdeleri de câlib-i dikkattir*:"Otuz sene kadar bir müddet I. Murat Han, zamanının hiçbir devlet adamı tarafından fevkine geçilemeyen bir kiyâset ile Osmanlı mukadderâtını sevk ve idâre etmiştir.*

Düşmanın bile itirafa mecbur kaldığı şu güzel sıfatların sahibi olan Sultan I. Murat, gerek Anadolu'da ve gerekse Rumeli'de yaptırdığı eserlerle de, milletin kalbinde taht kurmuştur. 1364 Sırp Sındığı zaferinin sonunda şükrân ifâdesi olarak, Bursa, Bilecik ve Filibe'de birer câmî, Yenişehir ve Bursa Çekirge'de bir imârethâne, medrese, kaplıca ve bir han yaptırmıştır.Düzenlettiği vakfiyesi Kaplıca

İmareti'ne ait olup Cemâziyelâhir 787 ortalarında (Temmuz 1385) hazırlanmıştır. ***(İÜ Ktp., TY, nr. 6229)***

I. Murad döneminde Rumeli ikinci vatan haline gelmiş, Osmanlılara Anadolu'da üstünlük sağlamış, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk taslağı meydana çıkmıştır. Gazi Hudâvendigâr unvanı onun gazâ ile imparatorluk kurucusu kimliğini ifade eder. Gazâ ideolojisi, kendisini örnek alan bütün Osmanlı padişahları için Avrupa'da yayılışın simgesi olarak sürüp gidecektir.

Hıristiyan hanedanlardan kız almak, Anadolu beylerine kız vermek, izdivaç ve feodal bağımlılık, I. Murad'ın başvurduğu başlıca diplomatik araçlardandı. Onun döneminde Trakya ve Doğu Balkanlar'da yerleşme sonucu Rumeli tımarlı sipahi askeri artmış ve kendisine Anadolu'daki rakipleri karşısında üstünlük sağlamıştı. Uçlara sürülen Yörük grupları başlıca akıncı kuvvetlerini oluşturuyordu. Çandarlı Hayreddin savaş esirlerinden yeniçeri ordusunu kurdu (1363-1365). 1389 Kosova seferinde kapıkullarından söz edilir. Orhan Bey'in Türkler 'den oluşturduğu Yaya kuvvetleri hâlâ ordunun önemli bir kısmını teşkil etmekteydi.

XIV. yüzyılda Dubrovnik'te top sanayii Sırplar'a ve Osmanlılar'a top sağlamaktaydı. Orhan Bey zamanında (1324-1360) kurulmuş olan donanma, I. Murad döneminde önemli bir güç haline gelmiş, liman kuşatmalarında (Biga ve Sozopol) rol oynamıştır. Gelibolu ve Aydıncık (Edincik) başlıca donanma üsleriydi. Sultan'ın "emîr-i kebîr-i a'zam, melikü mülûki'l-Arab ve'l-Acem" gibi sıfatlarla anıldığı 787 (1385) tarihli vakfiyesine göre, Bursa'da Çekirge'de bir cami, medrese, imaret, misafirhaneden meydana gelen bir külliye Bursa hisarında sarayın yanında bir cami (Hisar Camii), Bilecik ve Yenişehir'de birer cami yaptırmıştır. Ayrıca annesi adına İznik'te 790 Cemâziyelevveli başlarında (Mayıs 1388) bir imaret inşa ettirmiştir. Edirne'de bir saray yaptırdığı (1369), Yenişehir'deki sarayda Haziran 1387'de büyük bir düğün düzenlediği, Edirne'deki saray bitinceye kadar Dimetoka Sarayı'nda kaldığı bilinmektedir.

Yenişehir'de Orhan Bey'in derviş Postinpûş için inşa ettirdiği zâviye I. Murad'a atfedilir. Onun Bursa Sarayı hisarda Şehâdet Camii

karşısındaydı ve 1278 (1861-62) planına göre on dört kuleli bir duvarla çevriliydi. Edirne'de fetihten sonra kale içindeki kiliseyi camiye çevirmiştir (Halebî [Ayasofya] Camii). Ona izâfe edilen başka camiler de vardır (Hudâvendigâr Camii / Ayvacık; Hudâvendigâr Camii / Filibe; Karaferye'de kiliseden çevrilen I. Murad Camii gibi). Paraları Orhan Bey'in sikkeleri gibi Selçuklu tarzındadır. el-Melikü'l-Âdil unvanı bakır sikkelerde görülür. I. Murad'ın Gelibolu, Malkara ve Bolayır'da dervişlere ve ahîlere çeşitli vakıflar yaptığı da tesbit edilmektedir. ***(Ayverdi, s. 209)***

I. Murad devrinin temel kaynakları arasında özellikle Türkçe kronikler dikkati çeker. Bu dönem için Yıldırım Bayezid zamanına kadar gelen ve bugün kayıp olan Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi, Âşıkpaşazâde Târihi içinde özetlenmiştir.***(İnalcık, Studies in Ottoman, s. 139-156)***

I. Murad devrinin çağdaş kaynakları olarak Esterâbâdî'nin Bezm ü Rezm'i (İstanbul 1928), Neşrî'nin Cihannümâ'sı içinde (I, 210-310) yer alan Ahmedî'nin Gazânâme'si önemlidir. Ahmedî'nin Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân'ını, Âşıkpaşazâde Târihi'ni, Rûhî ve Takvimler'i az değişiklikle ve kendine göre bir tarih sıralaması ile kelime kelime aktaran, 1366-1385 dönemindeki Sırbistan seferlerini bir arada vererek kronolojiyi tam karışıklığa dönüştüren Neşrî, 1385-1389 devresi için Kosova Savaşı'nda Şehzade Bayezid'in yanında bulunması muhtemel şair Ahmedî'nin Gazânâme'sini aynen nakletmiştir. Bu kısım "Hikâyet-i Feth-i Niş" ile başlar, "Cülûs-i Bâyezîd Han"a kadar gelir. Bu metnin Ahmedî'nin kaleminden çıktığı, onun İskender Name adlı büyük eserindeki aynı beyit ve ifadelerle tespit edilmiştir. ***(İnalcık, Kosova, s. 21-26)***

Osmanlı şehnâmelerinin ilki sayılabilecek bu Gazânâme'yi yazarken Ahmedî, Vezir Çandarlı Ali Paşa, Gazi Evrenos, Sultan Bayezid ve hatta Sırp tanıklardan yararlanmıştır. ***(Yinanç, XI/62-77 [1339], s. 161-168; XI/63, s. 77-81).***

BİBLİYOGRAFYA

Ahmedî, Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân (haz. Çiftçioğlu N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I içinde), İstanbul 1949, s. 14-20; Esterâbâdî, Bezm ü Rezm (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928, s. 318, 381-383, 387-388; D. Cydonès,

Correspondance, Vatican 1975, I-II, tür.yer.; İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 18, 19, 54, 55, 70; Ducas, Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975, tür.yer.; N. Gregoras, Rhomäische Geschichte (trc. J. L. Dieten), Stuttgart 1973-88, I-III, tür.yer.; a.mlf., "Şehzade Halil'in Sergüzeşti" (trc. İ. Hoçi), TOEM, I/4 (1328), s. 239-252; Karamânî Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi (trc. İ. Hakkı Konyalı, Osmanlı Tarihleri I içinde), İstanbul 1949, s. 346-347; Âşıkpaşazâde, Târih (Atsız), s. 126-134; Enverî, Düstûrnâme, s. 84-87; Oruç b. Âdil, Târih, Manisa Muradiye Ktp., nr. 1373, vr. 41[a]; a.e.: Tevârîh-i Âl-i Osmân, s. 20-26, 92-97; Neşrî, Cihannümâ (Unat), I, 162-164, 190-196, 210-310; Feridun Bey, Münşeât, I, 89-116; Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân (nşr. F. Giese), Breslau 1922, tür.yer.; a.e. (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 21-29; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri (nşr. Ö. Lütfi Barkan – Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 26-44; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, İstanbul 1279, I, 103-125; Phil. Konstantin, Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic (ed. M. Braun), 's-Gravenhage 1956; C. Jireček, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876, s. 351-352; a.mlf., Geschichte der Serben, Gotha 1911-18, I-II, tür.yer.; N. Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, Gotha 1908, I, 196-266; a.mlf., "Latins et grecs d'Orient et l'établissement des turcs en Europe, 1342-1362", BZ, XV (1906), s. 179-222; Amasya Târihi, III, 63-65; O. Halecki, Un emperour de Byzance à Rome, Warszawa 1930, s. 82-85, 169-212, 233, 241-309; P. Lemerle, Phillippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1945, I-II, tür.yer.; Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, tür.yer.; a.mlf., Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân, İstanbul 1957, tür.yer.; F. Thiriet, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, Paris 1958, I, 541; a.mlf., "Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bizanzio nel 1363", Archivio storico italiano, sy. 113 (1955), s. 321-334; S. Novaković, Srbi i Turci, XIV i XV veka, Beograd 1960, s. 197, 437-438; Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri", 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 207-248; a.mlf., "Edirne'nin Fethi", Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "How to Read Âşık Pashazâde's History", Studies in Ottoman History in Honor of Proffessor V. L. Ménage (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; a.mlf., "Ahmedi's Gazānāme on the Battle of Kosova", Kosova, Paris 2000, s. 21-26; M. C. Şehabeddin Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, İstanbul 1961, tür.yer.; G. Ostrogorski, Serska oblast posle dušanove smrti, Beograd 1965, tür.yer.; Ayverdi, Osmanlı Mi'mârîsi I, s. 209, 219-361; I. Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I, Münich 1967, tür.yer.; a.mlf., "La prise de Serrès et le Firman de 1372 en faveur du monastère de Saint-Jean-Prodrome", Acta Historica, IV (1965), s. 15-24; a.mlf., "La conquête d'Andrinople par les turcs: La pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", Travaux et mémoires, I, Paris 1965, s. 439-461;

a.mlf., "Un acte concernant la surveillance des Dardanelles", BEO, XXIX (1977), s. 17-24; J. W. Barker, Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship, New Brunswick 1969, tür.yer.; Yaşar Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398), Ankara 1970, s. 103-104, 121; Mustafa Çetin Varlık, Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429), Ankara 1974, s. 57; R. Mihaljčić, Kraj Srpskog carstva, Beograd 1975, s. 43-45; D. M. Nicol, The Last Centuries of Byzantium (1261-1453), Cambridge 1975, tür.yer.; Cronaca dei Tocco di Cefalonia (ed. G. Schirò), Roma 1975, tür.yer.; K. M. Setton, The Papacy and the Levant (1204-1571), Philadelphia 1976, II, tür.yer.; A. Luttrell, Latin Greece, the Hospillers and the Crusades (1291-1440), London 1982; E. A. Zachariadou, Trade and Crusade, Venice 1983, tür.yer.; a.mlf., "Marginelia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)", WZKM, LXXVIII (1988), s. 195-210; Th. A. Emmert, Serbian Golgotha: Kosovo 1389, New York 1990, s. 39, 43-44, 79-142; S. W. Reinert, "A Byzantine Source on the Battles of Bileca (?) and Kosovo Polje", Studies in Ottoman History in Honor of Proffessor V. L. Ménage, s. 249-272; N. Malcolm, Kosovo: A Short History, New York 1998, s. 58-80; K. Fleet, European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey, Cambridge 1999, s. 15-20; a.mlf., "The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese", BSOAS, LVI/1 (1993); Mükrimin Halil Yinanç, "Ferîdûn Bey Münşeâtı", TOEM, XI/62-77 (1339), s. 161-168; XI/63 (1339), s. 77-81; P. Charanis, "An Important Short Chronicle of the Fourteenth Century", Byzantion, XIII, Bruxelles 1938, s. 335-362; a.mlf., "The Strife Among the Palaeologi and the Ottoman Turks, 1370-1402", a.e., XVI (1943), s. 286-314; P. Tomać, "Bitka na Marici", Vojnoistorijski glasnik, VII, Beograd 1956, s. 61-74; R. J. Loenertz, "Jean V Paléologue à Venise (1370-1371)", REB, XVI (1958), s. 217-232; F. Dölger, "Zum Ausstand Andronikos gegen seinem Vater Johannes V. im Mai 1373", a.e., XIX (1961), s. 328-332; G. A. Škrivanić, "Bitka na Márici", Vojnoistorijski glasnik, XIV (1963), s. 71-94; M. Spremić, "Harač Soluna XV veku", Zbornik Radova Vizantološkog Instituta, X, Beograd 1967, s. 187-195; J. Chrysostomides, "Studies on the Chronicle of Caroldo with Special Reference to the History of Byzantium 1371 to 1377", Orientalia Christiana Periodica, XXXV, Roma 1969, s. 123-182; P. Schreiner, "Zur Geschichte Philadelpheias im 14. Jahrhundert (1293-1390)", a.e., XXXV (1969), s. 375-431; V. Gjuzelev, "Chronikon Mesembrie", Godišnik na Sofia Universite Istor. Fakultat, sy. 66, Sofia 1975, s. 145-199; İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdavendigar Türbesine Ait Tarihî Bir Belge", GDAAD, IV-V (1976), s. 67-80; J. Gill, "John V. Palaeologus at the Court of Louis of Hungary (1366)", Byzantinoslavica, XXXVIII/1, Prague 1977, s. 31-38; N. Kočev, "Quel-ques reflexions au sujet de la diplomatie de Byzance à l'époque de la pénétration ottomane dans les Balkans", EB, sy. 2 (1978), s. 101-113; İbrahim Artuk, "I. Murad'ın Sikkelerine Genel bir Bakış", TTK Belleten, XXXVI/184 (1982), s. 782-794; H. Matanov, "Contribution to the Political History of South-East

FATİH SULTAN MEHMET HAN(R.A)
(D.M.30 Mart 1432.Edirne. V.M. 3 Mayıs 1481.Gebze)

Çağ açıp, çağ kapatan ve Peygamber (s.a.v)Efendimizin övgüsüne mazhar olan, Âlim, veli, adil, şair, mühendis, cömert, şehit. Kâfirlere başımızda Kardinal külahı görmektense Müslüman Türk sarığı görmeyi tercih ederiz dedirten büyük Türk Sultanı.

FATİH SULTAN MEHMET Çağ açıp, çağ kapatan ve Peygamber(s.a.v) Efendimizin övgüsüne mahzar olan büyük Türk Sultanı; Hicri,27 Receb 835.-Miladi, 30 Mart 1432 devletin başkenti olan Edirne'de Edirne Saray-ı hümayununda Pazar günü şafak vaktinde, II. Murad'ın dördüncü oğlu olarak dünyaya geldi . Annesi Hatice Âlime Hümâ Hanım İsfendiyaroğlu denilen Candaroğulları'na mensuptur. 3 Mayıs 1481bir sefer anında Yahudi Yakop paşa tarafından zehirlenerek şehit olmuştur., Osmanlı İmparatorluğu'nun yedinci padişahıdır. Tarihî kaynaklarda ismi Muhammed şeklinde geçer. İlk olarak 1444-46 yılları arasında kısa bir dönem, daha sonra 1451'den 1481 yılında ölümüne kadar 30 yıl boyunca hükümdarlık yapmıştır.

Çocukluk dönemi bir müddet Edirne'deki sarayda geçtikten sonra Bursa'da 10 yaşlarına kadar kalır. Şehzadenin bir gelenek olarak devlet yönetimini öğrenmesi ve deneyim kazanması için görevlendirilmesi adına Manisa sancakbeyliğine atanmasıyla Manisa'ya gider. Eğitimi için ise Molla Gürani görevlendirilir.

ŞEHZADELİĞİ EĞİTİM VE TAHSİL HAYATI

Küçük yaşta tahsiline ve yetişmesine çok ehemmiyet verilen şehzade **Mehmet**, devrin en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi . Mehmed iki yaşına kadar Edirne'de kaldıktan sonra 1434'te sütninesi ve küçük ağabeyi Alâeddin Ali ile birlikte 14 yaşındaki büyük ağabeyi Ahmed'in Rum sancakbeyi olduğu Amasya'ya gönderildi. Burada ağabeyi Ahmed'in erken yaşta ölmesi üzerine Mehmed altı yaşında Rum sancakbeyi oldu Diğer ağabeyi Alâeddin Ali ise Manisa'da Saruhan sancakbeyi oldu. İki yıl sonra babaları II. Murad'ın talimatıyla iki kardeş yer değiştirdiler ve Mehmed Saruhan sancakbeyi oldu.

Mehmet'in eğitimi için babası çeşitli hocalar görevlendirdi. Ancak zeki olduğu kadar hırçın bir çocuk olan Mehmed'in eğitilmesi kolay olmadı. Sonunda babası heybetli ve otoriter bir âlim olan Molla Gürani'yi görevlendirdi. Devrin büyük şahsiyetleri olan **Akşemseddin** , **Molla Fenârî**, **Molla Gürânî** gibi zevattan zahiri ve batınî ilimlerle tahsilini tamamladı . Arapça, Farsça, Latince, Yunanca, Sırpça lisanlarını öğrendi . Ayrıca Fen, teknik, tarih, coğrafya bilgileri hususunda zamanının değerli , dirayetli hocalarından ders alarak kendisini yetiştirdi .

Anlatılana göre Sultan Murad Han, Molla Gürani'ye bir değnek vermiş ve Mehmed itaatsizlik ederse kullanmasını söylemişti. Molla Gürani Mehmet'e, dersini dikkate almayan bir öğrencinin hocası tarafından dövülmesi ile ilgili edebi bir cümleyi inceletmiş, Mehmed durumun ciddiyetini kavrayarak eğitimine önem vermeye başlamıştır.

Şehzade Mehmet'in medrese kökenli hocalarının yanı sıra bilgi edindiği Batılı şahsiyetler de bulunmaktaydı. Saruhan (Manisa) sarayında İtalyan hümanisti Anconalı Ciriaco ve saraydaki başka İtalyanlar onun Avrupa tarihi ile Antik Yunan filozoflarının hayatlarıyla ilgili kitaplar okumasına önayak olmuştu. Bu durum Şehzade Mehmed'e çok-kültürlülük kazandırmıştır. Topkapı Sarayı arşivinde bulunan II. Mehmet'in şehzadelik yıllarına ait olan karalama defterinde Latin harfleri, Arap harfleri, Roma büstlerini andıran insan

çizimleri ve Osmanlı figürleri bulunmaktadır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Latince, Yunanca ve İtalyanca bilmesi bu dönemdeki münasebetlerine dayandırılmaktadır.

Fâtih Sultan Mehmet Han, devrinin en büyük âlimlerinden ders almış bir Sultandı. İlmî müzâkerelere katılır ve bazen kendisi re'yini bildirerek ilimdeki mahâretini izhâr ederdi. Akşemsettîn Hazretlerinden aldığı yüksek mânevî eğitimin yanında fıkıhta Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürânî, Molla Yegân, Hızır Bey Çelebi, kelâmda Hocazâde, riyaziyede Ali Kuşçu'dan ders almıştır.

Daha küçük yaşlardan itibaren titiz bir eğitimden geçen II. Mehmet, gönül eğitimini **Akşemsettîn -kuddise sirruh-** Hazretlerinin mânevî terbiyesinde ikmâl etmiştir. Bu terbiyenin başlayışı şöyle olmuştur: **Hacı Bayrâm-ı Velî,** Sultan II. Murât'ı ziyarete gelmişti. Yanında talebesi ve mânevî evlâdı Akşemsettîn de vardı. Sultan Murât Han, bu mübârek zâtın feyzinden oğlu Şehzâde Mehmet'in istifâde etmesini istedi. Her cengâver sultan gibi Murât Han da İstanbul'un fethini hayâl ediyordu. Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretlerine***:"–Acep İstanbul'un fethi kime müyesser olacak?" diye sorunca, O da:****"–Feth-i mübîni görmek şu şehzâde ile Akşemsettîn'e nasîb olacak!" cevabını verdi.*

Bu açık kerâmet ile duygulanan Murâd Han, oğlunu Akşemsettîn'in terbiyesine vermek için Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretlerinden izin istedi. Bu vesile ile Akşemsettîn, **Şehzâde Mehmet'in** mânevî terbiyesini üzerine alarak, O'nu feth-i mübîne mânen hazırladı. Bu hazırlıkta diğer hocaların rolleri de son derece müessir olmuştur.

Bir gün hocası **Molla Gürânî,** Şehzâde Mehmet'in gece yarısı odasının ışığını yanık olarak gördü. Merak etti. Yanına girdi:"–Şehzâdem niye uyumadın?" dedi.O da:"–Hocam, mütâlaa ediyordum.." karşılığını verdi.

Hocası sordu:"–Hangi dersi mütâlaa ediyordun?"

Fâtih cevap vermeyip sustu. Hocası çalıştığı dersi merak edip O'nun masası üzerindeki yığınla evrâkı karıştırdı. Hepsi İstanbul'un

müstakbel fetih projeleri idi. O, fethin nasıl gerçekleşebileceğini plânlıyordu.

Hocası:"–Bunlar nedir evlâdım?" deyince Fâtih, içinde gizlediği sırrı açıklamak zorunda kaldı. Hocasına*:"–Hocam! Sır olarak kalması şartıyla nicedir uykusuz kalıp da yaptığım çalışmaların ne olduğunu söyleyebilirim."* dedi.

Hocasının mütebessim bir çehre ile başını salladığını görünce devam etti:"–Hocam! Bu iş nicedir içimi yakıp kavurmaktadır. Düşünüyorum ki, tâ sahâbe-i kirâmdan beri defalarca muhâsara edilen ve mübârek ashâbın kanları ile sulanmış bulunan şu Kostantiniyye şehri niçin fethedilemiyor? O beldeyi fethetmenin yolu nedir? İşte bu yüzden uykularım kaçıyor, sabahlara kadar plânlar yapıyorum..."

Bu kavruk ifâdeleri dinleyen Hocası, küçük Fâtih'i son derece takdîr etti. Ayrıca O'nun bu işi başarabilmesi için gerekli haslet, meziyet ve seviyeye bir an evvel ulaşabilmesi yolunda da şu yön verici nasîhatte bulundu*:"–Evlâdım! Bu büyük zafere nâil olmanı cân ü gönülden arzu ederim. Lâkin ben, senin câhil bir sultan olmanı değil, âlim, ehl-i kalb ve firâset sahibi bir hükümdar olmanı isterim. Zaten Kostantiniyye şehrinin mutlakâ fethedileceğini kaç asır evvelden âhırzaman Peygamberi Muhammed Mustafâ -sallâllâhü aleyhi ve sellem- Efendimiz:**«Kostantiniyye elbette fethedilecektir! Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve onu fetheden asker ne güzel askerdir!.." buyurarak bildirmişlerdir.***

Bu itibarla Hazret-i Peygamber'in medhederek müjdelediği o büyük şanlı fetih, mutlakâ ki âlim, âdil, dirâyetli ve daha birçok üstün meziyetlere sahip bir kumandan tarafından gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla senin, maddî ve mânevî her türlü eğitimini tekmîl ettikten sonra o büyük fethe seferber olman, rûhumun en büyük emelidir..."

Küçük Şehzâde, hocasının gönlünden taşan bu samîmî nasîhatlerindeki nükteleri kavrayarak, yıllar yılı bunlardan mânevî bir kuvvet aldı. Hedeflenen dirâyet ve kemâlâta ulaşabilmek için gece gündüz gayret etti.

Nitekim çok erken yaşlarda "feth-i mübîn" ile zihnen son derece meşgûl olup âdetâ bu mes'elede fânî olan Şehzâde, ilim

yolundaki gayretini de eksiltmeyerek kısa zamanda Arapça, Farsça, Latince, Sırpça ve Yunanca'yı öğrendi.

Eğitimini gördüğü zâhirî ve bâtınî ilimlerle hem kendi nefsî hayatını, hem de devlet işlerini düzene koydu. Fen ve teknik bilgileriyle de savaşlarda kullanacağı harp âletlerini tekâmül ettirdi. Projesi kendisine âid olan ilk havan topunu döktürerek İstanbul'un fethinde kullandığı meşhurdur.

Mehmet, 21 yaşında İstanbul'u fethederek 1000 yıllık Bizans İmparatorluğu'na son verdi ve bu olay birçok tarihçi tarafından Orta Çağ'ın sonu Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi. Fetih'ten sonra Fethin Babası anlamına gelen ***"Ebû'l-Feth"*** Osmanlı Türkçesi ile daha sonraki dönemlerde ise ***"Çağ Açan Hükümdar" ve "Kayser-i Rûm"*** unvanları ile anıldı.

Fatih Sultan Mehmet Han, Hatemul Enbiya, İslam Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v)'in müjdesine nâil olmuş, çağ açıp çağ kapamış, Kâfirlere bile başımızda Kardinal külahı görmektense Müslüman Türk sarığı görmeyi tercih ederiz dedirtmiş, âlim veli bir sultandır.

Târihle meşgul olarak; "Beyliklerin ve devletlerin, meydana gelişi, inkişâfı ve nihayet târih sahnesinden yok olmalarının sebep ve netîceleri.." üzerinde îmâl-i fikrederek kendine has bir târih felsefesine sahip oldu.

Fâtih, ilmî seviye ve rûhî derinliğinin neticesinde ulu bir Sultan, büyük bir cengâver, aynı zamanda engin gönüllü bir derviş ve hassas, rikkat-i kalbiyye sahibi bir şâir olarak târihteki müstesnâ yerini almıştır.

Fatih Sultan Mehmet çocukluğundan itibaren yoğun bir İslami ve ilmi eğitim aldı. Kendisinden önceki altı padişah gibi o da askeri hususlarda bilgi ve tekniğe sahipti. Fatih Sultan Mehmet, birçok tarihçi tarafından bir Rönesans hükümdarı olarak tanımlanmaktadır. Fatih, İtalya ve İtalyan kültürünü tanıyan nadir bir doğu hükümdarıydı. Sultan Mehmed'in yanında bulundurduğu Rum tarihçi Kritvulos, onun kendi anadili olan Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Farsça, İbranice, Keldanice, Slavca, İtalyanca, Yunanca ve Latince bildiğini ifade

etmektedir. Fatih'in özellikle İstanbul'un fethinden sonra zengin bir kütüphanesi vardı ve binlerce ciltlik kitaba sahipti. Antik tarihe meraklı olan padişah, Pulutarque'nin Geographia isimli eserini Yunanca'dan Türkçeye çevirerek coğrafi bilimlere olan ilgisini göstermiştir. Fatih'in sarayında Yunanca ve İtalyanca bilen iki katip bulunuyor ve padişaha eskiçağ tarihiyle ilgili bilgiler veriyordu. Mitolojiyle ilgilenen Fatih, Homeros'un meşhur İlyada Destanı'nın kopyasını hazırlatmıştı. Fatih'in yanında bulunan İtalyan nedimesi ona Antik Yunanistan'daki düşünürlerin ve Romalı tarihçilerin eserlerini okutmuştu. Fatih papaların, imparatorların, Fransa krallarının, Büyük İskender'in Lombardların vekayinamelerini okumuştu. Bizanslı aydın Gregorios Phrantezes, Fatih'in Büyük İskender, Roma imparatoru Augustus, Bizans imparatoru Büyük Konstantin ve Theodosios gibi şahsiyetlere karşı hayranlık beslediğini söyler. Ayrıca Fatih ateşli silahlara karşı yoğun ilgi göstermiş, tarihteki ilk havan topu olduğu bilinen şahinin çizimlerini bizzat kendisi yapmıştır. Divan edebiyatında Fatih Sultan Mehmet, Avni mahlasıyla şiirler yazmıştır. Yine padişah, huzurunda felsefi tartışmalar yaptırıyordu. Ali Kuşçu, Georgios Trapezuntios ve Hocazade gibi devrin büyük zekâlarını korumuş, Hristiyan bilim adamları ve sanatkarları sarayına davet etmiş, onlara iltifat ve ikramlarda bulunmuştur. Fatih ayrıca İtalyan ressam Gentile Bellini'ye kendi hususi resmi olmak üzere çeşitli portreler ve heykeller yaptırmıştır. Hristiyanlığı yakından tanımak isteyen Fatih, İstanbul Ortodoks Kilisesine patrik olarak atadığı Gennadios ile Hristiyanlık akaidi üzerine müzakereye girişmiş ve bu müzakerenin yazılmasını istemişti. (Gennadios İtikadnamesi) Hatta bu durum Avrupa'da Fatih'in Hristiyanlığa meylettiği şeklinde yorumlanmış ve Papa II. Pius padişahı Hristiyanlığa davet eden bir mektup kaleme almıştı. Tarihçi İlber Ortaylı bu konuyla ilgili olarak Fatih'in şüphesiz itikadı olduğunu fakat sofu derecesinde koyu bir Müslüman olmadığını belirtmiştir. ***Fatihinde Papaya yazdığı cevapta: Gel Müslüman ol, sünnetol, Seni Şeyhülislam yapayım demişti."***

AİLESİ

Eşleri; Emine Gül-Bahar Hatun – II. Bayezid ile Akkoyunlulara gelin giden Gevherhan Sultan'ın annesidir. Helena Hatun – Mora Despotu olan Demetrus'un kızıdır. Alexias Hatun – Bizans prenseslerindendir. Gülşah Hatun – Karamanoğulları Beyliği'nden İbrahim Bey'in kızı, Karaman Sancakbeyi Şehzade Mustafa' nın annesidir. Sitti Mükrime Hatun – Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı. Çiçek Hatun – Türkmen Beyi kızı veya cariye Cem Sultan'ın annesidir. Anna Hatun – Trabzon İmparatoru'nun kızıdır. Evlilikleri kısa sürmüştür. Hatice Hatun – Zağanos Paşa'nın kızıdır. Fatih boşamıştır.

Erkek çocukları; II. Bayezid, Mustafa, Cem Sultan. Kız çocukları; Gevher Han Hatun, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet Bey ile evlendi.

***T*ahta birinci çıkışı**

II. Murad 1443 yazında Karaman beyi İbrahim'i Anadolu'da yenilgiye uğrattıktan sonra Ekim ayında Edirne'ye döndüğünde János Hunyadi, Macar Kralı Ladislas ve Sırp Despotu Yorgo Brankoviç önderliğinde bir Hristiyan ordusunun Tuna'nın güneyindeki Osmanlı topraklarını istila etmeye başladığı haberini aldı. Aynı dönemde Amasya'dan Şehzade Ali'nin öldüğü haberi geldi. İki ağabeyinin erken yaştaki ölümleri sonucu Mehmet tahtın vârisi oldu. Murad Hristiyan ordusunun 25 Aralık'ta İzladi'de durdurulmasının ardından başlayan müzakereler sırasında Mehmed'i Manisa'dan Edirne'ye getirtti. 12 Haziran 1444'te Edirne'de Macarlarla antlaşma yaptıktan bir ay sonra oğlu Mehmed'i Edirne'de Sadrazam Çandarlı Halil Paşa denetiminde "kaymakam" olarak bırakarak Hamidili topraklarını işgal eden Karamanlıların üzerine yürümek üzere Anadolu'ya geçti ve Karamanlılarla Yenişehir'de bir anlaşma yaptı. Yenişehir'den ayrıldıktan sonra Ağustos ayında Mihaliç'te yeniçeri ağası Hızır Ağa ve diğer beylere tahttan oğlundan yana resmen çekildiğini duyurdu ve ordusu Edirne'ye dönerken kendisi Bursa'da kaldı.

II. Murad'ın 1444 yazında doğuda ve batıda barışı sağladığını düşünerek tahttan çekilmesi Edirne'de bir otorite boşluğu yaratarak

devleti buhrana sürükledi. Dış siyasette ihtiyatlı davranmayı tercih eden Sadrazam Çandarlı Halil Paşa ile Mehmed'in etrafında toplanmış olan Şahabeddin, Zağanos, Turahan paşalar arasında rekabet baş gösterdi. Bu rekabet 1444-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan başlıca politik gelişmelerin belirleyici etmenlerinden biri olmuştur. Ağustos başında Kral Ladislas'ın Osmanlılarla yapılan barışı geçersiz sayarak yeni bir Haçlı Seferine çıkacağını ilan etmesi başkent Edirne'de paniğe yol açtı ve halk şehri terk etmeye başladı. Konstantinopolis'te Rumların himayesinde olan ve Osmanlı tahtında hak iddia eden Orhan Çelebi de bu dönemde Çatalca yakınlarında İnceğiz'e ve Dobruca'ya geçerek bir isyan girişiminde bulundu. Bu girişim Şahabeddin Paşa tarafından önlendi ve Orhan Çelebi Konstantinopolis'e kaçtı. Aynı dönemde başkentte kendini Hurufilik taraftarlarının elçisi olarak tanıtan bir İranlı halktan epey yandaş toplamıştı. Mehmed de İranlının öğretisine ilgi duymuş ve koruması altına almıştı. Ancak Müfti Fahreddin ve Sadrazam Halil Paşa'nın bu duruma tepki göstermesi üzerine Mehmed çok geçmeden desteğini çekmek zorunda kalmış ve sonunda başkentte bir Hurufi katliamı yaşanmıştı. Fahreddin-i Acemi tarafından "kâfir oldukları" gerekçesiyle Hurufiler'in canlarının alınması gerektiği yolunda bir fetva çıkartılması üzerine Hurufiler diri diri yakılarak öldürülür. Bu sırada şehirde çıkan yangında bedesten ile birlikte 7.000 ev kül olmuştu.

Eylül ayı sonlarında Kral Ladislas önderliğindeki Hristiyan ordusu Tuna'yı aşarak Edirne'ye doğru yürürken bir Venedik filosu da Çanakkale Boğazı'nı kapattı.

Sadrazam Halil Paşa'nın çağrısıyla II. Murad Anadolu Hisarı'nın bulunduğu noktadan Rumeli'ye geçerek Edirne'ye geldi ve 10 Kasım 1444'te Hristiyan ordusunu Varna'da ağır bir yenilgiye uğrattı. Varna Savaşı sırasında ve sonrasında Mehmet tahttan çekilmemişse de fiilen padişah II. Murad'dı. Zağanos ve Şahabettin paşalar genç padişahın otoritesini güçlendirmek için Mehmed'i Varna Savaşı'na götürmek istemişler ama Sadrazam Halil Paşa buna mani olmuş ve onlara karşı II. Murad'a gerçek padişah muamelesi yapmıştı.

Ancak II. Murad savaştan sonra oğlunun konumunu Konstantinopolis'teki Orhan Çelebi'ye karşı zayıflatmamak için fiilî durumu hakiki bir cülus haline getirmeden Manisa'ya çekildi.

Murad 1446'nın Mayıs ayında Sadrazam Halil Paşa'nın çağrısıyla bir kere daha Edirne'ye tahtına döndü. Bunun sebebi Mehmed'in Konstantinopolis'e saldırma planları yapıyor olmasıydı. Halil Paşa kendi gücünü zayıflatacağı düşüncesiyle bu saldırıya karşı gelirken Mehmed'in yandaşı olan Zağanos ve Şahabettin bu planı destekliyordu. Sonunda Halil Paşa bir yeniçeri isyanı düzenleyerek Mehmed ve yandaşlarını iktidardan uzaklaştırdı. Murad'ın yeniden tahta geçmesi üzerine Mehmed, Manisa'ya çekildi, Zağanos Paşa da Balıkesir'e sürgüne gönderildi.

Manisa Dönemi

Mehmed'in Manisa'daki ilk yıllarında neler yaptığına dair çok fazla bilgi yoktur. Babasının 1446'da Mora'ya düzenlediği sefere katılmamıştı. 1447 sonlarında ya da 1448 başlarında Arnavut kökenli bir Hristiyan köle olan Gülbahar Hatun'dan ileride padişah olacak Bayezid adında bir oğlu oldu. 1448'de Macarlar ile yapılan II. Kosova Savaşı'nda babasına Anadolu birliklerinin önderliğinde eşlik ederek ilk defa bir savaşta yer aldı. 17 yaşına geldiğinde Gülbahar Hatun ile birlikteliğini tasvip etmeyen babası tarafından Dulkadir hanedanından Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlendirildi.

Şehzade Mehmet, Manisa'da bulunduğu sıralarda oldukça başına buyruk bir biçimde hareket etmişti. Onun rızasıyla Türk korsanları Ege'deki Venediklilere saldırıyordu. Hicri takvimle 852 (1448/1449) yılında Selçuk'ta kendi adına paralar bastırmıştı. 1449'un Ağustos veya Eylül ayında annesi vefat etti. 1450 yılında babasının İskender Bey üzerine yaptığı Arnavutluk seferine ve başarısızlıkla sonuçlanan Akçahisar Kuşatmasına katıldı.

Tahta İkinci Çıkışı

II. Murad Han, 3 Şubat 1451'de günü vefat ettiğinde, Mehmet babasının ölüm haberini Sadrazam Halil Paşa'nın özel ulakla Manisa'ya gönderdiği mektupla aldı. Anlatılana göre "***Beni seven ardımdan gelsin!"*** diyerek atına atlayıp, kuzeye doğru yola çıkmıştı.

Mehmet 19 Şubat 1451'de Edirne'de ikinci kez tahta çıktı. Çandarlı Halil Paşa'yı sadrazamlık makamında tuttu, İshak Paşa'yı da Anadolu Beylerbeyi olarak atadı ve babasının cenazesine eşlik etmek üzere Bursa'ya gönderdi.

Fatih Sultan Mehmet, uzun boylu, dolgun yanaklı, kıvrık burunlu, adaleli ve kuvvetli bir yapıya sahipti. Devrinin en büyük âlimlerinden çok iyi eğitim görmüştü; yedi yabancı dil biliyordu. Âlim, şâir ve sanatkârları sık sık toplar ve onlarla sohbet etmekten çok hoşlanırdı. İlginç ve bilinmedik konular hakkında makaleler yazdırır ve bunları incelerdi. Hocalığını da yapmış olan Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'in en çok değer verdiği âlimlerden biridir. Fatih Sultan Mehmet, gayet soğukkanlı ve cesurdu. Eşsiz bir komutan ve idareciydi. Yapacağı işlerle ilgili olarak en yakınlarına bile hiçbir şey söylemezdi.

Fatih Sultan Mehmed, okumayı çok severdi. Farsça ve Arapça'ya çevrilmiş olan felsefî eserler okurdu. 1466 yılında Batlamyos Haritası'nı yeniden tercüme ettirip, haritadaki adları Arap harfleriyle yazdırdı. Bilimsel sorunlarda, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bilginleri korur onlara eserler yazdırırdı. Bilime büyük önem veren Fatih Sultan Mehmed, yabancı ülkelerdeki büyük bilginleri İstanbul'a getirtti. Nitekim astronomi bilgini Ali Kuşçu, kendi döneminde İstanbul'a geldi. Ünlü ressam Bellini'yi de İstanbul'a davet ederek kendi resmini yaptırdı.

20 yaşında Osmanlı padişahı olan Sultan İkinci Mehmet, **1453 yılında** İstanbul'u fethedip **1100 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu**'nu ortadan kaldırarak '**Fatih**' unvanını aldı**. İstanbul Fâtihi** oldu. Hz. Muhammed (s.a.v)'in Hadis-i Şerifinde müjdelediği İstanbul'un fethini gerçekleştiren büyük komutan olmayı da başaran Fatih Sultan Mehmet, yüksek yeteneği ve dehasıyla dost ve düşmanlarına gücünü kabul ettirmiş bir Türk hükümdarıydı. Otuz yıllık saltanatı müddeti içerisinde **i'lâ-yı kelimetullâh** yolundaki üstün gayretleriyle iki imparatorluk, dört krallık ve on bir prenslik ortadan kaldırmıştır. Babasından 880.000 km2 olarak aldığı vatan topraklarını 2.214.000 km2'ye çıkarmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, **1481** yılına kadar hükümdarlık yaptı ve bizzat **yirmi beş** sefere katıldı. Azim ve irade sahibiydi. Temkinli ve verdiği kararları kesinlikle uygulayan bir kişiliği vardı. Devlet yönetiminde oldukça sertti. Savaşlarda çok cesur olur, bozgunu önlemek için ileri atılarak askerleri savaşa teşvik ederdi.

Ortaçağ'ı kapatıp, **Yeniçağ**'ı açan cihan hükümdarı Fatih Sultan Mehmet, nikris hastalığından, diğer bir bilgide Yahudi Doktoru Yakop Paşa tarafından peyderpey içtiği kahvesine zehir katılarak zehirlendiği ve **3 Mayıs 1481** günü, Maltepe'de Hünkâr çayırında vefat etti ve Fatih Camii'nin yanındaki Fatih Türbesi'ne defnedildi. O'nun Roma'yı fethedeceği düşüncesiyle zehirlendiği de kaynaklarda yer almaktadır.

FATİH SULTAN MEHMET'İN ŞAHSİYETİ

Fatih Sultan Mehmet, soğukkanlı ve cesur idi. Bu özelliğinin en güzel misalini Belgrad Muhasarası sırasında, askerin gevşediğini gördüğü zaman, önlerine geçip düşman hatlarına girerek gösterdi. İstanbul'un muhasarasında donanmanın başarısızlığı yüzünden atını denize sürmesi bu cesaretinin en büyük örneğidir.

Askerî, siyasî sahada eşsiz bir dehâ idi . Askerî alanda başarısının ilk özelliği kılıçla kalemin iş birliğidir . Ordunun disiplinine çok dikkat ederdi. En küçük itaatsizliği ve buna sebep olan subayları şiddetli bir şekilde cezalandırırdı. Ordusunu plansız, düzensiz hareket ettirmez, macera hevesiyle kan dökmezdi. Otuz senelik saltanat devresinde, düzenlediği küçük-büyük seferler, memleketin coğrafi birliğini sağlamaya dayanır. Bu gayeye ulaşmak için de at geçmez kayalıklardan, geçit vermez nehirlerden geçerek durmadan , dinlenmeden , kış-yaz demeden savaştı.

Ordu ve donanmasını iyi bir şekilde tekâmül ettirmişti. Ordunun silahları bir kaç sene içinde yenilenir ve daha mütekâmilleri, eskiler yerine konurdu. Yapacağı seferlerden, en yakınlarını bile haberdar etmez, bunların gizli kalmasına çok dikkat ederdi. "***Sırrıma sakalımın bir tek telinin vâkıf olduğunu bilsem, onu yolar atarım"***

sözü meşhurdur. Böyle hareket etmeyi muvaffakiyetlerinin başlıca sebeplerinden sayardı. Nitekim böyle hareket etmesi neticesinde, **İsfendiyar Beyliği'**ni ve **Trabzon Rum İmparatorluğu** 'nu kolayca ele geçirdi . İyi bir komutan ve devlet reisi olan Fatih , aynı zamanda iyi bir ilim adamı ve şairdi . Teşkilatçı ve imarcı idi. Enderun mektebini kurarak memleket için gerekli devlet adamı yetiştirilmesini yine o sağlamıştır.

" YA BİZANS BİZİ ALIR YA BİZ BİZANS'I ALIRIZ"

Fâtih Sultan Mehmet Han, ashâb-ı kirâm zamanından beri devâm edegelen ve İstanbul'un fethini hedef alan ulvî bir heyecan şerâresi hâlindeki hamlelerin sonuncusunun başkumandanlığını yapıyordu. Yaradılışındaki istîdâdlar, almış olduğu maddî ve kalbî eğitimle birleşerek, O'nu "feth-i mübîn"e çoktan hazırlamış bulunuyordu. Şuuraltında bununla o kadar doluydu ki çocukluğundan beri elinde kâğıt-kalem, dâimâ fetih projeleri ile meşgul olmuştu. ***Vird hâlinde:"Ya Bizans bizi alır ya biz Bizans'ı alırız!.." diyordu.***

Yirmibir yaşında Sultan olduktan hemen sonra ulemâ ve ümerâyı toplayıp İstanbul'un fethini istişâre etti. Ancak toplantıya katılanların ekserîsi***:"–Kostantiniyye'nin fethi, ancak Mehdî'nin işidir!"*** dediler ve bu işe râzı olmadılar.

Bunu işiten Akşemsettîn Hazretleri, ortaya çıkan neticeye hemen müdâhale etti ve***:"–Hayır! Sultanımız Mehmet Han, Kostantiniyye'yi fethedecektir!.."*** diyerek kararın fethe müteallık olmasını sağladı.

Yıllardır İstanbul fethinin hasretiyle büyüyen Sultan Mehmet Han da, bundan ziyâdesiyle memnûn kaldı. Derhal hazırlıkların yapılmasını emretti.

Fahr-i Kâinât -sallâllâhü aleyhi ve sellem-'in 900 sene evvelki müjdesini gerçekleştirerek, O'nun müjdesindeki iltifatlarına nâil olmak için asker, kumandan, sultan, âlim ve evliyânın gönülleri, heyecan ve istiğrâk çağlayanı hâline gelmiş bulunuyordu. Fâtih ve askerlerinin asıl gücü, bundan kaynaklanıyordu. Nitekim Hâlid bin Zeyd -radıyallâhü anh-'dan itibaren İstanbul'a karşı vâkî her sefer ve her fetih hamlesi, neticesiz kaldıkça, ümid ve cesaretleri kıracağı yerde, bilâkis dökülen

mübârek sahâbe kanlarının inzimâmıyla (ilâvesiyle) mücâhidlerin azmini bileyen bir müessir güç hâline geliyordu. Evvelki başarısız hamleler ve bu yolda sarfedilmiş neticesiz emekler, sanki yağmur dolu bulutların mecbûrî bir inişle boşalması gibi fethin de, zuhûr safhasına intikâlini zarûret hâline getiriyordu. Ashâb-ı kirâm hazerâtından başlayarak vâkî müteaddid fetih hamlesinde dökülmüş olan mübârek kanlar, Fâtih ve askerlerine bir vefâ borcu gibi görünüyordu.

Fâtih'in eşsiz dehâsının eseri olarak; gemiler, karadan yürütülüyor; havan topları, mevzîlerine oturtuluyordu. Gönüller, bir an evvel Bizans'a girip Ayasofya'da ezân okuyabilmenin heyecânını duyuyordu.

Asker:"Ne olursa olsun inşâallâh zafer bizimdir!.""Artık ya şehîd olup cennete, veya zaferle Bizans'a gireceğiz!.." diyordu.

Her biri, üzerlerine lav gibi ateş akıtan Bizans'ın surlarına tırmanmak için:"***Bugün şehîdlik sırası benimdir!" diyerek şehâdet vuslatının aşk ve heyecanını yaşıyordu.***

Bu feth-i mübîne, Ortaasya'dan tayy-i mekân ederek Ubeydullâh Ahrâr Hazretlerinin de iştirâk etmiş olduğunu, torunu Hâce Muhammed Kâsım şöyle nakleder:"**Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri,** perşembe günü öğleden sonra âniden atının hazırlanmasını emretti. Atına binip sür'atle Semerkant'tan dışarı çıktı. Talebelerine: ***«–Siz burada oturunuz!.»*** buyurdu.

Mevlânâ Şeyh adı ile mârûf bir talebesi, kendisini bir müddet takip etti. Ubeydullâh Ahrâr Hazretlerinin, atının üzerinde bir sağa, bir sola meylinden sonra kaybolduğu haberini verdi. Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri bir müddet sonra döndü. Talebeleri, heyecanla bu âni yolculuğun hikmetini sordular. O da***:«–Türk sultanı Mehmet Han, benden istiâne etti. Yardım diledi. Ben de O'na yardım etmeye gittim. Allâh'ın izni ile zafer kazanıldı..»*** buyurdular."

Horasan'dan gelip İstanbul fethine iştirâk eden pîr Ubeydullâh Ahrâr'ın oğlu Hâce Abdülhâdî şöyle anlatır***:"İstanbul'a gittiğimde Sultan II. Bâyezîd, babam Ubeydullâh Ahrâr'ın şekil ve şemâilini şu şekilde târif etti:«–Babam Fâtih anlattı: Fethin en şiddetli zamanında Rabbime iltică ederek, zamanın kutbunun imdâda***

yetişmesini istedim.. Şu şu vasıfta bir beyaz atın üzerinde karşıma geldi:"–Korkma! Zafer senindir!.." buyurdu.

O pîre:"–Küffar askeri çok fazla!." dedim da bana cübbesini açarak:"–İçine bak!" dedi.Hayretle cübbesinin yeninin içinden sel gibi akan bir ordu gördüm:"–Bu ordu sana yardıma geldi.." dedi.

Devam etti:"–Şimdi şu tepenin üzerinden üç defa kös'e tokmak vur! Ve bütün askere hücûm emrini ver!" buyurdu. Ben de aynen öyle yaptım. O pîr de, ordusu ile hücûma iştirâk etti. Feth-i mübîn gerçekleşti.."

Velhâsıl Fâtih'in, fetih sırasında cümle evliyanın ruhaniyet ve istianesinden müstefit olduğu târîhî bir vâkıadır.

Husûsiyle Akşemsettîn Hazretlerinin mânevî sahada olduğu kadar zâhirî sahada da çok büyük yardımları olmuştur. O'nun, Sultan Mehmet Han'a olan duâ ve niyazları yanında zuhûr eden birtakım aksaklıkları giderme bakımından verdiği nasîhatlar da oldukça mühimdir. Gerçekten de Akşemsettîn Hazretlerinin, boğazdan Bizans'a erzak ve yardım getiren düşman donanmasına engel olunamaması karşısında atını denize süren Fâtih'i irşâden yaptığı tavsıyeler, târihî bir kıymet arzeder. O mâneviyat sultanı, talebesi olan genç Sultan'a der ki*:"Sâf ve temiz selâmları ulaştırdıktan sonra Sultanımıza arzolunur ki, donanma mürettebâtının ihmâlinden doğan hâdise, kalblere hayli üzüntü ve hoşnutsuzluk verdi. Eldeki bir fırsatın kaçırılmasına mahzûn olduk. Zannımca bu hatânın sebeplerine gelince;*

Birincisi; ihlâsla gayrette bir anlık za'fiyet gösterilmesi ve siz Sultan'ımızın idârî hususlardaki tâlimatlarının ihmâl veya ihlâl edilmesidir.

İkincisi; bu zayıf kulun, ettiği duâ ve birtakım mânevî işâretlere binâen verdiği fetih müjdesine itibar edilmemesidir.

Daha birçok mahzur sayılabilir.

O halde Sultanım! Taarruzda iken yumuşaklık göstermeyip disiplini muhâfaza ediniz! Kim itâatsizlik etti ise, kimin ihmâli varsa, araştırıp şiddetle cezâlandırılmalı, azl ve tâzîr edilmelidir. Böyle yapılmazsa, yarın kaleye hücûm ile surların dibindeki hendeklerin

doldurulması gerektiğinde önemsemeyip gevşeklik gösterirler. Bilirsiniz bazıları cezâdan korkar.

Umudumuz, imkân ölçüsünde gerek fiilen, gerek emir vermek ve hükmetmek husûsunda ciddî ve gayretli olup azmi elden bırakmamanızdır. Aynı şekilde ihmâlkâr davrananları cezâlandırma işini, merhamet ve insâfı az birine bırakınız ki, gerektiği şekilde cezâlarını infâz eylesin!

Allâh'u Teâlâ buyuruyor: "Ey peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla savaş! Karşılarında çetin ol! Onların yeri cehennemdir. O ne kötü dönüş yeridir." (Tevbe Suresi, 73)

Önden gitmeyenlerin kalbinde za'fiyet vardır. Onlar, münâfık hükmündedir ve kâfirlerle cehennem azâbında beraber olacaklardır. Maslahat îcâbı himmetinizi yüksek tutun! Sonunda mahzûn, mahcûb ve mağmûm olmayalım... Huzûr-i ilâhîye ferâh, mansûr ve muzaffer olarak gidelim..

Hüküm Allâh'ındır. Ancak kul, elinden geldiği kadar gayret ve çalışmada kusur etmemelidir. Rasûlullâh ve ashâbının sünneti budur.

Sultanım! Bu gece kalbi kırık bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm tilâvet eyleyip yatmıştım. Allâh'a çok şükür ki, nicedir vâkî olmayan müjdeler gerçekleşti. Hazretinize söylediklerimiz fuzûlî kelâm sayılmasın! Bunlar, siz Hünkâr'ımıza olan muhabbetimizdendir."

İSTANBUL'UN FETHİ

Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) başkenti Constantinopolis, 29 Mayıs 1453 tarihinde Osmanlı Padişahı II. Mehmed önderliğindeki Osmanlı Ordusu tarafından feth edilmiştir. Bu fetihle birlikte Osmanlı Devleti İmparatorluk olmuş, tarihteki en önemli devletlerden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu sona ermiştir. İstanbul'un Fethi ile 21 yaşında olan yedinci Osmanlı Padişahı II. Mehmed, "Fatih" unvanını da alarak Fatih Sultan Mehmed olarak anılır.

Erken yaşına rağmen askeri ve idari alanda büyük hamleler başaracak olgunluğa sahip askeri dehasıyla cihana hükmeden Padişah II. Mehmed, İstanbul'u almak için hazırlıklara başlar. Bunun için

içeride ve dışarıda birtakım önlemler alarak stratejik hareketlerde bulunur. Bu hazırlıklardan sonra kuşatma başlatılır.

Osmanlı'nın kuşatmasıyla Padişah'ın özel olarak tasarladığı devasa toplar atılmaya başlanır. Top atışları surlarda gedik açmaya başlamasıyla açılan gedikler gece vakitlerinde tamir etmeye çalışır. Sultan II. Mehmed Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey'e harekete geçme emri vererek Haliç'i kaplayan zincirleri gemilerle kesilmesini ve Papa v. Nikola'nın'nın gönderdiği Ceneviz gemilerinin durdurulmasını istedi. Ancak yoğun çabalar sonucu zincirin kesilmesi ve Cenevizlilerin gemilerinin de geçilmesi mümkün olmadı. Haliç'e girmeden İstanbul'un alınamayacağını öngeren Sultan II. Mehmed, atılan topların geliştirilmesi ve havada eğim alarak kavisli inişle hedefine fırlatılması gerektiğini düşünür ve buna göre planlar ve çizimler yapar. Hemen planladığı topu döktüren Padişah, top ateşlenir ve başarılı olur. Tarihte o dönem humbara olarak bilinen top günümüzde havan adıyla Fatih Sultan Mehmet keşfi olarak dünya silah tarihine geçmiştir. Yine de Haliç'e girmesi gerektiğini bilen Padişah, donanmayı zincirler yüzünden denizden giremediğine göre donanmayı karadan yürütüp Haliç'e indirmek gerektiğini öngörür. Dolmabahçe'den Beyoğlu'na doğru geniş bir yol açılıp yol boyunca gizlice kızaklar döşenir. Gemiler bir gecede karadan yürütülerek denize indirilir.

Prof Dr. Feridun M. Emecen'in "Fetih ve Kıyamet" kitabına göre, Fatih'in Haliç'e indirdiği gemilerin yapım yerine dair bilgiler ise şöyle: Osmanlı tarafından hadiseye şahit olan bir başka muasır kaynağın anlatıcısı, gemilerin demirlendiği yerden dört İtalyan mili mesafede bir ormanda 30 geminin inşa edilmiş olduğu, bunların karadan çekilerek denize indirildiği bilgisini verir. Çekilen gemilerin güzergah konusunu tartışan XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Müneccimbaşı, önce bunların Boğazkesen Hisarı'ndan Kasımpaşa'ya uzanan bir dere yatağına döşenmiş kızaklar üzerinden kaydırıldığını belirtir, ardından da gemilerin Okmeydanı'nda yapılmış olabileceği bilgisine temas eder. Olayı karşı cepheden gören Bizans ve Latin

müelliflerinin yazdıklarında müşterek olan husus ise Sütunlar mevkiinden gemilerin karaya çıkarılıp Haliç'e indirildiğidir."

22 Nisan 1453 sabahı Bizans Haliç'teki gemilerin şaşkınlığını yaşar. Aynı zamanda askerlerin karşı tarafa geçmelerini sağlamak için Vezir Zağnos Paşa da 1000'i aşkın fıçının biraraya getirelerek köprü kurulma işlerini başlatır. Doğu Roma İmparatoru Sultann II. Mehmed'e kuşatmanın kaldırılması halinde padişahın belirleyeceği miktarda vergi vereceğini ve surlara kadar tüm toprakların Osmanlı'ya geçeceğini bildirir. Ancak Padişah, bunu net bir Halil İnalcık'ın Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar incelemesinde geçtiği üzere şu şekilde reddeder.

"Efendinize söyleyin, direnmeyi bırakıp şehri teslim etsin. Bunu yaparsa Mora'nın hâkimiyetini kendisine ihsan edeceğiz. Razı olmazsa şehre zorla gireceğiz! Biz Sultan Murad Han oğlu Mehmed Han olarak peygamber müjdesi peşindeyiz."

Kuşatma tahmin edilenden uzun sürer ve Osmanlı askerleri de yorulur. Bu gelişmelerin ışında II. Mehmed, 29 Mayıs'ta büyük taaruz için emir verir vetaaruzla Ulubatlı Hasan'ın Bizans surlarına çıkarak Osmanlı sancağını dikmesi ile Osmanlı ordusuna moral olarak taaruzu güçlendirir. Constantinepolis, 29 Mayıs 1453 Salı günü II. Mehmed'in önderliğindeki Osmanlı birliklerine teslim olur.

Prof Dr. Halil İnalcık'ın yorumuna göre Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasının en önemli sebebi, ikinci kez tahtta 1451 yılında çıktıktan sonra otoritesinin sağlanması olarak görülmektedir. Çandarlı Halil Paşa'nın da kudretli bir vezir olması dolayısıyla padişahın güçlü olması açısından fetihin ardından idam ettirilmiştir.

İstanbul'un fethi ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun sona ermesi, Orta Çağ'ın bitişi Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilir. 1453 Fethi ile Anadolu ve Balkanlar arasındaki Osmanlı için geçişlerde bir engel teşkil eden Bizans yıkılmış, artık ticaret yollarının Osmanlı'ların eline geçmesi Avrupalıları yeni ticaret yolları bulmaya iterek coğrafi keşifleri hızlandırmıştır.

Fâtih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethini maddî sebepler kadar mânevî ricâlin himmetine de atfetmektedir. Bundan dolayı kendisine gül atan Rum kızlarına hocası Akşemsettîn Hazretlerini gösteriyor ve bu iltifatların, asıl onun, yâni galebede kendisine omuz veren mâneviyâtın hakkı olduğunu ifâde etmek istiyordu.

O'nun, Akşemsettîn Hazretlerine gösterdiği tâzim, pek yüksektir. Öyle ki, İstanbul'u fethettiği gün etrafındakilere:"–Bende gördüğünüz bu sevinç ve huzûr, yalnız bu kalenin fethine değil; Akşemsettîn gibi azîz ve mübârek bir Allâh dostunun benim zamanımda ve benimle beraber olmasındandır..." demesi, şâyân-ı dikkattir.

Mehmed kuşatma hazırlıklarına 1451 sonlarında başladı. Boğaz'ın Anadolu yakasında büyük dedesi Bayezid'in yaptırmış olduğu Anadolu Hisarı'nın karşısına o dönemde Boğazkesen adı verilen Rumeli Hisarı'nın inşa emrini verdi. İmparator Konstantin Mehmed'e hisarın yapımı için kendisinden izin alması gerektiğini bildirmek için elçiler gönderdi ancak Mehmed elçileri kabul etmedi. İmparator en son 1452'nin Haziran ayında barış görüşmeleri için bir kere daha elçilerini gönderdi ancak Mehmed elçileri yine reddetti. Bunun anlamı savaştı. Hisar 1452'nin Ağustos ayında tamamlandı. Böylece boğazın kontrolü Osmanlıların eline geçmiş oldu. Boğazdan geçecek gemiler bundan böyle geçiş parası ödemek zorundaydı. Aksi takdirde gemiler top atışıyla batırılacaktı. 1452 sonlarında ödeme yapmayı reddeden bir Venedik gemisi batırılmış, kaptanı ve tayfası tutuklanmıştı. Söz konusu toplar Erdelli Urban adında bir top dökümcüsü tarafından yapılmıştı. Mehmed kendisinden Konstantinopolis'in surlarını yıkabilecek güçte bir top yapıp yapamayacağını sormuş Urban da "Ne Konstantinopolis, ne de Babil'in surlarının karşı koyabileceği bir top yapabileceğini" söylemişti.

Öte yandan bu gelişmeler karşısında İmparator Konstantinos Papa ve İtalyan şehirlerinden umutsuzca yardım talebinde bulundu ama bunlar sonuçsuz kaldı. Yalnızca Cenova 1452'nin Kasım ayında yardım göndermeye karar verdi ve Giovanni Giustiniani komutasında

700 asker taşıyan Ceneviz kadırgaları 26 Ocak 1453'te Konstantinopolis'e vardı. İmparator Konstantinos, Giovanni Giustiniani'yi kara kuvvetlerinin başkumadan yaptı. Kostantinopolis'teki asker sayısı 8.000 civarındaydı, limanda 26 savaş gemisi bulunuyordu. Daha evvel 700 İtalyanı taşıyan yedi Girit ve Venedik gemisi Şubat ayında şehirden kaçmıştı. Osmanlı ordusundaki asker sayısı ise en az 50.000 idi. Ayrıca Mehmed yalnızca karadan kuşatmanın yeterli olmayacağını düşünerek bir donanma hazırlatmıştı. Bu donanma bahar aylarında boğazın Marmara girişine vardı.

Osmanlı ordusu 23 Mart'ta Edirne'den hareket etti ve 2 Nisan'da Konstantinopolis'e vardı. Aynı gün Haliç'in girişi zincirle kapatıldı. Karargâhını Romanus kapısının karşısına Maltepe'ye kuran Mehmed son kez teslim çağrısında bulundu ama imparator reddetti.

6 Nisan sabahı ilk saldırı başladı. Kuşatma, aralıklı çatışmalarla 53 gün sürdü. İmparator Konstantinos, Giustinani ile birlikte Romanus kapısını savunuyordu. Şehzade Orhan da Marmara kıyısındaki kıtalardan birini yönetiyordu. 20 Nisan günü Papa'nın gönderdiği üç Ceneviz gemisi ve Sicilya'dan gelen bir Rum yük gemisi şehrin açıklarında belirdi. Marmara denizinde yapılan savaşın sonunda akşam saatlerinde dört gemi Haliç'e girmeyi başardı. Donanmasını bir şekilde Haliç'e indirmesi gerektiğini anlayan Mehmed gemilerini karadan geçirmeye karar verdi. Bugünkü Dolmabahçe'den Kasımpaşa'ya uzanan güzergaha kalaslar döşendi ve 70 kadar gemi silindirler üstünde 22 Nisan sabahında Haliç'e indirildi. Böylece Haliç'in kontrolü Osmanlıların eline geçti. Öte yandan kuşatmanın yedinci haftasında Osmanlılar hâlâ kesin bir sonuç alamamıştı. Bu noktada Halil Paşa son bir kez Mehmed'i teslim çağrısı yapmaya ikna etti ancak imparator teklifi yine reddetti. Bunun üzerine Mehmed 24 Mayıs'ta ayın 29'unda karadan ve denizden büyük bir saldırı yapacağını duyurdu.

Son saldırı hazırlıklarını Zağanos Paşa düzenledi. Osmanlı ordusu 29 Mayıs'ın ilk saatlerinde taarruza başladı. Osmanlılar son taarruzu üç dalga halinde gerçekleştirdiler. İlk iki saat boyunca başıbozuklar surlara saldırdılar, ardından Anadolu birlikleri onların

yerini aldı. Son olarak öldürücü darbeyi vurmak üzere yeniçeriler devreye girdi. Bu sırada yaralanan Giustiniani'nin savaş alanından ayrılması şehri savunanların arasında büyük moral bozukluğuna neden oldu. Nihayet sabah saatlerinde Osmanlı askerleri "Kerkoporta" adlı kapıdan içeri girmeyi başardılar ve kapının üzerindeki burca Osmanlı sancağını diktiler. Mehmed fethin ilk günü öğleden sonra şehre girdi. Ayasofya'ya giderek namaz kıldı ve min-baʿd (bundan sonra) tahtım İstanbul'dur diye buyurdu.

Şehir zorla alınmıştı, bu yüzden dinî hukuka göre yağmalanabilirdi. Yağma üç gün sürdü. İmparator Konstantinos'un akıbeti meçhuldür. Kimi kaynaklar cesedinin bulunamadığını söylerken, Babinger gibi bazı tarihçiler imparatorun cesedinin mor ayakkabılarından teşhis edildiğini yazar. Alphonse Lamartine eserinde imparatorun cesedinin bulunduğunu ve Fatih'in Konstantin için Hristiyan usulü cenaze töreni düzenlediğini belirtir. Şehzade Orhan ise keşiş kılığında şehri terk etmeye çalışırken yakalanıp idam edildi.

Fatih şehrin ticaret merkezi olan Galata'dan kaçmış olan Rumların ve Cenevizlilerin dönmesini sağladı. Rum Patrikhanesi'nin yeniden açılmasına izin verdi; ayrıca bir Yahudi hahambaşlığı ile bir Ermeni Patrikhanesi kurdurdu. II. Mehmed İstanbul'u, farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı, ticaret ve kültür merkezi olan bir başkent yapmayı amaçladı.

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MÜJDESİNE NAİL OLDU

Feth-i mübîn uzadıkça uzuyordu. Başlangıçta fethe karşı çıkanlar arasında huzursuzluk başladı. Öyle ki, Sultan Fâtih'in yanına varıp:***"–Sultanım! Bir dervişin sözüyle bu kadar asker helâk oldu. Hâlâ Frengistân'dan kâfire yardım gelir. Artık fetih ümîdi kalmadı..."*** dediler.

Hem fethin gecikmesinden hem de onu istemeyenlerin yaptıkları tazyiklerden son derece canı sıkılan Fâtih, vezîri Ahmed Paşa'yı hocası Akşemsettîn'e yolladı***:"–Paşa! Var Şeyh Hazretlerine sor ki, kaleyi fethetmek ve zafere ulaşmak müyesser midir?"***

Bu suâle Akşemsettîn Hazretleri, cevaben***:"–Ümmet-i Muhammed'den bu kadar Müslümanlar ve gâzîler bir kâfir kalesine hücûm eylediler. İnşâallâh fetih müyesser olur!"*** haberini gönderdi. Ancak Fâtih Sultan Mehmet Han, bu haberden arzu ettiği cevabı alamamış olduğundan ve biraz da içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyenin verdiği fetih ve zafer iştiyâkının sabır ve itidâlindeki tahammülü zorlaması ile Ahmed Paşa'ya***:"–Paşa! Bu haber kâfî değil! Müjdelediği zaferin vaktini dahî bildirsin!"*** dedi. Genç Sultan'ın içinde bulunduğu durumu gâyet iyi bilen Akşemsettîn Hazretleri, derin ufuklara daldı ve fethin akâmete uğramaması için Sultan'ın irâde ve azmini mânen takviye zarûreti hissederek uzun müddet Rabbine ilticâ etti. Nihâyet vârid olan zuhûrât neticesinde, kendisinden istenilen mâlûmâtı verdi:**"–Rabîulevvel ayının yirminci günü seher vaktinde sıdk u himmetle filân cânibden hücûm edilsin! Fetih o gün nasîb ola!.. Kostantiniyye şehri ezân sadâlarıyla dola!"** dedi.

Bu müjdeyi alan Sultan Mehmet Han, 29 Mayıs 1453 sabahı karadan ve denizden görülmemiş bir azimle büyük bir hücûm başlattı. Top gürültüleri arasında göklere yükselen kös, davul ve mehterin kudretli sesleri, tekbîr sadâlarıyla birleşerek Fâtih ve askerlerini Peygamber müjdesi rehberliğinde İstanbul'a bir sel gibi akıtıyordu.

Böyle bir heyecan ve şevkle yapılan hücûmla, nihayet surların üzerinde Ulubatlı Hasan'ın diktiği bayrak, dört bir yana dalgalanmaya başladı. Artık Kostantiniyye fethedilmişti. Defalarca kuşatılan bu şehrin fethi genç hükümdar Gâzî Sultan Mehmet Han'a nasîb olmuştu.

Yeni başkentin kurulması

Fethin hemen ardından Mehmed şehrin onarımına başladı. Amacı Doğu Roma'yı yıkmak değil onu Osmanlı yapısı içinde diriltmekti. Kuracağı imparatorluk bir İslâm devleti olmakla birlikte Doğu Roma gibi kozmopolit bir yapıya sahip olacaktı.

Fatih, Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi ve Yahudi hahambaşı bulunmasına izin verdi. 6 Ocak 1454'te Yorgo Skolaris'i yeni Ortodoks patriği olarak atadı. Ayasofya camiye çevrildiğinden Patrikliğe resmî makam yeri olarak Havariyun Kilisesi verildi. Şehirdeki Yahudilerin hahambaşı olarak Moşe Kapsali atadı.

1461 yılında ise Bursa Psikoposu Hovakim İstanbul Ermeni Patriği olarak atandı.

Mehmet Theodosius Forumu'nun olduğu yerde ilk sarayının inşasını başlattı. Daha sonraki yıllarda ise Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı'nı inşa ettirdi.

Çandarlı Halil Paşa'nın idamı

Fatih, ilk tahta geçtiğinde ve İstanbul'un fethi sırasında sergilediği tutumlar nedeniyle, Çandarlı Halil Paşa'yı 10 Temmuz 1453 tarihinde Edirne'de idam ettirdi. Bazı kaynaklara göre Çandarlı Fatih'i sabırsız ve deneyimsiz buluyordu. Bu olay ile Fatih otoritesini pekiştirmiş oldu ve herkes genç hakana boyun eğdi.

Çandarlı Halil Paşa fetihten sonra idamına giden süreçte Yedikule'de Altın Kapı 'da kırk gün hapis edildi. 10 Temmuz'da gözlerine mil çekildi ve daha sonra idam edildi. Boyun eğeceği yerde Hakan'a dik baktığı iddia edilir. Daha sonra oğlu İbrahim Paşa tarafından İznik'e götürülüp türbesine gömüldü. Çandarlı Halil Paşa, idam edilen ilk Osmanlı sadrazamıdır.

AKŞEMSETTİN HAZRETLERİNİN KERAMETİ

Fâtih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethinden sonra, daha evvel feth-i mübîn için gelip orada şehîd düşmüş bulunan ashâb-ı güzînin kabirlerini tesbît ettirmeye başladı. Bunlardan Hazret-i Peygamber'in mihmandarlığını yapan **Ebû Eyyûb el-Ensârî**'nin kabrini hassaten tesbît ettirmek istiyordu. Ancak düşman tecâvüzlerine karşı muhâfaza maksadı ile gizlenmiş olan bu mübârek kabr-i şerîf, bulunamadı. Bunun üzerine Fâtih, Akşemsettîn Hazretlerine mürâcaat ederek***"–Efendi Hazretleri! Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrini nasıl bulabiliriz?" diye sordu.***

Hazret-i Pîr, birkaç dakîka murâkabeye vardıktan sonra o mübârek ve şanlı sahâbînin kabrinin yerini gösterdi. Oraya işâret olması için bir sopa dikildi. Fakat Fâtih Mehmet Han, hocasına itimadsızlığından değil, ancak gönlünün tamamen mutmain olması için geceleyin sopanın yerini değiştirdi. Ertesi gün belirlenen yeri kazmak üzere gelindiğinde Akşemsettîn Hazretleri, tekrâr murâkabeye vardı ve

talebesi Fâtih'in hayret nazarları arasında***:"–Sultanım! İşâretimizin yeri değişmiş!.." deyip sopayı eski yerine getirdi.***

Artık Sultan'ın gönlünde hiçbir şüphe kırıntısı dahî kalmadı ve gösterilen yer kazılmaya başlandı. Birazdan Ebû Eyyûb'a âid bir mezar taşı çıktı; Akşemsettîn Hazretlerinin kerameti tahakkuk etti. Sultan Fâtih'in emri üzerine kabir, tamamen ortaya çıkarılarak üzerine bir türbe yanına da bir câmî ve medrese inşâ edildi.

CİHANGİR HÜNKÂR

Cihangir Hünkâr, fetihten sonra âlimler, ârifler, ve paşalarla berâber -hattâ sonradan kendisini muhâkeme edecek olan- kadı Hızır Bey'le de yanyana, muhteşem bir merâsim ile Edirnekapı'dan şehre girdi.Beyaz atının üzerinde askerlerine son tâlimâtını şöyle verdi:***"–Gâzîlerim! Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun ki İstanbul'un fâtihleri oldunuz! Mukâvemet etmeyip aman dileyenlere aslâ dokunmayın! Kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve hastalara da en küçük bir zarar vermeyin! Sadece size helâl olan ganîmetlerden alınız!.."***

O'nun insan hakları beyânnâmesinden çok evvel îlân ettiği bu hükümler, millî târihimizin en şerefli vesîkalarından biridir. Bu âdilâne tavır karşısında hayran kalarak gözleri dolan İstanbul patriği, Fâtih'in ayaklarına kapandı. Fâtih, onu ayağa kaldırarak***:"–Bizim dînimizde insanlar karşısında Allâh'a secde eder gibi eğilmek harâmdır. Kalkınız! Size ve sizinle birlikte bütün hıristiyanlara her türlü hak ve hürriyetleri iâde ediyorum. Şu andan itibaren artık hayatınız ve hürriyetiniz husûsunda gazab-ı şahânemden korkmayınız!.. Patrikhane, Rum ortodoks cemâatinin lideri olarak târih içinde kazanmış bulunduğu bütün imtiyazları muhâfaza edecektir..."*** dedi.

Fâtih Sultan Mehmet Han, daha sonra bir fermân-ı hümâyûn ile bu sözlerini te'yîd ve tekrar etmiştir ki, bunun mânâsı, ortadan kalkmak durumuna gelmiş bulunan patrikhaneyi yeniden ve daha kuvvetli bir sûrette ayakta tutmaktı. Bu ise, Fâtih'in ileri görüşlülüğünün parlak misâllerinden biridir. Zîrâ İstanbul'daki patrikhane, dünyâ ortodoksluğunun merkezi idi. Devlet-i Aliyye'nin düşmanlarından olan Ruslar ve Sırplar bu merkeze bağlıydılar. Katolik

papalıkla ortodoks âlemi arasında başlangıçtan beri bir husûmet mevcûddu. Eğer ortodoks mezhebinin merkezi ortadan kaldırılmış olsaydı, zamanla hıristiyanlık âlemi, papanın liderliği altında birleşebilirdi. Bu ikililiğin devamı için papalığın muâdil ve mukâbili olarak devamı gerekirdi. Bu ise, hıristiyan birliğini parçalamak demekti. Bunun içindir ki Fâtih, fermanında patriğin ekümenik, yâni âlem-şümûl vasfını da kabûl etmiştir.

Bu davranışla takip edilen siyasetin bir diğer yönü de müslümanların, hıristiyanlara karşı adâletli ve müsâmahakâr tutumunun hıristiyanlık âlemi üzerinde husûle getireceği müsbet te'sîrdi. Gerçekten Osmanlı'nın, Büyük Fransız İnkılâbı'yla başlayan milliyetçilik cereyanlarına kadar Rumeli'de nüfusça azınlık olunduğu halde sağlayabildiği sulh ve sükûnun temelinde yatan asıl müessir, budur. Ayrıca bu adâlet, birçok hıristiyanın hidâyetine de vesîle olmuştur.

DERVİŞ YOLU

Fâtih, Şehzâdebaşı, Bâyezît yolunu tâkip ederek ilerliyordu. Yol kenarlarında askerler selâma durmuştu. Rum kızları ise, genç Sultanı çiçek yağmuruna tutuyorlardı. Bu sırada bir dervîş, yolun ortasına çıktı. Fâtih'e hitâben***:"–İstanbul'u fethettim, diye bu kadar kendine pâye alma! Sen İstanbul'u bizim gibi dervîşlerin duâsı ile aldın.." dedi***.

Fâtih de cevaben***:"–Doğru söylersin dervîş baba.. Lâkin bir harp, duâ askeri ile kılıç askeri müşterek hareket ederse, zafere ulaşır. Duâyı bırakanları, âhiret cehennemi bekler. Kılıcı bırakanlara da, çok yazık olur!. Duâ temel sâiktir. Lâkin ona esbaba tevessül de eklenmelidir ki, netice alınabilsin! İşte bugün de böyle olmuştur. Hep birlikte hem duâ eyledik, hem de kılıç salladık; zafer müyesser oldu. Zaferin sırrı, Hazret-i Peygamber -sallâllâhü aleyhi ve sellem-'in izini tâkip etmektir.."*** dedi.

Büyük Hünkâr, bu sûretle kendisinden sonra gelecek nesle de, zaferin mecbûrî şartının; kılıcın, Kur'ân rûhu istikâmetinde kullanılması ile mümkün olacağını ne güzel ifâde etmiştir.

Bundan dolayıdır ki, bütün Osmanlı târihi boyunca kılıçla fethedilen şehirlerde en az bir câmide "an-fetih" sûretiyle hatîb efendi cum'a hutbesine kılıçla çıkar ve ona dayanarak hutbesini okurdu. Bunun mânâsı, hatîbin konuşma hakkı ve hürriyetinin, kuvvet ve kudreti elinde bulundurmakla mümkün olduğuna işâretti. Bugün bile Bâyezîd Câmî-i Şerîfi'nde hatîbler hutbeye kılıçla çıkarlar. Diğer taraftan şâyet fethedilen belde kılıç girmeden sulhen ele geçmişse, orada da hatîb efendi, cum'a hutbesine "an-vatan" sûretiyle elinde bir Kur'ân-ı Kerîm ile çıkardı.

FATİH'İN ALLAH DOSTLARINA OLAN MUHABBETİ

Fâtih, mânevî terbiyesinde yetiştiği hocası Akşemsettîn'i çok sever, O'na pek fazla hürmet ederdi. Sık sık ziyâretine gider; yanından, gönlü huzûr ve sükûn içinde dönerdi. Akşemsettîn de, ara-sıra kendisini ziyârete gelince Fâtih, ayağa kalkar, O'nu haşyetle ayakta karşılardı. Mahmûd Paşa, birgün merâk ve hayretle*:"–Azîz sultanım, siz hiçbir âlime göstermediğiniz hürmet ve tâzimi Akşemsettîn'e gösteriyorsunuz!. O'nun yanında size bambaşka bir hâl oluyor. O'nun diğer âlimlerden ne farklı tarafı var?.."* diye sordu.

Fâtih de cevaben*:"–Hiçbir zaman, mekân ve şahısta görmediğim heybet ve câzibeyi, bu kişide görüyorum. Bu heybet ve muhabbet, gönlümü alt-üst ediyor. Beni apayrı âlemlere sevkediyor. Muhabbet ve heybet, birbirine zıd iki hâl olduğu halde, rûhumda nasıl birleşiyor?! Ben de buna hayret ediyorum.. Bu hâl nedir? Bu hâl, neyin nesidir?. Anlıyorum ki bu, O'nun cismânî varlığından değil, Hakk'ın mazharı olmasındandır. O'nun huzûrunda elim titriyor, dilim dolaşıyor, âciz bir çocuk gibi kalıyorum. O'nun gönül penceresinden, ayrı âlemler, ayrı nakışlar seyrediyorum. İşte bu hâlim, O'nun rûh dünyâsının bana olan in'ikâsıdır. Aynı zamanda O'nun kendi rûhî derinliğini resmeder."* dedi.

Bu sebepledir ki fetihten sonra Akşemsettîn Hazretleri de, Sultan'ın, kendi sohbetinden alacağı feyz ile devlet işlerini aksatmaması için İstanbul'dan ayrılmış, memleketi olan Göynük'e yerleşmiştir. Ancak Sultan Fâtih'le aralarındaki gönül bağı ve mânevî irşadı mektuplarla devam etmiştir. Baba-oğul muhabbetinden daha

öteye bir yakınlıkla Sultan'la hocasının arasındaki bu yüksek muhabbeti sergileyen aşağıdaki mektup, Akşemsettîn Hazretlerinin gönlünden taşan ne güzel bir öğüdüdür:

"Dünyâ rahatlığı, âhıret rahatlığına nisbetle yok gibidir. Cismânî lezzet, rûhânî lezzete nisbetle bir hiçtir. Hiçe iltifât etmeyiniz! Belâların en şiddetlisi peygamberlere, sonra velîlere, sonra halîfeleredir. Peygamberler ve velîler yolunun yolcusu olduğunuzu, en büyük nîmet bilip hiçbir belâdan elem duymayınız, aksine lezzet alınız! Kur'ân-ı Kerîm'de «bir zorluk» iki kolaylık arasında zikredilir. İnşâallâh yakın zamanda zorluklar bitecek, her tarafta düşmanlar zelîl ve hakîr olacaktır. Yanımda Allâh'a ahdettiğiniz şeyleri sakın ola ki bozmayınız! Böyle yaptığınız takdîrde her zaman mansûr ve muzaffer olursunuz!

Memleketin ahvâli, sizin ahvâlinize tâbîdir. Zîrâ sultanlar, memlekete nisbetle bedendeki rûh gibidirler. Bedeni idâre eden rûhtur. Kendinizi sâir halk gibi zannetmeyin ve memleketin ıslâhından başka şeyle meşgûl olmayın!. Vesselâm..."

FATİH SULTAN MEHMET'İN NAMAZ FERMANI

İşte böyle büyük irşâdlarla hayatına yön veren Fâtih Sultan Mehmet Han, ibâdet hayatına dikkat eder; idâresi altında bulunanların ibâdât u tâatlerinde gevşeklik göstermemelerini isterdi. O'nun bu hassasiyetini, namazın kılınmasıyla alâkalı olarak vilâyetlere gönderdiği şu ferman ne güzel ifâde eder***:"Allâh Teâlâ, emir ve nehiylerinin yerine getirilmesini bize nasîb ve müyesser buyursun! Cenâb-ı Hakk'ın «Namazı ikâme ediniz!»*** emr-i ilâhîsi ve Hazret-i Peygamber'in***:«Namaz dînin direğidir; onu dosdoğru kılan dînini ikâme etmiş, terkeden dînini yıkmış olur...»***mübârek emr-i şerîfi üzere hayırları emir ve şerlerden meneylemek üzerime vâcibdir. Bunun için bir kişi vazîfelendirdim. O, bu husûsda gerekli tâkibâtı yapacaktır. Böylece her kim namazı terk ederse, gerektiği şekilde irşâd edilecektir. Bu hizmete devlet erkânı da yardımcı ola!.. Dolayısıyla İslâmiyyet'in yüce ahkâm, emir ve yasaklarını yerine getirmede gevşeklik ve tenbelliğe aslâ meydan verilmeye!. Mescidler ve medreseler, cemâatsiz kalarak vîrâne ve harâbeye dönmeye!. O mübârek mekânlar

doldurulup mâmûr edile!. Tâ ki dîn-i İslâm kuvvetli ve pâyidâr ola ki, maddî ve mânevî zaferler vücûd bula!.."

Bu davranış, âyet-i kerîmede senâ buyurulan bir ahlâk-ı İslâmiyye'dir. Allâh Teâlâ buyurur:"***Onlar (o mü'minler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerinin sonu Allâh'a varır." (Hacc Suresi, 41***)

FATİH SULTAN MEHMET'İ KAPISINDAN DÖNDÜREN VELİ

Fâtih, velîlerin ziyâretlerinden büyük bir huzûr bulurdu. Onların feyz ve berekâtından gönlü vecd ile dolup taşardı. Bir gün, zamanın evliyâsından Şeyh Ebu'l-Vefâ Hazretlerini ziyâret etmeyi çok arzuladı. Erkânı ile birlikte tekkenin kapısına kadar gitti. Ne görsün ki, herkese açık olan kapı, maalesef kendisine kapatılmıştı. Hünkâr, üzüldü; rengi soldu. İçeride **Ebu'l-Vefâ Hazretleri** de aynı durumda idi. Mürîdân da, edeben bir şey soramıyorlardı. Fakat içlerinden *"Bu işin sırrı nedir?"* diyerek hayretle hâdisenin seyrini merâk ediyorlardı. Nasıl olur ki, bir sarhoşa dahi açık olan kapı, müjdeli bir hadîs-i şerîfin tecellîsine mazhar olan zâta kapatılmıştı?!.Fâtih, mahzûn bir şekilde geri döndü...

Bir çağ kapayıp, bir çağ açan, Bizans surlarını yerle bir eden ulu hakan, bir gönül erinin tekkesinin esrarlı kapısını açamadan geri dönmüştü. Aradan bir zaman geçtikten sonra Hünkâr, yine hassas kalbinin derinliklerinden gelen bir heyecan ile Ebu'l-Vefâ Hazretlerini ziyârete hazırlanıp, erkânı ile tekrar oraya gittiler. Yine aynı manzara; kapı kapalı!.

Hünkâr'ın dehşeti arttı. Yâverine*:"–Kemâl-i edeb ile huzûra gir! Anla bu iş neyin nesi?. Bu muammâ nedir? Bu ne acep bir hâldir?"* dedi.

Yâver huzûra girdi. Ebu'l-Vefâ Hazretleri yâvere dedi ki*:"–Hünkârımız Fâtih'in hassas ve coşkun bir gönlü vardır. Buraya girer de bizim âlemimizdeki zevki tadarsa, bir daha ayrılmak istemez ve devletin idâresine dönmez!. Lâkin bu mülk ve ümmet O'na emânettir.*

Kendisi kadar liyâkatli bir kimse gelip O'nun yerini dolduramaz ise, mülk ve ümmet zarar görür. O da, ben de günahkâr oluruz!.

Sonra; rûhu buranın mânevî havası ile dolacak, neyi varsa buraya getirip infâk edecek.. Dula, yetîme, garîbe, bîçâreye ve bîkese gidecek olan imkânlar, buraya akacak!. Aynı zamanda mürîdânın gönlüne dünyâ muhabbeti girecek, düzenimiz bozulacak!..

Hünkârımız Efendimiz'e bizler buradan duâ ve teveccüh hâlindeyiz.. Gönlü, gönlümüzün içindedir..." buyurdu.

Yâver huzûrdan ayrılıp, tekkenin kapısında merakla neticeyi bekleyen Hünkâr'a bu sözleri nakledince, Hünkâr sordu*:"–Hazret bu hislerini ifade ederken nasıldı?."*

Yâver*:"–Hünkârım! Ebu'l-Vefâ Hazretleri, bir taraftan bu sözleri söylerken, diğer taraftan da gönlü hicrân ile yanmış olmalıydı ki, gözlerinden damlalar dökülüyordu..."* dedi.

Fâtih, başını önüne eğdi. Ufuklara sığmayan bakışları, derin, mehtaplı bir gece gibi başka bir âleme döndü. Gözleri nemlenerek, baharda dallarda biriken şebnemler gibi yaşlar dökülmeye başladı. Ebu'l-Vefâ Hazretleriyle görüşmek, kendisine hiç nasîb olmadı...

Vaktâ ki Fâtih'in vefâtı haberi gelince, Ebu'l-Vefâ Hazretleri saraya gitti. Hünkâr'ın cenâze namazını kıldırdı.

FATİH KANUNNAMELERİ

Fâtih Sultan Mehmet Han, devletin daha evvel içine düştüğü birtakım tehlike ve hatâları değerlendirip ***«Fâtih Kânunnâmeleri»*** denilen kânunnâmeleri hazırladı. Lâkin sanılmamalıdır ki bunlar, onun veya o devirdeki ricâlin şahsî düşüncelerini aksettirir. Asla!..

Fatih Sultan Mehmed dönemindeki gelişmelerden biri de hukuk alanında olmuştur. Fatih Kanunnamesi, Osmanlı'da yazılı olarak geçen ilk anayasal düzenleme olarak İstanbul'un Fethi'nin ardından devlet teşkilâtına imparatorluğun büyüklüğüne ve gücüne yakışır bir karakter vermek amacıyla Fatih Sultan Mehmed tarafından düzenlenmiştir. Bu kanunname ile devlet teşkilatında çeşitli kurum ve rütbelerin görevlerini belirleme ve tayin etmek için düzenlemeler getirilmiştir. İçinde geçen kardeş katli maddesi, tartışmalara yol açmıştır.

Sultan II. Mehmed, yeni düzenlemelerin yanında tımarlara ait dirlik gelirlerinin kaydı gibi pek çok hususu da yeniden tanzim etmiştir. Kanunname 3 ana bölümden oluşarak ilk kısımda kadı mevkiilerini ve Padişah huzuruna kim ya da kimlerin arzda bulunabileceği ele alınırken, ikinci kısım Osmanlı saltanatının devlet kademelerinde ve saray merasimlerine, son kısım ise işlenen suçlar ve karşılıkları ile devlet görevlilerinin gelirlerine dair bölümler içermektedir. Kanunname ayrıca medrese yönetimleri ve müfredat işleyişini de yeniden tanzim eden esaslara da yer verir.

Fatih kanunnamesinde Nizâm-ı Âlem için kardeş katline ilişkin madde ise şöyledir"Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem içün katl itmek münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdir. Anınla âmil olalar"

Prof. Dr Ekrem Buğra Ekinci'nin Osmanlı Hukuku'nda Kardeş Katli Meselesi incelemesinde bu konu ile ilgili yorumlarından biri ise şöyledir: "*Fetret Devri'nin unutulmayan acı hatıraları Fatih Sultan Mehmed'in Teşkilat Kanunnamesindeki meşhur maddeyi doğurmuştur."*

OSMANLI'DA KARDEŞ VE EVLAT KATLİ MES'ELESİ

Devlet idâresine dâir pek çok kâide ihtivâ eden bu kânunnâmelerde günümüze kadar üzerinde pek çok tartışma cereyan etmiş bulunan mes'eleler, "kardeş ve evlâd katli" ile vezirlerin siyâseten cellâda havâle edilmeleri keyfiyetleridir.

Dikkat olunursa, hânedân mensuplarıyla vezir rütbesini hâiz kimselere mahsûs olan bu kâidenin iki husûsî sebebi vardır:

1) Bunlar, îcâbında devleti bölebilecek bir otoriteye sahip olduklarından haklarındaki kararın sür'atle verilmesi gerekmektedir. Sıradan mahkemelerin usûl hükümleri, buna imkân vermediğinden, bir ihânet hâlinde usûlî kâideler yerine getirilinceye kadar iş işten geçmiş olur ve telâfîsi mümkün olmayan zararlar ortaya çıkar. Bundan dolayıdır ki, Sultana:"–Cellad!.." diye bağırma hakkı verilmiştir.

2) Bunlar, devlette otorite bakımından en üst mevkîde bulundukları için kendilerini korkmadan muhâkeme edebilecek olan

daha üstün bir otorite sadece Sultantır. Halkdan birini Sultanın cellada havâle edebilmesi ise, onun sadece sefer hâlindeki bir orduya mensub bulunmasına bağlıdır. Gerçekten sefer hâlindeki bir orduda bazen bir nefer bile bir bozguna sebep olabilir.

Bu temel sebeplerle ortaya çıkan şu tatbîkât bile nefsânî hislere meydan vermemek için dâimâ şeyhülislâm fetvâsına dayandırılmıştır.

Bu sebepler, devletin bölünmekten korunması ve bekâsının te'mîni gibi haklı bir endîşenin eseridir. Gerçekten büyüyen bir devletin parçalanıp dağılmaktan muhâfazası, oldukça güçtür. O günkü muhâbere imkânları da dikkate alınırsa, bu güçlüğü takdîr etmek, daha da kolaylaşır.

Bu ölçüler ışığında devletin tek elden idâre edilerek ümmetin parçalanıp güçsüz beyliklere bölünmemesi ve bu sûretle ehl-i küfür karşısında devamlı olarak kudretli kalınabilmesi için Fâtih'in hukûkîleştirdiği «kardeş ve evlâd katli» mes'elesi, Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatan en büyük sâiklerden olduğu söylenebilir.

Bu husûsdaki madde şöyledir:"Evlâdımdan her kime ki saltanat müyesser olursa, (mecbûriyet hâlinde) nizâm-ı âlem için karındaşını öldürebilir. Ekserî ulemâ dahî tecvîz etmiştir. Gerektiğinde anınla âmil olalar..."

Demek oluyor ki Fâtih, bunu emretmiyor. İhtilâl ve anarşi gibi şartların son derece mecbûr bıraktığı durumlarda başvurulabilecek bir müsâade olarak hukûkîleştirmiş oluyor.

Buradaki nükteyi doğru anlamayarak Osmanlı'nın velâyet derecesine yükselmiş bulunan sultanlarını bile -hâşâ- cânîlikle suçlamak, yerinde bir hüküm değildir. Dünyâ târihinde bir misli bulunmayan teb'asının menfaati için kendi evlâd ve kardeşini fedâ etme husûsiyeti karşısında hislerden ziyâde idrâk, irâde ve târihî gerçeklere göre tahlîlde bulunmak îcâb eder.

Diğer bir gerçek de şudur ki, 623 sene gibi uzun bir imparatorluk devresinde "evlâd ve kardeş katli" sebebiyle ölenlerin sayısı, takrîben altmış küsûr kadardır. Aksi halde bu rakam, yüzbinleri bulur, hattâ daha ziyâde olabilirdi.

Nitekim bu husûsda ibretli bir tablo olarak, sadece Yavuz Sultan Selîm Han ile ona isyân etmiş bulunan Şehzâde Ahmed'in saltanat dâvâsında Konya ovasında yapılan mücâdelede iki taraftan yaklaşık on bin Müslüman kanının aktığını hatırlatmak kâfîdir. Bu da gösteriyor ki, kardeş ve evlâd katli mes'elesi, alternatifsiz iki büyük mecbûrî tehlikeden en hafîfini tercîh etmek zarûretine binâen nâçâr bir şekilde tatbîk edilmiş bir hâdisedir. Birçok kritik durumlarda ortaya çıkan bu çâresizliği açıkça görmek mümkündür.

Yavuz Sultan Selîm Han, kendisiyle mücâdele edip bertaraf edilen kardeşi Şehzâde Korkut'un tabutu altına ağlaya ağlaya girmiş ve*:"–Ey kardeşim! Ne sen bana bunu yapsaydın, ne de ben böyle yapmak zorunda kalsaydım!.." demiştir.*

Kânûnî de, oğlu Şehzâde Mustafa'yı katlettirdikten sonra onun cenaze namazını kıldırmak istemiş, ancak garkolduğu gözyaşı selleriyle namazını bozmak zorunda kalmıştır. Zîrâ Kânûnî, bir meyvedeki karıncanın kırılmasının câiz olup olmadığı husûsunda bile Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'den fetvâ soracak kadar içli, muhlis ve müttakî bir mü'mindi...

Bu ve benzeri acıklı ve tezatlı hâdiseler, cihan-şümûl bir imparatorluğun bağrına saplanan elem dolu hâtırâlardır. Bunlar, cihâna yön veren büyük cihângîrlerin rûhunda kanayan sıcak bir yaraya batan bir diken gibi olmuştur. Bunun için hamiyetli sultanlar, zarûreten bertaraf ettikleri şehzâdelerin âile ve yakınlarını mağdur etmemişlerdir. Bolca lutuf ve ihsânlarda bulunmanın yanında şehzâde âilelerine lüzûmlu tahsîsâtı bağlamışlar ve yakın hizmetindekileri de devletin çeşitli makam ve mevkîlerinde vazîfelendirmişlerdir.

Hulâsa "kardeş ve evlâd katli" mes'elesinde söylenecek son söz şudur: Altı asırlık cihân-şümûl bir imparatorluk olan Osmanlı'nın hatâ ve sevaplarıyla mütâlaa edilmesi ile neticelere gitmek, en doğru bir harekettir.

AVRUPA HARİTASINI YANINDAN AYIRMAZDI

Fâtih Sultan Mehmet Han, düşmanlar tarafından bile takdîr edilen bir Sultandı. Yegâne gâyesi **İslâm bayrağını bütün cihâna hâkim kılmaktı.** Avrupa haritasını yanından ayırmazdı.

FATİH SULTAN MEHMET'İN ADALETİ

Fâtih Sultan Mehmet Han devrinde memleketin her tarafında, her karış toprağında adâlet, hak ve hukûk hâkim durumda idi. Kânûn önünde bütün insanlar eşitti. Sanki:**"Adâlet, mülkün temelidir.." ifâdesi, O'nun için vârid olmuştu.**

Zengin ile fakir, sultan ile köylü aynı hakka sahipti. Gayr-i müslimlerin haklarına ise, onları vedîatullâh, yâni devlete Allâh tarafından emânet edilmiş, korunmaya muhtaç kimseler olarak kabul olunduklarından daha çok riâyet edilirdi. Bu yüzden gayr-i müslimleri hiç kimse incitmezdi. Osmanlı'nın bu adâletini gören Hıristiyanlar, onlara âdetâ âşık oldular. Bilhassa Rumeli'deki fütûhâtın sür'atle genişlemesinde bu dillere destân Osmanlı adâleti pek müessir olmuştur. O derecede ki, İstanbul muhâsara altında iken Papalıktan yardım istenmesi teklîfine karşı, o devrin asillerinden Notaras'ın şöyle demiş olduğu târihte pek meşhurdur:**"–İstanbul'da kardinal şapkası görmektense, Türkler'in sarığını görmeyi tercîh ederim!.."**

İşte bu yüce adâlet anlayışı ve tatbîkâtı sebebiyle birçok râhibe, Müslüman olup Osmanlı kadınları gibi tesettüre büründü. Zulüm içinde yaşayan Hıristiyan halk, henüz fethedilmemiş yerlerde bir an önce huzûr ve adâlete kavuşmanın hasretiyle Osmanlılar lehine casusluk bile yaptılar. Osmanlılar da, bir vefâ borcu olarak, kendilerine yardım edenleri unutmayıp en güzel şekilde mükâfâtlandırdılar. Onların gönüllerini hoş tuttular.

Fâtih, adâlete ve adâleti tevzî eden kadılara çok ehemmiyet verir, onların hakkı ve hukûku tenfîz etmesi için kendilerine dâimâ yardımcı olurdu.

*F*ATİH SULTAN MEHMET VE KADI VÂKIASI

Fatih Sultan Mehmet Han ile Rum Mimar arasında geçen, adalet anlamından bizler için büyük bir payda taşıyan vâkıa sizler için derledik...

Fatih Sultan Mehmet Han; İstanbul'un fethinden sonra, vazifesini emrinin hilâfına yapan bir Hristiyan mimarın kolunu kestirmişti. İstanbul kadısı Hızır Bey, Fatih'in en yakın arkadaşı ve dostu idi. Kendisini İstanbul kadılığına da Fatih tayin etmişti. Eli

kesilen hıristiyan mimar, Kadı Hızır Bey'e gidip Fatih'i dâvâ etti. Fatih'e devlet silsile-i merâtibinde hitap tarzı; ***«es-Sultan İbnü's-Sultan el-Gāzî Ebu'l-Feth Muhammed Hân-ı Sânî»*** iken Hızır Bey, Padişah'a, tebaadan herhangi bir insana karşı kullanılan hitapla; ***«Murad oğlu Mehmet, şu saatte mahkemeye gelin!»*** şeklinde celp gönderdi.

Fatih, murâfaa (duruşma) günü mütevâzı bir ferd-i millet gibi âlâyişsiz bir sûrette mahkemeye gitti. Maznun mahalline oturdu. Hızır Bey, yerini aldı. Ve muhakeme başladı. Mahkemelerde hâkim adâlet tevzî ettiği için oturur; diğerleri ayağa kalkarak, ayakta ifade verirdi. Hızır Bey, Fatih'i oturur vaziyette görünce, O'na***;"–Şer'-i şerif murâfaası üzresin, ayağa kalk!"*** diye ihtar etti.

Bu ikaz üzerine Fatih, ifade için ayağa kalktı. Kadı Hızır Bey; muhakeme neticesinde Fatih'i suçlu, Hristiyan mimarı mazlum buldu. Kısas ayetini okudu. Ve Fatih'in kolunun aynı şekilde kesilmesine karar verdi. Hıristiyan mimar, bu muhteşem adâlet sahnesi karşısında duygulanarak gözyaşları içinde***; "Hakkımdan vazgeçiyor, diyet kabul ediyorum!.."*** dedi. Ayrıca Fatih de, şahsî malından kendisine bir ev bağışladı. Hıristiyan mimar; ***"Dünyada böyle bir adâletin eşi yoktur. Ben bu andan itibaren Müslümanım!"*** diyerek kelime-i şah âdet getirdi.

Fatih, Hızır Bey'e***;"–Benden değil de Allah'tan korktuğun için seni tebrik ederim!.."*** dedi.Kalp terakkîsi ve duyguların değişmesi neticesinde, adâletin hükmü karşısında iki kıtaya hükmeden bir sultanın hâli***;«Dînin hükmü karşısında boynumuz kıldan ince!»*** ve***;«Şerîatin kestiği parmak acımaz!»*** tabirleri istikametindeydi.Çünkü onlar muazzam bir mektep ve dergâh olan Osmanlı ailesinde en güzel şekilde terbiye görmüşlerdi.

FATİH SULTAN MEHMET'İN VAKFİYESİ

Hassas, ince ruhlu, müşfik bir Sultan olan Fâtih, zâhirî âlemdeki yükselişini, mâneviyât âleminde, yâni tasavvuf vâdîsinde de gerçekleştirmiş, zülcenâhayn (iki kanatlı, iki vecheli) dev bir şahsiyetti. Kısacası O, zâhirde de bâtında da emsâlsiz bir sultandı. Milletin hakkında o kadar ince ve merhametli düşünürdü ki,

toplumunun sanki maddî ve mânevî babası idi. Bir merhamet âbidesi olan Fâtih, ümmete sayısız vakıflar te'sîsi ile devrini, sosyal adâlet anlayışının zirvesine yükseltmiştir. Bu vakıfların vakfiyeleri, O'nun ulvî yüreğinin inceliklerini sergiler:

Bir vakfiyesinde şöyle demektedir:"***İnşâ ettirdiğim imârethânemde İstanbul fukarâsı yemek yiyeler! İstanbul fethinin şehîd âilelerine ve yetîmlerine ise, kapalı kaplarda, hava karardıktan sonra, komşularının dikkatini celb etmeden, onların izzet ve haysiyetleri korunarak yemek ikrâm edile!.."***Görüldüğü gibi Fâtih, toplumun korunmaya muhtaç fertleri için en hassas edeb ve şefkât ölçülerini aksettiren bu ulvî kâideleri asırlarca evvel bu şekilde ortaya koyuyordu.Şehîd âilelerine olan ihtimâmı, kâ'bına varılmaz bir vefâ örneğidir. Bilhassa, zamanımız insanına bir nezâket, bir vicdân, bir merhamet ve bir edeb dersidir.

İŞTE FATİH SULTAN MEHMET HAN'IN AYASOFYA VAKFİYESİ

*İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han, Ayasofya Camii'nin ve vakfının korunmasına ilişkin yayınladığı vakfiyesinde şu ifadelerde bulunuyordu: **"Allah'ın yarattıklarından Allah'a ve O'nun rüyetine iman eden, ahirete ve onun heybetine inanan hiçbir kimse için, sultan olsun melik olsun, vezir olsun bey olsun, şevket ve kudret sahibi biri olsun hâkim veya mütegallib (zâlim ve diktatör) olsun, özellikle zâlim ve diktatör idareciler tarafından tayin olunan, fâsid bir tahakküm ve bâtıl bir nezâret ile vakıflara nâzır ve mütevelli olanlar olsun ve kısaca insanlardan hiçbir kimse için, bu vakıfları eksiltmek, bozmak, değiştirmek, tağyir ve tebdil eylemek, vakfı ihmal edip kendi haline bırakmak ve fonksiyonlarını ortadan kaldırmak asla helal değildir!***

Kim ki, bozuk teviller, hurafe ve dedikodudan öteye geçmeyen bâtıl gerekçelerle, bu vakfın şartlarından birini değiştirirse veya kanun ve kurallarından birini tağyir ederse; vakfın tebdili ve iptali için gayret gösterirse; vakfın ortadan kalkmasına veya maksadından ve gayesinden başka bir gayeye çevrilmesine kast ederse, vakfın temel hayır müesseselerinden birinin yerine başka bir

kurum ikame eylemek (temel müesseselerden birinden taviz vermek) ve vakfın bölümlerinden birine itiraz etmek dilerse veya bu manada yapılacak değişiklik veya itirazlara yardımcı olur yahut yol gösterirse; veya şer'i şerife aykırı olarak vakıfta tasarruf etmeye azm eylerse, mesela şeriata ve vakfiyeye aykırı ferman, berat, tomar veya talik yazarsa veyahut tevliyet hakkı resmi yahut takrir hakkı resmi ve benzeri bir şey talep ederse, kısaca batıl tasarruflardan birini işler yahut bu tür tasarrufları tamamen geçersiz olan yazılı kayıtlara ve defterlere kaydeder ve bu tür haksız işlemlerini yalanlar yumağı olan hesaplarına ilhak ederse, açıkça büyük bir haramı işlemiş olur, günahı gerektiren bir fiili irtikâb eylemiş olur. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti üzerlerine olsun. "Ebeddiyyen Cehennemde kalsınlar, onların azapları asla hafifletilmesin ve onlara ebeddiyyen merhamet olunmasın. Kim bunları duyup gördükten sonra değiştirirse, vebali ve günahı bunu değiştirenlerin üzerine olsun. Hiç şüphe yok ki, Allah her şeyi işitir ve her şeyi bilir."

Haksız bir şekilde bu vakıflara tağyir, ibdal, tahrif ve ibtal şeklinde **müdahele ve tecavüz eyleyen insan,** ölümle karşılaştığı anı, **sekerat-ı mevti**, kabri müşahede ettiğini ve onun karanlığını, tabutu ve onun içindeki yalnızlık ve vahşeti, Münker meleğini ve heybetini, Nekir meleğini ve onun dehşetli darbelerini, Münker ile Nekir'in sorgulmalarındaki dehşeti, bütün insanların **Âlemlerin Rabbinin** huzuruna çıktıkları günde Allah'ın huzuruna çıkacağını, o gün hiçbir nefsin bir diğer nefis için hiçbir şeye malik olamayacağını ve o gün her şeyin dizgininin Allah'a ait bulunacağını hatırlasın.

Kim Allah'ın Kitabına ve Resulullah'ın Sünnetine muhalefet ederse, **Allah ve Resulü'nün haram kıldığını helalleştirmeye çalışırsa**, Müslüman kardeşinin vakıflarını boz-maya, hayırlarını **tahrib etmeye ve hasenatını iptal eylemeye gayret gösterirse** ve mü'minin hayır müesseselerini fonksiyonsuz hale getirmeye taarruz ederse, artık **Allah'ın gazabı** ile dönmüş olur;

Son durağı ve oturağı **Cehennemdir**; cehennem ne kötü bir varılacak yerdir; Allah onun hesaba çekicisi, azabın en azgın

olanlarıyla azaplandırıcısı ve ikabın kanunlarıyla cezasını vericisidir.**“O gün zalimlere ileri sürecekleri mazeretleri fayda vermeyecektir; onlar için sadece la’net vardır; onların varacakları cehennem ne kötü bir menzildir.” “O gün her nefis kazandığı günahlar sebebiyle rezil ü rüsvay olacaktır; o gün zulüm yoktur; şüphesiz Allah hesabı çok hızlı yapandır.”**

Bugünlerde Ayasofya gündemdedir. 500 yıl cami olarak Müslümanların mabedi ve fethin sembolü olan ve bu yüzden **MESCİD-İ FETHİYE** diye tarihe geçen Ayasofya asıl haline iade edilmelidir. **“milletimiz ve Müslümanlar bu bedduadan kurtarılmalıdır' dedi. Fatih'in meşhur vakfiyesindeki 'çok ağır' ifadeleri hatırlatan Akgündüz, "Buna kimse karşı çıkmamalı. Ayasofya'yı müzeye çeviren kararın altında imzası bulunanların sevenleri de buna destek vermeli. Bu hatadan geri dönülmesi ile belki asıl sorumluların azapları da bir ölçüde hafifleyebilir"**

"O büyük bir keramet göstererek beddua ettiği şahısları sanki görür gibi tavsif etti. Vakfiyedeki beddua cümleleri bunu tasdik ediyor" dedi.

FATİH SULTAN MEHMET TEKKEYE NEDEN ALINMADI?

“Fatih Sultan Mehmed devrinin ileri gelen âlim ve âriflerinden biri, hiç şüphesiz Akşemsettin hazretleri idi. Bir gün Fâtih yanında oturan Akşemsettin’e:“Hocam”, dedi “Beni dervişliğe alır mısın?” Akşemsettin de:“Alamam” deyince, Fatih buna kızmış ve şöyle demişti:“Çok acayip şey! Ne olduğu ve istidatları belli olmayan birtakım adamları dervişliğe alıyorsunuz da beni kabul etmiyorsunuz.”

Akşemsettin hafifçe gülümsedi ve şöyle cevap verdi:“Hünkârım! Dervişlikte bir *hâl* vardır. Ondan tat alındığı takdirde dünya işlerinden ve saltanattan el çekmek lâzım gelir. Hâlbuki sizin böyle yapmanız memleketin zararına olur. O zaman siz de ben de günaha girmiş oluruz. Padişahlara lazım olan şey, iyi huyluluk ve adaletsever olmaktır.” (***Avni Arslan-Ziya Demirel, Osmanlı Tarihinde İlginç Hikâye ve Anekdotlar, s. 36.)***

Firâset ve basiret, kimde bulunursa hiç şüphesiz onun için büyük bir nimettir. İşte Allah adamları, takvâya riâyet ederek bir kulluk hayatı sürdürdüklerinden, Yüce Rabbimiz kendilerinin firâset ve basiretlerini açıyor. Onlar da bu sayede gerçekten isabetli kararlar alabiliyor ve doğru yönlendirmelerde bulunabiliyorlar.

Dervişlik, bir yönüyle kişinin kendi iç dünyasını derinleştirmesi ve mânevî hâl ve lezzetlerle farklı bir hayat yaşamasıdır. Ehlinin beyanına göre bu zevk-i mânevî, hiçbir dünyevî lezzetle kıyaslanamayacak derecede engin bir zevktir.

Fâtih gibi dirâyetli bir lideri tekkeye kapatmak, sadece ona değil, belki ümmete karşı da bir zulüm olabilirdi. Hâlbuki adalet, herşeyi ve herkesi layık olduğu yere koyabilmektir. Önemli olan, Rabbin rızasını celbedecek bir konumda bulunabilmektir. Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nün haber verdiğine göre adaletli devlet reisi de kıyamet gününde Arş'ın gölgesinde gölgelenecek yedi gruptan birisidir.***(Buhârî, "Ezân", 36.)(Âdem Ergül, 365 Lider Davranış, Erkam Yayınları)***

FATİH SULTAN MEHMET'İN BAŞARILARI

Şehzade Mehmed, Osmanlı'da şehzadelere meslek edindirme geleneğinden dolayı meslek olarak top döküm işini seçmiştir. Bu seçim, İstanbul'un fethine yaklaştıran adımlardan ve mucitliğinin temellerinden biridir. 13 yaşındayken babası Sultan II. Murad tarafından tahta geçirilir. Erken yaştaki bir padişahın Osmanlı saltanatı üzerinde yetkilendirilmesini fırsat gören Macarlardan oluşan Haçlı Birliği, Osmanlı topraklarına girerek Varna'ya saldırıya geçer. Bu durum karşısında genç padişah, vezirlerin de iknasıyla birlikte tahtı tekrar babası II. Murad'a bırakır ve Manisa'ya vali olarak döner. II. Murad ise tahta döndükten sonra 9 Kasım 1444'te Varna zaferini kazanır. Şehzade Mehmet, babası II. Murad'ın vefatından sora tahta tekrar çıkar. Tahta çıktığı dönemlerde iç meselerle uğraşmak adına Karamanoğlu İbrahim Bey Venediklilerle anlaşarak isyan etmiş, Karaman Devleti'ni kurmayı hedeflemiştir. II. Mehmet, Karaman topraklarına girerek İbrahim Bey'in af dilemesiyle affını kabul eder.

20'den fazla devleti ve bu arada üç İmparatorluğu, tarih ve siyasî coğrafya sahasından silen **Fatih Sultan Mehmet** Han, fetihlerinin yanı sıra , iktisada ve bayındırlığa da son derece ehemmiyet vermiştir. İleride görüleceği üzere 30 yıllık iki saltanatı boyunca yalnız 380 cami inşa edildiğini söylemek, imar faaliyeti hakkında bir fikir vermeye kâfidir. Kendisinden bir asır sonra 20 milyon km2'ye erişecek olan **Osmanlı İmparatorluğu** 'nun, gerçek kaynağı ve istinatgâhı **Fatih**'in eseri olmuştur.

Türk tarihi, sayılamayacak kadar çok kahraman ve cihangirlerle doludur. **Fatih Sultan Mehmet** Han da bunların başında gelenlerdendir . Çünkü o kılıçla keşfi yan yana yürütmüş , çağ açıp çağ kapatmıştır. İstanbul'u bütün ganimetleri içinde , firuze bir yüzük taşı gibi parmağında taşımış , bu güzel şehri, torunlarının torunlarına bırakmıştır.

BATILI TARİHÇİLERİN FATİH HAYRANLIĞI

İtalyan tarihçi Langusto , İstanbul'un Fethi'nden sonra şöyle yazmıştır: **Sultan Mehmet**, ince yüzlü , ortadan fazla uzun boylu , silahlar kuşanmış, asil tavırlı, çok az gülen, devamlı öğrenmek ihtirası ile yanan , cömert ve iyi kalpli , gayelerine ulaşmakta inatçı bir hükümdardı. En çok harp sanatına meraklı idi . Her şeyi öğrenmek isteyen zekî bir araştırmacı idi . Sefahete düşkünlüğü yoktu . Harem dairesinde de çok az vakit geçirirdi. Nefsine hâkim ve uyanık idi . Her şarta tahammül gösterebilirdi ve bir cihan devleti peşinde idi .

Alman müsteşrik Franz Babinger : "Mehmed II der eroberer und seine Zeit Weltens türmer einer Zeiten Wende" adlı eserinde şöyle yazmakta: "Türk dünyası için Fatih günümüze kadar , bütün imparatorların en büyüğü olup, beşer tarihinde başka herhangi bir şahıs kendisi ile mukayese edilemez . O Türk milletine , bütün tarihinin en harikulade ve en yaklaşılması gayri kabil şahsiyet olarak takdim edilmiştir. Kudretli şahsiyeti , büyük Avrupa sahalarının dış görünüşünü derinden değiştirmiştir ***.(Sadık Dana, İslam Kahramanları 2, Erkam Yayınları)***

Fatih Sultan Mehmed, askeri alanda bu başarılarının yanısıra idari alanda da başarılar göstermiştir. Devlet idaresini çağının

koşullarına göre düzenleyerek bilim, teknik, mimari, güzel sanatlar ve mühendislik alanlarında Osmanlı-Türk kültürünün ilk gelişmelerini yaratacak çalışmalara zemin hazırlamıştır.

Fatih'in devlet örgüt anlayışındaki ileri görüşlerini gösteren önemli girişimlerinden biri de kanunnamesidir. Oldukça sade bir dille ele alınan bu kanunnamede sadrazam ve şeyhülislamdan başlayarak devlet memurlarının görevleri belirlenmiştir. Bu kanunnamede taht ve devletin geleceği için kardeş katlinini meşrulaştırılmış olması tarihçiler tarafından en çok eleştirilen hususlardan biridir. Büyük kumandan ve dehasıyla adını tarihe altın harflerle yazdıran Padişah Fatih Sultan Mehmet 1481 yılında Gebze yöresinde Hünkarçayırı'nda vefat eder. Naaşı, İstanbul'da bulunan Fatih Camii avlusundaki türbede gömülüdür.

Hz. Muhammed'in "Konstantiniyye (İstanbul) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandandır ve onu fetheden ordu ne güzel ordudur!" şeklindeki sözü Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethetme arzusunun çıkış noktalarındandır. Peygamberin müjdesini gerçekleştirmek isteyen II. Mehmed, bu yolda zaferine ulaşır ve zorlu bir kuşatma sonrasında İstanbul'u fetheder.

Bu zaferden sonra da Karaman, İsfendiyaroğulları ve Trabzon Rum beyliğiyle yapılan savaşlar sonunda İmparatorluğun sınırları Fırat boylarına kadar genişler. Batıda ise Sırbistan, Eflak, Boğdan, Mora, Bosna-Hersek ve Arnavut Beyleri Osmanlı'nın egemenliğini tanır.

Fatih Sultan Mehmet, askeri alanda bu başarılarının yanısıra idari alanda da başarılar göstermiştir. Devlet idaresini çağının koşullarına göre düzenleyerek bilim, teknik, mimari, güzel sanatlar ve mühendislik alanlarında Osmanlı-Türk kültürünün ilk gelişmelerini yaratacak çalışmalara zemin hazırlamıştır.

Fatih'in devlet örgüt anlayışındaki ileri görüşlerini gösteren önemli girişimlerinden biri de kanunnamesidir. Oldukça sade bir dille ele alınan bu kanunnamede sadrazam ve şeyhülislamdan başlayarak devlet memurlarının görevleri belirlenmiştir. Bu kanunnamede taht ve devletin geleceği için kardeş katlini meşrulaştırılmış olması tarihçiler tarafından en çok eleştirilen hususlardan biridir. Büyük kumandan ve

dehasıyla adını tarihe altın harflerle yazdıran Padişah Fatih Sultan Mehmet 1481 yılında Gebze yöresinde Hünkarçayırı'nda vefat eder. Naaşı, İstanbul'da bulunan Fatih Camii avlusundaki türbede gömülüdür.

Seferleri

Fatih Sultan Mehmed, sadece İstanbul Fethi ile anılmayacak kadar seferlerinde ve savaşlarında da başarılı bir döneme imza atmıştır. İlber Ortaylı'nın yorumuna göre bu büyük sultanın ideali Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaktır. Fatih Sultan Mehmed, sadece siyasi otoritesiyle değil aynı zamanda kaşifliği ve askeri önderliğiyle de cihana hükmeden bir imparatordur.

İstanbul'un Fethi'nin ardından Osmanlılara bağlılığını sunan Sırplar, Macarlar ile iş birliği yaparak yeniden karşı atağa geçer. Bunun üzerine 1454-1457 arasında Sırbistan'a seferler düzenlenerek Belgrad dışındaki Sırp toprakları Osmanlı topraklarına katılır.

Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun karada en güçlü düşmanı Macarlar, denizde ise Venedik'tir. Ancak her ikisi de Osmanlı ile birebir mücadeleden kaçınır. 1458 yılında ise Korent'i ele geçiren Fatih, Mora'nın bir kısmını merkeze bağlayarak, burada bir sancak oluşturur.

Yıldırım Bayezid döneminde vergiye bağlanan Eflâk Prensliği'nin başına Fatih Sultan Mehmed tarafından 1456'da Kazıklı Voyvoda olarak bilinen, günümüzde Kont Dracula olarak efsanelere adını yazdırmış, III. Vlad getirilir. Ancak Vlad'ın Fatih Sultan Mehmed'in elçilerini kazığa oturtarak öldürtmesi üzerine 1462 yılında Fatih, Eflak'a sefere çıkar. Vlad'ın sığındığı Macarlar tarafından esir edilmesi sonucunda Fatih Sultan Mehmet voyvodalığa Radul'u atayarak Eflâk'ı bir Osmanlı eyaleti hâline getirir. Fatih Sultan Mehmed, 1476'da Boğdan'a girerek yeniden Osmanlı hâkimiyeti altına girer.

1461'de Pontus Devleti'nin başkenti Trabzon'u ele geçirerek devletin varlığını sonlandırır. Osmanlı Devleti'nin yükselişi ve gücüne karşı Karamanoğulları, Doğu Anadolu'daki Akkoyunlular'la ittifak kurar. Yıllarca süren sefer ve savaşlar sonunda 1473'te Otlukbeli

Savaşı'nda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, yenilgiye uğrar ve 1474'te Karamanoğulları Beyliği'nin varlığına son verilir.

Fatih Sultan Mehmed, Cenevizlilerin önemli üslerinden Amasra'yı, Candaroğulları'nın elindeki Sinop ve 1477'de ise Kırım Hanlığı alınır. 1479'da Arnavutluk da bir Osmanlı vilayeti durumuna gelirken aynı yıl Venedik'le anlaşılarak Arnavutluk'taki kalelerin Osmanlı'ya verilmesi ve Mora'daki bir kısım iskeleden yararlanma hakkının elde edilmesiyle 16 yıllık savaşa sona verilir. Venedik, Arnavutluk'taki kaleleri Osmanlılara bırakarak karşılığında Mora'daki bazı iskelelerden yararlanma hakkı elde eder. 1480'de ise Fatih Sultan Mehmed, İtalya'nın güneyindeki Otranto limanını ele geçirir. Sonraki dönemde Bosna seferleri ardından 1483 yılında Hersek, tamamen Osmanlı toprağı olur ve Bosna'daki Bogomil mezhebi, kendilerine sağlanan din ve vicdan hürriyetinden etkilenerek "Boşnak" hitabıyla Müslüman olur.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) başkenti Constantinopolis, 29 Mayıs 1453 tarihinde Osmanlı Padişahı II. Mehmed önderliğindeki Osmanlı Ordusu tarafından feth edilmiştir. Bu fetihle birlikte Osmanlı Devleti İmparatorluk olmuş, tarihteki en önemli devletlerden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu sona ermiştir. İstanbul'un Fethi ile 21 yaşında olan yedinci Osmanlı Padişahı II. Mehmed, "Fatih" unvanını da alarak Fatih Sultan Mehmed olarak anılır.

Fatih Sultan Mehmed, ayrıca İstanbul'da Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi ve Yahudi hahambaşı bulunmasına izin verir. Şehirdeki hahambaşı, psikoposluk ve patriklik makamlarını atar. II. Mehmed Theodosius Forumu'nun olduğu yerde ilk sarayının inşasını başlatır. Daha sonraki yıllarda ise Sarayburnu'nda kendisinden sonraki ünlü padişahlara ev sahipliği yapacak şekilde Topkapı Sarayı'nı inşa ettirir.

İmparatorlukta en başta gelen vazîfelerden biri olarak İstanbul'un yeniden inşâsını ve tezyînini göz önüne alındığını ve bütün hükümdarlığı süresince Fâtih'in yegâne zihnî meşgûliyeti, İstan-bul'u, imparatorluğunun hakîkî bir devlet merkezi yapmak olduğunu belirten

Halil İnalcık'ın "Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşâsı" adlı makalesinde fetih sonrasında gelişmelerden bazılarına şöyle yer verilmiştir:"Fetihten önce İstanbul ancak ölü bir şehirdi. Fâtih Mehmed onu, tekrar siyâsî ve iktisâdî bir imparatorluk merkezi yapmak için büyük bir enerjiyle çalıştı; bunun netîcesinde, şehrin yeniden inşâsında olduğu kadar hızla iskân edilmesinde de hayli mesâfe kat'etti... Çağdaş târihçiler (meselâ Clavijo), İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından fethinden Önceki Ayasofya'nın harâbe hâline işâret ederler. Fâtih'in en başta gelen işi, ünlü mâbedi restore ettirmek olmuştu. Fâtih, Ayasofya'nın bakımı ve burada çalışanların aylıkları için geniş vakıflar tesis et-miştir... Fâtih'in izinden giden diğer vezirler ve ileri gelen şahıslar, şehrin her bölgesinde vakıflar yoluyla çeşitli müesseseler meydâna getirmişlerdir; netîce olarak bu müesseseler, şehrin hızla büyümesine ve yeniden nüfuslanmasına yardımcı olan yeni mahalleleri geliştirmişlerdir. Mahmud Paşa Vakfında olduğu gibi, bu müesseseler umûmî olarak bir câmi, bir medrese ve bir imâreti ihtivâ ediyor, bunlara kervansaraylar ve dükkânlar ilâve olunuyordu. Mahmud Paşa Çarşısı, 260 dükkânı müştemil olarak bütün şehrin en canlı ticâret merkezlerinden birine dönüşmüştü. Mahmud Paşa Külliyesi 1462'de tamamlandı.

Böylece İstanbul, Fâtih'in hayâtında saraylar, hanlar, kervansaraylar, çarşılar, pazarlar, hamamlar ve medreselerle kaplanarak mâmur görünüşlü faal bir Türk şehri hâline geldi

Fatih tarafından yaptırılan Rumeli Hisarı

Mehmed her ne kadar Çandarlı Halil Paşa'yı görevinde bıraktıysa da artık gerçek iktidar kendisiyle birlikte lalaları Şahabeddin Paşa ve Zağanos paşaların başını çektiği savaşçı kesimin eline geçmişti. Mehmed'in amacı Tuna'nın güneyindeki Balkan toprakları ile Fırat'ın batısındaki Anadolu topraklarını alarak büyük dedesi Yıldırım Bayezid'in oluşturmaya çalıştığı merkeziyetçi imparatorluğu kurmaktı. Ancak Bayezid'in aksine bunu yapmak için önce Konstantinopolis'i alması gerektiğini düşünüyordu. Öte yandan gerek batıda ve gerekse de Doğu Roma'da yeni padişah genç yaşı ve tecrübesizliği dolayısıyla ilk başta önemli bir tehdit olarak algılanmamıştı. Bu görüş Mehmed'in

1451'de Venedik, Ceneviz Cumhuriyeti, Macaristan ve Sırp Despotluğu ile babasının yapmış olduğu anlaşmaları yenilemesiyle pekişmişti. Mehmed Doğu Roma'ya da babası dönemindeki dostane ilişkileri devam ettireceğini ve Süleyman Çelebi'nin Konstantinopolis'teki oğlu Orhan için yıllık 300 bin akçe ayırdığını bildirmişti.

Mehmed'in yetersiz bir hükümdar olduğunu düşünen yalnızca Hristiyanlar değildi. Tahta geçmesinin ardından Karamanlılar yerel beylikleri yeniden diriltmek üzere ayaklandılar ve Seydişehir ile Akşehir'i ele geçirdiler. Bunun üzerine 1451'in yazında Mehmed Anadolu'ya geçti ve kısa sürede bu isyanı bastırdı. Bu sırada Mehmed'in Anadolu'da bulunmasını fırsat bilen Doğu Roma İmparatoru Konstantin ulakları vasıtasıyla Süleyman Çelebi'nin torunu Şehzade Orhan'ın ödeneğinin yapılmadığını, ödeneğin ikiye katlanmaması halinde Orhan'ın Osmanlı tahtında hak iddia etmesine izin vereceği tehdidinde bulundu. Mehmed sorunu çözeceğini söyleyerek elçileri gönderdi ancak Edirne'ye döndükten sonra Orhan için ayrılmış olan gelirlere el koydu ve Konstantinopolis'in ablukaya alınmasını emretti.

Yeni fetihler

Belgrad Savaşı (Macaristan'da: Nándorfehérvár) 1456. Hünername 1584

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılara bağlılığını bildiren ve ele geçirdiği bazı kaleleri geri veren Sırplar, Macarlar ile iş birliği yaparak yeniden düşmanlıklarını göstermeye başlamışlardı. Bunun üzerine 1454 -1457 arasında üç kez peşpeşe Sırbistan'a sefer düzenlendi. Belgrad dışındaki bütün Sırp toprakları ele geçirildi.

Sırp Kralı Bronkoviç'in ölümüyle başlayan taht mücadelelerinden faydalanan Osmanlılar, Sırpları vergiye bağladılar. Taht kavgalarının yeniden alevlenmesi üzerine, Mora seferinde bulunan Fatih, Sırp meselesine son verilmesini emretti. Mahmud Paşa, 1459'da başkentleri Semendire'yi ele geçirilerek Semendire Sancakbeyliği'ni oluşturdu. Böylece Sırbistan'da 350 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu.

İstanbul'un fethinden sonra Bizans İmparatoru XII. Konstantin'in oğulları, rakipleri Kantakuzen ailesine karşı Mora'da, Osmanlıların yardımını istemişlerdi. Turahanoğlu Ömer Bey, akıncıları ile duruma müdahale etti ve muhalifler bertaraf edildi. Fakat bu sefer iki kardeş arasında mücadele başlamıştı. Bölge ülkelerinin Mora'yı istilâ niyetlerini bilen Fatih 1458'de harekete geçti. Korent'i ele geçiren Fatih, Mora'nın bir kısmını merkeze bağlayarak, burada bir sancak oluşturdu. Atina ve diğer bölgeler ise Osmanlı yönetimini kabul etti.

Kardeşi Dimitrios'a karşı Arnavutların desteğini alan Tomas'ın Osmanlılarla yapılan anlaşmayı bozması üzerine 2.kez Mora'ya sefer düzenlendi. Tomas, Papa'nın yanına kaçmak zorunda kaldı. Bölgeye çok sayıda Türk yerleştirildi. Venedikliler bölge halkını Osmanlılara karşı ayaklandırmaya çalışıyorlardı. Ancak bunda başarı kazanamayan Venedik, Osmanlı kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldı (1465).

Fatih Sultan Mehmet 1477'de Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına aldı. Candaroğulları'nın elindeki Sinop'u aldı.

Cenevizlilerin önemli üslerinden Amasra'yı aldı. 1479'da bir antlaşma yaparak Venedik'le 16 yıllık savaşa sona verdi. Venedik Arnavutluk'taki kaleleri Osmanlılara bıraktı, karşılığında Mora'daki bazı iskelelerden yararlanma hakkı elde etti. Fatih Venedik'le anlaşmaya varınca, İtalya'nın öteki önemli kent devletlerine savaş açtı. 1480'de İtalya'nın güneyindeki Otranto limanını ele geçirdi. Otranto, Roma'ya giden yolda bir köprübaşı olduğu için bu olay Avrupa'da büyük yankı uyandırdı.

Bosna-Hersek seferleri ve Bosnalıların Müslüman oluşu

Osmanlılara vergi yoluyla bağlı olan Bosna Kralının, anlaşmalara riayet etmemesi üzerine Üsküp'ten harekete geçen Fatih, Sadrazam Mahmud Paşa ve Turahanoğlu Ömer Bey'e Bosna'nın tamamen fethedilmesi emrini vermişti. 1463 yılındaki seferle Bosna Kralı Osmanlı hâkimiyetini yeniden tanıdı. Ancak şeyhülislamın da fetvasıyla sonra öldürüldü ve bu topraklarda Bosna Sancakbeyliği

oluşturuldu. Fakat ordunun İstanbul'a dönmesi üzerine aynı yıl, Macar kralı Bosna'ya girdi.

İkinci kez düzenlenen seferle Osmanlılar, Yayçe dışındaki bütün kale ve şehirleri yeniden ele geçirdiler. Bosna seferleri esnasında Hersek Kralı Stefan da ülkesinin bir kısım toprağının Osmanlılara doğrudan bağlanması şartıyla tahtında bırakılmıştı. Ancak 1483 yılında Hersek tamamen Osmanlı toprağı hâline gelecektir. Fatih, Bosna'yı Osmanlı topraklarına kattığı zaman "Bogomil" mezhebindeki Bosnalılara çok iyi davranmıştı. Hem Katolik hem de Ortodoksların kendi kiliselerine almak için baskı yaptıkları Bogomiller bu sebeple Osmanlı yönetimine sıcak bakmışlar ve kendilerine sağlanan din ve vicdan hürriyetinden etkilenerek zamanla Müslüman olmuşlardı. Bu Müslüman Bosnalılara "Boşnak" denilmektedir.

Fatih devrinde Osmanlıların karada en güçlü komşusu ve rakibi Macarlar, denizde ise Venedik idi. Macarlar bu dönemde tek başlarına Osmanlılarla baş edemeyeceklerini bildiğinden, doğrudan bir savaşı göze alamamış, Fatih de tabiî sınır olan Tuna'yı geçmeyi düşünmemiştir. Ancak akıncılar vasıtasıyla, Macaristan'a güvenliğin sağlanmasına yönelik yüzlerce başarılı akın düzenlenmiştir. Keza Venedik Cumhuriyeti de Osmanlılarla doğrudan karşılaşmaktansa Balkanlardaki diğer devletleri kışkırtmayı yeğ tutmuştur. Güçlü donanmasıyla Mora ve Ege'deki adalara sahip olmak isteyen Venedik, Osmanlılar karşısında istediği sonucu alamamış, aksine pek çok ada ve kıyı kaleleri Osmanlıların eline geçmiştir. Fatih'in Bosna Fransiskanları'nın özgürlüğü ile ilgili fermanı:

"Ben, Sultan II. Mehmet Han, bundan böyle bütün Dünya'ya ilân ediyorum ki, Bosna Fransiskanları bu ferman ile benim korumam altındadır. Ve emrediyorum ki: Kimse bu insanlara veya kiliselerine zarar vermeyecek!

Devletimde barış içinde yaşayacaklar. Göçmen haline gelmiş bu insanlar, güvende ve özgür olacaklar. Devletim sınırları içerisinde olan manastırlarına geri dönebilirler. Devletimden hiçbir önemli kimse, vezirler, kâtipler veya hizmetkârlar onların izzetlerini kıracak ya da onlara zarar verecek bir şey yapmayacaklar! Kimse

onlara hakaret etmeyecek, tehlikeye atmayacak ya da kendilerine veya mallarına veya kiliselerine saldırmayacak!

Ayrıca, bu insanların kendi memleketlerinden getirdikleri şeyler ve kimseler de aynı haklara sahiptir…Bu fermanı buyurarak, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın ve onun Resûlünün ve ondan önceki 124,000 peygamberlerin adına kılıcım üzerine yemin ederim ki; hiçbir vatandaşım bu fermanın aksine hareket etmeyecek!"

Eflak ve Boğdan Seferleri

Yıldırım Bayezid zamanında vergiye bağlanan Eflâk Prensliğinin başına Fatih tarafından III. Vlad (Kazıklı Voyvoda) getirilmişti.(1456) Osmanlılara bağlı görünen Vlad aslında gizliden gizliye düşmanlık ediyordu. Vlad'ın Fatih'in elçilerini kazığa oturtarak öldürmesi üzerine 1462 yılında Fatih, Eflak'a bir sefer düzenledi. Boğdan'dan da yardım alan Osmanlı kuvvetleri Voyvoda'yı uzun süre takip etti. Neticede, sığındığı Macarların, Osmanlılarla yaptığı anlaşma üzerine Vlad'ı esir etmeleri ile mesele çözüldü. Fatih voyvodalığa Radul'u getirdi ve Eflâk bir Osmanlı eyaleti hâline geldi.

1455'ten itibaren Osmanlı Hâkimiyetini tanıyan Boğdan Prensliğinin Kefe'nin fethinden sonra izlediği düşmanca siyaset üzerine Osmanlı kuvvetleri 1475 yılında Racova Savaşında yenilmesine rağmen 1476'da Boğdan'a girdi. Fatih'in bizzat başında olduğu Osmanlı kuvvetleri Boğdan ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Böylece Boğdan da yeniden Osmanlı hâkimiyetini tanımış oldu. Kesik başı II. Mehmed'e teslim edilen Kazıklı Voyvoda'nın mezarının yeri bilinmemektedir.

Arnavutluk seferleri

Fatih Sultan Mehmet ile aynı sarayda yetişen ve sonra papalık ve Napoli Krallığının desteği ile harekete geçen Arnavutluk hâkimi İskender Bey, vurkaç taktiği ile Osmanlı kuvvetlerine baskınlar düzenlemekteydi. Bunun üzerine Fatih, bizzat sefere çıkmaya karar verdi. 1465 yılında gerçekleşen I. seferde, İlbasan Kalesi'ni yaptırıp, içine asker yerleştiren Fatih, Balaban Paşa'yı bölge için görevlendirerek, geri döndü. Ancak, Papa ve diğer devletlerden aldığı kuvvetlerle Türklere saldıran İskender Bey, Balaban Paşa'yı şehit etti

ve İlbasan kalesi'ni kuşattı. Bunun üzerine Fatih II. Arnavutluk Seferine çıktı (1467). Ele geçirilen topraklarda yeni garnizonlar oluşturuldu. Bu sırada İskender Bey ölmüş ve yerine oğlu Gjon Kastrioti II geçmişti. Fatih başlattığı 3. Arnavutluk seferinde Arnavutların elinde kalmış olan Kroya ve İşkodra kuşatıldı. 1479'da Arnavutluk da bir Osmanlı vilayeti durumuna geldi.

Trabzon İmparatorluğu'nun yıkılışı

1461'de Trabzon İmparatorluğu'nun başkenti Trabzon'u ele geçirdi ve bu devletin varlığına son verdi. 1462'de yeniden Rumeli seferine çıktı. Eflâk'ı Osmanlı Devleti'ne bağladı ve 1463'te Bosna'yı tamamen ele geçirdi. Aynı yıl Ege Denizi'ndeki Midilli Adası'nı alınca Venediklilerle arası açıldı. Bu olay, 1479'a kadar sürecek olan savaşın da başlangıcı oldu. Fatih'in Ege'de fethettiği adalar; Taşoz, Eğriboz, Limni, Semadirek, İmroz, Midilli ve Tenedos'dur. 1465'te Hersek'in büyük bölümünü, 1466'da da Arnavutluk'taki bazı kaleleri fethetti.

Fatih'e karşı Karamanoğulları ve Akkoyunlular ittifakı

Osmanlı Devleti'nin gelişen bu gücü karşısında Karamanoğulları, Doğu Anadolu'daki Akkoyunlarla ittifak kurdu.

Fatih, 1466'da yeni bir Anadolu seferine çıktı. Karamanoğullarının başkenti Konya'yı ele geçirdi. Ama İstanbul'a dönünce Karamanoğulları, Osmanlılara geçen yerleri geri aldılar. Sonradan sadrazam olacak olan Gedik Ahmed Paşa 1471'de Karamanoğullarını bir kez daha yenilgiye uğrattı. Akkoyunlular, Karamanoğullarını desteklemeye devam ettiler. 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl da Karamanoğulları Beyliği'ni tamamen ortadan kaldırdı.

Yenilikleri ve kanunnameleri

Fatih, askeri başarılarla Osmanlı Devleti'ni büyük bir imparatorluğa dönüştürdü. Bilime, tarihe ve felsefeye özel ilgi gösterdi. Türkçeden başka Arapça, Farsça, Latince ve Yunanca kitaplardan oluşan özel bir kütüphanesi vardı. Avni takma adıyla şiirler yazdı. Şiirleri Fatih Divanı (1944), Fatih'in Şiirleri (1946), Fatih ve Şiirleri (1959) gibi adlar altında basıldı. Bilim adamlarını ve

edebiyatçıları destekleyen Fatih, nesir ustası Sinan Paşa ile şair Ahmed Paşa'yı vezirliğe kadar yükseltti. Ünlü matematikçi ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'nun İstanbul'da kalmasını sağladı. Fatih, İtalyan ressam Gentile Bellini'yi 1479'da İstanbul'a getirterek resimlerini yaptırdı.

Fatih, Osmanlı Devleti'ne düzenli ve sürekli bir yapı kazandırmak için önemli düzenlemeler yaptı. Yönetim, maliye ve hukuk alanında koyduğu kuralları içeren Fatih Kanunnamesi, sonraki dönemde de yürürlükte kaldı. Bu kanunname, tahta çıkan padişaha devletin geleceği (nizâm-ı âlem) için kardeşlerini öldürme hakkı veriyordu. Fatih'in Osmanlı devlet düzenine ilişkin temel ilkelerin pek çoğu, Tanzimat dönemine kadar geçerliliğini korudu. Fatih'in saltanatı döneminde Osmanlı ülkesinde 500'den fazla mimari yapı yapıldı. Onun adına yapılan en önemli yapı, İstanbul'da bir cami ile medrese, kitaplık, imarethane (aşevi), darüşşifa (hastane), hamam, kervansaray gibi birimleri kapsayan Fatih Külliyesi'dir.

Eğitim ve kültür

Fatih Sultan Mehmet'in tarihteki en önemli yanlarından birisi de eğitime verdiği önem olmuştur. Üniversite anlamında Osmanlı tarihinde ve dünya tarihinde bilinen en eski eğitim kurumlarından olan Sahn-ı Seman'ı kurmuştur. Sahn-i Seman İstanbul'un ilk Türk yükseköğretim kurumudur. Sahn-ı Seman medreseleri Fatih Külliyesi içindeki en yüksek düzeyli medreseler idiler. Sahn-ı Semân'ın eğitim müfredatının hazırlayıcılarından biri çağın önemli bilim adamı Ali Kuşçu'dur. Medreselerde Ali Kuşçu tarafından düzenlenen bir okutma planının olduğu, hatta bunun *"Kânûnnâme"* şeklinde yapıldığı bilinmekle birlikte, bugüne kadar incelemesi yapılan Osmanlı arşiv belgeleri arasında ele geçirilememiştir. Bu kanunnamenin aslının 1918 yılında külliyede çıkan yangınla yok olması da olasıdır. Sahn-ı Semân, Kanuni tarafından açılan Süleymaniye Medreseleri zamanına kadar nakli ve akli bilimlerde öğrenci yetiştirmekteydi. Kanuni devrinde bu medreseler şer'î ilimler ihtisası yapılan medreseler olmuşlar, Süleymaniye Medreseleri de aklî ilimlerin ihtisas yeri olmuştur.

Ali Kuşçu, Fatih tarafından astronomi eğitimi için Semerkant'a gönderilmiş ve daha sonra 1570'te Takiyuddin tarafından Tophane'de kurulacak gözlemevinin ilk çalışmalarını yapmıştır.

FATİH SULTAN MEHMET'İN VASİYETNÂMESİ

Hayır ve hasenatta birbiriyle yarışan Osmanlı devlet adamları infâk kültürünün en güzel numûnelerini sergiledi. Osmanlı Devleti'nin "hayır"da ve sadaka hassâsiyetinde zirve şahsiyeti Fatih Sultan Mehmet, infâk kültürünün en zarif örneklerini verdi.

İstanbul'un Fatihi, Sultan Mehmet Han'ın vasiyeti, Osmanlı Devleti'ndeki infâk kültürünü apaçık bir şekilde ortaya koyuyor. İşte Fatih'in ders niteliğindeki öğütleri:*"Ben ki, İstanbul Fâtihi abd-i âciz (âciz kul) Fatih Sultan Mehmed, bizâtihi alın terimle kazanmış olduğum akçelerimle satın aldığım İstanbul'un Taşlık mevkiinde kâin (bulunan) ve mâlumu'l-hudut olan 136 bap (parça) dükkanımı aşağıdaki şartlar muvacehesinde (doğrultusunda) vakfı sahih eylerim:*

Bu gayri menkulâtımdan (taşınmaz mal) elde olunacak nemalarla (gelirlerle) İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim. Bunlar ki, ellerindeki bir kap içinde kireç tozu ve kömür külü olduğu halde, günün belirli saatlerinde bu sokakları gezeler. Sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökeler ki, yevmiye 20'şer akçe alsınlar, ayrıca 10 cerrah, 10 tabip ve 3 yara sarıcı tâyin ve nasp eyledim (görevlendirdim). Bunlar ki, ayın belli günlerinde İstanbul'a çıkalar, bilâistisnâ (istisnasız) her kapıyı vuralar ve o evde hasta olup olmadığını soralar, var ise şifâsı ya da mümkünse şifâyap olalar (şifa vereler).

Değilse, kendilerinde hiçbir karşılık beklemeksizin Dârülaceze'ye (huzurevine) kaldırılarak, orada salâh (ferah) bulduralar... Maazallah herhangi bir gıda maddesi buhranı da vaki olabilir. Böyle bir hal karşınsıda bırakmış olduğum 100 silah, ehli erbaba verile. Bunlar ki hayvanat-ı vahşiyenin yumurtada veya yavruda olmadığı sıralarda balkanlara çıkıp avlanalarki, zinhar hastalarımızı gıdasız bırakmayalar.

Ayrıca külliyemde inşâ eylediğim imârethânede (aşevi) şehit ve şühedânın harimleri (aileleri) ve Medine-i İstanbul fukarası yemek yiyeler. Ancak, yemek yemeye veya almaya bizâtihi kendileri gelmeyip, yemekleri güneşin loş bir karanlığında ve kimse görmeden kapalı kaplar içerisinde evlerine götürüle."

FATİH SULTAN MEHMET'İN EŞSİZLİĞİ

Fatih Sultan Mehmet, **Osmanlı** hükümdarları içinde hem en büyük asker hem en büyük devlet ve siyaset adamı hem de en büyük bilgi sahibi olanıdır. Askerlikte **Yavuz**, **Kanunî** ve **Yıldırım**, devlet ve siyaset sahasında **Kanunî** ve **Yavuz**, dindarlıkta **İkinci Bayezid**, **Yavuz** ve **Kanunî** ona yaklaşmışlardır.

Fatih'i esasen kendi eşsizliği ile başbaşa bırakmak , kimseyle mukayese etmemek doğru olur . Bazı tarihçiler onu , dünya tarihinin en büyük şahsiyeti olarak ileri sürmüşlerdir . Yaptığı akıl almaz işlerle Batı Türklerinin asırlar sürecek olan refah ve saadetini hazırlamış, , gelecek nesiller tarafından, hiç kimseye nasip olmayan bir tazim ve tekrim halesi içinde anılmıştır.

FATİH SULTAN MEHMET'İN YAPTIRDIĞI ESERLER

Fâtih Sultan Mehmet Han'ın ömrü muazzam ideallerin gerçekleştirilmesi yolunda büyük gayretlerle geçmiştir. O, bizzat katıldığı 25 harbin yanında her türlü îmâr faâliyetlerinden ve ilmî gayretlerden de geri kalmamış, bu sahalarda da dâimâ en zirveyi yakalamıştır. Husûsiyle İstanbul'un îmârına ehemmiyet veren Fâtih, saray, câmîler, medreseler, imâretler, su kemerleri, çarşılar, vakıflar ile hamamlardan başka, şehrin çeşitli yerlerinde dörtbin dükkân yaptırarak vakfetmiştir. Büyük câmîlerin yanındaki medreseler hâricinde 24 medrese, 12 han, 40 çeşme ve Halkalı su te'sîsleri ile iki gemi tersanesi ve kışla, Fâtih devri eserlerindendir. Fâtih, bunlara ilâveten Bursa'da 37, Edirne'de 28, diğer şehirlerde de 60 câmî inşâ ettirmiştir.

FATİH SULTAN MEHMED'İN ŞAİRLİĞİ

Şiirlerini «Avnî» mahlasıyla yazan Hünkâr'ın rûhî derinliğini aksettiren şu iki beytinde, O'nun i'lâ-yı kelîmetullâh dâvâsında sadece ve sadece Allâh'ın nebîleri ile velîlerine istinâd ettiği görülmektedir:

İmtisâl-i «câhidû fillâh» olupdur niyyetüm
Dîn-i İslâm'ın mücerred gayretüdür gayretüm

"Niyyetim; «Allâh yolunda cihâd ediniz!» emrine riâyet etmektir. Gayretim de, İslâm dîninin hâlis ve ulvî gayretidir."

Enbiyâ vü evliyâya istinâdım var benim,Lutf-i Hakk'dandır hemân ümmîd-i feth u nusretüm

"Benim, peygamberlere ve Allâh dostlarına bağlılığım vardır. Fetih ve zafer ümîdim de, dâimâ Allâh'ın lutfundandır."

İşte O'nun enbiyâya ve ehlullâha karşı bu yüce bağlılık ve ihtirâmıdır ki, onların himmet ve feyzlerinden dâimâ müstefîd olmasına vesîle olmuştur. Nitekim başta Akşemsettîn Hazretleri olmak üzere bütün evliyâullâh, bilhassa İstanbul'un fethinde O'na her türlü maddî ve mânevî yardımı sağlamışlardır. Öyle ki Akşemsettîn Hazretleri, Fâtih'e fetihden evvel istikbâle âid mâlûmâtlar bile vermiştir. Daha sonra Akşemsettîn -kuddise sirruh- Hazretlerine, fethi müteâkıben:

"–Niçin fethi önceden haber vererek, istikbâl hakkında sözler söyledin?" diye sorulunca, O da:"–Kardeşim Hızır -aleyhisselâm-'dan, fethin ne zaman zuhûr edeceğini öğrenmiştik!." buyurdu.

Büyük bir padişah olmanın yanında şairlik vasfı da bulunan Fatih Sultan Mehmet Han'ın Peygamber Efendimiz'e (S.A.V.) yazdığı o müthiş şiir...

İSTEMEM

Sen kokmayan gülü neyleyim,

Neyleyim sensiz baharı?

Sen doğmayan günü neyleyim,

Neyleyim sensiz ben dünyayı?

Senin tenine değmeden gelen yağmuru istemem, meltemi istemem.

Seni parlayacaksa parlasın yıldızlar,

Sana yanmayan yıldızı semalarda istemem.

Bülbüller söyleyecekse seni söylesin,

Senden okumayan bülbül olsa dinlemem.

Özlemim sen olacaksan yansın yüreğim,

Sılası sen olmayan gurbeti istemem, vatanı istemem.

Bir ateş yakacaksa beni kalbimden,

Senin aşkının ateşi yaksın,

Senden gayrı başka bir aşkla kül olursa kalbim,

Bu kalbi istemem, ateşi istemem, koru istemem.

Seni göremediğim vahalar bedevilerin olsun,

Ben senin çölünü isterim, suyu istemem.

Sana çıkacaksa durmaz yürürüm,

Sonu sen çıkmayan yönü istemem, yolu istemem.

Ben gönüllü bir köleyim, kulağımda küpem.

Kalbini fethedecekse geçerim bin sina'yı birden. Yoksa neyime?

Bu fethi istemem, Mısır'ı istemem, cihanı istemem.

Ben Sultan Fatihim, önündeyim İstanbul'un.

Yakarım bu şehri yüzünde bir tebessüm için.

Yoksa gül yüzünü güldürmeyen sultanlığı istemem, İstanbul'u istemem.

Ben bir garip yunusum, yazdığım sensin, yandığım sen.

Senden gayrı bir aşka ben kalemi istemem, kağıdı istemem.

Ben senin ümmetinim, sensin benim efendim.

Senden gayrı, senden başka efendi istemem, sevgili istemem, istemem…

Fatih Sultan Mehmed Han (k.s.)

VEFATI

Fatih 1481'de, Anadolu'ya doğru yeni bir sefere çıktı. Ama daha yolun başında hastalandı ve 3 Mayıs 1481'de Gebze yakınlarındaki Hünkar Çayırı'ndaki ordugâhında vefat etti.Gut hastalığından öldüğü sanılmakla birlikte, zehirlendiği de güvenilir kaynaklarca rivayet edilir. Fatih öldükten sonra vefatı saklandı. Padişahın hamam ihtiyacı var denilerek gizlice cenazesi saraya getirildi. O sırada Şehzade Bayezid'e ve Şehzade Cem'e ulak gönderildi. O sırada asker Fatih'in öldüğünü öğrenip İstanbul'a gelip büyük bir anarşi başladı. Karamanlı Mehmet Paşa Cem taraftarı olduğu için idam edildi. Her taraf yağmalanmaya başladı. Gayrimüslim tüccarların evlerine ve dükkânlarına saldırıldı. O arada herkes kendi taraftarını tahta çıkarmak için uğraşırken Fatih'in cenazesi sarayda karanlık bir odada unutuldu. Baltacılar kethüdası Kasım isimli bir kişinin II. Bayezid'e yazdığı mektupta sarayda cenazenin yanına gittiğinde 3 gün 3 gece üzerine mum yanmadığını, sonra tahnit ustasıyla beraber iç organları çıkarılmış ceset tahnit edilmiş. Cesedi tahnit edebilmek için elbiselerinin çıkarılması gerekiyordu. Lakin mevsimin sıcak olması dolayısıyla ceset bozulduğu için elbise cesede yapışmıştı. Bu yüzden sol kolunun üzerinden elbise kesildi ve tahnit edildi. Kesik elbise bugün hale Topkapı Sarayı'ndadır. II. Bayezid payitahta gelene kadar o şekilde bekletilmiş. Ölümünden sonra oğlu Bayezid tahta çıktı. Fatih Camii'ndeki türbesinde yatmaktadır. Seferi nereye düzenlediği tam olarak bilinmemektedir. Zira Fatih bu bilgiyi seferin güvenliği açısından çok gizli tutuyor ve kimseye söylemiyordu. Ancak tarihçiler seferin Mısır'a ya da Roma'ya (Papalık) olacağı yönünde tahminler yürütmektedir. Ama başka kitaplar ve tarihçiler ise farklı yerlere fetih düzenleyeceği görüşündeydi. Birlikleri Üsküdar'da topladığı ve hazırlıkları başlattığı

için seferin İtalya'ya olma olasılığı günümüz tarihçileri tarafından makul bulunmamaktadır.

ŞEHÂDET MERTEBESİNE NASİP OLDU

Onun en son seferi, kendisinin her zaman söylediği:"–Nereye gittiğimi sakalımın bir kılı bile bilecek olsa, onu koparıp atardım!.." ifâdesi üzere herkesten gizli idi.

Üç yüz bin kişilik muhteşem bir ordu ile yola çıkmıştı. Ancak henüz yolun başındayken zehirlendi ve Gebze'de şehîden vefat etti. Daha evvel de on dört defa Venedikliler tarafından zehirlenmek istenmiş, fakat hepsi de bertaraf edilmişti. En sonuncu zehirlenme ise, takdîr-i ilâhî olarak fark edilemedi ve koca Sultan, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in müjdesine ilâveten bir de şehâdet mertebesine nâil olarak şehîden Rabbine kavuştu. (1. Fâtihi zehirleyen Maesta Jakopo adlı Yahûdî bir doktordur. Bu Doktor, Yakup Paşa unvanıyla saray doktorları arasındaydı.)

Cenâze namazı Şeyh Ebu'l-Vefâ Hazretleri tarafından kıldırıldı. İnşâ ettirdiği Fâtih Câmiî'nin kıble tarafındaki türbesine defnolundu."***(Osman Nuri Topbaş, İbret Işıkları, Erkam Yayınları)***

Fâtih'in vefâtı, bütün İslâm âleminde derin bir teessüre sebep olurken hristiyan âlemini son derece sevindirdi. Papa, bütün kilise çanlarını, bir ay müddetle çaldırttı. Zira **İstanbul'u fethedip Hristiyanlığın bir kanadını kendisine bağlayan Fâtih'in ikinci plânı Roma'yı fethedip papayı da kendi emri altına almaktı** ki, bu yolda ciddî adımlar atmıştı. Otranto'yu fethetmiş, İtalya'yı düzenli bir şekilde kıskaca almış ve tek hamle ile ele geçebilecek şartları oluşturmuştu.

Diğer taraftan Fâtih'in kudret ve kuvvetini bilen diğer Avrupalı hristiyan devletler, Osmanlı'yla harbe girmeyi gözlerine kestiremeyerek İtalya'yı -yardım taleplerine rağmen- yalnız bırakmak mecbûriyetinde kalmışlardı. Böylece hemen hemen bütün fetih şartları hazırlanmıştı. Bu bakımdan Fâtih'in son seferi Rodos üzerine idi şeklinde tahminler yapılmıştır ki, İtalya'nın telâşı ve Sultân'ın her ne pahasına olursa olsun sefer üzereyken zehirlenmesi, bu fikri

kuvvetlendirmektedir. Çünkü Venedik'in elinde bulunan Rodos'un fethi, İtalya'nın fethini bir kat daha kolaylaştıracaktı.

MÜJDE-İ PEYGAMBERİ'YE NAİL OLDU

Fakat bu hamleyi tamamlamak, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in İstanbul fethiyle alâkalı müjdesine nâiliyyete ilâveten Roma'nın fethiyle alâkalı müjde-i Peygamberî'ye de nâil olabilmek iştiyak ve arzusu ile dolu olan Fâtih Sultan Mehmet Hân'a, ömrü kifâyet etmediği için nasîb olmadı. **Ancak nasıl ki hadîs-i şerîf muktezâsı olarak İstanbul'un fethi gerçekleştiyse, Roma'nın fethi de bir mûcize-i Peygamberî olarak mü'minlere müyesser olup muhakkak gerçekleşecektir. Bu fetih de, diğerleri gibi sadece takdîr edilmiş olan vaktini beklemektedir...**

ğer Fâtih Sultan Mehmet Han, çıkmış olduğu son seferini tamamlayabilseydi, Avrupa haritası o günden baştanbaşa değişecekti. Belki de İslâm, Avrupa'nın son noktasına kadar yayılacaktı...

Yâ Rabbî! Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in müjdesine nâil olmuş büyük cihangir Fâtih Sultan Mehmet Hân'ın rûhundaki ulvî hasletlerden, husûsiyle dîn gayretinden ve fetih hamlesinden şu son asırlarda sahipsiz kalan nesline de bir nasîb ihsân ve ikrâm eyleyip onlar eliyle İslâm'ı ve Müslümanları yeniden azîz eyle! Âmîn!

YAVUZ SULTAN SELİM HAN(R.Aleyh)

(D.H. 875.-M.. 10 Ekim 1470 Amasya' V.H. 8 Şevval 926.M.21 Eylül 1520')

Peygamber Aşığı, İlk Osmanlı Türk Halifesi, Âlim, veli, adil, hafız, cihangir, İslam Birliğini Sağlayan Türk Sultanı.

Yavuz Sultan Selim, 9. Osmanlı padişahı ve 88. İslam halifesidir. Aynı zamanda ilk Türk İslam halifesi ve Hâdim'ul-Harameyn'uş-Şerifeyn unvanına sahiptir. Hicri 875.-Miladi. 10 Ekim 1470 Amasya'da doğdu. Annesi Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun, Gülbahar Hatun diye tanınır. Babası Amasya sancak Beyi olan SultanII. Bayezid, Eşi Ayşe Hafsa Sultan'dır. **Vefatı:** 22 Eylül 1520, Çorlu. **Çocukları:** I. Süleyman, Üveys Paşa, Hatice Sultan, Fatma Sultan,

EĞİTİMİ VE ŞEHZADELİĞİ

Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer. Ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. Karakterinin sertliğinden dolayı "Yavuz" ve şehzâdeliğinden beri "Selim Şah" denen Sultân Selim, 7 Safer

918/Nisan 1512'de Osmanlı padişahı olmuş ve 8 sene, 9 ay bu tahtta oturduktan sonra 8 Şevval 926/ 21 Eylül 1520'de vefat etmiştir.

Kaynaklarda daha küçük yaşta iyi bir tahsil gördüğü ve babasının kendisine özel hoca tayin ettiği belirtilir. Muhtemelen on yaşlarında iken dedesi Fâtih Sultan Mehmed tarafından kardeşleri (Ahmed, Korkut, Mahmud, Âlemşah) ve amcası Cem'in oğlu Oğuz Han ile birlikte İstanbul'a çağrıldı. Dönemin tarihçilerinden Kemalpaşazâde'ye göre Fâtih torunlarına büyük ilgi gösterdi ve onları sünnet ettirdi. Bayezid'in büyük oğlu Abdullah'ı daha önce ölen büyük oğlu Şehzade Mustafa'nın kızıyla evlendirdi ve bu vesileyle bir ay süren şenlikler düzenlendi (885/1480). Bu muhtemelen Selim'in dedesini ilk ve son görüşü oldu, ancak bu olay onun hâfızasında önemli bir yer kazandı. Daha sonraki bir rivayete göre kendisine Fâtih Sultan Mehmed'in bir resmi gösterildiğinde çocukluğunda onun dizlerinde büyüdüğünü, yüzünün şeklinin hayalinden silinmediğini belirtmiş, nakkaşın resmi dedesine tam olarak benzetemediğini söylemiştir. Sünnet merasiminin ardından babasının yanına dönen Selim bir süre daha Amasya'da kaldı. II. Bayezid'in 1481'de tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelişi sırasında onunla birlikte bulunup bulunmadığı hakkında bilgi yoktur. Ancak babasının Cem Sultan ile olan mücadelesi dolayısıyla bir süre Amasya'da beklediği, ardından annesiyle beraber İstanbul'a getirtildiği düşünülebilir. Bilinen ilk görev yeri ise Trabzon sancağıdır. Buraya tayin tarihi bazı arşiv belgelerine göre 892 (1487) olmalıdır. Annesi yanında olduğu halde geldiği Trabzon'da 916 (1510) yılına kadar yaklaşık yirmi dört yıl sancak beyliği yapmıştır (Şahkulu İsyanı sırasında babasına yolladığı bir mektupta yirmi beş yıldır Trabzon'da bulunduğunu belirtmiştir.***(Uluçay, VI/9 [1954], s. 74).***

Zulkadiroğlu Alâüddevle'nin kızı Ayşe Hâtun'un oğlu olan Yavuz, şehzâdeliğinden beri, istikbalinin parlak olduğunu gösteren bir hayat çizgisi takip etmişti.

Yavuz Sultan Selim, uzun boylu, geniş omuzlu, kalın kemikli, omuzlarının arası geniş, yuvarlak başlı, kırmızı yüzlü, uzun bıyıklı ve

yiğit bir padişahtı. Sert tabiatlı ve cesurdu. Kuvvetli bir ilim tahsili yapmıştı.

Babası Sultan İkinci Bayezid, padişah olduktan sonra, askeri sevk ve devlet idareciliğini öğrenmesi için, Şehzade Selim'i Trabzon Sancağı'na tayin etti. Şehzade Selim, Trabzon'da devlet işlerinin yanında, ilimle uğraşır ve büyük alim Mevlana Abdülhalim Efendi'nin derslerini takip ederdi. Trabzon'u çok güzel idare eden Şehzade Selim'in bu arada komşu devletler de ilişkisi oldu. Valiliği sırasında Trabzon halkını rahat bırakmayan Gürcüler üzerine üç sefer yaptı. En önemlisi olan Kütayis seferinde Kars, Erzurum, Artvin illeri ile birçok yeri fethederek Osmanlı topraklarına kattı (1508). Buralarda yaşayan Gürcülerin hepsi Müslüman oldular.

Çok güzel ata biniyor, devrin en meşhur silahşörlerini alt edecek kadar iyi kılıç kullanıyordu. Güreşmekte, ok ve yay yapmada üstüne yoktu. Harpten hoşlanmakla beraber çok ince bir ruha da sahipti. Çok mütevazı bir kişiliğe sahip olan Yavuz Sultan Selim, her öğün yemekte tek çeşit yemek yerdi ve ağaçtan tabaklar kullanırdı. Gösterişten hoşlanmaz, devlet malını israf etmezdi. Babasından devraldığı tatminkâr hazineyi ağzına kadar doldurdu. Hazinenin kapısını mühürledikten sonra, söyle vasiyet etti: **"Benim altınla doldurduğum hazineyi, torunlarımdan her kim doldurabilirse kendi mührü ile mühürlesin, aksi halde Hazine-i Hümayun benim mührümle mühürlensin."** Bu vasiyet tutuldu. O tarihten sonra gelen padişahların hiçbiri hazineyi dolduramadığından, hazinenin kapısı daima Yavuz'un mührüyle mühürlendi.

Yavuz Sultan Selim, ataları hep sakal uzattıkları halde sakalını keserdi. Bunun sebebini soranlara "Sakalımı ele vermemek için kesiyorum" dediği rivayet edilir. Bir kulağına da küpe takardı. 22 Eylül 1520'de "Aslan Pençesi" denilen bir çıban yüzünden henüz 50 yaşında iken vefat etti. Hayatının son dakikalarında Yasin-i Şerif okuyordu. Kanuni Sultan Süleyman, Fatih Camii'nde babasının cenaze namazını kıldıktan sonra, onu Sultan Selim Camii avlusundaki türbeye defnettirdi. Tarihçiler, Yavuz Sultan Selim'i sekiz yıla seksen yıllık iş sığdırmış büyük bir padişah olarak değerlendirdiler.

Anadolu'nun Safevî devletinin işgâli tehlikesine karşı, babasının ihmali ve aynı zamanda dedesi olan Alâüddevle'nin aczi karşısında şahlanan ve o dönemde Trabzon Sancakbeyi olan Yavuz, Şia'ya karşı Anadolu'yu müdâfaa hareketine girişti.

Gürcülerle yaptığı muhârebeler sonucunda halkın nazarında manevi destek kazanan Yavuz, merkezin ikazlarına rağmen Şîa ile olan mücadelesine devam etti ve bu mevzuda ilmâhkâr davranan babası II. Bayezid'i tahttan indirerek yerine kendisi oturdu. Ancak mücâdele sona ermemişti. İran meselesini halletmek için Amasya Sancakbeyi ve ağabeyi Şehzâde Ahmed ile Manisa Sancakbeyi olan Şehzâde Korkut ile anlaşması icab ediyordu.

Yavuz Sultan Selim devrin önemli ilim adamlarından din, fen, Arap ve Fars dil dersleri aldı. Devlet idaresine büyük önem veren Sultan askeri konularda eğitim alması için Trabzon Valiliği'ne getirildi. Şehzade Selim'in Trabzon'daki idarecilik yılları ona ileride kısa sürecek saltanatı için çok iyi bir tecrübe kazandırdı. Burada iken sınır boylarındaki gelişmeleri, özellikle Gürcü prensliklerinin ve Osmanlı Devleti için büyük bir siyasî-dinî mesele oluşturacak olan Şah İsmâil'in faaliyetlerini dikkatle takip etti. Bu konuda devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazdı. 914'te (1508) Gürcü kralına karşı yaptığı bir seferde büyük başarı kazandı ve babası tarafından takdir edildi. Fakat II. Bayezid, Şah İsmâil'in sınır boylarındaki hareketleri karşısında oğluna düşmanları çoğaltmaması için uyarıda bulunmayı da ihmal etmedi. Şehzade Selim aslında bütün dikkatini Şah İsmâil üzerinde yoğunlaştırmıştı. Daha 906 (1501) yılında sınır hattındaki kalelerin tamir edilip sahillerin emniyeti için gemi sağlanmasının gerekliliğini vurgularken Şah İsmâil'in hareketleri ve Şirvan'daki durum hakkında devlet merkezine raporlar gönderdi ***(II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri, hk. nr. 111).*** Babasından Safevîler'e karşı sert önlemlere başvurması için aldığı emirler üzerine de sancağının güney sınırlarında bir dizi askerî harekâta girişmekten geri durmadı. İspir ve Bayburt'u zaptedip Erzurum'a kadar olan yerlerin emniyetini sağlamaya çalıştı.

Bölgedeki Akkoyunlu/Bayındır beylerinden Ferruhşad ile Mansur beyleri kendi yanına çekti. 1507'de Şah İsmâil'in Dulkadıroğulları'na karşı yaptığı seferin ardından adamlarından birini Trabzon sınırlarına yollaması üzerine sancağının askerlerini toplayarak Erzincan'a yürüdü. Şehre girip muhafızları bertaraf ettikten sonra geri çekildi. Buna karşılık Şah İsmâil 10.000 kişilik yeni bir kuvveti Erzincan'a yollayınca Selim bunları Erzincan civarında karşılayıp tamamen dağıttı. Şah İsmâil'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünnî halkı Trabzon bölgesine yerleştirdi. Bunların yanında birtakım önemli idarî faaliyetlerde bulundu. ***892-894 (1487-1489) ve 902-906 (1497-1500) tarihli timar tevcîhatlarıyla ilgili kayıtları içine alan defterler bu konuda bir fikir verir (BA, MAD, nr. 334, 17893).***

Ayrıca bu defterlerden yanında bulunan idareciler hakkında da bilgi edinilir. Buna göre hocası Muslihuddin Efendi'dir. Lalalığını sırasıyla İlyas Bey, Sinan Bey, Nasuh Bey, Mehmed Bey, Çaşnigir Sinan Bey, Mehmed Bey ve Hamza Bey yapmıştır. Onun 1507'de borç para bulmak için Bursa'ya adamlar yolladığı dikkati çekmektedir. Annesi Ayşe Hatun'un 911'de (1505-1506) vefatına kadar onun yanında bulunduğu ve yine Trabzon'da iken oğlu Süleyman'ın dünyaya geldiği bilinmektedir. Yine burada doğan Şehzade Sâlih (ö. 1499) ve Kamerşah Sultan (ö. 1503) adlı çocukları Trabzon'da küçük yaşta vefat etmiştir. Şehzade Selim ayrıca Trabzon ve civarında önemli imar hareketlerinde bulunmuş; Giresun'da bugün ortadan kalkan bir cami yaptırarak vakıflar tahsis ettirmiştir.

Trabzon'da iken babasının hükümdar olarak gücünün giderek zayıfladığını, özellikle Amasya'da bulunan ağabeyi Ahmed'in taht için en başta gelen aday sıfatıyla öne çıktığını farkeden Şehzade Selim bu oldubittiyi kabullenmedi. Böylece bir taraftan kardeşleri, diğer taraftan babasıyla taht için zorlu bir mücadeleyi göze almaktan çekinmedi. Trabzon'da kazandığı başarılar her tarafta duyulmuş, şahsında gazâ bayrağının yeniden açılacağı, devleti zor durumda bırakan Safevî tehdidinin ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceği propagandası yapılmaya başlanmıştı. Bilhassa âdeta iktidarın belirleyicisi durumundaki yeniçeriler arasında adı öne çıkmıştı.

Şehzade Selim iktidar mücadelesini Trabzon'dan sürdürmek istemiyordu. Bu sebeple çeşitli bahaneler ileri sürerek sancağının değiştirilmesini talep ettiyse de yaptığı teklifler Şehzade Ahmed'in de baskısıyla babası tarafından kabul görmedi. Bu defa oğlu Süleyman için sancak istedi. Merkezden Sultanönü veya Giresun-Kürtün-Şiran yöresinin tahsis edilebileceği cevabını alınca taht için düşünülmediği kanaati iyice pekişti ve babasına sert ifadelerle dolu bir mektup yolladı. Bu mektup, onun alenî olarak taht mücadelesinin taraflarından biri olduğunu ve dikkate alınması gerektiğini gösteriyordu. Kardeşi Ahmed ile anlaşmazlıkları had safhaya ulaşmış, hatta rivayete göre birbirlerine karşı savaş için hazırlık bile yapmışlardı. II. Bayezid, Şehzade Ahmed'in de etkisiyle birkaç defa fikir değiştirdikten sonra torunu Süleyman'a Selim'in isteği doğrultusunda Kefe sancağını vermeyi kabul etti (18 Rebîülevvel 915 / 6 Temmuz 1509).

Tahttan ümidini kesmeyen Selim artık iktidarı zorla ele geçirmekten başka bir çare görmüyordu. Bu sırada II. Bayezid'in hastalığının arttığı şâyiaları ve Şehzade Ahmed'in tahta geçmek için hareket ettiği haberleri diğer kardeşi Korkut gibi Selim'e de ulaşmıştı. Hemen oğlunu görmek isteğiyle babasından izin almadan Kefe'ye gitti (916/1510). Korkut Manisa'ya, Ahmed ise Ankara'ya gelmişti. Selim Kefe'de iken babasını bizzat görmek bahanesiyle İstanbul'a gitmek için izin talebinde bulundu. Sadrazama yazdığı mektupta babasının Şehzade Ahmed'i tahta geçirmeyi düşünüp diğer oğullarını ortadan kaldırma niyetini taşıdığını ve eğer böyle bir amacı varsa hemen gelip ona teslim olacağını bildiriyordu. Ayrıca devlet adamlarını da ağır biçimde suçluyordu. ***(TSMA, nr. E. 6185).***

Gerçekten divanda vezirlerin çoğu onun aleyhinde bulunarak padişahı Ahmed lehine teşvik etmekteydi. Kefe'ye izinsiz gitmesi devlet merkezinde büyük yankı uyandırmıştı. Selim, sancağına dönmesi için nasihat etmek üzere babası tarafından gönderilen ulemadan Sarıgörez Nureddin Efendi'yi dinlemedi ve ona amacının babasını bizzat görmek olduğunu, bu sebeple İstanbul'a gitmek istediğini söyledi. Bu arada kendisine Rumeli yakasında bir sancak verilmesi talebinde de bulunmuştu. Onun buradan ayrılmayacağını

anlayan II. Bayezid vezirlerle görüşerek Menteşe sancağını verdiyse de Selim bunu kabul etmeyip Silistre sancağını istedi. Ardından babasının elini öpmek amacıyla hareket ettiğini bildirip Kefe'den Akkirman'a geldi, fakat şehre alınmadı; burada durmayarak Kili civarına ulaştı (Rebîülevvel 917 / Haziran 1511).

Adamları burada toplandıktan sonra yanındaki 3000 kişiyle Edirne'ye doğru yola çıktı. Çukur çayır denilen yerde babasıyla karşı karşıya geldi. Burada babası tarafından yatıştırıldı ve kendisine Semendire sancağı verildi, Macarlarla savaşması için izin çıktı. Ayrıca II. Bayezid, hayatta bulunduğu müddetçe şehzadelerden herhangi birini saltanat makamına geçirmeyeceğine dair söz verdi. Selim, Edirne'den ayrılıp Semendire'ye hareket ettiğinde Anadolu'da Şahkulu isyanı iyice yayılmış, Şehzade Ahmed de baskılarını arttırmıştı. Eski Zağra'ya gelince ağabeyinin saltanat makamına çağrıldığını haber aldı ve hemen geri dönüp Edirne'ye girdi, ardından babasına yetişerek Çorlu'ya geldi. Uğraşdere mevkiinde II. Bayezid'in kuvvetleri âni bir saldırıyla Selim'i geri çekilmeye zorladı. Güçlükle kurtulabilen Selim, Ahyolu'na ulaştığında etrafında 3000 kişi bulunuyordu. Çaresizlik içinde Kefe'ye dönmek zorunda kaldı (8 Cemâziyelevvel 917 / 3 Ağustos 1511).

Bununla birlikte İstanbul'da yeniçeriler Şehzade Ahmed'i istemediklerini ve Selim'i desteklediklerini açıkça ilân ettiler. Üsküdar'a kadar gelmiş olan Ahmet şehre giremedi, Kefe'deki Selim'e destek mektupları yollandı. Hersek zade Ahmet Paşa'nın kendisine taraftar olduğu, vezirlerden Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın onu desteklediği yolunda haberler kendisine iletildi. Sonunda II. Bayezid, Muharrem 918 (Mart 1512) tarihli emirle onu asâkir-i mansûre serdarlığına getirdiğini bildirip İstanbul'a çağırdı. ***(TSMA, nr. E. 6185).***

Bu arada Şehzade Korkut İstanbul'a gelmiş ve yeniçerilere sığınmıştı; yeniçeriler ona ümit vermedilerse de koruma altında tuttular. Selim süratle İstanbul'a geldi, taraftarlarınca sevinçle karşılandı. İstanbul'a girmeden önce kardeşi Korkut ile buluşup bir süre konuştuktan sonra Yeni Bahçe'de kendisi için hazırlanan çadıra indi. Babası onu memleketi karışıklıktan kurtarmak için serdar tayin

ettiğini ileri sürüyordu. Selim ise bunun kendisine hükümdarlık yolunu açtığından artık iyice emindi. II. Bayezid, ağır baskı karşısında tahtından oğlu lehine feragat etmeye mecbur oldu, bir bakıma tahttan indirildi. Böylece I. Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıktı ***.(7 Safer 918 / 24 Nisan 1512).***

Yavuz Sultan Selim'e kızını vermiş olan Kırım Hanı Mengli Giray, ona askeri destek sağlayarak tahta geçmesine yardım etmiştir.

Yavuz Sultan Selim resmen saltanatını ilân ettikten sonra ilk iş olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Tahta ortak olabilecek kardeşleri Ahmed ve Korkut'un bertaraf edilmesi konusuna öncelik verdi. ***Babası II. Bayezid'i tahttan kendi lehine feragat etmeye mecbur bıraktı. 24 Nisan 1512'de tahta çıktıktan sonra babasını Dimetoka'ya emekliliğe yolladı ne var ki,25 Rebîülevvel 918'de 10 Haziran 1512 günü II. Bayezid Abalar köyünde vefat etti.***

Tahtı devraldığında 2.375.000 km2 olan Osmanlı topraklarını sekiz yıl gibi kısa bir sürede 2,5 kat büyütmüş ve ölümünde imparatorluk topraklarının 1.702.000 km2'si Avrupa'da, 1.905.000 km2'si Asya'da, 2.905.000 km2'si Afrika'da olmak üzere toplam 6.557.000 km2'ye çıkarmıştır.

EN KORKUNÇ KAVGA

Bu sırada Korkut Manisa'da iken Şehzade Ahmed Konya'da yerleşerek hükümdar gibi davranmaya başlamıştı. Etrafa emirler gönderip asker toplamaya çalışıyor ve Selim'e karşı ciddi bir hazırlık içinde bulunuyordu. Oğlu Alâeddin'i Bursa'ya yollayarak buraya hâkim olmaya çalışmış, Bursa halkı 19 Haziran'da yeni padişahtan yardım talep etmişti. Yavuz Sultan Selim, oğlu Süleyman'ı Kefe'den getirtip ona İstanbul'un muhafazasını verdikten sonra 18 Temmuz'da Anadolu'ya geçti, bir kısım yeniçerileri de Bursa'ya yolladı. Afyon'da bulunan Şehzade Ahmed Ankara'ya çekildi. Ancak orada da duramayıp Amasya'ya ve ardından Darende'ye gitti. Yavuz Sultan Selim kışı geçirmek için 23 Kasım'da Bursa'ya geldi. Burada iken ağabeyi ile yazıştığı suçlamasıyla Vezîriâzam Koca Mustafa Paşa'yı idam ettirdiği gibi şehirde bulunan Şehzade Mahmud'un oğulları Mûsâ, Orhan, Emîr ile Âlemşah'ın oğlu Osman ve Şehinşah'ın oğlu

Mehmed beyleri de saltanatının bekası gerekçesiyle ortadan kaldırdı. Ardından Manisa'da bulunan Şehzade Korkut'u yakalatıp öldürttü. Artık karşısında sadece ağabeyi Ahmed ve oğulları kalmıştı. Ahmed bu esnada Amasya'yı yeniden kendi kontrolü altına almıştı. Kendisine gelen mektuplara aldanarak topladığı askerlerle 1512 Ocağı sonunda harekete geçti ve Bursa üzerine yürüdü. Yenişehir ovasında yapılan savaşta Yavuz Sultan Selim kardeşini bozguna uğrattı (8 Safer 919 / 15 Nisan 1513). Şehzade Ahmed savaş meydanından kaçmaya çalışırken yakalanıp öldürüldü. Yavuz'a karşı Şah İsmail'den yardım isteyen ve kuvvetli bir ordu ile isyana kalkışan Şehzâde Ahmed, 1513'de Bursa Yenişehir'de maslub edildi ve bağy= devlete isyan suçunun had cezası olarak idam olundu. Bu hadiseden 38 gün önce de, önceleri Yavuz'la anlaştığı ve kendisine Teke=Antalya, Hamîd = Isparta ve Midilli sancakları verildiği halde sonradan isyân eden diğer ağabeyi Korkut da aynı âkıbete uğramıştı.

Mevcut manileri bertaraf eden Yavuz, ittihâd-ı İslâm'ın mühim mani'i olan Safevî Devleti'ni ve onun sinsî reisi Şah İsmail'i halletmek üzere maddî ve manevî hazırlıklara başladı. Böylece Yavuz Sultan Selim tam anlamıyla tahtını sağlamlaştırmış oldu.

Padişahlığı döneminde Anadolu'da birlik sağlanmış; halifelik Abbasilerden Osmanlı Hanedanı'na geçmişti. Ayrıca devrin en önemli iki ticaret yolu olan İpek ve Baharat Yolu'nu ele geçiren Osmanlı, bu sayede doğu ticaret yollarını tamamen kontrolü altına aldı. 1512'de tahta çıkan Sultan Selim, Eylül 1520'de şarbon hastalığına bağlı olarak Aslan Pençesi (Şirpençe) denilen bir çıban yüzünden henüz 49 yaşındayken hayatını kaybetti.8 yılın müthiş padişahı yavuz sultan selim.

Farsça ve Arapçaya hâkim bir kalem, iyi bir mareşal. Kolaylıkla geçtiği Sina Çölü'nü 1914'te Cemal Paşa'nın kuvvetleri Mısır seferi sırasında aynı rahatlıkla geçemediler. Ağır toplarıyla iklimden yararlanarak, mevsimleri çok iyi tanıyarak Kahire'yi arkadan çevirebilmiştir. Tasarruflu bir politika güdüyordu. Hazinesi açık vermeyen maliyenin kaynağı olarak onun mührüyle mühürlendi. Sonuna kadar da öyle kaldı.

YAVUZLUĞUNUN İZAHI

Osmanlı devlet adamı iyi bir bürokrattır ve iyi de komutandır. Devlete ve padişaha sadık olmak zorundadır ama gözünün yemediği kendi mevkiini tehlikeye atacak atılımlardan çok çekinir ve bunun için padişaha dahi direnir. Yavuz'un projelerinin inanılmazlığından dolayı çok devletlûnun kellesi gitmiştir. Piri Mehmed Paşa'dan başlayarak, İdris-i Bitlisi'nin tarif ettiği üzere devletlûlarla çatışması, bir çırpıda İskender Paşa, Tâcîzâde Câfer Çelebi ile Sekbanbaşı Balyemez'in boyunlarını vurdurması bu şiddetin, yavuzluğun izahıdır. Bu kadar kısa zamanda yaygın bir coğrafyayı, bütün İpek Yolu'nun geçtiği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu imparatorluğa katması kolay olmamıştır.

AÇIK VERMEYEN MÜHÜR

Yavuz Sultan Selim Han, Farsçaya ve Arapçaya hâkim bir kalemdi. Büyüyen Osmanlı şehzadeleri gibi klasik eğitimi iyi görmüştü. İyi bir mareşal olduğuna hiç şüphe yoktur. Onun kolaylıkla geçtiği Sina Çölü'nü 1914'te Cemal Paşa'nın kuvvetleri Mısır seferi sırasında aynı rahatlıkla geçemediler. Yavuz ağır toplarıyla iklimden yararlanarak mevsimleri çok iyi tanıyarak Kahire'yi arkadan çevirebilmiştir. Tasarruflu bir politika güdüyordu. Askerle çatışacak tedbirlere rağmen onları ikna etmeyi bilmiştir ve devlet hazinesi açık vermeyen maliyenin kaynağı olarak onun mührüyle mühürlendi. Sonuna kadar da öyle kaldı

YAVUZ SULTAN SELİM'İN İRAN SEFERİ ÇALDIRAN SAVAŞI

Yavuz Sultan Selim, babası Sultan İkinci Bayezid ve kardeşleri ile taht mücadeleleri vererek tahta çıktığında, Osmanlı Devleti sıkıntılı bir dönem yaşıyordu. Bu bunalımlı dönemin en büyük sebebi Doğu'daki Şii-Safevi Devletiydi. Bu devletin ortadan kalkmasıyla huzur sağlanacak ve Türkistan yolu Osmanlılara açılacaktı. Yavuz Sultan Selim'in en büyük amacı doğudaki bütün Türk İslam devletlerini tek bir devlet çatısı altında birleştirmekti. Bundan sonraki hedefi ise Osmanlı Devleti için ciddi bir dinî ve siyasî tehdit unsuru olan Şah İsmail olacaktır.

Safevîler'in Anadolu'da giderek artan propaganda faaliyetleri yanında taraftarlarınca birbiri ardı sıra çıkarılan büyük isyanlar Yavuz Sultan Selim için halledilmesi gereken en önemli mesele durumundaydı. Osmanlı aydın kesiminde, dinî çevrelerde Safevîler'in düşüncelerine karşı oluşan büyük tepkiler meselenin artık çok ciddi boyutlara ulaştığını gösteriyordu. Nitekim Yavuz Sultan Selim'e bu yolda birçok rapor geliyordu. Bunlardan birinde Safevîler'in Anadolu'daki faaliyetleri ve Osmanlı karşı düşüncesi hakkında dikkat çekici bilgiler yer alır. ***(TSMA, nr. E. 3192; krş. Tansel, Yavuz Sultan Selim, s. 20-28).*** Safevîler üzerine harekete geçmeyi kararlaştıran Yavuz Sultan Selim, yaptığı divan toplantılarında hem savaş kararını hem de uygulanacak stratejiyi tartışmaya açtı. Vezirlerin bir kısmı Anadolu'daki karışıklıkların henüz yatışmaması sebebiyle böyle bir seferi erken buluyordu. Rumeli ve Anadolu'daki timarlı sipahilerin isteksizlikleriyle ilgili haberler de ulaşıyordu. Ancak bunlar onu fikrinden vazgeçirecek boyutta değildi.

Yavuz Sultan Selim, topladığı olağanüstü divanda, **Şah İsmail'in** tehlikeli faaliyetlerini uzun uzun izah etti. **Divan,** çetin müzakerelerden sonra, **İbn-i Kemal Paşa**'nın fetvası ile **İran'a** sefer kararı aldı. **Yavuz,** 20 Nisan 1514'de **Üsküdar** tarafına geçerek ordu-yi hümayun ile **İran** seferine çıktı. Öncelikle Safevî taraftarlarının cezalandırılması için emir veren Yavuz Sultan Selim daha sonra doğrudan Şah İsmâil üzerine yürüme kararı aldı. Yapılan teftişler sırasında Anadolu'da Safevî yandaşı oldukları gerekçesiyle 40.000 kişiyi katlettirdiği iddiaları doğru değildir. Son çalışmalar takibata uğrayanların, ağır biçimde cezalandırılanların daha ziyade Safevî propagandası yapan kişiler (halife) ve onları destekleyen tekke mensupları olduğunu, bunların bir bölümünün idam edilmeyip sürgün edildiğini (meselâ Mora'ya ve Rumeli yakasına) ortaya koymaktadır. Ayrıca Safevîler'e meyleden pek çok kimsenin köylerini boşaltıp Şah İsmail'e katıldığı tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Hatta daha sonra bunların geri dönmesi durumunda vergi muafiyetiyle iskânlarının sağlanacağına dair resmî emirler verildiği bilinmektedir.(***BA, TD, nr. 52, s. 617-760).***

KEFENİNİ BOYNUNDA TAŞIYAN SULTAN

Yavuz, şehzadeliğinden beri kefenini boynunda taşıyan bir cengâverdi. O anda binlerce ok ile şehit olabilirdi. O'nun tevekkül, teslimiyet ve her çarenin Allah (c.c) olduğunu idrak etmesi, bir anda hadisenin seyrini değiştirdi. **Yavuz'un** yüreğinden boşalan bu nutuk, askerin gönlünü bir çağlayan gibi coşturdu. **Çaldıran Ovası**'na doğru yeniden taze bir azim ve müthiş bir hamle gücü ile varıldı. **Şah İsmail** perîşan bir şekilde mağlup oldu. Karısını ve tahtını harp meydanında bırakarak kaçtı.**Selim Han Tebriz**'e girdi. Dört halifeyi zikrederek kendi adına hutbe okuttu. **Tebriz'deki** ilim ve san 'at erbabına çok alaka gösterdi. Onları **İstanbul'a** davet etti yıl **Selim Han,** bölgedeki fetihleri tamamlamak için kışı, Azerbaycan'daki Karabağ'da geçirdi. **İstanbu**l'dan **Tebrîz**'e kadar 2500 kilometrelik bir mesafeyi, birçok ikmal zorlukları ile ve yaya olarak aşıp parlak bir zafer kazanmak, tarihte eşine çok az rastlanan hadiselerdendir.

Safevîler'le savaşmanın mutlak bir dinî görev olduğu, İslâm'ı sapmış/Râfizî bir mezhepten kurtarmanın gazâdan daha önce geldiği yolunda alınan fetvalarla sefer kesinleşti. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Safevîler'e karşı ticarî bir ambargo başlattı ve İran ipeğinin Batı'ya girişini yasakladı. Sınırlar tamamen kapatıldı, tüccarın geliş gidişi engellendi, yasağa uymayanlar cezalandırıldı ve mallarına el konuldu. Oğlunu Manisa'dan çağıran ve yerine vekil bırakan Yavuz Sultan Selim, Edirne'den 1514 yılı baharında ordusuyla birlikte İran seferi için yola çıktı**.(23 Muharrem 920 / 20 Mart 1514).**

İstanbul'dan İzmit'e ulaştığında Şah İsmâil'e bir mektup göndererek ona karşı savaş açtığını ilân etti. Burada çok açık biçimde Şah İsmâil'i dinden çıkmış, ortadan kaldırılması gereken biri olarak suçluyor, son bir defa daha "sünnet-i seniyye"yi kabul ve tövbe etmesi halinde savaşa gerek olmayacağını bildiriyordu (Feridun Bey, I, 379-381). İzmit'ten hareket edip Konya'ya, oradan Kayseri üzerinden Sivas'a ulaştı ve burada asker sayımı yaptırdı (9 Cemâziyelevvel / 2 Temmuz), ancak iâşe temini konusu giderek önemli bir mesele teşkil etmeye başladı. 13 Temmuz'da Safevî sınırlarına dayandı; bu sırada

Safevîler'in yol güzergâhını tamamıyla tahrip ettikleri, buralarda yiyecek bulunmadığı haberleri geliyordu.

18 Temmuz'da Şah İsmâil'in cevabî mektubu ulaştı. Burada Şah İsmâil yumuşak bir üslûpla aldığı tehdit ve hakaretlerle dolu mektubu kendisine yakıştıramadığını, ancak savaşa da hazır olduğunu bildiriyordu (a.g.e., I, 384-385). Bazı kaynaklarda Şah İsmâil'in mektupla birlikte bir yaşmak ve kadın kıyafeti yolladığı, ayrıca bir hokka dolusu afyon gönderdiği, böylece imalı bir hakarette bulunduğu rivayet edilir. Yavuz Sultan Selim için asıl zorluk, Safevî sınırlarını geçtikten sonra iyice tahrip edilmiş arazide ilerleyiş sırasında baş gösterdi. Uzun süre yol alınmasına rağmen Safevî ordusundan bir iz yoktu, yiyecek sıkıntısı çok artmıştı ve bu sebeple asker, özellikle de yeniçeriler artık iyice sızlanmaya başlamıştı. Yavuz Sultan Selim birbiri ardınca yaptığı divanlarda durumu değerlendiriyor, vezirlerin geri dönme yolundaki telkinlerine karşı direniyordu.

Bu durum, çocukluğundan beri tanıdığı Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'yı idam ettirmesine yol açtı, böylece muhaliflere gözdağı vermiş oldu (24 Temmuz). 14 Ağustos'ta yeniçeriler, bazı beylerin teşvikiyle düşmanın görünmediğini ve bu harap memlekette neden hâlâ yürüdüklerini anlayamadıklarını belirterek isyan ettiler. Yavuz Sultan Selim etkili sözlerle onları zorlukla yatıştırdı. Bunda, o sırada gelen bir casusun Şah İsmâil'in Hoy'a doğru ilerlemekte olduğu haberini getirmesi etkili olmuştu (a.g.e., I, 401).

Sonunda Çaldıran ovasında iki taraf karşı karşıya geldiğinde Yavuz Sultan Selim ordusunun top arabaları, yeniçeri ve azeblerce sıkı şekilde korunan merkezinde Vezîriâzam Hersekzâde Ahmed Paşa ile birlikte yerini aldı. 2 Receb 920 (23 Ağustos 1514) Çarşamba günü yapılan savaşta Osmanlı sağ ve sol kollarındaki süvariler kanatlarda bozulma emâreleri gösterirken bizzat Yavuz Sultan Selim tarafından devreye sokulan toplar ve yeniçeri tüfekçi birlikleri Şah İsmâil'in klasik Türkmen taktikleriyle savaşan atlı süvarilerini dağıttı ve Şah İsmâil geri çekilmek mecburiyetinde kaldı

Osmanlı kuvvetleri, Erzincan'dan Tebriz'e doğru yürüyüşüne devam etti. **Şah İsmail,** yiğitlik muktezası olarak er meydanına davet

edildi. O ise, daima kaçtı. **Safevî** topraklarına girildi. **Şah İsmail,** devamlı geriye doğru kaçıyordu. Asker, bu uzun yolculuktan usandı. İkmal azaldı. Orduda birçok kimse: *"Şah İsmail kaçtı. Bu bile zaferdir. Artık geriye dönelim.* "deyip, isyan çıkarmaya başladı. Hatta bunlar, Yavuz'un çadırına ok atacak kadar ileri gittiler.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN İSYANCI ASKERLERE KARŞI YAPTIĞI KONUŞMA

Bunun üzerine **Yavuz'un,** çadırından çıkarak isyancı askerlere karşı îrad ettiği nutuk, harp tarihinin şaheserlerindendir.

Yavuz bu nutukta; « *...henüz hedefe varılmadığını, seferden asla dönülmeyeceğini, cihad için yapılan bu seferden, ancak kadınlarını düşünenlerin dönebileceğini, yiğit olanın ardınca gelmesini isteyip, tek başına dahi olsa savaşacağını »* gür sesi ile ifade ederek;**"İsteyenler, karılarının yanına dönüp entarilerini giyebilirler! Ben düşmana karşı tek başıma da gidebilirim!." dedi ve atını mahmuzladı.**

Çaldıran'da 23 Ağustos 1514'te yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri büyük bir zafer kazanırken, Safeviler bozguna uğradılar. Şah, kaçarak hayatını zor kurtardı.

Çaldıran Zaferi'nden sonra, Erzincan, Bayburt kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçti. Kemah kalesi alındı. 12 Haziran 1515'de kazanılan Turnadağ zaferi ile Dulkadiroğlu beyliğine son verildi. Diyarbakır, Mardin ve Bitlis Osmanlı hâkimiyetine girdi. Böylece Anadolu'da Türk birliği sağlanmış oldu.

Bu sayede Doğu Anadolu'da Osmanlılar için bir tehlike kalmamış oldu. Yavuz Sultan Selim böylece en başta gelen rakibine açık bir üstünlük sağladığı gibi harekâtını sürdürerek Tebriz'e girdi (16 Receb / 6 Eylül). Cuma günü adına hutbe okuttu. Bazı imar hareketlerinde bulundu ve sayıları 1000'e ulaşan şehirdeki birçok sanatçı ve ilim adamı İstanbul'a gönderildi. Bu zafer sonucunda Şah İsmail eski prestijini kaybetti. Tebriz'de dokuz gün kaldıysa da yiyecek sıkıntısı yüzünden kışı burada geçirmek istemedi; askerin de isteksizliği sebebiyle Amasya'ya döndü. Dönüş sırasında Bayburt ve Kiğı kalelerinin teslim alındığı haberleri gelmişti. Yavuz Sultan Selim,

yolda bazı askerin etrafı yağmalaması üzerine Vezîriâzam Hersekzâde Ahmed Paşa ile Vezir Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı azletti; ancak kısa süre sonra Dukakinzâde'ye makamını iade etti.

Kışı Amasya'da geçiren Yavuz Sultan Selim, Safevîler'e karşı ertesi yıl yeniden sefere çıkmak niyetindeydi. Ancak Amasya'da iken yeniçeriler İstanbul'a dönmek için baskı yapmaya başladılar. 22 Şubat 1515'te yeniçeriler, teamüle aykırı şekilde üçüncü vezirliğe getirilen Pîrî Mehmed Paşa'nın ve padişahın hocası Halîmî Çelebi'nin evlerini yağmalayıp divanda ileri geri konuşmuşlar, çok sinirlenen padişah olaylardan mesul tuttuğu vezîriâzamı Dukakinzâde'yi hançerle yaralamış, ardından cellâtlara teslim etmişti. Bu hadisenin yankıları uzun süre devam edecektir. Yavuz Sultan Selim, Amasya'daki bu olayın gerçek tahrikçilerini bulmak için çok uğraşmış, İstanbul'a döndükten sonra dahi işin peşini bırakmamıştı. Muhtemelen bunu bir güç ve iktidar meselesi olarak görüyordu.

Ayrıca Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey'in vezîriâzamla haberleştiği yolunda aldığı duyumlar da onu huzursuz etmişti. Kış aylarını Amasya'da geçirdikten sonra 5 Rebîülevvel 921'de (19 Nisan 1515) Safevîler'in elindeki Kemah'a yürüdü. Burasını 19 Mayıs'ta ele geçirip Sivas'a hareket etti. İkinci hedefi daha önce Şah İsmâil ile iş birliği içinde olduğuna inandığı, Memlükler'le de aralarında önemli bir çekişme konusu olan Alâüddevle Bey idi. Anne tarafından dedesi olan Alâüddevle üzerine Rumeli Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa'yı yolladı. Alâüddevle, Sinan Paşa'nın kuvvetleri karşısında bozguna uğradı ve savaşta hayatını kaybetti (29 Rebîülâhir / 12 Haziran). O sırada bulunduğu Göksun'da haberi alan padişah Dulkadıroğulları Beyliği'ni Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi. Ardından İstanbul'a döndü (11 Temmuz).

Bu arada Diyarbekir taraflarında Safevîler'le mücadele sürüyordu. Padişah, tarihçi İdrîs-i Bitlisî'yi bölgeye göndererek civardaki Sünnî/Şâfiî aşiretlerini Safevîler'e karşı örgütlemeye çalıştı, mahallî Kürt beylerini kendi tarafına çekti. Bıyıklı Mehmed Bey de bölgedeki faaliyetleriyle öne çıktı, Âmid / Kara Hamid'i (bugünkü Diyarbakır Kalesi) ele geçirdi (10 Şâban 921 / 19 Eylül 1515). Fakat

Safevîler'in bölgedeki emîri Karahan kuvvetlerini toplayarak Osmanlılar'a karşı yıpratıcı bir mücadeleye girişti. Yavuz Sultan Selim, İstanbul'da ve daha sonra gittiği Edirne'de doğudan gelen haberleri dikkatle izlerken bir taraftan da yeni bir doğu seferi için ciddi hazırlıklar yapıyor, ayrıca İstanbul'daki tersaneyi genişleterek deniz harekâtı için uygun hale getirmeye çalışıyor, donanmayı yeni baştan düzenletiyordu.

İbn-i Kemal gibi allâmelerden bu fitnenin def'i için fetvâ alan Yavuz, 920/1514'de Çaldıran zaferini kazandı ve şarkın kapılarını Osmanlı Devleti'ne açtı. Kemah, Bayburt, Erzincan ve Kiğı Osmanlı Devleti'ne 921/1515'de ilhâk edildi. Bunu, aynı yıl Çaldıran zaferinden dönerken üzerine gidilen Zulkadiroğullarının Osmanlı Devleti'ne ilhâkı ta'kip etti.

Bütün bu gayretlere rağmen, doğu ve güneydoğu bölgeleri Şi'a tehlikesinden kurtulamamıştı. İşte bu işi, büyük âlim İdris-i Bitlisî ve Bıyıklı Mehmed Paşa üstlendi. Bunların samimi gayretleri sonucu, 1516 ve ta'kip eden yıllarda, başta 26 aşiret olmak üzere, mühim Kürt ve Türkmen beylikleri, istimâlet ile yani kendi arzu ve istekleri ile Osmanlı Devleti'ne iltihâk eylediler. Böylece Doğu Anadolu top yekûn Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kaldı.

Herhangi bir harb olmadan Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne iltihâkı ve Şah İsmail'in mağlûbiyeti Memlüklüleri ve Sultânları Kansu Gavri'yi rahatsız etmişti. Bu durumu hisseden ve Memlüklülere İslâm birliğini bozdurmak istemeyen Yavuz, Memlüklülerin üzerine yürüdü ve 922/1516 yılında Mercidabık'da Kansu Gavri karşısında büyük bir zafer kazandı. Bu zafer, Malatya, Divriği, Dârende, Besni, Gerger, Kâhta, Birecik ve Anteb'in de yeniden ve sağlam bir şekilde fethine yol açtı.

Aynı yıl (922), Haleb ileri gelenleri, erkân-ı devleti ve ulemâsı ile Yavuz'a itaat ve teslimiyet mektubu gönderdiler. Böylece Haleb, Antakya, Hama ve Humus kaleleri de Osmanlı Devleti'ne ilhâk olundu ve eyâlet haline getirildikten sonra Haleb Beylerbeyliğine Karaca Ahmed Paşa getirildi. Daha sonra ise, Dâr-üs-Selâm Şam'a girildi ve birçok Arab Şeyhi kendi arzuları ile Osmanlı Devleti'ne iltihâk eyledi.

AKIL ALMAZ SEFERLER

8 yıllık saltanatı içinde İran Safevilerini tamamıyla Anadolu'dan püskürttü. Bu aynı zamanda Anadolu'dan birçok Alevi Türkmen'in de İran'a göçüne neden olmuştur. Şahsevenler İran içinde çok önemli bir gruptur. Şah İsmail Safevi'nin yenilgisiyle bir şey açıkça ispat edildi: Türk imparatorluğu ateşli silahlar devrine ve Rönesans dünyasına askeri teknikler ve harp nizamı bakımından uyum sağlamıştır. Şah İsmail'in savaşçı Türkmenleri ve İranlıların fazla bir şansı yoktu. Aynı durum 1517 Ridaniye Zaferi'yle biten Mısır Seferi için de geçerlidir. Bunlar o devir için akıl almaz seferlerdi. Sadece karşısındaki Safeviler ve Mısır Memluklarıyla değil devletlularla da çatışmak zorunda kaldı.

Onun Mısır seferi için hareket etmesine kadar İstanbul ve Edirne'deki faaliyetleri hakkında en ayrıntılı kaynak Haydar Çelebi tarafından kaleme alınan Rûznâme'dir. Buradan âdeta gündelik olarak Yavuz Sultan Selim'in yaptığı işleri, gezileri, av partilerini, siyasî toplantıları, elçi geliş gidişlerini, tayinleri vb. hususları takip etmek mümkündür. Buna göre Yavuz Sultan Selim 11 Temmuz 1515'ten 10 Eylül 1515'e kadar İstanbul'da, 17 Eylül 1515'ten Şark seferi niyetiyle hareket ettiği 10 Nisan 1516'ya kadar Edirne'de kaldı. İstanbul'a geldikten sonra on bir gün sarayda dinlenen, daha sonra kayığa ve ata binerek dolaşan Yavuz Sultan Selim gelişinin on üçüncü günü Eyüp Sultan Türbesi'ni, oradan Fâtih Sultan Mehmed Türbesi'ni ve son olarak babasının türbesini ziyaret etti, oğlu Süleyman'ı İstanbul'a getirtti.

Ardından Amasya'da meydana gelen yeniçeri ayaklanması konusunu ele aldı. Topladığı divanlarda paşaları ve yeniçeri ileri gelenlerini baskı altında tutarak olayın tahrikçilerinin bulunmasını istedi, bu isimler kendisine verilmezse saltanatı bırakacağını dahi söyledi. Bu durum, Yavuz Sultan Selim'in içinde bulunduğu ruh halini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yaptığı şiddetli baskılardan bir sonuç alamayınca divanı toplamadı, hatta protesto eder şekilde divan toplantılarına bir süre katılmadı.

Daha sonra Pîrî Mehmed Paşa ile İskender Paşa'yı divanda ellerini bağlatarak yanına getirtti; Kazasker Tâcîzâde Câfer Çelebi ile Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı da yine ayrı ayrı huzuruna celbetti. Bizzat yaptığı anlaşılan sorgulamaların ardından Pîrî Mehmed Paşa'yı serbest bıraktırdıysa da İskender Paşa ile Tâcîzâde Câfer Çelebi ve Sekbanbaşı Balyemez'in boyunlarını vurdurdu (8 Receb / 18 Ağustos). Bundan sonra Yeniçeri Ocağı'nı yeniden zapturabt altına aldı. Edirne'ye gitmeden önceki bir divan toplantısında ertesi yıl çıkılacak Şark seferini gündeme getirdi, bu taraftan gelen haberler değerlendirildi.

Altı ay kadar kaldığı Edirne'de doğuya yapacağı yeni seferin hazırlıklarıyla uğraştı. Burada gelen çeşitli elçileri kabul etti, Macar elçisiyle yapılacak barış görüşmelerine özel bir önem verdi, Şah İsmâil'in gelen elçisini kabul ederek onu gözetim altına aldırdı. Bu arada Alâüddevle Bey'in kesik başını kendisine yolladığı Memlük sultanının mektubunu okuttu ve onun niyetlerini tahkik ettirdi. Sık sık topladığı divanların tek konusu Safevîler'e karşı çıkılacak seferde Memlük Sultanlığı'nın nasıl hareket edeceği olmuştur. Çoğu defa divanda gerekli tedbirleri almadıkları gerekçesiyle paşalara kızdı, Safevî elçisi dolayısıyla çıkan tartışmalarda divanı terketti, bazan da toplantılara hiç katılmadı. Sonunda 14 Safer 922 (19 Mart 1516) tarihinde yapılan divanda Şark seferi resmen duyurularak gerekli hazırlıkların yapılması kararı alındı.

Yavuz Sultan Selim'in çıkacağı bu yeni seferde asıl hedefinin Memlük Sultanlığı olduğu yolundaki yerleşmiş bilgiler muhtemelen tam olarak doğru değildir. Diyarbekir bölgesindeki gelişmeler, Şah İsmâil'in sınırlara inişi ve bu arada Memlükler'in Halep valisinden gelen mektuplar başlangıçta bu seferin Safevîler'i hedeflediğini gösterir. Ancak Selim'in harekete geçmesi üzerine sınırlarında ortaya çıkan çatışmalardan endişe duyan Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin ordusunu toplayarak Suriye'ye doğru hareket etmesi ve Osmanlı birliklerine sınırlarından geçiş izni vermemesi bu durumu değiştirecektir.

Nitekim Yavuz Sultan Selim, Doğu seferi için Edirne'den İstanbul'a geldiğinde topladığı divanda Memlükler'i değil Diyarbekir bölgesinde Karahan'ın faaliyetlerini gündeme almış bulunuyordu. Hatta Diyarbekir yöresinden gelen kötü haberler ve gönderilen bir Osmanlı birliğinin Karahan tarafından bozguna uğratıldığı yolunda ulaşan bilgiler üzerine gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle Vezîriâzam Hersekzâde Ahmed Paşa'yı divanda yumruklamış, sonra da onu görevden almış (18 Nisan), yerine Hadım Sinan Paşa'yı getirmişti.

Sinan Paşa'yı önden Diyarbekir'e gönderirken kendisi de Memlük sultanından aldığı mektuptaki endişeleri gidermek için iki elçiyi (Molla Zeyrekzâde Rükneddin ile Karaca Paşa) yollayarak amacının sadece dinden çıkmış olanları cezalandırmak olduğunu bildirip dostluktan söz ediyor ve tüccarlara koyduğu yasağın sebeplerini açıklıyor, bunun Memlük tâcirlerini hedef almadığından söz ediyordu. Ardından Sinan Paşa'nın hareketinden beş hafta sonra Memlük sultanının Kahire'den ayrıldığı haberini alarak 5 Haziran 1516'da İstanbul'dan hareket etti.

26 Haziran'da Akşehir'e vardığında Diyarbekir bölgesindeki faaliyetleriyle seferin ana sebebini oluşturan ve Mardin civarında Koçhisar mevkiinde Osmanlı birlikleri karşısında yenilip öldürülen Karahan'ın kesik başı ordugâha ulaştı. 1 Temmuz'da Konya ovasında iken Memlük sultanına Karahan'ın başı ile zaferi bildiren bir mektup yolladı. 23 Temmuz'da Sinan Paşa ile buluştu. Bu arada gelen bir casustan Memlük sultanının Halep'e geldiği, Osmanlı askerlerini topraklarından geçirmemek niyetinde olduğu haberleri öğrenilmişti.

MERCİDABIK ZAFERİ

Fatih Sultan Mehmed devrinden kalan anlaşmazlık ve İran Seferi, Mısırlıların ve Safevilerin ittifak yapmalarına neden oldu. Yavuz Sultan Selim, bu ittifakın yapılacağını öğrenince Mısır seferine karar verdi. Yavuz Sultan Selim, 5 Haziran 1516'da Mısır seferine çıktı. 27 Temmuz günü Osmanlı Ordusu Mısır sınırına dayanmıştı. Mısır Sultanlığına bağlı Antep (18 Ağustos 1516) ve Besni (19 Ağustos 1516) kaleleri birer gün arayla teslim oldular. Ancak asıl

savaş 24 Ağustos 1516'da Mercidabık'da oldu. Mısır Ordusu Osmanlıların ezici top ateşi karşısında fazla dayanamadı. Mısır hükümdarı Gansu Gavri ölü olarak bulundu. Kazanılan Mercidabık zaferi sonunda Suriye'nin kapıları Osmanlılara açılmış oldu.

Savaş sırasında Yavuz Sultan Selim askeri bizzat etkili sözlerle cesaretlendirmiş, dönemin kaynaklarına göre şehitlik müyesser olursa âhirette saadetin, eğer galip gelirlerse dünyada devletin kendilerine ait olacağını söylemiştir. ***(Haydar Çelebi, s. 479)***

Savaş kazanıldıktan sonra Yavuz Sultan Selim rakibi Kansu Gavri'nin durumunu araştırttı; onun cesedini buldurup bir arabaya koydurarak Halep'te defnettirdiği gibi ruhu için dualar okuttu, çeşitli ihsanlarda bulundu. Ancak gözdağı vermek amacıyla alınan esirlerden çoğunun kendi huzurunda boyunlarını vurdurmaktan da geri kalmadı. ***(Feridun Bey, "Mısır Seferi Menzilnâmesi", s. 451)***

Oradan Halep'e geldi (28 Ağustos) ve burada on yedi gün kaldı. Bu arada Memlük sultanının yanında olan Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah ile üç mezhep kadısı Osmanlılar'ın eline esir düşmüştü. Yavuz Sultan Selim halifeye büyük saygı gösterdi, onunla Halep'te Gökmeydan'da görüştü. Kendi adına hutbe okutan, bölgenin idarî planlamasını yapan Yavuz Sultan Selim, topladığı meşveret meclisinde bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunu tartışmaya açtı.

Dağılmış Memlük emîrlerinin Şam'da toplandıkları ve Kansu Gavri'nin oğlu Muhammed'i sultan olarak kabul ettikleri bilgisi gelince bazı tereddütlere rağmen Şam'a yürüme kararı aldı. Aslında Mercidâbık'tan sonra Memlükler'in toparlanacağını düşünmüyordu, fakat Halep'te de bazı stratejik meseleler yüzünden kalamazdı, önce Şam'a gidip orada beklemek, durumu gözden geçirmek istiyordu. Böylece donanmayla buluşup takviye almak kolay olacaktı.

Bu arada timarlı süvarilerin çoğunu Şah İsmâil'den gelebilecek bir tehlike karşısında Diyarbekir bölgesinde muhafazada bırakmıştı. Osmanlı ordusunun bütün mevcudu 20.000 dolayında kalmıştı. Bizzat Halep'ten hareket ettiğinde yanında 12.000 kişilik bir kapıkulu gücü vardı. 27 Eylül'de Şam'a ulaştı, fakat şehre girmedi ve dışarıda

Mastaba mevkiinde otağını kurdu. Asayiş sağlandıktan sonra gelişinin on ikinci günü şehre büyük bir merasimle girdi. Burada iken yaptığı divan toplantılarında bundan sonraki harekât planlamalarını belirlemeye çalıştı. Bir taraftan doğu sınırlarındaki durumu vezirleriyle tartışıyor, diğer taraftan Mısır'da Memlükler'in vaziyeti hakkında bilgi toplatıyordu.

Özellikle ilk meselede İdrîs-i Bitlisî ve Vezîriâzam Sinan Paşa ile çeşitli görüşmeler yaptığı kaynaklarda belirtilir. Memlükler'in Tomanbay'ı sultan seçtiklerini ve yeniden toparlandıklarını haber alınca önce diplomatik teşebbüslere girişmeyi uygun buldu. Nitekim bazı vezirlerle devlet adamları, Şam'dan Kahire'ye yürünmesine ve yeni bir sefere kalkışılmasına şiddetle muhalefet ediyordu. Bilhassa yol şartları bu hususta en önemli engel olarak ileri sürülüyordu. Bu sıkıntılı tartışmalarda padişah çoğu zaman vezirlere kızıyor, hatta onları divandan kovuyordu. Aslında kendisi de Kahire'ye yürüme konusunda tam bir karara varamamıştı, ancak giderek bu fikre temayül etti. Kazaskerlerin ve bazı paşaların karşı çıkması üzerine Tomanbay'a bir elçi gönderip ondan gelecek cevaba göre hareket etme kararı alır gibi göründü.

Divan toplantısında huzurunda sert bir tartışma yapan Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa ile Anadolu defterdarı Zehrimar Kasım Efendi'yi azletti. Tomanbay'a yolladığı mektupta ona nasihatte bulunuyor, eğer adamlarıyla birlikte itaat ederse iyi muamele yapılacağını ve Mısır'ın idaresini bırakacağını yazıyordu. Memlük tarihçisi İbn İyâs da benzer şeyleri belirterek padişah adına hutbe okutmak, para bastırmak ve haraç ödemek şartıyla Tomanbay'a Mısır'dan Şam'a kadar olan yerlerin idaresinin bırakıldığını ifade eden mektuptan söz eder (Bedâʾiʿu'z-zühûr, V, 127-128). İstişare toplantısında bulunan İdrîs-i Bitlisî ise mukaddes yerlerin korunmasını üstlenen padişahın İslâmî işleri düzenlemek için Halep ve Şam'a gelmesinden dolayı şer'an Tomanbay'ın hemen ona itaat etmesinin istendiğini belirtir (Selimşahnâme, s. 328).

Bu arada Memlükler'in eski Halep valisi Hayır Bey ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'in getirdikleri haberlerle Yavuz Sultan Selim'i

etkiledikleri, İdrîs-i Bitlisî'nin de Mısır seferi için çeşitli tarihî olayları anlatarak onu teşvik ettiği bilinmektedir.

Yavuz Sultan Selim, yanında az sayıda asker olmasına rağmen gelen haberlerin de etkisiyle Şam'da askerî hazırlıkları başlattı. Sinan Paşa'yı önden 4000 kişilik kuvvetle Gazze'ye gönderdi. Zira bu sırada Canbirdi Gazâlî liderliğindeki 5000 kişilik bir Memlük birliğinin Kahire'den Gazze'ye gitmek üzere yola çıktığı haberi gelmişti.

Şam'a ulaşan bir casusun getirdiği haberler üzerine Sinan Paşa'nın Şam'dan ayrılmasından iki gün sonra düzenlenen divanda Mısır'a yürüneceği resmen ilân edildi. Bu sırada gerekli top tüfek ve harp malzemeleriyle çeşitli yiyecek maddeleri taşıyan donanmanın İstanbul'dan harekete hazır olduğu, Macarlar'la olan barışın yenilendiği, Şah İsmâil'in de Tebriz'de bulunduğu haberlerini alan Yavuz Sultan Selim iklim şartlarının uygun oluşunu değerlendirerek 15 Aralık'ta Şam'dan hareket etti. 26 Aralık'ta Celcûliye Konağı'na geldiğinde Sinan Paşa'nın Hanyunus mevkiinde Gazâlî'nin kuvvetlerini dağıttığı haberi ulaştı.

Bunun üzerine yakında bulunan Kudüs'ü ziyaret etmek istedi. Bazı paşalar tehlikeli olacağı gerekçesiyle buna karşı çıktılarsa da İdrîs-i Bitlisî'nin teşvikiyle yanında yakın adamları ve 1500 kişilik bir silâhlı birlik olduğu halde Kudüs'e gitti. 30 Aralık'ta şehre girerek tarihî âbideleri (Rummân-ı Dâvûd Nebî, Nahl-i Hamza, Hacer-i Sahre / Kubbetü's-sahre) ziyaret etti; Mescid-i Aksâ'da akşam, Kubbetü's-sahre'de yatsı namazını kıldı; her tarafı dolaştı ve gece ordugâha döndü. Onun burada iken her üç dinin ileri gelenlerince karşılandığı, onlara çeşitli ihsanlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sırada yağan yağmurlar çöl yolunun sıkıntılarını önemli ölçüde giderdi.

Padişah 8 Zilhicce 922'de (2 Ocak 1517) Gazze'ye girdi ve Sinan Paşa ile buluştu. Burada üç gün kaldı, kurban bayramını geçirdi, Hz. İbrâhim'in mezarını ve diğer mukaddes yerleri ziyaret için Halîlürrahman'a gitti. Gazze'ye döndükten sonra son hazırlıkları tamamlattı, bu sırada yeniden bir müzakere yaptırdı. Bunun sebebi muhtemelen, Kahire'ye uzanan çöl yolunun çok zorlu olduğunu ve askerin azlığını ileri süren muhalif devlet adamlarıydı. Bunların

çıkardığı haberler asker arasında tereddüde yol açıyordu. Bu yüzden Yavuz Sultan Selim onları ikna etmeye çalıştı, fakat topladığı divandan kızgınlıkla çıktı. Muhalefetin başını çektiği anlaşılan Vezir Hüseyin (Hüsam) Paşa'yı çadırını başına yıktırarak idam ettirdi.

H.922.M.1516'da Kansu'nun yerine geçen Tomanbay'a bir nâme gönderen ve Mısır'a yürüyeceğini belirten Yavuz Sultân Selim, Safed, Nablus, Kudüs, Aclûn, Gazze ve kısaca Suriye ve Filistin'i de yol üzerinde feth eyledi. 923'de Kahire ve Mısır'ı, Ridâniye harbini zaferle kazanarak Osmanlı topraklarına ilhâk eden Yavuz, böylece şarkta tam bir ittihâd-ı İslâm kahramanı oldu. Böylece Anadolu, Karaman, Rûm ve Rumeli eyâletlerine ilâveten Osmanlı Devleti'ne Diyarbekir, Haleb, Mısır, Şam ve Zülkadriye Eyâletini de ilâve etmiş oldu.

Yola çıkmadan önce çöl geçilirken nerelerde konaklanacağı önceden planlanmış, kılavuzlar gönderilerek bu konakların durumu tesbit edilmişti. 9 Ocak'ta Gazze'den ayrılan Yavuz Sultan Selim 11 Ocak'ta Arîş mevkiine ulaştı, burada su sıkıntısı çekildi, ancak 16 Ocak'ta Sâlihiye'ye gelindiğinde susuzluk korkusu kalmadı. Bu arada Selim'in Kahire'deki emîrler arasında karışıklık çıkarmak için birtakım uydurma haberler yaydırdığı, emîrlerin ağzından çeşitli mektuplar yazdırarak bir nevi psikolojik savaş taktiklerine başvurduğu bilinmektedir. Kahire'ye doğru ilerlerken Tomanbay'ın Kahire surları önündeki Mukattam dağından itibaren Nil'e kadar bir hendek kazdırıp müdafaa hattı oluşturduğunu, buraya toplar yerleştirdiğini öğrenen Yavuz Sultan Selim, adamları vasıtasıyla Kahire'den sürekli haber alan Hayır Bey ve Şehsuvaroğlu ile konuşarak onların bu hususta görüş ve tavsiyelerini değerlendiriyordu. Yapılan görüşmeler sonunda bu savunma hattına doğrudan saldırılmayıp Mukattam dağının yanından dolaşılması ve Memlük toplarının işlevsiz hale getirilmesi planlandı.

MEMLÜKLER VE RİDANİYE ZAFERİ

28 Ağustos 1516'da Halep'e giren Yavuz Sultan Selim hiçbir direnmeyle karşılaşmadan şehri teslim aldı. Hama (19 Eylül 1516), Humus (21 Eylül 1516) ve Şam (27 Eylül 1516) aynı şekilde teslim

olurken, Lübnan emirleri de Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler. Yoluna devam eden Yavuz 30 Aralık 1516'da Kudüs'e, 2 Ocak 1517'de Gazze'ye girdi. Mercidabık Savaşı'ndan sonra Mısır'ın başına Tumanbay geçti. Tumanbay Osmanlı hâkimiyetini kabul etmediği gibi, barış teklifi için gelen Osmanlı elçisini öldürmüş ve Venediklilerden top ve silah alarak Ridaniye'de kuvvetli bir savunma hattı kurmuştu. Yavuz Sultan Selim, ordusuyla birlikte, ilkçağdan beri hiçbir komutanın cebren geçemediği Sina çölünü 13 günde geçerek, Ridaniye'de Mısır Ordusu ile karşılaştı. Mısır Ordusu'na, El-Mukaddam Dağının etrafını dolaşarak güneyden saldıran Yavuz Sultan Selim, bu manevra sayesinde Mısır Ordusunun yönleri sabit olan toplarını etkisiz hale getirdi. Bu plan ustalıkla tatbik edildi ve bizzat padişahın başında bulunduğu birlikler bu askerî harekâtı gerçekleştirdi. Zorlu bir savaş sonucu Memlük birlikleri dağıldı, bu arada padişahın kendisi de tehlike atlattı (22 Ocak). Ridâniye mevkiinde yapılan bu ilginç savaş Kahire'nin kapılarını Yavuz Sultan Selim'e açmış oldu. 22 Ocak 1517'.Bu zaferle birlikte Memluk Devleti tarihe karıştı.

Savaş sırasında Sinan Paşa'nın ölümüne çok üzülen padişah ertesi gün matem elbisesi giyerek cenaze merasimine katıldı ve kızgınlıkla, alınan esirlerin derhal boyunlarının vurdurulmasını emretti. 24 Ocak'ta Osmanlı birlikleri Kahire'ye girerken kendisi emniyet gerekçesiyle dışarıda ordugâhında bekledi. 26 Ocak'ta otağını Bulak mevkiinde Vastaniye'ye naklettirdi. Bu sırada bazı çağdaş kaynaklardaki rivayete göre Kahire'nin görülecek yerlerini dolaşmış, Kal'atülcebel'e de çıkmıştı.

Ancak Kahire'de Osmanlı birlikleri büyük direnişle karşılaştı. 27-28 Ocak gecesi şehre giren Tomanbay, Osmanlı birliklerini zor durumda bıraktı, Kahire halkı da kendisine katılınca şehirde büyük bir çatışma meydana geldi. Yavuz Sultan Selim durumu kontrol altına almak için çok çaba sarfetti, Yûnus Paşa'yı görevlendirdiyse de ilk gün şehrin kontrolü sağlanamadı. Bunun üzerine direnişin ikinci günü bizzat harekâtı yönetmek için ikindi vakti şehre girdi, kalenin önlerine kadar geldi. Üçüncü gün de bunu sürdürdü, sonunda direnişi kırdı, fakat Tomanbay yakalanamadı. Ardından onun takibi ve ele

geçirilmesi için emirler verdi, savaş sırasında tahribata uğrayan şehrin temizletilmesini istedi.

15 Şubat'ta çok parlak bir törenle Kahire'ye girdi ve Kasr-ı Yûsuf'ta Mısır tahtına oturdu. Adına hutbe okutup çeşitli eğlenceler düzenletti, halkın gönlünü almaya çalıştı ve hâkimiyetini kesin şekilde etrafa duyurdu. Ancak Tomanbay'ın durumu onu endişelendiriyordu. Tomanbay'dan itaat edeceğine dair gelen haberler üzerine elçiler yollayarak kendisine bağlılık bildirmesi durumunda Mısır'ın idaresini ona bırakacağını bildirmişti. Fakat Tomanbay bu vaadlere inanmadı ve Osmanlı elçilerini katletti.

15 Mart'ta Yavuz Sultan Selim bizzat Tomanbay'a karşı yürüdü. Nil'den geçip Cîze tarafına ilerledi. Yanında Kansu Gavri'nin oğlu Muhammed olduğu halde geceleyin Tomanbay'ın peşine düştü. Ertesi gün öğleye kadar onu takip etti, sonunda Tomanbay ele geçirildi (30 Mart).

Yavuz Sultan Selim onu otağına getirtti ve iyi karşıladı. Bazı kaynaklarda görüşme sırasında Tomanbay'ın, Hayır Bey ile Ridâniye Savaşı'ndan sonra Osmanlılar'a itaat eden Canbirdi Gazâlî'yi hainlikle suçladığı belirtilir. Bu görüşmeyle ilgili diyalogların doğruluğu şüpheli olmakla birlikte Yavuz Sultan Selim'in Tomanbay'ı hemen katlettirmemiş olması onun kahramanca direnişinden etkilendiğini düşündürmektedir. Ayrıca Kahire halkından gelecek tepkiyi de hesaba katmış olmalıdır. Fakat bir süre sonra Tomanbay'ın hayatta kalmasının Kahire'deki mutlak hâkimiyetini sarsacağını anladığından etrafındakilerin ve bilhassa Hayır Bey'in telkinleriyle onu Bâbüzüveyle'de halkın gözü önünde idam ettirdi (13 Nisan). Böylece Kahire'de tam anlamıyla sükûnet sağlanmış oldu. Mısır valiliğini önce Yûnus Paşa'ya havale ettiyse de 29 Ağustos'ta bu göreve Hayır Bey'i getirdi.

Kahire'de 10 Eylül'e kadar kalan Yavuz Sultan Selim bu süre zarfında etrafı gezme fırsatı buldu, Cîze'deki ehramları dolaştı ve bunları kimin yaptırdığı hakkında bilgi almaya çalıştı (Lutfî Paşa, s. 238). Daha çok Nil'in ortasındaki Ravza adasında ikamet etti, burada bir köşk yaptırdı, pencerelerindeki Arapça şiirleri bizzat kaleme aldı.

Burada iken kendisine karşı bir suikast girişiminde bulunuldu. Yine bir gün sandaldan sahile çıkarken Nil nehrine düştü ve güçlükle kurtarıldı. Bu arada gelişi geciken ve zorlukla İskenderiye'ye ulaşabilen donanmayı görmek için İskenderiye'ye kadar gitti (28 Mayıs), şehri dolaşıp avlandıktan sonra Reşîd'i de görüp 12 Haziran'da Ravza adasına döndü.

GEÇİLEMEZ SANILAN ÇÖLÜ AŞAN SULTAN

2500 kilometrelik bir mesafeyi; dağ, bayır, çöl ve ormanlar aşarak kat etmiş ve zamanının en kuvvetli devletlerinden biri olan Safeviler'in muazzam ordusunu perîşan etmiştir. Mısır seferinde ise, o güne kadar geçilemez sanılan korkunç **"Sîna Çölü"nü** aşmasının maddî imkânlarla bir îzahı yoktur.

Hilafet Müessesesi, O'nunla yeniden izzet kazanmış ve müessir bir hale gelmiş, mukaddes emanetler layık oldukları kudsiyete O'nunla ulaşmıştır. Cihangir dedesi **Sultân Fâtih,** bu cengaver torununun madde ve manadaki üstünlüğünü çok evvelden keşfetmiş ve O'na **"Yavuz"** adını vermiştir.*Tarih, emsalsiz bir cengaver hakan portresini altın sahifelerine O'nunla resmetmiştir.*

O, -bütün hayatı boyunca- çaresizlik ve aczi kabullenmeyi? her çarenin Allah'a (c.c) dayanmak suretiyle bulunabileceğine inanarak çaresizlikleri çarelendirmiştir.

HALİFE YAVUZ SULTAN SELİM

Burada iken Mekke şerifinin oğlu Ebû Nümeyy'i kabul etti ve Haremeyn'in himayesini resmen üstlendi (6 Temmuz). Mekke, Memlük Sultanlığı zamanındaki statüsünü sürdürecekti. Mısır'da idarî birtakım tasarruflarda bulunan, içlerinde Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah ve yakınlarıyla Kansu Gavri'nin oğlu Muhammed'in bulunduğu bazı önde gelen kimseleri, ulemâyı, sanatkârları, bir kısım tâcirleri, mukaddes emanetleri ve ele geçirilen malzemeleri donanmayla İstanbul'a sevkeden Yavuz Sultan Selim geldiği yolu takip ederek geri döndü.

Yolda Vezîriâzam Yûnus Paşa'yı Mısır'ın idaresiyle ilgili bir tartışma sonucu idam ettirdi. Gazze'den Şam'a geldiğinde (7 Ekim) bir

süre burada kaldı. Şam'da iken üçüncü vezir Pîrî Mehmed Paşa'yı İstanbul'dan çağırtıp vezîriâzamlığa getirdi.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin mezarını bulduarak buraya bir türbe, yanına da bir cami ve tekke yaptırdı. Beyrut ve Sayda taraflarındaki İbn Haneş isyanıyla ilgilendi ve Şam bölgesinin beylerbeyliğini Canbirdi Gazâlî'ye verdi. 11 Safer 924'te (22 Şubat 1518) Halep'e geldiğinde bazı rivayetlere göre Şah İsmâil meselesini halletmek için hazırlıklar yapmaya başlamış ve iki ay kadar burada kalmışsa da yeniçerilerin baskısı yüzünden İstanbul'a dönme kararı almıştır. Haydar Çelebi'ye göre padişah Şah İsmâil üzerine yürümek istemiş, ancak birden bundan vazgeçip 6 Mayıs'ta Halep'ten İstanbul'a doğru yola çıkarken Pîrî Mehmed Paşa'yı bir miktar askerle İran sınır boylarına yollamıştı. Ayrıca Halep'te iken ibrişim yasağı ilân etmiş, buradaki İran tüccarını İstanbul'a sürdürmüştü.

25 Temmuz'da İstanbul'a dönerek yatsı vakti herhangi bir tören yapılmaksızın Topkapı Sarayı'na giren Yavuz Sultan Selim iki sene bir ay kadar süren bu uzun seferden yorgun düşmüştü. Buna rağmen İstanbul'da fazla kalmadı, gelişinin dokuzuncu günü Edirne'ye gitti. Bunun sebebi kendisini yeni bir Şark seferinden alıkoyan Batı'daki Haçlı ittifakıyla ilgili siyasî gelişmeler olmalıdır. Edirne'de kaldığı sürede çeşitli ülkelerden gelen elçileri kabul etti. Uzun müddet av partileri düzenletti. Yanına getirttiği oğlu Süleyman ile görüştükten sonra onu Manisa'ya yolladı.

24 Ocak 1517'de Kahire alındı. 4 Şubat 1517'de Yavuz büyük bir törenle Kahire'ye girdi ve Mısır Memlüklerine bağlı Abbasi halifeliğine son verdi. Yakalanan Tumanbay idam edildi. Mısır Seferi sonunda Suriye, Filistin ve Mısır Osmanlı hâkimiyetine girdi. Ayrıca Hicaz ve yöresi de Osmanlı topraklarına katıldı. Doğu ticaret yolları tamamen Osmanlıların eline geçti. Elde edilen ganimetler ve alınan vergilerle Osmanlı Hazinesi doldu. 6 Temmuz 1517'de Emanet-i Mukaddese (Mukaddes Emanetler) denilen ve aralarında Hz.Muhammed'in (S.A.V) hırkası, dişi, sancağı ve kılıcı da bulunan eşyaları, Hicaz'dan , Mekke Şerifi Ebul-Berekât'ın oğlu Şerif Ebu Nümey kendisine göndermesiyle de hâdim'ül-Haremeyn vasfını elde

etmişti . 29 Ağustos 1516'da Hilafet Abbasi soyundan Osmanlı Soyuna geçti. Yavuz Sultan Selim, Ayasofya Camii'nde yapılan bir törenle, son Abbasi halifesi Üçüncü Mütevekkil'den (kendi deyimiyle Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn) Haremeyn-i Şerifeyn, yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı unvanını devraldı ve böylece bütün Müslümanların dini ve siyasi lideri oldu. Rivayete göre, Üçüncü Mütevekkil kürsüye çıkıp, Halifeliği Osmanlı Padişahı Sultan Selim Han'a devrettiğini açıkladı. Sırtındaki cübbeyi Yavuz'a elleriyle giydirdi. Halifelik nişanlarından sayılan kılıcı elleriyle Yavuz'un beline bağladı. Yavuz Sultan Selim, o andan itibaren Müslümanların dini ve dünyevi lideri oldu. Artık yalnız padişah olarak değil, "halife" olarak da anılacaktı ve ondan sonra gelen tüm padişahlar aynı zamanda halife de olacaklardı.

Kutsal toprakları aldığı zaman oradaki idarecilerin kullandığı *Hakimü'l-Haremeyn* (Kutsal beldelerin hâkimi) sıfatını uygun görmeyip kendini *Hadimü'l-Haremeyn* (Kutsal beldelerin hizmetkârı) ilan etmiş, Kendi deyimiyle *Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn* (Haremeyn-i Şerifeyn), yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı unvanını devralmıştır.

Yavuz Sultan Selim, tahtı devraldığında 2.375.000 km.kare olan Osmanlı topraklarını sekiz yıl gibi kısa bir sürede 6.557.000 km.kareye çıkarmayı başardı. Devletin gelişmesi için de birçok faaliyeti oldu. Çok düzenli çalışan bir casus teşkilatı vardı. Bu sayede ülke içinden ve dışından istediği bilgileri alan Yavuz Sultan Selim'in adam seçiminde büyük bir isabet yeteneği vardı.

Netice olarak eyâlet sayısı dört olan Osmanlı Devleti'ni, 8 sene gibi kısa bir zamanda iki katına çıkardı. Son zamanlarına doğru te'sis edilen Cezâyir Eyâleti de hesâba katılırsa, Osmanlı Devleti'ne, bu dönemde beş eyâlet daha ilave edilmiş oldu. Safevilerden de Erbil, Kerkük ve Musul alınmış ve Bağdat Eyâleti'nin temelleri atılmıştır.

Merkez teşkilâtındaki en önemli değişiklik, Yavuz Sultân Selim'in Şarkî Anadolu ile Maraş, Malatya ve havalisini fethetmesi üzerine, 922/1516'da Arap ve Acem Kazaskerliği ünvanıyla Divan'a dâhil olmayan bir kazaskerliğin ihdâs edilip Diyarbakır'ın bu

kazaskerliğe merkez olması ve bu hizmete de meşhur tarihçi İdris-i Bitlisî'nin getirilmesidir. Suriye ve Mısır da Osmanlı Devleti'ne tamamen ilhâk edilince, bu üçüncü kazasker de divan-ı hümâyûn hey'etine dâhil edilmiş ve bu hizmete Fenarî-zâde Mehmed Şah Efendi getirilmiştir. Daha sonra Pîrî Paşa zamanında bu makam kaldırılmış ve muâmelâtı Anadolu Kazaskerliği'ne devredilmiştir.

Yavuz dönemindeki devlet adamları arasında Sadrazam Koca Mustafa Paşa, Hersek-zâde Ahmed Paşa, Pîrî Mehmed Paşa ve nişancı Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi; ilim adamları arasında Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi, Şeyhülislâm Kemal Paşa-zâde, Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Efendi ve Kara Muhyiddin Efendi zikredilebilir.

İkameti için Edirne'de Mamuk Sarayı ve Bahçesi'ni tanzim ettirdi; Tekirdağ yaylalarına çıktı; Malkara, İpsala, Dimetoka, Yenice-Karacasu gibi bölgelerde dolaştı. Batılı devletlerle olan ilişkileri gözden geçirdi, özellikle Avrupa'da papanın önderliğinde gelişen yeni bir Haçlı seferiyle ilgili hazırlıkları dikkatle izledi.

Daha Mısır seferi sırasında papa Lateran'daki konsilde (16 Mart 1517) Türkler'e karşı savaş ilân etmiş, bazı büyük Batılı devletler bu kararı destekleyip birtakım planlamalar yapmıştı. Bilhassa Macarlar böyle bir harekâtın öncüsü olacaktı. Mısır seferi sırasında Macarlar'ın Osmanlı sınırlarına yönelik niyetleri konusunda sınır boylarındaki beylerden çeşitli haberler alınmıştı. Ancak Haçlı seferi kararının fiiliyata geçirilmesi çeşitli problemler yüzünden mümkün olmadı. 11 Ocak 1519'da İmparator Maximilian'ın ölümü ve başlayan imparatorluk mücadelesi Avrupa'daki şartları tamamen değiştirmişti. Fakat Yavuz Sultan Selim yeni bir sefer için hazırlık yapmaktan da geri durmadı. Bu maksatla 1519 Nisanında İstanbul'a döndü. Burada donanmanın hazırlıklarını tamamlaması için uğraştı. Hedefinin Rodos veya İran olması ihtimali yüksektir. Zira bu sırada Anadolu'da çıkan Safevî yanlısı isyan (Şeyh Celâl isyanı, 1519 ilkbaharı) ve yeğeni Şehzade Murad'ın faaliyetleri sebebiyle doğu sınırlarında karışıklık hüküm sürüyordu. Haydar Çelebi onun Rodos Seferi'ne çıkmak için hazırlık yaptığını, gemiler tedarik edip toplar döktürdüğünü, kürekçi toplattığını açık şekilde belirtir (Rûznâme, s. 499).

Bunun ardından toplanan meşveret meclisinde ulemâ Rodos üzerine sefere çıkma isteğini uygun bulmadı, Anadolu'daki karışıklıkların da rolüyle Şah İsmâil'e karşı yürümenin daha öncelikli olduğu yolunda fetva çıktı. Yavuz Sultan Selim'in bu duruma öfkelendiğini ve seferden vazgeçtiğini belirten Haydar Çelebi, Edirne'ye gitmek için 2 Şâban 926'da (18 Temmuz 1520) İstanbul'dan ayrıldığını yazar. Onun Edirne'ye hareketi Batı'ya karşı çıkacağı bir seferin habercisi olarak kaynaklarda yer almışsa da sağlığının iyi olmaması ve İstanbul'da çıkan veba salgını dolayısıyla buraya hareket etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İMAR ÇALIŞMALARI (MİMARİ)

Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan Haliç Tersanesini kapasite olarak arttırdı. Medreselerin yanında, sosyal ve ticari alanda hizmet verecek birçok bina inşa ettirdi. Hayatı yoğun savaşlarla geçen Yavuz Sultan Selim, Diyarbakır Fatih Paşa, Elbistan Ulu Camii, Şam Salihiye'de Muhyiddini Arabi'ye Camii, İmaret ve Türbesi gibi hayır eserleri de yaptırmaya fırsat bulmuştur. Ayrıca temelini attırdığı İstanbul Sultan Selim Camii'ni bitirmeye ömrü yetmemiş, bu eser oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından tamamlanmıştır.

Yavuz, malum ve meşhur celadetine rağmen, aynı zamanda çok hassas ve ince ruhlu bir insandı. Devletin bekası için bertaraf etmeye mecbur kaldığı kardeşi **Korkut**'un tabutunun altına girmiş ve:**"Ey kardeşim!Ne sen böyle yapsa idin, ne de ben böyle yapmak mecburiyetinde kalsaydım!.."** diyerek ağlamıştır.

Şehzade Korkut'un Piyale adındaki sadık adamına:**"Seni, büyük bir fazilet olan sadakatin sebebiyle, affediyorum! Bu sadakatinin mükâfatı olarak da seni istediğin makama tayin edeyim. İstersen vezirim ol!" teklifinde bulundu.**

O da teşekkür etti ve sadakatini katmerleyerek;**"Sultânım, bundan sonra benim vazîfem Şehzade Korkut'un türbedarı olmaktır!"** dedi.Bu tablo, halktan Sultâna kadar bütün bir milletin ahlakî seviyesini göstermeye kafidir!

Yavuz, babasını, yılda iki milyon akçe tahsisatla **Gümülcine**'ye büyük bir hürmet göstererek yolcu etti. O'nu faytona bindirdi. Kendisi de yanında yürüyerek II Bayezîd Han'ı uğurladı. Vefat edince de, naşını **İstanbul**'a getirtip, **Bayezîd Camisi**'nin önüne bir türbe yaptırarak oraya defnettirdi.

MUHYİDDİN İBNÜ'L ARABİ HAZRETLERİNİN KERAMETİ

Yavuz, Güneydoğu Anadolu'yu zarîf bir siyasetle harpsiz olarak ülkesine ilhak etti. **Şam**'a girince, **Muhyiddîn İbnü'l Arabî Hazretleri**'nin bir kerameti zuhur etti. O sağlığında;**"Sîn, şın'a girince benim kabrim bulunacaktır."** buyurmuştu.Nitekim, **Selîm Hanın Şam**'a girişi ile, **Muhyiddîn İbnü'l Arabî Hazretleri'nin** kabr-i şerîfi keşfedildi.

Bir gün Yavuz sırdaşı Hasan Can'ı, huzuruna çağırttı. Sohbet esnasında ona:*"-Anlat bakayım Hasan, bu gece nasıl bir rüya gördün*?" diye sordu.

Hasan Can, anlatmağa değer bir ru'ya görmediğim söyleyince Yavuz ona:*"-İnsan bütün bir gece uyur da hiç ru'ya görmez mi? Herhalde bir ru'ya görmüşsündür."* diye ısrar etti. Bir şey hatırlayamayan Hasan Can mahcup oldu. Daha sonra bir vesile ile ru'yayı Kapı ağası Hasan Ağa'nın gördüğünü öğrendi ve kendisine anlattırdı. Ağa şöyle dedi:*'Bu gece Harem dairesi nur yüzlü kimselerle doldu Sultânın kapısı önünde de ellerinde birer sancak bulunan dört kişi duruyordu. En öndeki zatın elinde Sultânımızın sancağı vardı. O zat bana dedi ki:*"-Biz neye geldik, bilir misin?"

Ben de:"-Buyurun!" dedim.

Bunun üzerine:**"-Şu gördüğün mübarek kişiler, Rasûlullah -Sallallahu Aleyhi ve Sellem- Efendimiz'in ashabıdır. Hepimizi Rasul-i Ekrem Efendimiz gönderip Sultân Selim Han'a selam söyledi ve buyurdu ki: « Harameyn'in (Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'nin) hizmeti kendisine verildi, kalkıp gelsin!..»**

Bu gördüğün dört kimsenin birisi Ebû Bekr-i Sîddîk, diğeri Ömer-u'l-Faruk, bir diğeri de Osman-ı Zinnüreyn'dir. Ben

de, Alî bin Ebî Talibim. Bunu hemen varıp Selîm Han'a müjdele!.."dedi ve aniden hep birlikte gaib oldular."

HASAN AĞANIN RÜYASI

Hasan Can, Hasan Ağanın rüyasını Sultâna aynen nakletti. Padişahın mübarek yüzü kızardı ve gözlerinden sevinç yaşları boşanarak;**"Ey Hasan Can! Sana demez miyiz ki, biz, bir tarafa me'mûr olunmadıkça hareket etmeyiz. Ecdadımızdan her biri evliyalıktan nasîbini almışlardır. Her birinin nice kerametleri vardır..." dedi.**Meğer ki Sultân da o gece aynı rüyayı görmüş.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN MISIR SEFERİ

1516'da **Mısır** seferine çıktı. **Yavuz, Memlükler'den** daha önce İran'a yardım etmeyeceklerine dair ahid almıştı. Onlar, bu ahdi nakzettiklerinden üzerlerine yürüdü. Memlük ordusu ile **Mercidabık Ovası'nda** karşılaştı. Onları, kesin bir şekilde mağlup etti.

Ancak, bu zaferin ikmali için Mısır'a ulaşması stratejik bir zaruretti. Bunun içinse korkunç **Sîna Çölü**'nü geçmek gerekiyordu. O, bu güç işi, hiçbir zayiat vermeden, herhangi bir ikmal güçlüğü çekmeden on üç günde başardı. Büyük bir askerî deha sayılan **Napolyon** bile, Yavuz'dan üç yüz yıl sonra bu işi başaramamış ve Fransız askerleri susuzluktan çıldırarak birbirlerini vurmuşlardır.

Birinci Cihan Harbi'nde, yeni tekniğin verdiği imkanlarla bile bu çölün, ancak on bir günde geçilebilmiş olması düşünülürse, Yavuz'un yaptığı işin azameti daha iyi anlaşılır.

Paşalar ve askerde bu çölün nasıl geçilebileceğine dair büyük tereddütler vardı. Bu amansız çöl, sanki gündüz Cehennem, gece ise, bir buz diyarı idi. Artı 50 ile, eksi 20 arasında değişen bir iklîme sahipti. O sanki kumdan bir denizdi.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN SİNA ÇÖLÜ'NÜ GEÇMESİNİN SIRRI

Lakin Yavuz'un azmi ve kat'î kararı ile çöle girildi. Bir müddet sonra Yavuz, atından indi, yürümeye başladı. Askerî erkan, hayret ve dehşet içinde idi: *«Atların bile kanının kaynadığı, zor yürüdüğü bu çölde **Sultân,** niye atından indi, yürümeye başladı?»* diye fısıltılar başladı. Bu dehşet içinde askerî erkan da, atlarından inip, onlar da

yürümeye başladılar. Paşalar, Yavuz'un can-ciğer arkadaşı **Hasan Can**'a:"Ne olur **Hünkara** sor. Bu acep ne iştir?" dediler.

Hasan Can, Yavuz'a merakla, bu halin neyin nesi olduğunu sorunca, **Yavuz:"Hasan görmüyor musun; önümüzde Allah Resulü Fahr-i Kainat (s.a.v.) Efendimiz yürüyor?!." dedi.**On üç günde bu korkunç çöl, bir bulutun altında, **Allah Resûlü** (s.a.v.)'ın ruhaniyetleri ile geçildi. **Mısır** fethedildi.**Yavuz,** 22 Ocak 1517'de **Memlükleri, Ridaniye'de** tekrar mağlup etti ve bu suretle **Mısır** kat'î olarak fethedilmiş oldu.

KOCA SULTAN'IN FAZİLETİ

Koca Sultân, Memlük Sultânının cenazesini bizzat omuzlarında taşımak faziletini gösterdi.Mısır'a girmekle iş bitmedi. Memlük askerleri, dehşet saçan sokak muharebeleri ile mukavemet ediyorlardı. **Memlük fedaileri,** kendilerine **Yavuz**'u hedef seçmiş bulunuyorlardı. *«Yavuz'u öldürür isek, harbi kazanırız »* inancı içinde idiler. Bunu duyan **Sinan Paşa,** durumu **Yavuz**'a arz etti. **Yavuz**'un elbiselerini giydi. Fedaileri kendi üzerine çekti. **Yavuz,** arkadan yetişip, fedaileri bertaraf edinceye kadar **Sinan Paşa** şehît oldu.

MISIR'IN FETHİNE DENK ŞEHİT

Yavuz, Mısır'a girerken, çok mahzun idi:**"Mısır'ı aldık, lakin Sinan Paşa'yı kaybettik!.."** diyordu. Bu sözleri ile, alim bir mücahidin kaybını, bir **Mısır** fethine denk görüyordu. **Yahya Kemal,** bu hicranı şu şekilde ifade eder:**"On Mısr'a bir Sinan bedel olmazdı ey kaza.Kudretlu padişahı bu hal etti telh-kam"**

*(Ey kaza!Sinan Paşa gibi alim bir devlet adamına on tane Mısır ülkesi bile bedel olamazdı,İşte bu durum -Sinan Paşa'nın feda edilmesi-, kudretli padişahı çok üzmüştür)*Tarihin her devrinde, dev şahsiyetler, böyle seçkin kadrolarla devleşmişlerdir.

Yavuz Sultân Selîm Han, 15 Şubat 1517'de parlak bir merasimle **Memlükler'in** sarayına girdi. Devrin vak'anüvisi, halkın, Yavuz'u Kahire'de karşılayışını şu şekilde anlatır.*"Halk, Yavuz'un ihtişamını seyretmek için sokakları ve pencereleri doldurmuş idi. Yavuz'u çok değişik zannediyorlar, giyiminin ve kavuğunun etrafındakilerden farklı olacağını düşünüyorlardı. Yavuz ise, önde*

değil, cengâverlerinin ortasında idi. Elbiseleri ve kavuğu, yanındakilerden farklı değildi. Ve önüne bakarak mütevazı bir şekilde yürüyordu. "

YAVUZ SULTAN SELİM'İN SARIĞININ SIRRI

20 Şubat Cum'a günü, Melik Müeyyed Camisi'nde okunan hutbede hatibin kendisinden***"Hakimü'l-Harameyni'ş-Şerîfeyn.."*** diye bahsetmesi üzerine yaşlı gözlerle itiraz etti. Hatîbin ifadesini:"***Hadimu'l-Harameyni'ş-Şerîfeyn.."*** olarak düzeltmesini istedi. Bunun üzerine halıyı kaldırıp toprağa secde ile Rabbine şükretti. Hadimu'l-Harameyni'ş-Şerîfeyn'liğini ifade etmek için de, sarığının üzerine süpürge biçiminde bir sorguç taktı."

YAVUZ SULTAN SELİM SÖZLERİ

-Cesaret insanı zafere, kararsızlık tehlikeye, korkaklık ise ölüme götürür.

-Haine cesaret veren merhamet, zulme yakındır.

-Benim için, o mübarek makamların hizmetçisi olmaktan daha büyük şeref olamaz. Bana Hadimül-haremeyn (Mekke ve Medine'nin Hizmetçisi) deyin.

-Devletleri yıkan tüm hataların altında nice gururun gafleti yatar.

-Biz bunca meşakkate alkış uğruna katlanmadık, halis niyetimiz rızayı ilahidir.

-...Ben Allah'ın emirlerini yerine getirmek, zulüm görenlere yardım etmek için zırh giydim, kılıç kuşandım!

-Vükela ve ümeranın süslü elbiseler giymesi padişahlarına tâzimden ileri gelir. Biz Allah'tan başka kime tâzime mecburuz ki bu külfeti ihtiyâr edelim? Bizim padişahımız Allah, vücudu saran elbiseye değil, içindeki imâna bakar.

-Pâdişâh-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş,

Bir velîye bende olmak cümleden a'lâ imiş…

-Hava kararsın, herkes evlerine dönsün, sokaklar boşalsın, ben ondan sonra İstanbul'a gireyim. Fânîlerin alkışları, zafer takları ve iltifâtları bizi nefsimize mağrûr edip yere sermesin!

-Şâyet askerlerimin torbalarında, geçmiş olduğumuz yerlerden alınmış bir şey bulunsaydı, Mısır Seferi'nden vazgeçecektim!..

(Mısır Seferi'nde rûhunu saran bir endişe üzerine askerlerinin torbalarını, geçilen yerlerden koparılmış meyve var mı, yok mu diye hassâsiyetle aratmasından sonra)

-İsteyenler, karılarının yanına dönüp entarilerini giyebilirler! Ben düşmana karşı tek başıma da gidebilirim!

(Çaldıran Seferi'nde, çadırına ok atacak kadar ileri giden askerlerin isyan etmesi üzerine, söylediği nutuktan bir bölüm.)

VEFATI

Babası II. Bayezid Abalar köyünde vefat etmişti. İlginç tesadüf yıllar sonra Yavuz Sultan Selim Rumeli'ye yönelen bir seferde,sırtında çıkan bir büyük ur, Sebebi şirpençe dediğimiz amansız hastalık. Sabırsızlığı ve radikal tabiatı yüzünden bu şifa bulmaz yarayı usturayla aldırmıştı. Hastalığın devamı ve yan tesirleri geçmedi, onu ölüme götürdü. Hekimlerin müdahalesine rağmen hastalığı giderek ağırlaştı ve iki ay kadar burada ümitsiz bir tedavi gördükten **sonra (Hicri,8-9 Şevval 926. Miladi,21-22 Eylül 1520)** gecesi sabaha karşı yakın adamı olan Hasan Can yanında iken vefat etti. Manevi şehit oldu. Hasan Can'ın, oğlu Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'ye naklettiğine göre ölüm halindeyken onun tilâvet ettiği Yâsîn sûresini tekrarlarken "selâm" âyetine geldiklerinde ruhunu teslim etmiştir. Ölümü oğlu Süleyman'ın Manisa'dan İstanbul'a gelişine kadar gizli tutuldu. 1 Ekim'de İstanbul'a getirilen naaşı oğlu ve devlet adamları tarafından şehir girişinde karşılandı ve Fâtih Camii'ne indirildi. Burada kılınan namazdan sonra bugünkü türbesinin bulunduğu Mirza Sarayı denilen yerde (Sultanselim) defnedildi. Üzerine geçici olarak bir çadır kuruldu, daha sonra oğlu Süleyman tarafından buraya bir türbe ve cami yaptırıldı. ***Rabbim cennet mekân sultanımızın derecesini Cenneti Firdevs eylesin. Bizleri de nesillerimizi de kendisine layık evlatlar etsin. Âmin***.

Onun sekiz yıldan biraz fazla süren saltanatı dönemi Osmanlı tarihi için bir dönüm noktası teşkil eder. Özellikle Doğu meselelerini

ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulma çabalarıyla dikkati çekmiştir. Safevî tehdidini önlemesi ve onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünnî anlayışı öne çıkarması aynı zamanda siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur. Memluk Sultanlığına son verişi ise İslâm dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. Bununla birlikte bizzat kendisinin hilâfeti devralarak bu görevi ahfadına miras bıraktığı yolundaki bilgilerin doğruluğu şüphelidir. İstanbul'da iken Ayasofya'da düzenlenen bir törenle hilâfeti halifeden devraldığı rivayetinin tarihî bir değeri yoktur.

Yavuz Sultan Selim'in İslâm dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması dönemin bazı kaynaklarınca "hilâfet tahtının sultanı" şeklinde anılmasına yol açmıştır. Resmî belgelerde ise Mekke ve Medine'nin koruyucusu (hâdimü'l-Haremeyn) unvanıyla zikredilmiştir.

Osmanlı kaynaklarında orta boylu, çatık kaşlı ve sert bakışlı, sakalsız, ancak gür ve uzun bıyıklı, yuvarlak yüzlü ve koç burunlu olarak tavsif edilir. Her türlü silâhı çok iyi kullandığı, iyi bir avcı olduğu, debdebeden hoşlanmadığı, sade giyinmeyi tercih ettiği, "mücevveze" denilen başlık yerine kendi adıyla anılan "selîmî" kavuk giydiği zikredilir. Devlet işlerini sıkı şekilde takip ettiği, tasarladığı işlerin bir an önce yerine getirilmesini istediği, son derece disiplinli ve kararlı, kan dökmekten çekinmeyen sert bir mizaca sahip, ancak sözüne sadık, nazik tabiatlı ve zarif sözlü olduğu belirtilir. Hizmetinde bulunan Celâlzâde Mustafa Çelebi onun ölüm döşeğinde iken Pîrî Mehmed Paşa'ya çok zulüm yaptığını, fakat devletin ve halkın iyiliği için böyle davrandığını söylediğini yazar (Selimnâme, s. 220). Batı kaynaklarında daha çok merhametsizliği, kan dökücülüğü ile tavsif edilmişse de bazı elçilik raporlarında özellikle adaleti ön plana çıkarılmıştır.

Âlimlerle sohbet etmeyi ve siyasî meselelerde bunların ve diğer devlet adamlarının görüşlerini almayı prensip edindiği anlaşılan

Yavuz Sultan Selim'in çok okuduğu ve tarihe büyük merakı olduğu (Mısır'da iken İbn Tağrîberdî'nin en-Nücûmü'z-zâhire adlı tarihini Kemalpaşazâde'ye çevirtmesi, özellikle sık sık Vassâf'ın Târîḫ'ini okuması), Farsça'yı çok iyi bildiği, Arapça'ya ve Tatar lehçesine de âşina olduğu ifade edilir. Farsça şiirlerini ihtiva eden divanı basılmıştır (İstanbul 1306; Berlin 1904). Türkçe şiirlerine de bazı tezkirelerde rastlanır. ***(TSMA, nr. E. 736'da bazı Türkçe şiirleri kayıtlıdır).*** Yine tasavvufa ilgi duyduğu, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini benimsediği, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye de büyük saygısı olduğu belirtilir.

Sohbet meclislerinde takdir ettiği âlimler arasında Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî, hocası Halîmî Çelebi'nin başta geldiği, Tâcîzâde Câfer Çelebi, Âhî Benli Hasan ve Revânî gibi şairlere değer verdiği bilinmektedir. Halk arasında ismi, gözü pekliği ve sertliğine telmihen "Yavuz" şeklinde anılan bir padişah olarak adı türlü menkıbelere ve hikâyelere konu olmuştur. Hakkındaki menkıbelerin bazıları bir kısım yazarlarca tarihî bir gerçek şeklinde algılanıp nakledilmiştir. Bunların çoğu, onun diğer padişahlarla mukayese edilemeyecek ölçüde farklı tavırlarından kaynaklanmış olmalıdır. Yakınında bulunan Hasan Can'ın naklettiği rivayetler ve menkıbeler oğlu Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tâcü't-tevârîh'inin son kısmını oluşturur. Kemalpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Âlî Mustafa Efendi gibi tarihçiler de onun hakkında bu tür menkıbevî olaylara temas ederler. Ayrıca şöhreti doğrudan onun adına kaleme alınan yeni bir tarihî ekolü başlatmıştır.

Vefatı sırasında hayatta kalan tek oğlu Süleyman'dır. Âlî Mustafa Efendi şehzadelik yıllarında cârîyeden doğan bir oğlunu gizlediği, bunun Üveys Paşa olduğu, oğlu Süleyman'ın da bundan haberdar bulunduğu rivayetini aktarır. Adı bilinen tek hanımı Hafsa Sultan'dır. Ayrıca Ayşe Hatun isimli birinden daha söz edilir. Kızları Beyhan Sultan (Ferhad Paşa'nın zevcesi), Fatma Sultan (Kara Ahmed Paşa ve sonra Hadım İbrâhim Paşa'nın zevcesi), Hafsa Sultan (İskender Paşa'nın zevcesi), Hatice Sultan (Makbul İbrâhim Paşa'nın zevcesi), Şah Sultan (Lutfi Paşa'nın zevcesi), Hanım Hatun'dur

(Çoban Mustafa Paşa'nın zevcesi). Bazı kaynaklarda Trabzon, Edirne, Şam ve Kahire'deki imar hareketleri dışında İstanbul'da kendi adını taşıyan caminin temellerini attırdığı, ancak tamamlatamadığı, Tersane'yi genişlettiği, Sirkeci ile Sarayburnu arasında sahilde bir köşk yaptırdığı (Yalı Köşkü veya Mermerköşk) zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA

II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (haz. İlhan Şahin – Feridun Emecen), İstanbul 1994, hk. nr. 111, 281; İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri: Defter-i Müsevvedât-ı İn'am ve Tasaddukat (nşr. Ömer Lutfi Barkan, TTK Belgeler, IX/13 [1979] içinde), s. 307, 313, 316; İdrîs-i Bitlisî, Selimşahnâme (trc. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2001; İbn İyâs, Bedâ'iʿu'z-zühûr, V, tür.yer.; Şükrî-i Bitlisî, Selimnâme (nşr. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997; İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân, VII. Defter, s. 521, 523; VIII-IX. Defter (nşr. Ahmet Uğur, The Reign of Sultan Selīm I in the Light of the Selīm-Nāme Literature içinde), Berlin 1985, s. 65-145; Hadîdî, Tevârîh-i Âl-i Osmân (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 358, 363-421; Haydar Çelebi, Rûznâme (Feridun Bey, Münşeât, I içinde), s. 458-500; Keşfî Mehmed Çelebi, Selimnâme (haz. Abdurrahman Sağırlı, yüksek lisans tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Şemseddin İbn Tolun, İʿlâmü'l-verâ (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dımaşk 1984, s. 227-240 vd.; İbn Zünbül, Vâḳıʿatü's-Sulṭân el-Ġavrî maʿa Selîm el-ʿOṣmânî (nşr. Abdülmün'im Âmir), [baskı yeri yok] 1997 (Edebü'l-harb); Celâlzâde Mustafa Çelebi, Selimnâme (nşr. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar), Ankara 1990; Adā'ī-yi Şīrāzī ve Selimnāmesi (nşr. Abdüsselam Bilgen), Ankara 2007; Lutfî Paşa, Târih (nşr. Kayhan Atik), Ankara 2001, s. 197-243; Feridun Bey, Münşeât, I, 368-500 ("Çaldıran Seferi Menzilnâmesi", s. 396-409; "Mısır Seferi Menzilnâmesi", s. 450-458); Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 133-140; Cenâbî Mustafa Efendi, el-ʿAylemü'z-zâḫir, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3100, II, vr. 353^{a-b}; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, İstanbul 1280, II, 221-401, 602-616; Âlî Mustafa Efendi, Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr (haz. Ahmet Uğur v.dğr.), Kayseri 1997, I/2, s. 1049-1266; Hammer (Atâ Bey), IV, 95-256; Marino Sanudo, I Diarii, Venice 1880-87, XV-XXX, tür.yer.; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 233-306; Selâhattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969; a.mlf., "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", TV, I/2 [17] (1958), s. 295-311; I/3 [18], s. 430-454; M. Mazzaoui, "Global Policies of Sultan Selim", Essays on Islamic

Civilization, Leiden 1976, s. 224-243; M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1980, s. 29-34; a.mlf., "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", TD, VI/9 (1954), s. 53-90; VII/10 (1954), s. 117-142; VIII/11-12 (1956), s. 185-200; Ahmet Uğur, Yavuz Sultan Selim, Kayseri 1992; Halil Edhem, Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri (haz. İsmail Hacıfettahoğlu), Ankara 2001, s. 75-83; Hanefi Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara 2002, s. 52-59; V. V. Barthold, Halife ve Sultan (trc. İlyas Kamalov), İstanbul 2006, s. 91-111; Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", TD, XVII/22 (1968), s. 49-76; J. L. Bacque-Grammont, "1513 Yılında Rum Eyaletinde Şüpheli Timar Sahiplerine Ait Bir Liste" (trc. Lütfi Güçer – Halil Sahillioğlu), İFM, XLI/1-4 (1982-83), s. 145-162; J. Aubin, "La politique orientale de Selim Ier", Res orientales, VI, Paris 1994, s. 197-216; Şinasi Altundağ, "Selim I", İA, X, 423-434; Halil İnalcık, "Selīm I", EI^2^ (İng.), IX, 127-131.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN HAN(R.Aleyh)

(D.H. 6 Safer 900 -M.27 Nisan 1495 Trabzon. -V.H.974.-M.1566.Zigetvar.)

Karaların Hakanı Denizlerin Sultanı,2.Türk Halifesi.

Şair, âlim, adil, hayır sahibi, şehit, Muhteşem Osmanlı Sultanı.

DOĞUMU VE ŞEHZADELİĞİ

Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren, Osmanlı Devleti'ne altın çağını yaşatan, Osmanlı İmparatorluğu'nun onuncu padişahı ve Muhibbî mahlasıyla yazdığı 2779 gazel ile gazel rekorunu elinde tutan Kanuni Sultan Süleyman**, 27 Nisan 1495** Pazartesi günü, **Trabzon**'da doğdu. Babası Yavuz Sultan Selim, annesi Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızı Hafsa Sultandır. Kanûnî Sultan Süleyman, yuvarlak yüzlü, elâ gözlü, geniş alınlı, uzun boylu ve seyrek sakallı, zayıf, esmerdi. Ataları gibi burnu kartal gagasını andırıyordu. Sakalını kısa keser, uzun ve gür bıyıkları bunların üzerine inerdi, rengi solgundu. Sırasıyla Bolu, Şebinkarahisar, Kefe'de Sancakbeyliği yaptı. 4 defa evlenmiş, hanımları; Mahidevran Sultan, Fülane Hatun, Hürrem Sultan, Gülfem Hatun'dur. 16 tane çocuğu olmuş, bir kısmı küçük yaşta vefat etmiş, bunlardan Hürrem'den olma Şehzade Selim Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçen isimdir. Eşler arasında Kanuni üzerinde etkili olan ve siyasi olarak önemli rol oynayanlar Hürrem Sultan ve Mahidevran Sultan'dır.46 yıllık padişahlığı sırasında 13 defa sefere çıkmış, 300 kale fethetmiştir.

Çocukları: Şehzade Mustafa, II.Selim, Şehzade Bayezit, Abdullah, Murad, Mehmed, Mahmud, Cihangir. Kız **çocukları**: Mihrimah Sultan, Raziye Sultan**.**

Türklerin kendisine Kanuni ve Gazi, Avrupalıların ise "Muhteşem" dedikleri Süleyman Han, **(1520 - 1566)tam 46 yıl şan ve şerefle** 13 kez sefere çıkan ömrü at sırtında geçen, babasından devraldığı **6.557.000 km2** Osmanlı toprağını, yaptığı fetihlerle **14.893.000 km2** ye ulaştırdı. Bulunduğu yüzyıl, dünya tarihine **Türk asrı** olarak geçti. Âlimlere, şairlere karşı hürmetkârdı. Ömrü boyunca ilim ve sanatın hamisi oldu.

Osmanlı tarihinin en önemli isimleri onun döneminde yaşadı ve eserler bıraktı: Bu asırda her sahada **Sadrazamı İbrahim Paşa, Lütfi Paşa, Sokullu Mehmed Paşa; Şeyhülislamı Kemal paşazade, Ebüssü´ud Efendi, şairi Baki, Fuzuli;** Büyük deha **Mimar Sinan;** minyatür sanatçısı Nigârî, **Kaptan-ı deryası Barbaros Hayreddin Paşa** tarihçilerimiz Kemal Paşazade ve Taşköprülüzade gibi dahi devlet ve ilim adamları yetişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Beylikten başlayarak Cumhuriyet kurulana kadar gelmiş geçmiş 36 padişahın içerisinde; naif kişiliği, adaletli tavrı, cesaretli komutanlığı, üstün zekâsı, sanat adamlığı ile ismi öne çıkmış padişahlarımızdan bir tanesidir. En uzun süreli padişahlık yapmış ve ordusu Zigetvar seferinde iken hayata gözlerini yummuştur. Ordu hezeyana uğramasın diye aylarca öldüğü ordudan ve halktan saklanmış, zafer kazanılınca halka söylenmiştir. Halkı ve fethettiği ülkelerin vatandaşları tarafından çok sevilen üstün bir şahsiyettir.

Sultan Süleyman Han´ın asıl adından daha fazla bilinip, şöhreti olan **Kanuni** ünvanı, önceki Osmanlı kanunnamelerini ve devri icabı lüzumlu hükümleri Kanunname-i Al-i Osman adı altında, **İslam hukuku** esasları dâhilinde toplattırıp tanzim ettirmesinden ileri geliyor.

Kanûnî Sultan Süleyman devri, Türk hâkimiyetinin doruk noktasına ulaştığı bir devir olmuştur. **"Süleyman"** ismi kendisine Kur'ân-ı Kerîm'den tefe'ül olunarak verildi. Adını **Neml Sûresi**'nin

30. âyet-i kerîmesindeki **Hz. Süleyman**'ın (a.s.) isminden aldı. Sanki bu isim, daha o anda, Şehzâde Süleymân'a lûtfedilecek olan dünya ve ukbâ saltanatlarını birleştiren bir ihtişâmın müjdesini de beraberinde taşıyordu.

Çocukluk yılları babasının sancak beyi olarak görev yaptığı Trabzon'da geçti. Babası Yavuz Sultan Selim, onu küçük yaşlardan itibaren çok titiz bir şekilde yetiştirmeye başladı. İlk eğitimini annesinden ve ninesi Gülbahar Hatun'dan (Yavuz Sultan Selim'in annesi) aldı. Trabzon sarayında kendisine tahsis edilen hocalardan özel eğitim aldı. Adı bilinen ilk hocası Hayreddin Efendi'dir. Evliya Çelebi'ye göre Trabzon'da iken sütkardeşi Kadı Ömer Efendi'nin oğlu Yahyâ ile (Beşiktaşlı Yahyâ Efendi) birlikte bir Rum'dan kuyumculuk öğrendi. Benzeri görülmemiş bir terbiye ve tahsil gördü. Yedi yaşına gelince tahsil için İstanbul'a, dedesi Sultan İkinci Bayezid'in yanına gönderildi; Şehzade Süleyman, burada Kara Kızoğlu Hayreddin Hızır Efendi'den tarih, fen, edebiyat ve din dersleri alırken, savaş teknikleri konusunda da öğrenim görüyordu.

Osmanlı geleneği uyarınca şehzadeler on yaşından sonra yöneticilik yapmak üzere sancakbeyi olarak atanırdı. Ancak Şehzade Süleyman'ın atanması amcalarının tutumu sebebiyle biraz gecikti. Önce Şarki Karahisar'a (günümüzde Şebinkarahisar), sonra Bolu'ya sancakbeyi olarak atansa da en sonunda Kırım'da bulunan Kefe'ye gönderildi. Şehzade Süleyman annesi, hocası ve lalası yanında olduğu halde gemiyle Trabzon'dan Kefe'ye gitti. Burada kaldığı süre zarfında babasının taht için mücadelelerine şahit oldu; onun tahtı elde edebilmek için giriştiği askerî hazırlıklara destek verdi. Babasının 1512'de tahta çıkışı kendisine gelecekteki iktidarın yolunu da açmış bulunuyordu. Şehzadelerin görev yaptığı şehirlerin İstanbul'a yakınlığı padişah değişikliği sırasında tahta geçebilmek için önemli bir faktör olduğu için, şehzadeler arasında bu tür rekabetler oldukça yaygındı. II. Bayezid'in en büyük oğlu olan Şehzade Ahmet, Şehzade Selim'in oğlunun önemli bir yerde sancakbeyliği yapmasını engellemiştir.

Şehzade Selim, babası 2. Bayezid ve kardeşleri Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkud'la yaptığı mücadeleler sonrasında

Babasının 1512'de tahta çıkışı kendisine gelecekteki iktidarın yolunu da açmış bulunuyordu. On beş yaşına kadar babası Yavuz Sultan Selim'in yanında kaldı ve bu müddet içinde iyi bir öğrenim ve eğitim gördü. Şehzade Süleyman babasının padişah olması sonrasında Kefe'den İstanbul'a geldi. Burada bir süre kaldıktan sonra Manisa'ya sancakbeyi olarak atandı. Padişah olana kadar yedi yıl burada kaldı. Babası Yavuz Sultan Selim´in 1514 İran ve 1516 Mısır seferleri sırasında **Rumeli**´nin muhafazasıyla görevlendirildi ve Edirne´de oturdu.

1. Selim'in tek oğlu olması dolayısıyla tahta geçmesi sorunsuz oldu. 1. Selim'in vefatı sonrasında İstanbul'a gelerek 30 Eylül 1520 tarihinde 26 yaşında tahta oturdu.

Yavuz Sultan Selim'in, 1512 de tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağırılan Şehzade Süleyman, babasının kardeşleriyle mücadeleleri sırasında İstanbul'da kalarak babasına vekâlet etti. Bu sırada Saruhan sancakbeyliğinde de bulundu. Babası Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine, **30 Eylül 1520**'de, yirmi beş yaşındayken Osmanlı tahtına geçti. Kendisinden başka erkek kardeşi olmadığı için tahta geçişi kolay ve çatışmasız oldu. Çok ciddi ve kendinden emin bir padişah olan Kanûnî Sultan Süleyman, azim ve irade sahibiydi. Yapacağı işlerde hiç acele etmez, gayet geniş düşünür ve verdiği emirden asla geri dönmezdi. İş başına getireceği adamlara, kabiliyet derecelerine göre görev verirdi. Kendisine "**Kanûnî**" denmesi, yeni kanunlar icad etmesinden değil, mevcut kanunları yazdırtıp çok sıkı bir şekilde tatbik etmesinden dolayıdır. Kanûnî Sultan Süleyman, adaleti seven bir padişahtı. Mısır'dan gelen vergiyi haddinden fazla bulup, yaptırdığı araştırma sonunda halkın zulme uğradığını düşünmesi ve Mısır Valisini değiştirmesi bunun açık kanıtıdır.

Kanûnî Sultan Süleyman, tahta çıktığı sırada Osmanlı Devleti dünyanın en zengin ve en güçlü devleti konumundaydı. Babasının ölümü ve kendisinin padişah olması, "Arslan öldü, yerine kuzu geçti" diye düşünen Avrupalıları sevindiriyordu. Ancak Avrupalılar, çok geçmeden hayal kırıklığına uğradılar.

ŞEHZADELİK EĞİTİMİ

Yavuz Sultan Selîm'in 1512'de tahta geçmesi üzerine, Şehzâde Süleyman İstanbul'a çağrılmış, Yavuz'un, kardeşleri ile mücâdelesi sırasında İstanbul'da ona vekâlet etmişti. Babası kardeşlerini yenip tahtta rakipsiz bir hâle gelince genç Şehzâde, merkezi Manisa olan Saruhan sancak beyliğine gönderilmişti. Bu sûretle devlet idâresindeki tecrübesi ikmâl ettirilmiş oldu. Diğer yandan annesi, zamanın velîsi olan **Sünbül Efendi**'den oğlunun mânevî eğitimi ile meşgul olmak üzere bir talebesini istemişti. O da **Merkez Efendi**'yi Manisa'ya tâyin etmiş, bu sûretle Kanunî, mâneviyat âleminde rûhunu besleyecek ilk kaynağa ulaşmıştı.

Kanunî Sultan Süleyman, 30 Eylül 1520'de genç yaşta tahta geçti. Babasına büyük bir cenaze töreni düzenledi. Babasının cenazesini Topkapı'da karşıladı. Fâtih Câmisi'ne kadar cenâzenin arkasında yürüdü. Yavuz Selim Han'ın temiz naaşı, cenaze namazını edadan sonra Fâtih civarında Sultan Selim semtindeki kabrine defnedildi. Kanunî, mimarbaşı **Ali Ağa**'ya, burada babasının adına bir câmi ve türbe yapılması için talimat verdi.

Yeni padişah Silahtarlara 1000 akçe bahşiş verdi gündeliklere 5 akçe zam yaptı. Bütün kimsesizlere 4 akçe dağıttı. Yeniçerilere 3000 akçe bahşiş verildi. Birçok para daha verildi. Her padişah tahta çıktığında cülus bahşişi verirdi. Bu uygulama 18. yüzyıla kadar sürdü. Süleyman, ceza vermekten de geri durmadı. Kaptan-ı Derya Cafer Bey ve birkaç silahtar halka zulmettiği gerekçesiyle idam edildi. Bu yaptıkları onun "Kanuni" unvanını almasında önemli rol oynadı. Kanuni, başarılı bir asker, kudretli olarak kabul edilen bir devlet adamı, eşine nadir rastlanan bir devlet teşkilatçısıydı. Kanuni unvanını kanunları yenileyip ek kanunlar yapıp, bunlara önem verdiği için verildi.

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

Kanunî, babasından dünyanın en zengin ve en güçlü ordusuna sahip bir devleti mîras olarak devralmıştı. Kısa zamanda, giriştiği fütûhâtın büyüklüğü kadar idâresindeki dirâyet ve fazîlet ile de öyle

temâyüz etti ki, hasmı olan Avrupalılar bile kendisini **"Muhteşem Süleyman"** lâkabı ile anmaya mecbur kaldılar.

İLK İCRAATLAR

Kanûnî Sultan Süleyman, padişahlığının ilk yıllarında bazı iç isyanlarla uğraştı. Bu isyanlardan ilki; Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim'in Şam Valisi olarak atadığı **Canbirdi Gazeli**'nin çıkardığı isyan oldu.

Amacı Memlük devletini yeniden kurmak olan **Canbirdi Gazeli**, 1521 yılının Ocak ayında Dulkadiroğulları'ndan Şehsuvaroğlu Ali Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından bozguna uğratılarak yakalandı ve idam edildi.

Kanûnî Sultan Süleyman, sonraki yıllarda yine **Mısır**'da sadrazamlık hakkının kendisinde olması gerektiğini savunan **Ahmet Paşa**, Anadolu'da Safevilerin desteğiyle ortaya çıkan Kalender Çelebi ve vergi sistemini bahane ederek ayaklanan **Baba Zünnun** isyanlarıyla uğraştı. Çıkan tüm bu isyanlar Osmanlı kuvvetleri tarafından başarıyla bastırıldı.

Tahta geçişinin ikinci ayı daha dolmadan babası zamanında Şam beylerbeyiliğine getirilen eski Memlük emîri Canbirdi Gazâlî'nin isyanıyla karşılaştı. Safevîler'in devreye girme ihtimali onda büyük endişeye yol açtıysa da isyan kısa sürede bastırıldı.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN İLK SEFERİ

İlk sefer-i hümâyunu olan Belgrad harekâtı sadece askerî bakımdan değil devletin vizyonu açısından da sembolik bir önem taşır. Burası, vaktiyle büyük atası Fâtih Sultan Mehmet'in başarısızlığa uğradığı ana hedefi konumundaydı. Kanunî Sultan Süleyman, Belgrad'ı alarak batıya karşı yeni bir açılım sağlamak amacındaydı. 1 Ağustos 1521'de kuşatılan şehir 29 Ağustos'ta teslim oldu.

Kanunî Sultan Süleyman bu ilk siyasî faaliyetlerinde Fâtih Sultan Mehmet'in izlerini takip etti ve buna göre bir strateji oluşturdu. Belgrad'ın ele geçirilmesinin ardından ilk hedefinin yine vaktiyle büyük dedesinin başarısızlığa uğradığı Rodos olması bu bakımdan dikkat çekicidir. Bundan bir sene sonra, Sultan Süleyman'ın seferi Akdeniz'deki Rodos'a, Hospitalier Şövalyeleri'nin üzerine oldu. Bu

kuşatma için 1522 senesinin Haziran ayında suya inen Devlet-i Aliyye Donanması, 28 Temmuz'da Rodos'a vardı. Yaklaşık 100.000 asker ve 400 gemiden oluşan bu muazzam ordu, 6 ayı geçen kuşatmadan sonra Şövalyelerin teslim olmasıyla Rodos'u resmen almış bulunuyordu.

Bunun üçüncü ayağı ise İtalya'ya yönelik niyetlerinin başlangıcı olarak tasarlanan Korfu seferidir. Kanuni Sultan Süleyman 1521'de **Belgrad'**ı fethederek **Orta Avrupa**´nın, 1522'de şövalyelerin üssü olan **Rodos**´u kuşatarak da **Akdeniz hâkimiyetinin** kapılarınıOsmanlı Devletine açtı. 1526´da yüz bin kişilik ordusu ve 300 kadar top ile **Mohaç** ovasında **Macar Ordusuyla** karşılaştı.

Tarihin bu en büyük meydan savaşında düşman ordusunu yok eden **Kanuni**, 20 Eylül´de Macaristan´ın başşehri **Budin**´e girdi.1529 da **Viyana** muhasara edildi ise de, kuşatma vasıtalarının getirilmemesi ve kış mevsiminin yaklaşması üzerine neticesiz kaldı. 1532´de Alman seferine çıkan **Kanuni,** Viyana´yı arkada bırakarak **Gratz, Marburg, Gunss** ve daha birçok Alman şehirlerini zapt etti.

BELGRAD'IN FETHİ

Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında Avrupa'nın en güçlü devleti Roma-Germen İmparatorluğu (Almanya) idi. Almanya İmparatoru Şarlken Macaristan'a hakim olmak için Macar kralı ile yakın akrabalık ilişkileri kurmuştu. Macar Kralı İkinci Lui, Şarlken'e güvenerek vergilerini ödemiyor kendisine gönderilen Osmanlı elçilerini öldürtüyordu. Fatih Sultan Mehmet, Avrupa'da düzenlediği seferlerde Sırbistan'ı almıştı. Ancak stratejik bir öneme sahip Macaristan alınamamıştı. Kanûnî Sultan Süleyman Macaristan'ı almak üzere harekete geçti. Belgrad, karadan ve Tuna ırmağındaki Osmanlı donanması tarafından kuşatıldı. Şehir, gayet iyi savunulmasına rağmen teslim olmak zorunda kaldı (29 Ağustos 1521). Belgrad Muhafızlığına Balı Paşa getirildi. Bu sefer sonunda İstanbul'a gönderilen bazı Belgradlılar kurulan Belgrad köyüne yerleştirildi. Belgrad'ın fethi, Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk fethidir. Belgrad, bundan sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan en büyük kapısı oldu. Bu sebeple Belgrad'a ***"Darü'l-cihad"*** denildi.

ŞARLKEN ve AVRUPA

Alman İmparatoru Şarlken'in amacı tüm Avrupa'da hâkimiyet sağlamaktı. Şarlken, fikirlerine karşı çıkan Fransa Kralı Fransuva'yı esir aldı. Fransa Kralının annesi Düşes Dangolen, Kanûnî'ye bir mektup yazarak yardım istedi. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Barboros Hayreddin Paşa Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki şehri Nis'e giderek Şarlken'in donanmasını yendi. Hem Fransa'yı hem de Fransuva'yı kurtardı.

TARİHİN EN KISA SÜREN MEYDAN SAVAŞI

Derhâl Avrupa hedefine yönelen genç hükümdar, 1522'de Rodos'u aldı. 29 Ağustos 1526'da Mohaç ovasında yapılan tarihin en kısa sürede biten meydan muharebesi " Mohaç Savaşı" ile Macaristan'ı haritadan sildi. Budapeşte'yi fethetti. 1529'da Viyana kuşatıldı. 1532'de Avusturya seferine çıkıldı. 1533'de Almanya ile anlaşma imzâlandı. 1537'de Estergon, İstoni ve Belgrad'ı fethetti.

MOHAÇ SAVAŞI

Şarlken'in büyük bir tehlike olmaya başladığını gören Kanûnî Sultan Süleyman, Fransuva'nın da ısrarı üzerine Şarlken'e karşı savaş açmaya karar verdi. Osmanlı ordusu Tuna nehrini geçerek Macaristan'a girdi. 1521 senesinde Belgrad'ın Osmanlı eline geçmesiyle Macaristan'ın gücü kırıldıysa da, Katolik dünyasının tehlikesi tamamen geçmiş değildi. Katolik dünyasının öncüsü olan Macaristan üzerine sefer düzenlemeye karar veren Sultan Süleyman, 10 Mart 1526 tarihinde savaş hazırlıklarının ilk emrini verdi.23 Nisan 1526 tarihinde, 60.000 kişilik ordu ve 300 top ile sefere çıkıldı. Macar ordusu, Osmanlı'yı karşılamak üzere Mohaç ovasına bir ordugâh kurdu. Macar Kralı **II. Lajos** ordunun başında bulunuyordu.

Çevreye gönderdiği akıncılarla Macar ordusunun yardım almasını engelleyen Sultan Süleyman, 28 Ağustos 1526 tarihinde Mohaç ovasına geldi. Hiç vakit kaybetmeden savaş meclisini toplayan Sultan, tecrübeli askerlerden savaş hakkında fikir aldı. En son **Yahya paşazade Malkoçoğlu Bali Bey**'in kitle halinde saldırının tehlikeli olup, Macar ordusunun yan ve gerilerine yapılacak saldırıların daha etkili olacağı fikri kabul edildi.

Kendi savaş planı gereğince iki safa ayrılan Macar ordusu, 29 Ağustos'ta saldırıya geçti. Macar kuvvetlerinin saldırısını karşılayan Rumeli Ordusu, bir süre çarpıştıktan sonra geri çekilince, onları kovalamaya başlayan Macar askerleri Osmanlı topçularının menziline girmiş oldu.

Topçu ateşinin devam ettiği sırada Osmanlı ordugâhına girmeyi başaran ikinci Macar safları yaklaşık yarım saat Osmanlı Ordusunun merkezi ve yeniçeriler tarafından yoğun ateşe tutuldu. Bu ateş altında oldukça zayiat veren Macar ordusu, Osmanlı kaynaklarına göre "telef olmuştur."

29 Ağustos 1526'da Macar ordusuyla Mohaç'ta yapılan savaşta Macar ordusu iki saatte dağıldı. Mohaç Savaşı parlak ve şanlı bir zaferle neticelendi. Budin (Budapeşte) alındı. Macaristan, Osmanlı Devletine bağlı bir krallık haline geldi ve başına Macar soylularından Jan Zapolya getirildi.

Mohaç Savaşı'nın sonucu mutlak Devlet-i Aliye zaferidir. Bu savaş sonrası Osmanlı Hristiyanlığın en güçlü savunma hattını kırmış oldu.

Kralın öldürülmesi üzerine boşalan Macar tahtına asiller meclisi tarafından **Janos Szapolyai** seçildi. Bazı kesimlerin bu durumu kabullenmedikleri için Avusturya Arşidükü **I. Ferdinand**'ı kral seçmeleri, bunun üzerine Szapolyai'nin Osmanlı'dan yardım istemesi Osmanlı-Avusturya savaşlarına ve akabinde I. Viyana Kuşatmasına yol açacaktı.

VİYANA KUŞATMASI

Macaristan'ın Türkler tarafından fethi Avusturya ile Türkleri karşı karşıya getirdi. Mohaç Savaşı'ndan sonra Macaristan bir tampon bölge haline gelmişti. Avusturya Arşidükü Ferdinand, Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesini istemiyordu. Ferdinand, Şarlken'in de desteğiyle Jan Zapolya'yı tanımadı ve Budin'e girdi. Karşı sefere çıkan Kanûnî Sultan Süleyman Budin'i geri aldı. Savaşmayı göze alamayan Ferdinand ve Şarlken Avusturya'nın başkenti Viyana'ya kaçtılar ve Viyana kuşatıldı (26 Eylül 1529). Kış mevsimi yaklaştığı için 16 Ekim günü kuşatma kaldırıldı. Osmanlı Devleti, Viyana kuşatmasından bir

sonuç elde edememesine rağmen, Macaristan'daki durumunu güçlendirmiş ve Avrupa'nın karşı saldırı yapmasını engellemiştir. Macaristan üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Ferdinand, Kanûnî'ye bir elçi göndererek Macaristan'ın kendisine verilmesini istedi. Buna karşılık vergi vermeyi kabul ediyordu. Bu talebi karşısında olumsuz cevap alan Ferdinand Budin'i kuşattı.

I. Ferdinand, Szapolyai'yi yenmesinin ardından Osmanlı'dan yardım istenmesi ve Sultan Süleyman'ın Avusturya'nın güçlenmesini istememesi üzerine 10 Mayıs 1529 tarihinde sefere çıkıldı.

18 Ağustos günü Mohaç ovasına ulaşıldı ve Szapolyai'de 6000 kişiyle birlikte Osmanlı Ordusuna katıldı ve Sultan Süleyman'ın elini öptü.

8 Eylül günü Budin kalesinin kapılarından biri ele geçirildi ve kaleyi savunan askerler hayatlarının bağışlanması şartıyla teslim oldular. Osmanlı'nın kısa zamanda bu kadar büyük başarılar elde etmesinin ardından direnmenin saçma olacağını anlayan Boğdan Voyvodası **IV. Petru**'da ordugâha gelerek biat etti.

22 Eylül'de Avusturya sınırını geçen Sultan Süleyman, 27 Eylül'de başkenti kuşatmaya başladı. Kanuni Sultan Süleyman'ın 120.000 kişilik orduyla hareket edeceğini duyan bütün Avrupa'da bir korku başlamış, o dönemde had safhada olan mezheb kavgalarını bile bir kenara bırakıp Viyana'ya yardıma gelmişlerdi. Ferdinand korkusundan şehri terk etmiş ve yerine daha tecrübeli bir asker olan Nicolos'u bırakmıştı. Nicolos'a göre müdafaa savaşının gereği olarak, Türk ordusu gelmeden Viyana yakınlarındaki mahalleleri tamamen yakıp yıkmış, birinci istihkâm hattından yirmi adım içeride ikinci bir istihkâm inşa etmiş, Tuna sahillerine kazıklar diktirerek müdafaa için gerekli tedbirleri almıştı. Osmanlı humbaracılarının yakıcı tesirlerinden korunmak için evlerin ahşap çatılarını yıktırmış, top güllelerinin tesirini azaltmak için de, sokakların kaldırımlarını söktürmüştü. Ayrıca iki ay yetecek kadar erzak temin edip, şehirdeki sivil halkı dışarı çıkarmıştı.

Kuşatma başladıktan sonra on yedi gün boyunda kaleyi vurduran Sultan Süleyman, şehrin surlarına iyice zarar vermişti. Bu

sırada bir gülle isabetiyle Nicolos da ölmüştü. Kuşatma, kış ayının etkisiyle uzadıkça uzuyordu, ayrıca mevsim koşullarına bir de mühimmatın geç gelmesi eklenince kuşatma iyice zor bir hal alıyordu. Bütün bu zorluklara ek, Viyana'ya yardım için Alman ordusunun hazırlandığı istihbaratı gelince, Sultan Süleyman saldırının durdurulması emrini verdi. 16 Ekim günü harekete geçen ordu, 16 Aralık'ta İstanbul'a ulaşmıştı.

MACARİSTAN SEFERLERİ

Kanûnî Sultan Süleyman, bunun üzerine Almanya seferine çıktı. Budin'i geri alıp Estergon'a kadar ilerleyen Osmanlı kuvvetleri, Avusturya ve Almanya içlerine akınlar düzenledi. Yedi ay süren Almanya seferi sırasında Avusturya'da birçok kasaba, şehir ve kale fethedildi. Avusturya, yapılan bu savaşlar sonunda harap ve bitkin bir hale geldi. Bunun üzerine Ferdinand barış istedi. İmzalanan İstanbul Antlaşması ile Ferdinand ve Şarlken'in hem Macaristan hem de tüm Avrupa'yı ele geçirme çabaları sonuçsuz kaldı (22 Temmuz 1533). Ferdinand'ın Macaristan üzerinde ki emellerinden vazgeçmeye niyeti yoktu. Jan Zapolya ölmüş, yerine oğlu Sigismund geçmişti. Bundan istifade eden Ferdinand Budin'i kuşattı. Bunun üzerine 1540 yılında Kanûnî tekrardan Macaristan seferine çıktı ve çok güçlü bir orduyla birlikte Budin'e girdi. Sigismund'u Erdel Beyliği'ne atadı ve Macaristan'ı Osmanlı Devleti'ne bağlı Budin eyaleti haline getirdi. Süleyman Paşa bu bölgenin beylerbeyliğine atandı. Avusturya'nın elinde sadece kuzey Macaristan kaldı. Kanûnî döneminin önemli siyasi olaylarından olan Osmanlı-Macaristan, Almanya, Avusturya ilişkileri Kanûnî'nin ölümüne kadar devam etti.

İSTANBUL ANTLAŞMASI

Osmanlı ile iyi geçinmekten başka çaresi olmadığını kabul eden Ferdinand'ın gönderdiği elçiler ile Osmanlı arasında imzalanan bu antlaşmaya göre; Macaristan'ın Osmanlı toprağı olduğu kabul edildi. Janos Szapolyai'nin hükümdarlığı kabul edildi. Osmanlı'ya senelik 30.000 altın vergi verilmesi kabul edildi.

Ferdinand'ın Kanuni Sultan Süleyman'a değil, Sadrazama denk olduğu kabul edildi. Fransa elçisi **Jean de La Forêt**'in

girişimleri sonucu, 18 Şubat 1536 tarihinde Sultan Süleyman, Fransa ile kapitülasyon anlaşması imzaladı. Anlaşmayla birlikte Fransızlara ticari ve hukuki alanlarda birtakım ayrıcalıklar tanındı.

HAYRETTİN PAŞA'NIN OSMANLI HİZMETİNE GİRMESİ

Kanuni Sultan Süleyman 1533 yılında **Barbaros Hayreddin Paşa**'yı Kaptan-ı Deryalığa getirerek **Cezayir** Osmanlı topraklarına kattı. Barbaros **Ege** denizinde **Venediklilerin** elinde bulunan adaları aldı.

1534´de **Safeviler** üzerine sefere çıkan sultan, **Bağdat ve Basra**´yı zaptetti. **Bağdad**´da evliya kabirlerini ve Kerbela´ da Hazret-i Ali ve hazreti Hüseyin´in makamlarını ziyaret eden Kanuni, Abdülkadir-i Geylan´i hazretlerinin kabrine türbe ve yanına imaret yaptırdı. Fetih hareketlerine devam eden Kanuni, **1535**´de **Tebriz**´i zaptetti**. 1537**´de İtalya seferine çıkarak, **Otranto**´ya kadar ilerledi.

Bu yıllarda hazırlanan **Avusturya ve Macaristan** seferleri büyük bir Haçlı donanması hazırlanmasına neden oldu. **Andrea Doria** komutasındaki Haçlı donanmasında Venedik ve Cenevizliler'den başka Malta, Portekiz ve İspanya'ya ait gemiler de bulunuyordu.

1538 senesinde **Barbaros Hayreddin Paşa** komutasındaki Osmanlı Donanması, Osmanlı'nın Akdeniz'de güçlenmesini istemeyen Haçlılarla 28 Eylül 1538 tarihinde Preveze açıklarında karşı karıya geldi.Haçlı donanması 602, Osmanlı donanması ise sadece 122 parçaydı. Preveze körfezinde **27 Eylül 1538**'de yapılan savaşta, **Barbaros Hayreddin** komutasındaki Osmanlı donanması büyük bir zafer elde etti. Tarihe **Preveze Deniz Zaferi** olarak geçen bu savaş sonunda Akdeniz bir Türk Gölü haline geldi.

1543 senesinde Osmanlı için de bir tehdit olan **Şarlken**'e karşı Fransız donanmasına yardım amacıyla Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Nis Kalesi'ni alarak Fransa'ya bıraktı.

1551 senesinde **Saint Jean Şövalyeleri**'nin elindeki Trablusgarp, **Turgut Reis** komutasındaki Osmanlı Donanması tarafından ele geçirildi.

Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki üstünlüğüne son vermek amacıyla oluşturulan Haçlı donanması Cerbe Adası önünde Osmanlı donanmasına yenildi. Ardından ada Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Böylece Akdeniz Osmanlı Devleti için göl haline geldi.

Bu fetihleri; **1543´de Estergon,Nis ve İstolni-Belgrad**, **1551´de Trablusgarb** ve **1553´te Nahcıvan seferi** takip etti.

O sırada devletin ihtişâmı öyle göz kamaştırıcı idi ki, **Barbaros Hayreddîn Paşa**, "İslâm birliği" düşüncesi ile mâliki olduğu kuzey Afrika'yı Osmanlı devletine hediye etti. Kanunî de, buna mukâbil ona devletin Kaptan-ı Deryâlığı'nı (Osmanlı deniz kuvvetleri kumandanlığını) verdi. Akdeniz kısa zamanda bir Osmanlı gölü hâline geldi. Hind Okyanusu'na bile donanma gönderilerek, oradaki Müslümanlara yardımda bulunuldu. Sudan ve Habeşistan'a seferler yapıldı. Hudutlar, güneyde orta Afrika'ya kadar uzandı. Kuzeyde Kırım Hanları, Moskova'ya kadar ilerlediler. 1548'de Tebriz dördüncü defa geri alındı. Böylece doğudaki hudut, Hazar Denizi'ne dayanmış oldu.

SÜLEYMAN SÖZÜ

Bu şekilde mânevî olarak da ilâhî te'yîde mazhar olan Kanunî Sultan Süleyman Han, uzun ömrünü, insanlığı huzur ve saâdete eriştirmek için harcadı. Birçok zâlim kralın zulmü altında inleyen insanları kurtararak, onlara İslâm'ın eşsiz merhamet, şefkat ve adâletini tattırdı. Her yerde husûsiyle İslâm memleketlerinde onun adı hayır ve hürmetle yâd edilir oldu. Emsalsiz adâlet ve doğruluğu sebebiyle halk arasında riâyet edilmesi gereken "söz ve vaad"lere **"ahd-i Süleymânî"** (Süleyman sözü) ifâdesi, bir darb-ı mesel hâline geldi.

Onun devrinde muhteşem Osmanlı ordusunun önüne hiçbir düşman kuvveti çıkmaya cesaret edememekteydi. Hattâ umûmiyetle bütün Avrupa'yı kendi etrafında toplamayı başarmış

bulunan **Şarlken** bile, Kanunî'nin karşısına çıkmaktan son derece çekinmekteydi. Üzerine yapılan sefer-i hümâyûnlarda köşe bucak kaçmaktan başka bir şey yapamıyordu. Çünkü âdeta bir mûsikî âhenginde harp eden Osmanlı ordusuna karşı koymak, bütün Avrupa'nın Ren kıyılarına kadar kaybı demekti. Dolayısıyla Şarlken, her şeye rağmen kesin bir mağlûbiyeti kabûllenmek istemediği için aczini gizlemiyor, sürekli olarak Osmanlı ordusundan kaçıyordu.

Kanunî, babasından devraldığı 6.557.000 km^2'lik vatan toprağını, 14.893.000 km^2'ye ulaştırdı. Hudutlar, kıt'a ve okyanuslarla çizilir oldu. Nice nâmdar krallar dahî, Osmanlı karşısında acziyetten başka bir şey yapamıyorlardı.

"BEN KARA VE DENİZLERİN HAKANIYIM"

İspanya kralı, Kanunî'nin kaptan-ı deryâsı Hayreddîn Paşa'nın fetih hamlelerinden nefes alamayıp Müslüman beldelerinde istediği zulmü icrâ edemeyince, buna karşılık kuru bir cesaretle Anadolu topraklarına doğru intikam seferine karar vermişti. O sıralarda Kanunî Sultan Süleyman Hân'ın Avrupa içlerinde bulunması da kendisini bu hususta bir hayli heveslendirmişti. Ancak durumu öğrenen Alman imparatoru Ferdinand, hem İspanya kralının gerçekleri görerek hareket etmesi, hem de Kanunî'ye karşı kendisine bir müttefik bulabilmek gâyesiyle ona, Osmanlı hakkında büyük itiraflarla dolu şu mektubu yazmak zorunda kaldı:

"–Kardeşim İspanya Kralı! Duydum ki, Osmanlılar Avrupa seferinde iken sen de bu fırsattan istifâde ile Anadolu'ya sefere çıkacakmışsın! Doğrusu bu hareketi yerinde ve isâbetli bulmadım. Zira ben, hayatım boyunca bizlerden birinin Anadolu'ya sefer yaparak orada bir kaleyi veya herhangi bir yeri fethederek ellerinde tutabildiklerini görmedim. Bir müddet elde tutulabilenler de, dâimâ Türkler tarafından tekrar geriye alınmışlardır.

Anadolu bir tarafa, bizim memleketimizde fethettikleri yerleri bile geri alamıyoruz. Bir düşün; nice yıldır hangi kaleyi aldık da elimizde tutabildik? Hangi şehri veya kasabayı ele geçirdik de tekrar geri vermedik? Bilesin ki, senin memleketinden

çok uzak yerlerde böyle mâcerâlara atılman doğrusu boş işlerdir. Yine bilesin ki, Sultan ve askerleri yerlerinde yok diye Anadolu'ya sefere çıkman, kükremiş bir arslanın açık ağzına elini koyman demektir ki, böyle bir durumda bir daha elini onun ağzından aslâ koparamazsın! Gel, sen bu işten vazgeç! Gel, bana yardım et! Eğer bana yardım etmezsen benim ömrüm tamamlanmış ve işim bitmiş olur. Bu da, sıranın size gelmesi demektir."

Görüldüğü gibi Kanunî devri, samîmiyetle inanan ve rızâ-yı ilâhîyi yürekten dileyen insanlara Allâh'ın yardımının şanlar ve zaferler yağmuru hâlinde tezâhür ettiği gerçeğinin bir örneğidir. Öyle ki, krallar, Kanunî'nin vâlileri hükmündeydi.

SULTANLAR SULTANI

Bunlardan biri olan Fransa kralı **Françesko**, Alman imparatoru Şarlken ile yaptığı bir harpte esir düşmüştü. Bunun üzerine annesi, Kanunî'ye bir elçi gönderdi. Elçi, Françesko'nun annesinin mektubunu takdîm etti. Annesi, oğlunu kurtarması için yalvarıyordu. Kanunî'ye "Sultanlar Sultanı" diye hitâb ediyordu. Kanunî ise, **Fransuva**'ya yazdığı cevâbî mektubunda:**«Ben ki...»** diye başlayarak uzun uzun hâkimi bulunduğu ülkeleri:**«...Âzerbaycan'ın, Anadolu'nun, Rumeli'nin, Balkanlar'ın, Karaman'ın, Irak'ın, Arabistan'ın, Mısır'ın, karaların ve denizlerin sultânı Yavuz Sultan Selîm Han oğlu Sultan Süleyman Hân'ım.»** diyerek sayıyor ve:**«Sen ki Fransa eyâletinin vâlisi Françesko'sun."** beyânından sonra, kralların başlarına böyle bir hâdisenin gelebileceğinin tabiî olduğunu söyleyerek onu tesellî ediyordu.

Kanunî'nin cevâbî mektupta: "Ben karaların ve denizlerin hâkânıyım!" demesi, îman gücünün ve kudretinin cihâna karşı haykırılışı demekti.

FRANSA'DA DANS 100 YIL YASAKLANDI

Kanunî devrinde bu güçlü sadâ hiç kesilmedi. Nitekim o devirde bir ara Fransa'da dans denilen rezâlet yeni yeni ortaya çıkmaya başladığında bunu duyan Kanunî, derhâl Fransa kralına şu tâlimâtı göndermiştir:*"...İşittim ki, memleketinizde kadın ve erkeklerin dans adı altında birbirlerine sarılmak sûretiyle halk önünde ahlâk ve*

*hayâya mugâyir davrandıkları süflî bir eğlence îcâd edilmiş! Bu rezâletin, hem-hudud olmamız dolayısıyla memleketime sirâyeti ihtimâli vardır. Bu itibarla nâme-i hümâyûnum elinize ulaşır ulaşmaz derhâl bu rezâlete son verile! Aksi hâlde bizzat gelip o rezâleti kaldırmaya elbette muktedirim."*Tarihçi **Hammer**, bu mektup üzerine Fransa'da dansın tam yüz yıl yasaklandığını kaydetmektedir.

PREVEZE ZAFERİ

Bu devir, bütün bir cemiyet fertlerinin, asâlet, ciddiyet ve îman vecdi ile coşkun çağlayanlar hâlinde olduğu bir devirdi. Bu devirde îmânın heybet ve heyecânı ile bu şâha kalkış, yalnız Kanunî'de değil, devletin bütün müesseselerinde ve hattâ en küçük rütbedeki ferdinde bile görülmekte idi:

Preveze zaferinin müjdesini dörtnala at üzerinde getiren levent, Topkapı Sarayı'na girince, atının dizginini çekmesi ile, at bir müddet iki ayak üzerinde dönmüştü. Bu manzarayı seyreden Kanunî'nin, levende:"–Ne azgın bir küheylânla gelmişsin!.." demesi üzerine levendin:*"–Hünkâr'ım, Akdeniz azgın bir küheylândı. Biz onu bile uslandırdık!.."* cevabını vermesi, îman gücüyle şahlanıştan doğan îtimâd-ı nefsin bir tezâhürü idi.Sultandan bir ere kadar hep aynı duyuş ve aynı kalp atışı vardı.

Kanuni Döneminin Önemli Siyasi Olayları ve Fetihler

Kanuni Sultan Süleyman'ın kırk altı yıl süren uzun hükümdarlık dönemi hem diğer devletlerle ilişkiler, seferler ve fetihler yönüyle, hem de iç karışıklıklar ve hanedan içi mücadeleler açısından oldukça hareketli geçmiştir. Dış siyasette aktif ve fetihçi bir politika uygulamıştır. Padişahlığı boyunca on üç büyük sefere çıkmış ve neredeyse on yılı seferlerde geçirmiştir. En çok sefere çıkan ve en uzun süre seferde kalan Osmanlı padişahıdır.

Bu dönemin askerî açıdan bir başka özelliği, Osmanlı Devleti'nin karşısında meydan savaşı yapabileceği bir devlet kalmamasıdır. Yuvuz Sultan Selim zamanında Osmanlı ordusu zaten çok yüksek bir güce ulaşmıştı. Çaldıran, Merc-i Dabık ve Ridaniye'de ezici zaferler kazanmıştı. Kanuni döneminin başlarında Mohaç'da (1526) Macar ordusunun iki saat gibi bir sürede imha edilmesinden

sonra, artık hiçbir devlet Osmanlı ordusu ile meydan muharebesi yapmaya yanaşamadı. Bu sebeple, bu dönemde çok sayıda sefer yapılsa da Mohaç'ın dışında büyük meydan muharebesi olmamıştır.

Avrupa'daki Gelişmeler

Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktıktan sonra ilk olarak dikkatini Avrupa'ya çevirdi. İlk seferini 1521 yılında Belgrad'a yaptı ve şehir fethedildi. Fatih Sultan Mehmet'in kuşatıp alamamış olması dolaysıyla bu şehrin sembolik bir önemi vardı. Ertesi yıl Rodos üzerine sefer yapılıp, ada fethedildi (1522). Bu fetihle Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından önemli bir adım atılmış oldu.

Batı siyasetinde Avrupa devletleri arasındaki mücadeleden yararlandı. Kutsal Roma-Cermen İmparatoru olan, Habsburg hanedanından V. Karl (Şarlken) ile Fransa Kralı 1. Fransuva arasındaki mücadelede Fransa'nın tarafını tuttu. Mücadeleyi kaybedip esir düşen 1. Fransuva'nın annesinin yardım talebi üzerine, 1526 yılında Macaristan seferine çıktı. Mohaç'ta Macar ordusuna karşı büyük bir zafer kazandı. **Mohaç Savaşı** tarihin en kısa süren meydan muharebelerinden birisidir. Savaş sonrasında Budin fethedildi. Bu seferle Macaristan büyük ölçüde Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

V. Karl'ın kardeşi olan Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın Kanuni tarafından göreve getirilen Macar Kralı Janos Zapolya'yı yenip, Budin'den atması üzerine, 1529'da tekrar Macaristan üzerine sefere çıkıldı. Budin tekrar alınıp, Viyana kuşatıldı. Ancak büyük bir kuşatma için ön hazırlık yapılmamış olması ve kışn yaklaşması sebebiyle on yedi gün sonunda kuşatmayı kaldırıldı.

1532'de Sultan Süleyman doğrudan Kutsal Roma-Cermen İmparatoru V. Karl'ı (Şarlken) hedef alan bir sefer düzenledi. Osmanlı ordusu İmparatorluk topraklarında ilerlemesine rağmen, V. Karl savaşa yanaşmadı. Savaş olmadan Osmanlı ordusu geri döndü. Alman Seferi olarak bilinen bu sefer sonrasında Macaristan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti güçlendi.

Kısa süreli barış dönemleri yaşansa da Kanuni'yle Şarlken arasındaki Güney-Doğu Avrupa ve Akdeniz'e hâkim olma mücadelesi hükümdarlık döneminin sonuna kadar sürdü. Bu süreçte padişah yeni

seferler düzenledi (1537 Korfu Seferi, 1538 Boğdan Seferi, 1541 İstabur Seferi, 1543 Estergon Seferi, 1566 Zigetvar Seferi). Bu seferler sonunda bu bölgelerdeki Osmanlı hâkimiyeti genişlemiş ve kuvvetlenmiştir.

Denizlerdeki Gelişmeler

Kanuni Akdeniz hâkimiyetine özel bir önem vermiştir. Osmanlı Devletinin gerçek bir deniz gücü haline gelmesi bu dönemdedir. Hükümdarlığının ilk yıllarında Rodos'a sefer düzenleyerek burayı fethetti (1522).

Cezayir Beyi Hızır Reis'in Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle (1533) Akdeniz'deki Osmanlı varlığı güçlendi. Kanuni, Hızır Reis'e Hayrettin adını vererek Kaptan-ı Derya olarak görevlendirdi. Avrupalıların Barbaros lakabıyla andıkları Hayrettin Paşa, Papa'nın gayretleriyle oluşturulan birleşik Haçlı donanmasını 1538'de Preveze'de büyük bir bozguna uğrattı. Preveze Deniz Savaşı sadece Türk tarihi değil, dünya tarihinin de en büyük deniz savaşlarından birisidir. Preveze sonrasında Akdeniz büyük ölçüde Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Malta'da bulunan Saint Jean Şövalyelerinin Akdeniz'deki ticareti ve ulaşımı tehdit etmesi ve adanın stratejik konumu sebebiyle 1565 yılında buraya sefer düzenlendi. Ünlü denizci Turgut Reis'in de katıldığı kuşatma başarılı olamadı. Turgut Reis çatışmalar sırasında hayatını kaybetti.

Sultan Akdeniz dışında, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu bölgeleriyle de ilgilenmiştir. Portekizlilerin Hint okyanusundaki askeri varlıklarının artmasıyla, gerek Mısır ve Hicaz bölgelerinin güvenliğinin sağlanması, gerekse Hindistan'da bulunan Gucerat Sultanlığı'nın yardım istemesi sebebiyle, Kanuni döneminde bu bölgeye dört deniz seferi yapılmıştır. Bu seferler sonrasında Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı askeri başarı sağlanamasa da Yemen bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

MÜSLÜMAN TÜRK'ÜN ADALETİ

Hak ve adâlet, hudutları Hazar'dan Orta Avrupa'ya, Hind Okyanusu'ndan Ukrayna'ya kadar uzanan bir İslâm devlet-i

aliyyesinin hukûku olarak zamanın îcaplarına göre öylesine dakik bir sûrette gerçekleştiriliyordu ki, engizisyon mahkemelerinin korkunç zulümlerinden kaçanlar, Osmanlı ülkesine sığınıyorlardı. «Dünya dönüyor!» dediği için Galileo, ölümden kurtuluş çaresi olarak, ilmî kanaatini lâfzan terk ederken, Osmanlı'da gayr-i müslimlerin bile "vedîatullâh", yani Allâh'ın devlete emâneti olarak kabûl olunduğu yüce bir görüş hâkim bulunuyordu.

Hatta Lehistan'da: **"Osmanlı atları Vistül Nehri'nden su içmedikçe, bu ülkenin hürriyet ve istiklâle kavuşamayacağı"** sözü, bir darb-ı mesel hâline gelmişti. Gerçekten Lehistan, yani Polonya, tarihte üç defa istiklâline kavuşmuştur ki, bu da Türk atlarının Vistül Nehri'nden su içtiği zamanlarda olmuştur.

Cuma selamlığına çıkmak üzere atına bindiğinde yeniçeriler havaya yaylım ateşi açarak kendisini selamlar, halk da bu sesten padişahın camiye gitmek üzere hareket ettiğini anlardı. Cuma selamlıkları oluşturduğu kortejle görkemli olurdu. Usta bir kuyumcuydu. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan ve mürettep divanı bulunan Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa, hasekisi Hürrem'le mektuplaşması, isyan eden oğlu Bayezid'in af dileyici manzum mektuplarına verdiği manzum yanıtlar etkileyicidir.

Dindarlığından ve ulemanın tavsiyeleri gereği kahve ve içki yasağı koymuş, yalnızca elçiler için belli günlerde iskeleye şarap getirilmesine izin vermişti. Padişah katında çalgı çalınıp oyun oynanmasını yasaklaması, sarayda altın ve gümüş kaplar yerine porselen tabakların kullanılması ise son yıllarındadır. Oysa saltanatının ilk döneminde sarayda mükemmel bir sazende heyeti vardı. Harem meşkhanesinde cariyelere türlü hünerler öğretiliyor, Enderun'un yetenekli içoğlanları da oyunlar sergiliyorlardı.

Eski Saray'ın geçirdiği yangın üzerine Hürrem Sultan'ın buradaki Harem dairesinin Yeni Saray'a (Topkapı Sarayı) taşınmasını istemesi nedeniyle yaklaşık 1540'lı yıllarda yeni bir yapılanma ile Topkapı Sarayı Harem Dairesi'ni oluşturduğu sanılıyor.

Sultan Süleyman Döneminde Sarayburnu, Tersane, İskender Çelebi, Dolmabahçe, Tokat, Sultaniye, Çubuklu, Kandilli, İstavroz

(Beylerbeyi), Üsküdar (Kavak), Haydarpaşa hasbahçelerinde saraylar, köşkler ve kasırlar yapılmıştı. Boğaz gezilerine düşkün olan Süleyman, oğlu Cihangir'i yanına alıp yeşil renkli baştardasıyla (bir tür gemi) boğaz köylerine uğrar; sürek avı için Istrancalar'a, günü birlik avlanmalarda Kağırhane'ye ve Belgrad Ormanı'na giderdi.

1558'de Divan-ı Hümayun'dan hüküm çıkarttırarak surların çevresine ev yapılmasını yasaklamış, pencerelere kepenk zorunluluğu koymuş, 1559'da ise Galata'daki bütün yapılarda taş kullanılmasını, sokağa cepheli evlere çardak, şahnişin gibi eklentiler yapılmamasını emretmişti.

Veba salgını Sultan Süleyman döneminde de İstanbul'u ve taşraları sık sık vurmuştu. Elçi olarak Osmanlı topraklarına gelen ve bir adamı vebadan ölen Busbecq'ın anılarına göre kentten uzaklaşmak için saraya başvurduğunda *Allah'ın takdirine boyun eğmesi* bildirilmiş, daha sonra da Büyükada'ya gitmesine izin verilmişti. Padişahın ise Türk ve Yahudi hekimlerinden bir ekibi vardı.

Adını taşıyan Süleymaniye Külliyesi başta olmak üzere kendisinin, eşi Hürrem Sultan'ın, damadı Rüstem Paşa'nın, kızı Mihrimah Sultan'ın, vezirlerinin Mimar Sinan'a yaptırdıkları eserler İstanbul'a ve başka Osmanlı kentlerine yepyeni siluetler kazandırmış. Bent, su kemeri, su yolu, köprü, çeşme, saray, hasbahçe, cami, mektep, medrese, kervansaray, hamam, sebil, türbe, tabhane, darüşşifa yapımları 46 yıllık saltanatı boyunca sürmüştür. Tophane-i Amire, döneminde 20-22 tonluk topların döküldüğü büyük bir sanayi kuruluşu olurken Liman-ı Kebir (Haliç – Galata) Akdeniz'in en işlek limanı durumuna gelmiş.

Rodos seferinden başarıyla, Ocak 1523'te İstanbul'a dönen padişah, Selim döneminden beri Vezir-i Azam olan Pirî Mehmed Paşa'yı Haziran ayında emekliye ayırarak Pargalı bir Rum olan "*nedim ü yârı, mahrem-i esrârı"* Hasodabaşı Frenk İbrahim Ağa'yı vezirlik rütbesiyle Vezir-i Azam atadı. Süleyman'a, Manisa valiliğinden beri, arkadaş ve sırdaşlık eden 28 yaşındaki İbrahim Paşa'nın bu beklenmedik yükselişi, dedikodu ve eleştiri konusu oldu. İbrahim Paşa, padişahın kendisine bağışladığı Atmeydanı Sarayı'na yerleşti. 22

Mayıs 1524'te başlayan ve 5 Haziran'a değin süren bu düğünle İbrahim Paşa, Süleyman'ın kız kardeşi Hatice Sultan ile evlendi. Kanuni dönemi görkemli düğünlerinden ilkiydi. Düğün boyunca Atmeydanı'nda türlü gösteriler, geceleri mum donanmaları, havai fişek gösterileri, gündüzleri ise savaş oyunları, mudhike temsilleri, köçek raksları ve müsabakalar düzenlendi. Düğün sürerken 28 Mayıs günü Şehzade II. Selim'in doğması, ikinci bir coşku nedeni oldu.

27 Haziran 1530'da başlayan çok görkemli ve renkli ikinci düğün de, padişahın üç şehzadesi Mustafa, Mehmet ve Selim'in sünnet törenidir. At meydanı bu düğün için hazırlanmış, mehterhane yakınına padişaha mahsus bir otağ ve taht, vezirler, konuklar için de otağlar ve sayebanlar kurulmuştu. Meydana dikilen zafer andaçları arasında, Mohaç Seferi sırasında Budin'den getirilen heykeller de vardı. Küçük oğulları Bayezid ile Cihangir'in sünneti ve kızı Mihrimah'ın Rüstem Paşa'yla evlenmesi sebebiyle üçüncü büyük düğünü de 11 Kasım 1539'da yapılmıştır.

İran'la İlişkiler

İran'ın Doğu sınırlarını ihlal etmesi nedeniyle Edirne'den İstanbul'a dönen Sultan Süleyman, 28 Ağustos 1553'te Nahcivan seferine çıktı.

Şehzade Mustafa'nın idamı

Bu sırada Rüstem Paşa ise padişaha, büyük şehzadesi Mustafa'nın tahtı ele geçirmek için fırsat kolladığına ilişkin raporlar göndermişti. Bu rapordan habersiz olan Mustafa, 6 Ekim 1553 günü, sancağı askerleriyle Konya Ereğlisi'nde orduya katıldı; babasının elini öpmek üzere çadırına girdiğinde dilsiz cellatlar tarafından boğuldu. Kanuni'nin hayatının önemli dönüm noktalarından birisi de büyük oğlu Mustafa'nın idamı oldu. Oğlunu idam ettiren Kanuni Sultan Süleyman Han'ın buna zaman geçtikçe çok üzüldüğü ve pişmanlık duyduğu, gerek Osmanlı gerekse batı kaynaklarında açık şekilde belirtilir. Yeniçeriler, olayı bir cinayet sayarak Vezir-i Azam Rüstem Paşa'nın cezalandırılması için eyleme geçtiler. Aynı gün Rüstem Paşa azledilerek İstanbul'a gönderildi. Olaydan en çok etkilenen ise Süleyman'ın yanından ayırmadığı sevgili küçük oğlu Cihangir oldu.

Bu hassas, hastalıklı şehzade de 27 Kasım 1553'te Halep kışlağında öldü. Cenazesi İstanbul'a gönderilerek Şehzade Mehmed Türbesi'ne gömüldü.

Ayrıca bu hadise dolayısıyla Taşlıcalı Yahya gibi bazı şairler tarafından ağır sözlerle eleştirildiği halde sesini çıkarmadı. Çocukluk arkadaşı Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin bu mesele yüzünden onunla konuşmadığına dair menakıpnamelere konu olan bilgiler de söz konusu.

Anadolu'da Safevi etkisiyle çıkan isyanlar İran'la ilgili adımlar atılmasını gerektiriyordu. Alman Seferi sonrasında Avrupa'daki durumun belirli bir istikrara kavuşması sonrasında, 1534'de İran üzerine bir sefer yapıldı. Irakeyn Seferi olarak bilinen bu seferden önemli bir sonuç alınamadı. Safevi Sultanı Şah Tahmasb meydan savaşına yanaşmayarak geri çekildi. Sefer sırasında Van, Tebriz, Bağdat gibi bölgelerde hâkimiyet sağlansa da Kanuni'nin İstanbul'a dönmesiyle Safeviler tekrar mücadeleye başladı. Bölgede siyasi istikrar ve hâkimiyet tam olarak sağlanamadı.

Şah Tahmasb'ın Tebriz ve Van'ı ele geçirmesi üzerine, 1548 yılında İran'a yeni bir sefer yapıldı. Önceki seferde olduğu gibi, Şah Tahmasb Osmanlı ordusu karşısında geri çekildi ve büyük bir savaş gerçekleşmedi. Tebriz, Van ve bölgedeki birçok şehir ele geçirildi. Sefer sonrasında Safevi tehdidi ortadan kaldırılamasa da Doğu Anadolu'daki Osmanlı hâkimiyeti güçlendi.1555 yılında Safevilerle Amasya Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Gürcistan'ın batı bölgeleri ve Irak'ın büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nde kaldı.

1 Haziran 1555'te Şah Tahmasb'ın elçileriyle Amasya Antlaşması imzalandı. Kanuni, barış şartlarını da içine alan Tahmasb'a yolladığı mektupta dini meselelere vurgu yapıp, aşırı uç Şiiler'in Hazreti Aişe'ye ve 3 halifeye karşı olan küfürlerinin yasaklanmasını istedi.

Osmanlı cihan devleti oldu

Onun yoğun askeri ve siyasi faaliyetleriyle Osmanlı, Avrupa'nın cihanşümul anlayışına sahip Cihan Devleti haline geldi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ideolojik alt yapısının temellerinin atıldığı bu dönem, Avrupa'nın siyasi coğrafyasını derinden etkiledi. Osmanlılar böylece Avrupa devletler dengesinde belirleyici bir rol üstlendiği gibi modern Avrupa'nın oluşumuna da etki etti.

Osmanlı İmparatorluğunu yüz ölçümü olarak en çok büyüten padişah olan Kanuni Sultan Süleyman, 6 milyon 557 bin kilometrekarelik toprağı 14 milyon 983 bin kilometrekareye çıkardı.

Osmanlı'nın sınırlarının ulaştığı toprakların dışında Kuzey Afrika içlerinden Habeşistan'a, Yemen'e, Hindistan'a, kuzeyde Rus steplerine kadar çok geniş bir sahaya hakim oldu.

Kanuni Sultan Süleyman, ömrünün son dönemine kadar devam eden av merakı ve uzun seferleri dolayısıyla imparatorluğun çeşitli bölgelerini tanıdı, doğuda ve batıda pek çok yeri gördü, şehir ve kasabaları dolaştı. Bu bakımdan Kanuni, imparatorluğunu coğrafi temelde de bizzat gezerek tanımış son Osmanlı padişahı kabul ediliyor.

Hükümdarlığı döneminde imparatorluğun birçok bölgesine önemli cami ve imarethaneler yaptırdı. Özellikle Mimar Sinan'a İstanbul'da abidevi yapılar inşa ettirdi.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN SON SEFERİ

İlk olarak 1521'de Belgrad daha sonra 1522'de Rodos, 1526'da Mohaç, 1534'de Bağdat ve Tebriz, 1538'de Boğdan'ın tamamı ve Preveze, 1541'de Macaristan'ın tamamı, 1543'de Estergon, 1551'de Trablusgarp, 1553'de Safevi topraklarının bir kısmı, 1566'da Zigetvar I. Süleyman tarafından fethedildi.

I. Selim'den 6.557.000 km2 olarak devraldığı Osmanlı İmparatorluğu'nu, kırk altı yılda 14.893.000 km2'ye ulaştırdı (Avrupa'da 1.998.000 km2, Asya'da 4.169.000 km2, Afrika'da da 8.726.000 km2 olmak üzere).Saltanatının 2745 gününü (7,5 sene) at sırtında seferlerde geçirdi. 13 büyük seferinde at üzerinde yaklaşık 43 000 kilometre kadar mesafe kat etti. 21 eyalet ve 250 sancaktan oluşan Osmanlı Devleti çok geniş sınırlara ulaştı.Sultan Süleyman saltanatında 9 sadrazam, 7 de şeyhülislam ve 10 Kaptan-ı Derya görmüştür.

Sultan Süleyman'ın uzun süren hükümdarlığı eşleri ve çocukları arasındaki taht ve nüfuz mücadelesiyle geçmiş ve bu durum trajik sonuçlar doğurmuştur. İlk dönemlerde Mahidevran Sultan Kanuni üzerinde etkili olmuştur. Mahidevran Sultan kendi oğlu ve Kanuni'nin en büyük oğlu Şehzade Mustafa'nın padişahlığı için mücadele ediyordu. Ancak rakibi Hürrem Sultan zamanla daha fazla güç kazandı. Kızı Mihrimah Sultan ve damadı Rüstem Paşa ile birlikte, Hürrem Sultan giderek saraydaki tüm gücü eline geçirdi. Kendisine karşı isyan edeceği söylentilerinin ve Hürrem Sultan'ın etkisiyle Kanuni, Şehzade Mustafa'yı 1553 yılında öldürttü.

Hürrem Sultan'ın 15 Nisan 1558'de ölümünden sonra hayattaki iki oğlunun, Bayezid ile Selim'in taht kavgasına tanık olan padişah, Konya Savaşı'nda Selim'e yenilerek Amasya'ya çekilen Bayezid'e cephe aldı. Aslında karşılıklı yazışmalarında affeder gibi olduysa da, sonradan karar değiştirdi. Bayezid'in iki bin kişilik bir kuvvetle İran'a sığındığı haberi gelince, İran Şahı Tahmasb ile mektuplaşarak asi oğlu Bayezid ile oğullarını 25 Eylül 1561'de Kazvin'de boğdurttu. Şehzadelerin cenazeleri Sivas'a getirilip gömüldü.

Kanunî, son seferinde ilerleyen yaşı sebebiyle aylar süren bir yolculuğu, at sırtında dik durabilsin ve askerlere dinç görünebilsin diye sırtına kuşak gibi urgan sarılarak çıktı.

Zigetvar seferi için hazırlıklar yapıldı ama Kanuni yol koşullarına, aylarca sürecek seferin zahmetine dayanamayacak kadar yaşlı ve ataları gibi nikristen (gut-damla) muzdaripti. Buna karşın 1 Mayıs 1566'da görkemli bir alayla İstanbul'dan ayrıldı. 5 Ağustos'ta Zigetvara ulaşıldı. Ama padişahın durumu çok kötüydü. 7 Eylül 1566 Cumartesi günü gut, dizanteri, felç yahut anjinden ya da bunların hepsinden sabaha karşı bu dünyadan göçtü. Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa padişahın ölümünü vezirlerden dahi sakladı. Organları çadırında yatağının bulunduğu yere gömülerek cesedi tahnit edildi. Tahnit işlemi ilaçlar, misk ve amberlerle yapılıp ceset sımsıkı muşambalara sarılarak bir tabuta yerleştirildi. Yaklaşık 46 yıl süren saltanatı sırasında

Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşması ve 13 kez sefere çıkması onu Osmanlı padişahları arasında rakipsiz yapar.

KAPİTÜLASYONLAR

İlk defa 1352 yılında Cenevizlilere verilen Kapitülasyonlar, darülharb kabul edilen yabancı ülke tüccarına Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkı veriyordu. Ancak Osmanlı Devleti ticaret imtiyazlarını siyasi ve diplomatik menfaatleri çerçevesinde kullanarak ittifak yapacağı devletlere vermişti. 1535 yılında Fransa ile dostluk havası içerisinde iken Fransızların hazırladığı Kapitülasyon taslağı Osmanlı padişahınca tasdik edilmemişti. Bu taslağa göre eşit şartlar ve mütekabiliyet esası getiriliyordu. Hâlbuki Osmanlı Devleti padişahın tek taraflı yemini "Ahdi" ile verildiğinden Ahitname diye adlandırılmıştı ve her padişah değiştiğinde yenilenmesi gerekiyordu. İlk Fransız Kapitülasyonu, Kıbrıs seferi öncesinde 1569 yılında verildi. Katolik dünyasına ve Papa ambargosuna karşı ittifak sağlamak için Protestan olan İngiltere'ye 1580'de, Hollanda'ya 1612'de Kapitülasyonlar verildi.

Kapitülasyonlarda ticaret yapma hakkının yanı sıra, tüccarın hakları, gümrük vergileri, mahkeme usulleri, yol izinleri, emniyetlerine dair hususlar detaylı olarak belirtildi. Osmanlı devleti zayıfladıkça Kapitülasyon verilen devletlerde giderek çoğaldı ve bunu bir baskı aracı haline getirdiler. Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı ile birlikte 1914 yılında tüm protestolara rağmen Kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmıştır.

DEVRİNDE YAPILAN ÖNEMLİ ESERLER VE DEVLET ERKÂNI

Sultan Süleyman'ın uzun süren padişahlık dönemi mimari eserler açısından çok parlak bir dönem olmuştur. Çok sayıda mimari eser üretilmesinin yanı sıra, mimari teknik ve anlayış bakımından da Osmanlı sanatı zirveye ulaşmıştır. Klasik Osmanlı mimarisinin sembol ismi Mimar Sinan bu dönemde yetişmiştir.

Mimari eserlerin önemli bir bölümü İstanbul'da yapılmıştır. İlk iş olarak babası Yavuz Sultan Selim tarafından temelleri atılan İstanbul Sultan Selim Camii'ni tamamladı. Bunun dışında vezirleri

birçok yerde adlarına camii, külliye, medrese, hamam ve vakıf yaptırdılar (örn. Rüstem Paşa Camii, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Bozüyük Kasım Paşa Camii vb.)

Bu dönemin sembol yapısı Süleymaniye Camii ve külliyesidir. Mimar Sinan eseri olan bu yapı 1551-1557 yılları arasında inşa edilmiştir. Kanuni zamanında yapılan İstanbul'daki diğer önemli yapılar arasında Şehzadebaşı Camii, Mihrimah Sultan Camileri (iki tane, Üsküdar ve Edirnekapı'da), Haseki Camii, Sultan Selim Camii, Rüstem Paşa Camii sayılabilir. Camilerin yanı sıra çok sayıda medrese, imaret, hamam, köprü, darüşşifa gibi yapılar yapılmıştır. Kanuni İstanbul'un su sorunun çözülmesine büyük önem vermiştir. Büyük ölçekli harcalar yaparak, suyolları ve çeşmeler inşa ettirmiştir.

Seferler sırasında gittiği şehirlerin imarına önem vermiştir. Gittiği bölgelerde özellikle önemli İslam büyüklerinin mirasının canlandırılmasına özen gösterdiğini görmekteyiz. Konya'da Irak'ta İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Abdülkadir Geylani, Konya'da Mevlâna Celaleddin Rumi, Seyitgazi'de Battal Gazi türbelerini tamir ettirmiş, camii, medrese, imaret gibi yapılan inşa ettirmiştir. Şam'da bir külliye yaptırmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman kutsal mekânlara özel bir önem vermiştir. Kâbe'yi ciddi bir tamirattan geçirtmiş, etrafına Türk Revakları olarak bilinen yapıyı ekletmiştir. Ayrıca Mekke'de dört mezhep için dört farklı medrese inşa ettirmiştir. Kudüs'te bulunan yapıları tamir ettirmiştir.

Bu dönemin en büyük mimarı Mimar Sinan olarak kabul edilir. Sinan, Sultan Süleyman devri ve sonrasında 92 camii, 52 mescit, 57 medrese, 7 darül-kurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa (hastane), 5 suyolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere 375 eser vermiştir. Ayrıca Süleyman, suyollarına önem vermiş ve birçok eski barajdan İstanbul'a su getirtmiştir. Sultanın en önemli yaptırdığı hayrı ise Süleymaniye Camii olarak kabul edilir. Hatta bu camii ile ilgili olarak birçok rivayet mevcuttur. Bunun dışında Bizans döneminde kalan çeşitli su

kemerlerini çeşitli yollarla İstanbul'a getirtti. Süleyman, mimariye çok önem veriyordu.

Kanuni devrinde, Sadrazamlar arasında Piri Mehmet, Lütfi ve Sokollu görülür. Şeyhülislamlar arasında, Zembilli, Kemal paşazade, Taşköprülü zade, Çivizade ve özellikle Ebusuud, diğer devlet adamları arasında Barbaros, Nişancı zade Mustafa, Seydi Bey ve Cafer Ağa, bilim adamları arsında Hace Mahmut, Şeyh Bali, Derviş Mehmet, Mola Abdül latif, Padişah'ın sütkardeşi Yahya Efendi, Kadızade Acem Efendi, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi sayılabilir.

Ayrıca Mimar Sinan, Karahisari, Matrakçı Nasuh, Behram Ağa sanatta, Gelibolulu Mustafa Ali, Selaniki ve Hoca Saadeddin tarihte, Piri Reis ve Seydi Ali Reis coğrafyada önemli kişiliklerdir.

Mimar Sinan, Süleymaniye'yi yaptıktan sonra Kanuni'ye ***"Padişahım! Sana öyle bir cami inşa ettirdim ki kıyamete kadar ayakta duracak metanete sahiptir!"*** diyerek, eserini takdim etmişti.

EĞİTİM İCRAATLARI

Sultan Süleyman döneminde çok sayıda medrese açıldı. Külliyelerde çok sayıda kütüphane kuruldu. Kütüphanelerin saraylardan ziyade külliyelerde kurulması, eğitimin halk arasında yaygınlaştırılmaya çalışılması olarak yorumlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ikinci büyük kurumu olan **Süleymaniye Medreseleri** bu dönemde açıldı. Tıp, matematik gibi pozitif bilim dalları nedeniyle, Süleymaniye medreselerinde yeniden sınıflandırılmaya gidildi.

Eğitim bu dönemde iki aşamaya ayrıldı. Birincisi, **Sahn-ı Seman** medreseleri ki; burada hukuk, ilahiyat ve edebiyat dallarında eğitim verilirdi. İkincisi Süleymaniye Medreseleriydi. Burada da matematik, tıp gibi alanlarda eğitim verilmekteydi.

EDEBİYATÇI OLARAK KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Kanuni Sultan Süleyman, büyük bir fetihçi olmakla beraber ruhundaki sanatkâr taraf onun aynı zamanda ince duygu ve düşünceler şairi olmasını sağladı. Yazdığı aşk, kahramanlık ve düşünce şiirleriyle büyük bir divan meydana getirdi.

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" beytinde olduğu gibi dillerden düşmeyen ve atasözü niteliği kazanan beyitler de söylemiştir.Devrinde yaptığı reformlar, bürokrasinin şekillenmesi ve kanunlar Osmanlı'yı güçlü bir şekilde dönüştürdü.

Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmış Süleymannameler'de ve şehnamelerde onun askeri liderliği ön plana çıkarılmıştır. Padişah Gazi Sultan, Adil Hükümdar, İslam'ın Halifesi, İslam'ın Kılıcı vs.gibi.Birçok Osmanlı padişahı gibi Kanuni Sultan Süleyman edebiyatla, özellikle de şiirle ilgilenmiştir. Divan sahibi olan ve en fazla şiir yazan padişahlardan birisidir. Toplam 3000'e yakın şiiri vardır. Şiirlerinde Muhibbi mahlasını kullanmıştır. Türkçe'nin yanı sıra Farsça şiirler de yazmıştır.

Edebi eserlerinin en meşhuru hasta olduğu bir sırada yazdığı şu şiirdir:

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Ko bu ayş u işreti çün kim fenâdur âkibet
Yâr-ı baki ister isen olmaya tâat gibi
Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâat gibi
Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdur
Olmaya baht u saâdet âlem-i dünyada vahdet gibi
Ger huzûr itmek dilesen ey Muhibbî fâriğ ol
Varmıdur vahdet makâmı gûşe-i uzlet gibi

Divan edebiyatının gazel rekoru **Kanuni Sultan Süleyman**'dadır. "**Muhibbî**" mahlasıyla şiirlerini yazan Kanuni, nadiren de olsa Muhib, Meftunî, Âcizî gibi mahlaslar da kullanmıştır. Muhibbî divanında tam **2779** gazel yazarak Zâtî'nin bile gazel sayısını geçmiştir.

Eşi Hürrem Sultan'a yazdığı şiirlerinden birinde;

Ey misk-i amberim!
Bağrım, habibim, mah-ı tabanım.
Sırdaşım, mahremim, canım,

Güzeller üstü sultanım.

Hayatım, mahsulüm, ömrüm,
Kevser şarabım, cennetim.
Baharım, sevincim, gülüm, günüm.
Ey benim handanım.

Çınarım, seyr-i seyranım,
Gülistan ile bostanım,
İnci mercanım, sohbetim,
Sözüm, sabahım, akşamım.

Eğlencem, neşem, meclisim,
Çerahım, mumum, güneşim,
Turuncum, narım, narencim
Benim şem-i şemistanım.

Akıllım, uslum, efendim,
Gizlim, açığım, öğüdüm,
Hünkarım, hüsrevim, mirim,
Cihan iklimine canım.

Nöbet şekerim, hazinem,
alem içinde huzurum,
azizim, yusufum, varım
gönül mısırında hanım.

İstanbul'um, Karaman'ım,
Ey Devlet-i Osmaniyem.
Bedahşanım ve kıpçağım,
Bağdat'ım, hem Horasanım.

Saçı sırmam, kaşı yayım,
Gür fitne baygın bakışlım

Ölürsem kanım boynuna
Medet hey na-selman.

Kapında meddahım
Çünkü seni metheylerim daim.
Gönlüm gamlı, gözüm nemli,
Muhibbî'yim… Aşktır şanım.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN DUASI

Ulu Hakan, ardındaki ihtişamlı sultanlığa son mührünü vurduğu Zigetvar'da ellerini açıp Rabbine şöyle niyâz etmiştir: *"Yâ Rabbî! Nice müddettir yeryüzünü benim zaferimle doldurdun. Vâsıl olunmadık recâm, hâsıl olunmadık duâm kalmadı. Artık Habîb-i Edîb'in hürmetine saâdet-i şehâdet ve ardından da cemâlini müşâhede nîmetlerini bu kemter kuluna nasîb eyle!.."*

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN VEFATI

Bu niyazdan bir müddet sonra Muhteşem Süleyman, sefer esnasında 72 yaşında dördüncü Osmanlı sultânı olarak rahmet-i Rahmân'a yürüdü. Sigetvar kuşatmasını idare ederken, **7 Eylül 1566** rahmet-i Rahmân'a yürüdü.

Padişahın vefat haberi askerlerden gizlendi. İç organları Zigetvarda tahtının bulunduğu yerin altına gömüldü. Zigetvar Kalesi fethedilip geri dönülürken cenazesi arabada taşındı ve Padişah yaşıyormuş gibi davranıldı. Bu arada babasını ölümünden haberdar edilen II. Selim Belgrad'a gelerek ordunun başına geçti. Bundan sonra vefat haberi duyuruldu. Ulu Hâkan'ın cenâzesi, dört yüz muhâfızın nezâretinde İstanbul'a getirildi. Süleymâniye Câmii'nin musallâ taşına kondu. Cenâze namazı beş yüz müezzinin, tekbirleri birbirlerine aktarmaları ile Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi' kıldırdı. Cemaatin arka ucu Fâtih Câmii'ne dayanıyordu. Cenaze namazının ardından Süleymaniye Camii'nin avlusunda bulunan türbeye defnedildi.

Kanunî'nin naaşı, kabre indirilirken bir sandık getirilip **"Vasiyeti gereğidir!"** denilerek, o da kabre konulmak istendi. Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, bu duruma müdahale etti. Cenaze ile beraber kıymetli bir şeyin gömülmesinin câiz olmadığını bildirdi.

Ebussuûd Efendi'ye bunun, Hakan'ın bir gün evvelki vasiyeti olduğu bildirilince, merakla sandığı açtı. Kendisinin Hünkâr'a verdiği fetvâlarla karşılaştı. Hayretler içinde donakaldı:**"–Sen kendini kurtardın ulu Hâkan! Biz yarın Âhirette ne yapacağız?"** diyerek hüzünlendi ve ağlamaya başladı. Zira Kanunî, hayatı boyunca yapacağı her işin fetvasını almış, ondan sonra icra etmişti."

BİBLİYOGRAFYA

Matrakçı Nasuh, Süleymannâme, İstanbul Arkeoloji Ktp., nr. 379; Matrâkçı Nasûh'un Süleymannamesi: 1520-1537 (haz. Davut Erkan, yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân, X; B. Curipeschitz, Yolculuk Günlüğü: 1530 (trc. Özdemir Nutku), Ankara 1977, s. 44-48; Hicrî Onuncu - Miladî On Altıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazî ve Mekkî Seyahatnamesi (trc. Ekrem Kamil, Tarih Semineri Dergisi, I/2 [İstanbul 1932] içinde), s. 55, 71, 72, 76, 78; Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman: Risâle-i Pâdişâhnâme (haz. Mehmet Akkuş), Ankara 1991; Mohaç Esiri: Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları (haz. N. Melek Aksulu), Ankara 1998, s. 56, ayrıca bk. tür.yer.; Ârifî Fethullah Çelebi, Süleymannâme, TSMK, Hazine, nr. 1517; Celâlzâde, Tabakātü'l-memâlik; Bostan Çelebi, Süleymannâme, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1286; Ramazanzâde Mehmed Çelebi, Târîh-i Nişancı, İstanbul 1279, s. 205-286; Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 140-153; Lutfi Paşa, Târih, İstanbul 1341, s. 293-455; a.mlf., Âsafnâme (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 58-99; Feridun Bey, Nüzhetü'l-esrâri'l-ahbâr der Sefer-i Sigetvar, TSMK, Hazine, nr. 1339, vr. 9^b-53^b; Belgrad Seferi Rûznâmesi (Feridun Bey, Münşeât, I içinde), s. 500-507; Rodos Seferi Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 529-540; Mohaç Seferi Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 554-566, 570; Alman Seferi Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 577-584; Irakeyn Seferi Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 584-598; Pulya Seferi Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 599-600; Kara Boğdan Rûznâmesi (a.e. içinde), s. 602-603; Tahmasb, Tezkire (trc. Hicabi Kırlangıç), İstanbul 2001, tür.yer.; Mecdî, Şekāik Tercümesi, I, 439; O. G. de Busbeck, Türk Mektupları (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, tür.yer.; Selânikî, Târih (İpşirli), I, 1-54; Lokman b. Hüseyin, Hünernâme, TSMK, Hazine, nr. 1524, II, vr. 1^a-154^b; a.mlf., Zübdetü't-tevârîh, TİEM Ktp., nr. 1973, vr. 64^b-73^b; a.mlf., Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâili'l-Osmâniyye, İstanbul 1987

(tıpkıbasım), vr. 48^{b}, 50^{a-b}; Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'minîn (haz. Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar içinde), Ankara 1988, s. 93-141; Peçuylu İbrâhim, Târih, I, 2-437; E. Albèri, Relazioni degli ambasciatori veneziani al Senato, seri 3, Frienze 1840-55, III/1, s. 70-75; III/3, s. 160-165; Relazioni di ambasciatori veneti al Senato, vol. XIV, Constantinopoli relazioni inedite, 1512-1789 (ed. M. P. Pedani), Podava 1996, s. 32-131; Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556 (trc. A. Kurutluoğlu), İstanbul, ts., tür.yer.; Zinkeisen, Geschichte, II, 611-936; III, 1-130; Hammer (Atâ Bey), V, ayrıca bk. tür.yer.; VI, 1-181; J. Chesneau, Le voyage de Monsieur d'Aramon (nşr. Ch. Schefer), Paris 1887, tür.yer.; Danişmend, Kronoloji, II, 59-360; M. Çağatay Uluçay, Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları, İstanbul 1950, s. 5-47; a.mlf., "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", Kanunî Armağanı, Ankara 1970, s. 227-258; a.mlf., Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1980, s. 34-39; H. Lamb, Suleiman the Magnificent: Sultan of the East, New York 1951; N. Ahmet Asrar, Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Âlemi, İstanbul 1960; Şerafettin Turan, Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası, Ankara 1961; Hüseyin Gazi Yurdaydın, Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri, Ankara 1961; Renzo Sèrtoli Salis, Muhteşem Süleyman (trc. Şerafettin Turan), Ankara 1963; Semavi Eyice, "Avrupa'lı Bir Ressamın Gözü ile Kanunî Sultan Süleyman", Kanunî Armağanı, s. 129-170; M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1972; A. C. Schaendlinger, Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II, Wien 1983, I-II; A. Clot, Soliman le magnifique, Paris 1983; Esin Atıl, The Age of Sultan Süleyman the Magnificent, New York 1987; The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent (ed. Tülay Duran), İstanbul 1988, I-II; Feridun M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman Devri", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 1989, X, 313-382; a.mlf., "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", Türkler (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IX, 501-520; a.mlf., "Kanunî'nin Kanunnâmeleri ve Bir Mitin Doğuşu: Cihan Devletinde Hukukî Yapı", Tarih ve Medeniyet, XIV (1995), s. 42-45; a.mlf., "İbrâhim Paşa, Makbul", DİA, XXI, 333-335; Soliman le magnifique et son temps (ed. G. Veinstein), Paris 1992; Süleymân the Second and his Time (ed. Halil İnalcık – Cemal Kafadar), İstanbul 1993; Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent (ed. G. David – P. Fodor), Budapest

1994; L. P. Peirce, Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar (trc. Ayşe Berktay), İstanbul 1996, s. 87-91, 96-120; Zeynep Tarım-Ertuğ, Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri, Ankara 1999, s. 47-56, 100-130; Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası (ed. Metin Kunt – C. Woodhead, trc. Sermet Yalçın), İstanbul 2002; N. Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, II, 289-376; III, 19-122; G. Procházka-Eisl – C. Römer, Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymans des Prachtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien, Wien 2007; Muhteşem Süleyman (ed. Özlem Kumrular), İstanbul 2007; Aydoğan Demir, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Terki Salât Edenlerle İlgili Fermanı", TİD, II (1984), s. 46-53; H. Lowry, "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgiver and his Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi", Osm.Ar., sy. 10 (1990), s. 39-48; İsmail E. Erünsal, "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Katkı", a.e., sy. 24 (2004), s. 127-157; Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I.", İA, XI, 99-155; G. Veinstein, "Suleyman", EI^2 (İng.), IX, 832-842.Muhibbî Dîvânı: İzahlı Metin (haz. Coşkun Ak), Ankara 1987; Muhibbî Divanı: Tıpkıbasım (haz. Günay Kut), Ankara 2001, s. 6-22; Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-şuarâ, İÜ Ktp., TY, nr. 2406, vr. 23^b; Ahdî, Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 774, vr. 7^b; Âmil Çelebioğlu, "Turkish Literature of the Period of Sultan Süleyman the Magnificent", The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent, İstanbul 1988, II, 61-163; a.mlf., "Şair Kânûnî Sultan Süleyman", TKA, XXVIII (1990), s. 39-52; M. Rogers, "The Arts Under Süleymân the Magnificent", Süleymân the Second and His Time (ed. Halil İnalcık – Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s. 257-294; İsmail Ünver, "Olmaya Devlet Cihanda", TDl., sy. 385 (1985), s. 54-59; Semra Tunç, "Muhibbî Divanı'nda Şair ve Şiir ile İlgili Değerlendirmeler", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 7, Konya 2000, s. 265-284; Şadi Aydın, "Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları", Nüsha, II/6, İstanbul 2002, s. 46-56; Fatma Meliha Şen, "Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî) ve Baki", Osm.Ar., sy. 28 (2006), s. 183-193; M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I.", İA, XI, 99.".

MİMAR SİNAN (R.Aleyh)

(D.M. 29 Mayıs 1489 Kayseri-V.H.996.M. 17 Temmuz 1588. İstanbul)

İstanbul'a ve tüm Osmanlı coğrafyasına ölümsüz eserlerle Türk-İslam mührünü vuran, Alim, Veli, Dahi, Dünya tarihine Altın Harflerle yazılmış, Mimar Başı.

Mimar Sinan, Koca Sinan diye de anılan, Kanuni Sultan Süleyman dâhil üç büyük Osmanlı padişahı döneminde yaşamış, dünyanın en büyük mimar ve yapı sanatçılarından, yaptığı eserleriyle dünya tarihine adını altın harflerleyazdırmıştır. Osmanlı mimarisine¸ İstanbul'a ve hatta tüm Osmanlı coğrafyasına¸ serptiği çil çil kubbeler¸ minareler¸ kemerler¸ köprüler ve çeşmeler gibi ölümsüz eserlerle Türk-İslam mührünü vuran Mimar Sinan¸ Osmanlı Rönesans'ının¸ **"Altın Çağ"ın** baş mimarlarındandır.

Osmanlı'nın en güçlü dönemlerinde mimarbaşı olarak görev yapan Mimar Sinan, yaşamı boyunca camiler, külliyeler, köprüler, hamamlar, çeşmeler inşa etti. İnancını taşa, mermere, kubbeye, minareye, yaptığı eserlere nakşetti.

Mimar Sinan Fatih Sultan Mehmet Han'ın oğlu İkinci Beyazıd zamanında ***29 Mayıs 1489 tarihinde Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğdu. Babasının adı Abdülmennan dedesinin adı da Dülger Yusuf'tur.*** Bu çocuk, Osmanlı Devleti'ne iki savaş

kazandıracak, yaptığı eserler dünya kültür mirası listesine yazılacak, bilim adamlarınca Merkür gezegenindeki bir kratere ismi verilecektir. Bu çocuk, **Mimar Sinan**'dır.

EĞİTİMİ VE DEHASI

Ancak ifade etmelidir ki Müslüman Anadolu'nun bağrında yetişen samimî ve ihlaslı bir mü'min olan Sinan'ın bu devşirme liginden yola çıkarak onun şu veya bu milletten olduğu husûsundaki iddiâlarla uğraşmak yersizdir. Doğru olan, bugünkü mimariyi Sinan'ın ufuklarıyla değerlendirebilmek, yani Türk mimarisini yeniden Sinan'ın o mükemmel sanat ve üslûbu istikâmetinde geliştirebilmektir.

SİNAN'I MİMAR SİNAN YAPAN NE İDİ?

Yedi yıllık bir tahsilden sonra yeniçerilerin arasına katılan Sinan, iştirak ettiği muharebeler dolayısıyla gidip gördüğü yerlerdeki sanat abidelerini inceleme ve kendisindeki o üstün kabiliyet potasında eritip yeni terkipler vücuda getirme imkânına kavuştu. Sinan'ın sanat hayatı için bütün bu seferler, dehâsını besleyen bir büyük tecrübe ve müşahede zemini oldu. Onun yaklaşık elli yılı, bu şekilde bir bilgi ve tecrübe biriktirme, eşsiz bir estetik kabiliyeti kazanma ve bunları o müthiş muhayyilesinde yoğurmakla geçti.

Osmanlı Devleti'nin reaya çocukları olan bu devşirmeler, tamamen ailelerinin rızası ile alınır ve kabiliyetlerine göre yetiştirilirlerdi. Ayrıca o zamanlar yalnız Hristiyanlardan değil Müslüman çocuklarından da devşirme alınmaya başlanmıştı.

Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş döneminin baş mimarı olan Osmanlı klasik mimarisinin şekillenmesinde büyük rol oynayan Mimar Sinan, Kanuni döneminde 28 yıl, II. Selim döneminde 8 yıl ve III. Murad döneminde de 14 yıl olmak üzere toplamda 50 yıl hizmet verdi.

Osmanlı mimarisini farklı bir kavrayışla ele alarak dünya mimarlığının zirvesindeki gelişme noktasına taşıyan tek isimdir. Şehircilik, işletme yönetimi ve en genel anlamda yapı alanının örgütlenmesinde adını en çok duyuran kişi olması, beslenip dayandığı toplumsal alt yapı ve kurumlar kadar kişisel dehasıyla da bağlantılıdır.

Mimar Sinan'ın hayatıyla ilgili en geniş bilgiler, çağdaşı ve yakın dostu olan şair Sâî Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı Tezkiretü'l-bünyân'da bulunur. 994-995'te (1586-1587) kaleme alındığı düşünülen bu tezkire, Mimar Sinan'ın anlattıklarından derlenmiş hayat hikâyesi ve eserlerinin dökümünden oluşmaktadır.

22 yaşında, Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı sırasında başlatılan ve Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'dan da asker devşirmeyi öngören yeni bir uygulama nedeniyle İstanbul'a gelişinin ardından, orduya asker yetiştiren Acemi Oğlanlar Ocağı'na giren ve dülgerliği öğrenen Sinan, burada, yapı işlerinde de görev alırken, çağın önde gelen mimarlarının yanında çalışma fırsatını da elde etti.

Yıllar sonra bu dönemi için, ***"Tıpkı bir pergelin sabit ayağı gibi kararlıydım. Pergelin gezen ayağı gibi başka diyarları gezmeye özenirdim"*** diyen Mimar Sinan, Yavuz Sultan Selim döneminde orduyla Doğu seferlerine, Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Batı seferlerine katılarak, mimari alanda büyük bilgi ve tecrübe edindi.

1514'te Çaldıran Savaşı ve 1516 – 1520 arasında yapılan Mısır seferlerinden sonra, İstanbul'a dönüşünün ardından Yeniçeri Ocağı'na alınan Sinan, Kanuni döneminde, 1521'de katıldığı Belgrad, 1522'deki Rodos seferlerinden sonra subaylığa yükseldi.

1526 yılında, yayabaşı olarak çıktığı Mohaç seferinden sonra, cephane sorumlusu görevi verilen Mimar Sinan, 1529'da Viyana, 1529-1532 arasında Almanya, 1532-1535 arasında da Irak'a düzenlenen, Bağdat ve Tebriz seferlerine katıldı.

Son Bağdat seferinde, Van Gölü'nün üstünden geçecek üç geminin yapımını başarıyla tamamlaması, Sinan'a haseki ünvanını kazandırdı. Bu rütbeyle, Korfu, Pulya ve Moldavya seferlerine katıldı.

1538 yılındaki Karaboğdan Seferinde ordunun Prut Nehri'ni geçmesi için köprü gerekmiş bataklık alanda günlerce uğraşılmasına rağmen köprü kurulamamış görev Kanuni'nin veziri Damat Çelebi Lütfi Paşa'nın emriyle Mimar Sinan'a verilmiştir.

1539'da, Mimar Acem Ali'nin ölümü üzerine onun yerine Saray Başmimarı olmuştur. Daha sonra ordunun yapı ihtiyacını karşılamaya yönelik çeşitli görevler üstlenen Sinan, sefere gittiği

yerlerde gözlemlediği farklı mimari yapılarla kendisini geliştirdi. Osmanlı'nın en güçlü döneminde yaşayan Sinan, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat olmak üzere, üç padişaha mimarbaşı olarak hizmet etmiştir

Kendisi de birçok seferde padişahın yakınında bulunup hizmet ettiğini, çeşitli rütbeler aldığını, fakat asıl amacının mimarlık olduğunu belirtir. Bundan sonraki yıllara ait belgelerde imza ve mührüne rastlanmaktadır. İmzası ***"el-fakīr Sinan sermi'mârân-ı hâssa"*** ifadesini taşırken elips biçimli mührünün ortasında, ***"el-fakīrü'l-hakīr Sinan",*** çevresinde ise ***"bende-i miskîn kemîne derd-mend-i ser-mi'mârân-ı hâssa-müstmend"*** ifadesi kazınmıştır. Kısacası ölümüne kadar ***"reîs-i mi'mârân"*** olarak kalmıştır.

MİMARLIK ANLAYIŞI

Mimar Sinan, Osmanlı mimarlığında klasik dönem denen dönemin başlıca yaratıcısı, bir başka deyişle, okul kurmuş bir sanatçıdır. Yapıtlarında, güzellik ve işlev kavramlarını birleştirerek, mühendislik tekniğinin yaratıcılığı, sanatçı beğenisiyle birleştirip özgün yapılar ortaya koymuştur. Ancak bu yapıtlarda işlevi, estetiğin ardına gizleyen bir sanatçı anlayışı egemendir. Böylece, plastik değerleri ön plana çıkarmış özellikle, yaptığı binalarda genişlik duygusu yaratmak amacıyla kare, altıgen ve sekizgen planlar kullanmıştır. Bu binalardaki birbirleriyle uyumlu olarak kullanılan mimarlık öğeleri, bir görkem duygusu yaratacak biçimde düzenlenmiştir. Kubbeyi taşıyan payelerin ince görünmesini sağlamak üzere hücre ve panolar kullanmış, sütun başlıklarını mukarnaslarla süslenmiştir. Ancak süslemede de işlevin gözardı olmasını engelleyecek bir anlayışı uygulamıştır. Eldeki kaynaklara göre, Mimar Sinan pek azı onarım olmak üzere çok sayıda cami, mescit, medrese, darülkurra, türbe, imaret, darüşşifa, sukemeri, köprü, kervansaray, saray, mahzen, hamam yapmış, verimli bir mimardır. Kendisinden önceki Ayas, Hayrettin gibi mimarlardan yararlanan Mimar Sinan'ın klasik dönem olarak adlandırılan mimarlık anlayışı Ayas, Şecca, Acem Ali, Küçük Sinan, Davut Ağa, Ahmet Ağa, Kemalettin, Yusuf Mehmet

Ağa, Süleyman Ağa Muslihittin, Hüseyin Çavuş, Hacı Hasan, İbrahim gibi mimarlar tarafından sürdürülmüştür.

Mimar Sinan'ın İlk Başarısı

Ordu sadece savaşan askerlerden oluşmaz. Savaşanların haricinde, onlara yemek, su, top, tüfek, cephane taşıyan, gemiler yapan, köprüler kuran lojistik desteğe ihtiyaçları vardır. Ayrıca toprağın altından tünel kazan lağımcılar, kalelerin kuşatılmasında kullanılan tekerlekli kuleler, kapıları kırmak için koçbaşı… Bunların üretilmesi için de yetişmiş insan kaynağına ihtiyaç vardır.

Sinan, Osmanlı ordusuna bu şekilde hizmet veren bir askerdir. O İstanbul'da ilk olarak tersanede çalışır, gemi yapmayı öğrenir. Sinan'ın ilk büyük başarısı, ilk defa kendini göstermesi de Van Gölü'nde iki hafta içinde 3 kadırga yapmasıdır.

1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman Bağdat'a sefer düzenler. Ordunun Bağdat'a gittiğini fırsat bilen İran Şahı Tasmahb, Van'a saldırır. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, veziriazam Lütfi Paşa'ya ordunun bir bölümünü alıp, Van'a gitmesini söyler. Lütfi Paşa Van'a geldiğinde Tasmahb'ın ordusunu bulup dağıtmak için gemilere ihtiyaç duyar. Görev Sinan'a verilir. Sinan etraftaki ormanlık alanı araştırıp gemi yapımında kullanılacak ağaçları bulduktan sonra, küçük bir tersane kurar ve iki hafta sonra 3 kadırga hazır hale getirilir. Kadırgalarla sefere giden Osmanlı ordusu, İran ordusunu bulur ve dağıtır. Bu Sinan'ın ilk başarısıdır.

Sinan'ın Baş Mimar Olması – Belgrad Seferi

Kanuni Sultan Süleyman, Avrupa'ya sefere çıkmış, Belgrad'ı fethetmeye gitmiştir. Ordusuyla beraber Prut Nehri'ne ulaşmış, ancak buradan karşıya geçememiştir. Günlerdir yağan yağmur, nehri azgınlaştırmış, yerleri bataklık haline getirmiştir. Ordudaki mimarların yaptığı köprüler ardı ardına yıkılınca, Lütfi Paşa'nın aklına Sinan gelir. Van Gölü'nde yaptığı kadırgalarla Lütfi Paşa'nın gözüne giren Sinan, bu sefer Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle köprü yapmakla görevlendirilir. Nehrin yatağını genişleterek 10 gün içerisinde yaptığı köprüyle, Osmanlı ordusunu ve Kanuni Sultan Süleyman'ı Prut

Nehri'nden karşıya güvenle geçiren Sinan bundan sonra baş mimar olacaktır, artık Mimar Sinan'dır.

Elli yıla yakın süreyi kapsayan, Osmanlı Devleti'nde yaptığı mimarlık görevi boyunca, yapılarında gerçekleştirdiği deneyler ve getirdiği yeniliklerle, zirveye taşıdığı Osmanlı – Türk mimarlığının bireşim sürecini tamamlayarak, arayış aşamasından, klasik döneme geçiren ve hem Doğu, hem Batı ile ilişki içinde oldu. Anadolu ve Akdeniz kültürlerine sahip çıkan bir Osmanlı – Türk İslam mimarlık bileşimi ortaya çıkaran Mimar Sinan, birçoğu İstanbul'da olan, 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 okul ve darülkurra, 22 türbe, 17 imaret ve 3 darüşşifa, 7 su yolu kemeri, 8 köprü, 20 kervansaray, 35 köşk ve saray, 6 ambar ve mahzen, 48 hamam ve kaydı olmayanlarla beraber, üç yüz elliyi aşkın yapının baş mimarlığını üstlendi.

Mimarbaşılık görevini kırk sekiz yaşında üstlenen Sinan mesleğinde kaydettiği aşamaları üç ayrı yapıyla somutlaştırarak tanımlar**: "Çıraklık eserim"** dediği Şehzade Camii ile (955/1548) ilk büyük sultan camisini tamamlamıştır. Kanûnî Sultan Süleyman ölen şehzadesi adına bir külliye yaptırmak istemiş, bu inşaat o sırada elli dört yaşında bulunan Sinan'a verilmiştir. Bu yapının tamamlanmasından birkaç yıl sonra sultanın adıyla yeni bir cami ve külliyenin inşasına başlamış ve yedi yıl içinde İstanbul'un ve bütün imparatorluğun en görkemli yapılarından biri tamamlanmıştır (1557). Süleymaniye'yi **"kalfalık eserim"** diye nitelendiren ustanın II. Selim adına, bu defa Edirne'de inşa ettiği cami Sinan'ın en büyük eseri olarak gösterilir. Bu yapı tamamlandığında seksen üç yaşındaydı ve yaşlılığından dolayı artık **"Koca"** lakabıyla anılıyordu. 992 (1584) yılında hacca giden Sinan kendi yerine Mehmed Subaşı adıyla tanınan mimarı vekil olarak bırakır.

Yeniçeri ordusunda bir asker olarak değil, istihkâm işlerinin idare ve tasarımından sorumlu olarak görev yapan Mimar Sinan'ın ilk yapıtı, 1536 – 1537 arasında yaptığı, Halep'teki Hüsreviye Camisi'dir. İstanbul'daki ilk yapıtı 1539'da inşa edilen Haseki Külliyesi olan Sinan'ın, mimarbaşı olduktan sonraki ilk büyük ve önemli yapıtı ise, 1543 – 1548 seneleri arasında yapılan, kendisinin çıraklık dönemi

yapıtı olarak tanımladığı dönemde yaptığı, dört ayağın taşıdığı ve dört yarım kubbenin desteklediği bir kubbe ile örtülü olan, içerde daha aydınlık bir mekân yaratmanın amaçlandığı ve dış görünümün kitlesel etkisi azaltılan, İstanbul'daki Şehzade Mehmet Camisi'dir.

Daha Sonra yaptığı, Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camisi'nde, yarım kubbelerin sayısı üçe indirilerek daha rahat bir iç mekan elde etmeyi deneyen Sinan'ın, kalfalık dönemi yapıtı olarak adlandırdığı, Osmanlı – Türk mimarlığının en önemli yapılarından biri olan Süleymaniye Camisi ve Külliyesi'nin yapımında, İstanbul'daki Bayezid Camisi'nde kullanılan taşıyıcı sistem tekrarlanarak, dört ayak üstüne oturan kubbe, mihrap yönündeki yarım kubbelerle desteklenmiştir.

Süleymaniye, Ayasofya ile ortaya çıkan strüktür sorununun, Sinan tarafından ikinci kez ele alınışıdır. Darülkurrası, darüşşifası, hamamı, imareti, altı medresesi, dükkânları ve Kanunî Süleyman ile Hürrem Sultan'ın türbeleriyle büyük bir alana yayılmış kentsel bir düzenleme ve Türkler'in dinsel yapılara toplumsal hizmet yapısı içeriği katmalarının en önemli örneği kabul edilen Süleymaniye'de, kubbe ve yarım kubbeler, yüklerini, uyumlu geçişlerle bir sonrakine iletirler. Dönemin önde gelen tüm sanatçılarının katkıda bulunduğu ve İstanbul'un Haliç'e bakan tepelerinden birinde yer alan bu yapı, her ayrıntısıyla bir bütün olarak ele alındı ve yedi yıl gibi kısa bir sürede bitirilerek, Sinan'ın mimarlığının yanı sıra, organizasyon ve örgütlemedeki becerisini de açığa çıkardı.

Sinan, ustalık dönemi yapıtı olarak nitelendirdiği, Klasik dönem Osmanlı-Türk mimarlık bireşiminin dilini ortaya koyan, kurallarını belirleyen çok önemli bir başyapıt olan Selimiye Camisi'nde, İstanbul'daki Rüstem Paşa Camisi'nde çözmeye kubbeyi sekizgen bir plan üstüne oturtma sorunu tekrar ele alarak uyguladı. 31 metreyi geçen çapıyla, en büyük kubbesini inşa eden Sinan'ın, külliye'nin öteki yapılarını camiye göre arka planda tuttuğu Selimiye, strüktür mekân oluşumu, oranları ve süslemeleriyle Osmanlı'nın en önemli mimari yapılarının başında gelir.

Edirne'de yer alan Selimiye Camii, Osmanlı mimarisinin en önemli eserlerinden biridir. Bir tepe üzerinde inşa edilen Selimiye Camii'nde, daha önce hiçbir yapıda denenmeyen teknikler kullanıldı. 8 sütun üzerine oturtulmuş olan kubbesi, caminin hem dış hatlarını oluşturmakta hem de iç ortama ferahlık ve genişlik vermektedir. Sayısı dört olan minarelerin yüksekliği 84 metredir (bazı kaynaklara göre 85 metre). Muazzam bir işçilikle yapılmış olan camide; hat sanatı, çini sanatı ve mermer işlemeciliği gibi çeşitli sanat dallarını görmek mümkündür.

Selimiye Camii'yle ilgili bilinmesi gereken diğer bir detay ise, **ters lale motifidir.** Müezzin mahfilinin ayaklarının birinin altında yer alan ters lale motifinin ise bir anlamı ve hikâyesi var. Rivayete göre; caminin yapılacağı yerde bir lale bahçesi bulunmaktaydı. Ancak bahçe sahibi bir türlü arsasını satmak istemiyordu. En son Mimar Sinan, caminin bir yerine lale motifi işleyeceğine dair bahçe sahibini ikna etti. Lalenin ters şekilde yapılması ise, bahçe sahibinin ters biri olduğunu ifade etmektedir. Selimiye Camii 2011 yılında, **UNESCO Dünya Mirası Listesine** eklendi.

Mimar Sinan'ın Eserleri – Ustalık, Kalfalık, Çıraklık Eseri

Mimar Sinan, üç eserini çıraklık, kalfalık ve ustalık eserim diye tanımlar. Şehzade Mehmet Camii çıraklık, Süleymaniye Camii kalfalık, Selimiye Camii'de ustalık eseridir.

Mimar Sinan'ın Çıraklık Eseri – Şehzade Mehmet Camii

Kanuni Sultan Süleyman Han Mimar Sinan'a:"Oğlumun adına öyle sağlam bir eser yap ki, o yaşadıkça şehzadem de yaşasın, o anıldıkça Mehmed'im de anılsın."böyle emir verdiği rivayet edilir.Şehzade Camii yada Şehzadebaşı Camii olarak adlandırılan cami, Mimar Sinan'ın *çıraklık eserim* dediği camidir. Kanuni Sultan Süleyman, 22 yaşında bir hastalıktan dolayı ölen oğlu adına bu camiyi Mimar Sinan'a yaptırır. Bugün İstanbul'un Fatih ilçesinin, Şehzadebaşı semtinde bulunur. 1543 yılında yapımına başlanan cami, 1548 tarihinde açılmış, yapımı 5 sene sürmüştür.

Mimar Sinan'ın, *çıraklık eserim,* dediği Şehzade Camisi bir padişah camisi kadar ihtişamlıdır. Bu yüzden hakkında şöyle bir

rivayet çıkmıştır. Kanuni bu camiyi kendi adına yaptırtmaya başlar. Ancak o sıra oğlu ölünce, inşaatı bitmek üzere olan cami Şehzade Mehmet'in adına açılır.

Mimar Sinan'ın Kalfalık Eseri – Süleymaniye Camii

Mimar Sinan'ın kalfalık eserim dediği Süleymaniye Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın adını taşımaktadır. Caminin yapımına Şehzade Camii bitirildikten sonra başlanmıştır. Süleymaniye Camisinin en önemli özelliği is odasıdır. İs odası Süleymaniye'ye özgüdür. İs odası, cami içinde yanan kandillerin isini toplayıp mürekkebe dönüştüren bir mekanizma olmuştur. Böylece hem mürekkep elde edilmiş, hem de kubbelerin kararması engellenmiştir.

Süleymaniye, gerçi kalfalık eseridir ama ayrıntılarıyla bir şaheserdir. Süleymaniye, Mimar Sinan'ın en yüksek kubbeli eseridir. Avizenin çevresine koyulan deve kuşu yumurtaları örümcekleri uzak tutar. Taşların üzerindeki eğimle akan su herhangi bir pompaya ihtiyaç duymadan şadırvanlardan akmaya devam eder. Sarhoş İbrahim namlı sanatkârın süslediği camlar camiye her mevsim ayrı bir renk verir.

Mimar Sinan'ın Süleymaniye'de def çalıp, nargile tüttürdüğü söylentisi bir gün Kanuni'nin kulağına gider. Süleymaniye Camisi'nin inşaatının bir türlü bitmemesinin sebebini buna yorar. Koca Sinan'ı çağırtıp, bu mübarek mekânda def çalmanın, nargile içmenin ne demek olduğunu sorar. Sinan, nargile dumanı ve def sesi ile ortamın sesini ölçtüğünü söyleyince affedilir.

Süleymaniye'nin temeline ilk kazmayı 1549 yılında, zamanının âlimi Ebussuud Efendi atar. Caminin açılışı ise 8 sene sonra 1557'de gerçekleşir.Caminin dört minareli olması, Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'un fethinden sonraki dördüncü padişah olduğunu, dört minarede toplam 10 şerefe olması, Osmanlı'nın 10. padişahı olduğunu temsil eder.

Mimar Sinan'ın Ustalık Eseri – Selimiye Camii

Mimar Sinan'ın ustalık eseridir Selimiye Camii. Bir başyapıttır. Edirne'nin sembolüdür. Kanuni'den sonra gelecek olan oğlu Sultan Selim'in adını taşır. İnşaatına 1568 yılında başlanmış, altı sene sonra 1574 yılında açılmıştır.

Sultan 2. Selim'in bu camiyi İstanbul'a değilde Edirne'ye yaptırmasının bir kaç sebebi olduğu varsayılır. Öncelikle İstanbul'da büyük bir camiye daha ihtiyaç yoktur. Ayrıca babasının yaptırdığı Süleymaniye Camisine rakip olacak bir cami yaptırmak istemez. Sultan Selim'de kendi adını taşıyacak bu camiyi önceki başkent Edirne'ye yaptırır.

Cami Mimar Sinan'ın diğer yapıtlarının aksine, Ayasofya gibi tek bir büyük kubbeye sahiptir. Bu bir kubbenin, bir olan Allah'ı temsil ettiği düşünülür. Camide 99 pencere vardır, bunun Allah'ın 99 ismini temsil ettiği düşünülür. Vaaz kürsüleri de 4 tanedir, bunun da 4 hak mezhebi temsil ettiği düşünülür. Caminin bütün külliyesinde 32 kapının bulunması, 32 farzı temsil ettiğini düşündürür.

Selimiye Camisinin en dikkat çekici özelliklerinden biri de minarelerdir. Dört minaresinden ikisine, üçer merdivenle çıkılır. Sarmal bir şekilde ilerleyen bu merdivenlerden aynı anda çıkmaya başlayan 3 kişi, birbirini görmeden en yukarıya kadar çıkar. Buna karşın, bu minareler çok incedir. Geometriyi taşla birleştiren Mimar Sinan'ın eşsiz bir harikasıdır bu minareler. Selimiye Camisi Balkan Savaşları sırasında Bulgar işgaline uğrar. Bulgarlar camiyi top ateşine tutmuş yıkamamıştır. Top mermisinin biri hala kubbededir.

Ters Lale'nin Sırrı

Selimiye Camii Ters Lale Figürü**:** Lale ebced hesabıyla 66'ya denk gelir. Allah kelimesi de ebced'de 66'ya denk geldiğinden cami süslemelerinde lale motifine çok sık rastlanır.

Rivayete göre Selimiye Camisinin yapılacağı arsada bir lale bahçesi varmış. Sahibi yaşlı ve inatçı bir kadınmış. Uzun uğraşlar ve çok paralar karşılığında arsayı devlete vermeyi kabul edince, son bir şart olarak camide lale figürünün olmasını istemiş. Bu şartı da kabul eden Mimar Sinan caminin içerisine, sütunlardan birine küçük bir lale motifi çizdirmiş. Lakin bu motif, kadının aksiliği vurgulamak için tersten çizdirmiş.

Aynı zamanda Ters Lale figürünün, zaman geçtikçe aşağı doğru kaydığı varsayılır. Sütunun üstü çentiklerle doludur ve bu çentiklerin lalenin eski yerini gösterdiği varsayılır.

Taşlara ruh veren, onları derin manalarla bezeyen ve meydana getirdiği bilhassa cami, mescit ve diğer dinî yapılarla ilahî hakikatlerin tercümanlığını yapan "mimarlar sultanı" Sinan'ın, söz konusu eserlerde bugün bile hâlâ birçok sırların ve hikmetlerin gizlendiğini görmekteyiz. O, sivil, askerî ve dinî eserleri içerisinde bilhassa "ibadethaneleri" merkeze yerleştirip, kendisine ille-i gaye yapmış ve bütün dehasını, sanat ve mimarlık maharetlerini bunlar üzerinde incelikle teşhir etmiştir.

Misal vermek gerekirse, Sultan II. Selim zamanında Edirne'de inşa ettiği Selimiye Camii'ne adeta bir dantel gibi işlediği manevî özelliklere bakmak herhalde yeterli olur: Caminin tek bir kubbesinin oluşu Allah'ın birliğini, pencerelerinin beş kademeli oluşu İslâm'ın beş şartını, bütün pencerelerinin 99 tane oluşu Allah'ın 99 ismini, vaaz kürsülerinin 4 tane oluşu 4 hak mezhebi, bütün külliyede 32 kapının oluşu İslâm'ın 32 farzını, arka minarelerde 6 yolun olması imanın 6 şartını, caminin minarelerindeki 12 şerefenin camiyi yaptıran padişahın 12. Osmanlı padişahı olduğunu sembolize etmektedir.

40 Çeşme Sularının Getirilmesi ve Mimar Sinan'ın Suyunun Kesilmesi

Tarihi Su Kemerlerinden Biri – Bozdoğan Su Kemeri**:** Mimar Sinan'ın başından geçen ilginç bir olaydır 40 Çeşme Suları… Kanuni zamanında İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için Mimar Sinan'a görev verilir. Koca Sinan, 1564 yılında dokuz senelik bir çalışmanın sonunda şehrin dışındaki su kaynaklarını Kâğıthane civarında toplayıp, oradan da geçitler yaparak İstanbul'a ulaştırır. Böylece Kâğıthane'den gelen sular, İstanbul halkına 40 kadar çeşmeden umumi olarak dağıtılır.

İstanbul'da sürekli su problemi yaşanmaktadır. Bu problem Kanuni Sultan Süleyman döneminde de yaşanmaktaydı. İstanbul'un o günkü nüfusu çoğalınca Kanuni Sultan Süleyman Mimar Sinan'ı yanına çağırır ve der ki;"***Mimarbaşı, milletimiz su sıkıntısı çekmekte. Bir at yükü suya çok miktar akçe ödüyorlar. Acaba halkımızın bu su ihtiyacını karşılamak için bir şeyler düşünmez misiniz?"*** Mimar Sinan da şu cevabı verir:"***Hünkarım, siz bana müsaade edin, ben***

İstanbul'un çevresini bir dolaşayım, dışarıda mevcut suları İstanbul'a getirmenin mümkün olup olmadığını bir inceleyeyim ve ondan sonra size bir cevap vereyim."

Bu cevabın üzerine padişah izin verir ve Mimar Sinan yanına yardımcılarını da alarak Çekmece'den başlar kıyıları dolaşmaya. Beşiktaş'a kadar dereleri, akan suları tespit eder. Bu suların önüne set çekilip baraj yapıldığı zaman nereye kadar yükselir, nereden nereye kemer yapılıp suların İstanbul'a getirilmesi sağlanır. Bunun hesabını günlerce yaptıktan sonra Padişahın huzuruna çıkar. Padişah sorar:"**Mimarbaşı, İstanbul'a su getirmek mümkün müdür?"** Mimar Sinan'ın cevabı:***"-Mümkündür Sultanım, fakat çok ağır bir şartı var. Çok maliyetli olur bu iş. Sultanım, altın dolu keseleri uç uca dizerek İstanbul'a su gelebilir."bu sözlerin üzerine Kanuni Sultan Süleyman şu cevabı verir;***"***Mimarbaşı mimarbaşı, sen İstanbul'a su getirmenin mümkün olup olmadığını söyle. Eğer mümkünse ben keseleri değil uç uca, yan yana dizmeye razıyım"*** der.

Padişahın bu sözlerini duyan Mimar Sinan kolları sıvar, işe koyulur. İstanbul'un dışındaki suları Kâğıthane yakınlarında belli yerlerde toplar. Oradan da dere içlerine büyük geçitler yaparak İstanbul'a su getirir ve şehrin belli meydanlarında umumi çeşmeler yaparak suyu akıtır. Bu çeşmelerin tamamı da kırkı bulur. Ve Kırk Çeşme suları akmaya başlar.

O güne gelinceye kadar, musluk gibi bir adet olmadığı için sular boşa akıp gitmektedir. O gün çok pahalıya mal olan suyu artık bostanlara, yollara akıtmak istemiyorlar ve ilk defa İstanbul'da lüle dedikleri musluğu çeşmelere takıyorlar.

Mimar Sinan'a Özel Çeşme

Su böylesine pahalıya geldiği ve kıymet kazanmaya başladığı için Kanuni bir ferman çıkarır, der ki: ***"İstanbul meydanlarındaki umumi çeşmeler halkın malıdır. Hiç kimse bu çeşmelerden gizlice yeraltından evine su alamayacaktır."***Bu umumi kaidenin bir istisnasını da koyar Kanuni. O da özel olarak Sinan'a iletilir. Denir ki: ***"Sen İstanbul'a böylesine güzel bir çalışma sonunda kırk çeşme sularını getirdin. Sen evine özel olarak bir lüle su alabilirsin."***

Ve Süleymaniye civarındaki meydan çeşmesinden Sinan'ın evine özel olarak yol yapılır ve su akıtılır. Böylece Mimar Sinan evinde özel suyu olan tek kişi olur.

Mimar Sinan, Şehzadebaşı Cami, Süleymaniye Cami ve Edirne'deki Selimiye Camiini yaptıktan -sonra yaşlanır. Devir hep öyle geçmemiştir. İtibarının yüksekte olduğu devirde, kendisinin kıymetini takdir edenler bir bir bu dünyadan göçmüşlerdir. Kanuni vefat etmiştir, yerine başka padişahlar geçmiştir. Ve Sinan 99 yaşına gelmiştir. Çevresindeki dostları göçtüğü için de kendisi İstanbul'da adeta yapayalnız kalmıştır. Ve yeni bir nesil yetişmiştir.

Mahkemeye Çağrılan Mimar Sinan

Bir gün Sinan'ın kapısına birisi gelip dayanır. Kapıyı çalar. Sinan bastonuna dayanarak kapıyı açar, "Buyurun" der. Gelen kişi, "Ben Topkapı Sarayı postacısıyım. Sizi divana çağırıyorlar. Herhalde bir soruşturmaya tabi tutulacaksınız" der.

Sinan Ağa, bu ihtiyar halinde, dostlarının tümünün göçüp gittiği, kendisini eserleri inşaat halindeyken görenlerin kalmadığı bu ihtiyar dünyada, "Acaba Topkapı Sarayına niye çağrılıyorum?" diye bastonuna dayana dayana gider. Saraya girer, orada bir soruşturma heyeti kurulmuştur: Kadılar, ulemalar, müftüler, o günün vükelası. Sinan'a şöyle derler: "***Sinan Ağa, hakkında şikâyet var. Eve su almak yasak olduğu, hiç kimse evine özel olarak su almasın' diye padişah fermanı olduğu halde, sizin evinizde özel su varmış.***""***Evet," der, "Cihan Padişahı Kanuni Sultan Süleyman bana özel olarak müsaade etmişti. İstanbul'a yaptığım, su hizmetinden dolayı sadece benim şahsıma su müsaade etmişti"*** der.

"O zaman şu müsaadenizi, fermam görelim de ses çıkarmayalım. Kimseye verilmemesine rağmen, sizinki devam etsin."

Mimar Sinan; ***"Ben o zaman Cihan Padişahından ferman istemekten hicap etmiştim. Fermanım falan yok, ama su benim evimde akıyor."***

Divan müşkül durumda kalır, konuşmalar olur: ***"Sinan büyük hizmetler etmiştir, evinde suyu aksın."*** Oradan başkaları cevap verir: ***"Bu Âl-i Osman'a hizmet eden sadece Sinan mı? Sinan gibi daha***

nice hizmet edenler vardır. Ya onların da evine özel su verilsin, ya da Sinan'a da bu ayrıcalık tanınmasın."

Divanda uzun münakaşalar olur, son olarak verilen karar şudur: ***"Sinan gibi diğer hizmet edenlerin de evine su bağlanamayacağına göre, Sinan'a verilen su kesilmeli, fakat şimdiye kadar kullandığı su fermansız kullandığı için bir ceza verilmemelidir."***

100 Yaşında Susuzluktan Ölen Mimar Sinan

Ve bu karardan sonra Kırk Çeşme sularını İstanbul'a getiren Mimar Sinan evine gelir. Üzgün, bezgin, fakat fazla üzgün değil. Çünkü Mimar Sinan hizmetini Allah için yapmıştır. Kendisine bir ayrıcalık tanınsın, özel bir mükâfat verilsin diye değil. Ve Mimar Sinan 100 yaşına girerken hastalanır yatağa düşer. Vefat sırasında bir bezi suya batırıp da dudağına çalmak isterlerken bakarlar ki, evindeki musluktan su akmıyor. İstanbul'a su getiren Sinan, susuz evde vefat eder. Vefat sırasında bu olayı başında konuşanlara verdiği cevap enteresandır:***"Biz hizmetimizi dünyada bir bardak suya satacak kadar menfaat düşkünü değiliz. Biz hizmetimizi Allah için yaptık ve mükâfatını da ahirette bekliyoruz. Dünyada evimize su verilmediği için çok üzgün değiliz."***

Bu olayın bizlere verdiği mesajlar vardır. Dünyaya, şana, şöhrete, dosta, ahbaba fazla güvenmemeli. Dünya öyle güvenilecek, insanlar öyle bel bağlanacak kadar vefalı değillerdir. Şartlar değişir, bugün sırtımız çok sağlam yerde olur, çok itibarlı insanlarla yakınlığımız olur. Ama yarın bir de bakarız ki, onların hepsi göçüp gitmiş, biz de dayanacak kimse bulamamışız.

Derler ya: "***Duvara dayanma yıkılır, insana güvenme ölür."*** Öyleyse fani şeylere dayanmamalı, fani şeyleri gaye edinmemelidir. Allah'a dayanmalı, Allah'a güvenmeli ve yaptığımız hizmetleri de Allah rızası için yapmalıyız. İnsan bu tecelli karşısında hayıflanmaktan kurtulamıyor:"**Hey gidi dünya hey. İstanbul'a Kırk çeşme sularını getirip, İstanbul'u suya kavuşturan Mimar Sinan susuz evde vefat ediyor.**

Kırk çeşme suyu, aslında Mimar Sinan'ın yaptığı en büyük eserlerden biridir. Ancak birbirinden çok uzak mesafelerdeki ünitelerden oluştuğu için, çıplak gözle yapının bir bütün olarak görünmemesi yüzünden fazla bilinmemektedir. Kırk çeşme suları, zamanının en büyük, en modern sutaşıma tesisidir.

Koca Sinan Hakkındaki Hikâyeler – Mimar Sinan'ın Sırları

***Peygamber'in Kanuni'nin Rüyasına Girmesi*:** Rivayete göre bir gece Kanuni Sultan Süleyman rüyasında Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(s.a.v)'i görür. Peygamber Efendimiz(s.a.v), Kanuni'ye bir cami yapmasını söyler. *Mihrabı burada, minberi burada olsun,* diyerek de tarif eder. Ertesi gün Mimarbaşı Sinan'ı çağıran Kanuni, caminin yapılacağı yeri gösterir. Ancak Kanuni, mihrabın ve minberin yerini unutmuştur. Padişahı dinleyen Mimarbaşı Sinan, *mihrabı buraya, minberi de buraya yapalım,* diyerek rüyada peygamberin işaret ettiği yeri gösterir. Kanuni bu duruma şaşırıp, rüyasından haberi olup olmadığı sorar. Koca Sinan; *padişahım, rüyada iki adım arkanızdaydım*, diyerek cevap verir. Süleymaniye Camisi bu şekilde yapılır.

Japon Bilim Adamları ve Mimar Sinan'ın Zekâsı

Süleymaniye Camisi'nin 1950'li yıllarda Haliç'e doğru kaydığı tespit edilir. Bunun üzerine Japonya'dan inşaat ustaları ve mimarlardan oluşan bir ekip gelir. Japonlar çözüm olarak 18 noktaya destek yapılmasına karar verir. Ancak her kazdıkları yerde zaten Mimar Sinan'ın destek koyduğunu görürler. Tabi bu hikâyede garip olan bir nokta vardır. Madem destekleri vardı, Süleymaniye Camisi neden Haliç'e doğru kaymıştır. *Japonlar, Mimar Sinan'ın zekâsı karşısında hayrete düşüyor,* diye başlık atanların bunu bir düşünmesi gerekir.

Bu Minare Yamuk – Mimar Sinan Küçük Bir Çocuğu Dinliyor

Koca Sinan, Süleymaniye Camisinin inşaatının sonuna gelmiştir. Küçük bir çocuk; *bu minare yamuk* diye bağırınca, Sinan çocuğu yanına çağırır. Koca Sinan, hiç istifini bozmadan gayet ciddi

bir tavırla çocuğa; *iyi ki gösterdin,* der. Sonra minareye halatları attırır ve çekin diye bağırır. Ne zaman ki küçük çocuk; *minare düzeldi*, der; o zaman işçiler halat çekmeyi bırakır. Koca Sinan bir çocuğun gönlünü böyle hoş eder. Yoksa ne minare yamuktur, ne de halatla çekmekle yamuk minare düzelir.

Süleymaniye Camisinin Temelleri İki Sene Boş Bekliyor

Süleymaniye Camisinin temelleri atıldıktan sonra, Mimar Sinan iki sene boyunca inşaata uğramaz. Baş mimarının işleri savsakladığını düşünen Kanuni Sultan Süleyman, Koca Sinan'ı buldurup hesap soracaktır. Ama Sinan'ın cevabı hazırdır. İnşaatın temeli iki sene boyunca iki kış, iki de yaz görerek, kendine gelmesi beklenmiştir. Böylece daha sağlam olacaktır.

Aynı durum Süleymaniye'den bin sene önce inşa edilen Ayasofya içinde söylenir. Ayasofya'nın da mimarının, temeli attıktan yıllar sonra inşaata başladığı çeşitli yerlerde rivayet olunur.

1557'de tamamladığı ve kendisine "Koca" ünvanını getiren, Süleymaniye Camisi, Mimar Sinan'ın başyapıtıdır.

Sultan III. Murad döneminde Mekke'nin onarımı için Hicaz'a gönderilen Sinan, 1573'te tamamladığı, Kasımpaşa'daki Kaptanıderya Piyale Paşa Camisi'nde eski ulucamilerin planına dönüş yaparak, kuruluş döneminin özellikleriyle, uzun mimarlık hayatı süresince edindiği deneyimlerin sentezini uyguladı.

Birçok eski yapının onarımı ve restorasyonunda da görev alan Mimar Sinan, bütün yaşamı boyunca, İstanbul, Edirne, Ankara, Kayseri, Erzurum, Manisa, Bolu, Çorum, Lüleburgaz, Kütahya, Gebze, Babaeski, Çorlu, Bolvadin, vb. Anadolu kentleriyle, Halep, Şam, Sofya, Hersek, Budin, Rusçuk gibi, imparatorluğun her yanına dağılmış topraklarda suyolları, çeşmeler, camiler, külliyeler, medreseler yaptı. Bu yapıların bazılarının inşasında bizzat kendisi bulunmasa da, öğrencilerini ya da kendine bağlı mimarlar grubunu görevlendirirdi.

Her zaman işleve, taşıyıcı sisteme, yapının bulunduğu yere göre en uygun olacak biçimi araştıran Sinan'ın türbeleri, bu denemeci tutumunu öteki işlevlerde de sürdürdüğü düşünce tarzını yansıtır.

Sinan'ın yapılarının, yola çıkış noktası geleneksel biçim ve plan şemaları olmasına karşın, bunlara katı bir biçimde bağlı kalmayan, koşulların gerektirdiği yerlerde yeni biçimlere yönelen ve böylece eski ile yeni arasında bir bağ oluşturabilen Sinan'ın yapıları, mimarlık bakımından olduğu kadar mühendislik bakımından da öneme sahiptir.

Bu tarzıyla, "ser mimârân-ı cihan ve mühendisân-ı devran, dünyadaki mimarların ve zaman içindeki mühendislerin başı" şeklinde anılan Sinan'ın yapılarının çoğunun, 400 sene sonra bile ayakta duruyor, hatta kullanılıyor olması, onların taşıyıcı sistemlerine olduğu kadar temellerine de özen gösterilmiş olmasındandır.

YETİŞTİRDİĞİ MİMARLAR

Mimar Sinan'ın klasik dönem olarak adlandırılan mimarlık anlayışı Ayas, Şecca, Acem Ali, Küçük Sinan, Davut Ağa, Ahmet Ağa, Kemalettin, Yusuf Mehmet Ağa, Süleyman Ağa, Muslihittin, Hüseyin Çavuş, Hacı Hasan, İbrahim gibi mimarlar tarafından sürdürülmüştür.

İstanbul'un su sorununu çözmekle görevlendirilen Sinan'ın mühendis yanı suyolları ve köprüleri yaparken ortaya çıktı. Bentleri, tünelleri, suyolları ve suyolu kemerleriyle, biriktirme ve dağıtma yapılarıyla, uzunluğu 50 kilometreyi aşan ve Kırk Çeşme adıyla anılan su yapılar inşa eden Sinan, bu yapıların bazılarında zamanın mühendislik bilgilerini de aşan çeşitli tasarımlara imza attı.

Yapım yöntemlerinin, yapı malzemeleri ve yerel – iklimsel koşullarla uyum içinde olduğu Mimar Sinan döneminde, ortaya çıkan biçimler, toplumun büyük bir çoğunluğunca benimsenen simgelere dönüştü ve mimarlığı uyumlu ve kendi içinde tutarlı bir birleşime götürme yolundaki çalışmaları, yapıya katkıda bulunan öteki sanatları da etkileyerek, imparatorluğun her yerinde ki yapı eylemleri için yol gösterici oldu.

Selçuklu ve erken Osmanlı dönemlerine kıyasla daha rasyonel ve ölçülü olan, gerçekçiliğe, sade ve net anlatıma dayanan Osmanlı klâsik mimarisi, kendine güvenen, yetenekli ve deneyimli bir mimar olan Sinan'la zirveye çıktı ve 50 yılda oluşan bu tarz, Osmanlı'nın siyasal ve ekonomik gücünün dorukta olduğu dönemi ile aynı zaman

diliminde, Mimar Sinan'ın dehasıyla özgün ve üniversal bir ifadeye kavuşarak, hayat buldu.

Hünkâr, paşalar ve özellikle saraya damat olan zengin vezirler tarafından, siyasal gücün aracı olarak kullanılan anıtsal mimari desteklenmesiyle, Mimar Sinan'a bağlı olan Hassa Mimarları Ocağı, devletten her türlü yardımı görerek, rahat bir ortamda çalışma olanağı buldu ve anıtsal yapılar çok kısa süreler içinde inşa edilebildi.

O dönemin Avrupası'nda, Roma'da inşası 160 yıl süren San Pietro Katedrali ve Londra'da, Sir Christopher Wren tarafından, 40 yılda tamamlanabilen St. Pauls Katedrali göz önünde bulundurulduğunda, Sinan'ın, İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesi'ni 7, Edirne'deki Selimiye Camisi'ni de 6 yılda tamamlamış olması, 16. Yüzyıl Osmanlı mimarlık ve yapı kurumlarının hızlı ve verimini kanıtlar. Mimar Sinan'ın elinden çıkan eserler dünyanın önemli mimarları tarafından incelenmiş ve hayranlık uyandırmıştır.

Şehzadebaşı Camii ve Kısa Bir anı

"Bir Mimar Sinan eseri olan Şehzadebaşı Cami'nin 1990'li yıllarda devameden restorasyonunu yapan firma yetkililerinden bir inşaat mühendisi, caminin restorasyonu sırasında yaşadıkları bir olayı tv'de şöyleanlatmıştı. Cami bahçesini çevreleyen havale duvarında bulunan kapılarınüzerindeki kemerleri oluşturan taslarda yer yer çürümeler vardı. Restorasyon programında bu kemerlerin yenilenmesi de yer alıyordu. Bizinşaat fakültesinde teorik olarak kemerlerin nasıl inşaat edildiğinioğrenmiştik fakat tas kemer inşası ile ilgili pratiğimiz yoktu. Kemerlerinasıl restore edeceğimiz konusunda ustalarla toplantı yaptık. Sonuç olarakkemeri alttan yalayan bir tahta kalıp çakacaktık. Daha sonra kemeri yavaşyavaş sokup yapım teknikleri ile ilgili notlar alacaktık ve yenidenyaparken bu notlardan faydalanacaktık. Kalıbı soktuk. Sökmeye kemerinkilit taşından başladık. Taşı yerinden çıkardığımızda hayretle iki taşınbirleşme noktasında olan silindirik bir boşluğa yerleştirilmiş bir camşişeye rastladık. Şişenin içinde dürülmüş beyaz bir kâğıt vardı. Şişeyiaçıp kâğıda baktık. Osmanlıca bir şeyler yazıyordu. Hemen bir uzman bulupokuttuk. Bu bir mektup idi ve Mimar Sinan tarafından yazılmıştı. Şunlarısoyluyordu. " Bu kemeri

oluşturan taşların ömrü yaklaşık 400 senedir. Bumüddet zarfında bu taslar çürümüş olacağından siz bu kemeri yenilemekisteyeceksiniz. Büyük bir ihtimalle yapı teknikleri de değişeceğinden bukemeri nasıl yeniden inşa edeceğinizi bilemeyeceksiniz. İşte bu mektububen size, bu kemeri nasıl inşa edeceğinizi anlatmak için yazıyorum. " KocaSinan mektubunda böyle başladıktan sonra o kemeri inşa ettikleri taşlarıAnadolu'nun neresinden getirttiklerini söyleyerek izahlarına devam ediyor veayrıntılı bir bicimde kemerin inşasını anlatıyordu. Bu mektup birinsanın, yaptığı isin kalıcı olması için gösterebileceği çabanın insan ustubir örneğidir. Bu mektubun ihtişamı, modern çağın insanlarının bilezorlanacağı taşın ömrünü bilmesi, yapı tekniğinin değişeceğini bilmesi, 400sene dayanacak kâğıt ve mürekkep kullanması gibi yüksek bilgi seviyesindengelmektedir. Şüphesiz bu yüksek bilgiler de o koca mimarin erişilmezözelliklerindendir. Ancak erişilmesi gerçekten zor olan bu bilgilerden çokdaha muhteşem olan 400 sene sonraya çözüm üreten sorumluluk duygusudur.

Mimar Sinan'ın eserlerinin en önemli özelliği; depreme karşı dayanıklı olmasıdır. Yaptığı inşaatların temelinde kullandığı harç sayesinde, deprem dalgaları hissedilmiyordu. Yine sağlamlık açısından dikkat ettiği bir diğer detay, zemin seçimidir. Örneğin Süleymaniye Camii'ni yapmak için temelini 6 yıl beklettiği bilinmektedir. Bu sayede temelin iyice oturması ve sağlam olması amaçlanmıştır. Yaptığı mimari eserlerin çoğunda, nemin dışarı atılmasını sağlayan, sıcak ve soğuk hava dengesini koruyan hava kanalları yapmıştır.

Günümüzün inşaat teknolojisine ve imkânlarına baktığımızda, Mimar Sinan'ın o dönemde yaptığı eserlere hayran kalmamak mümkün değil. Yaptığı mimari eserlerde üstün zekâsını ve ince zevkini ortaya koymayı başardı. Evet, günümüz koşullarında olsa belki çoğu sıradan olurdu ama o zamanın şartlarını düşününce insan şaşırmadan edemiyor. En ince detayına kadar yapılan hesaplamalar, depreme dayanıklı olacak şekilde inşa edilen yapılar, Osmanlının çini, hat gibi sanatını yaşatan camiler ve daha nicesi… Böyle büyük bir başarının bizim topraklarımızda yetişmesi ve dünyada bizi temsil

etmesinden elbette ki gurur duyuyoruz. Ve daha çok Mimar Sinanlar yetişmesini ümit ediyoruz.

VAKFİYESİ

Adına düzenlenen vakfiyeye göre eşi Mahmut kızı Mihri Hatun. Hanımı Mihrî kendisi hayattayken ölmüş. Yine aynı belgeye göre Mimar Sinan'ın 3 çocuğu bulunuyor. Biri Sinan hayatta iken şehit olan oğlu Mehmet Bey, diğerleri ise Neslihan ve Ümmühan isimlerini taşıyan kızları.

Vakfiyede iki torununun adına rastlanır. Vakfiyesinde on sekiz ev, otuz sekiz dükkân, araziler, ev yerleri, bahçe, kayıkhane, suyolu, değirmen gibi mal varlığı zikredilir. Nakit miktarı ise 300.000 akçedir.

VEFATI

Hac dönüşünde ve 100 yaşı civarında olduğu halde görevini büyük bir coşkuyla sürdürerek 996'da (1588) vefat eder. Yakın arkadaşı Sâî Mustafa Çelebi, bu dünyadaki yol arkadaşlığının son bulduğunu görerek onun mezar kitâbesini şu satırlarla bitirir: **"Geçti bu demde cihandan pîr-i mi'mârân Sinân."** Bugün Süleymaniye Külliyesi'nin bir köşesindeki küçük toprak parçasında yatmakta olan Sinan'ın hayat süreci ve ortaya koyduğu mimari, etnik kökeni üzerine açılan tartışmaları anlamsız kılmaktadır.17 Temmuz 1588'de İstanbul'da öldüğünde ardından yüzlerce mimari eser bırakan Mimar Sinan'ın beyaz taşlı, sade bir yapı olan türbesi, Süleymaniye Külliyesi'ndeki, Haliç duvarının önündedir. Türbenin önünde mermerden yapılmış bir sebil yer almaktadır. Sebilin arka tarafında ise Mimar Sinan'ın mezarı bulunmaktadır.

300 civarında eserde, adı baş mimar olarak geçen Koca Sinan'ın, ismi baki kalacaktır. Bugün İstanbul'da *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi* bulunmaktadır. Anadolu'da sayısız okulda, sayısız sokakta Mimar Sinan ismi geçmektedir. Onun hakkında yeni kitaplar çıkmakta, yeni makaleler yazılmaktadır. Bazen de *Mimar Sinan'ın gizlediği sır bulundu, şifresi çözüldü,* vs. vs. gibi iddialar ortaya atılmaktadır ki, bu da halkın Mimar Sinan'a olan ilgisinin hala canlı olduğunu göstermektedir.

Bu büyük insan, ölümünün ardından beş asır geçmesine rağmen hala ününü korumaktadır. Yaptığı eserleri ve adı, her şeyi yutan zamana meydan okumaya devam etmektedir.

Diğer mimarlar bir esere bir ömür adarken, o bir ömrüne sayısız eser sığdırdı. Osmanlı ve Türk mimarisinin dünyada tanınmasında en önemli etken oldu. Mimarların şahı olarak bilinen Mimar Sinan birçok kişiyi etkiledi ve onun izinden yürüyen öğrenciler yetiştirdi

ESERLERİ

Mimar Sinan 81 camii, 51 mescit, 55 medrese, 26 darül-kurra, 17 türbe, 17 imarethane, 3 darüşşifa (hastane), 5 su yolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 hamam olmak üzere 375 eser inşa etmiştir. Edirne'de yaptığı Selimiye Camisi Dünya Kültür Mirası listesindedir.

Camiler

1. Süleymaniye Camii İstanbul
2. Şehzade Mehmet Camii İstanbul-Fatih
3. Mihrimah Sultan Câmii – Üsküdar'da, iskelede
4. Selimiye Camii– Edirne Merkez'de
5. Sokullu Mehmed Paşa Camii-İstanbul-(Azapkapı)
6. Atik Valide Camii-İstanbul Üsküdar
7. Mustafa Paşa Camii-İstanbul-Eyüp
8. Güzelce Kasımpaşa Camii-İstanbul-
9. Bali Paşa Camii-İstanbul- Kasımpaşa
10. Kılıç Ali Paşa Camii-İstanbul-(Tophane'de),
11. Rüstem Paşa Camii Tekirdağ
12. Sinan Paşa Camii-İstanbul-Beşiktaş

Medreseler

1. Rüstem Paşa Medresesi-İstanbul-Fatih
2. Semiz Ali Paşa Medresesi-İstanbul-Fatih

Külliyeler

1. Süleymaniye Külliyesi-İstanbul-Fatih

Darülkurralar

1. Atik Valide Sultan Darülkurrası-İstanbul-Üsküdar

2. Sokollu Mehmet Paşa Darülkurrası-İstanbul-Eyüp

3. Sultan Süleyman – Süleymaniye Darülkurrası-İstanbul-Fatih

Dârüşşifâlar

1. Sultan Süleyman-Süleymaniye Darüşşifası-İstanbul-Fatih

Türbeler

1. Şehzade Mehmet Türbesi-İstanbul-Fatih
2. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi-İstanbul-Fatih
3. Arap AhmedPaşa Türbesi (Fındıklı'da),

Hamamlar

1. Atik Valide Sultan Hamamı-İstanbul-Üsküdar
2. Kılıç Ali Paşa Hamamı-İstanbul-Beyoğlu, Tophane
3. Hürrem Sultan Hamamı-İstanbul Sultanahmet
4. Hürrem Sultan Hamamı-Mihrimah Sultan Hamamı Edirnekapı
5. Haseki Sultan Hamamı (Bahçekapı'da),

İmâretler

1. SultanSüleymân İmâreti (Süleymaniye'de),
2. Haseki Sultan İmâreti (Mekke'de),
3. Haseki Sultan İmâreti (Medîne'de),

Su Yolları Kemerleri

1. Bend Kemeri (Kağıthâne'de),
2. Uzun Kemer (Kemerburgaz'da),
3. Mağlova Kemeri(Kemerburgaz'da),
4. Gözlüce Kemer (Cebeciköy'de),
5. Müderris köyü yakınındaki kemer (Kemerburgaz'da).
6. Kırık Kemer

Köprüler

1. Büyük çekmece Köprüsü,
2. Silivri Köprüsü,
3. Mustafa Paşa Köprüsü (Meriç üzerinde),

Kervansaraylar

1. Kervansaray (Sultan Süleymân İmâreti yakınında),
2. Kervansaray (Büyükçekmece'de),
3. RüstemPaşa Kervansarayı (Rodosçuk'ta),

4. KebecilerKervansarayı (Bitpazarı'nda),

Saraylar

1. Saray-ı atîk tâmiri (Beyazıt'ta),
2. Saray-ı cedîd-i hümâyûn tâmiri (Topkapı'da),
3. Üsküdar Sarayının tâmiri (Üsküdar'da),
4. Galatasarayın eski yerine yeniden inşâsı (Galatasaray'da),

Mahzenler

1. Buğday mahzeni (Galata Köşesinde),
2. Zift Mahzeni (Tersâne-i Âmirede),
3. Anbar (sarayda),

Mimar Sinan'ın Kayıp Kafatası

Cumhuriyet tarihinde birçok tarihi şahsiyetin kabirleri açılarak kafatasları ve kemikleri üzerinde araştırma yapılmış, bunlardan biriside cennet mekân Mimar Sinandır.1 Ağustos 1935'te Mimar Sinan'ın mezarı açılarak kafatası çıkarılır. Keşke Einsthein'ın hikâyesi gibi bir dehanın zekâsının sırlarını öğrenmek için kafatası çıkarılsaydı. Ancak Mimar Sinan'ın kafatasının çıkarılmasındaki amaç, onun ırkını tespit etmektir. Oysa Türkçülüğün babası sayılabilecek adamlardan Ziya Gökalp'e göre ırkçı bir anlayışla millet tanımı yapılamaz. Irki bir millet anlayışının olmamasının sebebi, Gökalp'in insanın meziyetini şecere ağacında, soy kütüğünde değil; yetiştiği cemiyetin bünyesinde aramasıdır. Çünkü insanda asıl olan ruhtur. Ruh ise cemiyet içinde terbiye olunur. Irka bakmak ise, belki bedensel özelliklerden bahsetmekten ileri gidemez.

Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının ne olduğunu daha kapsamlı şekilde görmek için, ***Ziya Gökalp-Türkçülüğün Esasları*** adlı makaleyi de okuyabilirsiniz. Birkaç gün sonra gazetelerde yukarıdaki haberler çıkar. Mimar Sinan'ın kafatası incelenmiş, Türk olduğuna kanaat getirilmiştir. Haberlerin devamında kafatasının kurulacak olan Antropoloji Müzesinde sergileneceği söylenir. Ama kurulacağı söylenen Antropoloji Müzesi, hiçbir zaman kurulmamış, Mimar Sinan'ın kafatası 'da hiçbir zaman bulunamamıştır. Kaybolduğu düşünülmektedir. Bu işi yapanlar, emir verenler yakalarını büyük bir vebalden kurtaramazlar.

Merkür'de Bir Kratere Mimar Sinan İsmi Verilmesi

Merkür'de Sinan Krateri;1976 yılında Uluslararası Astronomi Birliği tarafından Merkür'ün kraterlerine isim verilmeye başlanmıştır. O yıl 142 kratere isim verilmiş; günümüzde ise bu sayı 389'a ulaşmıştır. Dünyayı etkileyen kişilerden seçilen bu isimlerin arasında 3 tane de Türk vardır. Bunlardan biri de Sinan'dır. Merkür kraterlerine ismi verilen 3 Türk: **Sabri Berkel, Mevlana Celalettin Rumi ve Mimar Sinan**'dır. Mimar Sinan kraterinin çapı 147 km kadardır. Aynı zamanda Venüs'te adını Halide Edip'ten alan ***Adıvar Krateri*** ve adını Mihri Hatun'dan alan ***Hatun Krateri*** bulunur.

HAKINDA SÖYLENENLER

Yurt içinde ve yurt dışında birçok ilim adamı, devlet adamı, sanatkâr, mimar, mühendis yazarçizer, çok şeyler söylemiş, adına okullar açılmış, kürsüler kurulmuş, mahallelere, sokaklara adı verilmiş, konferanslara konu edilmiş Müslüman veli bir insan.

Cumhuriyet devrinin önemli yazarlarından olan Ruşen Eşref (Ünaydın) bir eserinde¸ Mimar Sinan'ın elindeki sihirli çubuğu ve taşlardan yaptığı mimarî besteyi şöyle tahlil etmiştir:"Taşlar senin elinde kelimeler gibiydi. Onlardan umulmadık manalar çıkardın. Mermerleri¸ gâh olur¸ inci dişler gibi gülümsetirdin; gâh olur¸ fildişleri gibi oyma haline kordun. Kaya parçaları¸ sihrinin temasıyla zühd ve haşmeti ifade eder¸ taklar olurdu. Sütunların üstüne kıvrak kemerler kordun ki¸ havaî birer iklîl (müzeyyen taç) gibi hafif görünüyorlar! Işık ve ses emrine râm olmuştu: Hesaplı aydınlıklardan duvarlara ruhanî dalgalar serperdin. En kalın inşa tabakalarına serin bir hayal uçukluğu iâre ederdin. Kubbeleri birer ud¸ birer tanbur kadar hisli ve ihtizazlı hale getirdin… Camilerin¸ birer münâcât gibi hurûş içinde!.. Medreselerinde¸ hankâhların birer tevhid cazibesini haiz… Sarayların birer kasideyi andırıyor… Türbelerinde birer mersiye melâli var**…"(*Ruşen Eşref Ünaydın¸ Ayrılıklar¸ İstanbul¸ 1339/1923¸ s.81-82¸ 90-94*).**

Hünerli Elleri ve Ebedî Eserleri

Kanunî¸ bilhassa İstanbul'un imarına büyük ehemmiyet vermiş; Mimar Sinan'ın hünerli elleriyle şehrin çehresini ve dokusunu

değiştirip güzelleştiren ve İslami renge ve kıvama erdiren, medeniyetimizin büyük eserleri diktirmeye muvaffak olmuştur. Kanuni'nin, Mimar Sinan aracılığıyla İstanbul'a armağan ettiği şaheserlerden sadece birkaçını hatırlatmak için zikredelim:Kendi adına inşa ettirdiği, aynı zamanda Mimar Sinan'ın İstanbul'daki en muhteşem eseri olan Süleymaniye Camii ve Külliyesi (Darü'l-Hadis ile dört medrese, Darüşşifa, Muallimhane); babası namına Şam'da Sultan Selim Camii ve müştemilatı, aynı yerde kendi namına da Sultan Süleyman Külliyesi; Şehzade Mehmed namına, ilk büyük eseri olan Şehzade Camii; Cihangir namına Cihangir Camii ve tesisler; kızı Mihrimah Sultan adına Edirnekapı ve Üsküdar camileri; zevcesi Hürrem Sultan namına da Haseki Sultan Camii, medrese, darüşşifa, hamam. Yanı sıra II. Selim adına Edirne'de "ustalık eseri" olarak Selimiye Camii'ni; devlet ileri gelenleri adına da hem İstanbul'da (Rüstem Paşa, Sinan Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Zal Mahmud Paşa, Bali Paşa, Pertev Paşa, Kılıç Ali Paşa, Hadım İbrahim Paşa gibi) hem de Anadolu'da (Cenabî Ahmed Paşa, Ankara; Hacı Ahmed Paşa, Kayseri; Hüsrev Paşa, Van; Rüstem Paşa, Bolvadin; Hüsrev Paşa, Halep; Bosnalı Sofu Mehmed Paşa, Sofya gibi) pek çok devasa eser, cami, medrese, han, hamam ve türbe (Şehzade Mehmed, Sokullu Mehmed, Pertev, Zal Mahmut, Ferhat ve Barbaros Hayreddin Paşalar gibi) tesis etmiştir. (***Solakzade, age, s.317-318; Gökbilgin, Kanunî, s.157, 197-198; Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, İstanbul, 1922/1933/1995, c.1, s.1230; Eyice, "Mimar Sinan", s.80, 81, 82-84. Mimar Sinan'ın eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mimarbaşı Koca Sinan ve Eserleri, Hazırlayan: Sadi Bayram, c.1-2, İstanbul, 1988, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları; Tanju Cantay, Süleymaniye Camii, İstanbul, 1989, Eren Yayıncılık, 90 s).***

Mimar Sinan'ın İstanbul'a ve tüm Osmanlı ülkesine hediye ettiği, birçoğu bugün hâlâ insanlığa hizmet vermeye devam eden çeşmeler, sebiller, su kemerleri (Haliç'e akan Ali Bey Deresi üzerindeki Moğlova Kemeri gibi) ve köprülerden (İstanbul yakınındaki Büyükçekmece Köprüsü gibi) müteşekkil "su mimarisi"dir.

Kanunî zamanında İstanbul'un nüfusu çoğaldıkça su ihtiyacı da artmış ve şehre yeni kaynaklardan su getirme ihtiyacı hâsıl olmuştu. Kanunî'nin "Devletimin devamı için dua edeler" niyeti doğrultusunda verdiği talimat üzerine harekete geçen Mimar Sinan, Ayvatköy civarındaki Bakraç ve Orta dereler ile bazı memba sularını toplayıp Kurt Kemeri üzerinden geçirerek Eyüp'teki İslambey mahallesinde bulunan yeni kubbeye kadar, Cebeciköy ve Balıkdere önlerinde inşa ettirdiği süzgeçten geçirerek İstanbul'a bol miktarda su akıtmaya ve yüzden fazla çeşme yapmaya muvaffak olmuştur.***(İbrahim Ateş, Kanunî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Ankara, 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.4-5 vd.; Eyice, "Mimar Sinan", s.81-82.)***

Kendini Tekrarlamayan Terkipçi Orijinallik

Osmanlı'nın her alanda olduğu gibi, mimarî alanda da "feyezân" halinde olduğu Kanunî döneminde, Mimar Sinan'ın, İstanbul'a ve Osmanlı Medeniyeti'ne kazandırdığı katî hüviyetini, Yahya Kemal, "Aziz İstanbul" isimli eserinde ana hatlarıyla şöyle billurlaştırmıştır:"İstanbul'un manzarasına Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinde başka bir revnak vermiştir. İstanbul, onun tarafından selâtin camileri, vezir camileri, mescitler, medreseler, türbeler, imârethaneler, dârüşşifâlar, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, sebiller, mekteplerle donatılmıştır. Sinan'ın yaptığı camilerin hemen her biri bir başka plânda ve çeşittir. O bunların her birine başka bir hava vermiştir. Bu, onun tenevvüe çok meraklı oluşunu ve zevk ve dehasının zenginliğini gösterir. Bu özelliklerden başta geleni, Sinan'ın cami mimarisinde tek ve büyük kubbeyi hâkim kılmasıdır. Müminleri, tek kubbe altına almak emeli, ancak selâtin camilerinde tecellî edebildi.***"(Yahya Kemal, Aziz İstanbul, s.52-53, 57-58, 79.)***

Yahya Kemal'in de ifade ettiği gibi Mimar Sinan gelinceye kadar Osmanlı mimarisinin iki temel meselesi vardı: Tek (büyük) Kubbe ve yan cephe. Sinan iki meseleyi de büyük bir ustalıkla çözmüştür. Kubbeyi, içeriden mabedin üstüne, mesnetleriyle alakası görünmeyecek bir şekilde asmış; dışarıdan ise yarım kubbeler ve küçük gerdanlık kubbelerle adeta tabii ve yekpare bir bütün halinde getirmiştir. Yan cephe meselesini de daha Şehzade Camiinde

halletmiştir. Onun kemer, sütun, galeri ve pencerelerle yaptığı terkipler, hayret ve hayranlık uyandıracak mükemmelliktedir. Bu yüzden Sinan, kendinden sonraki mimarlara, "taklit edilmekten" başka bir şey bırakmamıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, eserlerindeki bu "kendisini tekrar etmeyen" terkipçi orijinalitelik, büyüleyicilik ve göz kamaştırıcı sanat şöleni hakkındaki tespitleri oldukça çarpıcıdır:"Sinan denilince gözümün önünde, son derece nispetli yontulmuş bir mücevher dizisine benzeyen irili ufaklı binalar, ta Macaristan içerisinden başlayarak Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne kadar iner… Herkeş Şehzade'nin kubbelerine hayran iken, o kendisini Süleymaniye'nin aydınlık boşluğuna bırakır ve kartal kanatlarının tek bir süzülüşü ile İstanbul'un bir tarafını, Boğaz'ın yarısına kadar doldurur. Oradan velveleli bir uçuşla eski pâyitahta Edirne'ye geçer, Selimiye'nin mücevher çağlayanlarını kurar… İstanbul'u baştanbaşa fethetmiştir. Kim bilir, bıraksalardı belki de bütün İstanbul'u yedi tepesinde yedi kubbeyle tek bir bina halinde işler, bu kubbeleri, vadilerin üstünden aşan ve sırrı yalnız kendisinde olan kemer gelerilerle birbirine bağlar; aralarından büyük ağaçların yeşilliğini bir mükâfat gibi fışkırtır; tatlı meyillere medreselerini, şifahânelerini oturtur; taştan ebediyet rüyasını kademe kademe üç kıyıya indirirdi. Asırlık şekilleri birbirine karıştırır; nispetleri değiştirir; tenazurları kırar, sanki dehasıyla kendisinden öncekilerin tecrübelerini, buluşlarını bir sonsuzluğa taşımak istiyormuş gibi her şeyi genişletir, büyütür, sayıları çoğaltır, her motiften ayrı ayrı şekiller ve terkipler çıkartır. Bunu yapmadıysa bile, hemen benzerini yaptı. Bu rüyayı bir yıldız dizisi gibi kırdı ve benimsediği şehirden başlayarak geniş imparatorluğun dört bucağına dağıttı."

Sanat tarihçisi Semavi Eyice'nin tahlilleri de, Koca Sinan'ın eserlerindeki üslup, görkem ve estetik gibi oldukça orijinaldir:"Sinan değişik plân tiplerini denemiş ve kendisine has üslup özelliklerini ortaya koymuştur. Büyük ustanın, bu yapılarında monotonluktan kaçındığı ve birbirinden farklı estetik anlayışlar ortaya koyduğu dikkati çeker… (Süleymaniye Camiinde) Muazzam dengeli, ihtişamlı

ve mükemmel orantılı, göz okşayan ölçüler, aynı güzellik ve ritim ile dış bütünlüğe yansıtılmıştır. Abidevî, şahane yapı, bu ölçülerde bir ilk olarak şehir silüetine estetik oranları ile görkem kazandırmıştır… (Selimiye Camii) Türk-Osmanlı mimarisinin zirvesindeki bu eser, dünya sanat tarihinde de eşi olmayan bir şaheserdir… Selimiye Camii, Osmanlı dönemi Türk sanatının eriştiği son nokta olup, dinî mimari tarihinde de toplu ibadet mekânının en ideal çözümünün ortaya konulduğu bir başyapıttır*." (Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, 26. Baskı, İstanbul, 2009, Dergâh Yayınları, s.22-23, 137-138, 141; Eyice, "Mimar Sinan", s.83, 84. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Semra Ögel, "Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü", 6. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, İstanbul, 1989, s.347-360.)*

Hakk'ın Şule Açan Tebessümü

"Sinan, Osmanlı sanatına Hakk'ın şule açan bir tebessümüdür" diyen Samiha Ayverdi de Sinan'ın eserleriyle orijinal bir sanat ekolü ve tarzı meydana getirdiği, ancak kendisini tekdüzelik ve durağanlığa hapsetmekten kurtarmayı ve "İslamî vahdet potası içerisinde kesrete" erişmeyi, yüksek iman neşvesi içerisinde başardığı noktasında Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal ile aynı görüştedir:"O büyük dâhi, muayyen bir sanat formunun anaforuna tutulup, eserlerini yeknesak bir hacim ve nispetlerin girdabına kaptırmamış, her yeni eserinde bir başka plânı, bir başka mimarî hususiyeti ve üslup ayrıntısını denemiştir. Tecrübe ettiği her ölçüyü, bir sonraki eserinde, gerektiğinde kolayca terk edebilip, makam değiştiren bir muskî gibi yeni bir heyecan, yeni bir hamle ve yepyeni bir temin peşine düşmüştür… Eğer Sinan, İslam'ın vahdet potasında eriyip yeni baştan dökülen bir iman ve heyecan adamı olmamış, cemiyeti ve kâinatı, kendi içinin aynasında seyredecek bir arınma geçirmemiş bulunsaydı, nihayet şevketli ve azametli bir ordunun peşisıra hamaset, zafer ve kahramanlık tarihini bizzat yaşamak bahtiyarlığına eremeseydi; kütlenin şuuraltında bilkuvve mevcut olan hazırlanışı, kendi istidadı aynasında mihraklaştırarak onu, bu yüksek voltajlı sanat seviyesine tercüme ve aksettiremezdi*." (Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, s.380-386. Ayrıca bkz. Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.122-123, 124;*

Boğaz İçinde Tarih, 4. Baskı, İstanbul, 1982, İstanbul Fetih Cemiyeti, s.274.)

Edebiyatçılarımızdan Nihat Sami Banarlı ise, Mimar Sinan'ın ömrü boyunca imza attığı 300'den fazla eser içerisinde, özellikle şu üç şahesere dikkat çekmiş ve sanatının nasıl zirve yaptığını şöyle analiz etmiştir:"Bu meşhur eserleri Şehzade Camii, Süleymaniye şahikası ve Selimiye bediasıdır. Bu üç şaheser, Sinan'ın sanatının zirve noktalarını teşkil eder. Ama bu, onun diğer eserleri sanattan mahrum, alelâde birer yapıdan ibarettir manasına alınamaz. Onun her eserinde, büyük mimarinin üslubu, sanatı ve insanı o olgun, o sade hendeseye hayran bırakan azim dehası mevcuttur.***"(Nihat Sami Banarlı, Şiir ve Edebiyat Sohbetleri I, 2. Baskı, İstanbul, 1982, Kubbealtı Neşriyat, s.110. Yazar ve edebiyatçılarımızın Mimar Sinan ve eserleri hakkındaki tespit ve tahlilleri hakkında daha etraflı malumat için bkz. M. Fatih Andı, Edebiyatımızda Mimar Sinan, İstanbul, 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.7-24 vd.)***

BİBLİYOGRAFYA

Adsız Risâle, TSMA, nr. D. 1461/3; Risâletü'l-mi'mâriyye, TSMA, nr. D. 1461/4, vr. 1^b-5^a; Tuhfetü'l-mi'mârîn, TSMA, nr. D. 1461/4, vr. 6^b-27^b; Sâî, Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye (nşr. Hayati Develi – Samih Rifat), İstanbul 2002; Dâyezâde Mustafa Efendi, Risâle-i Selîmiyye, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2283; Nuri Arlasez, nr. 82; Risâle, TSMA, nr. 1461/3; Risâle-i Mi'mârî, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 339; Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts (ed. H. Crane – Esra Akın), Leiden 2006; Zarif Orgun, Sinan'a Ait Yeni Bir Vesika, İstanbul 1941; a.mlf., "Sinan'a Ait Bir Vesika", Arkitekt, sy. I/2, İstanbul 1940, s. 25-29; İbrahim Hakkı Konyalı, Mimar Koca Sinan, İstanbul 1948; a.mlf., Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, İstanbul 1950; Rıfkı Melûl Meriç, Mimar Sinan Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler, Ankara 1965; a.mlf., "Mimar Sinan'ın Hayatı", Ülkü, XI/63, Ankara 1938, s. 195-206; Afife Batur – Selçuk Batur, "Sinan Bibliyografyası", Koca Sinan (der. Cengiz Bektaş), Ankara 1968, s. 79-92; Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul 1986, s. 406-413; Ramazan Şeşen, "Mimar Sinan Hakkındaki Kaynaklar", II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 28 Nisan - 2 Mayıs 1986, Bildiriler, İstanbul 1986, II, 1-12; a.mlf., "Sinan İle İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", STAD, III/7 (1990), s. 17-22; Mimar Sinan Bibliyografyası, Ankara 1987; Abdullah Topaloğlu v.dğr., Mimar Sinan ve Yapılarıyla İlgili Eserler Bibliyografyası (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Ankara 1988; Ayla Ödekan, "Kaynakça", Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri (haz.

Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 631 vd.; İbrahim Ateş, "Vakfiyesinin İhtiva Ettiği Bilgiler Işığında Mimar Sinan", a.e., I, 3-26; a.mlf., Mimar Sinan Vakfı, İstanbul 1990; Selçuk Mülayim, Sinan ve Çağı, İstanbul 1989, s. 99-121; J. M. Rogers, Sinan, London 2006; Oktay Aslan.Yavuz Bahadıroğlu – Mimar Sinan Mimarideki Osmanlı Mührü .Ahmed Refik Altınay¸ Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları¸ İstanbul¸ 1997¸ Timaş Yayınları¸ s.23; Altınay¸ Mimar Sinan¸ İstanbul¸ 1931¸ Kanaat Kütüphanesi¸ 72 s.; Semavi Eyice¸ "Mimar Sinan"¸ Türkler¸ c.12¸ s.79-80¸ 82; Aptullah Kuran¸ Mimar Sinan¸ İstanbul¸ 1986¸ Hürriyet Vakfı Yayınları¸ s.286 vd. Mimar Sinan¸ mimarlık anlayışı ve Osmanlı mimarisindeki yeri hakkında bkz. Metin Sözen¸ Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan¸ İstanbul¸ 1975¸ İş Bankası Yayınları¸ 397 s.; Turgut Cansever¸ Mimar Sinan¸ İstanbul¸ 2005¸ AlBaraka Türk Yayınları¸ 415 s.Ortaylı¸ Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek¸ s.20¸ 24-25; Eyice¸ "Mimar Sinan"¸ s.80.Samiha Ayverdi¸ Türk Tarihinde Osmanlı Asırları I¸ 2. Baskı¸ İstanbul¸ 1977¸ Damla Yayınevi¸ s.380-383; İbrahim Efendi Konağı¸ 3. Baskı¸ İstanbul¸ 1982¸ İstanbul Fetih Cemiyeti¸ s.123; Doğan Kuban¸ Sinan'ın Sanatı ve Selimiye¸ İstanbul¸ 1998¸ s.110 vd.Ruşen Eşref Ünaydın¸ Ayrılıklar¸ İstanbul¸ 1339/1923¸ s.81-82¸ 90-94.Solakzade¸ age¸ s.317-318; Gökbilgin¸ Kanunî¸ s.157¸ 197-198; Osman Nuri Ergin¸ Mecelle-i Umûr-ı Belediyye¸ İstanbul¸ 1922/1933/1995¸ c.1¸ s.1230; Eyice¸ "Mimar Sinan"¸ s.80¸ 81¸ 82-84. Mimar Sinan'ın eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mimarbaşı Koca Sinan ve Eserleri¸ Hazırlayan: Sadi Bayram¸ c.1-2¸ İstanbul¸ 1988¸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları; Tanju Cantay¸ Süleymaniye Camii¸ İstanbul¸ 1989¸ Eren Yayıncılık¸ 90 s.İbrahim Ateş¸ Kanunî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi¸ Ankara¸ 1987¸ Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları¸ s.4-5 vd.; Eyice¸ "Mimar Sinan"¸ s.81-82.Yahya Kemal¸ Aziz İstanbul¸ s.52-53¸ 57-58¸ 79.Ahmet Hamdi Tanpınar¸ Beş Şehir¸ 26. Baskı¸ İstanbul¸ 2009¸ Dergâh Yayınları¸ s.22-23¸ 137-138¸ 141; Eyice¸ "Mimar Sinan"¸ s.83¸ 84. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Semra Ögel¸ "Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü"¸ 6. Vakıf Haftası¸ Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu¸ İstanbul¸ 1989¸ s.347-360.Ayverdi¸ Türk Tarihinde Osmanlı Asırları¸ s.380-386. Ayrıca bkz. Ayverdi¸ İbrahim Efendi Konağı¸ s.122-123¸ 124; Boğaz İçinde Tarih¸ 4. Baskı¸ İstanbul¸ 1982¸ İstanbul Fetih Cemiyeti¸ s.274.Nihat Sami Banarlı¸ Şiir ve Edebiyat Sohbetleri I¸ 2. Baskı¸ İstanbul¸ 1982¸ Kubbealtı Neşriyat¸ s.110. Yazar ve edebiyatçılarımızın Mimar Sinan ve eserleri hakkındaki tespit ve tahlilleri hakkında daha etraflı malumat için bkz. M. Fatih Andı¸ Edebiyatımızda Mimar Sinan¸ İstanbul¸ 1989¸ Kültür Bakanlığı Yayınları¸ s.7-24 vd.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (R.Aleyh)

(D.M. 1478.Midilli-V.H. 6 Cemâziyelevvel 953-M.5 Temmuz 1546.İstanbul)

Büyük Türk Denizcisi, Kaptan-ı Derya, Akdeniz'i Türk Gölü Haline getiren, Âlim, Kahraman, Dinin yardımcısı.

Barbaros Hayrettin Paşa'nın Türk, İslam ve Dünya tarihinde önemli bir yeri vardır. Osmanlı'nın en ünlü denizcilerindendir. Barbaros Hayrettin Paşa, sayısız zafer elde etmiştir. Etkin olduğu dönemlerde Akdeniz Türk Gölü haline gelmiş, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini pekiştirmiştir.

DOĞUMU VE EĞİTİMİ

Hızır Reis, 1478 yılında Midilli'de doğdu. Babası Aslen Vardar yenicesinden olan Yakup Ağa, bir Osmanlı sipahisiydi ve 1461 yılında Midilli'nin fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet ile birlikteydi. Annesi; ada halkından Midillili Mukaddes Hatun'dur. Kardeşleri, Oruç Reis, İlyas Reis, İshak Reis dir. Asıl adı Hızır olduğu halde Barbaros ve Hayreddin, **Kaptanı-ı Derya** lakaplarıyla tanınır. Batılılar havuç rengine çalan kırmızı sakalından dolayı, ağabeyi Oruç'a verdikleri "Barbarossa" adını daha sonra Hızır Reis içinde kullandıklarından Barbaros diye tanınmış, Türkçeye Barbaros olarak geçmiştir.

Hayreddin (dinin hayırlısı anlamına gelen) lakabını ise kendisine hizmetlerinden dolayı Yavuz Sultan Selim Han, vermiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa, iyi bir eğitim almış, âlim ve cesur bir komutandı. İri yapılı ve kumral tenliydi. Saçı, sakalı, kaşları ve kirpikleri çok gürdü. Ömrü denizlerde geçtiğinden Rumca, Arapça, İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca gibi Akdeniz dillerini çok iyi bilirdi. Çinili Hamam kendisine aittir. Oğulları Mehmet Paşa, Hasan Paşa ve Vali Paşa'dır.

Barbaros Hayreddin Paşa, Gençliğinde yaptırdığı bir gemi ile Midilli, Selanik ve Eğriboz arasında ticaret yapmış, 1504 yılından sonra Batı Akdeniz'e yönelmiştir. Zaman içinde gemilerinin sayısını arttırmış, kardeşleri İlyas ve Oruç ile birlikte İtalya, İspanya gibi ülkelerin korsanlarıyla savaşarak oraları fethetmiştir. Büyük başarılar gösteren Paşa'ya Osmanlı Devletinin desteği de gelince daha da güçlenmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa, kardeşleri İlyas Reis ve Oruç Reis ile beraber birçok deniz savaşında bulunmuş. Diğer kardeşi İshak'ı ise Midilli'de bırakmışlardı. Barbaros Kardeşler Öncelikle Akdeniz'de Deniz ticareti üzerine çalıştılar. Denizcilik içerisindeki becerileri ve dürüstlükleriyle ünleri Mısır'a kadar yayılan Kardeşler bir ara Midilli'den Trablusşam'a kadar mal götürürken rotasız Sen-Jaint şövalyelerinin Savaş gemilerinin yollarını kestiler. Bu çarpışma içerisinde Küçük kardeş İlyas'ın ölümünden sonra Oruç Reis tutsak edildi ve Forsa olarak çalıştırılmaya başlandı. Rodos şövalyeleri Antalya valisi olan Şehzade Korkut'a fidyesi ödenmiş 100 Türkü teslim etmesi sırasında kaçtı.

Sultan Korkut'un korumasına giren ve Korsanlığa başlayan Korkut'un Yavuz Sultan Selim tarafından öldürülmesi ve Yavuz'un Anadolu kıyıları boyunca korsanlığı yasaklaması üzerine Barbaros Kardeşler Akdeniz'de bulunan Cerbe Adasını kendilerine üs olarak kullanmaya başladılar. 1514 yılında Tunus Sultanı olan Muhammed'in kendilerine vermiş olduğu Halkulvad Kalesi'ni üst olarak kullanmaya başladılar.

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ

Hızır ve Oruç 1516'da ele geçirdikleri yüklü bir gemiyi armağan olarak Piri Reis himayesinde Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'e gönderdiler. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim de onlara verdiği desteğin bir ifadesi olarak armağanlar yolladı.

1516-1517'de İspanyollara karşı savaştılar ve Tenes, Tlemsen ve Oran kentlerini ele geçirdiler. Katolik Ferdinand'ın ölümünden (1516) faydalanarak İspanyol işgalinden kurtulmak isteyen Cezayir şehrinin yardımına da koştular. 1516'da Cezayir'i fethetti. Cezayir ve onun batısındaki Şerşel'in fethedilmesinden sonra Oruç Reis Şerşel ve Cezayir sultanı ilân edildi. Bunu 1517'de Tenes ve Tlemsen (Tilimsân) şehirlerinin zaptı takip etti. Ancak yerlilerle anlaşan İspanyolların 1518'de Tlemsen'i geri aldıkları savaşta Oruç Reis şehit oldu.

31 Ocak 1518 de İshak Reis'in şehadetinin ardı sıra İspanyollarla yapılan savaşta da Oruç Reis şehit olunca. Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir Beyliği'ne atandı.

İlk başlarda Osmanlı İmparatorluğuna bağlı özerk statü taşırken, Cezayir'in 1533 yılında beylerbeylik olmasıyla bu eyaletin valisi oldu. Cezayir'in fethinden sonra Hızır reis, Barbaros Hayrettin Paşa diye anılmaya başlanmıştır. Cezayir Devleti'nin başına Hızır Reis paşa geçti ve padişaha elçiler yollamak suretiyle Cezayir'in Osmanlı buyruğunu alınmasını talep etti. Hızır Reis Cezayir Beylerbeyi payesiyle Paşa olma dönemine 15 Mayıs 1519 yılında yaşadı.

Yalnız kalan Hızır Osmanlı desteğini güçlendirmek için adamlarından Hacı Hüseyin'i, Cezayir halkının Ekim 1519 tarihli arîza*sı ve kırk esirle birlikte Osmanlı padişahına gönderdi. ***(Türkçe tercümesi Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bu arîza Abdülcelil Temîmî tarafından yayımlanmıştır: "Lettre de la population algéroise au Sultan Sélim 1 er en 1519", Revue d'histoire maghrebine, 1976, V, 95-101).***

Afrika'da olup bitenleri öğrenen Yavuz Sultan Selim***, "Hızır Reis nasrüddîndir, hayrüddîndir"*** diye memnuniyetini ifade ederek onun Cezayir hâkimi olarak tanındığını belirten bir hatt-ı şerif gönderdi. Ayrıca kendisine Anadolu'da gönüllü asker toplama imtiyazı tanınarak yeniçerilerle topçulardan oluşan 2000 kişilik bir yardımcı

birlik gönderilmesi kararlaştırıldı. Böylece hutbenin padişah adına okunduğu Cezayir Osmanlı topraklarına katılmış olduğu gibi Hızır da artık Hayreddin Paşa diye anılmaya başlandı.

Cezayir'e hâkim olduktan sonra burayı idarî bakımdan ikiye ayıran Hızır Reis, doğu kısımlarını yerli emîrlerden Ahmed b. Kadî'nin, batı kısımlarını ise Muhammed b. Ali'nin idaresine bıraktı. Ancak Hızır Reis'in faaliyetleri ve Türkler'in Kuzey Afrika'da yerleşmeleri İspanyollar'ı tekrar harekete geçirdi. Sicilya kral nâibi Hugo del Moncada kumandasındaki seksen gemiden oluşan bir filonun 1519 Ağustosunda Harras bölgesine yaptığı çıkartma Hızır Reis tarafından püskürtüldü. Hâtıralarında belirttiğine göre bu savaş sırasında Avrupalılar Hızır'a ağabeyi gibi "Barbarossa" lakabını verdiler.

Barbaros Hayreddin 1520-1529 yılları arasında İspanyollar'ın elinde bulunan küçük bir adanın dışında bütün yörenin hâkimi oldu. Cicelli'den sonra Kol (Collo) Limanı ile Bone ve Konstantin'i de ele geçirdi. Fakat Tunus Sultanı Muhammed'in saldırısı ve Ahmed b. Kadî'nin isyanı üzerine 1524'te Cezayir'i terk etmek zorunda kaldı. Ancak üç yıl sonra şehre yeniden hâkim olabildi. Başta Sinan ve Aydın reisler olmak üzere Akdeniz'deki Türk denizcileriyle civardaki adalar halkı onun hizmetine girdiler. Cezayir'de bir silâh atölyesi kuruldu. Barbaros mevcudu otuz beş gemiye yükselen filosu ile İtalya'dan sonra İspanya sahillerini de tehdide başladı. Çeşitli baskı ve zulümlere uğrayan Gırnata Müslümanları Barbaros'un şahsında büyük bir destek buldular. Yurtlarından ayrılmak zorunda kalan bu Müslümanlar (Moriscos) Türk gemileriyle Afrika sahillerine taşındı. Cezayir'e getirilen Endülüs Müslümanlarının sayısı 70.000'i buldu. Ayrıca ele geçirilen ganimetlerle Cezayir şehri zenginleşti ve Türkler' in Hindistan'ı (veya Meksikası) diye şöhret kazandı.

Bu arada Barbaros İspanyolların elindeki Adakale'yi de (Penon) alarak (1530) buraya bir dalgakıran yaptırdı. Öte yandan 1531'de Şerşel'e saldıran Andrea Doria kumandasındaki İspanyol filosu bir sonuç elde edemedi. Fakat Doria ertesi yıl Osmanlılara ait Koron ve Patras'ı ele geçirdi. Bunun üzerine Kanûnî Sultan Süleyman

donanma kumandanlığına getirmek için Barbaros'u İstanbul'a çağırdı. Yerine evlâtlığı Kara Hasan'ı bırakan Barbaros yirmi tekne ile Cezayir'den yola çıkarak İstanbul'a vardıktan bir gün sonra, 11 Cemâziyelâhir 940 (28 Aralık 1533) günü padişah tarafından kabul edildi. Ardından Kanûnî'nin isteğiyle, Irakeyn Seferi'nde bulunan Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın (Makbul) yanına Halep'e giden Barbaros, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd beylerbeyiliği pâyesiyle Kemankeş Ahmed Paşa'nın yerine kaptanıderya lığa tayin edildi (6 Nisan 1534). Böylece o zamana kadar Gelibolu sancak beyliği pâyesiyle verilen kaptanı deryalık beylerbeylik derecesine yükseltilmiş oldu.

Yavuz Sultan Selim döneminden sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde de büyük başarılara imza atmıştır. Bu dönemde Irakeyn Seferi'ne katılmış, Halep'e gitmiştir. Çalışmalarından ötürü Beylerbeyliği derecesine yüklesen paşa, 1534 yılında 80 gemi ile İstanbul'dan ayrılmış ve İtalya'nın güneyine, Tunus'a seferlerde bulunmuştur. 1538 yılında Ege denizine açılarak Eğriboz'un güneyindeki toplam 28 adayı ve iki kaleyi Osmanlının idaresine katmıştır. Böylece Sakız, Kıbrıs ve Girit'in dışında Venedik'in Doğu Akdeniz ve Ege'deki hâkimiyetine son verilerek deniz yollarının emniyetini sağlamıştır. 1520-1566 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı egemenliği doruk noktasına Akdeniz'de tamamıyla ulaşmıştır.

Öncelikle Horon Kalesi'ni Andrea Dorya kuvvetlerinden aldıktan sonra Tunus'ta egemenliğini kuran ve Berberi hanedanından olan Ben'i Hafs devletini 1534 yılında son vermek suretiyle Osmanlılara bağladı.

Alman Kralı V. Karl Tunus'u geri aldı ancak Barbaros Balear Adaları'na sefer düzenlemek suretiyle bunları yakıp geçti. 11 Mayıs 1533 yılında İtalya'ya sefer yapan Barbaros Apuglia kıyılarını topa tutarak buradan Korfu'ya yöneldi ve Kiklat adalarına ele geçirmek suretiyle 1538 yılında Andrea Doria'nın gemilerini kovalamak suretiyle Kerpe ve Kaşot adalarını da almış oldu. Barbaros'un sonuncu seferinde; Papa ve V.Karl birleşik Avrupa armadası oluşturdu. Barbaros Eğriboz'da iken o zamana kadar hiç görülmemiş büyüklükte

olan bir birleşik Hıristiyan donanması Yunan denizinde toplanmaya başladı. Donanmanın Komutanlığına Andrea Dorya getirildi. Barbaros bulunduğu İstanköy Körfezi'nden Preveze'ye gelerek güneyinde yer alan Arta körfezine girdi.

Körfeze girdikten sonra 27 Eylül 1538 de Osmanlı donanması körfez'den çıkarak Hilal biçiminde dizilmek suretiyle düşmanla savaşmaya başladı. Andrea Doria Aya Mavri Adası açıklarına çekildi. İki donanma 28 Eylül 1538 yılında karşılıklı olarak bir araya geldiler. Barboros üstün sayıda olan düşman kuvvetlerini dağıtmayı başarmasının yanı sıra Haçlı donanmasını büyük bir hezimete uğrattı. Venedik Osmanlı Devleti ile barış imzalaması sonrası Osmanlı Devleti en büyük düşmanı olan Kutsal Roma-Germen İmparatoru V.Karl'ı bu kez de Cezayir önlerinde tekrar yenilgiye uğrattı. Osmanlı Devleti Fransa Kralı.Françioz'un çağrısı üzerine Alman İmparatorluğu V.Karl'a karşı olarak onu desteklemeyi kararlaştırdı.

Nice-Nis seferine çıkan Barbaros 1543 yılında Nice Kalesi'ni ele geçirerek 1 yıl 3 ay süren bu seferin ardından İstanbul'a dönen Barbaros; çok büyük şenliklerle karşılandı.

Birçok zafer kazanan Barbaros, Avrupa'da nam saldı. Avrupalılar çocuklarını Barbaros geliyor diye korkutur hale geldiler.

Preveze Deniz Savaşı

Osmanlıların Akdeniz'deki denetiminin artması üzerine, Papalık, Venedik, Ceneviz, Malta, İspanya ve Portekiz gemilerinden oluşan bir "Haçlı donanması" kuruldu ve başına Andrea Doria getirildi. Osmanlı donanması ile Haçlı donanması 1538'de Arta Körfezi önlerinde karşılaştı. Haçlıların 600'den fazla gemisi vardı. Bunun 308'i harp teknesi olup, 120'si en büyük oturak gemileriydi. Haçlılar donanmaya on binlerce forsadan başka 60 bin asker bindirmişlerdi. Hayrettin Paşa komutasında ise 122 kadırga ve forsalar dışında 20 bin askeri vardı. Toplamı 80 bin kişiyi bulan bir deniz savaşı daha önce hiç görülmemişti. Savaş sonucunda haçlı donanması 128 gemisini kaybetmiş, 29'u da Osmanlı denizcileri tarafında ele geçirilmişti. Hayrettin Paşa hiçbir gemisini kaybetmezken 400 kadar leventi şehit olmuştu. Hayreddin Paşa, tarihe Preveze Deniz Savaşı

olarak geçen savaşın mutlak galibiyetini Osmanlı devletine kazandıran Kaptanı Derya olarak adını tarihe yazdıracaktı. Bu zafer Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki egemenliğini pekiştirdi.

Preveze Zaferi'yle Doğu Akdeniz'den sonra Orta Akdeniz bölgesinde de Türk üstünlüğü sağlanmış oldu. Bu arada Doria tarafından daha önce ele geçirilen Adriyatik kıyısındaki Nova da (Castelnuova) kolaylıkla geri alındı (10 Ağustos 1539). Venedik Osmanlılar'la bir barış yaparak (1540) ittifaktan ayrılırken V. Karl'ın Cezayir'e karşı giriştiği 1541 seferi ise fırtına yüzünden hezimete dönüştü.

I. François Preveze'den sonra yeniden Osmanlılar'a yaklaşmaya başladı. Başından beri Fransızlar'la iş birliğinden yana olan ve 1532'de I. François ile ilişki kurmuş bulunan Barbaros'un da uygun görmesiyle Akdeniz'de V. Karl'a bağlı yerlere karşı ortak bir harekete karar verildi. Fransa elçisi Paulin'i de yanına alarak 28 Mayıs 1543'te İstanbul'dan hareket eden Barbaros 110 gemilik filosuyla Messina, Reggio ve Ostia gibi İtalyan sahillerini vurduktan sonra 20 Temmuz'da Marsilya'ya vardı ve burada törenlerle karşılandı. Fransız donanmasının hazırlıklarının tamamlanmasından sonra Savoi Dukalığı'ndaki Nice'in alınmasına karar verildi.

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Şarlken, Preveze'nin intikamını almak için 1541 senesinde Cezayir'e saldırdıysa da başarılı olamadı. Bu arada Fransa Kralı I. François, Şarlken'e karşı Osmanlılardan yardım isteyince, Kanuni Barbaros'u Fransa'nın Akdeniz kıyılarına gönderdi. Barbaros, Toulon'da Fransız donanmasıyla birleşerek 1543 senesinde Nice'i aldı.

İstanbul'a Dönüş sırasında da Cenova'da esir bulunan Turgut Reis'i kurtardı.

VEFATI

XVI. yüzyılda Akdeniz'i Türk egemenliğine hediye etmiş olan Barbaros Hayrettin Paşa Nice seferi son büyük seferidir. Bundan sonra daha çok tersane işleriyle meşgul olmuştur. İstanbul'da Beşiktaş Sarayı'nda, 6 Cemâziyelevvel 953'te (5 Temmuz 1546) kısa bir hastalıktan sonra**73 yaşında** vefat eden Barbaros Hayreddin Paşa,

sağlığında Beşiktaş'ta yaptırdığı medresenin yanındaki türbesine defnedildi. Onun ölümü için ; "Mâte reîsü'l-bahr = مات رئيس البحر = 953" (Denizin reisi öldü) sözü tarih düşürülmüştür.

Barbaros Hayreddin Paşa zamanında Osmanlı denizciliği gücünün zirvesine ulaşmış, onun mektebinde yetişen değerli denizciler ve teşkilatlı tersane sayesinde bu güç varlığını bir süre daha devam ettirmiştir.

Barbaros Hayrettin Paşa çok sayıda denizci yetiştirmiştir. Bu ünlülerin arasında yer alan; Piri Reis, Salih Reis, Turgut Reis Seydi Ali Reis, Kılıç Ali Reis ve Murat Reis gibi denizciler bulunmaktadır.

Çağdaş kaynaklara göre Barbaros iri yapılı, kumral tenli idi. Saçı, sakalı, kaşları ve kirpikleri çok gürdü. Ömrü denizlerde geçtiğinden Rumca, Arapça, İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca gibi Akdeniz dillerini iyi bilirdi. Ayrıca mûsikiyi de seviyordu. Cezayir'de yaptırdığı caminin kitâbesinde (Nisan 1520) unvanı "es-Sultânü'l-mücâhid mevlânâ Hayreddin ibn el-emîr eş-şehîr el-mücâhid Ebî Yûsuf Ya'kūb et-Türkî" şeklinde gösterilmiştir. Daha sonraki devirlerde, Ege'ye açılacak donanmanın Beşiktaş'taki Hayreddin İskelesi'nde demirlemesi gelenek olmuştur. Barbaros'un evlâtlığı Hasan da Cezayir beylerbeyiliği yapmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa sağlığında Seyyid Murâdî'ye hâtıralarını yazdırmıştır. Gazavât-ı Hayreddin Paşa adını taşıyan hâtırat, biri mensur diğeri manzum olmak üzere iki şekilde kaleme alınmıştır. Mensur olan Fransızca'ya (A. Rang – F. Denis, Histoire d'Aroudj et de Khair-ed-din, fondateurs de la Régence d'Alger. "Chronique arabe du XVIe siècle", Paris 1837), İtalyanca'ya (E. Peleaz, la vita e la storia di Ariddeno Barbarossa, Palermo 1887) ve kısmen Arapça'ya (Nûreddin Abdülkadir, ez-Zühretü'n-nâʾire, Cezayir 1934) çevrildiği gibi sadeleştirilerek de yayımlanmıştır (Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları, nşr. Ertuğrul Düzdağ, I-II, İstanbul, ts.). Manzum hâtırat ise Necip Âsım tarafından tanıtılmıştır ("Gazavât-ı Hayreddin Paşa", *TOEM*, I, 4 [1326], s. 233-238; hâtıratın ve nüshalarının tam bir değerlendirmesi için bk. Aldo Gallotta, Le

gazavat di Hayreddin Barbarossa Studi Maghrebini, Napoli 1970, III, 79-160).

Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi

Osmanlı İmparatorluğu denizciliği deyince ilk akla gelen kudretli Paşa Hızır Hayreddin (1478-1546), batılıların kendisine verdiği isimle Kızıl Sakal-Barbaros'un türbesi Beşiktaş'tadır. Kaynaklara göre Mimar Sinan'ın ilk mezar yapısı olarak, 16. yüzyılın klasik Osmanlı devri mimarisine uygun biçimde 1541-1542 yıllarında, yani ölümünden yaklaşık olarak beş yıl kadar önce inşa edilmiştir.

Türbe, çağdaşı yapılarla karşılaştırıldığında döneminin karakteristik özelliklerini tamamen yansıtmakta olup üzerindeki (948 H./ 1541 M.) tarihle uyum göstermektedir. Yıllar içinde dış görünümü sabit kalmakla birlikte içteki bazı süsleme ve kapı kitabesindeki yazılar değişikliğe uğramıştır.

Kapı üzerindeki 30x134 cm'lik kitabede Sülüs hattıyla ikişer satırlık ***"Hâzâ türbe-i fâtih Cezayir ve Tunus, merhum Gâzi Kapudan Hayrüddin Paşa Rahmet'u-llahi aleyh- sene 948" (1541-1542 M.)*** yazılıdır. Kitabe üstündeki kemerin arasında ise yeşil zemin üzerine Celi Sülüs yazıyla "Allâhümmeftah lî ebvâbe rahmetike 1324" (1809-1810 M.) (Ya Rab, bana rahmetinin kapılarını aç) ibaresi vardır.

Kubbe merkezindeki "1278" (1862-1863 M.) tarihli madalyon içinde Besmele'yle birlikte A'raf Suresi'nin 89. Ayeti'nden bir bölüm ***"Rabbenâftah beynenâ ve beyne kavminâ bil-hakkı ve ente hayr-ul fâtihîn"(Ey Rabbimiz!Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın "***hattı altın yaldızla yazılmıştır.

SANDUKA ve MEZARLAR

Altıgen tuğla yer döşemesi üzerindeki sandukalar, zeminden ahşap karkasla yükseltilmiş etrafı ahşap şebeke ile çevrili platform üzerindedir. Dört ahşap sanduka sağdan itibaren sırasıyla Kaptan-ı Derya Cafer Paşa (öl. 1608), Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, üç kez Cezayir Beylerbeyliği yapan oğlu Hasan Paşa (d.1500-öl.1572) (Turgut Paşa'nın damadı) ve karısı Bala Hatun'u temsil etmektedir. Haziresinde de bir torunu ve kızı yatmaktadır.

Türbe ve hazire 1 Temmuz Kabotaj Bayramı ve 27 Eylül Preveze Deniz Zaferi'nin yıldönümleri yanında, 2 Aralık 2011 tarihinden itibaren her Cuma günü öğleden sonra halkın ziyaretine açıktır.

Paşa'nın ölümünden sonraki en büyük arzusunun "yattığım yerden vatan-ı hususiyemin yani denizin şıyırdısını işitmek isterim" sözünden denize yakın yerde defnedilmek olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyesini yazdırmadan evvel türbesini yaptırmış olması muhtemeldir."… ve yine Kasaba-i Beşiktaş'ta Deve Meydanı tabir olunan meydana kendü cesedim defnolunması içün müceddeden bina eylediğim türbe-i şerifime bu dâr-ı fenadan seray-ı bekaya rihlet eylediğimde cesedimi defnidüb bir salih kimesne türbedar nasb ve tayin olunub kabrimin üzerinde beher leyl ikişer kandil füruzân oluna ve türbenin cevanib-i erbaasına utekalarım ve evlad-u evladlarım defnoluna…" diyerek kendinden sonra". Yapılacakları da ayrıntılıca planlamıştır.

Bostanların da bulunduğu bu alanda 12 odalı medrese, Darü'l-kurra, konak, kervansaray ve hamam inşa ettirmiştir. Medresenin giderleri yanında, görevli türbedar ve kandil giderlerini de vakfına ekletmiştir. Buna göre yaptırdığı mezarına salih bir kimsenin türbedar olarak görevlendirilmesini, kabrinin üzerinde her gece ikişer kandil yakılmasını etrafına azatlı köleleri ile evlat ve torunlarının gömülmesini, ölümünde aşhanede medrese talebesi için pilav ve zerde dağıtılmasını istemiş, türbe ve medrese giderleri için Zeyrek'te çifte çinili hamamlarını, değirmen ve fırını ile 25.000 Guruş'unu vakfettiğini yazdırmıştır.

Türk Donanması kudretli dönemlerinde her bahar sefer için payitahttan ayrılırken türbe önünde toplarını ateşleyerek Paşa'yı selamlardı.Bu seferler için 16. yüzyıl kanunlarına göre, Donanma hazır olduktan sonra Vezirler, Şeyhü'l-islam, Kazaskerler, Nişancı, Yeniçeri Ağası ve Defterdarlar sabah namazından sonra kendi kayıklarıyla tersaneye gelip, Kaptan Paşa odasına misafir olurlardı. Bu şekilde bir heyet oluşturulmuşken Vezir-i Azâm, Tersane Emini ile Tersane Kethüdasına herhangi bir eksiğin olup olmadığını sorar, aldığı müspet

cevabın ardından bu iki kişiye ve onların kâtip vesairlerine hilat giydirilirdi. Bu arada padişahın müsaadesi gelince heyet, Kaptan Paşa baştardesine biner ve Sadr-ı Âzâm ile Kaptan Paşa Yalı Köşkü'ne gelmiş olan padişah tarafından kabul edilirdi. Burada devlet erkânına hil'atlar giydirilir ve tekrar Beşiktaş'a gitmek üzere Kaptan Paşa baştardesi ile hareket edilirdi. Bu suretle Donanma-i Hümayun Beşiktaş önüne, denizcilerin pîri Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesi tarafına demir bırakırdı. Kaptan Paşa baştardesiyle Beşiktaş'a gelen bu heyete Dolmabahçe'de bir ziyafet çekilirdi. Donanma Beşiktaş'a demirledikten bir veya birkaç gün sonra ve bazen aynı günde Akdeniz ve Karadeniz'den hangi tarafa gidecekse oraya hareket ederdi. Donanmanın Beşiktaş önünde kalması kanunen en fazla üç gündü.

Osmanlı Devleti'ne Katkıları

Barbaros Hayrettin Paşa Osmanlı denizciliğinin gücünü zirveye taşımıştır. Yaptırmış olduğu mektepte yetişen denizciler ve teşkilatlı tersane sayesinde bu güç varlığını uzun süre daha devam ettirmiştir. Osmanlı topraklarına deniz yolu ile yaptığı seferlerin başarıları eklenmiş, her kıtada Osmanlı adını duyurmayı başarmıştır. Denizciliği kadar ilim ve âlim kişiliğiyle de kendinden söz ettiren paşa, farklı dillere de ana dili gibi hâkim olup, yurtiçinde ve yurtdışında camiler, medreseler, hamamlar yaptırmıştır. Bugün İstanbul Deniz Müzesi Koleksiyonunda Paşaya ait izler görebileceğimiz gibi Beşiktaş'ta iskele yakınında sancağı ile birlikte betimlenmiş anıtı mevcuttur.

Etkileri

Osmanlı Devleti'nin kaptan paşaları, hil'atlerini Barbaros'un Beşiktaş'taki türbesinde giyerlerdi, bu törende dua edilir ve fakir fukaraya yemek verilirdi.Sefere çıkan veya tatbikata giden Türk gemileri, günümüzde dahi bu türbenin önünden geçerken Barbaros'u top atışıyla selamlarlar.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın anısına 1941-1943'te İstanbul'un Beşiktaş semtinde dikilen Barbaros Anıtı, ünlü heykelciler Ali Hadi Bara ile Zühtü Müridoğlu tarafından yapılmıştır. Heykelin arkasında Yahya Kemal Beyatlı'nın şu dizeleri yazılıdır:

Deniz ufkunda bu top sesleri nerden geliyor?
Barbaros, belki, donanmayla seferden geliyor!
Adalar`dan mı? Tunus`dan mı, Cezayir`den mı?
Hür ufuklarda donanmış iki yüz pare gemi
Yeni doğmuş aya baktıkları yerden geliyor;
O mübarek gemiler hangi seherden geliyor?

BARBAROS HAYRETTİN PAŞA'NIN MUHAREBELERİNİN KRONOLOJİSİ

Oruç Reis'in Ege Denizi'nde Rodos Şövalyelerine tutsak düşmesi, kardeşi İlyas Reis'in ölmesi.

1510 Oruç Reis serbest kaldıktan sonra, yaşadığı olayın etkisiyle tüccar yerine korsan olmaya karar verdi.

Oruç Reis, Akdeniz kıyılarına akınlar düzenledi ve ganimetler elde etti.

Hızır Reis ticareti bırakarak Cerbe Adası'na gelip ağası (ağabeyi) Oruç Reis ile beraber korsanlığa başladı.

1512 İki kardeş Tunus Sultanı Muhammed ile anlaşarak Tunus'taki Halkü'l-Vaâd (La Gaulette) limanını kullanmaya başladı.

1516-1517'de İspanyollara karşı savaştı ve Tenes, Tlemsen ve Oran kentlerini ele geçirerek Cezayir'i denetimlerine aldılar.

1517 Oruç Reis Cezayir hükümdarı ilan edildi.

1518 İspanyollar Cezayir'i geri almak için Araplarla birleşerek saldırıya geçtiler. Bu savaşta kardeşleri İshak Reis ve Oruç Reis şehit oldular.

1518 Yavuz Sultan Selim, Hızır Reis'i Cezayir Beylerbeyliği'ne atayarak koruması altına aldı.

1519 Hızır Reis, İspanya donanmasını yenilgiye uğrattı. Cezayir'i bırakarak Şerşel Adaları'na çekildi

1520-1525 arasında Avrupa'nın Akdeniz kıyılarını vurarak büyük ganimetler elde etti.

1530'da Cezayir'i yeniden ele geçirdi.

1531 Jijel'e baskın düzenleyen Cenevizli Amiral Andrea Doria'yı yenilgiye uğrattı.

1534'te Akdeniz'e açıldı ve İtalya kıyılarına seferler düzenledi.

1534'te Tunus'u ele geçirdi. Ancak Haçlı donanması karşısında Tunus'u bırakmak zorunda kaldı.

1536'da daha güçlü bir donanmayla İtalya kıyılarını vurdu.

1536 Ege Denizi'ndeki Venedik adalarını Osmanlı topraklarına kattı.

1538'de Preveze Deniz Savaşı'nda Haçlı Donanmasını yendi. Toulon'da Fransız donanmasıyla birleşerek 1543'te Kutsal Roma ordusunu yenerek Nice yi aldı.

BİBLİYOGRAFYA

Seyyid Murâdî, Gazavât-ı Hayreddin Paşa, İÜ Ktp., TY, nr. 2639. Pîrî Reis, Kitâb-ı Bahriye, İstanbul 1935, s. 634, 639.Père Dan, Histoire de Barbarie et de ses corsaires, Paris 1649.Kâtib Çelebi, Tuhfetü'l-kibâr, s. 23-59.Râmizpaşazâde Mehmed İzzet, Harîta-i Kapûdânân-ı Deryâ, İstanbul 1285, s. 26-28.Hammer (Atâ Bey), V, 164-177, 182-186, 191-196, 201-204, 206, 209-214, 236-238, 260.Ch. Farine, Histoire de deux Barberoussa, Paris 1886.Jurien de la Gravière, Doria et Barberousse, Paris 1886.H. de Grammont, Histoire d'Alger sous la domination Turque (1516-1580), Paris 1887.Mehmed Şükrü, Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye, İstanbul 1306, I, 357-430.R. Basset, Documents musulmans sur le siège d'Alger en 1541, Paris 1890.Ali Rıza Seyfi, Barbaros Hayreddin, İstanbul 1330.Kalelizâde M. Şükrü, Barbaros Kardeşler, İstanbul 1932.Fevzi Kurtoğlu, Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul 1935.İskender Fahreddin Sertelli, Barbarosun Ölümü, İstanbul 1937.P. Achard, La vie extraordinaire des frères Barbarousse Corsaires et rois d'Alger, Paris 1939.S. Carletti, Andrea Doria, Roma 1968.F. Lopez de Goàmara, "Chronique des Barberousses", Memorial historico español, VI, Madrid 1854, s. 327-439.C. Capasso, "Barbarossa e Carlo V", Archivio Storica Italiano, LXIX (1932), s. 169-209.İsmail Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", TD, III/5-6 (1953), s. 72-85.M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", TTK Belgeler, 1/2 (1965), nr. 27-28, 34, 40-41, 61, 82.a.mlf., "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Kolleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", a.e., V-VIII/9-12 (1971), nr. 131, 188.J. Deny – J. Laroche, "L'expédition en Provence de l'armée de mer du sultan Suleyman sous le commendement de l'amiral Hayreddin Pacha, dit Barberousse

(1543-1544)", Turcica, I, Paris 1969, s. 161-211.S. Soucek, "The Rise of the Barbarossas in North Africa", Ar.Ott., III (1971), s. 238-250.C. H. Imber, "The Costs of Naval Warfare the Account of Hayreddin Barbarossa's Hercez Novi Campaign in 1539", Ar.Ott., IV (1972), s. 203-216.Afif Büyüktuğrul, "Preveze Deniz Muharebesine İlişkin Gerçekler", TTK Belleten, XXXVII/145 (1973), s. 51-85.Robert Mantran, "Khayr eddine Barberousse et l'Implantation Ottomane en Afrique du nord", Les Africains, III (1977), s. 73-101.Fahir İz, "Barbaros Hayreddin Paşa Gazavatnamesi Üzerinde Yeni Bir Araştırma", TDAY Belleten 1972 (1989), s. 81-92.Enver Ziya Karal, "Barbaros Hayreddin Paşa", İA, II, 311-315.Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin", Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi, 4. fas., İstanbul 1981, s. 315-319.A. Gallotta, "Khayr al-Dīn (Khiḍir) Pasha", EI² (Fr.), IV, 1187-1190. Atsız, Nihal, Türk Ansiklopedisindeki Yazılar, Kültür ve Turizm Bak., Yayın Nu. 940, Edebi Eserler: 500, İstanbul 2014.* Öztuna, Yılmaz, Kanuni Sultan Süleyman, Kültür ve Turizm Bak. Yayın Nu. 1040, Kültür Serisi 572, İstanbul 2012.* Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982.* Konyalı, İ. Hakkı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt I, İstanbul 1976.*-, Gazavat-ı Hayreddin Paşa, Haz. Pala, İ.-Öksüz, S.- Aktaş, M., DzKK Basımevi, Ankara 1995.* Ortaylı, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, Hil Yayınları, İstanbul 1987.* Çetintaş, Burak, Türk Denizcilerinin Mezar Taşları, DzKK Kültür Yayınları, İstanbul 2009.* Özçelik, Selahattin, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, TTK Basımevi, Ankara 2000.* Bayrak, Orhan, İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978), Türkiye Anıtlar Derneği İst. Şb. Yayınları, No 5, İstanbul 1979.* Esad Efendi, Osmanlılarda Töre ve Törenler, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1979.* Laqueur, Hans-Peter, Hüve'l- Baki İstanbulda Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Tarih Vakfı Yurt Yayıları, İstanbul 1997.* Süreyya, Mehmet, Sicil-i Osmani 2, Osmanlı Ünlüleri, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 30, İstanbul 1996.* Sâî Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı; Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiret'ül- Ebniye, Haz. H. Develi-S. Rıfat, K Kitaplığı 30, İstanbul 2003.*Koçak, Yaşar ve diğerleri, Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013.* Şükrü, Ali, "Gazi Barbaros Hayreddin'in Türbesi ve Evkafı", Donanma Mecmuası, Numara 4, (Haziran 1326), s.289-295.* Yakıtal, Emin, "Büyük Amiral Hayrettin Barbaros'un Vakfiyenamesi", Deniz Mecmuası, 375/57 (1945), s. 43-50.***

Badem, Candan, "Amiral Adolphus Slade'in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri", Türkiyat Mecmuası, 21 (Bahar 2011), s.97-113.*"Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1994.* Ünsal, Behçet, "İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması", Vakıflar Dergisi, 16 (1982), s.77-119* Köprülü, Bülent, "Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'iyetleri ve İcareteynli Vakıflar", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 18/1-2 (1952), s. 216-253.* Ertuğrul, Özkan, "Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 5 (1988), s.68.* Genim, Sinan, "Mimar Sinan'ın Yapıları", Mimar Sinan'ın İstanbul'u, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (2016), s. 68-71.* Önkal, Hakkı, "Sinan'ın Türbe Mimarisi", DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, V (1989), s. 61-105.* Erçağ, Beyhan, "Mimar Sinan Türbelerinin Estetiği Üzerine", İlgi, 58 (1989), s.7-14.* Çoruhlu, Tülin, "Askeri Müzedeki Yeniçeri Mezar Taşları", İlgi, 73 (1993), s. 30-35.*Öcal, Ersin, "İstanbul Müzelerindeki Börklü Mezar Taşları", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 11 (1981), s. 51-75.* Karabulut, Sevim, İstanbul Deniz Müzesi'nde Bulunan Tarihi Tekstil Ürünlerindeki Boyarmaddelerin Yüksek Basınçlı Sıvı Kromatografisi (HPLC) Yöntemi ile Araştırılması, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.* Kazım Kanat, "Barbaros'un Mezarının Hikayesi", Sabah, 27 Kasım 2005.* Refii Cevat Ulunay, "Barbaros'un Heykeli Nerede Dikilmeli", Yeni Sabah, 15 Ağustos 1941.* Hakkı Süha Gezgin, "Barbaros'un Türbesi", Vakit, 19 Ağustos 1941.* Haluk Şehsuvaroğlu, "Asırlar Boyunca İstanbul, Eserleri, Olayları, Kültürü" (10. Fasikül 1953), Cumhuriyet, Mart 2005.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAN(R.Aleyh)

(D.M. 21 Eylül 1842, Topkapı Sarayı, İstanbul.-V.M.10 Şubat 1918, Beylerbeyi Sarayı, İstanbul)

33 Yıl Cihan Devletini ayakta tutan, Gazi, Adil, Âlim, Veli, Cömert, Musiki şinas, Sanatkâr, Peygamber aşığı, İslam Halifesi

Sultan İkinci Abdülhamid, yıkılmak üzere olan Osmanlı İmparatorluğu'nu 33 yıl ayakta tutmayı başarmış büyük bir dahi veli padişah tır.

Sultan İkinci Abdülhamid Cennet mekân, 21 Eylül 1842 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Abdülmecid Han, annesi Tir-i Müjgân Kadın Efendi'dir. Annesi Çerkez'dir. II. Abdülhamit, (1842-1918) yılları arasında hüküm süren Osmanlı Sultanlarının otuz dördüncüsü, İslâm Halifelerinin doksan dokuzuncusudur. O, sadece kendi ülkesinde değil, bütün İslâm âleminde tabiî ve sembol bir lider vasfına ulaşmış müstesna bir şahsiyettir.

EŞİ: Saliha Naciye Hanım (e. 1904), Behice Hanım (e. 1900), **KADIN EFENDİLERİ:** 1- Nâzik-edâ Baş Kadın Efendi.; 2- Bedr-i Felek Baş Kadın Efendi; Sâfi-nâz Nur-efzûn 2. Kadın Efendi; 4- Bîdâr 2. Kadın Efendi; 5- Dilpesend 3. Kadın Efendi; 6- Mezîde

Mestân 3. Kadın Efendi; 7- Emsâl-i Nûr 3. Kadın Efendi; 8-Ayşe Dest-i Zer Müşfika (Kayıhân) 4. Kadın Efendi. İKBALLERİ: 9- Sâz-kâr Hanımefendi; Baş ikbal; 10- Peyveste Hanımefendi; İkinci İkbaldir; 11-Fatma Pesende Hanımefendi; Üçüncü İkbal; 12- Behîce (Maan) Hanımefefendi; Dördüncü İkbâl; 13- Sâliha Nâciye Hanımefendi; 4. İkbal. **GÖZDELER:** 14- Dürdâne Hanım; Baş Gözde; 15- Câlibos Hanım; 2. Gözde; 16- Nazlıyâr Hanım; 3. Gözde

ÇOCUKLARI: 1- Mehmed Selim Efendi; 2- Mehmed Abdülkadir Efendi; 3- Ahmed Nuri Efendi; Ulviyye Sultân; 5- Nâile Sultân; 6- Zekiyye Sultân; 7- Fatma NâimeSultân; 8- Seniyye Sultân; 9- Senîha Sultân; 10-Şâdiye Sultân. 11- Hamîde Ayşe Sultân (Babam Sultânhamid adlı kitabın yazarı). 12- Refî'a Sultân; 13- Hatice Sultân. 14- Aliyye Sultân; 15- Cemîle Sultân; 16- Sâmiye Sultân. 17- Mehmed Burhânüddin Efendi. 18- Abdürrahim Hayri Efendi. 19- Ahmed Nureddin Efendi. 20- Mehmed Bedreddin Efendi. 21- Mehmed Âbid Efendi.

"Sultan Abdülhamid dönemini ilk ağızdan öğrendiğimiz kaynakların en önemlilerinden biri Tahsin Paşa'nın yazdıklarıdır. Tahsin Paşa uzun yıllar boyunca Sultan'ın en yakınındaki isimdi, haliyle Abdülhamid Han'ın ve Devlet-i Aliyye'nin birçok sırrına vakıftı. Kitapta Sultan'ı eleştirdiği yazılar da olmakla beraber, Abdülhamid Han'ın şahsiyetini ve siyasetini teferruatıyla ve hakkıyla anlatmıştır. Sultan'ın hayatını ve Devlet-i Aliyye'nin son dönemini yazan tarihçilerimizin en fazla istifade ettiği kitap da Tahsin Paşa'nın hatıralarıdır."

EĞİTİMİ VE ŞEHZADELİĞİ

On bir yaşında annesini kaybettiği için, babasının emriyle, hiç çocuğu olmayan Piristû Kadın Efendi kendisine analık etti.

Özel hocalar tayin edilerek eğitildi. Gerdan kıran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahvî Efendi'den Farsça, Ferid ve Şerif efendilerden Arapça ve diğer ilimleri, Vak'anüvis Lutfi Efendi'den Osmanlı tarihi, Edhem ve Kemal paşalarla Gardet adındaki bir Fransız'dan Fransızca, Guatelli ve Lombardi adındaki iki İtalyan'dan mûsiki tahsil etti. Anne sevgisinden mahrum oluşu, babasının

kendisine karşı soğuk davranması onu çocuk yaşından itibaren yalnızlığa mahkûm etmiştir. Taht için uzak bir namzet oluşu dolayısıyla saray muhiti de kendisine pek ilgi göstermemiştir. Saray halkı ve devlet büyükleri zeki, fakat düşünce ve kanaatlerini asla dışa vurmayan Şehzade Abdülhamid'i pek sevmezdi. Bu yüzden herkesin uzak kaldığı bu akıllı şehzade, ancak Pertevniyal Kadın'ın yardımı ile Sultan Abdülaziz'e yaklaşabildi. Zekâsı ve politik kabiliyeti dolayısıyla amcası Abdülaziz, onun serbest bir ortamda yetişmesine imkân verdi. Mısır ve Avrupa seyahatlerine onu da götürdü. Şehzadeliği oldukça serbest geçen Abdülhamid, Maslak çiftliğinde toprak işleriyle meşgul oldu. Burada koyun besledi, üstübeç madenleri işletti, borsa faaliyetlerine katılarak para kazandı. Tahta çıktığı zaman servetinin 100.000 altını aştığı söylenir.

SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN ŞAHSİYETİ

Kızıl Sultan, dediler, Gaddar Türk dediler ona, Zalim, Despot. Firavun, Hain Halife, "Kur'an düşmanı" İstibdatçı, yaftalarının birini çıkarıp öbürünü taktılar boynuna. Üstelik hepsi bu kadar değil. Küfür ve hakaretleri ise hiç saymıyorum. Lakin bu millete yine de onu unutturamadılar. Rabbim makamını Cenneti Firdevs eylesin. Âmin.

Abdülhamid, Osmanlı ailesinin bütün özelliklerini taşımaktaydı. İri burunlu, parlak ve iri gözlü idi. Soğukkanlı fakat vehimli bir mizaca sahipti. Yürürken ve otururken biraz öne doğru meylederdi. Titrek fakat kalın bir sesi vardı; çok dinler, az konuşurdu. Kendisiyle konuşanlara saygı telkin eder, herkese karşı nazik davranırdı. Hoşlanmadığı kimselere bile güler yüz gösterir ve sevmediğini belli etmezdi. Karşısındakinin duygu ve düşüncelerini sezmekte mâhirdi. Herkesin gönlünü almasını iyi bilirdi. Fevkalâde bir zekâya ve hâfızaya sahipti. Bir kere gördüğü veya sesini işittiği kimseyi asla unutmazdı. İradesi kuvvetli, fikir ve kararlarında istiklâl sahibi, tehlike karşısında metanetli idi. Anne ve babasının veremden ölmüş olmaları, onu genç yaşından itibaren temkinli yaşamaya sevk etmişti. İçki içmez, her türlü sefahatten uzak durur, sade bir hayat

yaşardı. Ölünceye kadar her sabah ılık su ile duş yapmayı alışkanlık haline getirmişti. Jimnastiğe meraklı olup kılıç ve tabanca kullanmakta mahir idi. Batı müziğinden, opera ve tiyatrodan hoşlanırdı. Çalışmayı sever ve düzenli bir program uygulardı. Devlet işlerini her şeyin üstünde tutar ve önemli haberler alındığında uykusundan dahi uyandırılmasını isterdi. Devlet işlerinde değişik karakterdeki kimselerden faydalanmayı iyi bilir ve onlara mizaçlarına uygun hizmetler verirdi. Önemli devlet meselelerinde karar vermeden önce değişik fikirdeki devlet adamlarının görüşlerini alır, hatta bazan zıt görüşlü kimseleri huzurunda münakaşa ettirir, daha sonra kesin kararını verirdi. Sorumluluk taşıyan kararlarda konuyu meclise havale eder ve kararın oradan çıkmasını sağlardı.

10 yaşında annesini kaybeden Abdülhamid, manevi annesi Başikbal Perestû Hanımefendi'nin terbiyesi altında büyümüştür. 28 yıl II. Abdülhamid'in vâlide sultânlığını ifa etmiştir. Milletin Sultân Hamid dediği II. Sultân Abdülhamid, şehzâdeliğinin ilk günlerinde musiki dersleri almış; 1850'den itibaren devrinin âlimlerinden hat, Arapça, Farsça, Osmanlı Edebiyâtı ve diğer İslâmi İlimleri ders almıştır. Özellikle hadisden Buhari okuyan Abdülhamid, devrin Maârif Bakanından politika ve iktisad, Vak'anüvis Lütfi Efendi'den Osmanlı Tarihi derslerini dinlemiştir.

O, genç yaşta dînî ve fennî ilimleri mükemmel bir şekilde ikmâl etmişti. **Şâzeliyye tarîkati** şeyhi **Mehmed Zâfir Efendi** ve Kâdiriyye tarîkati şeyhi Ebu'l-Hüdâ Efendi'den feyz alarak zâhirdeki dirâyetini, mânevî bir kemâl ile de tâçlandırmıştır.Bu bir kaç satırlık bilgiden anlaşılacağı üzere, Sultan Abdülhamid Han, bütün hayatını tam bir İslâm âlimi ve siyâset ve devlet adamı olmaya vermiştir. . Daha genç yaşta zekâsı ve siyâsî kâbiliyetleriyle temâyüz etmiş bulunduğundan amcası **Sultan Abdülazîz** Han, Mısır ve Avrupa seyâhatlerinde O'nu da yanında götürmüştü. Bu seyahatlerde Abdülhamid, Fransız İmparatoriçesi, Avusturya Kralı, Prusya Veliahdı, Galler Prensi, Fransa Prensi, Şeyh Şâmil ve Emir Abdülkadir gibi, batılı ve doğulu devlet adamlarıyla tanışmış ve onlardan istifade etmesini bilmiştir.

Babasının tabiriyle kuşkulu ve sükûtî oğul olan Abdülhamid, kurulduğu yıl Yeni Osmanlılar Cemiyetine girmiş ve ancak gayelerinin bozuk olduğunu anlayınca ayrılmıştır.

Çok nâzik idi. Herkesin gönlünü almasını bilirdi. Fevkalâde bir zekâ ve hâfızaya sahipti. Bir defa gördüğü veya sesini işittiği kişiyi aslâ unutmadığına dâir kaynaklarda sayısız misâller vardır. Alman birliğini kurmuş olan **Prens Bismark**, rivâyete nazaran:**"Dünyâda yüz gram akıl varsa, bunun doksan gramı Abdülhamît Han'da, beş gramı bende, kalan beş gramı da diğer dünyâ siyâsîlerindedir..."** demiştir.

Hayat tarzı itibariyle Sultân Abdülaziz'e benzeyen, şarklı, tam bir Müslüman, tam bir Osmanlı ve tam bir Müslüman Türk olan Abdülhamid Han, takvâ ve dindarlığı sebebiyle halk arasında veliyyullah olarak bilinmiştir. Dedesi II. Mahmûd'a ve Reşid Paşa'ya hayran olduğu ifade edilen II. Abdülhamid, babası I. Abdülmecid ile ağabeyi Murad'ın alafranga hayatının devlete ve millete zarar verdiğine inanıyordu. 31 Ağustos 1876'da, akıl hastası olan V. Murad'ın yerine, Midhat Paşa ve Mütercim Rüşdü Paşa'yı ikna ederek Osmanlı tahtına oturan II. Abdülhamid, dış ve iç düşmanların bütün gayretlerine rağmen, 27 Nisan 1909 yılına kadar Osmanlı tahtında oturmayı ba'şârmıştır.

O'nun en büyük talihsizliği, devleti çok kötü şartlar altında eline almış olmasıdır. Buna rağmen hiç yılmadan, bıkmadan büyük bir îmân, müthiş bir zekâ, sabır ve büyük bir mahâretle devleti, otuzüç sene ciddî bir kayba uğratmadan idâre etmiştir.

Sultan İkinci Abdülhamid, yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'ni uyguladığı politikalarla 33 yıl ayakta tutmayı başarmış bir padişahtır. Hayırsever ve cömert bir insan olan Sultan İkinci Abdülhamid, sıradan bir vatandaş gibi yaşardı. Yunan seferi sırasında, kendisine hazinede yeterli para bulunmadığı söylenince, atalarından kalma şahsî servetinden masrafları karşılamış, bunu devletten geri almamıştı. Boş vakitlerini marangozhanede geçirir, harika eşyalar yapar, bunları sattırır ve parasını fakire fukaraya dağıttırırdı. Son derece şefkatli bir insan olan Sultan İkinci Abdülhamid'in kendisini

öldürmek isteyenleri bağışlaması, dünya siyaset tarihinde ender rastlanan bir olaydır. Sultan İkinci Abdülhamid, kültüre önem vermiş ve eğitim konusunda hizmet verecek birçok mekân yaptırmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi, Ticaret ve Ziraat Okulları kuran Sultan İkinci Abdülhamid, ilk ve orta dereceli okullar, dilsiz ve kör okulları, meslek okulları da yaptırmıştır. Vilâyetlere liseler, kazalara ortaokullar kurmuş, ilkokulları köylere kadar ulaştırmıştır. İstanbul'da Şişli Etfal Hastahanesi'ni ve Darülaceze'yi kendi şahsi parasıyla yaptırdı. Hamidiye adı verilen içme suyunu borularla İstanbul'a getirtti. Karayollarını Anadolu içlerine kadar uzatan Sultan İkinci Abdülhamid, Bağdat'a ve Medine'ye kadar da demiryolları döşetmiştir. Büyük şehirlere atlı tramvay hatları yaptırmıştır.

1876 yılında **İttihat ve Terakki Cemiyeti** ileri gelenleri, Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Mütercim Rüştü, Mahmud Celaleddin ve Nuri Paşa'nın yanlarına Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendiyi de alarak Balkanlar'da ard arda çıkan isyanlar ve giderek çoğalan ülke bunalımlarını bahane ederek, **Sultan Abdülaziz**'i şehit ederek tahttan indirip yerine **Sultan Beşinci Murad**'ı padişah yapmışlardı. Kısa bir süre sonra Sultan Murad'ın hasta olduğunun anlaşılmasından sonra yerine **Sultan İkinci Abdülhamit** getirildi.

II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 Perşembe günü tahta çıktı. Bu sırada devlet en buhranlı günlerini yaşıyordu. Abdülaziz devrinde başlamış olan Bosna-Hersek ve Bulgar ayaklanmalarına V. Murad devrinde Sırbistan ve Karadağ muharebeleri de eklenmişti. Bu isyanları kışkırtan ve destekleyen Rusya "Şark meselesi"ni halletmek üzere fırsat kollamakta idi. Malî imkânsızlıklar yüzünden isyanlar bastırılamıyordu. Abdülaziz'in son yıllarında Mahmud Nedim Paşa'nın dış borçların ödenmesiyle ilgili kararı, Avrupa'da büyük tepkilere yol açmış ve bu yüzden yeni bir yardım alınması imkânsızlaşmıştı. Avrupa kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine dönmüş durumda idi. Bu şartlar içinde Abdülhamid büyük bir iyi niyet gösterisi ile işe başladı. Osmanlı tarihinde o zamana kadar görülmemiş birtakım hareketlerle kısa sürede ordunun ve halkın gönlünü kazandı. Meselâ Seraskerlik Kapısı'nda subaylarla yemek yiyen padişah,

burada "serasker paşa, paşalar, beyler, efendiler" hitabıyla başlayan bir konuşma yaptı. Bütün hükümet üyeleriyle mâbeyin personelini Yıldız Sarayı'nda yemeğe davet etti. Burada yaptığı konuşmada da millî birliğe duyulan ihtiyacı dile getirdi. Tersane'ye giderek bahriyelilerle birlikte sofraya oturup asker yemeği yedi. Bâb-ı Meşîhat'a giderek ulemâ ile birlikte iftar yemeğine katıldı. Haydarpaşa Hastahanesi'nde Balkan cephelerinden gelen yaralıları teker teker ziyaret ederek onlara hediyeler dağıttı. Sadrazam ve diğer nâzırlarla birlikte camileri dolaşarak halk içinde namaz kıldı.

II. Abdülhamid'in saltanat yıllarını ikiye ayırmak ve meseleleri ona göre değerlendirmek şarttır:

BİRİNCİ SALTANAT DEVRİ (31.8.1876-13.2.1878)

MİDHAT PAŞA VE EKİBİNİN İDAREYİ ELİNDE TUTTUĞU ÇÖKÜŞ YILLARI:

II. Abdülhamid, Midhat Paşa ve ekibini taltif ederek tahta çıkmış ve maalesef Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı Şubat 1878'e kadar da, idarede hep onların sözleri geçerli olmuştur. Neticede bu bir buçuk yıl kadar zaman, Osmanlı Devleti'nin çöküş ve hatta yıkılış yılları olmuştur. Rus askerlerinin Yeşilköy'e kadar geldiği bu acılı günlerin faturasını II. Abdülhamid'e yüklemek çok büyük hata olacaktır. Bu devrenin en önemli olaylarını şöylece özetlemek mümkündür:

Midhat Paşa ve Rüşdi Paşa'ların meşrutiyetle alakalı şartlarını kabul ederek II. Sultân Abdülhamid Hân ünvanını alan Sultân Abdülhamid, Aralık 1876'da Midhat Paşa'nın entrikalarından bıkarak istifa eden Rüşdi Paşa'nın yerine Midhat Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Osmanlı Devleti tam bir isyan ülkesi haline gelmiş ve bu durum açık denizlere girmek isteyen Rusya'nın iştahını açmış olmasından dolayı, Düvel-i Muazzama, İstanbul'da Tersane Konferansını tertip etmişlerdir. İngiliz baş mürahhası ve Türk dostu olan Lord Salisbury ısrarla Rus-Osmanlı savaşına taraftar olmadıklarını söylemesine ve Rus Çarı II. Aleksandr da, barışçı bir tavır izlemesine rağmen, Midhat Paşa, padişahla münakaşayı bile nazara alarak Rusya'ya harp ilan

edilmesini savunmuştur. Midhat Paşa ile aynı fikirde olanlar, sadece Rusya'daki Panslavistlerdi.

Avrupa ile olan ilişkiler sonucu Osmanlı Devleti'nde de aydın sınıf **İttihat ve Terakki Cemiyeti** Meşruti yönetimin gelmesiyle ülkede bir rahatlama olacağına inanıyordu. **Sultan İkinci Abdülhamid** tahta çıkmadan önce Meşrutiyeti ilan edeceğini vadetmişti. Padişah olur olmaz bu sözünü tuttu ve **23 Aralık 1876'**da Osmanlıların ilk anayasası olan **Kanun-i Esasi**'yi ilan etti.

Yeni padişahın buna benzer jestleri halk ve ordu mensupları arasında memnunluk uyandırdı. Herkeste ve özellikle orduda bir moral düzelmesi görüldü. Sırplar'la yapılan savaşlarda Türk ordusu önemli başarılar elde etti. Fakat Rusya'nın derhal savaşa son verilmesi konusundaki ültimatomu üzerine Sırbistan ile üç aylık ateşkes imzalandı. İngiltere "Şark meselesi"nin İstanbul'da toplanacak bir konferansta ele alınmasını istedi.Sadârete Midhat Paşa getirildi. Dört gün sonra da İngiltere'nin teklifini kabul eden devletler İstanbul'da toplandı. Aynı gün yüz bir pâre top atışıyla Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kānûn-ı Esâsî ilân edildi (23 Aralık 1876).

19 Mart 1877'de meclis bizzat padişah tarafından açıldı. 141 üyeden oluşan bu ilk Türk parlamentosunun üyelerinin 115'i mebus, yirmi altısı da âyan üyesinden teşekkül ediyordu. Mebusların altmış dokuzu müslüman, kırk altısı gayri müslim idi.

Abdülhamid, milletlerarası politikada devletin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü savunmayı hayatî bir görev sayıyordu. Öncelikle hedefleri belli, nesilden nesile devam edecek bir dış politika oluşturmak için hükümetinden raporlar istedi. Fakat yaşadığı olaylar, II. Abdülhamid'in zaten karakterinde var olan şüpheciliğini daha da arttırdı. Bilhassa büyük devletlerin çeşitli şekillerde Osmanlı devlet adamlarını elde ederek politikalarını bu yolla yürütmeleri, padişahı tedbirli olmaya sevketti. Bâbıâli'ye güvenmediği için, Gazi Osman Paşa, Cevdet Paşa gibi muhafazakâr ve dürüst bazı devlet adamlarının da destek ve teşvikiyle, devlet idaresini yavaş yavaş tekeline alarak Yıldız Sarayı'nda topladı. Önceki iki padişahın hal'edilmiş olması onda, kendisinin de tahttan indirileceği şüphesini sabit bir fikir haline

getirmişti. Mason localarının V. Murad'ı tekrar tahta çıkarma faaliyetleri, özellikle aynı amaçla Ali Suâvi'nin 20 Mayıs 1878'de giriştiği I. Çırağan, Cleanti Scalieri - Aziz Bey Komitesi'nin Temmuz 1878'deki II. Çırağan vak'aları bu şüphelerini daha da arttırdı. Bu yüzden devlette olup biten her şeyden haberdar olabilmek için kuvvetli bir hafiye teşkilâtı kurdu. Abdülhamid'e göre, jurnalcilik ayıp ve kötü bir şey olmakla birlikte, bundan vazgeçmek de mümkün değildi. Zira dünyanın hiçbir yerinde entrika bizdeki kadar büyük boyutlara ulaşmamıştı. Ona göre pek çok avare memur ve subay hiç kimseyi beğenmemekte ve devleti yalnız kendilerinin kurtaracağına inanmaktaydı. Bunu ispat için ajanlık yapmak, entrika çevirmek, bu da olmazsa padişaha hakaret ve iftira etmekten çekinmemekteydiler.

Böyle bir dönemde, Osmanlı Devleti Midhat Paşa ve ekibinin ısrarıyla, 23 Aralık 1876 tarihinde I. Meşrutiyet'i (Taclı Meşrutiyet veya 93 Meşrûtiyeti de denmektedir) ilan etti ve temel itibariyle 1960 yılına kadar yürürlükte kalacak olan ilk yazılı Anayasasını yani Kanun-ı Esâsî'yi ilan etti. Bundan cesaret alan, Midhat Paşa ve ekibi, ordunun harp istediğini, Rusya'nın yenileceğini ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yanında harbe katılacağını iddia ederek, harp ilanına karşı olanları vatan hâini ilan ettiler.

II. Abdülhamid bunlardan hiç birini kabul etmiyordu ve ancak çaresizdi. Harp tekliflerini incelemek üzere Ocak 1877'de toplanan Meclis-i Meb'usân'ın 240 üyesinden 60'ı gayr-i müslim idi. Karar, harp ilanının lehine çıktı ve Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren bu karar, Rusya ile Osmanlı Devleti'nin başbaşa kalmasına sebep oldu. Memleketin felakete gittiğini gören II. Abdülhamid, Midhat Paşa'yı Şubat 1877'de azletti ve sürgün etti. Bu arada Düvel-i Muazzama, evvela büyükelçilerini İstanbul'dan çektiler ve sonra da Mart 1877'de Londra Protokolünü imzaladılar. Tersane Konferansından daha hafif teklifler ihtiva eden bu konferansı, Rus Çarı kabul etti ve sadece harp isteyen aşırı milliyetçileri teskin için Karadağ'a Nikşi Kazasının bırakılmasını istedi. Bunu Kanun-ı Esâsi'ye aykırı bularak reddeden Bâb-ı Âli, Nisan 1877'de büyük Rus-Osmanlı Savaşının yani halkın ifadesiyle 93 Harbi'nin başlamasına yol açtı. Fiilen Haziran 1877'de

başlayan bu harb Ocak 1878'de Osmanlı Devleti'nin her şeyini kaybetmesiyle sonuçlandı. 93 felâketi, Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsân'ın kapatılmasını ve II. Abdülhamid'in ikinci saltanat devresinin başlamasını netice verdi. Tarihçilere göre bu bir buçuk yıllık devreden II. Abdülhamid sorumlu değildi.

II. ABDÜLHAMİD'İN İKİNCİ SALTANAT DEVRESİ=ŞAHSİ İDARE DEVRİ (13.2.1878-27.4.1909):

30 yıl kadar süren bu devreye, II. Abdülhamid'in şahsî idare devri veya muhâliflerinin ve maalesef Cumhuriyet dönemi tarihçilerinden birçoğunun ifadesiyle istibdâd devri (devr-i istibdâd) denmektedir. Bilançoları çok ağır olan 93 felâketinin devleti yok edeceğini gören basiretli devlet adamı II. Abdülhamid, Meclis-i Meb'ûsân'ın bağımsız Ermenistan, Pontus ve Kürdistan gibi devletlerin kurulmasını tartıştığını görünce, 13.2.1878'de Meclis'i fesh etti. Alman Devlet Adamı Bismark, "bir devlet millet-i vâhideden mürekkeb olmadıkça, meclisin faydadan ziyade zarar vereceğini" ifade ederek tasvip etti. Rus Çarı zaten memnundu. Durumdan rahatsız olan İngiltere, V. Murad'ı padişah ve Midhat Paşa'yı sadrazam yapmak için Genç Osmanlılardan Ali Suavi'yi tahrik ederek, tarihe Çırağan Baskını veya Ali Suavi Vak'ası olarak geçen elim olayı patlattı. Arkasında, İngiliz Büyükelçisi Lord Elliot ve yerine gelen Lord Layard ile Ali Suavi'nin İngliz ajanı olan hanımı Mary vardı. 23 ihtilâlcinin ölümü ile sonuçlanan bu sonuçsuz darbe, II. Abdülhamid'i hafiyye denilen gizli teşkilâtını kurarak daha sıkı idareyi ele almasına mecbur etti. II. Abdülhamid bu yüzden ülke yönetiminde sert bir politika takip etti. İlan edilen **I. Meşrutiyet** çok uzun sürmedi. **Mithat Paşa** padişahların yetkilerini kısıtlamak istiyordu. Bu durumdan rahatsız olan **Sultan İkinci Abdülhamid**, Sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tuttuğu Midhat Paşa ve arkadaşları Yıldız Sarayı'nda kurulan özel mahkemede yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Ancak padişah ölüm cezalarını müebbet hapse çevirdi. **Mithat Paşa**'yı sadrazamlıktan azletti ve sürgüne gönderdi İç politikadaki sertliği dış olayların seyrine göre azalıp çoğaldı. Dış politikada karşılaştığı güçlükler, bilhassa yabancı devletlerin içeride birtakım olaylar çıkartmaları, padişahı sıkı

bir rejim uygulamaya sevketti. . Osmanlı-Rus savaşı ve Meclisteki Mebusların aralarındaki çekişmeleri yüzünden meclis çalışamaz hale gelen **Sultan Abdülhamid** 1878 yılında tatil ettiğini açıkladı.

Bu sıralarda olası bir Osmanlı- Rus Savaşı'nın önüne geçilmek için Avrupalı devletler İstanbul Konferansını düzenlediler. Ancak Osmanlı alınan kararları kabul etmedi. Çünkü müzakerelerde **Bosna**'ya, **Hersek**'e ve **Bulgaristan**'a muhtariyet verilmesini, **Sırbistan ve Karadağ**'dan Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesini istediler. Avrupalılar **Londra**'da yeni bir konferans topladılarsa da savaşa engel olunamadı.

Savaş, Rusların Balkanlarda Tunayı geçerek Osmanlı topraklarına saldırmasıyla başladı. Doğu'da ise Arpaçay'ı geçen Ruslar, **Kars ve Ardahan**'ı ele geçirdiler. Rus ordusunu **Gazi Ahmet Muhtar Paşa** Erzurum'da durdurdu. Batı'da, Gazi Osman Paşa Plevne'de Rus saldırılarına uzunca bir süre başarıyla karşı koydu ise de gerekli yardımı alamadı. **Ruslar Plevne ve Sapka'yı** geçtiler. Böylece Edirne yolu Ruslara açılmış oldu. Rus Ordusu'nun Yeşilköy'e kadar gelmesi üzerine Osmanlı Devleti barış istedi. Bunun üzerine 1878'de **Ayastefanos Antlaşması** imzalandı.

1869 yılında **Süveyş Kanalının** açılması Mısır'ın Jeopolitik konumunu artırmıştı. Bu durum Mısır üzerindeki İngiliz ve Fransız rekabetini hızlandırdı. Mısır Hıdivi İsmail Paşa Mısır'ı iyi idare edemiyor ekonomik problemler halkın Avrupalı tüccarların işyerlerine saldırmalarına yol açıyordu. Bu gelişmeleri bahane eden **İngiltere 1882** yılında **Mısır**'ı işgal etti

Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra **Giritli Rumlar** Yunanistan'a bağlanmak istedi. Osmanlı Devleti bunu kabul etmedi. Çıkan isyan bastırıldı. Yunanistan'ın Girit'e asker çıkarması üzerine **Osmanlı Devleti** Yunanistan'a savaş açtı. Teselya bölgesinde 1897 yılında yapılan savaşta, **Gazi Ethem Paşa** komutasındaki Osmanlı Kuvvetleri **Yunanlıları** bozguna uğrattı. Avrupalı devletlerin araya girmesiyle bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile Girit'e muhtariyet verildi. 1908 yılında Yunanistan adayı yeniden işgal

etti. **Balkan Savaşlarından** sonra Girit tamamıyla Osmanlı'nın elinden çıktı.

Bosna-Hersek'in idaresi Berlin Antlaşmasıyla geçici olarak Avusturya'ya verilmişti. Sultan İkinci Abdülhamid'in İkinci Meşrutiyeti ilan etmesinden sonra yaşanan karışıklıklar sonunda **Avusturya** bu bölgeyi resmen topraklarına kattı. Osmanlı Devleti Yeni Pazar sancağı bizde kalmak şartı ile bunu kabul etmek zorunda kaldı (1908).

Berlin Antlaşmasıyla üç bölgeye ayrılan **Bulgaristan** Prenslik haline gelmiş **Doğu Rumeli ve Makedonya** ıslahat yapılmak şartıyla **Osmanlı Devleti'**nde kalmıştı. **1885**'te **Doğu Rumeli**'de isyanlar çıktı. Bulgaristan Doğu Rumeliyi Kendisine bağladığını ilan etti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra **Bulgaristan** bağımsızlığına kavuştu ve **Doğu Rumeli**'yi de içine alan bir Bulgaristan Krallığı kuruldu

İkinci Abdülhamid Yunan seferi sırasında, kendisine hazinede yeterli para bulunmadığı söylenince, atalarından kalma şahsi servetinden masrafları karşılamış, devletten beş kuruş almamıştı.

İç buhranlarla perişan olan ve her iki cephede de mağlup duruma düşen Osmanlı Devleti, Yeşilköy'e kadar gelen Ruslarla, İntihar Andlaşması denilebilecek olan 3.3.1878 tarihli Ayastafanos Muâhedesini imzaladı. Ancak düvel-i muazzama denilen İngiltere, Fransa ve Avusturya yani Almanya'nın bundan rahatsız olmaları üzerine, 4,5 ay sonra bu andlaşma yok sayıldı ve 13.7.1878'de Berlin Muâhedenâmesini imzalayarak varlığını 30-40 yıl daha uzatmış oldu. Berlin Muâhedenâmesi de, Osmanlı Devleti'ni, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a tam istiklâliyet vererek Avrupa'dan tasfiye ediyordu. Bosna-Hersek Eyâleti Avusturya'ya verilirken, otonom bir Bulgaristan Prensliği kuruluyordu. Karadağ'a bir kaza bırakmamak uğruna, devlet, Avrupa'dan siliniyordu.

Berlin Muâhedenâmesinden cesaret alan Ermeniler, 1895-1896 yıllarında Doğu Anadolu'da katliamlara ve bağımsız bir Ermenistan kurma teşebbüslerine giriştiler. II. Abdülhamid, teşkil ettiği Hamidiye Alayları ile bu tehlikeyi bertaraf etti ve dahi denecek kadar mükemmel

olan dış politikasıyla, büyük devletlerin işe karışmasına mani oldu. Ermeni isyanlarına karşı sert tedbirler alan II. Abdülhamid, Ermeniler tarafından Kızıl Sultân diye anılmaya başlandı. İttihâdcılar ve Cumhuriyet dönemindeki sözüm ona bazı aydınlar da, aynen Ermeniler gibi, bu ünvanı kullanmaya devam etti. Ermenilerle ilgili batılı devletlerin baskılarını, imtiyaz ve maddi menfaat gibi her çeşit imkânı kullanarak durdurdu ve İngiltere bu diplomatik girişimler üzerine Çanakkale Boğazına kadar getirdiği Akdeniz filosunu geri çekti.

Ermenilerden bir netice alamayan İngiltere, dış borç batağına sapladığı Hidiv İsmail Paşa'dan Süveyş Kanalı tahvillerini de satın aldı. Bunun üzerine Mısır'a baskı yapmaya başladı. 1879'da Hidiv'in azledildiği Mısır, yine sükûn bulmadı. İngilizlerin Mısır'a hücum etmesi üzerine, II. Abdülhamid'in Mısır'a başbakan tayin ettiği Arabî Paşa'ya bağlı ordu Eylül 1882'de İngilizlere yenildi. Artık Mısır, fiilen İngiliz işgali altındaydı.

Bu arada büyük devletlerin tahriki ile iyice şımaran Yunanistan, Epir (Yanya) ve Girit Eyâletlerine göz dikerek Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti. Ancak Osmanlı orduları Yunanlıları bir kaç defa mağlup ettikten sonra Atina'ya kadar yaklaştılar. Yunanistan'ın sulh talebi üzerine, araya yine büyük devletler girdi ve son söz yine onların oldu. Aralık 1897'de imzalanan İstanbul Andlaşmasına göre, Tesalya geri veriliyor ve Girit'e muhtâriyet tanınıyordu.

İçte ve dıştaki bütün menfiliklere, Ermenilerin püskürtülmesi ve Yahudilere Filistin'de arazi verilmeyerek geri çevrilmeleri sebebiyle bütün Batılı devletlerin ve lobilerin aleyhteki faaliyetlerine rağmen, II. Abdülhamid, hiç bir zaman vazgeçmediği ittihâd-ı İslâm (İslâm Birliği) siyâseti sebebiyle halkı tarafından sevildi ve tutuldu. Neticede Devleti de ayakta durdurdu. 1902-1903 yıllarında Vilâyât-ı Selâse denilen Kosova (Üsküb merkezli), Selanik ve Manastır çevrelerinde, Makedonya İhtilâli başladı ve yine büyük devletler araya girerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladı. Ermeni komitacıları ve milletlerarası siyonizmin temsilcileri, davalarına engel gördükleri II. Abdülhamid'i yok etmek üzere, terörist Belçikalı Jorris

ile anlaştılar. 21 Temmuz 1905'de Cuma Selamlığında patlayan bomba, Padişahı yok etmek için patlatılmıştı; ama Allah korudu. İngilizler de boş durmuyordu; 1905'de Yemen'de isyan çıkardıkları gibi, II. Abdülhamid'in Akabe Kasabasına asker göndermesine müsaade etmek istemeyen İngiltere ile de savaş için burun buruna gelindi. İngilizlerin altın verdiği Arap kabileleri Osmanlı ordusuna saldırdı ise de bunlar bertaraf edildi. İngilizler Hicaz demiryolu ile Bağdad demiryolunun acısını böylece çıkarmak istiyorlardı. Neticede Tâbe ve Akabe arasındaki sınır, Mısırlı ve Osmanlı subayları tarafından yeniden çizildi.

Dış ve iç baskılara rağmen 30 yıl Osmanlı Devleti'ni büyük sıkıntılarla ayakta tutan II. Abdülhamid, bu idareyi devam ettirmek için bazı zecrî tedbirlere başvurmak mecburiyetinde kalmıştı. Ancak bundan da önemlisi, Ermeni ve Yahudi meselesi yüzünden bütün basın ve Avrupa kamuoyu tamamen aleyhine geçmişti. Bu aşırı propagandalara rağmen, Müslüman halk, veli bildiği Padişaha itaat etmeyi ibadet telakki ediyordu. Ancak menfi güçlerin tahriki ile genç aydınlar ve askerler arasında, 93 felaketi ile memleketi sürüklediği uçurum unutularak, körü körüne bir Midhat Paşa hayranlığı yeniden başlamıştı.

Yeni Osmanlılar veya Genç Türklerin fikirleri yeniden dirildi. 1890 yılında bir kısım Harbiye ve Askerî Tıbbıye talebelerinin teşebbüsü ile gizlice kurulan İttihâd ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid'in azlini gaye edinen bir hareket idi ve asker siyâsete yine karıştırılmıştı. Ermenilerin ortaya attığı Kızıl Sultân iftirası, bunlar tarafından da kullanılmaya başlandı. Daha sonra anlatacağımız gibi, İttihâdcı Prens Sabahaddin Bey, Abdülhamid'in Ermeni kâtili olduğunu söyleyecek kadar azıttı. III. Ordudaki Tal'at Bey, Enver Bey, Niyazi Bey ve benzeri genç subayları da arasına katan İttihâd ve Terakki Cemiyeti, kazandığı gücü teröre transfer edecek kadar dengeyi kaybetti. Hareketlerine karşı koyanlara mürteci damgasını vuran İttihâd ve Terakkiciler, II. Abdülhamid'e temel hükümleri zaten yürürlükte olan Kanun-ı Esâsi'yi tamamen yürürlüğe sokmak ve

Meclis'i açmak üzere baskı yaptılar. 23 Temmuz 1908'de II. Meşrûtiyet ilan edildi.

Bu iç kargaşadan istifade eden Bulgaristan ve Bosna-Hersek Osmanlı Devleti'nden ayrıldı ve İttihâdçıların ittihâd-ı anâsır fikrinin ilk acı meyvesi bu oldu. İttihâdcıların basiretsizlikleri yüzünden, 240 üyeli meclisin sadece 140'ı Türk olmak üzere Meclis-i Meb'ûsân 17 Aralık 1908'de açıldı. Azınlıklar, demokrasi geldi diye devlete bağlanmadılar ve bilakis devlete isyan etmeye başladılar. Müslümanların kanına giren Sırplar, Bulgarlar, Ermeniler ve benzeri azınlıklar için af ilan edildi. İstanbul'da Ermeni ihtilâli yapıldı; ama suçlu Müslümanlar oldu. Bunu fırsat bilen İngilizler ve diğer Osmanlı düşmanları, Üçüncü Ordudan İstanbul'a sevk edilen avcı taburları tarafından 31 Mart Vak'ası denilen ihtilali çıkardılar. Asker ve bunlara katılan hamallar gibi sıradan insanlar, şerî'at elden gidiyor diyerek devlete karşı ayaklandılar. İttihâdçıların hem Abdülhamid'den kurtulmak ve hem de muhâliflerini ve samimi dindarları ezmek için tertip ettiği bu olay, İstanbul'a gelen Hareket Ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

Neticede Meclis'i toplayan İttihâdcı Tal'at Bey, 27 Nisan 1909 tarihinde, silah tehdidi altında Meclis'den hal' kararını çıkardı ve içinde hiç Müslüman Türk bulunmayan dört kişilik heyetle (Yahudi Emanuel Karaso, Ermeni Komitecisi Aram Efendi, Arnavud Es'ad Toptani Paşa ve Gürci Ârif Hikmet Paşa) hal' kararını II. Abdülhamid'e tebliğ ettirdi. Böylece Osmanlı Devleti'nin yıkılış trendi, maalesef hız kazanmıştı.

EKONOMİ VE DIŞ POLİTİKASI

Abdülhamid, ekonomik alanda kendisinden önceki padişahlardan devraldığı dış borçları temizlemeye öncelik verdi. Tahta çıktığında, 1854-1874 arasında alınmış dış borçların vadesi dolan yıllık anapara ve faiz ödemeleri devletin normal gelirlerinin yarısını geçiyordu. Dış baskı aracı olarak kullanılan ağır borç yükünden bir an önce kurtulmak istedi. Avrupalı alacaklıların temsilcileriyle 20 Aralık 1881'de bir anlaşma imzalandı. Muharrem Kararnamesi adı verilen bu anlaşma ile alacaklı ülkelere belli devlet gelirlerini toplamak üzere

Düyûn-ı Umûmiyye'yi kurma imtiyazı tanındı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerarasındaki itibarı oldukça düzeldi. Fakat anlaşmadaki bazı hükümler yüzünden borç senetlerindeki değer artışı Düyûn-ı Umûmiyye'nin işine yaradı. Bu arada, eskisi kadar olmamakla birlikte yeni borçlanmalara gidildi. Devlet gelirlerinin yüzde otuzu borçların ve faizlerinin ödenmesine ayrıldığı halde, eski borçlar temizlenemedi. Ancak alınan borçlardan çok daha fazlası ödendi ve borçlar büyük ölçüde hafifletildi.

Abdülhamid'in en başarılı yönü dış politikasıdır. Dünyadaki politik gelişmeleri yakından takip etmek üzere sarayda bir çeşit bilgi merkezi kurdu. Türkiye ile ilgili bütün dünyada çıkan yazılar ve dış temsilciliklerden padişaha gelen raporlar burada toplanır ve değerlendirilirdi. Padişah, gerektiğinde yerli ve yabancı ilim adamlarından dış politika konusunda bilgi alırdı. Abdülhamid'in dış politikası prensip itibariyle basit, uygulanış bakımından oldukça zordu. Dış politikada temel amaç, imparatorluğun barış içinde yaşamasını temin etmekti.

Abdülhamid, dış tehlikeler karşısında devletin tabii dayanağı olarak gördüğü müslüman tebaaya öncelik verme siyasetini benimsedi. İngiltere'nin Mısır ve Arabistan'da ilmî araştırmalar adı altında başlattığı Osmanlı aleyhtarı faaliyetlerini yakından takip etti. İngilizler'in Araplar arasında istismar ettiği konulardan biri hilâfet meselesi idi. Müslümanların devlet başkanı olacak kişinin Kureyş soyundan gelmesinin şart olup olmadığı tartışmaları, İngiliz propagandaları yüzünden tekrar gündeme geldi. Osmanlı padişahının Kureyş soyundan gelmemesi sebebiyle meşrû halife olamayacağı ileri sürülmeye başlandı. Abdülhamid'in şeyhi Ebü'l-Hüdâ, Araplar'ı Türkler'e karşı isyan ettiren konunun **imâmet** meselesi olduğunu söyledi

Abdülhamid İngiliz ajanlarının Arap milliyetçiliğini yaymak, halifeliğin Araplar'ın hakkı olduğu iddiasıyla Mısır hidivini halife yapmak konusundaki gayretlerine **panislâmizm*** politikası ile karşı koymaya çalıştı. Müslümanlar arasında birliği sağlamak amacıyla dinî propagandaya girişti. Bu konuda tarikat şeyhlerinden ve nüfuzlu kabile

reislerinden de faydalandı. En önemli ve tecrübeli yöneticileri, Anadolu ve Suriye başta olmak üzere, Müslümanların çoğunlukta olduğu vilâyetlere gönderdi.

Diğer taraftan, imâmet konusunu tekrar ele alan İslâm mütefekkirleri, dinî ve tarihî açıdan imametin belli bir ırka ait olmadığını ispat ettiler. Bunlardan biri olan Peşâverli Hâfız Abdülcemil, Hint diliyle yazdığı ve *ez̤-Z̤aferü'l-Ḥamîdiyye fî iṯbâti'l-ḫalîfe* adıyla Arapça'ya tercüme edilen risâlesinde, Abdülhamid'in halifeliğinin meşrû olmadığı konusunda yazılan risâlelerin çeşitli bölgelerde dolaştığını, bu tür faaliyetlerin merkezinde "kâfir ve şerîr ileri gelenleri"nin bulunduğunu belgelerle ortaya koydu.

Bu çalışmaların kısa sürede etkisi görülünce, Batılı diplomatlar bunu "İslâmiyet yeniden hortluyor" şeklinde ülkelerine rapor etmeye başladılar. Bunun üzerine Batılı büyük devletler, gayri müslimlere eşit muamele yapılmadığı iddiasıyla Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını arttırdılar.

Abdülhamid, büyük güçler arasındaki rekabet üzerine kurulan dış politika ile ülke bağımsızlığının uzun süre korunamayacağını biliyordu. Esas maksadı zaman kazanmak ve bu zaman zarfında devleti iktisaden kalkındıracak gerekli reformları yapmaktı. Fakat Tanzimat döneminin borç faturası padişahın elini kolunu bağlamakta idi. Düyûn-ı Umûmiyye idaresi devletin bütün malî ve iktisadî hayatına hâkimdi. Yeni düzenlemelerle yeni kaynaklar bulunmasına çalışıldı.

Eğitime verdiği önem

Padişahın istediği bütün reformlar yapılamamakla birlikte oldukça önemli adımlar atıldı. Eğitim, bayındırlık ve tarım alanında olumlu gelişmeler görüldü. Bilhassa eğitim alanındaki gelişmeler büyüktür. Kendi gelirleriyle ayakta duramayan medreselerin yeni usullerle eğitim veren okullara dönüştürülmesine hız verildi. Kaliteli uzman-memur yetiştirmek üzere yüksek okullar açıldı. Mekteb-i Mülkiyye, Mekteb-i Hukuk, Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Hendese-i Mülkiyye, Dârülmuallimîn-i Âliye, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlîsi, deniz ticareti, orman ve maâdin, lisan,

dilsiz ve âmâ mektepleriyle Dârülmuallimât ve kız sanayi mektepleri, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan Dârülfünun hep Abdülhamid döneminde açılmıştır. Bu yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere ilk ve orta öğretime de önem verilmiştir. Bilhassa Batı tarzındaki ilk ve orta tahsilin kurulması bu dönemdedir.

Abdülhamid bütün vilâyetlerle sancakların çoğunda rüşdiyeler kurdurdu. Yalnız İstanbul'da açtırdığı idâdîlerin sayısı altıdır. İbtidâî denilen ilk mektepleri köylere kadar götürdü. Rüşdiyelerden itibaren yabancı dil öğretimi mecburi tutuldu. Birçok vilâyette dârülmuallimînler ve hukuk mektepleri açtırdı. Memlekette kültür seviyesini yükselten Abdülhamid, Müze-i Hümâyun (Eski Eserler Müzesi), Askerî Müze, Bayezid Kütüphâne-i Umûmîsi, Yıldız Arşivi ve Kütüphanesi gibi kültür müesseselerini de kurmuştur. İmparatorluk içindeki vakıf kütüphanelerinin kitap mevcudunu tesbit eden ilk kataloglar da bu dönemde yapıldı. Koyu bir sansür uygulandığı halde, yayın çalışmalarını bizzat desteklediği için kitap, dergi ve gazete sayısında büyük artışlar oldu. Abdülhamid ayrıca, başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun çeşitli şehirlerinin önemli fotoğraflarını ihtiva eden çok değerli bir albümler koleksiyonu hazırlattı.

Sağlık alanında da önemli adımlar atıldı. Tıbbiye'de öğretim dili Fransızca'dan Türkçe'ye çevrildi. Haydarpaşa Tıbbiyesi ve kendi parasıyla yaptırdığı Şişli Etfal Hastahanesi ile bir kısım masraflarını kesesinden karşıladığı Dârülaceze onun sağlık ve sosyal yardım alanlarında attığı önemli adımlardır.

Bütün memlekette ticaret, ziraat ve sanayi odaları da yine Abdülhamid zamanında açıldı. İlk defa "tahrîr-i nüfûs" teşkilâtı kurularak, memlekette insan gücü ve mal varlığının istatistikî bir şekilde her yıl düzenli olarak tesbitine çalışıldı. Ayrıca imar ve bayındırlık faaliyetlerine de hız verildi. Anadolu ve Rumeli demiryollarının büyük bir kısmı tamamlandığı gibi, yol bulunmayan Anadolu'da bir şose şebekesi meydana getirildi. Çeşitli şehirlerde atlı ve elektrikli tramvaylar, düzenli rıhtımlar yapıldı. Hicaz ve Basra'ya kadar telgraf hatları çekildi. Abdülaziz döneminde "memleket ve menâfi sandıkları" adıyla bazı kredi müesseseleri kurulmuştu. Bunlar

1883'te Menâfi Sandıkları, 15 Ağustos 1888'de de Ziraat Bankası adını aldı.

Feshâne ve Hereke fabrikaları genişletildi; Yıldız Çini Fabrikası açıldı. Askerî ıslahat için Almanya'dan uzmanlar getirtilirken Almanya'ya eğitim için Türk subayları gönderildi. Askerî rüşdiyeler ve idâdîler arttırıldı. Türk ordusu yeni silâhlarla teçhiz edildi. Hukuk alanında da önemli adımlar atıldı. Ceza usulü ve ticaret usulü kanunları çıkarıldı. İlk defa mahkemelerde müddeiumumilik müessesesi kuruldu. Batı örneklerine göre polis teşkilâtı yeniden düzenlendi. Memurlar için Tekaüt Sandığı kuruldu.

II. Abdülhamid'in önemli özelliklerinden biri de Türklük şuuruna sahip olması idi ve İslâm cemaatleri içinde en güvendiği unsur da Türkler'di. Bu yüzden dış Türkler'le yakından ilgilendi. Daha saltanatının ilk yıllarında Buharalı büyük Türk âlimi Şeyh Süleyman Efendi'yi Türkler ve Türkmenler'le temas etmek üzere resmî vazife ile Orta Asya'ya gönderdi. Peşte'de toplanan Turan Kongresi'nde de padişahı yine Süleyman Efendi temsil etti. Azerbaycan'da Türkçe öğretimini yasaklayan İran şahı nezdinde teşebbüse geçerek Türkçe'nin yeniden öğretim dili olmasını sağladı. Öte yandan Söğüt'ü imar etti; buradaki Osmanlı Devleti'nin kurucuları Türk büyüklerinin türbe ve mezarlarını tamir ettirdi. Bölgede yaşayan ve kendisinin "öz hemşerilerim"dediği Karakeçili aşiretinden iki yüz kişilik bir Söğütlü Maiyet Bölüğü kurdu.

Devrin aydınları imparatorluğun kurtuluşu için tek çıkar yolun meşrutiyet olduğuna inanıyorlardı. İttihat ve Terakkî Komitesi'nin başı çektiği bu harekette Türk aydınları Ermeni, Rum, Bulgar ve Arap gibi çeşitli unsurlara mensup komitacılarla "ittihâd-ı anâsır" fikri etrafında anlaştılar.

İttihat ve Terakkiye bağlı subaylar Makedonya'da bir araya gelerek padişahı Kânûn-ı Esâsî'yi ilân etmeye zorladılar. II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu ilân etti. II. Meşrutiyet adı verilen bu olay, beklenenin aksine imparatorluğun dağılmasını daha da hızlandırdı.

Meclis-i Meb'ûsan muhtelif Osmanlı milliyetlerinin Türklüğe karşı mücadele sahnesi haline geldi. Bu durum İttihatçılar'ın "ittihâd-ı anâsır" hayallerini suya düşürdü. Bosna Herseki Avusturya Macaristan İmparatorluğu işgal etti.Bulgaistan bağımsızlığını ilan etti.Girit Yunanistana iltihak etti.Ermeniler katliamlara başladılar,Arap kabileleri ve Arnavutlar kışkırtılarak Osmanlıya baş kaldırdılar.

Memlekette İttihatçılar'ın başlattığı suikastlar halkın huzursuzluğunu iyice arttırdı. **Alaylı*** zâbitlerin ordudan çıkarılmasına karar verilmesi, orduda da huzursuzluk meydana getirdi. İttihatçılar'ın kendi adamlarını devlet dairelerine yerleştirmeleri, medrese talebelerinin de askere alınması konusunda meclise kanun tasarısı verilmesi gibi İttihatçı hükümetlerin sorumsuz icraatı, iç huzursuzluğu arttırdı ve muhalefetçi cepheyi kuvvetlendirdi. Halk arasında İttihatçılar'ın mason olduğu söylentisi, medrese talebelerinin askerliğinin dinî eğitime karşı bir darbe sayılması ve ordudan çıkarılan alaylı subayların mekteplileri "kâfir" gösteren propagandaları ile çalkalanan ülkede muhalefet, İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti etrafında toplandı.

Kıbrıslı Hâfız Derviş Vahdetî'nin kurduğu cemiyet, *Volkan* adlı gazetesi ile devamlı şekilde halkın taassubunu tahrik eden şiddetli bir neşriyata başladı. Bir ara meclisin tatilini isteyecek kadar ileri gitti. Mizancı Murad da *Mîzan* gazetesi ile İttihatçılar'a karşı şiddetli hücumlara başlamıştı. İşte bu iki muhalif gazetenin neşriyatı sonunda İstanbul'da büyük bir ayaklanma patlak verdi. Eski takvime göre 31 Mart'ta meydana gelen ve **Otuzbir Mart Vak'ası*** olarak tarihe geçen bu olay, 13 Nisan 1909'da Taşkışla'daki Avcı taburları efradının, subaylarını hapsettikten sonra Sultanahmet Meydanı'nda toplanmalarıyla başladı. Bir gün sonra Ermeniler Adana'da büyük bir ayaklanma çıkartarak pek çok Türk'ü katletti. İstanbul'daki olaylar on bir gün kanlı bir şekilde devam etti. Nihayet Selânik'ten gelen Hareket Ordusu'nun 23-24 Nisan 1909 gecesi İstanbul'a girmesinden sonra bastırıldı. Hareket Ordusu Ayastefanos'ta (Yeşilköy) bulunduğu sırada âyandan bazıları ile mebusların çoğu birdenbire oraya gidip 22 Nisan 1909 Perşembe günü

âyan reisi eski sadrazam Said Paşa'nın başkanlığında Meclis-i Umûmî-i Millî adıyla gizli bir toplantı yapıldı. Hareket Ordusu lehinde bir beyannâme neşredildi. Abdülhamid'in hal'ine ilk önce bu toplantıda karar verilmişse de karar gizli tutuldu. Bu sırada padişah Sadrazam Tevfik Paşa'ya saltanatı kardeşine bırakabileceğini, ancak bir komisyon kurularak 31 Mart Vak'ası'nda dahlinin olup olmadığının ortaya çıkarılmasını istedi. Tevfik Paşa bunu Said Paşa'ya bildirdiğinde Said Paşa, "Eğer temize çıkarsa bizim halimiz ne olur" diyerek karşı çıktı. II. Abdülhamid, kendisine sadık olan Birinci Ordu ile, Hareket Ordusu'na karşı konulması hususunda yapılan teklifleri kabul etmeyerek, müslümanların halifesi olduğunu ve müslümanı müslümana kırdıramayacağını söyledi. Bu kadarla da kalmayıp Topçu feriği Hurşid Paşa ile Dersvekili Hâlis Efendi'yi Hareket Ordusu'na göndererek meşrutiyetin korunduğunu bildirdi. Birinci Ordu kumandanına da Hareket Ordusu'na karşı koymamaları konusunda askere yemin ettirmesi tâlimatını verdi. İşte bunun üzerine İstanbul'a giren Hareket Ordusu kısa sürede şehre hâkim oldu. Ordunun kumandanı olan Mahmud Şevket Paşa örfî idare ilân ederek, dîvânıharp ve darağaçları kurdurdu ve suçlular yanında birçok suçsuzu da idam ettirdi.

Yeşilköy'de toplanan ve II. Abdülhamid'in hal'ine karar veren Meclis-i Millî âzaları, asayiş sağlandıktan sonra 26 Nisan 1909 günü İstanbul'a dönerek, ertesi gün Ayasofya civarındaki binasında tekrar Meclis-i Umûmî-i Millî adı altında toplandı. Meclis 240 mebus, otuz dört âyan olmak üzere toplam 274 kişiden oluşmakta idi.

Hal' fetvasının ilk müsveddesini sarıklı mebuslardan Elmalılı Hamdi Efendi [Yazır] yazdı. Fetvada Abdülhamid'e, icraatı ile bağdaşmayan asılsız ve mesnetsiz iddialarda bulunuluyordu. Nitekim fetvayı imzalamak üzere meclise davet edilen Fetva Emini Hacı Nûri Efendi bu fetvayı okuduktan sonra imzalamaktan çekindi. Sebebi kendisine sorulduğunda da fetvada padişaha isnat edilen üç önemli suçu Abdülhamid'in işlediği kanaatinde olmadığını söyledi.

Bunlar, Otuzbir Mart Vak'ası'na sebep olmak, dinî kitapları tahrif ettirmek ve yakmak, devlet hazinesini israf etmekti. Son derece

dürüst ve metin bir kimse olan Nûri Efendi, Abdülhamid'e saltanattan feragat etmesi teklifinde bulunulmasının daha doğru olacağını ileri sürdü. Bunun üzerine fetvanın son kısmı değiştirilerek hal' veya feragat şıklarından birinin tercihi meclise bırakıldı. Hacı Nûri Efendi buna rağmen padişaha isnat edilen suçlamalardan dolayı fetvayı imzalamamakta diretti.

Hatta istifa ettiğini dahi söyledi. Nihayet, sarıklı mebuslardan Mustafa Âsım Efendi, Hacı Nûri Efendi'yi ikna etti. Şeyhülislâm Ziyâeddin Efendi tarafından imzalanarak hukukîleşen fetva mecliste okununca, mebusların bir kısmı derhal hal'ine karar verilmesi yönünde bağırmaya başladılar.

Meclis başkanı Said Paşa, mâbeyin kâtipliğinden başlayarak çeşitli hizmetlerinde ve yedi defa sadrazamlığında bulunduğu Abdülhamid'in otuz üç yıllık icraatından onun kadar sorumlu olduğunu unutarak, pek çok iyiliğini gördüğü padişaha karşı cephe almış bulunuyordu. Mecliste padişaha tahttan çekilme teklifinde bulunulması kararını oylamadan, ayağa kalkarak II. Abdülhamid'in hilâfet ve saltanattan hal'i kararını oya sundu. Mebuslar ellerini kaldırarak hal' kararına katıldıklarını belirttiler. Oylamaya itiraz eden bazı mebuslar da baskı yapılarak susturuldu. Sonunda ittifakla Abdülhamid'in hal'ine karar verilmiş oldu.

Meclisin hal' kararını padişaha tebliğ etmek üzere seçilen heyet, âyandan Ermeni Aram, Bahriye feriği Laz Ârif Hikmet, Selânik mebusu Yahudi Karasu ve Draç mebusu Arnavut Esad Toptani'den oluşmaktaydı. Sultan Abdülhamid Meclis-i Millî'ye Çırağan Sarayı'nda oturmak istediğini bildirdiği halde, Hareket Ordusu'nun artık diktatörce davranan kumandanı Mahmud Şevket Paşa, el çabukluğuyla tahtından indirttiği gece onu Selânik'e gönderdi. Eşyasını dahi alamadan birkaç bavulla gece yarısı Yıldız Sarayı'ndan çıkarılan Abdülhamid, aile ve maiyet efradından oluşan otuz sekiz kişi ile Sirkeci'den özel bir trenle Selânik'e götürüldü. Binbaşı Fethi Bey [Okyar], kırk Selânik jandarması ile muhafızlığına tayin edildi.

Selânik'te Alâtini Köşkü'ne yerleştirilen Abdülhamid, orada vaktini marangozluk ve demircilikle geçirdi. Abdülhamid saltanatta

iken, Bulgar kilisesinin Rum Patrikhanesi'nden ayrılmasından beri Balkan devletleri arasında devam eden kilise mallarının aidiyeti konusundaki anlaşmazlıktan faydalanmış ve bunların Osmanlılara karşı ittifak oluşturmalarına engel olmuştu. Fakat İttihatçıların, 3 Temmuz 1911 tarihli bir kanunla, kilise ve mekteplerin hangi unsura ait olduğunu nüfus nispetine göre tayin etmeleriyle aralarındaki ihtilâf kalktı ve Balkan milletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşerek Balkan savaşlarını başlattılar.

Kendisine gazete verilmediği için bu gelişmelerden haberdar olamayan Abdülhamid'in, düşmanın Selânik'e yaklaşması üzerine İstanbul'a nakledilmesine karar verildi. Durumu kendisini almaya gelen heyetten öğrenen Abdülhamid, Balkan ittifakına ve bu ittifaktan hükümetin haberdar olmamasına hayret etti. Dört Balkan devletinin ittifakını duyar duymaz kiliseler meselesinin halledilip edilmediğini sordu. Halledildiğini öğrenince de ittifakı tabii buldu.

Selânik'ten ayrılmak istemeyen Abdülhamid'e tehlikeden bahsedilince, "Ben de bir silâh alır, askerle birlikte memleketimi müdafaa ederim; ölürsem şehid olurum" cevabını verdi ve devleti bu duruma düşürenlere beddua etti. İstanbul'a gündüz çıkmak şartıyla Selânik'ten ayrılmayı kabul eden Abdülhamid, İstanbul'dan gönderilen Alman sefaretine ait Loreley savaş gemisiyle 1 Kasım 1912'de getirilerek Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirildi.

Hayatının son yıllarını burada geçirdi. I. Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde hükümette en nüfuzlu kimseler olan Talat ve Enver paşalar, İshak Paşa'yı Beylerbeyi Sarayı'na göndererek Abdülhamid'in tecrübelerinden faydalanmak istediler. Eski padişah artık verebileceği hiçbir fikir ve tavsiye edebileceği hiçbir tedbir kalmadığını, devletin daha savaşa girdiği gün yıkıldığını belirterek dünya denizlerine hâkim devletlere karşı, kara devleti Almanya ve Avusturya yanında savaşa girişilmiş olmasının çok büyük bir sorumsuzluk olduğunu söyledi. Abdülhamid'in kıymeti bu dönemde daha iyi anlaşıldı. Saltanatı döneminde aleyhinde bulunan pek çok aydın onun lehinde yazılar yazmaya başladı.***10 Şubat 1918 Pazar günü hayata gözlerini yuman Abdülhamid'in cenazesi Topkapı***

Sarayı'na nakledilerek teçhiz ve tekfini orada yapıldı. Sultan Reşad'ın iradesiyle, ölümünün ertesi günü padişahlara mahsus muazzam bir törenle Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne defnedildi.

Sultan Abdülhamid halifelik makamına yakışır iffet, haysiyet, vakar ve namus timsali bir kimse idi. Dindardı, hayır yapmasını severdi. Kan dökülmesinden asla hoşlanmazdı. Otuz üç yıllık saltanatı süresince imzaladığı ölüm fermanlarının sayısı birkaç taneyi geçmez. Kimsenin rızkına mâni olmak istemez, yurt dışına kaçan veya sürgüne gönderilen siyasî muhaliflerine dahi maaş bağlatırdı.

PLEVNE'YE DOĞRU

Mithat Paşa ve avanesi halk tarafından fevkalâde sevilen Sultan Abdülazîz'e karşı irtikâb ettikleri cinâyet sebebiyle îtibarları zedelenmiş bulunduğundan kazanılacak bir zaferle durumlarını düzeltmek istiyorlardı. Bunun için Sultan Abdülazîz'den kalan kuvvetli ordu ve donanmaya güvenerek bir harp çıkarmak istediler. Bu harp, şâyet Rusya'ya karşı olursa, İngiltere'nin de Devlet-i Aliyye'ye yardımda bulunacağını tabiî addediyorlardı. Bu keyfiyet için kâfî bahâne de vardı. O sırada bize bağlı bir prenslik durumundaki **Sırbistan**'ın Ruslar'la olan hududlarında bir ihtilâf çıkmıştı. Bunu kullanarak Rusya'ya harp açmak istediler. Görüşmelerde uzlaşmaya yaklaşmadılar.

Rusya ise, o sırada dünyânın en kuvvetli ordu ve donanmasına sahip Osmanlı'yla harbi göze alamıyordu. Böyle bir harpte İngiltere'nin de **1853 Kırım Savaşı**'ndaki gibi Türkiye'nin yanında yer almasından korkuyordu. Bunun için ihtilâfı bertaraf maksadıyla tâviz üstüne tâviz verdi. Rus çarı da, Türk aleyhinde olan kendi umûmî efkârının baskısı altındaydı. Bu sebeple mes'eleyi bir tâviz alarak halletmiş gözükmek için talebini, bizim toprağımız olan küçücük Nikşik kasabasının, gene bize bağlı bir prenslik olan Sırbistan'a verilmesine kadar küçülttü. **Mithat Paşa** ve avanesi, buna dahi râzı olmadılar.

Sultan Abdülhamît, tahta yeni geçmiş bulunuyordu. Henüz devlet dizginleri tam mânâsıyla elinde değildi. Hükûmete ihtilâlci bir

kadro hâkimdi. Sultan, onlara -zannettikleri gibi- İngiltere'nin böyle bir bâdirede bizim yanımızda yer almayacağını isbat için İngiliz büyükelçisi **Layart**'ı da huzûruna çağırarak hükûmet erkânı ile bir müzâkerede bulundu. Layart, hükûmeti nâmına bu toplantıda İngiltere'nin Rusya'ya karşı olan siyâseti dolayısıyla şâyet bir **Türk-Rus Savaşı** çıkarsa, bizim muvaffakıyetimizden memnûn olacaklarını söylemekle birlikte, hiçbir sûrette bizim yanımızda yer almayacaklarını kat'î bir lisanla ifâde etti. Buna rağmen Mithat Paşa ve avanesi, kolay bir zafer elde edebileceklerini umarak Sultan Abdülhamît Han'ı dinlemeyip Rusya'ya harp îlân ettiler.

93 HARBİ (1877-78 TÜRK-RUS SAVAŞI)

Hicri takvime göre 1293 yılına denk geldiği için **"93 Harbi"** denilen bu savaşta da böyle oldu. Ruslar, beleşten bir zafer kazanarak tâ Tuna ötelerinden İstanbul'un Yeşilköy'üne kadar geldiler. Yeşilköy'ün o zamanki adı Ayastefanos olduğu için Rus kumandanı Grandük Nikola'nın kılıcına dayanarak dikta ettirdiği sulh şartları **"Ayastefanos Muâhedesi"** adıyla târihe geçmiştir.

1877-78 TÜRK-RUS HARBİ

Bu felâketin bir sebebi de Mithat Paşa ve avanesinin, Osmanlı kumandanlığına Mehmet Ali Paşa adında bir hâini tâyin etmiş bulunmalarıydı. Nazım Hikmet ve Mehmet Ali Aybar'ın dedeleri olan Mehmet Ali Paşa, aslen bir Polonya Yahûdîsi idi. Tanzimat'ın îlânına sebep olan mâhut Mustafa Reşit Paşa, İngiltere büyükelçiliği esnasında elçilik ayak hizmetlerinde kullandığı bir Polonya Yahûdîsini Türkiye'ye avdetinde beraberinde getirmişti. İşte 1877-78 Türk-Rus harbi (93 Harbi) felâketinin asıl âmili olan Mehmet Ali Paşa, bu Yahûdînin oğludur.

93 HARBİ FELAKETİ

Sultan Abdülhamît, bu dehşetli hezîmet karşısında önce buna sebep olan ihtilâlci kadroyu bertaraf ederek devlet dizginlerini eline almış, sonra da Rusya aleyhtârı olan İngiltere'yi -hiç olmazsa diplomatik sahada- Rusya'ya karşı kullanabilme çârelerini aramıştır. Bunun için Kıbrıs Adası'nı **"hukûk-i şâhânesi bâkî kalmak şartıyla"** bir üs sûretinde kendilerine vererek Ayastefanos

Muâhedesi'nin iptaliyle, onun yerine Berlin Muâhedesi'nin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu muâhedeyle mâruz kalınan kayıpların büyük bir kısmı telâfî edilmiştir. Böylece ihtilâlci kadronun sebep olduğu **"93 Harbi"** felâketi, O'nun dâhiyâne siyâseti sayesinde -mümkün mertebe- hafifletilmiş oldu.

Bu hâdiseden gerekli dersi almış olan Sultan Abdülhamît, batıda Çatalca ile İstanbul ve Çanakkale boğazlarını, doğuda ise **Azîziye** kalelerini tahkîm ederek sulhçu bir siyâsete yönelmiş, memleketin dâhilde kalkınmasını sağlayacak hamlelere girişmiştir. Balkan ve I. Dünya Savaşlarında ehemmiyeti ortaya çıkan bu tahkîmat, O'nun ileri görüşlülüğünün bir nümûnesidir.

II. ABDÜLHAMİT'İN SİYASETİ

Sultan Abdülazîz merhûm gibi büyük masrafları ve dış borçlanmayı mûcib olan harpçı bir siyâset takibi yerine, gelişen sanayî hareketleri dolayısıyla batıda temâyüz etmiş bulunan iki devleti karşı karşıya getirmek ve onların menfaat çatışmalarını tahrîk ederek ülkeyi -âdetâ- bir sırat köprüsü üzerinde yürütmek, O'nun siyâsetinin temel esası olmuştur.

Bu sulhçu siyâsetin neticesinde yeni askerî yatırımların masrafından kaçınarak dış borçların 300 milyon altından, 30 milyona indirilmesi sağlanmıştır. Abdülhamît'in, Almanları İngiliz siyâsî emellerine karşı mâhirâne bir sûrette kullanmasının çok çeşitli ve parlak tezâhürleri vardır. **Medîne demiryolu** imtiyâzının Almanlar'a verilmesi ve stratejik bir mevkî olan Akabe'nin onların yardımıyla İngilizler'den kurtarılması, bunun târihte en tipik bir misâlidir.

MECLİS-İ MEBUSAN'IN FESHİ

Abdülhamît Han, 93 Harbi felâketinden aldığı dersle çok dengesiz bir yapı arzeden ve devleti parçalamaya sürükleyebilecek cereyanların müşâhede edildiği **Meclis-i Mebûsân**'ı böyle bir felâkete mânî olabilmek için 1878'de süresiz olarak kapatmıştır.

II. ABDÜLHAMİT'E DARBE KALKIŞMASI

Mithat Paşa ve avanesinin sebep olduğu 93 Harbi felâketinin neticesinde Rumeli'de kaybedilen topraklardaki müslüman halkın çoğu, muhâcir olarak İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. Ali Suâvî,

bunların mağdûriyetlerini istismâr ederek etrafına bir kısım işsiz-güçsüz takımı toplayıp Çırağan Sarayı'na yürüdü. Sultan Abdülhamît'i devirerek, bu sarayda mahbus bulunan **V. Murât**'ı tekrar tahta geçirmeye teşebbüs etti.

MASON SULTAN

Sultan V. Murât, mason Mithat Paşa ve avanesi tarafından tâ şehzadeliğinden beri hususî bir sûrette yetiştirilmişti. O da, akıl hocası Mithat Paşa gibi otuzüç dereceden bir masondu. Fakat hiç şüphesiz bu teşkîlata onun gerçek hüviyetini bilmeden girmişti. Bununla beraber şerrin mümessilleri, kendisi pâdişâh olursa, kötü emellerine daha kolay ulaşacaklarını düşünüyorlardı.

Ali Suâvî ise, Sultan Abdülhamît Han tarafından Galatasaray Lisesi müdürlüğünden bozuk siyâsî düşünceleri sebebiyle azledilmiş bulunmanın gücenikliği ile haraket ediyordu. Gerçekten de Ali Suâvî, yavaş yavaş Yahûdî siyâsî emellerinin hâkim olmasıyla Osmanlı aleyhtarlığına meyleden İngiliz siyâsetinin kör bir âleti durumundaydı.

Beşiktaş muhâfızı **Yedi-sekiz Hasan Paşa**'nın kafasına indirdiği bir sopa ile **Ali Suâvî**'nin can vermesi, bu ihtilâl teşebbüsünün bertaraf edilmesini sağlamıştır.

İSTİBDAD DEVRİ

Sultan Abdülhamît, bu ve benzerî vak'alar dolayısıyla mâruz bulunduğu büyük tehlikeyi kavramakta gecikmedi. Devrinin sözde münevverlerinin hamâkat ve ihânetlerine ilâveten Rum, Ermeni ve Yahûdîler'in kaynattıkları fitne kazanı, gerçekten üzerinde ciddiyetle durulması gereken büyük bir tehlike idi. Bunun içindir ki Abdülhamît Han, kendisine muhâlif olanların **«istibdâd»** diye adlandırageldikleri sıkı bir dâhilî siyâset takibine mecbûr kaldı.

SULTAN ABDÜLHAMİT'İN İSTİHBARAT TEŞKİLATI

Abdülhamîd Han, bu karışık iç bünyeye rağmen halkın huzûru ve ülkenin selâmetini sağlayabilmek için bugünkü modern devletlere bile örnek olabilecek derecede mükemmel bir **«istihbarat teşkilatı»** kurmuştur. Bu teşkilâtta, kendisine karşı bombalı bir suikasti gerçekleştirmiş bulunan ermeni asıllı **Jorris**'i dahî -zekâsının büyük bir mahsûlü olarak- bir istihbârât elemanı gibi kullanması, şâyân-ı

dikkattir. Hattâ İngilizler'in Madrid büyükelçileri vefât ettiğinde, onun açılan çelik kasalarında Sultan Abdülhamît'le muhâbere hâlinde bulunduğuna dâir çeşitli vesîkaların ortaya çıkması, İngilizler'i bu istihbârâtın kuvvet ve şümûlü hakkında dehşete sevketmiştir.

Kendisi tahttan indirildikten sonra azılı muhâlifleri tarafından Çırağan Sarayı'nın yakılmış bulunması da, O'nun bu müthiş istihbârât teşkilâtı ile alâkalıdır. Zîrâ bu sarayın bodrum katları, lebâleb Sultan Abdülhamît'e verilmiş jurnallerle doluydu ve hiç şüphesiz ki saray, onları yok etmek için yakılmıştı. Çünkü bu jurnaller, İttihat ve Terakkî'nin ileri gelenlerini birbirine düşürecek mâhiyetteydi. Sathî bir nazarla bakıldığında bile bunların, birbirleri aleyhine Sultan Abdülhamît Han'a jurnallik ettikleri kolayca anlaşılmaktadır.

Bu jurnal keyfiyeti dolayısıyla da Sultan Abdülhamît, kendisine muhâlif olanlar tarafından haksız ve çirkin bir sûrette itham edilegelmiştir. Gûyâ O'nun, ulu orta verilmiş saçma-sapan jurnallere dayanarak birçok insanı sürgüne gönderdiği pek çok yazılıp söylenmiştir.

ERMENİ MESELESİ

Sultan Abdülhamît Han'ın dünyâ çapında ithâmına vesîle olan sebeplerden biri de, devrinde başgösteren Ermeni mes'elesidir. Ermeniler, ülkemizde yaşayan gayr-i müslim halklar arasında bizim örf ve âdetlerimizi benimsemek yönünden müstesnâ bir durumda idiler. Asırlarca **"teb'a-i sâdıka"** olarak vasıflandırılmışlardı. Fakat günün birinde kendilerini kullanarak siyâsî emellerine ulaşmak isteyen Ruslar'ın propagandalarına aldanarak sadâkatten ayrıldılar. İlk önce Rus tahrîkiyle başlayan Ermeni kıpırdanışları, sonradan bütün Hıristiyan batı devletlerinin alâkasını çekti ve onlar da bu ihtilâfa dâhil oldular.

Nasıl Balkanlar'da Hıristiyan unsurları bize karşı tahrîk edip ayaklandırmışlarsa, aynı şekilde ülkemizin doğusundaki Hıristiyan olan Ermeniler'e de önce istiklâl hevesiyle bir Ermenistan devleti kurdurup, sonra da onu kendi ülkesine katarak, bu devletin iskelesi mevkîindeki İskenderun'dan Akdeniz'e inme siyâsetini takibe

başladılar. İşte **Ermeni kıyâmı**nın ortaya çıkmasının asıl sebebi bu Rus düşüncesidir.

Dâhî Sultan Abdülhamît Han, Ruslar'ın, bu maksadla Ermeniler'i silâhlandırma faâliyetini ve bunun varacağı noktayı görmekte gecikmedi. Derhal Ermeniler'i toplu oldukları bölgelerden sağa sola cebrî bir sûrette göç ettirmek gibi bir tedbire başvurdu. Fakat bu kadar mâsumâne bir hareket, Yahûdî desteği ile de beslenerek onun aleyhinde beynelmilel bir propaganda tezgâhlanması şeklinde neticelendi. Nitekim kendisine Viyana'da îmâl edilerek gönderilmiş bir kupa arabasına, îmâlât esnasında uzun bir zamana ayarlanmış saatli bir bomba yerleştirildi. Bu bomba, kendisinin şeyhulislâm ile Cum'a namazı çıkışında mûtâd hârici üç-beş dakika ayaküstü konuşması sebebiyle o daha arabaya binmeden Yıldız Câmî-i Şerîfi önünde infilâk etti. Asker, sivil birçok insan öldü ve yaralandı. Herkesin telâşa kapıldığı o hengâmede Sultan Abdülhamît Han, sükûnetini muhâfaza ederek:**"–Korkmayın, korkmayın!.."** diye bağırdı ve arabanın seyis mahalline oturarak ecnebî sefirlerin alkışları arasında atları kırbaçlayıp sarayına döndü.

YAHUDİ DEVLETİ TALEBİ

Sultan Abdülhamît devrinin gâilelerinden biri de o sıralarda filizlenmeye başlayan Yahûdî mes'elesidir. **Teodor Hertzel**, İsviçre'nin Bazel şehrinde ilk siyonist kongresini toplamıştı. Daha önce yazdığı **"Yahûdî Devleti"** isimli kitâbıyla dünyâ Yahûdîlerinin Filistin'de yeniden toplanmaları gerektiği yolunda teşebbüse geçti. Bu gâye için o gün dünyânın en büyük zengini olan Yahûdî Roçilt âilesinin desteğini sağladı. Onun nâmına iki kere Türkiye'ye geldi ve Yahûdîlerin Filistin'e yerleşip orada ikâmet eylemeleri mukâbilinde Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemek teklifini Roçilt nâmına Sultan Abdülhamît'e arzetti.

Ancak Sultan'ın çelik gibi sert irâdesine çarparak redde mahkûm olması sebebiyle, Yahûdîler tarafından bütün dünyâda o büyük hükümdar için geniş çaplı bir karalama kampanyası başlatıldı.Bu kampanya sebebiyledir ki, Ulu Hakan Sultan Abdülhamît Han için haksız ve mesnedsiz bir sûrette kızıl sultan lakabı, meşhur ve

harcıâlem bir hâle getirilmiştir. Çok yazık ki, Yahûdîlerin îcâd edip ermenilere armağan ettikleri bu iftirâ, böyle ecnebî kimselerden ziyâde vatanın o gün bugündür birçok talihsiz Türk asıllı nesilleri arasında da revaç bulmuştur. Halbuki Abdülhamît Han, otuzüç senelik saltanatı boyunca hiç kimsenin burnunu kanatmamış, ancak ana ve babasını öldürmüş olan bir cânî dışında normal mahkemelerce verilen îdâm cezâlarını bile tenfiz ettirmemiş, kendisine suikast yapan bir haremağasını ve hattâ ermeni Jorris'i dahî afvetmiş fazîletli bir şahsiyetti.

YAHUDİ GİRİŞİMİ

Yahûdîler, Filistin'e göç edip yerleşmek gibi ilk nazarda mâsumâne görünen arzularının Sultan Abdülhamît tarafından mutlak bir sûrette redde mahkûm olduğunu gördükten sonra artık o mübârek şahsiyeti bertaraf etmedikçe emellerine ulaşamayacaklarını düşündüler. Bundan dolayıdır ki, önce İstanbul'da ve sonra da Yahûdî muhiti Selânik'te boy gösteren İttihat ve Terakkî cemiyetini kurdurarak vatanın bir kısım bedbaht evlâdlarını kesif bir propaganda sisinde boğdular. O derecede ki, bu haksız ve mesnedsiz iftiraların te'sîri, birçok iyi niyetli kimselere kadar uzandı. Maalesef birçok iyi niyetli kimseler dahî, o günün getirdiği gaflete dûçâr oldular.

EMLAK-İ ŞAHANE

Tehlikeyi gören Sultan Abdülhamît, Yahûdîlerin Filistin'de toprak satın almalarını yasakladığı gibi, onların bu emellerine muvâzaa yoluyla ulaşmalarını engellemek için de, her arâzîsini satmak isteyenin yerini şahsî parasıyla satın alarak **"emlâk-i şâhâne"** hâline getirdi. Filistin Çiflikât-ı Şâhânesi böylece vücûda gelmiştir. Sultan Abdülhamît bunlara ilâveten oradaki Müslüman nüfûsu da artırma yoluna gitmiştir.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

O sırada Rus tahrikiyle teşekkül etmiş çeteler, Balkanlar'ı cadı kazanı hâline getirmişti. Bunlarla mücâdele eden birliklerin birtakım subayları, İttihat-Terakkî ve onun arkasındaki Yahûdîlerce iğfâl edilmişlerdi. Bunlar isyân ederek Abdülhamît Han'ı II. Meşrûtiyet'in ilânına zorladılar. Abdülhamît Han, yeni bir kânûn-i esâsî hazırlatıp

tatbik etmeyi düşünüyordu. Fakat gayet buhranlı ve ihtilâl hazırlıklarının yapıldığı karışık bir ahvâl içinde buna fırsat bulamamıştı. Mecbûren eski kânûn-i esâsîyi yürürlüğe koydu. Meclis-i Meb'ûsân 17 Aralık 1908'de toplandı. En azılı Osmanlı düşmanları dahî meb'ûs seçilerek meclise girmişti. Hattâ ne hazîndir ki, mecliste azınlıkların te'sîri, müslüman meb'ûslardan daha çoktu.

31 MART VAKASI

İttihat ve Terakkî iktidarı, kısa zamanda halkın umûmî sûrette nefretini kazandı. Karşılaştığı tenkîdleri şiddetle bastırıyor ve muhâliflerini gazeteci veya fikir adamı demeden suikastlerle yok ediyordu. Bu durum, ortaya çıkan nefreti had safhaya çıkarınca, kendi iktidarlarını korumak için sâdık adamları sandıkları avcı taburlarını Rumeli'den getirip Taşkışla'ya yerleştirdiler. Fakat bunların başlarında bulunan subaylar, kısa zamanda Beyoğlu âlemleriyle siyâset girdabına sürüklendiler ve askerleriyle alâkalarını kestiler. Serbest kalan avcı taburlarındaki askerler, halkla temas kurma imkânı buldular. Böylece İttihat ve Terakkî'nin irtikâb ettiği mel'ûnâne zulüm ve hıyânetlerini öğrendiler. Bunun üzerine, korumaya me'mur oldukları bu kadroya karşı ayaklandılar. İstanbul'da birkaç gün terör hâkim oldu. Bazı İttihat ve Terakkî milletvekilleri sokak ortasında katledildi. İşte 31 Mart Vak'ası denilen hâdise budur.

Bu ayaklanma sebebiyle iktidarlarını tehlikede görerek korkuya kapılan İttihat ve Terakkî, Rumeli'den "Hareket Ordusu" denilen çoğu Rum, Ermeni ve Yahûdî çapulcusu onbeşbin kişilik bir kuvveti İstanbul üzerine sevk ettiler.

SULTAN ABDÜLHAMİT'İN TAHTAN İNDİRİLMESİ

Sultan Abdülhamît, bu çapulcu gürûhuna karşı -maalesef- aşırı merhameti sebebiyle hareketsiz kaldı. Halbuki sarayının etrafında iyi tâlim ve terbiye görmüş otuzbin asker vardı. Lâkin koca Sultan, tâc ve tahtı için şu hengâmede bile kan dökmeye râzı olmadı. Neticede Hareket Ordusu'na arkalanan İttihat ve Terakkî hükûmetince hal' olunarak tahttan indirildi.

Hal' edilmesinin hemen ardından Sultan, kasden bir Yahûdî muhîti olan Selanik'e gönderilip orada zengin bir Yahûdî âile

olan **Alâtini Biraderler**'in köşküne hapsedildi. Burada sıradan bir adama bile revâ görülmeyecek zulüm ve baskılar altında tutuldu. Çoluk-çocuk bütün âile efrâdı günlerce aç bırakıldı. **"Şahsî mülkler"**i millîleştirildiği gibi, menkul serveti de tamamen elinden alındı. Hareket Ordusu İstanbul'a geldiğinde Pâdişâh'ın tahttan indirilmesiyle birlikte Yıldız Sarayı'nı tamamen yağmalayarak zenginleşmiş bulunan subaylar, bir de bu sürgün hâdisesinden sonraki yağma ile **"orduya hediye"** adı altında âdetâ büyük bir servete kondular.

FELAKETLER BİRBİRİNİ KOVALADI

Memleketi böylesine bir yağmayla talan eden İttihat ve Terakkî erkânı, Sultan Abdülhamît Han'ın bertarafıyla rahatça kuruldukları mevkîlerde ülkeyi câhilâne bir sûrette idâre etmeye başlamışlardı. Yumuşak huylu bir pâdişâh olan Sultan Reşâd, kendilerinin elinde âciz bir kukladan farksızdı.

TRABLUSGARP SAVAŞI

Felâketler birbirini kovalamaya başladı. 1911'de İtalyanlar eski bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarb'a (Libya'ya) saldırdılar. İttihatçıların hâin Sadrazamı İbrahim Hakkı Paşa burasını âdetâ işgale âmâde bir hâle getirmişti. Oradaki askeri Yemen'e sevketmiş, askerî vâli ve kumandanı da bir bahâneyle İstanbul'a celbetmişti. Hâlbuki kendisi, Roma büyükelçiliğinden sadrazamlığa intikal etmiş bulunuyordu. İtalyanlar'ın niyetlerini, herkesden iyi bilmesi gerekirdi. Ancak bütün bunlar bir tarafa, Trablusgarb çıkarması hakkındaki İtalyan ültimatomu kendisine ulaştığında dahî Osmanlı ordusunda müşâvir olarak çalışmakta bulunan İtalyan asıllı Robilan ile "biriç" oynamaktaydı. Arzedilen ültimatomu:"–Şuraya koyun; oyunum bitsin!" diyerek saatler sonra açmak gibi bir gaflet ve ihânet göstermişti.

BALKAN SAVAŞI

İttihat ve Terakkî hükûmetinin gaflet ve cehâletleri, bununla da bitmedi. Trablusgarb'daki mahallî mukâvemet devâm ederken Balkan Harbi çıktı. Ordunun hiçbir ciddî hazırlığı ve istihbaratı yoktu. Düşmanın sür'atle ilerlemesi karşısında Selânik'i tehlikede gören İttihat ve Terakkî hükûmeti, Sultan Abdülhamît'i oradan İstanbul'a

nakletmek teşebbüsünde bulundu. Sultan Abdülhamît, ne sebeple İstanbul'a nakledilmek istendiğini sorunca, kendisine karşı karşıya bulundukları askerî tehlike nakledilerek, düşmanın Selânik'e yaklaşmakta olduğu bildirildi. Pâdişâh'ın dış dünyâ ile yıllardan beri bütün alâkası kesilmiş bulunduğundan olup bitenlerden haberi yoktu. Durumu öğrenince dehşete kapıldı ve:"–Gâlibâ siz kiliseler mes'elesini hallettiniz!.." diye hicranla haykırdı.

Ardından bunu kendisine haber veren Rasim Bey'e büyük bir öfke ile:"–Râsim Bey! Râsim Bey!.. Selânik demek, İstanbul'un anahtarı demektir! Ordumuz nerede, askerimiz nerede?.. Ecdâd kanlarıyla sulanan bu toprakları nasıl terkederiz? Biz buraları bırakıp gidersek, târih ve ecdâd bizim yüzümüze tükürmez mi?.. Birâderim Hazretleri, buranın tahliyesine râzı mı oldular? Nasıl olur? Hayır, ben râzı değilim!.. Yetmiş yaşımda olduğuma bakmayın! Bana bir tüfek verin, asker evlâdlarımla beraber Selânik'i son nefesime kadar müdâfaa edeceğim..." dedi.

Fakat kendisine Sultan Reşâd'ın selâmı ve ricâsı iletilince, bir Osmanlı hânedânı mensûbu olmanın mes'ûliyeti ile Pâdişâh'ın irâdesine boyun eğmek zorunda kalarak İstanbul'a nakledilmeyi kabul ederken, büyük bir teessür içindeydi.

KİLİSELER MESELESİ

Doğruydu. Balkan kavimlerinin aralarında bir ittifak kurulmasının asıl sebebi, kiliseler mes'elesinin halledilmiş olmasıydı.

İttihat ve Terakkî idâresinin cehâlet ve hıyânetinin lâyıkıyla anlaşılıp takdîr edilebilmesi için kiliseler mes'elesinin kısaca îzâhı zarûrîdir:93 Harbi felâketinden sonra Bulgaristan bize pamuk ipliği ile bağlı, dâhilî idâresinde serbest bir prenslik haline getirilmişti. Onun da Yunanistan gibi ilk fırsatta istiklâlini ilân edeceği belliydi. Bu ihtimali bertaraf etmek için Sultan Abdülhamît, o dâhiyâne siyâsetiyle şu tedbire başvurmuştu: Bulgarlar da Yunanlar gibi **ortodoks** mezhebine mensubdular. Ancak asırlardan beri din adamı yetiştirmedikleri gibi kendilerine mahsus kiliseleri de yoktu. Sultan Abdülhamît, onları dînî bakımdan Yunanlılar'dan ayırmayı düşündü. Bunun için İstanbul'da Balat'taki Rum ortodoks patrikliğinin karşısına bunların Rum

patrikliğine muâdil ve onunla aynı hukûka sahip **"erksahlık"** adıyla Bulgar kilise riyâsetini te'sis etti. Patrikhâne demek olan bu müessesenin binasını, Berlin'de ve gizlice çelik parçalar halinde îmâl ettirip yine gizlice İstanbul'a getirtti. Ve ustaları sabaha kadar çalıştırıp bir gecede monte ettirdi. Sabahleyin rum papazları gözlerini açtıklarında, karşılarında kendilerine rakip bir patrik binâsını, levhası asılmış olduğu halde görünce, dehşete kapıldı. (Hâlâ yerinde duran Bulgar erksahlığı, Türkiye'de ilk prefabrik binâdır.)Bu surette Bulgar kilisesi, Sultan Abdülhamît'in bu siyâsî manevrası ile teessüs etmiş oldu. Bunun bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkınca, Bulgar ve Rumlar'ın müştereken oturdukları yerlerde kavga başladı. Rum papazların idâresinde ayin yapan bu gibi kiliseleri Bulgar erksahlığına bağlamak için mücâdele ederek Bulgarlar'ı ve buna karşı çıkan Rumlar'ı da yıllarca oyalayan Sultan Abdülhamît Han, her iki tarafa da bir mâvi boncuk vermek kabîlinden mes'eleyi devamlı bir surette te'hir ederek kedi-köpek gibi bu iki kavmin birbirlerine karşı gerginliğini sağlamıştı.

KİLİSELER KANUNU

Gâfil İttihatçılar, iş başına gelince, **"kiliseler kanunu"** denilen bir kanun çıkardılar. Rum ve Bulgarlar'ın müştereken yaşadıkları yerlerdeki kiliseleri onlar arasında taksimi için nüfûs ekseriyetini esas aldılar. Sayım yaptılar. Hangi taraf çoğunlukta ise kiliseyi hükûmet kuvvetlerini kullanarak o tarafa teslim edip kilisesiz kalan tarafa da iki sene içinde devlet parasıyla yeni bir kilise yaptırarak aralarındaki ihtilâfı bertaraf ettiler.

Bu surette kiliseler kavgası sona erince, Bulgarlar ve Yunanlar, birkaç yıl içinde dost oldukları gibi, ezelî düşmanımız Sırplar'ı da yanlarına alarak Balkan Harbi'ni başlattılar. İşte Sultan Abdülhamît Han'ın:**"–Gâlibâ siz kiliseler mes'elesini hallettiniz!.."** diyerek işâret ettiği mes'elenin aslı budur.

İttihat ve Terakkî hükûmetlerinin cehâlet ve hıyânetleri saymakla bitmez:Sultan Abdülhamît Han'ın artık Yahûdî güdümüne girmiş bulunan İngiliz siyâsetine karşı Almanları tahrîk etmesinin mâhiyyetini anlayamayan İttihatçılar, Balkan Harbi'ni müteakıben

ortaya çıkan I. Cihan Harbi'ne de Almanlar'ın yanında girmek ahmaklığını gösterdiler. Hem de bir Yahûdî oldu bittisi ile...

Henüz Balkan Harbi fâciasının yaraları sarılmamışken sırf Almanlar'ın yükünü hafifletmek maksadıyla Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız bir surette harbe dâhil olması, yıkılışın en korkunç âmili olmuştur.Harbin sonu belli olmaya başladığı hengâmede, Sultan Abdülhamît'i devirmekle hatâ ettiklerini nihâyet anlayabilen İttihat ve Terakkî reisleri Enver ve Talat Paşalar, artık Beylerbeyi Sarayı'nda ikâmet etmekte bulunan tahttan indirilmiş Pâdişâh'ı ziyâret edip fikrini sordular.

O koca Sultan, bir atlas getirterek onlara, İngiliz sömürgelerini göstertti. Nüfûslarını yekûn ettirdi. Sonra Almanlar'ın sömürgelerini sordu. Tabii Almanların sömürgesi olmadığı ortaya çıktı. Sultan keder dolu bir hüzünle:"–Şu hesâbı da mı yapamadınız? Hiç İngiltere'ye karşı Almanların yanında harbe girilir miydi? Ben Almanları, İngiliz emellerini dengelemek için kullandım. Bundan öteye bir şey düşünmedim. Şimdi fikrimi soruyorsunuz!.. Bu evvelce gerekliydi; artık çok geç!.." dedi.

İkisi de nemli gözlerle sarayı terk ederlerken:"–Bizler böyle bir sultanın kıymetini takdir edemedik! Ne büyük bir hataya düştük!" diyorlardı.

"KONSTANTİN'DEN AŞAĞI KALAMAM"

Çanakkale Savaşı esnasında düşman donanmasının Marmara denizini geçebileceği endişesi ile tedbir olarak pâdişâh ve hükûmetin Eskişehir'e nakli kararlaştırılmıştı. Abdülhamît Han, durumdan haberdar olunca bunu büyük bir cesâret ve şecâatle redderek:**"–Ben Fâtih Sultan Mehmet Han'ın torunuyum!.. Hiçbir zaman Bizans imparatoru Kostantin'den aşağı kalamam! Dedem Fâtih İstanbul'u alırken, Kostantin askerinin başında savaşa savaşa ölmüştür. Birâderim nereye giderlerse gitsinler.. Fakat bilinmelidir ki, o ve hükûmet, İstanbul'dan ayrılırlarsa bir daha dönemezler. Bana gelince; ben, Beylerbeyi Sarayı'ndan ayağımı dışarıya atmam!"** dedi.

Nitekim O'nun bu kararlılığı karşısında pâdişâh ve hükûmet İstanbul'da kaldı. Böylece devletin daha o gün yıkılması önlenmiş oldu.

DÖNEMİNDE YAPILAN ÖNEMLİ İŞLER

Kanun-ı Esasî'yi ilan etmiştir. 23 Aralık 1876

Osmanlı Devleti'nin ilk ve son anayasasıdır.

Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi açılmıştır. 19 Mart 1877

I. Meşrutiyet dönemine bu esasla girilmiştir.

Yıldız İstihbarat Teşkilatını kurmuştur.1880

Osmanlı tarihinde ilk olarak yapılan çok geniş kapsamlı polis ve istihbarat teşkilatıdır.

Muharrem Kararnamesi alınmıştır. Duyun-i Umumiye teşkilatıyla vergilendirme sistemi değişmiştir.1881

Bu kararnameyle Osmanlı Devleti'nin 278 milyon olan borcu 161 milyona indirerek ekonomik buhranın azaltılmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur.24 Temmuz 1908

II. Meşrutiyet dönemine bu cemiyetin kurulmasıyla girilmiştir.

Modern matbaa makineleri yurt dışından temin edilmiştir.

Osmanlı Devleti'ne getirtmiş ve kaliteli divan edebiyatı eserlerini bastırmıştır. Bunların da Almanya, İngiltere ve Amerika gibi ülkelere gönderilmesini sağlamıştır.

Yıldız Sarayı'na çok kapsamlı bir kütüphane yaptırmıştır.

Yabancı dillerde yazılmış eserler, gazeteler, romanlar, hikâyeler, seyahatnameler gibi eserler kütüphanede yer almıştır.

Abdülhamid ve Abdülmecid zırhlı denizaltıları ilk kez bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından denenmiştir. Bunun yanında ilk kapsamlı savaş silahları yine bu dönemde temin edilmiştir.

İlk deniz müzesi de bu dönemde açılmıştır.

Bağdat tren hattı inşasının yapılmasını desteklemiştir.

Bu inşanın yapımını Alman Bankası Deutsche Bank'ın yönettiği konsorsiyumuna verilmiştir.

İlk kız okulları bu dönemde açılmıştır.

Abdüllatif Suphi Paşa'nın ilk defa bir kız sanat okulu açma isteğini çekinerek dile getirmiş ve Abdülhamid'den tam destek görmüştür.

Hicaz demiryolları bu dönemde açılmıştır.

Haydarpaşa-Ankara demiryolu yapılmıştır.

Karayolları inşasına büyük önem vermiştir.30 Mayıs 1906

Halkın da bu inşalarda katkı sağlaması amaçlamıştır. 12.000 km'lik Samsun-Bağdat şosesi bu dönemde bitirilmiştir.

Posta Telgraf Teşkilatı'nı kurmuştur.1877

İlk defa bir havale kalemi devreye sokulmuş ve demiryolu ağlarıyla hızlı ulaşılabilmesi amaçlanmıştır.

Telefon çok küçük çapta da olsa kullanılmaya başlanmıştır.

Telgraf hatlarının bu dönemde hızlandırmış ve bu hatların hepsinde meteorolojik gözlemler yapılmıştır.1881

Genel anlamda modern hava durumu raporlanması başlanmıştır. 1898

Abdülhamid zamanında yapılan belli başlı diğer çalışmalar;

Okmendanı Darülaceze kurulmuştur.

Şişli Etfal Hastanesi kurulmuştur.

Mülkiye (Siyasal Bilgiler), Fakülte düzeyine getirilerek açılmıştır.

Memurlara sicil tutulmaya başlanmıştır.

Eski Eserler müzesi açılmıştır.

Hukuk Fakültesi açılmıştır.

Muhasebat Divanı (Sayıştay) kurulmuştur.

Güzel Sanatlar Fakültesi açılmıştır.

Ticaret Fakültesi açılmıştır.

Yüksek Mühendislik Fakültesi açılmıştır.

Dârülmuallimât (Kız Öğretmen Okulu) açılmıştır.

Terkos suyu hizmete girmiştir.

Bütün yurtta idadiler (Lise) açılmaya başlanmıştır.

Ziraat Bankası kurulmuştur.
Bursa'da ipekhane açılmıştır.
Halkalı Ziraat ve Veterinerlik fakülteleri açılmıştır.
Bursa demiryolu hizmete girmiştir.
Aşiret okulu açılmıştır.
Bütün yurtta rüşdiyeler (Ortaokul) açılmaya başlanmıştır.
Kudüs demiryolu hizmete girmiştir.
Ankara demiryolu hizmete girmiştir.
Kağıt fabrikası kurulmuştur.
Kadıköy gazhanesi kurulmuştur.
Beyrut'ta liman ve rıhtım inşa edilmiştir.
Osmanlı Sigorta Şirketi kurulmuştur.
Kadıköy su tesisatı hizmete girmiştir.
Selanik - Manastır demiryolu hizmete girmiştir.
Şam demiryolu hizmete girmiştir.
Eskişehir - Kütahya demiryolu hizmete girmiştir.
Galata Rıhtımı inşa edilmiştir.
Beyrut demiryolu hizmete girmiştir.
Darülaceze (Kimsesizler yurdu) hizmete girmiştir.
Mum Fabrikası kurulmuştur.
Afyon - Konya demiryolu hizmete girmiştir.
Sakız Adası'nda Liman ve Rıhtım inşa edilmiştir.
İstanbul - Selanik demiryolu hizmete girmiştir.
Tuna Nehri'nde Demirkapı Kanalı açılmıştır.
Şam-Halep demiryolu hizmete girilmiştir.
Hicaz Telgraf hattı kurulmuştur.
Hama demiryolu hizmete girmiştir.
Basra - Hindistan telgraf hattı Beyoğlu'na bağlanmıştır.
Hamidiye suyu hizmete girmiştir.
Selanik'te liman ve rıhtım inşa edilmiştir.
Haydarpaşa liman ve rıhtımı inşa edilmiştir.
Maden Fakültesi açılmıştır.
Şam Tıp Fakültesi açılmıştır.
Haydarpaşa Askeri Tıp Fakültesi açılmıştır.

Trablus - Bingazi Telgraf hattı kurulmuştur.

Konya Ereğlisi'nde demiryolu hizmete girmiştir.

Trablus telsiz İstasyonu kurulmuştur.

Bütün yurtta telsiz istasyonları kurulmuştur.

Medine telgraf hattı kurulmuştur.

Şam'da elektrikli tramvay hizmete girmiştir.

Hicaz demiryolu başlamış 27 Ağustos'ta İstanbul'dan kalkan tren, 3 gün sonra Medine'ye ulaşmıştır.

2.ABDULHAMİD HAN HAKKINDA 7 İTİRAF

Osmanlı Devleti'nin kritik bir devrinde hükümdarlık yapmış İkinci Abdülhamid Han için ağır ithamlarda bulunanların sayısı gittikçe azalmakla birlikte, yapılan iftiralar ve hakaretlerin kötü tesiri hâlen devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını 33 sene geciktiren, eğitim, kültür, sanat, mimarî, askerî, bilim sahalarında yaptığı yeniliklerle, devlet ve millete şeref ve itibar kazandıran Cennet mekan Abdülhamid Han hakkında birçok meşhur şahsiyet itiraf mahiyetinde ifadelerde bulunmuştur. Bunlardan 7 tanesi bile, uğradığı haksızlıkları gözler önüne sermek için yeterli olacaktır.

1. Alman Başbakanı Otto Von Bismark

"Sultan Abdülhamid, Avrupa'da bir hasta olarak ele alınmaktadır. Fakat bana göre o, Haliç kıyılarında bulunanların hepsinden daha yüksek bir diplomattır. Ona karşı âdilâne hüküm verilmediği kanaatindeyim."

2. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi

"Sultan Abdülhamid Han'ın hal' edilmesi kararını destekledim. Ancak, altı ay sonra anladım ki Abdülhamid'in siyasetteki ağırlığı bütün meclise denk ve hatta meclisten fazla idi."

3. İngiliz Casus Arminius Vambery

"Sultan Abdülhamid'in akıllılığı, çalışkanlığı ve vatanseverliği her şüphenin üstündedir."

4. Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı

Filozof Rıza Tevfik''in"Sultan Abdülhamid Han'ın Ruhaniyetinden İstimdad" isimli şiirinden bir dörtlük:

Nerdesin Şevketlim Sultan Hamîd Hân

Feryâdım varır mı bârigâhına
Ölüm uykusundan bir lahzâ uyan
Şu nankör milletin bak günahına

5. Yunan Kraliyet Ailesinden Prens Michel De Grèce

"Genç yaşta tahta çıktığı zaman öylesine mücadele eder, öylesine saldırılara göğüs gerer ve öylesine vuruşur ki sonunda Avrupa devletleri tahtta Sultan Abdülhamid bulunduğu müddetçe Osmanlı Devleti'ni yok edemeyeceklerini anlarlar. Onun için Sultan Abdülhamid'i devirmek için ellerinden geleni yaptılar ve tahttan indirdiler. Sultan Abdülhamid düşürülür düşürülmez İngiltere, petrol kuyularının üzerine atıldı. İngiltere, çoktandır bu petrol kuyularına gözünü dikmişti. Petrol, yüzyılımızın başında emperyalizmin ana maddelerinden birini oluşturuyordu."

6. Henry Woods Paşa

"Bana göre Sultan Abdülhamid, gelmiş geçmiş Osmanlı padişahları arasında en müstesna mevkii işgal edenlerden biridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri gelen en başarılı hükümdarlardandır. Çok sakin ve gösterişten uzak bir halde yaşardı. Bir meseleye çözüm ararken, mütehassıslarını dinler, ancak onların fikirlerine esir olmazdı. Şehzade iken de akıllı, nazikti ve İstanbul'a gelen seçkin Avrupalılar kendisini ziyaret etmek isterlerdi."

7. İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey

"Komşularının zaafları üzerine şüphe edilebilecek gizli emellerin sahibi olduğu ne kadar iddia edilirse edilsin daha sonra anlaşıldı ki Abdülhamid, bizzat Avrupalıların huzur ve çıkarlarını, hatta kendilerinin bile başaramayacakları en akıllı ve dengeli şekilde koruyabilmiş bir hükümdardı."

SULTAN ABDULHAMİD HANIN SON SÖZLERİ

Sultân Abdülhamid Hân, Osmanlı Padişahları arasında en uzun süre tahtta kalanlardan biridir; Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren çok önemli olayların saltanatında meydana geldiği nadir padişahlardandır ve en önemlisi de hakkında en çok eser bulunan bir devlet adamıdır. Bir iki sayfada onun şahsiyetini ve devrindeki olayları özetlemek mümkün değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan onlarca padişah gelip geçti ama Sultan II.Abdülhamid en çok konuşulan hükümdarlardan biri oldu. ***İşte Osmanlı'nın ilk ve tek anayasasını düzenleyen II.Abdülhamid'in son sözleri...***

21 Eylül 1842´de başlayan hayatı, 10 Şubat 1918´de sona erdi... Cihan Harbi´nde (1914–1918) cephelerden gelen acı haberler karşısında çok üzülen yaşlı hünkâr, her yanı tarih kokan ama merkezî ısıtma sistemine ve diğer saraylardaki gibi ihtişamlı şöminelere sahip olmayan Beylerbeyi Sarayı´nda, mangal ateşiyle ısıtılan bir odada ölümü karşılamak zorunda bırakılmıştı.

5 Şubat 1918´de şiddetli soğuk algınlığı sebebiyle rahatsızlanan 2. Abdülhamid, saray doktoru Hüseyin Âtıf Bey´in verdiği ilâçları kullanınca akşama doğru iyileşir gibi oldu; hattâ giyindi ve biraz dolaştı...

Devlet erkânı ve İstanbul halkının iştirakiyle toprağa verilen padişahın son günleri ve cenaze merasimi, üzerinde durulması gereken hâdiselerdir.

Tam 33 yıl (1876–1909) Devlet-i Âliye´yi idare ettikten sonra 31 Mart Vak´ası ile tahttan indirilen ve İttihatçılar tarafından Selanik´e sürülen 2. Abdülhamid, Balkan Harbi´nin patlak vermesi üzerine İstanbul´a geri getirildi. Hâkân-ı Sâbık, beş yıl boyunca Beylerbeyi Sarayı´nda sıkı gözetim altında yaşadı...

Akşam yemeğinde âdeti olduğu üzere ailesiyle birlikte sofraya oturdu. İştahsızlıktan söz ederek bir köfte, bir iki kaşık kabak, bir adet de pirinç unu tatlısı yiyen 2. Abdülhamid, yemekten sonra göğsünde bir sancı hissetmeye başlayınca Müşfika Hanım derhal doktor getirtmek istedi; ama Âtıf Bey o sabah müsaade alarak evine gitmişti...

Kardeşi Vahdettin Efendi´nin hususî doktoru Aleksiyadis Efendi Beylerbeyi´nde oturuyordu. Hemen Muhafız Kumandanı Rasim Bey ona haber gönderdi. Abdülhamid´i muayene eden doktorun teşhisi 'zatürree' başlangıcıydı. Hâkân-ı Sâbık´ın üşüme nöbetlerinin ardı arkası kesilmiyordu...

Bu arada Sultan Reşad ve Enver Paşa´ya vaziyet bildirildi. Sonunda Âtıf Bey saraya geldi. O da muayene neticesinde aynı

kanaate varınca Abdülhamid, bir de meşhur doktorlardan Neşet Ömer Bey´e kontrol ettirildi. Durumu iyi değildi, sabaha kadar sarayda kimsenin gözüne uyku girmedi...

Doktorların tavsiye ettiği ilâçları kullanmasına rağmen, Abdülhamid´in hastalığı ağırlaşıyor ve bir iyileşme belirtisi görülmüyordu...

Sabahları banyo yapmaması tavsiye edilen Abdülhamid, ihtimal vefat edeceğini hissetmiş olmalı ki, 'Banyo benim medar-ı hayatımdır, beni kimse bundan men edemez, beni banyodan mahrum ederseniz hakkımı helâl etmem.' diyerek bu tavsiyeyi dinlemedi. Vefat ettiği günün sabahında da banyosunu yaptı...

Hayatının son yirmi yılında dâima yanında bulunan Müşfika Hanım, banyodan sonra çamaşırlarını giydirdi yaşlı çınarın...

Fakat bir şey dikkatini çekti. Abdülhamid´in sırtı fevkalâde terliyordu. Müşfika Hanım endişe içerisinde, 'Aman efendiciğim çok terliyorsunuz.' deyince Abdülhamid´in dudaklarından, 'Kadın, bu ecel teridir' sözleri döküldü...

Bu ifadeler karşısında Müşfika Hanım irkildi...

Daha sonra Abdülhamid oturduğu yerde sabah namazını edâ etti ve sütünü istedi...

Âdeti üzere yarım bardak maden suyuna karıştırılmış sütünü içtikten sonra, 'Hamdolsun Yarabbi! Daha iyiyim.' deyip Müşfika Hanım´ın yardımıyla yatak odasına girdi ve yavaşça yatağına uzandı...

O dakikalarda Sultan Reşad´ın, Selâm-ı Şâhâne ile Dolmabahçe´den gönderdiği doktorlar geldi...

Muayene esnasında Şehzade Âbid Efendi´nin mahzun bir hâlde karşısında durduğunu gören Abdülhamid, 'Ağlama oğlum. İyiyim, üzülme.' diyerek onu teskin etti...

Biraz rahat nefes alabilmek için doktorlardan kan almalarını istedi... Heyet odadan çıktıktan sonra içeride kalan Rasim Bey, Abdülhamid´in yanına gelerek elini öptü ve 'Hâkânım hakkını helâl et!' dedi...

Doktorların, rahat etmesi için morfin yapma tekliflerini ise reddetti...

Abdülhamid, Selanik sürgününden bu yana yanında bulunan muhafız kumandanının yüzüne hayretle baktı, bir cevap vermedi...

Sonradan içeriye giren Saliha Hanım´a gülümseyerek, 'Rasim Bey bizden ümidi kesmiş olacak ki, elimi öptü, benden helâllik istedi.' dedi...

Gözleri dolmuş bir hâlde ah çekerek, 'Bütün hizmetime bir kara çarşaf çektiler. Benim kimseden talep edecek hakkım yok.' diye ilâve etti...

Müşfika Hanım bu sırada, 'Efendiciğim! Bundan büyük hastalıklar geçirdiniz. İnşallah yine iyi olursunuz. Hakkınızı da elbet Allah alır' cevabını verdi...

Doktorlardan durumun ciddiyetini haber alan Sultan Reşad, ağabeyinin en büyük oğlu Şehzade Selim Efendi´ye haber yollayarak, kardeşleriyle birlikte hemen Beylerbeyi´ne gitmesini istedi...

Öğleye doğru Selim Efendi ve Ahmed Efendi saraya geldi...

Haberi getiren Dilberyâl Kalfa´ya, şehzadelerin biraz beklemesini söyleyen Abdülhamid, sulu bir kahve istedi... Müşfika Hanım´ın koluna dayanarak oturan Abdülhamid, Şöhreddin Ağa´nın getirdiği kahveyi eline aldı ve bu sırada gözlerini odada bulunanların üzerinde gezdirerek âdeta onlarla vedalaştı...

Vefakâr eşi Müşfika Hanım´ın avucunu öperek, 'Allah senden razı olsun.' dedi. Sonra Saliha Hanım´ın elini tutarak, 'Hakkını helâl et' deyip onunla da vedalaştı... Kahveden bir yudum içti; ama ikinci yudumu içemeden kahve Müşfika Hanım´ın avucuna döküldü ve yüksek sesle 'Allah!' diyen Abdülhamid´in başı Müşfika Hanım´ın koluna düştü... Odadan yükselen 'Efendimiz bayıldı, doktor yetişsin!' sesleri üzerine Âtıf Bey koşarak geldi...

Bu sırada Şehzade Âbid Efendi de doktorla birlikte içeriye girdi...

VEFATI

Son derece yoğun, yorgun ve çileli bir ömürden sonra Abdülhamît Han, yetmiş yedi yaşında 10 Şubat 1918'de rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Mekânı cennet olsun*!(O.N.Topbaş, İbret Işıkları, Erkam Yay.)*

Sultan Abdülhamid´in râhmet-i Rahmân´a kavuştuğunu anlayan Âtıf Bey, bu acı hakikati odadakilere söylemedi. Kolları arasında Abdülhamid´i tutan Müşfika Hanım bir türlü kendisini bırakmak istemiyordu...

Onlar dışarı çıktıktan sonra, hâlâ odada bulunan Dilberyâl Kalfa´ya, 'Ne duruyorsunuz? Bir tülbent getiriniz de çenesini bağlayalım' deyince, kapıda bir şey anlamadan duran sadık bendegân Kahvecibaşı Şöhreddin Ağa´nın feryadıyla Abdülhamid´in ölüm haberi sarayda yankılanmaya başladı...

Zâbitlerden Zekeriya Efendi de cenazenin başında Kur´ân okumaya başladı...

Şehzade Âbid Efendi, 'İnanmam. Babam şimdi yatağında oturuyordu.' diyerek ağlıyordu. Diğer şehzadelerin de gözlerinden yaşlar akıyordu. Ölüm haberi alan muhafız zabitler, içeri girerek son ta´zim vazifelerini yaptılar ve kadınları dışarı çıkararak ikişer ikişer nöbet tutmaya başladılar...

Efsane Sultan´ın ölümü duyulunca Beylerbeyi Sarayı taziyeye gelenlerle dolmaya başladı. Hânedândan çokları geceyi sarayda geçirdi ve sabaha kadar Abdülhamid´in ruhu için dualar edildi, Kur´ân-ı Kerîm okundu...

Zatürreeye yakalandıktan sonra vefat eden Osmanlı padişahlarından üçünün, yani Sultan 2. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülhamid´in 'baba, oğul ve torun' olmaları mânidâr bir tevafuktu...

Sultan Reşad, ağabeyinin Sultan 2. Mahmud Türbesi´ne defnedilmesi ve bilfiil makam-ı saltanatta bulunan padişahların cenazelerinde yapılan merasimin aynen yapılmasını irâde etti. Padişahın bu emri, icabedenlere tebliğ edildi...

Aile içinden bazı kimseler, Abdülhamid´in, Fatih Sultan Mehmed´in türbesine defni için ısrar ettilerse de Enver Paşa, 'Fatih´in türbesine hiç kimsenin defni câiz olamayacağından bahisle' muvafakat göstermedi...

76 yaşında hayata gözlerini kapayan Sultan Abdülhamid´in cenazesi, 11 Şubat 1918 Pazartesi günü Beylerbeyi Sarayı´ndan

Topkapı Sarayı´na getirilmeden evvel, ailesi ve yakınları tekrar odasına girip son hürmeti ve vedâı yaptılar...

Cenaze zâbitler tarafından taşınırken, askerler de sarayın bahçesinde selâma durdular. Cenazenin çıkarılmasının ardından muhafız komutanı tarafından oda mühürlendi...

Bir Osmanlı padişahı vefât edince, âdet olduğu üzere cenazesi, dört asır devletin idare edildiği Topkapı Sarayı´na getiriliyordu...

Sarayın en mahrem bölgesi kabul edilen üçüncü avludaki Mukaddes Emanetler Dairesi´nde, altın bir sandıkta atlas örtüler içinde Efendimiz´in (sallallahü aleyhi ve sellem) mübarek hırkası muhafaza ediliyordu...

Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Asr-ı Saadet´ten mübarek hatıralar taşıyan bu daire, hayatın ötelere endekslendiği mübarek bir mekândı...

Hemen arkasında yer alan çeşme ise, tarihimizin ayrı bir ibret vesikasıydı. Vefât eden padişahlar, 'hayat-ölüm çeşmesi' denen bu çeşmenin başında gaslediliyorlardı...

Sultan Abdülhamid´in cenazesi muhafızlar, Enderûn-ı Hümâyûn ağaları ve saray erkânı nezaretinde Hırka-i Saadet´in yeşil ve yaldızlı kapısı önüne getirildi...

Kapı kapandıktan sonra daire erkânından başkası içeriye giremedi ve Enderûn ağaları nezaretinde cenaze burada yıkandı...

Sultanın vücudunda uzun bir hastalığın zaafı, teninin renginde ölüm sarılığı yoktu. Saçı ve sakalı ağarmış; gözleri kapanmış, çukura batmıştı...

Yıkandıktan sonra sarı ipek işlemeli havlularla kurulanan naaş, kefenlenip hürmetle tabuta konuldu... İçeride bunlar olurken Hırka-i Saâdet´in önündeki kalabalık, her geçen dakika artıyordu. Veliahd Vahdettin Efendi, şehzâdeler ve ulemâ, Enderun avlusunda yerlerini almışlardı...

Abdülhamid, hayatının son dakikalarına kadar şuurunu kaybetmemişti. O ânlardaki vasiyeti de harfiyen yerine getirildi. Göğsüne ahidnâme duası, yüzüne Hırka-î Saâdet destimali, tabutun üzerine de siyah Kâbe örtüsü örtüldü...

Yabancı elçiler, bu muazzam daireyi merak içinde seyrediyorlardı. Kış mevsimi olmasına rağmen hava güneşliydi. Şubat güneşi altında nişan ve sırma üniforma parıltısından başka bir şey görünmüyordu...

Sonra birdenbire Hırka-i Saâdet´in kapısı açıldı ve Enderûn avlusunda bütün nazarlar oraya çevrildi. Herkes heyecan içinde cenazeyi görmek istiyordu...

Nihayet, elmaslı kemerler, sırmalı Kâbe örtüleri, kırmızı atlaslarla tezyin edilen tabut, parmaklar üzerinde dışarı çıkarıldı ve dairenin hemen önünde bulunan 'kaide' üzerine konuldu...

Yıldız Camiî´nin vaizi etrafına bakıp, 'Merhumu nasıl bilirdiniz?' diye sorunca, avludaki servilerin arasına dağılmış kalabalıktan hazin bir ses tonuyla 'İyi biliriz...' cevabı yükseldi. Fatiha okunmasıyla bu merasim de son buldu ve tabut bir defa daha omuzlara alındı...

Şâzelî Dergâhı şeyhlerinin okudukları Kelime-i Tevhidler, tekbirler ve na´tlar arasında Bâb-üs Saâde önüne getirildi. Cenaze namazı burada Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi´nin imameti ile kalabalık bir cemaatle edâ edildi...

Bilâhare, padişahlara mahsus büyük bir askerî merasimle Topkapı Sarayı´nın ana giriş kapısı Bâb-ı Hümâyûn´dan çıkarılan cenaze, Divanyolu´ndaki türbeye doğru götürülmeye başlandı...

Ayasofya önünden türbeye kadar cadde üzerinde iki sıra asker dizilmişti. Fevkalâde ihtişamlı bir surette yapılan merasimde şehzâdeler, damatlar, yabancı elçiler, askerî ataşeler, dinî, idarî ve askerî erkân, üniformalarıyla tabutun arkasında ilerliyorlardı...

Abdülhamid´in oğulları, muazzam kalabalıkta metanetlerini korumaya çalışıyordu... Halktan da on binlerce insan cenazeye iştirak etti. Koca Sultan, son istirahatgâhına doğru uğurlanırken derin bir teessür içinde bulunan İstanbullular sokaklara döküldü...

Sonunda Sultan Abdülhamid´in cenazesi dualar, tekbirler eşliğinde dedesi Sultan 2. Mahmud için inşâ edilen ve amcası Sultan Abdülaziz´in de medfun bulunduğu türbeye 'Allah! Allah!' nidalarıyla getirildi ve hürmetle kabre indirilip defnedildi...

Böylece Osmanlı tarihinin en muhteşem padişahlarından birisi daha fâni âlemden bâkî âleme göç etmişti...O gün Osmanlı payitahtı, tarihinin en heyecanlı ve en hareketli günlerinden birini yaşadı...Pencerelerden sarkan kadınlar, 'Bizi doyuran padişahım, bizi bırakıp nereye gidiyorsun?' diye ağlıyorlardı...

Tahtan indirilişinin üzerinden geçen zamana rağmen halk, Abdülhamid´i unutmamış, hak ettiği vefayı esirgememiş; Divanyolu Caddesi´ne çıkan sokaklar dua eden ve hüsn-ü şehâdette bulunan insanlarla dolmuştu...

BİBLİYOGRAFYA

Nutk-ı Pâdişâhî (II. Abdülhamid'in ilk Meclis-i Meb'ûsan'ı açış nutku), İstanbul, ts.Sultan II. Abdülhamid Han, Devlet ve Memleket Görüşlerim (nşr. A. Alaattin Çetin – Ramazan Yıldız), İstanbul 1976.Abdülhamid'in Hatıra Defteri, İstanbul 1960.Belgeler: Abdülhamid Han'ın Muhtıraları (nşr. M. Hocaoğlu), İstanbul 1976.İ. H. Uzunçarşılı, "II. Abdülhamid'in İngiliz Siyasetine Dair Muhtıraları", Tarih Dergisi, sy. 10, İstanbul 1954, s. 43-60.Abdülkadir Özcan – İlhan Şahin, "II. Abdülhamid'in Hususî Mektup ve Telgrafları", a.e., sy. 34, İstanbul 1984, s. 417-474.Vedat Örfi, Hâtırât-ı Sultan Abdülhamid Hân-ı Sâni, İstanbul 1340.Tahsin Paşa, Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931.Teftâzânî, Şerḥu'l-ʿAḳā'id, İstanbul 1317, s. 80.Ramazan b. Muhammed el-Hanefî, Şerḥu Ramażân Efendî ʿalâ Şerḥi'l-ʿAḳā'id, İstanbul 1320, s. 295.Cevdet Paşa, Tezâkir (nşr. M. Cavid Baysun), Ankara 1960, II; 1967, IV.a.mlf., Ma'rûzât (nşr. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980, s. 29, 234, 237 vd.Muhammed Sultan el-Ma'sûmî el-Hucendî, Muḥtaşaru Tercemeti ḥâli Muḥammed Sulṭân (mecmua içinde), Kahire 1355, s. 54.Hâfız Abdülcemil el-Peşâverî, ez-Ẕaferü'l-Ḥamîdiyye fî iṯbâti'l -ḫalîfe, MÜ İlâhiyat Fak. Ktp., Cemal Öğüt böl., vr. 2^b-3^b.Mehmed Celâl, Şevketlü Padişahımız Gazi Büyük Abdülhamîd Hân-ı Sâni Hazretleri, İstanbul, ts.Ahmed Midhat, Zübdetü'l-hakāyık, İstanbul 1294.a.mlf., Üss-i İnkılâb, İstanbul 1294, Ks. I, s. 277-293; İstanbul 1295, Ks. II, s. 1-254.Mahmud Celâleddin Paşa, Mir'ât-ı Hakîkat (haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s. 159-700.Mehmed Râsim, Ahd-i Celîl-i Hazret-i Abdülhamîd Hân-ı Sânî'de Terakkiyât ve Muvaffakıyyât-ı Bahriyye-i Osmâniyye, İstanbul 1313.Victor Berard, La Politique du Sultan, Paris 1897.Ali Haydar Midhat, Midhat Paşa, İstanbul 1325, s. 183-228.Paul Fezch, Constantinople aux derniers jours d'Abdulhamid, Paris 1907.Ahmed Sâib, Abdülhamîd'in Evâil-i Saltanatı, Kahire 1326.a.mlf., Târîh-i Meşrûtiyet, Şark Mesele-i Hâzırası, İstanbul 1328.Eşref, Sultan Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı, Ruscuk 1326.Osman Nuri, Abdülhamîd-i Sânî ve Devr-i Saltanatı, İstanbul 1327.E. Driault, Şark Meselesi (trc. Nâfiz), İstanbul 1328, s. 272-362.Said Paşa, Hâtırat, İstanbul 1328, I-II.Süleyman Paşazâde Sâmi, Süleyman Paşa Muhâkemesi, İstanbul 1328.Süleyman Paşa, Umdetü'l-

hakāyık, İstanbul 1328.Ed. Engelhardt, Türkiye ve Tanzimat (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, s. 248-421.Mehmed Memduh [Paşa], Tasvîr-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl, İzmir 1328.Mahmud Cevad, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrâatı, İstanbul 1328.Kâmil Paşa, Hâtırat, Kostantıniyye 1329.Serge Goryanov, Devlet-i Osmâniyye ve Rusya Siyaseti (trc. Ali Reşâd – Macar İskender), İstanbul 1331.Bunyer Veylet, Şarkta İngiliz-Alman Rekabeti (trc. Bedi Fikri), İstanbul 1332.Sir Edvin Pears, Forty years in Constantinople, London 1916.Abdurrahman Şeref – Ahmed Refik, Sultan Abdülhamîd-i Sânî'ye Dâir, İstanbul 1337.Ali Said, Saray Hatıraları: Abdülhamid Han'ın Hayatı, İstanbul 1338.Mahmud Muhtar Paşa, Mâziye Bir Nazar: Berlin Muâhedesi'nden Harb-i Umûmîye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya, İstanbul 1341.W. Langer, The Diplomacy of Imperialism, New York 1935.Hakkı Tarık Us, Meclis-i Mebûsan İlk Devre Müzakere Zabıtları, İstanbul 1940.Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, I, II.C. D. Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mâlî Kontrolü (trc. H. A. Kuyucak), İstanbul 1940.İbnülemin, Son Sadrıazamlar, III, 1264-1306.a.mlf., "Abdülhamîd-i Sânî'nin notları", TTEM, sy. 13 (90), (1926), s. 60-68; sy. 14 (91), s. 89-95; sy. 15 (92), s. 152-159.Ziya Şakir, II. Sultan Hamid, Şahsiyeti ve Husûsiyetleri, İstanbul 1943.a.mlf., Sultan Hamid'in Son Günleri, İstanbul 1943.Faiz Demiroğlu, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller, İstanbul 1955.Ali Fuat Türkgeldi, Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1957, II, 1-433; 1966, III, 54-56, 86-103.Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid, İstanbul 1960.Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han, İstanbul 1960.a.mlf., II. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, İstanbul 1964.İ. H. Danişmend, Kronoloji, İstanbul 1961, IV, 285-379.Asaf Turgay, İbret: Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler, İstanbul 1961-62.Joan Haslip, Bilinmeyen Taraflariyle Abdülhamid (trc. N. Kuruoğlu), İstanbul 1964.Mehmed Raif Ogan, Sultan Abdülhamid II ve Bugünkü Muarızları, İstanbul 1965.M. S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923, New York 1966.Yaşar Kutluay, Siyonizm ve Türkiye, İstanbul 1967.Y. Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880), Ankara 1968.Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, Ankara 1973, s. 259-280.Orhan Kurmuş, Emperyalizm'in Türkiye'ye Girişi, İstanbul 1974.Tahsin Uzer, Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, Ankara 1979, s. 10-14, 89-96, 112-116, 243-253 vd.Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980.İlber Ortaylı, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara 1981.Rifat Önsoy, Türk-Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914), İstanbul 1982.Mim Kemal Öke, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914), İstanbul 1982.a.mlf., İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul 1983.a.mlf., "Şark Meselesi ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları", Osmanlı Araştırmaları, sy. 3, İstanbul 1982, s. 247-276.Karal, Osmanlı Tarihi, VIII.Muvaffak Beni'l-Mürce, Şaḥvetü'r-recüli'l-marîż ev es-Sulṭân ʿAbdülḥamîd eş-Şânî ve'l-ḫilâfetü'l-İslâmiyye, Küveyt 1984.Cevdet

Küçük, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, İstanbul 1984.İ. H. Uzunçarşılı, "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri - Aziz Bey Komitesi", TTK Belleten, VIII/30 (1944), s. 245-340.a.mlf., "V. Murad ile Oğlu Selâhaddin Efendi'yi Kaçırmak İçin Kadın Kıyafetinde Çırağan'a Girmek İsteyen Şahıslar", a.e., VIII/32 (1944), s. 589-597.a.mlf., "Ali Suâvi ve Çırağan Vak'ası", a.e., VIII/32 (1944), s. 71-118.a.mlf., "Sultan Abdülhamid'in Hal'i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", a.e., X/40 (1946), s. 705-748.a.mlf., "Abdülhamid Ferit Paşa'nın Ruznâmesinden", a.e., XXVII/106 (1963), s. 257-286.İhsan Süreyya Sırma, "Pekin Hamidiye Üniversitesi", İslâmî İlimler Fakültesi, Prof. Dr. Tayyib Okiç Armağanı, Ankara 1978, s. 159-170.a.mlf., "Sultan II. Abdülhamid'in Çin'e Gönderdiği Enver Paşa Heyeti Hakkında Bazı Bilgiler", İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sy. 4, Ankara 1980, s. 159-183.a.mlf., "II. Abdülhamid'in Hilâfeti Hakkında Yazılmış Bir Risâle ve Bununla İlgili Kırk Hadis", Tarih Dergisi, sy. 33, İstanbul 1982, s. 375-400.A. H. Ongunsu, "Abdülhamid II.", İA, I, 76-80.Jean Deny, "ʿAbd al-Ḥamīd II", EI² (İng.), I, 63-65.

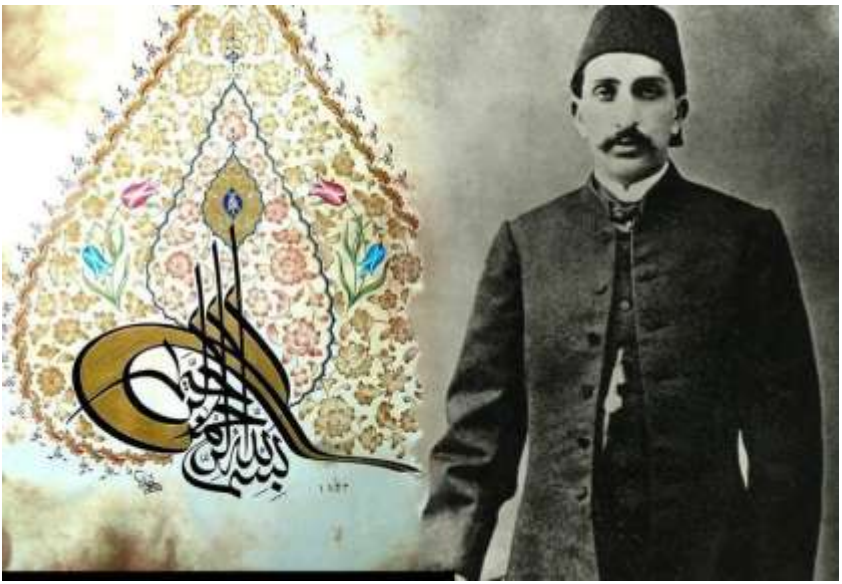

İMÂM-ı RABBÂNÎ(R.A)

(D.H.14 Şevval.971.M.26 Mayıs1563 Hindistan –Serhend. V.H. 1034.M.1624.Serhend)

Hindistan'da yetişen en büyük veli ve âlim. Ariflerin ışığı, velilerin önderi, İslam'ın bekçisi, Müslümanların baş tacı, müceddid, müçtehit ve İslam âlimlerinin gözbebeğidir. Silsile-i aliyyenin yirmi üçüncüsüdür.Nakşibendiyye tarikatının Müceddidiyye kolunun kurucusu.

Doğumu ve İlim Tahsili

İsmi, Ahmed bin Abdülehad bin Zeynel'abidin'dir. Lakabı Bedreddin, künyesi Ebü'l-Berekat'dır. **Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkī es-Sirhindî;(H. 14 Şevval. 971.Miladi, 26 Mayıs1563 yılında Hindistan'ın Doğu Pencap** Serhend (Sihrind) şehrinde doğdu. İmam-ı Rabbani ismiyle tanınmıştır. İmam-ı Rabbani, Rabbani âlim demek olup, kendisine ilim ve hikmet verilmiş, ilmi ile amel eden, ilim ve amel bakımından eksiksiz ve kâmil, olgun âlim demektir. Hicri ikinci bin yılın müceddidi (yenileyicisi) olmasından dolayı Müceddid-i elf-i sani, ahkâm-ı İslamiye ile tasavvufu birleştirmesi sebebiyle, Sıla ismi verilmiştir. Hazret-i Ömer(r.a)'in soyundan olduğu için, Faruki nesebiyle anılmış, Serhend şehrinden olduğu için de oraya nisbetle, Serhendi denilmiştir. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Şeyh Mahdûm'un yedi oğlundan dördüncüsüdür. Şeyh Mahdûm'un diğer oğulları da nisbet sahibi, salih kimselerdi.***(Muhammed Fadlullah el-Fârûkî, Umdetü'l-Makâmât, çev. Süleyman Kuku, Damra Yayınları, s. 116)***

Bütün bu vasıflarıyla birlikte ismi, imam-ı Rabbani Müceddid-i elf-i sani Şeyh Ahmed-i Faruki Serhendi'dir.

Babası Şeyh Mahdûm Abdulehad (Kuddise Sirruhû) yüksek makamlar ve aklî-naklî ilimler sahibi, devamlı seyahat eden, iyiliği anlatıp kötülükte men eden bir zattı. Şeyh Mahdûm (Kuddise Sirruhû), Hindistan'ın Skendere kasabasında bir müddet kalmaya ve ilim neşrine niyetlendi. Bir gün kendisine o memleketin asil ailelerinden sâliha bir hanım için nikâh talebi iletildi. İlk önce bu talebe bir özürle birlikte olumsuz cevap verse de daha sonra kabul etti ve bu hanımı kendisine nikâhladı. Bu ziyadesiyle saliha ve iffetli hanımdan da İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) gibi büyük bir zat dünyaya geldi.(el-Kâzânî, Muhammed Murâd b. Abdulah, Nefâisü's-SânihâtZeylü Kitâbi Reşehât 'Ayne'l-Hayât, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2008, s. 463)

Babası ve dedelerinin hepsi, zamanlarının büyük âlimleri, salih ve faziletli kimseleri idiler. Babası Abdülehad Efendi din ve fen ilimlerinde yetişmiş, tasavvufta da en son mertebeye ulaşmıştı. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* daha çocukken kendisinde olağanüstü haller müşahede ediliyordu. Menkuldür ki, çocukluk zamanında kendisine büyük bir hastalık isabet etti. Öyle ki, hanelerinde büyük bir üzüntü meydana gelmiş, neredeyse hayatından ümidi kesmişlerdi. Bu rahatsızlığından dolayı babası Şeyh Mahdûm *(Kuddise Sirruhû)*'un senelerce sohbetinden istifade ettiği Şâh Kemâl *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin yanına götürülüp dua istendiğinde şöyle buyurdu: "Hiç üzülmeyiniz! Bu çocuk uzun yaşayıp, ilmiyle amil olan büyük bir âlim, eşsiz bir ârif olacak.***"(Necip Fazıl, Başbuğ Velîlerden, Büyük Doğu Yay., 11. Baskı, İstanbul 2009, s. 299)***

Bununla birlikte Şâh Kemâl *(Kuddise Sirruhû)* birçok kere İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hakkında Şeyh Mahdûm *(Kuddise Sirruhû)*'a büyük müjdeler vermiştir.***(Kişmî, Muhammed Hâşim, Zübdetü'l-Makâmât, trc. Süleyman Kuku, Berekât Yay., İstanbul 2015, s. 105; el-Hasenî, Abdulhayy b. Fahruddîn, Nüzhetü'l-Havâtır ve Behcetü'l-Mesâmi' ve'n-Nevâzır, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrut 1999, IV/401)***

İlk tahsiline, babasından ders alarak başladı. Babasından okuyup Arapçayı öğrendi. Küçük yaşta Kur'an-ı kerimi ezberledi. İlminin çoğunu babasından, bir kısmını da zamanının meşhur âlimlerinden öğrendi. Babasından ders aldığı sırada, çeşitli ilimlere ait küçük kitapları ezberledi. Babasından aldığı dersleri tamamlayınca,

Siyalkut şehrine gidip orada, Mevlana Kemaleddin Keşmiri'den ilim öğrendi. Mevlana Kemaleddin meşhur âlim Abdülhakim-i Siyalkuti'nin de hocası olup, zamanının en yüksek âlimi idi. Bazı hadis kitaplarını da Şeyh Yakub-ı Keşmiri'den okudu.

Kadı Behlul-i Bedahşani'den; hadis, tefsir ve bazı usul ilimlerinde icazet, diploma aldı. On yedi yaşında iken tahsilini tamamlayıp, bütün ilimlerden icazet aldı. Tahsili sırasında, Kadiri ve Çeşti büyüklerinin kalblerindeki feyz ve lezzeti babasından aldı. Babası hayatta iken, talebelere ilim öğretmeye başladı.

İmam-ı Rabbani Hazretleri, memleketinde ilim ve edep öğretmeye isteklileri yetiştirmeğe ve yükseltmeğe başladı. Şöhreti her yere yayılıp, her taraftan aşıkları, onun ilminden ve feyzinden faydalanmaya geliyordu. Talebelerine Beydavi Tefsiri, Sahih-i Buhari, Mişkat-i Mesabih, Avarif-ül-Me'arif, Üsul-i Pezdevi, Hidaye ve Şerh-i Mevakıf gibi bazı din kitaplarını ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu. Ömrünün son zamanlarında dahi talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, buna çok önem verirdi. Herkesin kalbini ilim ve nur ile dolduruyor, Muhammed aleyhisselamın dinini canlandırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Zamanının padişahlarını, vali, kumandan, alim ve hakimlerini, çok tesirli mektupları ile, dine, sünnetiseniyyeye teşvik ediyor, çok alim ve veli yetiştiriyordu. Allahuteâlâ ona öyle manevi ilimler ihsan etmişti ki hocası Baki-billah da bu yeni ilimlere kavuşmak için huzuruna gelir, hürmetle otururdu. Hatta bir gün geldiği zaman, İmam-ı Rabbani'yi kalbi ile meşgul görüp, odaya girmedi, hizmetçiye de haber verip; "Rahatsız etme!" dedi ve sessizce kapıda bekledi. Bir müddet sonra İmam-ı Rabbani hazretleri kalkıp; "Kapıda kim var?" deyince üstadı; "Fakir Muhammed Baki." dedi. Bu ismi duyunca kapıya koşup, edep ve tevazu ile karşıladı.

Tedrisât Hayatı

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*, aklî-naklî, usûlî-furû'î ilimleri tamamladıktan sonra ilim kürsüsüne oturarak talebelere ders verdi. Bu arada Arapça ve Farsça olmak üzere Risâle-i Tehlîliyye ve Redd-i Şî'a (veya Revâfız) gibi bazı risaleler kaleme aldı. Babası, henüz on yedi yaşına geldiğinde, ilimleri cem etmiş ve ulema arasında belirli bir mekân elde etmiş olan Mevlânâ Ahmed el-Fârûkî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerine Kâdiriyye, Sühreverdiyye ve Çeştiyye tarikatlarından icâzet verdi. Bundan sonra ilim-irfanın yayılması ve

saliklerin terbiyesiyle meşgul oldu. Fakat Tarikat-ı Nakşibendiyye-i Aliyye nisbetini elde etmek için ruhunda büyük bir arzu vardı. Çünkü Nakşibendiyye nisbetinin faziletinin farkındaydı. Nakşibendiyye büyüklerinin vasıflarını özellikle babasından dinler, devamlı onların risalelerini okurdu.***(el-Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasen, İrğâmü'l-Merîd,el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1. Baskı, s. 54. Kişmî, a.g.e., s. 108.Muhammed Ahmed Dernika, et-Tarîkatü'n-Nakşibendiyye ve A'lâmuhâ, s. 64; Ferîdüddîn Attâr, Tezkiratü'l-Evliyâ, haz. M.Z.K, Seha Neşriyat, Ankara, 1983, s. 296.el-Hânî, a.g.e., s. 247)***

Bu sırada; Risalet-üt-Tehliliyye, Redd-i Revafid, İsbat-ün-Nübüvve adlı eserlerini yazdı. Edebiyata çok meraklı olup, fesahatı ve belagatı, sürat-i intikali, zekâsının şiddeti herkesi hayrette bırakıyordu.

İmam-ı Rabbani Hazretleri, benzeri az yetişen, müstesna bir İslam âlimi ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Peygamber Efendimiz (asv)'in vefatından bin sene sonra da İslam düşmanları dine, imana insafsızca saldırmışlardı. Allah'u Teâlâ kullarına acıyarak, İmam-ı Rabbani gibi bir müceddid yarattı. Ona derin ilimler ihsan eyledi. Onun vasıtasıyla din düşmanlarının korkunç saldırısını durdurdu. Hakkı batıldan ayırıp, çok kalplerden batılı kaldırdı. Bu yüce İmam'ın mektup ve kitapları, insanları gafletten uyandırdı. Dünyaya ışık saldı. Yani Allah'u Teâla onu, Peygamber efendimizden bin sene sonra, din-i İslamı yenilemek ve kuvvetlendirmek için göndermişti.

Bu kadar ilmi ve herkesin üstünde olgunluğu, tevazusu ile birlikte kalbi, Ahrariyye, Nakşibendiye büyüklerinin aşkı ile yanıyor, bu yolda yazılmış kitapları okuyordu. Babasının vefatından bir sene sonra, hacca gitmek üzere Serhend'den yola çıktı. Bu yolculuğunda Delhi'ye varınca, orada tanıdıklarından ve Muhammed Bakibillah hazretlerinin talebelerinden olan Mevlana Hasan Keşmir'i ile görüştü. Mevlana Hasan Keşmir'i, onu hocasının huzuruna götürüp, tanıştırmak istedi ve; "Bugün Ahrariyye yolunda bu ülkede başka böyle büyük bir zat yoktur. Taliplerin onun bir nazarıyla bakışıyla kavuştukları manevi derecelere günlerce çekilen çileler ve çeşitli riyazetlerle nefsin istediklerini yapmamakla kavuşmak mümkün değildir" dedi.

SOY KÜTÜĞÜ

Nesli Hz. Ömer (r.a)'e dayanır. Kaynaklardan, onun soy kütüğünü şu şekilde tesbit etmiş bulunuyoruz: **1. Hz. Ömer (r.a) 2. Abdullah İbn Ömer (r.a) 3. Nasır 4. İbrahim 5. İshak 6. Ebu'l-Feth 7. Abdullah el-Vftiz el-Ekber 8. Abdullah el-Vaiz el-Asgar 9. Mes'ud 10. Süleyman 11. Mahmud 12. Nasiruddin 13. Yusuf b. Şihabeddin (Farah Şah el-Kabili diye meşhur) 14. Ahad 15. Şu'ayb 16. Abdullah 17. İshak ' 18. Abdullah 19. Yusuf 20. Süleyman 21. Nasiruddin 22. Nur 23. İmam Refi'uddin 24. Habibullah 25. Muhammed 26. Abdülhay 27. Zeynelabidin 28. Abdülehad 29. İmam-ı Rabbani Ahmed Faruki Serhindi**.

Hz. Ömer(r.a) ile başlayan yaklaşık bin yıllık soyağacı, görüldüğü gibi yirmi dokuzuncu dalolarak İmam-ı Rabbani ile sonuçlanmıştır. Babası Şeyh Abdülehad (927/1521-1007/1598) entellektüel bir kişi, aynı zamanda bir Çişti sufisi idi ***.(İbrahim Edhem, Devrimci Sufi Hareketleri ve imam-ı Rabbdni, İstanbul 1989, s.57. -Kurralı, Kasım, Nakşbendiligin KurulllfU ve Yayıl'lı, s.98. -Hani, Muhammed b. Abdullah, Addb, çev.: Ali Hüsrevoğlu, İstanbul 1980, s.78.- Yazıcı, Tahsin, "Nakşbend", lA.c.IX., Istanbul 1970,.s.54. -El Kürdi, Muhammed Emin, Tenviru'l-Kulab, Kahire 1322, sS.354 vd. -Kurralı, a.g.e., 5.93. -Ansari, Muhammed Abdul Haq, Sufism and Shari' ah, A Study of Shaykh Ahinad Sirhindi's Effort to Reform Sufism, London 1986, s.1)***

TASAVVUFA İNTİSABI

Küçük yaşta Çiştiyye ve Kādiriyye tarikatlarına intisap etti. Sonraki yıllarda eleştirdiği vahdet-i vücûdu babasından büyük bir şevkle öğrendi. Bu sırada Kübrevî şeyhi olan hocası Ya‘kub Keşmîrî’ye intisap etti.

İmam-ı Rabbani hazretleri, daha önce mübarek babasından da Ahrariyye yolunun ve bu yolda bulunanların üstünlüklerini ve kıymetini duymuştu. Bu yolun büyüklerinin kitaplarını okuyup onların güzel hallerini bildiği için; "Bu Hicaz yolunda, böyle büyük bir âlimden, bu büyükler yolunun zikir ve usullerini almaktan daha iyi ne olur?" diyerek Muhammed Bakibillah hazretlerinin huzuruna gitti. Huzuruna girince kalbinde bir nur parladı. Mıknatıs iğneyi çeker gibi çekildi. Kalbi şimdiye kadar hiç duymadığı, bilmediği şeylerle doldu. Hacdan sonra uğrayıp istifade etmeyi niyet etti ise de, kalbindeki sevgi ve arzu, kendisini bırakmadı. Ertesi gün huzuruna gelip, Ahrariyye feyzine kavuşmak şevkini arzusunu bildirdi ve hizmetinde kaldı.

Edeple ve can kulağı ile sözlerine ve hallerine bağlandı. Üstadının da lütuf ve himmeti ile iki ay içinde kimsede görülmeyen hallere kavuştu.

Babasının öldüğü yıl (1007/1598) hacca gitmek üzere Sirhind'den ayrıldı. Delhi'de, Nakşibendiyye tarikatını Hindistan'da yayan Hâce Bâki-Billâh *(Kuddise Sirruhû)* ile karşılaştı. Teklifini kabul ederek bir süre onun yanında kaldı; bu arada kendisine intisap etti. Bâki-Billâh'ın *(Kuddise Sirruhû)* bazı müridleriyle birlikte Sirhind'e döndüğünde dâimî bir istiğrak haline girdi ve inzivâya çekildi. Bu hal zâil olunca Bâki-Billâh *(Kuddise Sirruhû)* ile mektuplaşmaya başladı (bu mektuplar onun Mektûbât adıyla derlenen eserinin temelini oluşturur; Mektûbât'ta Bâki-Billâh'a *(Kuddise Sirruhû)* yazılmış yirmi altı mektup bulunmaktadır).

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri şeyhiyle tanışmasına ve inabe almasına vesile olan Şeyh Hasan el-Keşmîrî'ye bir mektubunda şu şekilde teşekkürde bulunmuştur:*"Bu fakir, rehberlik iyiliğinizin teşekkürü konusundaki kusurunu itiraf, iyiliğinizin karşılığını vermekteki acziyetini ikrar etmektedir. Nasıl etmeyebilir ki! Zira bütün bu işler o nimete mebni, bütün bu haller o ihsanınıza bağlıdır. Güzel vasıtalığınız sayesinde bana, az kimseye nasip olan şeyler verildi, bereketli aracılığınız sebebiyle çok az kimsenin tattığı zevkleri yaşadım. Bana, çoğu kimseye müyesser olmayan özel bahşişler ve bunların ilimleri verildi. Haller, makamlar, zevkler, vecdler, ilimler, marifetler, tecellîler, zuhurâtlar… Bunların hepsi benim için yükselme basamakları kılındı. Hak Sübhânehû'nün yardımıyla bu basamaklarla kurb (yakınlık) derecelerine ve vusûl (ulaşma) menzillerine ulaştım. Kurb ve vusûl kelimelerini seçmem ibare darlığındandır. Yoksa bu makamda, ne kurb, ne vusûl, ne ibâre, ne işâret, ne şuhûd, ne müşâhede, ne hulûl, ne ittihâd, ne keyfiyet, ne neredelik, ne zaman, ne mekân, ne ihâta, ne sereyân, ne ilim, ne marifet, ne cehâlet, ne hayret… Hiçbiri yoktur.*

Şiir:

Kuşumdan ne alâmet ibrâz edeyim sana?
Kendisi Anka kuşu gibi mevhûmdur.
Anka'nın insanlar arasında bir ismi vardır,
Benim kuşumun isminde bile istikrar yoktur.

Allah Teâlâ ihsan ve in'amda bulunduğu halde, meydana gelmesi sebepler âleminde size teşekkürü gerektiren nimetiniz

aracılığıyla gerçekleşen bu nimetleri bahşettiğinden dolayı, bir nebze de olsa sizin bu büyük iyiliğinize bir teşekkür olması ümidiyle mektubun satırlarında teşekkürümü ilettim ve bunu yazmak suretiyle kayıt altına aldım".(İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât, 279. Mektup)

Mevlânâ Ahmed el-Fârûkî İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*, Mevlânâ Muhammed Bâkî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin yanına çıktığında mübarek elini öptü. Hazret-i Hâce *(Kuddise Sirruhû)* tebessüm ederek nereye gideceğini sordu. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hacca gitmek istediğini söyleyince, sohbetine ve tekkesine çağırmak adetleri olmasa da ondaki manevî istidâdı görünce bu mukaddes yolculuğunu bir süre ertelemesi ricasında bulundu. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* bir hafta orada kalma kararı alsa da, bu süre iki buçuk aya uzadı. İki gün geçmemişti ki Hâce *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin sohbetleriyle birlikte İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin gönlünde inâbe alma iştiyâkı doğdu.

Daha sonra İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* kalp zikri alarak manevî hazlara erişti. Birkaç gün içinde yüksek makamlar katetti. Hâce *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri bir müridine gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır: *"Serhend'den Şeyh Ahmed isminde birisi geldi. Âlim ve ilmiyle amil bir kimsedir. Birkaç gün birlikte oturduk, onda çok farklı haller müşahede ettim. Dünyayı nurla dolduracak bir ışık kaynağı olacağını anlıyorum. Bunun için Allah'a hamd ederim. Onun yüksek hallerini yakînen gördüm."* İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* orada kaldığı iki buçuk ay gibi kısa bir süre içerisinde Mektûbât'ın 290. mektubunda anlattığı makamlara ulaştı.***(Kişmî, a.g.e., s. 119 .en-Nakşibendî, Necmüddîn b. Muhammed, Hulâsatu'l-Mevâhib, haz. İbrahim Tozlu, Semerkand Yay., 15. Baskı, İstanbul 2015, s. 252; el-Hânî, a.g.e., s. 248)***

Şeyhi *(Kuddise Sirruhû)*, İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin Mevlâ Teâlâ'ya manevî yakınlığını müjdeledi ve ona bazı husûsî vakıaları anlattı. Bunlardan birisi şudur: Mevlânâ Muhammed Bâkî *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri, şeyhi Mevlânâ Hacekî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinden hilafet alarak Hindistan'a dönerken Serhend'e geldiğinde bir rüya gördü. Bu rüyasında kendisine bir kutbun civarında olduğu söylendi. İşte bu şahıs İmâm-ı

Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretleridir.***(Muhammed Mazhar el-Fârûkî, Menâkıb ve Makâmât-ı Ahmediyye-i Sa'îdiyye (Muhammed Ma'sum Fârûkî içinde), trc. Ahmed Fârûk Meyan, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, s. 12; en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ, Merkez-i Ehl-i Sünnet Berakâti Rızâ, Furbender 2001, s. 555)***

İmam-ı Rabbani hazretleri, Muhammed Bakibillah hazretlerini tanıdıktan sonra, edeple ve can kulağı ile bu hocasının sözlerine ve hallerine bağlandı. Birkaç ay sonra, hocası ona icazet verdi. Böylece tasavvuf ilminde ve hallerinde de yüksek dereceye kavuştuktan sonra, memleketi olan Serhend'e dönmesi emrolundu. Hocası, talebesinden çoğunun yetiştirilmesini de ona bırakıp, onları da arkasından Serhend'e gönderdi. Hocası onun için şöyle buyurdu: "Kalblere deva, ruhlara şifa olan bu tohumu, Semerkand ve Buhara'dan getirip Hindistan'ın bereketli toprağına ektim. Taliblerin yetişip kemale gelmesi için uğraştım. O, her dereceyi aşıp, üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım."

Nakşi,Müceddidi ekolün esasları, sohbet, zikr-i hafi, murakabe, teveccüh, rabıta, tefekkür-i mevt gibi unsurlardan oluşur.

. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* daha sonra şeyhinin hilâfet ve icâzet vermesiyle birlikte yüksek makamlar elde etmiş bir halde Serhend'e döndü. Burada hakkı talep eden kimselerle birlikte oldu, onları feyiz menbaından doyurdu. Bu esnada himmetinin yüksekliği onu yücelerin yücesine giden manevî yolda uzlete sevk etti. Allah *(Celle Celâluhû)* ona uzlette aradığı makamları tam manasıyla bir uzlet hali yaşamadan ihsân etti ve Hazret-i İmâm *(Kuddise Sirruhû)* tekrar talebelerinin arasına dönerek ilim ve irşada devam etti. Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* şeyhine kavuşmak üzere tekrar Delhi'ye gidecekti…

İmâmı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* ilk eseri İsbâtü'n-nübüvve'yi bu sırada kaleme aldı. Onun Agra'dan Sirhind'e dönmek üzere ne zaman ayrıldığı bilinmemektedir. Yolculuğu sırasında bir süre kaldığı Şânesar'da muhtemelen kendisini almak için gelen babasıyla buluştu ve orada eşraftan Şeyh Sultan'ın kızıyla evlendi. Sirhind'e döndükten sonra babasının gözetiminde seyrü sülûkünü devam ettirdi. Babasından Kelâbâzî'nin et-Ta'arruf, Sühreverdî'nin

Avârifü'l-ma'ârif ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fuśûśü'l-Ĥikem adlı eserlerini okudu.

Delhi ve Lahor Günleri

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* şeyhinin emriyle Serhend'e döndükten sonra, ona tekrar kavuşmak için Delhi'ye gitti. Bir müddet burada hizmetinde kalıp sohbetlerinde bulundu. Serhend'de elde ettiği makamları burada kat kat yükseltti.

İmam-ı Rabbani hazretleri şöyle buyurmuştur:"Biz dört kişi, hocamız Muhammed Bakibillah hazretlerine hizmette diğerlerinden ilerdeydik. Hepimizin ayrı bir bağlılığı, ayrı bir düşüncesi vardı. Bu fakir yakînen biliyorum ki, böyle bir sohbet ve cemiyyet, terbiye ve irşad kaynağı, Peygamber (s.a.v)Efendimizin zamanından sonra dünyada çok az görülmüştür. Gerçi insanların en hayırlısı olan Resulullah efendimiz zamanında bulunamadık, sohbetine kavuşamadık ama Muhammed Bakibillah hazretlerinin saadetli sohbetinden de mahrum kalmadık. Bunun için bu büyük nimetin şükrünü yerine getirmek lazımdır. Onun huzurunda herkes kendi bağlılığına, muhabbetine göre bir şeylere kavuştu."

İmam-ı Rabbani hazretleri, hocası Muhammed Bakibillah hazretlerinin ikinci defa huzuruna gidip bir müddet kaldıktan sonra, tekrar memleketine döndü. Bir müddet daha taliblere, isteklilere feyz vermekle meşgul oldu. Bu sırada pek yüksek derecelere kavuştu. Bu hallerini hocasına mektuplar yazarak bildirdi. Bundan sonra üçüncü defa hocasını ziyarete gitti. Bu ziyaretinden sonra Delhi'den Serhend'e dönüp birkaç gün kaldı ve Lahor'a gitti. Lahor şehrinde herkes, imam-ı Rabbani hazretlerinin teşrifini büyük bir ganimet bildi. Talebelerinin en meşhurlarından olan; Mevlana Muhammed Tahir, Hace Muhammed, Mevlana Esgar Ahmed ve Mevlana Ravh Hüseyin gibi zatlar bu sırada talebesi olup, sohbetinde pişip yüksek derecelere kavuştular. İmam-ı Rabbani hazretleri Lahor'da bulunduğu sırada, oranın meşhur âlimleri kendisine çok hürmet ve edep gösterdiler. Nice bilinmeyen ve çözülmesi zor meseleleri ondan sorup doyurucu cevaplar aldılar.

Serhend'e geri döndükten sonra üçüncü kez Delhi'ye giden İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin bu gidişi, şeyhinin huzuruna son varışı oldu. Zira Mevlânâ Muhammed Bâkî *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Lâhor'dayken

ahirete irtihal eyleyecekti. İmâmî Rabbânî *(Kuddise Sirruhû),* 1012'deki (1603) üçüncü ve son ziyaretine kadar onunla mektuplaşmayı sürdürdü. Bu ziyaret sırasında Hâce Bâki-Billâh *(Kuddise Sirruhû)* oğullarının mânevî eğitimi için onu görevlendirdi ve aynı yıl içinde vefat etti. Sirhindî (Kuddise Sirruhû) kısa bir süre sonra Tâceddin Osmânî, Şeyh İlâhdâd gibi halifeleri geride bırakarak şeyhin en önemli halifesi konumuna geldi.

İmâm Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Delhi'de birkaç gün kaldıktan sonra emir ve işaretle Lahor'a gitti.

Şehirde küçük-büyük herkes onun gelişini ganimet bilerek sohbetlerine katıldı. Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin en büyük halifelerinden olacak olan ve dönemin en büyük âlimlerinden addedilen, Şeyh Muhammed Tahir el-Lâhorî *(Kuddise Sirruhû)* gibi zatlar onun yoluna girdiler. İmam-ı Rabbani hazretlerinin Lahor'daki sohbetleri devam ederken, hocası Muhammed Bakibillah hazretlerinin vefat haberi geldi. Kalblerdeki huzur ve ferahlığın yerini, elem ve keder aldı. Bu haber üzerine, hemen Delhi'ye gidip mübarek kabrini ziyaret etti. Oğullarına ve talebelerinin büyüklerine taziyede bulundu. Muhammed Bakibillah hazretlerinin talebeleri, üzüntülerini ve kalblerindeki elemi, onun terbiyelerinin ve sohbetlerinin bereketleriyle gidermek için, huzurlarına gelip, Muhammed Bakibillah hazretlerine gösterdikleri gibi, imam-ı Rabbani hazretlerine de; muhabbet, hürmet ve teslimiyet gösterdiler. Küçük büyük hepsi onu kabul edip bağlandılar.

İmam-ı Rabbani hazretleri, Serhend'e döndükten sonra, Kadiri tarikatının büyüklerinden olan Şah Kemal Kadiri'nin ruhaniyetinden de icazet almakla şereflendi. Bu icazeti şöyle olmuştur: Bir sabah İmam-ı Rabbani hazretleri talebeleri ile murakabe halinde iken, Şah Kemal'in torunu ve onun bütün kemalatının vekili olan Şah İskender, Kehtel'den gelip, Şah Kemal'in bereketli hırkasını İmam-ı Rabbani hazretlerinin mübarek omzuna koydu. İmam-ı Rabbani gözlerini açınca, Şah İskender'i gördü. Tam bir tevazu ile boyunlarına sarıldı. Şah şöyle dedi: "Birkaç zamandır, hal ve rüyamda dedem Şah Kemal'i görüyorum. Bana, hırkasını size vermemi emrediyordu. Fakat onların bu bereketli hırkasını evden çıkarıp, bir başkasına vermek bana çok ağır geliyordu. Ama tekrar tekrar emredince, emirlerine uymak lazım oldu." İmam-ı Rabbani, o hırkayı giyip hususi odasına gitti. Bir

müddet sonra odasından çıkınca, en yakın sırdaşlarına, mahremlerine şöyle söyledi: "Hazret-i Şah Kemal'in hırkasını giydikten sonra, şaşılacak çok garip hal zahir oldu. Şöyle ki, hırkayı giydiğim zaman, insanların ve cinlerin seyyidi Abdülkadir-i Geylani'yi, hazret-i Şah Kemal'e kadar devam eden bütün halifeleriyle yanımda gördüm. Hazret-i Gavs-i Rabbani Abdülkadir-i Geylani kalbimi kendi tasarruflarına aldı ve hususi nisbetlerinin ve yollarının nurları ve esrarı beni kapladı. Bense, o hallerin ve nurların denizine gömülüp o denizin dalgıcı oldum. Bir müddet bu halde kaldım. O hallerin beni kapladığı zamanda kalbime; "Beni Ahrariyye büyükleri terbiye ettiler ve işimin esası bu büyüklerin yolunda olmaktır, şimdi başka oluyor" diye geldi. Böyle düşünürken, Ahrariyye yolunun büyüklerinin, hace-i cihan Hace Abdülhalık-ı Goncdüvani'den hocam Hace Bakibillah'a kadar bütün halifelerinin geldiğini gördüm. Benim işim ve icraatım hakkında konuşmaya başladılar. Ahrariyye büyükleri; "Bunu biz terbiye ettik. Bizim terbiyemizle zevke, hale ve kemale erişti" dediler. Kadiri büyükleri (Rahimehümüllah) da; "Daha çocukluğunda bizim ona teveccühümüz vardır. Bizim nimet soframızdan tad almıştır. Şimdi de bizim hırkamızı giymektedir" dediler.

Onlar böyle konuşurken Kübreviyye, Çeştiyye yollarından da birer cemaat geldi. Böylece anlaşmaya vardılar, bundan sonra bu iki şerefli nisbetten de kalbimde, büyük pay, tam bir şevk buldum." İmam-ı Rabbani hazretleri tasavvufta, bu yolların hepsinde talebe yetiştirip feyz verdi.

Abdulehad, vefatı yaklaştığında, dedelerinden kalan Sühreverdiyye hilafet hırkasını ve Şeyh Kemal Kithel'den almış olduğu Kadiriyye hırkasını, Şeyh Abdülkadir Geylani'den aldığı hırkayı oğlu İmam-ı Rabbani'ye verdi. İmam-ı Rabbani'nin, bu şekilde Sühreverdiyye, Kadiriyye ve Çiştiyye tarikatlarında olgunluk ifade eden hilafet gibi bir payeye ulaşması, Nakşbendilik tasavvuf okulu ile karşılaşmasından önce olmuştur. ***(İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretlerinin en büyük halifelerindendir. Aklî ve naklî ilimleri elde ettikten sonra kendisinden inabe almıştır. İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretlerinin kıymetli oğullarının tedris görevinin bir kısmını Şeyh Tahir (Kuddise Sirruhû) yerine getirmiştir. Mektûbat'ta İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretlerinin kendisine gönderdiği üç adet mektup vardır. el-Kişmî, Muhammed Hâşim, Zübdetü'l-Makâmât, trc. Süleyman Kuku, Berekât Yay, İstanbul 2015, s. 132)***

İrşâd Vazîfesi

İmam-ı Rabbani hazretleri, memleketine gelince ilim ve edep öğretmeye isteklileri yetiştirmeye ve yükseltmeye başladı. Şöhreti her yere yayılıp, her taraftan aşıkları, onun ilminden ve feyzinden faydalanmaya geliyordu. Talebelerine Beydavi Tefsiri, Sahih-i Buhari, Mişkat-i Mesabih, Avarif-ül-Me'arif, Üsul-i Pezdevi, Hidaye ve Şerh-i Mevakıf gibi bazı din kitaplarını ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu. Ömrünün son zamanlarında dahi talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, buna çok önem verirdi. Herkesin kalbini ilim ve nur ile dolduruyor, Muhammed aleyhisselamın dinini canlandırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Zamanının padişahlarını, vali, kumandan, âlim ve hâkimlerini, çok tesirli mektupları ile, dine, sünnet-i seniyyeye teşvik ediyor, çok âlim ve veli yetiştiriyordu.

Mevlânâ Hâce Muhammed Bâkî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin vefatından sonra müritlerin irşat görevi tamamen İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerine kalmış oldu. Bu kutlu görev kendisine verilmeden önce şeyhinin de bizzat iştirak ettiği mana yüklü sohbetleriyle insanları feyiz deryalarına daldırırdı.

Ânın feyzi kemâli vasf olunmaz,
Tarîkinde ânın bî feyz bulunmaz.
Ânâ hem sâiri kıyâs olunmaz,
Ki yetmiş bin velî serdârı, pür nâz.
Gönül ver Ahmed'e Hakk'a gidelim,
*Cemâl-i bâ kemâle seyr idelim.****(Ferîdüddîn Attâr, Tezkiratü'l-Evliyâ, haz. M.Z.K, Seha Neşriyat, Ankara, 1983.Mustafa İsmet Garibullah (Kuddise Sirruhû), Risâle-i Kudsiyye, trc. Mahmud Ustaosmanoğlu (Kuddise Sirruhû), Siraç Yay, İstanbul 1995)***

Yüksek ilimler hazinesi olan İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* irşat görevini yerine getirirken talebelerine, el-Hidâye,Tefsîru'l-Beydâvî,Şerhu'l-Mevâkıf, gibi kitaplar da okuturdu.***(Burhanuddîn el-Merğînânî'nin Bidâyetü'l-Mübtedî isimli kendi eserine yazmış olduğu şerhtir. Hacı Halîfe, Keşfü'z-Zunûn, II/2022.Abdullah b. Ömer el-Beydâvî'nin yazmış olduğu, asıl adı Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl olan eserdir.)***

Nakşibendiyye yolunu daha çok yaymak üzere farklı bölgelere birçok halife gönderdi. Tarikat-ı Nakşibendiyye özellikle Hindistan'da kısa zamanda yayılarak devlet büyüklerinin de intisap ettiği bir yol

oldu. Bundan dolayı İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerini çekemeyen hasetçiler, iftira atarak onu Sultan Cihangir'eşikâyet ettiler.*(Cihangir, Celâleddîn Ekber Şâh'ın oğlu olup babasının ölümünden sonra 1605 yılında Agra'da Babürlü tahtına oturmuştur. Hâtıratını içine alan Tüzük-i Cihângîrî adlı bir eser kaleme almıştır. Tüzük-i Cihângîrî M. Hâdî'nin yazdığı zeyille birlikte basılmıştır (Aligarh 1863-1864; Leknev 1914). Enver Konukçu, "Cihangir" md., DİA, VII/539)*

DEVLET ERKANININ DAVRANIŞI

O zamanın sultanı Selim Cihangir Hanın devlet adamları, hatta büyük veziri, baş müftüsü ve etrafındakiler Ehlisünnet düşmanı idiler. Hâlbuki imam-ı Rabbani hazretlerinin birçok mektupları ve bilhassa ayrıca yazdığı Redd-i Revafıd Risalesi, Eshab-ı kiram düşmanlarını red etmekte, böylelerinin cahil, ahmak ve alçak olduklarını anlatmaktaydı. İmam-ı Rabbani bu risalesini Buhara'da bulunan en büyük Özbek hanı Abdullah Hana yollamıştı. "Bunu İran'da, Şah Abbas-ı Safevi'ye gösterin! Kabul ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur" demişti. Kabul etmedi. Harb oldu. Abdullah Han, Herat'ı ve Horasan'daki şehirleri aldı. Buralarını daha evvel Safeviler almıştı. İşte bundan sonra, Hindistan'daki bozuk fırkalar, Eshab-ı kiram düşmanları elele verdiler. Sultana gidip imam-ı Rabbani hazretleri hakkında çeşitli iftiralarda bulunarak şikayet ettiler. Sultan, oğlu Şah Cihanı gönderip, imam-ı Rabbani hazretlerini, evlatlarını ve yetiştirdiği talebelerini çağırıp, hepsini öldürmeye karar verdi. Bunun üzerine Şah Cihan, bir müftü ile yanına gitti. Sultana secde caiz olduğunu gösteren bir fetvayı da götürdü. İmam-ı Rabbani'nin üstünlüğünü biliyordu. "Babama secde edersen seni kurtarabilirim" deyince, imam-ı Rabbani hazretleri bu fetvanın zaruret zamanında izin olduğunu, azimet ve din bütünlüğünün secde etmemek olduğunu, ecel gelince, ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağını söyledi ve secde etmeyi kabul etmedi.

Çocuklarını ve talebelerini bırakıp sultana yalnız gitti. Kendisine yapılan iftiralara karşı sultana güzel ve doyurucu cevaplar verdi. Sultan yüksek hakikatleri anlayabilecek biri olmadığı halde, neşelendi ve serbest bırakıp özür diledi. Hatta, sultana kendisine yapılan iftiraların asılsız olduğunu açık delillerle anlatırken, orada bulunan ateşe tapıcı Hinduların büyük bir kumandanı, imam-ı Rabbani hazretlerinin dinde olan kuvvetini, sözlerini, lezzet ve kıymetini görerek müslüman oldu.

Sultanın ikna olduğunu gören iftiracı sapıklar; "Bunun adamları çoktur. Sözleri bütün memlekette yürürlüktedir. Bunu serbest bırakırsak bir karışıklık çıkabilir" diyerek, uzun konuşmalardan sonra sultanı aldattılar. Sultan, imam-ı Rabbani hazretlerinin, memleketin en sağlam ve korkunç kalesi olan Guwalyar Kalesi'ne hapsedilmesini emretti ve hapsedildi. Bu hadiseye çok üzülen talebeleri sultana isyan etmek istediler. Bunu yapabilecek güçte idiler. Fakat imam-ı Rabbani hazretleri onları rüyalarında ve uyanık iken bundan men etti. Sultana hayır dua etmelerini emredip; "Sultanı incitmek bütün insanlara zarar verir" buyurdu. Kendisi de sultana hep hayır dua ediyordu. Sultanın veziri, koyu bir muhalif olduğundan, zindanda, imam-ı Rabbani hazretlerinin başına kardeşini tayin etmiş ve çok şiddetli davranmasını emretmişti. Bu görevli ise ondan çeşitli kerametler, üzülmek yerine heybet, sabır ve hatta neşe görerek tevbe etti. Bozuk itikadını terk edip Ehl-i sünneti seçti ve halis talebelerinden oldu. Kalede hapis bulunan binlerce kâfir, onun bereketi ve sohbetleri ile Müslüman olmakla şereflendi. Birçok günahkâr tevbe etti. Hatta bazıları yüksek âlim oldu.

HAPSEDİLMESİ Mahpusluk Günleri

O zamanın sultanı Selim Cihangir Hanın devlet adamları, hatta büyük veziri, baş müftüsü ve etrafındakiler Ehlisünnet düşmanı idiler. Hâlbuki imam-ı Rabbani hazretlerinin birçok mektupları ve bilhassa ayrıca yazdığı Redd-i Revafıd Risalesi, Eshab-ı kiram düşmanlarını red etmekte, böylelerinin cahil, ahmak ve alçak olduklarını anlatmaktaydı. İmam-ı Rabbani bu risalesini Buhara'da bulunan en büyük Özbek hanı Abdullah Hana yollamıştı. "Bunu İran'da, Şah Abbas-ı Safevi'ye gösterin! Kabul ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur" demişti. Kabul etmedi. Harb oldu. Abdullah Han, Herat'ı ve Horasan'daki şehirleri aldı. Buralarını daha evvel Safeviler almıştı. İşte bundan sonra, Hindistan'daki bozuk fırkalar, Eshab-ı kiram düşmanları elele verdiler. Sultana gidip imam-ı Rabbani hazretleri hakkında çeşitli iftiralarda bulunarak şikâyet ettiler. Sultan, oğlu Şah Cihanı gönderip, imam-ı Rabbani hazretlerini, evlatlarını ve yetiştirdiği talebelerini çağırıp, hepsini öldürmeye karar verdi. Bunun üzerine Şah Cihan, bir müftü ile yanına gitti. Sultana secde caiz olduğunu gösteren bir fetvayı da götürdü. İmam-ı Rabbani'nin üstünlüğünü biliyordu. "Babama secde edersen seni kurtarabilirim" deyince, imam-ı Rabbani hazretleri bu fetvanın zaruret zamanında izin olduğunu, azimet ve din

bütünlüğünün secde etmemek olduğunu, ecel gelince, ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağını söyledi ve secde etmeyi kabul etmedi.

Çocuklarını ve talebelerini bırakıp sultana yalnız gitti. Kendisine yapılan iftiralara karşı sultana güzel ve doyurucu cevaplar verdi. Sultan yüksek hakikatleri anlayabilecek birisi olmadığı halde, neşelendi ve serbest bırakıp özür diledi. Hatta sultana kendisine yapılan iftiraların asılsız olduğunu açık delillerle anlatırken, orada bulunan ateşe tapıcı Hinduların büyük bir kumandanı, imam-ı Rabbani hazretlerinin dinde olan kuvvetini, sözlerini, lezzet ve kıymetini görerek müslüman oldu.

Sultanın ikna olduğunu gören iftiracı sapıklar; "Bunun adamları çoktur. Sözleri bütün memlekette yürürlüktedir. Bunu serbest bırakırsak bir karışıklık çıkabilir" diyerek, uzun konuşmalardan sonra sultanı aldattılar. Sultan, imam-ı Rabbani hazretlerinin, memleketin en sağlam ve korkunç kalesi olan Guwalyar Kalesi'ne hapsedilmesini emretti ve hapsedildi. Bu hadiseye çok üzülen talebeleri sultana isyan etmek istediler. Bunu yapabilecek güçte idiler. Fakat imam-ı Rabbani hazretleri onları rüyalarında ve uyanık iken bundan men etti. Sultana hayır dua etmelerini emredip; "Sultanı incitmek bütün insanlara zarar verir" buyurdu. Kendisi de sultana hep hayır dua ediyordu. Sultanın veziri, koyu bir muhalif olduğundan, zindanda, imam-ı Rabbani hazretlerinin başına kardeşini tayin etmiş ve çok şiddetli davranmasını emretmişti. Bu görevli ise ondan çeşitli kerametler, üzülmek yerine heybet, sabır ve hatta neşe görerek tevbe etti. Bozuk itikadını terk edip Ehl-i sünneti seçti ve halis talebelerinden oldu. Kalede hapis bulunan binlerce kâfir, onun bereketi ve sohbetleri ile müslüman olmakla şereflendi. Birçok günahkâr tevbe etti. Hatta bazıları yüksek âlim oldu.***(Cihângîr, Tüzük-i Cihângîrî, Aligarh 1864, s. 272)***

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hapse girdikten sonra da mektuplarıyla insanları irşada devam etti. Hapiste çektiği sıkıntılardan dolayı hiç şikâyetçi olmadı. Bilakis burada Mektûbât'ta açıkladığı farklı makamlara ulaştı.***(İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât, III/10 (5. ve 6. mektuplar)***

Sultan Cihangir'in oğlu Şâh Cihan, İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerine çok bağlı birisiydi. Onu ikna etmek ve hapisten çıkmasını sağlamak için Abdurrahman Müftü'yü, içinde sultana saygı için eğilmenin cevazıyla alakalı fetvalar bulunan bazı fıkıh kitapları ile

birlikte yanına gönderdi. Ancak İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* azimet yolunu seçerek isteğini yerine getirmedi.***(el-Hasenî, Abdulhayy b. Fahruddîn, Nüzhetü'l-Havâtır ve Behcetü'l-Mesâmi' ve'n-Nevâzır, DârubnHazm, 1. Baskı, Beyrut 1999, V/480)***

Neticede üç yıla yakın Gevâliyâr (Gwalior) kalesinde hapiste kaldıktan sonra Sultan Cihangir pişman oldu ve İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerini hapisten çıkarttı ikram ve ihsanda bulundu. Bir müddet, asker arasında kalmasını istedi. Sonra serbest bırakıp, hürmetle vatanına gönderdi. Bu sohbetleriyle birçok kimse İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerine hayran kalıp, ona intisap etti.

Hapisteki bu sıkıntılardan ve uğradığı dertlerden sonra, evvelce bulundukları hallerin ve makamların binlerce üstünde derecelere yükselmiş olarak memleketine döndü. İmam-ı Rabbani hazretleri önceleri; "Yetiştiğim derecelerin üstünde, daha çok makamlar vardır. Onlara yükselmek celal sıfatı ile, sert terbiye edilmekle olabilir. Şimdiye kadar cemal sıfatı ile okşanarak terbiye edildim" buyurmuştu. Talebesinden bir kısmına; "Elli ile altmış arasında üzerime dertler, belalar yağacak" buyurmuştu. Buyurduğu gibi oldu. O makamlara da yükselmek nasip oldu.

Müslümanların zayıf düştüğü, küfrün, sapıklığın, zulmetin, felsefecilerin ve sapık kimselerin her tarafı kapladığı bir zamanda, binlerce kâfir, çok sayıda fâsık ve facir onun güzel hallerini görüp, sohbetini işitip tevbe ederek salih müslüman oldu. Uzaktan yakından pek çok kimse, rüyada ve uyanık iken onu görerek yanına koşmuş, huzuruna geldiklerinde gördüklerini aynen bulmuşlardır. Âlim, salih, genç, ihtiyar binlerce kimse onu görüp, sohbetinde bulununca, feyz alarak kalbleri zikreder olmuştur. Huzurundaki pek çok talebeyi hallere, yüksek derecelere kavuşturmuştur. Her an kerametleri görülür feyz ve bereket yayardı. Kerametlerinin altı binden fazla olduğu bildirilmiştir. ***.(Hindistan'da eski bir Racalık ve idare merkezi olan Gevâliyâr bugün Medya Pradeş eyaletinde kendi adını taşıyan ilin merkezi olup tarihî Hindistan'ın en önemli yollarından birinin üzerinde ve yaklaşık 90 m. yüksekliğindeki sarp bir kayalığın tepesinde bulunan bir kalenin etrafında teşekkül etmiştir. Kale, Hindistan'ın en eski ve en zor ele geçirilen kalelerinden biri olmasıyla ünlüdür. K.A.Nızamı, "Gevâliyâr", DİA, XIV/38. Şarkpûrî, Sâhibzâde Cemîl Ahmed, Meslek-i Müceddîd, Hakikat Kitabevi, İstanbul 2010, s. 12; Necip Fazıl, Başbuğ Velîlerden, Büyük Doğu***

Yay., 11. Baskı, İstanbul 2009, s. 311. en-Nedvî, Ebu'l-Hasen, el-İmâmü's-Serhendî, Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, 1994, s. 149)

MÜCEDDİD-İ ELFİ SANİ DENİLMESİ

Mevlânâ İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* sünnetleri ihyâ edip bid'atleri yok eden bir Müceddîd'di. Hindistan'da peyda olmuş olan birçok fasit inancı kaldırarak, müstakim yolun temellerini yeniden ortaya koydu. Hinduizm'den ithal edilmiş olan birçok uygulamayla amansızca mücadele etti. Nitekim onun bid'atlerle olan mücadelesi, yazmış olduğu eserlerinde de görülmektedir.

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Mektûbât'ında şöyle buyurmuştur: ***"Kıymetli evladıma ve onun dostlarına yapacağım en önemli vasiyet, sünnet-i seniyye'ye ittiba etmeleri ve razı olunmamış olan bid'atten kaçınmalarıdır. Öyle ki bu zamanda İslam'a gurbet arız olmuş, Müslümanlar garip kalmışlardır. Aynı şekilde onların gariplikleri zamanın geçmesiyle birlikte artacak, hatta yeryüzünde Allah diyecek bir kişi bile kalmayacak, sonunda da kıyamet insanların en şerlileri üzerine kopacaktır. O halde kurtuluşa eren kimse, terk edilmiş olan bir sünneti dirilten, yapılan bid'atlerden bir bid'ati yok eden kimsedir.(İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) bu cümleleri Mahdumzade Hâce Muhammed Abdullah'a yazmıştır..İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât, II/34 (23. Mektup)***

Beşerin Efendisi olan Hazreti Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِى فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِى وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

"***Size, Allah'tan korkmayı ve başınızdaki idareci, Habeşli bir köle de olsa dinleyip itaat etmenizi vasiyet ediyorum. Benden sonra hayatta kalanlar, birçok ihtilâf görecekler. İşte o zaman benim sünnetime ve hidayet edilmiş olan Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine, azı dişlerinizle ısırırcasına sımsıkı sarılın. Dinde sonradan çıkma işlerden sakının. Çünkü bu şekilde sonradan ortaya atılmış olan her şey bid'attir. Her bid'at ise sapıklıktır.***"

Yetmiş bin velînin serdarı olan İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretleri ikinci bin yılın Müceddîdi addedilmiştir. Müceddîd, "tecdîd" mastarından müştak olup, "yenileyen" anlamına gelir. ***(ez-***

Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud, el-A'lâm, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, I/142.İbrâhîm Mustafa, Ahmed Ziyat, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr, el-Mu'cemü'l-Vesît, "c-d-d" md., Dâru'd-Da've, Kahire, I/109.)

Ebû Hureyre'den *(Radıyallahu Anh)* rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz *(Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَه

"Şüphesiz ki, Allah (Celle Celâlühû) bu ümmete her yüz sene başında ümmet için din(işlerin)i yenileyecek zatlar gönderir".(Ebû Dâvûd, Melâhim 1; Hâkim, Müstedrek, IV/567 (No: 8592); Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, VI/323; Ricâlinin tamamı sika olup, isnadı sahihtir. bkz. el-'Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib, Avnü'l-Ma'bûd, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1415, II/260; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, XIII/295; Molla el-Kârî, Ali b. Muhammed, Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh, Dâru'l-Fikr,Beyrut2002,I/32)

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Mektûbât'ta şöyle buyurmuştur: ***"Her yüz (sene) başında bir Müceddîd gelip geçmiştir. Lakin yüz (senenin) Müceddîdi bin (senenin) Müceddîdi gibi değildir. Aralarındaki fark yüz ile bin arasındaki fark gibidir; hatta daha da fazladır. Müceddîd olan zat, o müddet içerisinde ümmete gelen varidâtın kendisi vasıtasıyla geldiği kimsedir. İsterse o vaktin kutupları, evtâdı, ebdâli ve nücebâsı bulunmuş olsun."(İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât, Siraç Kitabevi, İstanbul, II/13 (4. Mektup)***

Mustafa İsmet Garibullah Büyük Şeyh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* Risâle-i Kudsiyye'de İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin Tecdîd makamı hakkında şöyle buyurmuştur:

Husûsa elf-i sânîde Müceddîd,
Ahmedü'l-Fârûki's-Serhendî ceyyid.
Turuk usûlini tasfiye ve tecdîd,
O etti feyzi zâhir hem de şâhid.
Bu feyzi bul azîz Hakk'a gidelim,
*Cemâl-i bâ kemâle seyr idelim.**(Mustafa İsmet Garibullah, Risâle-i Kudsiyye, s. 71; trc. Mahmud Ustaosmanoğlu, II/353)***

Zamanının âlimleri, imam-ı Rabbani hazretlerine Sıla ismi ile hitap ettiler. Sıla, birleştirici demektir. Çünkü o, tasavvufun

İslamiyet'ten ayrı bir şey olmadığını İslamiyet'e uygun bir şey olduğunu ispat ederek, ahkâm-ı İslamiye ile tasavvufu vasl etmiş, birleştirmiştir. Bir hadis-i şerifte; ***"Ümmetimden Sıla isminde biri gelir. Onun şefaati ile çok kimseler Cennete girer***" buyurularak onun geleceği haber verilmiştir. Bu hadis-i şerif, imam-ı Süyuti'nin Cem'ül-Cevami kitabında vardır. İmam-ı Rabbani hazretleri bir mektubunda; ***"Beni iki derya arasında "Sıla" yapan Allah'u Teâlâ'ya hamd olsun"*** diye dua etmiştir. Eshabı, talebeleri ve sevenleri arasında "Sıla" ismiyle meşhur olmuştur. Hadis-i şerifte müjdelenen "Sıla" ismini ondan evvel hiç kimse almamıştır.

İmam-ı Rabbani hazretleri, Müceddid-i elf-i sanidir. Yani hicri ikinci binin müceddididir. Eski ümmetler zamanında, her bin senede yeni din getiren bir resul gönderilirdi, yeni din öncekini değiştirip, bazı hükümleri kaldırırdı. Her yüz senede de bir Nebi gelir, din sahibi peygamberin dinini değiştirmez, kuvvetlendirirdi. ***Hadis-i şerifte, bu ümmete ise, her yüz yılbaşında İslam dinini kuvvetlendiren bir âlim geleceği haber verilmektedir. Peygamber efendimizden sonra peygamber gelmeyeceğine göre, kendisinden bin sene sonra, İslam dinini her bakımdan ihya edecek, dine sokulan bid'atleri temizleyip, asr-ı seadetteki temiz haline getirecek, zahiri ve batını ilimlerde tam vâris, âlim ve arif bir zatın olması lazımdı. Hadis-i şerifler bunu bildirmektedir.*** Bu mühim hizmeti imam-ı Rabbani hazretleri yapmıştır.

Bütün İslam âlimleri, bu zatın imam-ı Rabbani hazretleri olduğunda ittifak etmişlerdir. Peygamberimizden tam bin sene sonra ilim ve irşad kürsüsüne mutlak olarak oturup, cihanı Resulullahın nurları ile aydınlattı. Bid'atleri temizleyip İslam dinini ihya etti. Onun zamanında Hindistan'da ve hatta bütün İslam âleminde baş gösteren sapık fikirler, bozuk inanışlar yayılmaya başlayıp, büyük fitneler çıkmıştı. Ayrıca tasavvufta vahdet-i vücudu anlatan sözler, müslümanlar arasında çeşit çeşit şekillere sokuldu. Bu yüksek ve kıymetli bilgi anlaşılamadı. Birçok cahil, büyüklerin sözlerinin manalarını anlamayarak zamanla dinden çıktı. İslamiyet'e karşı olanlar da bunu fırsat bilip, müslümanları doğru yoldan ayırmak için çalıştılar. Böylece tasavvuf bilgileri ile İslamiyet'in hükümleri arasında ayrılık ve çatışma varmış gibi, ikisi birbirinden ayrıymış gibi gösterilerek, müslümanlar çeşitli isimler altında birbirlerinden ayrılmaya ve

birbirlerine düşman edilmeye çalışıldı. İmam-ı Rabbani hazretleri başta vahdet-i vücud bilgileri olmak üzere, yanlış anlaşılan daha birçok meseleyi gayet açık bir şekilde izah ederek, insanların zihinlerini ve kalblerini, yanlış ve bozuk inanışlardan, bid'atlerden temizledi. Hakkı bâtıldan ayırıp, Peygamberimizin hak ve doğru yol olduğunu haber verdiği Ehlisünnet itikadını her yere yaydı. Genç-ihtiyar herkes ve birçok âlim onun etrafında toplandı. Kendisine ilk defa (Müceddid-i elf-i sani) ismini veren, zamanının en büyük âlimlerinden Abdülhakim-i Siyalkuti'dir. O zamanın diğer büyük âlimleri de onu methedip övmüşlerdir.

Hace Muhammed Bakibillahın talebesinin en büyüklerinden ve en yüksek âlimlerden olan Seyyid Mir Muhammed Numan diyor ki: ***"İmam-ı Rabbani'ye tâbi olmayı hocam bana söyleyince, buna lüzum olmadığını anlatmak için; "Kalbimin aynası ancak sizin parlak kalbinizin nuruna karşı duruyor" dedim. Hocam sert bir sesle; "Sen, Ahmedi ne sanıyorsun? Onun, güneş olan nuru, bizler gibi binlerce yıldızı örtmektedir" buyurdu.***

İmam-ı Rabbani hazretlerinin talebelerinin meşhurlarından olan Muhammed Haşim-i Keşmir şöyle anlatmıştır: "*Bir gün Hazret-i İmamın huzurunda oturuyordum. Onlar marifetleri yazıyordu. Aniden bevl sıkıştırması sebebiyle kalkıp helaya gitti. Fakat hemen süratle dışarı çıktı. Böyle süratle helaya girip, hemen aceleyle dışarı çıkmalarına hayret ettim. "Bunun sebebi nedir?" dedim.* Heladan çıkar çıkmaz suibriğini istedi ve sol elinin başparmağının tırnağını yıkadı ve ovaladı. Sonra tekrar helaya girdi. Bir müddet sonra çıkınca buyurdu ki: *"Bevl sıkıştırdı, acele ile helaya girdim ve oturdum. Gözüm tırnağımın üzerine gitti. Üzerinde siyah bir nokta vardı. Kalem yazıyor mu diye kontrol etmek için bunu yapmıştım. Hâlbuki o nokta Kur'an-ı kerimin harflerini yazarken kullanılırdı. Orada oturmayı doğru görmedim ve edep dışı buldum. Bevl sıkıştırmasından dolayı sıkıntı çektimse de, bu sıkıntı bir edebi terk etmenin vereceği sıkıntının yanında çok az geldi. Dışarı çıktım. O siyah noktayı yıkadım ve tekrar içeri girdim."*

Bir gün, hâfızlardan biri, kendi minderlerinden aşağı bir minder koyup üzerine oturarak, Kur'an-ı kerim okumaya başladı. İmam-ı Rabbani hazretleri bu durumun farkına varıp, hemen üzerinde

oturduğu yüksek minderi bir kenara çekip yere oturdu. Hiçbir zaman Kur'an-ı kerim okumakta olan hâfızdan yüksekte oturmazdı."

İmam-ı Rabbani hazretlerinin fıkıh meselelerinde ilmi çoktu ve her meseleye anında cevap verebilecek bir derecedeydi. Usul-i fıkıhta da tam bir maharet sahibiydi. Fakat ihtiyatının çokluğundan, çoğu zaman kıymetli fıkıh kitaplarına başvururdu. Seferde ve hazarda bazı kıymetli fıkıh kitaplarını yanında bulundururdu. Onların bütün gayreti, müftabih yani fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri fetvalara, daima uymaktı. Bazı fıkıh âlimlerinin caiz dediği, bazılarının mekruh dediği bir işte, o kerahet tarafını tercih eder ve o işi yapmazdı. "Bir meselenin yapılmasında ve yapılmamasında, helal ve haram olmasında ihtilaf olursa, yapılmaması ve haram tarafını tercih etmeyi mümkün olduğu kadar elden kaçırmamalıdır" buyururdu.

Sünnet'e Bağlılığı

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* gece-gündüz ibadet ederdi. Tam bir itmi'nân, huzûr ve cem'iyyetle teheccüd namazı kılardı. Teheccüd namazından sonra tam bir huşû' ve istiğrâk ile murâkabeye otururdu. Sabah namazının sünnetini evde kıldıktan sonra zikre oturur, mescide gidene kadar bu hal üzere devam ederdi.

Sabah namazını müridanıyla birlikte kıldıktan sonra işrak vaktine kadar zikirle meşgul olur, işrak namazını kıldıktan sonra evine giderdi. Oruç tutmaya ve nafile ibadetlere çok önem verirdi.***(EbûDâvûd, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 16; Nesâî, 'İdeyn 22; İbnMâce, Mukaddime 7; Dârimî, Mukaddime 16,23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/126; Bkz. el-'Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsü'l-Hakk, 'Avnü'l-Ma'bûd, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1415, XII/235; İbnReceb el-Hanbelî, Zeynüddîn b. Ahmed, Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Dâru's-Selâm, 2004, II/781; İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., I/159 (186. Mektup) .Muhammed Fazlullah el-Fârûkî, Umdetü'l-Makâmât, çev. Süleyman Kuku, Damra Yayınları, s. 164*)**

Mânevî Derecesi

Mevlânâ İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* yüce makamlara ve pek kıymetli mertebelere sahipti. Kendisinden ziyadesiyle harikulâde haller, apaçık kerametler zuhur ederdi. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin büyük oğlu olan Hâce Muhammed Saîd'den *(Kuddise Sirruhû)* şöyle nakledilmiştir: İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû),* hayrolsun, şer olsun, meydana gelmeden önce Allah'u Teâlâ'nın izniyle, neyi haber verirse o aynen

gerçekleşiyordu. ***(Hâce Muhammed Sa'îd (Kuddise Sirruhû) İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretlerinin ikinci oğludur. 1005 senesinde dünyaya gelmiştir. İlminin bir kısmını babasında, bir kısmını da Şeyh Tâhir el-Lâhorî'nin (Kuddise Sirruhû) yanında tamamlamış olup, yüksek makamlar sahibi bir zattı. el-Kişmî, Zübdetü'l-Makâmât, s. 273. el-Hânî, Abdülmecîd b. Muhammed, el-Hadâiku'l-Verdiyye, thk. Muhammed Hâlid el-Harse, Dâru'l-Beyrûtî, 1. Baskı, Dimaşk 1997, s. 251 Rivayet edildiğine göre bir gün müritlerinden on kişi ayrı ayrı İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretlerini iftara çağırdı. Hepsinin de isteğini müspet cevapladı. Aynı anda ayrı ayrı mekânlarda, on kişinin birden iftar sofrasında bulundu.)***

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin kerametlerinden birisi de, hapisteyken Cuma namazına çıkmasıdır. Çok sıkı bir koruma ve kalenin aşılması imkânsız duvarlarına rağmen Cuma namazına çıkar, sonra da geri gelirdi. Ama kimsenin nasıl çıktığına dair hiçbir bilgisi yoktu.***(en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ, Merkez-i Ehl-i Sünnet Berakâti Rızâ, Furbender 2001, I/556; Muhammed Mazhar el-Fârûkî, Menâkıb ve Makâmât-ı Ahmediyye-i Sa'îdiyye (Muhammed Ma'sum Fârûkî içinde), trc. Ahmed Fârûk Meyan, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, s. 21 .el-Kâzânî, Muhammed Murâd b. Abdulah, Nefâisü's-SânihâtZeylüKitâbiReşehât 'Ayne'l-Hayât, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2008, s. 470)***

Mevlânâ İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* oğullarına gönderdiği bir mektupta özet olarak şöyle buyurmuştur: "Bugün meydana gelen bir muameleyi yazıyorum, iyice kulak vererek dinlemeniz gerekir… Sabah (zikir) halkasından sonra uyudum. Rüyamda Peygamber Efendimiz *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'i gördüm. Meşâyihın halifelerine icazet verdiği gibi bana icazet yazarak verdi. Samimi arkadaşlardan birisi de bu muameleye aracı oluyordu. O esnada, icazet imzasında bir aksaklık olduğu zuhur etti. Bunun üzerine bu hizmete aracı olan arkadaşımız icazeti, Hazreti Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e götürdü. Sonra Peygamber Efendimiz *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* icazetin arkasına başka bir icazet yazdı veya orada bulunan, kim olduğunu çıkaramadığım birine yazdırdı. Hazreti Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* icazeti yazdıktan sonra mührü ile de süsledi. İcazetin içeriği ise bana dünya icazetine karşılık ahiret icazetinin ve şefaat makamından bir payın verildiğiydi."

İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû) hazretleri Müslümanlara iki harikulâde miras bırakmıştır. Birisi eserleri diğeri ise oğullarıdır. İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* hazretlerinin başta Silsile-i Aliyye'nin yirmi beşinci halkası olan, Mevlânâ Muhammed Masum *(Kuddise Sirruhû)* olmak üzere oğullarının hepsi, kâmil ve fazıl zatlardı. Oğulları dışında birçok fazilet sahibi zatlar yetiştiren İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Horasan, Bengal, Medine-i Münevvere, Sehârenfûr, Lâhor, Kâbil, Belh ve Tâlekân gibi önemli merkezlere halifeler göndererek bu bölgelerde İslam'ın yayılmasına vesile olmuştur.***(İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., III/149 (106. Mektup).] Hocazâde Ahmed Hilmi, Hadîkatü'l-Evliyâ, İstanbul 1318, s. 102.en-Nakşibendî, Necmüddîn b. Muhammed, Hulâsatu'l-Mevâhib, haz. İbrahim Tozlu, Semerkand Yay., 15. Baskı, İstanbul 2015, s. 264)***

İmam-ı Rabbani hazretleri, benzeri az yetişen, müstesna bir İslam âlimi ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Peygamber efendimizin vefatından bin sene sonra da İslam düşmanları dine, imana insafsızca saldırmışlardı. Allahü teâlâ kullarına acıyarak, imam-ı Rabbani gibi bir müceddid yarattı. Ona derin ilimler ihsan eyledi. Onun vasıtasıyla din düşmanlarının korkunç saldırısını durdurdu. Hakkı bâtıldan ayırıp, çok kalblerden bâtılı kaldırdı. Bu yüce İmamın mektup ve kitapları, insanları gafletten uyandırdı. Dünyaya ışık saldı. Yani Allahü teâlâ onu, Peygamber efendimizden bin sene sonra, din-i İslamı yenilemek ve kuvvetlendirmek için göndermişti.

İmam-ı Rabbani hazretlerinin dine yıllarca yaptığı bu büyük hizmetleri, sağlam, ikna edici delillerle sapık fikirlerinin çürütüldüklerini, Ehl-i sünnet itikadının ve doğru din bilgilerinin yayıldığını, bid'atlerin kalktığını gören bazı sapık kimseler, ona cephe aldılar haset ve iftira etmeye başladılar.

Bunun için bazı kimselerin cefa oklarına, eziyet ve iftiralarına hedef oldu. Nice âlimlerin, fadılların, kâmillerin kendi yollarından ayrılıp, rehberlerini bırakıp, etrafına ve hizmetine koşuşmaları ise, hasetlerini daha da artırdı. İmamı tehlikeye düşürmek için, hilelere başladılar. Mesela, Cüneyd-i Bağdadi, Bayezid-i Bistami gibi büyük meşayihi aşağı görüyor diyerek, cahil tabakayı aldattılar. Yüksek meşayihin bildirdiği vahdet-i vücudu inkâr ediyor, diyerek, görüşü kısa kimseleri İmam'dan soğutmaya başladılar. Onu sevenlere de;

"Meşayih-i izamı inkâr ediyor, Allah'u Teâlâ'nın marifetine vasıtasız olarak kavuştum diyor" dediler. Çeşit çeşit iftiralarda bulundular.

İmam-ı Rabbani Hazretlerinin fıkıh meselelerinde ilmi çoktu ve her meseleye anında cevap verebilecek bir derecedeydi. Usul-i fıkıhta da tam bir maharet sahibiydi. Fakat ihtiyatının çokluğundan, çoğu zaman kıymetli fıkıh kitaplarına başvururdu. Seferde ve hazarda bazı kıymetli fıkıh kitaplarını yanında bulundururdu. Onların bütün gayreti, müftabih yani fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri fetvalara, daima uymaktı. Bazı fıkıh âlimlerinin caiz dediği, bazılarının mekruh dediği bir işte, o kerahet tarafını tercih eder ve o işi yapmazdı. **"Bir meselenin yapılmasında ve yapılmamasında, helal ve haram olmasında ihtilaf olursa, yapılmaması ve haram tarafını tercih etmeği mümkün olduğu kadar elden kaçırmamalıdır."** buyururdu.

Muhammed Haşim-i Keşmir şöyle anlatmıştır:

"Seyyidlerden bir genç, medresede talebe idi. Onunla arkadaşlık ederdik. Bir gün ağlayarak yanıma geldi ve başından geçen bir hadiseyi anlattı. İmam-ı Rabbani hazretlerinin büyük bir kerametini görmüştü. Dedi ki: "Hazret-i Ali'ye karşı savaşanları, hele Hazret-i Muaviye'yi sevmezdim. Bir gece senin üstadın İmam-ı Rabbani'nin Mektubat'ını okuyordum. Okuduğum yerde; "İmam-ı Enes bin Malik buyurdu ki: "Hazret-i Muaviye'yi, sevmemek onu kötülemek, Hazret-i Ebu Bekri ve Hazret-i Ömeri sevmemek bunları kötülemek gibidir. Ona sövene, bunlara sövene verilen cezayı vermek lazımdır" yazılı idi. Bunu okuyunca, canım sıkıldı ve yerinde olmayan bir yazıyı buraya yazmış dedim. Mektubat'ı yere attım. Yatağıma uzandım. Uyudum.

Rüyamda, senin o büyük üstadın öfkeli ve kızgın bir halde yanıma geldi. İki mübarek elleri ile kulaklarımı çekti ve; "Ey cahil çocuk! Sen bizim yazdığımızı beğenmiyorsun ve kitabımızı fırlatıp, yere atıyorsun. Benim yazımı okuyunca şaşaladın ve inanmadın. Ama gel, seni bir zata götüreyim de gör! Resulullah efendimizin eshabını sevmediğin için, aldandığını ondan işit" buyurdu. Beni çekerek, bir bahçeye götürdü ve kapısında bırakıp kendisi yalnızca ilerledi. Uzakta görünen büyük bir odaya doğru yürüdü. Orada nur yüzlü, büyük bir zat oturuyordu. Çekinerek ve saygı ile o zata selam verdi. Önünde diz çöküp oturdu. Ona bir şeyler söylüyor, beni gösteriyordu. Uzaktan bana bakışlarından benden bahsettiği anlaşılıyordu.

Biraz sonra senin o yüksek üstadın imam-ı Rabbani, kalktı. Beni çağırdı. "Bu oturan zat, Hazret-i Ali'dir. İyi dinle! Bak ne buyuruyor" dedi. Yanlarına gidip, selam verdim. "Sakın, sakın! Resulullah efendimizin ashabına karşı, kalbinde bir dargınlık bulundurma! O büyüklerden hiçbirini, asla kötüleme. Aramızda muharebe şeklinde görünen işlerimizin, hangi iyi niyetlerle yapıldığını, biz ve o kardeşlerimiz biliriz!" dedi. Senin yüksek hocanın adını söyleyerek; "Bu zatın yazılarına da sakın karşı gelme!" buyurdu. Bu nasihati dinledikten sonra, kalbimi yokladım. Bu hususdaki tereddüdün ve soğukluğun, kalbimden çıkmadığını gördüm. Bu hâlimi hemen anladı. Öfkelendi. Senin yüksek hocana bakarak; "Bunun gönlü daha temizlenmedi. İyi bir tokat vur!" dedi. Şeyh hazretleri, kuvvetli bir tokat vurdu. Tokadı yiyince, kendi kendime; "Bunu sevdiğim için onlara düşmanlık etmiştim. Halbuki kendisi onlara düşmanlığımdan bu kadar çok incinmektedir. Bu halden vazgeçmeliyim!" dedim. Kalbimi yokladım. Düşmanlık, kırgınlık kalmamış, tertemiz buldum. O anda uyandım. Şimdi de kalbim o kinden temizlenmiştir. O rüyanın, o sözlerin tadı, beni başka hale soktu. Kalbimde Allah'tan başka hiçbir şeyin sevgisi kalmadı. Senin yüksek hocan imam-ı Rabbani'ye ve onun yazdıklarındaki marifete inancım iyice arttı."

İmam-ı Rabbani hazretleri 1615 senesinde, elli üç yaşlarında iken, talebelerinden çok sevdiklerine; "Benim ömrüm ve hayatım hakkındaki kaza-yı mübremin altmış üç sene olduğunu ilham ile bana bildirdiler" buyurdu. Ve buna çok sevindi. Çünkü Peygamber efendimize tâbi olmasının çokluğu, yaş bakımından da uymakla belli oluyordu. Aynı zamanda bu hususta Hazret-i Ebu Bekir'e, Hazret-i Ömer'e ve Hazret-i Ali'ye de uymuş oluyordu.

1623 senesinde Ecmir'de iken; "Vefat etmemin yakın olduğuna dair işaretler, alametler görülmeye başladı" buyurdu. Serhend'de bulunan kıymetli oğullarına mektup yazıp; "Ömrümüzün sona ermesi yakındır" buyurdu. Babalarının hasreti ve ayrılığı ile yanan, evliyanın gözlerinin nuru kıymetli oğulları, bu mektubu alınca, babalarının bulunduğu yere hareket ettiler. Huzuruna kavuşunca, bir gün, bu yüksek oğullarını hususi odaya çağırdı. Buyurdu ki: "Kıymetli oğullarım, bu dünyaya hiçbir şekilde nazarım ve bağlılığım kalmadı. Öbür dünyaya gitmek icap ediyor, gitme ve yolculuk alametleri görünmeye başladı."

İmam-ı Rabbani hazretleri Ecmir seferinden Serhend'e dönünce, artık evinde inzivaya çekildi. Bir müddet, beş vakit namaz ve Cuma namazı hariç, evden dışarı çıkmadı. Nur ve esrar menbaı olan hususi odasına; Muhammed Haşim-i Keşmi'den, yüksek oğullarından, talebelerinden ve hizmetçilerinden iki üç kişi hariç, başkalarının girmesi çok nadir oluyordu. Halveti seçtiği günlerden bir gün, soğuk bir nefes çekip; "Şeyh-ül-islam'ın (Ebu Ali Dekkak'ın) meşrebi çok yükselince, meclisinde insan kalmadı" sözünü söyledi. Burada olduğu gibi, ömrünün sonuna doğru, imam-ı Rabbani hazretlerinin meşrebi de o kadar yüksek oldu ki, talebelerinin en yüksekleri bile onun yanında mektebe yeni başlayan küçük çocuklar gibi kalıyorlardı.

VEFATI

İmam-ı Rabbani hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır:"İmam-ı Rabbani hazretlerinin ömrünün son günlerinde, hasta olduğu sırada huzuruna çıkıp, birkaç günlüğüne memleketime gidip gelmek için izin istedim. "Birkaç gün dur!" buyurdu. Sonra tekrar arzedip; "Hemen gidip, döneceğim" dedim. "Birkaç gün sabret!" buyurdu. Fakat; "Gidip en kısa zamanda huzurunuza döneceğim" deyince, izin verdi ve: "Sen nerede, biz nerede, ilkbahar nerede?" mısraını okudu. Bu sözünden birkaç gün sonra vefat etti.

Bu arada çok sadaka verdi ve büyük hayırlar yaptı. Esrar mahremlerinden, yakınlarından biri, bu sadaka ve hayratlarının çokluğunu görünce; "Bütün bu hayratlar, belaların giderilmesi için midir?" diye sordu. Buyurdu ki: "Hayır, belki de kavuşmak şevki ile bunları yapıyorum. Ve şu beyti okuyup gözlerinden sevinç gözyaşları döküldü:

"Vuslat günüdür sırdaşım âleme kucak açayım,
Bu devletin, bu nimetin sevinçlerini saçayım."

Muharrem ayının on ikinci günü buyurdu ki: "Bana bu dünyadan öbür dünyaya gitmeme kırk veya elli gün kaldığını bildirdiler. Mezarımı da gösterdiler." Bu sözleri dinleyenler üzüldüler ve şaşa kaldılar. Ciğerlerindeki yara yeniden tazelendi. O günlerde, oğlu Muhammed Said bir gün, imam-ı Rabbani hazretlerini ağlarken gördü. Sebebini sordu. Cevabında; "Allahü teâlâya kavuşmanın sevinci ile ağlıyorum" buyurdu. Yine oğlu; "Allah'u Teâlâ, bu işi, bu dünyada çok sevdiklerinin isteğine bırakır. Mademki, siz bu kadar çok istiyorsunuz, elbette gidersiniz" diye arz etti. Bu sözü söyleyen

oğullarında bir değişme gördü ve buyurdu ki: "Muhammed Said! Allahü teâlânın gayretine dokunuyorsun." Oğlu; "Kendi hâlime üzülüyorum" dedi ve gayet samimi bir beyanla, dert ve elem dolu kalbini dışarı vururcasına; "Ey gönlümün sürüru babacığım! Bize yaptığınız bu şefkatsizlik ve acımasızlık nedendir?" diye arz etti. Bunun üzerine; "Allah'u Teâlâ sizden sevgilidir. Ayrıca bizim size şefkat ve yardımlarımız, vefat ettikten sonra, bu dünyadakinden daha çok olacaktır. Çünkü bu dünyada, insanlık icabı bazen ister istemez yardım ve teveccüh tam olmuyor.

Hâlbuki öldükten sonra, beşeri sıfatlardan tamamen ayrılma vardır" buyurdu. Bunu söylediği günden itibaren, o günleri saymaya başladılar. Şöyle ki, Safer ayının yirmi ikinci gecesi kalbleri hasta eshabına; "Bugün söylediğim günlerin kırkıncı günü geçmiş oluyor. Bakalım bu yedi-sekiz günde ne zuhur eder" buyurdu. Yine oğullarına buyurdu ki: "Şu arada hasıl olan birkaç günlük sıhhatte, Allahü teâlâ, Habibine tâbi olan bir insanda bulunabilecek bütün kemalatı bana ihsan eyledi." Oğullarının bu sözlerden kalbleri parçalandı. Çünkü, bu sözlerde Hz. Ebu Bekri Sıddıkın;**"Bu gün dininizi tamam eyledim"** âyet-i kerimesi gelince kalblerine gelen, yani Peygamber efendimiz vefat edecektir, ilhamından bir işaret bulunduğunu anladılar.

Safer ayının yirmi üçü Perşembe günü, dervişlere, kendi mübarek elleriyle elbiselerini taksim etti. Kendi üzerinde pamuklu, sıcak tutan bir elbise bulunmadığı için, havanın soğukluğu tesir edip, tekrar sıtma hastalığına tutuldu ve tekrar yatağa düştü. Peygamber efendimiz hastalıktan kurtulup, az bir zaman sonra tekrar hasta olmuşlar ve vefat eylemişlerdi. İmam-ı Rabbani hazretleri, bu hususta da ittiba'ı (uymayı) kaçırmadı. Bu hastalıktan evvel hizmetçilerinden birine; "Mangal için şu kadar liralık kömür al!" buyurdu. Biraz sonra tekrar yanına çağırarak; "Söylediğimin yarısı tutarında kömür al, çünkü bir ses kalbime, o kömürleri yakacak kadar zaman kalmadı diyor" buyurdu. Kömürün bir kısmını kendisi için ayırtıp, diğerini çocuklarına gönderdi. Kendisine ayrılmış olan miktar, vefat ettiği gün tamamen bitmişti. Bu hastalık zamanında, yüksek ilimleri, çok fazla olarak kendi yüksek oğullarına anlattı. Bir gün ince hakikatleri beyanda o kadar uğraşıyor ve bunun için o kadar konuşuyordu ki, kıymetli oğulları Hace Muhammed Said; "Hazretinizin hastalığı bu kadar konuşmanıza elverişli değildir, bu marifetlerin beyanını bir

başka zamana bıraksanız nasıl olur babacığım?" diye arz etti. Bunun üzerine: "Ey oğlum! Daha zaman ve fırsat var mı? Biliyorum ki, bir başka vakit, bu kadarını söylemeye de kuvvet ve kudret bulamıyacağım" buyurdular.

Bu günlerde hastalığı şiddetli olmasına rağmen cemaatle namaz kılmayı terk etmedi. Ancak son dört-beş gün, yalnız başına namaz kıldı. Duaları, tesbihleri, salevatları, zikri ve murakabeyi, hiçbir eksiklik olmadan yapıyordu. Dinimizin ve hocalarının yollarının inceliklerinden hiçbirini terk etmiyordu. Bir gece, gecenin üçüncü yarısında kalkıp abdest aldı. Teheccüd namazını ayakta kıldı ve; "Bu bizim son teheccüdümüzdür" buyurdu.

Vefatından biraz önce, kendinden geçme hali görüldü. Büyük oğlu, bu kendinden geçme halinin çokluğu, hastalığın şiddetinden mi, yoksa istiğrak (nurlara gömülme) sebebi ile midir, diye arz etti. Cevabında; "İstiğrak sebebi iledir. Çünkü bazı çok yüksek haller görünüyor. Bunun için onlara teveccüh ediyorum, tâ ki hepsini oldukları gibi görebileyim ve bunlarla her şeyim tamam ve kâmil olsun" buyurdu. Bu derin sırlardan kısaca yüksek oğullarının kulaklarına fısıldadı. Bu kendinden geçme halinden kurtulunca, ciğeri yaralı, kalbi yanık talebelerine elveda sözünü hatırlatan, vasiyetlerini söylemeye başladı. Bu vasiyetlerin çoğu; mutabeata, Peygamberimize tâbi olmaya teşvik, sünnete yapışma, bid'atten kaçınma, zikir ve murakabeye devam etme hakkında idi.

Buyurdu ki: "Sünnete çok sıkı sarılmak lazımdır." Bu sözleriyle de Peygamber efendimize uymak istemişlerdi. Çünkü Peygamber efendimiz vefat edecekleri zaman böyle nasihat eylemişlerdi. Abbad bin Sariye'den, Tirmizi ve Ebu Davud şöyle rivayet eder: "Resulullah efendimiz bize vaaz ediyordu. Bu vaazdan kalbler ürperiyor. Gözler yaşarıyordu. Dedik ki: "Ya Resulallah! Bu sözleriniz veda vaazına benziyor, bize vasiyet ediniz." Resulullah aleyhisselam buyurdular ki: **"Size vasiyetim olsun: Allah'tan korkunuz, bir köle bile emr-i ilahiyi bildirse dinleyiniz ve yapınız. Yaşayanlarınız çok şeyler görecek. O zaman benim ve Hulefa-i raşidinin sünnetine gayet sıkı sarılınız, onu elden kaçırmayınız. Dinde bid'atten çok sakınınız. Çünkü bütün bid'atler dalalettir, sapıklıktır."**

İmam-ı Rabbani hazretleri vasiyetine devamla şöyle buyurdu: "Dinimizin sahibi Resulullah efendimiz, nasihatlerin en incelerini bile; **"Din nasihattır"** hadis-i şerifi gereğince ihmal etmediler. Dinimizin kıymetli kitaplarından, tam tâbi olmak yolunu öğreniniz ve bununla amel ediniz.

Vefat ettiği Safer ayının yirmi dokuzuncu Salı günü, gece kendine hizmet eden hizmetçilerine; **"Çok zahmet çektiniz, bu sizin son zahmetinizdir"** buyurdu.

Sedirin üzerine yatınca, sünnet üzere sağ elini sağ yanağının altına koyup, zikirle meşgul oldu. Büyük oğlu Muhammed Said, babasının sık sık nefes aldığını görünce; **"Hâl-i şerifiniz nasıldır babacığım?"** diye arzetti. **"İyiyim ve kıldığım o iki rekât namaz kâfidir"** buyurdu. Bundan sonra bir daha konuşmadı. Yalnız Allahü teâlânın ismini söyledi ve biraz sonra da vefat etti. Peygamberlerin büyüklerinin çoğunun son sözleri namaz olmuştur. Bu hususta da Peygamberlerin Serverine tâbi oldu. Vefatı 1624 senesi, Safer ayının yirmi sekizi, güneş hesabı ile yirmi dokuzu, Salı günü kuşluk vakti vaki oldu.

O ay yirmi dokuz gün idi. Peygamber efendimizin vefat ayı olan Rebiül-evvel ayının ilk gecesi, Peygamber efendimizin huzuruna kavuştu. Hastalık ve humma çektiği günler, yaşının sene adedi kadar olup, altmış üç gün idi. Hadis-i şerifte; **"Bir günlük humma, bir senenin kefaretidir"** buyuruldu. Çektikleri hastalık, bu hadis-i şerifin manasına uygun oldu.

İmam-ı Rabbani hazretlerinin nurlu bedeni yıkama tahtasının üzerine konulup, elbiseleri soyulunca, orada bulunanlar hazret-i İmamın namazda olduğu gibi ellerini bağladığını gördüler. Sağ elinin başparmağı ve küçük parmağını, sol elin bileğinde halka yaptı. Hâlbuki oğulları vefatından sonra, kollarını düzeltip uzatmışlardı. Yıkama tahtasına yatırırken, tebessüm etti ve bir müddet bu şekilde kaldı.

Yıkayıcı, mübarek ellerini açıp düzeltti. Sol tarafa yatırdı, sağ tarafını yıkadı. Sağ tarafa yatırıp sol tarafını yıkayacağı zaman, orada bulunanlar, velilik kuvvetinin bir alameti olarak, zayıf bir hareketle ellerinin hareket ettiğini, bir araya geldiğini ve eskisi gibi tekrar sağ elinin baş ve küçük parmaklarının, sol elinin bileğinde halka yaptığını gördüler. Hâlbuki sağ tarafa yatınca, sağ elin sol el üzerine gelmemesi

icap ederdi. Bununla beraber öyle bir kuvvetle sol elini tutmuştu ki, ayırmak ve çözmek mümkün değildi. Kefene sardıkları zaman, yine ellerinin bağlandığı görüldü. Bu hal iki-üç defa vaki oldu. Nihayet oradakiler, bunda derin bir mana ve gizli bir sır olduğunu anlayıp, bir daha ellerini açmaya uğraşmadılar ve oğulları Hace Muhammed Said; "Mademki, muhterem babam böyle istiyor, böyle bırakalım" buyurdu. Peygamber efendimiz hadis-i şerifte;**"Yaşadıkları gibi ölürler"** buyurdu. Bu, Allahü teâlânın büyük bir ihsanıdır. Dilediğine ihsan eyler. Onun ihsanı boldur.

İmam-ı Rabbani hazretlerinin cenaze namazını, oğlu Hace Muhammed Said kıldırdı. Vefatında 63 yaşında idi. Serhend'de evinin yanında defnedildi. Daha sonra Afganistan padişahı Şah-i Zaman, kabri üzerine büyük ve çok sanatlı bir türbe yaptırdı.

Büyük oğlu Muhammed Said buyurdu ki:"Yüksek babamı, vefatından sonra rüyada gördüm. Allahü teâlânın kendisine verdiği büyük nimetlerden tam neşe ve sevinçle anlatıyordu ve bununla iftihar ediyordu. Kendisine; "Canım babacığım, şükür makamından hiç kimseye bir nasip verdiler mi?" diye arzettim. "Evet, beni de şükredenlerden eylediler" buyurdu. Arzettim ki, Kur'an-ı kerimde mealen; **"Şükreden kullar azdır"** buyuruluyor**.** ***(Sebe' suresi: 13)*** Bu âyet-i kerimeden anlaşılan, bu cemaatin, Peygamberler olduğudur. Yahut da Peygamberlerin en büyük eshablarıdır. Hz. Ebu Bekri Sıddık gibi deyince; ***"Evet, öyledir. Fakat beni hususi bir ihsan ve inayetle, o cemaate dahil eylediler"*** buyurdu**.**

Ardında bıraktığı sayısız halife, daha kendisi hayatta iken görüşlerini ve Nakşibendiliğin, adını onun hicrî II. binyılın müceddidi olma iddiasından alan Müceddidiyye kolunu yayma konusunda başarılı oldu.

Sirhindî *(Kuddise Sirruhû)*'nın Nakşibendiyye tarikatına intisap etmesi kendisinin de ifade ettiği gibi bütün ruhî terakkisinin temelini oluşturmuştur. ***(Mektûbât, I, 567-568).*** Birçok mektubunda çeşitli vesilelerle bu tarikatın üstün yanları olarak gördüğü hususları saymıştır. Bunların belki de en önemlisi Nakşibendiyye'nin bidayetinin nihayeti içermesidir (indirâcü'n-nihâye fi'l-bidâye). Bu Nakşibendî terimini, sonunda cezbeye götüren bir sülûk yerine cezbenin sülûkten önce gelmesi şeklinde anlayan Sirhindî, bunun sûfînin müşahede ettiği şeyleri Allah ile özdeşleştirmesini önlediğine

ve onları ölçülü bir şekilde değerlendirmesine imkân sağladığına inanmaktadır .***(Mektûbât, I, I, 136).***

Mektubatın Yazılması

İşte İmam Rabbânî'nin bu mektupları, kimi zaman bilgilendirmeye, kimi zaman teşvike kimi zaman da yol göstermek suretiyle toplumu diri ve canlı tutmaya yönelik bir görev ifa ediyordu.

Dünya menfaati veya şahsi çıkar için değil, bilgilendirmek, uyarmak, toplumun dertlerini dile getirmek için devlet adamlarına yakınlaşmayı gerekli görmüş, bunu diğer bilginlere de tavsiye etmiştir. Ona göre, eğer iyi niyetli, dünya menfaatinden uzak bilginler, sultana yaklaşıp onu iyi ve doğruya yönlendirmez ve hukukun kurallarını uygulaması için telkinde bulunmazsa dünya menfaati gözünü bürümüş birtakım çıkarcı, bidatçı ve yaltakçı bilginler, devlet adamlarını yoldan çıkarır, halka zulmettirirler. Bunları engellemenin en geçerli yolu onlara bu fırsatı vermemektir.

Tasavvufta Yeni bir Çığır Açması

İmam Rabbânî, tasavvufta yeni bir çığır açmıştır. Aşırılıklara son vermiş, yanlış anlaşılmaya müsait olan "vahdet-i vücud" görüşünü reddedip ona alternatif olarak "vahdet-i şuhud" tezini geliştirmiştir. Mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla fert planında İslam'ı akaid, ibadet ve tasavvufun toplamı olarak kabul eder ve tasavvufun İslam'dan soyutlanıp ayrı bir din gibi sunulmasına karşı çıkar ve tasavvufu bir yaşam biçimi olarak gören bir yaklaşım sergiler. Bu meyanda tasavvufun bilgi kaynaklarından olan "keşf"in yanılmazlığını pek kabule yanaşmaz, onu "ictihad"a eşdeğer kabul eder. Müçtehidin içtihadında isabeti kadar hatası da nasıl mümkünse, velinin de keşfinde isabeti kadar yanılması öylece mümkündür. Görüşünü benimser.

İmam Rabbani, Hz. Peygamber'in fiillerini, ibadet olarak yapılanlar ve örf ve adet kabilinden yapılan alışkanlıklar olmak üzere iki kategoriye ayırmakta, ibadetlerdeki sapmalara bidat demekte ve reddetmekte, bunun yanı sıra adet ve gelenek olarak yapılan şeyleri bidat olarak nitelememektedir. Çünkü bunların varlığı ya da yokluğu dinden çok toplumun geleneklerine bağlıdır.

Bidatları inanç ve ibadetler alanına hasreden İmam Rabbânî, bidatların "hasene" veya "seyyie" olarak benimsenmesine de karşı çıkar. Ona göre bütün bidatlar seyyie (kötü)dir. Çünkü her bidat bir sünneti ortadan kaldırmaktadır. Kıyas yoluyla yapılan içtihatları ise

bidat saymaz. Çünkü içtihat, ziyade bir şey ortaya koymak değil, nassların manasını kavramaktır.***(Kannucî, Ebcedu'l-ulum, Beyrut, ts. III, 225-227. Abdülhak Ensari, Şeriat ve Tasavvuf, (trc. Yusuf Yazar), Ankara, 1991, s. 44-45. İmam Rabbânî Ahmed es-Serhendî, el-Mektûbât, Fazilet Neşrityat, İstanbul, ts. I, 64 (48. Mektup). Bkz. Abdulkadir Ensarî, a.g.e., s. 39-46. 10 Mektûbât, I, 346 (47. Mektup). 11 a. eser., I, 346 (292. Mektup). 12 a. eser., I, 481 (231. Mektup)***

İnancın asıl olduğunu, inanç olmaksızın yapılacak amellerin ise faydasız olacağını çeşitli mektuplarında dile getiren İmam Rabbânî, özellikle toplumun sağlıklı bilgilendirilmesi için akaid ve ibadetler gibi temel konulardaki kitapların toplumun anlayacağı dilde yazılmasına büyük önem vermiştir. Herkesin Arapça öğrenmesi zor olduğuna göre, kişiler hangi dili konuşuyorsa temel konularda bilgi edinebilmesi için konuştuğu dilde yazılan eserlere ihtiyaç duyar. Onların bu ihtiyaçlarını gidermek ise âlimlerin üzerine düşmektedir.

KERAMETLERİNDEN BİR DEMET

Müslümanların zayıf düştüğü, küfrün, zulmetin ve sapık kimselerin her tarafı kapladığı bir zamanda, binlerce kâfir İmâm-ı Rabbaninin elinde Müslüman oldu. Çok sayıda fasık ve facir onun güzel hallerini görüp, sohbetini işitip tövbe ederek doğru yolu buldu. Uzaktan yakından çok kimseler, rüyada ve uyanık iken onu görerek yanına koşmuş, huzuruna geldiklerinde gördüklerini aynen bulmuşlardır. Âlim, sâlih, genç, ihtiyar binlerce kimse onu görüp sohbetinde bulununca, feyz alarak kalpleri zikreder olmuştur. Huzurundaki çok sayıda talebeyi hallere, yüksek derecelere kavuşturmuştur. Her an kerametleri görülür, feyz ve bereket yayardı. Kerametlerinin altı binden fazla olduğu bildirilmiştir.

EDEBE RİÂYET

Bir gün, hâfızlardan biri, kendi minderlerinden aşağı bir minder koyup üzerine oturarak, Kur'ân-ı kerîm okumağa başladı. İmâm-ıRabbânî hazretleri bu durumun farkına varıp, hemen üzerinde oturduğu yüksek minderi bir kenara çekip yere oturdu. Hiçbir zaman Kur'ân-ı kerîm okumakta olan hâfızdan yüksekte oturmazdı."

GECE OLANI GÜNDÜZ ANLATMA!

Çok uzak memlekette bulunan bir azîz, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin medhini duyup, Serhend şehrine geldi ve birinin evinde misâfir kaldı. İmâm-ı Rabbânî'den istifâde etmek için geldiğini, ona

talebe olmak şerefine kavuşmak istediğini, bunun için çok neşeli olduğunu söyleyince, ev sâhibi İmâm-ı Rabbânî'yi kötülemeye başladı. Misâfir çok üzüldü.Mahcûb oldu. İmâm-ı Rabbânî'ye sığınıp kalbinden; "Ben yalnızAllah rızâsı için, size hizmet niyeti ile gelmiştim. Şu şahıs, beni bu saâdetten mahrum etmek istiyor." dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî birdenbire yalın kılıç gözüküverdi. Hâllerini inkâr eden, o şahsa gereken cezayı verdi ve evden çıktı. O azîz sabahleyin mübârek huzûruna kavuşunca, geceki hâdiseyi arz etmek istedi. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Gece olanı, gündüz anlatma!" buyurup, kerâmetini gizledi.

İŞİN SIRRI BUDUR

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden seyyid bir zât şöyle nakletmiştir: "Bir grup tücarla Acîn'de idim. Bu tüccarlar arasında Cân Muhammed adında Celender'den bir zât da vardı. Onunla aramızda bir dostluk kurmuştuk. Bir gün biri bana sultânın, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiğini söylediğinden çok üzüntülüydüm. Cân Muhammed beni böyle kederli görünce, üzüntümün sebebini sordu. Ben de, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hapsedildiğini duyduğum için, böyle olduğumu söyledim. Cân Muhammed bana; "Ben de onun talebesiyim. Bugün işin aslını ondan öğreneceğim." dedi. Sonra gidip kaylûle yaptı yâni öğle vaktine yakın biraz uyudu. Sonra bu uykusunda, rüyâsında İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüğünü ve kendisine; "İşittiğiniz haber doğrudur. Fakat bâzı makamları geçmek, Allahü teâlânın celâl sıfatı ile terbiye edilmeye bağlıdır. Eğer öyle olmasaydı o makamları geçmek mümkün olmazdı. Dostlarımıza söyle, gönüllerini hoş tutsunlar, işin sırrı budur." buyurduğunu söyledi.

ÇABUK GEL, GEÇ KALDIN!

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabâlarından biri şöyle anlatmıştır: "Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden olmayı arzu ediyordum. Fakat çeşitli mâniler sebebiyle, bir türlü hizmetine girmek nasîb olmamıştı. Bir gece karar verip; "Yarın gidip hâlimi arzedip, beni de talebeleri arasına kabûl etmesini isteyeyim" diye düşündüm. O gece rüyâmda kendimi derin bir deniz kenarında gördüm. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ise karşı sâhildeydi. Huzûruna kavuşmak istiyordum. Bana; "Çabuk gel, çabuk gel! Geç kaldın." buyurdu. Bu sözlerini işitince kalbim zikretmeye başladı. Uykudan

uyandım, kalbim artık zikrediyordu. "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yolu böyledir. Daha ben sohbette bulunmadan kalbim zikre başladı. Ya bir de sohbetinde bulunsam nasıl olur?" dedim. Sabahleyin İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gidip, gördüğüm rüyâyı bana olan teveccüh ve tasarruflarını anlatarak hâlimi arzettim. Kalbimin zikretmeye başladığını söyledim. Bana; "Yolumuz tam budur. Buna devâm et" buyurdular."

YIKILAN PUTHÂNE

Seyyid Rahmetullah şöyle anlattı: "Dekken melikinin emri üzerine, iki üç arkadaşla bir sahrâya gittik. Orada bir puthâne gördüm. Bir gün İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden; "Bir müslümanın elinden bunu yıkma işi gelirse, bunu muhakkak yıksın veya zarar versin. Bu işi yapmaktan kaçınmasın. Çünkü bunu yapan Allah yolunda, din için cihâd eden gâziler sevâbına kavuşur." diye duymuştum. Onların bu sözlerine güvenerek, arkadaşlarıma; "Bu sahrâda, bu puthâneyi koruyan kimse görünmüyor, burayı yıkalım." dedim. Duvarlardan biraz yıkınca, civarda tarlalarda çalışan Hindulardan biri, puthâneyi yıktığımızı görmüş. Koşup, o puthânede tapınan köylülere haber vermiş. O sıra bin kişiye yakın bir kalabalığın taşlarla, sopalarla, mızraklarla tam bir kızgınlıkla üzerimize geldiklerini gördük. Ben ve arkadaşlarım hayret ve korkudan ne yapacağımızı şaşırıp, olduğumuz yerde kaldık. Kaçmağa bile cesâret edemedik. Kalbimden Kelime-i şehâdet getirmeye başladım. Bu hâlde iken, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kalbine müteveccih oldum ve; "Ey din büyüğü! Sizin nasîhatinize güvenip bu işi yapmağa koyulduk. Allahü teâlânın izniyle bizi bu alçak kâfirlerin elinden kurtar" dedim. Bu yalvarma ve ilticâ esnâsında İmâm-ı Rabbânî'nin sesi kulağıma geldi. "Hiç korkma! Şimdi senin için İslâm askeri gönderiyorum." diyordu. Arkadaşlarıma; "Bana bir hâl oldu. Hazret-i İmâm'ın sesini duydum. İmâm'ın söz verdiği askerler ne zaman gelecek, bunlar yaklaştı." dedim. Hindular çok yaklaşmışlardı. O anda birden bire otuz kırk kadar süvâri göründü. Son sürat geldiler, bir kısmını kamçılayıp bizi kurtardılar. Sonra hepsini sürüp götürdüler. Bu iş, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin tasarrufu ve kerâmeti ile oldu.

YANAN MALLAR

İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleriyle berâber bir yolculuğa çıkmıştı. Bir kervansarayda konakladıkları sırada, talebelerine âniden

şöyle buyurdu: "Bu gün buraya bir belâ geleceğini ve herkese sirâyet edeceğini görüyorum. Arkadaşlarımız birbirlerine söylesinler herkes; Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-ardı velâ fissemâi ve hüvessemî'ul-alîm, ve Eûzü bi-kelimâtillâhittâm-mâti min şerri mâ halak duâlarını tekrar tekrar okusunlar. Çünkü bu duâyı kim okursa, Allahü teâlânın inâyeti ile kendisi ve malı korunur." Bunu söyledikten iki saat geçmeden kervansarayın bâzı kısımlarında yangın çıktı. Bir türlü söndüremediler ve malların çoğu yanıp telef oldu. Bu arada İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Mevlânâ Abdülmümin Lâhorî'nin de malları yandı. Ona; "Sana hiç kimse okunması îcâbeden duâları söylemedi mi?" buyurdu. Arkadaşları ona bu duâların okunması gerektiğini söylemeyi unutmuşlardı.

EDEPSİZ NÖBETÇİ

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin güvenilir bir talebesi ve oğulları şöyle anlatmışlardır: Bir tüccar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin komşularından birinin malını çaldı. Mal sâhibi ise, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabâsından bir genci hırsızlıkla ithâm etti. O genç, hakâret ve dayak korkusundan kaçıp gitti. Serhend'de bu işlerle görevli olan nöbetçi bunu duyunca hazret-i İmâm'ı çağırdı. İşinde gevşeklik gösterenin yanına gitmek îcâbetmediğini bildikleri hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebelerinden birisi ile, yaya olarak oraya gitti. O edepsiz nöbetçi onların şânına yakışmayan sözler söyledi. Hazret-i İmâm ise gâyet yumuşak cevaplar verdi. Bu esnâda Mevlânâ Tâhir Bedahşî geldi. O kızgın nöbetçiye; "Kimi ayağına çağırdığını biliyor musun? Allahü teâlânın dostlarına kötü davrananlar elbette kısa zamanda cezâsını görür." dedi. Nöbetçi onları bıraktı. Aradan bir gün geçmeden bu edepsiz nöbetçi, semtinde bulunan büyük bir kalabalıkla münâkaşa etti. İş kavgaya döküldü. O nöbetçi, oğullarından ve akrabâsından yirmi kadar insanla kalabalığa karşı koymak istedi ve evin damına çıktı. O evde harb için saklanan patlayıcı maddeler vardı. Oraya âniden bir ateş düştü ve büyük bir patlama oldu. O nöbetçi, bütün oğlu ve akrabâsı ile havaya uçtu. Cesedleri bile görülmedi. Böylece Allah dostlarına kötü söz söylemenin cezâsını canıyla ödedi.

NİÇİN YIKILMADI

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Ecmir'de iken, Terâvih namazı kıldığımız mescidin bir duvarı sağlam yapılmamıştı ve bir tarafa doğru eğilmişti. O kadar ki, mescide gelenlerin çoğu ve

etrafında bulunanlar oradan geçerken, bugün yarın bu duvar yıkılacak derlerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir gün bu düşüncelerine temasla buyurdu ki: "Bu duvar, bu fakîrler burada kaldığı müddetçe, bize riâyet edip her hâlde yıkılmayacak. Nitekim büyükler; "Bizim şakamız ciddîdir." buyurmuşlardır. Buyurdukları gibi duvar, İmâm-ı Rabbânî hazretleri oradan ayrılıncaya kadar yıkılmadı. Oradan ayrıldığımız gün, ben, herkes gittikten sonra bir bahâne ile bir saat kadar o mescidin yanında kaldım. Duvarın yıkılıp yıkılmayacağına bakıyordum. İmâm-ı Rabbânî hazretleri mescid görünmez oluncaya kadar uzaklaşınca duvar birdenbire yıkılıverdi."

KİM ÖLECEK, KİM KALACAK?

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefât etmeden altı ay önce, Şâban ayının on beşinci gecesi olan "Berât kandili" gecesini, kendi husûsî odasında ihyâ eyledi. O gece yarısı, kıymetli hanımının bulunduğu odaya geldi. Hanımı dedi ki: "Bu gece ecellerin ve amellerin takdir edildiği gecedir. Kimbilir Allahü teâlâ kimin defterine ölecek ve kimin defterine yaşayacak! diye kaydetti." İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu sözü duyunca; "Niçin tereddüt ve şüphe ile söylüyorsun? Ya isminin, dünyâda yaşayacaklar sahifesinden silindiğini görenin hâli nice olur?" buyurdu. Bunu söyleyince, esrâr yatağı olan kalbinden bir âh çekti. Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretleri, o sene vefât edeceğine kerâmetiyle işâret buyurmuşlardı.

DİN NASÎHATTIR

Buyurdu ki: "Sünnete çok sıkı sarılmak lâzımdır." Bu sözleriyle de Peygamber efendimize uymak istemişlerdi. Çünkü, Peygamber efendimiz vefât edecekleri zaman böyle nasîhat eylemişlerdi. Abbâd bin Sâriye'den, Tirmizî ve Ebû Dâvûd şöyle rivâyet eder: "Resûlullah efendimiz bize vâz ediyordu. Bu vâzdan kalbler ürperiyor. Gözler yaşarıyordu. Dedik ki: "Yâ Resûlallah! Bu sözleriniz vedâ vâzına benziyor, bize vasiyet ediniz." Resûlullah aleyhisselâm buyurdular ki: **"Size vasiyetim olsun: Allah'tan korkunuz, bir köle bile emr-i ilâhîyi bildirse dinleyiniz ve yapınız. Yaşayanlarınız çok şeyler görecek. O zaman benim ve Hulefâ-i râşidînin sünnetine gâyet sıkı sarılınız, onu elden kaçırmayınız. Dinde bid'atten çok sakınınız. Çünkü bütün bid'atler dalâlettir, sapıklıktır."**İmâm-ı Rabbânî hazretleri vasiyetine devamla şöyle buyurdu: "Dînimizin sâhibi Resûlullah efendimiz, nasîhatlerin en

incelerini bile; **"Din nasîhattır"** hadîs-i şerîfi gereğince ihmâl etmediler. Dînimizin kıymetli kitaplarından, tam tâbi olmak yolunu öğreniniz ve bununla amel ediniz. Benim techiz ve tekfîn işlerimde sünnete uyunuz." Bundan evvel daha önce mübârek hanımına buyurmuştu ki: "Eğer ben senden evvel, bu sıkıntılarla dolu dünyâdan âhirete gidersem, benim kefenimi, senin mehr parandan aldırırsın."

Sonuç olarak İmam Rabbânî, kendi düşüncesini şöyle özetler:

"Bilesin ki, Hacegan yolunun şartları şunlardır: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadını benimsemek, Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v)'nın sünnetine uymak, Kötü bidatlardan ve nefsani arzulardan uzak durmak, Mümkün olduğunca azimet ile amel etmek."

İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ

Hint yarımadasının yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biri kabul edilen İmam Rabbanî, tasavvuf alanında temayüz etmesine rağmen, irşadçı kişiliği ile İslami ilimlerin hemen her dalında kalem oynatmıştır. Bunların başında da İslâm akaidi gelmektedir. ***Ona göre akaid, dinin aslı, özü, temeli ve dayanağı olması bakımından en başta değerlendirilmesi gereken bir konudur.*** İslâm esaslarının öğretilme yöntemi hususunda yazdığı bir mektubunda, inanç konusunun öğretimde başa alınmasının gerekliliğini vurguladıktan sonra bu konuda oluşabilecek bir bozukluğun ahirette kişinin ebedî hayatına malolabileceğine dikkat çeker.

O zaten mektuplarında dinin üç yönüne özellikle vurgu yapar: inanç, ibadet ve zühd. Aslında bu anlayış, İslâm coğrafyasında özellikle sünni sufi kesimin geleneksel yaklaşımıdır. İman konusunun böylesine önemsenmesi ise tüm kesimlerde aynı derecededir. Bilhassa klasik kelam kitaplarında iman konusu ahiret bölümü içinde yer alır. Zira kişinin gerçekten inanıp inanmadığı orada ortaya çıkacaktır. Daha da önemlisi imanın esas işlevi orada görülecektir. İmam Rabbani bu geleneğe uyarak inanç konusunun dinin özünü oluşturduğunu, bu hususta olabilecek bir bozulmanın dinin tamamını etkileyeceğini, hâlbuki ibadet ve zühd gibi konularda meydana gelebilecek bir aksaklığın veya eksikliğin tevbe ile telafi edilebileceğinin ve edilmese bile affının imkân dâhilinde olduğunun altını çizer.

Bu tavrıyla İmam Rabbanî, imanı "tasdik "ten ibaret gören kelamcıların tarafında yer alıyor görünmekle birlikte, imanı tarif ederken "kalbin tasdiki ve dilin ikrarı" ifadesini kullanması, daha da önemlisi "ikrarın, tasdik kadar önemli" olduğunu vurgulaması, onu hanefî-matüridî ekol içerisinde değerlendirmeye sevk eden önemli bir ayrıntıdır. Bir diğer mektubunda ise marifet iman farkına değinmekte ve marifetin kesinlikle iman olamayacağını, Hz. Peygamber devrindeki bir kısım Ehl-i Kitap'ın onun peygamber olduğunu bilmelerine rağmen iman etmemiş olmalarını delil getirerek ileri sürer.

Ancak irşadcı kimliğinden kaynaklanan, ibadetlere önem verme tavrı, hemen her yerde belirgin olarak gözükmektedir. Her ne kadar İmam Rabbani teorik planda sünni kelam geleneği tarafında yer alıyorsa da pratikte selefi bir duruş sergilemekte ve inancı zikrettiği her yerde peşinen amele de vurgu yapmaktadır. Aslında bu tavır, Kur'an'ın bütünü göz önüne alındığında ilahi kelamın ruhuna uygundur. Zira Kur'an'da sıkça "Ey iman edenler..." buyruğunun hemen akabinde "salih amel işleyenler" ibaresi yer almaktadır.

Ayrıca sufilerin teoriden daha çok pratiğe önem vermeleri dolayısıyla onun böylesi bir tavır içerisinde olması yaşadığı ortamın doğal bir sonucu olabilir.

BİLGİ KAYNAKLARI

İmam Rabbanî, bilgi kaynakları olarak Kur'an ve Sünneti ön plana çıkarmakla birlikte bir sufi olmasına rağmen akla yer vermesi dikkat çekicidir. Ancak her ne kadar aklı bir bilgi kaynağı kabul ederse de "eksik delil" olma yönünü de vurgulamadan geçmez. Zira ona göre delil ancak peygamberin Allah'tan getirdiğidir. Çünkü insanlar Allah'a karşı sorumludurlar. Bu sorumluluklarının oluşabilmesi için Allah'ın onlara bir takım yükümlülükler yüklemesi gerekir. Bu yükümlülüklerin bilinme kaynağı da Allah'ın elçisi olma niteliğini haiz olan peygamberlerdir. ***(186. Mektup.193. Mektup.290. Mektup). .193. mektup.67. Mektup.17. Mektup.91. Mektup.el-Mu'cemu'l-müfehres, "amel" md)***

Sonuçta, İmam Rabbanî'nin kesin ve eksiksiz iki bilgi kaynağı öngördüğünü kolaylıkla tesbit etmek mümkündür: Birincisi peygamberin Allah'tan getirdiği kitap, ikincisi ise Allah'ın denetim ve gözetiminde bulunan peygamberin uygulamaları (sünnet). Nitekim onun Allah'ın görülmesi (ru'yetullah) ile ilgili "Muhaliflerin

değerlendirmeleri görüleni görülmeyene kıyaslamaktır." yorumu bu değerlendirmeyi pekiştirmektedir. Zira kıyas aklın bir ürünüdür. Hâlbuki nas bulunurken kıyasa gitmek doğru değildir. Eğer ortada Kur'an veya Sünnet 'ten bir nas var ise onları terkedip akla veya onun verilerine uymak usule aykırıdır.

Peygamberden gelen nassın itikadda delil olarak kullanılabilmesi için iki özelliğin bulunmasının gerekliliğini ileri sürer: Tevatür ve zarurilik. Tevatür mevcut nassın peygamberden geldiğinin kesin göstergesidir. Zira yalanda ittifak etme ihtimalleri bulunmayan topluluklarca bize intikal ettirilmişlerdir. Zarurilik terimi ise nassın anlaşılmasında müphemlik ihtimalinin bulunmaması yani delalet bakımandan kati olması anlamında kullanmaktadır. Nassın mahiyetinde bir müphemlik ya da farklı yoruma açık olma gibi bir durum sözkonusu ise nassın kesinliği (delalet-i katiliği) zedelenir inanç konusunda kesin delil olma niteliği ortadan kalkar.

İmam Rabbanî, ilahiyat konusunda temelde hanefî-matüridî çizgide yer alır. Mektuplarında İmam Ebu Hanife'nin adını zikrederek atıfta bulunması bunun en açık göstergesidir. Zaten yaşadığı yer özellikle Hanefi mezhebinin hakim olduğu bir bölgedir. İleride akaidin konuları tek tek ele alınırken bu özelliği daha bariz olarak görülecektir.

1. Allah'ın Sıfatları ve İsimleri İmam Rabbanî, sünnî kelamcıların geleneğinde olduğu gibi Allah'ın sıfatlarını selbî ve subutî şeklinde temel iki kategoriye ayırır. Selbî sıfatların bazının itibari olduğunu ileri sürmekle birlikte hangilerinin selbî olduğu noktasına pek açıklık getirmez. İmam Rabbanî, Allah'ın varlığı ve birliğinin bedihi yani bir delile ve düşünmeye gerek duyulmayacak kadar açık olduğu kanaatindedir. Ona göre ancak kalbinde hastalık bulunan insanlar delile ihtiyaç duyar. Bu da zaten normal bir durum değil, hastalıktan kaynaklanan bir malulluk halidir. Bu duruma şaşının "bir"i "iki" görmesini örnek olarak getirir. Gördüğünün iki değil bir olduğuna ikna etmek için ona bir takım deliller getirmek gerekir, ancak normal bir insanın buna ihtiyacı yoktur der.

Ancak şu sorunun cevabını bulmak o kadar da kolay olmasa gerek: "Madem bu konu bu kadar bedihi neden İmam Rabbanî gibi insanlar azınlıktadır?" Subutî sıfatlara hakiki sıfatlar denildiğini de ifade eden İmam Rabbanî'nin tekvin sıfatını bu kapsama dâhil etmesi ehl-i sünnet içerisinde matüridî ekolünün yanında yer aldığının açık

göstergesidir. Sıfatlar için "Allah'ın zatına zaid gerçeklikleri olan kadîm manalardır" şeklindeki tarifi özenle zikretmesi her ne kadar ilk planda mutezileye gönderme yapıyor imajını uyandırsa da, gerçekte mensubu bulunduğu sufi çevrelere bir serzeniştir. "Fırka-i naciye olan sufiler bile sıfatların zatın aynı olduğunu söylediler." ifadesi bu serzenişin yazılı belgesidir.

Bir diğer altını çizdiği önemli nokta ise, "Sıfatlarla tanımlanmış bir tanrı mı yetkindir?" yoksa "Soyutlanmış diğer bir ifade ile selbî olarak tanıtılmış bir tanrı mı yetkindir?" İmam Rabbanî, bu sorulardan birincisine olumlu, ikincisine ise olumsuz cevap verir. Ona göre Tanrı'nın yetkinliği sıfatları iledir. Sıfatlardan soyutlanmış bir tanrının yetkin olması düşünülemeyeceği gibi, böyle bir tanrının varlığı bile şüphe götürür.

Allah'ın isimlerine gelince, Allah'a isim vermede nasların esas alınması gerektiğini savunan İmam Rabbanî, bu tavrıyla isimlerin tevkîfî olduğunu iddia edenlerin yanında yer alır. Bu görüşüne çok cömert anlamına gelen "cevad" ve "seha" isimlerini örnek olarak sunar ve cevad ismi naslarda geçtiği için Allah hakkında kullanılması caizken, diğeri naslarda geçmediği için caiz değildir der.

Demek ki insan yapma ve yapmama noktasında özgür olduğu gibi neyi, nasıl yapacağı konusunda da özgürdür. Nitekim Allah'ın peygamber göndererek, insanları iyiliğe sevk etmesi bunun en güzel delilidir.

İmam Rabbanî, zamanında felsefeci ve hinduların özellikle Hz. Peygamberin şahsında İslam'a ve İslamî sembollere yönelik saldırılarına karşılık "İsbâtü'n-nübüvve" adlı eserini kaleme alarak peygamberlik hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Ona göre İnsan sahip olduğu duyularla her ne kadar görünen âlemi, aklı ile de vacip, caiz, mümkün gibi bir takım ma'kulatı kavrasa da bunların ötesine geçmesi özellikle gaybî bilgileri edinmesi imkan dahilinde değildir. İnsanların ilmî ve amelî olarak olgunlaşması, gerçek inancı bulması, sahih amele yönelmesi, kalbî hastalıklardan kurtulup güzel ahlaka ermesi yani Allah ve kul katında iyi bir insan olabilmesi için peygamberliğe ihtiyaç vardır, zaten peygamberlerin görevleri de budur.

İmam Rabbanî, hem sahabe arasındaki üstünlük hem de aralarında çıkan çatışma ve çekişmelerde ehl-i sünnetin genel kanaatini

benimser. Sahabe arasında çıkmış bulunan bu karışıklık konusunda İslam Tarihi boyunca fikir yürütenleri üç grupta toplamak mümkündür: a. Olayları tamamen dinî alana çekip tarafları dinî olarak yargılayanlar. b. Olayları siyasî platformda cereyan eden çekişmelerden ibaret gören ve tarafların tutumlarını bu çerçevede değerlendirenler c. Olayları dinileştirmekle birlikte birinci grupta olduğu gibi katı bir değerlendirme içine girmeyip tarafların herbirini siyasî kimliklerinden soyutlayıp bir din önderi gibi kabul etmek suretiyle meydana gelmiş olan çatışmayı içtihad farklılığından doğan bir çekişme olarak görenler. ***(İmam Rabbanî, İsbâtü'n-nübüvve, s. 6. 40.Mektûbât, I, 361-367 (302. Mektup). 4Nisa, 4/95. 42Mektûbât, III, 21 (17. Mektup). 43bk. Cağfer Karadaş, a.g.e., s. 31. 44Mektûbât, III, 21 (17. Mektup). Ali el-Karî, Keşfu'l-hıdır fî hâli'l-Hıdır, Ahmed Akın Çığman Özel Ktp. vr. 93.)***

Birinci gruptakilere Hariciler ve Şia'yı, ikinci gruptakilere Hz. Ali, Hz. Muaviye ve devirlerindeki sahabenin çoğu, üçüncü gruptakiler ise Ehl-i Sünneti örnek gösterebiliriz. İmam Rabbanî de bu üçüncü grup içinde yer almaktadır. Onun değerlendirmesinde iki temel ön kabul vardır:

a. Sahabe mal, makam düşkünü olamaz. Çünkü bunlar nefs-i emmaredendir. Hâlbuki onlar Hz. Peygamberin sohbeti ile temizlenmiş kimselerdir.

b. Gerçekleşmiş olan mücadelede Hz. Ali haklıdır, Hz. Muaviye ise içtihadında hata etmiştir. Bunlardan birincisi sufice, ikincisi ise fakihce bir yaklaşımdır. Hâlbuki buradaki çekişme dini bir meseleyi çözmenin haricinde bir mülk davası, siyasi bir kazanım elde etme mücadelesidir. Hz. Ali ve Muaviye, olayı böyle gördüklerinden dolayı birbirlerine yönelik dini bir nitelemede bulunmamışlardır. Ayrıca burada Hz. Ali ne kadar haklıysa, Hz. Muaviye de o kadar haklıdır. Ayrıca bu iki lideri tek başlarına değerlendirmek de mümkün değildir, zira kendilerine biat etmiş olan taraflarının beklentilerine cevap vermek durumundadırlar. Bundan dolayı taraflardan birinin mücadaleden kolaylıkla çekilmesi beklenilmemelidir. Bu mücadeleye Hz. Ali ve Muaviye gibi bakılmış olsa problem büyük ölçüde çözüme kavuşur. Sahabeden herhangi birisinin siyasi bir çekişmeden dolayı suçlanması doğru olmaz. Zaten kimin suçlu olduğunu tespit etmek de

pek kolay gözükmemektedir. Ancak Ehl-i Sünneti böyle bir tutuma iten sebeplerin de göz ardı edilmemesi gerekir.

Birinci olarak Haricilerin ve Şia'nın katı bir tutum içinde olayları dini bir alana çekmek suretiyle sahabeden bazını tekfir etmeleri Ehl-i Sünnetin sahabenin tamamını kusursuz görme psokolijisine itmiştir.

İkincisi, Hz. Peygamberin güzide ashabının böylesi bir karışıklık içerisinde bulunmasını sonrakiler kabullenememiş, hatta söyle bir söz bile söylenmiştir: " Kılıçlarınızın karışmadığı olaylara kalemleriniz karışmasın". Bu iki sebebin yanı sıra özellikle Hristiyanların Hz. İsa'nın havarilerini yüceltmeleri, Müslümanların da sahabeyi bu şekilde yüceltmelerine sebep olmuş olabilir. Bunlara ek olarak İmam Rabbanî için söylenecek bir sebep ise onun sufi kişiliğinden kaynaklanan tavır alışıdır. "Onlar nefs-i emmare sahibi değildirler" şeklinde tasavvufi bir nitelemeyi sahabe için kullanması bunun en güzel delilidir. Ayrıca sufi gelenekte şeyhi yüceltme davranışının yanı sıra onu kusursuz (kamil), beraberindekileri de kusursuz kılan (mükemmil) olarak görme inancı tarikat silsilelerinin dayandığı sahabeyi de kusursuz görmeye sevk etmiş olabilir**.** ***(Mektûbât, II, 114 (67. Mektup); III, 22-23 (17. Mektup)."Kamil" ve "mükemmil" terimleri için bk. Mektûbât, I, 346 (292. Mektup)***

MEKTUBATIN MUHTEVASI

Hindu adet ve geleneklerinin yaygınlaştığı ve eş zamanlı olarak Müslümanlarda dini değerlere ait sapmaların baş gösterdiği bir dönemde İmam Rabbani, kendisine soru sormak üzere yazılan mektuplara verdiği cevaplarla tüm Müslümanlara bir anlamda rehberlik yapmıştır.

Bu mektupların bir araya getirilmesiyle oluşturulan Mektubat, tasavvufi içeriklidir. Mektuplar bürokrat, alim, idareci ve halktan olmak üzere kadın-erkek her kesimden gelen sorulara cevap niteliğinde yazılmıştır. Mektuplara baktığımızda adeta puzzlenin parçaları gibi bir tabloyla karşılaşırız.

Mektubatın İslam dünyasına hizmetlerini;

1.Müslümanların zihinlerinde yenilenme ve öze dönme noktasında formatlama,

2.Tasavvuf ehline katkı,

3.Bid'at ve hurafelerin fark edilmesine yardımcı olmak gibi sayabiliriz.

İmam Rabbani tasavvuf için; 'delille bilineni keşf ile idrak etmektir' der.

Ruh manevi yolculukta dünyevi standartlardan kurtulur ve manen yükselmeye başlar, böylece hafifler, şeffaflaşır. Şeffaflaşma ise bazı hallere daha kolay vakıf olmayı beraberinde getirir. Bu vesileyle Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının bulunduğu âleme doğru yolculuğa çıkar. Bu âlemi ziyaret ederek isim ve sıfatlara olan inancı pekişir. Bu yolculuk; kişinin kendi feyz aldığı ve bir peygamberle irtibatlı olan ilahi isme kadar sürer.

İmam Rabbani, **'şeffaf manevi merkez'** olarak da tanımlayabileceğimiz **letaif**in yerlerini ilk söyleyen âlimdir. Kişi zikrullahı bu merkezlere yerleştirdikçe miraca hazır hale gelir. Letaifi insan ruhunun derinliklerinin penceresi, zikrullahı da o pencerelerden içeri atılan ateş olarak düşünebiliriz. Bu ateş vesilesiyle içeride temizlik olur.

Kalpde her an Allah'ı bulundurmak üzere yapılan çalışmanın adı murakabedir. **Murakabe** de sırasıyla; ehadiyyet, maiyyet, akrabiyyet, muhabbet ve vahdaniyet aşamaları yaşanır. İnsan murakabeye niyetlenince daima; "İlahi ente maksudi ve rızake matlubi (Allah'ım maksadım Sensin ve Senin rızanı taleb ediyorum) sözünü söylemeli ve kalbini buna hep hazır tutmalıdır. Ehadiyyet mertebesi olan ilk mertebede "İhlas suresi" okunur ki Allah doğru bir şekilde tanınsın. Sonra Hadid suresindeki "Her nerede olursanız olun O sizinle beraberdir" ayeti üzerinde tefekkür edilir.

Murakabenin diğer aşamalarında ise sırasıyla, Kaff suresindeki "Biz insana şah damarından daha yakınız" ve Maide suresindeki " Allah onları sever onlar da Allah'ı sever" ayetleri üzerinde tefekkür edilir.

İmam Rabbani **Seyr-i Süluk** mertebelerini en detaylı anlatan mutasavvıftır.

Vahdet- Şuhud anlayışını Vahdet-i Vücuttan daha yukarı görür. Çünkü Vahdet-i Şuhudda âleme gelinir ve kulluk devam eder. İmam Rabbani en son noktanın ubudiyet olduğu üzerine vurgu yapar.

Dedikodulara sebebiyet vermesin diye şeyhe icazet verme *(kişilere manevi yol göstericilik yapmak üzere vazifelendirme)* yazılı olarak İmam Rabbani'yle birlikte başlamıştır.

İmam Rabbani, dönemindeki muhalif tutum ve sapkın anlayışların düzelmesi için yaptığı hizmetler vesilesiyle kendini sıla yani bir köprü olarak görmüştür.

İMAM RABBANİ (kuddise sirruhu)'dan HİKMETLİ SÖZLER

Edebi gözetmek, zikirden üstündür. Edebi gözetmeyen Hakk'a kavuşamaz.

Ehlin gönlü için (ailenin gönlünü almak için) günah işlemek ahmaklıktır.

Farzı bırakıp, nafile ibadetleri yapmak boşuna vakit geçirmektir.

Gına sahiplerinin yani zenginlerin, alçak gönüllü olması güzeldir. Fakirlerin ise onurlu olması lazımdır.

Kalbin tasviyesi (temizlenmesi); İslamiyet'e uymakla, sünnetlere yapışmakla, bid'atlerden kaçmakla ve nefse tatlı gelen şeylerden sakınmakla olur. Zikir ve rehberi, doğru yolu gösteren âlimi sevmek bunu kolaylaştırır.

Kalbin birçok şeyleri sevmesinin sebebi, hep o bir şey içindir. O da nefsdir.

Kâfirlere kıymet vermek, Müslümanlığı aşağılamak olur.

Kelime-i tevhid; putlara ibadeti bırakıp, Hak Teâlâ'ya ibadet etmek demektir.

Küfür, nefs-i emmarenin isteklerinden hâsıl olur.

Malı zarardan korumanın ilacı, zekât vermektir.

Mubahları gelişi güzel kullanan, şüpheli şeyleri yapmağa başlar. Şüphelileri yapmak da harama yol açar.

Büyükleri sevmek, saadetin sermayesidir. Muhabbete müdahane, gevşeklik sığmaz.

Nefs bir kötülük deposudur. Kendini iyi sanarak Cehl-i mürekkeb olmuştur.

Nefse, günahlardan kaçmak, ibadet yapmaktan daha güç gelir. Onun için günahtan kaçmak daha sevaptır.

Rezzak olan Hak Teâlâ, rızıklara kefil olmuş, kullarını bu sıkıntıdan kurtarmıştır.

Saadet, ömrü uzun ve ibadeti çok olanındır.

Seadet-i ebediyyeye kavuşmak, peygamberlere uymağa bağlıdır.

Sohbeti ganimet bilmelidir. Sohbetin üstünlüğü, bütün üstünlüklerin ve kemallerin üstüdür.

Sünnet ile bid'at birbirinin zıddıdır. Birini yapınca öteki yok olur.

Zahid, dünyaya gönül bağlamadığı için, insanların en akıllısıdır.

Zekât niyeti ile bir kuruş vermek, dağlar kadar altını sadaka olarak vermekten kat kat daha sevaptır.

Salih ameller İslam'ın beş şartıdır. Salih amelleri yapmadan kalp selamette olmaz.

Cennet ile Cehennem 'den başka ebedi bir yer yoktur. Cennet'e girmek için iman ve dinin emirlerine uymak lazımdır.

Dünyayı maksat edinmemeli. Dünya, nefsin arzularına yardımcıdır. Dünya ve ahiret bir arada olmaz. Dünyaya düşkün olmak, günahların başıdır. Dünyaya düşkün olanlar ahirette zarar görür. Dünyaya düşkün olmamanın ilacı, İslamiyet'e uymaktır.

Bu zamanda dünyayı terk etmek çok zordur. Dünyayı terk lazımdır. Hakikaten terk edemeyen, hükmen terk etmelidir ki, ahirette kurtulabilsin. Hükmen terk etmek de büyük nimettir. Bu da, yemekte, içmekte, giyinmekte, meskende, dinin hududundan dışarıya taşmamakla olur.

Dünyayı terk etmek iki türlüdür; birincisi, mubahların, zaruret miktarından fazlasını terktir. Bu çok iyidir. İkincisi, haramları ve şüphelileri terk edip yalnız mubahları kullanmaktır. Bu zamanda bu da iyidir.

Tesbih okumak (sübhanallah demek), tövbenin anahtarı ve hatta özüdür.

Vakit çok kıymetlidir. Kıymetli şeyler için kullanmak lazımdır. İşlerin en kıymetlisi sahibine hizmet etmektir. Yani Allahü telaya ibadet ve taat etmektir.

Gençlik zamanında dinin emirlerine uymak, dünya ve ahiret nimetlerinin en üstünüdür.

Annenin yavrusuna faydası olmadığı (annenin yavrusundan kaçacağı) kıyamet günü için, hazırlık yapmayana yazıklar olsun!

Ayet-i kerimede mealen; "Vallahu basirun= Allah onların ne yaptıklarını görmektedir" buyruldu. Allahü Teâlâ her şeyi gördüğü halde, (insanlar) çirkin işleri yaparlar. Aşağı bir kimsenin bile bu işleri gördüğünü bilseler, vaz geçerler yapmazlar. Bunlar ya Hak telanın görmesine inanmıyorlar yahut onun görmesine kıymet vermiyorlar. İmanı olana her ikisi de yakışmaz.

Velilerin hiçbiri, peygamber mertebesine varamaz.

Velilerin hiçbiri, Sahabe [eshab-ı kiramın] mertebesine çıkamaz.

İhlas ile yapılan küçük bir iş, senelerce yapılan ibadetler gibi kazanç (sevap) hâsıl eder.

Her ibadeti seve seve yapmalı. Kul hakkına dokunmamağa, hakkı olanlara hakkını ödemeğe titizlikle çalışmalıdır.

Dünyanın vefasızlıkta eşi yoktur, dünyayı isteyenler de alçaklıkta ve bahillikte (cimrilikte) meşhurdur. Aziz ömrünü, bu vefasızın ve değersizin peşinde harcayanlara yazıklar ve korkular olsun.

Gençlik çağının kıymetini biliniz! Bu kıymetli günlerinizde, İslamiyet bilgilerini öğreniniz ve bu bilgilere uygun yaşayınız! Kıymetli ömrünüzü faydasız, boş şeyler arkasında, oyun ve eğlence ile geçirmemek için uyanık olunuz.

İnsanlar riyazet deyince, açlık çekmeği ve oruç tutmağı anladılar. Hâlbuki dinimizin emrettiği kadar yemek için dikkat etmek, binlerce sene nafile oruç tutmaktan daha faydalıdır.

Bir kimsenin önüne lezzetli, tatlı yemekler konsa, iştihası olduğu halde ve hepsini yemek istediği halde, dinimizin emrettiği kadar yiyip, fazlasını bırakması, şiddetli bir riyazettir ve diğer riyazetlerden çok üstündür.

Bir farzı vaktinde yapmak, bin sene nafile ibadet yapmaktan daha çok faydalıdır.

Ölmek, felaket değildir. Öldükten sonra, başına gelecekleri bilmemek felakettir.

Sonsuz kurtuluşa kavuşmak için, üç şey muhakkak lazımdır: İlim, amel, ihlas.

Ölülere dua ve istiğfar etmekle ve onlar için sadaka vermekle, imdatlarına yetişmek lazımdır.

Dünyayı ele geçirmek için ahireti vermek ve insanlara yaranmak için Allahü Teâlâ'yı bırakmak ahmaklıktır.

Nefse kolay ve tatlı gelen şeyi saadet zan etmemeli, nefse güç ve acı gelenleri de şekavet ve felaket sanmamalıdır.

Birkaç günlük zamanı büyük nimet bilerek, Allahü Teâlâ'nın beğendiği şeyleri yapmağa çalışmalıdır.

İbadetlerin hepsini kendinde toplayan ve insanı Allahü Teâlâ'ya en çok yaklaştıran şey namazdır.

Cahillerin, büyüklere dil uzatmalarına sebep olmayınız! Her işinizin İslamiyet'e uygun olması için, Allahü Teâlâ'ya yalvarınız.

Geçici lezzetlere, çabuk biten, tükenen dünyalıklara aldanmamalıdır.

İhsan sahibinin kapısı çalınınca açılır.

Gönül dalgınlığının ilacı; gönlünü Allahü Teâlâ'ya vermiş olanların sohbetidir.

Dünya hayatı pek kısadır. Bunu en lüzumlu şeyde kullanmak gerekir. Bu en lüzumlu şey de, kalbini toparlamış olanların yanında bulunmaktır. Hiçbir şey sohbet gibi faydalı olmaz.

Peygamberlere uymak, kişiyi yüksek derecelere ulaştırır; asfiyâ, yani gönlü saf olan büyüklere tâbî olmak, büyük mertebelere vâsıl eder. Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh- dâimâ Peygamber Efendimiz'e tâbî olarak O'nu tasdîk etme saâdetine koştu ve sıddîkların başı oldu. Lânetli Ebû Cehil ise tâbî olma kabiliyetini nefsani arzularının mezbelesinde ziyan ettiği için mel'unların önderi oldu."

"Âlimlerin dünyaya olan düşkünlüğü, güzel yüzleri üzerinde bir lekedir. Bu gibi âlimlerin ilmi, halka fayda verse de kendilerine fayda sağlamaz. Her ne kadar dinin güçlenmesi bunların omuzlarına bırakılmışsa da buna itibar edilmez. Zira dîni takviye, bazen zalim ve günahkâr kimselerin eliyle de olabilir… Hâlbuki âlimler dünyaya düşkünlük göstermez ve makam, riyaset, mal ve üstünlük sevdasını bertaraf edebilirlerse,

işte onlar, âhiret âlimleri ve peygamber vârisi olurlar. Ayrıca onlar, mahlûkatın en üstünüdürler."

"Dünya âhiretin tarlasıdır. O tarlayı ekmeyip verimli toprağını boş bırakan ve amel tohumlarını zayi eden kişiye yazıklar olsun! Bilmek gerekir ki, toprağın boş bırakılıp zayi edilmesi ya oraya hiçbir şey ekmemekle olur, ya da oraya çürük ve bozuk tohum atmak suretiyle olur. (Yani kişi ya ömrünü boş geçirmek ya da nefsani arzularla ziyan etmek suretiyle ebedî hüsrâna düşer.) Herkesçe mâlûmdur ki, zâyî etmenin bu ikinci kısmının zararı, birinci kısma göre daha fazladır."

"Müstehapların yerine getirilmesi hususunda gevşeklik gösterilmemelidir. Zira müstehaplar Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği ve razı olduğu şeylerdir. Kişi, yeryüzünün bir köşesinde Hak Teâlâ'nın sevdiği ve razı olduğu bir ameli bilir ve onu yapma imkânı olursa bunu ganimet bilmelidir. Bu durum, birkaç kırık saksı parçası ile değerli taşları satın alan kişinin hâline benzer."

"Bilesin ki, hususi bir hâdise üzerine nâzil olan bir sûre veya ayet, onu okuyan kişiye o mevzuda tam bir fayda sağlar. Meselâ nefs tezkiyesiyle alâkalı bir ayeti okumanın, nefsi kötü huylardan arındırmada büyük bir tesiri vardır. Diğerleri de bu şekildedir."

"Bu fakire göre insanların üstünlüğünün sebebi, dini desteklemeleri ve dinin hükümlerini tebliğ için malı ve canı feda hususunda öncü olmalarıdır. Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bu hususta herkesten daha önde olduğu için, her mü 'mine emsalsiz bir örnek olmuştur. Aynen bunun gibi, dini destekleme ve tebliğ hususunda öncü olan diğer kişiler de arkadan gelenlere örnek olmuşlardır."

Cenâb-ı Hak kullarına şu duâyı tâlim buyurur:"…Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler ihsân eyle ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!" ***(el-Furkân, 74)*** **Yani takvâ sahibi olmak kâfî değildir, takvâda önder olmaya gayret etmek lâzımdır.**

"İnsanın yaratılış gâyesi, kulluk vazifelerini yerine getirmektir. Kime yolun başında veya ortasında aşk ve muhabbet bahşedilirse, bundan maksat, Hak Teâlâ'nın dışındakilerden alâkayı kesmesini sağlamaktır. Yoksa aşk ve muhabbetin kendisi asıl maksat değildir.

Bilâkis bunlar, kulluk makâmını elde etmek için birer vâsıtadır. Sâlik, mâsivânın esâret ve kulluğundan tamamen kurtulduğu takdirde ancak Allah Teâlâ'nın kulu olabilir. Velâyet mertebelerinin en üstünü de ubûdiyet (kulluk) mertebesidir. Velâyet mertebeleri içerisinde bundan daha üstün bir makam yoktur."

"İnsanın yaratılışındaki maksat, kendisine emredilen ibadetleri yerine getirmektir. İbadetlerin edâsından maksat da îmânın hakîkati demek olan «yakîn»i elde etmektir."

"Muhabbette hîleye yer yoktur. Çünkü seven, artık sevgilisine tutkun bir kara sevdâlı olup ona muhâlefet edemez ve sevgilisinin muhâliflerine de aslâ meyledemez. Onlara hiçbir şekilde tâviz veremez."

"Allah Teâlâ, siyah-beyaz bütün ırklara gönderilen Beşeriyetin Efendisi -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hürmetine bizi ve sizi yaşanmayan sözden, amelsiz ilimden kurtarsın! Âmîn!.."

İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Şirk ve Tehlikesine Dair Beyânları

Şer-i Şerîf, mükelleflere hitabında erkek cinsini kadın cinsine gâlip kılarak erkeklere ait lafız kalıplarıyla, hem erkeklere hem de kadınlara emir ve yasaklamalarda bulunur. Bazense doğrudan kadınlar muhatap alınarak onlara ait lafız kalıplarıyla birtakım hükümler beyan edilir. Allah Te'âlâ'nın her bir fiilinde birçok hikmet bulunduğu gibi, bu hitap şeklinde de birçok hikmet vardır. Erkeklerin, hükümlerin çoğunda hususi olarak muhatap alınmasının sebebi erkeğin insan cinsinin aslı olmasıdır. Ancak Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın hükümlerinin kahir ekseriyetinde kadınlar da erkekler gibi eşit derecede mükelleftirler. Asıl olan, emir ve nehiylerde erkeklerin ve kadınların eşit olmasıdır.

İmâm Rabbânî Müceddîdi'l-Elfi's-Sânî *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerinin mektûbâtında da, üç mektupta kadınlar muhatap alınarak kendilerine mektup gönderilmiştir. Bu mektupların içerikleri her ne kadar erkekleri de ilgilendiriyorsa da özellikle kadınlara nasihatte bulunulmasının ayrı bir nüktesi vardır. Bununla beraber anlaşılan o ki İmâm Rabbâni Hazretlerinin mürîdânı arasında kadınların da ciddi bir itibarı vardır. Bu sebeple erkeklere yazdığı mektupların ekserisiyle kadınlar da muhataptır.

Bu üç mektubun üçü de üçüncü ciltedir. *17. Mektup akîde*, *34. Mektup nasihat,* 41. Mektup da kadınlara ait husûsî nasihatler hakkındadır.

Üçüncü cildin 41. Mektubuna, akîde ile ilgili meselelere giriş yapmadan evvel, kadınların Peygamber Efendimiz *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e bî'atı hakkında nazil olan Mümtehine Sûresi'nin 12. âyet-i kerîmesiyle başlar ve geniş bir îzâhta bulunur:«***Ey Nebiy(y-i zîşân)! İnanan kadınlar sana gelip de, Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, (kızlarını diri diri gömerek) çocuklarını öldürmeyeceklerine, (başkasından doğurdukları çocukları kocalarına getirip: "Bu senin çocuğun!" diyerek) elleriyle ayakları arasında kendisini uyduracakları bir iftira (meydana) getirmeyeceklerine ve (Allâh'a ve peygamberine itaat hususunda) güzel tanınan herhangi bir şey hakkında sana isyan etmeyeceklerine dâir seninle bî'atleş(ip sözleş)tikleri zaman, sen de onlarla bî'atleş ve kendileri için Allâh'tan mağfiret talebinde bulun! Şüphesiz ki Allâh (geçmiş günahları çokça bağışlayan bir) Ğafûr'dur; (kullarına çok acıdığı için, İslâm'a girdikten sonraki hayatlarında kendilerini muvaffak edecek olan bir) Rahîm'dir. »***

Bu âyeti celîle Mekke-i Mükerreme'nin fethi gününde nâzil oldu. Rasûlullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* erkeklerin bî'atından sonra kadınlardan bî'at almaya başladı. Kadınların bî'atı sadece sözlü oldu. Rasûl-i Ekrem *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eli bî'at eden kadınların eline asla değmedi. Kötü işler ve adi ahlâklar erkeklere nisbetle kadınlarda daha çok olunca, kadınların bî'atlarında erkeklerin bî'atında bulunmayan ilâve şartlar açıkça söylendi.

Allah'u Te'âlâ'nın emrine yapışmak için kadınlara, o anda bu kötü işler yasaklandı. Birinci şart, Allah Te'âlâ'ya hiçbir şeyi ortak koşmamaktır. Ameli gösteriş ve işittirme şüphesinden velev güzel bir anılma gibi sözle de olsa, Allah *(Celle Celâluhû)*dan başkasından bir karşılık talep etme zannından beri olmayan kimse de şirk dairesinden çıkmış değildir. İhlâslı bir muvahhid de değildir. Kendisine, ailesine ve ashâbına, salât ve selâm olsun. Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: ***«Ümmetimdeki şirk, karanlık bir gecede siyah bir taşın üstündeki karıncanın hareketlerinden daha gizlidir.»(***

Hadîs-i Şerîfi farklı lâfızlarla Hâkim (Rahimehullâh) müstedrekinde, Ahmed ibni Hanbel (Rahimehullâh) müsnedinde zikretti.)

RİYANIN TEHLİKESİ

Peygamber Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine şöyle buyurdu: *«***Daha küçük olan şirkten sakının.» Bunun üzerine sordular: «Daha küçük olan şirk hangisidir Yâ Rasûlellâh?» Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem): «Riyâdır» buyurdular.**

Şirk merasimlerine, küfür törenlerine (ve bayramlarına) hürmet etmenin şirkle köklü bir bağı vardır. İki dini tasdik eden (İslâm'dan başka herhangi bir dinin de doğru olduğunu söyleyen) şirk ehlindendir. Hem Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın hükümlerine, hem de küfrün (İslâm dışı düzenlerin) hükümlerine (kanunlarına) yapışan müşriktir.

Küfürden (kavlî ve fiilî olarak) beri olduğunu beyan etmek İslâm'ın şartıdır. Şirk şaibesinden kaçmak tevhid'dir. İslâm ehlinin cahillerinin arasında yaygın olduğu gibi putlardan ve tağuttan, hastalıkların ve sıkıntıların uzaklaşması için yardım istemesi şirkin ve sapkınlığın tâ kendisidir. Ellerle yontulmuş taşlardan ihtiyaçların giderilmesini istemek küfürdür, Allah Sübhânehû ve Te'âlâ'yı inkârdır. Mevla Te'âlâ, bazı dalâlet ehlinin (münafıkların) hâlinden şikâyet etmek üzere şöyle buyuruyor: «Tağuta hakem olarak müracaat etmek istiyorlar. Hâlbuki kesinlikle onu inkâr etmekle emrolunmuşlardı. Şeytan onları derin bir sapıklıkla saptırmak ister.» (Nisa Sûresi: 60)

Kadınların çoğu kendilerindeki tam bir cahillik sebebiyle, şer'an yasak olan tağuttan ve şeytandan istimdat (yardım isteme) işine mübtela olmuşlardır. Başlarına gelen sıkıntılardan kurtulmayı (bu aslı astarı olmayan) içi boş putların isimlerinden istemektedirler. Böylece şirk törenlerini (âdetlerini) yapmaya meftundurlar. Özellikle Hintli kadınlar arasında "setile" diye bilinen çiçek hastalığı ortaya çıktığı zaman şirk ehline koşarlar. Bu ayrıntılarından geri durmaz ve şirk âdetlerinden olan bu âdete yönelmeyi terk etmezler. Ancak Allah Te'âlâ'nın muhafaza ettiği kadınlar müstesna!

Hinduların ta'zîm ettiği günlere ta'zîm etmek, Yahudilerin belli günlerine ait merasimleri yapmak, şirki ve küfrü gerektirir. Ehl-i İslâm'ın cahillerinin, özellikle kadınlarının yaptığı gibi kâfirlerin belli günlerinde (törenlerine katılarak) merasimler yapıyorlar. O günleri

bayram olarak kutluyorlar. Ehl-i şirk gibi, kız çocuklarının ve kardeşlerinin evlerine hediyeler gönderiyorlar…"

Zina Yasağının Bî'atta Yer Almasının Sebebi

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* Hazretleri daha sonraki satırlarda kişiyi şirke düşürecek diğer birtakım yanlış işlerden bahseder. Akabinde kadınların bî'atındaki diğer şartlar olan hırsızlığın yasaklanmasından ve üçüncü şart olan zinanın yasaklanmasından bahseder. Bu şartın îzâhını ise şu şekilde yapar:"Bu şartın kadınların bî'atında özellikle ve açıkça zikredilmesi, genellikle zinanın kadınların bu işe râzı olmaları neticesinde meydana gelmesinden dolayıdır. Bu hâdisenin meydana gelmesinde onların rızâsına itibar edilir ve yasaklama onlar hakkında daha kuvvetli olur. Erkekler bu çirkin işte kadınlara tâbîdir. Bu sebeple, Allah Te'âlâ Nûr Sûresi'nde kadınları önce zikrederek zina eden bekâr kadınla, zina eden bekâr erkeğin cezasını: ***«Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun! Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara merhametiniz tutmasın! Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun!» (Nûr Sûresi: 2)*** âyet-i kerîmesiyle açıklar.

Bu kötü iş dünya ve ahiretin kaybedilmesini sebeptir. Bütün dinlerde son derece çirkin görülmüş ve yasaklanmıştır."

Onu sevenler

İmâm-ı Rabbânî vefatından sonra da sevilmiş, asırlar boyu methedilmiş, eserleri okunup istifade edilmiştir. Büyük veli **Mevlana Halid-i Bağdadi**, ince ruhunun terennümleri ile dolu olan Farisi Divanı'nın doksan dördüncü sahifesindeki beytlerinde mealen şöyle demektedir:"Ya Rabbi! O nihayetsiz yolun yolcusu, ilim sahiplerinin reisi, bu göz ile görülmeyen, akıl ile varılmayan gizli sırların menba'ı, insanların anlayamadığı, ancak senin bildiğin büyüklüğün sahibi, köpüren ve dalgalanan manalar deryası, maddesizlik ve mekansızlık âleminin reisi, nurları ile Hindistan'ı aydınlatan, Serhend şehrini, Musa aleyhisselama Allahü Teala'nın kelamı geldiği şerefli va'di yapan, Muhammed aleyhisselamın dininin büyüklüğünün vesikası, keskin görüşlüler meclisinin ışığı, dini bütün olanlar ordusunun kumandanı, düşünülemeyen yüksekliklere erişen, izinde gidenleri de oraya çeken Ahmed-i Faruki'nin gözlerinin nuru hürmetine beni affet!

Senin af ve merhamet denizinin sonsuzluğunu düşünerek rahat ediyorum. Allahım! Yalnız senin ihsanına güveniyorum. Çünkü, 'Ben af ediciyim' buyuruyorsun!" Evliyanın büyüklerinden ve meşhurlarından olan Mevlana Halid-i Bağdadi'ye, hocası **Şah Abdullah-ı Dehlevi** yazdığı bir mektupta, İmâm-ı Rabbânî ile ilgili olarak şunları söylemektedir.

"İmâm-ı Rabbânî'yi sevenler, mümin ve takva sahipleridir. Sevmeyenler ise şaki ve münafıktırlar. Bütün âlemi İslama, İmâm-ı Rabbânî'nin şükrünü eda etmek vaciptir."

ESERLERİ

1) Mektubat: İslam âleminde imam-ı Rabbani'nin Mektubat'ı kadar kıymetli bir kitap daha yazılmamıştır. Mektubat, üç cild olup, beş yüz yirmi altı mektubunun toplanmasından meydana gelmiştir. Kelâm ve fıkıh bilgilerini, tasavvufun marifetlerini açıklayan uçsuz bir derya gibi eşsiz bir eserdir.

Mektubat'ın birinci cildi 1616 senesinde talebelerinin meşhurlarından Yar Muhammed Cedid-i Bedahşi Talkani tarafından toplanmıştır. Birinci cildde 313 mektup vardır. Bu cildin son mektubu, Muhammed Haşim-i Keşmi'ye yazılmıştır. İmam-ı Rabbani hazretleri birinci cildin son mektubunu yazınca; "Muhammed Haşim'e gönderilen bu mektupla resullerin, din sahibi peygamberlerin ve Eshab-ı Bedr'in sayısına uygun olduğundan, üç yüz on üç mektupla birinci cildi burada bitirelim" buyurmuştur.

İkinci cildi ise 1619 senesinde yine talebelerinden, Abdülhay Pütni tarafından toplanmıştır. Bu cildde Esma-i hüsna yani Allahü teâlânın hadis-i şerifte geçen doksan dokuz ismi sayısınca doksan dokuz (99) mektup vardır.

Üçüncü cild de imam-ı Rabbani hazretlerinin vefatından sonra 1630 senesinde talebelerinden Muhammed Haşim-i Keşmi tarafından toplanmış olup, bu cildde de Kur'an-ı kerimdeki surelerin sayısınca yüz on dört (114) mektup vardır. Her üç cildde toplam beş yüz yirmi altı (526) mektup vardı. İmam-ı Rabbani hazretlerinin vefatından sonra on mektubu daha üçüncü cilde ilave edilmiştir. Böylece toplam mektup adedi (536) olmuştur.

Mektubat'daki mektupların birkaçı Arabi, geri kalanların hepsi Farisidir. Çeşitli zamanlarda basılmıştır. [Mektubatın birinci cildi Müjdeci Mektuplar adı altında Hakikat Kitabevi tarafından

yayınlanmıştır. İkinci ve Üçüncü cildlerdeki mektuplardan da bir kısmı Hakikat Kitabevi yayınlarından olan Tam İlmihal Seadet-i Ebediyye kitabında yayınlanmıştır. Bu kıymetli eserler, www.hakikatkitabevi.com adresinden okunabilir ve temin edilebilir.]

2)Te'yîd-i Ehli's-sünne Reddi-i Revafıd:İran Şiî ulemâsı ile Mâverâünnehir Sünnî ulemâsı arasındaki bir tartışmanın ürünü olan eser Şîa'ya bir reddiyedir. Sirhindî'nin, ileride kendisini takip edecek olan Nakşibendî geleneği çizgisine miras bırakacağı kuvvetli Şîa düşmanlığının zeminini hazırlayan eseri Gulâm Mustafa Han Farsça metni ve Urduca çevirisiyle birlikte neşretmiştir. ***(Karaçi 1384/1964).***Farisi olup, Rafızileri reddeden bu kitabın Türkçesi, (Hak Sözün Vesikaları) kitabında, bir bölüm olarak, Hakikat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Arapça'ya da tercüme edilmiştir.

3) İsbatün-Nübüvve:Allah*(Celle Celâluhû)* inancına paralel olarak peygamberliğe inancın da zorunlu olduğunu ispat etmeyi amaçlayan eser, Ekber Şah'ın "dîn-i ilâhî" adıyla savunduğu sinkretizm (bütün dinlere aynı anda inanma) anlayışı tarafından desteklenen şüpheciliğe karşı kaleme alınmıştır. Arapça yazılan kitap Gulâm Mustafa Han tarafından Urduca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır. ***(Karaçi 1383/1963)*****."Peygamberlik nedir?" adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Hak sözün Vesikaları kitabı içinde bir bölüm olarak yayınlanmıştır. Ayrıca Arapçası, İngilizceye ve Fransızcaya da tercüme edilmiştir.**

4) Mebde' ve Me'ad

5) Adab-ül-Müridin

6) Ta'likat-ül-Avarif

7) Risale-i Tehliliyye

8) Şerh-i Ruba'ıyyat-ı Abd-il-Baki

9) Mearif-i Ledünniye

10) Mükaşefat-ı Gaybiyye

11) Cezbe ve Süluk

KAFKAS KARTALI ŞEYH ŞÂMİL(1797-1871)

"Kahramanlık", "Cesaret", "Fedakârlık", "Yiğitlik" abidesi, Kafkas Kartalı Şeyh Şamil.

Rusların, Kafkasya'da ortadan kaldırmak istediği İslamiyet'i, tekrar ihya etmek için mücadele veren, Kafkas-Rus mücadelesinin en mümtaz siması ve düzenli Rus ordularını dize getiren büyük mücahid, Kuzey Kafkasya'nın efsanevi lideri İmam Şamil, Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya geldi. Babası Avarlar'dan Muhammed, annesi Avar beylerinden Pîr Budak'ın kızı Bahu Mesedu'dur. Doğduğunda kendisine dedesi Ali'nin adı verildi. Ancak sürekli hasta olduğundan ad değiştirmenin iyi geleceğine dair geleneksel inancın etkisiyle ailesi adını Şâmil olarak değiştirdi. Kısa bir süre sonra sağlığına kavuşan Şâmil ilk eğitimini dayısından aldı. Ardından arkadaşı Molla Muhammed ile birlikte Harakinili Said ve ileride kayınpederi olacak olan Nakşibendî şeyhi Cemâleddin Gazi-Kumukī'den dinî ilimleri tahsil etti. Otuz yaşına kadar tefsir, hâdis, fıkıh ilimlerini; edebiyat, tarih ve fen bilgilerini öğrenerek, büyük bir âlim ve gönül sahibi bir veli oldu. Sabrı, metaneti, dirayeti, ilmi, hitabeti ve mücadeleci yönü ile Kafkasya halklarının önder İdealleri ve hedefleri uğruna gösterdiği mücadele, Hayat boyu devam eden mücadelesi ile şekillenen örnek şahsiyet. Tıpkı İmam Mansur gibi o da içki içilmesini yasaklamış,

şeriat kurallarına çok önem vermiştir. Çünkü Ruslar, dağ halklarını asimile edebilmek için bir taraftan geleneksel norm ve değerlerin yerine alkol, kumar, rüşvet ve benzeri kötü alışkanlıkları yerleştirmeye çalışıyorlar, diğer taraftan onlara çeşitli baskılar yaparak giyimlerine karışıyorlar, hacca gitmelerini dahi yasaklıyorlardı. Babasına dahi bu konuda şart koşan Şamil, babasının içki içmemesi için ona ihtarda bulunmuştur. Babası: "Ya içecek olursam? Ne yapacaksın, beni vuracak mısın?" der. Şamil'in yanıtı tek cümledir: "Seni değil, kendimi bıçaklarım." Ve baba, içkiyi bırakmıştır. Çünkü oğlunu tanımaktadır…

Şeyh Şamil'i her Türk boyu kendinden görme arzusundadır. Bu onun cesaret, kahramanlık, idareci, şahsiyet ve dinî lider olarak nadir bulunan bir insan olmasından kaynaklanmaktadır. Kimi araştırmacılar, Çeçen, Avar, Lezgi, Çerkes, Kumuk olduğunu söylemektedirler. Bunların her biri Dağıstan'da ve Kafkasya'da kahramanlıkları ile kendilerini ispat etmiş kadim Turanî boylardır. Şamil'e şeceresi sorulsa idi şüphesiz "Dağıstanlı" Kafkasyalı" bir Müslümanım diye cevap verirdi. Hayatı boyunca iman ettiği gibi yaşamıştır.

Manevi şeceresinin gereği olarak Türkistan illerine kadar uzanan manevî silsilesi vardır. Vefatı ile Resuller Resul'u Hz. Muhammed'in (s.a.v) kabr-i şerifî karşısındaki Cennet-ül Baki'de istirahatgahına çekilmiştir.

Şamil'in Türkçe bilmesi onun atalarının Türk olduğuna işaret etmektedir. Nitekim 1859'da Kaluga'da sürgün hayatı yaşadığında İ. Zahar hatıratında Şeyh Şamil ve maiyetindekilerin Azeri? Türkçesi (Kumuk Türkçesi) konuştuklarını ve Rus ordusundan hizmet gören Kazan Tükleri'nden askerler ile bu dil ile anlaştıklarını anlatır. At binme ve kılıç kullanmada üstün becerilere sahipti. Güçlü bir vucut yapısı olan Şamil, aynı zamanda güreş ve atıcılıkta da kendini geliştirmişti.

Kafkas savaşında Ruslara karşı savaşan Çeçenya ve Dağıstan'ın 1834 ile 1859 tarihleri arasında 3. imamı olarak Şeyh Şamil adıyla anıldı.

İmam Şamil, değişik zamanlarda bazıları dini bazıları siyasi sebeplerden beş kez evlenmiştir. Fatimat, Zahidet, Cevheret, Şovanat ve Emine isimli eşlerinden altı oğlu ve beş kızı dünyaya gelmiştir. Ahmet Cemaleddin, Muhammed Said, Muhammed Gazi, Muhammed Şefi, Muhammed Kamil ve Cemaleddin oğulları, Necabat, Fatimat, Nafisat, Bahu-Mesedu ve Sayfiyat kızlarıdır.

Şeyh Şamil, daha gençlik yıllarında Şeyh Mansur ile başlatılan hürriyet mücadelesindeki yerini almış,Mansur'dan sonra, Gazi Muhammed, Kafkaslıların başına geçerek imam olmuş,hepsi gönül sahibi bir veli idi.

Ruslar, Kafkasya'ya girdiklerinde Çar ordusunu Avusturya asıllı bir general olan Kulug Fon Klugenav kumanda ediyordu. Şamil'in ve Gazi Muhammed'in köyü olan Gımri'de, taş taş üzerinde bırakmadılar, binlerce Müslümanı katlettiler.

Gımri, Dağıstan'da kartal yuvası gibi dağların yamacında bir köydü. Gımri baskınında Gazi Muhammed 1832'deşehid edildi. Şamil ise ağır yaralandı. Ormanlar içerisindeki köylerde saklandı. Yaralarını, türlü kök otlarıyla kremler yapan ve cerrahlıkla uğraşan ve aynı zamanda Şamil'in kayınbabası olan Dağıstanlı bir cerrah iyileştirmişti. Şamil'in hastalığında anası Baho başucundan ayrılmamıştı. Savaş dönemlerinde halktan bazıları "artık teslim olalım anlaşma yapalım" diye hayıflanmaya başlamıştır, bunun üzerine Şeyh Şamil teslim olmaktan bahsedene kırbaç cezası vermeyi uygun görmüştür. Bu durumda çekinen halk çareyi Şeyh Şamil'in annesine gitmekte bulmuşlardır. Annesi Şeyh Şamil'e teslim olma teklifini sununca Şeyh Şamil koymuş olduğu kanundan ödün vermemiştir. Cezayı yaşlı bir kadın çekemeyeceğinden, ceza oğluna intikal ettirilmiş, Bunu bana uygulasınlar deyip cezayı kendisi çekmiş kırbaç cezası Şamile uygulanmıştı.

Rus generali Klugenav öldürülen Gazi Muhammed'in cesedini günlerce köy köy gezdirmiş teşhir etmişti. Sonunda Avar Hanlığı'nın merkezi olan Tarku'da, Burnava tepesine gömdürmüştü.

Gazi Muhammed'in ölümünden sonra yerine Hamzat Bey imâmlığa seçildi. Hamzat, Avar Hanlarının sülalesindendi. Üç sene

kadar faâliyet gösteren Hamzat Bey, 1835 (H.1251) senesinde Hunzah Câmiinde bir Cumâ günü Osman ve Hacı Murat, Hamzat'ın Avarlara yaptıklarından dolayı silahlı adamlarıyla suikast düzenlemiş, onu şehîd etmişlerdi. Onun şehâdetinden sonra imâmlık, yâni liderlik vazifesi Şeyh Şâmil'e teklif edilmiş, Şeyh Şâmil, tevâzu göstererek daha ehliyetli birinin seçilmesini istemişti. Hattâ namzetler de gösterdi. Gohlok'ta toplanan âlimler ve milletin ileri gelen temsilcileri, her türlü yetkiye hâiz olarak, Şeyh Şâmil'e imâmlığı kabûl ettirdiler.

Tarihin hangi sayfasını aralarsak aralayalım, orada hiç tartışmasız karşılaşacağımız bir gerçek vardır ki o da hak ile batılın, İslam ile İslam olmayanın mücadelesidir. Peygamberlerin önderliğinde başlayan bu mücadele Efendimiz(s.a.v) ile peygamberlik makamında hitama ermiş; ama onun kutlu sancağı altında soluklanmaya devam eden halifeler, sahabeler, âlimler, liderler ve imamlarla devam etmiştir ve devam ediyor.

Bugün Rusya diye gösterilen bu geniş sahaların yüzde doksanı, çok eski tarihlerden beri Türk boyları veya Türk hakanları tarafından benimsenmiş, Türk'lere has bir diyardı; mâruf bir vatandı. Tarihin kaydettiği büyük Türk akınları hep buralardan çıkmış veya buralardan geçmiştir. İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türk'lerin daha çok müstakar bir hayatı tercih etmeğe başladıkları, bunun neticesi şehirlerin genişlediği ve ilmî büyük intibahlara sahne oldukları görülür. Bu sâyede Müslüman Türkler arasında büyük çapta bilginler yetişmiş ve her tarafta hürmet ve tâzim kazanmışlardır. Vakta ki Türkistan ve Altun Ordu gibi imparatorluklar çöktü. Bunların yerine küçük küçük hanlıklar kuruldu, üstelik bu hanlıklar birbirleriyle çatışmağa başladılar. İşte o zaman, başlarına Rusların musallat olmağa cür'et buldukları görüldü. Bu tasallut, Batının aşırı Hristiyan teşekkülleri tarafından sun'i bir şekilde telkin edilmiş ve fi'li yardımlarıyla tanzim ve tahkim olunmuştur.

Arap coğrafyasında, Anadolu'da, Afrika'da, Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve daha birçok yerlerde yıllardır devam eden bir mücadelenin olduğunu okur-görür-duyarız. Bu mücadelelerden en şanlı şöhretli olanlardan biri de Kafkasya'daki mücadeleleridir. Öyle

yiğitler çıkmıştır ki bu mücadelelerde, bu yiğitler asırlardır dilimize doladığımız destanî birer kahraman olmuşlardır.

Kafkaslar Emirül-müminîn Ömer'ül-Faruk(r.a) zamanında İslamla tanışmış, İslâm mücahidleri İran'ı alıp kuzeye teveccüh edince, bunlardan bir kol Kafkaslar 'da (Hazer) tesmiye edilen cenkçi bir devletle, Bâb'ül-Ebvâb- Derbend geçidinde, karşı karşıya geldiler. Kafkas cephesinde bulunan İslâm orduları kumandanı Sürâka b. Amr(r.a).öncülüğünde fütuhat ve sulh sağlanmış, TÜRK BOYLARI Müslüman olmuştu. Daha sonraları Emevi ve Abbasiler döneminde buralarda İslami faaliyetler yoğunlaşmış, Bir taraftan Türkistan'da İslâmiyet fethen teessüs ederken, diğer taraftan Kafkasya'da sulhen yayılmağa başlamış, nihayet İdil boyu Türklerini şevken bu dine sürüklemiştir. Bunun üzerine Türk-Bulgar Han'ı Elmâs Han, Hicrî 300 yıllarında Abbasî Halifesi El-Mukteder Billâh'a elçiler göndermiş ve kuzey mıntıkalarında İslâmiyeti talim ve tedris için fukaha ve ulema gönderilmesini, câmi ve medrese inşası için de bunlara mimar ve mühendis katılması ricasında bulunmuştur. Halife aralarında, Susel-rasibi, Elbedr Hazmi ve Ahmed b. Fazla'nın bulundukları kalabalık bir hey'eti Bulgarlar diyarına yolladı. İlâhi bir ilham semeresi olan bu himmetler sayesinde, bu azametli kitleler arasında İslâmiyet intişar etti. Bu ihtisasla bu akvam bu uğurda canlarını ve mallarını. Bilgilerini ve kalemlerini bin yıldan fazla bir zaman, İslamiyet'in azameti ve müdafaası uğrunda bezletmekten çekinmediler."

Çarlık Rusya döneminde yönetimi elinde bulunduranlar, egemenlikleri altına aldıkları topraklarda yaşayanlara akla hayale gelmeyecek şekilde zulmettiler. İnsanların, dinlerini öğrenme ve yaşamalarına asla müsaade etmeyip, ibadethanelerini dahi tahrip ettiler. Bu zulümden, İslâmî hassasiyeti son derece yüksek olan Kafkasya Müslümanları da büyük ölçüde etkilendi. Kendilerine önderlik ve rehberlik edecek liderlerinin arkasında teşkilatlanarak destansı bir mücadele verdiler.

Çerkesler 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve Kırım Türkleri tarafından Müslümanlaştırılırken, Dağıstanlılar ve Çeçenler oldukça

erken bir dönemde, 8. yüzyıldaki Arap fetihleri sırasında Müslüman olmuşlardı. İmam Şamil 25 yıl süren imamlığı boyunca sayısız çarpışmaya girer, bunların birçoğunda yaralanır, bunun yanında hicret, açlık, ayrılık, ölüm gibi imtihanlarla karşılaşır. Tüm bu imtihanlar karşısında da bir kez olsun ümitsizliğe düşmez ve çevresindeki asker ve komutanlarının da herhangi bir ümitsizliğe düşmemesi için çabalar.

Çarlık, bütün Kafkasya'yı türlü hile ve entrikalarla ele avuca almak istiyordu. Bu uğurda her dönem üstün silah gücü ile donatılmış ordularını ve en acımasız Generallerini Kafkasya'ya gönderdi. General Klugenav ile başlayan, Vorontsov ile sürdürülen ve 1842'lerde Lüders, Fraytağ ile1852'lerde General Grabe ve General Kont Argutfinski, Prens Baryatinski, Genaral Yevdokimof gibi acımazsız Çarlık ordu kumandanları Rus politikalarıyla Kafkasya'da görev yapmışlardı.

Şeyh Şamil 25 sene boyunca devam eden Kafkasya-Rusya savaşlarında Rus ordularını perişan eden büyük bir halk kahramanıdır. 1785 yılında İmam Mansur'un Ruslara karşı ilan ettiği cihadından bugüne binlerce şehit verilmişse de, bunun yanında yüz binlerce Rus'un da bu amansız direnişin karşısında canlarından olduklarını görürüz. Hayatını esaret altında bulunan Kafkasya topraklarını kurtarmaya adamıştır. Türk Milleti tarafından Kafkasya Kartalı olarak isimlendirilmektedir.

İmam Mansur ile başlayan ve Şeyh Şamil ile mücadelenin en uzun ve şiddetli döneminin yaşandığı bu devre "imamlar dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Ruslar tarafından "Müridizm" olarak adlandırılmış olan bu sufi direniş hareketi, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'yı istilasına karşı XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan ve XIX. Yüzyılda devam eden bir harekettir.

Gazi Muhammed'in "cihad" bayrağını açmasıyla birlikte Şeyh Şamil'i de olayların içinde bulmaktayız. İmam Şamil'in ilk olarak Kafkasya'nın birliği ve Dağıstan'da şeriata tam anlamıyla uygun yeni yasalar koyup uygulamayı hedef olarak belirlediği görülmektedir. Dağıstan, birçok küçük hanlıklara ayrılmış, birbirinden farklı dillerin konuşulduğu ve birbirine düşman bir uluslar ülkesiydi. Kan davaları ve çarpışmaların eksik olmadığı bu ülkede dağlıların hayatlarını

yönlendirmiş olan adetler, kolay kolay vazgeçilebilecek gibi değildi. Bunun dışında ayrıca rus silahları kuşanan yerliler ve rus generallerinin yürütmüş oldukları, Haç'ı Hilal'in yerine oturtmak isteyen bir harekât da vardı. Şamil ve taraftarlarının dinleri ve özgürlükleri uğruna ortaya koymuş oldukları kahramanlık ve fedakârlıkların boyutlarının ilkini, Ahulgoh savunması göstermektedir. Ruslar, General Grabe'nin komutanlığında 1839'da Ahulgoh'u kuşatma altına aldılar. Kuşatma uzadıkça Şamil'in yiyeceği azalmış, kalede hastalık baş göstermişti. Yaralıların tedavi edilip ölülerin gömülebilmesi için yeterli vakit bulunamamaktaydı. Durumun zorluğu karşısında İmam Şamil ve General Grabe arasında görüşmeler başladı. Grabe, Şamil'in büyük oğlu Cemaleddin'in rehin olarak verilmesi karşılığında bu görüşmeye razı olmuştur. Fakat teslim olmaya niyeti olmayan Şamil, kendisinin dağlarında kalmasını şart koşmuştur. Ruslar da bunu kabul etmeyerek 21 Ağustos 1839'da genel saldırıya başlamış ve 80 günlük kuşatma sonucunda Ahulgoh'u ele geçirmişlerdir. Grabe'nin Ahulgoh'un alınması ile ilgili göndermiş olduğu raporda: "Çok iyi! Ama ne yazık ki Şamil kurtulmuş bulunuyor. Şüphesiz gücünün ve etkisinin büyük bir kısmını kaybetmiş olmasına rağmen O'nun yine de bir takım şeyler hazırlamasından korkuyorum. Gelecekte neler olacağını göreceğiz." diyordu. Her türlü maddi imkâna sahip olan ve orduları Şamil'in müridlerinin kat kat fazlası olan Rus General, yazmış olduğu raporda korkusunu dile getiriyordu. Herhalde bu gücü ve etkiyi maddi imkânlardan ziyade manevi güç ve inançla açıklamak mümkündü.

Şeyh Şamil, Rusları dize getirmenin ancak düzenli bir orduyla mümkün olacağını, teşkilâtlanılırsa Çar ordularıyla baş edebilecek durumda olduklarını, dışardan hiçbir yardımın gelmeyeceğini, bu sebeple iş başa düştüğünü her gittiği yerde îzâh ederek, kısa zamanda kısmen de olsa nizamlı bir ordu ve mülkî teşkilâtı kurmaya muvaffak oldu. Tecrübeli ve değerli yardımcıları, ordunun ve mülkî idârenin başına getirdi.

Şeyh Şamil'in imamet döneminde tok gözlülüğü, hitabet yeteneği, kararlı tutumları ile askeri yeteneği sayesinde büyük

başarıları kısa zamanda çevre beylikler ve şehirlerde ün kazanmasına yol açmıştır. Otoritesi Dağıstan dışına kadar uzanan Şeyh Şamil'i birçok topluluk lider olarak kabul etmiştir. Döneminde Dağıstan'da baruthaneler, tophaneler, silahhaneler yaparak dağınık askeri düzeni muntazam birlikler haline getirmiş, adli ve idari bir ülke yönetimi sağlamıştır.

İmam Şamil, siyasi düzeni yeniden şekillendirerek ülkesini vilayetlere ve naipliklere ayırmıştır. Siyasî, idari, dinî ve adlî görevlerde kendisine yardımcı olan bir divan mevcuttu. Ülkeyi nâibliklere ve vilâyetlere ayırarak başlarına idari ve askerî yetkilere sahip nâibler tayin etmiştir. Her nâibin bir müftüsü vardı. Üç dört nâibliğin bir vilâyet oluşturduğu bu yapıda vilâyetlerin başında yüksek rütbeli nâibler bulunuyordu. Ahverdil Muhammed, Kibid Muhammed, Şuayb Molla, Hacı Tcişov, Danyal Sultan ve Hacı Murad ile Gazi Muhammed bunlar arasında sayılabilir. Bunun yanında nâiblerin faaliyetlerini kontrol etmek için muhtesib adı verilen görevliler vardı. Şeyh Şâmil'in oluşturduğu idarî ve askerî yapı, Ruslar'a karşı Dağıstan ve Kafkasya'da yirmi beş yıl boyunca büyük direniş göstermiştir. Rus İmparatorluğu'nun güçlü orduları karşısında unutulmaz destanî bir mücadele veren Şeyh Şâmil'in adı Rus işgaline karşı direnen Kafkas kavimlerinin hâfızasına nakşedilmiştir.

Şeyh Şamil'in imam seçildiği 1834 yılından 1859 yılına kadar Rus imparatorluğu ile olan savaşta, yılmadan tüm mürit ve askerleri ile birlikte en önlerde savaştı. Kendisinden önceki 2 imamın önderliği döneminde de savaşlara katılan İmam Şamil, toplamda 35 yıl kadar İslam adına savaşmıştır. Aradan geçen çetin yıllarda Rus ordularına oldukça fazla zayiatlar verdirmiş; fakat kısıtlı askeri gücü oldukça kayıplar vermiş ve zaman geçtikçe azalmıştır. Ahulgo Tepesinde Rus ordularının 10.000 den fazla olan askeri gücüne, 3.000 kadar müridi ve askeriyle 80 gün dayanmış ve savaş tarihine bu büyük direniş altın harflerle yazılmıştır. Bu direnişte Şeyh Şamil, eşi Cevheret hatun'u, oğlu Said'i ve kız kardeşi Mesedo'yu şehit vermiş, 8 yaşındaki küçük oğlu Cemaleddin Ruslar tarafından esir alınmıştır. Dehşet boyutları, savaş sırasında sadece insan kaybı ile sonuçlanmamıştır. Rus orduları

işgalde elde edebildikleri bölgelerde, ağaçları ve ormanları yakmış ve ev, araç ne varsa yerle bir ederek bir daha kullanılmamasını sağlamışlardır.

Çar Birinci Nikola, Şeyh Şamil'e, Kafkasya'daki Müslümanları bir bayrak altında toplama sevdâsından vazgeçerse, kendisine en büyük makamların, rütbelerin verileceğini, başına krallık tâcı giydirileceğini, Çarlık hazînelerinin ayakları altına serileceğini bildiren göz kamaştırıcı şeytânî bir teklif hazırlatıp, en güvendiği generallerinden birini gönderdi. Şeyh Şâmil'in ise generale târihî cevabı şöyle oldu***:"Ben, Kafkas Müslümanlarının hürriyete kavuşmaları için silaha sarılan gâzilerin en aşağısı Şâmil! Allah'u Teâlâ'nın himâyesini, Çar'ın efendiliğine fedâ etmemeye yemin eden, özü sözü doğru bir Müslümanım. Daha önce Çar Birinci Nikola'yı tanımadığımı, emirlerinin bu dağlarda geçersiz olduğunu General Klugenav'a anlayacağı şekilde tekrar tekrar söylemiştim. Bu sözleri sanki taşa söylemişim gibi, Çar, hâlâ görüşmek için beni Tiflis'e dâvet ediyor. Bu dâvete icâbet etmeyeceğimi bu mektubumla son defâ size bildiriyorum. Bu yüzden fânî vücudumun parça parça kıyılacağını ve sırtımı verdiğim şu vatan topraklarında taş üstünde taş bırakılmayacağını bilsem, bu kesin kararımı hiçbir zaman değiştirmeyeceğim. Cevabım bundan ibarettir. Nikola'ya ve onun kölelerine böylece malum ola!"***

Sonraki günlerde çok kanlı mücadeleler oldu. Rus kuvvetleri hep hezimete uğradı. Yenilgileri birbirini takib etti. Çar Birinci Nikola, bu hezimetlerden sonra, bütün Kafkasya'yı fethetmek, Şeyh Şâmil'i ele geçirip bütün Müslümanlara kötü günler yaşatmak maksadıyla, ordularının en seçkin generallerini bu iş için vazifelendirdi. Napolyon'u mağlub eden bu meşhur generaller; Fraytag, Svarts, Klugenav, Argutinski idi. Kalelere bıraktıkları ihtiyat kuvvetleriyle birlikte elli bini bulan bu seçme ordu, dört koldan harekete geçti. Netice yine Rus ordularının hezimeti ve bir avuç Müslüman'ın zaferi idi.

Yenilmez sanılan Rus ordularını çok az bir Müslüman Türk'ün iman gücü ile nasıl perişan ettiğine Rus Çarı dahi hayretle şahit oldu.

Rus kaynakları 1843 senesinde yapılan bu harplerin neticesi hakkında şöyle demektedir***: "Şâmil, Avaristan'da taş üstünde taş bırakmadı. Unsokul, Balakan, Moksok, Ahalçi, Tsanah, Hassat, Gergebil, Burunduk, Hunzah, Nizovaye, Ziran, Gimri gibi en önemli üslerimizi, mevzilerimizi kâmilen ele geçirip temelinden tahrib etti. Rusya'ya çok pahalıya mal olan bu Avaristan muharebelerinde yaptığımız müthiş masrafları, verdiğimiz korkunç insan ve malzeme zayiatını hesab edecek olursak, bu savaşın Kafkasya'da yaptıklarımızın en kanlı ve zararlısı olduğu meydana çıkar."***

Bu savaşlar neticesinde Kafkasya'da yaşayan Müslüman Türklerin maneviyatı yükseldi. Ruslara karşı müthiş bir direniş başladı. Şeyh Şamil'e karşı olan güvenleri çoğaldı. Canla başla ona yardıma karar verdiler. Bu savaş, Çar Birinci Nikola'nın gururunu kırdığı gibi, plânlarını da alt üst etti. Napolyon'a karşı galip gelen meşhur Rus generalleri, iki kolorduya yakın büyük bir kuvvet ile Avaristan'a saldırdıkları hâlde, Şeyh Şamil'in bir avuç ordusu karşısında tutunamamışlar, felce uğramışlardı.

Çar Nikola, bu hezimetten sonra da, Şeyh Şâmil'in karşısına General Vorontsof'u çıkardı. Onu Kafkas Orduları Başkumandanlığına getirerek; "Bütün ordularım bu uğurda feda olsun. Hazinelerimin bütün kapıları Kafkasya için ardına kadar açıktır. İstediğin her şeyi bol bol alabilirsin. Bunun karşılığında sizden Şeyh Şâmil'i ölü veya diri olarak ele geçirmenizi ve Dargo denilen yuvasını kasıp kavurarak çiğnemenizi istiyorum" dedi. General Vorontsof, Kafkasya'yı bir uçtan bir uca fethetmek için altmış bin kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Şeyh Şâmil'in yok denecek kadar az bir askeri karşısında perişân olup şaşkına döndü. Şeyh Şâmil'in iki ay süren çok mahâretli ve kanlı yıpratma muhârebeleri karşısında mevcûdunun büyük bir kısmını ve üç generalini kaybetti.

Bundan sonraki günlerde Şeyh Şâmil, Kafkasya'ya musallat olan Rus ordularına sık sık akınlar düzenledi. Onları memleketlerinden çıkarmak için geceli gündüzlü çalıştı. Fırsat buldukça, Çar Birinci Nikola'yı can evinden vuruyor, hiç beklemediği yerlere saldırıyordu.

Hiçbir devletten yardım görmeden, tam yirmi beş sene Ruslarla mücadele ederek vatanını savundu.

1848-1856 yılları ise biraz sessiz geçmiştir. Bu sessizliğin temel sebebini Kırım Savaşı'na bağlamak gerekmektedir. Zira Kırım savaşı bittikten sonra Ruslar, Kafkasya'da yarım kalan işlerini tamamlamaya koyulacaklardır. Şeyh Şamil Rus Çarı Deli Petro'yu ve eşi Katerina'yı delirtmişti Kırım Savaşı esnasında ölen Çar I. Nikola'nın yerine oğlu II. Alexandr Çar olmuş ve Kırım Savaşında aldığı yaraları sarmak için Kafkasya'ya kesin bir hamleyle yönelmiş ve bu işin sonuçlandırılması amacıyla son hamle olarak Prens Baryatinsky'i atamıştır.

Petronun ölümünden sonra, Yeni Rus Çarı İkinci Aleksandr başa geçtikten sonra, Şeyh Şâmil meselesini hâlledip Kafkasya'yı baştanbaşa fethetmek için, Prens Baryatinski kumandanlığında 90.000 seçme askerden oluşan bir orduyu Şamil'in üzerine gönderdi. Bu muazzam kuvvete karşı, Şeyh Şâmil de beş bine yakın süvârisiyle Ruslarla çarpışmaya başladı. Uzun ve kanlı çarpışmalardan sonra, Şeyh Şâmil, Gunip Dağına çekildi. Bu dağda beş yüz kadar fedaîsi ile bir buçuk ay süreyle koskoca ordu ile savaştı. Ellerinde atacak barutları, yiyecek bir şeyleri kalmadı. Etrafındaki yiğit askerlerinin dört yüz kadarı da şehîd olmuştu. Yiyecek yerine karınlarına taş bağlayarak düşmanla mücadeleye devâm ediyorlardı. 30 Ağustos 1859 tarihine gelindiğinde Prens Baryatinsky Gunip kalesi önüne gelmiştir. Ruslar Şamil'i sağ olarak ele geçirmek istemekteydiler. Çünkü biliyorlardı ki Şamil'in vücudunu bu topraklardan çıkarmadıkça onun ölüsü de dirisi de başlarına bela olacaktı.

Osmanlı-Türk İmparatorluğu haricinde, hiçbir ülkeden dostluk ve müttefiklik göremeyen 'Evliya Şamil', Rus ordularının ilerleyişi, dost ülkelerden gelen yardımların kesilmesi ve sayıca azalma sebeplerinden dolayı hız kazanmıştır. Şeyh Şamil ülkesinin eriyişini görmüş ve 1859 yılında 6 Eylül günü Gunip'te, savaşın İslamiyet ve ülkesinin bağımsızlığı için tehlikeli olduğuna karar vermiştir. Çarlık yetkililerine görüşlerini bildirerek savaşın durması için çağrıda bulunarak silah bırakma yoluna gitmiştir. Şeyh Şâmil önce vuruşarak

ölmeyi düşündüyse de sonunda oğulları Gazi Muhammed ve Muhammed Şâfiî ile birlikte teslim olmak zorunda kaldı Görüşmeleri kabul eden İmam Şamil, Ruslara teslim olması için bazı şartlar ileri sürmüş;Gunip'te Prens Baryatinsky teslim olur. Bununla birlikte Şeyh Şamil'in teslim olmasından sonra büyük bir üzüntü ve keder içinde olduğu ayrıca bundan sonra kendini tamamen dine adadığı da unutulmamalıdır.

Şamil'in mektuplarında Şeyh'in teslim olduktan sonra Rus devlet adamlarından gördüğü saygı ve yakınlığı karşılıksız bırakmadığı da anlaşılmaktadır. Şeyh Şamil'in Ruslardan gördüğü bu saygının onun için büyük bir anlam ifade ettiği İmam'ın mektuplarına çok açık bir şekilde yansımıştır; Zira, Şeyh Şamil'in 100 Mektubu isimli eserde yayınlanmış olan 24 Kasım 1859 tarihli Muhammed Emin'e gönderdiği mektubunda, Şamil, Allah'ın takdiriyle düşmanların eline düştüğünü ancak Rusların düşmanlarını ve hasetçilerini güldürmediklerini bilakis son derece saygı ve ikramda bulunduklarını ifade etmekte, Çar'ın kendisine yıllık 1000 tuman tahsis ettiğini ve refah içerisinde yaşadığını belirtmektedir.

Prens Baryatinsky'nin karargâhına götürülen Şeyh Şâmil saygıyla karşılandı; Ruslar uzun zamandan beri direnişini kırmaya çalıştıkları Şâmil'e iyi davrandılar. Şeyh Şâmil ertesi gün Temirhanşura'ya, oradan Saint Petersburg'a, ardından Kaluga'ya götürüldü. Çar Aleksandr onunla burada görüştü; İmam Şamil, aile efradı ve 40 kadar adamı Petersburg'a Çar'ın sarayına götürülür. Rus Çarı II.Aleksandr tarafından sarayın kapısında hayrete düşülecek derecede nazik karşılanır. Çar, babası 1.Nikola'ya ve ihtişamlı ordularına tam otuz beş yıl Kafkasya'yı zindan eden, kök söktüren bir Müslüman lideri esir olarak değil misafir gibi karşılar ve adetleri gereği zamanının bu en büyük kahramanını karşısında görür görmez, yüzünden ve sakalından hayranlıkla öpmekten kendini alıkoyamaz.

İmam Şamil bir ay kadar sarayda misafir edildikten sonra, saygın tutsak olarak esaret yıllarını geçireceği Kaluga'ya gönderilir. Ancak Şamil ve ailesine esaret çok ağır gelir. İki yıl içinde Şamil'in

simsiyah saçları beyazlar. Büyük kızı Nafisat ile gelini Muhammed Gazi'nin hanımı Kerimet üzüntüden vereme yakalanarak ölürler.

Şamil', aile efradı ve 40 akıncısı ile, Petersburg'a Çar 2. Alexander'ın sarayına götürülmüştür. Bir gün Rus Çarı esaret altındaki Şeyh Şamil'i, yemek taam etmek için karşısına almıştır, Şeyh Şamil'in iştahlı bir şekilde karnını doyurduğunu görünce, maiyetindekilere: "Korkarım bu adam birazdan bizi de yer" diye istihza edici bir söylemde bulunmuştur. Şeyh Şamil bunun üzerine ibreti âlem için, ***"Korkmayın dinimizde hınzır eti yemek haramdır" cevabını vermiştir.***

Şeyh Şamil Hac'ca gitmek için birçok kez Çardan izin ister. Esaretin onuncu yılında Şeyh Şamil'in hac vazifesini yerine getirme isteği kabul görmüştür. Çar tedbir olarak oğlu Muhammed Şefi'yi esir olarak alır ve hac sonrası Rusya'ya gelerek teslim olması şartını koşar. Rusya'daki 10 yıllık esaret hayatından sonra Çar tarafından Türkiye'ye gitmesine izin verilmiştir.

Şeyh Şâmil Ruslar'ın izin vermesi üzerine hacca gitmek amacıyla 31 Mayıs 1869'da İstanbul'a gitti. Aynı gün sadrazamla görüştü. Daha sonra Şeyhülislâmı ve Dâhiliye nâzırını ziyaret etti. 15 Ağustos 1869'da Sultan Abdülaziz tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildi. Şeyh Şamil'in geldiğini duyanlar, saraya akın eder ve bu İslam ve halk kahramanını görmek isterler. Senelerdir Ruslara kan kusturan İmam Şâmil hazretlerini beklemeye başlar. Kafkasya'da, İslamiyet'i yok etmeğe uğraşan Ruslara karşı verdiği amansız mücadeleyi iftihar gözyaşlarıyla tâkib eden Müslüman Türk milleti, Şeyh Şamil'e hayrandır. Onun esaretten kurtulup İstanbul'a geldiği gün, yer yerinden oynamış, halk sahile dökülmüştür. Abdülaziz Han, onu sarayın kapısında karşılayıp, büyük bir hürmetle; ***"Babam kabrinden kalksaydı ancak bu kadar sevinebilirdim"*** diyerek, çok iltifatlarda bulunur.

Sultan: "Şamil, bunca imkânsızlıklarla, kendi başına 25 yıl kâfirlerle nasıl çarpıştın? Bütün savaşlara katılıyor muydun? Yoksa bu zaferler senin kumanda kabiliyetin yüzünden mi oldu?" diye sordu. Şeyh Şâmil oturduğu yerden kalkarak Kafkas kıyafetini çıkardı.

Pâdişâh, Şeyh Şâmil'in göğsünde ve sırtında 40'tan fazla ölümcül yara izi olduğunu görünce gözyaşlarına boğuldu. Pâdişâh, Şeyh Şâmil'in ellerini tutarak O'na tahtı işaret etti: ***"Bugün burada oturmaya layık biri varsa bu ancak sensin,"*** diyerek şanlı mücâhidin gönlünü almaya çalıştı. Yedi ay Koska'da kendisine ayrılan köşkte oturdu. Sultan Abdülaziz, Şeyh Şâmil'e ve aile fertlerine maaş bağlattı

Dâvâsına öylesine sâdıktı ki, düşmanlarının başında gelen dönemin Rus Çarı 2. Aleksandr dahî onun dâvâsına olan samimiyetine şâhidlik etti. Bu samimiyetinden olmalı ki, bütün Mü'minler onunla birlikte adeta birer Kafkasyalı oldular. Şeyh Şâmil'in destanı ve onun mücadelesini anlatmak için kaleme alınmış şiirler, dilden dile dolaştı. Tıpkı;

Yüreğim usul usul vuruyor Kafkasyalıyım,
Namludan yeni çıkmış sıcacık kurşun gibi,
Dağlılar dağlar gibi, ormanlar ordu gibi, ağaçlar asker gibi,
Bir şimal rüzgârı değil, bir Şâmil fırtınası,

Tutsaklık haritası değil, bir zafer coğrafyası… Mısralarında olduğu gibi.

Hac farizasını yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönmesi beklendiği için Zarif Paşa Konağı kendisine tahsis edildi. 15 Ocak 1870'te Sultan Abdülaziz'e bir veda ziyaretinde bulunup 25 Ocak'ta İstanbul'dan ayrıldı.

Allah ve İslam aşkına ömrünü adayan Şeyh Şamil hac görevini yerine getirmek için Sultan Abdülaziz'in kendisine ve mahiyetine tahsis ettiği gemi ile İstanbul'dan ayrılır. Vapurun her uğradığı yerde, halk görülmemiş bir heyecanla Şeyh Şamil'i karşılıyor, onun duasını almak yarışına giriyorlardı. Peygamberimizin ve Kâbe'nin hasretiyle yanan Şeyh Şamil'in heyecanı, oralara yaklaştıkça artıyordu. Cidde limanına vardıklarında Mekke Emiri ve mahşeri bir kalabalık tarafından merasim ile karşılanarak Mekke'de Şürefa dairesinde misafir edilmiştir. O sırada Mekke emîri olan Şerif Abdullah da, Şeyh Şâmil'i çok seviyordu. Onu büyük bir itibarla karşıladı.

Hicaz'da, onun büyük bir âlim ve kahraman olduğunu işiten herkes, onu görmeye can atıyor, ilgi ve hürmet gösteriyordu Hac

sırasında orada bulunduğunu duyan, dünyanın dört bir yanından gelmiş yaklaşık yüzbin Müslümanın onu görmek için meydana getirdiği izdiham sonucu, hükümet makamları İmam Şamil'i Kâbe'nin üstüne çıkarmak suretiyle bu hayran kalabalığın arzusunu tatmin edebildi

Şeyh Şamil, büyük bir îtinâ ile bütün şartlarına âzamî titizliği göstererek haccını yaptıktan sonra, ömrünü O'nun sünnet-i seniyyesini yaymak için uğraştığı, bu uğurda ölümü göze aldığı, sevgili, Peygamberi, iki cihânın efendisi Muhammed aleyhisselâmın huzûr-ı şerîflerine gitmek için, nûrlu Medîne yollarına düştü.

Hac ibadetinden sonra bir tahtırevanla Medine'ye götürülmüştür. Zira artık başka türlü bir yolculuğa dayanacak gücü kalmamıştır. Allah'ın resulünü ziyaret eder. Her an aşkıyla yandığı efendisine yaklaşıyor, şimdiye kadar içinde kopan fırtınalar her geçen saniye daha da şiddetleniyordu. Peygamber Efendimiz'e olan aşkının çokluğundan ve O'na kavuşmanın heyecanından dolayı gözünden sel gibi gözyaşı akıtan Şeyh Şamil, Resûlullah'ın huzûr-ı şerîflerine geldi.Başta Medine muhafızı Hafız Paşa, seyyidler, dünyanın dört bucağından gelmiş hacılar, onu heyecanla tâkib ediyordu. Kabr-i saâdetlerinin kıble tarafına geçip, mübârek ayakuçlarından Resûlullah'a, gönlünün en derin köşelerinden coşup gelen vecd ile:

"Essalâtü ves-selâmü aleyke yâ Resûlallah! Essalâtü ves-selâmü aleyke yâ Habîballah! Essalâtü ves-selâmü aleyke yâ Seyyidel evvelîne vel-âhirîn!" diyerek selâm verince, Resûlullah'ın, selâmına mukâbelesi ile şereflendi. Orada bulunanların şâhid olduğu bu hâdiseden sonra Şeyh Şâmil, uzun müddet duâ edip gözyaşı dökerek hasretini giderdi, gönlündeki fırtınaları dindirdi.

Şeyh Şâmil, Medine günlerinde son derece takatten düşer, çektiği büyük ızdırap artık tahammül edilemez bir hal alır ve hastalanarak yatağa düşer. Artık vefatı iyice yaklaşmıştır.

Medine'de misafiri olduğu dergâhın şeyhi Ahmet Rufai'ye, son bir gayretle şunları söyler: "Rusya'da rehin bulunan

oğullarımdan birinin, aile fertlerine sahip çıkmak üzere Medine'ye gelmesinin sağlanmasını Osmanlı Sultanından rica ediniz!..."

Oğlu Gazi Muhammed yapılan girişimler sonrasında Hicaz'a doğru yola çıkar. Bu sırada iyice rahatsızlanan Şeyh Şamil'in son anlarında başında misafiri olduğu dergâhın şeyhi Ahmed Rufai ve Şeyh Şamil'in o sırada henüz yedi yaşında bulunan küçük oğlu Muhammed Kâmil bulunmaktaydı. Şeyh Ahmed Rufai, İmam Şamil'in son anlarında olduğunun farkındadır ve ona Kelime-i tevhidi telkin eder. Kelime-i tevhid için otuz yıl gaza meydanlarında yaralar alan, kan döken Şeyh Şamil, son bir gayret ile sağ parmağını kaldırarak Kelime-i şehadet getirir ve 4 Şubat 1871 tarihinde 74 yaşında akşam ezanına yakın ruhunu teslim eder.

"BU, ŞEHİD KOKUSUDUR "Ertesi gün ailesinden yanında bulunanların son defa babalarını gördüğü sırada Şamil'in gaza meydanlarında aldığı yaralarla süslü bedenini yıkayıp teçhiz ve tekfin edecek olan Şeyh Ahmet Rufai, Şamil'in daha küçük bir çocuk olan oğlu Muhammed Kâmil'i babasının yanına götürerek şunları söyler***: "Oğlum, babanın mübarek elini kokla!.."*** Muhammed Kâmil, babasının cansız elini öpüp koklarken sözlerini şöyle sürdürür***: "Duyduğun bu koku, ancak şehitlik mertebesine erenlerde ortaya çıkan mübarek bir kokudur. Baban şehitler kafilesinin sancaktarlarındandır."***

Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-bakî Hz. Fatma(r.anha)Validemize yakın tepeye defnedildi. Allah rahmet eylesin ve bizleri de şefaatine mazhar etsin.

Şeyh Şamil; ömrü hayatı boyunca namerde boyun eğmemiştir, muhannete muhtaç olmamıştır, hesap adamı değil dava adamı olarak yaşamıştır, velhasılı kelam esaretin düşmanı ve cesaretin timsali İmam Şamil, tarih olmamıştır bilakis tarihe adını altın harflerle yazdırmıştır.

Bazı kişilikler, ölümlerinin üzerinden ne kadar yıl geçerse geçsin çok güçlü bir örnek olarak karşımızda durmaktadırlar. Ele almış olduğu davanın ateşli bir savunucusu, gönlü yurt sevgisiyle yanıp tutuşan, döneminin ve günümüz Müslümanlarına çok şey anlatan muhteşem bir kimliktir İmam Şamil. Kafkas savaşındaki rolü ve

mücadelesi, şahsiyeti, devlet adamlığı, komutanlığı, imamlığı ile devlet adamlarının ve kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Ele almış olduğu davasını sadece bir yurt savunmasından ibaret görmenin dışında, Dağıstan halkını şeriata riayet ettirip, toplumu dönüştüren bir yapıya sahip olan uygulamalarını da görmekteyiz. Ayrıca adına sayısız eserler yayımlanan Şeyh Şamil'i birkaç sayfaya sığdırmak elbette ki mümkün değildir. Şeyh Şamil, karşımızda hem dev gibi duran ürpertici ve gurur verici bir şahsiyet hem de yeniden başlayışın bir simgesidir. Bir Nakşibendî şeyhi olan Şâmil lider (imam) seçildikten sonra güçlü hitabeti, kararlı tutumu, askerî ve siyasî dehasıyla Dağıstan'da ve bütün Kafkasya'da temayüz etmiştir. Hem idarî hem dinî otoriteydi. Bundan dolayı yazışmalarında imam ve emîrü'l-mü'minîn unvanlarını kullanmış, hükmü altındaki bölgelerde idari sistemi yeniden düzenlemiştir.

Şeyh Şâmil'in oğullarından Gazi Muhammed, Osmanlıların hizmetine girmiş ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar'a karşı savaşmıştır. Muhammed Şâfiî, Rus ordusunda tuğgeneralliğe kadar yükselmiş, bir süre Moskova'da, daha sonra Kazan'da yaşamıştır. Küçük oğlu Muhammed Kâmil'den olan torunu Said Şâmil 1920'li yıllarda Dağıstan'ın bağımsızlığı için Ruslar'la savaşmıştır.

Şeyh Şamil'in Unutulmaz Sözleri:

Allah tan kullarına şer erişmez. Kamil kişi yürümeye nasıl başlarsa öyle bitirir. Kıl kadar bile olsa ışık gördüğün yere git. İşin Sonunu Düşünen Cesur Olamaz. Nefsini baş tacı eden, dinini hor görür. Mü'min sendelerse Allah o na destek olur. Düşmana karşı diri kedi, ölmüş aslandan iyidir. Kahrolsun sefil esaret! Yaşasın şanlı ve güzel ölüm! Müslüman idareciler işlerini şura ile görürler.

Maddi silahlar yalnız başına hiçbir işe yaramazlar… Yüksekteyken küçülmeli, kuvvetliyken insaf etmelisin.

Allah la açık ve gizli muameleniz edep üzerine olsun. Allah'tan kullarına şer erişmez. (Kul kendi eli ile şerre ulaşır) Vatanın kurtuluşu ve istiklal yolunda cehd ve cenk gereklidir. Hürriyetimiz, zulüm ve kahrın döktüğü kanlarla kazanılacaktır. İstilaya uğrayan vatan toprakları sulh ile ele geçmez, cenkle alınır!

Hakkı kabul ve ilan etmek İslami yaşayışın esasını teşkil eder. Allah kuvvetlilerin başaramadığını bir zayıfa başartmaya kadirdir. Gönüllerden kibri çıkarmak yüce dağları iğne ile kazımaktan daha zordur.

Müslümanlık esasına göre kurulan idare teşkilatı ile diktatörlük bağdaşamaz. Dünyada menfaat için sevgi gösterisinde bulunan insanlar kadar alçağı yoktur. Allah a giden yollar gökteki yıldız sayısından fazladır. Biz o yollardan birini arıyoruz. Allah büyüktür. Yardımını vatanı ve kendi uğrunda savaş edenlerden esirgemez.

Her şeyin bir hizmet edicisi vardır. Dinin hizmet edicisi de edep ve vatan görevidir. Hayrın kümelendiği evin anahtarı tevazu, şerrin kümelendiği evin anahtarı ise gururdur. Biz bir dağdan 'Allah' diye bağırırız, o ses diğer dağdan 'Özgürlük' diye yankılanır. Kamil kimse vatanında her hangi bir şey kıpırdar veya doğarsa bundan haberdar olmalıdır.

Allah dilediğini imansızlık karanlığında boğar. Fakat sevdiği kulunu hidayete ve aydınlığa kavuşturur. Ölümü sevgili gibi kucaklayan ve şehitliğe susayan insanlara, esaret teklif etmek çok boş ve gülünçtür…

Ey Allah'ın makbul kulları! Ey vatan dağlarının emsalsiz ziyneti şerefli muhafızlar! Bu vatan sizindir, sizin olacaktır… Ben Müslümanım, Müslüman olanlar kendilerini esarete almak isteyen zorba rejimlerle çarpışmak mecburiyetindedir. Şunu hiçbir zaman unutmayın! Bağımsızlık, kolay kazanılan bir şey değil. Bunun için kan dökmek, can vermek lazım. Her zaman söylüyorum: Bir naibe gönül bağlarken onda keramet aramayınız. Sadece şeriata saygı beslediğini ve hak yolunda yürüdüğünü görmek yeterlidir.

Müslümanlığı ve vatanınızı kurtarmak istiyorsanız bir tek yolu vardır. Düşmanlarınızın ellerindeki öldürücü silahları aleyhinizde kullanmasına izin vermeyiniz. Müslümanlar zulme dayanan bir devletin esiri olamaz. Zulüm sistemi ile teşkilatlanan çarlık Rusya sı ya zulümden vazgeçmeli ya baş eğmeli ya da ortadan kalkmalıdır.

Bizden torunlarımıza kalacak en büyük miras, hürriyet uğrunda savaşmak, hakkı yayma uğrunda can vermek olacaktır. Torunlarımız hürriyet ve istiklal uğruna yapılan savaşların kuyruğu değil, başı olmalıdır. Çarlar ölecektir, Petrolarınız ve Katerinalarınız gibi Nikola da gözleri arkasında gidecektir… Fakat Kafkasya mutlaka kurtulacak hür ve mesut olacaktır. Allah, hak ve vatan uğrunda çarpışanlara yardımcı olsun…

Kafkasyalılar! Senelerden beri göğüslemeye çalıştığımız en vahim an gelip çatmıştır. Yapabileceğimiz tek iş düşmanla fasılasız ve amansız çarpışmaktır. Bugüne kadar harp etmek şeref ve vatan borcu idi. Fakat bugün hepimizin üstüne farz olmuştur. Ölüm bizi Allah'ımıza kavuşturan en ulvi hadisedir. Dünyaya geldik O'nun eserlerini gördük, O'nun emirlerindeki isabete inandık, O'nun eserlerine gönlümüzden vurulduk. Şimdide sevine sevine O'na kavuşmayı özlemeliyiz. Ölüm kâfirler için bir azap bir ıstıraptır. Müslümanlar için bir sürur ve saadet olmalıdır.

Ey Dağıstan ve Çeçenistan milletleri! Dinleyiniz beni… Ben sizleri para ve menfaat için bu savaşlara sürüklemedim. Bu Allah ın emridir. Toprağımızı hürriyetimize kavuşturmak ülkümüzdür. Bu emre itaat ediniz. Hiç birimiz kamasını kınına sokmasın. Parolamız ölünceye kadar savaş olmalıdır. "Ruslarla savaşarak ölmek, düşmanla birlikte yaşamaktan çok daha hayırlıdır. Dayanın, bir elimde Kur'an, bir elimde kılıç sizi Ruslara karşı zafere götürmek için çalışacağım. Bundan Böyle değil Ruslara boyun eğmeyi, bunu düşünmeyi bile kesinlikle yasak ediyorum"

Ancak, Allah yolunda kan dökünüz vatanın hürriyetine saadetine refahına ve servetine göz dikenlere, el uzatanlara aman vermeyiniz. Sizi kovdukları ve geri sürdükleri bir tek karış yurt toprağını düşman elinde bırakmayınız. Onları daima geldikleri yere sürünüz. Adam öldürmek ve Allah ın binasını yıkmak fena bir şeydir. Fakat vatan uğrunda ölmek ve öldürmek Allah ın takdis ettiği ulu bir vazifedir.

Biz, sadece Dağıstan için değil, bütün Kafkasya için bir bağımsızlık meşalesi yaktık. Bu dağlar, bu ovalar, bu güzel yurt,

bağımsız bir ülke haline gelene dek bu meşale yanacak. Bağımsızlığımıza kavuşmadan önce bu meşaleyi söndürmek isteyenlerin vay haline!

Bu mücadele, belki nesiller boyu sürecek. Ama neticede hak yerini bulacak ve aziz vatanımızda, sadece kendi bayrağımız dalgalanacak… Buna bütün kalbimle inanıyorum

Şeyh Şamil dehasını tüm dünyaya kabul ettirerek halen günümüzde adından bahsettirmektedir. RABBİM MAKAMINI CENNETİ Firdevs eyleyip Peygamber Efendimize(s.a.v)komşu eylesin. Bizleride kendilerine layık emanetlerine sahip çıkan evlatlarından eylesin.

BİBLİYOĞRAFYA:

Hakkında birçok akademik çalışma ve yayın bulunmaktadır. ***Ülkemizde en çok bilinen kitaplar, İmam Şamil (Tarık Yılmaz GÖZTEPE-1993), Efsane Soluklar (İbrahim REFİK-2007), Şeyh Şamil (Ziya ŞAKİR-2014) John F. Baddaley, Rusya'nın Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil, Tercüme Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1995.Zübeyir Yetik, İmam Şamil, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.Şeyh Şamil'in 100 Mektubu, Çeviren: Fikret Efe, Şule Yayınları, İstanbul 2004 bazı örneklerdendir. Dr. Fikret Efe, Şeyh Şamil'in 100 Mektubu, 2. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul, 2004. s.48.Said Şamil, Dış Türkler ve Sosyalizm, Hilâl Yayınları, İstanbul, 1971.Muhammed Tahir'ül-Karakhi, İmam Şamil'in Gazavatı, (Osmanlıcası: Tahir'ül Mevlevi), Hazırlayan: Tarık Cemal Kutlu, Gözde Yayınevi, İstanbul, 1987, s.39.Tolstoy, Hacı Murat, (Çeviren: Cüneyt Emiroğlu),Sebil Yayınevi, İstanbul, 1976.Murat Yeşil, Kafkas Şahini Hacı Murat, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2009.İsmail Kayabalı., Cemender Arslanoğlu, Büyük Türk Mücahidi Şeyh Şamil'in Kafkasya'da Rus Ordularıyla Mücadelesi ve Dargo Meydan savaşları, Türk Kültürü Aylık Dergi, Sayı 126, Yıl XI, 1973,s.396(76). (Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 39, Şeyh Şamil Md.)***

ERZURÛM'LU İBRÂHİM HAKKI (K.S)

(Doğumu: H.2 Muharrem 1115,18 Mayıs 1703ERZURUM-Hasankale-Vefatı: SİİRT-Tillo-H.19 Cemâziyelâhir 1194-M.22 Haziran 1780)

İbrahim Hakkı Hazretleri, III. Ahmed'in tahta çıktığı yıl H.2 Muharrem 1115-M. 18 Mayıs 1703'te Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğmuştur. Kadiri ve Nakşi tarikatından icazetli, âlim, veli, şair bir Mürşidi Kâmildir. Annesi, Hasankale'nin ileri gelenlerinden Dede Mahmud'un kızı Şerîfe Hanîfe Hanım, Babası, Derviş Osman adında, gönül sahibi, hoş sohbet, okumuş ehli tarik bir kişidir.

İLK DERS BABASINDAN

Küçük oğlu İbrahim Hakkı'ya daha beş yaşındayken okuma yazma öğretmiş, ondaki üstün yetenekleri ve öğrenme askını görünce, okutmak üzere önce Erzurum'a, daha sonra da Siirt'in Tillo köyüne götürmüştür. İbrahim Hakkı ilk eğitimini ve tasavvuf zevkini babasından almış, bu eğitim, aralıklarla otuz yıl kadar sürmüş **,** "Hakîrullah" diye andığı ve "hilm ü hayâ madeni" olarak tanıttığı babası, bazı maddi ve ruhi problemler sebebiyle sıkıntılı bir dönem yaşamış, İbrahim Hakkı'nın doğumuyla bir ferahlık hissetmekle birlikte sıkıntısı devam etmişti. 1707'de Erzurum'a

yerleşen Osman Efendi burada yörenin ileri gelen ilim ve tasavvuf erbabıyla tanışmış ve 1710'da hac niyetiyle yola çıkmışken Siirt'e yaklaşık 7 km. uzaklıkta bulunan Tillo'ya (bugünkü Aydınlı) uğramış, yörenin tanınmış mürşitlerinden Kadiri şeyhi İsmâil Fakîrullah'a intisap ederek buraya yerleşmiş, böylece yıllardır aradığı huzura burada kavuşmuştur.

Babasının isteği üzerine dokuz yaşında iken amcası Ali tarafından Tillo'ya götürülen İbrâhim Hakkı babasıyla karşılaştığında şeyhi İsmâil Fakîrullah'ı da orada gördüğünü, içinde ona karşı derin bir sevgi ve hayranlık duygusu uyandığını ifade eder. Bundan sonra İsmâil Fakîrullah'ın babası için yaptırdığı, günümüze kadar ayakta kalan hücrede yaşamaya başlamış, İsmâil Fakîrullah'ın ilim ve irfanından istifade etmesi yanında Mârifetnâme'deki ifadesiyle "peder-i azîzi kendisini hücredaş edip hilm ü rıfk ile ilim öğretip lutufla terbiye kılmıştır."

Tillo köyünde tanınmış âlim ve mutasavvıf Şeyh İsmail Fakirullah oturmakta ve ders vermektedir. İbrahim Hakkı, dokuz yaşındayken bu büyük zatın önünde diz çökmüş ve ondan başta tasavvuf bilgileri olmak üzere çeşitli bilgiler elde etmiştir. On yedi yaşına geldiğinde babasını kaybeden İbrahim Hakkı, bir süre daha Siirt'te kaldıktan sonra aynı yıl Erzurum'a dönerek büyük amcası Molla Muhammed'in evine yerleşmiş, burada, özellikle Arapça ve Farsça konusunda kendisinden faydalandığı söylenen Erzurum müftüsü şair Hâzık Mehmet Efendi ders okumuş, Marifetname'deki bir beyitten (beyit 514) bu ikinci tahsil döneminin sekiz yılsürdüğü, kısa zamanda bilgisi ve hitabetiyle ün yapmıştır.

TİLLO'YA GÖÇ

İbrâhim Hakkı, öğrenimini tamamladıktan sonra İsmâil Fakîrullah'ı ziyaret etmek üzere H.1141'de (M.1728-29) Tillo'ya gitti, babasının hücresine yerleşerek tasavvufî hayata yöneldi. Şeyhine hizmet edip onun feyzinden istifade etmeyi sürdürdü. H.1147'de (M.1734) İsmâil Fakîrullah'ın vefatı üzerine Erzurum'a döndü. Daha önce babasının imamlık yaptığı Yukarı Habib Efendi Camii'ne imam oldu. Bu arada ilk evliliğini yaptı. H.1150'de (M.1738) hacca gitti.

Dönüşte Ömer Hayyâm, Ferîdüddin Attâr, Sa‘dî-yi Şîrâzî, Nizâmî-yi Arûzî gibi şairlerin şiirlerini topladığı, ayrıca kendisinin de iki manzumesinin yer aldığı Lübbü’l-kütüb adlı geniş hacimli bir eser hazırladı. 1735 senesinde Erzurum'a geri döndü. Üç kez hacca gitti. Arabistan ve Mısır'ı dolaştı.

İSTANBULLU YILLAR

1747 yılında İstanbul’a giden İbrahim Hakkı Hazretleri, şeyhi Fakîrullah’ın Sultan I. Mahmut nezdindeki saygınlığından faydalanarak padişahla görüşüp ilgi ve takdirini kazandı, saray kütüphanesinde çalışmasına izin verildi. Özellikle yeni astronomiye ilgisinin bu kütüphanedeki çalışmalarıyla başladığı söylenebilir. İbrahim Hakkı İstanbul’da iken kendisine müderrislik pâyesi verildi ve ders okutması şartıyla Erzurum’daki Abdurrahman Gazi Dede Tekkesi’nin zâviyedârlığı tevcih edildi. Erzurum’a döndükten sonra Habib Efendi Camisi’ndeki imamlık görevini sürdüren İbrâhim Hakkı, bir müddet sonra aynı zamanda iyi bir mûsikişinas olan oğlu İsmail Fehim’in tahsilini tamamlaması üzerine bu görevi ona bırakarak ilmî faaliyetlere daha fazla zaman ayırabilmek için günlerinin çoğunu Hasankale’de geçirmeye başladı.

MARİFETNAMEYİ YAZIYOR

1752 yılına doğru şöhreti Doğu ve Orta Anadolu'ya yayılmış, İstanbul'a kadar uzanmıştır.

Sultan Birinci Mahmud özel olarak İbrahim Hakkı Hazretlerini Saray'ına davet etmiş. Bu sebeple İstanbul'a gelen İbrahim Hakkı Hazretleri bilginler ve şairlerle, medrese ve tasavvuf çevreleri ile tanışmış, İstanbul'un zengin kitaplıklarında incelemelerde bulunmuştur.

İbrahim Hakkı 1755’te resmî bir hizmet için İstanbul’a çağırılan Erzurum gümrükçüsü Mehmet Sun‘ullah ile birlikte ikinci defa İstanbul’a gitmiş, ilkinden daha uzun süren bu ikinci ziyaret sırasında kütüphane çalışmalarına ağırlık vermiş, Nitekim Marifetnâme’yi İstanbul dönüşünden kısa bir süre sonra Ağustos 1757’de tamamlamış, Hasankale’ye dönünce bir yandan Ma‘rifetnâme’nin telifiyle meşgul olurmuş bir yandan da öğrenci

yetiştirmeye devam etmiştir.. Abdurrahman Gazi Dede Tekkesinin zâviyedârlığı III. Mustafa tarafından 1760 yılında yenilenmiş,. İbrahim Hakkı hazretlerine tevdi edilmiştir. Tekkenin oldukça kısıtlı olan gelirini oğulları ile amcasının oğlu Yûsuf Nedim arasında paylaştırmış, bu arada önemli eserlerinden İrfâniyye'yi (Mecmûatü'l-irfâniyye) tamamladı.

İbrâhim Hakkı, ilmî ve tasavvufî birikimini maddî menfaat temini için kullanmamıştır. İstanbul'da iken kendisine tevcih edilen Abdurrahman Gazi Dede zâviyedârlığının geliri son derece azdı. Ailesi kendi el emeği ve babadan kalma birkaç parça arazinin geliriyle geçinmeye çalışmış, kendisi de oldukça kısıtlı imkânlar içinde yaşamıştır.

Oğullarından birine ithaf ettiği sanılan İrfâniyye adlı eserinin sonunda yer alan, "Tekkelerde eğlenmeyip ilim meclisine gelesin; herkese şefkat nazarıyla bakıp hiçbir ferdi hakir görmeyesin ve kimseden hiçbir nesne istemeyip kimseye bir hizmet buyurmayasın; tezyîn-i zâhiri koyup gökçek ahlâk ile tezyîn-i bâtına gidesin" şeklindeki nasihatleri onun ilme, güzel ahlâka ve insana verdiği değer yanında kanaatkâr ve tok gözlü olmayı, minnetsiz yaşamayı ne kadar önemsediğini de göstermektedir.

ŞEYHİNİN KIZIYLA EVLENİYOR

1177'de (1763) üçüncü defa Tillo'ya giden İbrâhim Hakkı, İsmâil Fakîrullah'ın oğulları Hamza Ganiyyullah ve Mustafa Fânî tarafından babalarının halifesi olarak büyük bir ilgiyle karşılandı; muhtemelen Tillo'ya yerleşmesini sağlamak üzere onu kız kardeşleriyle evlendirdiler. Bu sırada İnsâniyye adlı eserinin telifini tamamlayan İbrâhim Hakkı, 1177 Şevvalinde (Nisan 1764) Mustafa Fânî ile birlikte ikinci defa hacca gitti ve dönüşte yine Tillo'da kaldı, burada öğrenci okutmaya ve eser yazmaya devam etti. Bu arada geniş hacimli eserlerinden Mecmûatü'l-meânî'yi bitirdi. Bir süre sonra da Erzurum'a gitti. 1181'de (1768) Erzurum müftüsü Şeyh Mustafa Efendi ile beraber üçüncü defa çıktığı hac yolculuğu sırasında amcasının oğlu Yûsuf Nesîm'e Şam'dan yazdığı mektupta eserlerinin oralarda bile arandığını ve ilgiyle okunduğunu bildiriyor, kendisinden

bazı kitaplarını temin edip göndermesini rica ediyordu. Yolculuğun ardından Erzurum'a döndü.

YENİDEN TİLLO'YA GİDİYOR

Yaklaşık üç yıl sonra oğlu İsmâil Fehim ile birlikte tekrar Tillo'ya giderek buraya yerleşti. 1189'da (1775) altı ay kadar süren ağır bir hastalığa yakalandı. Hasankale'deki öğrencilerinden Derviş Halil kendisini ziyarete gelmiş, ancak İbrâhim Hakkı onun ölçüsüz davranışlarından rahatsız olmuştu. Bir süre Tillo'da kalan Halil hocasının yeni yazdığı bazı eserleri de okumuştu. Daha sonra Erzurum'a dönünce hocasının bir sır kitabını okuduğu yolunda sözler sarfederek güya onun itibarını arttırmak istemiş, ancak bu açıklama herkeste bir merak uyandırmıştı. Muhtemelen bu haberin, kendisi hakkında bâtınî fikirler taşıdığı yolunda dedikoduların çıkmasına yol açacağından kaygılanan İbrâhim Hakkı, Sünnî akîdeye bağlılığını ispat etmek amacıyla âyet ve hadislerden başka şeylerle meşgul olmayı bıraktığı mesajını veren Urvetü'l-İslâm ve Hey'etü'l-İslâm adlı iki eser yazarak değişik kişilere gönderme gereğini duydu. Erzurum'daki Yûsuf Nesîm'e de Urvetü'l-İslâm ile birlikte gizli işaretli bir mektup göndererek "Avnikli kezzâb" diye andığı Halil'in anlattıklarına inanmamalarını ve onun söylediklerinin iftira olduğunu bildirdi.

VEFATI:

ÖNCE EŞİ ARDINDAN KENDİSİ VEFAT EDİYOR

Bu arada şeyhinin kızı olan son eşinin genç yaşta vefatı, kısa bir süre sonra şeyhinin büyük oğlu Hamza Ganiyyullah'ın ölümü, İbrahim Hakkı'yı derinden etkilemiş, Onların vefatından sonra yazdığı bir mektupta teessürünü duygulu ifadelerle dile getirmiş, Bu dünyanın yalan olduğunu Baki olanın yalnız Allah(c.c) olduğunu, biran evvel Rabbine kavuşmak, sevgililer sevgilisi Peygamberine kavuşmak istediğini dile getirmiş, mübarek bir gecede çok arzu ettiğine Kelime-i Şahadet getirerek kavuşmuştu. **H.19 Cemâziyelâhir 1194-M.22 Haziran 1780 .** Rabbim şefaatlerini nasip eylesin. Âmin.

ŞEYHİNİN TÜRBESİNE DEFNEDİLİYOR

Ölümünden iki yıl önce yazdığı vasiyetnamesinde şeyhinin kubbesi altına defnedilmemesini, oraya şeyhin evlatlarının gömülmesi

gerektiğini belirtmesine rağmen bunu bir fedakârlık olarak telakki eden İsmail Fakîrullah'ın oğlu Mustafa Fânî'nin isteği üzerine şeyhinin türbesine defnedildi.

Bizzat İbrâhim Hakkı tarafından yaptırılan, planı da kendisine ait olan bu kubbeli türbe yaklaşık 40 m2 olup sekizgen bir kaide üzerine oturtulmuştur. **Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri hocası İsmail Fakirullah'ın vefatı üzerine "Hocamın başucuna doğmayan güneşi neyleyim"** diyerek 254 **yıl önce astronomi** ve mimari açıdan büyük bir bilim harikasına imza atmış**, Türbede 8 köşeli, 10 metre yüksekliğinde bir kule yapmış, türbenin 3 kilometre doğusuna harçsız taşlarla inşa ettiği küçük pencereli duvar ile vadiden yükselen güneş ışınlarının,**Gece ve gündüzün eşit olduğu ekinoks günlerinde (21 Mart ve 23 Eylül) kalenin arkasındaki vadiden yükselen güneş bu duvara çarpmaktadır. Işık sadece duvarda bulunan pencereden geçmektedir. İleride bulunan tepeden kırılan ışık, türbenin penceresinden içeri girerek, İsmail Fakirullah Hazretleri'nin mezarının başını aydınlatmaktadır."**Güneşin ilk ışıkları hala hocasının doğum ve ölüm günlerinde başucunu aydınlatmaktadır.** Bu sistemi ilk görenler hayretler içinde kalıyor

HANGİ MAHLASI KULLANDI?

"Marifetname" başta olmak üzere, büyüklü küçüklü 45 eserini bu köyde yazmıştır. Eserlerinin bir kısmını manzum olarak kaleme alan İbrâhim Hakkı genellikle Hakkı, bazan da Fakîrî mahlasını kullanmış, Türkçe'den başka Arap ve Fars dillerinde de manzumeler yazmış, kaside, gazel, musannef, rubai ve kıtalarında ilmî, dinî-tasavvufî fikirlerini ustalıkla dile getirmiştir.

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Batı dünyasında da tanınan büyük eseri Marifetname'nin ilk bölümleri, dinî bir açıklamadan sonra, evren ve eşyanın oluşumundan, dünyanın yuvarlaklığından, güneş ve ay tutulmalarından bahseder. Kitabın diğer bölümlerinde ise Aritmetik, geometri, astronomi, coğrafya, tıp, ruhbilim, eğitim, ahlak ve töre konulan, çağına göre çok ileri bir anlayışla yer alır. Mesnevi tarzında kaleme aldığı manzumelerde daha ziyade didaktik bir amaç güden

İbrahim Hakkı'nın divanındaki şiirler tamamen tasavvuf neşvesiyle yazılmıştır.

Marifetnâme başta olmak üzere hemen bütün mensur eserlerinde yer alan manzumeler konunun okuyucu tarafından daha fazla ilgi görmesine yardımcı bir nitelik taşır. Bu tür şiirleri ya konunun özeti mahiyetinde veya örneklendirmeler şeklinde kullanmış, yer yer başka şairlerin manzumelerini de iktibas etmiştir. İbrahim Hakkı'nın şiiri eğitici, öğretici ve irşad edici bir araç olarak kullanma gayreti, ilim adamı ve mürşid kimliğinin şair kimliğinden önde bulunmasına yol açmıştır.

İbrâhim Hakkı'nın iyi bir tahsil gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. "Bu zamanda en dürüst dost, en uygun meclis arkadaşı, en seçkin yoldaş, yârların en hayırlısı ve sevgililerin en sevgilisi kitaplar olduğu için bunların sohbetlerine meylimi salmışımdır" (İnsâniyye, vr. 341b) şeklindeki sözleri, onun düzenli öğrenim yanında kendi kendini yetiştirmeye de büyük önem verdiğini göstermektedir.

Geniş tasavvuf bilgisi, konuları iyi bir düzen içinde ve anlaşılır bir üslûpla ifade etmesi, özellikle eğitimde Arapça'nın hâkim olduğu, Türkçe eserlerde ise ağdalı bir dilin kullanıldığı dönemde eserlerinin büyük bölümünü nisbeten sade bir Türkçe ile yazması İbrâhim Hakkı'nın takdire değer yönlerindendir. Ayrıca geleneksel astronomi yanında yeni astronomiyle tıp, anatomi, fizyoloji, aritmetik, geometri, trigonometri, felsefe, psikoloji, ahlâk gibi alanlarda oldukça geniş bir birikime sahip olduğu görülmektedir.

Yeni astronominin verilerinden söz ederken hiçbir ilmî gelişmenin Allah'ın evreni yaratıp yönettiği gerçeğine aykırı olamayacağını belirten İbrâhim Hakkı, bütün gelişmelerin bu inanç çerçevesinde yorumlanması gerektiğini sık sık vurgular. Ona göre din bakımından önemli olan, âlemin Allah tarafından yaratıldığının kabul edilmiş olmasıdır; bunun ötesinde yaratılışın ve oluşun keyfiyetine dair ortaya konan teorileri ve ilmî tesbitleri benimsemenin bir sakıncası yoktur. (***Mârifetnâme'de (s. 266)***

Ebû Hanîfe'den "sermezhebimiz" diye söz eden İbrâhim Hakkı(k.s)hazretleri Nakşî ve Kādirî Tarikatından icazet almıştır. Bursalı Mehmed Tâhir'e göre ise Üveysî'dir,der. ***(Osmanlı Müellifleri, I, 35).***

İbrâhim Hakkı'nın tasavvufi görüşleri Osmanlı tasavvufunun tipik ve canlı bir örneğidir. Mârifetnâme'de mârifet, fenâ, bekā, muhabbet ve aşk, velâyet, keramet, tevekkül, tefvîz ve teslim, sabır, şükür, rızâ, seyrüsülûk, sâlik, mürşid, nefis ve nefis mertebeleri gibi tasavvufun hemen bütün konularına yer vermiştir. Dünyanın anlamı, makbul olan ve olmayan dünya,kalbin mânası, mahiyeti, mârifetullahla ilgisi gibi konulara ilişkin görüş ve açıklamaları önemli ölçüde Gazzâlî'nin İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn'indeki fikirleriyle paralellik arzeder.

İbrâhim Hakkı, fizik âlemin kavranmasında akıl ve duyu tecrübelerinin önemini kabul etmekle birlikte dinî ve tasavvufî konularda aşkı felsefeden üstün tutar; hatta "Katında fülse değmez felsefînin aklı vicdanı" mısraında görüldüğü gibi. ***(Divan, s. 174)***

Genel telakkiye uyarak felsefe ve filozof kavramlarından olumsuz bir tavırla söz ettiği de olur. Bu sebeple diğer mutasavvıflar gibi İbrâhim Hakkı da ilham yoluyla elde edilmiş bilgiyi kitâbî bilgiden üstün tutar.***(Mârifetnâme, s. 388).***

Bu arada, vahdet-i vücûdun bir bilgi konusu sanılmasının ilhâd ve zındıklığa kadar varan tehlikeler içerdiği uyarısında bulunur. Çünkü vahdet-i vücûd bilgi konusu değil şühûd konusudur; şühûd ise mücahede ile varılabilen bir haldir. İbrâhim Hakkı, evliyâ-yı kirâmın yazdığı bütün kitapların şeriatla uyuştuğunu, özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kitaplarının "usul ve fürûa mutâbık" olduğunu, fakat okuyucunun anlama kabiliyetinin yetersizliği yüzünden bu konuda avam arasında şüphe doğduğunu belirtme ihtiyacı duyar. ***(a.g.e., s. 595).***

Klasik felsefe ve tasavvuf düşüncesindeki, insanı küçük âlem kabul eden anlayışa İbrâhim Hakkı da büyük önem verir. Bütün mutasavvıflar gibi onun için de hayatın en yüksek gayesi mârifet, mârifetin en yüce derecesi mârifetullahtır. Mârifetullahın anahtarı kendini bilmek, kendini bilmenin anahtarı da âlemi bilmektir. Allah

bütün âlemi insanın buyruğuna vermiş, insanın bedenini de ruhuna itaat ettirmiştir ki insan kendi bedenine, organlarının oluşumuna, güçlerinin tertibine bakarak aşağı ve yukarı âlemde bunun benzerlerini bulup aynı düzenin orada da sürdüğünü görsün; özellikle kendi ruhunun bedenini yönetmesi gibi Allah'ın da evren üzerinde tasarrufta bulunup onu yönettiğini anlasın, buradan hareketle Allah'ın fiillerine ve sıfatlarına vâkıf olarak sevgisini ve kulluğunu O'na yöneltsin ve böylece irfan ehline katılsın. ***(a.g.e., s. 216-217, 385-386).***

İbrâhim Hakkı bu gayelere ulaşmak için sahih bir itikad ve düzenli ibadete ihtiyaç bulunduğunu önemle belirtmiştir. Ona göre ebedî kurtuluşu kazanmanın tek şartı Kitap ve Sünnet'le amel etmektir. Allah dostlarının hallerine ve kemallerine ulaşmanın yolu onların yolunu izlemekten geçer. Her türlü ferdî ve içtimaî problemi aşmanın Kur'an'a uymakla mümkün olduğuna işaret eden ve bununla ilgili âyet ve hadisleri sıralayan İbrâhim Hakkı aynı şekilde Hz. Peygamber'e uyup onun yolundan gitmenin gerekliliğine dair âyet ve hadisleri kaydettikten sonra, "Hudâ rabbim nebim hakkā Muhammed'dir resûlullah / Hem İslâm dînidir dînim kitâbımdır kelâmullah" beytiyle başlayan 116 beyitlik manzumesinde Ehl-i sünnet akaidini özetlemiştir ***(a.g.e., s. 258-259), 263-266).***

Mârifetnâme'de büyük ölçüde Gazzâlî'nin İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn'inden istifade ile yazıldığı anlaşılan, ayrıca Gazzâlî'den sonraki dönemlerde ortaya çıkmış gayri Sünnî tasavvuf akımlarına da yer veren bir bölümde (s. 451-454; krş. İḥyâʾ, III, 404-407), tasavvuf ehlini on iki fırkaya ayırarak sadece birinin kurtuluş fırkası kabul edildiğini, bunların da, "Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerif dinimize ve dünyamıza kâfidir ve şeriat bize vâfidir" diyen fırka olduğunu ifade etmektedir ***(Mârifetnâme, s. 453).***

İbrâhim Hakkı irfanın dört aslı kabul ettiği tevekkül, tefvîz ve teslim, sabır, rızâ konularına büyük önem vermiştir. Özellikle "Tefvîznâme" adını verdiği, "***Hak şerleri hayr eyler / Zannetme ki gayr eyler / Ârif anı seyr eyler / Mevlâ görelim neyler / Neylerse güzel eyler"*** mısralarıyla başlayan manzumesi çok meşhurdur. ***(Marifetname.sh. 385).***

İbrâhim Hakkı, Allah'ın varlığını ispat için imkân delilini esas almış, bu çerçevede âyetlerden de faydalanarak bazı kozmolojik deliller sıraladıktan sonra âlemin hâdis olduğuna selim aklın kesin bir burhanla şehâdette bulunduğunu, irfan ehlinin, o yüce yaratıcının icat ve yaratma sırlarını zâhir ve bâtın âleminde güneşli günden daha aydın ve açık olarak müşahede ettiğini söylemiştir. ***(Marifetname sh. 24).***

Aynı yerde hukemâya nisbetle de olsa, "Mümkün değildir ki bir mevcut ma'dum ola; belki mevcut hemîşe mevcut ve ma'dum hemîşe ma'dumdur" diyen İbrâhim Hakkı mevcudun ancak bir mertebeden bir mertebeye, bir halden bir hale intikal edip değişime uğrayabileceğini ifade etmiş, ardından avâmın bu değişimi seyrederken ma'dumun mevcut veya mevcudun ma'dum olduğunu zannettiği görüşünü ileri sürmüştür. Bu açıklama Lavoisier'nin, "Var olan yok olmaz, yok olan da var olmaz" şeklindeki sakınım yasasından başka bir şey değildir.

Cevher, araz, hal, mahal, madde, sûret, mevzû, cism-i tabîî, nefs-i insâniyye, nefs-i felekiyye gibi felsefî terimleri Meşşâî gelenek çerçevesinde açıklayan İbrâhim Hakkı'nın, tedbir ve tasarrufu ile cisimlere etkide bulunmayan akıl (kozmolojik akıl) için "lisân-ı ehl-i şer' ile melektir" demesi de **(**Fârâbî'den beri gelen felsefî anlayışın bir devamıdır. Yine Fârâbî'nin başlattığı sudûr teorisini de ehl-i hikmete nisbet ederek anlaşılır bir üslûpla tanıtmaktadır. Şu farkla ki, "Vâhidden vâhid sudûr edegelmiştir" demekle birlikte belki bir ihtiyat tedbiri olarak varlığın doğuş (zuhûr) düzeninde küllî aklın (akl-ı evvel) Allah tarafından icat ve mevcut edildiğini söylemiş, ancak burada bir yoktan yaratmadan söz etmemiştir. İbrâhim Hakkı, zuhûrun sonundaki onuncu aklın akl-ı fa''âl yanında akl-ı feyyâz, vâhibü's-suver ve tabîat-ı mutlaka diye adlandırıldığını ifade eder.

Mârifetnâme'nin, geleneksel astronomi hakkında bilgi verdiği bölümünde ise, ***"Allah kendi nurundan bir latif ve azîm cevher var edip ondan bütün kâinatı vücuda getirdiğini tedrîc ve tertip ile izhar etmiştir ve ona cevher-i evvel ve nûr-ı Muhammedî ve levh-i mahfûz ve akl-ı kül ve akl-ı izâfî tesmiye olunur"*** demektedir.

İnsana ait akıl nefse has bir gelişme sürecinin son noktasıdır. Nefis mürekkep cisme büyüme, duyu ve hareket yanında düşünme kabiliyeti de kazandıran düzeye ulaşırsa bu nefse sahip olan varlık insan adını alır. İnsan varlığın özü, her mevcudun özeti, cihan ağacının meyvesi, devranın son noktasıdır ***(a.g.e., s. 26-27).*** Buradaki "devran"dan maksat, İslâm dünyasında Câbir b. Hayyân'dan beri daha çok tasavvufta ve tasavvuf etkisindeki felsefede ilgi toplayan yükseliş ve iniş sürecidir.

İbrâhim Hakkı, "Hak Teâlâ'nın tesiriyle" dört unsurdan madene, madenden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana uzanan gelişim (istihâle) sürecini özetlerken insanı bu sürecin gaye noktasına yerleştirmektedir. Bu teoride her bir varlık basamağından diğerine geçilirken birer ara varlık da gösterilmekte olup hayvanla insan arasındaki varlığın maymun olduğu belirtilir. "Zira kılları ve kuyruğu dışında cümle âzası ... insana benzer".

İhvân-ı Safâ, İbn Miskeveyh gibi ilk İslâm düşünürlerinden başlayıp Kınalızâde Ali Efendi, Muhyî-yi Gülşenî gibi Osmanlı âlimlerine kadar gelen bu teorinin, İbrâhim Hakkı'dan yarım asır kadar sonra Lamarck ve Darwin tarafından ortaya atılan evrim teorisiyle aynı olup olmadığı tartışılmaktadır. İbrâhim Hakkı'da en güzel ifadesini bulan İslâm dünyasındaki evrim anlayışı, Darwinizm'in aksine yalnızca biyolojik bir evrim değil madde ve ruh bütünlüğü içinde bütün ontik gerçekliği kapsayan bir gelişmedir; ayrıca burada gelişim Darwinizm'deki doğal seleksiyon yerine ilâhî iradeye bağlanmıştır.

İbrâhim Hakkı Mârifetnâme'de tabiat bilimlerine çok geniş yer vermiştir. Fitneye sebep olmamak düşüncesiyle yeni astronomiye ve diğer ilimlere dair bilgi verilmeden önce eski astronomiye uygun geleneksel yaratılış senaryosunu tanıtma gereği duyulmuştur. Onun yeni astronomideki kaynağı, İstanbul ziyaretleri sırasında tanıma ve inceleme fırsatı bulduğu Kâtib Çelebi'ye ait Cihannümâ adlı eserdir. Fakat mutaassıp ulemâdan tepki görme endişesi taşıdığı için yeni astronomi konularına ve bu arada yerin yuvarlaklığını kanıtlamaya girişirken bu görüşün şeriata aykırı olabileceği tereddüdünü ortadan kaldırmak amacıyla Gazzâlî'nin Osmanlı ulemâsı nezdindeki

saygınlığından yararlanma yoluna gitmiştir. İbrâhim Hakkı, bu hususta oldukça tedbirli davranarak Tehâfütü'l-felâsife'nin giriş kısmındaki konuyla ilgili bir pasajı aynen Türkçe'ye çevirdiğini ifade eder. Gazzâlî burada, ay ve güneş tutulması olaylarını örnek gösterip bunların astronomi bilimine göre nasıl vuku bulduğunu açıkladıktan sonra bu gibi ilmî konularda filozoflarla tartışmaya kalkışmanın dinî bir zaruret olmadığını, ilmî sonuçlarla çatışır gibi görünen hadisler bulunduğu takdirde kesin sonuçlara karşı direnmektense bu hadislerin te'vilinin "ehven" olduğunu ifade eder. İbrâhim Hakkı'nın, belki de buradan aldığı cesaretle arzın yapısını ve tabakalarını ilmî yöntemlere göre anlatırken, İbn Abbas'tan nakledilen öküz ve balık kıssasının sahih olduğu tesbit edildiği takdirde bunun öküz burcu ve balık burcu olarak yorumlanması gerektiğini belirttikten sonra Hz. Peygamber(s.a.v)'in, ***"Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz"*** hadisini hatırlatarak umûr-i dîniyyeden olmayan şeylerin din âlimlerinden sorulmaması gerektiğini söylemek suretiyle dinî ilimlerle pozitif bilimlerin metotlarının ayrı olduğuna dikkat çekmesi oldukça önemlidir

Gazzâlî'nin, din bakımından önemli olanın âlemin yapısı ve nasıl işlediği değil yaratıcının fiiliyle vücuda geldiği görüşü İbrâhim Hakkı için yol gösterici bir önem taşıyordu. Nitekim kendisi de, ***"Pes âlem ne hey'ette olursa olsun ve ne cihetle hareket kılarsa kılsın cümlesi ol bedî'...*** hazretlerinin kemâl-i kudret ve azametine dâldir ve bizlere lâzım olan ancak bu nazar-ı ibretle kesb-i kemâldir" diyerek dinle bilim arasında doğru bir ilişki kurmanın yolunu göstermiştir. Aynı şekilde onun o dönemlerde ortaya çıkan, gittikçe daha çok taraftar toplamaya başladığını belirttiği yeni astronomi fikrine dayalı bilgiler vermeden önce bu konularda ilmî bir kanaate varmanın dinle bir ilgisi olmadığı uyarısında bulunması anlamlıdır. Çünkü din açısından mühim olan, âlemin Allah tarafından yaratılmış olduğu inancının benimsenmesidir**.**

Esas itibariyle Copernicus astronomisini yansıtan bu bilgilere yeni aklî deliller ekleyen İbrâhim Hakkı sistem hakkındaki bilgileri basite indirgeyerek anlatmaya çalışmıştır Buna karşılık kelâmcılara

dayanarak müneccimlerle tabiatçı filozofların yüce yaratıcının bilgisinden mahrum olduklarını, bütün olup bitenleri yıldızlara ve tabiata bağlayarak sapıklığa düştüklerini söyler.***(Mârifetnâme, s. 85).*** İbrâhim Hakkı bu arada dehrîleri de eleştirmiştir. ***(Divan, s. 11).***

Onun, dünyayı çevreleyen hava tabakasının çeşitli katlarında cereyan eden klimatolojik değişmelerin güneş ısısının yerden yansımasından ileri geldiği ve bu yansımaya en yakın olan bölgelerde havanın daha sıcak olacağı, yükseklere çıkıldıkça sıcaklığın düşeceği gibi tesbitleriyle bugünkü bilim seviyesine yaklaştığı kabul edilmektedir.

Yıldırım ve gök gürültüsünün mahiyeti, ışık dalgalarıyla ses dalgalarının yayılışındaki zaman farkı, gök kuşağı, ay hâlesi, sis, kırağı, çise ve bulutların oluşumu, hava hareketleri gibi meteorolojik olayları, İbn Sînâ'nın eş-Şifâ᾽ adlı eserinden de yararlanmakla birlikte ***(meselâ bk. Mârifetnâme, s. 101***) çoğunlukla kendi gözlemlerine dayanarak oldukça isabetli bir şekilde kaydetmiştir İbrâhim Hakkı, dünyanın yuvarlak olduğuna dair ***(Irmak, XXXVI [1973], s. 156-157).***yeni deliller ortaya koyarken ***(Mârifetnâme, s. 117)*** dünyanın güneşin etrafında ve kendi çevresinde dönüşünü, gece ve gündüzün meydana gelişini de ilmî olarak anlatmakta, bu arada Macellan'ın dünyayı dolaşması ve Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfi hakkında mâlûmat vermektedir.İbrâhim Hakkı, insanın anatomisi ve fizyolojisiyle ilgili hemen her konuda dönemine göre yeni sayılacak ayrıntılı bilgiler vermektedir. Meselâ on iki kaburganın yönleri ve fonksiyonel özellikleri, bel kemiği ve bunun bölümleri, bilek ve el kemiklerinin görevleri gibi konulara dair açıklamalar bugünkü bilgilerle paralellik arzetmektedir. Bu bilgileri esas itibariyle İbn Sînâ'dan alan İbrâhim Hakkı, ayrıntıda kendi gözlemlerine dayalı birçok yenilik ortaya koymuştur***. (Irmak, XXXVI [1973], s. 164-165).***

Psikolojide büyük ölçüde İbn Sînâcı geleneği tekrar eden İbrâhim Hakkı'nın Mârifetnâme'de kişinin saç, göz, kulak, el, baş gibi organlarından ve dış görünüşünden hareketle onun ahlâk ve karakter yapısı hakkında sonuç çıkarma yollarını gösteren bilgilerden oluşan kıyafet ilmi (physiognomy) konusuna ayırdığı bölüm İslâm ilimler

tarihinde bu alanda yapılmış çalışmalar içinde özel bir yere sahiptir. ***(geniş bilgi için bk. Revnakoğlu, s. 168-196; Çelebioğlu, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Araştırma Dergisi, XI [1979], s. 305-347).***

İnsanın ahlâk yapısına temel oluşturan güçleri de geleneksel Meşşâî anlayışı çerçevesinde gazap gücü, şehvet gücü ve nefs-i nâtıka olarak gösterir. ***(Mârifetnâme, s. 206 vd.)***

Bunların ifrat ve tefritlerinden erdemsizlikler (ahlâk-ı zemîme), itidal derecelerinden erdemler (ahlâk-ı hamîde) meydana gelir. İbrâhim Hakkı, nefs-i nâtıkayı İsrâ sûresi,85.ayetinde, emr-i rabbânî olarak gösterilen rûh-ı insânî olarak da adlandırır ve buna gönül dendiğini belirtir.

Felsefî gelenekteki meşhur Eflâtuncu iradî ölüme atıfta bulunarak iradesiyle nefsini öldüren kişinin gönül yüzünden benlik perdesi kalkıp kendini ve rabbini bilme mertebesine ulaşacağını, gönlünün huzur ve sevinç aydınlığı ile dolacağını, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilip ölmeden önce ebedî hayatı kazanmış olacağını ifade eder. Ayrıca felsefî mahiyetteki ahlâk kitaplarının vazgeçilmez konularından olan ölümün anlamı, mahiyeti, ölüm korkusunun sebepleri gibi konuları âyet, hadis ve tasavvufî görüşlerle daha da zenginleştirerek işlemeye çalışmıştır.

1163'te (1750) yazdığı tecvid risâlesinin girişinde yer alan, "Erzurum şehrinde şöhret bulup nef'i âm olsun için Türkçe söylemişiz**"** şeklindeki ifadesinde dönemin eğitim ve öğretim anlayışına gizli bir tenkit sezilmektedir. 1165 (1752) yılında kaleme aldığı Tertîbü'l-ulûm başlıklı ilk Türkçe manzum eserinde de aynı amaçla yeni bir ders programı önerisinde bulunmuştur. Programda geleneksel din ilimlerinin yanında felsefe, matematik, coğrafya, astronomi, anatomi, tıp gibi alanlar da yer alıyordu. İbrâhim Hakkı, daha sonra kaleme aldığı Mârifetnâme'de bu alanların her birine büyük değer verecek ve çok geniş yer ayıracaktır. 1168'de (1755) tertip ettiği divanında da (s. 196-197) yirmi beş beyitlik bir "Tertîbü'l-ulûm" bölümü bulunmaktadır. 1166'da (1753) hazırladığı rûznâmesi, zamanına göre takvim tekniği hususunda oldukça ilginç yenilikler taşımaktadır.***(geniş bilgi için bk. İbrahimhakkıoğlu, s. 67-68).***

Ancak bu yenilikçi tavrına rağmen öğrencinin hocasına kayıtsız teslimiyetini öngören otoriter ve dogmatik eğitim anlayışınısavunmuştur. İbrâhim Hakkı, geleneksel eğitim ilkeleri arasında daha çok hocanın öğrencisine şefkatli ve anlayışlı davranması, öğrencinin de hocasına karşı edepli ve saygılı olmasıyla ilgili olanları sıralar. Gazzâlî gibi kendisi de öğrencinin sorgulamaya kalkışmadan hocasının bilgisine mutlak olarak güvenmesini öğütler. (***Mârifetnâme, s. 540; krş. İḥyâ', I, 50).***

İbrahim Hakkı yetmişten fazla eser yazdı. Eserleri arasında en meşhuru olan Marifetname, yaşadığı dönemin önemli bilgilerini kapsayan ansiklopedik özellikte bir eserdi.

Aynı zamanda On sekizinci yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde batılılaşma çabalarının başlangıç devresidir. Osmanlı Padişahı Üçüncü Ahmed'in tahta geçmesiyle, Paris'e gönderilen ilk Osmanlı Elçisi Yirmi sekiz Çelebi Mehmed'in gördüklerini saraya duyurması ile ilk pencere açılmış, İstanbul'un parlak bir sanat doruğuna yükseldiği "Lâle Devri" başlamıştır.

İlk basımevinin açılması, tarih, coğrafya, sözlük gibi eserlerin basılması, bilimde, düşüncede ve sanatta Batı tesirinde eserler meydana getirilmesi, Osmanlı Türkiyesi'nde Batı'ya dönük bir devrin başladığını gösterir. Türk eğitim, bilim ve kültür tarihinde Batılı anlamda ilk ansiklopedik önemli bir eser olan "Marifetname"de bu devirde yazılmıştır. Özellikte Doğu ve Orta Anadolu'da çok okunan, çok tanınan "Marifetnâme" Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin eseridir. Bu zat, o devirde ünlü bilginler arasında yerini almıştır.

İbrahim Hakkı Hazretleri Marifetname'sinde ileri, uyanık bir eğitimcidir. Okuyup yazmanın önemi üzerinde durur ve "kocanın eşine olan görevlerini sayıp dökerken: "Biri de eşine okuyup yazmayı öğretmektir" der. Eğitimin yüksek gücüne inanır. Bu inancını Mevlana Hazretleri'nin şu sözleri ile dile getirir: ***"Sen taş, kaya, mermer dahi olsan, eğer iyi bir terbiyecinin eline düşersen cevher olursun."*** Yine eserinin bir yerinde şöyle der: ***"Eğer insansak benliğimizi işletmek, kalbimizi avutmak, kafamızı aydınlatmak için uğraşmalıyız. Şu bilinmelidir ki, herkes kendisinin kuyumcusudur."***

Marifetname, aydınlanma şuuruyla yazılmış, Anadolu'yu aydınlatma çabası içinde olan bir bilgi dağarcığı, bir ansiklopedidir. Bu yüzden çok okunmuş, çok tanınmıştır. Eserlerinden yalnız Marifetname ve "Divan-ı İlahiyyat" basılmış, diğerleri basılmamıştır. Eserlerinden bir kısmı Türkçe, geri kalan kısmı Arapça ve Farsçadır. Eserler arasında katıksız bir Türkçe ile tasavvuf şiirlerini bir arada toplayan Divan-ı İlahiyyat'ın yeri müstesnadır. Bu divandan şu şiiri örnek olarak takdim ediyoruz:

ESERLERİ: İbrâhim Hakkı'nın çoğu Türkçe olan eserlerinin sayısı hakkında değişik rakamlar verilmiştir. İbrahim Hakkı yetmişten fazla eser yazdı. Eserleri arasında en meşhuru olan Marifetname, yaşadığı dönemin önemli bilgilerini kapsayan ansiklopedik özellikte bir eserdi.

Meselâ Bağdatlı İsmâil Paşa otuz iki eser adı sıralamış (Hediyyetü'l-ʿârifîn, I, 39-40), Bursalı Mehmed Tâhir bu sayıyı otuz dokuza çıkarmıştır. ***(Osmanlı Müellifleri, I, 33-36).***

Kendisi çalışmalarından söz ederken çoğunu büyük kitaplarının içine aldığı küçük risâlelerini müstakil eser olarak saymamıştır. İlâhînâme'nin sonuna eklediği bir notta onu "ana eser", beşi de "evlât eser" olmak üzere on beş kitabını dili ve telif tarihleriyle birlikte kaydetmiştir. İnsâniyye adlı eserinde de (vr. 341b) Tillo'ya yerleştikten sonra kaleme aldığı on eserden en beğendiği beşinin adını sıralamaktadır.

1. Divan. 1168 (1755) yılında oğlu İsmâil Fehîm için tertip edilmiştir**.** ***(yazma nüshaları için bk. Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 42).***

H.1263'te (1847) basılan eserde kasidelerin ardından dinî-tasavvufî mahiyette 366 gazelden oluşan **"İlâhînâme**" başlıklı bölüm yer almaktadır. Divandaki birçok manzume, başta Mârifetnâme olmak üzere müellifin daha sonra yazılan çeşitli kitaplarında da geçmektedir. "Müfredât" (yazmalarda "Ma'niyyât"), "Rubâiyyât", "Vâsılnâme", "Pendnâme", "Şükürnâme" gibi bölümlere ayrılan eserin, Numan Külekçi ile Turgut Karabey tarafından klasik tarzda mürettep bir divan

haline getirilerek tenkitli neşri yapılmıştır. Divanda Arapça ve Farsça şiirler dâhil 500 kadar manzume yer almaktadır.

2. Mârifetnâme. H. 1170'te (1757) tamamlanan eser İbrâhim Hakkı'nın ismini ölümsüzleştiren en önemli çalışmasıdır. Dinî ve din dışı ilimlere dair ansiklopedik bir eser olan Mârifetnâme müellifin ilmî ve fikrî kişiliğini, yetişmişliğini, din ve ilim anlayışını yansıtması yanında dönemin skolastik zihniyetinden kurtulma çabasını yansıtan nâdir örneklerden biri olması bakımından da özel bir değer taşımaktadır. Pek çok yazması bulunan Mârifetnâme'nin ***(Külekçi – Karabey, s. 42-45)*** birçok baskısı yapılmış ***(Bulak 1251, 1280; Kazan 1261; İstanbul 1284), ayrıca Turgut Ulusoy (İstanbul, ts.) ve Faruk Meyan (İstanbul 1980)*** tarafından sadeleştirilmiştir.

3. Mecmûatü'l-irfâniyye. Tam adı Mecmûatü'l-vahdâniyye fî ma'rifeti'n-nefsi'r-rabbâniyye olan eseri müellifin kısaca İrfâniyye diye andığı da görülmektedir. Bu sebeple Bağdatlı İsmâil Paşa ve Bursalı Mehmed Tâhir, Mecmûatü'l-vahdâniyye ile İrfâniyye'yi iki ayrı eser olarak kaydetmişlerdir. İbrâhim Hakkı'nın torunlarından Celalettin Toprak da eser sayısını elli dörde çıkardığı listede aynı hatayı tekrarlamıştır (Ceviz, sy. 23 [1996], s. 85-97). Müellifin 1174'te (1761) derlediğini belirttiği eserin bir kısmı Arapça, bir kısmı Farsça ve daha uzun bölümü Türkçe yazılmış olup dört yazma nüshası bilinmektedir ***(a.g.e., sy. 23 [1996], s. 87-88).*** Kitapta hadis olduğu rivayet edilen, **"Kendini bilen Allah'ı da bilir"** sözünün tasavvufî açıklaması yapılmış, bu arada âyet ve hadislerle Müslüman düşünür ve âlimlerin konuyla ilgili fikirlerine de yer verilmiştir ***(eserin kaynakları hakkında bk. a.g.e., sy. 23 [1996], s. 89-92).***

4. İnsâniyye. Tam adı Mecmûatü'l-insâniyye fî ma'rifeti'l-vahdâniyye olan bu geniş hacimli eseri müellif yüz kırk kitaptan üç lisan üzerine topladığını söyler. ***(İbrahimhakkıoğlu, s. 72; Arapça, Farsça ve Türkçe kaynakları hakkında bk. Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 33-35)***.

Bu kaynaklardan seçilen parçaların daha çok tasavvuf ve eğitim ağırlıklı olduğu görülmektedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye

Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. ***(Düğümlü Baba, nr. 352; diğer nüshaları için bk. İbrahimhakkıoğlu, s. 100).***

5. Mecmûatü'l-meânî (Mecmûatü'l-Hakkī).

Müellif bu eserini H.1178'de (1765) üç lisan üzerine nazmettiğini belirtmektedir ***(İbrahimhakkıoğlu, s. 72).*** Kitapta dinî ve tasavvufî şiirler yanında astronomiyle ilgili cep tahtasının kullanımı hakkında Türkçe bir bölüm, Kur'an tecvidine dair yine Türkçe bilgiler, Arapça, Farsça ve Türkçe küçük bir sözlükle "Kavâid-i Fürsiyye" başlıklı diğer bir bölüm bulunmaktadır. ***(Arkeoloji Müzesi Ktp., Said Paşa, nr. 576).***

6. Meşâriku'l-yûh. Müellifin 1185 (1771) yılında, kendisine ait olanlarla birlikte bazı eserlerden derlediği tasavvuf başta olmak üzere çeşitli konulara dair Farsça, Türkçe ve az sayıda Arapça manzumeden oluşan bir antolojidir. ***(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3381).***

7. Sefînetü'r-rûh min vâridâti'l-fütûh. H.1187'de (1773) müellifin diğer bazı eserlerindeki Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerin kırk bölüm (vâridât) halinde derlenmesiyle meydana gelmiştir ***(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3413, 3812).***

8. Kenzü'l-fütûh. H.1188'de (1774) düzenlenen eser tasavvufî ve didaktik mahiyetteki 1021 beyitten oluşmaktadır. ***(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3316).***

Bazı şiirler Arapça'dan Farsça'ya ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Müellif, eserin sonunda dua mahiyetindeki iki manzumede eser hakkında bilgi vermektedir.

9. Defînetü'r-rûh. H.1189'da (1775) derlenen eserde müellifin Mecmûatü'l-meânî'sinden seçilmiş Arapça, Farsça ve Türkçe 400 beytin yanında daha önce yazdığı Cilâü'l-kulûb ve İnsân-ı Kâmil başlıklı risâleleriyle üç mektubu bir araya getirilmiştir. Mesih İbrahimhakkıoğlu eserin bir nüshasının kendisinde bulunduğunu belirtmektedir. ***(Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 140).***

10. Rûhu'ş-şürûh. H.1189'da (1775) hazırlanmış olup müellifin divanında yer alan "İlâhînâme"den seçilmiş manzumelerden oluşmaktadır. ***(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3381/3).***

11. Urvetü'l-İslâm. İbrâhim Hakkı, Mârifetnâme'den istifade ile H.1191'de (1777) hazırladığını bildirdiği, ağırlıklı olarak Türkçe yazılmış eserini oğlu Muhammed Şâkir için kaleme aldığını ifade etmektedir. Kitap Kur'an'ın büyüklüğü, tecvid kuralları, sünnete uyma, esmâ-i hüsnâ, Hz. Peygamber'in isimleri ve hilyesi, itikad, İslâm'ın şartları, namazın şartları gibi konuların işlendiği on beş bölümden oluşmaktadır. ***(Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1462).***

12. Hey'etü'l-İslâm. Urvetü'l-İslâm ile aynı tarihte yazılan eserin önsözünde müellif, filozofların astronomiyle ilgili eserlerini okumanın inancı bozacağını söyleyerek bunları terkettiğini belirtmektedir. ***(a.g.e., s. 154).*** Mesih İbrahimhakkıoğlu, eserin 180 sayfa hacmindeki bir nüshasının kendisinde bulunduğunu bildirmektedir. ***(a.g.e., s. 154).***

13. Tuhfetü'l-kirâm. İbrâhim Hakkı'nın Tillo'ya gittikten sonra kaleme aldığını belirttiği "evlât eserler" serisinin ilkidir. ***(bk. İnsâniyye, vr. 341b).*** Müellifin Mecmûatü'l-meânî'den Arapça ve Farsça olarak aldığını ifade ettiği eser hakkında H.1180'de (1766) yazıldığı dışında bilgi yoktur.

14. Nuhbetü'l-kelâm. H.1182'de (1768) Mecmûatü'l-meânî ve Mârifetnâme'den yapılan alıntılarla oluşturulduğu müellifi tarafından bildirilen bu eser de halen elde bulunmamaktadır.

15. Ülfetü'l-enâm. Yine müellifin H.1189'da (1775) Mârifetnâme'den alıntı yaparak düzenlediğini belirttiği eser ***(İbrahimhakkıoğlu, s. 72)*** günümüze ulaşmamıştır.

16.Müellifin listesinde görülmemekle birlikte Lübbü'l-kütüb, onun Farsça şiirlerden seçtiği 144 beyitlik iki manzumesinin de yer aldığı antoloji türü bir kitaptır. Mesih İbrahimhakkıoğlu, yedi cilt olduğu söylenen eserin iki cildinin kendisinde bulunduğunu söylemekte ***(a.g.e., s. 52),*** Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi için beş cildinin satın alındığı kaydedilmektedir ***(Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, s. 40)***.

17.İbrâhim Hakkı'nın Tertîbü'l-ulûm başlığını taşıyan Türkçe manzum bir eseri daha vardır.Dört beş varaktan ibaret olan

risâle ***(yazma nüshaları için bk. Özyılmaz, s. 10-14),*** çeşitli öğretim kademelerinde okunması gereken derslere ve öğretim kurallarına ilişkin muhtevası dolayısıyla önemli kabul edilmektedir.

İbrâhim Hakkı'nın oğullarına, hanımlarına, dost ve yakınlarına yazdığı mektupların büyük bir kısmı halen torunlarının elinde olup bunların çoğunu Mesih İbrahimhakkıoğlu Erzurumlu İbrahim Hakkı adlı eseri içinde yayımlamıştır.(***İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu tarafından İbrâhim Hakkı'ya nisbet edilen eserlerin listesiyle, hakkında yapılan yayınları ihtiva eden bir eser yayımlanmıştır (Erzurumlu İbrâhim Hakkı Bibliyografyası, Ankara 1977).***

TEFVİZNAME

Hak şerleri hayreyler
Zannetme ki gayreyler
Ârif onu seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen hakk'a tevekkül kıl
Tefviz et ve rahat bul
Sabreyle ve razı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kalbin ona berk eyle
Tedbirini terk eyle
Takdirini derk eyle
Mevlâgörelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hallak-ı rahim o'dur
Rezzak-ı kerim o'dur
Fa'al-ı hakim o'dur
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bil kadıy-ı hacatı
Kıl o'na münacatı
Terk eyle muradatı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bir işi murad etme
Olduysa inad etme
Haktandır o reddetme
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hakk'ın olacak işler
Boştur gam-u teşvişler
O hikmetini işler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hep işleri faiktır
Birbirine layıktır
Neylerse muvafiktır
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Dilden gamı dûr eyle
Rabbinle huzur eyle
Tefviz-i umur eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen adli zulüm sanma
Teslim ol oda yanma
Sabret sakın usanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Deme şu niçin şöyle
Yerincedir ol öyle
Bak sonuna sabreyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hiç kimseye hor akma
İncitme, gönül yıkma
Sen nefsine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Mü'min işi renk olmaz
Âkil huyu cenk olmaz
Ârif dili tenk olmaz
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hoş sabr-i cemilimdir
Takdir kefilimdir
Allah ki vekilimdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her dilde o'nun adı
Her canda o'nun yadı
Her kuladır imdadı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Naçar kalacak yerde
Nagâh açar o perde
Derman eder ol derde
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her kuluna her anda
Kâh kahr-u kâh ihsanda
Her anda o bir şanda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kâh mu'ti-u kâh mani'
Kâh darr-u kâh nafi'
Kâh hafız-u kâh rafi'
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kâh abdin eder ârif
Kâh eymen-ü kâh haif
Her kalbi o'dur sarif
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kâh kalbini boş eyler
Kâh halkini hoş eyler
Kâh aşkina dûş eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kâh sade-ü kâh rengîn
Kâh tab'ın eder sengin
Kâh hırem-ü kâh gamgîn
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Az ye, az uyu, az iç
Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel göç
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bu nas ile yorulma
Nefsinle dahi kalma
Kalbinden ırak olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geçmişle geri kalma
Müstakbele hem dalma
Hâl ile dahi olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her daim o'nu zikreyle
Zeyrekliği koy şöyle
Hayran-ı hak ol şöyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Gel hayrete dal bir yol
Kendin unut o'nu bul
Koy gafleti hazır ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her sözde nasihat var
Her nesnede zinet var
Her işte ganimet var
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hep remz-ü işarettir
Hep gamz-ü beşarettir
Hep ayn-ı inayettir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her söyleyeni dinle
Ol söyleteni anla
Hoş eyle kabul canla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bil elsine-i halkı
Aklam-ı hak ey Hakkı
Öğren edeb ve hulku
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Vallahi güzel etmiş
Billahi güzel etmiş
Tallahi güzel etmiş
Allah görelim netmiş
Netmişse güzel etmiş.

KAYNAKLAR: *İbrahim Hakkı Erzurûmî, İnsâniyye, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 452, vr. 341b; a.mlf., Divan, İstanbul 1263, s. 11, 174; a.mlf., Mârifetnâme, İstanbul 1310, tür.yer.; Osmanlı Müellifleri, I, 33-36; Hediyyetü'l-ʿârifîn, I, 39-40; Cemâleddin Server Revnakoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi, İstanbul 1961; Mesih İbrahimhakkıoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, İstanbul 1973; Lütfi Göker, Fen Bilimleri Tarihi, Ankara 1984, s. 322-328; Ömer Özyılmaz, İbrahim Hakkı Erzurûmî'nin Tertîb-i Ulûm İsimli Eserindeki Eğitimle İlgili Görüşleri (yüksek lisans tezi, 1986), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10-14; Âmil Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Ankara 1988, tür.yer.; a.mlf., "Kıyâfet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ve Erzurumlu İbrâhim Hakkı Kıyâfetnâmeleri", EFAD (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), XI (1979), s. 305-347; Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul 1990, s. 101-109; Hayrani Altıntaş, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Ankara 1992; Cemil Akpınar v.dğr., Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi, İstanbul 1997, s. 487-491; Numan Külekçi – Turgut Karabey, Erzurumlu İbrahim Hakkı-Dîvân, Erzurum 1997, s. 20-31, 42-45; Uğur İbrahimhakkıoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi ile Zakir Bey, Ankara 1998, s. 15-40; Mehmed Ali Ayni, "Şeyh İbrâhim Hakkı", DEFM, sy. 2 (1332), s. 117-130; Sami Önal, "190. Ölüm Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780)", TK, VIII/95 (1970), s. 791-796; Sadi Irmak, "Tıp Tarihi: İbrahim Hakkı (1703-1780) ve Pozitif İlimler", İÜ Tıp Fakültesi Mecmuası, XXXVI, İstanbul 1973, s. 133-168; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi", TTK Belleten, LVI/217 (1992), s. 749-757; İskender Pala, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'da Nâbî Tesiri", Erdem, sy. 19 (1991), Ankara 1993, s. 215-227; Emrullah Yüksel, "Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780)'da Dini ve Pozitif İlimler Birbirini Tamamlar", EAÜİFD, sy. 11 (1993), s. 1-7; Abdulkuddûs Bingöl, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İlim Anlayışı", Felsefe Dünyası, sy. 9, Ankara 1993, s. 14-20; Mustafa Yıldırım, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'da 'Tekâmül' Anlayışı", EFAD, sy. 21 (1995), s. 195-203; Nurettin Ceviz, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine Ait Bir Yazma: Mecmûʿatu'l-ʿirfâniyye", a.e., sy. 23 (1996), s. 85-97; Abdülbaki Gölpınarlı, "İbrahim Hakkı, Erzurumlu", TA, XIX, 507-508; Ali Ekber Diyânet, "İbrâhîm Ḥaḳḳı", DMBİ, II, 487-488.***